INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL

№67
MAY, 2026

ISSN 2710-3056

The issue of journal contains:

Proceedings of the VI Correspondence International Scientific and Practical Conference

OPEN SCIENCE NOWADAYS: MAIN MISSION, TRENDS AND INSTRUMENTS, PATH AND ITS DEVELOPMENT

held on May 1st, 2026 by

NGO European Scientific Platform (Vinnytsia, Ukraine)
LLC International Centre Corporative Management (Vienna, Austria)

GRAIL OF SCIENCE
PERIODICAL SCIENTIFIC JOURNAL

WORLD of PAPERS

ISSN 2710–3056

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

GRAIL OF SCIENCE

№ 67 (May 2026)

with the proceedings of the:

VI Correspondence International Scientific and Practical Conference

OPEN SCIENCE NOWADAYS: MAIN MISSION, TRENDS AND INSTRUMENTS, PATH AND ITS DEVELOPMENT

held on May 1st, 2026 by

NGO European Scientific Platform (Vinnytsia, Ukraine)
LLC International Centre Corporative Management (Vienna, Austria)

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ГРААЛЬ НАУКИ

№ 67 (травень, 2026)

за матеріалами:

VI Міжнародної науково-практичної конференції

OPEN SCIENCE NOWADAYS: MAIN MISSION, TRENDS AND INSTRUMENTS, PATH AND ITS DEVELOPMENT

що проводилася 01.05.2026

ГО «Європейська наукова платформа» (Вінниця, Україна)
ТОВ «International Centre Corporative Management» (Відень, Австрія)

Вінниця – Відень, 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026

ГРААЛЬ НАУКИ : міжнар. наук. журнал. – Вінниця : ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2026. – No 67. – 1016 с.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів, усіх, хто прагне отримати ґрунтовні знання теоретичного і прикладного характеру.

Рекомендовано до видання Вченою Радою Наукової установи «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці». Протокол № 16 від 30.04.2026.

Головний редактор: Танасійчук Альона Миколаївна, д-р. екон. наук, доцент (Україна)
Заступник головного редактора: Ємельянов Олександр Юрійович, д-р. екон. наук, професор (Україна)
Голова оргкомітету конференції: Голденблат Марія (Україна)
Заступник голови оргкомітету конференції: Рейчел Апаро (Австрійська Республіка)
Відповідальний секретар: Рабей Настасія Романівна (Україна)

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:
Онікієнко Сергій Володимирович - д-р. екон. наук, професор (Україна); **Ясишена Валентина Валеріївна** - д-р. екон. наук, професор (Україна); **Грень Лариса Миколаївна** - д-р. наук з держ. управління, професор (Україна); **Хатуна Табагарі** - д-р. екон. наук, професор (Сакартвело); **Мухаббат Хакімова** - д-р. пед. наук, професор (Республіка Узбекистан); **Ҷаҳонгір Шатураєв** - канд. екон. наук, доцент (Республіка Узбекистан); **Поливана Людмила Анатоліївна** - канд. екон. наук, доцент (Україна); **Маслій Олександра Анатоліївна** - канд. екон. наук, доцент (Україна); **Москвічова Олена Сергіївна** - канд. екон. наук, доцент (Україна); **Гавриленко Наталія Вікторівна** - канд. екон. наук, доцент (Україна); Яцик Мар'яна Романівна - канд. пед. наук, доцент (Україна).

НАУКОВІ КОНСУЛЬТАНТИ:
Квасницька Раїса Степанівна - д-р. екон. наук, професор (Україна); **Заднєпровська Ганна Ігорівна** - канд. екон. наук (Україна); **Занора Володимир Олександрович** - канд. екон. наук, доцент (Україна); **Маркович Ірина Богданівна** - канд. екон. наук, доцент (Україна); **Яковенко Роман Валерійович** - канд. екон. наук, доцент (Україна); **Гевчук Анна Вікторівна** - д-р. екон. наук, професор (Україна); **Євтушенко Наталія Миколаївна** - канд. екон. наук, доцент (Україна); **Михайлишин Лілія Іванівна** - д-р. екон. наук, професор (Україна); **Тамар Макасарашвілі** - д-р. екон. наук, професор (Грузія); **Мерабі Ванішвілі** - д-р. екон. наук, професор (Грузія); **Тімчев Марко** - д-р. екон. наук, доцент (Республіка Болгарія); **Михаліцька Наталія Ярославівна** - канд. наук з держ. управління, доцент (Україна); **Ткаченко Павло Ігорович** - аспірант (Україна); **Купріянова Дарина Сергіївна** - практикуючий юрист (Польща); **Губаль Галина Миколаївна** - канд. фіз-мат. наук, доцент (Україна); **Козуб Галина Олександрівна** - канд. техн. наук, доцент (Україна); **Козьма Антон Антонович** - канд. хім. наук (Україна); **Морозова Тетяна Василівна** - канд. біол. наук, доцент (Україна); **Купріянова Лариса Сергіївна** - канд. мед. наук, доцент (Україна); **Лисенко Дмитро Андрійович** - канд. мед. наук, доцент (Україна); **Цубанова Наталя Анатоліївна** - д-р. фарм. наук., професор (Україна); **Олійник Світлана Валентинівна** - канд. фарм. наук, доцент (Україна); **Полєжаєв Юрій Григорович** - канд. наук із соц. ком., доцент (Україна); **Куліченко Алла Костянтинівна** - д-р. пед. наук, доцент (Україна); **Фурман Тарас Юрійович** - канд. пед. наук, доцент (Україна); **Бажан Станіслав Миколайович** - д-р. філософії (Україна); **Ямполь Юрій Віталійович** - аспірант (Україна); **Антипова Жанна Ігорівна** - старший викладач (Україна); **Корбозерова Ніна Миколаївна** - д-р. філол. наук, професор (Україна); **Ковальська Наталя Аркадіївна** - канд. філол. наук, доцент (Україна); **Присяжнюк Оксана Ярославівна** - канд. філол. наук, доцент (Україна); **Мелех Галина Богданівна** - канд. філол. наук, доцент (Україна); **Корнус Анатолій Олександрович** - канд. геогр. наук, доцент (Україна); **Фомін Андрій Володимирович** - канд. іст. наук, доцент (Україна); **Рубан Микола Юрійович** - д-р. філос. з іст. та археології (Україна); **Гірна Наталія Мирославівна** - канд. іст. наук, доцент (Україна); **Устінова Ірина Ігорівна** - д-р. арх., професор (Україна); **Катерина Діденко** - канд. арх. (Україна); **Воскобойнікова Юлія Василівна** - д-р. мист. (Україна); **Крипчук Микола Володимирович** - канд. мист., доцент (Україна); **Лугова Тетяна Анатоліївна** - канд. мист., доцент (Україна)

Верстальник: *Білоус Тетяна (Україна).* ***Дизайнер:*** *Казьміна Надія (Україна).* ***Коректор:*** *Дудник Григорій (Україна).*

«Грааль науки» є офіційно зареєстрованим мультидисциплінарним науковим виданням з міжнародною сферою поширення, що підтримує політику відкритого доступу. **Ідентифікатор медіа R30-02704** (рішення № 430 від 22.02.2024 Національної Ради України з питань телебачення і радіомовлення).

Наказом МОН України № 582 від 24.04.2024 виданню «Грааль науки» присвоєно Категорію Б фахових видань України з питань економіки (051 «Економіка» / С1 Економіка та міжнародні економічні відносини).

«Грааль науки» індексується в міжнародних реферативних та наукометричних базах даних:
Index Copernicus Journals Master List; «Наукова періодика України» (Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського НАН України); Національний репозитарій академічних текстів; Google Scholar; WorldCat; Open Ukrainian Citation Index; CrossRef; Mendeley; Scite; Semantic Scholar; Scilit; OpenAIRE, PubPeer.

Конференція зареєстрована УкрІНТЕІ (Посвідчення № 82 від 26.01.2026) та сертифікована Euro Science Certification Group (Сертифікат № 23281 від 04.03.2026).

За точність викладених фактів та правильність цитування відповідальність несе автор.

© Автори статей, 2026
© ГО «Європейська наукова платформа», 2026
© НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2026
© LLC «International Centre Corporative Management», 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026

GRAIL OF SCIENCE : inter. scientific journal. – Vinnytsia : NGO «European Scientific Platform»; SI «Institute of Scientific and Technical Integration and Cooperation», 2026. – No 67. – 1016 p.

The publication is intended for scientists, teachers, graduate students, students, all those who seek to obtain thorough knowledge of a theoretical and applied nature.

Recommended for publication by the Academic Council of the Institute of Scientific and Technical Integration and Cooperation. Protocol № 16 from April 30, 2026.

Editor-in-chief: Alona Tanasiichuk, D.Sc. in Economics, Associate professor (Ukraine)
Deputy editor-in-chief: Olexandr Yemelyanov, D.Sc. in Economics, Professor (Ukraine)
Chairman of the Organizing Committee: Miriam Goldenblat (Ukraine)
Deputy Chairman of the Organizing Committee: Rachael Aparo (Austria)
Responsible secretary: Nastasiia Rabei (Ukraine)

EDITORIAL BOARD:
Serhii Onikiienko - D.Sc. in Economics, Professor (Ukraine); **Valentyna Yasyshena** - D.Sc. in Economics, Professor (Ukraine); **Larysa Hren** - D.Sc. in Public administration, Professor (Ukraine); **Khatuna Tabagari** - D.Sc. in Economics, Professor (Georgia); **Mukhabbat Khakimova - D.Sc. in Pedagogy, Professor (Republic of Uzbekistan); Jakhongir Shaturaev** - Ph.D. in Economics, Associate professor (Republic of Uzbekistan); **Liudmyla Polyvana** - Ph.D. in Economics, Associate professor (Ukraine); **Oleksandra Maslii** - Ph.D. in Economics, Associate professor (Ukraine); **Olena Moskvichova** - Ph.D. in Economics, Associate professor (Ukraine); **Nataliia Havrylenko** - Ph.D. in Economics, Associate professor (Ukraine); **Yatsyk Mariana** - Ph.D. in Pedagogy, Associate professor (Ukraine).

EDITORIAL CONSULTANTS:
Raisa Kvasnytska - D.Sc. in Economics, Professor (Ukraine); **Hanna Zadnieprovska** - Ph.D. in Economics (Ukraine); **Volodymyr Zanora** - Ph.D. in Economics, Associate professor (Ukraine); **Iryna Markovych** - Ph.D. in Economics, Associate professor (Ukraine); **Roman Yakovenko** - Ph.D. in Economics, Associate professor (Ukraine); **Anna Hevchuk** - D.Sc. in Economics, Professor (Ukraine); **Nataliia Yevtushenko** - Ph.D. in Economics, Associate professor (Ukraine); **Liliia Mykhailyshyn** - D.Sc. in Economics, Professor (Ukraine); **Giuli Giguashvili** - D.Sc. in Economics, Professor (Georgia); **Tamar Makasarashvili** - D.Sc. in Economics, Professor (Georgia); **Merabi Vanishvili** - D.Sc. in Economics, Professor (Georgia); **Marko Timchev** - D.Sc. in Economics, Associate professor (Republic of Bulgaria); **Nataliia Mykhalitska** - Ph.D. in Public administration, Associate professor (Ukraine); **Pavlo Tkachenko** - Ph.D. student (Ukraine); **Daryna Kupriianova** - lawyer (Republic of Poland); **Halyna Hubal** - Ph.D. in Physics and Maths, Associate professor (Ukraine); **Halyna Kozub** - Ph.D. in Technical sciences, Associate professor (Ukraine); **Anton Kozma** - Ph.D. in Chemistry (Ukraine); **Tetiana Morozova** – Ph.D. in Biology, Associate professor (Ukraine); **Larysa Kupriianova** - Ph.D. in Medicine, Associate professor (Ukraine); **Dmytro Lysenko** - Ph.D. in Medicine, Associate professor (Ukraine); **Natalia Tsubanova** - D.Sc. in Pharmacy, Professor (Ukraine); **Svitlana Oliinyk** - Ph.D. in Pharmacy, Associate professor (Ukraine); **Yuriy Polyezhayev** - Ph.D. in Social Communications, Associate professor (Ukraine); **Alla Kulichenko** - D.Sc. in Pedagogy, Associate professor (Ukraine); **Taras Furman** - Ph.D. in Pedagogy, Associate professor (Ukraine); **Stanislav Bazhan** - Doctor of Philosophy (Ukraine); **Yurii Yampol** - Ph.D. student (Ukraine); **Zhanna Antypova** - Senior Lecturer (Ukraine); **Nina Korbozerova** - D.Sc. in Philology, Professor (Ukraine); **Natalia Kovalska** - Ph.D. in Philology, Associate professor (Ukraine); **Oksana Prysiazhniuk** - Ph.D. in Philology, Associate professor (Ukraine); **Melekh Halyna** - Ph.D. in Philology, Associate professor (Ukraine); **Anatolii Kornus** - Ph.D. in Geography, Associate professor (Ukraine); **Andrii Fomin** - Ph.D. in History, Associate professor (Ukraine); **Mykola Ruban** - Ph.D. in History and Archaeology (Ukraine); **Nataliia Hirna** - Ph.D. in History, Associate professor (Ukraine); **Iryna Ustinova** - D.Sc. in Architecture, Professor (Ukraine); **Kateryna Didenko** - Ph.D. in Architecture (Ukraine); **Yuliia Voskoboinikova** - D.Sc. in Arts (Ukraine); **Mykola Krypchuk** - Ph.D. in Arts, Associate professor (Ukraine); **Tetiana Luhova** - Ph.D. in Arts, Associate professor (Ukraine)

Responsible for e-layout: *Tetiana Bilous (Ukraine).* ***Designer:*** *Nadiia Kazmina (Ukraine).* ***Proofreader:*** *Hryhorii Dudnyk (Ukraine).*

The journal «Grail of Science» is an officially registered in Ukraine multidisciplinary and internationally disseminated scientific edition that supports the policy of open access for scientific publications. **Media identifier R30-02704** (decision № 430 dated 22.02.2024 of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting).

By order of the Ministry of Education and Culture of Ukraine № 582 of April 24, 2024, the journal «Grail of Science» was assigned Category B of specialized publications of Ukraine on economics (051 «Economics» / C1 Economics and International Economic Relations).

The journal «Grail of Science» is indexed in international reference and scientometric databases:
Index Copernicus Journals Master List; «Наукова періодика України» (Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського НАН України); Національний репозитарій академічних текстів; Google Scholar; WorldCat; Open Ukrainian Citation Index; CrossRef; Mendeley; Scite; Semantic Scholar; Scilit; OpenAIRE, PubPeer.

The conference is approved by UKRISTEI (Certificate № 82 dated January 26th, 2026) and certified by Euro Science Certification Group (Certificate № 23281 dated March 4th, 2026).

The author is responsible for the accuracy of the facts presented and the correctness of citations.

© Authors of articles, 2026
© NGO «European Scientific Platform», 2026
© SI «Institute of Scientific and Technical Integration and Cooperation», 2026
© LLC «International Centre Corporative Management», 2026

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І.
ЗАГАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ (Категорія Б)

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ЯК ОСНОВА ДОСТОВІРНОСТІ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА
Топалова І., Клєвцєвич Н. 33

ІНТЕГРАТИВНИЙ РОЗВИТОК: СУТНІСТЬ, МІСЦЕ СЕРЕД ІНШИХ ТИПІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ВПЛИВ НА АДАПТИВНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ
Ємельянов О.Ю. 44

МАРКЕТИНГОВІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА РИНКУ ПЛАСТИКОВИХ ВИРОБІВ УКРАЇНИ
Донець Д.М., Леонова С.В., Гладюк А.О. 54

СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ ЯК ІНСТРУМЕНТ МІНІМІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ У БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ
Батракова Т.І., Русінова В.С. 63

СУПЕРЕЧКА ПРО СІЛЬ ТА ЗАЛІЗО: МАКРОЕКОНОМІЧНІ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ДАВНЬОКИТАЙСЬКІЙ ДУМЦІ (ПАРАДИГМА КИТАЙСЬКИХ, ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ)
Щербаков Я.І. 74

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ
Шара Є. 78

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ ЕФЕКТИВНІСТЮ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
Дащенко Н. 83

ЦИРКУЛЯРНИЙ РЕСУРСООБІГ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ: СУТНІСТЬ ТА ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ
Маслак Т.О. 91

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ ЗАЛУЧЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ ВІЙСЬКОВОГО РЕКРУТИНГУ
Крилов С.А., Скібська К.О., Корольов Р.А. 98

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

РОЗДІЛ II. ПОВЕДІНКОВА ЕКОНОМІКА (Категорія Б)

PRE-SLEEP FINANCIAL WORRIES: THEORETICAL ANALYSIS
Shatilova O. 110

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЗОТЕРИЧНИХ ПРАКТИК В ТРЕНІНГОВІ ПРОГРАМИ СВІТОВИХ КОМПАНІЙ ГІГАНТІВ
Мельник Л.С., Фролова О.В. 114

ІНСТРУМЕНТИ УЗГОДЖЕННЯ ТАРИФНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СУБСИДУВАННЯ У СФЕРІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ
Ємельяненко Л.М. 121

МАТЕРІАЛЬНА ТА НЕМАТЕРІАЛЬНА МОТИВАЦІЯ ЯК ЧИННИКИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ
Стадницька Ю.Ю., Чвартковська А.А. 130

РОЗДІЛ III. ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА (Категорія Б)

ESG-ОРІЄНТОВАНЕ ФІНАНСОВЕ УПРАВЛІННЯ: ІНТЕГРАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ТА КОРПОРАТИВНИХ МЕХАНІЗМІВ КОНТРОЛЮ
Банера Н.П., Демко І.І., Пилипенко С.М. 137

INNOVATIVE VECTOR OF STRATEGIC DEVELOPMENT IN THE POST-CRISIS REVIVAL OF ECONOMIC SYSTEMS
Guliaieva N. 145

АДАПТИВНА СТРАТЕГІЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В УМОВАХ ПЕРМАНЕНТНИХ БЕЗПЕКОВИХ РИЗИКІВ ТА ГЛОБАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ
Марченко О.А., Бєльчев М.П. 152

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ
Сосновський Г.Ю., Хаустова Є.Б. 164

ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ХІТОЗАНОВИХ ПОКРИТТІВ У ХАРЧОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ
Горбатюк Н.М., Бохан Ю.В. 174

ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АРТРИНКУ УКРАЇНИ У СЕГМЕНТІ ГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА
Науково-дослідна група:
Гаврилюк Б.А., Лущ О.П., Андріїшин Ю.Р., Маслюк В.Є. 186

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ІВЕНТ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТРАНСФОРМАЦІЇ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВА
Бондаренко Ю.Г., Тріфонова Ю.І. 193

ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ ТА ГРАНТІВ ЄС
Демих М.А., Скорик М.О. 201

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
Пилипенко К.А., Бабко Н.М. 208

МОДЕЛІ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ
Русин-Гриник Р.Р., Князь С.С. 218

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТЕЙ АБО КРИЗИ
Федоров О.С. 226

РЕЗІЛЬЄНТНА МОДЕЛЬ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ГІДРОПОННОГО ВИРОБНИЦТВА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОСТІ
Вербицький Д.В. 240

РИЗИКИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ
Сиротюк Г.В., Янковська К.С., Стахів І.М. 261

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСІВ У РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ
Лазнева І.О., Максименко І.Я., Міщенко С.А. 268

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЯК ОСНОВА ПОВОЄННОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ
Шапран Д.О., Шевченко М.Г. 276

СУЧАСНИЙ СТАН КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ – ПЕРЕШКОДИ ТА ЇХ ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ
Данилевич Н.С., Василенко А.О. 283

ТРАНСФОРМАЦІЯ МАРКЕТИНГУ ПІД ВПЛИВОМ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
Саламаха О.О. 291

УПРАВЛІННЯ ТАЛАНТАМИ ЯК ОДНА ІЗ СТРАТЕГІЧНИХ ЦІЛЕЙ В СИСТЕМІ HR-МЕНЕДЖМЕНУ ОРГАНІЗАЦІЇ
Зелінська Г.О. 296

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

РОЗДІЛ IV. ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА, МАТЕМАТИЧНІ І ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ МЕТОДИ ЕКОНОМІКИ (Категорія Б)

BIG DATA AND AI: THE FOUNDATION OF THE DIGITAL ECONOMY
Scientific research group:
Kravets K., Mekshun A., Loban A., Liashenko L. 303

THE ECONOMIC EFFICIENCY OF AI-DRIVEN TALENT ACQUISITION
Scientific research group:
Artemenko M., Vasylyeva S., Tymoshenko M., Liashenko L. 312

ВИКОРИСТАННЯ РЕГРЕСІЙНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ОЦІНКИ ВПЛИВУ ПИЛОВОГО ЗАБРУДНЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНИХ ВИРОБІВ НА ДОВКІЛЛЯ В МЕЖАХ ЖИТЛОВИХ ЗАБУДОВ
Петрушка І.М., Мушинський В.О., Глуховецький Я.В. 322

ЕКОНОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ РИЗИКІВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ
Науково-дослідна група:
Михайлишин Л.І., Захарова О.В., Коровчук Ю.І., Васильченко С.М. .. 328

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ НАФТОГАЗОДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ: КІЛЬКІСНА ОЦІНКА ВПЛИВУ НА РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ ВИДОБУТКУ ВУГЛЕВОДНІВ
Пташенко Л.О., Мазуренко В.П. 335

ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ВОЛАТИЛЬНОСТІ ЦІН ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ ПІД ВПЛИВОМ ФРАГМЕНТОВАНОЇ РИНКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
Науково-дослідна група:
Андрейчук С.К., Манзій О.С., Уханська О.М., Сеник А.П. 344

МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ФОРМУВАННЯ ESG-ОРІЄНТОВАНОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ СТРАТЕГІЧНИХ KPI
Сейсебаєва Н.Г., Шевченко О.Т. 357

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКСПЕРТНОГО ОЦІНЮВАННЯ ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ SMART-ТЕХНОЛОГІЙ У БУДІВЕЛЬНІЙ ГАЛУЗІ
Ходак В.Д. 366

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКСПЕРТНОГО ОЦІНЮВАННЯ ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ
Валявка О.Я., Гриновець М.В. 374

МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ КЛАСТЕРНОЇ КОНЦЕНТРАЦІЇ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ ЄС
Липовецький Б.Г. 382

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО МОДЕЛЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РОЗВИТКУ КОМПАНІЙ СИСТЕМНИХ ІНТЕГРАТОРІВ В ЕРУ ТУРБУЛЕНТНОСТІ
Федоров С.С. 390

ОЦІНКА ФАКТОРІВ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЮ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ПРІОРИТЕТІВ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ
Сизон М.-О.І. 399

ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АВІАПЕРЕВІЗНИКІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ
Кривов'язюк І.В. 406

ПРОБЛЕМА ПЕРЕХОДУ ВІД КОМПОНЕНТНОГО ДО БЕЗІНДЕКСНОГО (ІНВАРІАНТНОГО) ЗАПИСУ В КУРСІ ТЕОРЕТИЧНОЇ МЕХАНІКИ
Кузь І.С., Павлюс Р.В. 414

РОЛЬ АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ У ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ
Гончаренко О.Г. 421

ТУРИСТИЧНІ ОФЛАЙН-КАРТИ В УМОВАХ СЛАБКОГО МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ: МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ
Мороз О.І., Кузь О.Н. 429

УДОСКОНАЛЕННЯ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ (НА ПРИКЛАДІ ГОНКОНГУ)
Тесленко Т.В. 436

ХАРАКТЕРИСТИКА ФАКТОРІВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ ФІНАНСІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ
Мельник Р.А. 445

РОЗДІЛ V.
ТЕОРІЇ МІКРО-, МАКРО-, РЕГІОНАЛЬНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ (Категорія Б)

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ "ЕКОНОМІЧНА КОМПЛІМЕНТАРНІСТЬ" У СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІЙ НАУЦІ
Влах М.Р. 453

ЕКОНОМІЧНІ ГОРИЗОНТИ УКРАЇНСЬКОГО СВИНАРСТВА: ВІД ВІДНОВЛЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
Науково-дослідна група:
Бірта Г.О., Бургу Ю.Г., Соловйов А.М., Онищук А.М., Олефір В.О., Матюшенко Г.І. 466

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ, ТОРГОВЕЛЬНИХ ТА БІРЖОВИХ СТРУКТУР
Нікульнікова Г.В., Астаф'єва К.О. 475

ІНСТИТУЦІЙНІ ТА РЕГУЛЯТОРНІ МЕХАНІЗМИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ АГРАРНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ УКРАЇНИ
Прокопишин О.С., Полегенька М.А. 486

КРАФТОВЕ ВИРОБНИЦТВО ЯК СУЧАСНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ
Степасюк Л.М., Бабенко Д.В. 496

МЕХАНІЗМИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДБУДОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ
Савіна Н.Б., Добровольський А.Р. 503

МІЖНАЦІОНАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ДОТРИМАННЯ ДІЛОВОГО ПРОТОКОЛУ
Титаренко Л.М., Чичкало-Кондрацька І.Б. 511

ОБГРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО АГРОВИРОБНИЦТВА
Ковшун Н.Е., Слесарчук О.П. 519

ПЛАНУВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ТУРБУЛЕНТНИХ УМОВАХ
Крамський С.О., Захарченко О.В. 526

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МИТНИХ СТИМУЛІВ У КРАЇНАХ, ЩО ПРОХОДИЛИ ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ
Ніколенко І.Ю. 533

ПРІОРИТЕТИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ В ЕКОНОМІЧНОМУ СЕКТОРІ НЕБЮДЖЕТНИХ НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
Височан О.О., Лазука Т.Ю. 543

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА В ЕПОХУ ПЕРМАНЕНТНИХ КРИЗ
Чередніченко О.О. 554

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ: СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ
Гріщенко І.В., Сисоєва І.М., Циганчук В.А. 558

ТРАНСФОРМАЦІЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В КРАЇНАХ ЄС
Курбет О.П. 565

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

УКРАЇНА В МІЖНАРОДНИХ БІЗНЕС РЕЙТИНГАХ
Шнирков О.О. 572

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ТА ПРИБУТКОВОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ESG-ПРИНЦИПІВ
Батракова Т.І., Сейсебаєва Н.Г., Кустіков В.З. 585

РОЗДІЛ VI.
ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА; ОПОДАТКУВАННЯ, ОБЛІК І АУДИТ

СТАТТІ

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПОДАТКУ НА МАЙНО В УКРАЇНІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ОБЛІКУ
Іванишина О.С., Маценко В.Л., Шпак Я.О. 596

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ВИТРАТ І ФОРМУВАННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ
Щерблюк С.В., Волков О.В., Пустовойтенко Н.В. 604

РОЗДІЛ VII.
МАРКЕТИНГОВА ТА ЛОГІСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

СТАТТІ

ЕМОЦІЙНИЙ АСПЕКТ ВІЙСЬКОВОГО БРЕНДИНГУ
Петропавловська С.Є. 610

РОЗДІЛ VIII.
ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

СТАТТІ

ВІДМЕЖУВАННЯ ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ ВІД ІНШИХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ
Харченко А. 617

ПРАВОВА ДЕРЖАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
Шевчук Л.В. 623

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

РОЗДІЛ IX.
ІНСТИТУТ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, СУДОВА СИСТЕМА ТА НОТАРІАТ

СТАТТІ

THE LEGAL STATUS OF CONVICTED PERSONS IN TRANSNATIONAL PROCESSES: TRANSFER MECHANISMS, PROTECTION STANDARDS AND THE PROBLEM OF JURISDICTIONAL CONFLICTS
Boroyev A.A. 630

РОЗДІЛ X.
ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

СТАТТІ

SYSTEM OF INDIVIDUAL, COLLECTIVE, AND SOCIAL RISK INDICATORS FOR SPECIAL PURPOSE FACILITIES
Akhundov Ramil, Talibov Aziz, Hashimov Elshan 635

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЯК СКЛАДОВА МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ВІЙСЬКОВИХ СТРУКТУРАХ
Науково-дослідна група:
Аймедов К.В., Грицик О.Ю., Живилко В.В., Чемер Ю.П., Шестак О.М. 648

СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ ПЛАНУВАННЯ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ОБ'ЄДНАНИХ ОПЕРАЦІЙ
Науково-дослідна група:
Аймедов К.В., Васильковський О.Т., Колодка А.В., Неводчіков О.І., Неводчікова І.М. 657

РОЗДІЛ XI.
ЕЛЕКТРОНІКА ТА ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЇ

СТАТТІ

ДИФЕРІНТЕГРАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛЯ У ДІОДАХ З ФРАКТАЛЬНО СТРУКТУРОВАНИМ ПЕРЕХОДОМ
Онуфрієнко В.М., Слюсарова Т.І., Килимник І.М. 667

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

РОЗДІЛ XII.
ЕКОЛОГІЯ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЗАХИСТУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

СТАТТІ

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ РОЗРОБЛЕННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ЗАСОБІВ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ ВПЛИВУ НЕРАДІАЦІЙНИХ ВИКИДІВ АЕС УКРАЇНИ НА АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ ТА НАСЕЛЕННЯ ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ
Науково-дослідна група:
Яцишин А.В., Кочелаб Є.В., Коваленко О.М., Чимбай М.В., Сідельов А.В. 674

РОЗДІЛ XIII.
КОМП'ЮТЕРНА ТА ПРОГРАМНА ІНЖЕНЕРІЯ

СТАТТІ

AI ASSISTANTS IN SOFTWARE DEVELOPMENT: ANALYSIS OF SECURITY RISKS IN GENERATED CODE
Boichuk D. 681

АРХІТЕКТУРА СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ФІЗІОЛОГІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ КУРСАНТІВ-ПОЖЕЖНИКІВ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ СТЕЖКИ ВИПРОБУВАНЬ
Оскерко С. 688

МОДЕЛЬ АДАПТИВНОЇ КВОРУМНОЇ РЕПЛІКАЦІЇ В СИСТЕМАХ ПОТОКОВОЇ ОБРОБКИ ДАНИХ
Купріянов О.М. 693

МОДЕЛЮВАННЯ ПОВЕДІНКИ ВОРОЖОГО NPC ЗА ДОПОМОГОЮ КІНЦЕВИХ АВТОМАТІВ У ХОРРОР-ІГРАХ
Землякова О.О., Панкратович А.Є. 699

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

АНАЛІЗ JAVA ТА KOTLIN ЯК ПЕРШОЇ МОВИ ПРОГРАМУВАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ
Ксенич А.І. 706

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА АНАЛІЗ ПОХИБОК ОПТИКО-КІНЕМАТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЛАЗЕРНОГО 3D-СКАНУВАННЯ
Огерук Б.Р. 709

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

РОЗДІЛ XIV.
ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА СИСТЕМИ

СТАТТІ

ГІБРИДНИЙ СПОСІБ АВТОМАТИЗОВАНОЇ ОБРОБКИ СТРАХОВОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ
Телюков Д.С., Імангулова З.А. 712

ОПТИМІЗАЦІЯ ТА МІНІМІЗАЦІЯ ТЕСТОВИХ СЦЕНАРІЇВ ДЛЯ C++ БІБЛІОТЕК НА ОСНОВІ УДОСКОНАЛЕНИХ ЖАДІБНОГО ТА ДЕЛЬТА-ДЕБАГГІНГ АЛГОРИТМІВ
Науково-дослідна група:
Коломійцев О.В., Гулевич М.В., Комаров В.О., Катунін А.М., Садовий К.В., Дмитрієнко О.А., Кацуба Р.М., Жуйков В.В., Фелді С.Ф., Ярославська В.В., Гейко М.В., Шульга І.С. 720

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БРЕГОВСЬКОЇ ДИФРАКЦІЇ ВИЩИХ ПОРЯДКІВ ДЛЯ СИНХРОНІЗАЦІЇ ПОЗДОВЖНІХ МОД ОДНОМОДОВОГО БАГАТОЧАСТОТНОГО ЛАЗЕРНОГО ВИПРОМІНЮВАННЯ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ БАГАТОКАНАЛЬНОЇ ПЕРЕДАЧІ ДАНИХ
Науково-дослідна група:
Копилов О.О., Коломійцев О.В., Любченко О.В., Вдовьонков В.Ю., Кійко А.С., Акулінін Г.В., Клівець С.І., Собора А.І., Лільчицький В.І., Бєлоус М.В., Бердочник А.Д., Венгер С.А. 740

ПРАВИЛА ВИЯВЛЕННЯ ЗВУКОВОГО ВИПАДКОВОГО СИГНАЛУ ПОВІТРЯНОЇ ЦІЛІ ПРИ БАГАТОКАНАЛЬНОМУ ПРИЙОМІ НА ОСНОВІ МЕТОДУ ВІДНОШЕННЯ ПРАВДОПОДІБНОСТІ
Науково-дослідна група:
Кудряшов В.Є., Коломійцев О.В., Камчатний М.І., Брагін В.О., Олійник Ю.В., Матвєєв Л.І., Каменецький В.В., Костащук М.М., Кравченко В.Л., Сарік Є.В., Сургай В.І., Смірнов О.П. 760

РОЗРОБЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ РОЗРАХУНКУ ХАРАКТЕРИСТИК ПРОЄКТУВАННЯ МЕРЕЖІ
Зубків Б.В., Белей О.І., Штаєр Л.О. 773

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

АНАЛІЗ КАНАЛІВ ВИТОКУ ДАНИХ ЧЕРЕЗ СЕРВІСИ НА ОСНОВІ ВЕЛИКИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ
Некрутова С.А., Бучик С.С. 777

АНАЛІЗ ПОШКОДЖЕНЬ ІНФРАСТРУКТУРИ З ВИКОРИСТАННЯМ ГЛИБИННОГО НАВЧАННЯ
Фесенко М.А., Рішко А.М., Мельник С.В. 781

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

РОЗДІЛ XV.
ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

СТАТТІ

ГРА КОРЕНІВ КВАДРАТНОГО РІВНЯННЯ
Королько Я.А., Левицький Я.В. 784

РОЗДІЛ XVI.
СОЦІОЛОГІЯ ТА СТАТИСТИКА

СТАТТІ

ШЛЮБНІ ВІДНОСИНИ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ
Новосад К.Я., Товт С.С. 792

РОЗДІЛ XVII.
ФІЛОЛОГІЯ ТА ЖУРНАЛІСТИКА

СТАТТІ

THE TRANSPORT CONCEPT IN LINGUOCONCEPTOLOGY: THE CONCEPT-MINIMUM AND THE CONCEPT-MAXIMUM
Bibro A. 800

РЕКЛАМНИЙ ТЕКСТ У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ І ПРАКТИЧНІ СТРАТЕГІЇ
Овдіюк В.В., Черепаха Л.Л. 806

ФЛЕШКАРТКИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ
Назаревич Л.Т., Денисюк Н.Р. 814

РОЗДІЛ XVIII.
РЕЛІГІЄЗНАВСТВО ТА БОГОСЛОВ'Я

СТАТТІ

КОНЦЕПТ ЛЮДИНИ ЯК МІКРОКОСМУ У БОГОСЛОВСЬКО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ВЧЕННІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ТА МАКСИМА СПОВІДНИКА
Галуйко Р.М. 821

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

РОЗДІЛ XIX. ПЕДАГОГІКА ТА ОСВІТА

СТАТТІ

EFFECTIVE GAMES AND ACTIVITIES IN THE EFL CLASSROOM FOR YOUNG LEARNERS
Kolodko T., Kolodko M. 827

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ
Кириченко Т.В., Ілясов О.О. 837

ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВА ПІДГОТОВКА ЯК СИСТЕМОУТВОРЮВАЛЬНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА
Бардашевська Я.М., Мочернюк О.І., Скільський М.С. 844

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
Данченко І.О. 851

КОНЦЕПЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИКИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
Лева А. 863

МАСАЖ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ КОРЕКЦІЇ ТРИВОЖНИХ СТАНІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
Науково-дослідна група:
Кошель А.П., Кошель В.М., Пушкар Н.Й., Олексієнко В.В., Копил Н.М., Біломитцева Т.М., Карпенко Є.Г., Андряник М.А. 871

РОЗВИТОК МЕДІАКУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ МІЖПРЕДМЕТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА
Васько О.О., Білєр О.С., Павлущенко Н.М. 885

САМОРОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ
Павленко І.Г. 897

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ КИТАЙСЬКОЇ ІЄРОГЛІФІЧНОЇ ПИСЬМОВОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ
Савченко А.С., Гребенюк О.В. 902

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

РЕФЛЕКСИВНО-МЕТАКОГНІВНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ
Задорожна О.І. 915

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ СХІДНИХ МОВ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО ТА МУЛЬТИМОДАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
Авраменко Б.В. 918

РОЗДІЛ XX.
ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХІАТРІЯ

СТАТТІ

РЕЗУЛЬТАТИ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ ПОКАЗНИКІВ AUDIT-ТЕСТУ У КОМБАТАНТІВ З КОМОРБІДНОЮ ПАТОЛОГІЄЮ (ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД АЛКОГОЛЮ Й ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД) ТА ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ ПРИФРОНТОВОЇ ЗОНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ (ПОПЕРЕДНЄ ДОСЛІДЖЕННЯ)
Науково-дослідна група:
Маркозова Л.М., Мінко О.І., Гольцова С.В., Жук С.О., Черкашин К.І., Пустовалова І.А. 921

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ У СТУДЕНТІВ
Ковальська Н.А., Філіна Д.В. 928

РОЗДІЛ XXI.
МЕДИЧНІ НАУКИ ТА ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я

СТАТТІ

TISSUE DECOMPOSITION PRODUCTS AS INDUCERS OF PATHOLOGICAL PROTEIN AGGREGATION
Scientific research group:
Yanitskaya L.V., Panchenko Yu.O., Kovalenko Yu.V., Timchenko M.D., Verevka S.V. 931

АНАЛІЗ ОФТАЛЬМОЛОГІЧНИХ ПРОЯВІВ ВРОДЖЕНОГО СИНДРОМУ КРАСНУХИ
Науково-дослідна група:
Абуватфа Самі, Алієва Т.Ю., Алієв Р.Ф., Гук С.В. 938

ЕПІДЕМІОЛОГІЯ СКАЗУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ
Панасенко Н.Ю., Мельничук Ю.І., Давиденко О.М. 944

КЛАСИЧНИЙ СИНДРОМ ЕЛЕРСА-ДАНЛОСА ЯК ПРИЧИНА РЕЦИДИВНИХ ВЕНТРАЛЬНИХ ГРИЖ У МОЛОДОМУ ВІЦІ
Приймак Д.В. 950

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

НЕЙРОІНФЕКЦІЇ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДИФЕРЕНЦІЙНОЇ ДІАГНОСТИКИ БАКТЕРІАЛЬНИХ ТА ВІРУСНИХ МЕНІНГІТІВ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)
Мохорук Н.В., Туркадзе В.Ю., Давиденко О.М. 955

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ІНФАРКТУ МІОКАРДА В ПАЦІЄНТІВ МОЛОДОГО ВІКУ
Дітковська Д.В., Здоровець А.М., Руснак-Каушанська О.В. 959

ОСОБЛИВОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ХВОРИХ ПІСЛЯ ІНФАРКТУ МІОКАРДА
Лопатюк М.С.,, Ярош В.Ю., Руснак-Каушанська О.В. 968

ПАТОГЕНЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕНСИВНОЇ ГІПОЛІПІДЕМІЧНОЇ ТЕРАПІЇ У ХВОРИХ НА СТАБІЛЬНУ ІШЕМІЧНУ ХВОРОБУ СЕРЦЯ: ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЬОВИХ РІВНІВ ЛПНЩ ТА СТАБІЛІЗАЦІЯ АТЕРОСКЛЕРОТИЧНОЇ БЛЯШКИ
Науково-дослідна група:
Боднар В.В., Єремєєва Є.А., Мандрик О.Є., Антофійчук М.П. 976

РОЛЬ ВІРУСНИХ ІНФЕКЦІЙ У РОЗВИТКУ АУТОІМУННИХ ЗАХВОРЮВАНЬ
Науково-дослідна група:
Королькова К.І., Мельник І.І., Аіоаней Т.А., Давиденко О.М. 984

СИНДРОМ ІНСУЛЬТНОГО СЕРЦЯ: КЛІНІЧНІ ПРОЯВИ, ДІАГНОСТИКА ТА ПІДХОДИ ДО ЛІКУВАННЯ
Мельник В.Р., Деліцой О.Ю., Руснак-Каушанська О.В. 990

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ІНТЕНСИВНОЇ ТЕРАПІЇ ПРЕЕКЛАМПСІЇ, ЕКЛАМПСІЇ ТА HELLP-СИНДРОМУ
Рибицька В.Є., Музика О.О., Баранова Н.В. 998

ПОСТМЕНІНГЕАЛЬНИЙ СИНДРОМ: АНАЛІЗ ВІДДАЛЕНИХ НАСЛІДКІВ ПЕРЕНЕСЕНИХ ГНІЙНИХ МЕНІНГІТІВ У ПАЦІЄНТІВ МОЛОДОГО ВІКУ
Науково-дослідна група:
Шутяк Б.А., Урбанюк А.А., Мельник Т.С., Давиденко О.М. 1001

ПОСТТРАВМАТИЧНА ГАСТРОПАТІЯ: ОСОБЛИВОСТІ ПАТОГЕНЕЗУ ТА ПРОФІЛАКТИКИ «СТРЕСОВИХ ВИРАЗОК» У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
Науково-дослідна група:
Шутяк Б.А., Урбанюк А.А., Мельник Т.С., Мандрик О.Є. 1004

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, СПІВРОБІТНИКІВ ООН, ВОЛОНТЕРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
Вербенко Г.М. 1006

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

РОЗДІЛ XXII.
КУЛЬТУРА ТА МИСТЕЦТВО

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

МУЗИЧНІ ФЕСТИВАЛІ ЯК ІНСТРУМЕНТ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ
Верещака А. 1010

РОЗДІЛ XXIII.
ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

СТАТТІ

ВПЛИВ ЗМІНИ КЛАСНОСТІ ЗАЛІЗНИЧНОЇ СТАНЦІЇ КІВЕРЦІ НА ТРАНСПОРТНУ ДОСТУПНІСТЬ РЕГІОНУ
Маковецька Л.О., Озюк У.М. 1012

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

CONTENT

SECTION I.
GENERAL ECONOMIC THEORY

THE RELATIONSHIP OF FINANCIAL ACCOUNTING AND AUDITING AS THE BASIS OF THE RELIABILITY OF THE COMPANY'S FINANCIAL REPORTING
Topalova I., Klevtsevich N. 33

INTEGRATIVE DEVELOPMENT: ESSENCE, PLACE AMONG OTHER TYPES OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND IMPACT ON THE ADAPTABILITY OF ENTERPRISES
Yemelyanov O. 44

MARKETING APPROACHES TO FORMING COMPETITIVENESS IN THE UKRAINIAN PLASTICS PRODUCTS MARKET
Donets D., Leonova S., Hladiuk A. 54

FINANCIAL CONTROL SYSTEM AS A TOOL FOR MINIMIZING ECONOMIC RISKS IN BANKING INSTITUTIONS
Batrakova T.I., Rusinova V.S. 63

DISCOURSES ON SALT AND IRON: MACROECONOMIC MODELS OF STATE REGULATION IN ANCIENT CHINESE THOUGHT (THE PARADIGM OF CHINESE, EUROPEAN, AND AMERICAN RESEARCHERS)
Shcherbakov Ya. 74

PUBLIC DEBT MANAGEMENT IN A TIME OF GLOBAL INSTABILITY
Shara Ye. 78

MANAGEMENT OF THE ECONOMIC EFFICIENCY OF LOGISTICS SYSTEMS IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION
Dashchenko N. 83

CIRCULAR RESOURCE CIRCULATION AS AN ECONOMIC CATEGORY: ESSENCE AND CONCEPTUAL APPARATUS
Maslak T. 91

DIGITIZATION OF PROCESSES FOR RECRUITING PERSONNEL INTO MILITARY SERVICE AND THE PROSPECTS FOR USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MILITARY RECRUITMENT
Krylov S., Skibska K., Korolyov R. 98

SECTION II.
BEHAVIORAL ECONOMICS

PRE-SLEEP FINANCIAL WORRIES: THEORETICAL ANALYSIS
Shatilova O. 110

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

APPLICATION OF ESOTERIC PRACTICES IN TRAINING PROGRAMS OF GLOBAL GIANT COMPANIES
Melnyk L., Frolova O. 114

INSTRUMENTS FOR ALIGNING TARIFF POLICY AND SUBSIDIZATION IN THE FIELD OF HOUSING AND COMMUNAL SERVICES IN THE CONTEXT OF SOCIAL SUPPORT FOR THE POPULATION OF UKRAINE
Yemelianenko L. 121

MATERIAL AND NON-MATERIAL MOTIVATION AS FACTORS FOR IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS
Stadnytska Yu., Chvartkovska A. 130

SECTION III.
INNOVATIVE ECONOMICS

ESG-ORIENTED FINANCIAL MANAGEMENT: INTEGRATION OF MANAGEMENT ACCOUNTING AND CORPORATE CONTROL MECHANISMS
Banera N., Demko I., Pylypenko S. 137

INNOVATIVE VECTOR OF STRATEGIC DEVELOPMENT IN THE POST-CRISIS REVIVAL OF ECONOMIC SYSTEMS
Guliaieva N. 145

ADAPTIVE STRATEGY OF RESILIENCE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE UNDER CONDITIONS OF PERMANENT SECURITY RISKS AND GLOBAL UNCERTAINTY
Marchenko O., Bielchev M. 152

THE IMPACT OF DIGITALIZATION ON THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE CREATIVE INDUSTRIES
Sosnovskyi H., Khaustova Ye. 164

ECONOMIC JUSTIFICATION AND COMMERCIALIZATION PROSPECTS OF CHITOSAN-BASED COATINGS IN THE FOOD INDUSTRY
Horbatiuk N.M., Bokhan Yu.V. 174

ECONOMIC CHARACTERISTICS AND DEVELOPMENT TRENDS OF THE UKRAINIAN ART MARKET IN THE GRAPHIC ARTS SEGMENT
Scientific research group:
Gavryliuk B., Lushch O., Andriishyn Yu., Masliuk V. 186

EVENT MANAGEMENT AS A TOOL FOR TRANSFORMING THE BUSINESS PROCESSES OF AN ENTERPRISE
Bondarenko Yu., Trifonova Yu. 193

AN INNOVATIVE MODEL OF REGIONAL DEVELOPMENT AS A TOOL FOR ATTRACTING EU INVESTMENTS AND GRANTS
Demykh M.A., Skoryk M.O. 201

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN REGULATING INNOVATIVE HEALTHCARE DEVELOPMENT
Pylypenko K., Babko N. 208

MODELS FOR THE DEVELOPMENT OF RECREATIONAL TOURISM UNDER CONDITIONS OF ECONOMIC INSTABILITY
Rusyn-Hrynyk R., Kniaz S. 218

FEATURES OF MODELING DIGITAL TRANSFORMATION OF THE PUBLIC SECTOR OF THE ECONOMY IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY OR CRISIS
Fedorov O. 226

RESILIENT MODEL OF INVESTMENT AND INNOVATION DEVELOPMENT OF ORGANIC HYDROPONIC PRODUCTION AT THE REGIONAL LEVEL IN CONDITIONS OF TURBULENCE
Verbytskyi D.V. 240

RISKS OF INNOVATIVE ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY ECONOMIC CHALLENGES
Syrotyuk H., Yankovska K., Stakhiv I. 261

THE ROLE OF INTERNATIONAL FINANCE IN THE DEVELOPMENT OF THE GREEN ECONOMY IN THE CONDITIONS OF BUSINESS GLOBALIZATION
Lazneva I.O., Maksymenko I. Ya., Mishchenko S.A. 268

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AS THE BASIS OF POST-WAR TRANSFORMATION OF UKRAINE'S ECONOMY
Shapran D.O., Shevchenko M.G. 276

THE CURRENT STATE OF THE CREATIVE INDUSTRIES – CHALLENGES AND HOW TO OVERCOME THEM
Danylevych N., Vasylenko A. 283

TRANSFORMATION OF MARKETING UNDER THE INFLUENCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES
Salamaha O. 291

TALENT MANAGEMENT AS ONE OF THE STRATEGIC GOALS IN THE HR MANAGEMENT SYSTEM OF THE ORGANIZATION
Zelinska H. 296

SECTION IV.
DIGITAL ECONOMY, MATHEMATICAL AND INSTRUMENTAL METHODS OF ECONOMICS

BIG DATA AND AI: THE FOUNDATION OF THE DIGITAL ECONOMY
Scientific research group:
Kravets K., Mekshun A., Loban A., Liashenko L. 303

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

THE ECONOMIC EFFICIENCY OF AI-DRIVEN TALENT ACQUISITION
Scientific research group:
Artemenko M., Vasylyeva S., Tymoshenko M., Liashenko L. 312

IMPACT OF DUST POLLUTION FROM CONSTRUCTION PRODUCTS ENTERPRISES ON THE ENVIRONMENT WITHIN RESIDENTIAL BUILDINGS
Petrushka I., Mushynsky V., Glukhovetskyi Ya. 322

ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE IMPACT OF GLOBAL GEOPOLITICAL RISKS ON UKRAINE'S ECONOMIC DEVELOPMENT
Scientific research group:
Mykhailyshyn L., Zakharova O., Korovchuk Yu., Vasylchenko S. 328

INVESTMENT CLIMATE OF UKRAINE'S OIL AND GAS SECTOR: QUANTITATIVE ASSESSMENT OF THE IMPACT ON HYDROCARBON PRODUCTION PROFITABILITY
Ptashchenko L., Mazurenko V. 335

INSTRUMENTAL METHODS FOR ASSESSING THE VOLATILITY OF FINANCIAL ASSETS PRICES UNDER THE INFLUENCE OF FRAGMENTED MARKET INFORMATION
Scientific research group:
Andreichuk S., Manziy O., Ukhanska O., Senyk A. 344

METHODOLOGICAL TOOLKIT FOR DEVELOPING ESG-ORIENTED REPORTING OF AN ENTERPRISE THROUGH A SYSTEM OF STRATEGIC KPIs
Seisebaieva N., Shevchenko O., ... 357

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF EXPERT EVALUATION OF FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF SMART TECHNOLOGIES IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY
Khodak V. 366

ANALYTICAL ASSESSMENT OF FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF THE LOGISTICS SUPPORT SYSTEM OF AGRIBUSINESS UNDER EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES
Valiavka O., Hrynovets M. 374

MODELING OF THE IMPACT OF CLUSTER CONCENTRATION ON THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF EU REGIONS
Lypovetskyi B. 382

SPECIFICS OF CONCEPTUAL MODELING THE PERFORMANCE OF DEVELOPMENT OF SYSTEM INTEGRATOR COMPANIES IN THE ERA OF TURBULENCE
Fedorov S. 390

ASSESSMENT OF FACTORS INFLUENCING THE FORMATION AND REALIZATION OF THE FINANCIAL POTENTIAL OF ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF CIRCULAR ECONOMY PRIORITIES
Syzon M.-O. 399

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ASSESSMENT OF AIR CARRIERS' COMPETITIVENESS UNDER DIGITALIZATION
Kryvoviaziuk I. 406

THE PROBLEM OF TRANSITIONING FROM COMPONENT TO INDEXLESS (INVARIANT) RECORDING IN THE COURSE OF THEORETICAL MECHANICS
Kuz I., Pavlius R. 414

THE ROLE OF ANALYTICAL WORK IN MANAGEMENT DECISION-MAKING: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT
Honcharenko O. 421

OFFLINE TOURIST MAPS IN WEAK MOBILE CONNECTIVITY CONDITIONS: OPPORTUNITIES AND LIMITATIONS
Moroz O., Kuz O. 429

IMPROVING BUSINESS PLANNING OF TOURISM BUSINESS ENTITIES (USING THE EXAMPLE OF HONG KONG)
Teslenko T. 436

CHARACTERIZATION OF FACTORS OF DIGITAL TRANSFORMATION AND CYBERSECURITY OF AGRIBUSINESS UNDER CONDITIONS OF ECONOMIC FINANCIALIZATION
Melnyk R. 445

SECTION V.
THEORIES OF MICRO-, MACRO-, REGIONAL AND INTERNATIONAL ECONOMICS

VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF "ECONOMIC COMPLEMENTARITY" IN HUMAN GEOGRAPHY
Vlakh M. 453

ECONOMIC HORIZONS OF UKRAINIAN PIG FARMING: FROM RECOVERY TO EUROPEAN INTEGRATION
Scientific research group:
Birta G., Burgu Yu., Soloviev A., Onishchuk A., Olefir V., Matyushenko H. 466

FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY AS A FACTOR IN SHAPING THE ECONOMIC AND FINANCIAL RESULTS OF ENTREPRENEURIAL, TRADE, AND EXCHANGE STRUCTURES
Nikulnikova H., Astafieva K. 475

INSTITUTIONAL AND REGULATORY MECHANISMS OF FOREIGN TRADE IN AGRICULTURAL PRODUCTS OF UKRAINE
Prokopyshyn O., Polehenka M. 486

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

CRAFT PRODUCTION AS A MODERN DIRECTION OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT
Stepasyuk L., Babenko D. 496

INVESTMENT MECHANISMS FOR PROVIDING RECONSTRUCTION OF UKRAINE'S SOCIAL INFRASTRUCTURE
Savina N., Dobrovolskyi A. 503

INTERNATIONAL COMMUNICATION: CURRENT CHALLENGES AND ADHERENCE TO BUSINESS ETIQUETTE
Tytarenko L., Chychkalo-Kondratska I. 511

SUBSTANTIATION OF STRATEGIC DIRECTIONS FOR THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF GRAIN AGRICULTURAL PRODUCTION
Kovshun N.E., Slesarchuk O.P. 519

PLANNING AND FORECASTING OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN TURBULENT CONDITIONS
Kramskyi S., Zakharchenko O. 526

COMPARATIVE ANALYSIS OF CUSTOMS INCENTIVES IN COUNTRIES UNDERGOING POST-WAR RECOVERY
Nikolenko I.Ju. 533

PRIORITIES OF SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF ACCOUNTING AND TAXATION IN THE ECONOMIC SECTOR OF NON-BUDGETARY NON-PROFIT ORGANIZATIONS
Vysochan O.O., Lazuka T.Yu. 543

FOOD SECURITY IN TIMES OF PERMANENT CRISIS
Cherednichenko O. 554

SYSTEMATIC APPROACH TO IMPLEMENTATION OF CIRCULAR ECONOMY: STRATEGIC PRIORITIES AND IMPLEMENTATION TOOLS
Grischenko I., Sysoieva I., Ciganchuk V. 558

MIDDLE CLASS TRANSFORMATION IN THE EU COUNTRIES
Kurbet O. 565

UKRAINE IN INTERNATIONAL BUSINESS RATINGS
Shnyrkov O. 572

FINANCIAL CONTROLLING AS A TOOL FOR ENSURING RESILIENCE AND PROFITABILITY OF BANKING INSTITUTIONS AMIDST UNCERTAINTY AND THE IMPLEMENTATION OF ESG PRINCIPLES
Batrakova T., Seisebaieva N., Kustikov V. 585

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

SECTION VI.
FINANCE AND BANKING; TAXATION, ACCOUNTING AND AUDITING

ARTICLES

THE ECONOMIC NATURE OF PROPERTY TAX IN UKRAINE AND THE SPECIFIC FEATURES OF ITS ACCOUNTING
Ivanyshyna O., Matsenko V., Shpak Ya. 596

DIGITALIZATION OF COST ACCOUNTING AND PRODUCT COST FORMATION UNDER THE USE OF INFORMATION SYSTEMS
Shcherblyuk S., Volkov O., Pustovoitenko N. 604

SECTION VII.
MARKETING AND LOGISTICS ACTIVITIES

ARTICLES

EMOTIONAL ASPECT OF MILITARY BRANDING
Petropavlovska S. 610

SECTION VIII.
LAW AND INTERNATIONAL LAW

ARTICLES

DIFFERENTIATION OF FORCED MARRIAGE FROM OTHER COMPONENTS OF CRIMINAL OFFENSES UNDER THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE
Kharchenko A. 617

THE RULE OF LAW UNDER MARTIAL LAW
Shevchuk L. 623

SECTION IX.
INSTITUTE OF LAW ENFORCEMENT, JUDICIAL SYSTEM AND NOTARY

ARTICLES

THE LEGAL STATUS OF CONVICTED PERSONS IN TRANSNATIONAL PROCESSES: TRANSFER MECHANISMS, PROTECTION STANDARDS AND THE PROBLEM OF JURISDICTIONAL CONFLICTS
Boroyev A.A. 630

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

SECTION X.
MILITARY SCIENCES, NATIONAL SECURITY AND SECURITY OF THE STATE BORDER

ARTICLES

SYSTEM OF INDIVIDUAL, COLLECTIVE, AND SOCIAL RISK INDICATORS FOR SPECIAL PURPOSE FACILITIES
Akhundov Ramil, Talibov Aziz, Hashimov Elshan 635

MENTAL HEALTH AS A COMPONENT OF MEDICAL CARE IN MILITARY STRUCTURES
Scientific research group:
Aymedov C.V., Hrytsyk O.Yu., Zhyvylko V.V., Chemer Yu.P., Shestak O.M. 648

SPECIFICS OF ORGANIZING MEDICAL SUPPORT PLANNING IN THE CONTEXT OF JOINT OPERATIONS
Scientific research group:
Aymedov C.V., Vasylkovsky O.T., Kolodka A.V., Nevodchikov O.I., Nevodchikova I.M. 657

SECTION XI.
ELECTRONICS AND TELECOMMUNICATIONS

ARTICLES

DIFFERINTEGRAL LOCAL-FIELD MODEL FOR A DIODE WITH A FRACTALLY STRUCTURED JUNCTION
Onufrienko V., Slyusarova T., Kylymnyk I. 667

SECTION XII.
ECOLOGY AND ENVIRONMENTAL PROTECTION TECHNOLOGIES

ARTICLES

ON THE NEED TO DEVELOP MATHEMATICAL TOOLS FOR A COMPREHENSIVE ASSESSMENT OF THE IMPACT OF NON-RADIATION EMISSIONS FROM UKRAINIAN NUCLEAR POWER PLANTS ON AMBIENT AIR AND THE POPULATION OF ADJACENT AREAS
Scientific research group:
Iatsyshyn A., Kochelab Ye., Kovalenko O., Chymbai M., Sidelov A. 674

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

SECTION XIII.
COMPUTER AND SOFTWARE ENGINEERING

ARTICLES

AI ASSISTANTS IN SOFTWARE DEVELOPMENT: ANALYSIS OF SECURITY RISKS IN GENERATED CODE
Boichuk D. 681

ARCHITECTURE OF A REAL-TIME PHYSIOLOGICAL MONITORING SYSTEM FOR FIREFIGHTER CADETS DURING OBSTACLE COURSE TESTS
Oskerko S. 688

MODEL OF ADAPTIVE QUORUM REPLICATION IN STREAM DATA PROCESSING SYSTEMS
Kupriianov O. 693

MODELING ENEMY NPC BEHAVIOR USING FINITE STATE MACHINES IN HORROR GAMES
Zemliakova O., Pankratovych A. 699

ABSTRACTS

A COMPARATIVE ANALYSIS OF JAVA AND KOTLIN AS A FIRST PROGRAMMING LANGUAGE FOR UNDERGRADUATE STUDENTS
Ksenych A. 706

MATHEMATICAL MODELING AND ERROR ANALYSIS OF AN OPTO-KINEMATIC LASER 3D SCANNING SYSTEM
Oheruk B. 709

SECTION XIV.
INFORMATION TECHNOLOGIES AND SYSTEMS

ARTICLES

HYBRID METHOD FOR AUTOMATED INSURANCE CORRESPONDENCE PROCESSING IN INFORMATION SYSTEMS
Teliukov D., Imanhulova Z. 712

OPTIMIZATION AND MINIMIZATION OF TEST SCENARIOS FOR C++ LIBRARIES BASED ON IMPROVED GREEDY AND DELTA-DEBUGGING ALGORITHMS
Scientific research group:
Kolomiitsev O., Hulevych M., Komarov V., Katunin A., Sadovyi K., Dmytriienko O., Katsuba R., Zhuykov V., Feldi S., Yaroslavska V., Heiko M., Shulga I. 720

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

FEATURES OF USING HIGHER-ORDER BRUGUES DIFFRACTION FOR SYNCHRONIZING LONGITUDINAL MODES IN A SINGLE-MODE MULTIFREQUENCY LASER FOR MULTICHANNEL DATA TRANSMISSION
Scientific research group:
Kopylov O., Kolomiitsev O., Liubchenko O., Vdovonkov V., Kiiko A., Akulinin H., Klivets S., Sobora A., Lilchytskyi V., Bielous M., Berdochnik A., Venher A. 740

RULES FOR DETECTING AN AUDIBLE RANDOM SIGNAL FROM AN AIRBORNE TARGET IN MULTICHANNEL RECEPTION BASED ON THE PROBABILITY RATIO METHOD
Scientific research group:
Kudriashov V., Kolomiitsev O., Kamchatnyi M., Brahin V., Oliinyk Yu., Matvieiev L., Kamenetskyi V., Kostashchuk M., Kravchenko V., Sarik Ye., Surhai V., Smirnov O. 760

DEVELOPMENT OF AN INFORMATION SYSTEM FOR CALCULATING NETWORK DESIGN CHARACTERISTICS
Zubkiv B., Belei O., Shtaier L. 773

ABSTRACTS

ANALYSIS OF DATA LEAKAGE CHANNELS THROUGH SERVICES BASED ON LARGE LANGUAGE MODELS
Nekrutova S., Buchyk S. 777

INFRASTRUCTURE DAMAGE ANALYSIS USING DEEP LEARNING
Fesenko M., Rishko A., Melnyk S. 781

SECTION XV.
PHYSICS AND MATHEMATICS

ARTICLES

THE GAME OF ROOTS A QUADRATIC EQUATION
Korolko Y., Levitskiy Y. 784

SECTION XVI.
SOCIOLOGY AND STATISTICS

ARTICLES

MARITAL RELATIONS IN CONTEMPORARY SOCIETY
Novosad K.Ya., Tovt S.S. 792

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

SECTION XVII.
PHILOLOGY AND JOURNALISM

ARTICLES

THE TRANSPORT CONCEPT IN LINGUOCONCEPTOLOGY: THE CONCEPT-MINIMUM AND THE CONCEPT-MAXIMUM
Bibro A. 800

ADVERTISING TEXT IN TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE: LINGUOCULTURAL POTENTIAL AND PRACTICAL STRATEGIES
Ovdiiuk V., Cherepakha L. 806

FLASHCARDS AS AN EFFECTIVE TOOL IN DEVELOPING STUDENTS' SPEECH SKILLS
Nazarevych L., Denysiuk N. 814

SECTION XVIII.
RELIGIOUS STUDIES AND THEOLOGY

ARTICLES

THE CONCEPT OF THE HUMAN BEING AS MICROCOSM IN THE THEOLOGICAL AND PHILOSOPHICAL THOUGHT OF HRYHORII SKOVORODA AND MAXIMUS THE CONFESSOR
Galuiko R. 821

SECTION XIX.
PEDAGOGY AND EDUCATION

ARTICLES

EFFECTIVE GAMES AND ACTIVITIES IN THE EFL CLASSROOM FOR YOUNG LEARNERS
Kolodko T., Kolodko M. 827

ACTIVATION OF COGNITIVE ACTIVITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN READING LESSONS THROUGH GAME-BASED LEARNING METHODS
Kyrychenko T., Iliasov O. 837

CONDUCTING AND CHORAL TRAINING AS A SYSTEM-FORMING FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A MUSIC
Bardashevska Ya.M., Mocherniuk O.I., Skilskyi M.S. 844

INNOVATIVE APPROACHES TO THE FORMATION OF MANAGEMENT AND COMMUNICATION COMPETENCES OF HIGHER EDUCATION STUDENTS
Danchenko I. 851

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

THE CONCEPT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A PHYSICS TEACHER: THEORETICAL BASIS AND EXPERIENCE OF EUROPEAN UNION COUNTRIES
Leva A. 863

MASSAGE AS A TOOL FOR PSYCHO-EMOTIONAL CORRECTION OF ANXIETY STATES IN PRESCHOOL CHILDREN UNDER MARTIAL LAW
Scientific research group:
Koshel A., Koshel V., Pushkar N., Oleksiienko V., Kopyl N., Bilomyttseva T., Karpenko Ye., Andrianyk M. 871

DEVELOPING MEDIA CULTURE IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS THROUGH INTERDISCIPLINARY INTEGRATION: THEORY AND PRACTICE
Vasko O., Bilier O., Pavlushchenko N. 885

SELF-DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE CULTURE OF TEACHERS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN MODERN CONDITIONS
Pavlenko I. 897

THEORETICAL FOUNDATIONS OF TEACHING CHINESE CHARACTER WRITING IN PRIMARY SCHOOL
Savchenko A., Hrebeniuk O. 902

ABSTRACTS

REFLEXIVE AND METACOGNITIVE COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHYSICIANS
Zadorozhna O. 915

DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE METHODOLOGICAL COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS OF EASTERN LANGUAGES WITHIN AN INNOVATIVE AND MULTIMODAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT
Avramenko B.V. 918

SECTION XX.
PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

ARTICLES

RESULTS OF A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE AUDIT TEST INDICATORS IN COMBATANTS WITH COMORBID PATHOLOGY (ALCOHOL DEPENDENCE AND POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER) AND CIVILIANS OF THE FRONTLINE ZONE DURING THE WAR (PRELIMINARY RESEARCH)
Scientific research group:
Markozova L.M., Minko O.I., Holtsova S.V., Zhuk S.O., Cherkashyn K.I., Pustovalova I.A. 921

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ABSTRACTS

STRATEGIES FOR OVERCOMING STRESS IN STUDENTS
Kovalska N., Filina D. 928

SECTION XXI.
MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

ARTICLES

TISSUE DECOMPOSITION PRODUCTS AS INDUCERS OF PATHOLOGICAL PROTEIN AGGREGATION
Scientific research group:
Yanitskaya L.V., Panchenko Yu.O., Kovalenko Yu.V., Timchenko M.D., Verevka S.V. 931

ANALYSIS OF OPHTHALMIC MANIFESTATIONS OF CONGENITAL RUBELLA SYNDROME
Scientific research group:
Abuwatfa Sami, Aliieva T., Aliiev Reshad., Huk S. 938

EPIDEMIOLOGY OF RABIES IN UKRAINE AND THE WORLD: TRENDS AND CHALLENGES
Panasenko N.Yu., Melnychuk Yu.I., Davydenko O.M. 944

CLASSICAL EHLERS–DANLOS SYNDROME AS A CAUSE OF RECURRENT VENTRAL HERNIAS IN YOUNG PATIENTS
Pryimak D. 950

NEUROINFECTIONS: MODERN APPROACHES TO THE DIFFERENTIAL DIAGNOSIS OF BACTERIAL AND VIRAL MENINGITIS (LITERATURE REVIEW)
Mokhoruk N.V., Turkadze V.Yu., Davydenko O.M. 955

FEATURES OF THE COURSE OF MYOCARDIAL INFARCTION IN YOUNG PATIENTS
Ditkovska D.V., Zdorovets A.M., Rusnak-Kaushanska O.V. 959

FEATURES OF REHABILITATION IN PATIENTS AFTER MYOCARDIAL INFARCTION
Lopatiuk M.S., Yarosh V.Yu., Rusnak-Kaushanska O.V. 968

PATHOGENETIC RATIONALE FOR THE USE OF INTENSIVE LIPID-LOWERING THERAPY IN PATIENTS WITH STABLE ISCHEMIC HEART DISEASE: ACHIEVEMENT OF TARGET LDL-C LEVELS AND STABILIZATION OF ATHEROSCLEROTIC PLAQUES
Scientific research group:
Bodnar V.V., Yeremieieva Ye.A., Mandryk O.Ye., Antofiichuk M.P. 976

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

THE ROLE OF VIRAL INFECTIONS IN THE DEVELOPMENT OF AUTOIMMUNE DISEASES
Scientific research group:
Korolkova K.I., Melnyk I.I., Aioanei T.A., Davydenko O.M. 984

STROKE-HEART SYNDROME: CLINICAL MANIFESTATIONS, DIAGNOSTIC APPROACHES AND TREATMENT STRATEGIES
Melnyk V.R., Delitsoi O.Yu., Rusnak-Kaushanska O.V. 990

ABSTRACTS

MULTIDISCIPLINARY APPROACH TO INTENSIVE THERAPY OF PREECLAMATION, ECLAMPSIA AND HELLP SYNDROME
Rybytska V., Muzyka O., Baranova N. 998

POST-MENINGEAL SYNDROME: ANALYSIS OF LONG-TERM SEQUELAE OF PURULENT MENINGITIS IN YOUNG ADULTS
Scientific research group:
Shutiak B., Urbaniuk A., Melnyk T., Davydenko O. 1001

POST-TRAUMATIC GASTROPATHY: FEATURES OF PATHOGENESIS AND PREVENTION OF «STRESS ULCERS» IN MILITARY PERSONNEL
Scientific research group:
Shutiak B., Urbaniuk A., Melnyk T., Mandryk O.Ye. 1004

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS IN THE REHABILITATION OF THE PERSONALITY OF EMPLOYEES CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS, UN STAFF, AND VOLUNTEERS UNDER MARTIAL LAW
Verbenko G.M. 1006

SECTION XXII.
CULTURE AND ART

ABSTRACTS

MUSIC FESTIVALS AS A TOOL OF UKRAINE'S CULTURAL DIPLOMACY
Vereshchaka A. 1010

SECTION XXIII.
GEOGRAPHY AND GEOLOGY

ARTICLES

THE IMPACT OF CHANGES IN THE CLASSIFICATION OF KIVERTSI RAILWAY STATION ON REGIONAL TRANSPORT ACCESSIBILITY
Makovetska L., Oziuk U. 1012

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.001

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ЯК ОСНОВА ДОСТОВІРНОСТІ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Топалова Ірина
д-р.екон.наук, доц., в.о. завідувача кафедри обліку і оподаткування
Одеський державний аграрний університет, Україна

Клєвцєвич Наталія
канд.екон.наук., доц., доцент кафедри обліку і оподаткування
Одеський державний аграрний університет, Україна

Анотація. *У сучасних умовах підвищеної інформаційної невизначеності, посилення конкурентної боротьби та зростання ризиків господарської діяльності особливого значення набуває якість фінансової звітності підприємства. Користувачі фінансової інформації: власники, інвестори, кредитори, органи державного управління, працівники – приймають ключові економічні рішення саме на основі даних фінансового обліку. Разом з тим, наявність фінансової звітності ще не гарантує її достовірності. Необхідним інструментом підтвердження правдивості та повноти інформації є аудит, який забезпечує незалежну оцінку фінансової звітності та стану системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю на підприємстві.*

Основний текст. У сучасних умовах цифрової трансформації та посилення регуляторних вимог фінансовий облік відіграє ключову роль як фундаментальна інформаційна база для аудиту, забезпечуючи достовірність і прозорість фінансової звітності. Метою цієї статті є теоретичне обґрунтування взаємозв'язку фінансового обліку з аудитом, уточнення предмета та об'єктів фінансового аудиту, а також розкриття функціональних зв'язків між системою фінансового обліку, внутрішнім контролем і аудитом. Це дозволяє не лише систематизувати наукові підходи до інтеграції цих елементів, але й запропонувати практичні рекомендації для підвищення ефективності аудиторських процедур, особливо в умовах підвищених ризиків господарської діяльності.

Висновки. У дослідженні запропоновано впровадження системи внутрішнього моніторингу на основі KPI, що орієнтована на раннє виявлення відхилень у даних фінансового обліку та формування більш якісної інформаційної бази для зовнішнього аудиту.

Ключові слова: *фінансовий облік, аудит, маркетинговий аудит, фінансова звітність.*

Постановка проблеми. У нинішніх умовах посиленої інформаційної невизначеності, жорсткої конкуренції та зростання бізнес-ризиків якість фінансової звітності підприємства набуває критичного значення. Користувачі фінансових даних – власники, інвестори, кредитори, державні органи та

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

персонал – ухвалюють стратегічні економічні рішення переважно на основі облікової інформації. Водночас сама наявність звітності не забезпечує її надійності. Аудит виступає ключовим механізмом верифікації правдивості, повноти й об'єктивності даних, надаючи незалежну експертизу фінансової звітності, а також системи бухобліку та внутрішнього контролю на підприємстві.

Можна стверджувати, що фінансовий облік і аудит перебувають у тісному взаємозв'язку: фінансовий облік формує інформаційну базу, тоді як аудит оцінює якість та надійність цієї інформації. Аудит без даних фінансового обліку неможливий, оскільки відсутній предмет перевірки, а облік без аудиту не забезпечує належного рівня довіри з боку зовнішніх користувачів.

Аналіз досліджень та публікації. У науковій літературі окремі аспекти предмета та об'єктів обліку й аудиту, організації фінансової звітності та аудиторської діяльності розглядалися багатьма вченими, однак цілісний підхід до розкриття ролі фінансового обліку як джерела інформації для аудиту потребує подальшого розвитку. Це зумовлює актуальність обраної теми.

Сучасними авторами, які досліджували питання взаємозв'язку фінансового обліку та аудиту є такі: Жураковська І., Нужна О., Тлучкевич Н. [1], Зозуляк М., Зубака Р. [2], Кіндрацька Л. [3], Спіцина Н., Угоднікова О. [4], Чичун С. [5], Жук В. [6], Полятикіна Л. [7], Дубініа М., Потриваєва Н., Довгаль О., Усикова О., Кузьома В. [8], Чичун С. [9].

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування ролі фінансового обліку як інформаційної бази аудиту, уточнення предмета та об'єктів фінансового аудиту, а також розкриття функціонального взаємозв'язку між системою фінансового обліку, внутрішнім контролем і аудитом.

Дана мета дозволила сформувати відповідні завдання:

- проаналізувати наукові погляди на взаємозв'язок фінансового обліку та аудиту фінансово звітності;
- розглянути систему заходів щодо удосконалення взаємодії фінансового обліку й аудиту (на аграрних підприємствах);
- дослідити аналітику облікових регістрів інформаційної бази аудиту;
- проаналізувати інтегровану облікову систему задля прозорості обліку та зниження аудиторського ризику.

Основний матеріал. Проблематиці взаємозв'язку бухгалтерського обліку та аудиту, формуванню інтегрованої обліково-аналітичної системи присвячені праці сучасних учених [1], що розглядають облік як інформаційну платформу для прийняття управлінських рішень та здійснення аудиту.

Зозуляк М.М., Зубака Р.В. у своїх працях розглядають сучасні підходи до аналізу та аудиту фінансової звітності, акцентуючи увагу на підвищенні якості інформації та адаптації методики аудиту до вимог ділового середовища [2].

У статті Кіндрацької Л.М., опублікованій у журналі «Фінанси України», акцентовано увагу на формуванні комплексної обліково-аналітичної системи, що поєднує облік, аналіз та аудит на єдиній методологічній платформі [3].

Сучасні дослідники [4] приділяють також увагу цифровим технологіям в аудиті консолідованої звітності, можливостям автоматизації збору аудиторських доказів, використанню штучного інтелекту та аналітичних платформ.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Автор Чичун С.С. досліджує особливості побудови системи обліку та аудиту аграрних підприємств, розкриваючи організаційно-правові особливості діяльності та методику обліку активів, зобов'язань, доходів і витрат у сільському господарстві [5].

У своїй публікації, Жук В.М., розглядає концепцію розвитку бухгалтерського обліку й аудиту в аграрному секторі України обґрунтовано необхідність врахування галузевих особливостей сільського господарства, запровадження галузевих стандартів обліку, удосконалення принципів організації облікового процесу [6].

У статті Л. Полятикіної досліджується роль аудиту в системі аграрних підприємств, а саме: питання фінансово-екологічного аудиту, значення бухгалтерського обліку як інформаційної основи для контролю ефективного використання ресурсів [7].

Дослідження, присвячене тенденціям наукових досліджень бухгалтерського обліку в Україні, показує, що серед пріоритетних напрямів – удосконалення обліку, інтеграція з аудитом, цифровізація та галузеві аспекти [1].

У новітніх публікаціях пропонується інтегрований підхід до бухгалтерського обліку в сільському господарстві, орієнтований на впровадження принципів сталого розвитку, циркулярної економіки, повної собівартості тощо [8].

Особливості організації обліку та аудиту на сільськогосподарських підприємствах досліджуються в працях, де обґрунтовано значення галузевої специфіки, біологічних активів, сезонності та державної підтримки для побудови ефективної системи контролю [5].

Здійснивши даний аналіз сучасних публікацій із зазначеного наукового напряму, можемо чітко окреслити актуальність та необхідність подальших досліджень з позиції взаємозв'язку фінансового обліку та аудиту задля покращення фінансової звітності, її прозорості та точності.

Фінансовий облік доцільно розглядати як упорядковану систему збору, реєстрації, накопичення, узагальнення та відображення у грошовому вимірнику інформації про активи, зобов'язання, власний капітал, доходи, витрати та фінансові результати діяльності підприємства. Його ключовим завданням є формування достовірної, релевантної та зіставної інформації для зовнішніх користувачів фінансової звітності.

Розглянемо основні об'єкти фінансового обліку як інформаційної бази аудиту (див. табл. 1).

Об'єктами фінансового обліку визнаються активи, власний капітал, зобов'язання, доходи, витрати та фінансові результати діяльності підприємства. Саме ці елементи формують зміст інформації, яка узагальнюється у фінансовій звітності та надалі стає предметом аудиторської перевірки.

Таким чином, об'єкти фінансового обліку одночасно є і об'єктами аудиторської перевірки, що підкреслює прямий взаємозв'язок між системою фінансового обліку та аудитом.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Таблиця 1

Об'єкти фінансового обліку як інформаційної бази аудиту*

Об'єкти	Опис	Значення для аудиту
Активи	відображають ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких у майбутньому має призвести до надходження економічних вигід	показники активів (основні засоби, запаси, біологічні активи, дебіторська заборгованість, грошові кошти тощо) є одними з ключових об'єктів перевірки, оскільки саме у цій площині часто виникають суттєві викривлення: завищення оцінки, невизнання зменшення корисності, неправильна класифікація
Власний капітал	характеризує залишкову частку в активах підприємства, що залишається після вирахування всіх його зобов'язань	його структура (зареєстрований, додатковий, резервний капітал, нерозподілений прибуток) має важливе значення з точки зору правильності формування та розкриття інформації у фінансовій звітності
Зобов'язання	відображають теперішні борги підприємства, що виникли внаслідок минулих подій, погашення яких призведе до вибуття ресурсів, що втілюють у собі економічні вигоди	неправильне визнання або класифікація зобов'язань (коротко- та довгострокові, відображення забезпечень, умовних зобов'язань) безпосередньо впливає на оцінку фінансової стійкості підприємства та є зоною підвищеного аудиторського ризику
Доходи і витрати	відображають фінансові результати діяльності та формують прибуток (збиток) звітного періоду	правильне віднесення доходів і витрат до відповідних періодів, дотримання принципу нарахування та відповідності доходів і витрат, а також відсутність штучного завищення прибутку з метою покращення показників звітності

** Систематизовано авторами на основі [2, 4]*

Якість відображення активів, капіталу, зобов'язань, доходів і витрат у бухгалтерському обліку безпосередньо визначає якість фінансової звітності, а відтак – і результати аудиторської перевірки.

Система фінансового обліку в Україні функціонує в межах визначеного нормативно-правового поля, яке забезпечує єдність підходів до формування і подання фінансової інформації. Базовим актом є Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», який визначає правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності на підприємствах.

Деталізація вимог до визнання, оцінки, класифікації та розкриття окремих об'єктів обліку здійснюється в межах Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (НП(С)БО) або Міжнародних стандартів фінансової

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

звітності (МСФЗ) – залежно від того, які з них обрано підприємством для застосування. Саме ці стандарти визначають, які показники та в якій формі мають бути відображені у фінансовій звітності.

Для аудиту фінансової звітності зазначене нормативно-правове поле виступає критерієм оцінки: аудитор перевіряє, чи відповідають дані фінансової звітності та системи фінансового обліку вимогам Закону, НП(С)БО / МСФЗ, а також іншим чинним нормативним актам. Тобто те, що для бухгалтера є правилами ведення обліку, для аудитора перетворюється на базові критерії достовірності.

Таким чином, нормативне регулювання одночасно виконує подвійну функцію: для системи фінансового обліку – це обов'язкові правила формування інформації, для аудиту – еталон, щодо якого оцінюється правильність формування та подання фінансової звітність. Саме завдяки наявності чітких правил обліку стає можливою незалежна аудиторська оцінка їх дотримання.

Враховуючи все вище зазначене, вважаємо за необхідне розглянути облікову політику та її вплив на якість інформації й аудиту.

Особливе місце у системі фінансового обліку посідає облікова політика підприємства. Під обліковою політикою розуміють сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності [9].

Вибір конкретних методів оцінки запасів, нарахування амортизації, визнання доходів і витрат, формування резервів тощо безпосередньо впливає на величину та структуру показників фінансової звітності [10].

З огляду на це, облікова політика є одним із ключових чинників якості облікової інформації. Вона має бути внутрішньо узгодженою, стабільною у часі та такою, що відповідає вимогам законодавства і стандартів. Будь-які зміни облікової політики повинні бути обґрунтованими, документально оформленими та розкритими у примітках до фінансової звітності [11].

Для аудитора облікова політика підприємства є відправною точкою оцінки системи фінансового обліку. На етапі планування аудиту аудитор аналізує:

- відповідність обраних підприємством методів вимогам НП(С)БО / МСФЗ та іншим нормативним актам;
- послідовність застосування облікової політики у різні звітні періоди;
- ступінь впливу окремих елементів облікової політики на показники фінансової звітності та на рівень аудиторського ризику.

Якщо облікова політика сформована некоректно, містить суперечності чи застосовується непослідовно, це призводить до зростання ризику суттєвого викривлення фінансової звітності. У такому разі аудитор змушений: розширювати обсяг процедур перевірки; збільшувати частку процедур по суті; розглядати питання про необхідність формування модифікованої аудиторської думки.

Отже, якість облікової політики прямо впливає на якість інформації, що формується у системі фінансового обліку, а через це – і на якість аудиту фінансової звітності. Добре продумана та належним чином задокументована облікова політика сприяє зниженню аудиторського ризику, підвищенню прозорості фінансової звітності та зростанню довіри з боку користувачів.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Виходячи з усього вищезазначеного, формується науковий погляд на необхідність впровадження категорії «фінансовий аудит» як незалежної перевірки та оцінки фінансової звітності підприємства та пов'язаних з нею даних фінансового обліку з метою вираження аудиторської думки щодо їх достовірності в усіх суттєвих аспектах та відповідності вимогам законодавства й застосовуваних стандартів [12].

Аудит фінансової звітності посідає ключове місце в системі економічних відносин, оскільки забезпечує незалежне підтвердження достовірності інформації, на основі якої приймають рішення власники, інвестори, кредитори, органи державної влади та інші користувачі [13]. У сучасних умовах нестабільного економічного середовища та підвищених ризиків господарювання значення аудиту зростає, адже він покликаний зменшити інформаційну асиметрію між підприємством і зовнішніми користувачами та підвищити рівень довіри до фінансової звітності.

Наявність звіту незалежного аудитора підвищує кредитоспроможність підприємства, полегшує залучення інвестицій і отримання кредитів, а також сприяє зміцненню репутації суб'єкта господарювання на ринку. Крім того, у процесі аудиту виявляються суттєві недоліки системи внутрішнього контролю та фінансового обліку, що дає керівництву можливість вчасно реагувати на ризики та запобігати можливому банкрутству. Отже, аудит фінансової звітності виконує не лише контрольну, а й профілактичну та інформаційну функції, будучи важливим інструментом забезпечення фінансової безпеки підприємства [14].

Предмет аудиту в економічній літературі трактується як інформація про факти, явища й процеси господарської діяльності суб'єкта, яка відображена в системі бухгалтерського обліку та інших елементах інформаційної системи й підлягає кількісній та вартісній оцінці [15]. У контексті аудиту фінансової звітності предметом є, насамперед, достовірність відображення господарських операцій у системі обліку та звітності, а також відповідність такої інформації вимогам законодавства і стандартів бухгалтерського обліку.

Об'єкти аудиту конкретизують його предмет. До них належать як юридичні особи, так і окремі ділянки їхньої діяльності, що підлягають перевірці. У складі об'єктів аудиту фінансової звітності, як правило, виділяють [16]:

- систему бухгалтерського (фінансового) обліку підприємства;
- фінансову звітність як узагальнений результат функціонування цієї системи;
- систему внутрішнього контролю, включаючи процедури запобігання та виявлення помилок і порушень;
- інформаційні системи обробки облікових даних;
- господарські засоби, процеси та операції, що формують показники активів, капіталу, зобов'язань, доходів і витрат;
- ризики підприємства, пов'язані з можливістю суттєвого викривлення фінансової інформації.

Таким чином, предмет аудиту відображає що саме досліджує аудитор – інформацію про господарську діяльність, а об'єкти – де, в яких формах і напрямах ця інформація проявляється (облік, звітність, внутрішній контроль, окремі господарські операції).

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Відповідно до міжнародних і національних стандартів аудиту, головною метою аудиту фінансової звітності є надання аудитору можливості висловити незалежну думку про те, чи підготовлена фінансова звітність у всіх суттєвих аспектах відповідно до встановлених стандартів її складання та чинного законодавства [13].

Інакше кажучи, мета аудиту полягає у підтвердженні достовірності фінансової звітності, її повноти, законності та неупередженості для задоволення потреб широкого кола користувачів. Реалізація цієї мети передбачає відповідні дії, які є основою для подальшої аналітичної роботи (див. табл. 2).

Таблиця 2

Підтверджувальні дії достовірності фінансової звітності, її повноти, законності та неупередженості*

Відповідальні особи	Дії
Керівник (власник), бухгалтерська служба головний бухгалтер та особи, що складають документи	перевірка правильності ведення бухгалтерського обліку та формування показників звітності
Керівництво, управлінський персонал	оцінку відповідності даних звітності вимогам НП(С)БО / МСФЗ та іншим нормативним документам
Керівництво підприємства, незалежний аудитор	аналіз ризику суттєвого викривлення фінансової інформації як унаслідок помилки, так і шахрайства
Незалежний аудитор, аудиторська фірма	формування звіту незалежного аудитора, у якому відображено висновок про достовірність фінансової звітності в усіх суттєвих аспектах

**Джерело: складено авторами на основі: [13-16].*

Мета аудиту фінансової звітності прямо пов'язана з гарантуванням якості інформації, сформованої у системі фінансового обліку, і спрямована на зміцнення довіри до цієї інформації з боку всіх зацікавлених користувачів.

Отже, можна з точністю стверджувати, що саме фінансовий облік є важливим джерелом інформації для аудиту.

Фінансовий облік забезпечує суцільне, безперервне та документальне відображення господарських операцій у грошовому вимірнику, формуючи інформацію про активи, капітал, зобов'язання, доходи, витрати і фінансові результати, яка узагальнюється у фінансовій звітності підприємства. Саме ця інформація стає предметом аудиторської перевірки, тому за відсутності належно організованого фінансового обліку аудитор позбавлений можливості здійснити аудит, оскільки немає сформованої інформаційної бази для оцінки [14].

На первинному рівні інформація про господарські операції фіксується у первинних документах, які містять обов'язкові реквізити (зміст операції, дату, суму, відповідальних осіб тощо) і є первинними носіями облікових даних. На їх основі інформація систематизується в облікових регістрах (журналах, відомостях, машинограмах, оборотно-сальдових відомостях тощо), де здійснюється групування операцій за рахунками бухгалтерського обліку [15].

Сукупність регістрів узагальнюється у Головній книзі, яка відображає підсумковий стан рахунків за звітний період. На підставі даних Головної книги підприємство складає фінансову звітність, що є зовнішньою формою подання облікової інформації користувачам.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Аудит включається в цей потік на етапі перевірки фінансової звітності та пов'язаних із нею облікових даних: аудитор застосовує аудиторські процедури, які спрямовані як на перевірку звітних форм, так і на трасування інформації назад – до Головної книги, регістрів і первинних документів [16]. Таким чином, облік формує інформацію, а аудит перевіряє її шлях від первинного документа до фінансової звітності.

Згідно з МСА 500 «Аудиторські докази», усю інформацію, яку аудитор використовує для формування своїх висновків, називають аудиторськими доказами. До їх складу входять первинні документи, облікові записи, дані облікових регістрів, показники фінансової звітності, а також підтверджувальна інформація з інших джерел (зовнішні підтвердження, аналітичні процедури тощо). Отже, основна маса аудиторських доказів безпосередньо пов'язана з обліковою інформацією, оскільки базується на даних фінансового обліку та їх документальному підтвердженні.

У літературі підкреслюється, що до складу доказів, отриманих із облікових даних, належать облікові записи «від первинних документів до облікових регістрів» та показники фінансової звітності, які аудитор вивчає та зіставляє між собою [16]. Це ще раз підтверджує, що аудиторська перевірка невід'ємно пов'язана з системою фінансового обліку: без належно оформлених первинних документів і регістрів неможливо отримати достатні й належні аудиторські докази.

Розглянемо логіку руху облікової інформації в системі підприємства та її перевірки аудитором [14]:

1. Первинний документ – фіксує факт господарської операції, є юридичним і інформаційним підґрунтям для відображення її в обліку.
2. Обліковий регістр – забезпечує групування й систематизацію даних первинних документів за рахунками і періодами.
3. Головна книга – узагальнює інформацію з регістрів і відображає підсумкові обороти та сальдо за всіма рахунками.
4. Фінансова звітність – є структурованим викладом інформації Головної книги, призначеної для зовнішніх користувачів.
5. Аудиторські процедури – включають перевірку відповідності показників звітності даним Головної книги, регістрів і первинних документів, а також отримання додаткових доказів для підтвердження суттєвих статей звітності.

З огляду на наведене, якість аудиту фінансової звітності безпосередньо залежить від якості системи фінансового обліку. Якщо облік ведеться з порушенням принципів повноти, послідовності, обачності, своєчасності, якщо первинні документи оформлені неналежно або відсутні, а облікові регістри містять помилки, це призводить до зростання ризику суттєвого викривлення фінансової звітності та ускладнює отримання достатніх і належних аудиторських доказів.

Провівши дане дослідження, слід виокремити напрями подальшого вдосконалення взаємодії фінансового обліку та аудиту задля якісного ведення облікової інформації:

1. Пропозиції щодо підвищення якості облікової інформації для потреб аудиту полягають у уніфікації та деталізації первинних документів. Доцільно

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

запропонувати розробку типових галузевих форм первинних документів для аграрних підприємств рослинництва (акти на списання насіння і ЗЗР, акти на оприбуткування врожаю, акти інвентаризації біологічних активів та сільськогосподарської продукції).

2. Уніфікація реквізитів і структури цих документів зменшує ризик помилок при відображенні операцій; забезпечує зіставність даних між різними періодами та підприємствами; полегшує аудиторські процедури трасування від звітності до первинки.

3. Посилення аналітичності облікових регістрів - доповнення облікових регістрів аналітичними розрізами, важливими саме для аудиту аграрних підприємств: по культурах (пшениця, кукурудза, ячмінь тощо); по полях/ділянках; по етапах технологічного процесу (підготовка ґрунту, посів, догляд, збирання); по джерелах фінансування (власні кошти, кредити, державна підтримка).

4. Регулярний внутрішній моніторинг ключових показників - впровадження системи ключових показників (KPI) для контролю обліку (коефіцієнт виходу врожаю з 1 га, співвідношення витрат на ЗЗР і добрива до вартості врожаю, рівень списань, частка нереалізованих залишків тощо); щоквартальні внутрішні «міні-аудити» найбільш ризикових ділянок (облік біологічних активів, незавершене виробництво, розрахунки з контрагентами).

5. Рекомендації з автоматизації та цифрової взаємодії обліку й аудиту - єдина інтегрована база даних обліку. Ефективна взаємодія фінансового обліку й аудиту на аграрних підприємствах неможлива без єдиної інтегрованої інформаційної бази. Для цього слід: вести облік в одній централізованій системі (ERP/облікова програма), де всі модулі – виробництво, склад, фінанси, зарплата – працюють у єдиному інформаційному полі; мінімізувати «ручні» переноси даних між підсистемами (джерело помилок); забезпечити ролі та права доступу, що дозволяють аудитору переглядати, але не редагувати інформацію.

6. Запровадити спеціальний «аудиторський режим» доступу - механізм організації доступу аудитора до інформаційної системи підприємства: створення окремого профілю / ролі «Аудитор», який має доступ до: перегляд операційних журналів, історії змін даних (лог-файли), звітів по контрольних показниках; можливість формування вибірок (по періодах, рахунках, контрагентах, полях, культурах) без втручання в сам облік.

7. Галузева специфіка: біологічні активи, сезонність, державна підтримка. Для цього необхідно: розробити внутрішню методику оцінки біологічних активів і сільськогосподарської продукції (зернові, технічні культури) з чітким описом: джерел даних для справедливої вартості, частоти переоцінки, способів документування результатів; формально закріпити цю методику в обліковій політиці підприємства, що зменшить суб'єктивізм і полегшить перевірку цих оцінок аудитором.

8. Управління сезонністю та ризиками. Пропонуємо: впровадження в обліку календаря сезонних операцій (посів, догляд, збирання, зберігання, реалізація), з яким корелюють графіки інвентаризацій (насіння, добрив, ЗЗР, незавершеного виробництва, врожаю на складах); для аудитора – можливість

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

використання цих даних для попереднього планування процедур: коли доцільно перевіряти запаси, коли – біологічні активи на корені, коли – реалізацію.

Висновки та пропозиції. У даній наукові статті розроблено систему заходів щодо удосконалення взаємодії фінансового обліку й аудиту на аграрних підприємствах рослинництва; обґрунтовано, що: уніфікація первинних документів та розширення аналітики облікових регістрів підвищує якість інформаційної бази аудиту; впроваджено інтегровану облікову систему з «аудиторським режимом» доступу, лог-файлами та контрольними звітами підсилює прозорість обліку і знижує аудиторський ризик; враховано галузеву специфіку (біологічні активи, сезонність, державна підтримка) забезпечує адекватне відображення ризиків діяльності підприємства та підвищує надійність аудиторських висновків.

Список використаних джерел:

[1] Жураковська, І., Нужна, О. & Тлучкевич, Н. (2022). Актуальні теми бухгалтерських досліджень: досвід України. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, № 4(45). С. 276–284.
[2] Зозуляк, М. & Зубака, Р. (2023). Сучасні підходи до аналізу та аудиту фінансової звітності підприємства. Міжнародний журнал «Освіта і наука». Вип. 2(35). С. 309-315.
[3] Кіндрацька, Л. (2022). Теоретичні питання вдосконалення системи бухгалтерського обліку вітчизняних суб'єктів господарювання. Фінанси України, №1. С. 118-128.
[4] Спіцина, Н. & Угоднікова, О. (2025). Цифрові інструменти в аудиті консолідованої звітності: нові можливості для обліку та фінансового менеджменту. Актуальні питання економічних наук, № 13. https://doi.org/10.5281/zenodo.16737170.
[5] Чичун, С. (2022). Особливості системи обліку та аудиту сільськогосподарських підприємств: кваліфікаційна робота магістра за спец. «071 - облік і оподаткування». Тернопіль: ТНТУ. 73 с.
[6] Жук, В. Теоретичні аспекти концепції розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки України. Облік і фінанси АПК: науково-освітній портал. https://magazine.faaf.org.ua/teoretichni-aspekti-koncepcii-rozvitku-buhgalterskogo-obliku-v-agrarnomu-sektori-ekonomiki-ukraini.html.
[7] Полятикіна, Л. (2022). Аудит в системі аграрного підприємства України. Економіка та суспільство. Вип. № 35. file:///C:/Users/Admin/Desktop/1068-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1024-1-10-20220214.pdf.
[8] Войтенко, Т. (2026). Облікова політика підприємства - 2026: практичні орієнтири. https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2026/january/issue-5/article-135699.html.
[9] Король, Г., Ізвєкова, І. & Ясногор, О. (2017). Сутність поняття «облікова політика» та методичні підходи до його формування в умовах підприємства. Економіка і суспільство. Вип. № 8. С. 780-784.
[10] Грабчук, І., Ляхович, Г. & Вакун, О. (2021). Формування облікової політики підприємства в умовах цифровізації. Електроне наукове фахове видання «Ефективна економіка», №8. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2021/89.pdf.
[11] Лучик, Г. (2015). Облікова політики як інструмент формування обліково-аналітичної інформації в управлінні. Ефективна економіка, №12. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/62.pdf.
[12] Дубініа, М., Потриваєва, Н., Довгаль, О., Усикова, О., & Кузьома, В. (2024). Інтегрований підхід до бухгалтерського обліку у сільському господарстві в умовах сталого розвитку та циркулярної економіки. Наукові горизонти. Том 27, №12. С. 153-167.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

[13] Бондаренко, Н. & Федорко, В. (2023). Місце та роль аудиту фінансової звітності в діяльності підприємства. Галицький економічний вісник, №5 (84). С. 50-59.
[14] Михалків, А. (2016). Роль аудиту в забезпеченні достовірності фінансової звітності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. В. 6, ч. 2. С. 105-107.
[15] Рубейкін, В. (2016). Організація та методика аудиту фінансової звітності. Ефективна економіка № 4. http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4924
[16] Візіренко, С. (2015). Методичні аспекти аудиту фінансової звітності підприємства. Сталий розвиток економіки, №4(29). С. 170-176.

THE RELATIONSHIP OF FINANCIAL ACCOUNTING AND AUDITING AS THE BASIS OF THE RELIABILITY OF THE COMPANY'S FINANCIAL REPORTING

Iryna Topalova
Doctor of Economics, Assoc., Acting head of the department of accounting and taxation
Odessa State Agrarian University, Ukraine
Natalia Klevtsevich
Doctor of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation
Odessa State Agrarian University, Ukraine

Summary. *In today's conditions of increased information uncertainty, increased competition and increased risks of economic activity, the quality of the company's financial reporting is of particular importance. Users of financial information: owners, investors, creditors, public administration bodies, employees - make key economic decisions precisely on the basis of financial accounting data. However, the availability of financial statements does not guarantee its reliability. A necessary tool for confirming the truthfulness and completeness of information is an audit, which provides an independent assessment of financial statements and the state of the accounting and internal control system at the enterprise.*
Main text. In today's conditions of digital transformation and increased regulatory requirements, financial accounting plays a key role as a fundamental information base for auditing, ensuring the reliability and transparency of financial reporting. The purpose of this article is to theoretically substantiate the relationship between financial accounting and auditing, to clarify the subject and objects of financial auditing, as well as to reveal the functional relationships between the financial accounting system, internal control and auditing. This allows not only to systematize scientific approaches to the integration of these elements, but also to offer practical recommendations for increasing the effectiveness of audit procedures, especially in conditions of increased risks of economic activity.
Conclusions. The study proposes the implementation of an internal monitoring system based on KPI, which is aimed at early detection of deviations in financial accounting data and the formation of a higher quality information base for external audit.
Keywords: *financial accounting, audit, marketing audit, financial reporting.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.002

ІНТЕГРАТИВНИЙ РОЗВИТОК: СУТНІСТЬ, МІСЦЕ СЕРЕД ІНШИХ ТИПІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ВПЛИВ НА АДАПТИВНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

Ємельянов Олександр Юрійович
д-р. екон. наук, професор,
професор кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Анотація. *Метою дослідження є розроблення теоретико-методичних засад переходу підприємств на інтегративну модель їх економічного розвитку. З'ясовано сутність цього типу розвитку. Під ним пропонується розуміти складний багатовимірний процес, що полягає у одночасному та взаємоузгодженому вдосконаленні всіх ключових аспектів діяльності суб'єкта господарювання. На відміну від часткових змін, сутність інтегративності відображається в одночасності трансформацій, що забезпечує ефект синергії. Здійснено групування типів економічного розвитку підприємств за такими ознаками: за видами ресурсів підприємства, обсяги яких нарощуються; за видами ресурсів, ефективність використання яких підвищується; за характером розвитку; за місцем та масштабом здійснення; за результатами розвитку; за ключовими властивостями підприємств. За кожною з цих ознак групування виділено тип розвитку, що має інтегративний характер. Результати аналізування діяльності 50 промислових підприємств західного регіону України показали, що частка досліджуваних компаній, яким впродовж 2020–2024 рр. був притаманним інтегративний розвиток, за різними ознаками групування типів економічного розвитку коливається від 4% до 12% . Отже, частки підприємств з інтегративним за певними класифікаційними ознаками типом розвитку є невеликі. Також встановлено механізми впливу інтегративного розвитку на адаптивність суб'єктів підприємництва..*

Ключові слова: *підприємство, адаптивність, економічний розвиток, інтегративний розвиток, інтегративний підхід.*

Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання характеризуються посиленням конкурентної боротьби на товарних ринках та зростанням глобальної нестабільності. Для підприємств, що функціонують у такому середовищі, традиційні стратегії, спрямовані на локальну оптимізацію окремих бізнес-процесів, стають недостатньо ефективними. Подолання стратегічного розриву між темпами змін зовнішнього середовища та внутрішньою здатністю підприємств до трансформації зумовлює потребу в провадженні інтегративної моделі розвитку компаній. В цій моделі розвиток розглядається не як послідовність дій, а як стан постійної готовності до якісного оновлення, що забезпечується за рахунок синергії ресурсів, процесів та результатів.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Першочерговим чинником, що підкреслює важливість інтегративного розвитку бізнес-структур, є дефіцит та зростання вартості багатьох видів ресурсів. У таких умовах підприємство не може дозволити собі розвиватися лише екстенсивно. Ще одним вагомим аргументом на користь інтегративної моделі є необхідність забезпечення комплексної безпеки підприємств. В умовах воєнних конфліктів, пандемій чи порушення логістичних ланцюгів виживають не ті компанії, які мають найбільші активи, а ті, які мають найміцніші та найгнучкіші внутрішні зв'язки. Нарешті, перехід підприємств на інтегративну модель розвитку є запорукою довгострокової конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Водночас, розроблення заходів із забезпечення інтегративного розвитку суб'єктів підприємництва повинно базуватися на відповідних теоретико-методичних засадах. Ці засади повинні, серед іншого, включати визначення сутності інтегративного розвитку підприємств, виокремлення видів цього розвитку та опис механізму його впливу на адаптаційну здатність компаній.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Результати проведеного огляду літератури показали, що ефективність функціонування підприємств в динамічних умовах зовнішнього середовища значною мірою визначається рівнем адаптаційних можливостей суб'єктів господарювання [1–5]. Цей рівень, що суттєво залежить від гнучкості підприємств [6–8], відображається як в результативності адаптації [9], так і у величині адаптаційного потенціалу фірм [10].

Одним з чинників, які справляють вплив на величину адаптаційного потенціалу підприємств, є рівень їх технологічного розвитку [11], зокрема, масштаби технологічних змін, що відбуваються [12, 13]. Це стосується, передусім, працезберігаючих [14, 15] та енергозберігаючих [16, 17] технологічних змін, які на даний час є найбільш розповсюдженими серед інших видів застосовуваних на підприємствах прогресивних технологічних процесів та суттєво впливають на рівень їх економічного розвитку [18–20]. Проте, провадження нових ресурсозберігаючих технологій часто потребує суттєвих інвестицій, що зумовлює необхідність попереднього оцінювання доцільності реалізації проєктів такого провадження [21–24], насамперед, у контексті забезпечення підвищення потенціалу енергозбереження [25] та конкурентного потенціалу суб'єктів господарювання [26]. Стосовно ж адаптаційного потенціалу підприємств, то впровадження ресурсозберігаючих технологій дає змогу підвищити здатність адаптації фірм до зростання цін на ресурси.

Водночас, на теперішній час не є остаточно вирішеним питання розроблення теоретико-методичних засадах переходу підприємств на інтегративну модель економічного розвитку, що негативно позначається на формуванні та реалізації адаптаційної здатності компаній.

Метою статті є розроблення теоретико-методичних засад переходу підприємств на інтегративну модель їх економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Розвиток підприємства є фундаментальною категорією економічної науки, що відображає процес якісних та кількісних змін, спрямованих на перехід економічної системи до більш досконалого стану. Розуміння сутності розвитку вимагає розмежування його основних різновидів,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

оскільки це дозволяє ідентифікувати специфічне місце інтегративних процесів у загальній еволюції організації. В економічній літературі розвиток зазвичай класифікують за вектором змін на прогресивний та регресивний, за характером прояву – на еволюційний та революційний, а за джерелом походження – на ендогенний (внутрішній) та екзогенний (зовнішній). Важливим є поділ розвитку компаній на екстенсивний розвиток, пов'язаний із залученням додаткових ресурсів, та інтенсивний, що базується на підвищенні ефективності використання наявного у компаній потенціалу [20]. Також варто виокремити функціональний розвиток, що стосується окремих сфер господарської діяльності, та системний, який охоплює все підприємство. Зрештою, окреме місце серед різновидів економічного розвитку суб'єктів господарювання посідає адаптивний розвиток як реакція на виклики середовища функціонування.

Багатогранність типів економічного розвитку підприємств створює платформу для виникнення інтегративного розвитку, який фактично синтезує кращі риси інтенсивного, системного та адаптивного типів. Вивчення різновидів економічного розвитку підприємств дає змогу зробити висновок про те, що інтеграція не є окремим ізольованим видом змін, а є вищою формою організації розвитку, де різні вектори (ресурсний, результативний, функціональний) поєднуються в єдину цілісну траєкторію поступу підприємства.

З урахуванням викладеного вище, під інтегративним розвитком підприємства варто розуміти складний багатовимірний процес, що полягає у одночасному та взаємоузгодженому вдосконаленні всіх ключових аспектів діяльності суб'єкта господарювання. На відміну від часткових змін, сутність інтегративності відображається в одночасності трансформацій, що забезпечує ефект синергії.

Можливо виокремити кілька основних типів інтегративного розвитку підприємств. Перший тип базується на процесі одночасного збільшення обсягів усіх або більшості видів ресурсів компанії – матеріальних, фінансових, людських та інформаційних, що забезпечує збалансоване розширення базису підприємства без виникнення структурних диспропорцій. Другий тип інтегративного розвитку підприємств реалізується через одночасне підвищення ефективності використання більшості ресурсів, що дозволяє досягати кращих результатів без надмірного понесення нових витрат. Третій тип інтегративного розвитку проявляється у одночасному одержанні результатів різного характеру, зокрема гармонізації економічної вигоди, фінансової стабільності, соціальної відповідальності перед персоналом та екологічної безпеки виробництва. Четвертий тип зосереджений на покращенні ключових властивостей підприємства як системи, таких як прибутковість, стійкість до зовнішніх шоків та ринкова конкурентоспроможність. Усі ці типи не виключають один одного, а навпаки, взаємодоповнюють, формуючи цілісну стратегію інтегративного розвитку. Це дозволяє підприємству перетворитися на високоадаптивну систему, де внутрішня злагодженість стає головною конкурентною перевагою.

Визначити місце, яке посідає інтегративний розвиток підприємств серед інших різновидів економічного розвитку суб'єктів підприємництва, можливо,

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

якщо здійснити достатньо розлоге групування видів такого розвитку. З урахуванням викладеного вище, зазначене групування доречно здійснити, зокрема, за такими ознаками: за видами ресурсів підприємства, обсяги яких нарощуються; за видами ресурсів, ефективність використання яких підвищується; за характером розвитку; за місцем та масштабом здійснення; за результатами розвитку; за ключовими властивостями підприємства. Як видно з даних табл. 1, за кожною з цих ознак групування можна виділити тип розвитку, що має інтегративний характер. Окрім того, за кожною ознакою групування типів економічного розвитку підприємства доцільно виділити комбінований розвиток. На відміну від інтегративного розвитку, комбінований розвиток передбачає поєднання не усіх типів розвитку у межах певної класифікації ознаки, а лише деяких з цих типів.

Таблиця 1

Групування видів економічного розвитку підприємств

Ознаки групування	Види розвитку
За видами ресурсів, обсяги яких нарощуються	Розвиток на засадах нарощення обсягів сировини та матеріалів
	Розвиток на засадах нарощення обсягів фінансових ресурсів
	Розвиток на засадах нарощення обсягів людських ресурсів
	Розвиток на засадах нарощення обсягів технічних ресурсів
	Розвиток на засадах нарощення обсягів інших видів ресурсів
	Комбінований розвиток за цією ознакою
	Інтегративний розвиток за цією ознакою
За видами ресурсів, ефективність використання яких підвищується	Розвиток на засадах покращення використання сировини та матеріалів
	Розвиток на засадах покращення використання фінансових ресурсів
	Розвиток на засадах покращення використання людських ресурсів
	Розвиток на засадах покращення використання технічних ресурсів
	Розвиток на засадах покращення використання інших видів ресурсів
	Комбінований розвиток за цією ознакою
	Інтегративний розвиток за цією ознакою
За характером	Технічний розвиток
	Технологічний розвиток
	Організаційний розвиток
	Людський розвиток
	Інші види розвитку за цією ознакою
	Комбінований розвиток за цією ознакою
	Інтегративний розвиток за цією ознакою
За місцем та масштабом здійснення	Незначний ендогенний розвиток
	Помірний ендогенний розвиток
	Значний ендогенний розвиток
	Незначний екзогенний розвиток
	Помірний екзогенний розвиток
	Значний екзогенний розвиток
	Комбінований розвиток за цією ознакою
	Інтегративний розвиток за цією ознакою

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Продовження табл. 1

Ознаки групування	Види розвитку
За результатами розвитку	Розвиток, який забезпечує отримання фінансових результатів
	Розвиток, який забезпечує отримання економічних результатів
	Розвиток, який забезпечує отримання результатів соціального характеру
	Розвиток, який забезпечує отримання інших видів результатів
	Комбінований розвиток за цією ознакою
	Інтегративний розвиток за цією ознакою
За ключовими властивостями підприємств	Розвиток, який забезпечує підвищення прибутковості підприємств
	Розвиток, який забезпечує підвищення адаптованості підприємств
	Розвиток, який забезпечує підвищення соціальної відповідальності фірм
	Розвиток, який забезпечує покращення інших властивостей підприємств
	Комбінований розвиток за цією ознакою
	Інтегративний розвиток за цією ознакою

Джерело: складено автором

Перехід до інтегративного розвитку стає можливим тоді, коли підприємство починає одночасно працювати над декількома типами змін, зокрема поєднувати інтенсифікацію ресурсів із трансформацією своєї стійкості та соціальної відповідальності. Таким чином, аналіз різновидів розвитку підприємств доводить, що інтегративний тип не виникає на порожньому місці. Він є результатом еволюційного накопичення критичної маси якісних змін у всіх функціональних сферах. Зазначений тип розвитку вбирає в себе кращі риси інтенсивного, системного та адаптивного різновидів, перетворюючи їх на єдину, взаємоузгоджену траєкторію поступу, де ресурси, ефективність та результати стають нерозривними компонентами спільного успіху. Це дозволяє стверджувати, що інтегративний розвиток компанії – це не просто один із видів змін, а специфічний спосіб організації всіх можливих різновидів розвитку в єдину цілісну систему підприємства.

Таблиця 2

Розподіл досліджуваних підприємств за окремими видами їх економічного розвитку впродовж 2020–2024 рр.

Ознаки групування видів розвитку	Види економічного розвитку підприємств			
	Комбінований розвиток		Інтегративний розвиток	
	Кількість підприємства	Частки підприємств, %	Кількість підприємства	Частки підприємств, %
За видами ресурсів, обсяги яких нарощуються	22	44,0	3	6,0
За видами ресурсів, ефективність використання яких підвищується	17	34,0	2	4,0

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Продовження табл. 2

Ознаки групування видів розвитку	Види економічного розвитку підприємств			
	Комбінований розвиток		Інтегративний розвиток	
	Кількість підприємства	Частки підприємств, %	Кількість підприємства	Частки підприємств, %
За характером	9	18,0	2	4,0
За місцем та масштабом здійснення	25	50,0	6	12,0
За результатами розвитку	14	28,0	4	8,0
За ключовими властивостями підприємств	19	38,0	3	6,0

Джерело: складено автором

Певний інтерес становить питання про те, наскільки інтегративний тип розвитку є розповсюдженим серед підприємств України. Наведені у табл. 2 результати аналізування діяльності 50 промислових підприємств західного регіону України свідчать про те, що частка досліджуваних компаній, яким впродовж 2020–2024 рр. був притаманним інтегративний розвиток, за різними ознаками групування типів економічного розвитку коливається від 4% до 12% . Отже, частки підприємств з інтегративним за певними класифікаційними ознаками типом розвитку є невеликі. Водночас, комбінований тип розвитку розповсюджений значно ширше.

Необхідно відзначити, що в умовах сучасної економічної турбулентності, що характеризується високим ступенем невизначеності та частими кризовими явищами, визначальною характеристикою життєздатності будь-якого суб'єкта господарювання стає його адаптованість. Традиційно під адаптацією розуміють здатність системи реагувати на зовнішні подразники шляхом зміни своєї поведінки чи структури. Проте інтегративний розвиток пропонує якісно новий рівень адаптованості, який базується не на пасивному реагуванні, а на превентивній гнучкості та внутрішній збалансованості. Вплив інтегративного розвитку на адаптованість підприємства проявляється через декілька взаємопов'язаних механізмів, що перетворюють розрізнені підрозділи на єдину, чутливу до змін систему.

Перший механізм впливу пов’язаний із усуненням внутрішніх бар'єрів між функціональними сферами. В інтегративній моделі розвитку інформаційні та ресурсні потоки стають прозорими та безперервними. Це означає, що сигнал про зміну споживчих переваг або коливання цін на сировину миттєво доходить до всіх ланок – від відділу стратегічного планування до виробничих цехів. Така швидкість проходження сигналу критично підвищує темп адаптації, дозволяючи підприємству випереджати конкурентів, які працюють за ієрархічними, фрагментованими моделями. Другий аспект стосується ресурсної синергії. Оскільки інтегративний розвиток передбачає одночасне вдосконалення ресурсного базису та ефективності його використання, підприємство створює так званий запас міцності або адаптивну ємність. Це не

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

просто надлишок ресурсів, а їхня висока мобільність: здатність персоналу швидко опановувати нові технології, фінансова спроможність до оперативного перепрофілювання та цифрова інфраструктура, що підтримує дистанційні форми роботи чи нові канали збуту.

Особливе значення для життєздатності компаній має вплив інтегративного розвитку на функціональні властивості підприємств. Коли підприємство розвивається інтегративно, покращуючи одночасно прибутковість, стійкість та конкурентоспроможність, воно формує імунітет до зовнішніх шоків. В такому випадку адаптація перестає бути процесом зламу старої структури; вона стає природним елементом еволюції. Інтеграція економічних, соціальних та екологічних результатів діяльності фірм також відіграє роль стабілізатора. Наприклад, висока соціальна відповідальність та міцні зв'язки з громадою і партнерами створюють мережеву підтримку (соціальний капітал), яка допомагає підприємству легше проходити через періоди фінансової нестабільності.

Крім того, інтегративний розвиток компаній стимулює появу ефекту самоорганізації. Завдяки цілісності системи окремі підрозділи отримують можливість приймати автономні рішення, що відповідають загальній стратегії розвитку, без потреби у тривалому узгодженні з центром. Це робить підприємство фрактальним: кожна його частина відображає інтереси цілого і здатна до гнучкої трансформації. Таким чином, вплив інтегративного розвитку на адаптованість суб'єктів підприємництва полягає у переході від моделі виживання через жорсткість до моделі розвитку через гнучкість. У підсумку, інтегративно розвинене підприємство не просто пристосовується до майбутнього, а бере активну участь у його конструюванні, володіючи внутрішньою силою для реалізації складних стратегічних маневрів у будь-якій ринковій ситуації.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Багатогранність типів економічного розвитку підприємств створює платформу для виникнення інтегративного розвитку, який фактично синтезує кращі риси інтенсивного, системного та адаптивного типів. Вивчення різновидів розвитку підприємств дає змогу зробити висновок про те, що інтеграція не є окремим ізольованим видом змін, а є вищою формою організації розвитку, де різні вектори (ресурсний, результативний, функціональний) поєднуються в єдину цілісну траєкторію поступу підприємства.

Під інтегративним розвитком підприємства варто розуміти складний багатовимірний процес, що полягає у одночасному та взаємоузгодженому вдосконаленні всіх ключових аспектів діяльності суб'єкта господарювання. На відміну від часткових змін, сутність інтегративності відображається в одночасності трансформацій, що забезпечує ефект синергії.

Групування типів економічного розвитку підприємств доцільно здійснювати, зокрема, за такими ознаками: за видами ресурсів підприємства, обсяги яких нарощуються; за видами ресурсів, ефективність використання яких підвищується; за характером розвитку; за місцем та масштабом здійснення; за результатами розвитку; за ключовими властивостями підприємства. За кожною з цих ознак групування можна виділити тип розвитку, що має інтегративний характер.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Результати аналізування діяльності 50 промислових підприємств західного регіону України свідчать про те, що частка досліджуваних компаній, яким впродовж 2020–2024 рр. був притаманним інтегративний розвиток, за різними ознаками групування типів економічного розвитку коливається від 4% до 12% . Отже, частки підприємств з інтегративним за певними класифікаційними ознаками типом розвитку є невеликі.

Вплив інтегративного розвитку на адаптованість суб'єктів підприємництва полягає у переході від моделі виживання через жорсткість до моделі розвитку через гнучкість. У підсумку, інтегративно розвинене підприємство не просто пристосовується до майбутнього, а бере активну участь у його конструюванні, володіючи внутрішньою силою для реалізації складних стратегічних маневрів у будь-якій ринковій ситуації.

Подальші дослідження повинні, зокрема, передбачати розроблення формалізованого підходу до оцінювання інтегративного розвитку підприємств.

Список використаних джерел:

[1] Білошкурська, Н. В. (2010). Моделі адаптивної поведінки та їх роль у формуванні економічної безпеки підприємства. *Актуальні проблеми економіки*, (12 (114)), 101−104.
[2] Гросул, В. А., Круглова, О. А. & Рачкован, О. Д. (2017). Методичні засади оцінювання сприятливості зовнішнього середовища для адаптації підприємств роздрібної торгівлі. *Актуальні проблеми економіки*, (4), 62−74.
[3] Лепейко, Т. І. & Кривобок, К. В. (2016). Удосконалення інструментів адаптації підприємств до впливу конкурентного середовища. *Бізнес Інформ*, (12), 176−181.
[4] Крисько, Ж. Л. (2009). Адаптація підприємства до зовнішнього середовища через механізм реструктуризації. *Галицький економічний вісник*, (2), 38−42.
[5] Соколова, Л. В. (2016). Теоретико-методологічна платформа розробки системи адаптації підприємств до змін зовнішнього середовища. *Проблеми економіки*, (3), 206–211.
[6] Демків, І. (2010). Розвиток понятійного апарату управління гнучкістю підприємства. *Економічний* аналіз, (5), 80−82.
[7] Ігнатієва, І. А. & Хлістунова, Н. В. (2013). Методичні підходи до оцінювання рівня стратегічної гнучкості підприємств сфери послуг. *Актуальні проблеми економіки,* (4), 128−135.
[8] Распопов, Р. С. (2006). Економічні аспекти гнучкості виробничої потужності підприємства. *Вісник ДонДУЕТ*, (4 (32)), 117−123.
[9] Степанова, Ю. Л. (2012). Результативність адаптації підприємства. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*, (24 (І)), 156−163.
[10] Лепейко, Т. І. & Кривобок, К. В. (2015). Адаптаційний потенціал підприємства в конкурентному середовищі. *Економічний аналіз*, (20), 245−250.
[11] Emelyanov, O., Petrushka, T., Lesyk, L. & Hryshko, V. (2014) The Impact of the Technological Development Level of Ukrainian Enterprises on the Competitiveness of Their Products. *International Journal of Business, Humanities and Technology*, (4), 129–135.
[12] Caliscan, H. K. (2015). Technological change and economic growth. *Procedia Soc. Behav. Sci.*, (195), 649–654.
[13] Sredojecic, D., Cvetanovic, S. & Boskovic, G. (2016). Technological changes in economic growth theory: neoclassical, endogenous, and evolutionary-institutional approach. *Economic Themes*, (54(2)), 177–194.
[14] Piva, M. & Vivarelli, M. (2018). Technological change and employment: is Europe ready for the challenge. *Eurasian Bus. Rev.*, (8(1)), 13-32.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[15]Yemelyanov, O., Symak, A., Petrushka, T., Lesyk, R. & Lesyk, L. (2018). Assessment of the technological changes impact on the sustainability of state security system of Ukraine. *Sustainability*, (10(4)), 1186.
[16]Концеба, С. М. & Непочатенко, О. О. (2007). Енергозберігаючі технології в Україні: економічний ефект та перспективи впровадження. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*, (63), 1–5.
[17] Yemelyanov, O., Symak, A., Petrushka, T., Zahoretska, O., Kusiy, M., Lesyk, R. & Lesyk, L. (2019). Changes in Energy Consumption, Economic Growth and Aspirations for Energy Independence: Sectoral Analysis of Uses of Natural Gas in Ukrainian Economy. *Energies*, (12(24)), 4724.
[18] Ємельянов, О. Ю., Петрушка, Т. О. & Крет, І. З. (2013). Методичні засади оцінювання економічної ефективності впровадження ресурсозберігаючих технологій на промислових підприємствах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*, (754), 18–25.
[19] Захарченко, Н. В. (2015). Оцінка рівня високотехнологічного розвитку виробничого підприємства. *Економічний вісник університету: зб. наук. праць*, (26.1), 73–80.
[20] Ємельянов, О. Ю. (2019). *Інструментарій та моделі оцінювання потенціалу економічного розвитку підприємств* (дис. … д.-ра екон. наук). Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна.
[21] Джеджула, В. В. (2011). Оцінка економічної ефективності інвестицій в енергозберігаючі проекти. *Економічний простір*, (54), 124–130.
[22] Дзядикевич, Ю. В., Буряк, М. В. & Розум, Р. І. (2011). Методи оцінки ефективності інвестицій в енергозбереження. *Інноваційна економіка*, (2), 119–122.
[23] Козик, В. В., Ємельянов, О. Ю. & Політанська, О. Л. (2009). Визначення чутливості інвестиційної ефективності до зміни ефектоутворюючих факторів виробництва інноваційної продукції. *Інвестиції: практика та досвід*, (3), 6-9.
[24] Гришко, В. А., Ємельянов, О. Ю. & Крет, І. З. (2008). Моделювання процесу формування цін на інноваційну продукцію машинобудівних підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» «Логістика»*, (633), 153–157.
[25] Бурда, В. Є. (2013). Потенціал енергозбереження та напрями використання альтернативних джерел енергії у промисловості. *Економічний часопис – XXI*, (1-2), 45–48.
[26] Карачина, Н. П. (2014). Конкурентний потенціал та його роль у формуванні конкурентоспроможності підприємства. *Економічний простір*, (86), 164–172.

INTEGRATIVE DEVELOPMENT: ESSENCE, PLACE AMONG OTHER TYPES OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND IMPACT ON THE ADAPTABILITY OF ENTERPRISES

Yemelyanov Olexandr
Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Business Economics and Investment
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Summary. *The purpose of the study is to develop theoretical and methodological principles for the transition of enterprises to an integrative model of their economic development. The essence of this type of development is clarified. It is proposed to understand it as a complex multidimensional process consisting in the simultaneous and mutually coordinated improvement of all key aspects*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

of the business entity's activities. Unlike partial changes, the essence of integrativity is reflected in the simultaneity of transformations, which provides a synergy effect. The types of economic development of enterprises are grouped according to the following characteristics: by the types of enterprise resources, the volumes of which are increasing; by the types of resources, the efficiency of use of which is increasing; by the nature of development; by the place and scale of implementation; by the results of development; by the key properties of enterprises. For each of these characteristics of grouping, a type of development that has an integrative nature is distinguished. The results of analyzing the activities of 50 industrial enterprises in the western region of Ukraine showed that the share of the studied companies, which during 2020–2024 were characterized by integrative development, according to various criteria for grouping types of economic development, ranges from 4% to 12%. Thus, the share of enterprises with an integrative type of development according to certain classification criteria is small. The mechanisms of influence of integrative development on the adaptability of business entities have also been established.

Keywords: *enterprise, adaptability, economic development, integrative development, integrative approach.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)
DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.003

МАРКЕТИНГОВІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА РИНКУ ПЛАСТИКОВИХ ВИРОБІВ УКРАЇНИ

Донець Дмитро Михайлович
старший викладач кафедри маркетингу і логістики
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Леонова Софія Володимирівна
канд.екон.наук, доцент кафедри маркетингу і логістики
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Гладюк Арсен Олександрович
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Анотація. *Досліджено маркетингові підходи до формування конкурентоспроможності підприємств на ринку пластикових виробів України в умовах трансформації економічного середовища та посилення глобальної конкуренції. Розглянуто особливості функціонування ринку пластмас та виробів із них, визначено основні тенденції його розвитку та ключових учасників галузі. Проаналізовано структуру експорту пластикової продукції України за основними країнами-партнерами, що дозволило встановити домінуючу роль європейського напряму у зовнішньоторговельній діяльності підприємств галузі. Установлено, що конкурентоспроможність виробників пластикової продукції значною мірою залежить від ефективності застосування маркетингових інструментів, зокрема стратегічного планування, інноваційної товарної політики, розвитку каналів збуту та використання сучасних маркетингових комунікацій. Обґрунтовано доцільність впровадження маркетингово орієнтованих управлінських підходів, спрямованих на адаптацію підприємств до змін ринкового середовища, розширення експортних можливостей та підвищення ефективності їх діяльності. Визначено, що подальший розвиток підприємств галузі пов'язаний із модернізацією виробництва, впровадженням інноваційних технологій, використанням екологічно безпечних матеріалів та посиленням маркетингової складової управління.*
Ключові слова: *конкурентоспроможність; маркетингові підходи; ринок пластикових виробів; експорт; маркетингова стратегія.*

Постановка проблеми. Ринок пластикових виробів України є складовою нафто-хімічного комплексу та відіграє важливу роль у забезпеченні потреб промисловості, будівництва, аграрного сектору, харчової галузі та сфери

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

споживчих товарів. В умовах трансформації національної економіки, воєнних ризиків, логістичних обмежень та посилення імпортної конкуренції питання забезпечення стійкої конкурентоспроможності вітчизняних виробників пластикових виробів набуває особливої ваги.

Сучасне конкурентне середовище характеризується високою динамічністю попиту, зростанням вимог до якості продукції, екологічності виробництва та відповідності міжнародним стандартам. Додатковим викликом є посилення регуляторних обмежень щодо використання окремих видів пластику, необхідність впровадження принципів циркулярної економіки та розвитку переробки відходів. За таких умов традиційні підходи до управління підприємствами є недостатніми, а ключову роль починає відігравати маркетинг як система формування та реалізації ринкової стратегії.

Маркетингові підходи дозволяють підприємствам здійснювати ефективне сегментування ринку, адаптувати товарну політику до потреб різних груп споживачів, формувати конкурентні переваги через диференціацію продукції, оптимізацію ціноутворення та розвиток каналів збуту. Водночас в українських реаліях проблема комплексного використання маркетингових інструментів у галузі виробництва пластикових виробів залишається недостатньо систематизованою та потребує глибшого наукового опрацювання.

Таким чином, дослідження маркетингових підходів до формування конкурентоспроможності на ринку пластикових виробів України є актуальним з огляду на необхідність підвищення ефективності діяльності підприємств галузі, забезпечення їх адаптації до сучасних економічних викликів та посилення позицій на внутрішньому й зовнішньому ринках.

Аналіз досліджень та публікацій. Наукові дослідження у сфері маркетингу та конкурентоспроможності підприємств охоплюють широкий спектр питань, пов’язаних із формуванням стратегічних підходів до управління підприємствами, розвитком маркетингових інструментів та трансформацією галузевих ринків. Узагальнення наукових праць дозволяє виокремити кілька основних напрямів досліджень.

Першу групу становлять праці, присвячені дослідженню ролі маркетингових інструментів у забезпеченні конкурентоспроможності підприємств. Зокрема, Ievseitseva O. та Mihalatii O. обґрунтовують значення маркетингових інновацій як важливого інструменту управління конкурентоспроможністю підприємств [7]. Автори підкреслюють, що впровадження інноваційних маркетингових підходів дозволяє підприємствам підвищувати ефективність управління та адаптуватися до змін ринкового середовища. Подібну проблематику досліджують Lysenko I., Ilchuk V. та Verbytska A, вони аналізують роль маркетингових інновацій у формуванні товарної політики підприємств та підкреслюють їх значення для підвищення конкурентоспроможності продукції [9].

Другий напрям досліджень пов’язаний із формуванням маркетингових стратегій підприємств. Корнієнко Т., Подзігун С. та Пачева Н. розглядають питання формування маркетингової стратегії інноваційного розвитку підприємств, де підкреслюється значення стратегічного маркетингу для забезпечення довгострокового розвитку підприємств у конкурентному

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

середовищі [4]. У свою чергу, Панченко В., Білецька І., Басій Н., Когут М., Васильців Т. та Мульска О. досліджують інноваційні маркетингові стратегії у системі управління підприємствами, наголошуючи на необхідності інтеграції маркетингових інструментів у загальну систему управління підприємством [5]. Pysarenko V., Kriuchko L., Ostapenko T. та Kubetska O. розглядають питання формування маркетингових стратегій у контексті управління конкурентоспроможністю підприємств також розглядаються у дослідженні [12].

Окремий напрям досліджень присвячений аналізу конкурентоспроможності підприємств та формуванню їх конкурентних переваг. Так, Pavliuk T. та Noda V. досліджують теоретичні аспекти конкурентоспроможності підприємств та визначає ключові фактори формування конкурентних переваг у сучасному економічному середовищі [10].

Крім того, у сучасних дослідженнях значна увага приділяється питанням екологічної трансформації промисловості та розвитку альтернативних матеріалів. У цьому контексті Melnyk L. H., Kubatko O. V., Piven V. S., Kucherenko P V. & Ihnatchenko V. M. аналізують переваги та недоліки виробництва біопластиків у контексті розвитку зеленої економіки [11]. Подібну проблематику розглядають також Shevchenko T., Ranjbari M., Shams Esfandabadi Z., Danko Y., & Bliumska-Danko K. які досліджують перспективи розвитку біоорієнтованих матеріалів як альтернативи традиційним пластикам у межах циркулярної економіки [13].

Таким чином, аналіз наукових джерел свідчить про значний інтерес дослідників до проблем формування конкурентоспроможності підприємств, розвитку маркетингових стратегій та впровадження інноваційних і екологічних підходів у виробництві. Водночас питання застосування маркетингових підходів до формування конкурентоспроможності підприємств саме на ринку пластикових виробів потребує подальшого наукового опрацювання з урахуванням сучасних економічних викликів та змін ринкового середовища.

Мета роботи. Дослідження особливостей розвитку ринку пластмас та виробів із них в Україні, аналіз основних виробників і зовнішньоторговельних показників галузі, а також обґрунтування маркетингових підходів до підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Виклад основного матеріалу. Російська агресія проти України мала значний вплив на економіку країни, зокрема на виробництво та торгівлю виробами з пластику. Близько 100 переробних підприємств, що займалися виробництвом пластикової продукції, опинилися під окупацією. Серед них — виробники будівельних матеріалів, такі як «Донстройпласт» та «Вікно Пласт», а також інші підприємства, зокрема АМД та ПП Пласт. Функціонування переробних підприємств відбувається також в умовах значної макроекономічної нестабільності, зумовленої воєнними ризиками, коливаннями валютного курсу та інфляційними процесами. За даними Національного банку України, інфляційні тенденції та зміни споживчого попиту суттєво впливають на структуру виробництва та динаміку внутрішнього ринку[3]. За даними Держстату, виробництво пластикових виробів у 2022 році скоротилося на 25% у порівнянні з 2021 роком, причому більшість втрат спричинена війною та окупацією територій [1].

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Більшість підприємств спеціалізуються на виготовленні пластикової тари, упаковки, будівельних виробів, профілів, а також продукції побутового призначення, що свідчить про орієнтацію ринку як на промислове споживання (B2B-сегмент), так і на кінцевого споживача (B2C-сегмент).

Така структура ринку підтверджує його фрагментованість: поряд із відносно великими системними виробниками працює значна кількість малих і середніх підприємств. Такий підхід формує конкурентне середовище з високою сегментацією, де концентрація капіталу спостерігається в окремих товарних групах (тара, плівка, будівельні вироби), тоді як у масштабі всього ринку зберігається значна частка дрібних операторів [6].

Інформацію про основних виробників пластмас, що здійснюють діяльність на ринку України та їх спеціалізацію узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1

Основні виробники пластмас та виробів з них в Україні

№	Назва підприємства	Спеціалізація
1	ТОВ «Планета Пластик»	Полімерні вироби для аграрного та будівельного секторів
2	ТОВ «Пласт-Бокс Україна»	Пластикова тара, ящики, контейнери
3	ТОВ «ЮРПАК» (URPACK)	Поліетиленова упаковка та плівка
4	ТОВ «Уніпласт»	Вироби з пластмас різного призначення
5	ТОВ «Нелпласт»	Лиття пластмас під тиском
6	ТОВ «ТІС Профіль»	Екструзія та виробництво полімерних профілів
7	ТОВ «АЛЕАНА»	Побутові пластикові вироби
8	ТОВ «Крафт»	Пластикова тара та ємності
9	ТОВ «Логопласт Україна»	Промислова пластикова упаковка
10	ПП «Саманта»	Напівфабрикати з пластмас

дані сформовано з [1]

Серед зазначених компаній представлені підприємства, що займаються виготовленням полімерних виробів для різних галузей економіки, зокрема аграрного сектору, будівництва, пакувальної індустрії та побутового використання. Наприклад, ТОВ «Планета Пластик» спеціалізується на виробництві полімерної продукції для сільського господарства та будівництва, тоді як ТОВ «Пласт-Бокс Україна» та ТОВ «Крафт» орієнтуються на виробництво пластикової тари, контейнерів і різноманітних ємностей.

Водночас на ринку присутні підприємства, що спеціалізуються на виробництві пакувальних матеріалів і поліетиленової продукції, зокрема ТОВ «ЮРПАК» та ТОВ «Логопласт Україна», які виготовляють поліетиленову упаковку та промислову тару. Інші компанії, такі як ТОВ «Нелпласт» і ТОВ «ТІС Профіль», працюють у сегменті технологічного виробництва полімерних виробів, зокрема займаються литтям пластмас під тиском та екструзією полімерних профілів. Також на ринку діють підприємства, що орієнтуються на виробництво товарів для кінцевих споживачів, наприклад ТОВ «АЛЕАНА», яке виготовляє широкий асортимент побутових пластикових виробів. Крім того, у галузі функціонують приватні підприємства, зокрема ПП «Саманта», що спеціалізуються на виробництві напівфабрикатів із пластмас. Таким чином,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

структура ринку пластмас в Україні характеризується різноманітністю виробників та значною спеціалізацією підприємств за окремими сегментами продукції.

Загальний обсяг експорту пластику та виробів із нього становив 297,62 млн дол. США. Найбільша частка експорту припадає на країни Європейського Союзу, куди було поставлено продукції на суму 201,41 млн дол. США. Це свідчить про вагому роль європейського ринку для українських виробників пластикових виробів та підтверджує орієнтацію експорту на країни ЄС як основного торговельного партнера.

Водночас інші країни займають значно меншу частку у структурі експорту. Так, обсяг поставок пластикової продукції до США у 2024 році становив 10,33 млн дол США, до Данії — 3,34 млн дол. США, а до Індії — 0,747 млн дол. США. Невеликі обсяги експорту спостерігаються також у напрямку азійських ринків, зокрема до Гонконгу — 0,040 млн дол. США та до Шрі-Ланки — 0,0016 млн дол. США [2, 14]. Загалом структура експорту свідчить про високу концентрацію поставок на європейському ринку та значно менший рівень диверсифікації за іншими географічними напрямами (табл. 2).

Таблиця 2

Експорт пластикових виробів України за 2024 р., млн $

№	Показник	Значення
1	Загальний експорт пластику (усі категорії)	297,62
2	Експорт пластику до ЄС	201,41
3	Експорт пластику до США	10,33
4	Експорт пластику до Індії	0,747
5	Експорт пластику до Данії	3,34
6	Експорт пластику до Гонконгу	0,040
7	Експорт пластику до Шрі-Ланки	0,0016

дані сформовано з [2, 14]

Аналіз експортних показників пластикових виробів України дозволяє оцінити зовнішню орієнтацію галузі та визначити основні ринки збуту продукції. Проте для повнішого розуміння стану та структури ринку пластмас важливо також розглянути імпортні операції, які характеризують внутрішній попит на полімерну продукцію та залежність галузі від зовнішніх постачальників. У цьому контексті значну роль відіграє структура імпорту пластмас та виробів із них, що дозволяє визначити основні товарні категорії, які надходять на український ринок (табл. 3).

Таблиця 3

Обсяг імпорту у 2024 р., млн дол. США

№	Товарна категорія	Значення
1	Загальний імпорт пластмас та виробів із них	201,41
2	Вироби для транспортування та пакування товарів (тара, корки тощо)	55,80
3	Будівельні вироби з пластмас	51,98
4	Плити, листи, плівка, фольга та смуги з пластмас (непористі)	30,51

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Продовження табл. 3

№	Товарна категорія	Значення
5	Інші вироби з пластмас	21,52
6	Труби, трубки, шланги та фітинги з пластмас	16,37
7	Поліефіри, епоксиди та поліестери у первинних формах	6,70
8	Інші плити, листи, плівки та смуги з пластмас	6,02
9	Столові, кухонні та інші побутові вироби з пластмас	3,21
10	Пластикові покриття для підлоги, стін та стелі	2,17
11	Самоклеючі плити, листи, плівки, стрічки	1,39
12	Моноволокно, прути, профілі з пластмас	1,33

дані сформовано з [15]

Згідно з наведеними даними, загальний обсяг імпорту пластмас та виробів із них у 2024 році становив 201,41 млн дол. США. Найбільшу частку імпорту займають вироби для транспортування та пакування товарів, включаючи пластикову тару, корки та інші пакувальні елементи, обсяг яких становить 55,80 млн дол. США. Значну частку також становлять будівельні вироби з пластмас — 51,98 млн дол. США, що свідчить про високий попит на полімерні матеріали у будівельній галузі. Суттєві обсяги імпорту припадають на плити, листи, плівку, фольгу та смуги з пластмас (30,51 млн дол. США), які широко використовуються у виробництві пакування, технічних виробів та будівельних матеріалів.

Інші товарні категорії мають меншу частку у структурі імпорту. Зокрема, обсяг імпорту інших виробів із пластмас становить 21,52 млн дол. США, а труб, трубок, шлангів і фітингів — 16,37 млн дол. США. Також імпортуються поліефіри, епоксиди та поліестери у первинних формах (6,70 млн дол. США), які використовуються як сировина для подальшого виробництва полімерної продукції. Менші обсяги припадають на інші плити та плівки з пластмас (6,02 млн дол. США), побутові пластикові вироби (3,21 млн дол. США), пластикові покриття для підлоги, стін і стелі (2,17 млн дол. США), самоклеючі плівки та стрічки (1,39 млн дол. США), а також моноволокно, прути та профілі з пластмас (1,33 млн дол. США). Загалом структура імпорту свідчить про значну роль полімерних матеріалів у різних секторах економіки та підтверджує залежність українського ринку від імпорту окремих видів пластикової продукції та сировини.

Висновки та пропозиції. Для забезпечення сталого розвитку ринку пластмас та виробів із них в Україні доцільно реалізувати комплекс економічних, технологічних та маркетингових заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі та зменшення залежності від імпортної сировини [6].

По-перше, важливим напрямом розвитку є модернізація виробничих потужностей підприємств та впровадження інноваційних технологій у виробництво полімерної продукції. Оновлення обладнання, автоматизація виробничих процесів та використання енергоефективних технологій дозволять знизити собівартість продукції, підвищити її якість і відповідність міжнародним стандартам. Це сприятиме розширенню можливостей експорту та посиленню позицій українських виробників на зовнішніх ринках.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

По-друге, необхідно розвивати внутрішню сировинну базу полімерної галузі. Оскільки значна частина сировини для виробництва пластмас імпортується, важливо стимулювати розвиток нафтохімічної та хімічної промисловості в Україні. Це дозволить зменшити залежність від зовнішніх постачальників, стабілізувати ціни на продукцію та підвищити економічну безпеку галузі.

По-третє, перспективним напрямом є розвиток екологічно орієнтованого виробництва. Зростання вимог до екологічності продукції та впровадження принципів циркулярної економіки потребують розширення виробництва біорозкладних матеріалів, розвитку системи переробки пластикових відходів та використання вторинної сировини. Це сприятиме зменшенню негативного впливу на довкілля та відповідатиме сучасним європейським екологічним стандартам.

По-четверте, важливу роль відіграє активізація маркетингової діяльності підприємств галузі. Використання сучасних маркетингових інструментів, проведення систематичних досліджень ринку, сегментування споживачів і розвиток брендів дозволять підприємствам більш ефективно просувати продукцію як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Крім того, необхідно розширювати географію експорту та диверсифікувати ринки збуту, що сприятиме зниженню ризиків залежності від окремих торговельних партнерів [8].

Таким чином, реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню ефективності функціонування підприємств, зміцненню конкурентних позицій українських виробників та формуванню передумов для довгострокового розвитку ринку пластмас в Україні.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є поглиблений аналіз чинників формування конкурентоспроможності підприємств ринку пластмас та виробів із них, а також обґрунтування ефективних маркетингових підходів до зміцнення їх позицій у конкурентному середовищі. Особливої уваги потребує дослідження можливостей використання сучасних маркетингових інструментів, розширення експортної діяльності вітчизняних виробників та адаптації їхньої продукції до вимог міжнародних ринків. Важливим напрямом подальших наукових пошуків є також оцінювання впливу інноваційних та екологічно орієнтованих підходів до виробництва пластикових виробів на підвищення конкурентних переваг підприємств галузі.

Список використаних джерел:

[1] Аналіз ринку пластикових виробів в Україні. 2021-1 пол. 2024 рр. (2024). https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/analiz-rynka-plastikovyh-izdelij-ukrainy-2021-1-pol-2024-gg
[2] Державна служба статистики України. (2024). Виробництво промислової продукції за видами діяльності. https://www.ukrstat.gov.ua
[3] Національний банк України. (2024). Інфляційний звіт. https://bank.gov.ua
[4] Корнієнко, Т., Подзігун, С., & Пачева, Н. (2023). Маркетингова стратегія інноваційного розвитку підприємств. Економіка та суспільство, (53). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-85

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[5] Панченко, В., Білецька, І., Басій, Н., Когут, М., Васильців, Т., & Мульска, О. (2024). Конкурентоспроможність vs фінансово-ресурсні можливості бізнесу: інноваційні маркетингові стратегії. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 2(55), 502–518. https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.55.2024.4351
[6] Armstrong, G., Kotler, P., & Opresnik, M. (2019). Marketing: An introduction (14th global ed.). Pearson.
[7] Ievseitseva, O., & Mihalatii, O. (2023). The importance of marketing innovations as the basis of management of the enterprise's competitiveness. Management. Journal Issue, 2(38), 85–95. DOI: https://doi.org/10.30857/2415-3206.2023.2.7
[8] Kotler, P., Keller, K. L., & Chernev, A. (2022). Marketing management (16th ed.). Pearson.
[9] Lysenko, I., Ilchuk, V., & Verbytska, A. (2023). The role of marketing innovations in product policy of enterprises. Економічний вісник Державного вищого навчального закладу «Український державний хіміко-технологічний університет», (1), 203–211. https://ek-visnik.dp.ua/wp-content/uploads/pdf/2023-1/Lysenko.pdf
[10] Pavliuk, T. & Noda, V. (2020). Analysis of competitiveness and competitive advantages in today's market conditions. Management and entrepreneurship: trends of development, Vol. 2, Issue 12, pp. 91-104. https://doi.org/10.26661/2522-1566/2020-2/12-07
[11] Melnyk, L. H., Kubatko, O. V., Piven, V. S., Kucherenko, P V. & Ihnatchenko V. M. (2019). Bioplastics production for circular economy and sustainable development promotion. Економіка АПК, 11, 79-84 https://doi.org/10.32317/2221-1055.201911079
[12] Pysarenko, V., Kriuchko, L., Ostapenko, T., & Kubetska, O. (2025). Marketing Strategy Development in the Management of Industrial Enterprise Competitiveness. Economics Ecology Socium, 9(2), 96–108. https://doi.org/10.61954/2616-7107/2025.9.2-7
[13] Shevchenko, T., Ranjbari, M., Shams Esfandabadi, Z., Danko, Y., & Bliumska-Danko, K. (2022). Promising Developments in Bio-Based Products as Alternatives to Conventional Plastics to Enable Circular Economy in Ukraine. Recycling, 7(2), 20. https://doi.org/10.3390/recycling7020020
[14] Trading Economics. (2024). European Union imports of plastics from Ukraine. https://tradingeconomics.com/european-union/imports/ukraine/plastics
[15] Trading Economics. (2024). Ukraine exports of plastics. https://tradingeconomics.com/ukraine/exports/plastics

MARKETING APPROACHES TO FORMING COMPETITIVENESS IN THE UKRAINIAN PLASTICS PRODUCTS MARKET

Dmytro Donets
Senior Lecturer, Department of Marketing and Logistics
National University "Lviv Polytechnic", Ukraine
Sofiia Leonova
Ph.D.in Economics, Associate Professor at Marketing and Logistics Department
National University "Lviv Polytechnic", Ukraine
Arsen Hladiuk
Second (Master's) Level Higher Education Applicant
National University "Lviv Polytechnic", Ukraine

Summary. *The marketing approaches to the formation of enterprise competitiveness in the market of plastic products in Ukraine under conditions of economic transformation and intensifying global competition are investigated. The peculiarities of the functioning of the plastics and plastic products market are considered, and the main trends of its development, as well as the key participants in*

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

the industry, are identified. The structure of exports of plastic products from Ukraine by major partner countries is analyzed, which makes it possible to determine the dominant role of the European direction in the foreign trade activities of enterprises in this sector. It is established that the competitiveness of plastic product manufacturers largely depends on the effective application of marketing tools, including strategic planning, innovative product policy, the development of distribution channels, and the use of modern marketing communications. The expediency of implementing marketing-oriented management approaches aimed at adapting enterprises to changes in the market environment, expanding export opportunities, and increasing the efficiency of their activities is substantiated. It is determined that the further development of enterprises in the industry is associated with the modernization of production, the introduction of innovative technologies, the use of environmentally friendly materials, and the strengthening of the marketing component of management..

Keywords: *competitiveness; marketing approaches; plastic products market; export; marketing strategy.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 11.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.004

СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ ЯК ІНСТРУМЕНТ МІНІМІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ У БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ

Батракова Тетяна Іванівна
канд.екон.наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку
Запорізький національний університет, Україна

Русінова Вікторія Сергіївна
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Запорізький національний університет, Україна

Анотація. *У статті досліджено сутність та значення системи фінансового контролінгу як інструменту підвищення ефективності управління банківськими установами в умовах зростання економічної нестабільності та посилення ризиків у фінансовому секторі. Проаналізовано роль фінансового контролінгу у забезпеченні стабільності банківської діяльності, своєчасному виявленні, оцінці та мінімізації економічних ризиків, що виникають у процесі функціонування банківських установ. Розглянуто основні види ризиків, притаманних банківській діяльності, зокрема кредитний, ліквідності, процентний, операційний та ринковий ризики, а також визначено їхній вплив на фінансові результати та стійкість банків.*
Висвітлено ключові функції фінансового контролінгу, серед яких планування, моніторинг, аналіз та контроль фінансових показників діяльності банку, що сприяють підвищенню якості управлінських рішень та ефективності внутрішнього фінансового контролю. Досліджено сучасні підходи до впровадження системи фінансового контролінгу у банківських установах, а також її взаємозв'язок із системою управління ризиками та стратегічним плануванням банку. Обґрунтовано необхідність удосконалення механізмів фінансового контролінгу з метою підвищення рівня фінансової безпеки банківських установ, зміцнення їх конкурентоспроможності та забезпечення стабільного розвитку банківського сектору в умовах динамічного економічного середовища.
Ключові слова: *фінансовий контролінг, банківські установи, економічні ризики, управління ризиками, фінансова стабільність, банківська діяльність, фінансовий контроль, фінансова безпека, ефективність управління.*

Постановка проблеми. Проблема ефективного управління економічними ризиками у банківських установах є однією з ключових умов забезпечення стабільності фінансової системи та сталого розвитку банківського сектору. Події останніх років, зокрема наслідки глобальної фінансової нестабільності, пандемії COVID-19, зростання інфляційних процесів, а з 2022 року – вплив повномасштабної війни росії проти України, суттєво загострили ризики функціонування банківських установ та підвищили вимоги до ефективності

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

систем внутрішнього фінансового управління. У цих умовах особливого значення набуває впровадження сучасних інструментів фінансового контролінгу, здатних забезпечити своєчасне виявлення, аналіз і мінімізацію економічних ризиків у банківській діяльності.

За даними міжнародних фінансових організацій та національних регуляторів, у 2021–2025 роках банківський сектор функціонує в умовах підвищеної турбулентності фінансових ринків, що супроводжується коливанням процентних ставок, зростанням кредитних ризиків, зниженням платоспроможності окремих груп позичальників та підвищенням операційних витрат банків. Основними чинниками посилення економічних ризиків стали макроекономічна нестабільність, інфляційний тиск, коливання валютних курсів, порушення міжнародних фінансових потоків та посилення геополітичної напруженості.

Ситуація в Україні особливо загострила проблему управління банківськими ризиками, оскільки воєнні дії призвели до скорочення економічної активності, погіршення фінансового стану підприємств і населення, зростання частки проблемних кредитів та підвищення навантаження на банківську систему. У таких умовах банки потребують ефективних механізмів управління фінансовими ресурсами, контролю витрат і доходів, а також системного підходу до аналізу та прогнозування ризиків. Одним із ключових інструментів, що дозволяє забезпечити комплексне управління фінансовими показниками та підвищити якість управлінських рішень, є система фінансового контролінгу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження та розвитку системи фінансового контролінгу в банківських установах активно досліджуються як українськими, так і зарубіжними науковцями. У працях О. Васюренка, О. Дзюблюка, І. Бланка, М. Савлука та інших дослідників розглянуто теоретичні засади фінансового контролінгу, його функції та роль у підвищенні ефективності фінансового управління підприємствами та фінансовими установами.

Науковці підкреслюють, що фінансовий контролінг є важливим елементом системи стратегічного та оперативного управління банком, оскільки забезпечує координацію процесів планування, аналізу, контролю та інформаційного забезпечення управлінських рішень. Особливу увагу в дослідженнях приділено питанням інтеграції контролінгу із системою управління ризиками, формуванню ефективних механізмів фінансового моніторингу та вдосконаленню аналітичного інструментарію оцінювання фінансових результатів діяльності банків.

Разом із тим, в умовах сучасних економічних викликів та високого рівня невизначеності фінансового середовища питання застосування фінансового контролінгу як інструменту мінімізації економічних ризиків у банківських установах потребує подальшого поглибленого дослідження.

Мета статті. Метою статті є дослідження ролі та функціонального значення системи фінансового контролінгу у банківських установах, аналіз її можливостей у процесі виявлення, оцінки та мінімізації економічних ризиків, а також обґрунтування напрямів удосконалення механізмів фінансового контролінгу з метою підвищення ефективності управління банківською діяльністю в умовах нестабільного економічного середовища.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Виклад основного матеріалу. Функціонування банківських установ у сучасних умовах характеризується високим рівнем невизначеності, динамічністю фінансових ринків та посиленням економічних ризиків. Банківська система виконує ключову роль у забезпеченні стабільності фінансової системи держави, перерозподілі фінансових ресурсів та підтримці економічного розвитку. У зв'язку з цим ефективне управління фінансовими ризиками стає одним із визначальних чинників стійкості банківських установ. Одним із найбільш результативних інструментів підвищення ефективності управління банком виступає система фінансового контролінгу, яка забезпечує інтеграцію процесів фінансового планування, аналізу, контролю та інформаційного забезпечення управлінських рішень.

Фінансовий контролінг у банківській діяльності розглядається як комплексна система управління фінансовими потоками, доходами, витратами та ризиками, спрямована на забезпечення стабільності функціонування банківської установи та підвищення ефективності прийняття управлінських рішень. Особливість банківської діяльності полягає у високій чутливості до змін макроекономічного середовища, процентних ставок, валютних коливань, платоспроможності позичальників та загальної фінансової стабільності економіки. Саме тому впровадження системи фінансового контролінгу дозволяє своєчасно ідентифікувати потенційні ризики, оцінювати їх вплив на фінансові результати банку та формувати ефективні управлінські рішення щодо їх мінімізації [1].

Період 2021–2025 років став особливо складним для банківської системи України через поєднання внутрішніх та зовнішніх економічних викликів. Пандемія COVID-19, інфляційні процеси, макроекономічна нестабільність та повномасштабна війна суттєво вплинули на діяльність банківських установ, зокрема на якість кредитного портфеля, рівень прибутковості та показники фінансової стійкості. У цих умовах ефективність системи управління ризиками та фінансового контролінгу стала одним із ключових факторів збереження стабільності банківської системи.

Одним із найбільш важливих індикаторів економічних ризиків у банківській діяльності є частка проблемних кредитів (NPL – non-performing loans), яка відображає рівень кредитного ризику та якість кредитного портфеля банківської системи. Згідно з даними Національного банку України, упродовж останніх років спостерігалася значна динаміка цього показника, що була зумовлена як макроекономічними факторами, так і активними заходами банків щодо реструктуризації проблемних активів (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники фінансової стабільності банківського сектору України (2021–2025 рр.)

Рік	Частка проблемних кредитів (NPL), %	Загальний кредитний портфель банків, трлн грн	Обсяг проблемних кредитів, млрд грн	Прибуток банківського сектору, млрд грн
2021	27	1,13	305	77,5
2022	38	1,18	392	24
2023	37,9	1,24	382	86
2024	32,3	1,40	393	95
2025	30,5	1,48	371	103

Джерело: складено автором за [2]

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Дані таблиці 1 відображають суттєві коливання у фінансовій стабільності банківського сектору України протягом 2021–2025 рр. У 2022 році спостерігалося різке погіршення якості кредитного портфеля: частка проблемних кредитів (NPL) зросла з 27 % до 38 %, а їх обсяг - з 305 до 392 млрд грн. Це супроводжувалося істотним зниженням прибутковості банківського сектору - до 24 млрд грн, що є найнижчим показником за аналізований період. У 2023 році ситуація частково стабілізувалася: частка NPL практично не змінилася (37,9 %), тоді як їх обсяг дещо скоротився до 382 млрд грн, що свідчить радше про стабілізаційні процеси, ніж про повноцінне покращення.

Водночас у 2024 - 2025 рр. простежується поступове зниження частки проблемних кредитів до 32,3 % та 30,5 % відповідно, що вказує на покращення якості кредитного портфеля. Однак це зниження відбувається на тлі зростання загального обсягу кредитного портфеля банків (з 1,13 до 1,48 трлн грн), що частково пояснює скорочення частки NPL. При цьому абсолютний обсяг проблемних кредитів не демонструє стійкої тенденції до зменшення, залишаючись на відносно високому рівні після пікового значення у 2022 році. Водночас прибуток банківського сектору після різкого падіння у 2022 році демонструє впевнене відновлення і зростає до 103 млрд грн у 2025 році, що свідчить про поступове зміцнення фінансового стану банківської системи загалом.

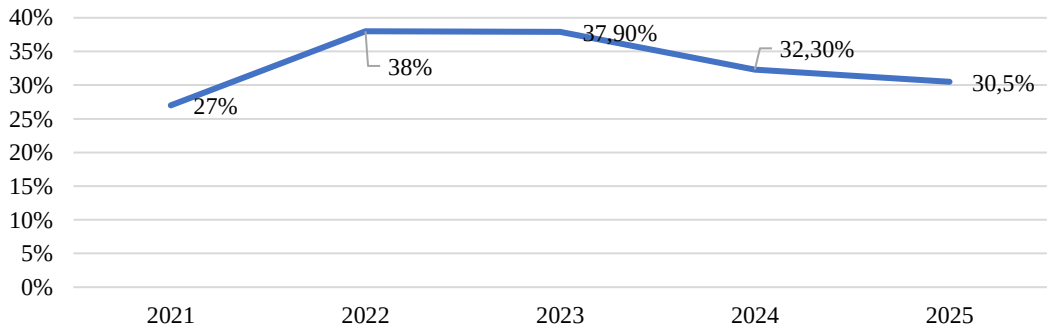

Рис. 1. **Динаміка частки проблемних кредитів у банківській системі України (2021–2025 рр.)**

Джерело: складено автором за табл. 1

Графічний аналіз рис. 1 демонструє, що після різкого зростання кредитних ризиків у перший рік повномасштабної війни банківська система поступово адаптувалася до нових економічних умов. Значну роль у цьому процесі відіграли механізми фінансового контролінгу, які дозволили банкам більш ефективно управляти кредитним портфелем та оперативно реагувати на зміни економічної ситуації.

Ще одним важливим показником фінансової стійкості банків є рівень достатності капіталу, який характеризує здатність банків покривати можливі збитки та забезпечувати стабільність фінансової діяльності. За результатами стрес-тестування Національного банку України більшість банків має достатній запас капіталу для функціонування навіть у складних економічних умовах (рис. 2).

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

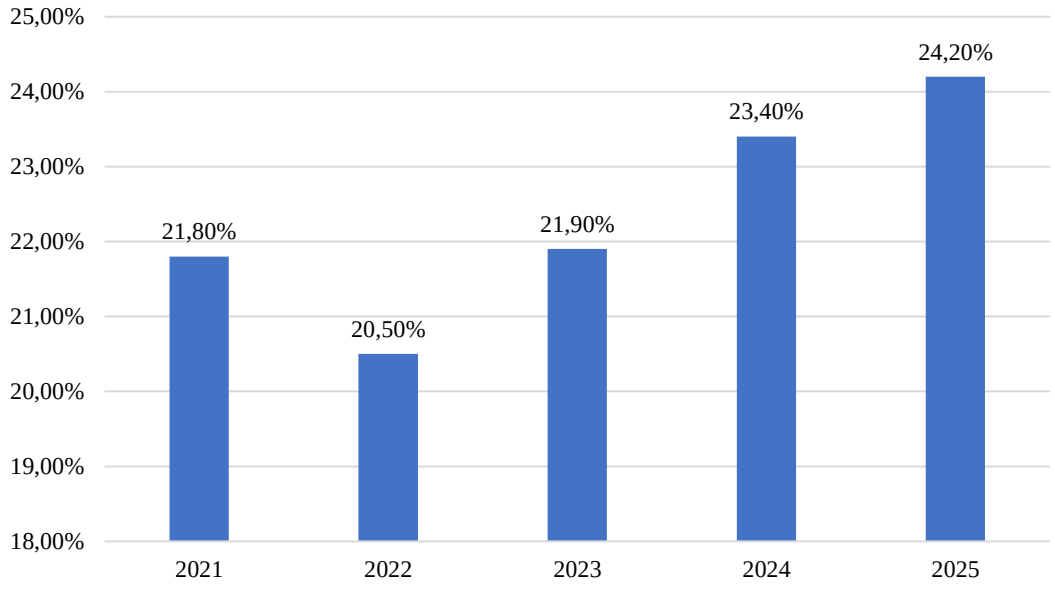

Рис. 2. Динаміка достатності капіталу банківської системи України (2021–2025 рр.)

Джерело: складено автором за [3]

Аналіз наведених показників на рис. 2 свідчить про достатньо високий рівень капіталізації банківської системи України, що є важливим фактором забезпечення її фінансової стабільності. Водночас ефективність діяльності банків значною мірою залежить від якості системи внутрішнього фінансового управління, одним із ключових елементів якої є фінансовий контролінг.

В умовах нестабільного макроекономічного середовища банки стикаються з комплексом фінансових ризиків, які можуть суттєво впливати на їхню діяльність. Найбільш поширеними серед них є кредитний, процентний, валютний, операційний та ліквідний ризики. У сучасній банківській практиці ефективне управління цими ризиками неможливе без використання системи фінансового контролінгу, яка забезпечує інтеграцію процесів стратегічного планування, фінансового аналізу та контролю виконання управлінських рішень [3].

Фінансовий контролінг у банках спрямований на забезпечення комплексного інформаційного забезпечення управлінського процесу, що дозволяє своєчасно виявляти відхилення від планових показників, аналізувати причини їх виникнення та розробляти відповідні коригувальні заходи. Це особливо важливо в умовах високої турбулентності фінансових ринків, коли швидкість прийняття управлінських рішень стає одним із ключових факторів конкурентоспроможності банківських установ.

Аналіз структури економічних ризиків демонструє, що кредитний ризик традиційно залишається домінуючим у банківській діяльності. У 2022 році його частка значно зросла внаслідок погіршення платоспроможності позичальників, скорочення економічної активності та зростання невизначеності в економіці. Однак поступове відновлення економічної діяльності у наступні роки сприяло стабілізації кредитного ризику (рис. 3).

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

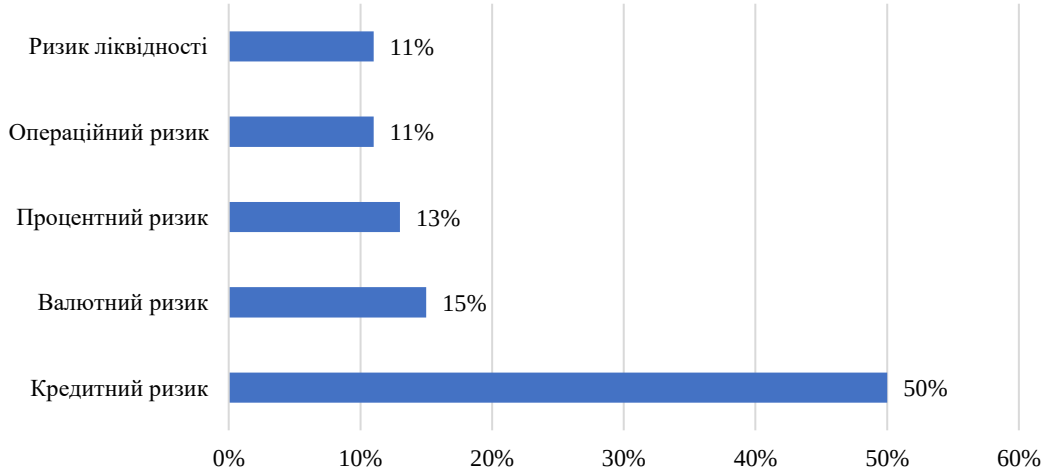

Рис. 3. Структура економічних ризиків банківської системи (2025 р.)
Джерело: складено автором за [4]

У 2021 році частка кредитного ризику становила 52 % у загальній структурі банківських ризиків, що відображало відносно стабільну ситуацію у банківському секторі після періоду пандемічних обмежень. Проте вже у 2022 році цей показник зріс до 61 %, що було зумовлено різким погіршенням економічної ситуації внаслідок повномасштабної війни, зниженням платоспроможності позичальників, скороченням економічної активності та зростанням частки проблемних кредитів у банківській системі.

У наступні роки спостерігається поступове зниження питомої ваги кредитного ризику у структурі загальних банківських ризиків. Так, у 2023 році його частка становила 57 %, у 2024 році – 54 %, а у 2025 році знизилася до 50 %. Така динаміка свідчить про поступову адаптацію банківської системи до нових економічних умов, а також про підвищення ефективності систем управління кредитними портфелями, зокрема завдяки застосуванню сучасних інструментів фінансового контролінгу. Використання аналітичних методів оцінювання кредитоспроможності позичальників, вдосконалення системи моніторингу кредитних операцій та впровадження механізмів реструктуризації боргів сприяли стабілізації кредитного ризику та поступовому покращенню якості кредитного портфеля банків [4].

Валютний ризик у структурі банківських ризиків протягом досліджуваного періоду мав відносно стабільний характер, коливаючись у межах 12–15 %. У 2021 році його частка становила 14 %, що було пов'язано з традиційною залежністю української економіки від коливань валютного курсу та значною часткою валютних операцій у банківській діяльності. У 2022 році спостерігалося певне зниження валютного ризику до 12 %, що пояснюється запровадженням жорстких валютних обмежень та регуляторних заходів з боку центрального банку, спрямованих на стабілізацію валютного ринку. У подальші роки частка валютного ризику поступово зростала, досягнувши 15 % у 2025 році, що може бути пов'язано з поступовою лібералізацією валютного регулювання та відновленням міжнародних фінансових операцій.

Процентний ризик у структурі банківських ризиків протягом 2021 - 2025 років демонстрував помірні коливання у межах 10 - 13 %. У 2021 році його

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

частка становила 12 %, що відображало стабільну ситуацію на ринку банківських процентних ставок. У 2022 році цей показник знизився до 10 %, що було зумовлено різкою зміною монетарної політики та регуляторними обмеженнями у фінансовому секторі. Починаючи з 2023 року, процентний ризик поступово зростав, досягнувши 13 % у 2025 році. Така тенденція пояснюється активізацією кредитування, змінами у структурі банківських активів та пасивів, а також підвищенням чутливості банків до коливань процентних ставок на фінансовому ринку [4].

Операційний ризик у досліджуваному періоді залишався відносно стабільним і коливався у межах 9 - 11 %. У 2021 році його частка становила 11 %, що було пов'язано з використанням традиційних операційних моделей банківської діяльності. У 2022 році цей показник дещо знизився до 9 %, що можна пояснити тимчасовим скороченням обсягів операційної діяльності банків унаслідок економічної нестабільності. У наступні роки частка операційного ризику поступово зростала і у 2025 році знову досягла 11 %, що пов'язано з активною цифровізацією банківських послуг, розширенням дистанційного банкінгу та зростанням кіберризиків.

Ризик ліквідності протягом досліджуваного періоду мав відносно стабільну структуру та коливався у межах 8 - 11 %. У 2021 році його частка становила 11 %, що відповідало нормальному рівню ліквідності банківської системи. У 2022 році цей показник знизився до 8 %, що пояснюється значною концентрацією ліквідних активів у банках та зростанням обсягів депозитів населення в умовах економічної невизначеності. У подальші роки частка ризику ліквідності поступово зростала, досягнувши 11 % у 2025 році, що може свідчити про поступове відновлення кредитної активності банків та збільшення обсягів довгострокових фінансових операцій.

Аналіз показників, наведених на рис. 4, дозволяє оцінити ефективність впровадження системи фінансового контролінгу у банківських установах протягом 2021 - 2025 років та визначити основні тенденції підвищення якості фінансового управління.

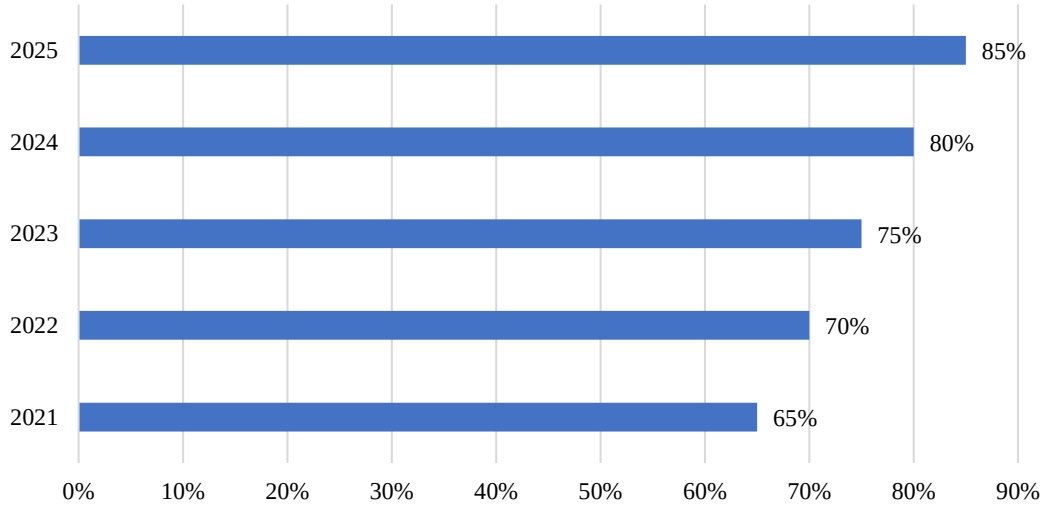

Рис. 4. Динаміка точності фінансового прогнозування банків (2021–2025 рр.)
Джерело: складено автором за [5]

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Представлені дані на рис. 4 свідчать про поступове вдосконалення управлінських процесів у банківській діяльності, що відбувається завдяки інтеграції сучасних аналітичних інструментів, цифрових технологій та методів стратегічного фінансового планування у систему управління банком. У сучасних умовах розвитку банківського сектору фінансовий контролінг виступає важливим елементом управлінської системи, який забезпечує координацію процесів фінансового аналізу, планування, контролю та прийняття управлінських рішень.

Одним із ключових індикаторів ефективності фінансового контролінгу є середній час прийняття фінансових управлінських рішень. Як видно з даних, упродовж досліджуваного періоду спостерігається чітка тенденція до його скорочення. У 2021 році середній час ухвалення фінансових управлінських рішень у банківських установах становив 12 днів, що відображало традиційні підходи до обробки фінансової інформації та значну частку ручного аналізу фінансових даних. У 2022 році цей показник знизився до 11 днів, що можна пояснити початковими етапами впровадження цифрових аналітичних систем та автоматизації фінансового аналізу. У наступні роки процес прийняття управлінських рішень значно прискорився: у 2023 році середній час становив уже 9 днів, у 2024 році – 8 днів, а у 2025 році скоротився до 7 днів. Така динаміка свідчить про суттєве підвищення оперативності управління банківською діяльністю, що є важливим фактором ефективного реагування банків на зміни економічної кон'юнктури та ризиків фінансового середовища [5].

Важливим показником ефективності системи фінансового контролінгу є також точність фінансового прогнозування, яка характеризує здатність банківських установ формувати достовірні прогнози щодо майбутніх фінансових результатів та економічних показників діяльності. У 2021 році рівень точності фінансового прогнозування становив 71 %, що відображало обмежені можливості традиційних методів прогнозування та недостатню інтеграцію аналітичних інструментів у процес управління фінансовими ресурсами. Проте вже у 2022 році цей показник зріс до 73 %, що свідчить про поступове вдосконалення методів фінансового аналізу та використання більш сучасних моделей прогнозування. У подальші роки спостерігається суттєве покращення точності прогнозів: у 2023 році цей показник досяг 79 %, у 2024 році - 83 %, а у 2025 році становив уже 87 %. Така позитивна динаміка є результатом активного впровадження цифрових аналітичних систем, використання методів фінансового моделювання та застосування комплексних систем контролінгу, які забезпечують більш точний аналіз фінансових показників та прогнозування можливих ризиків [6].

Окрему увагу слід приділити показнику частки автоматизованого фінансового аналізу, який відображає рівень цифровізації процесів управління фінансовою діяльністю банків. У 2021 році частка автоматизованого фінансового аналізу становила 46 %, що свідчило про значну залежність банків від традиційних методів обробки фінансової інформації. У 2022 році цей показник зріс до 52 %, що стало результатом активнішого використання інформаційних технологій у банківській діяльності. Подальший розвиток цифрових систем управління сприяв суттєвому збільшенню рівня автоматизації

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

фінансового аналізу: у 2023 році цей показник становив уже 61 %, у 2024 році - 68 %, а у 2025 році досяг 74 %. Зростання рівня автоматизації фінансових процесів значно підвищує ефективність функціонування системи фінансового контролінгу, оскільки дозволяє оперативно обробляти великі обсяги фінансових даних, підвищує точність аналітичних розрахунків та сприяє більш ефективному моніторингу фінансових ризиків.

Важливим результатом впровадження системи фінансового контролінгу є також оптимізація операційних витрат банківських установ. Упродовж досліджуваного періоду рівень оптимізації операційних витрат демонструє стабільну тенденцію до зростання. У 2021 році цей показник становив 4,2 %, що свідчило про початкові етапи впровадження інструментів контролінгу та обмежені можливості їх застосування у процесі управління витратами. У 2022 році рівень оптимізації витрат зріс до 5,1 %, що було пов'язано з удосконаленням систем фінансового контролю та впровадженням сучасних методів бюджетування. У 2023 році цей показник досяг 6,4 %, у 2024 році -7,8 %, а у 2025 році зріс до 9,1 %. Така динаміка свідчить про підвищення ефективності використання фінансових ресурсів банківських установ та покращення системи управління витратами [7].

У сучасних умовах фінансовий контролінг у банківських установах виконує декілька стратегічних функцій. По-перше, він забезпечує інформаційну підтримку процесу прийняття управлінських рішень шляхом систематичного аналізу фінансових показників діяльності банку. По-друге, система контролінгу дозволяє здійснювати оперативний моніторинг фінансових ризиків, що виникають у процесі банківської діяльності. По-третє, фінансовий контролінг сприяє підвищенню ефективності використання ресурсів банку шляхом оптимізації витрат та підвищення прибутковості операцій.

Особливо важливою є роль фінансового контролінгу у процесі управління кредитними ризиками. Система контролінгу дозволяє банкам здійснювати комплексний аналіз кредитного портфеля, оцінювати фінансовий стан позичальників, прогнозувати можливі втрати та розробляти заходи щодо зниження ризиків. У результаті впровадження ефективних механізмів фінансового контролінгу банки отримують можливість підвищити якість кредитного портфеля та забезпечити стабільність фінансових результатів [8].

Крім того, фінансовий контролінг відіграє важливу роль у стратегічному управлінні банківською діяльністю. Завдяки використанню сучасних методів фінансового аналізу, прогнозування та бюджетування банки можуть більш ефективно планувати свою діяльність, оптимізувати структуру активів і пасивів та підвищувати конкурентоспроможність на фінансовому ринку.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що система фінансового контролінгу є одним із ключових інструментів підвищення ефективності управління банківськими установами в умовах зростання економічної нестабільності та посилення фінансових ризиків. Сучасне функціонування банківського сектору характеризується високим рівнем невизначеності, що обумовлюється впливом макроекономічних коливань, змінами монетарної політики, посиленням конкуренції на фінансових ринках, а також впливом геополітичних та соціально-економічних факторів. У таких

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

умовах забезпечення фінансової стійкості банківських установ значною мірою залежить від ефективності системи управління фінансовими ресурсами та здатності своєчасно виявляти, оцінювати і мінімізувати економічні ризики.

У ході дослідження було визначено, що фінансовий контролінг виконує важливу інтегруючу функцію в системі управління банком, поєднуючи процеси стратегічного та оперативного планування, фінансового аналізу, контролю виконання управлінських рішень і інформаційного забезпечення управлінської діяльності. Використання інструментів фінансового контролінгу сприяє підвищенню прозорості фінансових процесів, покращенню якості управлінських рішень та формуванню ефективної системи внутрішнього фінансового контролю. Особливе значення фінансовий контролінг має у процесі управління кредитними, процентними, валютними та операційними ризиками, які становлять основу ризикового профілю банківських установ.

Проведений аналіз показників діяльності банківського сектору України за 2021–2025 роки підтверджує, що ефективне застосування системи фінансового контролінгу сприяє покращенню ключових параметрів фінансової діяльності банків. Зокрема, спостерігається позитивна динаміка скорочення часу прийняття фінансових управлінських рішень, підвищення точності фінансового прогнозування, зростання рівня автоматизації фінансового аналізу та оптимізації операційних витрат. У сукупності ці фактори формують більш ефективну систему управління банківською діяльністю та забезпечують підвищення фінансової стійкості банківських установ.

Водночас дослідження структури економічних ризиків банківського сектору показало, що домінуючим залишається кредитний ризик, частка якого у загальній структурі ризиків є найбільшою. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення механізмів управління кредитним портфелем банків, розвитку систем моніторингу фінансового стану позичальників та застосування сучасних аналітичних методів оцінювання кредитоспроможності. У цьому контексті система фінансового контролінгу виступає ефективним інструментом комплексного аналізу ризиків та формування обґрунтованих управлінських рішень.

Список використаних джерел:

[1] Левандівський О. Т., Криховецька З. М., Кохан І. В. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ. *Agrosvit*. 2023. № 3-4. С. 97–104. URL: https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.3-4.97

[2] Національний банк України. Огляд банківського сектору, травень 2025 року. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-traven-2025-roku.

[3] Наглядова статистика. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist.

[4] The Basel Committee - overview. *Bank for International Settlements*. URL: https://www.bis.org/bcbs/index.htm

[5] Operational resilience of the financial sector. *Home | Bank of England*. URL: https://www.bankofengland.co.uk/financial-stability/operational-resilience-of-the-financial-sector.

[6] Global Financial Stability Report. *IMF*. URL: https://www.imf.org/en/publications/gfsr.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[7] Financial Stability Report. *National Bank of Ukraine*. URL: https://bank.gov.ua/en/stability/report.
[8] Фінансовий менеджмент : підручник / за ред. д-ра екон. наук, проф. М. І. Крупки ; [М. І. Крупка, О. М. Ковалюк, В. М. Коваленко та ін.]. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. – 440 с.

FINANCIAL CONTROL SYSTEM AS A TOOL FOR MINIMIZING ECONOMIC RISKS IN BANKING INSTITUTIONS

Batrakova Tetyana Ivanivna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Finance, Banking, Insurance and Stock Market
Zaporizhzhia National University, Ulraine
Rusinova Viktoriya Serhiivna
first (bachelor) level higher education student
Zaporizhzhia National University, Ulraine

Summary. *The article examines the essence and significance of the financial controlling system as a tool for improving the efficiency of banking institutions' management in the context of growing economic instability and increased risks in the financial sector. The role of financial controlling in ensuring the stability of banking activities, timely identification, assessment and minimization of economic risks arising in the process of functioning of banking institutions is analyzed. The main types of risks inherent in banking activities are considered, in particular credit, liquidity, interest, operational and market risks, and their impact on the financial results and stability of banks is also determined.*

The key functions of financial controlling are highlighted, including planning, monitoring, analysis and control of financial indicators of bank activities, which contribute to improving the quality of management decisions and the effectiveness of internal financial control. Modern approaches to the implementation of the financial controlling system in banking institutions, as well as its relationship with the risk management system and strategic planning of the bank, are investigated. The need to improve financial controlling mechanisms is substantiated in order to increase the level of financial security of banking institutions, strengthen their competitiveness and ensure stable development of the banking sector in a dynamic economic environment.

Keywords: *financial controlling, banking institutions, economic risks, risk management, financial stability, banking activities, financial control, financial security, management efficiency.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.005

СУПЕРЕЧКА ПРО СІЛЬ ТА ЗАЛІЗО: МАКРОЕКОНОМІЧНІ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ДАВНЬОКИТАЙСЬКІЙ ДУМЦІ (ПАРАДИГМА КИТАЙСЬКИХ, ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА АМЕРИКАНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ)

Щербаков Яролсав Ігорович
канд. філол. наук,
доцент кафедри китайської філології
Київський національний лінгвістичний університет, Україна

Анотація. *У статті проаналізовано одну з найважливіших писемних пам'яток китайської політекономічної традиції — класичний економічний трактат «Суперечка про сіль і залізо» (I ст. до н. е.). У дослідженні висвітлено історію виникнення та поширення трактату, а також приділено значну увагу історії його вивчення американськими фахівцями з економічної теорії та класичної китайської економічної думки. Проаналізовано протилежні погляди конфуціанців-реформаторів і легістів-модерністів на питання державної монополії, фінансового контролю та соціальної справедливості. Ханьські моделі економічного управління розглянуто з метою глибшого розуміння сучасних стратегічних напрямків розвитку Китаю.*

Ключові слова: *Янь тє лунь, Сан Хун'ян, державна монополія, макроекономічне регулювання, Західна Хань, давньокитайська економічна думка, модерністи та реформатори.*

Один із найбільш фундаментальних трактатів китайської економічної думки «Суперечка про сіль і залізо» («Янь тє лунь») був укладений у першому столітті до нашої ери. Трактат є однією з найбільш визначних економічних, філософських та літературних пам'яток історичного періоду Західна Хань. У ньому, у безпрецедентних для давнього світу деталях, розкрито протистояння двох кардинально різних світоглядів: школи конфуціанців (*жуцзя*) та школи легістів (*фацзя*).

Для історії економічної теорії цей текст є унікальним джерелом, яке надзвичайно детально описує різні механізми макроекономічного регулювання давньої імперії. Зокрема, у трактаті розглядаються питання запровадження державних монополій на видобуток солі та виплавку заліза, встановлення централізованого контролю над карбуванням монет і розповсюдженням алкоголю. Також висвітлено інноваційну на той час систему

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

«вирівнювання цін» (*пінчжун*) — процес скуповування державою товарів у період надлишку та їх продаж під час дефіциту з метою стабілізації ринку.

З літературної точки зору цей трактат написаний майже бездоганно. Автор майстерно перетворив сухі, майже протокольні діалоги канцелярської суперечки давнього Китаю на справжню драматичну та насичену емоціями дискусію. Кожна сторона спору — як конфуціанці, так і легісти — використовує традиційні метафори, цитує класичні канони, посилається на історичні прецеденти та застосовує гострі риторичні випади. Текст розкриває не лише суто економічну теорію, а й створює виразні портрети персонажів — економістів-мислителів давнього Китаю.

Історія виникнення трактату є доволі незвичайною навіть для синотибетської літературної та політекономічної традиції. В основу твору лягли стенограми придворних дебатів 81 р. до н. е., які вели писарі доби Хань, фіксуючи зміст промов чиновників та мислителів. У період приблизно з 73 до 49 рр. до н. е. доступ до цих текстів отримав конфуціанець-ерудит Хуань Куань. Це сталося за часів правління імператора Сюань-ді. Хуань Куань систематизував протоколи, літературно обробив їх і записав авторський текст на дерев'яних планках, скріплених шовковими чи шкіряними шнурками. Згодом шнурки перетерлися, і елементи тексту залишилися у невпорядкованому стані.

У першому тисячолітті нашої ери текст розповсюджувався виключно шляхом ручного переписування ієрогліфів на папір та шовк. У другому тисячолітті, за часів династії Мін (1368–1644 рр.), було здійснено найбільш відоме видання Ту Чженя (*Ту Чжень бень*), надруковане у 1501 році (епоха Хунчжі). Саме цей варіант найчастіше беруть за основу західні дослідники. За наступної доби, в імперії Цін, слід виокремити дослідження Ван Сяньцяня (**王先謙**) [1]. Він підсумував роботу всіх попередників та уклав великий коментар до тексту, у якому пояснив архаїчну терміносистему, відновив логіку діалогів за фрагментами та роз'яснив значення китайських економічних термінів. Класикою сучасної світової синології є праця вченого Ван Ліці (**王利器**) «Янь тє лунь цзяочжу» («Вивірений текст і коментарі до "Сперечань про сіль і залізо"») [2]. Це масштабне дослідження було вперше видане у 1958 році та суттєво доопрацьоване у 1992 році; у ньому проаналізовано понад сорок історичних видань тексту та тисячі цитат, що збереглися в інших джерелах.

Історія дослідження цього трактату у світовій синології почалася доволі пізно. На зламі XIX–XX століть увага вчених була приділена переважно класичній філософії: морально-етичній та містичній складовій конфуціанства, буддизму та даосизму. Першим дослідником пам'ятки став американський дипломат і синолог Ессон Гейл (Esson M. Gale) [3]. Він взявся за систематичний переклад трактату англійською мовою. Перша праця Гейла «Discourses on Salt and Iron» містила 19 перших розділів канону та була опублікована у Нідерландах у серії *Sinica Leidensia*. Згодом, продовжуючи роботу, Гейл зіткнувся з великими філологічними труднощами, оскільки не був професійним лінгвістом, проте це не зупинило його студії. До 1934 року Гейл дійшов до 28-го розділу дослідження. Для нього фокус аналізу трактату як першоджерела полягав у пошуку інструментів макроекономічного регулювання, які, на його думку, з'явилися в Європі значно пізніше, ніж в античному Китаї.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Ця перекладацька праця пробудила інтерес у плеяди західних дослідників. Зокрема, слід згадати Ненсі Лі Суонн (Nancy Lee Swann) [4]. Якщо Е. Гейл був піонером, то Н. Суонн надзвичайно розширила цю базу, ставши першим фундаментальним американським дослідником економічної системи давнього Китаю. Її монументальна праця «Food and Money in Ancient China» (1950), видана у Прінстонському університеті, стала продовженням студій Гейла. У ній Суонн ретельно дослідила аграрну політику, систему податків, функціонування приватного бізнесу та моделі державних монополій. Вона також переклала та проаналізувала 24-й розділ «Історії династії Хань» (*Ханьшу*), де приділялася значна увага монополіям. Робота Суонн академічно сформувала політекономію давнього Китаю як окрему дисципліну в університетах США.

Підсумком вивчення економічної думки Хань стали дослідження професора Гарвардського університету Ян Ляньшена [5]. У праці «Money and Credit in China: A Short History» він детально розкрив історію економіки класичного Китаю, блискуче систематизувавши її. У питаннях монетарної політики Ян Ляньшен став прямим продовжувачем досліджень Гейла.

Після паузи, спричиненої Другою світовою війною, дослідження трактату продовжив британський історик Майкл Лоу (Michael Loewe) у праці «Crisis and Conflict in Han China» (1974) [6]. Він запропонував кардинально нову систему поглядів. Якщо раніше текст розглядали лише як суперечку між легістами та конфуціанцями, то Лоу довів, що ключовим є диспут між «модерністами» (фракція Сан Хун'яна) та «реформаторами». «Модерністи» були прихильниками економічної експансії та державної економіки, тоді як «реформатори» виступали за ізоляціонізм та децентралізацію. Серед сучасних європейських дослідників слід відзначити фундаментальний переклад французького синолога Жана Леві (Jean Levi) [7], чия книга «Dispute sur le sel et le fer» вийшла у 2010 році у видавництві *Les Belles Lettres*.

Отже, розглянемо основні економічні ідеї трактату з позиції Майкла Лоу. Основна програма належала «модерністам» — урядовій фракції, що відстоювала концепцію сильної централізованої держави, здатної активно втручатися в економіку задля національної безпеки та наповнення бюджету. Надприбуткові галузі (сіль, залізо, алкоголь) мали належити виключно державі, що дозволяло фінансувати військові витрати без підвищення земельних податків. По суті, вони пропонували «кейнсіанські» інтервенції. Для цього впроваджувалися механізми «пінчжун» (вирівнювання цін) та «цзюньшу» (рівномірний розподіл), де спеціальні відомства скуповували товари в регіонах з надлишком і транспортували їх туди, де був дефіцит, захищаючи ринок від спекуляцій. Природні ресурси (гори, річки, надра) проголошувалися власністю імперії. Також запроваджувалася монополія на карбування єдиної монети для боротьби з інфляцією та фальшивомонетництвом.

Навпаки, фракція конфуціанців-реформаторів представляла інтереси землеробів. Вони вважали державне регулювання неефективним, а основою економіки — вільне землеробство. Держава мала зменшити бюрократичний апарат і відмовитися від розкоші та експансії. Погляди цих двох таборів залишаються актуальними для сьогоднішньої китайської економічної думки, і при прорахунку її стратегічного напрямку ми маємо обов'язково враховувати цей трактат.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Під час написання пропонованої роботи використовувалися такі інструменти штучного інтелекту: Gemini**.** Вони застосовувалися для допоміжних завдань, зокрема: мовного та стилістичного редагування тексту, для перевірки граматичної та стилістичної коректності. Всі розділи, при написанні яких використовувався ШІ, перевірені та відредаговані автором особисто. Наукові положення, висновки та результати є власним інтелектуальним внеском автора.

Список використаних джерел:

[1] Wang, X. [王先謙]. (1891). *Yan tie lun suozheng* [鹽鐵論斠證].
[2] Wang, L. [王利器]. (1992). *Yan tie lun jiaozhu* [鹽鐵論校注]. Zhonghua shuju.
[3] Gale, E. M. (1931). *Discourses on salt and iron: A debate on state control of commerce and industry in ancient China*. Brill.
[4] Swann, N. L. (1950). *Food and money in ancient China: The earliest economic history of China to A.D. 25*. Princeton University Press.
[5] Yang, L.-s. (1952). *Money and credit in China: A short history*. Harvard University Press.
[6] Loewe, M. (1974). *Crisis and conflict in Han China, 104 BC to AD 9*. George Allen & Unwin.
[7] Levi, J. (2010). *Dispute sur le sel et le fer*. Les Belles Lettres.

DISCOURSES ON SALT AND IRON: MACROECONOMIC MODELS OF STATE REGULATION IN ANCIENT CHINESE THOUGHT (THE PARADIGM OF CHINESE, EUROPEAN, AND AMERICAN RESEARCHERS)

Yaroslav Shcherbakov
PhD in Philology,
Associate Professor at the Department of Chinese Philology
Kyiv National Linguistic University, Ukraine

Summary. *This article analyzes one of the most important written monuments of the Chinese political economy tradition — the classical economic treatise Discourses on Salt and Iron (1st century BC). The study examines the history of the treatise's origin and dissemination, paying considerable attention to the history of its study by American experts in economic theory and classical Chinese economic thought. It also analyzes the opposing views of Confucian reformists and Legalist modernists on the issues of state monopoly, financial control, and social justice. The Han models of economic management are examined to provide a deeper understanding of China's contemporary strategic development directions.*
Key words: *Yan Tie Lun, Sang Hongyang, state monopoly, macroeconomic regulation, Western Han, ancient Chinese economic thought, modernists and reformists.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)
DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.006

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Євгенія Шара
кандидат економічних наук, доцент,
Ірпінський дфаховий коледж економіки і права, Україна

Анотація. *У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти управління державним боргом в умовах глобальної нестабільності та воєнного стану в Україні. Проаналізовано сутність державного та гарантованого державою боргу, а також основні інструменти і методи управління борговими зобов'язаннями держави. Досліджено динаміку державного та гарантованого державою боргу України у 2025 році, зокрема зміни його структури та зростання частки зовнішніх запозичень. Визначено основні чинники збільшення боргового навантаження, серед яких зростання оборонних видатків, скорочення економічної активності та необхідність фінансування відновлення інфраструктури. Обґрунтовано необхідність проведення ефективної боргової політики, спрямованої на забезпечення боргової стійкості, оптимізацію структури боргу та мінімізацію ризиків для фінансової стабільності держави.*
Ключові слова: *державний борг; державна політика; управління боргом; глобальна нестабільність; воєнний стан.*

Актуальність теми зумовлена зростанням обсягів державного боргу України в умовах глобальної економічної нестабільності та воєнного стану, що потребує підвищення ефективності управління борговими зобов'язаннями держави. Значне збільшення бюджетних видатків на оборону, соціальну підтримку населення та відновлення зруйнованої інфраструктури спричинило зростання потреби у державних запозиченнях і трансформацію структури боргу. За таких умов особливої важливості набуває забезпечення боргової стійкості, оптимізація структури державного боргу та мінімізація ризиків, пов'язаних із зростанням частки зовнішніх зобов'язань. Дослідження сучасних підходів до управління державним боргом є важливим для формування ефективної фінансової політики держави та забезпечення макроекономічної стабільності у середньо- та довгостроковій перспективі.

Питання дослідження державного боргу України висвітлено у працях вітчизняних учених, зокрема: Богдан (Вахненко) Т., Гаврилюк М., Гордейчук Є., Козюк В., Македон О., Яременко І. та інших.

Метою дослідження є аналіз особливостей управління державним боргом України в умовах глобальної нестабільності та воєнного стану, оцінка динаміки й структури державного та гарантованого державою боргу, а також визначення основних напрямів підвищення ефективності боргової політики з метою забезпечення фінансової стабільності та боргової стійкості держави.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

В Україні управління державним боргом здійснюється відповідно до норм Бюджетного кодексу України. Згідно з чинним законодавством, державний борг - це сукупність непогашених зобов'язань держави за отриманими кредитами (позиками), що підлягають поверненню відповідно до умов укладених договорів [1].

Гарантований державою борг охоплює зобов'язання суб'єктів господарювання - резидентів України, за якими держава надала гарантії їх виконання [1].

Управління державним боргом є одним із ключових елементів фінансової політики держави, оскільки безпосередньо впливає на макроекономічну стабільність, інвестиційний клімат та перспективи довгострокового економічного розвитку. Раціональна боргова політика передбачає досягнення балансу між потребою держави у фінансових ресурсах та її спроможністю своєчасно й у повному обсязі виконувати боргові зобов'язання без критичного навантаження на бюджетну систему.

Комплексне управління державним боргом охоплює планування обсягів запозичень, визначення їх оптимальної структури, управління ризиками (валютними, процентними, ризиками ліквідності), а також застосування інструментів рефінансування та реструктуризації. Важливою складовою цього процесу є забезпечення прозорості боргової політики та дотримання принципів фіскальної дисципліни, що сприяє формуванню довіри інвесторів і міжнародних партнерів.

Водночас покращення показника співвідношення державного боргу до валового внутрішнього продукту досягається не лише шляхом фіскальних обмежень, а передусім завдяки економічному зростанню. Зменшення безпекових ризиків і відновлення економічної активності створюють передумови для здешевлення державних запозичень, розширення доходної бази бюджету та поступового зниження боргового навантаження.

У фінансовій теорії та міжнародній практиці сформовано широкий спектр підходів до управління державним боргом. Їх застосування залежить від макроекономічних умов, стадії розвитку економіки, структури фінансової системи та характеру боргового навантаження.

Ефективне управління державним боргом передбачає поєднання інструментів, спрямованих на мінімізацію вартості обслуговування боргових зобов'язань і зниження ризиків для бюджетної та валютної стабільності [1]. Основні методи управління державним боргом наведено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Основні методи управління державним боргом

Метод	Характеристика
Рефінансування боргу	Випуск нових боргових зобов'язань з метою погашення раніше залучених. Дає змогу перерозподілити боргове навантаження у часі
Реструктуризація боргу	Зміна умов чинних зобов'язань (строків погашення, процентних ставок, графіків платежів) для зменшення бюджетного навантаження
Консолідація боргу	Об'єднання кількох короткострокових зобов'язань у довгостроковий борговий інструмент
Обмін боргових інструментів	Заміна існуючих боргових зобов'язань новими з іншими параметрами
Викуп боргу	Дострокове погашення частини боргу через його придбання на вторинному ринку

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Продовження табл. 1.1

Метод	Характеристика
Ролловер боргу	Продовження строків погашення шляхом випуску нових боргових інструментів
Хеджування ризиків	Використання деривативів для мінімізації валютних і процентних ризиків
Лімітування запозичень	Встановлення обмежень щодо обсягів державного боргу або бюджетного дефіциту
Валютна диверсифікація	Формування боргового портфеля у різних валютах
Оптимізація структури боргу	Забезпечення збалансованого співвідношення коротко-, середньо- та довгострокових зобов'язань

Застосування зазначених інструментів спрямоване на підтримання боргової стійкості та фінансової безпеки держави [1]. Оцінка ефективності боргової політики повинна ґрунтуватися на аналізі структури боргу, вартості його обслуговування та здатності держави своєчасно виконувати свої зобов'язання. Надмірне зростання державного боргу формує комплекс макроекономічних ризиків, тому забезпечення боргової стійкості потребує збалансованої бюджетної політики та системного управління борговим портфелем [1].

З початку повномасштабної агресії проти України суттєво зросли бюджетні видатки на оборону, безпеку та соціальну підтримку населення. Це зумовило необхідність значних державних запозичень і призвело до трансформації структури боргу, зокрема до збільшення частки зовнішніх зобов'язань. Традиційно у структурі державного та гарантованого державою боргу переважає зовнішній борг, який становить понад 60 % його загального обсягу [2].

Аналіз динаміки державного та гарантованого державою боргу свідчить про його суттєве зростання. Загальний обсяг боргових зобов'язань значно збільшився, що пояснюється як підвищенням потреби у фінансуванні дефіциту державного бюджету, так і залученням міжнародної фінансової допомоги у формі кредитів.

У таблиці 1.2 наведено показники державного та гарантованого державою боргу України протягом 2025 року на основі офіційних статистичних даних [3].

Таблиця 1.2

Державний та гарантований державою борг України у 2025 р. (млн. грн.)

Період	Загальний борг	Темп приросту, %	Зовнішній борг	Внутрішній борг
31.12.2024	6 980 964,9	5,1	5 048 475,3	1 932 489,6
31.01.2025	7 067 998,2	1,2	5 141 336,1	1 926 662,1
28.02.2025	7 019 534,8	–0,7	5 106 732,3	1 912 802,5
31.03.2025	7 123 249,5	1,5	5 211 709,4	1 911 540,0
30.04.2025	7 480 325,8	5,0	5 573 026,0	1 907 299,9
31.05.2025	7 515 206,7	0,5	5 584 796,9	1 930 409,8
30.06.2025	7 696 950,1	2,4	5 775 486,7	1 921 463,4
31.07.2025	7 773 865,2	1,0	5 827 950,0	1 945 915,2
31.08.2025	7 951 285,9	2,3	5 989 864,4	1 961 421,5
30.09.2025	8 024 145,0	0,9	6 063 216,6	1 960 928,4

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Протягом січня-вересня 2025 року спостерігалося загальне зростання сукупного боргу, зумовлене переважно збільшенням обсягу зовнішніх запозичень. Найбільш істотний приріст було зафіксовано у квітні 2025 року.

Особливістю сучасного етапу є безпрецедентні умови зовнішнього фінансування. Україна отримує значні обсяги міжнародної підтримки від міжнародних фінансових організацій та урядів інших держав, зокрема в межах програм співпраці з Міжнародним валютним фондом. Частина цієї допомоги надається у формі грантів, проте значна її частка надходить у вигляді пільгових кредитів, що призводить до збільшення державного боргу.

Серед ключових чинників зростання боргового навантаження в умовах воєнного стану слід виокремити:

– значне збільшення видатків на забезпечення обороноздатності держави, закупівлю озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України;

– руйнування об'єктів транспортної, енергетичної та соціальної інфраструктури, відновлення яких потребує значних фінансових ресурсів;

– зниження економічної активності, скорочення виробництва, експорту та податкових надходжень;

– зменшення обсягів прямих іноземних інвестицій через підвищені ризики;

– необхідність фінансування програм соціальної підтримки населення.

Таким чином, воєнний стан об'єктивно зумовлює зростання державного боргу через поєднання факторів збільшення бюджетних видатків та скорочення доходів бюджету. Водночас ефективне управління боргом передбачає системний аналіз боргових ризиків, оптимізацію структури боргових зобов'язань та забезпечення боргової стійкості.

Відповідно до зобов'язань у межах програм співпраці з міжнародними партнерами Україна визначила цільові орієнтири щодо поступового зниження співвідношення державного боргу до валового внутрішнього продукту в середньостроковій перспективі. Досягнення цих показників можливе за умови відновлення економічного зростання та підвищення ефективності податкового адміністрування.

Пріоритетними напрямами державної політики у сфері управління боргом мають стати забезпечення боргової стійкості, мінімізація ризиків дефолту, зниження вартості обслуговування боргу, підвищення ефективності використання залучених коштів та стимулювання економічного зростання. Комплексний підхід до управління борговими зобов'язаннями є важливою передумовою збереження фінансової стабільності та формування основ для післявоєнного відновлення економіки України.

Отже, державний борг є важливою складовою фінансової системи держави та одним із ключових інструментів забезпечення бюджетного фінансування. Ефективне управління борговими зобов'язаннями передбачає використання комплексу фінансових механізмів, спрямованих на оптимізацію структури боргу, мінімізацію витрат на його обслуговування та зниження боргових ризиків. Застосування таких інструментів, як рефінансування, реструктуризація, консолідація, валютна диверсифікація та хеджування ризиків,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

дає можливість підтримувати стабільність державних фінансів і забезпечувати виконання боргових зобов'язань.

Аналіз динаміки державного та гарантованого державою боргу України у 2025 році свідчить про тенденцію до його поступового зростання, що зумовлено насамперед необхідністю фінансування дефіциту бюджету в умовах воєнного стану та значними обсягами зовнішньої фінансової допомоги. Зростання частки зовнішніх запозичень формує додаткові валютні та процентні ризики, що потребує проведення виваженої боргової політики. У середньостроковій перспективі ключовими завданнями держави мають стати забезпечення боргової стійкості, підвищення ефективності використання залучених коштів, зниження вартості обслуговування боргу та створення умов для відновлення економічного зростання.

Список використаних джерел:

[1] Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI (зі змін. і допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 04.03.2026).
[2] Галайко Н. Оцінка впливу окремих показників на зовнішній борг України. Економіка та суспільство. 2023. № 48. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-73 (дата звернення: 14.02.2026)
[3] Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 20.12.2025)
[4] Ковальов О. С. Управління державним боргом України в умовах воєнного стану. Фінанси України. 2023. № 8. С. 25-40.

PUBLIC DEBT MANAGEMENT IN A TIME OF GLOBAL INSTABILITY

Shara Yevheniia
Candidat of Economic Sciences, Associate Professor
Irpin Vocational College of Economics and Law, Ukraine

Summary. *The article examines the theoretical and practical aspects of public debt management in the context of global instability and martial law in Ukraine.*
The essence of public and state-guaranteed debt is analyzed, as well as the main tools and methods of managing the state's debt obligations.
The dynamics of public and state-guaranteed debt of Ukraine in 2025 are studied, in particular changes in its structure and the growth of the share of external borrowing.
The main factors of the increase in the debt burden are identified, including the growth of defense spending, the reduction of economic activity and the need to finance the restoration of infrastructure.
The need for an effective debt policy aimed at ensuring debt sustainability, optimizing the debt structure and minimizing risks to the financial stability of the state is substantiated.
Keywords: *public debt; public policy; debt management; global instability; martial law*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 03.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.007

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ ЕФЕКТИВНІСТЮ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Дащенко Наталія
канд.екон.наук, доц., доцент кафедри економіки
Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Національний університет «Одеська політехніка», Україна

Анотація. *У статті досліджено підходи до управління економічною ефективністю логістичних систем підприємства. Підходи до управління економічною ефективністю логістичних систем підприємства ґрунтуються на комплексній оцінці витрат, часу, якості обслуговування та результативності використання ресурсів. У сучасних умовах найбільш доцільним є інтегральний і системний підхід, доповнений цифровими інструментами та логістичною стратегією, що забезпечує адаптивність, узгодженість процесів і підвищення конкурентоспроможності підприємства.*

Основний текст. Визначено основні чинники, що впливають на результативність логістичних процесів, зокрема рівень цифровізації, якість інформаційного забезпечення, стан інфраструктури, управління запасами та витратами. Обґрунтовано доцільність використання інтегрального підходу до оцінювання ефективності логістики, який дає змогу поєднати фінансові, операційні та організаційні показники. Запропоновано, що підвищення ефективності логістичних систем можливе за рахунок автоматизації, оптимізації маршрутів, впровадження систем моніторингу в реальному часі та удосконалення логістичної стратегії підприємства.

Висновки. Управління економічною ефективністю логістичних систем є важливою складовою підвищення конкурентоспроможності підприємства. Ефективність логістики визначається не лише величиною витрат, а й якістю координації матеріальних, інформаційних і фінансових потоків. Найбільш результативним є інтегральний підхід до оцінювання, доповнений цифровими інструментами управління. Подальше вдосконалення логістичних систем має ґрунтуватися на автоматизації, оптимізації ресурсів та розвитку адаптивної логістичної стратегії.

Ключові слова: *логістична система, економічна ефективність, управління, витрати, цифровізація, інтегральна оцінка, логістична стратегія.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах логістика є одним із ключових чинників конкурентоспроможності підприємства, оскільки впливає на витрати, швидкість обслуговування, якість постачання та загальну результативність діяльності. Економічна ефективність логістичної системи визначається не лише рівнем витрат, а й здатністю системи забезпечувати узгоджену роботу матеріальних, інформаційних і фінансових потоків. Саме тому управління

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ефективністю логістики потребує системного підходу, який поєднує стратегічні, тактичні та операційні рішення.

Важливо також враховувати, що ефективність логістичної системи формується під впливом зовнішнього середовища, зокрема ринкової кон'юнктури, транспортної інфраструктури, рівня цифровізації та нестабільності економічних процесів. За цих умов особливого значення набуває впровадження сучасних методів планування, моніторингу та контролю логістичних операцій, що дає змогу своєчасно виявляти резерви скорочення витрат і підвищення якості обслуговування. Отже, результативне управління логістичною системою потребує не лише оптимізації внутрішніх процесів, а й гнучкого реагування на зміни у зовнішньому середовищі.

Аналіз досліджень та публікації. Сучасними науковцями, які досліджували питання управління логістичними системами та їх економічною ефективністю в умовах цифрової трансформації є: Мельникова К. [1], Мироненко О. [2], Савенкова Я., Овчаренко С. [3], Грибик І., Червінець Д., Онушканич О. [4], Колодійчук В. [5], Судакова О., Миськов О., Зимогляд Ю. [6], Ніценко В., Самойлик Ю., Гринько О. [7], Перебийніс В., Рогоза М., Миколенко І., Кононенко Ж., Вітрюк Н. [9].

Мета статті. Метою статті є обґрунтувати теоретичні та практичні засади управління економічною ефективністю логістичних систем підприємства.

Дана мета дозволила сформувати такі завдання:

- дослідити теоретичні підходи до трактування економічної ефективності логістичних систем підприємства;
- узагальнити сутність і структуру логістичної системи як об'єкта управління;
- визначити основні чинники, що впливають на економічну ефективність логістичних процесів;
- проаналізувати сучасні методи оцінювання ефективності логістичних систем підприємства;
- обґрунтувати практичні підходи до підвищення ефективності управління логістичними витратами;
- запропонувати напрями вдосконалення логістичної системи підприємства в умовах цифровізації та нестабільного ринкового середовища.

У статті можна зазначити такі методи дослідження: аналіз і синтез, узагальнення, порівняння, системний підхід, абстрагування, а також логічний і структурний методи. Вони дали змогу дослідити теоретичні засади управління економічною ефективністю логістичних систем та визначити напрями її підвищення.

Основний матеріал. Економічна ефективність логістичної системи відображає співвідношення між досягнутим результатом і витратами на організацію логістичних процесів. У наукових працях підкреслюється, що доцільно оцінювати не окремі логістичні операції, а всю систему в цілому, оскільки саме інтеграція підсистем створює синергетичний ефект [1-3].

Сучасні дослідження показують, що на ефективність логістичних систем найбільше впливають управлінські, інформаційні, фінансові, функціональні та технологічні фактори (див. табл. 1).

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Таблиця 1

Фактори впливу на ефективність логістичних систем*

Фактори	Вплив на логістичні системи
Управлінські	Визначають якість планування, координації та контролю логістичних процесів, а також здатність керівництва швидко приймати обґрунтовані рішення
Інформаційні	пов'язані з повнотою, своєчасністю та достовірністю даних, що використовуються для управління запасами, постачанням, транспортуванням і збутом
Фінансові	Відображають рівень забезпеченості ресурсами, структуру витрат, можливості інвестування в розвиток логістичної інфраструктури та впровадження нових технологій
Функціональні	Характеризують узгодженість роботи окремих елементів логістичної системи — складування, транспортування, постачання, обробки замовлень і розподілу продукції
Технологічні	Охоплюють рівень автоматизації, цифровізації, використання сучасного програмного забезпечення, систем моніторингу та аналітики, що дають змогу підвищити точність і швидкість логістичних операцій

** Систематизовано автором на основі [4]*

До факторів також належать рівень автоматизації, якість транспортно-складської інфраструктури, стан цифрових рішень і кваліфікація персоналу.

Ефективність логістичної системи залежить не від одного окремого чинника, а від їхньої сукупної дії. Саме тому для досягнення високих результатів підприємству необхідно одночасно вдосконалювати управління, інформаційне забезпечення, фінансове планування, організацію процесів і технологічну базу.

У практиці управління використовують кілька підходів до оцінки логістичної ефективності, оскільки жоден окремий показник не може повною мірою відобразити результативність усієї логістичної системи. Найчастіше оцінювання здійснюють на основі сукупності фінансових, операційних та якісних критеріїв, що дає змогу врахувати не лише рівень витрат, а й швидкість виконання замовлень, точність постачання, оборотність запасів і рівень задоволеності споживачів. Такий комплексний підхід забезпечує більш об'єктивне уявлення про стан логістичної системи та створює підґрунтя для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо її вдосконалення.

Найпоширенішими з них є наступні [5]:

1. Порівняння витрат до і після впровадження логістичних рішень дає змогу визначити, наскільки ефективними були зміни в організації логістичних процесів. Такий підхід передбачає зіставлення витрат на транспортування, складування, зберігання запасів, обробку замовлень і адміністративне супроводження логістики до впровадження певного заходу та після нього. Якщо витрати зменшуються за незмінного або покращеного рівня обслуговування, це свідчить про позитивний економічний ефект від логістичних рішень.

2. Аналіз оборотності запасів застосовується для оцінки того, наскільки швидко матеріальні ресурси та готова продукція проходять через логістичну систему. Висока оборотність запасів свідчить про ефективне управління

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

закупівлями, зберіганням і збутом, а також про зменшення обсягів заморожених у запасах коштів. Натомість низька оборотність може вказувати на надлишкові запаси, неефективне планування постачання або ризик морального й фізичного старіння продукції.

3. Оцінка тривалості операційного циклу дозволяє визначити час від моменту придбання ресурсів до отримання грошових коштів від реалізації продукції. Чим коротший операційний цикл, тим швидше підприємство повертає вкладені кошти та тим вищою є його фінансова гнучкість. Скорочення тривалості операційного циклу зазвичай досягається завдяки оптимізації запасів, прискоренню постачання, зменшенню простоїв і поліпшенню координації між підрозділами.

4. Розрахунок рентабельності операційної діяльності дає змогу оцінити, наскільки ефективно підприємство використовує свої ресурси для отримання прибутку в межах основної діяльності. У контексті логістики цей показник відображає, чи забезпечують логістичні процеси достатній економічний результат порівняно з понесеними витратами. Зростання рентабельності після удосконалення логістики свідчить про позитивний вплив цих змін на загальну результативність підприємства.

5. Інтегральна оцінка результативності логістичної системи передбачає узагальнення кількох взаємопов'язаних показників в один зведений індикатор. Такий підхід дає змогу врахувати не лише витрати чи прибутковість, а й швидкість обслуговування, рівень запасів, якість доставки, надійність виконання замовлень та інші важливі параметри. Інтегральна оцінка є особливо корисною тоді, коли потрібно порівняти різні логістичні рішення між собою або визначити загальний рівень ефективності всієї системи.

Окремі дослідники наголошують, що інтегральний показник дозволяє краще врахувати синергетичний ефект від взаємодії логістичних функцій, ніж проста формула «ефект/витрати» [6].

Інтегральний показник є більш інформативним, ніж проста формула «ефект/витрати», тому що він дає змогу оцінити не один окремий результат, а загальну взаємодію всіх елементів логістичної системи.

У логістиці важливо враховувати, що ефект виникає не лише від скорочення витрат, а й від узгодженої роботи постачання, складування, транспортування, управління запасами, обробки замовлень і інформаційного забезпечення. Саме поєднання цих функцій створює синергетичний ефект, коли результат спільної роботи перевищує суму результатів окремих підсистем.

Проста формула «ефект/витрати» відображає лише загальне співвідношення між отриманим результатом і понесеними ресурсами, але не показує, за рахунок яких саме процесів досягнуто покращення. Натомість інтегральний показник може поєднувати кілька критеріїв одночасно: рівень логістичних витрат, швидкість виконання замовлень, оборотність запасів, точність доставки, якість обслуговування та стабільність логістичних операцій. Завдяки цьому він дає змогу побачити не тільки економію коштів, а й те, як саме окремі логістичні функції взаємодіють між собою та впливають на кінцевий результат діяльності підприємства [4].

Інтегральний підхід є доцільним тоді, коли потрібно оцінити логістичну систему як цілісний механізм, у якому важливі не лише витрати, а й узгодженість,

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

швидкість, надійність і якість усіх процесів. Це робить оцінювання більш повним, а управлінські рішення — більш обґрунтованими.

Такий підхід є особливо доцільним для підприємств, які функціонують у складних ринкових умовах і потребують гнучкого управління ресурсами.

На економічну ефективність логістичних систем впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники. До внутрішніх належать структура управління, організація процесів, рівень запасів, якість інформаційного обміну та використання ресурсів. Саме вони визначають, наскільки узгоджено працюють окремі елементи логістичної системи всередині підприємства. Раціональна структура управління забезпечує чіткий розподіл повноважень і відповідальності, що сприяє швидкому прийняттю рішень і кращій координації дій між підрозділами. Натомість недосконала організація управління може призводити до дублювання функцій, затримок у виконанні завдань і зростання непродуктивних витрат.

Важливе значення має й організація логістичних процесів, оскільки саме вона визначає послідовність руху матеріальних, інформаційних і фінансових потоків. Від того, наскільки ефективно налагоджені постачання, складування, транспортування та збут, залежить швидкість обслуговування клієнтів і рівень витрат підприємства. Рівень запасів також є критичним внутрішнім чинником: надлишкові запаси призводять до заморожування обігових коштів і збільшення витрат на зберігання, тоді як недостатній їх обсяг може спричинити перебої у виробництві або невчасне виконання замовлень. Не менш важливою є якість інформаційного обміну, адже своєчасність, достовірність і повнота даних забезпечують точне планування та контроль логістичних операцій. Нарешті, ефективність використання ресурсів відображає, наскільки економно підприємство застосовує трудові, матеріальні, фінансові та технічні ресурси для досягнення поставлених цілей [2].

До зовнішніх факторів відносять стан ринку, інфляційні коливання, транспортну доступність, воєнно-економічні ризики, попит споживачів та розвиток цифрової інфраструктури. У сучасних умовах цифрова трансформація посідає особливе місце, оскільки саме автоматизація й моніторинг у реальному часі дають змогу знижувати витрати та підвищувати точність логістичних операцій [7].

До зовнішніх факторів, що впливають на ефективність логістичної системи, насамперед належать стан ринку, інфляційні коливання, транспортна доступність, воєнно-економічні ризики, попит споживачів і рівень розвитку цифрової інфраструктури. Кожен із цих чинників прямо або опосередковано змінює умови функціонування підприємства: ринкова кон'юнктура визначає обсяги продажу й потребу в ресурсах, інфляція впливає на вартість перевезень, зберігання та закупівель, а транспортна доступність формує швидкість і надійність переміщення товарів. В умовах воєнних загроз і загальної економічної нестабільності зростають ризики зривів постачання, пошкодження інфраструктури та подорожчання логістичних операцій, що змушує підприємства шукати гнучкіші моделі управління ланцюгами постачання.

Окремо слід підкреслити роль попиту споживачів, оскільки його коливання безпосередньо впливають на планування запасів, обсягів виробництва та маршрутів доставки. Нерівномірний або важкопрогнозований

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

попит підвищує ймовірність надлишкових витрат або дефіциту продукції, тому підприємство має швидко адаптувати логістичні рішення до змін ринкової ситуації. У цих умовах особливого значення набуває розвиток цифрової інфраструктури, адже сучасні інформаційні системи, автоматизація процесів і моніторинг у реальному часі дають змогу оперативно відстежувати рух ресурсів, зменшувати кількість помилок, точніше планувати поставки та оптимізувати витрати. Саме цифрова трансформація стає одним із ключових інструментів підвищення стійкості, гнучкості та економічної ефективності логістичних систем.

Розглянемо подальші напрями підвищення ефективності економічною ефективністю логістичної системи доцільно [2]:

- впроваджувати цифрові платформи для планування та контролю потоків;
- оптимізувати маршрути доставки та складські процеси;
- скорочувати надлишкові запаси;
- застосовувати KPI для оцінки результативності логістичних підрозділів;
- розвивати інтегровану логістичну стратегію підприємства.

Насамперед це стосується оптимізації логістичних витрат, удосконалення системи управління запасами, скорочення часу виконання замовлень, підвищення точності прогнозування попиту та впровадження сучасних цифрових технологій у процеси планування й контролю. Важливим напрямом також є підвищення узгодженості взаємодії між підрозділами підприємства, що дає змогу зменшити дублювання функцій, уникнути простоїв і забезпечити більш раціональне використання ресурсів.

Практика свідчить, що саме логістична стратегія забезпечує узгодженість усіх компонентів системи, її адаптивність та здатність швидко реагувати на зміни середовища. Тому управління ефективністю логістики слід розглядати як безперервний процес аналізу, планування, контролю та коригування рішень [8].

Логістична стратегія також забезпечує координацію між окремими підрозділами й логістичними процесами. За правильного застосування логістичної стратегії підприємство отримує можливість зменшувати сукупні витрати, підвищувати рівень обслуговування клієнтів і формувати більш стійку систему управління ресурсами.

Тому, управління ефективністю логістики слід розглядати як безперервний процес аналізу, планування, контролю та коригування рішень. Такий підхід дає змогу не лише виявляти слабкі місця у функціонуванні системи, а й своєчасно адаптувати її до змін попиту, ринкової кон'юнктури, транспортних умов і технологічного середовища. У результаті логістична стратегія стає інструментом забезпечення довгострокової ефективності підприємства та підтримки його конкурентоспроможності.

Висновки та пропозиції. Проведене дослідження дозволило сформувати наступні висновки.

1. Дослідження показало, що економічна ефективність логістичної системи формується на основі збалансованої взаємодії витрат, якості сервісу, швидкості виконання операцій і здатності системи адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Тобто ефективність логістики не може оцінюватися

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

лише через рівень витрат, оскільки такий підхід не відображає повною мірою результативність усієї системи.

2. Встановлено, що на ефективність логістичних процесів впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. До зовнішніх належать ринкова кон'юнктура, інфляція, транспортна доступність, воєнно-економічні ризики, попит споживачів і рівень цифрової інфраструктури, а до внутрішніх — структура управління, організація процесів, рівень запасів, якість інформаційного обміну та раціональність використання ресурсів. Саме сукупна дія цих чинників визначає кінцевий результат функціонування логістичної системи.

3. Доведено, що найбільш доцільним підходом до оцінювання логістичної ефективності є комплексна та інтегральна оцінка, оскільки вона дає змогу врахувати не лише фінансові показники, а й організаційні, операційні та якісні параметри. Такий підхід дозволяє виявити синергетичний ефект від взаємодії логістичних функцій і точніше визначити резерви підвищення результативності.

4. Практика засвідчує, що логістична стратегія є ключовим інструментом забезпечення узгодженості всіх елементів системи, її гнучкості та стійкості до зовнішніх змін. Вона поєднує стратегічні, тактичні та операційні рішення, завдяки чому підприємство може не лише знижувати логістичні витрати, а й підвищувати рівень обслуговування споживачів та конкурентоспроможність у цілому.

5. Перспективними напрямами підвищення економічної ефективності логістичних систем є автоматизація процесів, цифровізація управління, оптимізація запасів, скорочення часу виконання замовлень, удосконалення інформаційного забезпечення та впровадження систем моніторингу в реальному часі. Саме ці заходи створюють умови для більш раціонального використання ресурсів і підвищення адаптивності підприємства.

6. Отже, управління економічною ефективністю логістичної системи слід розглядати як безперервний процес аналізу, планування, контролю та коригування управлінських рішень. У сучасних умовах саме системний підхід до логістики забезпечує підприємству стабільність функціонування, зниження сукупних витрат і досягнення довгострокових конкурентних переваг.

Список використаних джерел:

[1] Мельникова, К. В. (2021). *Ефективність діяльності логістичних систем.* Бізнес Інформ. №12. С. 283–287. https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-12-283-287.

[2] Мироненко, О. Оцінка ефективності логістичних систем: методологія та практика. https://cargofy.ua/uk/blog/ocinka-efektivnosti-logistichnih-sistem-metodologiya-ta-praktika.

[3] Савенкова, Я. Є. & Овчаренко, С. А. Аналіз методів оцінки ефективності логістичної системи організації. Логістичні технології на підприємствах транспорту і промисловості. http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/29583/1/%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf

[4] Грибик, І., Червінець, Д., & Онушканич, О. (2025). Фактори впливу на ефективність логістичних систем регіону та підприємств та їх взаємозв'язок (на прикладі львівської області). Development Service Industry Management, № 1. С. 53-61. https://doi.org/10.31891/dsim-2025-9(7).

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[5] Колодійчук, В. А. (2016). Інтегральна оцінка економічної ефективності регіональних логістичних систем підприємств зернопродуктового підкомплексу АПК України. Регіональна економіка, №2. С. 121-128.
[6] Судакова, О. І., Миськов, О. О. & Зимогляд Ю. С. (2018). Впровадження логістичної системи до механізму управління економічною безпекою підприємства. Економіка і суспільство, №19. С. 628-633)
[7] Ніценко, В. С., Самойлик, Ю. В. & Гринько, О. В. (2024). Теоретичні підходи до розвитку логістичних систем в умовах нестабільності економічного середовища. Український журнал прикладної економіки та техніки. Том 9. № 4. С. 24-29.
[8] Перебийніс, В. І., Рогоза, М. Є., Миколенко, І. Г., Кононенко, Ж. А. & Вітрюк, Н. М. (2024). Оцінка ефективності управління логістичною діяльністю суб'єктів господарювання в територіальних громадах. Вісник економічної науки України, №1 (46). С. 124-130.

MANAGEMENT OF THE ECONOMIC EFFICIENCY OF LOGISTICS SYSTEMS IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION

Natalia Dashchenko
Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics
Educational and Scientific Institute of Economics and Management
Odesa Polytechnic National University, Ukraine

Summary *The article examines approaches to managing the economic efficiency of the enterprise's logistics systems. Approaches to managing the economic efficiency of the enterprise's logistics systems are based on a comprehensive assessment of costs, time, quality of service and the effectiveness of resource use. In today's conditions, the most appropriate is an integrated and systemic approach, supplemented by digital tools and a logistics strategy, which ensures adaptability, consistency of processes and increases the competitiveness of the enterprise.*
The main factors affecting the effectiveness of logistics processes are determined, in particular, the level of digitalization, the quality of information support, the state of the infrastructure, inventory and cost management. The expediency of using an integrated approach to evaluating logistics efficiency, which allows combining financial, operational and organizational indicators, is substantiated. It is suggested that increasing the efficiency of logistics systems is possible due to automation, optimization of routes, implementation of real-time monitoring systems and improvement of the company's logistics strategy.
Conclusions. Management of the economic efficiency of logistics systems is an important component of increasing the competitiveness of the enterprise. The effectiveness of logistics is determined not only by the amount of costs, but also by the quality of coordination of material, information and financial flows. The most effective is an integrated approach to evaluation, supplemented by digital management tools. Further improvement of logistics systems should be based on automation, optimization of resources and development of an adaptive logistics strategy.
Keywords: *logistics system, economic efficiency, management, costs, digitalization, integrated assessment, logistics strategy.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 17.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.008

ЦИРКУЛЯРНИЙ РЕСУРСООБІГ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ: СУТНІСТЬ ТА ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ

Маслак Тетяна Олександрівна
кандидат економічних наук, асистент кафедри менеджменту організацій, Інститут економіки та менеджменту
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Анотація. *У статті обґрунтовано поняття «циркулярний ресурсообіг» як самостійну економічну категорію. На основі критичного аналізу 114 визначень циркулярної економіки виявлено ключову методологічну прогалину: наявні підходи не розмежовують управління відходами та циркулярний ресурсообіг — принципово різні за логікою та рівнем аналізу явища. Спираючись на концепції cradle-to-cradle, промислового симбіозу та регенеративної економіки, запропоновано оригінальне визначення циркулярного ресурсообігу як організованої системи економічних відносин між суб'єктами господарювання, державою та домогосподарствами з приводу трансформації матеріальних потоків із лінійної у замкнену конфігурацію. Розроблено концептуальну схему трьох контурів замикання — мікро-, мезо- та макрорівня. Показано, що в умовах євроінтеграції України запропонований понятійний апарат є необхідною методологічною основою для формування дієвих механізмів державного регулювання ресурсообігу.*

Ключові слова: *циркулярна економіка; циркулярний ресурсообіг; вторинні ресурси; матеріальні потоки; відходи; замкнутий цикл; євроінтеграція.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Щороку у світі утворюється понад 2,3 млрд тонн твердих побутових відходів, і до 2050 року цей показник, за прогнозами, зросте до 3,8 млрд тонн. В Україні загальний обсяг утворених відходів перевищує 462 млн тонн на рік, тоді як рівень рециклінгу залишається на рівні 6–10 % — у п'ять разів нижче від середнього показника ЄС-27 (48 %) [4, 14]. Ці цифри промовисті, проте за ними стоїть глибша проблема, яка не зводиться до нестачі фінансування чи технологій.

Домінуюча впродовж останніх двох сторіч лінійна модель «видобуток — виробництво — споживання — захоронення» демонструє системну неефективність. Відповіддю на неї стала концепція циркулярної економіки (CE), яка після ухвалення Планів дій ЄС з циркулярної економіки (2015, 2020) набула інституційного закріплення [3]. Однак упровадження CE в Україні наштовхується на перешкоду, яку рідко називають прямо: не відсутність грошей і не нестача обладнання, а теоретична розмитість самого поняття. Коли у нормативних документах і стратегіях вживаються як синоніми «циркулярна економіка», «управління відходами» і «ресурсообіг», жоден із цих документів не

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

може стати робочим інструментом реальних змін.

Саме ця термінологічна і концептуальна розмитість — зокрема відсутність у вітчизняній науці самостійного визначення поняття «циркулярний ресурсообіг» — стала відправною точкою цього дослідження.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні витоки концепції CE пов'язані з роботами Pearce & Turner [10], які ввели матеріально-енергетичні потоки до апарату економічної теорії природних ресурсів, та Stahel [12, 13], котрий ще у 1970-х роках розробив концепцію «продуктивної економіки», зосередившись на принципі тривалості використання продуктів і замикання матеріальних петель. Ellen MacArthur Foundation [2] запропонувала операційне визначення CE як «промислової системи, яка є відновлювальною за задумом та дизайном», оцінивши потенціал чистої економії матеріалів для виробничого сектору ЄС у 630 млрд дол. США щорічно.

Систематичний аналіз 114 визначень CE, здійснений Kirchherr, Reike & Hekkert [7], встановив: 58 % зводять CE до комбінації 3R (reduce–reuse–recycle), лише 24 % пов'язують її зі сталим розвитком як системною метою, і менше ніж 10 % торкаються трансформації відносин власності на ресурси. Geissdoerfer et al. [5] визначають CE як «регенеративну систему, в якій вхідні ресурси, відходи, емісії та витоки енергії мінімізуються шляхом уповільнення, замикання та звуження матеріальних і енергетичних петель». Korhonen et al. [8] ідентифікують шість ключових обмежень CE як наукового поняття, зокрема термодинамічні межі та залежність від шляху розвитку. Murray et al. [9] акцентують міждисциплінарний вимір CE, підкреслюючи, що без соціально-інституційного виміру поняття залишається технократичним.

Серед українських дослідників Shpak, Kuzmin et al. [11] проаналізували бар'єри впровадження CE в умовах євроінтеграції; Deineko et al. [1] дослідили можливості та перешкоди переходу до замкнутого циклу; Трушкіна [18] систематизувала дев'ять підходів до визначення CE в українській науковій традиції; Горбаль & Ломага [16] виконали SWOT-аналіз упровадження CE на вітчизняних підприємствах. Проте жодна з цих робіт не пропонує самостійного визначення циркулярного ресурсообігу як окремої економічної категорії — що і становить ключову теоретичну прогалину.

МЕТА РОБОТИ

Мета статті — обґрунтувати поняття «циркулярний ресурсообіг» як самостійну економічну категорію, уточнити її зміст та місце серед суміжних понять, а також розробити концептуальну схему циркулярного ресурсообігу на рівні національної економіки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У науковій літературі та вітчизняних нормативних документах спостерігається змішування трьох принципово різних за своєю економічною природою явищ: відходів, вторинних ресурсів та циркулярного ресурсообігу (таблиця 1). Таке змішування є не суто термінологічним — воно призводить до того, що реактивна логіка управління відходами підміняє проактивну логіку циркулярного ресурсообігу, спрямовану на перепроектування самої архітектури матеріальних потоків.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Наслідки цієї підміни добре відчутні на практиці. Навіть там, де є технічна готовність до циркулярності — приміром, компостувальні потужності, здатні переробляти органічну фракцію на вторинну сировину, — відсутність чіткої понятійної бази унеможливлює формування адекватного регулятивного та контрактного середовища: не визначено, хто несе відповідальність за залучення матеріалу до повторного обігу, яким є його правовий статус і хто є його «власником» у момент трансформації. У результаті органічна фракція продовжує прямувати на полігони, хоча й економічно, і екологічно виправданим є її залучення до ресурсного циклу.

Таблиця 1

Розмежування суміжних економічних категорій у контексті замкнутого ресурсного циклу

Критерій	Відходи	Вторинні ресурси	Циркулярний ресурсообіг
Економічна природа	Антиблаго: від'ємна корисність для власника	Квазіблаго*: набуває позитивної вартості після підготовки * це товар або ресурс, який сам по собі не є ні чистим благом, ні чистим антиблагом, а набуває позитивної чи негативної цінності залежно від контексту, умов або стадії обробки.	Системна категорія: описує архітектуру потоків між агентами
Логіка управління	Реактивна: мінімізація шкоди від утворених відходів	Проактивна: максимізація вилучення корисності	Системна: перепроектування потоків з метою ліквідації поняття «відходи»
Часовий горизонт	Поточний (операційний)	Середньостроковий	Довгостроковий (стратегічний / структурний)
Рівень аналізу	Мікропідприємства)	Мікро / мезо (ринок вторинної сировини)	Мезо / макро (регіон, галузь, національна економіка)

Джерело: розроблено автором на основі [7, 13, 15].
Авторське визначення циркулярного ресурсообігу

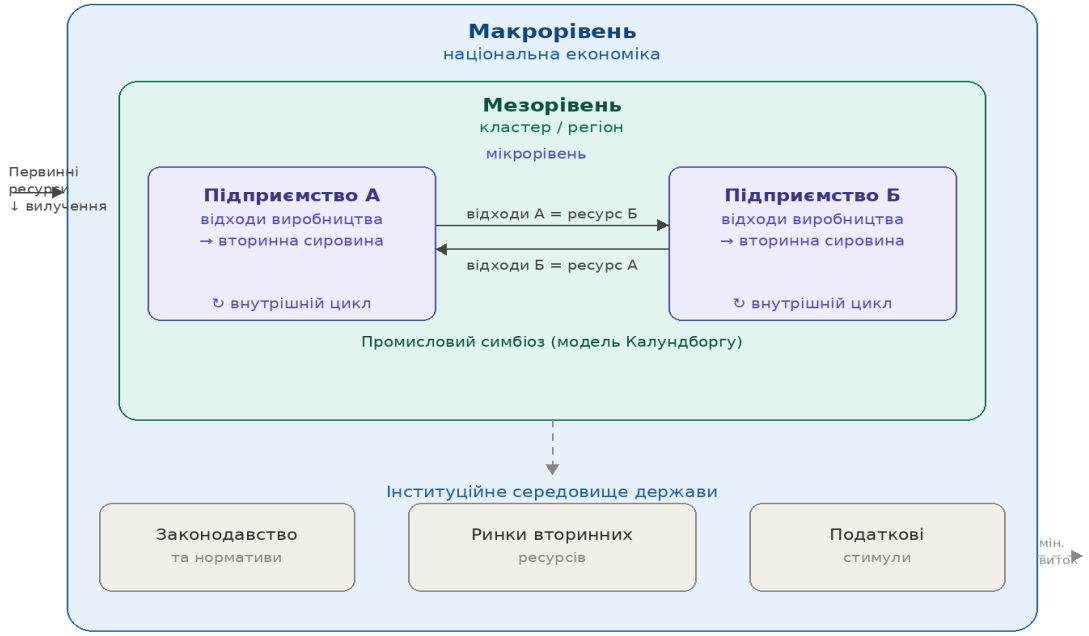
Stahel [12, 13] наполягає на принципі «замикання петель» як основі нової економічної логіки. Ghisellini et al. [6] розглядають циркулярність як систему, що охоплює промисловий симбіоз від локального до глобального рівня. Проте навіть у цих роботах поняття залишається переважно техніко-управлінським, не виходячи на рівень системи економічних відносин. Це і є та прогалина, яку прагне заповнити пропоноване авторське визначення.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Циркулярний ресурсообіг — це система економічних відносин між суб'єктами господарювання, державою та домогосподарствами з приводу організації матеріальних потоків за замкнутою конфігурацією, що забезпечує максимізацію ресурсної продуктивності через багаторазове залучення матеріалів до господарського обігу та мінімізацію чистого вилучення первинних ресурсів з природного середовища.

Принципова відмінність від існуючих підходів полягає у зміщенні фокусу з технічного управління відходами на архітектуру економічних відносин: хто, з якою метою і на яких умовах бере участь у трансформації матеріальних потоків. Інструментальна мета — максимізація ресурсної продуктивності — є вимірюваною, що дозволяє операціоналізувати поняття на рівні конкретних показників і регуляторних механізмів. Кінцева ж мета визначається як трансформація відносин з природним середовищем, а не лише поліпшення управління відходами як такого.

Запропонована концептуальна схема (рисунок 1) охоплює три взаємопов'язані контури замикання матеріальних потоків. На мікрорівні (підприємство) реалізується замикання внутрішніх потоків через повторне використання відходів виробництва як сировини. На мезорівні (кластер/регіон) формується промисловий симбіоз: відходи одного суб'єкта стають ресурсом для іншого — відповідно до моделі Калундборзького еко-індустріального парку. На макрорівні (національна економіка) держава формує інституційне середовище — законодавство, податкові стимули, ринки вторинних ресурсів, — що забезпечує системну циркулярність [6, 2].

Джерело: розроблено автором.

Рис. 1. Концептуальна схема циркулярного ресурсообігу на рівні національної економіки

У 2017 р. Кабінет Міністрів затвердив Національну стратегію управління відходами до 2030 р. [17], а у 2022 р. прийнято Закон України «Про управління

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

відходами» № 2320-IX [15] — перший нормативний акт, який запровадив п'ятиступеневу ієрархію управління відходами відповідно до Директиви ЄС 2008/98/ЄС, принцип розширеної відповідальності виробника та систему декларування. Це важливий крок, проте він лишається в рамках реактивної парадигми управління відходами, тоді як справжній перехід до циркулярного ресурсообігу потребує системних змін на рівні відносин між усіма учасниками ресурсного ланцюга.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика показників циркулярності: Україна та ЄС-27

Показник	Україна	ЄС-27 (середнє)	Рік
Рівень рециклінгу побутових відходів	6–10%	48%	2023
Частка захоронення побутових відходів	~90–95%	22,5%	2023
Побутові відходи на особу	280 кг	511 кг	2023
Circular Material Use Rate (CMUR)	не виміряно	11,8%	2023
Відповідність полігонів нормам ЄС	~1%	100%	2022

Джерело: складено автором на основі [14, 4, 15].

Наведені дані свідчать про масштаб розриву: рівень рециклінгу в Україні становить 6–10 % проти 48 % в ЄС, частка захоронення — 90–95 % проти 22,5 %, а Circular Material Use Rate досі не вимірюється [14, 4]. За таких умов механічне перенесення механізмів ЄС без відповідної теоретичної основи залишиться декларативним: Україна потребує власного понятійного апарату, адаптованого до специфіки стартових умов — значно нижчого рівня інфраструктури, відсутності сформованих ринків вторинних ресурсів та зруйнованої в окремих регіонах муніципальної системи.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Проведене дослідження виявило принципову концептуальну прогалину: ні в зарубіжній, ні у вітчизняній науці немає усталеного визначення циркулярного ресурсообігу як самостійної макроекономічної категорії. Більшість підходів, включно з проаналізованими 114 визначеннями CE [7], зводять проблему до техніко-управлінського рівня, залишаючи осторонь питання системи відносин, через які і відбувається — або не відбувається — циркулярна трансформація.

Запропоноване авторське визначення та концептуальна трирівнева схема дозволяють чітко розмежувати «відходи» (мікроекономічна категорія), «вторинні ресурси» (ринкова категорія) та «циркулярний ресурсообіг» (системна макроекономічна категорія). Таке розмежування має пряме практичне значення: без нього управління відходами й надалі підмінятиме справжній перехід до замкнутого ресурсного циклу — і будь-які нормативні акти залишатимуться декларативними.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Практична значущість результатів охоплює кілька напрямів: запропонований понятійний апарат може слугувати методологічною основою для Національної стратегії переходу до циркулярної економіки; типологія суміжних понять (таблиця 1) — використовуватися при вдосконаленні нормативно-правової бази для чіткого розмежування компетенцій органів влади; концептуальна схема трирівневого ресурсообігу — стати підґрунтям для визначення критеріїв циркулярних кластерів як інструменту регіональної промислової політики. Результати також використовуються у викладанні дисциплін «Екологічна економіка», «Сталий розвиток» та «Управління природними ресурсами».

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розроблення системи індикаторів циркулярності, адаптованих до умов України, та методології вимірювання Circular Material Use Rate на рівні регіону і галузі.

Список використаних джерел:

[1] Deineko, L., Tsyplitska, O., & Deineko, O. (2019). Opportunities and barriers of the Ukrainian industry transition to the circular economy. Environmental Economics, 10(1), 79–92. https://doi.org/10.21511/ee.10(1).2019.06
[2] Ellen MacArthur Foundation. (2013). Towards the circular economy Vol. 1: An economic and business rationale for an accelerated transition. EMF. https://www.ellenmacarthurfoundation.org/towards-the-circular-economy-vol-1-an-economic-and-business-rationale-for-an
[3] European Commission. (2020). A new Circular Economy Action Plan (COM(2020) 98 final). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0098
[4] Eurostat. (2025, February 13). Municipal waste down by second consecutive year. https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250213-1
[5] Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M. P., & Hultink, E. J. (2017). The circular economy – A new sustainability paradigm? Journal of Cleaner Production, 143, 757–768. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.12.048
[6] Ghisellini, P., Cialani, C., & Ulgiati, S. (2016). A review on circular economy. Journal of Cleaner Production, 114, 11–32. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.09.007
[7] Kirchherr, J., Reike, D., & Hekkert, M. (2017). Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. Resources, Conservation & Recycling, 127, 221–232. https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.09.005
[8] Korhonen, J., Honkasalo, A., & Seppälä, J. (2018). Circular economy: The concept and its limitations. Ecological Economics, 143, 37–46. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2017.06.041
[9] Murray, A., Skene, K., & Haynes, K. (2017). The circular economy: An interdisciplinary exploration. Journal of Business Ethics, 140(3), 369–380. https://doi.org/10.1007/s10551-015-2693-2
[10] Pearce, D. W., & Turner, R. K. (1990). Economics of natural resources and the environment. Johns Hopkins University Press.
[11] .Shpak, N., Kuzmin, O., Melnyk, O., Ruda, M., & Sroka, W. (2020). Implementation of a circular economy in Ukraine: The context of European integration. Resources, 9(8), 96. https://doi.org/10.3390/resources9080096
[12] Stahel, W. R. (2016). The circular economy. Nature, 531(7595), 435–438. https://doi.org/10.1038/531435a
[13] Stahel, W. R. (2019). The circular economy: A user's guide. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429259203

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[14] Switch to Green. (2025, February). Ukraine factsheet: Circular economy and waste management. EU Switch to Green Programme. https://www.switchtogreen.eu/wp-content/uploads/2025/02/Ukraine_factsheet_05.pdf
[15] Верховна Рада України. (2022, 20 червня). Закон України «Про управління відходами» № 2320-IX. Відомості Верховної Ради, 2023(17), ст. 75. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20
[16] Горбаль, Н. І., & Ломага, Ю. Р. (2022). Циркулярна економіка – основа сталого розвитку підприємств. Вісник НУ «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління», 6(1), 9–24. https://doi.org/10.23939/semi2022.01.009
[17] Кабінет Міністрів України. (2017, 8 листопада). Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року (Розпорядження № 820-р). https://www.kmu.gov.ua/npas/250431673
[18] Трушкіна, Н. В. (2021). Циркулярна економіка: становлення концепції, еволюція розвитку, бар'єри, проблеми і перспективи. Вісник економічної науки України, 1(40), 9–20. https://doi.org/10.37405/1729-7206.2021.1(40).9-20

CIRCULAR RESOURCE CIRCULATION AS AN ECONOMIC CATEGORY: ESSENCE AND CONCEPTUAL APPARATUS

Tetyana Maslak
PhD in Economics, Assistant Lecturer,
Department of Management of Organizations, Institute of Economics and Management
Lviv Polytechnic National University; specialist, Ukraine

Summary. *The article substantiates the concept of "circular resource circulation" as an independent economic category. A critical analysis of 114 definitions of circular economy reveals a key methodological gap: existing approaches do not distinguish between waste management and circular resource circulation, which differ fundamentally in logic and level of analysis. Drawing on cradle-to-cradle, industrial symbiosis, and regenerative economy concepts, the author proposes an original definition of circular resource circulation as an organized system of economic relations between economic entities, the state, and households regarding the transformation of material flows from a linear to a closed-loop configuration. A three-tier conceptual framework — micro, meso, and macro levels — is developed. It is shown that within the context of Ukraine's EU integration, the proposed conceptual apparatus provides an essential methodological foundation for effective state regulation of resource circulation.*
Keywords: *circular economy; circular resource circulation; secondary resources; material flows; waste; closed-loop; EU integration.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 26.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

International scientific journal «Grail of Science» | № 67 (May 2026)
ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.009

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ ЗАЛУЧЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ ВІЙСЬКОВОГО РЕКРУТИНГУ

Крилов Сергій Анатольович
полковник, провідний науковий співробітник
науково-методичний центр кадрової політики
Міністерства оборони України, Україна

Скібська Катерина Олександрівна
канд. екон. наук., доцент, науковий співробітник
науково-методичний центр кадрової політики
Міністерства оборони України, Україна

Корольов Роман Андрійович
старший лейтенант, науковий співробітник
науково-методичний центр кадрової політики
Міністерства оборони України, Україна

Анотація. *Статтю присвячено питанню залучення людського капіталу на військову службу та перспективам використання ШІ у сфері військового рекрутингу. Визначено, що сьогодні військові організації в неповній мірі використовують інструменти ШІ в своїй рекрутинговій діяльності, безперервний розвиток якого створює нові виклики та можливості кожного дня. Одною з ключових причин чому військові рекрутери не користуються перевагами сучасних цифрових інструментів, є відсутність достатнього навчання та підготовки. Низький рівень цифрової грамотності, відсутність знань про те, як працюють інструменти ШІ, страх помилитись та ризик неправильного використання, все це сповільнює процеси впровадження інструментів в діяльність військових рекрутерів. Перед якими постає задача впровадження та популяризації використання інструментів ШІ, для чого необхідно вибудувати системний та регулярний процес навчання для опанування цих технологій. Оскільки ШІ масштабується та виходить за рамки експерименту, використовується як в робочій сфері так і особистому житті, військові організаційні структури повинні бути зацікавленими у впровадженні інструментів у сучасну рекрутингову діяльність, а саме в процеси залучення персоналу на військову службу. Прийшов час, коли ШІ переходить від етапу апробації до масштабування всередині організації, оскільки доступ до інструментів ШІ з'являється у більшої кількості військових службовців та зростає варіативність його використання. Трансформація штучного інтелекту відкриває нові*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

можливості для росту продуктивності для більшості рекрутингових процесів, переосмислення внутрішніх та зовнішніх активностей, проведення аналізу, ведення статистики та багато іншого.
Ключові слова: *військовий рекрутинг; людський капітал; інструменти штучного інтелекту; автоматизація; цифровізація.*

Вступ. Сучасні військові виклики на загрози, що зумовлені збройною агресією російської федерації проти України висувають перед складовими силами безпеки й оборони завдання (вимоги) щодо пошуку сучасних та ефективних рішень, спрямованих на забезпечення незалежності, суверенітету, територіальної цілісності України та захисту населення.

Одним із найважливіших і водночас складних за механізмом реалізації поставлених цілей є питання залучення людського капіталу до Збройних Сил України та інших військових формувань. З огляду на труднощі, що виникли під час проведення мобілізаційних заходів у частині забезпечення якісного та належного рівня укомплектованості військ (сил), вектор уваги усе частіше зміщується у бік рекрутингу.

Не буде новиною, що у цивільному секторі рекрутинг це звичайний кадровий процес, побудований на активному пошуку персоналу, який дедалі стає гнучкішим і варіативнішим за рахунок поєднання сучасних кадрових технологій та інструментів штучного інтелекту. Такі інноваційні підходи дозволяють HR фахівцям (спеціалістам) ефективно вирішувати питання “закриття вакансій” та контролювати кадрову ситуацію.

На жаль, у військовій сфері рекрутинг як складова процесу комплектування стала активно розвиватися лише в останні роки. Зроблено практичні кроки створення функціональної мережі рекрутингових підрозділів. Разом з цим, забезпечення ефективності їх діяльності потребує перегляду підходів у напрямі впровадження рекрутингових процесів, адже сучасні виклики та особливості залучення людського капіталу на військову службу потребують нових цифрових рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання рекрутингу останнім часом стало предметом досліджень багатьох вітчизняних та закордонних науковців. Огляд наукових публікацій у сфері залучення людського капіталу здебільшого висвітлюють проблематику цих процесів у цивільному секторі що відображено в роботах зарубіжних (М. Армстронг, Р. Дж. Таунсенд) та вітчизняних (Цимбалюк О., Кравчук О.) вчених. Дана проблематика ґрунтовно досліджується науковцями. Наприклад, Безпалько О. та Панасюк Д. в своєму дослідженні розглядають варіанти використання інструментів штучного інтелекту, зокрема в процесах аналітики великих обсягів інформації, розгляду відеорезюме та інших технологій, як інноваційний рекрутинг [1]. В статті Шморгун. О. [2] досліджується трансформація методів підбору персоналу, що відбувається з використанням цифрових інструментів та аналізуються ключові аспекти впровадження ШІ в HR-процеси. Автор розглядає використання цифрових технологій на різних стадіях найму, включаючи скринінг резюме, проведення первинних інтерв’ю та оцінку м'яких навичок (soft skills) що дозволяє оптимізувати процеси формування

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

рейтингів кандидатів, автоматизації комунікаційних заходів і прийняття рішення.

Цікаві підходи та практичні напрацювання за напрямом використання сучасних технологій з застосуванням штучного інтелекту у сфері управління персоналом (воркшоп для HR-фахівців державних установ, підприємств, організацій) були презентовано Міністерством цифрової трансформації України та Національним агентством України з питань державної служби 25 лютого 2026 року під час проведення інформаційного проєкту «HR з крилами». Матеріали були підготовлено та було викладено в формі «Рекомендацій з відповідального використання штучного інтелекту у сфері управління персоналом» [3].

На сьогодні питання рекрутингу розглядається, як одна із важливих напрямів військової кадрової політики. В дослідженнях проблематики рекрутингу у військовій сфері автори дають чітке визначення рекрутингу в ЗС України, проводять аналіз сучасної мережі рекрутингових підрозділів та розглядають можливості використання електронного рекрутингу [4]. Косевцов. В. В у своїй статті зосереджує увагу на понятті "електронний рекрутинг" (е-рекрутинг), яке визначає як метод пошуку та підбору персоналу з використанням інтернет-ресурсів і інформаційних технологій [5].

Водночас більшість авторів обмежуються загальним описом процесів автоматизації рекрутингу та застосування цифрових інструментів, не розкриваючи механізмів їх практичного впровадження та не дотримуючись уніфікованої термінології. У роботах Татаренко Г., Хилюк О., Гармаш Т. акцентується увага на необхідності автоматизації процесів обробки даних та налагодження ефективної комунікації з центрами рекрутингу, що сприятиме суттєвій оптимізації процесу відбору, підвищенню його прозорості та зручності. Автори також детально описують впровадження високотехнологічних і автоматизованих інструментів в процеси рекрутингу [6].

З огляду на відсутність термінологічного впорядкування та узгодженості у визначеннях, недостатньої бази напрацювань у теоретичної та практичної площині слід спрямувати зусилля науковців для подальших наукових досліджень у цьому пріоритетному та перспективному напрямі.

Метою статті є визначення шляхів та можливостей цифровізації процесів залучення людського капіталу, порівняння його з традиційними інструментами пошуку і добору кандидатів для проходження військової служби та перспектив використання інструментів ШІ у ЗС України.

Виклад основного матеріалу. Процеси залучення людського капіталу на військову службу доцільно розглядати як системно організовану діяльність суб'єктів військового управління, спрямовану на забезпечення військ (сил) якісним і мотивованим персоналом, що охоплює низку взаємопов'язаних складових, зокрема: планування потреб у персоналі, визначення та конкретизацію вимог до кандидатів, здійснення інформаційно-роз'яснювальних заходів, професійний добір та оцінювання придатності, ухвалення рішення щодо зарахування на військову службу, а також забезпечення подальшої адаптації військовослужбовців до умов проходження служби. Під час пошуку потенційних кандидатів для проходження на військову службу застосовуються

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

два основні джерела комплектування. Перше джерело передбачає здійснення відбору з числа військовослужбовців, які призвані на військову службу під час мобілізації в особливий період. Другим джерелом є пошук кандидатів на зовнішньому ринку праці, якій здійснюється військовими рекрутерами та реалізується через взаємодію з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки, органами місцевого самоврядування, установами виконання покарань, центрами зайнятості, закладами освіти, підприємствами, установами й організаціями, а також із використанням інтернет-ресурсів і рекламних матеріалів у засобах масової інформації [3].

До традиційних методів залучення людського капіталу на військову службу можна віднести: розміщення оголошень на вакансійних платформах/соціальних мережах/професійних групах, виступи на ярмарках вакансій, робота з центрами зайнятості, листування з кандидатами через соцмережі, використання реферального методу, співпраця з рекрутинговими центрами при ЦНАП. В ході процесу залученості рекрутер наголошує на “суб'єктності кандидата”, перехід від “об'єкту” до “свідомої ролі”, де кандидат самостійно робить вибір, який відповідає його навичкам. Використання методів залучення людського капіталу з цивільної сфери та робота з центрами рекрутингу, сприяє підвищенню прозорості та довіри з боку кандидата.

Технології та інструменти автоматизації процесу рекрутингу.

Технології автоматизації рекрутингу являють собою набір цифрових рішень, які забезпечують ефективний, швидкий та об'єктивний процес підбору персоналу. Сучасні технології дозволяють оптимізувати всі етапи наймання, починаючи від пошуку кандидатів та оформлення кандидатів на військову службу та направлення їх до навчальних військових частин або безпосередньо до військових частин. Розглянемо детально основні технології автоматизації рекрутингу.

1. Штучний інтелект (AI) та машинне навчання (ML) є одними з найпотужніших технологій, що впливають на автоматизацію процесу рекрутингу. Ці цифрові інструменти дозволяють використовувати складні алгоритми для аналізу даних про кандидатів та оптимізації процесу відбору. Узагальнення результатів наукових та прикладних досліджень дозволяє зробити висновки щодо застосування AI та ML у рекрутингу: аналіз резюме та профілів кандидатів, зокрема, алгоритми AI можуть автоматично сканувати та сортувати резюме, виявляючи кандидатів, які найбільше відповідають вимогам вакансії; система розпізнає ключові слова, навички, досвід та кваліфікації, що дозволяє швидко відсіяти невідповідних кандидатів; прогнозування успішності кандидатів, оскільки алгоритми машинного навчання здатні прогнозувати, наскільки кандидат успішно впорається із завданнями на посаді, базуючись на його попередньому досвіді та даних; автоматизація спілкування, так як штучний інтелект використовується в чат-ботах для автоматизованого спілкування з кандидатами, відповідаючи на їхні запитання та проводячи первинний скринінг. На основі дослідження можна зробити висновки, що найтиповішими представниками даного блоку технологій автоматизації рекрутингу є програмне забезпечення: Pymetrics, HireVue, Restless Bandit. Аналіз даних програмних продуктів дає підстави стверджувати, що основними перевагами їх

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

є скорочення часу на аналіз резюме, підвищення точності відбору, мінімізація людського фактору та суб'єктивності.

2. Технології аналізу великих даних (Big Data Analytics) дозволяють обробляти та аналізувати великі обсяги інформації про кандидатів, ринок праці та тенденції у сфері рекрутингу. Узагальнення результатів наукових та прикладних досліджень дозволяє зробити висновки щодо застосування Big Data Analytics у рекрутингу: пошук та аналіз джерел кандидатів, зокрема, виявлення ефективних джерел для пошуку кандидатів та оцінювання їхньої ефективності на основі персональних даних; аналіз поведінки кандидатів, а саме big data допомагає проаналізувати поведінку кандидатів, що дозволяє побудувати індивідуальні стратегії залучення талантів; прогнозування тенденцій ринку праці, оскільки через аналіз даних з різних джерел дозволяє передбачати зміни на ринку праці та адаптувати стратегії рекрутингу. На основі дослідження можна зробити висновки, що найтиповішими представниками даного блоку технологій аналізу великих даних в рекрутингу є програмне забезпечення: IBM Watson Talent Analytics, Tableau, Hadoop. Аналіз даних програмних продуктів дає підстави стверджувати, що основними перевагами їх є покращення якості прийняття рішень, можливість отримання нових інсайтів про кандидатів, оптимізація процесу наймання на основі аналізу даних.

3. Автоматизація робочих процесів (Robotic Process Automation – RPA) є технологією, яка дозволяє автоматизувати рутинні, повторювані завдання в процесі рекрутингу за допомогою програмних роботів, які виконують завдання, як це зробила б людина. Узагальнення результатів наукових та прикладних досліджень дозволяє зробити висновки щодо застосування RPA у рекрутингу: сортування та обробка резюме (RPA-боти можуть автоматично сортувати резюме та відбирати кандидатів за визначеними критеріями); розсилка повідомлень (роботи можуть автоматично надсилати електронні листи кандидатам, інформуючи їх про статус заявки або запрошуючи на співбесіду); планування співбесід (автоматичне узгодження часу співбесід між рекрутером і кандидатом). На основі дослідження можна зробити висновки, що найтиповішими представниками даного блоку технологій автоматизації рекрутингу є програмне забезпечення: UiPath, Blue Prism, Automation Anywhere. Аналіз даних програмних продуктів дає підстави стверджувати, що основними їх перевагами є зниження трудовитрат на рутинні завдання, прискорення процесу рекрутингу, підвищення точності виконання завдань.

4. Хмарні технології (Cloud Computing) забезпечують доступ до рекрутингових систем з будь-якого місця та надають можливість спільної роботи команди рекрутерів над процесом наймання. Узагальнення результатів наукових та прикладних досліджень дозволяє зробити висновки щодо застосування хмарних технологій у рекрутингу: зберігання та обробка даних, зокрема, рекрутингові системи на базі хмарних технологій дозволяють зберігати та обробляти великі обсяги даних про кандидатів; інтеграція з іншими інструментами, оскільки хмарні платформи легко інтегруються з іншими інструментами автоматизації рекрутингу (наприклад, ATS, CRM); дистанційний доступ, так як хмарні технології дозволяють рекрутерам отримувати доступ до інформації про кандидатів із будь-якого місця, що особливо важливо при

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

дистанційному рекрутингу. На основі дослідження можна зробити висновки, що найтиповішими представниками даного блоку технологій автоматизації рекрутингу є програмне забезпечення: Amazon Web Services (AWS), Microsoft Azure, Google Cloud Platform. Аналіз даних програмних продуктів дає підстави стверджувати, що основними їх перевагами є доступність, гнучкість, масштабованість та зниження витрат на інфраструктуру.

5. Технології соціального рекрутингу (Social Recruiting Technologies) – ці технології дозволяють автоматизувати процес пошуку та залучення кандидатів через соціальні мережі, аналізуючи їхню активність, поведінку та професійні профілі. Узагальнення результатів наукових та прикладних досліджень дозволяє зробити висновки щодо застосування технологій соціального рекрутингу: пошук та залучення кандидатів у соціальних мережах, зокрема, автоматизований пошук та аналіз профілів кандидатів на платформах LinkedIn, Facebook, Instagram; автоматична взаємодія через надсилання персоналізованих повідомлень кандидатам, залучення до дискусій у професійних групах; аналіз репутації та соціальної активності, а саме оцінка активності кандидатів у соціальних мережах для визначення їхньої професійної репутації та рівня залученості у галузь. На основі дослідження можна зробити висновки, що найтиповішими представниками даного блоку технологій автоматизації рекрутингу є хмарні платформи: LinkedIn Recruiter, Hootsuite, Buffer. Аналіз даних програмних продуктів дає підстави стверджувати, що основними їх перевагами є ширший доступ до кандидатів, покращення бренду військової частини, можливість залучення пасивних кандидатів.

6. Платформи для відеоінтерв'ю та онлайн-оцінювання забезпечують можливість проведення співбесід з кандидатами у віддаленому форматі, а також автоматично аналізують їхні відповіді та невербальні сигнали. Узагальнення результатів наукових та прикладних досліджень дозволяє зробити висновки щодо застосування технологій відеоінтерв'ю: автоматичний аналіз інтерв'ю, оскільки штучний інтелект аналізує невербальні сигнали кандидата (жести, міміка) та структуру його відповідей; оцінювання результатів, оскільки система може автоматично оцінювати відповіді кандидатів та формувати рейтинг на основі заданих критеріїв. На основі дослідження можна зробити висновки, що найтиповішими представниками даного блоку технологій автоматизації рекрутингу є програмне забезпечення: HireVue, Spark Hire, VidCruiter. Аналіз даних програмних продуктів дає підстави стверджувати, що основними їх перевагами є зниження витрат на проведення інтерв'ю, можливість оцінити кандидатів з різних географічних регіонів, об'єктивність оцінювання.

Таким чином, технології автоматизації рекрутингу персоналу значно змінюють традиційні підходи до залучення людського капіталу, забезпечуючи ефективність, точність та гнучкість процесу наймання. Впровадження цих технологій допомагає рекрутерам не лише швидко знаходити та залучати кандидатів, але й приймати більш обґрунтовані та ефективні рішення в процесі відбору.

На підставі аналізу сучасних інструментів цифровізації процесів рекрутингу персоналу, нами у таблиці 1 узагальнено варіанти технологічних рішень, які є доступними для рекрутерів в процесі організації практичної діяльності .

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Аналіз інструментів автоматизації процесів рекрутингу персоналу

Таблиця 1

Назва інструменту автоматизації рекрутингу	Визначення інструменту автоматизації рекрутингу
Applicant Tracking System (ATS) – системи відстеження кандидатів	– це програмне забезпечення, призначене для автоматизації та управління процесом наймання персоналу. Воно допомагає рекрутерам відстежувати, організовувати та управляти інформацією про кандидатів на всіх етапах процесу наймання, починаючи від аналізу резюме до моменту оформлення кандидата на службу.
Системи керування взаємовідносинами з кандидатами (CRM – Candidate Relationship Management)	- це програмні інструменти, призначені для управління взаємовідносинами з кандидатами протягом усього циклу наймання. Вони допомагають будувати та підтримувати базу даних потенційних кандидатів, забезпечувати персоналізовану комунікацію та створювати довгострокові відносини з ними.
Чат-боти для рекрутингу	- це інструменти штучного інтелекту, які автоматизують процес первинної комунікації з кандидатами, відповідаючи на їхні запитання та проводячи первинний скринінг.
Програмне забезпечення для аналізу резюме та профілів кандидатів	- це інструменти, які використовують алгоритми штучного інтелекту та машинного навчання для аналізу резюме кандидатів та визначення їх відповідності вимогам вакансії.
Платформи для відеоінтерв'ю та онлайн-оцінювання	- це інструменти, які дозволяють проводити інтерв'ю з кандидатами у віддаленому форматі та автоматично оцінювати їхні відповіді. Такі платформи забезпечують рекрутерам можливість швидко та ефективно оцінювати кандидатів незалежно від їхнього місцезнаходження.
Інструменти аналізу великих даних (Big Data Analytics)	- це програмне забезпечення, яке дозволяє обробляти та аналізувати великі обсяги інформації про кандидатів, ринок праці та тенденції наймання. Використовуючи такі інструменти, рекрутери можуть отримати цінні інсайти для прийняття рішень та оптимізації процесу наймання персоналу.
Автоматизація робочих процесів (RPA – Robotic Process Automation	- це технологія, яка дозволяє автоматизувати рутинні та повторювані завдання в процесі рекрутингу за допомогою програмних роботів. RPA-інструменти можуть імітувати дії людини, виконуючи задачі, пов'язані з обробкою даних, комунікацією з кандидатами, плануванням співбесід та іншими адміністративними процесами.
Інструменти аналізу соціальних мереж (Social Recruiting Tools)	- це програмні рішення, які дозволяють автоматизувати процес пошуку та залучення кандидатів через соціальні мережі, аналізуючи їхню активність, професійні профілі та взаємодію з іншими користувачами. Вони допомагають рекрутерам визначити, оцінити та залучити потенційних кандидатів, використовуючи такі платформи, як LinkedIn, Facebook, Instagram та інші.
Хмарні технології (Cloud Computing)	- це рішення, які дозволяють зберігати та обробляти дані про кандидатів, процеси наймання та взаємодії в хмарному середовищі, забезпечуючи доступ до рекрутингових систем з будь-якого місця та пристрою. Вони забезпечують гнучкість, масштабованість та можливість спільної роботи команди рекрутерів у режимі реального часу.

авторська розробка

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

На сьогоднішній день в роботі служб персоналу застосовуються усе більш цифрових інструментів, які доступні і активно використовуються в рекрутингової діяльності. Тому дуже важливо переглянути програми підготовки рекрутерів з огляду нагальної потреби отримання ними під час фахового курсу відповідних вмінь та навичок для використання цифрових інструментів, а також опановувати нові сучасні технології під час саморозвитку в цій сфері.

Проведений аналіз практичного використання технологій штучного інтелекту в сфері залучення кандидатів на військову службу, визначає низку ключових переваг та пріоритетів, у питаннях масштабування цифрових продуктів в рекрутингової діяльності:

1. Підвищення ефективності рекрутингу

Ефективність людини завжди залишається заручником внутрішнього стану: настрою, фокусу та мотивації. Штучний інтелект трансформує цей підхід, виступаючи гарантом неупередженості. Він виносить за дужки втому, емоційні сплески та суб'єктивні симпатії, фокусуючи процес відбору виключно на обробці та аналізу даних. Впровадження інструментів штучного інтелекту в процеси рекрутингу дозволяє нівелювати прояви гендерних стереотипів шляхом переходу до об’єктивної, неперсоналізованої оцінки професійних компетенцій. Алгоритми ШІ фокусуються виключно на аналізі реального досвіду, навичок та психологічної готовності кандидата, ігноруючи соціокультурні стереотипи щодо «традиційних» ролей. Це забезпечує прозорість призначення на посади, де визначальним фактором є професіоналізм, а не гендерні стереотипи [7].

2. Скорочення часу на пошук та підбір

Функціональний спектр сучасних інструментів ШІ охоплює системи автоматизованого сорсингу кандидатів, інструменти таргетованої персоналізації пропозицій про службу, а також платформи для проведення асинхронних відеоінтерв’ю. Важливу роль відіграють інтелектуальні віртуальні асистенти, що забезпечують безперервну комунікаційну підтримку кандидатів через автоматизацію логістичних процесів та надання інформаційного супроводу на всіх етапах рекрутингу [8].

3. Збір інформації про кандидата

Інтеграція інструментів ШІ в рекрутингову діяльність забезпечує оперативний та детальний скринінг, аналізуючи досвід, знання та навички кандидата для глибокої предиктивної аналітики та прогнозування. Такий підхід дозволяє рекрутеру виявляти мотиваційні драйвери та конструювати персоналізовані стратегії залучення. Коли на одну посаду підходить величезна кількість кандидатів, ручний відбір стає неефективним і ризикованим. Штучний інтелект вирішує цю проблему, беручи на себе рутинну роботу з великими обсягами інформації. Система самостійно фільтрує анкети за ключовими критеріями та складає список кандидатів, що дозволяє рекрутеру зосередити зусилля лише на спілкуванні з найбільш відповідними фахівцями. Це не лише економить ресурси, а й значно підвищує швидкість комплектування підрозділів [9].

4. Охоплення значної кількості кандидатів

Сучасні тенденції свідчать про те, що значна частина потенційних кандидатів надає перевагу цифровій комунікації, мінімізуючи фізичну

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

присутність в офлайн-середовищі. Інтеграція інструментів штучного інтелекту в процеси рекрутингу дозволяє долати географічні та часові бар'єри, забезпечуючи можливість встановлення контакту з кандидатами у будь-якій точці світу. Це сприяє суттєвому розширенню "воронки залучення" та оптимізації кількісних показників пошуку [10]. Також використання інструментів штучного інтелекту, яке кардинально підвищує пропускну здатність рекрутингових процесів, дозволяючи одночасно взаємодіяти з необмеженою кількістю потенційних кандидатів без втрати якості зв'язку, дозволяє отримати результати в стислі терміни. У результаті терміни залучення кандидатів скорочуються в рази, що критично важливо для оперативного комплектування підрозділів.

5. Підтримка постійного зв'язку з кандидатом

Використання систем планування, календарів та автоматичних нагадувань дозволяє рекрутеру чітко дотримуватися домовленостей і не пропускати жодного важливого етапу в роботі з кандидатом. Така організованість потребує мінімум часу, але суттєво зміцнює довіру між сторонами. Кандидат очікує поваги, прозорості та розуміння що відбувається на кожному з етапів, підтримується інтерес до посади. У результаті, процес відбору пришвидшується, а кількість випадків відмов кандидатів помітно знижується. Інструменти тайм-менеджменту допомагають рекрутеру постійно залишатися на зв'язку та вчасно виконувати свої зобов'язання, що формує позитивний імідж армії в очах кандидата.

6. Можливість аналітики та підготовки звітності

Завдяки здатності штучного інтелекту збирати та впорядковувати великі обсяги даних, зокрема:

→ переводити щоденні, щотижневі та щоквартальні доповіді у цифровий онлайн-формат, з можливістю акумуляції річних звітів;

→ створювати електронні форми подання інформації підрозділами з подальшим автоматичним агрегуванням даних, формуванням аналітичних зведень та візуалізацією інформації у вигляді таблиць, графіків, діаграм тощо;

→ проводити аналіз рекрутингової діяльності стає значно простішим та швидким.

Система дозволяє легко відстежувати ключові показники роботи та аналізувати отриману інформацію. Такий підхід полегшує обробку великих обсягів інформації та допомагає оперативно приймати обґрунтовані управлінські рішення, спираючись на реальні цифри, а не на припущення.

7. Цифровізація наукової та науково-методичної діяльності.

Використання технологій штучного інтелекту під час виконання науково-дослідних робіт (далі – НДР) та оперативних завдань (далі – ОЗ) для аналізу наукових публікацій, узагальнення результатів досліджень, підготовки оглядів літератури та формування аналітичних матеріалів. Такі інструменти також сприяють підготовці звітів за результатами НДР (ОЗ), візуалізації даних, створенню таблиць, схем та інших матеріалів, що підвищує ефективність наукової діяльності та скорочує час опрацювання інформації оперативних завдань.

Запровадження електронних інструментів для планування, координації та моніторингу виконання планів наукових досліджень і науково-методичних

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

заходів. Також передбачається створення централізованої бази наукових публікацій співробітників наукового-методичного центру (далі - НМЦ) на основі ідентифікаторів ORCID з метою автоматизації формування звітів про наукову діяльність та обліку наукових результатів.

Крім того, запровадження електронної системи обліку та супроводу науково-дослідних робіт та оперативних завдань сприятиме забезпеченню ефективного планування, координації та моніторингу виконання НДР (ОЗ) на всіх етапах їх виконання. Впровадження такого рішення забезпечить покращення координації роботи виконавців і більш ефективне використання результатів наукової діяльності. Система передбачатиме облік тематик досліджень, складу виконавців, строків виконання, результатів досліджень та підготовлених звітних матеріалів.

8. Цифровізація кадрових процесів та обліку персоналу

Створення єдиної електронної бази даних військовослужбовців та співробітників НМЦ для централізованого обліку персоналу. Система має передбачати ведення обліку тимчасово відсутнього особового складу (відпустки, відрядження, лікарняні тощо), автоматичне формування типових документів (рапортів на відпустку, рапортів на виїзд за межі гарнізону, службових записок тощо), а також формування та управління графіками чергувань. Реалізація такого рішення дозволить значно скоротити обсяг паперової роботи та підвищити оперативність прийняття дотичних кадрових рішень.

9. Цифровізація процесу адаптації (onboarding) персоналу

Запровадження цифрового процесу введення прийнятого персоналу із використанням електронних інструкцій, чек-листів, навчальних матеріалів та автоматизованих форм ознайомлення з внутрішніми документами. Система може передбачати автоматичне призначення необхідних інструктажів, надання доступів до інформаційних ресурсів та навчальних матеріалів, а також контроль проходження етапів адаптації та введення у посаду. Окрім цього, доцільно створити електронний довідник для персоналу (співробітників) із актуальними контактними даними, організаційно-штатною структурою та підпорядкування у вертикалі управління підрозділів та основними внутрішніми довідковими матеріалами, що спростить комунікацію та орієнтацію нових працівників у структурі установи. Реалізація такого рішення сприятиме швидшій адаптації нових співробітників у робочі процеси, зменшенню навантаження на кадрові підрозділи та підвищенню ефективності організації роботи.

10. Використання сучасних цифрових інструментів у науковій і службовій діяльності

→ Створення електронної системи моніторингу виконання контрольних завдань та доручень із можливістю відстеження статусу їх виконання, встановлення строків виконання, автоматичних нагадувань відповідальним особам та формування аналітичних звітів для керівництва.

→ Запровадження інструментів спільної роботи (Google Документи, Google Таблиці) для підготовки звітів, опрацювання нетаємних документів та ведення спільних матеріалів.

→ Організація тренінгів для наукових співробітників щодо використання інструментів штучного інтелекту в роботі, зокрема для аналізу наукових

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

публікацій (Elicit, Semantic Scholar, Consensus), підготовки презентацій і доповідей, створення таблиць, схем, графіків та інших візуальних матеріалів.

Висновок. Штучний інтелект залишається недостатньо використаним, а його потенціал продуктивності та інновацій все ще значною мірою не розкритий. Перспективи використання штучного інтелекту у сфері військового рекрутингу можливі при наявності системи навчання. Знання сучасних інструментів, отримані під час навчання дозволяють швидше закривати вакансії, знижувати відсоток втрат, розширювати коло залучених кандидатів. Рекрутинг постійно розвивається, тому навчання дозволяє рекрутерам використовувати в своїй роботі сучасні технології, інструменти та підходи. Водночас не потрібно забувати, що рекрутер, як ніхто інший, повинен дотримуватися етичних і правових норм. З іншого боку, не можна покладатись на результати отримані ШІ на всі 100 відсотків, тому що ШІ системи мають ризик упереджень, ознак дискримінацій. Тому рекомендується проводити періодично технічний аудит систем: перевірки спірних рішень, оновлення вихідних даних, розбір неоднозначних кейсів, та взагалі підтримуватись принципу "людина повинна мати вирішальний голос у прийнятті рішення". Застосування штучного інтелекту не повинно підміняти людську відповідальність, а має слугувати інструментом підтримки прийняття рішень, допомагаючи зробити їх більш обґрунтованими, виваженими та ефективними. Водночас лише гармонійне поєднання технологічних можливостей, етичних норм і врахування культурних особливостей здатне забезпечити довіру, справедливість і стабільний розвиток рекрутингу.

Список використаних джерел:

[1] Безпалько О. Панасюк Д. (2024). Сутність рекрутингу та характеристика основних його інструментів. *Scientific Collection «InterConf+*. No193. 61–66.

[2] Шморгун. О. (2025). Аналіз впливу штучного інтелекту на процес рекрутингу персоналу підприємства. *Економіка транспортного комплексу: зб. наук. пр./ М-во освіти і науки України, Харків. Нац. автомоб.-дор. Ун-т. Харків*. Вип. С.57–69.

[3] Міністерство цифрової трансформації України. (2025). Рекомендації з відповідального використання штучного інтелекту у сфері управління персоналом. URL: https://ai.thedigital.gov.ua/documents

[4] Хилюк О., Гармаш Т., Татаренко Г. (2025). Правові засади регулювання діяльності рекрутингових центрів збройних сил України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. №1 (49). 303-315.

[5] Косевцов В., Тіхонов Г., Білик О. (2021). Перспективи впровадження електронного рекрутингу у Збройних Силах України. *Journal of Scientific Papers «Social development and security*. Вип. 11. №5. 3–10.

[6] Татаренко Г. В., Хилюк О. В., Гармаш Т. В. (2025). Сучасні системи рекрутингу у збройних силах: досвід Європи, США і перспективи для України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. №2 (50). 207-219.

[7] Калагін Ю. (2020). Гендерний аналіз особистості військовослужбовця Збройних Сил України. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. Класич. приват. ун-т.* – Запоріжжя:Гельветика. Вип. 88. 28-37.

[8] Скібська К., Крилов С. (2025). Формування особистого бренду рекрутера. *Бізнес Інформ*. №1. С.469-467 DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-6-469-476

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[9] Ребрій М., Зіноватна С. (2024). Аналізатор резюме кандидатів за допомогою штучного інтелекту. *Інформатика. Культура. Техніка*. Том 1. №1. 139–146. DOI: https://doi.org/10.15276/ict.01.2024.20
[10] Кравчук О., Варіс І., Заволович Я. (2025). Штучний інтелект у рекрутингу. *ГЕВ*. Т.:ТНТУ. Том 92. № 1. 106–113.

DIGITIZATION OF PROCESSES FOR RECRUITING PERSONNEL INTO MILITARY SERVICE AND THE PROSPECTS FOR USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MILITARY RECRUITMENT

Serhiy Krylov
Colonel, Senior Research Fellow
Scientific and Methodological Center for Personnel Policy of the Ministry of Defense, Ukraine
Kateryna Skibska
Ph.D. in Economics, Associate Professor, Research Fellow
Scientific and Methodological Center for Personnel Policy of the Ministry of Defense, Ukraine
Roman Korolyov
Senior Lieutenant, Research Fellow
Scientific and Methodological Center for Personnel Policy of the Ministry of Defense, Ukraine

Summary. *This article addresses the issue of attracting human capital to military service and the prospects for using AI in military recruitment. It is noted that military organizations currently do not fully utilize AI tools in their recruitment activities, even though the continuous development of AI creates new challenges and opportunities every day. One of the key reasons why military recruiters do not take advantage of modern digital tools is the lack of sufficient training and preparation. Low levels of digital literacy, a lack of knowledge about how AI tools work, fear of making mistakes, and the risk of misuse—all of these factors slow down the process of integrating these tools into the work of military recruiters. They face the challenge of implementing and promoting the use of AI tools, which requires establishing a systematic and regular training process to master these technologies. As AI scales up and moves beyond the experimental stage, being used in both the professional and personal spheres, military organizations should be interested in integrating these tools into modern recruitment activities, specifically into the processes of recruiting personnel for military service. The time has come for AI to move from the pilot phase to full-scale implementation within the organization, as more military personnel gain access to AI tools and the range of their applications expands. The transformation of artificial intelligence opens up new opportunities for productivity growth in most recruitment processes, rethinking internal and external activities, conducting analysis, maintaining statistics, and much more.*
Keywords: *military recruitment; human capital; artificial intelligence tools; automation; digitalization.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 02.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.010

PRE-SLEEP FINANCIAL WORRIES: THEORETICAL ANALYSIS

Oleksandra Shatilova
Ph.D in Psychology,
Associate professor of the Department of Psychology
State University of Trade and Economics, Ukraine

Summary. *The article presents a theoretical analysis of financial anxiety in the pre-sleep period. Eight key factors of pre-sleep financial anxiety are identified and described: frequency and prevalence, intensity and duration, emotional-affective component, rumination, control over financial thoughts, influence on the process of falling asleep and sleep quality, next-day consequences, and uncertainty regarding the future. The study emphasizes the importance of further empirical investigation of this phenomenon and the development of specialized self-regulation techniques tailored specifically to the pre-sleep period.*
Keywords: *financial anxiety; pre-sleep anxiety; rumination; sleep disturbances; financial stress; future uncertainty.*

Financial aspects are an important part of every person's life. They permeate almost all spheres of existence — from basic needs for food, housing, and security to the realization of professional ambitions, family well-being, and future planning. Financial status directly affects stress levels, self-esteem, and the quality of relationships. In the modern world, where material stability is often perceived as the main indicator of success, financial issues acquire a strong emotional coloring and can manifest themselves before sleep. Therefore, understanding the psychological impact of financial worries before sleep is becoming particularly relevant.

The authors found no publications that directly examine the impact of financial anxiety on sleep. However, some researchers have come close to this issue. For instance, M. Shvets [3] describes the term "acute financial stress," while I. Kovalenko [1] notes that generalized anxiety disorder with a focus on finances (financial anxiety disorder) can manifest itself through physical symptoms, among which the author highlights insomnia. Also noteworthy is the attempt to analyze the aspects of dreams related to finances (money dreams) [2].

Examining the issue of financial worries before sleep, we have theoretically identified eight key factors for further empirical research: 1) frequency and prevalence of financial worries, 2) intensity and duration of financial worries, 3) emotional-affective component of financial worries, 4) rumination, 5) control over financial thoughts, 6) impact on the process of falling asleep and sleep quality, 7) consequences for the next day, and 8) uncertainty about the future. These factors are described in detail below.

1. Frequency and Prevalence of Financial Worries Before Sleep. At present, the frequency and prevalence of financial worries before sleep in the general population

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

remain insufficiently studied. It is unclear whether these are mostly episodic, situational manifestations during periods of financial instability, or a stable evening pattern that accompanies a person over a long period. Episodic manifestations may be a reaction to current external events (job loss, increased expenses, economic crisis), whereas a regular evening pattern indicates the chronification of financial anxiety. Studying the frequency and prevalence of this phenomenon is relevant for understanding its place in the structure of modern psychological problems, assessing its contribution to the overall level of sleep disturbances, and developing targeted psychological and preventive interventions.

2. Intensity and Duration of Financial Worries Before Sleep. Currently, it remains insufficiently studied how intense and prolonged financial worries before sleep are. It is not clear whether they are mostly short-term, moderate thoughts that pass quickly, or deep and intense experiences that take up a significant amount of time before falling asleep. Studying the intensity and duration of financial worries is important for determining threshold values at which they begin to significantly impair sleep, as well as for developing differentiated approaches to psychological support.

3. Emotional-Affective Component of Financial Worries Before Sleep. At present, it remains insufficiently studied what kind of emotional-affective spectrum accompanies financial worries before sleep. It is unclear whether acute negative emotions dominate during this period, or more stable and exhausting affective states. Episodic financial thoughts may cause only mild irritability or temporary mood decline. At the same time, an intense emotional-affective component may include anxiety, fear, exhaustion, sadness, significant mood decline, feelings of helplessness, and decreased self-esteem. In the pre-sleep state, when external distracting stimuli disappear, these emotions can intensify. Studying this component is relevant for clarifying its role in the development of pre-sleep anxiety and insomnia, as well as for creating effective emotional regulation techniques specifically oriented toward the evening and pre-sleep period.

4. Rumination of Financial Worries Before Sleep. Episodic financial thoughts may reflect the aspect of planning; however, in many cases they turn into classic rumination — repeated, passive, and unproductive thinking about financial issues: imagining possible expenses, scenarios of income loss, debts, or future instability. In our opinion, financial thoughts can spread to other areas of life (work, relationships) and vice versa. Studying this component would help understand how to interrupt rumination, which could potentially accelerate falling asleep and improve sleep quality. At the same time, nighttime awakenings are of particular importance. This pattern creates a vicious circle: financial worries can provoke nighttime awakenings, while rumination after awakening makes it difficult to fall back asleep quickly, significantly worsening the overall quality of nighttime rest.

5. Control over Financial Thoughts Before Sleep. This factor reflects a person's ability to consciously interrupt or "switch off" the flow of financial thoughts. In some cases, an individual can relatively easily shift their attention. However, under pronounced anxiety and stress, control is significantly weakened: thoughts become intrusive and resistant to voluntary regulation. Studying control over financial thoughts is relevant for understanding the mechanisms of cognitive regulation in the

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

evening period, identifying factors that complicate such control, and developing effective self-regulation techniques in the context of financial anxiety.

6. Impact of Financial Worries on the Process of Falling Asleep and Sleep Quality. In mild cases, financial thoughts may only briefly delay falling asleep. However, with pronounced financial anxiety, the impact becomes much stronger, significantly prolonging sleep onset latency. Studying the influence of financial worries on the process of falling asleep and sleep quality is relevant for understanding the mechanisms of pre-sleep anxiety development, assessing its real contribution to sleep disturbances, and creating effective psychological strategies to improve sleep specifically in cases of financial anxiety.

7. Impact of Pre-Sleep Financial Worries on the Next Day. This factor reflects the extent to which financial experiences before sleep affect a person's emotional state and functioning during the following day. In mild cases, a person may wake up slightly tired but recovers quickly. However, with pronounced financial anxiety, the consequences become noticeable: overall mood may decrease, emotional exhaustion increases, irritability or apathy appears, and concentration, working memory, and motivation deteriorate, leading to reduced productivity at work or study. Due to accumulated sleep deficit, a person may experience physical fatigue, headaches, and decreased overall performance. Studying these consequences is relevant for understanding the cumulative impact of this phenomenon, assessing its contribution to the general level of stress and productivity, and justifying the need for early psychological interventions.

8. Uncertainty about the Future. This factor reflects the feeling of uncertainty and unpredictability of the future that arises during financial worries before sleep. In mild cases, a person can cope with this feeling, but with pronounced financial anxiety, they begin to imagine catastrophic scenarios, loss of stability, inability to provide for themselves and their loved ones, and lack of prospects. This uncertainty can intensify feelings of helplessness. Studying the role of future uncertainty in the context of pre-sleep financial worries is relevant for understanding the mechanisms of financial anxiety and for developing psychological techniques aimed at reducing intolerance of uncertainty during the evening and pre-sleep period.

Conclusion. Financial anxiety before sleep is a complex and under-researched psychological phenomenon. The eight factors we have identified — frequency and prevalence, intensity and duration, emotional-affective component, rumination, control over financial thoughts, impact on the process of falling asleep and sleep quality, consequences for the next day, and uncertainty about the future — allow us to suggest that this phenomenon has a complex nature and includes interrelated cognitive, emotional, and physiological mechanisms.

We assume that financial worries before sleep may differ from ordinary financial concerns experienced during the day. Pre-sleep financial anxiety can affect not only sleep quality but also a person's emotional state, productivity, and overall psychological well-being throughout the following day. In our opinion, further empirical research into this phenomenon is a promising direction of study. The development of specialized self-regulation techniques focused specifically on the pre-sleep period could become an important contribution to supporting mental health in the context of modern economic and social challenges.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

References:

[1] Kovalenko, I. E. (2025). Financial anxiety as an aspect of economic psychology research. *Image of the Modern Pedagogue*, 5(224), 98–102. [In Ukrainian]

[2] Mylash, V. (2013). Money as reality and dream: Interpretation of money. In *Financial and credit system of Ukraine in the conditions of integration and globalization processes* (pp. 594–596). Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine. [In Ukrainian]

[3] Shvets, M. (2024). *Tolerance to uncertainty as a resource of personality's psychological well-being in conditions of war* [Master's thesis, Donetsk National University named after Vasyl Stus]. https://jqmth.donnu.edu.ua/article/view/18236 [In Ukrainian]

ФІНАНСОВІ ХВИЛЮВАННЯ ПЕРЕД СНОМ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Шатілова Олександра Сергіївна
доктор філософії з психології,
доцент кафедри психології
Державний торговельно-економічний університет, Україна

Анотація. *Стаття присвячена теоретичному аналізу феномену фінансової тривожності перед сном. У статті виділено та описано вісім ключових чинників фінансової тривожності перед сном: частота та поширеність, інтенсивність і тривалість, емоційно-афективний компонент, румінація, контроль над фінансовими думками, вплив на процес засинання та якість сну, наслідки наступного дня, а також невизначеність щодо майбутнього. Обґрунтовано актуальність подальшого емпіричного вивчення та розробки спеціалізованих технік саморегуляції для передсонного періоду.*

Ключові слова: *фінансова тривожність; румінація; сон; фінансовий стрес; невизначеність щодо майбутнього.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 22.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.011

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЗОТЕРИЧНИХ ПРАКТИК В ТРЕНІНГОВІ ПРОГРАМИ СВІТОВИХ КОМПАНІЙ ГІГАНТІВ

Мельник Людмила Сергіївна
PhD, канд.екон.наук, доцентка кафедри економіки
Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Фролова Ольга Василівна
кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри психології
Бердянський державний педагогічний університет, Україна

Анотація. *Світові організації-гіганти зазвичай уникають слова "езотерика", але активно використовують практики, що мають езотеричне коріння, адаптуючи їх під світську, науково обґрунтовану мову. У статті досліджено феномен інтеграції езотеричного інструментарію, такого як медитація, енергопрактики, архетипічний аналіз, у тренінгові програми транснаціональних корпорацій. Доведено, що "секуляризація" езотерики виступає стратегічним інструментом підвищення продуктивності та ментальної стійкості персоналу в умовах VUCA-світу.*

Ключові слова: *корпоративна духовність, майндфулнес, езотерика в бізнесі, емоційний інтелект, Google Search Inside Yourself, нейроменеджмент.*

Постановка проблеми. Сучасний корпоративний сектор зіткнувся з кризою традиційних методів мотивації. Вигорання, інформаційне перевантаження та дефіцит сенсів змушують компанії-гіганти шукати рішення за межами класичного менеджменту. Езотеричні знання, адаптовані під науковий дискурс, стають "новим золотом" HR-стратегій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи "корпоративної духовності" заклали Ешмос та Дюшон, які довели зв'язок між внутрішнім станом працівника та прибутком. Подальші дослідження Джона Кабат-Зінна дозволили легітимізувати медитацію через клінічну психологію, що відкрило шлях езотеричним концепціям у раду директорів.

Мета роботи. Виявити механізми адаптації езотеричних практик у навчання персоналу світових лідерів та оцінити їхню ефективність як інструментів "м'якої сили" управління.

Виклад основного матеріалу. Дослідження даної тематики зосереджується на деконструкції того, як саме містичні або духовні концепції перетворюються на високоефективні бізнес-алгоритми. Нижче наведено авторський аналіз та деталізацію кейсів.

У сучасному корпоративному середовищі "таємність" методів полягає не в їх прихованості від очей, а в семантичній трансформації. Компанії беруть

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

стародавню форму, вилучають із неї релігійний догматизм і наповнюють її прагматичним змістом, що базується на нейробіології та когнітивній психології.

Таблиця 1

Кейс-стаді компаній-гігантів та їхні "таємні" методи

Компанія	Езотеричне коріння	Корпоративна адаптація	Результат
Google	Дзен-буддизм, Віпасана	Програма Search Inside Yourself	Підвищення EQ, зниження рівня стресу на 30%.
SAP	Антропософія (Р. Штайнер)	Глобальний офіс Mindfulness	Масштабування практик на 90 000 працівників.
Apple	Дзен-буддизм (спадок С. Джобса)	Культура мінімалізму та інтуїтивного дизайну	Формування "релігійної" лояльності споживачів.
Nike	Архетипи (К.Г. Юнг)	Тренінги "Твій внутрішній герой"	Посилення ідентичності бренду через міфологізацію праці.

Компанія Google має застосування від Віпасани до "Інженерії внутрішнього простору". Програма Search Inside Yourself (SIY) - це, мабуть, найуспішніший приклад легітимізації езотерики. В її основі лежить Віпасана, тобто практика прозріння через спостереження. Google перетворив "споглядання порожнечі" на інструмент розвитку префронтальної кори головного мозку. Замість розмов про "просвітлення", тренери Google говорять про "високу роздільну здатність уваги". Це дозволяє інженерам швидше помічати помилки в коді та уникати емоційних реакцій на стрес.

Німецький гігант SAP підійшов до питання системно, запровадивши посаду Global Mindfulness Officer, спираючись на корпоративну антропософію. Це відсилка до ідей Рудольфа Штайнера про цілісну людину. В SAP вважають, що працівник - це не просто "ресурс", а духовна одиниця, чия енергія безпосередньо впливає на архітектуру програмного забезпечення. Використання технік "глибинної присутності", які допомагають менеджерам середньої ланки відчувати потреби команди на інтуїтивному рівні.

Ще одна організація Кремнієвої долини - Apple на практиці застосовує Дзен-мінімалізм як релігія продукту, тільки подивіться на оснащення та дизайн головного офісу. Стів Джобс був практикуючим прихильником Дзен-буддизму під керівництвом Кобуна Чіно Отогави. Це відобразилося не лише в дизайні "порожнеча як досконалість", а й у внутрішній культурі компанії. Тренінги в Apple часто фокусуються на радикальній фокусованості - вмінні говорити "ні" тисячі ідей заради однієї "істинної". Це пряма екстраполяція буддійської аскези на бізнес-процеси.

ТМ "Nike" заслуговує на окрему глибоку деконструкцію, оскільки їхній підхід до використання езотеричних концепцій є одним із найбільш інтегрованих у маркетингову та корпоративну ДНК.

Якщо Google фокусується на «процесорі» тобто розумові, то Nike працює з "духом" та "волею". Їхній підхід базується на глибинній психології К.Г. Юнга та міфологічних структурах Джозефа Кемпбелла.

Nike використовує архетип "Героя" та шлях переможця, внутрішні тренінги Nike для лідерів та дизайнерів часто виходять за межі менеджменту в площину

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

філософської антропології. Компанія не просто продає взуття, вона продає ідею ініціації - переходу людини зі стану "звичайної" у стан "атлета", що в їхній ідеології прирівнюється до напівбога. Езотерика розглядає шлях героя як внутрішню трансформацію душі. Юнгіанство додає сюди роботу з "Тінню", тобто подолання внутрішнього опору, ліні, страху. Тренінгова програма "Твій внутрішній герой", де працівників навчають сприймати свою роботу як "місію", а клієнта - як протагоніста міфу. Кожна рекламна кампанія і внутрішня стратегія тестуються на відповідність міфологічній структурі "Подорожі героя". Використання технік візуалізації, запозичених з атлетичних і духовних практик. Співробітників навчають методам "передбачення успіху" - це активна уява за Юнгом, що дозволяє команді виходити на надвисокі показники за рахунок ірраціональної віри в успіх проєкту.

Аналіз цих відомих організацій показує чітку закономірність, що чим вища інтелектуальна складова продукту компанії, тобто софт, дизайн, стратегія, тим більше вона схильна до впровадження "тонких" практик. Гіганти Global використовують езотерику як "операційну систему для свідомості".

Якщо традиційний тайм-менеджмент - це "прикладне програмне забезпечення", то практики майндфулнес та архетипічного аналізу - це апгрейд "процесора", тобто мозку працівника. Таблиця 1 "Кейс-стаді компаній-гігантів та їхні "таємні методи" демонструє, що езотерика в бізнесі перестала бути питанням віри; вона стала питанням конкурентоспроможності людського капіталу.

Механізм "секуляризації" є ключовим для розуміння того, як корпорації легітимізують містичні знання у прагматичному бізнес-середовищі. Під "секуляризацією" ми маємо на увазі процес відокремлення практики від її релігійного чи магічного підтексту та переведення її на мову науки, медицини або менеджменту і т.д..

Корпоративна культура гігантів таких як Google, Nike, Amazon, побудована на раціональності, цифрах та KPI. Якщо HR-директор запропонує раді директорів "почистити чакри персоналу", це сприйметься як шарлатанство. Однак, якщо він запропонує "програму підвищення емоційної ємності через нейробіологічну саморегуляцію", він отримає бюджет. Це і є тактика перейменування - заміна езотеричного терміна його науковим або функціональним аналогом.

Розглянемо конкретні трансформації такі як медитація, нейрорегуляція та когнітивний контроль. В езотериці медитація - це шлях до єднання з абсолютом або зупинка сансари. У корпоративному тренінгу - це "тренування префронтальної кори головного мозку". Компанії пояснюють це так, що під час практики ви вчитеся керувати своєю увагою, що дозволяє не відволікатися на месенджери та краще концентруватися на складних завданнях. Їм не потрібне ваше "просвітлення", їм потрібен ваш Focus Time, час глибокої концентрації, який безпосередньо конвертується в прибуток.

Енергетичні центри, тобто чакриабо ресурсний стан та психофізіологічна стійкість. З езотеричної точки зору, робота з чакрами - це балансування потоків енергії, пранів, ци у тонкому тілі. У корпоративному тренінгу - замість «блоку в серцевій чакрі» коучі говорять про емоційне вигорання або низьку емоційну ємність. Замість "заземлення" - про відновлення ресурсного стану. Компанії

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

вивчають "піки та спади енергії" працівника протягом дня (циркадні ритми), щоб оптимізувати графік роботи. Це езотерична робота з енергією, подана як Energy Management, саме управління енергією, а не часом. В езотериці кармою вважається закон причинно-наслідкового зв'язку, де кожна дія має наслідки в майбутньому або наступних життях. У корпоративному сенсі - це концепція сталого розвитку та ESG-рейтинги. Компанії навчають менеджерів, що кожна неетична дія, тобто обман клієнта, забруднення середовища, обов'язково повернеться фінансовими втратами та падінням акцій. Для компанії - це спосіб навчити персонал довгостроковому мисленню. Корпоративна карма - це просто розуміння того, що етика вигідна економіки компанії.

Отже, аналіз логіки секуляризації - це процес, який можна порівняти з "перепакуванням товару". Сутність практик, як от дихання, візуалізація, етичні норми, залишається незмінною протягом тисячоліть, але "етикетка" змінюється під запит споживача. За рахунок мови науки використовуємо замість "душі" - психіка, замість духу - менталітет. Для компаній є мова вигоди, тобто практика має вести не до нірвани, а до зростання продуктивності на 15%, а то і більше. За рахунок мови безпеки практика має бути позбавлена певної ритуалики, таких як свічок, пахощів, мантр, щоб не образити представників різних релігій або атеїстів. Секуляризація дозволяє світовим гігантам використовувати найпотужніші інструменти трансформації людини, які накопичувала езотерика, не вступаючи в конфлікт з науковим світоглядом. Це робить магічне - зрозумілим, а містичне - прибутковим. Гіганти інтегрують практики в софт, використовуючи біометричні датчики для вимірювання глибини медитації під час робочого дня, наприклад, у штаб-квартирі Salesforce, перетворює духовний досвід на керований KPI.

Технологічний аспект езотерики є в описі фінальної стадії інтеграції - перехід від духовних настанов до цифрового контролю. Коли ми говоримо про новітню езотерику, ми маємо на увазі оцифрування внутрішнього досвіду. Якщо раніше монах чи містик мав покладатися на власні відчуття або підказки наставника, щоб зрозуміти, чи досяг він стану "потоку" або "тиші розуму", то сучасний співробітник корпорації отримує про це Push-повідомлення на свій Apple Watch або через корпоративний софт. Це явище можна назвати "Квантифіковане Я". Гіганти інтегрують практики безпосередньо в робоче середовище, перетворюючи суб'єктивний духовний стан на об'єктивні дані.

Компанії, такі як Salesforce або Microsoft, облаштовують у своїх офісах спеціальні "кімнати тиші" або медитаційні зони, обладнані нейроінтерфейсами. Це працює за рахунок використання ЕЕГ-датчиків, наприклад, гарнітури Muse, які зчитують активність мозкових хвиль. Якщо ваш мозок генерує тривожні бета-хвилі, софт підказує, що ви не в стані медитації. Коли ви досягаєте стану Альфа- або Тета-хвиль, що в езотериці вважається глибоким трансом або молитовним станом, система фіксує успіх. Наприклад, у хмарочосі Salesforce Tower у Сан-Франциско цілі зони виділені для медитацій. Дані про ментальне здоров'я, без прізвищ, але в загальній масі, аналізуються як показник стійкості компанії.

Технологічні гіганти створюють власні додатки або інтегрують сторонні, наприклад, Headspace чи Calm, у свої екосистеми. Наприклад Microsoft, функція

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Viva Insights у Teams аналізує ваш стиль роботи. Якщо ви працюєте надто довго без пауз, система пропонує вам "віртуальну поїздку додому" - 10-хвилинну практику керованої візуалізації, це і є сучасна форма езотеричної подорожі у внутрішній простір, щоб закрити робочий цикл. Ще одним прикладом є Intel, компанія впровадила програму "Awake@Intel", де через додатки відстежується рівень усвідомленості працівників, що згодом корелюється з кількістю поданих інноваційних патентів.

Найбільш авторським і водночас цинічним аспектом новітньої езотерики є те, що духовний стан стає параметром ефективності. Менеджери можуть отримувати бонуси або високі рейтинги не лише за фінансові показники, а й за "індекс благополуччя" своєї команди - це KPI спокою. Використання біометрії дозволяє компанії знати, коли працівник перебуває в "піковому стані свідомості". Це вже не про пошук Бога - це про пошук ідеального моменту для того, щоб навантажити мозок найскладнішим завданням.

Сучасна езотерика - це технократичний магізм. Ми спостерігаємо парадокс, що стародавні практики, які мали на меті звільнення людини від матеріальних прив'язок, тепер використовуються для того, щоб зробити людину максимально ефективним елементом матеріальної (корпоративної) машини. Якщо езотерика минулого була мистецтвом, то езотерика сьогодення у великих компаніях - це інженерія. Душа стає ще одним параметром, який можна оптимізувати за допомогою патчу або оновлення софту.

Висновки та пропозиції. Езотерика в сучасних корпораціях перестала бути маргінальним явищем. Вона трансформувалася в технологію оптимізації свідомості і можна стверджувати, що ми є свідками фундаментального зсуву в управлінській антропології. Езотерика у світових корпораціях-гігантах пройшла шлях від "забороненого знання" до високотехнологічного інструментарію оптимізації людського капіталу. Головний висновок полягає в тому, що сучасний капіталізм усвідомив межі чистого раціоналізму так як інтелектуальний ресурс працівника є вичерпним, тоді як його психоемоційний та духовний потенціал, за умови правильної активації, відкриває доступ до надпродуктивності. Трансформація езотеричних практик в "технологію свідомості" дозволила таким компаніям, як Google, Nike та Salesforce, зняти табу з ірраціонального. Замість заперечення містичного досвіду, вони перетворили його на вимірювані метрики (KPI). Використання архетипів, нейрорегуляції та квантифікованого самоспостереження свідчить про те, що корпорації фактично виконують роль нових «духовних інституцій», які пропонують працівнику не лише зарплату, а й цілісну систему самоідентифікації та ментальної гігієни.

На основі проведеного аналізу не виключаю, що найближчому майбутньому офіційно визнають SQ (Spiritual Intelligence) як критичну компетенцію для топменеджменту. Це не про релігійність, а про здатність оперувати сенсами та підтримувати цілісність команди в умовах хаосу; запровадять архітектурні рішення, такі як кімнати тиші, зони сенсорної депривації та цифрових пауз, що базуються на практиках споглядання, як обов'язковий елемент офісного простору. Оскільки сучасна езотерика передбачає збір біометричних даних про внутрішній стан людини, присутня необхідність у розробці етичних кодексів, які запобігатимуть маніпуляції

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

свідомістю працівників.в подальшому можливо використовувати юнгіанські моделі не лише для маркетингу, а й для внутрішнього рекрутингу, формуючи команди на основі взаємодоповнюючих психо-міфологічних ролей. Езотерика в бізнесі більше не є магією - це нейропсихологія завтрашнього дня, яка дозволяє людині залишатися суб'єктом у світі, що дедалі більше контролюється алгоритмами.

Список використаних джерел:

[1] Tan, Chade-Meng. (2012). Search Inside Yourself: The Unexpected Path to Achieving Success, Happiness (and World Peace). HarperOne. URL:https://www.siyglobal.com/ (дата звернення: 22.03.2026)
[2] Kabat-Zinn, J. (2003). Mindfulness-Based Interventions in Context: Past, Present, and Future. Clinical Psychology: Science and Practice. URL: https://go.apa.org/psycbooks/?utm_campaign=apa_publishing&utm_medium=display_google&utm_source=library&utm_content=psycbooks_pb_evergreen_publishing_search_campaign_03212023&utm_term=psycbooks_adgroup&gad_source=1&gad_campaignid=19745969661&gbraid=0AAAACuElf1SoFQQmqshxQ7deDgjj-CNJ&gclid=CjwKCAiAybfLBhAjEiwAI0mBBvvWo5NlShcHiAKo8Tl3VT-_WTE1-mRcdC4q1xAggHTunwjhr3mo1RoCsrwQAvD_BwE (дата звернення: 22.03.2026)
[3] Jung, C. G. (1959). The Archetypes and the Collective Unconscious. Princeton University Press. URL: https://archive.org/details/archetypescollec0000jung/page/n7/mode/2up (дата звернення: 22.03.2026)
[4] SAP Global Mindfulness Practice. The Business Case for Mindfulness. Офіційний звіт компанії SAP про впровадження практик. (Кейс SAP). URL: https://commonpurpose.org/what-we-do/business-solutions/equity-diversity-and-inclusion?gad_source=1&gad_campaignid=21341244899&gbraid=0AAAADmzJ0MLUWeVCiPgtlNGu4eSyeOmr&gclid=CjwKCAiAybfLBhAjEiwAI0mBBhbPOeKrnmK5CyXzqi_uv60EosKy5hQrOynx2NxgaVRkzOAihLlQShoCLFUQAvD_BwE (дата звернення: 22.03.2026)
[5] Isaacson, W. (2011). Steve Jobs. Simon & Schuster\ Джерело про вплив Дзен-буддизму на Apple URL: https://books.google.com.ua/books/about/Steve_Jobs.html?hl=ru&id=8U2oAAAAQBAJ&redir_esc=y . (дата звернення: 22.03.2026)
[6] Salesforce News. How Salesforce is Bringing Mindfulness to the Workplace. Опис “кімнат тиші” в Salesforce Tower. (Кейс Salesforce) URL: https://medium.com/ (дата звернення: 22.03.2026)
[7] Zohar, D., & Marshall, I. (2000). SQ: Spiritual Intelligence, the Ultimate Intelligence. Bloomsbury\ Теоретичне обґрунтування духовного інтелекту. URL: https://www.danahzohar.com/twelveprinciples/ (дата звернення: 22.03.2026)
[8] Microsoft Viva Insights. The science of mindfulness and productivity at work. Документація Microsoft про інтеграцію практик у софт. Езотерика 2.0). URL: https://www.microsoft.com/uk-ua/microsoft-viva (дата звернення: 22.03.2026)
[9] Ashmos, D. P., & Duchon, D. (2000). Spirituality at Work: A Conceptualization and Measure. Journal of Management Inquiry. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/105649260092008 (дата звернення: 22.03.2026).
[10] Mindful Nation UK. Report by the Mindfulness All-Party Parliamentary Group. Звіт про вплив практик на економіку та роботу гігантів. URL: https://centerformsc.org/?gad_source=1&gad_campaignid=21482255678&gbraid=0AA

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

AAAqL5GQElKbTdFxxCEIyndIWMXgvUg&gclid=CjwKCAiAybfLBhAjEiwAI0mBBoOAL8B2ZPuSelHib6e5AtkLPEZVP57wiT9orzWf_fCvDwp6mStgdBoCN60QAvD_BwE (дата звернення: 22.03.2026).

APPLICATION OF ESOTERIC PRACTICES IN TRAINING PROGRAMS OF GLOBAL GIANT COMPANIES

Liudmyla Melnyk
PhD of Science in Economics
Associate Professor of the Department of Economics
Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine
Olha Frolova
Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology
Berdyansk State Pedagogical University, Ukraine

Summary. *Global giant organizations usually avoid the word "esoteric", but actively use practices that have esoteric roots, adapting them to secular, scientifically based language. The paper investigates the phenomenon of integration of esoteric tools, such as meditation, energy practices, archetypal analysis, into training programs of transnational corporations. It is proven that the "secularization" of esotericism acts as a strategic tool for increasing the productivity and mental stability of personnel in the conditions of the VUCA world.*
Keywords: *corporate spirituality, mindfulness, esotericism in business, emotional intelligence, Google Search Inside Yourself, neuromanagement.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 06.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.012

ІНСТРУМЕНТИ УЗГОДЖЕННЯ ТАРИФНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СУБСИДУВАННЯ У СФЕРІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Ємельяненко Лариса Михайлівна
доктор екон. наук, доцент,
професор кафедри соціоекономіки та управління персоналом
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна

Анотація. *В публікації висвітлено результати дослідження національних особливостей тарифоутворення та функціонування механізму субсидій у сфері житлово-комунальних послуг України в контексті забезпечення соціальної підтримки населення з урахуванням сучасних викликів дестабілізації суспільного розвитку. Розглянуто взаємообумовленість тарифної політики і субсидування як елементів соціально-економічної політики держави та констатовано їх розбалансованість. Аргументовано на основі фактичних даних офіційної статистики основні проблеми реалізації тарифної політики та субсидування у сфері ЖКП в Україні, що дозволило виявити відповідні наслідки об'єктивного характеру. Систематизовано інструменти узгодження тарифної політики та субсидування у сфері ЖКП при визначенні їх функціонального призначення і ролі через поєднання економічно обґрунтованих тарифів, адресних субсидій, монетизації, диференціації тарифів, цифрових сервісів, програм енергоефективності у балансуванні інтересів підприємств житлово-комунального господарства, населення та бюджету. Обґрунтовано напрями удосконалення державної політики щодо підвищення доступності житлово-комунальних послуг, адресності соціальної допомоги споживачів та фінансової стійкості національної системи житлово-комунального господарства.*

Ключові слова: *житлово-комунальні послуги; тарифи; субсидії; тарифна політика; субсидування; соціальна підтримка населення.*

Постановка проблеми. Сфера житлово-комунальних послуг (ЖКП) є однією з ключових складових соціально-економічної стабільності держави, оскільки безпосередньо впливає на якість життя населення, рівень добробуту домогосподарств та соціальну безпеку. В умовах економічної нестабільності, інфляції, зростання цін на енергоносії та наслідків воєнних дій питання формування справедливої тарифної політики та ефективного механізму субсидування в Україні набуває особливої актуальності.

В сучасних умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення актуалізується проблема соціальної підтримки населення у частині оптимізації рівня тарифів за комунальні послуги відповідно до їх якості та купівельної

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

спроможності населення, формування у споживачів комунальних послуг мотивів до раціонального використання води, тепла, електроенергії тощо, зокрема, через соціально-економічну, цінову, інформаційну політику [3].

Аналіз досліджень та публікацій. В останні роки спостерігається зростання інтересу вітчизняних дослідників до проблематики тарифної політики та субсидування у сфері житлово-комунальних послуг. Хренова (2019) у своїх публікаціях представляє результати аналізу функціонування механізму надання житлових субсидій як форми адресної соціальної допомоги та справедливо формулює висновок про об'єктивно необхідну потребу соціально орієнтованого вдосконалення програми попри урядові реформи ЖКГ. Питанням стратегічного планування з акцентом на пріоритетні напрями стратегії розвитку житлово-комунального господарства регіонів України присвячено праці Жовтяк (2021) та ін. Кізима та Горин (2020) констатують взаємозв'язок між динамікою видатків бюджету та проведенням тарифної реформи в Україні. Автори розглядають інформатизацію перевірки права на субсидії та жорсткіші умови участі для підвищення адресності допомоги, а також повний перехід на грошову форму субсидій з можливістю розпоряджання зекономленими коштами, що вирішить проблему відсутності мотивації до економного споживання ресурсів. Кичко (2024) аналізує динаміку заборгованості за ЖКП та витрат бюджету на субсидії, чинників формування тарифної політики та шляхів її оптимізації для підвищення соціальної ефективності ЖКГ. Вітчизняний дослідник розглядає важелі управління з урахуванням економічних та соціальних аспектів, а також обґрунтовує потребу постійного моніторингу заборгованості, субсидій та покращення показників комунальних послуг. Змістовне збагачення та функціональну роль житлових субсидій у соціальному забезпеченні досліджують у своїх наукових роботах Кирилюк & Рябоконь (2025), в яких здійснено оцінювання впливу таких сучасних викликів як воєнний стан, зростання цін та інфляції на ефективність субсидій. Розглядаючи зарубіжний досвід Франції, Литви та Польщі автори пропонують рекомендації щодо вдосконалення системи житлових субсидій. Проте слід констатувати недостатню увагу до збалансованості інструментів тарифної політики та субсидування у сфері ЖКП.

Мета роботи. Метою авторської публікації є висвітлення результатів дослідження, в яких здійснено діагностику ключових проблем тарифоутворення і функціонування чинного механізму субсидій, виявлено сучасні інструментів узгодження тарифної політики та субсидування у сфері житлово-комунальних послуг, визначено їх ролі у забезпеченні соціальної підтримки населення України, а також обґрунтовано напрями удосконалення державної політики щодо підвищення доступності житлово-комунальних послуг, адресності допомоги та фінансової стійкості системи ЖКГ.

Виклад основного матеріалу. Система державного регулювання цін на ЖКП в Україні є важливим елементом соціально-економічної політики держави, яка спрямована на забезпечення доступності житлово-комунальних послуг для населення, стабільного функціонування підприємств-комунальників та захисту споживачів від необґрунтованого зростання тарифів. Оскільки ЖКП належать до соціально значущих і часто надаються в умовах природної монополії, держава здійснює контроль за формуванням і застосуванням тарифів.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Особливістю тарифів у цій сфері є їх соціальна значущість та необхідність державного контролю [5].

Державне регулювання цін на ЖКП – це сукупність правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на встановлення, контроль і коригування тарифів на житлово-комунальні послуги з урахуванням: економічно обґрунтованих витрат підприємств; платоспроможності населення; соціальної необхідності послуг; державних інтересів у сфері енергетичної безпеки; вимог до якості та безперервності послуг [10].

Тарифна політика у сфері ЖКП повинна забезпечувати баланс між економічно обґрунтованими витратами підприємств-надавачів послуг і платоспроможністю населення. У разі порушення цього балансу держава застосовує інструменти соціальної підтримки, насамперед житлові субсидії, пільги та компенсації.

Система державної соціальної підтримки населення, спрямована на зменшення витрат домогосподарств на оплату комунальних послуг (опалення, електроенергія, вода, газ тощо). В Україні така політика є важливою складовою соціального захисту та реалізується державою через механізм житлових субсидій. Субсидія як безповоротна державна допомога, яка покриває частину витрат домогосподарства на житлово-комунальні послуги, якщо ці витрати перевищують визначений відсоток від доходу сім'ї [6]. Функціонування механізму житлових субсидій спрямовано на вирішення наступних суспільно значимих проблем: забезпечити доступність житлово-комунальних послуг для всіх верств населення; запобігти заборгованості за комунальні послуги; підтримати соціально вразливі групи населення [8].

Тарифну політику та субсидіювання у сфері житлово-комунальних послуг (ЖКП) доцільно розглядати взаємопов'язані елементи державної соціально-економічної політики, які забезпечують економічну обґрунтованість тарифів і водночас доступність послуг для населення. Суспільно значима роль тарифної політики та субсидування полягає у соціальній підтримці населення через функції: соціального захисту (допомога малозабезпеченим сім'ям); доступності послуг (можливості оплачувати базові ЖКП); фінансової стабільності (підтримка роботи підприємств ЖКГ); енергоощадності (скорочення споживання ресурсів); соціальної рівноваги (зниження ризику соціальної напруги); справедливості (підтримка тих, хто реально її потребує).

В сучасних умовах масштабного поширення військового конфлікту в Україні тисячі сімей втратили житло, майно, роботу, суттєво знизився рівень життя значної частини населення. Падіння рівня життя населення, недосконала тарифна політика, у результаті якої діють високі тарифи, незрозумілий механізм їх нарахування, зумовлюють такі деструктивні процеси як несплата (часткова оплата, невчасна оплата) комунальних послуг [9]. Злободенними постають надзвичайно актуальні питання: відтворення житлового фонду; забезпечення доступності прийнятних житлових умов для малозабезпечених сімей, військовослужбовців та членів їхніх сімей; утворення та ефективне, безперебійне функціонування державних і місцевих фондів фінансових ресурсів на оплату пільг, субсидій, компенсацій і втрат у житлово-комунальній сфері; активізацію зусиль центральних та місцевих органів виконавчої влади, приватних фірм з нарощування обсягів введеного житла; розширення джерел

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

фінансового житлового будівництва зі збільшенням частки позабюджетних інвестицій; забезпечення пріоритетів приватного житла [1]. Дестабілізація соціально-економічної ситуації та суттєве погіршення умов життєдіяльності населення об'єктивно спричинює проблеми реалізації тарифної політики та житлового субсидування в Україні (табл.1).

Таблиця 1

Проблеми реалізації тарифної політики та субсидування у сфері ЖКП України

№ п/п	Проблема	Аргументація на основі фактичних даних	Наслідки
1.	Низька платоспроможність населення	У IV кв. 2025 р. українцям було нараховано 77,1 млрд. грн. за ЖКП, але фактично сплачено лише 64,1 млрд грн., тобто 83,1% від нарахованого обсягу	Накопичення боргів, зростання потреби в субсидіях
2.	Зростання заборгованості домогосподарств	Станом на початок 2026 р. загальна заборгованість населення за ЖКП досягла 113,4 млрд. грн., що на 12,5% більше, ніж у попередньому кварталі	Фінансовий тиск на підприємства ЖКГ
3.	Найбільші борги припадають на базові послуги	У III кв. 2025 р. борг за тепло та гарячу воду становив 33,1 млрд грн, за газ — 27,9 млрд грн, за електроенергію — 16,5 млрд грн.	Ризик перебоїв у критично важливих послугах
4.	Регіональна нерівність	Найвищий рівень боргів зафіксовано у Дніпропетровській області — 8,5 млрд грн, у м. Києві — 2,8 млрд грн, у Донецькій області — 4,3 млрд грн.	Нерівномірне навантаження на місцеві бюджети та підприємства
5.	Недостатня адресність субсидій	Значні обсяги бюджетних коштів спрямовуються на підтримку домогосподарств, але без точного цифрового контролю існує ризик отримання допомоги тими, хто не є найбільш вразливим. Потреба в автоматизованій перевірці доходів постійно підкреслюється державними органами.	Нецільове використання бюджетних ресурсів
6.	Зношеність інфраструктури	Високі борги за тепло та воду опосередковано свідчать про високу собівартість послуг через втрати в мережах і потребу модернізації систем теплопостачання та водопостачання.	Постійний тиск на тарифи
7.	Непрозорість тарифоутворення	Попри зростання тарифного навантаження, значна частина населення не розуміє структури тарифів, що підтверджується суспільною реакцією та постійними дискусіями щодо обґрунтованості тарифів у медіа.	Недовіра до влади та постачальників

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Продовження табл. 1

№ п/п	Проблема	Аргументація на основі фактичних даних	Наслідки
8.	Недостатнє бюджетне фінансування	За умов боргу понад 113 млрд грн потреба у субсидіях та компенсаціях зростає, що створює додатковий тиск на державний бюджет.	Дефіцит коштів на соціальну підтримку
9.	Політична чутливість тарифів	Будь-яке підвищення тарифів в умовах низької оплати (83,1%) викликає ризик соціального невдоволення, тому рішення часто відкладаються або пом'якшуються.	Гальмування реформ у ЖКГ
10.	Відсутність стимулів до енергоощадності	Якщо витрати компенсуються субсидіями без модернізації житла, попит на ресурси залишається високим, а борги продовжують накопичуватися. Загальний борг понад 100 млрд грн підтверджує системність проблеми.	Зростання бюджетних витрат і тарифного навантаження

дані сформовано з [1, 2, 8]

У сучасних умовах економічної нестабільності, інфляції, воєнних викликів та зростання витрат на енергоносії особливого значення набуває узгодження тарифної політики та механізмів субсидування у сфері житлово-комунальних послуг (ЖКП).

Основним завданням держави є забезпечення балансу між економічною стійкістю підприємств житлово-комунального господарства і доступністю послуг для населення. Сучасна система державного регулювання повинна збалансувати механізми тарифоутворення із соціальними інструментами підтримки громадян.

Тарифна політика і система субсидіювання в Україні формують баланс між економічною ефективністю та соціальною справедливістю. Їх узгоджений розвиток є ключем до реформування ЖКГ та підвищення якості життя населення [3].

Збалансування тарифної політики та субсидування у сфері житлово-комунальних послуг (ЖКП) означає досягнення рівноваги між трьома ключовими інтересами:

- економічною стійкістю підприємств-надавачів послуг;
- доступністю послуг для населення;
- мінімізацією навантаження на державний і місцеві бюджети.

На наше глибоке переконання, для системного досягнення рівноваги інтересів доцільно застосовувати комплекс економічних, соціальних, організаційних і цифрових інструментів узгодження (табл. 2).

Удосконалення тарифної політики та системи субсидування у сфері житлово-комунальних послуг (ЖКП) є необхідною умовою забезпечення соціальної стабільності, фінансової стійкості підприємств ЖКГ та доступності базових послуг для населення. В умовах зростання витрат на енергоносії, інфляційного тиску, воєнних викликів і бюджетних обмежень державна політика

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

має орієнтуватися на поєднання економічної обґрунтованості тарифів із дієвою адресною підтримкою громадян.

Таблиця 2

Інструменти узгодження тарифної політики та субсидування у сфері ЖКП

Інструмент	Змістовна характеристика інструменту	Основний результат впровадження
Економічно обґрунтоване тарифоутворення	Формування тарифів на основі реальних витрат підприємств: собівартості, енергоносіїв, зарплати, амортизації, інвестицій	Справедливі тарифи та фінансова стабільність підприємств
Адресне субсидування населення	Надання субсидій і пільг лише тим домогосподарствам, які потребують допомоги	Ефективне використання бюджетних коштів
Диференційовані тарифи	Застосування тарифів залежно від обсягів споживання, часу доби, сезону чи категорії споживачів	Стимулювання економного споживання ресурсів
Енергоефективність	Утеплення будинків, встановлення лічильників, модернізація мереж та обладнання	Зменшення споживання і платіжного навантаження
Бюджетне співфінансування	Дотації, субвенції, компенсація різниці в тарифах, підтримка підприємств ЖКГ	Уникнення різкого зростання тарифів
Прозорість тарифної політики	Відкриті розрахунки тарифів, звіти підприємств, громадські обговорення	Зростання довіри населення
Цифровізація системи ЖКП і субсидій	Електронні заяви, інтеграція реєстрів, автоматичне призначення субсидій, онлайн-кабінети	Зменшення бюрократії та зловживань
Стимулююче регулювання підприємств	Заохочення до зниження витрат, зменшення втрат ресурсів, підвищення якості послуг	Підвищення ефективності роботи підприємств
Поетапність зміни тарифів	Поступове підвищення тарифів із перехідними компенсаціями	Соціальна адаптація населення
Державна та місцева підтримка	Місцеві програми допомоги, підтримка ОСББ, муніципальні компенсації	Урахування потреб конкретних громад

систематизовано автором на основі [1, 3, 6, 7]

Економічно обґрунтоване тарифоутворення забезпечує фінансову стабільність підприємств ЖКГ та безперебійне надання послуг. Тарифи формуються з урахуванням: фактичної собівартості послуг; витрат на енергоносії; заробітної плати; амортизації; податків; інвестиційної складової. Державне регулювання тарифів стримує необґрунтоване зростання цін і захищає споживачів. У сферах природної монополії тарифи встановлюються або погоджуються державними регуляторами та органами місцевого самоврядування. Поетапне коригування тарифів знижує соціальну напругу та

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

дозволяє населенню адаптуватися. Замість різкого підвищення застосовується поступове коригування тарифів з урахуванням соціально-економічної ситуації [1]. Диференційовані тарифи стимулюють ощадливе споживання ресурсів. Передбачають різні підходи до оплати залежно від: обсягів споживання; часу доби; сезонності; типу споживача [4].

Адресні житлові субсидії забезпечує доступність базових послуг для малозабезпечених громадян. Державна допомога надається домогосподарствам, для яких витрати на ЖКП є надмірним фінансовим навантаженням. Монетизація субсидій підвищує відповідальність споживачів та стимулює економію ресурсів. Допомога надається у грошовій формі, що дозволяє громадянам самостійно розпоряджатися коштами [7]. Автоматичне перепризначення субсидій спрощує доступ до підтримки та зменшує бюрократичні бар'єри. Для більшості отримувачів допомога продовжується без повторного звернення. Цифрові сервіси соціальної підтримки (електронна подача заяв; перевірка доходів через реєстри; електронні кабінети; онлайн-консультації) підвищують швидкість, точність і прозорість системи субсидій [11].

Державні програми модернізації житла (утеплення будинків; встановлення лічильників; індивідуальні теплові пункти; модернізація мереж) спрямовані на зменшення обсягів споживання ресурсів і витрати населення. Підтримка ОСББ та громад посилює самостійність громадян та ефективність управління житлом через надання співфінансування на енергоощадні заходи.

Висновки та пропозиції. Сучасний стан житлово-комунального господарства України характеризується поєднанням кількох системних викликів: зростанням тарифного навантаження на населення, високим рівнем заборгованості за ЖКП, потребою у модернізації інфраструктури, обмеженими бюджетними ресурсами та необхідністю посилення соціального захисту вразливих груп населення. За таких умов державна політика має бути спрямована не лише на компенсацію поточних проблем, а й на формування довгостроково стійкої моделі функціонування сфери ЖКГ.

Узгодження тарифної політики та субсидування у сфері житлово-комунальних послуг є важливим елементом соціальної політики України. Економічно обґрунтовані тарифи повинні поєднуватися з ефективною системою адресної допомоги населенню. Лише за умови прозорості, справедливості та модернізації ЖКГ можливо забезпечити соціальний захист громадян і стабільний розвиток галузі.

Сучасні інструменти узгодження тарифної політики та субсидування у сфері ЖКП в Україні є поєднанням економічних, соціальних та цифрових механізмів державного регулювання. Їх ключова роль полягає у забезпеченні доступності житлово-комунальних послуг, підтримці вразливих верств населення, збереженні фінансової стійкості підприємств ЖКГ та стимулюванні енергоефективності. Подальший розвиток цих інструментів має бути спрямований на підвищення прозорості, адресності та ефективності державної підтримки.

У сучасних умовах для України особливо важливо перейти від моделі постійного компенсування високих тарифів до моделі енергоефективності, цифровізації та адресної підтримки найбільш вразливих верств населення.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Удосконалення державної політики у сфері ЖКГ повинно базуватися на комплексному підході: поєднанні економічно обґрунтованих тарифів, адресної соціальної підтримки, масштабної модернізації інфраструктури та сучасного управління галуззю. Лише перехід від моделі постійного компенсаційного фінансування до моделі ефективності, прозорості та інвестиційного розвитку забезпечить доступність житлово-комунальних послуг для населення та фінансову стійкість системи ЖКГ України.

Список використаних джерел:

[1] Petkova, N., Michalak, K. & Oharenko, Y. (2023). *Review of energy subsidies in the context of energy sector reforms in Ukraine*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/0fdb33b3-en
[2] Державна служба статистики України. (б. д.). *Держстат – офіційний сайт*. https://stat.gov.ua
[3] Жовтяк, Г. А., Волохова, І. В., & Волохов, В. А. (2021). Стратегічні напрями розвитку житлово-комунального господарства регіону. *Підприємництво та інновації,* (17), 56–59. https://doi.org/10.37320/2415-3583/17.11
[4] Закон України «Про житлово-комунальні послуги» № 2189-VIII (2026). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19#Text
[5] Закон України «Про природні монополії» № 1682-III (2023). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14#Text
[6] Кирилюк, В., Рябоконь, І. (2025). Житлові субсидії в контексті соціального забезпечення. *Актуальні проблеми економіки, 1*(283), 44–49. https://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-283-44-49
[7] Кичко, І. І. (2024). Субсидування населення як напрям посилення соціальної ефективності тарифної політики в житлово-комунальному господарстві. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління,* (14). https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-14-07-03
[8] Кізима, Т., & Горин, В. (2020). Видатки бюджету на надання житлових субсидій та їх вплив на суспільний добробут. *Галицький економічний вісник, 64*(3), 96–106. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.03.096
[9] Мельник, О. (2025, 16 травня). *Зростання тарифів на комунальні послуги в Україні 2023*. Finway. https://finway.com.ua/ukrayini-zrosly-taryfy-komunalni-poslugy
[10] Савенко, К. С. (2020). Фінансові проблеми функціонування підприємств ЖКГ та їх вплив на фінансово-економічну безпеку споживачів послуг. *Інфраструктура ринку,* (42), 199–204. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ifrctr_2020_42_36
[11] Хренова, Т. Ю. (2019). Щодо порядку призначення житлової субсидії як однієї з форм адресної соціальної допомоги. *Право і суспільство,* (1), 60–65. URL: https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/29753

INSTRUMENTS FOR ALIGNING TARIFF POLICY AND SUBSIDIZATION IN THE FIELD OF HOUSING AND COMMUNAL SERVICES IN THE CONTEXT OF SOCIAL SUPPORT FOR THE POPULATION OF UKRAINE

Larysa Yemelianenko
PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Socioeconomics and Personnel Management
KNEU named after Vadym Hetman, Ukraine

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Summary. *The publication presents the results of a study on the national characteristics of tariff formation and the functioning of the subsidy mechanism in Ukraine's housing and communal services sector in the context of ensuring social support for the population considering contemporary challenges of societal destabilization. The interdependence of tariff policy and subsidization as components of the state's social and economic policy has been examined, with their imbalance established. Based on factual data from official statistics, the main problems in the implementation of tariff policy and subsidies in the housing and utilities sector of Ukraine are identified, revealing corresponding objective consequences. The tools for aligning tariff policy and subsidies in the housing and communal services sector have been systematized according to their functional purpose and role through the combination of economically justified tariffs, targeted subsidies, monetization, tariff differentiation, digital services, and energy efficiency programs to balance the interests of housing and communal enterprises, the population, and the state budget. Directions for improving state policy to enhance the accessibility of housing and communal services, the targeting of social assistance to consumers, and the financial sustainability of the national housing and communal system have been justified.*

Keywords: *Housing and communal services; tariffs; subsidies; tariff policy; subsidization; social support for the population.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

International scientific journal «Grail of Science» | № 67 (May 2026)
ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.013

МАТЕРІАЛЬНА ТА НЕМАТЕРІАЛЬНА МОТИВАЦІЯ ЯК ЧИННИКИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ

Стадницька Юлія Юріївна
кандидат економічних наук, старший викладач кафедри туризму
Національний університет «Львівська Політехніка», Україна

Чвартковська Анастасія Андріївна
здобувач першого (бакаларвського) рівня вищо освіти кафери туризму
Національний університет «Львівська Політехніка», Україна

Анотація. *У роботі досліджено роль матеріальної та нематеріальної мотивації як ключових чинників підвищення ефективності управління персоналом у готельно-ресторанному бізнесі. Проаналізовано сучасні підходи до формування мотиваційних систем, їх вплив на продуктивність праці, якість обслуговування та рівень задоволеності працівників. Обґрунтовано доцільність комплексного поєднання матеріальних і нематеріальних стимулів з урахуванням сучасних викликів, зокрема цифровізації та змін ринку праці.*

Ключові слова: *мотивація персоналу, матеріальна мотивація, нематеріальна мотивація, готельно-ресторанний бізнес, управління персоналом, ефективність, продуктивність праці, індустрія гостинності.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку готельно-ресторанного бізнесу особливої актуальності набуває проблема підвищення ефективності управління персоналом. Це зумовлено високим рівнем конкуренції на ринку, зростанням вимог до якості обслуговування та необхідністю забезпечення стабільного функціонування підприємств в умовах нестабільного зовнішнього середовища. Водночас персонал є ключовим ресурсом індустрії гостинності, від якого безпосередньо залежить рівень задоволеності споживачів і конкурентоспроможність підприємств.

У цих умовах особливого значення набуває формування ефективної системи мотивації працівників, що поєднує матеріальні та нематеріальні стимули. Однак на практиці багато підприємств готельно-ресторанного бізнесу переважно орієнтуються на матеріальні інструменти мотивації, недооцінюючи роль нематеріальних чинників, таких як визнання, розвиток, корпоративна культура та психологічний клімат у колективі. Це призводить до зниження рівня залученості персоналу, плинності кадрів та погіршення якості обслуговування.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Крім того, сучасні виклики, зокрема цифровізація, зміни на ринку праці та соціально-економічна нестабільність, вимагають перегляду традиційних підходів до мотивації персоналу. Зростає потреба у впровадженні комплексних, гнучких і індивідуалізованих систем стимулювання, які враховують потреби працівників та стратегічні цілі підприємства.

Особливу увагу необхідно приділяти поєднанню матеріальної та нематеріальної мотивації, оскільки саме їх комплексне використання забезпечує стійкий розвиток підприємства та підвищення ефективності діяльності персоналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання мотивації персоналу в готельно-ресторанному бізнесі широко висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, Анатолій Колот розглядає мотивацію як сукупність чинників, що визначають трудову поведінку працівників [10], тоді як Майкл Армстронг акцентує увагу на стратегічному підході до управління персоналом [1]. Значний внесок у розвиток теорії мотивації зробив Фредерік Герцберг, який довів важливість нематеріальних стимулів для довгострокової ефективності праці [5]. У контексті індустрії гостинності Марія Мальська та Віра Худо підкреслюють необхідність поєднання матеріальних і нематеріальних стимулів [11]. Сучасні дослідження також вказують на зростання ролі цифровізації в управлінні персоналом, що обґрунтовано у працях Дімітріос Бухаліс [2]. Отже, сучасні підходи до мотивації базуються на комплексному та інноваційному поєднанні різних інструментів впливу на персонал.

Мета роботи. Дослідження сутності та ролі матеріальної і нематеріальної мотивації як чинників підвищення ефективності управління персоналом у готельно-ресторанному бізнесі, а також обґрунтування напрямів їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Мотивація персоналу є однією з ключових категорій сучасного менеджменту, що визначає поведінку працівників у процесі трудової діяльності та впливає на результати функціонування підприємства. Вона являє собою сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, які спонукають працівника до активної діяльності, спрямованої на досягнення як особистих, так і організаційних цілей.

У науковій літературі мотивація розглядається як процес формування у працівника стимулів до ефективної праці через задоволення його потреб. Вона тісно пов’язана з такими поняттями, як потреби, інтереси, цінності та стимули. Потреби виступають внутрішнім джерелом активності людини, тоді як стимули є зовнішніми факторами впливу, які спрямовують її поведінку.

У системі управління персоналом мотивація виконує важливу функцію, оскільки вона забезпечує узгодження індивідуальних і корпоративних інтересів. Ефективна система мотивації сприяє підвищенню продуктивності праці, зниженню плинності кадрів, формуванню позитивного психологічного клімату в колективі та зміцненню конкурентних позицій підприємства.

Мотивація персоналу може класифікуватися за різними ознаками залежно від характеру впливу на працівника. Однією з найпоширеніших є класифікація на матеріальну та нематеріальну мотивацію[8;9].

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Матеріальна мотивація передбачає використання фінансових стимулів, які мають безпосередню грошову форму або можуть бути оцінені у грошовому еквіваленті. До таких стимулів належать заробітна плата, премії, бонуси, надбавки, соціальні виплати та інші види матеріального заохочення. Цей вид мотивації є одним із найефективніших, оскільки безпосередньо задовольняє базові потреби працівників.

Нематеріальна мотивація, у свою чергу, не пов'язана з прямими фінансовими виплатами та спрямована на задоволення соціальних, психологічних і професійних потреб працівника. Вона включає визнання досягнень, можливості кар'єрного зростання, професійний розвиток, створення сприятливого психологічного клімату, гнучкий графік роботи та інші фактори, що підвищують задоволеність працею.

Мотивацію поділяють також на внутрішню та зовнішню. Внутрішня мотивація пов'язана з особистим інтересом працівника до виконуваної роботи, прагненням до самореалізації та професійного розвитку. Зовнішня мотивація формується під впливом зовнішніх стимулів, таких як винагорода або покарання.

Ефективна система управління персоналом передбачає раціональне поєднання різних видів мотивації, оскільки жоден із них окремо не здатний забезпечити стабільно високий рівень продуктивності праці. Саме комплексний підхід до мотивації дозволяє врахувати індивідуальні потреби працівників і досягти стратегічних цілей підприємства

Готельно-ресторанний бізнес є однією з найбільш динамічних і клієнтоорієнтованих сфер економіки, у якій людський фактор відіграє визначальну роль. Якість надання послуг безпосередньо залежить від професійності, відповідальності та мотивації персоналу, що зумовлює підвищені вимоги до системи управління кадрами [11].

Особливістю цієї галузі є висока інтенсивність праці, необхідність постійного контакту з клієнтами та емоційне навантаження на працівників. Персонал повинен не лише якісно виконувати свої функціональні обов'язки, але й демонструвати доброзичливість, комунікабельність та стресостійкість. У зв'язку з цим значну роль відіграє мотивація, яка допомагає підтримувати високий рівень обслуговування навіть у складних умовах.

Ще однією характерною рисою готельно-ресторанного бізнесу є сезонність попиту, яка впливає на стабільність зайнятості та рівень доходів працівників. Це створює додаткові виклики для керівництва у формуванні ефективної системи мотивації та утриманні кваліфікованого персоналу.

Крім того, для даної сфери характерна висока плинність кадрів, що пов'язано з фізичним і психологічним навантаженням, нерегулярним графіком роботи та відносно невисоким рівнем базової заробітної плати. У таких умовах особливого значення набуває створення сприятливого робочого середовища та впровадження ефективних мотиваційних механізмів.

Матеріальна мотивація є важливим елементом системи стимулювання персоналу у готельно-ресторанній сфері, оскільки вона безпосередньо впливає на рівень задоволення базових потреб працівників та їхню зацікавленість у результатах праці. Вона включає різноманітні форми фінансового заохочення, які спрямовані на підвищення продуктивності та якості обслуговування.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Основною складовою матеріальної мотивації є заробітна плата, яка повинна відповідати складності роботи, рівню відповідальності та ринковим умовам. У готельно-ресторанному бізнесі часто застосовується гнучка система оплати праці, що поєднує фіксовану частину із змінною, яка залежить від результатів діяльності працівника або підприємства в цілому.

Важливим стимулюючим фактором виступають премії та бонуси, які можуть нараховуватися за досягнення певних показників, таких як обсяг продажів, якість обслуговування або виконання планових завдань. У ресторанному бізнесі значну роль відіграють також чайові, які є додатковим джерелом доходу для персоналу та стимулюють підвищення рівня сервісу.

До матеріальної мотивації також належать різноманітні соціальні пільги, зокрема безкоштовне харчування, знижки на послуги підприємства, медичне страхування або компенсація транспортних витрат. Такі заходи сприяють підвищенню лояльності працівників і формуванню позитивного ставлення до роботодавця.

Нематеріальна мотивація відіграє не менш важливу роль у системі управління персоналом готельно-ресторанного бізнесу, оскільки вона спрямована на задоволення вищих потреб працівників, пов'язаних із самореалізацією, визнанням та соціальною взаємодією. Саме цей вид мотивації часто визначає рівень залученості працівників і їхню довгострокову прив'язаність до підприємства.

Одним із ключових елементів нематеріальної мотивації є можливість професійного розвитку та кар'єрного зростання. Навчання, підвищення кваліфікації, участь у тренінгах і семінарах сприяють розвитку компетенцій працівників і підвищують їхню цінність для підприємства. У готельно-ресторанному бізнесі це особливо важливо, оскільки рівень обслуговування безпосередньо залежить від професіоналізму персоналу.

Важливе значення має також створення позитивного психологічного клімату в колективі. Дружня атмосфера, підтримка з боку керівництва, ефективна комунікація та взаємоповага між працівниками сприяють підвищенню задоволеності працею та зниженню рівня конфліктності.

Не менш важливим є визнання досягнень працівників, яке може проявлятися у формі подяк, нагород, публічного відзначення або надання додаткових можливостей. Такі заходи підвищують самооцінку працівників і стимулюють їх до подальшого розвитку.

Гнучкий графік роботи, можливість поєднання професійного та особистого життя, а також залучення працівників до процесу прийняття управлінських рішень також є важливими чинниками нематеріальної мотивації.

Для більш глибокого розуміння ролі мотивації у підвищенні ефективності управління персоналом доцільно розглянути її особливості на прикладі умовного підприємства готельно-ресторанного бізнесу. Аналіз показує, що на більшості підприємств цієї сфери застосовується змішана система мотивації, яка поєднує матеріальні та нематеріальні стимули.

Матеріальна мотивація, як правило, представлена базовою заробітною платою та змінною частиною у вигляді премій і бонусів. У ресторанному сегменті важливим джерелом доходу працівників є також чайові, що значною

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

мірою впливають на їхню зацікавленість у якісному обслуговуванні клієнтів. Водночас у багатьох випадках рівень базової заробітної плати залишається недостатнім, що знижує загальну мотивацію персоналу.

Щодо нематеріальної мотивації, то вона часто реалізується через створення сприятливого робочого середовища, підтримку корпоративної культури та неформальні форми заохочення. Проте на практиці ці заходи не завжди мають системний характер і здебільшого залежать від стилю управління керівника.

Аналіз також свідчить про наявність таких проблем, як висока плинність кадрів, недостатній рівень професійного розвитку працівників та обмежені можливості кар'єрного зростання. Це негативно впливає на стабільність роботи підприємства та якість надання послуг. Існуючі системи мотивації потребують удосконалення з метою підвищення їх ефективності та адаптації до сучасних умов господарювання.

Ефективність мотивації персоналу визначається її впливом на основні показники діяльності підприємства, серед яких продуктивність праці, якість обслуговування, рівень задоволеності працівників і плинність кадрів. У готельно-ресторанному бізнесі ці показники мають особливе значення, оскільки безпосередньо впливають на конкурентоспроможність підприємства.

Матеріальна мотивація забезпечує базовий рівень зацікавленості працівників у виконанні своїх обов'язків, проте її вплив є переважно короткостроковим. Зростання доходів стимулює підвищення продуктивності праці, однак за відсутності додаткових мотивуючих факторів цей ефект може бути нестійким.

Нематеріальна мотивація, у свою чергу, сприяє формуванню довгострокової зацікавленості працівників у результатах діяльності підприємства. Вона підвищує рівень задоволеності працею, сприяє розвитку лояльності та знижує ймовірність звільнення працівників. Особливе значення має визнання досягнень, можливість професійного розвитку та позитивний психологічний клімат у колективі.

Комплексне застосування матеріальних і нематеріальних стимулів дозволяє досягти найкращих результатів, оскільки забезпечує задоволення як базових, так і вищих потреб працівників. Водночас недооцінка одного з видів мотивації може призвести до зниження ефективності управління персоналом.

Таким чином, оцінка ефективності мотивації свідчить про необхідність її системного вдосконалення з урахуванням особливостей діяльності підприємства.

З метою підвищення ефективності управління персоналом у готельно-ресторанному бізнесі доцільно впроваджувати комплексний підхід до мотивації, який передбачає оптимальне поєднання матеріальних і нематеріальних стимулів. Одним із ключових напрямів удосконалення є підвищення рівня та диференціації оплати праці залежно від результатів діяльності працівників.

Важливим кроком є також удосконалення системи преміювання, яка повинна бути прозорою, зрозумілою та справедливою. Це сприятиме підвищенню довіри працівників до керівництва та їхній зацікавленості у досягненні високих результатів.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Значну увагу необхідно приділяти розвитку нематеріальної мотивації, зокрема створенню можливостей для професійного зростання, організації навчання та підвищення кваліфікації персоналу. Це дозволить не лише підвищити рівень обслуговування, але й зміцнити кадровий потенціал підприємства.

Не менш важливим є формування позитивної корпоративної культури, яка базується на взаємоповазі, довірі та ефективній комунікації. Створення сприятливого психологічного клімату сприяє підвищенню задоволеності працівників і зниженню рівня конфліктності в колективі.

Доцільно впроваджувати сучасні підходи до мотивації, зокрема індивідуалізацію стимулів з урахуванням потреб і цінностей працівників. Це дозволить підвищити ефективність мотиваційних заходів і забезпечити більш високий рівень залученості персоналу.

Крім того, сучасні підприємства готельно-ресторанного бізнесу активно впроваджують інноваційні підходи до мотивації, зокрема використання цифрових інструментів управління персоналом, систем оцінювання ефективності (KPI), програм нематеріального заохочення та корпоративної культури.

Висновки та пропозиції. У результаті дослідження встановлено, що ефективність управління персоналом у готельно-ресторанному бізнесі значною мірою залежить від правильно сформованої системи мотивації. Матеріальна мотивація забезпечує задоволення базових потреб працівників і виступає важливим фактором залучення та утримання кадрів, тоді як нематеріальна мотивація сприяє формуванню лояльності, підвищенню задоволеності працею та розвитку професійного потенціалу персоналу.

Доведено, що ізольоване використання лише одного виду стимулювання є недостатньо ефективним. Найкращі результати досягаються за умов інтеграції матеріальних і нематеріальних інструментів мотивації. Крім того, сучасні тенденції свідчать про зростання ролі індивідуалізації мотиваційних програм та використання цифрових інструментів управління персоналом.

З метою підвищення ефективності управління персоналом у готельно-ресторанному бізнесі доцільно:впроваджувати комплексні системи мотивації, що поєднують матеріальні (заробітна плата, бонуси, премії) та нематеріальні стимули (визнання, кар'єрний розвиток, корпоративна культура); розробляти індивідуалізовані мотиваційні програми з урахуванням потреб і цінностей різних категорій працівників; активніше використовувати цифрові HR-інструменти для оцінки ефективності персоналу та управління мотивацією; забезпечувати сприятливий психологічний клімат у колективі та підтримку працівників, особливо в умовах підвищених стресових факторів; інвестувати у професійний розвиток персоналу через навчання, тренінги та підвищення кваліфікації. Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню продуктивності праці, якості обслуговування та конкурентоспроможності підприємств готельно-ресторанного бізнесу.

Список використаних джерел:

[1] Armstrong M. (2020). *Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice.* London : Kogan Page.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[2] Buhalis D. (2003). eTourism : *Information technology for strategic tourism management.* Pearson.
[3] Dessler G.(2021). *Human Resource Management*. New York: Pearson. Harvard Business Review. URL: https://hbr.org
[4] Forbes. https://www.forbes.com
[5] Herzberg F.(2023). *One more time: How do you motivate employees?* Harvard Business Review.
[6] Journal of Human Resource Management. https://www.jhrm.eu
[7] McKinsey & Company. https://www.mckinsey.com
[8] Балабанова Л. В. (2019).*Управління персоналом*. Київ: Центр учбової літератури.
[9] Ковальчук С. В. (2021). *Менеджмент у готельно-ресторанному бізнесі*. Київ : Ліра-К.
[10] Колот А. М. (2017). *Мотивація персоналу*Київ : КНЕУ.
[11] Мальська М. П., Худо В. В.(2020). *Менеджмент готельно-ресторанного бізнесу*. Київ: Центр учбової літератури.

MATERIAL AND NON-MATERIAL MOTIVATION AS FACTORS FOR IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS

Yuliia Stadnytska
PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Tourism
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Anastasiia Chvartkovska
Bachelor's Degree Student of the Department of Tourism
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Summary. *The paper examines the role of material and non-material motivation as key factors in improving the effectiveness of personnel management in the hotel and restaurant business. Modern approaches to the formation of motivational systems are analyzed, as well as their impact on labor productivity, service quality, and employee satisfaction. The expediency of combining material and non-material incentives is substantiated, taking into account current challenges, including digitalization and changes in the labor market.*
Keywords: *personnel motivation, material motivation, non-material motivation, hotel and restaurant business, personnel management, efficiency, labor productivity, hospitality industry.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.014

ESG-ОРІЄНТОВАНЕ ФІНАНСОВЕ УПРАВЛІННЯ: ІНТЕГРАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ТА КОРПОРАТИВНИХ МЕХАНІЗМІВ КОНТРОЛЮ

Банера Надія Петрівна
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Демко Ірина Іванівна
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Пилипенко Соломія Миколаївна
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Анотація. *У статті досліджено необхідність інтеграції управлінського обліку та корпоративних механізмів контролю в ESG-орієнтоване фінансове управління. Обґрунтовано потребу впровадження концепції ESG у діяльність підприємств, виокремлено виклики, які стримують цей процес. Охарактеризовано зміст концепції ESG у системі фінансового управління, визначено вплив ESG-факторів на напрями фінансового управління, зокрема, інвестиційну діяльність, управління ризиками та формування фінансової стратегії. Обґрунтовано ключову роль управлінського обліку, використання інструментів якого дозволяє інтегрувати нефінансові показники у систему фінансового управління підприємством. Доведено, що корпоративні механізми контролю забезпечують моніторинг досягнення цілей сталого розвитку та прозорість бізнес-процесів. Запропоновано комплексну модель ESG-орієнтованого фінансового управління, що передбачає логічну послідовність етапів від збору та систематизації даних про ESG–фактори до моніторингу результатів процесів та коригування стратегії для досягнення цілей сталого розвитку. Встановлено, що впровадження ESG-орієнтованого фінансового управління сприяє підвищенню інвестиційної привабливості, зниженню ризиків та забезпеченню довгострокової фінансової стійкості підприємства.*

Ключові слова: *фінансове управління; управлінський облік; корпоративний контроль; концепція ESG; бюджетування; внутрішній аудит; комплаєнс; інвестиційна привабливість, фінансова стійкість.*

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Постановка проблеми. В умовах інтеграції українського бізнесу до європейського економічного простору зростає значення концепції ESG як інструменту підвищення інвестиційної привабливості, прозорості та довгострокової фінансової стійкості підприємств. Актуальність проблематики посилюється трансформаційними процесами в економіці, зумовленими глобалізацією, цифровізацією та необхідністю адаптації бізнесу до нових регуляторних вимог, зокрема, у сфері нефінансової звітності та корпоративної відповідальності. У цих умовах запровадження ESG поступово переходить із категорії добровільних ініціатив в обов'язковий елемент стратегічного управління підприємствами.

Інвестори та фінансові інституції дедалі частіше враховують ESG-критерії при прийнятті інвестиційних рішень, оцінюючи не лише фінансові результати діяльності підприємств, але й їх здатність ефективно управляти екологічними, соціальними та управлінськими ризиками. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність трансформації традиційних підходів до фінансового управління, орієнтованих переважно на короткострокову прибутковість, у бік формування довгострокової вартості бізнесу з урахуванням принципів сталого розвитку.

Водночас ефективність ESG-орієнтованого фінансового управління значною мірою залежить від якості інформаційного забезпечення, яке формується в системі управлінського обліку, а також від дієвості механізмів корпоративного контролю. Саме управлінський облік забезпечує ідентифікацію, вимірювання та інтерпретацію ESG-показників, трансформуючи їх у релевантну інформацію для прийняття управлінських рішень. У свою чергу, корпоративні механізми контролю гарантують достовірність розкриття ESG-інформації, підвищують рівень прозорості діяльності підприємства та сприяють зміцненню довіри з боку інвесторів та інших зацікавлених сторін.

Аналіз досліджень та публікацій. Аналіз сучасних наукових досліджень дозволив виокремити кілька ключових напрямів інтеграції ESG-концепції у діяльність підприємств. Тук, Т. Лівошко, О. Полінкевич, В. Тринчук, В. Кучеренко роблять акцент на стратегічному управлінні та конкурентоспроможності. Автори підкреслюють, що принципи ESG сьогодні є фундаментом стратегічного менеджменту та ключовим фактором підвищення конкурентоспроможності підприємств [7;12]. О. Лагодієнко наголошує на необхідності впровадження комплексного підходу до інтеграції ESG-критеріїв у бізнес-процеси [6]. В. Смєсова та Є. Чечель розширюють цей підхід, розглядаючи ESG як модель функціонування міжнародних корпорацій [14].

Значна увага приділяється адаптації облікових систем до нових запитів. А. Костякова, О. Олійник, В. Іваницький, О. Панченко, С. Гринявський та С. Скрипник зосереджуються на впровадженні інноваційних підходів до управлінського обліку, управлінських аспектах ESG-звітності та її інтеграції в корпоративний облік [5;9;11;13].

Питання моніторингу сталого розвитку висвітлені у працях В. Кміть, А. Коблюк, Т. Міщенко, В. Краєвського, які пропонують впровадження цілісної системи корпоративного контролю з метою підвищення фінансової ефективності та інвестиційної привабливості підприємства [3;8]. М. Кіржецька та Ю. Кіржецький акцентують увагу на необхідності інтеграції ESG-критеріїв у

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

систему контролінгу, що є ключовим чинником для забезпечення сталого розвитку бізнесу [2].

Водночас огляд наукових публікацій засвідчив, що більшість науковців зосереджуються на автономному вивченні аспектів фінансового управління, обліку чи контролю в межах концепції ESG. Комплексний механізм їх взаємодії в системі фінансового управління залишається недостатньо розробленим. Зокрема, потребує подальшого обґрунтування інтеграція управлінського обліку та корпоративного контролю у систему ESG-орієнтованого фінансового управління.

Метою роботи є дослідження теоретичних засад формування ESG-орієнтованого фінансового управління підприємством та розробка комплексної моделі інтеграції управлінського обліку й корпоративних механізмів контролю для забезпечення його ефективності.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах господарювання суб'єкти бізнесу дедалі частіше розглядають створення цінності для партнерів, працівників та громад як одну із складових мети своєї діяльності. Компанії сприймають такий підхід як важливий інструмент для підвищення конкурентоспроможності та залучення інвестицій.

Необхідність впровадження концепції ESG (Environmental – довкілля, Social – суспільство, Governance – управління) у діяльність підприємств зумовлена комплексним впливом груп стейкхолдерів: інвестори (компанії з високими ESG-показниками є більш стійкими та надійними у довгостроковій перспективі), клієнти (споживчий вибір на користь етичних і екологічно відповідальних компаній), працівники (орієнтація на роботодавців, діяльність яких має позитивний соціальний вплив), регулятори (обов'язкове звітування про ESG-показники).

Концепція ESG нерозривно пов'язана зі сталим розвитком, оскільки вона пропонує інструменти для інтеграції екологічних, соціальних та управлінських ризиків у бізнес-стратегії. Її запровадження дозволяє підприємствам не лише адаптуватися до сучасних викликів, а й формувати довгострокову цінність для суспільства, інвесторів та довкілля.

Разом з тим, слід виокремити виклики, які стримують впровадження ESG-принципів в діяльність вітчизняних підприємств: недостатній рівень обізнаності окремих представників бізнес-середовища зумовлює нерозуміння переваг і можливостей, які може отримати бізнес у разі дотримання принципів та стандартів ESG, брак інформаційних джерел щодо запровадження стандартів та політик ESG в українському бізнесі [7, с. 159], відсутність уніфікованих стандартів для оцінки ESG, недостатність або непрозорість даних щодо ESG діяльності підприємства, складність вимірювання нефінансових показників [6, с. 231], відсутність єдиної системи ESG-індикаторів, додаткові витрати на звітність та аудит [12, с. 97], брак кваліфікованих кадрів для впровадження ESG, необхідність збору і обробки великої кількості даних та перебудови бізнес-процесів в компанії в контексті впровадження ESG [10].

За дослідженнями, проведеними Офісом зеленого переходу, незалежним консультативно-дорадчим органом при Міністерстві економіки України, лише 15% представників бізнесу добре розуміють, що таке сталий розвиток, а 29% –

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

вперше чують про нього, 75% компаній вважають проблемою незрозуміле законодавство щодо впровадження ESG стандартів, 77% компаній відзначають брак кваліфікованих ESG-кадрів та недостатню компетенцію працівників, 65% – турбує необхідність використання спеціалізованого програмного забезпечення для впровадження ESG-стандартів [10].

Однак, незважаючи на це ESG-фактори вже стали важливою компонентою у діяльності багатьох підприємств. Впровадження їх у фінансову діяльність викликає низку питань, адже традиційна модель фінансового управління підприємством орієнтується переважно на збільшення прибутку та ринкової вартості у короткостроковій перспективі. Натомість впровадження ESG-підходів є важливим елементом формування ефективної фінансової стратегії підприємства, забезпечуючи йому довгострокову стійкість [1, с. 86].

У системі фінансового управління концепція ESG виконує кілька ключових функцій (табл. 1).

Таблиця 1

Зміст функцій концепції ESG у системі фінансового управління

Функція	Характеристика
Інформаційно-аналітична	забезпечує формування розширеної інформаційної бази для прийняття фінансових рішень, що включає як фінансові, так і нефінансові показники діяльності підприємства
Ризик-орієнтована	дозволяє ідентифікувати екологічні, соціальні та управлінські ризики, які можуть впливати на фінансову стабільність та вартість капіталу
Інвестиційна	сприяє підвищенню інвестиційної привабливості підприємства, оскільки інвестори все більше орієнтуються на ESG-критерії при оцінюванні підприємств
Стратегічна	інтегрує принципи сталого розвитку у фінансову стратегію підприємства, що сприяє довгостроковому зростанню вартості бізнесу
Контрольна	передбачає використання механізмів корпоративного контролю та прозорої звітності для забезпечення відповідності діяльності підприємства ESG-принципам

сформовано з [2;4;7;12]

Таким чином, концепція ESG у системі фінансового управління підприємством передбачає підхід до прийняття фінансових рішень, за якого поряд із традиційними економічними показниками враховуються ESG-фактори, що впливають на довгострокову вартість бізнесу, його ризики та інвестиційну привабливість.

Виходячи з цього, зростає роль інформаційного забезпечення нефінансових аспектів діяльності підприємства, які відображають екологічний, соціальний та управлінський вплив.

Інтеграційною платформою, що поєднує фінансові та нефінансові показники, виступає управлінський облік. Він є джерелом інформації для інвестиційної діяльності, оцінки ризиків та перспектив розвитку, а також основою для формування інтегрованої звітності, яка відповідає сучасним вимогам прозорості та сталого розвитку [5, с. 275; 11, с. 333].

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Управлінський облік створює методичні передумови для ідентифікації, вимірювання та систематизації ESG-показників. Зокрема, у межах екологічного компонента можливе відображення витрат на енергоефективність, екологічну модернізацію виробництва, управління відходами та зниження шкідливих викидів. Соціальний компонент може бути представлений показниками витрат на охорону праці, професійний розвиток персоналу, соціальні програми та забезпечення безпечних умов праці. У свою чергу, управлінський компонент передбачає відображення витрат на систему внутрішнього контролю, комплаєнс, а також показників прозорості корпоративного управління.

Використання інструментів управлінського обліку, таких як бюджетування, калькулювання витрат, система ключових показників ефективності (KPI), внутрішня управлінська звітність та контролінг, дозволяє інтегрувати ESG-показники у систему фінансового управління підприємством. Це сприяє підвищенню аналітичних можливостей управлінського обліку, забезпечує більш повну оцінку ефективності діяльності підприємства та створює інформаційну основу для прийняття стратегічних фінансових рішень з урахуванням принципів сталого розвитку.

Впровадження концепції ESG також стимулює розвиток внутрішніх механізмів контролю, що дозволяє компаніям більш ефективно управляти своїми ресурсами та ризиками. Це важливо для зміцнення довіри з боку інвесторів та партнерів, що, своєю чергою, може сприяти полегшенню доступу до кредитів і фінансування.

Серед механізмів корпоративного контролю виділяють систему внутрішнього контролю, систему управління ризиками, комплаєнс, внутрішній аудит, громадський контроль [3, с. 137].

Зокрема, розподіл функцій між службами контролю буде наступним: перевірка відповідності фінансових та нефінансових показників внутрішнім стандартам і політикам підприємства, а також міжнародним ESG-стандартам, моніторинг ключових ESG-показників, їх інтеграцію у систему бюджетування, оцінка досягнення стратегічних цілей у сфері сталого розвитку забезпечуватимуться системою внутрішнього контролю (підрозділ внутрішнього аудиту), контроль дотримання корпоративних та законодавчих норм, запобігання корупції та забезпечення етичних практик у взаємодії з партнерами – системою комплаєнс, контроль за дотриманням внутрішніх положень щодо ESG-стандартів, оцінка роботи менеджменту за фінансовими та нефінансовими показниками, захист прав та законних інтересів акціонерів – наглядовою радою.

Завдяки цим механізмам корпоративного контролю підприємство отримує зворотний зв’язок про відповідність концепції ESG фінансовим і стратегічним цілям, що дозволяє коригувати фінансові рішення, оптимізувати ресурси та підвищувати рівень прозорості для зовнішніх та внутрішніх стейкхолдерів.

Таким чином, можна сформувати комплексну модель ESG-орієнтованого фінансового управління. Вхідною інформаційною базою є дані про екологічні, соціальні та управлінські фактори. Ключову роль відіграє управлінський облік, що перетворює ці нефінансові показники на аналітичне підґрунтя для оцінки

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

прибутковості та капіталізації. На основі отриманих результатів менеджмент ухвалює стратегічні фінансові рішення, спрямовані на підвищення інвестиційної привабливості. Завершальним етапом є корпоративний контроль, який через властиві йому механізми, забезпечує моніторинг досягнення цілей та коригування подальшої стратегії (рис. 1).

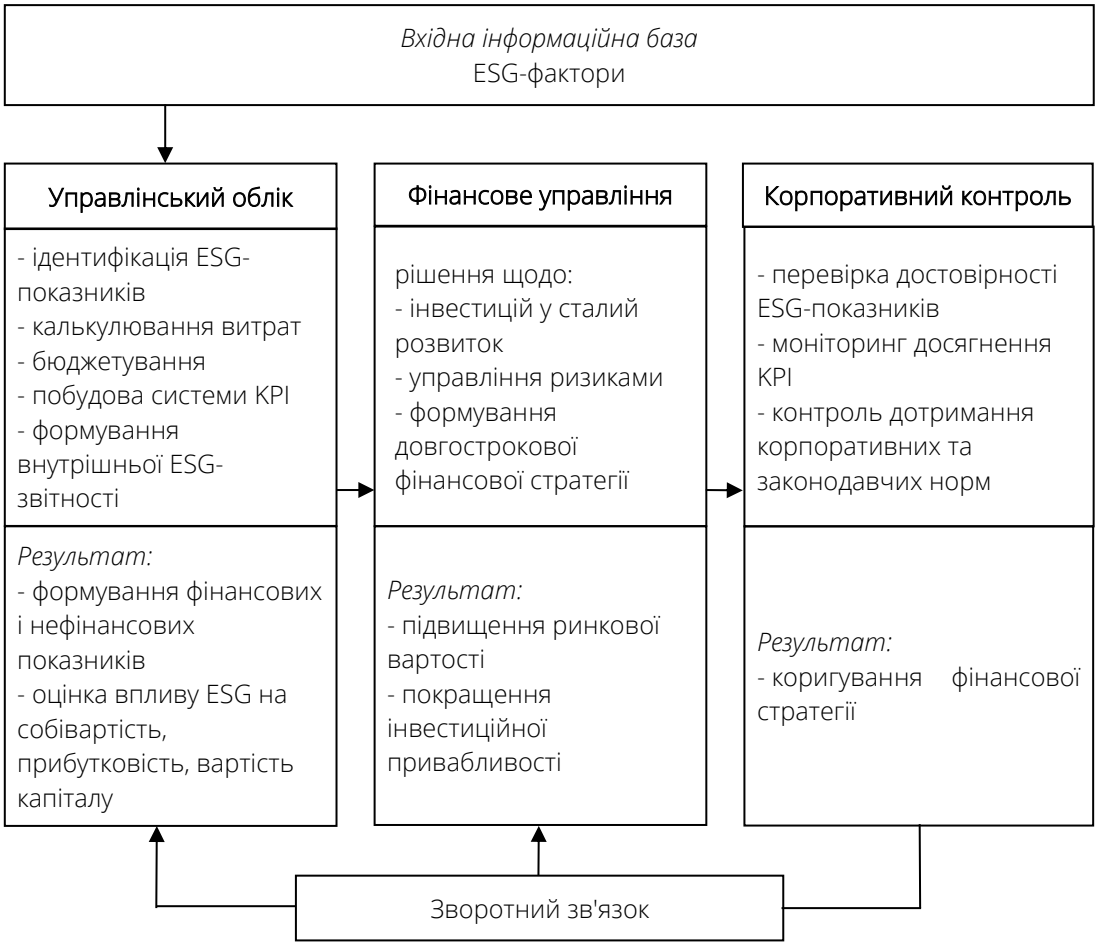

Рис. 1. Комплексна модель ESG-орієнтованого фінансового управління
[авторська розробка]

Для практичної реалізації ESG-орієнтованого фінансового управління слід розробити систему ESG-показників, інтегрувати їх у систему бюджетування, модернізувати системи внутрішнього контролю, запровадити методики оцінки впливу ESG-факторів на інвестиційну привабливість підприємства, а також створити єдиний інформаційний простір (на базі ERP-систем), що забезпечить автоматизований збір та аналіз ESG-показників.

Висновки та пропозиції. Перехід від традиційної моделі управління до ESG-орієнтованої є закономірною реакцією на глобальні виклики та зміну запитів стейкхолдерів щодо прозорості й відповідальності бізнесу. Проведене дослідження дало змогу обґрунтувати необхідність ESG-орієнтованого фінансового управління, визначити домінуючу роль управлінського обліку як інформаційної бази для прийняття стратегічних рішень та оцінки довгострокових ризиків і корпоративних механізмів контролю як гарантів ефективності та достовірності впровадження концепції ESG.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Модель ESG-орієнтованого фінансового управління забезпечує комплексний підхід до фінансового управління, що реалізується завдяки її інтегрованості, циклічності та стратегічній орієнтації. Перспективи подальших досліджень можуть бути зосереджені на адаптації запропонованої моделі під запити підприємств із врахуванням їх галузевої специфіки.

Список використаних джерел:

[1] Zhytar, M. (2024). ESG ТРЕНДИ У ФІНАНСОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ КОМПАНІЙ: КЛЮЧОВІ НАПРЯМКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*, 2(14), 86-94. https://doi.org/10.32750/2024-0209

[2] Кіржецька, М., & Кіржецький, Ю. (2025). ESG-КРИТЕРІЇ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО КОНТРОЛІНГУ БІЗНЕСУ. *Galician economic journal*, 1 (92). https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2025.01

[3] Кміть, В. М., & Коблюк, А.С. (2021). ФОРМИ КОРПОРАТИВНОГО КОНТРОЛЮ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВУ ЕФЕКТИВНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ. *Економічний простір,* 176, 136-140. https://doi.org/10.32782/2224-6282/176-24

[4] Козлова, І. М., Василик, С. К., & Єремія, Г. І. (2025). ЕОНОМІЧНІ ВИГОДИ ТА ВИКЛИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ESG-ПРИНЦИПІВ У СТРАТЕГІЧНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ ПІДПРИЄМСТВ. *Актуальні питання економічних наук*, (17). https://doi.org/10.5281/zenodo.17782641

[5] Костякова, А. (2026). ІНТЕГРАЦІЯ ESG-ЗВІТНОСТІ У СТРАТЕГІЧНИЙ УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК: КОНЦЕПТУАЛЬНА ТРАНСФОРМАЦІЯ. *Balanced Scorecard. Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*, 1(12), 272–284. https://doi.org/10.58423/2786-6742/2026-12-272-284

[6] Лівошко, Т. (2022). МОНІТОРИНГ ЗА ESG-ПРИНЦИПАМИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ СУБ`ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences,* 310(5(1), 158-164. https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-310-5(1)-26

[7] Лагодієнко, О. (2024). ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ПРИ ОЦІНЦІ ВІДПОВІДНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ КРИТЕРІЯМ ESG. *MODELING THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SYSTEMS*, (3), 229–235. https://doi.org/10.31891/mdes/2024-13-32

[8] Міщенко, Т., & Краєвський, В. (2024). ЦІЛІСНА СИСТЕМА КОНТРОЛЮ КОРПОРАТИВНОГО СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ЇЇ СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ. *Український економічний часопис*, (5), 87–94. https://doi.org/10.32782/2786-8273/2024-5-16

[9] Олійник, О. В., & Іваницький, В. М. (2025). УПРАВЛІНСЬКИЙ ВИМІР ESG-ЗВІТНОСТІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЇ У СИСТЕМУ КОРПОРАТИВНОГО ОБЛІКУ. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*, (2(61), 47–53. https://doi.org/10.26642/pbo-2025-2(61)-47-53

[10] Офіс зеленого переходу. (2025). *Дослідження готовності бізнесу до впровадження ESG стандартів: Висновки і рекомендації.* https://gto.dixigroup.org/research

[11] Панченко, О., & Гринявський, С. (2024). ВПЛИВ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НА ПОБУДОВУ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ. *Український журнал прикладної економіки та технологій,* 3, 331-335. https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-3-59

[12] Полінкевич, О., Тринчук, В., & Кучеренко, В. (2025) ІНТЕГРАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ESG У СИСТЕМУ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ. *ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД*, 14, 93-98. https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.14.93

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[13] Скрипник, С. (2025). АДАПТАЦІЯ СИСТЕМ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ДО СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ. *Сталий розвиток економіки*, (2 (53), 78-85. https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-53-11
[14] В. Л. Смєсова, & Є. С. Чечель (2025) ESG-ПІДХІД ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ КОРПОРАЦІЙ. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*, 4, 195-206. https://doi.org/10.33271/ebdut/92.195

ESG-ORIENTED FINANCIAL MANAGEMENT: INTEGRATION OF MANAGEMENT ACCOUNTING AND CORPORATE CONTROL MECHANISMS

Nadiia Banera
Ph.D in Economic sciences, Associate professor,
Associate professor of the Department of Enterprise Economics
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine
Iryna Demko
Ph.D in Economic sciences, Associate professor,
Associate professor of the Department of Enterprise Economics
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine
Solomiia Pylypenko
Ph.D in Economic sciences, Associate professor,
Associate professor of the Department of Enterprise Economics
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Summary. *This article examines the necessity of integrating management accounting and corporate control mechanisms into ESG-oriented financial management. The need to implement the ESG concept in enterprise activities is substantiated, and the challenges constraining this process are identified. The content of the ESG concept within the financial management system is explored and the influence of ESG factors on the main areas of financial management particularly investment activities, risk management, and the formulation of financial strategy is determined. The pivotal role of management accounting is justified, as the application of its tools enables the integration of non-financial indicators into the enterprise's financial management system. It is demonstrated that corporate control mechanisms ensure the monitoring of sustainable development goals and enhance the transparency of business processes. A comprehensive model of ESG-oriented financial management is proposed, incorporating a logical sequence of stages from the collection and systematization of ESG-related data to the monitoring of process outcomes and the adjustment of strategy to achieve sustainable development goals. It is established that the implementation of ESG-oriented financial management contributes to increased investment attractiveness, risk mitigation, and the achievement of long-term financial sustainability of the enterprise.*

Keywords: *financial management; management accounting; corporate control; ESG concept; budgeting; internal audit; compliance; investment attractiveness; financial sustainability.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.015

INNOVATIVE VECTOR OF STRATEGIC DEVELOPMENT IN THE POST-CRISIS REVIVAL OF ECONOMIC SYSTEMS

Nataliia Guliaieva
Ph.D in Economic sciences, Professor,
Professor at the Department of Economics and Business Finance
State University of Trade and Economics, Ukraine

Summary. *The article substantiates the role of innovation as a key factor in the strategic development of economic systems in the process of post-crisis recovery of Ukraine's economy. It is determined that modern crisis challenges, caused by military, economic, and social factors, require a transition to an innovation-oriented development model. The interrelation between innovation and investment activities, as well as their impact on enhancing the competitiveness and resilience of enterprises, is examined. Particular attention is paid to digitalization, the development of innovation infrastructure, human capital, and the formation of an effective institutional environment. The necessity of state support for innovation and the intensification of public-private partnerships is justified. It is concluded that the innovative development vector serves as the foundation for forming a new economic model focused on sustainable growth, technological modernization, and Ukraine's integration into the global economic space.*

Keywords*: innovative development; post-crisis revial; economic systems; investment support; digitalization of the economy.*

Problem Statement. Modern economic systems are operating amid profound transformations caused by economic, social, and geopolitical crises. These processes have become particularly acute in Ukraine due to martial law, the destruction of industrial infrastructure, disruptions in logistics chains, the loss of part of the country's production capacity, and a significant reduction in resource potential. Under such conditions, post-crisis economic recovery requires fundamentally new approaches to strategic development, among which the innovation vector plays a key role. Innovative development is viewed as a system-forming factor that ensures not only overcoming the consequences of the crisis but also creating the prerequisites for high-quality economic growth. It is innovation that forms the basis for improving the efficiency of economic systems, their adaptability to external challenges, their ability to respond quickly to changes in the market environment, and the formation of long-term competitive advantages. In the context of global competition and rapid technological development, an innovative approach is not an alternative but a necessity for ensuring sustainable economic development.

Analysis of Research and Publications. The academic literature actively addresses the issues of developing effective mechanisms for managing innovation activities, securing investment for development, and helping enterprises adapt to an unstable external environment. The works of many contemporary researchers justify

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

the need to combine innovative and investment approaches as a key condition for enhancing competitiveness, economic security, and the sustainable functioning of economic systems, particularly in post-crisis recovery.

In particular, the article by O. Voronka and N. Shevchenko [1] explores the theoretical and methodological foundations for developing a corporate investment strategy in the face of the crisis-related challenges of the modern economy. It is argued that an effective investment strategy is not only a tool for ensuring financial stability but also serves as a key factor in activating innovation and security potential and in building long-term competitive advantages.

Publication [2] explores the importance of investment in ensuring the strategic development of enterprises. In particular, the researchers examine the characteristics of developing an investment mechanism for enterprise growth in the context of Ukraine's digital economy. The authors emphasize that an effective investment mechanism is a key prerequisite for ensuring the sustainable development of enterprises, enhancing their competitiveness, and improving their adaptability to changes in the external environment.

B. Torbich [3] analyzes the conceptual foundations of investment support for the development of Ukrainian enterprises in the context of current economic and geopolitical challenges associated with Russia's military aggression. The authors devote particular attention to public-private partnership mechanisms and the role of innovative approaches.

The article by V. Fedenko [4] analyzes approaches to evaluating the effectiveness of enterprises' investment and innovation activities in the current economic environment. The author emphasizes that the combination of investment and innovation processes is a key factor in ensuring the competitiveness and sustainable development of enterprises. It is concluded that an effective assessment of investment and innovation activities facilitates the adoption of well-founded management decisions and ensures improved performance of enterprises in a dynamic economic environment.

The study [5] considers theoretical and practical aspects of improving the mechanism for managing enterprises' innovation strategies in the context of current economic instability. The authors emphasize the need to develop an effective innovation strategy as a key factor in enhancing enterprises' competitiveness and ensuring their long-term development. Significant attention is paid to the integration of the innovation strategy into the overall system of strategic enterprise management, as well as to the role of investment support in the implementation of innovation projects.

The purpose of the study is to substantiate the role of innovation as a key factor in the strategic development of economic systems during the post-crisis recovery process, as well as to identify the main directions and tools for implementing an innovation-driven development strategy.

Presentation of the Main Material. In modern economic theory, innovation is recognized as a key driver of economic growth, leading to increased labor productivity, more efficient use of resources, and higher quality products and services. In the context of post-crisis recovery, innovative development takes on even greater significance, as it allows not only to offset losses caused by the crisis but also

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

to shape a new economic model focused on knowledge, technology, digitalization, and intellectual capital.

An innovative approach to securing investment for businesses is becoming particularly relevant in today's global economy, where competition, technological advancement, and the need to adapt to new challenges are critical factors for survival and growth [3].

Economic systems that have suffered significant losses as a result of the crisis are forced to adapt to new operating conditions. Traditional models of management and development are proving insufficiently effective, necessitating a shift toward innovation-oriented strategies. This approach involves not only the adoption of new technologies but also the transformation of corporate organizational structures, changes in business models, the development of flexible management systems, and the strengthening of strategic planning.

In the current context of post-war and crisis recovery, a company's investment strategy takes on even greater significance, as it is designed to ensure not only financial stability but also innovation and security potential. It involves a combination of various approaches and mechanisms aimed at business recovery, adaptation to the changed market environment, and addressing the consequences of infrastructure destruction and resource shortages. In essence, an investment strategy in crisis conditions must form the economic foundation of the enterprise, creating a basis for sustainable development and protection against future risks [1].

One of the key areas of innovative development is the digitalization of the economy. The use of digital technologies—including artificial intelligence, big data, cloud services, the Internet of Things (IoT), and blockchain technologies—enables a significant improvement in the efficiency of economic systems. Digitalization facilitates the automation of business processes, cost optimization, increased transparency of business operations, and faster management decision-making. In the post-crisis period, digital technologies ensure business continuity, enable remote management, and facilitate rapid adaptation to changes in the external environment.

An important component of innovative development is the stimulation of investment activity. Investment in innovation serves as a key source for modernizing production capacity, upgrading fixed assets, and introducing cutting-edge technologies. The conditions of post-crisis recovery require the concentration of financial resources on strategically important sectors, such as energy, transportation infrastructure, the agro-industrial complex, industry, and the service sector. Of particular importance is the attraction of foreign investment, international financial assistance, grant programs, and the use of public-private partnership mechanisms.

The interaction between public and private investment creates a system of mixed investment support, in which the government establishes the fundamental institutional and legal framework, while the private sector ensures operational efficiency and innovation. Such cooperation not only enhances the economic resilience of enterprises but also contributes to national security, particularly during the post-war reconstruction period [3].

At the same time, the effectiveness of innovative development depends to a large extent on the level of human capital development. In the modern economy, employees' knowledge, professional competencies, creativity, and innovative

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

thinking are becoming key resources. The development of the education system, staff training, the development of digital skills, and the promotion of innovative activity are essential conditions for ensuring the effective functioning of economic systems. Investments in human capital contribute not only to increased labor productivity but also to the development of the economy's innovative potential.

Equally important is the development of an institutional environment that supports the implementation of an innovation-driven development strategy. At the institutional level, boosting the innovative activity of enterprises contributes to the establishment of more effective forms of cooperation between business representatives, the scientific community, and government agencies, the development of innovation support infrastructure, and the strengthening of mutual trust among all participants in economic relations. From a strategic perspective, this lays the foundation for the development of a national innovation ecosystem and increases the country's attractiveness to domestic and foreign investors.

Government policy should be geared toward creating a favorable environment for the development of innovation, in particular by improving the regulatory framework, ensuring the protection of intellectual property rights, supporting scientific research, and encouraging the adoption of new developments in industrial production. The development of innovation infrastructure, including technology parks, business incubators, startup ecosystems, and innovation clusters, is also of great importance.

The concept of innovation clusters emphasizes the importance of the geographical concentration of businesses, research institutions, and innovation structures, which ensures effective collaboration among them and stimulates the exchange of knowledge. Implementing this approach holds promise for Ukraine through the development of technology parks and regional innovation centers, which can facilitate the rapid adoption of new technologies at the local level and stimulate regional economic recovery. Innovation ecosystems, which bring together various participants in the innovation process—enterprises, government agencies, research institutions, educational institutions, and investors—create a comprehensive environment for the development of innovation activities.

Such interaction fosters a synergy effect, where the joint efforts of various actors yield significantly better results than their individual activities. Within such ecosystems, the exchange of knowledge, experience, and technologies is intensified, which helps accelerate the development and implementation of innovative solutions. In addition, the functioning of innovation ecosystems increases the resilience of enterprises to market fluctuations, economic crises, and external risks. Thanks to access to various sources of resources, information, and support, enterprises gain the ability to adapt more quickly to changes, reduce uncertainty, and respond more effectively to challenges.

For Ukraine, the development of such ecosystems is of particular importance, as they can serve as a powerful driver of economic recovery and modernization. They are capable not only of fostering and realizing innovative potential, but also of creating favorable conditions for attracting investment, developing entrepreneurship, and integrating into global innovation processes.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

In the context of post-crisis recovery of economic systems, an important direction is the integration of innovative development with the principles of sustainable development. This involves the introduction of environmentally friendly technologies, the development of "green" energy, improved energy efficiency, and the rational use of natural resources. This approach not only ensures economic growth but also reduces the negative impact on the environment and improves the quality of life for the population.

Taking into account contemporary determinants—including technological trends, ESG principles, and active engagement with stakeholders—enables the development of strategies that not only meet current needs but also focus on long-term development prospects [1].

In the context of military conflict and during the country's recovery, innovation serves as the driving force behind the transformation of the economic structure, steering it toward the prioritized development of medium- and high-tech industries with higher levels of added value. This development trajectory will enable the national economy to be rebuilt on fundamentally new, higher-quality foundations, ensure Ukraine's competitive position in global markets for knowledge-intensive products, and contribute to the formation of a developed domestic market for innovative goods and services, as well as to the improvement of citizens' material well-being and social standards in the country. Ukraine's significant accumulated scientific and technological potential creates a solid foundation for achieving substantial results in the innovation sector—from the development of breakthrough technological solutions to their successful market launch and commercialization.

At the same time, the implementation of an innovation-driven development strategy is accompanied by a number of challenges and risks. These include limited financial resources, an underdeveloped innovation infrastructure, low levels of innovation activity among enterprises, and a high degree of uncertainty in the external environment. Furthermore, government support remains a significant challenge.

In particular, government policy on supporting innovation in industry should focus on developing and adopting strategic documents to accelerate innovation and establish high-tech manufacturing; ensuring government support for technology transfer; creating effective regional innovation ecosystems based on the regions' competitive advantages; accelerating the development of innovative infrastructure in Ukraine; ensuring conditions for strengthening ties between sectoral research institutions, educational institutions, and the industrial sector; aligning the training system for technical and scientific personnel with the needs of employers; and more [6].

Government support for business innovation is a key factor in enhancing their competitiveness and stimulating economic growth. It promotes the adoption of new technologies, reduces the risks associated with innovation projects, and fosters an effective innovation ecosystem in the country. Overcoming these challenges requires a comprehensive approach that involves active collaboration between the government, the business sector, and the scientific community. It is essential to establish an effective system for incentivizing innovation, foster partnerships, support small and medium-sized businesses, and integrate the national economy into the global innovation ecosystem.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Conclusions. Thus, the innovation vector is the defining direction of strategic development for economic systems in the post-crisis period. Its implementation ensures not only the recovery of economic activity but also the formation of a new development model focused on knowledge, technology, and innovation. The active implementation of modern technological solutions, the development of investment activity, the formation of human capital, and the improvement of the institutional environment create the prerequisites for sustainable economic growth. In today's environment, innovation is the key factor in ensuring the competitiveness of economic systems, their resilience to external challenges, and their capacity for long-term development. The further development of the economy's innovative potential is a necessary condition for Ukraine's effective post-crisis recovery and integration into the global economic space.

References:

[1] Voronka, O. Z., & Shevchenko, N. V. (2024). Formation of an investment strategy under crisis conditions to ensure the innovation and security potential of an enterprise. *Economics*. https://doi.org/10.5281/zenodo.16971013
[2] Polishchuk, N. V., & Popadiuk, Ya. A. (2023). Features of the formation of the investment mechanism for enterprise development. *Current Issues of Financial Development in the Context of Digitalization of Ukraine's Economy*, 50–52. https://japfd.donnu.edu.ua/article/view/13831
[3] Torbych, B. V. (2024). Conceptual foundations of investment support for enterprise development in Ukraine. *Academic Visions*, (36). Retrieved from https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1439
[4] Fedenko, V. (2024). Evaluation of the efficiency of investment and innovation activities of enterprises in modern conditions. *Current Issues in Modern Science*, 7(25). http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/download/13029/13091
[5] Cherep, O., Cherep, A., Ohrenych, Yu., Helman, V., & Horbunova, A. (2024). Improvement of the management mechanism of enterprise innovation strategy. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1(54), 471–484. https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.54.2024.4295
[6] National Institute for Strategic Studies. (n.d.). Innovation activity of industrial enterprises in Ukraine during the full-scale war. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/innovatsiyna-diyalnist-promyslovykh-pidpryyemstv-v-ukrayini-pid-chas

ІННОВАЦІЙНИЙ ВЕКТОР СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ У ПОСТКРИЗОВОМУ ВІДНОВЛЕННІ ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ

Гуляєва Наталія Миколаївна
канд. екон. наук, професор,
професор кафедри економіки та фінансів підприємства
Державний торговельно-економічний університет, Україна

Анотація. *У статті обґрунтовано роль інновацій як ключового чинника стратегічного розвитку господарських систем у процесі посткризового відновлення економіки України.*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Визначено, що сучасні кризові виклики, зумовлені воєнними, економічними та соціальними чинниками, потребують переходу до інноваційно орієнтованої моделі розвитку. Досліджено взаємозв'язок інноваційної та інвестиційної діяльності, а також їх вплив на підвищення конкурентоспроможності та стійкості підприємств. Особливу увагу приділено цифровізації, розвитку інноваційної інфраструктури, людського капіталу та формуванню ефективного інституційного середовища. Обґрунтовано необхідність державної підтримки інновацій та активізації державно-приватного партнерства. Зроблено висновок, що інноваційний вектор розвитку є основою формування нової моделі економіки, орієнтованої на стале зростання, технологічне оновлення та інтеграцію України у глобальний економічний простір.

Ключові слова: *інноваційний розвиток; посткризове відновлення; господарські системи; інвестиційне забезпечення; цифровізація економіки.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.016

АДАПТИВНА СТРАТЕГІЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В УМОВАХ ПЕРМАНЕНТНИХ БЕЗПЕКОВИХ РИЗИКІВ ТА ГЛОБАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Марченко Оксана Анатоліївна
д-р.екон.наук, професор, завідувач кафедри економіки, готельно-ресторанного та туристичного бізнесу
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Бєльчев Максим Павлович
старший викладач кафедри економіки, готельно-ресторанного та туристичного бізнесу
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Анотація. *У статті досліджено концептуальні засади формування та впровадження адаптивних стратегій розвитку територіальних громад України в умовах безпрецедентного поєднання воєнних загроз, економічної нестабільності та глобальної невизначеності. Актуальність зумовлена необхідністю переходу від статичних моделей муніципального управління до динамічних систем, здатних забезпечувати життєдіяльність територій в умовах перманентних ризиків, що стали частиною повсякденної реальності.*

За результатами дослідження переосмислено категорію «резильєнтність» у контексті місцевого самоврядування. Доведено, що в сучасних умовах резильєнтність має бути не просто здатністю до відновлення, а інструментом адаптивної трансформації, що дозволяє громаді ставати стійкішою після кожного кризового шоку. Проведено детальну класифікацію перманентних безпекових ризиків, виокремлено прямі кінетичні загрози, енергетичну вразливість, демографічну ерозію та екологічні наслідки воєнних дій.

У статті запропоновано авторську модель адаптивного управління, яка базується на принципах Agile-менеджменту, сценарійному плануванні та цифровізації муніципальних сервісів. Обґрунтовано необхідність впровадження «бюджетів життєстійкості», що передбачають гнучке маневрування фінансовими ресурсами для швидкого відновлення критичної інфраструктури. Визначено роль соціального капіталу та міжмуніципального співробітництва як ключових факторів компенсації ресурсного дефіциту.

Наукова новизна полягає у розробці комплексної системи індикаторів оцінки рівня адаптивної резильєнтності громади, що дозволяє здійснювати моніторинг

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ефективності управлінських рішень за показниками швидкості відновлення послуг, автономності систем життєзабезпечення та здатності утримувати людський капітал.

Практичне значення дослідження полягає у можливості їх використання органами місцевого самоврядування для коригування стратегій сталого розвитку та розробки інвестиційних паспортів громад у межах повоєнного відновлення та європейської інтеграції.

Ключові слова: *територіальні громади, резильєнтність, адаптивна стратегія, сталий розвиток, перманентні безпекові ризики, глобальна невизначеність, адаптивне врядування, життєстійкість, енергетична децентралізація, соціальний капітал.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку державності в Україні характеризується безпрецедентним поєднанням екзогенних та ендогенних загроз, що виникли внаслідок повномасштабної збройної агресії та глобальної геополітичної турбулентності.

Унікальність поточної ситуації полягає у переході безпекових викликів із категорії епізодичних надзвичайних подій у стан перманентних ризиків, які формують постійне середовище життєдіяльності суспільства. За таких умов традиційні моделі регіонального управління, орієнтовані на лінійне прогнозування в стабільних системах, виявилися недостатньо ефективними, що зумовлює гостру наукову та практичну потребу в розробці адаптивних стратегій.

Фундаментальним викликом для територіальних громад стає необхідність поєднання заходів оперативного виживання з довгостроковими цілями сталого розвитку. В умовах глобальної невизначеності класична парадигма стабільності поступається місцем концепції резильєнтності (життєстійкості) – здатності територіальних систем не лише поглинати шоки та відновлюватися, а й динамічно трансформуватися, стаючи сильнішими. Для України це означає формування спроможності громад протидіяти енергетичному терору, долати наслідки екоциду, нівелювати демографічні розриви та забезпечувати економічну автономію в умовах обмежених ресурсів.

Актуальність дослідження підсилюється процесами децентралізації, які делегували органам місцевого самоврядування значні повноваження, але водночас поклали на них повну відповідальність за цивільний захист та соціальну стабільність. Брак методичних підходів до управління багатовекторними ризиками (безпековими, енергетичними, інформаційними), які діють синергетично, створює інституційний вакуум, що потребує негайного заповнення через розробку типових адаптивних алгоритмів управління.

Практичне значення дослідження зумовлене вимогами повоєнного відновлення та європейської інтеграції України. Реалізація масштабних інвестиційних проєктів, зокрема в межах програми Ukraine Facility, потребує від громад демонстрації високого рівня інституційної стійкості та здатності мінімізувати безпекові ризики. Таким чином, розробка адаптивної стратегі резильєнтності є стратегічно важливою для збереження суб'єктності територій, залучення міжнародного капіталу та забезпечення переходу від моделі «реактивного реагування» до моделі «випереджального сталого розвитку».

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання життєстійкості та безпекового розвитку територіальних громад перебувають у центрі уваги провідних українських наукових шкіл. Аналіз наукового доробку дозволяє систематизувати дослідження за певними векторами.

Значний внесок у теоретичне обґрунтування категорії «резильєнтність» зробили такі вчені, як І. Сторонянська [15] та А. Височина [2], які розглядають стійкість територіальних систем через призму фінансово-економічної самодостатності громад. Питання соціально-економічної резильєнтності в умовах шокових впливів детально досліджено у працях О. Амоші [1] та В. Ляшенка [1], де акцент зміщено на адаптацію промислового потенціалу регіонів до воєнних загроз.

Фундаментальні аспекти національної та регіональної безпеки в умовах перманентних загроз досліджують фахівці О. Суходоля [8] та Є. Тарана [9]. Їхні роботи підкреслюють, що безпека територій в умовах невизначеності потребує переходу від статичних моделей захисту до динамічних систем управління ризиками.

Взаємозв'язок реформи децентралізації та спроможності громад до сталого розвитку в кризових умовах аналізують Т. Заяць [4] та В. Дерев'янчук [3]. Вони доводять, що саме децентралізована модель управління є базовою умовою високої адаптивності місцевого самоврядування. Питання екологічної складової сталого розвитку в умовах воєнного стану та екоциду висвітлено у працях М. Сокол [7], де обґрунтовано необхідність включення екологічних ризиків у стратегії відновлення.

Методологічні підходи до стратегічного планування в умовах високої невизначеності розробляють О. Карпенко [5] та К. Майстренко [6]. У їхніх дослідженнях акцентується увага на «гнучких» (agile) методах управління громадами, що дозволяють коригувати пріоритети розвитку залежно від зміни безпекової ситуації.

Західна наукова думка розглядає резильєнтність як багатоаспектну категорію, що поєднує екологічні, економічні та соціальні системи. Фундаментальні підходи до розуміння регіональної резильєнтності як здатності територій до постійної адаптації розроблено у працях Р. Мартіна (Ron Martin) [12] та П. Сунілі (Peter Sunley) [12]. Вони обґрунтовують, що стійкість громади залежить не від повернення до докризового стану, а від здатності змінювати свою структуру у відповідь на тривалі виклики.

Взаємозв'язок між екологічною стабільністю та безпекою територій активно досліджує К. Фолке (Carl Folke) [16]. Його концепція паноміки (panarchy) пояснює, як локальні громади можуть підтримувати сталий розвиток через гнучке управління екосистемами в умовах глобальної невизначеності.

Дослідження Е. Глейзера (Edward Glaeser) [11] та Цюн Сюй (Qiong Xu) [17] присвячені вивченню міської та регіональної економіки в умовах глобальних криз. Вони доводять, що цифровізація та диверсифікація економічних зв'язків є ключовими інструментами адаптації до зовнішніх безпекових та фінансових шоків.

Питання адаптивного врядування детально розглядаються у роботах Б. Вокера (Brian Walker) [18]. Він пропонує моделі управління, що базуються на

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

постійному навчанні та швидкому коригуванні стратегій, що є критично важливим для умов перманентних ризиків. Т. Еліксон (T. Elmqvist) [10, 18] досліджує концепцію «Smart Resilience», де технологічні інновації стають фундаментом для виживання громад.

Праці Е. Мастен (Ann Masten) [13] фокусуються на людському капіталі та здатності соціальних груп зберігати цілісність під тиском тривалих загроз, що є актуальним для громад, які перебувають у зоні конфлікту.

Зарубіжні дослідники одностайні в тому, що в умовах глобальної невизначеності стратегія громади має бути динамічною. Проте більшість західних моделей розроблені для умов мирного часу (кліматичні зміни, економічні кризи), що створює наукову нішу для адаптації цих теорій до специфічних воєнно-безпекових ризиків, з якими стикається Україна.

Попри ґрунтовність напрацювань, залишається недостатньо вивченим питання інтеграції адаптивної резильєнтності безпосередньо в стратегії сталого розвитку на локальному рівні. Більшість досліджень фокусуються або на виживанні (безпеці), або на розвитку (економіці), тоді як механізм їхнього синергетичного поєднання в умовах тривалих (перманентних) ризиків потребує подальшого наукового пошуку.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці комплексного механізму формування адаптивної стратегії резильєнтності, що забезпечить сталий розвиток територіальних громад України в умовах перманентних безпекових ризиків, шляхом інтеграції систем управління ризиками, інструментів гнучкого планування та ресурсного потенціалу територій для протидії глобальній невизначеності.

Виклад основного матеріалу. Традиційне розуміння резильєнтності, що тривалий час домінувало в екологічних та технічних науках, трактувалося як здатність системи повертатися до первинного стану рівноваги після зовнішнього шоку. Проте в умовах перманентних безпекових ризиків, де кризові явища мають затяжний та мультивекторний характер, модель «повернення до попереднього» виявилася неспроможною. Для територіальних громад України актуалізується концепція адаптивної резильєнтності (bounce-forward або еволюційна резильєнтність).

Адаптивна резильєнтність розглядається не як кінцевий результат, а як динамічний процес нарощування спроможності громади до самоорганізації, навчання та трансформації. У цьому контексті територіальна громада виступає як складна соціо-еколого-економічна система, яка в умовах невизначеності не просто «витримує удар», а використовує кризу як імпульс для якісного оновлення управлінських та господарських структур.

Деталізація концепту дозволяє виокремити три фундаментальні компоненти адаптивності:

– Абсорбційна спроможність, що передбачає здатність громади мінімізувати негативні наслідки безпекових шоків за допомогою наявних ресурсів та інфраструктурних рішень (наявність укриттів, резервних систем живлення, диверсифікованих каналів постачання).

– Адаптаційна спроможність передбачає можливість системи коригувати свої внутрішні процеси, змінювати алгоритми прийняття рішень та

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

перерозподіляти повноваження без втрати функціональності. Це передбачає гнучкість місцевого самоврядування, швидке впровадження цифрових інструментів управління та мобільність комунальних служб.

– Трансформаційна спроможність представляє найвищий рівень резильєнтності, що полягає у здатності громади фундаментально змінити свою стратегічну орієнтацію (наприклад, перехід від монопрофільної економіки до багатовекторної, впровадження енергонезалежних технологій), якщо старий шлях розвитку став неможливим через безпекові загрози.

Взаємозв'язок резильєнтності та сталого розвитку в умовах невизначеності представляє широкий науковий інтерес. Якщо сталий розвиток визначає «куди» має рухатися громада (екологічність, інклюзія, процвітання), то адаптивна резильєнтність визначає «як» вона має рухатися в агресивному середовищі.

В умовах глобальної невизначеності резильєнтність стає імунною системою сталого розвитку. Без адаптивних механізмів будь-які досягнення громади в економічній чи соціальній сферах можуть бути анульовані за одну добу внаслідок безпекового інциденту. Отже, адаптивна стратегія пропонує інтеграцію безпекового менеджменту безпосередньо у стратегічне планування, перетворюючи «ризик» із перешкоди на змінну величину, яку можна і потрібно враховувати при проєктуванні майбутнього.

Типологія адаптивних реакцій територіальних громад передбачає класифікувати адаптивні реакції громад залежно від характеру ризиків.

1. Превентивна адаптація передбачає заходи, вжиті до настання кризи (створення стратегічних запасів, навчання населення).

2. Оперативна адаптація передбачає миттєве реагування на збройну чи техногенну загрозу (евакуація, релокація бізнесу).

3. Структурна адаптація передбачає зміну економічної моделі громади після завершення гострої фази кризи (відбудова за принципом «build back better»).

Аналіз перманентних безпекових ризиків як ключових детермінант розвитку територіальних громад України передбачає дослідження генезису та природи ризиків у сучасному вимірі [14]. Перманентність безпекових ризиків для українських громад сьогодні визначається не лише тривалістю воєнних дій, а й станом системної вразливості, коли загрози стають невід'ємною частиною операційного середовища. На відміну від класичних «форс-мажорів», перманентні ризики характеризуються високою інтенсивністю, непередбачуваністю часу виникнення та мультиплікативним ефектом (одна подія спричиняє каскад криз у різних сферах). У межах дослідження перманентні ризики класифікуються за трьома векторами впливу на громаду:

– Прямі кінетичні загрози: руйнування житлового фонду, виробничих потужностей та об'єктів цивільної інфраструктури.

– Гібридні загрози: кібератаки на системи муніципального управління, дезінформаційні кампанії, спрямовані на дестабілізацію соціальної злагоди в громаді.

– Вторинні (ехо-ризики): довготривалі наслідки, такі як мінування територій, зміна гідрологічного режиму регіонів, розрив традиційних логістичних ланцюгів.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Енергетична та інфраструктурна вразливість території розглядається як бар'єр сталого розвитку. Одним із найкритичніших детермінантів, що визначають життєздатність громади, є стан її енергосистеми. В умовах перманентних атак на об'єкти генерації, сталий розвиток громади прямо залежить від її здатності переходу на модель енергетичної децентралізації. Аналіз показує, що громади, які інтегрували у свої стратегії відновлювані джерела енергії, когенераційні установки та мікромережі, демонструють вищий рівень адаптивної резильєнтності.

Інфраструктурна вразливість вимагає від органів місцевого самоврядування перегляду стандартів будівництва: від «відкритої архітектури» до створення «захищених сервісних хабів», де енергонезалежність поєднується з безпековими вимогами (укриття, автономне водопостачання).

Демографічна ерозія та криза людського капіталу в умовах глобальної невизначеності є потужними безпековими ризиками, що провокують найскладніший для подолання наслідок – деструкцію соціальної тканини громад. Вимивання кваліфікованих кадрів, масова внутрішня та зовнішня міграція створюють ситуацію, коли громада має ресурси для відновлення «стін», але відчуває дефіцит населення, кадрового потенціалу зокрема, для реалізації стратегій розвитку [13]. Деталізація цього ризику висвітлює дві протилежні тенденції:

1. Громади-реципієнти стикаються з ризиком перевантаження соціальної інфраструктури та конфлікту ідентичностей між місцевими мешканцями та ВПО.

2. Громади-донори (прифронтові/деокуповані) стикаються з ризиком «примарності», коли через відсутність безпекових гарантій повернення населення стає неможливим, що анулює будь-які перспективи сталого економічного зростання.

Екологічний вимір ризиків та концепція «екологічного боргу» в впровадженні та реалізації стратегії відіграють одну з вагомих ролей в відновленні територій. Перманентні воєнні дії спричиняють довгострокові екологічні ризики (забруднення ґрунтів важкими металами, знищення лісових масивів, руйнування очисних споруд) [12]. Для громад це означає накопичення «екологічного боргу», який обмежуватиме розвиток сільського господарства та рекреації на десятиліття вперед. Сталий розвиток у цьому контексті потребує включення еко-резильєнтності у стратегічне планування, створення систем моніторингу довкілля та впровадження технологій рекультивації вже на етапі кризового управління.

Глобальна невизначеність як зовнішній обмежувач локальних стратегій в відновленні громад (зміна клімату, коливання цін на енергоносії, волатильність міжнародної фінансової допомоги) створює додатковий шар ризиків. Громади України стають залежними від «зовнішньої резильєнтності» – політичної волі міжнародних партнерів. Це змушує територіальні системи шукати шляхи підвищення власної суб'єктності через пряме міжмуніципальне партнерство з європейськими містами, оминаючи традиційні державні вертикалі, що є проявом адаптивної стратегії в дії.

Модель адаптивного управління та інструменти забезпечення життєстійкості громад передбачають впровадження принципів Agile-

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

менеджменту в муніципальне врядування [5]. В умовах перманентних ризиків традиційне стратегічне планування втрачає свою прогностичну силу. Адаптивне управління обґрунтовує перехід до Agile-врядування, яке базується на коротких циклах планування та швидкій ітерації рішень.

Ключовими елементами такої моделі є сценарійне прогнозування, розробка трьох варіантів розвитку подій (оптимістичний, базовий, кризовий) із заздалегідь визначеними алгоритмами дій для кожного.

Крос-функціональні команди передбачають створення при органах місцевого самоврядування мобільних робочих груп, що об'єднують фахівців з безпеки, економіки, ЖКГ та соціального захисту для оперативного вирішення кризових ситуацій.

Фінансові механізми резильєнтності передбачають перехід від бюджету споживання до бюджету стійкості. Сталий розвиток у зоні ризику вимагає специфічної фінансової архітектури. Дослідження пропонує впровадження «Бюджету життєстійкості», що передбачає:

– Резервні фонди швидкого реагування, збільшення частки коштів, які можуть бути миттєво спрямовані на відновлення критичної інфраструктури без тривалих процедур перегляду бюджету.

– Диверсифікація джерел доходів, стимулювання релокації мікробізнесу, розвиток муніципального партнерства та активне залучення грантових коштів (фандрайзинг) для зниження залежності від державних субвенцій, які можуть бути обмежені в кризовий період.

– Страхування військових ризиків, розвиток локальних програм співфінансування страхування для малого та середнього бізнесу, що працює в громаді, як інструмент збереження робочих місць.

Цифрова резильєнтність та Smart-безпека громади (цифровізація) виступає не лише як елемент сервісу, а як критичний інструмент виживання [17]. В адаптивній стратегії акцент зміщується на хмарні сервіси управління, перенесення реєстрів, баз даних та систем документообігу громади у хмарні сховища для забезпечення безперебійної роботи ОМС навіть у разі фізичного руйнування адмінбудівель.

– Системи раннього оповіщення та моніторингу, інтеграція мереж датчиків (радіаційних, хімічних, гідрологічних) та інтелектуальних систем відеоспостереження в єдиний ситуаційний центр громади.

– Цифрові двійники (Digital Twins), створення віртуальних моделей інфраструктури громади для моделювання наслідків можливих ударів чи аварій та оптимізації маршрутів евакуації та логістики допомоги.

Соціальний капітал та партисипативна резильєнтність є найвищим рівнем стійкості, досягається тоді, коли суб'єктом безпеки стає не лише влада, а й кожен мешканець. В дослідженні деталізує механізми партисипації в умовах кризи, а саме акцентування уваги на волонтерській підтримці, створенні реєстру активістів та представників бізнесу, готових надавати техніку, приміщення чи фахову допомогу в критичні моменти.

– Освіта з безпеки (Lifelong Safety Learning) передбачає регулярне проведення тренінгів для населення з домедичної допомоги, цивільного захисту та кібергігієни, що знижує рівень паніки та підвищує загальну адаптивність соціуму.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

– Діалогові платформи передбачають використання інструментів електронної демократії для підтримки зв'язку з мешканцями, що виїхали, з метою збереження їхньої ідентичності та залучення до планування майбутньої відбудови.

Міжмуніципальне співробітництво як інструмент подолання ресурсного дефіциту в умовах глобальної невизначеності акцентується на необхідності впровадження в відновленні вразливих громад. Адаптивна стратегія передбачає створення кластерів стійкості – горизонтальних об'єднань кількох громад для спільного використання ресурсів (техніки, спільних складів продовольства, енергетичних островів (інфраструктури). Це дозволяє масштабувати ефект від заходів безпеки та підвищувати спільну інвестиційну привабливість регіону.

Імплементація адаптивної стратегії та моніторинг результативності розвитку громад передбачає розробку алгоритмів їх впровадження в діяльність органів місцевого самоврядування. Процес імплементації не є одноразовим актом, а циклічним процесом, що інтегрується в щоденну роботу громади. За результатами дослідження пропонується п'ятиетапний алгоритм:

1. Діагностичний етап передбачає проведення стрес-тестування системи управління громадою на вразливість до ключових ризиків (енергетичних, безпекових, логістичних).

2. Інституційне проектування передбачає створення «Офісу резильєнтності» або призначення уповноважених осіб, відповідальних за координацію адаптивних заходів між різними відділами ОМС.

3. Ресурсне забезпечення передбачає формування «портфеля проєктів стійкості» для подання на міжнародне грантове фінансування та виділення цільових резервів у місцевому бюджеті.

4. Пілотне впровадження передбачає прийняття швидких рішень (quick wins), таких як встановлення автономних джерел живлення для критичних об'єктів або запуск цифрової платформи зв'язку з мешканцями.

5. Масштабування та корекція передбачають впровадження успішних практик на всю територію громади та внесення змін до стратегії на основі отриманого досвіду.

Система індикаторів оцінки рівня адаптивної резильєнтності необхідна для впровадження з метою вимірювання успішності стратегії в умовах невизначеності, пропонується відмовитися від суто економічних показників на користь комплексного індексу життєстійкості громади (Community Resilience Index), що включає:

– Часові показники, що забезпечують швидкість відновлення надання базових послуг (вода, світло, зв'язок) після настання безпекового Інциденту.

– Інфраструктурні показники забезпечують моніторинг автономних об'єктів критичної інфраструктури та рівень зносу захисних споруд.

– Соціальні показники представляють рівень довіри до місцевої влади, активність волонтерського сектору та динаміку повернення населення (або стабілізацію кількості ВПО).

– Економічні показники перебувають висвітлення збережених та новостворених робочих місць у реальному секторі економіки, попри безпекові загрози.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Бар'єри реалізації адаптивних стратегій та шляхи їх подолання висвітленні в дослідженні та представляють показники, що ідентифікують ключові перешкоди, що заважають громадам ставати стійкими:

– Законодавча ригідність, невідповідність застарілих нормативів будівництва та бюджетного кодексу вимогам воєнного часу. Шлях подолання – лобіювання законодавчих змін через асоціації міст.

– Кадровий дефіцит висвічується брак фахівців з управління ризиками та проєктного менеджменту. Шлях подолання – створення міжмуніципальних освітніх хабів та залучення зовнішніх експертів.

– Психологічна втома, зниження адаптаційного потенціалу громади через тривалий стрес. Шлях подолання – впровадження програм ментального здоров'я та підтримки психосоціальної стійкості.

Прогностичні сценарії розвитку територіальних громад до 2030 року представлені на основі аналізу перманентних ризиків. За результатами дослідження розроблено (передбачено) три сценарії розвитку українських громад:

1. «Інерційний» (Status Quo): Громади реагують на кризи постфактум, розвиток відбувається хаотично за рахунок зовнішніх дотацій.

2. «Фрагментарна стійкість»: Окремі прогресивні громади впроваджують адаптивні інструменти, створюючи адаптивні інструменти, створюючи «острови безпеки», проте загальна система залишається вразливою.

3. «Системна адаптивність»: Масштабне впровадження запропонованої адаптивної стратегії на державному та локальному рівнях. Громади стають суб'єктами глобальної безпеки, привабливими для інвестицій завдяки високому рівню передбачуваності та керованості ризиками.

Роль міжнародного партнерства у забезпеченні сталого розвитку громад представлено аналізом механізмів інтеграції українських громад у європейський простір через інструменти Twinning та U-LEAD. Обґрунтовано, що адаптивна стратегія громади є найкращим «вхідним квитком» для отримання прямих іноземних інвестицій, оскільки демонструє здатність громади гарантувати безпеку капіталу навіть в умовах глобальної невизначеності.

Висновки та пропозиції. У результаті проведеного дослідження теоретичних та прикладних аспектів формування адаптивної стратегії резильєнтності територіальних громад в умовах перманентних безпекових ризиків та глобальної невизначеності сформовано такі висновки:

– Переосмислено концепт резильєнтності, встановлено, що в умовах затяжної воєнної агресії традиційна модель «повернення до рівноваги» є неефективною. Обґрунтовано перехід до адаптивної резильєнтності, яка розглядається як динамічна спроможність громади не лише поглинати шоки, а й використовувати кризу для структурної трансформації та якісного оновлення систем управління.

– Ідентифіковано природу перманентних ризиків. Визначено, що сучасні безпекові загрози для громад України мають кумулятивний характер, поєднуючи кінетичні руйнування, енергетичну вразливість та демографічну ерозію. Це створює середовище «постійної кризи», де безпека стає не допоміжним фактором, а базовим фундаментом будь-якої стратегії сталого розвитку.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

– Розроблено модель адаптивного управління. Доведено, що ефективне врядування в умовах невизначеності потребує впровадження інструментів Agile-менеджменту, сценарійного планування бюджетів та цифровізації муніципальних сервісів. Запропоновано перехід від «бюджетів споживання» до «бюджетів життєстійкості», що передбачає гнучке маневрування ресурсами для швидкого відновлення критичної інфраструктури.

– Визначено роль соціального капіталу. Встановлено, що стійкість громади прямо залежить від рівня партисипації (залученості) мешканців та бізнесу. Формування мереж горизонтальної взаємодії та міжмуніципальне співробітництво дозволяють компенсувати дефіцит ресурсів окремих громад та створювати регіональні «кластери безпеки».

– Запропоновано систему моніторингу. Обґрунтовано необхідність впровадження Індексу життєстійкості громади, який базується на показниках швидкості відновлення сервісів, рівня автономності систем життєзабезпечення та здатності утримувати людський капітал. Це дозволяє органам місцевого самоврядування та міжнародним донорам об'єктивно оцінювати ефективність інвестицій у безпековий розвиток територій.

– Практична значущість зорієнтована на впровадженні адаптивної стратегії, що дозволить територіальним громадам трансформуватися з об'єктів зовнішнього впливу на суб'єктів власної безпеки. Це є ключовою умовою для залучення міжнародних інвестицій у межах повоєнного відновлення, оскільки інституційна стійкість громади стає головною гарантією збереження та розвитку капіталу в умовах глобальної нестабільності.

Список використаних джерел:

[1] Амоша, О., Залознова, Ю., Новікова, О., Азьмук, Н., Брюховецька, Н., Булєєв, І., Ляшенко, В., Осадча, Н., Підоричева, І., Рогоза, М., Хандій, О., & Панькова, О. (2023). Деякі концептуальні пропозиції Інституту економіки промисловості НАН України щодо підтримки та розвитку вітчизняної промисловості під час воєнного стану та повоєнної неоіндустріальної модернізації. *Вісник економічної науки України,* 1(44), 161–183. https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.1(44).161-183.

[2] Височин, А., Височин, Д., & Щербак, І. (2024). Аналіз ризиків і вразливостей у фінансовій стійкості територіальних громад. *Економіка та суспільство*, (63). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-32.

[3] Дерев'янчук, В. (2024). Економічна децентралізація в Україні: здобутки, виклики, завдання, міжнародний досвід. *Економіка та суспільство*, (67). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-32.

[4] Заяць, Т., Романюк, С., Краєвська, Г., Дяконенко, О., & Сова, О. (2024). Пріоритетні напрями формування спроможних територіальних громад в Україні. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 10(1), 135–164. https://doi.org/10.51599/are.2024.10.01.06.

[5] Карпенко, О., Осьмак, А., Васюк, Н., Гамкрелідзе, К., & Шульга, Л. (2024). Особливості та перспективи застосування гнучкого управління у проєктній діяльності органів публічної влади. *Аспекти публічного управління*, 12(4), 67-72. https://doi.org/10.15421/152450.

[6] Майстренко, К., & Білик, О. (2023). Стратегічне планування в умовах невизначеності: адаптація до змін у публічному секторі в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*, (2(68), 100-104. https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-14.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[7] Сокол, М., & Богданова А. (2025). Забезпечення екологічної безпеки в Україні в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 36(75)(1), 42–47. https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.1/07.
[8] Суходоля, О. (2024). Стійкість критичної інфраструктури та життєво важливих функцій і послуг: формалізація завдань і змісту дій суб'єктів забезпечення. *Стратегічна панорама*, (2), 5-20. https://doi.org/10.53679/2616-9460.2.2023.01.
[9] Таран, Є. (2024). Особливості загроз економічній безпеці України в умовах глобалізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Національна безпека*, 1(1), 46-50. https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/1-5/11.
[10] Bai, X., & Elmqvist, T., et al. (2025). Reimagining urban science for global sustainability: Five strategic research areas. Global Sustainability, 8, e38, 1–17. https://doi.org/10.1017/sus.2025.10025.
[11] Glaeser, E. (2022). Urban resilience. *Urban Studies*, 59(1), 3-35. https://doi.org/10.1177/004209802110522.
[12] Han Chu, Robert Hassink, Ron Martin, Peter Sunley, Gregory Unruh. (2026) Rethinking path dependence and lock-ins in regions, economy and society, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 19(1), 1–15. https://doi.org/10.1093/cjres/rsag001.
[13] Masten, Ann S., Tyrell, Fanita A., & Cicchetti, D. (2023). Resilience in development: Pathways to multisystem integration. *Development and Psychopathology.* 35(5), 2103–2112. https://doi.org/10.1017/S0954579423001293.
[14] Metelenko, N., Voronkova, V., Nikitenko, V., Tubolets, I., Zelenin, Y., Marchenko, O., Babko, N., Podakov, E., & Salnikova, M. (2025). Integration of environmental technologies into industrial management as a tool for ensuring sustainable development. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*, 2025, 23(1), 230–237. https://doi.org/10.57239/PJLSS-2025-23.1.0020.
[15] Mulska, O., Storonyanska, I., Patytska, K., Ivaniuk, U., & Voznyak, H. (2023). Economic growth of Ukrainian regions and determinants of financial resilience: Modeling the causal nexus. *Problems and Perspectives in Management*, 21(4), 398-414. DOI: http://dx.doi.org/10.21511/ppm.21(4).2023.31/
[16] Norström, A.V., Agarwal, B., Balvanera, P., Baptiste, B., Bennett, E.M., Brondízio, E., Folke, C., & Spierenburg, M. (2022). The programme on ecosystem change and society (PECS) – a decade of deepening social-ecological research through a place-based focus. *Ecosystems and People,* 18(1), 598–608. https://doi.org/10.1080/26395916.2022.2133173.
[17] Qiong, Xu, Meirui, Zhong, & Yu Dong. (2024). Digital economy and risk response: How the digital economy affects urban resilience. *Cities,* 155(1):105397. *Cities,* 155(1):105397. https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.105397.
[18] Walker, B., Crépin, AS., Nyström, M., & Elmqvist, T., et al. (2023). Response diversity as a sustainability strategy. *Nat Sustain,* (6), 621–629 https://doi.org/10.1038/s41893-022-01048-7.

ADAPTIVE STRATEGY OF RESILIENCE AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE UNDER CONDITIONS OF PERMANENT SECURITY RISKS AND GLOBAL UNCERTAINTY

Oksana Marchenko
Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Economics, Hotel and Restaurant and Tourism Business
Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Ukraine

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Bielchev Maksym
Senior lecturer of the Department of Economics, Hotel and Restaurant and Tourism Business
Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Ukraine

Summary. *The article examines the conceptual foundations for the formation and implementation of adaptive development strategies for territorial communities in Ukraine under the conditions of an unprecedented combination of military threats, economic instability, and global uncertainty. The relevance of the study is driven by the need to transition from static models of municipal governance to dynamic systems capable of ensuring the functioning of territories in an environment where permanent risks have become an integral part of everyday reality.*

The study reinterprets the category of «resilience» within the context of local self-government. It is substantiated that, under current conditions, resilience should not be viewed merely as the ability to recover, but as a tool of adaptive transformation that enables communities to become stronger after each crisis shock. A detailed classification of permanent security risks is provided, distinguishing direct kinetic threats, energy vulnerability, demographic erosion, and environmental consequences of military actions.

The article proposes an original model of adaptive governance based on the principles of Agile management, scenario planning, and the digitalization of municipal services. The necessity of introducing «resilience budgets» is justified, which allow for flexible allocation of financial resources to ensure rapid restoration of critical infrastructure. The role of social capital and inter-municipal cooperation is identified as a key factor in compensating for resource deficits.

The scientific novelty of the research lies in the development of a comprehensive system of indicators for assessing the level of adaptive resilience of a community. This system enables monitoring the effectiveness of managerial decisions based on such parameters as the speed of service recovery, the autonomy of life-support systems, and the capacity to retain human capital.

The practical significance of the study consists in the possibility of its application by local self-government bodies for adjusting sustainable development strategies and developing investment passports of communities within the framework of post-war recovery and European integration.

Keywords: *territorial communities, resilience, adaptive strategy, sustainable development, permanent security risks, global uncertainty, adaptive governance, viability, energy decentralization, social capital.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.017

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ

Сосновський Геннадій Юрійович
аспірант кафедри смарт-економіки
Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Хаустова Євгенія Борисівна
доктор економічних наук, професор кафедри смарт-економіки
Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Анотація. *У статті досліджено вплив цифровізації на сталий розвиток креативних індустрій у глобальному економічному середовищі. Актуальність теми зумовлена зростанням ролі цифрових технологій у формуванні нових моделей створення, розповсюдження та споживання креативного продукту. Метою дослідження є аналіз взаємозв'язку між цифровізацією та параметрами сталості креативного сектору. У роботі використано методи порівняльного та статистичного аналізу, а також узагальнення даних міжнародних організацій. Встановлено, що цифровізація сприяє економічному зростанню, підвищенню кризостійкості та розширенню доступу до глобальних ринків, водночас породжуючи ризики нерівності та ринкової концентрації. Практична цінність полягає у розробленні системи показників оцінювання сталого розвитку креативних індустрій.*

Мета дослідження. Проаналізувати вплив цифровізації на сталий розвиток креативних індустрій та розробити систему показників оцінювання цього впливу в економічному, соціальному й екологічному вимірах.

Методологія. У дослідженні використано методи порівняльного і статистичного аналізу, системно-структурного підходу та узагальнення даних міжнародних організацій (ЮНКТАД, ЮНЕСКО, Євростат, МОП, ВЕФ) для виявлення тенденцій цифровізації та оцінювання їхнього впливу на сталий розвиток КІ.

Результати. Проаналізовано динаміку світового ринку креативних товарів і послуг за 2010–2022 рр. Встановлено, що цифровізація забезпечила зростання експорту креативних послуг до 1,4 трлн дол. США у 2022 р. та підвищила кризостійкість сектору. Визначено роль людського капіталу як ключового ресурсу трансформації. Розроблено чотиривимірну систему показників та обґрунтовано стратегічні напрями державної політики підтримки цифрового переходу КІ.

Наукова новизна. Вперше запропоновано комплексну систему показників оцінювання сталого розвитку креативних індустрій в умовах цифровізації, що інтегрує економічну, соціальну, екологічну та управлінську складові й може застосовуватися для моніторингу досягнення ЦСР на національному та галузевому рівнях.

Висновки. Цифровізація є визначальним чинником зростання та кризостійкості КІ, однак породжує ризики ринкової концентрації та поглиблення нерівності. Ефективна державна політика має поєднувати розбудову цифрової інфраструктури, інвестиції в людський капітал і антимонопольне регулювання.

Ключові слова*: система показників оцінювання, сталий розвиток, людський капітал, динаміка діяльності, цифровізація, креативні індустрії.*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ВСТУП

Цифровізація та сталий розвиток становлять дві взаємопов'язані стратегічні орієнтири економічної політики на початку XXI століття. Перша охоплює масштабне впровадження цифрових технологій у всі сфери господарської діяльності, друга передбачає гармонізацію економічного зростання з вимогами соціальної справедливості та екологічної безпеки. Креативні індустрії (далі КІ), як сектор, що базується на творчості й інтелектуальному капіталі, зазнали впливу цих тенденцій раніше за більшість інших галузей: цифрові платформи, стрімінг, хмарні сервіси та штучний інтелект змінили способи створення, розповсюдження і споживання культурного продукту задовго до того, як ці питання набули центрального місця в науковому та політичному дискурсі. На глобальному рівні КІ демонструють стійке зростання: за даними ЮНКТАД, у 2022 р. обсяг світового експорту креативних послуг становив 1,4 трлн дол. США, що майже вдвічі перевищує обсяг експорту креативних товарів [3]. В умовах множинних криз, пандемії, COVID-19, геополітичних потрясінь та кліматичних змін, КІ продемонстрували помітну кризостійкість: скорочення їхнього експорту в 2020 р. становило лише 1,8%, тоді як сукупний світовий експорт послуг впав на 20% [2]. Наведені дані вказують на те, що цифровізація не лише трансформує КІ, а й підвищує їхню стійкість до зовнішніх шоків

Разом із тим стрімкий цифровий перехід породжує нові виклики: монополізацію платформ, нерівномірний доступ до цифрової інфраструктури, деформацію систем авторської винагороди та ризики витіснення малих творців великими технологічними корпораціями. Подолання цих суперечностей потребує багатовимірного аналітичного підходу до оцінювання сталості КІ, що охоплює соціальний, екологічний та управлінський виміри поряд з економічним. Попри зростання кількості публікацій із цієї тематики, в науковій літературі відсутня уніфікована система показників, яка б інтегрувала всі зазначені виміри в єдиний аналітичний інструментарій. Усунення цієї методологічної прогалини і є завданням пропонованого дослідження.

Постановка проблеми

Сучасний розвиток світової економіки характеризується двома взаємопов’язаними тенденціями, а саме прискоренням процесів цифровізації та переорієнтацією на принципи сталого розвитку. Креативні індустрії (далі КІ) перебувають на перетині цих тенденцій: вони є водночас рушієм та об’єктом цифрової трансформації, а їхня економічна та соціальна значущість неухильно зростає. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/78/133 «Сприяння розвитку креативної економіки задля сталого розвитку», ухвалена 19 грудня 2023 р., закріпила за КІ роль стратегічного інструменту досягнення Цілей сталого розвитку (далі ЦСР) [1].

Водночас питання кількісного оцінювання впливу цифровізації на параметри сталості в креативному секторі залишається недостатньо розробленим у науковій літературі. Відсутня уніфікована система показників, яка б інтегрувала економічну, соціальну та екологічну складові сталого розвитку з урахуванням специфіки цифрового середовища. Це зумовлює актуальність і практичну значущість проведеного дослідження.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика сталого розвитку КІ та впливу на неї цифровізації досліджується у роботах вітчизняних і зарубіжних науковців, а також в аналітичних доповідях авторитетних міжнародних організацій. Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) систематично публікує дані щодо стану глобальної креативної економіки. У доповіді *Creative Economy Outlook 2022* зазначається, що нові технології Індустрії 4.0 докорінно змінюють деякі КІ, а пандемія COVID-19 прискорила перехід до електронної комерції та цифрових платформ [2]. Доповідь Creative Economy Outlook 2024 фокусується на впливі цифровізації та штучного інтелекту (далі ШІ) на креативну економіку, конкурентних викликах і зусиллях з досягнення сталості [3].

ЮНЕСКО у Глобальній доповіді Re Shaping Policies for Creativity (2022) підкреслює, що цифрове середовище кардинально змінило ланцюжок цінності культурних і КІ, породивши нові ризики: цифрове піратство та недостатню компенсацію творців, а також ризик поглиблення нерівності через обмежений доступ до мережі та цифрову неграмотність [4]. Міжнародна федерація фонографічної індустрії (IFPI) фіксує структурні зміни ринку музики під впливом стрімінгових сервісів [5]. Статистичне управління ЄС (Євростат) надає дані щодо внеску культурного і креативного сектору до економіки держав-членів ЄС [6].

Доповідь Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) Future of Jobs Report 2025 аналізує трансформацію ринку праці під впливом технологічних змін, акцентуючи на зростанні попиту на навички, критичні для КІ, творче мислення, стійкість та аналітичне мислення [7]. Зайнятість у КІ також досліджують аналітики Дослідницької служби Європейського парламенту, фіксуючи специфіку нестандартних форм праці в секторі [8].

Попри значний масив публікацій, проблема розроблення інтегрованої системи показників для оцінювання сталого розвитку КІ в умовах цифровізації залишається невирішеною, чим і визначається мета цієї статті.

Постановка завдання.

Метою статті є дослідження впливу цифровізації на сталий розвиток КІ та розроблення системи показників оцінювання цього впливу з урахуванням економічної, соціальної й екологічної складових сталості. Для досягнення мети поставлено завдання:

1) проаналізувати глобальні тенденції розвитку ринку креативних товарів і послуг в умовах цифровізації;

2) визначити роль людського капіталу у цифровій трансформації КІ;

3) обґрунтувати структуру системи показників оцінювання сталого розвитку КІ;

4) запропонувати напрями державної політики стимулювання цифрового переходу в секторі.

Виклад основного матеріалу дослідження

Теоретичні основи взаємозв'язку цифровізації та сталого розвитку КІ.

ЮНКТАД визначає КІ як цикли створення, виробництва та розповсюдження товарів і послуг, у яких основними вхідними ресурсами є творчість та інтелектуальний капітал [2]. Вони охоплюють сукупність видів діяльності, заснованих на знаннях, що виробляють матеріальні блага та

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

нематеріальні інтелектуальні або мистецькі послуги зі змістовним творчим наповненням, економічною цінністю та ринковими цілями.

Концепція сталого розвитку, закріплена Порядком денним ООН до 2030 року, передбачає рівновагу між економічним зростанням, соціальним добробутом та охороною навколишнього середовища. Цифровізація - це масштабне впровадження цифрових технологій у всі сфери господарської діяльності. Вона виступає чинником, що впливає на всі три виміри сталості одночасно. Для КІ цей вплив є особливо значущим, оскільки цифрові технології трансформують не лише виробничий процес, а й моделі розповсюдження та споживання креативного продукту.

Цифрові платформи знижують транзакційні витрати та розширюють доступ до глобальних ринків, зокрема для індивідуальних творців і малих підприємств. Водночас вони породжують нові виклики: контроль якості, питання авторського права, конфіденційність і монополізацію ринку. Ефективне регуляторне середовище є необхідною умовою того, щоб зазначені технології слугували інтересам усіх учасників ринку та сприяли розвитку конкурентоспроможної креативної економіки [3].

Вплив цифровізації на економічну складову сталого розвитку КІ.

Динаміка глобальних ринків свідчить про економічне значення процесів цифровізації для КІ. За даними ЮНКТАД, загальний обсяг світового експорту креативних послуг (далі КП) досяг рекордних 1,4 трлн дол. США у 2022 р., що на 29% більше порівняно з 2017 р., тоді як експорт креативних товарів (далі КТ) зріс на 19% і досяг 713 млрд дол. [3]. Для порівняння: у 2010 р. обсяг КП становив 487 млрд дол., а КТ 419 млрд дол. [2]. Частка КП у загальному обсязі світового експорту послуг зросла з 12% у 2012 р. до 19% у 2022 р. [3].

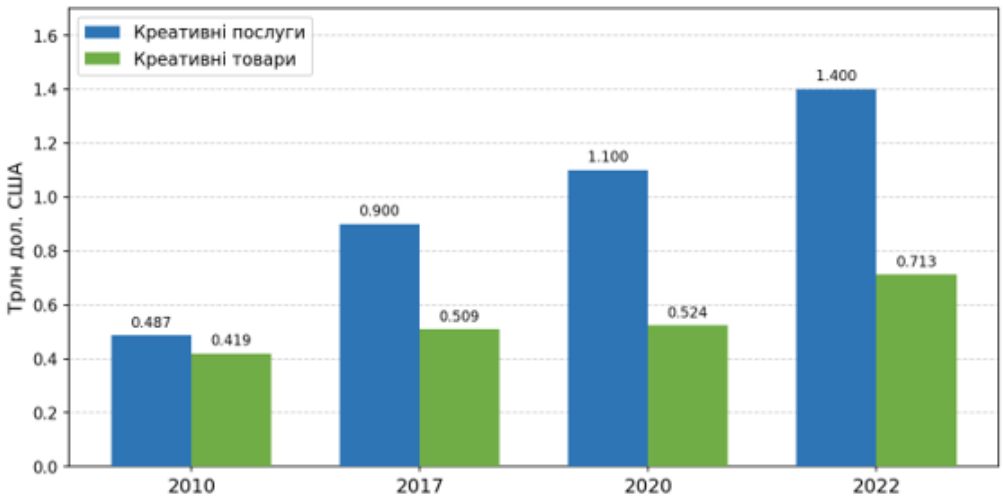

Рис. 1. Динаміка світового експорту креативних товарів і послуг, 2010–2022 рр.
Джерело: складено за даними UNCTAD Creative Economy Outlook 2022, 2024 [2; 3]

Структура цього зростання безпосередньо відображає цифровізацію сектору. Програмне забезпечення формує 41,3% усього обсягу експорту КП, дослідження і розробки - 30,7%, реклама та архітектура - 15,5%, аудіовізуальні послуги - 7,9%, інформаційні послуги - 4%, культурні та рекреаційні послуги - 0,6% [3] (рис. 2).

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Подальше посилення ролі цифрових технологій простежується і на рівні окремих підсекторів креативних індустрій. Зокрема, у сегменті індустрії записаної музики, за даними IFPI, частка стрімінгових сервісів у глобальних доходах зросла з 62,1% у 2020 р. до 67,3% у 2023 р., що свідчить про домінування цифрових каналів дистрибуції у цьому сегменті [5].

Рис. 2. Структура світового експорту креативних послуг у 2022 р., %
Джерело: складено за даними UNCTAD Creative Economy Outlook 2024 [3]

Важливою характеристикою сталості КІ є їх кризостійкість. Під час пандемії COVID-19 у 2020 р. експорт КП скоротився лише на 1,8%, тоді як загальний обсяг світового експорту послуг впав на 20% [2]. Частка КІ у ВВП країн, де є доступні дані, коливається від 0,5% до 7,3%, а у зайнятості від 0,5% до 12,5% [3]. За даними Євростат, 2,1 млн культурних підприємств ЄС створили додану вартість близько 202 млрд євро (1,9% від загального обсягу ділової економіки), а сукупний чистий оборот сектору становив близько 524 млрд євро [6].

Цифрові інструменти є визначальним чинником доступу до глобальних ринків для малих і середніх підприємств та індивідуальних творців. Водночас ринкова концентрація залишається серйозним викликом: у США «велика п'ятірка» видавців контролює близько 80% книжкового ринку, шість кіностудій, а це майже 90% касових зборів, а три компанії у 2021 р. домінували на 59% ринку глобальних стрімінгових музичних підписок [3]. За даними ЮНКТАД, частка країн, що розвиваються, у світовому експорті КП зросла з близько 10% у 2010 р. до майже 20% у 2022 р. [3].

Людський капітал як ключовий ресурс цифрової трансформації КІ.

Людський капітал є визначальним ресурсом розвитку КІ, оскільки творчість і знання складають основну вхідну частину виробничого процесу в цьому секторі. Цифровізація докорінно змінює вимоги до компетентностей фахівців КІ. За даними ЮНКТАД, цифрові навички є критичними, але поряд з ними необхідні загальні та допоміжні навички: грамотність, числова компетентність, дизайн, маркетинг та підприємництво [2].

Доповідь ВЕФ Future of Jobs *2025* (підготовлена на основі опитування понад 1 000 провідних роботодавців, що представляють понад 14 млн працівників у 22 галузевих кластерах і 55 економіках) прогнозує, що до 2030 р. буде створено 170 млн нових робочих місць, а 92 млн ліквідовано, внаслідок

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

чого чистий приріст становитиме 78 млн [7]. Серед навичок, що найбільш стрімко зростають у попиті: ШІ та робота з великими даними, мережева безпека, технологічна грамотність, творче мислення, стійкість та гнучкість. Майже 40% навичок, необхідних для виконання роботи, зміняться, а 63% роботодавців вже сьогодні вказують на нестачу кваліфікованих кадрів як на ключовий бар'єр для трансформації бізнесу [7].

ЮНЕСКО фіксує суттєв диспропорції у доступі до програм цифрової освіти та підготовки в галузі культури й творчості між регіонами, зокрема відсутність системного підходу до формування цифрових навичок та менеджменту культури [4]. Зростання частки дистанційної та гібридної зайнятості у КІ формує нові виклики щодо соціального захисту творчих працівників, які часто мають нестандартні форми зайнятості: короткострокові контракти, часткову зайнятість та сезонну працю [8].

Система показників оцінювання сталого розвитку КІ в умовах цифровізації.

Комплексна оцінка сталого розвитку КІ під впливом цифровізації потребує системного підходу до формування показників, що охоплюють економічний, соціальний та екологічний виміри. Спираючись на аналіз міжнародних методологічних рамок та принципи сталого розвитку ООН, пропонується структура системи показників, наведена в таблиці 1.

Таблиця 1

Система показників оцінювання сталого розвитку КІ в умовах цифровізації

Економічний	Ринкові показники	Обсяг експорту КТ і КП; частка КІ у ВВП;темпи зростання доходів	UNCTAD [2; 3]; Євростат [6]
Економічний	Цифрова активність	Частка цифрових каналів збуту; доходи від стрімінгу; частка е-комерції	UNCTAD [3]; IFPI [5]
Соціальний	Зайнятість та людський капітал	Кількість зайнятих у КІ; частка цифрових спеціальностей; доступність освіти	Євростат [6]; ВЕФ [7]; EPRS [8]
Соціальний	Інклюзивність та доступ	Рівень цифрового охоплення; гендерний баланс; соціальна захищеність	ЮНЕСКО [4]; МОП [9]
Екологічний	Екологічна стійкість	Вуглецевий слід заходів КІ; впровадження принципів циклічної економіки	UNCTAD [3]
Управлінський	Регуляторне середовище	Наявність нац. стратегії КІ; законодавство про ІВ; рамки регулювання ШІ	ЮНЕСКО [4]; UNCTAD [3]

Джерело: розроблено авторами на основі [2-9]

Запропонована система показників відповідає рекомендаціям ЮНКТАД щодо уніфікації підходів до вимірювання КІ, усунення прогалин у даних та

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

зміцнення аналітичного потенціалу галузі [2]. ЮНЕСКО наголошує на необхідності міжнародно узгоджених індикаторів для КІ і визнає, що значна частина роботи зі збирання даних у цій сфері ще не завершена [4]. Екологічний вимір набуває дедалі більшої ваги в державній політиці: 12 з 36 країн, опитаних ЮНКТАД у 2024 р., мають спеціальні ініціативи для КІ, ще 12 заохочують сталі бізнес-практики, сталий дизайн, енергоефективність та принципи циклічної економіки [3].

Стратегічні напрями державної політики щодо стимулювання цифрового переходу КІ.

На основі проведеного аналізу виокремлено такі стратегічні напрями державної політики.

1. Розбудова цифрової та правової інфраструктури. ЮНКТАД рекомендує створення та модернізацію законодавчих рамок щодо КІ, у тому числі оновлення законодавства про інтелектуальну власність; усунення перешкод для участі підприємців і МСП у цифрових послугах: поганого зв'язку, відсутності цифрових навичок, обмеженого доступу до онлайн-платежів [2].

2. Інвестиції в людський капітал. Людські навички мають вирішальне значення для цифрової трансформації КІ. Розвиток людського потенціалу потребує вкладень у систему освіти: школи, університети, коледжі та провайдерів навчання. Необхідні не лише цифрові компетентності, а й загальні навички: грамотність, числова компетентність, дизайн, маркетинг та підприємництво [2]. ВЕФ наголошує, що метою «Reskilling Revolution» стало оснащення 1 млрд людей кращою освітою, та навичками до 2030 р., що стало ключовим для сталого переходу ринку праці [7].

3. Регулювання ринкової концентрації та забезпечення конкурентності. Цифровізація породжує ризики монополізації: у 2021 р. три компанії контролювали 59% глобального ринку стрімінгових музичних підписок [3]. Належні регуляторні рамки необхідні для забезпечення рівних умов та підтримки конкурентоспроможності малих виробників.

4. Міжнародне співробітництво та подолання цифрового розриву. Розвинені країни у 2020 р. забезпечили 82,3% усього світового експорту КП [2], тоді як частка країн, що розвиваються, зросла з 10% у 2010 р. до 20% у 2022 р. [3]. Подолання цифрового розриву є необхідною умовою інклюзивного сталого розвитку глобальної КЕ. Резолюція ООН A/RES/78/133 закликає до відповідної міжнародної технічної допомоги [1].

Висновки з проведеного дослідження

Результати дослідження дозволяють сформулювати низку висновків щодо механізмів взаємодії між цифровізацією та сталим розвитком КІ.

По-перше, встановлено, що цифровізація виконує подвійну функцію стосовно сталості: з одного боку, вона підвищує кризостійкість і розширює ринковий доступ для КІ, що підтверджується падінням їхнього експорту лише на 1,8% у 2020 р. на тлі 20-відсоткового скорочення світового ринку послуг загалом; з іншого генерує системні ризики монополізації та поглиблення нерівності між учасниками ринку. Ця суперечність залишається невирішеною і потребує системного регуляторного реагування.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

По-друге, дослідження засвідчило, що людський капітал є не просто одним із ресурсів, а визначальним обмежувальним чинником цифрового переходу КІ. Навіть за наявності технологічної та правової інфраструктури нестача цифрових компетентностей і творчих навичок здатна загальмувати або повністю нейтралізувати позитивний ефект цифровізації. Це свідчить про необхідність розглядати інвестиції в освіту не як допоміжний, а як пріоритетний елемент стратегії сталого розвитку сектору.

По-третє, розроблена чотиривимірна система показників (економічний, соціальний, екологічний та управлінський виміри) вирішує методологічну проблему, що залишається відкритою в наявних дослідженнях: наявні рамки або зосереджені виключно на економічних індикаторах, або не враховують специфіки цифрового середовища. Практична цінність запропонованої системи полягає в її придатності для порівняльного моніторингу на національному й галузевому рівнях у контексті Порядку денного ООН до 2030 р.

По-четверте, аналіз міжнародного досвіду підтвердив, що країни, які сформували комплексну регуляторну архітектуру поєднавши розвиток цифрової інфраструктури, захист інтелектуальної власності та антимонопольну політику, демонструють вищу інклюзивність цифрового переходу КІ. Для країн, що розвиваються, включно з Україною, це означає необхідність одночасного, а не послідовного вирішення зазначених завдань.

Результати дослідження є базою для подальшого емпіричного дослідження - збору первинних даних щодо конкретних підсекторів КІ (зокрема дизайну, анімації та ігрової індустрії) і верифікації запропонованої системи показників на реальних матеріалах. Перспективним напрямом є побудова прогнозних моделей динаміки КІ в умовах поширення генеративного штучного інтелекту.

Список використаних джерел:

[1] Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй. Резолюція A/RES/78/133: Сприяння креативній економіці для сталого розвитку. Нью-Йорк: Організація Об'єднаних Націй, 2023. URL: https://digitallibrary.un.org/record/4031531 (дата звернення: 10.04.2026).
[2] ЮНКТАД. Перспективи креативної економіки 2022. Женева: Організація Об'єднаних Націй, 2022. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ditctsce2022d1_en.pdf (дата звернення: 10.04.2026).
[3] ЮНКТАД. Перспективи креативної економіки 2024. Женева: Організація Об'єднаних Націй, 2024. URL: https://unctad.org/publication/creative-economy-outlook-2024 (дата звернення: 12.04.2026).
[4] ЮНЕСКО. Re|Формування політик творчості: розглядання культури як глобального суспільного блага. Париж: ЮНЕСКО, 2022. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380479 (дата звернення: 12.04.2026).
[5] IFPI. Глобальний музичний звіт 2024: стан індустрії. Лондон: Міжнародна федерація фонографічної індустрії, 2024. URL: https://www.ifpi.org/wp-content/uploads/2024/03/Global-Music-Report-2024.pdf (дата звернення: 12.04.2026).
[6] Євростат. Культурна статистика — культурні підприємства. Люксембург: Статистичне управління Європейського Союзу, 2025. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_cultural_enterprises (дата звернення: 12.04.2026).

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[7] Всесвітній економічний форум. Звіт про майбутнє робочих місць 2025 року. Женева: Всесвітній економічний форум, 2025. URL: https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2025/ (дата звернення: 16.04.2026).
[8] Європейська парламентська дослідницька служба. Зайнятість у культурному та креативному секторах. Брюссель: Європейський парламент, 2019. URL: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2019)642264 (дата звернення: 16.04.2026).
[9] Міжнародна організація праці. Світовий рівень зайнятості та соціальних перспектив: тенденції 2024 року. Женева: МОП, 2024. URL: https://www.ilo.org/publications/flagship-reports/world-employment-and-social-outlook-trends-2024 (дата звернення: 16.04.2026).

THE IMPACT OF DIGITALIZATION ON THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE CREATIVE INDUSTRIES

Sosnovskyi Hennadii
Postgraduate Student of the Department of Smart Economics
Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine
Khaustova Yevheniia
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Smart Economics
Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

Summary. The article examines the impact of digitalization on the sustainable development of creative industries within the global economic environment. The relevance of the study is обусловлена the increasing role of digital technologies in shaping new models of creation, distribution, and consumption of creative products. The purpose of the research is to analyse the relationship between digitalization and the key parameters of sustainability in the creative sector. The study employs comparative and statistical analysis, as well as the synthesis of data from international organisations. The findings indicate that digitalization contributes to economic growth, enhances crisis resilience, and expands access to global markets, while simultaneously generating risks of inequality and market concentration. The practical value of the research lies in the development of a system of indicators for assessing the sustainable development of creative industries.

Purpose. To analyse the impact of digitalization on the sustainable development of creative industries and to develop a framework of indicators for assessing this impact across economic, social, and environmental dimensions.

Methodology. The study employs comparative and statistical analysis, systems-structural approach, and synthesis of data from international organisations (UNCTAD, UNESCO, Eurostat, ILO, WEF) to identify digitalization trends and evaluate their influence on the sustainable development of creative industries.

Results. The dynamics of the global market for creative goods and services over 2010–2022 are analysed. Digitalization is found to have driven creative services exports to a record USD 1.4 trillion in 2022 and enhanced the sector's crisis resilience. The role of human capital as a key transformative resource is identified. A four-dimensional indicator framework (economic, social, environmental, and governance dimensions) is developed, and strategic public policy directions for supporting the digital transition of creative industries are substantiated.

Scientific novelty. A comprehensive framework of indicators for assessing the sustainable development of creative industries under digitalization is proposed for the first time, integrating

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

economic, social, environmental, and governance components suitable for monitoring SDG progress at national and sectoral levels.
Conclusions. Digitalization is a decisive driver of growth and crisis resilience in creative industries, yet generates risks of market concentration and deepening inequality. Effective public policy must combine digital infrastructure development, human capital investment, and antitrust regulation.
Key words: *performance indicators system, sustainable development, human capital, activity dynamics, digitalization, creative industries.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.018

ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ХІТОЗАНОВИХ ПОКРИТТІВ У ХАРЧОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

Горбатюк Наталія Миколаївна
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри біології та хімії
Уманський національний університет, Україна

Бохан Юлія Володимирівна
кандидат хімічних наук,
доцент кафедри харчових технологій
Херсонський державний аграрно-економічний університет, Україна

Анотація. *У статті досліджено економічні передумови та перспективи комерціалізації хітозанових покриттів у харчовій промисловості України. Проаналізовано сучасні наукові підходи до використання хітозану як основи для їстівних біополімерних плівок, що забезпечують подовження терміну зберігання харчових продуктів, зниження втрат під час логістики та підвищення їх якості. Узагальнено міжнародний досвід впровадження хітозанових edible coatings та визначено основні напрями їх промислового застосування у контексті розвитку біоекономіки та екологічного пакування. Проведено умовний економічний розрахунок ефективності використання хітозанових покриттів на прикладі підприємства з реалізації свіжої плодоовочевої продукції, який показав суттєве зниження втрат продукції та високий рівень рентабельності впровадження технології. Додатково здійснено порівняльний аналіз традиційних та інноваційних технологій зберігання, що підтвердив переваги хітозанових покриттів за економічними, екологічними та ринковими показниками. Встановлено, що основними бар'єрами комерціалізації є висока собівартість сировини, недостатній рівень вітчизняного виробництва та потреба у нормативному регулюванні. Обґрунтовано перспективи розвитку ринку біополімерних пакувальних матеріалів в Україні та доцільність інвестицій у даний напрям як інструменту підвищення конкурентоспроможності харчової галузі.*

Ключові слова: *хітозан, харчові покриття, edible coatings, економічна ефективність, харчова промисловість, біополімери, комерціалізація, втрати продукції, сталий розвиток, екологічне пакування.*

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах розвитку харчової промисловості України особливого значення набуває впровадження інноваційних, екологічно безпечних та економічно ефективних технологій зберігання харчових продуктів. Одним із перспективних напрямів є використання хітозанових покриттів — біополімерних матеріалів природного

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

походження, які здатні подовжувати термін придатності продукції, зменшувати мікробіологічне псування та знижувати втрати під час транспортування і реалізації.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням попиту на натуральні консерванти та екологічні пакувальні матеріали у світі. Сучасний споживач дедалі частіше орієнтується на безпечні продукти без синтетичних добавок, що стимулює розвиток технологій edible coatings (їстівних покриттів) на основі природних полімерів. Хітозан характеризується біосумісністю, біорозкладністю, нетоксичністю та антимікробними властивостями, що робить його перспективним для використання у м'ясній, рибній, молочній, овочевій та фруктовій галузях.

Для України питання комерціалізації хітозанових технологій є особливо важливим в умовах необхідності модернізації харчової промисловості, зниження втрат продовольства та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на міжнародному ринку. Харчова промисловість залишається однією з ключових галузей економіки України та потребує впровадження інноваційних рішень, орієнтованих на принципи сталого розвитку, екологізації виробництва та енергоефективності.

Додаткової актуальності темі надає необхідність скорочення харчових втрат, які виникають на етапах логістики, зберігання та реалізації продукції. Використання хітозанових покриттів дозволяє уповільнювати окиснювальні процеси, пригнічувати розвиток патогенної мікрофлори та підтримувати якість продукції без застосування значної кількості синтетичних консервантів. Це відповідає сучасним світовим тенденціям розвитку біоекономіки та циркулярної економіки.

Таким чином, дослідження перспектив комерціалізації хітозанових покриттів для харчових продуктів в Україні є актуальним як з технологічної, так і з економічної точки зору, оскільки сприяє розвитку інноваційного виробництва, зменшенню економічних втрат та підвищенню експортного потенціалу харчової галузі.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку світової економіки та посилення вимог до екологічної безпечності виробництва особливої актуальності набуває проблема зниження втрат харчової продукції, підвищення ефективності логістичних процесів та впровадження інноваційних біотехнологій у харчову промисловість. За оцінками міжнародних організацій, значна частина харчових продуктів втрачається на етапах транспортування, зберігання та реалізації, що призводить не лише до економічних збитків підприємств, але й до поглиблення глобальних екологічних проблем. У зв'язку з цим у країнах Європейського Союзу, США, Китаї та Японії активно розвиваються технології біополімерних покриттів для харчових продуктів, зокрема на основі хітозану, який характеризується антимікробними, антиоксидантними та плівкоутворювальними властивостями.

Світові дослідження свідчать, що застосування хітозанових покриттів дозволяє суттєво подовжувати термін придатності харчової продукції, зменшувати втрати при зберіганні та скорочувати потребу у використанні синтетичних консервантів. Так, у роботах M. Mujtaba та співавторів

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

зазначається, що використання біополімерних edible coatings забезпечує підвищення стабільності харчових продуктів та сприяє розвитку sustainable food systems, що є одним із ключових напрямів сучасної біоекономіки [1]. У дослідженнях G. Tripathi та інших авторів встановлено, що хітозанові покриття ефективно пригнічують розвиток патогенної мікрофлори та знижують інтенсивність окиснювальних процесів у продуктах рослинного та тваринного походження [2].

Водночас міжнародний досвід демонструє, що комерціалізація хітозанових технологій має не лише технологічне, але й важливе економічне значення. За даними європейських дослідників, впровадження біополімерних покриттів дозволяє підприємствам скорочувати втрати продукції на 20–40 %, зменшувати витрати на логістику та підвищувати конкурентоспроможність продукції на ринку екологічно орієнтованих товарів [3]. Крім того, розвиток ринку біополімерів є одним із перспективних напрямів циркулярної економіки, оскільки хітозан отримують із вторинної сировини — хітину панцирів ракоподібних, що сприяє комплексній переробці відходів та формуванню доданої вартості.

Для України проблема комерціалізації хітозанових покриттів є особливо актуальною в умовах необхідності модернізації харчової промисловості, адаптації виробництва до європейських стандартів та підвищення експортного потенціалу вітчизняної продукції. Незважаючи на значний ресурсний та виробничий потенціал агропродовольчого сектору, вітчизняні підприємства все ще обмежено використовують біополімерні технології через високу вартість імпортної сировини, недостатній рівень інвестицій у харчові інновації, відсутність промислових масштабів виробництва edible coatings та недостатню нормативно-технічну базу. Одночасно зростання попиту на екологічну упаковку та натуральні консерванти на міжнародному ринку створює передумови для розвитку в Україні нового сегмента біотехнологічного виробництва з високою доданою вартістю.

Таким чином, виникає необхідність комплексного дослідження економічних аспектів комерціалізації хітозанових покриттів у харчовій промисловості України з урахуванням міжнародного досвіду, сучасних тенденцій розвитку біоекономіки та перспектив інтеграції вітчизняних виробників у світовий ринок екологічно безпечних харчових технологій.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика використання хітозанових покриттів у харчових технологіях є міждисциплінарною та активно розвивається у напрямах харчової хімії, біополімерних матеріалів та економіки сталого розвитку. Узагальнення сучасних наукових публікацій дозволяє виділити ключові підходи до використання хітозану як основи для edible films і оцінити його потенціал у зменшенні втрат харчової продукції та підвищенні її якості.

У фундаментальному огляді M. Z. Elsabee та E. S. Abdou систематизовано властивості хітозану як біополімеру та його застосування у виготовленні їстівних плівок і покриттів [4]. Автори підкреслюють, що хітозан характеризується біорозкладністю, нетоксичністю та здатністю формувати стабільні плівки з високими бар'єрними властивостями щодо вологи та газів. У

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

цій же роботі (яка є однією з базових у тематиці) акцентовано увагу на можливості використання хітозану як альтернативи синтетичним пакувальним матеріалам.

У дослідженні Campos, Gerschenson та Flores розглянуто розвиток їстівних плівок з антимікробною активністю [5]. Автори доводять, що додавання антимікробних агентів до біополімерних матриць дозволяє значно підвищити безпечність харчових продуктів та подовжити термін їх зберігання. Особлива увага приділяється саме хітозану як природному антимікробному компоненту, який здатен пригнічувати ріст бактерій і грибків.

Робота Kumar та Dutta присвячена використанню хітину та хітозану у харчовому пакуванні [6]. У ній показано, що ці біополімери можуть формувати міцні плівки з покращеними механічними властивостями, а також забезпечувати контрольовану проникність газів. Автори підкреслюють перспективність використання хітозану у створенні екологічного пакування нового покоління.

Оглядове дослідження Kumar та Dutta присвячене сучасним досягненням у виробництві хітозанових плівок для харчової промисловості [7]. У роботі проаналізовано перехід від лабораторних досліджень до промислового масштабування. Автори зазначають, що основними бар'єрами комерціалізації є висока вартість сировини та технологічні обмеження масового виробництва, однак попит на екологічні пакувальні матеріали стимулює розвиток даного напряму.

У класичних роботах досліджено вплив хітозану на якість і термін зберігання харчових продуктів [8-9]. Автори встановили, що хітозан ефективно знижує мікробіологічне псування, уповільнює окисні процеси та покращує органолептичні властивості продукції, що робить його перспективним натуральним консервантом.

Фундаментальні властивості хітозану як біополімеру морського походження детально розглянуті у роботі Younes та Rinaudo [10]. Автори описують методи отримання хітозану, його структурні характеристики та широкий спектр застосування у харчовій, фармацевтичній та біомедичній галузях. Підкреслюється його значення як відновлюваного ресурсу для розвитку «зеленої» економіки.

У дослідженні Shahidi, Arachchi та Jeon проаналізовано харчові застосування хітину та хітозану [11]. Автори відзначають, що ці біополімери можуть використовуватися не лише як пакувальні матеріали, але й як функціональні добавки, які підвищують харчову цінність продуктів і їх стабільність під час зберігання.

Робота Rinaudo є однією з базових у сфері полімерної хімії хітину та хітозану [12]. У ній систематизовано фізико-хімічні властивості цих матеріалів, їх реакційну здатність та можливості модифікації. Автор підкреслює, що саме хімічна модифікація хітозану відкриває широкі можливості для створення функціональних харчових покриттів.

Окремо слід відзначити дослідження Bhagat та співавторів, яке хоча і не є прямим дослідженням хітозану, але демонструє значення аналітичних методів контролю якості харчових продуктів [13]. У роботі розглядаються методи визначення йоду у харчових продуктах, що є важливим у контексті загальної

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

системи контролю безпечності та якості харчової продукції, до якої також відносяться технології з використанням хітозанових покриттів.

Таким чином, аналіз сучасних наукових публікацій свідчить, що дослідження хітозанових покриттів охоплюють широкий спектр напрямів — від фундаментальної хімії полімерів до прикладних харчових технологій. Водночас більшість робіт зосереджена на технологічних, фізико-хімічних та біологічних аспектах застосування хітозану, тоді як економічні питання його комерціалізації, масштабування виробництва та впровадження у харчову промисловість України залишаються недостатньо дослідженими, що обґрунтовує актуальність подальших економічних досліджень у цьому напрямі.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз перспектив комерціалізації хітозанових покриттів у харчовій промисловості України з урахуванням сучасних тенденцій розвитку біоекономіки, міжнародного досвіду використання edible coatings, а також оцінка економічної доцільності впровадження хітозанових технологій для підвищення конкурентоспроможності харчових підприємств.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- проаналізувати сучасний стан та тенденції розвитку світового ринку біополімерних покриттів для харчових продуктів;
- дослідити фізико-хімічні та технологічні властивості хітозану як основи для створення edible coatings;
- узагальнити міжнародний досвід використання хітозанових покриттів у харчовій промисловості;
- визначити основні економічні переваги застосування хітозанових технологій для підприємств харчової галузі;
- провести економічний аналіз ефективності впровадження хітозанових покриттів з урахуванням зниження втрат продукції та подовження термінів зберігання;
- виявити основні проблеми та бар'єри комерціалізації хітозанових технологій в Україні;
- оцінити перспективи розвитку ринку біополімерних пакувальних матеріалів у контексті інтеграції України до європейського економічного простору;
- обґрунтувати напрями підвищення інвестиційної привабливості хітозанових технологій у системі sustainable food technologies.

Об'єктом дослідження є процес комерціалізації хітозанових покриттів у харчовій промисловості.

Предметом дослідження є економічні та технологічні аспекти впровадження хітозанових edible coatings у виробництво, зберігання та пакування харчових продуктів.

Матеріали і методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі харчових технологій, біоекономіки, інноваційного менеджменту та економіки підприємств харчової промисловості, присвячені використанню біополімерних матеріалів, edible coatings та хітозанових покриттів для зберігання харчових продуктів. Інформаційною базою дослідження слугували матеріали міжнародних наукометричних баз даних Scopus, Web of Science,

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ScienceDirect, SpringerLink, MDPI, статистичні дані щодо розвитку ринку biodegradable packaging, а також результати сучасних досліджень у сфері sustainable food technologies.

У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів. Метод аналізу та узагальнення наукових публікацій застосовано для систематизації сучасних підходів до використання хітозанових покриттів у харчовій промисловості та визначення основних тенденцій розвитку ринку біополімерних пакувальних матеріалів. Порівняльний метод використано для оцінки переваг і недоліків хітозанових edible coatings порівняно з традиційними синтетичними пакувальними системами.

Економічний аналіз застосовано для оцінки ефективності впровадження хітозанових покриттів у харчових підприємствах. Зокрема, проводився розрахунок економічного ефекту від зниження втрат продукції, подовження терміну її придатності та зменшення витрат на зберігання й логістику. Для визначення економічної доцільності впровадження технології використовувалися показники чистого економічного ефекту, рентабельності та окупності інноваційних рішень.

Для оцінки перспектив комерціалізації хітозанових технологій використано SWOT-аналіз, що дозволив визначити сильні та слабкі сторони технології, а також потенційні можливості та загрози для розвитку ринку biodegradable food packaging в Україні.

Метод прогнозування застосовано для оцінки перспектив розвитку ринку біополімерних покриттів та адаптації міжнародного досвіду використання хітозану до умов української харчової промисловості. Графічний і табличний методи використано для наочного представлення результатів економічного аналізу та систематизації отриманих даних.

Умовні економічні розрахунки здійснювалися на прикладі підприємства з реалізації свіжої плодоовочевої продукції з використанням узагальнених показників втрат продукції під час зберігання та реалізації. Це дозволило оцінити потенційний економічний ефект від застосування хітозанових покриттів у практичній діяльності харчових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із ключових напрямів сучасної харчової промисловості є впровадження технологій, спрямованих на зниження втрат продукції, підвищення її безпечності та подовження термінів зберігання. У країнах ЄС, США, Китаї та Японії активно розвиваються технології edible coatings — їстівних біополімерних покриттів, серед яких особливу увагу привертає хітозан завдяки своїм антимікробним, антиоксидантним та плівкоутворювальним властивостям. Комерціалізація таких технологій розглядається не лише як технологічне, але й як економічне рішення, здатне зменшувати витрати підприємств та підвищувати конкурентоспроможність харчової продукції.

У сучасних умовах значна частина фінансових втрат підприємств харчової промисловості пов’язана з псуванням продукції під час транспортування, зберігання та реалізації. Особливо це стосується свіжих фруктів, овочів, ягід, м’ясної та рибної продукції, які характеризуються високою чутливістю до мікробіологічного псування та окиснювальних процесів. За даними міжнародних досліджень, втрати плодоовочевої продукції можуть становити від

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

10 до 30 % залежно від умов зберігання та логістики. Саме тому впровадження хітозанових покриттів може розглядатися як інструмент мінімізації економічних ризиків підприємства.

Для оцінки економічної доцільності впровадження хітозанових покриттів проведено умовний розрахунок для підприємства, що спеціалізується на реалізації свіжих фруктів та овочів (таблиця 1). Основним економічним ефектом технології є скорочення втрат продукції під час зберігання та транспортування, а також подовження терміну її реалізації.

Таблиця 1

Економічні показники ефективності використання хітозанових покриттів у системі зберігання харчової продукції

Показник	Без хітозанового покриття	З хітозановим покриттям
Обсяг продукції, кг/міс	10 000	10 000
Середня ціна реалізації 1 кг, грн	60	60
Втрати продукції під час зберігання, %	12	5
Кількість втраченої продукції, кг	1200	500
Вартість втрат, грн	72 000	30 000
Витрати на хітозанове покриття, грн/міс	–	15 000

Наведені розрахунки демонструють, що використання хітозанового покриття дозволяє скоротити втрати продукції з 12 % до 5 %, тобто більш ніж удвічі. Це має важливе економічне значення для підприємств, оскільки навіть незначне зменшення втрат у масштабах великих виробництв формує суттєвий додатковий прибуток.

Для визначення економічного ефекту використано формулу:

$$E = (V_1 - V_2) \setminus C$$

де:

(E) — економія від скорочення втрат, грн;

(V_1) — обсяг втрат без покриття, кг;

(V_2) — обсяг втрат із використанням покриття, кг;

(C) — ціна реалізації продукції, грн/кг.

Після підстановки вихідних даних отримуємо:

$$E = (1200 - 500) \setminus 60 = 42000 \setminus \text{грн}$$

Отже, застосування хітозанового покриття забезпечує економію в розмірі 42 тис. грн щомісяця лише за рахунок скорочення втрат продукції.

Для оцінки реального фінансового результату враховано витрати на придбання та нанесення хітозанового покриття.

Формула розрахунку:

$$ЧЕ = E - B$$

де:

(ЧЕ) — чистий економічний ефект;

(E) — економія від зниження втрат;

(B) — витрати на впровадження технології.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Розрахунок:

ЧЕ = 42000 - 15000 = 27000\ грн

Таким чином, чистий додатковий прибуток підприємства становить 27 тис. грн на місяць або 324 тис. грн на рік, що свідчить про високу економічну ефективність технології.

Одним із ключових показників ефективності інноваційних рішень є рентабельність інвестицій.

Формула розрахунку:

R = ЧЕ/В 100%

Результат розрахунку:

R = 27000/15000 100% = 180%

Отриманий показник рентабельності у 180 % підтверджує економічну доцільність використання хітозанових покриттів та високий потенціал їх комерціалізації у харчовій промисловості.

Для інноваційних технологій важливим показником є швидкість повернення вкладених інвестицій.

Формула розрахунку:

T = В/ЧЕ

де:

(Т) — термін окупності;

(В) — витрати на впровадження;

(ЧЕ) — чистий економічний ефект.

Розрахунок:

T = 15000/27000 = 0,56\ міс

Таким чином, умовний термін окупності становить близько 0,6 місяця, що є надзвичайно високим показником ефективності для інноваційних технологій у харчовій галузі.

Для обґрунтування економічної доцільності впровадження хітозанових покриттів у процеси зберігання харчових продуктів здійснено порівняльний аналіз традиційних технологій зберігання та інноваційного підходу із застосуванням хітозану. Оцінювання базується на ключових технологічних, економічних та ринкових показниках, які безпосередньо впливають на рівень втрат продукції, її якість, конкурентоспроможність та експортний потенціал підприємств харчової галузі. Такий підхід дозволяє комплексно оцінити ефективність впровадження біополімерних покриттів у контексті сучасних вимог сталого розвитку та зменшення економічних втрат у харчовому виробництві.

Результати порівняльного аналізу наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльний аналіз технологічних та економічних характеристик традиційного та хітозанового способів зберігання харчових продуктів

Показник	Традиційне зберігання	Хітозанове покриття
Втрати продукції	Високі	Знижені
Термін придатності	Стандартний	Подовжений на 30–50 %
Витрати на консерванти	Вищі	Нижчі
Екологічність	Середня	Висока

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Продовження табл. 2

Показник	Традиційне зберігання	Хітозанове покриття
Конкурентоспроможність	Стандартна	Підвищена
Можливість експорту	Обмежена	Розширена
Інноваційна привабливість	Низька	Висока

Результати порівняння свідчать, що використання хітозанових покриттів забезпечує не лише прямий економічний ефект, але й формує стратегічні переваги підприємства, пов'язані з екологічністю виробництва та адаптацією до вимог європейського ринку.

Проведений SWOT-аналіз дозволив комплексно оцінити перспективи комерціалізації хітозанових покриттів у харчовій промисловості України. Встановлено, що до основних сильних сторін технології належать її екологічність, біорозкладність, антимікробні властивості та здатність подовжувати термін придатності харчових продуктів. Використання хітозанових покриттів сприяє зменшенню втрат продукції під час зберігання та транспортування, а також дозволяє скорочувати використання синтетичних консервантів, що відповідає сучасним тенденціям розвитку sustainable food technologies та циркулярної економіки.

Водночас комерціалізація технології супроводжується низкою слабких сторін. Основними стримувальними факторами є висока собівартість хітозану, залежність від імпортної сировини, недостатній розвиток виробництва біополімерних матеріалів в Україні та необхідність сертифікації нових пакувальних технологій відповідно до міжнародних стандартів безпечності харчових продуктів. Додатковою проблемою залишається недостатній рівень популяризації edible coatings серед українських виробників харчової продукції.

Разом із тим результати аналізу свідчать про значний потенціал розвитку ринку хітозанових покриттів. Основними можливостями є зростання світового попиту на екологічне пакування, розвиток біоекономіки, розширення ринку biodegradable packaging та інтеграція українських підприємств у європейський економічний простір. Важливу роль можуть відігравати державні програми підтримки екологічних та інноваційних технологій, спрямовані на модернізацію харчової промисловості та зниження харчових втрат.

Серед основних загроз слід виділити конкуренцію з дешевшими синтетичними пакувальними матеріалами, нестабільність цін на сировину, інвестиційні ризики та економічну нестабільність, що може обмежувати можливості підприємств щодо впровадження інноваційних технологій. Крім того, значний вплив на розвиток ринку може мати недостатня фінансова спроможність малих і середніх підприємств харчової галузі.

Таким чином, результати SWOT-аналізу підтверджують, що хітозанові покриття мають значний потенціал для комерціалізації в Україні, однак ефективне впровадження технології потребує розвитку вітчизняного виробництва біополімерів, державної підтримки інноваційного сектору та адаптації міжнародного досвіду до умов української харчової промисловості.

Висновки та пропозиції. У результаті проведеного дослідження встановлено, що використання хітозанових покриттів у харчовій промисловості є економічно доцільним інноваційним напрямом, який поєднує

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

технологічні, екологічні та фінансові переваги. Аналіз сучасних наукових публікацій свідчить, що у міжнародній практиці хітозан активно застосовується як основа edible coatings, що забезпечують подовження терміну зберігання харчових продуктів, зниження інтенсивності мікробіологічного псування та мінімізацію втрат продукції на всіх етапах логістичного ланцюга. Це відповідає глобальним тенденціям розвитку біоекономіки та переходу до екологічно орієнтованих технологій харчового виробництва. Проведений економічний розрахунок довів, що впровадження хітозанових покриттів дозволяє суттєво скоротити втрати продукції (з 12 % до 5 % у наведеному прикладі), що формує додатковий економічний ефект у розмірі 42 тис. грн на місяць, а після врахування витрат на впровадження технології чистий економічний ефект становить 27 тис. грн на місяць, при цьому рівень рентабельності досягає 180 %, що підтверджує високу економічну ефективність запропонованого рішення. Порівняльний аналіз традиційних і хітозанових технологій зберігання показав, що інноваційний підхід забезпечує кращі показники за такими критеріями, як зниження втрат продукції, подовження терміну придатності, зменшення витрат на консерванти, підвищення екологічності виробництва, розширення експортних можливостей та зростання інноваційної привабливості підприємств. SWOT-аналіз засвідчив, що, незважаючи на значний потенціал розвитку ринку хітозанових покриттів, існують певні стримувальні фактори, зокрема висока собівартість хітозану, недостатній рівень вітчизняного виробництва біополімерів та обмежена нормативно-правова база, однак ці обмеження можуть бути поступово подолані за умови цілеспрямованої інноваційної та інвестиційної політики. З урахуванням отриманих результатів доцільно запропонувати розвиток вітчизняного виробництва хітозану з метою зниження собівартості технології та зменшення імпортозалежності, впровадження державних програм підтримки біополімерних та екологічних харчових технологій, стимулювання інвестицій у науково-дослідні розробки у сфері edible coatings, розробку нормативно-технічної бази для стандартизації використання хітозанових покриттів у харчовій промисловості, а також активну популяризацію даної технології серед підприємств харчової галузі, особливо малого та середнього бізнесу. Таким чином, хітозанові покриття є перспективним інструментом підвищення економічної ефективності харчових підприємств, що поєднує зниження виробничих втрат, підвищення якості продукції та формування конкурентних переваг на внутрішньому і зовнішньому ринках, а їх комерціалізація в Україні може стати важливим етапом модернізації харчової промисловості в умовах переходу до сталого розвитку.

Список використаних джерел:

[1] Mujtaba, M., Morsi, R. E., Kerch, G., Elsabee, M. Z., Kaya, M., Labidi, J., & Khawar, K. M. (2019). Current advancements in chitosan-based film production for food technology: A review. *International Journal of Biological Macromolecules, 121*, 889–904. https://doi.org/10.1016/j.ijbiomac.2018.10.109

[2] Tripathi, G., Sharma, B., & Verma, S. (2022). Chitosan-based biodegradable films and coatings for food packaging applications. *Food Chemistry, 388*, 133010. https://doi.org/10.1016/j.foodchem.2022.133010

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[3] Younes, I., & Rinaudo, M. (2015). Chitin and chitosan preparation from marine sources, structure, properties and applications. *Marine Drugs, 13*(3), 1133–1174. https://doi.org/10.3390/md13031133
[4] Elsabee, M. Z., & Abdou, E. S. (2013). Chitosan based edible films and coatings: A review. *Materials Science and Engineering: C, 33*(4), 1819–1841. https://doi.org/10.1016/j.msec.2013.01.010
[5] Campos, C. A., Gerschenson, L. N., & Flores, S. K. (2011). Development of edible films and coatings with antimicrobial activity. *Food and Bioprocess Technology, 4*(6), 849–875. https://doi.org/10.1007/s11947-010-0434-1
[6] Dutta, P. K., Tripathi, S., Mehrotra, G. K., & Dutta, J. (2009). Perspectives for chitosan based antimicrobial films in food applications. *Food Chemistry, 114*(4), 1173–1182. https://doi.org/10.1016/j.foodchem.2008.11.092
[7] Kumar, A., & Dutta, P. K. (2018). Chitin and chitosan for food packaging applications. *Food Hydrocolloids, 75*, 44–58. https://doi.org/10.1016/j.foodhyd.2017.08.043
[8] Mujtaba, M., Morsi, R. E., Kerch, G., Elsabee, M. Z., Kaya, M., Labidi, J., & Khawar, K. M. (2019). Current advancements in chitosan-based film production for food technology: A review. *International Journal of Biological Macromolecules, 121*, 889–904. https://doi.org/10.1016/j.ijbiomac.2018.10.109
[9] No, H. K., Meyers, S. P., Prinyawiwatkul, W., & Xu, Z. (2007). Applications of chitosan for improvement of quality and shelf life of foods: A review. *Journal of Food Science, 72*(5), R87–R100. https://doi.org/10.1111/j.1750-3841.2007.00383.x
[10] Rinaudo, M. (2006). Chitin and chitosan: Properties and applications. *Progress in Polymer Science, 31*(7), 603–632. https://doi.org/10.1016/j.progpolymsci.2006.06.001
[11] Shahidi, F., Arachchi, J. K. V., & Jeon, Y. J. (1999). Food applications of chitin and chitosans. *Trends in Food Science & Technology, 10*(2), 37–51. https://doi.org/10.1016/S0924-2244(99)00017-5
[12] Bhagat, P. R., Acharya, R., Nair, A. G. C., Pandey, A. K., Rajurkar, N. S., & Reddy, A. V. R. (2009). Estimation of iodine in food, food products and salt using ENAA. *Food Chemistry, 115*(2), 706–710. https://doi.org/10.1016/j.foodchem.2008.12.078
[13] Younes, I., & Rinaudo, M. (2015). Chitin and chitosan preparation from marine sources, structure, properties and applications. *Marine Drugs, 13*(3), 1133–1174. https://doi.org/10.3390/md13031133

ECONOMIC JUSTIFICATION AND COMMERCIALIZATION PROSPECTS OF CHITOSAN-BASED COATINGS IN THE FOOD INDUSTRY

Horbatiuk Nataliia Mykolaivna
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Biology and Chemistry
Uman National University, Ukraine
Bokhan Yuliia Volodymyrivna
PhD in Chemistry,
Associate Professor of the Department of Food Technologies
Kherson State Agrarian and Economic University, Ukraine

Summary. *The article examines the economic prerequisites and commercialization prospects of chitosan-based coatings in the food industry of Ukraine. Modern scientific approaches to the use of chitosan as a basis for edible biopolymer films are analyzed, which ensure the extension of food shelf life, reduction of losses during logistics, and improvement of product quality. International*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

experience in the implementation of chitosan edible coatings is summarized, and the main directions of their industrial application are identified in the context of bioeconomy development and sustainable eco-friendly packaging. A conditional economic assessment of the effectiveness of chitosan coating implementation is carried out based on a case study of a fresh fruit and vegetable distribution enterprise, demonstrating a significant reduction in product losses and a high level of profitability of the proposed technology. Additionally, a comparative analysis of traditional and innovative storage technologies is performed, confirming the advantages of chitosan-based coatings in economic, environmental, and market terms. It is established that the main barriers to commercialization include high raw material costs, insufficient domestic production capacity, and the need for regulatory framework development. The prospects for the development of the biopolymer packaging market in Ukraine are substantiated, as well as the feasibility of investing in this area as a tool for enhancing the competitiveness of the food industry.
Keywords: *chitosan, food coatings, edible coatings, economic efficiency, food industry, biopolymers, commercialization, product losses, sustainable development, eco-friendly packaging.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 05.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

International scientific journal «Grail of Science» | № 67 (May 2026)
ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)
DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.019

ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АРТРИНКУ УКРАЇНИ У СЕГМЕНТІ ГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Гаврилюк Борис Анатолійович
Доктор філософії, старший викладач закладу вищої освіти
Кафедра графіки та мистецтва книги
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Лущ Оксана Петрівна
Студентка кафедри графіки та мистецтва книги
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Андріїшин Юстина Романівна
Студентка кафедри графіки та мистецтва книги
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Маслюк Валерія Євгенівна
Студентка кафедри графіки та мистецтва книги
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Анотація. *У статті досліджуються економічні характеристики та ключові тенденції еволюції українського артринку в галузі графічного мистецтва. На підставі аналізу сучасних маркетингових стратегій і специфіки артпродукту підтверджено дуалістичну природу графічного твору, що інтегрує символічний і комерційний виміри вартості. Виявлено закономірності формування цін у сегменті графіки, зокрема, детермінувальну роль репутаційного капіталу художника та тиражності у ринковій оцінці творів. Особливу увагу приділено трансформаціям зазначеного сектору в умовах воєнного стану і посиленої активізації цифрових технологій, що сприяли інтеграції вітчизняної графіки у міжнародний культурний контекст. Проаналізовано роль онлайн-платформ і цифрових інструментів у реструктуризації моделей споживання мистецтва. Окреслено напрями вдосконалення інфраструктури артринку через розбудову системи фахового експертного оцінювання та інституційної підтримки молодих митців.*

Ключові слова: *артринок; графічне мистецтво; тиражна графіка; ціноутворення; артпродукт; діджиталізація мистецтва; українське мистецтво; інвестиції в мистецтво; культурна дипломатія.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку глобальної економіки позначається інтенсивним переходом до моделі креативного капіталізму, в

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

межах якої мистецтво перетворюється не лише на об'єкт естетичного споглядання, а й набуває статусу повноцінного економічного активу. У розвинених країнах креативний сектор забезпечує від 3% до 7% ВВП; однак в Україні потенційну артринку як складника національної економіки реалізовано лише частково, що зумовлено тривалим домінуванням культурологічних підходів над економічними та недостатнім науковим опрацюванням механізмів капіталізації мистецьких проєктів.

Особливої актуальності набуває дослідження сегмента графічного мистецтва. Графіка має унікальне місце в структурі українського мистецтва завдяки своїй технологічній природі — тиражності, відносній доступності й мобільності — що робить її ефективним інструментом для стимулювання середнього та малого інвестування у мистецтво. Водночас розвиток цього сектору відбувається в умовах глибоких структурних трансформацій, зумовлених як глобальною діджиталізацією, так і безпрецедентними викликами, породженими повномасштабним військовим вторгненням.

Актуальні проблеми функціонування ринку графіки в Україні охоплюють кілька взаємопов'язаних рівнів. На теоретичному рівні постає гостра потреба у чіткій системі економічного аналізу, адаптованій до специфіки артпродукту із символічною природою вартості, що принципово відрізняє його від класичних ринкових товарів. У практичній площині воєнні виклики спричинили руйнування традиційної інфраструктури фізичних галерей, що зумовило необхідність прискорення адаптації артринку до онлайн-середовища та пошуку нових маркетингових стратегій. Крім того, на стратегічному рівні існує нагальна потреба у формуванні науково обґрунтованого підґрунтя для підтримки художнього сектору як вагомого складника процесів повоєнного відновлення України.

Зв'язок дослідження з практичними завданнями полягає в розробці ефективних моделей ціноутворення та просування українського графічного мистецтва на міжнародних платформах. Вирішення окреслених питань сприятиме не лише збереженню культурного капіталу держави, а й перетворенню його на реальний економічний ресурс, здатний залучати іноземні інвестиції та формувати позитивний імідж України у світовій спільноті.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблематика виникнення та еволюції українського артринку як багаторівневої системи привертає увагу широкого кола дослідників. Важливим аспектом аналізу економічних агентів є роботи Т. Міронової, яка простежує перехід від закритого привілейованого простору до повноцінної артіндустрії. Дослідниця зазначає, що впродовж останніх десятиліть галереї та аукціонні будинки трансформувалися в партнерські організації, орієнтовані на популяризацію сучасного мистецтва, і водночас вказує на ризики, пов'язані з низьким внутрішнім попитом та консервативними підходами окремих учасників ринку [4].

Маркетингові та теоретичні аспекти дослідження спираються на праці Д. Акімова, який визначає специфіку артпродукту як об'єкта з подвійно-символічною та комерційно-ціннісною структурою. Вчений наголошує на необхідності адаптації традиційних економічних принципів до умов артринку, де «товар знаходить свого споживача» [1].

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Проблематика діджиталізації глибоко опрацьована в дослідженнях Т. Дюкарєва. Зокрема, Т. Дюкарєв акцентує увагу на революційних змінах в екосистемі артринку, зумовлених розвитком онлайн-платформ («Art Kyiv Contemporary», «Spilne Art»), які знижують транзакційні витрати та сприяють деконструкції традиційної комунікації між учасниками ринку. Вчений доходить важливого висновку про трансформацію соціокультурного профілю колекціонера: сьогодні це технологічно грамотна особа віком 35–40 років, яка розглядає мистецтво як інструмент репрезентації країни у глобальному культурному просторі [2].

Питання систематизації джерельної бази артринку — від архівних матеріалів до цифрових платформ — досліджують А. Тормахова та О. Алексієнко акцентує роль діджиталізації та NFT-технологій у збереженні мистецької спадщини [3].

Попри значний обсяг публікацій, питання економічних характеристик графічного сегмента — зокрема тиражності, специфіки ціноутворення для естампів та впливу технологій NFT саме на графічне мистецтво — залишаються недостатньо систематизованими, що підтверджує актуальність запропонованого дослідження.

Мета роботи. Метою статті є комплексне дослідження економічних аспектів функціонування українського артринку в сегменті графічного мистецтва, виокремлення ключових чинників, що визначають формування вартості графічних творів у сучасному контексті, та окреслення перспектив розвитку цього сектору в умовах повоєнного відновлення.

Для досягнення поставленої мети була реалізована низка дослідницьких етапів. Насамперед проведено систематизацію економічних характеристик графіки як специфічного артпродукту, що завдяки властивостям тиражності та мобільності демонструє високий рівень інвестиційної адаптивності. Паралельно з цим, проаналізовано вплив діджиталізації та інтеграції блокчейн-технологій (NFT) на трансформацію традиційних механізмів дистрибуції та оцінювання графічних творів. Важливою складовою роботи стало дослідження мотиваційних стратегій «нової генерації» українських колекціонерів, що дало змогу визначити їхню роль у капіталізації даного сегмента. На завершальному етапі було обґрунтовано значущість графічного мистецтва як дієвого інструменту культурної дипломатії та економічного ресурсу в процесі глобальної інтеграції України.

Наукова цінність роботи полягає у переході від описового мистецтвознавчого підходу до застосування аналітичного економічного інструментарію, що уможливлює розгляд графіки не лише як феномену культури, а й як вагомого активу в структурі креативної економіки України.

Виклад основного матеріалу. Для розв'язання поставлених завдань застосовано комплексний підхід, що поєднує емпіричні та порівняльні методи. Аналіз специфіки артринку здійснювався на основі теоретичного моделювання «маркетингу мистецтва», де художній твір розглядається як об'єкт із подвійною ціннісною структурою.

Аналізуючи економічну природу графічного артпродукту, можемо сказати, що згідно з концепцією Д. І. Акімова, у маркетинговій структурі художній продукт

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

є вихідним елементом самостійного «пошуку» споживача [1]. У сегменті графіки ця властивість реалізується через здатність до тиражування: на відміну від живопису, представленого єдиним оригіналом, графіка (офорт, ліногравюра, шовкографія) функціонує як тиражований артпродукт. Це зумовлює особливу модель ціноутворення, в якій вартість детермінується не матеріальними витратами, а символічним капіталом митця і його репутаційним статусом, ексклюзивністю накладу через порядковий номер відбитка в серії, а також технічною складністю виконання.

На ринку графіки класичне правило економічної замінності часто нівелюється: колекціонер не прагне знайти дешевший аналог із подібними характеристиками, а орієнтований на придбання конкретного твору завдяки його унікальній сутності та художньому змісту.

Розглядаючи діджиталізацію як провідний чинник трансформації артринку, варто зауважити, що сучасний український мистецький простір перебуває на стадії радикальної деінституціоналізації. Як зазначає Т. Дюкарєв, онлайн-платформи стали основним інструментом подолання географічних бар'єрів під час купівлі-продажу мистецтва [2]. Глобальні обсяги онлайн-торгівлі мистецтвом досягли 10,8 млрд доларів США у 2023 році і демонструють стале зростання (+6% порівняно з 2021 роком).

В українському контексті такі платформи, як «Art Kyiv Contemporary» та «Spilne Art», функціонують як маркетингово-акселераційні механізми для розвитку графічного мистецтва. Основні переваги цифрової трансформації для сегмента графіки представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Переваги цифрової трансформації для ринку графіки

Перевага	Сутність та вплив на ринок
Мінімізація витрат	Зниження залежності від фізичних галерей та витрат на оренду просторів
Глобальна дистрибуція	Доступ до міжнародних аукціонів та платформ («Hiscox», «Artsy»)
Прозорість	NFT-технології гарантують автентичність і простежуваність тиражної продукції
Персоналізація	Безпосередня комунікація між художником і колекціонером через соціальні мережі

[авторська розробка]

Аналізуючи трансформацію інвестиційних парадигм, слід зазначити, що дослідження 2024–2025 років фіксують зміни в соціально-демографічному складі покупців на українському артринку: сучасний колекціонер — це переважно представник креативних індустрій або IT-сектору віком близько 35–40 років. Для цієї аудиторії мистецтво перестало бути виключно елітарним заняттям.

Мотиваційні стратегії нової генерації базуються на принципах культурної резистентності, яка виявляється у підтримці вітчизняних авторів як акт культурної дипломатії, а також на інвестиційній диверсифікації завдяки низькому порогу входження у сферу артколекціонування. Крім того, важливою

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

складовою є соціальна місія, спрямована на підтримку молодих митців і збереженню національної культурної спадщини.

Досліджуючи зміни ринкових процесів в умовах воєнного стану, варто наголосити, що російська військова агресія прискорила інтеграцію вітчизняної гравюрної школи у світове культурне середовище. Програми підтримки з боку таких інституцій, як «Centre Georges-Pompidou» чи «Tate Modern», суттєво підвищили інтерес міжнародних фахівців до українських митців. Оскільки графічні техніки забезпечують зручність транспортування, цей вид мистецтва став найбільш мобільним і репрезентативним на зарубіжних ярмарках — зокрема «Liste» та «Art Basel». Зазначене підтверджує тезу про те, що кризові ситуації стимулюють розвиток, спонукаючи акцентувати увагу не лише на технічних аспектах продажу, а й на глибокій взаємодії між автором і публікою, яка шукає нові сенси.

Аналізуючи ціноутворення в сегменті тиражної графіки, варто розглядати його як багатовекторний процес, який поєднує об'єктивні витрати із суб'єктивною оцінкою капіталу митця. Ключовою детермінантною ринкової вартості є обсяг тиражу та фактор рідкості, між кількістю відбитків і ціною існує обернено пропорційна залежність. Авторські відбитки зазвичай оцінюються на 15–25% вище за стандартний тираж. Важливу роль відіграє технологічна складність, де витрати на матеріали формують базову складову ціни. Техніки ручного виконання традиційно оцінюються вище в порівнянні з цифровими репродукціями. Окрему увагу слід приділити атрибуції: наявність авторського підпису і нумерації слугує юридичним підтвердженням автентичності. Твір без нумерації набуває статусу сувеніра, що тягне за собою суттєву втрату вартості. Крім того, важливим чинником є стан збереженості основи паперу, оскільки будь-які ушкодження можуть спричинити знецінення об’єкта в межах 30–50%.

У контексті сучасних ринкових модифікацій застосовують три основні підходи до формування вартості артпродукту. Перший — витратний метод, який базується на сумуванні виробничих витрат і запланованого прибутку. Найбільш ефективний для художників-початківців. Другий ринковий метод спирається на порівняльний аналіз цін на аналогічні роботи митців відповідного рейтингу. Діджиталізація зробила цей процес прозорим і загальнодоступним. Останній — метод сприйнятої цінності, який орієнтується на психологію покупця та «брендову премію» митця, що домінує в елітарному сегменті.

Поєднання зазначених методів із використанням цифрових інструментів забезпечує гнучкість і аргументованість ціноутворення для нової генерації колекціонерів.

Висновки та пропозиції. За результатами проведеного дослідження здійснено комплексний аналіз економічних особливостей та механізмів функціонування українського артринку в сегменті графічного мистецтва. Узагальнення отриманих даних дозволило обґрунтувати дуальну природу графічного артпродукту, який у сучасній маркетинговій системі вдало інтегрує естетико-символічне значення з характеристиками інвестиційного активу. Встановлено, що такі специфічні властивості графіки, як тиражність, мобільність та відносна доступність, забезпечують цьому сегменту ринку високу

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

адаптивність. Це сприяє залученню нових категорій інвесторів і колекціонерів завдяки низькому порогу входження в артбізнес при збереженні високого репутаційного потенціалу.

Дослідження ключових чинників ціноутворення довело, що вартість естампу або цифрової графіки детермінується поєднанням витратної методики та методу сприйнятої цінності. Визначальними факторами є технічна складність виконання, «фактор рідкості», зумовлений обсягом накладу та рівнем символічного капіталу художника. Діджиталізація ринку підвищила прозорість цих процесів і забезпечила можливість застосування порівняльного аналізу на основі відкритих даних міжнародних аукціонних платформ.

Проаналізовано трансформаційний вплив діджиталізації на структуру артринку. З'ясовано, що перехід в онлайн-простір разом із запровадженням блокчейн-технологій (NFT) призвів до деінституціоналізації мистецької комунікації, що дало змогу українським митцям подолати географічні бар'єри й інтегруватися у глобальний культурний контекст, підтверджений зростанням обсягів онлайн-продажів та активною участю вітчизняних художників у формуванні віртуальних галерей.

Окрему увагу в роботі приділено соціокультурним змінам у профілі сучасного колекціонера. Виявлено, що «нова генерація» українських збирачів мистецтва — це переважно особи віком 35–40 років, представники креативної сфери та ІТ-сектору, які розглядають графіку як засіб соціальної репрезентації й акт культурної стійкості. В умовах повномасштабної війни графіка стала дієвим інструментом культурної дипломатії, сприяючи консолідації міжнародної підтримки та просуванню українського національного бренду.

Підсумовуючи, варто зазначити, що попри виклики воєнного часу, сегмент графічного мистецтва засвідчує високу адаптивність до українського ринку. Подальший розвиток галузі потребуватиме вдосконалення інституційної інфраструктури, зокрема, утвердження системи фахового експертного оцінювання та цілеспрямованої підтримки молодих митців, що сприятиме перетворенню творчого капіталу на реальний ресурс економічного відновлення країни.

Список використаних джерел:

[1] Akimov, D. (2020). Art markets and art products in the art marketing structure. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald, (3).* https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2020.220096

[2] ДЮКАРЄВ, Т. (2025). ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА УКРАЇНСЬКИЙ АРТ-РИНОК У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ XXI СТОЛІТТЯ. *Українські історичні студії,* (17/59), 203–211. https://doi.org/10.24919/3083-6158.17/59.22

[3] ТОРМАХОВА, А., & АЛЕКСІЄНКО, О. (2025). ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО АРТ-РИНКУ: ВІД АРХІВІВ ДО ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ. *УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА : МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, ШЛЯХИ РОЗВИТКУ* (НАПРЯМ КУЛЬТУРОЛОГІЯ), (51), 277–282. https://doi.org/10.35619/ucpmk.51.1058

[4] МІРОНОВА, Т. (2023). ФУНКЦІОНЕРИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО АРТ-РИНКУ: ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИВАТНОГО АРТ-СЕГМЕНТА. *УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА : МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, ШЛЯХИ РОЗВИТКУ* (НАПРЯМ: КУЛЬТУРОЛОГІЯ), (43), 116–121. https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi43.594

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ECONOMIC CHARACTERISTICS AND DEVELOPMENT TRENDS OF THE UKRAINIAN ART MARKET IN THE GRAPHIC ARTS SEGMENT

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:
Borys Gavryliuk
Doctor of Philosophy (PhD), Senior Lecturer at a Higher Education Institution
Department of Graphics and Book Art
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Oksana Lushch
Student of the Department of Graphics and Book Art
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Yustyna Andriishyn
Student of the Department of Graphics and Book Art
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Valeriia Masliuk
Student of the Department of Graphics and Book Art
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Summary. *The article examines the economic characteristics and key evolutionary trends of the Ukrainian art market in the field of graphic arts. Based on the analysis of contemporary marketing strategies and the specifics of the art product, the dual nature of graphic work — combining symbolic and commercial aspects — is confirmed. The study identifies patterns of pricing within the graphics segment, specifically the influence of an artist's reputational capital and multiplicity on the market valuation of artworks. Special attention is paid to the changes in this sector under the conditions of martial law and the intensification of digital technologies, which have facilitated the integration of Ukrainian graphics into the international cultural context. The role of online platforms and digital tools in transforming art consumption models is analyzed. The authors propose ways to improve the art market infrastructure through the development of expert appraisal systems and institutional support for emerging artists.*
Keywords: *art market; graphic art; printing; pricing mechanisms; artistic product; digitization of art; Ukrainian art; investments in art; cultural diplomacy.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 20.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.020

ІВЕНТ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТРАНСФОРМАЦІЇ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВА

Бондаренко Юлія Григорівна
канд. екон. наук
доцент кафедри менеджменту організацій
Національний університет "Львівська політехніка", Україна

Тріфонова Юлія Ігорівна
асистент кафедри маркетингу і логістики
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Анотація. *У статті досліджено роль івент-менеджменту як інструменту управління бізнес-процесами підприємства в умовах динамічного середовища. Обґрунтовано теоретичні засади інтеграції івент-менеджменту у систему бізнес-процесів та визначено його вплив на підвищення ефективності діяльності підприємства. Встановлено, що івент-менеджмент доцільно розглядати як комплексний механізм, який забезпечує покращення комунікаційної взаємодії, підвищення рівня залученості персоналу та формування стійких взаємозв'язків із клієнтами і партнерами. Розроблено концептуальну модель впливу івент-менеджменту на трансформацію бізнес-процесів підприємства, яка відображає взаємозв'язок між середовищем функціонування, проблемами бізнес-процесів, механізмом реалізації івент-заходів та результатами їх впливу. Запропоновано механізм впровадження івент-менеджменту, що передбачає послідовність етапів: аналіз, постановку цілей, планування, реалізацію, оцінку ефективності та коригування. Доведено, що системне застосування івент-менеджменту сприяє підвищенню ефективності бізнес-процесів, формуванню конкурентних переваг та забезпеченню стійкого розвитку підприємства. Запропоновано практичні рекомендації щодо інтеграції івент-менеджменту у діяльність підприємств, зокрема впровадження системи KPI, розвитку внутрішніх комунікацій та використання цифрових інструментів.*

Ключові слова: *івент-менеджмент, бізнес-процеси, ефективність підприємства, управління, механізм впровадження, трансформація, комунікації, KPI, конкурентні переваги.*

Постановка проблеми. Проблематика трансформації бізнес-процесів підприємства в умовах динамічного середовища активно досліджується у сучасній економічній науці. Значна увага приділяється питанням оптимізації бізнес-процесів, підвищення ефективності управління та пошуку інструментів формування конкурентних переваг.

Класичні підходи до управління бізнес-процесами ґрунтуються на концепціях процесного підходу та реінжинірингу, відповідно до яких

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ефективність діяльності підприємства визначається здатністю оптимізувати внутрішні процеси та адаптувати їх до змін зовнішнього середовища. У сучасних дослідженнях наголошується на зростанні ролі нематеріальних факторів, зокрема комунікацій, бренду та клієнтського досвіду, як складових бізнес-процесів. У цьому контексті івент-менеджмент розглядається як інструмент управління комунікаційними процесами підприємства, спрямований на формування взаємодії із зацікавленими сторонами, включаючи клієнтів, партнерів та персонал. Дослідники відзначають, що івент-заходи сприяють підвищенню рівня лояльності, покращенню внутрішньої координації та формуванню позитивного іміджу підприємства. Водночас у наукових працях питання інтеграції івент-менеджменту у систему бізнес-процесів підприємства залишається недостатньо розкритим. Більшість досліджень зосереджена на маркетингових аспектах івент-менеджменту, тоді як його роль як інструменту трансформації бізнес-процесів та підвищення ефективності діяльності підприємства потребує подальшого обґрунтування. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження впливу івент-менеджменту на бізнес-процеси підприємства та формування відповідних аналітичних підходів до оцінювання його ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика управління бізнес-процесами та пошуку ефективних інструментів їх удосконалення займає важливе місце у сучасних економічних дослідженнях. У науковій літературі значна увага приділяється процесному підходу, відповідно до якого ефективність діяльності підприємства визначається здатністю оптимізувати та адаптувати бізнес-процеси до змін зовнішнього середовища. Зокрема, сучасні дослідження підкреслюють зростання ролі подієвих (event-driven) підходів у системі управління бізнес-процесами, що дозволяє підвищити їх гнучкість та адаптивність [10]. Водночас окремий напрям досліджень присвячений розвитку івент-менеджменту як одному з інструментів ефективного управління підприємством, що забезпечує синергію між стратегічними цілями організації та рівнем залученості персоналу. Зокрема, у працях В. Мисика доведено, що івент-менеджмент поступово трансформується у самостійну підсистему управління, яка інтегрується з фінансовими, виробничими, маркетинговими та іншими бізнес-процесами підприємства [8]. Це свідчить про зростання його ролі у формуванні доданої вартості та підвищенні ефективності діяльності підприємства. Значна увага приділяється також питанням оцінки ефективності івент-менеджменту. У сучасних дослідженнях запропоновано систему показників, що охоплює часові, якісні та фінансові параметри реалізації івент-заходів, що дозволяє комплексно оцінити їх вплив на діяльність підприємства [9]. Окремі наукові праці підкреслюють значення івент-менеджменту як інструменту підвищення ефективності комунікацій та організації діяльності підприємства. Зокрема, встановлено, що ефективне планування та реалізація івентів безпосередньо впливають на продуктивність роботи персоналу та результативність діяльності підприємства [2]. Разом з тим, у наукових дослідженнях івент-менеджмент часто розглядається переважно як маркетинговий або організаційний інструмент просування, що

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

підтверджується роботами, присвяченими систематизації підходів до організації заходів [4].

Попри значну кількість наукових праць, питання інтеграції івент-менеджменту у систему бізнес-процесів підприємства та оцінки його впливу на їх ефективність залишається недостатньо розкритим. Зокрема, відсутні комплексні моделі, що поєднують механізм впровадження івент-менеджменту з оцінкою його впливу на трансформацію бізнес-процесів. Це зумовлює необхідність подальших досліджень у напрямі обґрунтування ролі івент-менеджменту як інструменту підвищення ефективності бізнес-процесів підприємства.

Метою статті є дослідження ролі івент-менеджменту як інструменту управління бізнес-процесами підприємства, розроблення моделі його впливу та обґрунтування механізму впровадження з метою підвищення ефективності та формування конкурентних переваг підприємства.

Виклад основного матеріалу. В умовах посилення глобальної конкуренції, цифровізації економічних процесів та зростання рівня невизначеності зовнішнього середовища особливої актуальності набуває проблема підвищення ефективності бізнес-процесів підприємства [1]. Традиційні підходи до управління, що базуються на функціональній спеціалізації, поступово втрачають свою ефективність, поступаючись процесному підходу, який передбачає інтеграцію функцій, безперервне вдосконалення та орієнтацію на створення доданої вартості, що обґрунтовано у працях Michael Hammer та James Champy [6].

Водночас ефективність бізнес-процесів визначається не лише їх внутрішньою організацією, але й якістю комунікацій, рівнем взаємодії між підрозділами та здатністю до координації дій. Як зазначає Thomas H. Davenport [3], саме інформаційні потоки та взаємодія між учасниками процесів формують основу їх результативності та забезпечують досягнення стратегічних цілей підприємства. Недостатній рівень комунікаційної узгодженості призводить до фрагментації процесів, втрати ефективності та зниження конкурентоспроможності.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує івент-менеджмент, який доцільно розглядати не лише як інструмент організації заходів, а як управлінський механізм впливу на бізнес-процеси підприємства. Івент-заходи створюють умови для концентрації управлінської уваги, синхронізації дій та формування спільного бачення цілей, що відповідає сучасним підходам до управління організаційними змінами. У межах організаційної теорії формується орієнтований івент підхід, відповідно до якого події виступають каталізаторами змін та драйверами розвитку організацій [7].

Важливість подієвих механізмів підтверджується також дослідженнями Karl E. Weick [11], який підкреслює, що організаційні зміни часто ініціюються через ключові події, які формують істотно нове змістове наповнення, яке безпосередньо впливає на зміну поведінки учасників та сприяє трансформації організаційних процесів. Таким чином, івент-менеджмент може розглядатися як інструмент активізації внутрішніх трансформацій підприємства.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері управління бізнес-процесами та розвитку івент-менеджменту, питання їх інтеграції залишається недостатньо розробленим. Зокрема, відсутні комплексні підходи до пояснення механізму впливу івент-менеджменту на трансформацію бізнес-процесів та оцінку його результативності. Це зумовлює необхідність формування цілісного наукового бачення взаємозв'язку зазначених елементів. З метою узагальнення теоретичних підходів та обґрунтування ролі івент-менеджменту у трансформації бізнес-процесів підприємства запропоновано концептуальну модель, яка відображає логіку їх взаємодії і подана на рисунку 1.

На рисунку представлено концептуальну модель впливу івент-менеджменту на трансформацію бізнес-процесів підприємства, яка відображає логіку формування ефективності діяльності через системну інтеграцію івент-заходів у процес управління. Модель побудована з урахуванням впливу внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування підприємства, які визначають умови реалізації бізнес-процесів та формують можливості їх розвитку. У сучасних дослідженнях підкреслюється, що бізнес-процеси функціонують під впливом складних динамічних факторів, а їх ефективність залежить від здатності адаптуватися до змін середовища [10]. Вихідною точкою моделі є постановка цілей, що визначають стратегічні орієнтири розвитку підприємства. Наступним етапом є аналіз бізнес-процесів, спрямований на виявлення проблемних зон, оцінку ефективності та рівня комунікацій, що відповідає сучасним підходам до управління процесами як безперервного циклу вдосконалення. Центральним елементом моделі виступає івент-менеджмент, який розглядається як механізм впливу на бізнес-процеси підприємства. У наукових працях доведено, що івент-менеджмент є не лише інструментом організації заходів, а окремою підсистемою управління, яка інтегрується з іншими функціональними підсистемами підприємства та сприяє створенню доданої вартості [8]. Реалізація івент-заходів (внутрішніх і зовнішніх) забезпечує вплив на комунікаційні та організаційні процеси підприємства.

Зокрема, дослідження підтверджують, що івенти сприяють підвищенню ефективності взаємодії, покращенню командної роботи та зростанню результативності діяльності [2]. Водночас у межах організаційної поведінки формується окремий "event-oriented" підхід, який доводить, що саме подієві механізми здатні виступати драйверами змін у діяльності організацій [7]. Вплив івент-менеджменту проявляється у трансформації бізнес-процесів через покращення комунікацій, підвищення залученості персоналу та інтеграцію підрозділів, що відповідає сучасним тенденціям розвитку процесного управління. Оцінка ефективності здійснюється на основі системи показників (KPI), що дозволяють врахувати як внутрішні, так і зовнішні результати діяльності підприємства. Зокрема, наукові підходи пропонують використовувати комплекс індикаторів, що охоплюють якість управління, комунікації, часові та фінансові параметри реалізації івент-заходів [9].

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

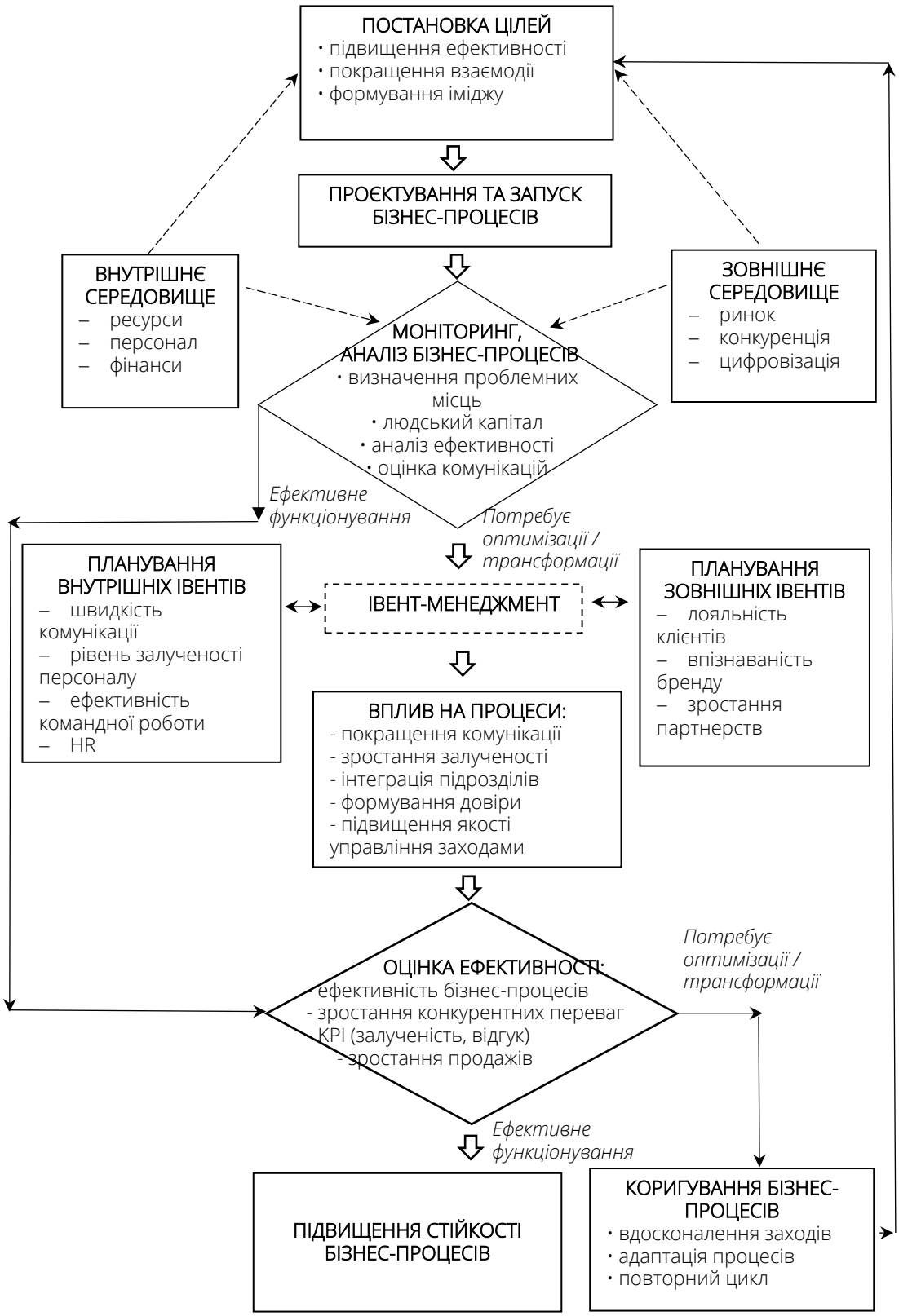

Рис. 1. Модель впливу івент-менеджменту на трансформацію бізнес-процесів підприємства

(розроблено авторами)

Завершальним етапом є досягнення цільових параметрів ефективності та забезпечення стійкості бізнес-процесів. Водночас модель має циклічний

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

характер і передбачає зворотний зв'язок, що забезпечує адаптацію бізнес-процесів до змін середовища та їх подальше вдосконалення. Таким чином, запропонована модель демонструє, що івент-менеджмент виступає комплексним механізмом трансформації бізнес-процесів підприємства, здатним забезпечити підвищення ефективності його діяльності та формування конкурентних переваг.

Висновки та пропозиції. У результаті проведеного дослідження встановлено, що в умовах динамічних змін зовнішнього середовища ефективність діяльності підприємства значною мірою визначається здатністю до трансформації бізнес-процесів та впровадження сучасних управлінських інструментів. Доведено, що івент-менеджмент доцільно розглядати не лише як інструмент організації заходів чи маркетингової діяльності, а як комплексний механізм впливу на бізнес-процеси підприємства. Його інтеграція у систему управління забезпечує покращення комунікаційної взаємодії, підвищення рівня залученості персоналу, зміцнення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, що у сукупності сприяє підвищенню ефективності діяльності підприємства. У ході дослідження обґрунтовано концептуальну модель впливу івент-менеджменту на трансформацію бізнес-процесів, яка відображає взаємозв'язок між середовищем функціонування підприємства, проблемами бізнес-процесів, механізмом івент-менеджменту та результатами його реалізації. Особливістю запропонованої моделі є врахування впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, а також наявність зворотного зв'язку, що забезпечує її адаптивність та циклічний характер. Крім того, розроблено механізм впровадження івент-менеджменту у систему бізнес-процесів підприємства, який передбачає послідовну реалізацію етапів: аналізу, постановки цілей, планування, реалізації, оцінки ефективності та коригування. Це дозволяє перейти від епізодичного використання івентів до їх системної інтеграції у діяльність підприємства.

Результати дослідження підтверджують, що івент-менеджмент виступає ефективним інструментом оптимізації бізнес-процесів та сприяє формуванню конкурентних переваг підприємства. Таким чином, доведено, що ключовим чинником підвищення ефективності є не лише наявність інструментів, зокрема івент-менеджменту, а й системність їх застосування, узгодженість із бізнес-процесами та відповідність умовам внутрішнього і зовнішнього середовища.

Водночас важливим аспектом даного дослідження є обґрунтування практичної цінності використання івент-менеджменту у діяльності підприємства. Насамперед доцільним є інтегрування івент-менеджменту у структуру управління підприємством (HR, маркетинг, PR) із чітким закріпленням відповідальності у вигляді окремої функції або підрозділу. Це дозволить уникнути фрагментарності застосування івентів та перетворити їх із разових заходів на системний інструмент управління. Важливим напрямом є також впровадження системи планування івент-заходів. Зокрема, HR-івенти сприяють зниженню плинності кадрів, тоді як клієнтські заходи безпосередньо впливають на підвищення лояльності споживачів. У зв'язку з цим доцільним є формування річного календаря івентів із обов'язковою прив'язкою кожного заходу до конкретної бізнес-цілі підприємства. Окрему увагу слід приділити інтеграції івент-заходів у ключові бізнес-процеси, зокрема HR-процеси, маркетингові стратегії та партнерські програми. Важливим напрямом розвитку є також

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

формування партнерських мереж через івенти, що передбачає організацію спільних заходів із іншими підприємствами та участь у галузевих подіях. Це сприяє розширенню ринків збуту, формуванню нових ділових зв'язків та відкриває можливості виходу на нові, у тому числі міжнародні, ринки. У сучасних умовах особливого значення набуває використання цифрових інструментів, зокрема онлайн-івентів, гібридних форматів, CRM-систем, аналітики поведінки учасників та автоматизованого збору зворотного зв'язку. Це забезпечує підвищення ефективності управління івентами та розширення можливостей розвитку підприємства.

Не менш важливою є увага до внутрішніх комунікацій підприємства, оскільки їх якість безпосередньо впливає на ефективність бізнес-процесів. У цьому контексті доцільним є використання івентів як інструменту командоутворення та покращення горизонтальних зв'язків між підрозділами. Водночас усі зазначені заходи не забезпечать очікуваного результату без впровадження системи оцінки ефективності івент-менеджменту. Для цього необхідно розробити систему ключових показників (KPI), яка дозволить оцінювати результативність івент-заходів. До таких показників доцільно віднести: рівень залученості персоналу, задоволеність учасників, вплив на обсяги продажів і розвиток партнерств, а також якість комунікацій.

Отже, практична реалізація запропонованих підходів дозволить підприємствам не лише підвищити ефективність бізнес-процесів, але й сформувати стійкі конкурентні переваги в умовах зростаючої динаміки та невизначеності ринкового середовища.

Список використаних джерел:

[1] Allen, J., O'Toole, W., Harris, R., & McDonnell, I. (2011). Festival and special event management (6th ed.). John Wiley & Sons.
[2] Bakoyeva, D. (2023). Relationship between time management and work efficiency in event management. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 25, 8–10. https://geniusjournals.org/index.php/ejlat/article/view/5055
[3] Davenport, T. H. (1993). Process innovation: Reengineering work through information technology. Harvard Business School Press.
[4] Ermakov, S. G., Makarenko, J. A., & Sokolov, N. E. (2017). Event-management: Review and systematization of approaches of the organization of events. Administrative Consulting, 9(9), 140–148. https://doi.org/10.22394/1726-1139-2017-9-140-148
[5] Goldblatt, J. (2014). Special events: Event leadership for a new world (7th ed.). John Wiley & Sons.
[6] Hammer, M., & Champy, J. (1993). Reengineering the corporation: A manifesto for business revolution. Harper Business.
[7] Liu, D., Morgeson, F. P., & Fan, X. (2023). Event-oriented organizational behavior research: A multilevel review and agenda for future research. Journal of Management, 49(6), 1915–1953. https://doi.org/10.1177/01492063231162094
[8] Mysyk, V. (2022). Improvement of event management positioning in enterprise management. Economics, Entrepreneurship, Management, 9(1), 22–31. https://doi.org/10.56318/eem2022.01.034
[9] Mysyk, V. (2023). Event management evaluation indicators in enterprise management. Galician Economic Journal, 82(3), 128–133. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.03.128

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[10] Ramos Gutiérrez, B., Reina Quintero, A. M., Parody, L., & Gómez López, M. T. (2023). When business processes meet complex events in logistics: A systematic mapping study. Computers in Industry, 144, Article 103788. https://doi.org/10.1016/j.compind.2022.103788
[11] Weick, K. E. (1995). Sensemaking in organizations. Sage Publications.

EVENT MANAGEMENT AS A TOOL FOR TRANSFORMING THE BUSINESS PROCESSES OF AN ENTERPRISE

Bondarenko Yulia
Ph.D., Associate Professor,
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Yuliia Trifonova
Assistant, Department of Marketing and Logistics
National University "Lviv Polytechnic", Ukraine

Summary. *The article examines the role of event management as a tool for managing business processes of an enterprise in a dynamic environment. The theoretical foundations for integrating event management into the system of business processes are substantiated, and its impact on improving enterprise performance is determined. It is established that event management should be considered as a comprehensive mechanism that enhances communication, increases employee engagement, and fosters sustainable relationships with clients and partners.*
A conceptual model of the impact of event management on the transformation of business processes is developed. The model reflects the interconnection between the operating environment, business process challenges, the mechanism of event implementation, and the resulting outcomes. In addition, a mechanism for implementing event management is proposed, which includes the following stages: analysis, goal setting, planning, implementation, performance evaluation, and adjustment.
The study proves that the systematic application of event management contributes to improving the efficiency of business processes, strengthening competitive advantages, and ensuring sustainable enterprise development. Practical recommendations are provided for integrating event management into enterprise activities, including the implementation of KPI systems, the development of internal communications, and the use of digital tools.
Keywords: *event management, business processes, enterprise performance, management, implementation mechanism, transformation, communication, KPI, competitive advantages.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.021

ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ ТА ГРАНТІВ ЄС

Демих Мирослава Анатоліївна
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
факультету податкової справи, обліку і аудиту
Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна

Скорик Марина Олегівна
канд.екон.наук, доцент,
доцент кафедри економічної політики, маркетингу та бізнес-аналітики
Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна

Анотація. *Досліджено теоретичні засади та практичні механізми формування інноваційної моделі розвитку регіонів України в контексті євроінтеграції. Розглянуто ключові програми та інструменти фінансування ЄС, доступні для українських регіонів у 2024–2027 роках. Проаналізовано успішний досвід залучення інвестицій та грантів країнами Центрально-Східної Європи – Естонією, Польщею, Чехією, Литвою – у рамках регіональних інноваційних стратегій. Визначено конкурентні переваги окремих регіонів України та запропоновано диференційовані підходи до формування інвестиційних пропозицій. Обґрунтовано необхідність побудови регіональних інноваційних екосистем із залученням університетів, бізнесу, органів місцевого самоврядування та міжнародних партнерів. Установлено, що загальний потенціал залучення коштів ЄС для регіонів України протягом 2024–2027 років оцінюється щонайменше у 3–5 млрд євро за умов інституційної готовності та ефективного проектного менеджменту.*

Ключові слова: *інновації, інвестиційні проєкти, інструменти фінансування, інноваційна модель, зелена економіка, регіональний розвиток, гранти ЄС.*

Постановка проблеми. В умовах воєнного часу та з огляду на перспективи євроінтеграції України питання формування ефективних моделей регіонального розвитку набуває стратегічного значення. Руйнування виробничої бази, міграція населення та переорієнтація бюджетних видатків актуалізують необхідність залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів, зокрема коштів із фондів Європейського Союзу [1]. Водночас традиційні підходи до регіонального управління, орієнтовані на субсидування та перерозподіл державних ресурсів, виявляються недостатніми для забезпечення сталого відновлення та конкурентоспроможності регіонів.

Проблема полягає в тому, що більшість регіонів України не мають сформованих інституційних механізмів для роботи з інструментами фінансування ЄС: бракує підготовлених менеджерів проєктів, стратегічних

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

документів у форматі Smart Specialisation Strategy (S3), а також партнерських мереж із суб'єктами ЄС. Це суттєво знижує ефективність освоєння наявних грантових можливостей.

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретичне підґрунтя інноваційних моделей регіонального розвитку закладено у працях Б. Асхайма, А. Ізаксена та П. Коука, які обґрунтували концепцію регіональних інноваційних систем (RIS) як взаємозалежної сукупності інституційних акторів, що генерують, дифундують та використовують знання у межах регіону [2]. Значний внесок у дослідження механізмів залучення структурних фондів ЄС зробили Ф. Бонде та Ж.-К. Тоссен, які аналізували ефективність регіональної конвергенції в країнах ЦСЄ [9].

В українській науковій думці питання регіонального розвитку в контексті євроінтеграції досліджували М. Долішній, З. Варналій, С. Романюк та ін. [3]. Проте більшість вітчизняних досліджень орієнтована на загальні механізми регіональної політики, тоді як практичні аспекти залучення конкретних фондів ЄС, зокрема Ukraine Facility та Horizon Europe, у прив'язці до регіональних інноваційних стратегій залишаються недостатньо опрацьованими.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо формування інноваційної моделі розвитку регіонів України, спрямованої на ефективне залучення інвестицій та грантового фінансування ЄС в умовах повоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу. Під інноваційною моделлю розвитку регіону розуміємо системну сукупність взаємопов'язаних інституційних, організаційних та фінансових механізмів, що забезпечують генерацію, впровадження та комерціалізацію інновацій у регіональній економіці на основі ефективної взаємодії держави, бізнесу та науки. Ця модель ґрунтується на концепції «потрійної спіралі» (Triple Helix) Г. Іцковіца та Л. Лейдесдорфа, а також стратегії розумної спеціалізації (Smart Specialisation Strategy, S3), запровадженої Єврокомісією як обов'язкова умова для доступу до структурних фондів ЄС [4].

Ключові елементи інноваційної моделі розвитку регіону включають регіональну інноваційну стратегію (S3), яка визначає пріоритетні напрями спеціалізації, розвинену інноваційну інфраструктуру (технопарки, бізнес-інкубатори, наукові парки та кластери), ефективні механізми державно-приватного партнерства і венчурного фінансування, систему підготовки кадрів і передачі знань від університетів до бізнесу, а також міжнародні партнерські мережі для участі в програмах ЄС.

За даними Єврокомісії, загальний обсяг коштів, що виділяються на регіональний розвиток і згуртування у рамках Багаторічної фінансової рамки (МФР) 2021–2027, перевищує 392 млрд євро лише за статтею структурних фондів [5]. Для України ключовим інструментом стала Ukraine Facility – 50-мільярдний пакет підтримки на 2024–2027 роки, структурований за трьома напрямами: бюджетна підтримка, інвестиційна рамка та технічна допомога.

Нижче в таблиці 1 наведено систематизований огляд основних програм ЄС, їхній бюджет та рівень доступності для України (табл. 1).

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Таблиця 1

Основні програми ЄС для регіонального інноваційного розвитку (2021–2027)

Програма ЄС	Бюджет (млрд євро)	Пріоритети	Доступність для України	Період
Horizon Europe	95,5	Інновації, R&D, цифровізація	Так (асоційований член)	2021–2027
ЄФРР / Cohesion Fund	392,0	Регіональний розвиток, інфраструктура	Частково (через NEXT Gen)	2021–2027
InvestEU	26,2	Зелена економіка, МСП	Обмежено	2021–2027
Ukraine Facility	50,0	Відновлення, реформи, модернізація	Так (пріоритет)	2024–2027
LIFE Programme	5,4	Клімат, природа, циркулярна економіка	Частково	2021–2027
Digital Europe	7,5	ШІ, хмарні технології, кібербезпека	Переговори	2021–2027

[авторська розробка на основі даних Єврокомісії, 2024]

Особливої уваги заслуговує програма Horizon Europe з бюджетом 95,5 млрд євро, до якої Україна отримала статус асоційованого члена у 2022 році. Це відкрило можливість для вітчизняних дослідницьких установ, університетів та підприємств брати участь у конкурсах на грантове фінансування нарівні з організаціями з держав – членів ЄС. Станом на початок 2024 року українські учасники подали понад 2 400 заявок у рамках Horizon Europe, з яких 312 отримали фінансування на загальну суму близько 412 млн євро [6].

Аналіз успішних прикладів залучення коштів ЄС для регіонального інноваційного розвитку у країнах ЦСЄ та Балтії дозволяє виявити ключові чинники успіху (табл. 2).

Таблиця 2

Досвід реалізації інноваційних моделей регіонального розвитку в країнах-партнерах

Регіон	Інноваційна модель	Ключовий механізм залучення інвестицій	Результат
Естонія (Тарту)	Smart City + e-Governance	Horizon Europe + приватний венчур	ВВП +4,2%/рік
Польща (Катовіце)	Промислова конверсія / зелений перехід	ЄФРР + Just Transition Fund	12 000 нових робочих місць

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Продовження табл. 2

Регіон	Інноваційна модель	Ключовий механізм залучення інвестицій	Результат
Чехія (Брно)	Університетсько-індустріальний кластер	InvestEU + ЄІБ	€800 млн залучених інвестицій
Грузія (Кутаїсі)	Спеціальна економічна зона	IFC + ЄБРР + держгарантії	Експорт +37% за 5 років
Литва (Каунас)	Технополіс / startup екосистема	Horizon + EIC Accelerator	350+ стартапів, $2 млрд оцінка

[авторська розробка на основі звітів Єврокомісії та ЄБРР, 2023–2024]

Досвід Естонії є особливо репрезентативним для України: країна з населенням 1,3 млн осіб та обмеженими природними ресурсами зуміла перетворитися на одного з лідерів цифрової економіки в ЄС, залучивши понад 1,2 млрд євро у рамках різних програм ЄС протягом 2014–2023 років. Ключовим чинником стало раннє впровадження e-Governance та концепції «цифрової держави», що підвищило довіру міжнародних інвесторів і знизило транзакційні витрати [7].

Польський регіон Катовіце (Сілезія) є прикладом успішної промислової конверсії: колишній вугільний регіон отримав понад 2,3 млрд євро з ЄФРР та Just Transition Fund для диверсифікації економіки, перепідготовки шахтарів та розвитку відновлювальної енергетики. Протягом 2018–2023 років кількість зайнятих у сфері зеленої економіки зросла з 12 000 до 36 000 осіб [10].

Попри виклики воєнного часу, регіони України мають значний диференційований потенціал для участі в програмах ЄС. Оцінка цього потенціалу має ґрунтуватися на аналізі конкурентних переваг кожного регіону та їх відповідності пріоритетам конкретних програм ЄС (табл. 3).

Таблиця 3

Потенціал залучення фінансування ЄС для окремих регіонів України

Регіон України	Конкурентна перевага	Відповідна програма ЄС	Потенційне фінансування (млн €)	Пріоритетний сектор
Львівська	IT-кластер, університети	Horizon Europe, Digital Europe	150–300	IT / освіта
Полтавська	Агропромисловий потенціал	Ukraine Facility, ЄФРР	80–200	АПК / переробка
Закарпатська	Прикордонне розташування, туризм	Interreg, LIFE	50–120	Туризм / екологія
Одеська	Портова логістика, агроекспорт	Ukraine Facility, InvestEU	200–500	Логістика / енергетика
Харківська	Освітньо-науковий потенціал	Horizon Europe, EIC	100–250	Наука / технології

[авторські розрахунки на основі даних Держстату України та аналітики ЄБРР, 2024]

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Зокрема, Львівська область має найрозвиненіший IT-сектор в Україні: понад 1 100 IT-компаній, 25 000 розробників та чотири провідні технічні університети утворюють готову базу для інноваційної екосистеми. У 2023 році Львівська ОВА підписала Меморандум про співпрацю з Краківською агломерацією (Польща) для спільної участі в програмах Interreg та Horizon Europe – перший подібний приклад міжрегіонального партнерства в Україні [11].

Одеська область, попри наявні безпекові ризики, має унікальний потенціал для розвитку логістичної інфраструктури після завершення активних бойових дій. Портовий комплекс Одеси разом із «зерновим коридором» формує основу для масштабних інвестицій у межах Ukraine Facility за напрямом «продовольча безпека та інфраструктура».

На рис. 1 представлено порівняльну характеристику рівня освоєння Україною коштів за основними програмами ЄС у 2022–2024 роках (рис. 1).

Програма ЄС	Частка освоєних коштів Україною (умовно)	Млн євро (2022–2024)
Ukraine Facility	68%	1 840
Horizon Europe	38%	412
ЄБРР / ЄІБ	60%	920
LIFE Programme	14%	28
InvestEU	20%	85

Рис. 1. Рівень освоєння коштів ЄС Україною за програмами фінансування (2022–2024 рр.)

[авторська розробка на основі даних Єврокомісії та Мінфіну України, 2024]

Дані рис. 1 свідчать, що найвищий рівень освоєння коштів (68%) спостерігається за програмою Ukraine Facility – насамперед завдяки бюджетній підтримці та чіткому механізму траншів, прив'язаних до виконання реформ. Натомість технологічно орієнтовані програми – Horizon Europe та InvestEU – мають значно нижчі показники участі, що пояснюється браком конкурентних заявок та обмеженою кількістю підготовлених менеджерів проектів.

На основі аналізу зарубіжного досвіду та потенціалу регіонів України запропоновано авторську модель регіональної інноваційної екосистеми, що включає чотири взаємопов'язані рівні:

- стратегічний рівень: S3-стратегія регіону, узгоджена з національними пріоритетами та стандартами ЄС, що є обов'язковою умовою для участі у структурних фондах;
- інституційний рівень: Регіональне агентство розвитку як єдиний контактний центр для інвесторів, грантозаявників та міжнародних партнерів;
- операційний рівень: технопарки, акселератори, кластери, дослідницькі центри, що забезпечують реалізацію проектів;
- фінансовий рівень передбачає змішане фінансування через поєднання грантів Європейського Союзу, кредитів Європейського банку реконструкції та розвитку і Європейського інвестиційного банку, а також приватних інвестицій.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Критичним елементом успішності такої моделі є наявність професійного офісу управління проектами (Project Management Office, PMO) при регіональному агентстві розвитку. Досвід Польщі свідчить, що регіони з розвиненою PMO-структурою освоюють на 40–60% більше коштів структурних фондів ЄС порівняно з тими, що не мають такої інфраструктури [8].

Висновки та пропозиції. Проведене дослідження дало змогу узагальнити теоретичні засади інноваційної моделі розвитку регіонів та визначити її як ключовий інструмент залучення інвестицій і грантів ЄС в умовах євроінтеграції України. Обґрунтовано, що ефективність цієї моделі залежить від наявності стратегій розумної спеціалізації (S3), інституційної спроможності та розвитку міжнародних партнерств.

Аналіз інструментів фінансування ЄС засвідчив значний потенціал залучення коштів у 2024–2027 роках на рівні 3–5 млрд євро, реалізація якого потребує належної підготовки до участі в програмах Horizon Europe, Ukraine Facility, InvestEU та LIFE. Водночас встановлено, що ключовими обмеженнями є недостатній рівень проєктного менеджменту та координації.

Узагальнення досвіду країн Центрально-Східної Європи підтвердило важливість розвитку інноваційної інфраструктури та професійних інституцій управління проєктами, що обґрунтовує доцільність запровадження національної програми підготовки відповідних фахівців.

Подальші дослідження доцільно зосередити на розробці регіональних S3-стратегій та удосконаленні підходів до оцінки інвестиційного клімату в умовах постконфліктного відновлення.

Список використаних джерел:

[1] European Commission. (2024). Ukraine Facility: Support for Ukraine's recovery, reconstruction and modernisation. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/financial-assistance-ukraine_en
[2] Asheim, B., Isaksen, A., & Trippl, M. (2019). Advanced Introduction to Regional Innovation Systems. Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781786438232
[3] Варналій, З. С., & Романюк, С. А. (2022). Регіональна політика України в умовах євроінтеграції: виклики та перспективи. *Економіка України*, 3(724), 18–35. https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.03.018
[4] Foray, D. (2015). Smart Specialisation: Opportunities and Challenges for Regional Innovation Policy. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315765600
[5] European Commission. (2023). Cohesion in Europe towards 2050: Eighth Report on Economic, Social and Territorial Cohesion. Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2776/087460
[6] National Research Foundation of Ukraine. (2024). Ukrainian participation in Horizon Europe: Annual Report 2023. URL: https://nrfu.org.ua/en/horizon-europe-report-2023/
[7] Kattel, R., & Mergel, I. (2019). Estonia's digital transformation: Mission mystique and the hiding hand. UCL Institute for Innovation and Public Purpose, Working Paper Series (IIPP WP 2019-11). URL: https://www.ucl.ac.uk/bartlett/public-purpose/wp2019-11
[8] Kozak, M., & Hartwig, J. (2023). Cohesion Policy Implementation Capacities in Central and Eastern Europe. Regional Studies, 57(4), 712–726. https://doi.org/10.1080/00343404.2022.2096869

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[9] Bouvet, F., & Dall'erba, S. (2010). European Regional Structural Funds: How Large is the Influence of Politics on the Allocation Process? JCMS: Journal of Common Market Studies, 48(3), 501–528. https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2010.02062.x
[10] European Commission. (2022). EU Cohesion Policy: €3.85 billion for a just transition toward climate neutral economy in five Polish regions. Inforegio. https://ec.europa.eu/regional_policy/whats-new/newsroom/12-05-2022-eu-cohesion-policy-eur3-85-billion-for-a-just-transition-toward-climate-neutral-economy-in-five-polish-regions_en
[11] Lviv IT Cluster. (2023). IT Research Ukraine 2023: Adaptability and Resilience Amidst War. https://itcluster.lviv.ua/en/tech-industry-dynamics-amidst-war-findings-of-it-research-ukraine-2023/

AN INNOVATIVE MODEL OF REGIONAL DEVELOPMENT AS A TOOL FOR ATTRACTING EU INVESTMENTS AND GRANTS

Demykh Myroslava Anatoliivna
Master's degree student of the Faculty of Taxation, Accounting and Auditing
State Tax University, Ukraine
Skoryk Maryna Olehivna
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economic Policy, Marketing and Business Analytics
State Tax University, Ukraine

Summary. *The article examines theoretical foundations and practical mechanisms for building an innovative regional development model in Ukraine within the context of European integration. Key EU funding programmes available to Ukrainian regions in 2024–2027 are reviewed. The successful experience of Central and Eastern European countries — Estonia, Poland, Czech Republic, Lithuania — in attracting investments and grants through regional innovation strategies is analysed. Competitive advantages of selected Ukrainian regions are identified and differentiated approaches to developing investment proposals are proposed. The need for constructing regional innovation ecosystems involving universities, businesses, local governments, and international partners is substantiated. It is established that the total potential for EU funding attraction for Ukrainian regions during 2024–2027 is estimated at no less than 3–5 billion euros, provided institutional readiness and effective project management.*
Keywords: Innovations, investment projects, financing instruments, an innovative model, the green economy, regional development, and EU grants.

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)
DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.022

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Пилипенко Катерина Анатоліївна
д-р. екон. наук, професор,
професор кафедри економіки,
готельно-ресторанного та туристичного бізнесу
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Бабко Наталія Миколаївна
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри, доцент кафедри економіки,
готельно-ресторанного та туристичного бізнесу
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Анотація. *У статті досліджено міжнародний досвід державного регулювання інноваційного розвитку системи охорони здоров'я та визначено ключові механізми його реалізації. Проаналізовано підходи до управління інноваційними процесами у країнах Європейського Союзу, США, Ізраїлі, Фінляндії, Південній Кореї та інших державах, які демонструють високий рівень впровадження цифрових медичних технологій і сучасних управлінських моделей. На основі проведеного аналізу сформовано універсальну концептуальну модель державного регулювання інноваційного розвитку охорони здоров'я, яка інтегрує стратегічні, нормативні, фінансові та цифрові компоненти інноваційної екосистеми. Обґрунтовано доцільність використання міжнародного досвіду для вдосконалення державної політики у сфері охорони здоров'я України, розвитку цифрової медицини, підвищення доступності та якості медичних послуг, а також посилення інтеграції в європейський медичний простір.*
Ключові слова: *інноваційний розвиток; державне регулювання; система охорони здоров'я; цифрова медицина; телемедицина; медичні технології; міжнародний досвід; цифрова трансформація; інноваційна екосистема.*

Постановка проблеми. Глобальна система охорони здоров'я перебуває на етапі фундаментальної трансформації, де інновації перестали бути додатковим елементом і перетворилися на стрижень виживання та стійкості національних економік. Сучасний етап характеризується переходом від реактивної медицини до превентивної, персоналізованої та цифрової моделі, що вимагає радикального переосмислення регуляторних підходів. Міжнародний досвід свідчить, що успіх інноваційного розвитку залежить не лише від обсягу

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

фінансування R&D, а й від здатності держави створити адаптивне правове середовище, яке балансує між безпекою пацієнтів та швидкістю виведення нових технологій на ринок.

Сучасний етап розвитку систем охорони здоров'я характеризується стрімким поширенням інноваційних технологій, зокрема цифрової медицини, штучного інтелекту, телемедицини, біотехнологій та персоналізованого лікування. Такі трансформації суттєво змінюють підходи до організації медичних послуг, управління ресурсами та взаємодії між учасниками медичних екосистем.

Проблема полягає у невідповідності традиційних моделей державного регулювання потребам інноваційного розвитку охорони здоров'я, що проявляється у недостатній гнучкості нормативно-правової бази, обмеженості фінансових інструментів підтримки інновацій, фрагментарності цифрової інфраструктури та недостатньому рівні інтеграції медичних даних. У таких умовах виникає необхідність формування ефективних механізмів регулювання, які забезпечують баланс між стимулюванням інноваційної діяльності, доступністю медичних технологій та дотриманням стандартів безпеки й етики.

Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах глобалізації та цифрової трансформації, коли інновації у сфері охорони здоров'я виходять за межі національних систем і потребують узгодження на міжнародному рівні. Провідні країни світу та міжнародні організації формують нові підходи до регулювання, що базуються на принципах адаптивності, міжсекторальної взаємодії, відкритості даних та орієнтації на результат для пацієнта.

Для України питання регулювання інноваційного розвитку охорони здоров'я є особливо важливим у контексті післявоєнного відновлення, інтеграції до європейського простору та необхідності підвищення ефективності національної медичної системи. Використання міжнародного досвіду дозволяє ідентифікувати ефективні інструменти державної політики, адаптувати їх до національних умов та сформувати сучасну модель управління інноваційними процесами в галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про формування комплексного міждисциплінарного підходу до регулювання інноваційного розвитку у сфері охорони здоров'я, який інтегрує економічні, правові, технологічні та етичні аспекти. У центрі наукового дискурсу перебуває проблема досягнення балансу між стимулюванням інновацій та забезпеченням безпеки пацієнтів, доступності медичних технологій і захисту персональних даних [12, 14].

Вагомий внесок у розвиток теоретичних засад регулювання інновацій у медицині здійснюють міжнародні організації. Зокрема, дослідження OECD підкреслюють, що ефективна політика у сфері інноваційного розвитку охорони здоров'я повинна поєднувати розвиток цифрової інфраструктури, управління медичними даними, підтримку досліджень та формування довіри до нових технологій [13, 14]. При цьому особливу роль відіграють механізми масштабування інновацій (scaling innovations), які забезпечують їх інтеграцію у національні системи охорони здоров'я.

Суттєва увага у сучасних дослідженнях приділяється регулюванню штучного інтелекту в медицині. У роботі Jobin, Ienca та Vayena здійснено

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

системний аналіз глобальних етичних принципів використання ШІ, де визначено ключові засади - прозорість, справедливість, підзвітність та захист приватності [5]. Подальші дослідження розвивають ці підходи, акцентуючи увагу на необхідності створення ефективних регуляторних механізмів, здатних адаптуватися до швидких технологічних змін [6].

Важливим напрямом наукових досліджень є формування систем управління даними (data governance) у сфері охорони здоров'я. У документах Всесвітньої організації охорони здоров'я підкреслюється, що ефективне управління даними є ключовою умовою функціонування цифрових медичних екосистем та впровадження інноваційних технологій [19]. Зокрема, наголошується на необхідності забезпечення інтероперабельності систем, якості даних та їх безпечного використання.

У наукових працях також активно досліджуються регіональні моделі регулювання інновацій у сфері охорони здоров'я. Зокрема, у країнах Європейського Союзу акцент робиться на створенні єдиного цифрового простору медичних даних та гармонізації нормативно-правових підходів [4]. Водночас у США ключову роль відіграють ринкові механізми, венчурне фінансування та гнучке регуляторне середовище, що сприяє швидкому впровадженню інновацій [17].

Окремий напрям досліджень стосується економічних механізмів підтримки інновацій у медичній сфері. У звітах OECD зазначається, що ефективне стимулювання інновацій потребує поєднання державного фінансування, державно-приватного партнерства та нових фінансових інструментів управління ризиками [12]. При цьому концепція value-based healthcare розглядається як один із ключових підходів до підвищення ефективності використання ресурсів та стимулювання інновацій [14].

Узагальнення сучасних досліджень свідчить, що регулювання інноваційного розвитку охорони здоров'я еволюціонує у напрямі формування гнучких, адаптивних та інтегрованих моделей управління, здатних оперативно реагувати на технологічні зміни та глобальні виклики. Ключовими тенденціями є цифровізація медичних систем, розвиток штучного інтелекту, посилення ролі управління даними та зростання значення міжнародної координації. Водночас ефективність цих процесів значною мірою залежить від інституційної спроможності держави, розвитку економічних механізмів стимулювання інновацій та забезпечення належного рівня кібербезпеки й етичного регулювання. У цьому контексті актуалізується потреба у подальших дослідженнях, спрямованих на розвиток глобального управління штучним інтелектом у медицині, формування міжнародних стандартів цифрового здоров'я та впровадження ефективних фінансово-економічних інструментів підтримки медичних інновацій з урахуванням національних особливостей.

Метою статті є дослідження міжнародного досвіду регулювання інноваційного розвитку охорони здоров'я, виявлення ключових моделей, інструментів та механізмів державного впливу на інноваційні процеси, а також обґрунтування можливостей їх адаптації для вдосконалення системи державного регулювання в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародний досвід регулювання інноваційних процесів у системі охорони здоров'я є важливим

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

джерелом формування сучасних моделей управління, оскільки дозволяє вивчити ефективні підходи, інструменти та організаційні рішення, що застосовуються у країнах із розвиненими медичними системами. У більшості держав світу державне регулювання інновацій спрямоване на стимулювання наукових досліджень, підтримку технологічного розвитку, розбудову інноваційної інфраструктури, забезпечення доступності медичних послуг і підвищення їх якості [2].

У країнах Європейського Союзу інноваційний розвиток медичної сфери об'єднаний у кілька ключових політик ЄС: Європейську програму досліджень «Horizon Europe», політику цифрової трансформації охорони здоров'я та Європейську стратегію з даних [1].

Основними принципами регулювання, на які орієнтується ЄС, є інноваційність, відкритість даних, безпека пацієнтів, етичність та міжсекторальність. Значну роль відіграє створення Європейського простору даних здоров'я (European Health Data Space), що забезпечує спільні стандарти обробки, інтероперабельності та доступу до медичної інформації [3].

У Сполучених Штатах Америки регуляторну роль у сфері медичних інновацій здійснюють декілька інституцій, серед яких провідною є Управління з контролю за продуктами та ліками (FDA). FDA відповідає за стандарти клінічних досліджень, схвалення нових лікарських засобів, медичних виробів, цифрових рішень та інноваційних терапій [15].

Останніми роками США активно розвивають політику підтримки telehealth, створили інноваційні програми Medicare для розширення доступу до віддалених консультацій, віртуальної діагностики та менеджменту хронічних захворювань [7].

Країни Північної Європи (Фінляндія, Данія, Швеція) демонструють високий рівень впровадження цифрових рішень у системі охорони здоров'я. У Фінляндії вже більше десяти років функціонує централізована система електронних медичних записів Kanta, яка забезпечує повну інтеграцію медичних даних, електронних рецептів та інформаційних сервісів для пацієнтів [10].

У Данії та Швеції цифрові сервіси стали основою медичного обслуговування, що зменшило витрати системи та підвищило доступність медичних послуг, особливо у сільських районах [11].

Важливим міжнародним прикладом є Ізраїль, який став одним із світових лідерів у впровадженні цифрової медицини, систем штучного інтелекту та прецизійної медицини. Країна має унікальну модель інтегрованих медичних реєстрів, які забезпечують доступ до даних для наукових досліджень, розроблення прогнозних моделей та впровадження персоналізованих протоколів лікування [9].

Державна політика Ізраїлю робить акцент на поєднанні державного регулювання, інноваційного бізнесу та наукових центрів, що сформувало потужну медико-технологічну екосистему.

У Японії та Південній Кореї уряди активно інвестують у розвиток роботизованої хірургії, геномних досліджень, інтелектуальних систем діагностики та медичних стартапів. У Кореї національна програма digital health спрямована на створення «централізованої цифрової медичної системи нового покоління», яка включає 5G-технології, телемедицину та AI-аналіз діагностичних

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

зображень [7]. Узагальнення інструментів та особливостей національних моделей регулювання представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика міжнародних моделей регулювання інноваційного розвитку охорони здоров'я

Країна / регіон	Ключові програми та інституції	Основні інструменти регулювання	Фокус інновацій	Особливості моделі
ЄС	European Commission; програма Horizon Europe; European Health Data Space	Наднаціональні стратегії, грантове фінансування, стандарти інтероперабельності	Digital health, big data, AI	Інтеграція даних між країнами, акцент на етичність та безпеку
США	Food and Drug Administration (FDA); Medicare	Регуляторне схвалення, HTA, гнучкі програми для telehealth	Біотехнології, цифрова медицина, телемедицина	Сильна роль приватного сектору та венчурного капіталу
Фінляндія	Система Kanta	Централізована EHR, електронні рецепти	Повна цифровізація медичних даних	Високий рівень інтеграції пацієнтських сервісів
Ізраїль	Національні медичні реєстри	Державно-приватне партнерство, доступ до великих даних	AI, precision medicine	Потужна медико-технологічна екосистема
Південна Корея	Національна програма Digital Health	5G-інфраструктура, AI-діагностика	Smart hospitals, роботизована медицина	Централізоване цифрове планування

Джерело: сформовано на узогальнені [1;2; 7-9;1;15; 16; 18].

Міжнародні організації, такі як ВООЗ, ОЕСР та Світовий банк, розробили низку нормативних документів щодо регулювання інновацій у сфері охорони здоров'я. ВООЗ у «Глобальній стратегії цифрового здоров'я» визначила ключові регуляторні напрями: інтероперабельність, захист персональних даних, оцінку технологій, створення нормативної бази для електронної медицини, розвиток кадрового потенціалу та підвищення цифрової грамотності [18].

ОЕСР у своїх рекомендаціях наголошує на необхідності забезпечення сталого фінансування інновацій, підтримки дослідницьких процесів та використання великих даних у політиці охорони здоров'я [16].

Загальний аналіз міжнародного досвіду дозволяє виокремити кілька універсальних підходів до регулювання інновацій у медицині:

1. Створення національних стратегій інноваційного розвитку охорони здоров'я, що визначають цілі, інструменти, джерела фінансування та відповідальні органи.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

2. Формування цифрової інфраструктури, включаючи електронні медичні записи, реєстри, телемедичні платформи, інтероперабельні системи даних.

3. Підтримка наукових досліджень та інноваційної діяльності, включаючи гранти, фонди, інкубатори стартапів, пільги для інноваційних компаній.

4. Запровадження ефективних регуляторних механізмів контролю безпеки медичних технологій, включаючи стандарти клінічних випробувань, оцінку медичних технологій (HTA) та моніторинг ефективності.

5. Розвиток партнерств між державою, наукою, бізнесом та громадянським сектором, що посилює інноваційну екосистему.

6. Акцент на підготовці кадрів і цифровій компетентності, що є необхідною умовою результативного впровадження інновацій.

Узагальнення міжнародного досвіду регулювання інноваційного розвитку охорони здоров'я дозволило розробити авторську концептуальну модель державного регулювання, яка відрізняється від існуючих підходів системною інтеграцією стратегічного, нормативно-правового, фінансово-економічного та цифрово-інфраструктурного компонентів у межах єдиного управлінського контуру (рис.1). На відміну від фрагментарних моделей, що домінують у сучасних дослідженнях, запропонований підхід передбачає не лише ідентифікацію окремих інструментів впливу, а й обґрунтування механізмів їх взаємодії, спрямованих на забезпечення адаптивності регуляторної системи в умовах динамічного технологічного середовища.

Стратегічний компонент моделі визначає цільові орієнтири інноваційного розвитку та забезпечує узгодження державної політики з глобальними тенденціями цифровізації, персоналізації медицини та розвитку штучного інтелекту. Нормативно-правовий компонент формує інституційне середовище, здатне оперативно реагувати на технологічні зміни, зокрема через впровадження гнучких регуляторних механізмів, процедур оцінки медичних технологій (HTA) та інструментів контролю безпеки й етичності інновацій. Фінансово-економічний компонент забезпечує стимулювання інноваційної діяльності шляхом поєднання бюджетного фінансування, ринкових механізмів та інструментів державно-приватного партнерства, що дозволяє підвищити ефективність розподілу ресурсів. Цифрово-інфраструктурний компонент виступає базовою умовою функціонування моделі, забезпечуючи інтеграцію медичних даних, інтероперабельність систем та використання цифрових технологій у процесах управління і надання медичних послуг.

Водночас адаптація запропонованої моделі до умов України потребує врахування системних обмежень, що стримують інноваційний розвиток галузі. Ключовою проблемою є фрагментованість медичних даних, відсутність єдиних стандартів їх обміну та обмежена інтеграція інформаційних систем, що ускладнює ефективне використання цифрових технологій.

Додатковим бар'єром виступає недостатній рівень інтероперабельності електронної системи охорони здоров'я, зокрема eHealth, що обмежує повноцінний обмін даними між учасниками системи. Водночас відсутність повноцінного впровадження механізмів оцінки медичних технологій (HTA) знижує обґрунтованість управлінських рішень та ефективність фінансування інновацій.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Разом із тим, в Україні вже сформовано окремі елементи інноваційної інфраструктури. Зокрема, Національна служба здоров'я України реалізує модель фінансування за принципом "гроші йдуть за пацієнтом", а розвиток цифрових сервісів (е-рецепти, електронні записи, онлайн-запис) створює основу для подальшої цифрової трансформації системи охорони здоров'я.

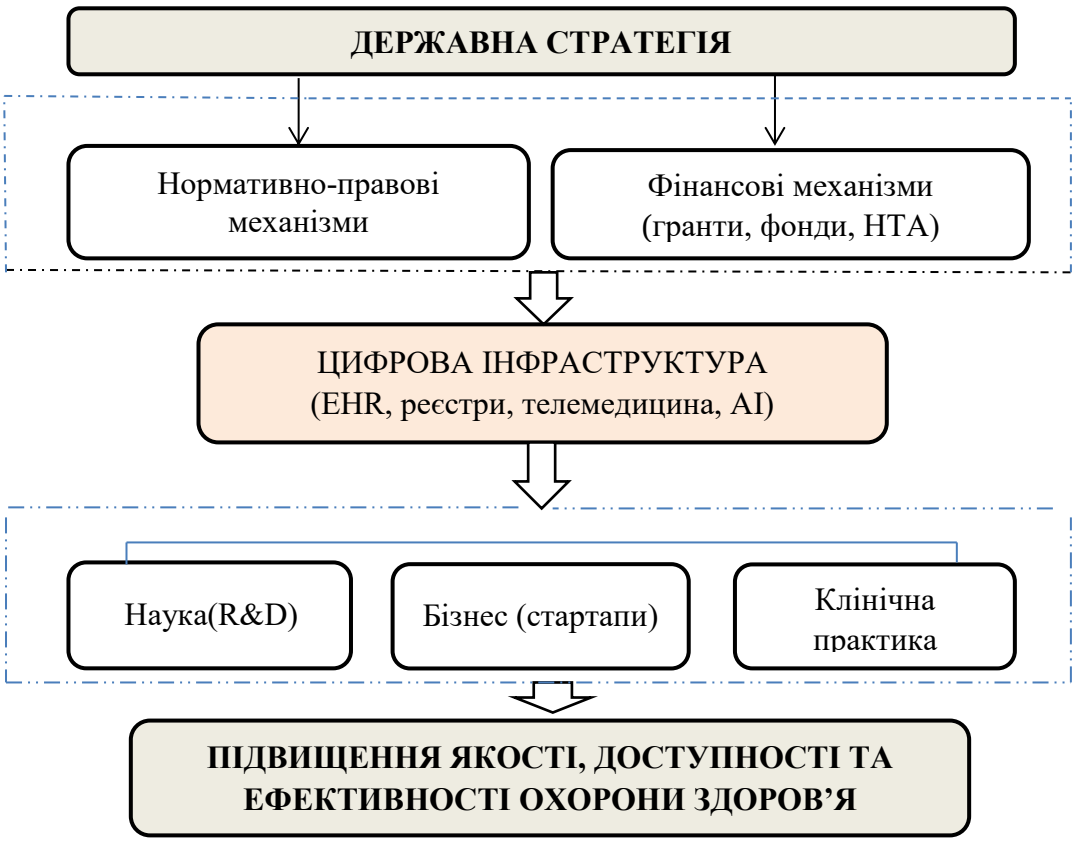

Рис. 1. Універсальна модель державного регулювання інноваційного розвитку охорони здоров'я (на основі міжнародного досвіду)

Джерело: авторська розробка

Для України міжнародний досвід є критично важливим, оскільки дозволяє адаптувати перевірені моделі організації інноваційного розвитку в умовах обмежених ресурсів, підвищити ефективність державної політики у сфері охорони здоров'я та прискорити інтеграцію у європейський медичний простір. Системне вивчення міжнародних практик дає змогу сформувати збалансовані й дієві механізми регулювання, які забезпечать цифрову трансформацію галузі, підвищення якості медичних послуг і зміцнення здоров'я населення.

Узагальнення міжнародного досвіду дозволило сформувати концептуальну модель державного регулювання інноваційного розвитку охорони здоров'я, яка поєднує стратегічний, нормативний, фінансовий та цифровий компоненти в межах єдиної інноваційної екосистеми.

Висновки. У результаті проведеного дослідження здійснено теоретико-методологічне узагальнення підходів до регулювання інноваційного розвитку у сфері охорони здоров'я та систематизовано ключові механізми державного впливу на інноваційні процеси. Встановлено, що інновації в охороні здоров'я являють собою складну багаторівневу систему взаємопов'язаних

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

технологічних, організаційних, цифрових і соціальних трансформацій, спрямованих на підвищення якості, доступності та ефективності медичних послуг. Доведено, що інноваційний розвиток галузі виступає стратегічним фактором забезпечення громадського здоров'я, соціальної стабільності та конкурентоспроможності національної економіки.

Уточнено сутність інновацій у сфері охорони здоров'я як комплексу рішень, що охоплюють медико-біологічні технології, цифрову медицину, телемедичні сервіси, роботизовані системи та інструменти штучного інтелекту. Обґрунтовано, що їх специфічними характеристиками є висока наукоємність, необхідність багаторівневого регуляторного контролю, залежність від міжсекторальної взаємодії та потреба у сталому фінансовому забезпеченні. На цій основі інноваційний розвиток охорони здоров'я визначено як системний процес інтеграції наукових знань, технологій і управлінських рішень у межах єдиної цифрово-орієнтованої екосистеми.

За результатами аналізу міжнародного досвіду встановлено, що найбільш ефективними є інтегровані моделі державного регулювання, які поєднують нормативно-правові, фінансово-економічні, організаційні та цифрові інструменти управління. Обґрунтовано, що їх результативність забезпечується узгодженістю політик, розвитком інноваційної інфраструктури, впровадженням механізмів оцінки медичних технологій (HTA) та активним використанням даних у процесах прийняття рішень.

Встановлено, що в Україні інституційне середовище інноваційного розвитку охорони здоров'я залишається недостатньо сформованим, що проявляється у фрагментованості медичних даних, обмеженій інтероперабельності цифрових систем, зокрема eHealth, а також відсутності повноцінного впровадження механізмів HTA. Водночас визначено наявність окремих елементів інноваційної інфраструктури, зокрема діяльність Національна служба здоров'я України та розвиток цифрових медичних сервісів, що створює передумови для подальшої трансформації галузі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці авторської концептуальної моделі державного регулювання інноваційного розвитку охорони здоров'я, яка, на відміну від існуючих підходів, ґрунтується на системній інтеграції стратегічного, нормативно-правового, фінансово-економічного та цифрово-інфраструктурного компонентів. Визначено, що ключовим фактором ефективності регулювання є не ізольоване застосування окремих інструментів, а їх узгоджена взаємодія в межах єдиної цифрово-орієнтованої інноваційної екосистеми.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання запропонованого підходу для вдосконалення державної політики у сфері охорони здоров'я, зокрема в частині розвитку цифрової інфраструктури, впровадження механізмів оцінки медичних технологій, підвищення ефективності фінансування інновацій та адаптації міжнародного досвіду до національних умов.

Отримані результати формують теоретико-методологічне підґрунтя для подальших досліджень, спрямованих на розробку прикладних механізмів реалізації інноваційної політики у сфері охорони здоров'я України в умовах цифрової трансформації та європейської інтеграції.

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Список використаних джерел:

[1] European Commission. (2021). *Digital health indicators report*. Brussels: European Commission. https://health.ec.europa.eu/system/files/2021-12/digital_health_indicators_en.pdf
[2] European Commission. (2022). *Health innovation and EU policy*. Brussels: European Commission. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/support-policy-making/health_en
[3] European Commission. (2022). *Proposal for a regulation on the European Health Data Space*. Brussels: European Commission. https://health.ec.europa.eu/ehealth-digital-health-and-care/european-health-data-space_en
[4] European Commission. (2023). *European Health Data Space*.
[5] Jobin, A., Ienca, M., & Vayena, E. (2019). The global landscape of AI ethics guidelines. *Nature Machine Intelligence, 1*, 389–399. https://doi.org/10.1038/s42256-019-0088-2
[6] Kijewski, S., Ronchi, E., & Vayena, E. (2024). International organisations and the global governance of AI in health. In I. G. Cohen et al. (Eds.), *Research Handbook on Health, AI and the Law*. Edward Elgar. https://doi.org/10.4337/9781802205657.ch15
[7] Ministry of Health and Welfare Korea. (2021). *Healthcare innovation strategy 2030*. Seoul: Ministry of Health and Welfare. https://www.mohw.go.kr/eng
[8] Ministry of Health Israel. (2020). *Digital health strategy*. Jerusalem: Ministry of Health. https://www.gov.il/en/departments/publications/reports/digital_health_strategy
[9] Ministry of Social Affairs and Health Finland. (2022). *Kanta services report*. Helsinki: Ministry of Social Affairs and Health. https://www.kanta.fi/en/statistics
[10] Nordic Council of Ministers. (2021). *Digital health in the Nordic countries*. Copenhagen: Nordic Council of Ministers. https://www.norden.org/en/publication/digital-health-nordic-countries
[11] OECD. (2022). *Health at a glance: Digital transformation*. Paris: OECD Publishing. https://www.oecd.org/health/health-at-a-glance/
[12] OECD. (2023). *Artificial Intelligence in Health*. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/a8d2ba18-en
[13] OECD. (2023a). *Health at a Glance 2023: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/ae3016b9-en
[14] Porter, M. E., & Lee, T. H. (2013). The strategy that will fix health care. *Harvard Business Review, 91*(10), 50–70.
[15] U.S. Department of Health and Human Services. (2023). *Medicare telehealth trends report*. Washington, DC: HHS. https://telehealth.hhs.gov/data/medicare-telehealth-trends
[16] U.S. Food and Drug Administration. (2021). *Digital Health Center of Excellence*. Washington, DC: FDA. https://www.fda.gov/medical-devices/digital-health-center-excellence
[17] U.S. Food and Drug Administration. (2024). *Artificial Intelligence and Machine Learning in Medical Devices*.
[18] World Health Organization. (2020). *Global strategy on digital health 2020–2025*. Geneva: World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/9789240020924
[19] World Health Organization (WHO). (2021). *Ethics and governance of artificial intelligence for health*. Geneva: WHO.

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN REGULATING INNOVATIVE HEALTHCARE DEVELOPMENT

Kateryna Pylypenko
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor at the Department of Economics, Hotel, Restaurant and Tourism Business
Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University, Ukraine

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Nataliia Babko
PhD in Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Economics, Hotel, Restaurant and Tourism Business
Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University, Ukraine

Summary. *The article examines international experience in regulating the innovative development of healthcare systems and identifies the key mechanisms for its implementation. Approaches to managing innovation processes in the European Union, the United States, Israel, Finland, South Korea and other countries with advanced healthcare systems are analyzed. The study highlights the main instruments of public policy that stimulate innovation in healthcare, including strategic planning, development of digital healthcare infrastructure, support for research and innovation, implementation of telemedicine, and the use of big data and artificial intelligence technologies. International practices of innovation regulation in the healthcare sector are generalized, demonstrating that effective governance models are based on the integration of regulatory, financial, institutional, and digital mechanisms. Based on the conducted analysis, a conceptual model of state regulation of innovative healthcare development is proposed, combining strategic, regulatory, financial and digital components within a unified innovation ecosystem. The research substantiates the importance of adapting international experience for improving public policy in the Ukrainian healthcare sector, promoting digital medicine, increasing accessibility and quality of healthcare services, and strengthening integration into the European healthcare space.*
Keywords. *innovative development; state regulation; healthcare system; digital health; telemedicine; medical technologies; international experience; digital transformation; innovation ecosystem.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 17.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.023

МОДЕЛІ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Русин-Гриник Роман Романович
Доктор філософії,
доцент кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Князь Софія Святославівна
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Анотація. *У статті досліджено особливості розвитку рекреаційного туризму в умовах економічної нестабільності та обґрунтовано доцільність переходу до адаптивних і інтегрованих моделей управління. Встановлено, що кризові явища призводять до скорочення платоспроможного попиту, трансформації туристичних потоків і зміни поведінки споживачів, що проявляється у переорієнтації на внутрішній туризм, скороченні тривалості подорожей та зростанні попиту на бюджетні й індивідуалізовані послуги. Проаналізовано основні моделі розвитку рекреаційного туризму, зокрема адаптивну, інноваційно-цифрову, сталого розвитку та антикризову, та визначено їх переваги й обмеження в умовах нестабільності. Обґрунтовано інтегровану модель, яка поєднує економічні, управлінські, технологічні та соціально-екологічні компоненти, що забезпечує підвищення стійкості та конкурентоспроможності туристичних систем. Доведено, що ефективний розвиток рекреаційного туризму можливий за умови синергії адаптивності, цифровізації та принципів сталого розвитку, що дозволяє мінімізувати вплив кризових факторів і сформувати передумови довгострокового зростання галузі.*

Ключові слова: *рекреаційний туризм, економічна нестабільність, моделі розвитку, інтегроване управління, сталий розвиток, цифровізація, управління ризиками, туристичні системи, адаптивність, конкурентоспроможність.*

Постановка проблеми. В умовах економічної нестабільності традиційні моделі розвитку рекреаційного туризму, що базуються на прогнозованості попиту та стабільності економічного середовища, втрачають свою ефективність. Зростання ризиків, обмеження фінансових ресурсів і зміна поведінки споживачів зумовлюють необхідність розроблення нових підходів до управління туристичними системами. Основною проблемою є відсутність комплексних моделей, які б враховували багатовимірність факторів впливу та забезпечували адаптивність розвитку рекреаційного туризму в умовах нестабільності.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблематика розвитку рекреаційного туризму в умовах економічної нестабільності активно розглядається у працях

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

міжнародних організацій та науковців. У звітах Organisation for Economic Co-operation and Development [1; 12] туризм трактується як важливий сектор економіки, що суттєво залежить від рівня доходів населення, мобільності, безпекових умов та державної підтримки. У дослідженні S. Gössling, D. Scott, C. M. Hall [2] акцентовано увагу на вразливості туристичної галузі до глобальних криз, зокрема пандемій, економічних спадів і змін у поведінці споживачів. Автори підкреслюють, що такі потрясіння змінюють туристичні потоки, скорочують тривалість подорожей і посилюють потребу в адаптивних моделях управління.

Практичний вимір розвитку туризму в Україні відображено в аналітичних матеріалах Державного агентства розвитку туризму України [3], де окреслено значення внутрішнього туризму, регіональних дестинацій та безпекових чинників. Матеріали UNWTO [4] доповнюють цей підхід, оскільки розглядають наслідки кризових явищ для туристичної сфери та обґрунтовують необхідність відновлення галузі через підтримку підприємств, цифровізацію та переорієнтацію на сталі туристичні практики. Окремий блок джерел стосується управління ризиками та безперервністю діяльності. Стандарти ISO 31000 [5; 13] і ISO 22301 [6] формують методичну основу для побудови адаптивної та антикризової моделей розвитку рекреаційного туризму, оскільки передбачають ідентифікацію ризиків, оцінювання їх впливу та забезпечення стійкості організацій у нестабільному середовищі. Питання сталого розвитку розкрито у документах European Union щодо CSRD [7], стандартах Global Reporting Initiative [8; 14] та матеріалах IFRS Foundation щодо IFRS S1 і IFRS S2 [9; 15]. Ці джерела задають інституційні рамки прозорості, нефінансової звітності та відповідального управління, що є важливим для формування моделі сталого розвитку рекреаційного туризму. Наукові праці R. G. Eccles, I. Ioannou, G. Serafeim [10] доводять, що інтеграція принципів сталого розвитку позитивно впливає на організаційні процеси та довгострокову результативність підприємств. Дослідження L. Chen, A. Feldmann, O. Tang [11] підтверджує зв'язок між розкриттям інформації про соціально-екологічну відповідальність і фінансовими результатами компаній.

Отже, аналіз джерел показує, що розвиток рекреаційного туризму в умовах нестабільності потребує поєднання адаптивного, цифрового, антикризового та сталого підходів. Водночас у наявних дослідженнях недостатньо розкрито саме інтегровану модель розвитку рекреаційного туризму, яка б одночасно враховувала фінансову стійкість, управління ризиками, цифровізацію, безпеку та соціально-екологічну відповідальність. Саме це визначає актуальність подальшого дослідження.

Мета статті – є обґрунтування та розроблення моделей розвитку рекреаційного туризму в умовах економічної нестабільності з урахуванням факторів ризику, адаптивності та сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Економічна нестабільність безпосередньо впливає на параметри функціонування рекреаційного туризму, трансформуючи як попит, так і умови пропозиції туристичних послуг. На відміну від стабільних періодів, коли туристична активність має відносно прогнозований характер, у кризових умовах вона стає чутливою до коливань доходів населення, інфляційних процесів та загального рівня економічної невизначеності. За

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

оцінками міжнародних організацій, туристична галузь у докризовий період забезпечувала суттєвий внесок у формування ВВП і зайнятості, проте саме ця залежність від платоспроможного попиту робить її однією з найбільш вразливих до економічних шоків [1]. Насамперед слід відзначити зниження платоспроможного попиту на туристичні послуги. У ситуації скорочення реальних доходів домогосподарств витрати на відпочинок, як правило, переходять до категорії другорядних, що зумовлює зменшення частоти подорожей або повну відмову від них. Дослідження поведінки туристів у кризові періоди свідчать, що економічні обмеження змінюють структуру споживання: скорочується як кількість поїздок, так і середній бюджет на одну подорож [2]. Це, у свою чергу, призводить до зниження завантаженості рекреаційної інфраструктури та погіршення фінансових результатів підприємств галузі. Водночас відбувається помітна зміна просторової структури туристичних потоків. За умов зростання ризиків і вартості подорожей міжнародний туризм частково втрачає свою привабливість, поступаючись внутрішньому. Для України ця тенденція набуває особливої актуальності, оскільки внутрішні туристичні переміщення стають не лише економічно доцільнішими, а й безпечнішими. У цьому контексті рекреаційний туризм відіграє роль інструменту підтримки локальних економік, сприяючи збереженню зайнятості та розвитку малого бізнесу [3]. Ще однією характерною рисою є скорочення тривалості туристичних поїздок. У періоди нестабільності споживачі частіше обирають короткострокові формати відпочинку, орієнтовані на мінімізацію витрат і часу перебування поза місцем проживання. Така поведінка підтверджується емпіричними дослідженнями, які фіксують зменшення середньої тривалості подорожей та кількості ночівель [2]. У результаті змінюється структура доходів туристичних підприємств, що потребує перегляду цінової політики та пропозиції послуг. Паралельно зростає попит на бюджетні та індивідуалізовані туристичні продукти. Споживачі дедалі частіше відмовляються від стандартних пакетних турів на користь самостійно організованих поїздок, що дозволяє гнучко управляти витратами та адаптувати відпочинок до власних потреб. Це сприяє розвитку малих форм туристичної діяльності, зокрема приватного сектору розміщення, локальних екскурсійних послуг та нішевих рекреаційних пропозицій [4].

Особливого значення набуває фактор безпеки, який трансформується у ключовий критерій вибору туристичної дестинації. У сучасних умовах безпекова складова включає не лише фізичну, а й економічну та інформаційну безпеку. Це призводить до концентрації туристичних потоків у відносно стабільних регіонах та посилює конкуренцію між дестинаціями за рахунок підвищення якості сервісу та довіри споживачів [3]. Окрім змін попиту, економічна нестабільність посилює операційні ризики туристичних підприємств. До них належать фінансові обмеження, нестабільність витрат, перебої в логістичних ланцюгах та невизначеність регуляторного середовища. У таких умовах підприємства змушені впроваджувати більш гнучкі механізми управління, орієнтовані на адаптацію до змін зовнішнього середовища.

В умовах економічної нестабільності розвиток рекреаційного туризму дедалі більше залежить від здатності системи адаптуватися до змін зовнішнього середовища. У науковій літературі простежується тенденція переходу від

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

традиційних моделей розвитку до більш гнучких, інтегрованих підходів, що поєднують управління ризиками, інновації та принципи сталого розвитку. З огляду на це доцільно виокремити кілька базових моделей, які найбільш повно відображають сучасні трансформаційні процеси у сфері рекреаційного туризму. Передусім варто розглянути адаптивну модель розвитку, яка ґрунтується на концепції гнучкого управління ресурсами та швидкого реагування на зміни зовнішнього середовища. У кризових умовах саме здатність оперативно коригувати управлінські рішення визначає стійкість туристичних підприємств. Практика свідчить, що систематичний моніторинг ризиків дозволяє своєчасно виявляти загрози та мінімізувати їх вплив. У цьому контексті важливим є формування ефективної системи управління ризиками, що відповідає міжнародним стандартам, зокрема ISO 31000 [5]. Оперативне коригування стратегії передбачає зміну цільових ринків, форматів послуг і цінової політики залежно від поточної ситуації. Диверсифікація туристичних продуктів, у свою чергу, сприяє зниженню залежності від окремих сегментів ринку та підвищує загальну стійкість підприємств. Дослідження у сфері туризму підтверджують, що адаптивність є ключовим фактором виживання підприємств у кризових умовах [2].

Наступною є інноваційно-цифрова модель, яка передбачає активне використання цифрових технологій у процесі надання туристичних послуг. У сучасних умовах цифровізація стає одним із основних драйверів розвитку галузі, забезпечуючи підвищення ефективності управління та покращення якості обслуговування. Використання онлайн-платформ бронювання дозволяє розширити доступ до туристичних продуктів і зменшити транзакційні витрати. Аналітика туристичних потоків на основі великих даних забезпечує можливість прогнозування попиту та оптимізації ресурсів. Персоналізація послуг, що базується на аналізі поведінки споживачів, сприяє підвищенню їх задоволеності та лояльності. Важливість цифрових трансформацій підтверджується міжнародними дослідженнями, які наголошують на зростанні ролі технологій у забезпеченні конкурентоспроможності туристичних дестинацій [1].

Окрему увагу слід приділити моделі сталого розвитку, яка орієнтована на забезпечення балансу між економічними, екологічними та соціальними інтересами. У контексті рекреаційного туризму це означає раціональне використання природних ресурсів, зменшення негативного впливу на довкілля та активне залучення місцевих громад до туристичної діяльності. Впровадження стандартів сталого розвитку, зокрема GRI та IFRS S1–S2, сприяє підвищенню прозорості діяльності підприємств і формуванню відповідального бізнес-середовища [8; 9]. Дослідження доводять, що підприємства, які інтегрують принципи сталості у свою діяльність, демонструють вищу ефективність у довгостроковій перспективі [10].

В умовах кризових явищ особливого значення набуває антикризова модель розвитку, яка спрямована на мінімізацію втрат і забезпечення фінансової стійкості підприємств. Основним її елементом є оптимізація витрат, що передбачає раціоналізацію використання ресурсів і скорочення непродуктивних витрат. Підтримка ліквідності є критично важливою для

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

забезпечення безперервності діяльності, що узгоджується з вимогами стандарту ISO 22301 щодо управління безперервністю бізнесу [6]. Важливу роль у реалізації антикризових заходів відіграє державне регулювання та підтримка, які можуть включати фінансові стимули, податкові пільги та програми розвитку туризму. Міжнародний досвід свідчить, що саме комплексна підтримка галузі дозволяє мінімізувати негативні наслідки криз і прискорити відновлення туристичного сектору [4]. Таким чином, кожна із розглянутих моделей відображає окремий аспект розвитку рекреаційного туризму, проте найбільш ефективним є їх поєднання в межах інтегрованого підходу. Це дозволяє забезпечити не лише адаптацію до нестабільності, але й формування довгострокових конкурентних переваг туристичних систем.

Узагальнення результатів аналізу свідчить, що жодна з окремих моделей не забезпечує достатнього рівня стійкості рекреаційного туризму в умовах економічної нестабільності. Це обумовлює необхідність формування інтегрованого підходу, який поєднує економічні, управлінські, технологічні та соціально-екологічні компоненти в єдину систему. Така модель дозволяє не лише реагувати на зовнішні виклики, але й формувати довгострокові конкурентні переваги туристичних дестинацій.

Центральним елементом інтегрованої моделі є економічний блок, який визначає фінансову стійкість суб'єктів рекреаційного туризму. У кризових умовах саме фінансова стабільність виступає базовою передумовою функціонування підприємств. Вона досягається за рахунок диверсифікації джерел доходів, оптимізації витрат і підвищення ефективності використання ресурсів. Дослідження підтверджують, що економічна стійкість туристичних підприємств безпосередньо пов'язана з їх здатністю адаптувати бізнес-моделі до змін попиту та ринкових умов [10; 11].

Другим компонентом є управлінський блок, який забезпечує адаптивність системи. Його зміст полягає у впровадженні гнучких механізмів прийняття рішень, орієнтованих на швидке реагування на зміни зовнішнього середовища. Важливу роль відіграє управління ризиками, що базується на міжнародних підходах і стандартах [13]. Ефективне управління дозволяє не лише мінімізувати втрати, але й використовувати кризові ситуації як можливість для трансформації та розвитку.

Наступним елементом є цифровий блок, який відображає рівень використання сучасних технологій у сфері туризму. Цифровізація сприяє підвищенню прозорості, доступності та ефективності туристичних послуг. Застосування цифрових платформ, аналітики даних і інструментів персоналізації дозволяє краще розуміти потреби споживачів і формувати більш конкурентоспроможні туристичні продукти. У сучасних умовах цифрові технології розглядаються як один із ключових факторів підвищення стійкості туристичних систем [12].

Завершальним компонентом є соціально-екологічний блок, який відображає інтеграцію принципів сталого розвитку у діяльність підприємств. Його реалізація передбачає раціональне використання природних ресурсів, зменшення негативного впливу на довкілля та активну взаємодію з місцевими громадами. Впровадження стандартів сталого розвитку сприяє підвищенню

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

прозорості діяльності підприємств і формуванню відповідального бізнес-середовища [14; 15]. Наукові дослідження підтверджують, що інтеграція екологічних і соціальних аспектів у діяльність підприємств позитивно впливає на їх довгострокову ефективність [10].

Таблиця 1

Порівняльна характеристика моделей розвитку рекреаційного туризму в умовах економічної нестабільності

Модель	Сутність	Ключові інструменти	Переваги	Обмеження
Адаптивна	Орієнтація на гнучке управління та швидке реагування на зміни середовища	Моніторинг ризиків, сценарне планування, диверсифікація послуг	Підвищення стійкості, швидка реакція на кризи	Висока залежність від якості управління
Інноваційно-цифрова	Використання цифрових технологій для підвищення ефективності та конкурентоспроможності	Онлайн-платформи, Big Data, CRM, персоналізація	Підвищення ефективності, доступність ринку	Високі інвестиційні витрати
Сталого розвитку	Баланс економічних, соціальних та екологічних цілей	ESG-підходи, ресурсозбереження, локальний розвиток	Довгострокова стабільність, позитивний імідж	Тривалий період окупності
Антикризова	Мінімізація втрат та забезпечення виживання підприємств	Оптимізація витрат, ліквідність, державна підтримка	Збереження функціонування у кризі	Обмежений розвитковий потенціал
Інтегрована	Поєднання всіх моделей у єдину систему управління	Синергія управління, цифровізація, ESG, фінансова стійкість	Комплексна стійкість і розвиток	Складність реалізації

Примітка: побудовано авторами на основі джерел [10-15]

Взаємодія зазначених блоків формує синергетичний ефект, який проявляється у підвищенні стійкості та конкурентоспроможності рекреаційного туризму. Зокрема, цифровізація посилює ефективність управління, управлінські рішення впливають на фінансові результати, а соціально-екологічна відповідальність формує позитивний імідж і довіру до туристичних продуктів. Таким чином, інтегрована модель розвитку рекреаційного туризму дозволяє комплексно враховувати вплив ключових факторів нестабільності та забезпечує перехід від реактивного до проактивного управління розвитком галузі.

Висновки та пропозиції. У результаті проведеного дослідження встановлено, що розвиток рекреаційного туризму в умовах економічної

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

нестабільності характеризується глибокою трансформацією як попиту, так і механізмів функціонування підприємств галузі. Зниження платоспроможності населення, зміна структури туристичних потоків і підвищення ролі безпекових факторів зумовлюють переорієнтацію туризму на більш локалізовані, короткострокові та економічно обґрунтовані формати. У таких умовах традиційні підходи до розвитку галузі втрачають ефективність, поступаючись адаптивним і інтегрованим моделям управління. Найбільш результативним є поєднання різних моделей розвитку в межах єдиної системи, яка враховує фінансову стійкість, гнучкість управління, рівень цифровізації та дотримання принципів сталого розвитку. Саме інтегрований підхід дозволяє забезпечити не лише реагування на кризові явища, але й формування довгострокових конкурентних переваг рекреаційного туризму.

З огляду на це доцільно орієнтувати діяльність туристичних підприємств на підвищення адаптивності управлінських рішень, активне використання цифрових технологій та диверсифікацію туристичних продуктів відповідно до змін попиту. Водночас на рівні державної та регіональної політики важливим є створення сприятливих умов для розвитку внутрішнього туризму, підтримка туристичної інфраструктури та впровадження сучасних стандартів управління ризиками і сталого розвитку.

Список використаних джерел:

[1] Organisation for Economic Co-operation and Development. *OECD Tourism Trends and Policies 2022*. URL: https://www.oecd.org/en/publications/2022/11/oecd-tourism-trends-and-policies-2022_71dc1773.html
[2] Gössling S., Scott D., Hall C. M. Pandemics, tourism and global change. *Journal of Sustainable Tourism*. 2020. *29*(1), 1–20. https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708
[3] Державне агентство розвитку туризму України. Аналітичні матеріали. URL: https://www.tourism.gov.ua/statistic
[4] UNWTO. *Tourism and COVID-19: Impacts and recovery strategies*. URL: https://doi.org/10.18111/9789284421855
[5] International Organization for Standardization. *ISO 31000:2018 Risk management*. URL: https://www.iso.org/standard/65694.html
[6] International Organization for Standardization. *ISO 22301:2019 Business continuity management*. URL: https://www.iso.org/standard/75106.html
[7] European Union. *Directive (EU) 2022/2464 (CSRD)*. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2464/oj/eng
[8] Global Reporting Initiative. *GRI Standards*. URL: https://www.globalreporting.org/standards/
[9] FRS Foundation. *IFRS S1, IFRS S2*. URL: https://www.ifrs.org/issued-standards/ifrs-sustainability-standards-navigator/
[10] Eccles R. G., Ioannou I., Serafeim G. The impact of corporate sustainability on organizational processes and performance. *Management Science*, 2014, 60(11), 2835–2857. URL: https://doi.org/10.1287/mnsc.2014.1984
[11] Chen L., Feldmann A., Tang O. The relationship between disclosures of corporate social performance and financial performance: Evidence from GRI reports in manufacturing industry. *International Journal of Production Economics*, 2015, 170, 445–456. URL: https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2015.04.004

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[12] Organisation for Economic Co-operation and Development. *Tourism Trends and Policies*. 2022. URL: https://doi.org/10.1787/a8dd3019-en
[13] International Organization for Standardization. *ISO 31000:2018 Risk management*. URL: URL: https://www.iso.org/standard/65694.html
[14] Global Reporting Initiative. *GRI Standards*. URL: URL: https://www.globalreporting.org/standards/
[15] IFRS Foundation. *IFRS S1, IFRS S2*. URL: https://www.ifrs.org/issued-standards/ifrs-sustainability-standards-navigator/

MODELS FOR THE DEVELOPMENT OF RECREATIONAL TOURISM UNDER CONDITIONS OF ECONOMIC INSTABILITY

Rusyn-Hrynyk Roman
PhD, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship and Environmental Expertise of Goods, Lviv Polytechnic National University
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Kniaz Sofiia
Bachelor's Degree Student
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Summary. *The article examines the features of recreational tourism development under conditions of economic instability and substantiates the need to shift toward adaptive and integrated management models. It is established that crisis phenomena lead to a decline in purchasing power, transformation of tourist flows, and changes in consumer behavior, manifested in a reorientation toward domestic tourism, shorter travel duration, and increased demand for budget and individualized services. The main models of recreational tourism development are analyzed, including adaptive, innovation-driven digital, sustainable, and anti-crisis models, and their advantages and limitations under unstable conditions are identified. An integrated model is substantiated, combining economic, managerial, technological, and socio-environmental components, which ensures increased resilience and competitiveness of tourism systems. It is proven that effective development of recreational tourism is possible through the synergy of adaptability, digitalization, and sustainability principles, enabling the mitigation of crisis impacts and the formation of conditions for long-term sectoral growth.*

Keywords: *recreational tourism, economic instability, development models, integrated management, sustainable development, digitalization, risk management, tourism systems, adaptability, competitiveness.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.024

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТЕЙ АБО КРИЗИ

Федоров Олександр Станіславович
Аспірант
Кафедра Економічної Теорії
Київський Національний Економічний Університет імені Вадима Гетьмана, Україна

Анотація. *У статті досліджуються особливості моделювання цифрової трансформації державного сектора економіки в умовах невизначеності та кризових явищ. Обгрунтовано, що сучасне соціально-економічне середовище характеризується високою турбулентністю , нелінійністю та посиленням зовнішніх шоків, що суттєво обмежує застосовність традиційних детермінованих моделей управління. Показано, що цифрова трансформація державного сектора є не лише інструментом підвищення ефективності публічних послуг , а й ключовим фактором забезпечення стійкості економічної системи та національної безпеки.*

Метою дослідження є розробка концептуальних підходів до моделювання процесів цифрової трансформації державного сектора, орієнтованих забезпечення адаптивності та стійкості за умов кризи . Методологічну основу складають системний підхід, сценарний аналіз, економетричне та структурно- функціональне моделювання, а також методи аналізу складних динамічних систем.

У роботі обгрунтовано необхідність переходу від лінійних та статичних моделей до гібридних, адаптивних та інтелектуальних моделей, здатних враховувати різні види невизначеності : інформаційну, параметричну, структурну та поведінкову. Запропоновано концептуальну модель цифрової трансформації державного сектора , що включає вхідні параметри, механізми трансформації, моделюючий контур, систему зворотних зв'язків та результуючі показники ефективності.

Особливу увагу приділено використанню стохастичних моделей, агенто-рієнтованого підходу, методів штучного інтелекту та аналізу великих даних, а також впровадженню принципів data-driven governance. Доведено , що ефективне моделювання в умовах кризи має грунтуватися на принципах адаптивності, міждисциплінарності та орієнтації на коротко- та середньострокові прогнози.

Отримані результати мають теоретичне та практичне значення та можуть бути використані при розробці стратегій цифрової трансформації державного сектора, а також для формування антикризової політики . Зроблено висновок про необхідність подальшого розвитку інтегрованих моделей, які враховують інституційні, технологічні та соціально - економічні фактори в умовах високої невизначеності.

Ключові слова*: цифрова трансформація; державний сектор ; моделювання; невизначеність; криза; цифрове управління; адаптивні моделі; економіко-математичне моделювання; штучний інтелект ; сценарний аналіз; стійкість економіки; data - driven governance*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Сучасний етап розвитку світової економічної системи характеризується переходом від стабільних траєкторій зростання до перманентної стану турбулентності [1]. Більше того, саме поточний етап розвитку світової економіки характеризується прискореною цифровізацією всіх сфер суспільного життя, при цьому державний сектор постає як ключовий драйвер інституційних та технологічних перетворень. Цифрова трансформація управління стає не просто інструментом підвищення ефективності надання громадських послуг, а й найважливішим чинником забезпечення стійкості соціально-економічних систем за умов глобальної турбулентності. Кризові явища - економічні спади , геополітична нестабільність, пандемії чи технологічні розриви - суттєво ускладнюють процеси прийняття рішень [2] і вимагають перегляду традиційних підходів до моделювання управлінських процесів [3]. У вищеописаних умовах цифрова трансформація державного сектора перестає бути виняткова питанням технологічного переваги чи підвищення операційної ефективності, вона стає фундаментальним чинником забезпечення національної безпеки, економічної стійкості та соціальної стабільності.

Особливої гостроти вищезазначена проблема набуває в умовах невизначеностей всіх видів та масштабів [4, 5] - чи то глобальних епідеміологічних викликів, чи геополітичних зрушень, чи різких кон'юнктурних коливань. Державний сектор, як найбільш інертний і водночас найбільш значущий елемент економічної системи, має необхідність радикального зміни управлінських парадигм . Традиційні, лінійні методи планування демонструють свою неефективність у моменти кризи [6], що зумовлює потребу у розробці та впровадженні складних динамічних моделей цифрової трансформації.

Цифрова трансформація державного сектора є багатовимірним процесом, що включає не тільки впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, а й трансформацію організаційних структур , управлінських практик, нормативно-правової бази та взаємодії з громадянами та бізнесом. В умовах кризи ці процеси набувають нелінійного характеру, супроводжуються підвищеними фінансовими ризиками [7] та вимагають урахування факторів невизначеності , таких як неповнота інформації, нестабільність параметрів середовища та обмеженість ресурсів [8].

Моделювання у цьому контексті постає як інструмент прогнозування реакції державного апарату на зовнішні шоки. Однак класичні підходи часто не враховують не лінійність процесів і так званий - ефект колії (path dependence), характерний для державних інститутів. Доведено, що в умовах кризи класичні детерміновані моделі часто демонструють обмежену застосовність [9], оскільки не враховують динамічність факторів ризику, багатоваріантність сценаріїв розвитку та складність взаємодії інституційних, технологічних та соціально- економічних компонентів . І це обумовлює необхідність переходу до більш гнучких, адаптивних та інтелектуальних підходів моделювання, заснованих на використанні економіко-математичних методів, системного аналізу, теорії невизначеності, а також інструментів штучного інтелекту [10] та аналізу великих даних.

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Отже, виникає наукова та практична потреба у поглибленому дослідженні особливостей моделювання цифрової трансформації державного сектору економіки в умовах не визначеностей та криз. Розробка відповідних методологічних підходів дозволить підвищити обгрунтованість управлінських рішень, забезпечити адаптивність державних інститутів та підвищити ефективність реалізації цифрових стратегій.

Таким чином , актуальність теми дослідження продиктована розривом між необхідністю оперативного цифрового реагування держави на кризу та відсутністю верифікованих моделей, що дозволяють здійснювати таку трансформацію в умовах дефіциту часу та ресурсів.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Роботи Shajari & Ismail (2014), Verina & Titko (2019) та Brown et al. (2017) формують базову теоретичну основу цифрової трансформації та електронного уряду. Зокрема, Shajari & Ismail пропонують модель прийняття e-government сервісів, акцентуючи увагу на факторах поведінки користувачів, що важливо для обліку поведінкової невизначеності . Trubetska et al . (2020) розширюють даний підхід, розглядаючи трансформацію державного управління в умовах цифровізації як інституціональний процес, схильний до зовнішніх шоків. Це створює теоретичну основу для аналізу трансформацій у кризовому середовищі.

Ключовий внесок у розвиток методології моделювання роблять роботи Geyda et al. (2021, Part I та II), де систематизовано економіко - математичні методи аналізу цифрової трансформації, включаючи системну динаміку та стохастичні моделі . Ці дослідження безпосередньо релевантні темі статті, оскільки закладають основу моделювання за умов невизначеності . Робота Crăciun et al. (2023) розвиває цей підхід, пропонуючи просунуті методи моделювання (структурні рівняння, графові моделі Маркова), що дозволяє враховувати складні взаємозв'язки та нелінійність процесів у державному управлінні. Bogdanovsky (2025) доповнює методологію інструментами моніторингу та оцінки ефективності цифровізації , що важливо для побудови адаптивних моделей зі зворотним зв'язком.

Дослідження Ortina та ін. (2023), Sanina та ін. (2023) та Ye et al. (2025) фокусуються на економічній та соціально-економічній ефективності цифровізації державного сектора. Вони демонструють, що цифрова трансформація підвищує продуктивність, проте ефект залежить від інституційного середовища та рівня розвитку інфраструктури . Némethová та ін. (2023) застосовують DEA- метод для оцінки ефективності e-government, що є важливим інструментом кількісного моделювання. Valackiene & Giedraitiene (2024) пропонують модель ефективності електронних послуг, наголошуючи на стійкому розвитку, що особливо важливо в умовах кризи.

Роботи Karpenko та ін. (2023) та Rüzgar (2024) аналізують трансформацію державного управління, включаючи перехід до smart- government. Вони підкреслюють залежність цифровізації від інституційної зрілості та макроекономічних умов, що посилює невизначеність у перехідних економіках. Valaskova та ін. . (2025) показують нерівномірність цифрової трансформації у різних країнах, що підтверджує необхідність урахування асиметрій та зовнішніх

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

факторів при моделюванні . Bayrakova та ін. (2025) та Wang et al. (2025) пов'язують цифрове управління з макроекономічними результатами, включаючи стійкість та ефективність, що важливо для побудови моделей на макрорівні.

Роботи Telematics and Informatics Reports (2025) та Khairati & Putra (2024) розвивають моделі використання e-government, включаючи UTAUT та інші поведінкові підходи . Ці дослідження є важливими для врахування людського фактора в моделях цифрової трансформації.

Дослідження Wirtz & Müller (2019) та Desouza et al . (2020) наголошують на важливості штучного інтелекту в державному управлінні, включаючи автоматизацію рішень та аналіз великих даних. Це формує основу адаптивних і інтелектуальних моделей, особливо актуальних за умов невизначеності.

Робота Hasan Al-Mamary et al. (2025) пропонує комплексну концептуальну модель цифрової трансформації державного сектора, що поєднує технологічні, організаційні та інституційні фактори . Tsitouras & Athanasiadou (2025) демонструють зв'язок e- government з економічним зростанням, що дозволяє інтегрувати цифрову трансформацію до макроекономічних моделей.

Bolgova et al. (2021) є кейс-стаді цифровізації державних послуг, демонструючи динамічний характер трансформації . Богдановскій (2025) та Ye et al. (2025) підтверджують необхідність постійного моніторингу та адаптації моделей у реальному часі.

Наведений вище авторський аналіз релевантних джерел показує, що сучасна наукова література формує комплексне уявлення про цифрову транс формацію державного сектора, проте можна виділити кілька ключових тенденцій:

- Зміщення від описових до моделюючих підходів - активний розвиток економіко-математичних та гібридних моделей;
- зростання значення не визначеності - необхідність урахування стохастичних та поведінкових факторів;
- інтеграція технологій AI та big data - перехід до адаптивних моделей управління;
- фокус на ефективності та стійкості - особливо в умовах кризи;
- нерівномірність цифрової трансформації – вимагає врахування інституційних відмінностей.

При цьому виявляється наукова прогалина: недостатньо розроблені універсальні інтегровані моделі, здатні одночасно враховувати: кризові шоки, невизначеність , інституційні фактори, технологічну динаміку. Саме ця прогалина і доводить актуальність цієї статті.

МЕТА РОБОТИ.

Основна мета дослідження полягає в теоретичному обгрунтуванні та розробці концептуальних підходів до моделювання процесів цифрової трансформації державного сектора, що забезпечують адаптивність та стійкість економіки в періоди криз та високої невизначеності.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ.

Методологічну основу дослідження становив системний підхід до аналізу державного управління як складної динамічної системи, що функціонує за умов стохастичних зовнішніх впливів.

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Зокрема, інформаційно- емпіричну базу роботи склали:

1) Нормативно-правові акти та стратегічні програми цифрової трансформації (включаючи національні проекти та відомчі програми цифрової трансформації) ;

2) Статистичні дані міжнародних організацій (ООН, Світовий банк, ОЕСР) у галузі розвитку електронного уряду та цифрової економіки;

3). Звітні дані профільних міністерств та відомств щодо реалізації цифрових ініціатив у періоди макроекономічної не стабільності (2020-2024 рр.).

У процесі дослідження було використано комплекс наступних наукових методів: сценарний аналіз- для моделювання різних траєкторій цифрової трансформації залежно від глибини кризових явищ та ступеня невизначеності середовища; компаративний аналіз - порівняння ефективності моделей «швидкого реагування» в держсекторі різних країн за умов глобальних викликів; метод структурно-функціонального моделювання - для опису трансформації бізнес - процесів державних інститутів під час переходу на цифрові платформи; еконо-метричні методи - для оцінки кореляції між рівнем цифровізації державного апарату та показниками економічної стійкості системи в період кризи.

Теоретичну основу склали праці провідних вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі цифрової економіки , ризик-менеджменту та державного регулювання, що забезпечило репрезентативність та достовірність отриманих результатів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Цифрова трансформація державного сектора економіки в умовах невизначеності та кризи потребує переосмислення традиційних підходів до моделювання соціально - економічних процесів. На відміну від стабільного середовища, де домінують лінійні залежності та прогнозовані тренди, кризові умови характеризуються високим ступенем турбулентності, не лінійністю, наявністю без лічі взаємопов'язаних факторів та значною часткою невизначеності. Це зумовлює необхідність застосування комплексних, адаптивних та багатовимірних моделей, здатних враховувати динамічну зміну параметрів системи.

Саме тому, основна частина статті присвячена детальному аналізу концептуальних та методологічних підходів до побудови моделей цифрової трансформації у державному секторі, коли зовнішнє середовище втрачає ознаки передбачуваності . В умовах кризи державна машина стикається з парадоксом: з одного боку, необхідно зберігати жорсткість інституційних рамок для забезпечення соціальної стабільності, з іншого - виявляти екстремальну гнучкість для адаптації до нових викликів. Моделювання цього процесу вимагає відходу від класичних лінійних екстраполяцій на користь динамічних систем, здатних враховувати нелінійні шоки.

Цифрова трансформація державного сектора є системним процесом, що охоплює технологічні, інституційні, організаційні та соціальні компоненти. Вона включає впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, розвиток електронного уряду , автоматизацію адміністративних процедур, використання платформних рішень та перехід до управління на основі даних.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Ключовими елементами цифрової трансформації є:

- цифрова інфраструктура (хмарні технології, дата-центри, мережі передачі даних);
- цифрові сервіси (електронні послуги, цифрові платформи взаємодії з громадянами та бізнесом) ;
- інституційне середовище (нормативно-правове забезпечення, стандарти, регуляторні механізми);
- людський капітал (цифрові компетенції державних службовців та користувачів);
- механізми керування даними (big data, аналітика, штучний інтелект).

В умовах кризи ці елементи розвиваються не рівномірно, що посилює дисбаланси і вимагає врахування асиметрії розвитку при побудові моделей.

Невизначеність у контексті цифрової трансформації проявляється у кількох формах:

- інформаційна невизначеність (неповнота, недостовірність та запізнення даних);
- параметричну невизначеність (нестабільність ключових показників, таких як фінансування, попит на послуги, технологічні можливості);
- структурна невизначеність (зміна взаємозв'язків між елементами системи);
- поведінкова невизначеність (непередбачуваність реакції користувачів та інститутів на цифрові нововведення).

Криза посилює всі перелічені види невизначеності,що призводить до зниження ефективності традиційних методів прогнозування та планування. У таких умовах моделювання має враховувати імовірнісний характер процесів та можливість виникнення екстремальних сценаріїв.

Сучасна наукова практика пропонує низку підходів, що дозволяють адекватно моделювати процеси цифрової трансформації за умов кризи :

1. Стохастичне моделювання - дозволяє враховувати випадковий характер змін параметрів системи. Використання ймовірнісних розподілів та випадкових процесів дає можливість оцінювати ризики та будувати довірчі інтервали прогнозів.

2. Сценарний аналіз - передбачає розробку альтернативних сценаріїв розвитку (оптимістичного, песимістичного, базового) з урахуванням різноманітних комбінацій факторів невизначеності. Даний підхід особливо ефективний за високого ступеня нестабільності зовнішнього середовища.

3 . Системна динаміка - забезпечує моделювання складних нелінійних систем із зворотними зв'язками. Дозволяє аналізувати довгострокові ефекти цифрової трансформації та виявляти точки біфуркації.

4 . Агент- орієнтоване моделювання - фокусується на поведінці окремих агентів (державних органів, громадян, бізнесу) та їх взаємодії. Дає можливість враховувати поведінкову невизначеність та моделювати процеси самоорганізації.

5. Методи штучного інтелекту та машинного навчання - використовуються для обробки великих масивів даних, виявлення прихованих закономірностей та побудови адаптивних моделей , здатних навчатися нових даних.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

6. Нечітка логіка та інтервальний аналіз - застосовуються в умовах нестачі точної інформації та дозволяють враховувати якісні оцінки та експертні судження.

Першочерговою особливістю моделювання в умовах невизначеності є зміщення фокусу з оптимізації поточних витрат на забезпечення стійкості цифрової архітектури. У стабільний період державні IT -проекти часто будуються на основі жорстких технічних завдань із тривалим циклом реалізації. Проте криза виявляє нежиттєздатність таких «монолітних» систем. Сучасна модель трансформації має базуватися на мікро-сервісній архітектурі та хмарних рішеннях, що дозволяє державі оперативно масштабувати окремі сервіси - чи то системи розподілу соціальної допомоги, чи інструменти моніторингу епідеміологічної ситуації - без перепроектування всієї системи . Таким чином, об'єктом моделювання стає не так сама інформаційна система, як адаптивна здатність управлінських процесів до миттєвої цифрової перебудови.

Автор виконав систематизацію та аналіз методологічних підходів до моделювання цифрової трансформації держсектору в умовах невизначеності у наведеній нижче аналітичній таблиці 1, у цій таблиці автором зіставлено ключові методологічні інструменти моделювання цифрової трансформації державного сектора, їх дослідницький фокус та антикризовий потенціал на основі реальних актуальних релевантних джерел.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз методологічних підходів до моделювання цифрової трансформації держсектору в умовах невизначеності

Методологічний підхід	Об'єкт та фокус дослідження	Джерело (APA)	Антикризовий потенціал моделі
Стохастичне моделювання та системна динаміка	Вивчення цифрової трансформації як складної нелінійної системи зі зворотними зв'язками та випадковими процесами	Geyda, A. S., Gurieva, T. N., & Naumov, V. N. (2021)	Дозволяє враховувати випадковий характер зовнішніх шоків, оцінювати ризики та виявляти критичні точки біфуркації в довгостроковій перспективі
Метод аналізу оболонок (DEA-метод)	Кількісна оцінка відносної ефективності функціонування електронного уряду (e-government)	Némethová, I., Stareček, A., & Šebová, M. (2023)	Виступає важливим інструментом для виявлення неефективних вузлів у розподілі державних ресурсів у періоди кризи
Інтелектуальні адаптивні моделі (AI, Big Data, ML)	Автоматизація прийняття рішень та аналіз великих масивів даних у сфері публічного менеджменту	Wirtz, B. W., & Müller, W. M. (2019); Desouza, K. C., et al. (2020)	Забезпечує перехід до моделі data-driven governance, дозволяючи виявляти приховані закономірності та будувати прогнози в реальному часі
Структурне моделювання та графові моделі Маркова	Аналіз нелінійності та складних взаємозв'язків у процесах державного управління	Crăciun, A.-F., et al. (2023)	Дозволяє моделювати динамічні переходи системи між різними станами при зміні параметрів зовнішнього середовища

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Продовження табл. 1

Методологічний підхід	Об'єкт та фокус дослідження	Джерело (APA)	Антикризовий потенціал моделі
Багатокризове адаптивне управління	Методологія використання економіко-математичного моделювання як ключового компонента менеджменту в умовах кризи	Krasnyuk, M., Kulynych, Yu., Tkalenko, A., & Krasniuk, S. (2021)	Сприяє формуванню гнучкої антикризової політики та адаптації державних структур до одночасного впливу кількох дестабілізуючих факторів
Поведінкові моделі прийняття сервісів (UTAUT та ін.)	Дослідження факторів, що впливають на готовність користувачів (громадян, бізнесу) використовувати цифрові держпослуги	Shajari, M., & Ismail, Z. (2014); Khairati, F., & Putra, H. (2024)	Допомагає враховувати поведінкову невизначеність і мінімізувати ризики відторгнення цифрових інновацій з боку суспільства в період соціальної напруги

Джерело : розроблено автором на основі аналізу [2, 11, 13, 19, 20, 22, 34, 35].

Запропонована концептуальна модель грунтується на інтеграції системного та адаптивного підходів . Вона включає такі ключові блоки:

1). Вхідні параметри : рівень цифрової зрілості, доступність ресурсів, інституційна готовність, зовнішні шоки (економічні, політичні, технологічні);

2) . Механізми трансформації: запровадження технологій, реформування процесів, розвиток компетенцій, цифровізація послуг ;

3). Моделюючий контур: використання гібридних моделей (поєднання стохастичних, агенторієнтованих та інтелектуальних методів);

4). Зворотні зв'язки : оцінка результатів, коригування стратегій, адаптація змін середовища;

5) .Вихідні результати: ефективність управління, якість послуг, стійкість системи.

Особливістю запропонованої моделі є адаптивний контур, що дозволяє оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища і коригувати параметри трансформації.

Ключовим елементом моделі в умовах кризи є перехід до управління на основі даних у реальному часі (data-driven governance). Якщо в традиційній моделі державного сектора звітність має дискретний характер (квартальний, річний), то в умовах невизначеності тимчасової лаг між подією та реакцією на неї має бути мінімізовано. Моделювання цифрової трансформації передбачає створення «єдиного джерела істини» - інтегрованої платформи даних, яка виключає дублювання і суперечливість інформації між відомствами. Це дозволяє використовувати методи предиктивної аналітики: модель починає працювати не за фактом кризової події , що сталася, а на основі прогнозування ймовірнісних аномалій, що критично важливо для прийняття рішень в умовах дефіциту часу. Підсумовуючи, автор стверджує, що моделювання цифрової трансформації в кризових умовах має низку специфічних особливостей:

- необхідність урахування високої динамічності середовища та частих змін параметрів;

- орієнтація на короткострокові та середньострокові прогнози за високої невизначеності довгострокових тенденцій ;

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

- використання гібридних моделей, що поєднують різні методологічні підходи;

- підвищене значення сценарного аналізу та стрес-тестування;

- облік обмеженості ресурсів та необхідності їх оптимального розподілу;

-інтеграція якісних та кількісних методів аналізу.

Крім того, важливим аспектом є необхідність урахування інституційних обмежень, таких як рівень бюрократизації, нормативні бар'єри та рівень цифрової готовності державних структур.

Іншим важливим аспектом є врахування інституційної інерції. Моделювання цифрової трансформації держсектора може бути суто технологічним; воно має включати у собі соціально-організаційну компоненту. У кризових умовах опір змінам усередині державного апарату може посилюватися через страх перед помилкою чи невизначеністю у розподілі повноважень. Отже, ефективна модель має передбачати механізми « регуляторних пісочниць » та гнучких регламентів, що легалізують оперативні зміни в управлінських алгоритмах. Тут математичне моделювання перетинається з інституційним проектуванням: необхідно розраховувати пропускну спроможність не лише серверів, а й адміністративних каналів, які в кризу стають «вузькою шийкою».

Не можна ігнорувати ресурсні обмеження, які завжди загострюються в періоди кризи. Моделювання цифрової трансформації повинно включати алгоритми пріорітизації: в умовах бюджетного дефіциту модель повинна математично обгрунтовувати вибір між «підтримуючими » і «проривними» технологіями. Використання методів імітаційного моделювання дозволяє імітувати проходження різних кризових сценаріїв через цифрову інфраструктуру держсектора, виявляючи вузли, відмова яких призведе до системного колапсу . Це перетворює цифрову трансформацію із процесу «нарощування IT-потужностей» у процес створення інтелектуального цифрового щита економіки.

Розроблені підходи до моделювання можуть бути використані для: оцінки ефективності цифрових реформ; прогнозування результатів упровадження цифрових технологій; розроблення антикризових стратегій ; оптимізації розподілу ресурсів ; підвищення якості управлінських рішень.

Застосування таких моделей дозволяє як аналізувати поточні процеси, а й формувати про-активну політику цифрової трансформації, орієнтовану на сталий розвиток державного сектора.

Незважаючи на переваги запропонованих підходів, автор наголошує на певних обмеженнях : складність збору та обробки достовірних даних; висока обчислювальна складність моделей; необхідність між дисциплінарних знань; обмежена інтерпретація деяких моделей (особливо на основі штучного інтелекту).

Надалі доцільно зосередити увагу на розробці інтегрованих платформ моделювання, підвищенні прозорості моделей, а також створення інструментів оцінки ефективності цифрової трансформації в реальному часі.

Завершуючи змістовний аналіз, слід зазначити, що специфіка моделювання в епоху змін полягає в інтеграції людини та алгоритму . Модель

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

трансформації держсектора перестає бути закритою ієрархічною системою. Вона все більше набуває рис екосистеми , де зворотний зв'язок від громадян та бізнесу, що отримується через цифрові канали, стає основним драйвером коригування державних рішень. В умовах кризи така «петля зворотного зв'язку » дозволяє державі зберігати легітимність і довіру населення, що є фундаментальним, хоч і важковимірним, показником успішності будь - якої моделі цифрового розвитку. Таким чином, сучасна модель цифрової трансформації держсектору - це синтез технологічної платформенності, передиктивної аналітики даних та інституційної готовності до безперервних змін.

Іншими словами, оптимальне моделювання цифрової трансформації державного сектора в умовах невизначеності та кризи потребує комплексного, адаптивного та між дисциплінарного підходу, що забезпечує облік безлічі факторів та дозволяє приймати обгрунтовані управлінські рішення в умовах високої турбулентності зовнішнього середовища.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

Проведене дослідження дозволило встановити, що цифрова трансформація державного сектора економіки в умовах невизначеності та кризи є складним, багаторівневим та динамічним процесом, що потребує застосування сучасних підходів до моделювання. На відміну від стабільних умов, кризове середовище характеризується високим ступенем невизначеності, що проявляється у мінливості параметрів системи , неповноті та асиметрії інформації, а також у посиленні впливу зовнішніх шоків.

Встановлено, що традиційні детерміновані моделі мають обмежену застосовність в умовах кризи, оскільки не здатні адекватно відображати варіативність сценаріїв та ризиків. У зв'язку з цим обгрунтовано не обхідність використання гнучкіших інструментів моделювання, включаючи стохастичні моделі, сценарний аналіз, агент -орієнтоване моделювання, а також методи штучного інтелекту та аналізу великих даних.

Доведено, що ефективне моделювання цифрової трансформації державного сектора має грунтуватися на принципах адаптивності, системності та між дисциплінарності. Важливим аспектом є врахування інституційних факторів, рівня цифрової зрілості, ресурсних обмежень та готовності суспільства до сприйняття цифрових інновацій.

Зокрема, авторське дослідження особливостей моделювання цифрової трансформації державного сектора за умов невизначеності дозволяє сформулювати такі ключові висновки:

1). Перехід від реактивного до проактивного моделювання. Встановлено, що за умов кризи традиційні моделі цифровізації, орієнтовані на довгострокову планову автоматизацію , мають бути замінені адаптивними моделями. Основним вектором трансформації стає створення «цифрового двійника» державних процесів, що дозволяє проводити стрес-тестування управлінських рішень до їхнього впровадження.

2). Пріоритет інституційної гнучкості. Моделювання цифрової трансформації має враховувати як технологічний стек, а й готовність нормативно-правової бази до оперативним змін. Виявлено, що «цифровий

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

розрив» у держсекторі в період кризи найчастіше зумовлений жорсткістю бюрократичних процедур, а не відсутністю технологій.

3). Роль даних як антикризового активу. В умовах невизначеності цінність набувають моделі, що базуються на потокових даних реального часу (Big Data). Державний сектор має трансформуватися у платформну модель управління, де швидкість обміну даними між відомствами стає ключовим показником ефективності.

4). Необхідність урахування нелінійних ризиків. Математичний апарат моделювання цифрової трансформації під час кризи має включати механізми оцінки ризиків « чорних лебедів ». Запропоновано використання сценарного моделювання з високою часткою варіативності, що дозволяє державі зберігати керованість навіть за умови досягнення критичних значень невизначеності.

5). Соціально-економічний ефект. Резюмується, що успішне моделювання цифрової трансформації в умовах кризи дозволяє не лише оптимізувати державні витрати, а й створити умови для швидкого відновлення приватного сектору економіки за рахунок ефективних цифрових сервісів та прозорого регуляторного середовища.

Розроблена концептуальна модель дозволяє враховувати вплив кризових факторів та невизначеності на процеси цифровізації, забезпечуючи можливість формування альтернативних сценаріїв розвитку та вибору оптимальних управлінських рішень. Це і сприяє підвищенню стійкості державного сектору, покращенню якості надання публічних послуг та зміцненню довіри з боку громадян та бізнесу.

У практичному аспекті результати дослідження можуть бути використані органами державної влади при розробці стратегій цифрової трансформації, а також для формування антикризових програм розвитку. Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленням кількісних методів моделювання, інтеграцією нейрон мережевих підходів та розробкою інструментів оцінки ефективності цифрових реформ в умовах невизначеності.

В підсумку варто зазначити, що цифрова трансформація держсектора в умовах не стабільності - це НЕ тимчасовий захід виживання, а перехід до нової якості державного управління, що базується на даних, гнучкості та високій швидкості адаптації до будь-яких зовнішніх викликів.

Список використаних джерел:

[1] Ostapenko T., Onopriienko D., Hrashchenko I., Palyvoda O., Krasniuk S., Danilova E. (2022) Research of impact of nanoeconomics on the national economic system development. *Innovative development of national economies:* collective monograph. - Kharkiv: PC TECHNOLOGY CENTER, 2022, pp. 46-70, https://doi.org/10.15587/978-617-7319-64-0.CH2

[2] Krasnyuk M., Kulynych Yu., Tkalenko A., Krasniuk S. (2021). Methodology of Effective Application of Economic-Mathematical Modeling as the Key Component of the Multi-Crisis Adaptive Management. *Modern Economics*, 29(2021), pp.100-106. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V29(2021)-16.

[3] Naumenko, M., Volkova, N., & Bakov, N. (2025, May 9). Paradigms of modelling for innovative crisis management (on the example of web design industry*). Collection of Scientific Papers «ΛΌГОΣ»*, 19-26. https://doi.org/10.36074/logos-09.05.2025.001

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[4] Palyvoda, Olena & Semenchuk, Tetiana & Rachkovskyy, Eduard. (2024). Modelling growth strategies of transport enterprises in the conditions of context uncertainty. *Baltic Journal of Economic Studies*, 10. 255-267. 10.30525/2256-0742/2024-10-3-255-267.

[5] Karpenko, Oksana & Kravchenko, Olha & Palyvoda, Olena & Semenova, Svitlana. (2025). Evaluating the effectiveness of innovation implementation at transport enterprises under conditions of uncertainty. *Academy Review*, #2. 75-88. 10.32342/3041-2137-2025-2-63-5.

[6] Herashchenko I. S., Krasnyuk M. T., and Kustarovskiy O. D. (2018). Improvement of the economic and mathematical modeling of the results of implementation of individual elements of the adaptive anti-crisis policy of the transport industry companies of Ukraine. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu Seriia "Ekonomika" - Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series "Economics"*, vol. 1 (51), pp. 205-211

[7] Maxim Krasnyuk, Yurii Kulynych, Iryna Hrashchenko, Svitlana Goncharenko, Svitlana Krasniuk (2022). Economic and mathematical modeling of an oil and gas production company as an integrated complex specific system. *Science and technology today*, 2022. pp.399-413. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-13(13)-399-414

[8] Krasnyuk, M. T., Tsalko, T. R., Nevmerzhytska, S. M., & Kulynych, Y. M. (2024). Economic and mathematical indicators and models in the project management of an oil and gas company. *Science and Technology Today*, 346-366. https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-3(31)-346-366

[9] Naumenko M.A. (2024). Innovatsiina metodolohiia finansovoho modeliuvannia yak napriamok pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia konkurentnym pidpryiemstvom [Innovative methodology of financial modeling as a direction for increasing the efficiency of management of a competitive enterprise.]. *Naukovi perspektyvy - Scientific perspectives*, 6(48), 424-447. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6(48)-424-447 [In Ukrainian].

[10] Naumenko, M., & Hrashchenko, I. (2024). Suchasnyi shtuchnyi intelekt v antykryzovomu upravlinni konkurentnymy pidpryiemstvamy ta kompaniiamy [Modern artificial intelligence in anti-crisis management of competitive enterprises and companies]. *Grail of Science*, (42), 120-137. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.02.08.2024.015 [In Ukrainian].

[11] Shajari, M., & Ismail, Z. (2014). Constructing an adoption model for e-government services. *Jurnal Teknologi, 68*(3). https://doi.org/10.11113/jt.v68.2906

[12] Trubetskaya, O. V., Ermolaev, K. N., & Lunin, I. A. (2020). Change in public administration in the era of economic digitalization. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*. https://doi.org/10.15405/epsbs.2020.03.118

[13] Geyda, A. S., Gurieva, T. N., & Naumov, V. N. (2021). Conceptual and mathematical models, methods, and technologies for the study of the digital transformation of economic and social systems: Part II. *Administrative Consulting, 12*, 111–125. https://doi.org/10.22394/1726-1139-2021-12-111-125

[14] Geyda, A. S., Gurieva, T. N., & Naumov, V. N. (2021). Conceptual and mathematical models… Part I. *Administrative Consulting, 11*. https://doi.org/10.22394/1726-1139-2021-11-95-108

[15] Bolgova, E. V., Bolgov, S. A., & Haitbaev, V. A. (2021). Digital transformation of government services: A longitudinal case study. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*. https://doi.org/10.15405/epsbs.2021.04.02.82

[16] Ortina, G., Zayats, D., Akimova, L., et al. (2023). Economic efficiency of public administration in digital development. *Economic Affairs, 68*(3), 1543–1553. https://doi.org/10.46852/0424-2513.3.2023.21

[17] Karpenko, O., Zaporozhets, T., Tsedik, M., et al. (2023). Digital transformations of public administration in transition economies. *European Review, 31*(6), 569–588. https://doi.org/10.1017/S1062798723000522

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[18]Sanina, A., Balashov, A., & Rubtcova, M. (2023). Socio-economic efficiency of digital government transformation. *International Journal of Public Administration, 46*(1), 85–96. https://doi.org/10.1080/01900692.2021.1988637
[19]Némethová, I., Stareček, A., & Šebová, M. (2023). DEA method for efficiency of e-government. *Applied Sciences, 13*(6), 3672. https://doi.org/10.3390/app13063672
[20]Crăciun, A.-F., et al. (2023). Advanced modelling of governance and digital transformation. *Mathematics, 11*(5). https://doi.org/10.3390/math11051168
[21]Valackiene, A., & Giedraitiene, J. (2024). Public sector e-services efficiency model. *Administrative Sciences, 14*(9), 215. https://doi.org/10.3390/admsci14090215
[22]Khairati, F., & Putra, H. (2024). E-government model refinement. *International Journal of Management Science and Information Technology, 4*(2). https://doi.org/10.35870/ijmsit.v4i2.2775
[23]Rüzgar, M. T. (2024). From e-government to smart government. *Dokuz Eylül University Journal*, 26(3), 1147–1171. https://doi.org/10.16953/deusosbil.1433993
[24]Valaskova, K., et al. (2025). Uneven digital transformation of public sector. *Oeconomia Copernicana, 16*(3), 1177–1260. https://doi.org/10.24136/oc.3866
[25]Ye, W., Liu, X., Li, J., & Wu, R. (2025). Digital economy and public service efficiency. *Sustainability, 17*(11), 5223. https://doi.org/10.3390/su17115223
[26]Bogdanovsky, I. Yu. (2025). Digitalization of public services: modeling and monitoring. *Entrepreneur's Guide, 18*(1), 9–14. https://doi.org/10.24182/2073-9885-2025-18-1-9-14
[27]Hasan Al-Mamary, Y., et al. (2025). Conceptual model of digital transformation in public services. *Future Business Journal, 11*, 193. https://doi.org/10.1186/s43093-025-00621-8
[28]Bayrakova, I. V., et al. (2025). Digital transformation of public administration. *Economics and Innovative Technologies, 11*(3). https://doi.org/10.36871/ek.up.p.r.2025.11.03.003
[29]Wang, Q., Zhang, Y., & Liu, H. (2025). Digital governance and economic efficiency. *Journal of Environmental Management, 364*, 126686. https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2025.126686
[30]Tsitouras, A., & Athanasiadou, V. (2025). E-government and economic growth. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-66294-0_27
[31]Telematics and Informatics Reports Editorial Team. (2025). E-government service use model. *Telematics and Informatics Reports, 17*, 100190. https://doi.org/10.1016/j.teler.2025.100190
[32]Verina, N., & Titko, J. (2019). Digital transformation: Conceptual framework. https://doi.org/10.3846/cibmee.2019.073
[33]Brown, A., Fishenden, J., & Thompson, M. (2017). *Digitizing government*. https://doi.org/10.1057/9781137443649
[34]Wirtz, B. W., & Müller, W. M. (2019). AI framework for public management. *Public Management Review*. https://doi.org/10.1080/14719037.2018.1549268
[35]Desouza, K. C., Dawson, G. S., & Chenok, D. (2020). AI in public sector. *Business Horizons, 63*(2), 205–213. https://doi.org/10.1016/j.bushor.2019.11.004

FEATURES OF MODELING DIGITAL TRANSFORMATION OF THE PUBLIC SECTOR OF THE ECONOMY IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY OR CRISIS

Oleksandr Fedorov
postgraduate student
Department of Economic Theory
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Summary. *The article examines the peculiarities of modeling the digital transformation of the national sector of the economy in the minds of insignificance and crisis phenomena. It is concluded that the current socio-economic environment is characterized by high turbulence, nonlinearity and increased external shocks, which essentially limits the stagnation of traditional deterministic management models . It is shown that the digital transformation of the government sector is not only a tool for increasing the efficiency of public services, but also a key factor in ensuring the stability of the economic system and national security.*

The method of investigation is the development of conceptual approaches to modeling the processes of digital transformation of the power sector, aimed at ensuring adaptability and resilience during the crisis. The methodological basis consists of a systems approach, scenario analysis, econometric and structural -functional modeling, as well as methods for analyzing complex dynamic systems.

The robot is faced with the need to transition from linear and static models to hybrid, adaptive and intelligent models that embrace different types of insignificance : information, parametric, structural and behavioral. A conceptual model of the digital transformation of the power sector has been proposed, which includes input parameters, transformation mechanisms, a modeling circuit, a gateway system and resulting indicators of efficiency.

Particular attention is paid to the use of stochastic models, the agent-based approach, methods of artificial intelligence and analysis of big data, as well as the promotion of the principles of data-driven governance. It has been proven that effective crisis modeling in the minds can be based on the principles of adaptability, inter disciplinarity and focus on short- term and mid -term forecasts. The results may have theoretical and practical significance and may be useful in developing a strategy for the digital transformation of the government sector, as well as for formulating an anti-crisis policy . A review has been made about the need for further development of integrated models that address institutional, technological and socio-economic factors in the minds of high insignificance.

Keywords : *digital transformation; power sector; modeling ; insignificance; crisis; digital management; adaptive models; economic and mathematical modeling; piece intelligence; scenario analysis ; economic strength; data-driven governance*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 18.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

International scientific journal «Grail of Science» | № 67 (May 2026)
ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.025

РЕЗІЛЬЄНТНА МОДЕЛЬ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ГІДРОПОННОГО ВИРОБНИЦТВА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

Вербицький Дарій Вячеславович
Аспірант
кафедри економіки та підприємництва
Одеський національний університет ім. І. І, Мечникова, Україна

Анотація *У статті досліджено формування інноваційно-інвестиційних моделей розвитку аграрного сектору в умовах економічної турбулентності. Проаналізовано сучасний стан аграрного виробництва України та Одеської області, що характеризується наявністю ресурсного та логістичного потенціалу при обмеженості інноваційного розвитку та високій залежності від зовнішніх факторів.*

На основі узагальнення міжнародного досвіду визначено ключові економічні механізми ефективних моделей, зокрема кластеризацію, впровадження ресурсоефективних технологій та диверсифікацію фінансування. Обґрунтовано адаптивно-диверсифіковану модель розвитку органічного гідропонного виробництва, що поєднує кластерну організацію, мережу мікрогосподарств, технології контрольованого середовища та контрактно-інвестиційні механізми фінансування.

Доведено, що запропонована модель забезпечує зниження інвестиційних ризиків, стабілізацію грошових потоків та підвищення ефективності використання ресурсів. Встановлено, що резильєнтність моделі формується через взаємодію фінансових, операційних та ринкових механізмів.

Практичне значення результатів полягає у можливості застосування моделі для розвитку регіональної економіки, залучення приватного капіталу та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору.

Ключові слова: *інноваційно-інвестиційна модель, аграрний сектор, органічне виробництво, гідропоніка, кластеризація, диверсифікація фінансування, контрактне фермерство, резильєнтність, сталий розвиток, Одеська область.*

Вступ. Сучасний розвиток аграрного сектору відбувається в умовах глобальної економічної турбулентності, що супроводжується зростанням вартості ресурсів, порушенням логістичних ланцюгів та підвищенням ризиків продовольчої безпеки. За оцінками міжнародних організацій, агропродовольчі системи формують значну частину світової економіки та забезпечують зайнятість понад третини населення світу, що визначає їх як системоутворюючий елемент глобального розвитку [1].

Трансформація аграрного сектору набуває системного характеру та проявляється у переході від традиційних моделей виробництва до

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

технологічно інтенсивних систем, орієнтованих на підвищення ресурсоефективності та екологічної сталості. Згідно з аналітичними звітами Food and Agriculture Organization, подальший розвиток агропродовольчих систем без впровадження інновацій обмежується зростанням витрат та ресурсними обмеженнями [2].

Одним із ключових напрямів трансформації є впровадження інноваційних технологій, зокрема органічного виробництва та гідропоніки, що забезпечують підвищення продуктивності та ефективності використання ресурсів. Сучасні гідропонні системи дозволяють суттєво збільшити врожайність при одночасному скороченні споживання води до 80–90%, формуючи нові економічні підходи до організації агровиробництва [3].

Паралельно відбувається трансформація фінансових механізмів аграрного сектору, що проявляється у зростанні ролі приватного капіталу, розвитку венчурного інвестування та поширенні контрактних моделей взаємодії між виробниками і ринковими операторами. У сфері AgriFoodTech спостерігається зміщення акценту від державоорієнтованого фінансування до ринкових інструментів, що забезпечують більш ефективний розподіл ресурсів та зниження інвестиційних ризиків [4].

Для України зазначені процеси мають стратегічне значення, оскільки аграрний сектор формує близько 10% ВВП та забезпечує до 44% експортних надходжень, залишаючись ключовим драйвером економічного розвитку. Водночас його функціонування відбувається в умовах високої невизначеності, зумовленої військовими ризиками, логістичними обмеженнями та залежністю від зовнішніх ринків, що актуалізує потребу у впровадженні нових інноваційно-інвестиційних моделей розвитку [5].

У цих умовах особливого значення набуває формування адаптивно-диверсифікованих моделей розвитку аграрного сектору, здатних забезпечити стабільність фінансових потоків, ефективність використання ресурсів та інтеграцію у глобальні ланцюги створення доданої вартості. Водночас у науковій літературі відсутній системний підхід до формування таких моделей з урахуванням регіональної специфіки, зокрема потенціалу Одеської області.

Метою статті є дослідження міжнародного досвіду впровадження інноваційно-інвестиційних моделей у сфері органічного виробництва та гідропоніки та обґрунтування адаптивно-диверсифікованої моделі розвитку аграрного сектору з урахуванням регіональних особливостей.

Резильєнтність економічних систем. Резильєнтність економічних систем у сучасних дослідженнях розглядається як здатність системи зберігати функціональність, адаптуватися до зовнішніх шоків та відновлюватися із переходом до нової траєкторії розвитку. На відміну від класичних підходів, орієнтованих на досягнення рівноваги, резильєнтність відображає динамічну здатність економічних систем функціонувати в умовах невизначеності та структурних змін [6].

У науковій літературі виокремлюють інженерний, екологічний та адаптивний підходи до трактування резильєнтності. Інженерний підхід визначає її як швидкість повернення системи до стану рівноваги після шоку, екологічний — як здатність зберігати основні функції в умовах змін середовища,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

тоді як адаптивний підхід, найбільш релевантний для економічних систем, акцентує увагу на здатності до структурної трансформації та формування нових моделей розвитку [7].

Ключовим є розмежування понять адаптивності, стійкості та резильєнтності. Адаптивність характеризує здатність системи змінювати поведінку у відповідь на зовнішні впливи, стійкість — підтримувати параметри функціонування в допустимих межах, тоді як резильєнтність інтегрує ці характеристики, доповнюючи їх здатністю до відновлення та трансформації в умовах кризових збурень [8].

У прикладному вимірі резильєнтність економічної системи може бути представлена як функція ключових характеристик:

$$Res = \int (A, S, R)$$

де (A) — адаптивність, (S) — стійкість, (R) — відновлюваність системи.

В умовах економічної турбулентності резильєнтність виступає критичною характеристикою, що забезпечує безперервність функціонування, мінімізацію втрат та здатність до відновлення економічної активності. Для аграрного сектору це означає здатність зберігати виробництво, адаптувати технології та підтримувати стабільність фінансових потоків в умовах зовнішніх шоків.

Турбулентність як середовище функціонування економіки. Сучасна економічна система функціонує в умовах підвищеної турбулентності, що проявляється у зростанні волатильності макроекономічних показників, коливаннях цін на ресурси та високому рівні невизначеності щодо економічної динаміки. Глобальні шоки останніх років суттєво підвищили нестабільність ринків, що ускладнює прийняття інвестиційних рішень та знижує ефективність традиційних моделей економічного розвитку [9].

Ключовим фактором посилення турбулентності для України є воєнні ризики, які мають системний вплив на функціонування економіки. Повномасштабна війна призвела до суттєвого скорочення виробничого потенціалу, руйнування інфраструктури та зниження ділової активності. За оцінками Світового банку, сукупні втрати економіки вимірюються сотнями мільярдів доларів, що формує довгострокові обмеження для економічного відновлення [10].

Одним із найбільш критичних проявів турбулентності є порушення логістичних ланцюгів. Для аграрного сектору це проявляється у зниженні пропускної здатності портової інфраструктури, зростанні вартості транспортування та скороченні експортних потоків. З огляду на експортну орієнтацію аграрного виробництва України, такі обмеження безпосередньо впливають на формування доходів та ефективність функціонування галузі [11].

Посилення турбулентності супроводжується зростанням інвестиційних ризиків, що проявляється у скороченні обсягів капіталовкладень, підвищенні вартості фінансових ресурсів та переорієнтації інвесторів на менш ризикові активи. Це суттєво обмежує впровадження інноваційних та капіталомістких технологій, зокрема у сфері агротехнологій та органічного виробництва [9].

Таким чином, економічна турбулентність в Україні має комплексний характер, поєднуючи зовнішні шоки та внутрішні структурні обмеження. Це

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

обумовлює необхідність переходу до моделей розвитку, орієнтованих на диверсифікацію ризиків, стабілізацію фінансових потоків та підвищення резильєнтності економічних систем.

Адаптація економічних моделей в умовах турбулентності В умовах економічної турбулентності ефективність функціонування економічних систем значною мірою визначається їх здатністю до адаптації на основі вже апробованих управлінських, технологічних та фінансових рішень. У таких умовах формування нових моделей розвитку базується не на ізольованому експериментуванні, а на використанні перевірених практик, що довели свою ефективність у різних економічних середовищах.

Адаптація економічних моделей передбачає селективне використання елементів міжнародного досвіду з урахуванням специфіки національних та регіональних умов. Такий підхід дозволяє знижувати рівень невизначеності, скорочувати витрати на впровадження інновацій та підвищувати ефективність прийняття інвестиційних рішень.

У прикладному вимірі це проявляється у запозиченні кластерних підходів до організації виробництва, впровадженні ресурсоефективних технологій та використанні ринково-орієнтованих фінансових механізмів, зокрема контрактних моделей взаємодії між виробниками та інвесторами. Такі рішення дозволяють забезпечити більш швидке впровадження інновацій та зниження інвестиційних ризиків.

В умовах обмеженості ресурсів та високої волатильності економічного середовища використання адаптованих моделей розвитку сприяє формуванню стабільних економічних систем, здатних ефективно реагувати на зовнішні шоки. Це особливо актуально для аграрного сектору, де впровадження інновацій пов'язане з високими капітальними витратами та значним рівнем невизначеності.

Таким чином, адаптація ефективних міжнародних практик виступає одним із ключових механізмів формування резильєнтних економічних систем, забезпечуючи поєднання інноваційності, економічної ефективності та зниження ризиків у процесі розвитку.

Сучасні моделі інвестиційно-інноваційного розвитку. Міжнародний досвід розвитку аграрного сектору свідчить, що ефективність інноваційно-інвестиційних моделей визначається не окремими технологіями, а конфігурацією економічних механізмів, які забезпечують трансформацію ресурсів у додану вартість. Кожна модель формується як відповідь на специфічні обмеження — ресурсні, інституційні або ринкові — що виступають ключовими драйверами інноваційного розвитку.

Кластерна модель Нідерландів ґрунтується на інтеграції науки, бізнесу та виробництва, що забезпечує концентрацію інноваційного потенціалу та скорочення інноваційного циклу. Економічний ефект проявляється у підвищенні продуктивності в 8–12 разів при одночасному скороченні водоспоживання до 90–95%, що забезпечує високий рівень віддачі на одиницю ресурсу та зниження транзакційних витрат [15].

Ізраїльська венчурно-технологічна модель сформована в умовах жорстких ресурсних обмежень і базується на активному залученні венчурного капіталу та

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

швидкій комерціалізації інновацій. Оптимізація використання ресурсів дозволяє знижувати виробничі витрати на 15–20%, формуючи стійку конкурентну перевагу в умовах дефіциту природних ресурсів [16].

Інституційно-консорціумна модель Іспанії (Альмерія) реалізується через кооперацію виробників та спільне використання інфраструктури. Економічний ефект проявляється у зростанні доходів на 25–30% за рахунок ефекту масштабу, зниження логістичних витрат та централізованого доступу до ринків збуту [18].

Капіталоємна венчурна модель США орієнтована на масштабування високотехнологічного виробництва через залучення приватного капіталу. Потенційна прибутковість проєктів становить 10–20% річних, однак супроводжується високими інвестиційними ризиками та значними початковими витратами [17].

Державно-стимульована модель ОАЕ спрямована на забезпечення продовольчої безпеки через концентрацію інвестицій у високотехнологічні аграрні проєкти. Економічний ефект полягає у створенні нових виробничих секторів із високою продуктивністю та мінімальним використанням ресурсів [18].

Індустріально-автоматизована модель Японії базується на впровадженні повністю контрольованих виробничих систем. Високий рівень автоматизації забезпечує стабільність виробництва та якість продукції, однак потребує значних капіталовкладень із терміном окупності 7–10 років [17].

Інституційно-експортна модель Туреччини орієнтована на інтеграцію у зовнішні ринки та виробництво продукції з високою доданою вартістю. Рентабельність органічного виробництва зростає на 40–50% за рахунок преміальної ціни та стабільного попиту на міжнародних ринках [18].

Державно-корпоративна модель Китаю базується на поєднанні централізованого управління та участі великих корпорацій у розвитку аграрного сектору. Концентрація ресурсів забезпечує швидке масштабування виробництва та зниження середніх витрат за рахунок ефекту масштабу [15].

Технологічно-індустріальна модель Німеччини ґрунтується на цифровізації, автоматизації та впровадженні технологій точного землеробства. Це дозволяє підвищити продуктивність та оптимізувати витрати, забезпечуючи високу конкурентоспроможність аграрного сектору [17].

Узагальнення міжнародного досвіду свідчить, що ефективність моделей розвитку визначається поєднанням трьох ключових механізмів: зниження транзакційних витрат (кластеризація та кооперація), підвищення ресурсної ефективності (технологічні інновації) та забезпечення доступу до фінансового капіталу (венчурні та контрактні інструменти). Відсутність універсальної моделі обумовлює доцільність формування адаптивно-диверсифікованих підходів, що поєднують окремі елементи різних систем.

Таким чином, міжнародний досвід підтверджує, що ефективні моделі розвитку аграрного сектору формуються через інтеграцію економічних механізмів, адаптованих до конкретних умов функціонування, що створює передумови для розробки власної адаптивно-диверсифікованої моделі розвитку.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Оцінка регіонального потенціалу (на прикладі Одеської області)

Сформований аграрний базис. Одеська область характеризується сформованим аграрним базисом, який виступає системоутворюючим елементом регіональної економіки та визначає потенціал її подальшої трансформації. Частка сільського господарства у валовій доданій вартості залишається однією з найвищих серед галузей, що обумовлює стратегічну роль агропромислового комплексу в економіці регіону [19].

Земельний фонд області перевищує 2,6 млн га сільськогосподарських угідь, з яких понад 80% становить рілля, що свідчить про високий рівень залучення ресурсів у виробництво. Водночас структура аграрного виробництва має переважно сировинний характер із домінуванням зернових та олійних культур, що обмежує формування доданої вартості та знижує економічну ефективність використання земельних ресурсів [19].

Ключовою конкурентною перевагою регіону є його експортно-логістична функція. Через портову інфраструктуру Одеської області проходить значна частка аграрного експорту України, що формує вагому частину валютних надходжень та визначає регіон як стратегічний логістичний хаб. Пропускна спроможність портового комплексу перевищує 100 млн тонн вантажів на рік, що створює потенціал для масштабування виробництва та інтеграції у глобальні ринки [20]. Водночас воєнні обмеження та зростання логістичних витрат знижують ефективність реалізації цього потенціалу.

Науково-інноваційна складова регіону представлена профільними закладами вищої освіти та науково-дослідними установами, що формують основу для впровадження сучасних технологій. Однак недостатній рівень інтеграції науки, бізнесу та виробництва обмежує швидкість інноваційної трансформації аграрного сектору [21].

Таким чином, аграрний сектор Одеської області має сформовану ресурсну, логістичну та інституційну базу, що створює передумови для переходу від сировинної моделі до інноваційно-орієнтованого розвитку. Ключовими напрямами трансформації є підвищення рівня доданої вартості, диверсифікація виробництва та впровадження технологічних рішень із високою ресурсною ефективністю.

Фактори турбулентності та ризики. Функціонування аграрного сектору Одеської області відбувається в умовах впливу комплексу взаємопов'язаних факторів — воєнних, ресурсних, кліматичних та інвестиційних, які формують середовище підвищеної економічної турбулентності та безпосередньо впливають на ефективність виробництва.

Воєнний фактор визначає системні обмеження розвитку, зокрема через порушення логістичних ланцюгів, обмеження роботи портової інфраструктури та зростання транспортних і страхових витрат. За оцінками Світового банку, сукупні економічні втрати України вимірюються сотнями мільярдів доларів, що формує довгострокові інвестиційні ризики та підвищує вартість капіталу [22].

Водний фактор є критичним для південних регіонів, оскільки деградація зрошувальних систем та дефіцит водних ресурсів призводять до зниження врожайності на 20–30% у посушливі періоди. Це формує нестабільність виробництва та підвищує операційні ризики аграрних підприємств [23].

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Кліматичні зміни проявляються у зростанні частоти екстремальних погодних явищ, деградації ґрунтів та зниженні їх продуктивності, що зумовлює збільшення витрат на виробництво та потребу у впровадженні адаптивних технологій [24].

Інвестиційні ризики посилюються внаслідок макроекономічної нестабільності, що проявляється у скороченні обсягів капіталовкладень, підвищенні вартості фінансування та переорієнтації інвесторів на менш ризикові активи. Це обмежує впровадження інноваційних та капіталомістких технологій у аграрному секторі [25].

Сукупний вплив зазначених факторів призводить до зниження ефективності традиційних моделей розвитку, підвищення варіативності результатів господарської діяльності та зростання невизначеності інвестиційних рішень. Це обумовлює необхідність переходу до адаптивно-диверсифікованих інноваційно-інвестиційних моделей, здатних компенсувати вплив зовнішніх шоків та забезпечити стабільність функціонування аграрного сектору.

Обґрунтування розвитку органічного гідропонного виробництва. В умовах економічної турбулентності розвиток органічного гідропонного виробництва виступає одним із найбільш ефективних напрямів трансформації аграрного сектору, оскільки забезпечує поєднання високої продуктивності, ресурсоефективності та стабільності виробництва.

Гідропонні системи дозволяють підвищувати врожайність у 5–10 разів порівняно з традиційним землеробством, що в поєднанні зі зниженням виробничих втрат формує вищий рівень економічної ефективності. Додатковим фактором є преміальна ціна органічної продукції, яка перевищує традиційну на 20–50%, що забезпечує зростання доданої вартості та рентабельності виробництва [26].

Ресурсоефективність гідропонних систем проявляється у скороченні споживання води на 80–95% завдяки використанню замкнених технологічних циклів, а також у зниженні витрат на добрива та засоби захисту рослин [27]. Використання технологій контрольованого середовища забезпечує стабільність виробничих процесів, мінімізує вплив кліматичних факторів та формує прогнозовані грошові потоки, що є критично важливим для зниження інвестиційних ризиків [28].

У порівнянні з традиційними моделями агровиробництва, органічне гідропонне виробництво характеризується вищим рівнем керованості виробничого процесу, скороченням варіативності результатів та підвищенням ефективності використання ресурсів. Це створює передумови для переходу до інноваційно-орієнтованої моделі розвитку аграрного сектору.

Водночас існуюча модель аграрного виробництва в регіоні характеризується низькою швидкістю впровадження інновацій та обмеженою інвестиційною спроможністю, що стримує процес трансформації. В умовах зростання ролі приватного капіталу це обумовлює необхідність впровадження нових підходів до організації виробництва та фінансування.

Таким чином, розвиток органічного гідропонного виробництва створює економічні передумови для формування адаптивно-диверсифікованої моделі

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

розвитку, яка поєднує технологічні, виробничі та фінансові механізми та забезпечує підвищення ефективності, зниження ризиків і стабільність функціонування аграрного сектору.

Недоліки існуючої системи фінансування аграрного сектору. Сучасна система фінансування аграрного сектору України характеризується домінуванням державної підтримки, що формує структурні дисбаланси у розподілі фінансових ресурсів та знижує ефективність розвитку в умовах економічної турбулентності. Переважання бюджетних інструментів призводить до викривлення економічних стимулів, за яких суб'єкти господарювання орієнтуються на доступ до фінансових ресурсів, а не на підвищення продуктивності та ефективності виробництва [29].

Обмеженість бюджетних ресурсів, особливо в умовах воєнного стану, знижує передбачуваність фінансування та обмежує можливості реалізації довгострокових інвестиційних проєктів. Це призводить до скорочення капіталовкладень у модернізацію виробництва та стримує впровадження інноваційних технологій [30].

Суттєвим обмеженням є також високий рівень транзакційних витрат та адміністративних бар'єрів, що супроводжують отримання державної підтримки. За оцінками, втрати ефективності використання бюджетних коштів становлять 15–25%, що знижує результативність фінансових інструментів та обмежує доступ до фінансування малих і середніх виробників [31].

Крім того, існуюча система фінансування має переважно підтримуючий характер та спрямована на збереження поточної структури виробництва, що обмежує структурні зрушення у бік інноваційно-орієнтованих секторів. У результаті капіталомісткі напрями, зокрема органічне виробництво та гідропонні технології, залишаються недостатньо профінансованими через високий рівень початкових інвестицій та відсутність адаптованих фінансових інструментів.

Таким чином, існуюча модель фінансування характеризується низькою ефективністю алокації ресурсів, високою залежністю від бюджетних обмежень та недостатньою здатністю стимулювати інноваційний розвиток. Це обумовлює необхідність трансформації фінансової системи у напрямі інтеграції ринкових механізмів, приватного капіталу та інструментів довгострокового інвестування.

Нова роль держави у системі інноваційно-інвестиційного розвитку. В умовах економічної турбулентності та обмеженості бюджетних ресурсів ефективний розвиток аграрного сектору потребує трансформації ролі держави від основного джерела фінансування до інституційного забезпечувача економічного розвитку. Традиційна модель прямої бюджетної підтримки втрачає ефективність, оскільки не забезпечує довгострокової стійкості та не стимулює залучення приватного капіталу.

У новій парадигмі держава виконує функцію гаранта стабільності економічного середовища, що включає захист прав інвесторів, забезпечення виконання контрактів та зниження інституційних ризиків. Підвищення якості інституційного середовища дозволяє знизити інвестиційні ризики на 20–30%, що безпосередньо впливає на вартість капіталу та обсяги інвестицій [11].

Регуляторна функція держави полягає у формуванні прозорих та передбачуваних правил функціонування ринку, зокрема у сфері сертифікації

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

органічної продукції, впровадження інноваційних технологій та стандартизації виробництва. Гармонізація нормативно-правової бази зі стандартами ЄС сприяє зниженню транзакційних витрат та розширює можливості інтеграції у міжнародні ринки [23].

Функція фасилітатора реалізується через створення умов для взаємодії між бізнесом, науковими установами та фінансовими інститутами. Розвиток кластерних структур та інтегрованих виробничих систем дозволяє підвищити ефективність використання ресурсів на 15–20% та прискорити впровадження інновацій [19].

Важливим елементом є формування механізмів зниження інвестиційних ризиків через інструменти гарантування, страхування та співфінансування, що забезпечує залучення приватного капіталу у капіталомісткі проєкти. У такій моделі держава не заміщує ринок, а підвищує його ефективність, знижуючи бар'єри входу та забезпечуючи передбачуваність інвестиційного середовища.

Таким чином, трансформація ролі держави передбачає перехід до моделі, у якій вона виступає гарантом, регулятором і фасилітатором, забезпечуючи інституційні умови для активізації приватних інвестицій та формування інноваційно-інвестиційних екосистем.

Альтернативні джерела фінансування інноваційного розвитку аграрного сектору. Обмеженість традиційних фінансових механізмів обумовлює необхідність залучення альтернативних джерел фінансування, що забезпечують гнучкість, масштабованість та орієнтацію на інноваційний розвиток аграрного сектору. У сучасних умовах формується багатоканальна модель фінансування, в якій ключову роль відіграють приватний капітал, венчурні інвестиції, ESG-фінансування та контрактні механізми.

Приватний капітал виступає базовим джерелом фінансування інноваційних агропроєктів. Глобальні інвестиції в агропродовольчий сектор перевищують 200 млрд дол. США щорічно, при цьому значна їх частка спрямовується у високотехнологічні сегменти, включаючи гідропоніку та індор-фермерство [11]. Орієнтація інвесторів на проєкти з високою доданою вартістю, стабільними грошовими потоками та скороченими строками окупності формує попит на технологічно інтенсивні моделі виробництва.

Венчурний капітал забезпечує фінансування ранніх стадій розвитку AgTech-проєктів, що дозволяє компенсувати високий рівень технологічних ризиків. У 2023–2024 роках глобальні інвестиції у AgTech та FoodTech перевищили 50 млрд дол. США, що свідчить про зростання ролі інновацій як ключового драйвера розвитку аграрного сектору [14].

ESG-фінансування виступає інструментом довгострокового інвестування у проєкти, що відповідають критеріям екологічної та соціальної стійкості. Загальний обсяг ESG-інвестицій перевищує 35 трлн дол. США, при цьому органічне виробництво та ресурсоефективні технології відповідають вимогам сталого розвитку, що підвищує їх доступність до фінансових ресурсів та знижує вартість капіталу [23].

Контрактні моделі фінансування забезпечують інтеграцію виробників у стабільні ланцюги створення доданої вартості та виступають ключовим механізмом зниження ринкових ризиків. У межах таких моделей інвестор або

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

замовник забезпечує фінансування, технологічну підтримку та гарантії збуту, що дозволяє знизити ризики реалізації на 30–50% та сформувати прогнозовані грошові потоки [23]. Це особливо важливо для капіталомістких проєктів, де стабільність доходів визначає інвестиційну привабливість.

Таким чином, альтернативні джерела фінансування формують багаторівневу систему інвестиційного забезпечення, в якій поєднуються інструменти різного рівня ризику та дохідності. Така структура дозволяє зменшити залежність від державного фінансування, підвищити ефективність алокації капіталу та створити передумови для масштабування інноваційних моделей розвитку аграрного сектору.

Формування резильєнтної моделі розвитку аграрного сектору Одеської області

Концепція моделі: адаптивна гібридизація та технологічна стійкість.

Формування резильєнтної моделі розвитку аграрного сектору Одеської області базується на поєднанні кластерного підходу, розвитку мікрогосподарств та інтеграційних механізмів, що забезпечують трансформацію виробництва у напрямі формування високої доданої вартості. Запропонований підхід ґрунтується на принципі адаптивно-диверсифікованої організації, що передбачає інтеграцію технологічних, виробничих та фінансових елементів у єдину економічну систему з урахуванням регіональних обмежень.

Технологічне ядро моделі формується на основі впровадження ресурсоефективних систем контрольованого середовища, зокрема гідропонних технологій із замкненим циклом водоспоживання. В умовах Одеської області, де кліматичні фактори можуть знижувати врожайність на 20–30%, застосування таких технологій дозволяє скоротити споживання води на 80–95% та забезпечити стабільність виробництва незалежно від зовнішніх чинників. Це трансформує природні обмеження у керовані параметри виробничого процесу.

Організаційна структура моделі базується на кластеризації, що передбачає інтеграцію мікрогосподарств (площею 0,5–2 га) з науковими установами, технологічними провайдерами та логістичною інфраструктурою. Така інтеграція забезпечує ефект масштабу, що проявляється у зниженні середніх витрат, підвищенні продуктивності на 15–25% та оптимізації використання ресурсів [3].

Ключовою особливістю моделі є підвищення рівня керованості виробництва, що досягається через використання технологій контрольованого середовища та інтегрованих систем управління. Це дозволяє зменшити варіативність результатів, забезпечити прогнозованість обсягів виробництва та сформувати стабільні грошові потоки.

Таким чином, запропонована модель поєднує технологічну інтенсивність, організаційну інтеграцію та ресурсну ефективність, формуючи економічну систему, здатну адаптуватися до зовнішніх шоків, знижувати ризики та забезпечувати стійкий розвиток аграрного сектору.

Фінансовий механізм: багаторівнева система розподілу ризиків.

Фінансовий механізм запропонованої моделі базується на багаторівневій системі розподілу ризиків між економічними агентами, що забезпечує зниження

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

вартості капіталу, підвищення інвестиційної привабливості та стабільність грошових потоків. Ключовим принципом є функціональна диференціація джерел фінансування залежно від етапу розвитку проєкту.

На початковому етапі формування виробництва основним обмеженням виступає високий рівень інвестиційного ризику (R_0). Зниження цього ризику забезпечується через інституційні механізми держави (гарантії, страхування, регуляторна стабільність), що дозволяє трансформувати початковий ризик у знижений рівень: R

$$R_\{eff\} = R_0 - \backslash Delta\ R_\{inst\}$$

де ($R_\{eff\}$) — ефективний рівень ризику, (\Delta R_{inst}) — зниження ризику за рахунок інституційних інструментів.

На етапі масштабування до фінансування залучається приватний капітал, орієнтований на проєкти зі зниженим рівнем ризику та прогнозованими грошовими потоками. Інвестиційна привабливість визначається співвідношенням очікуваної прибутковості та ризику:

$$[I = \backslash frac\{E(R)\}\{R_\{eff\}\}]$$

де (I) — інвестиційна привабливість, (E(R)) — очікувана норма прибутковості (10–20% річних для органічного виробництва [23]).

Зниження ризику входу на 30–50% суттєво підвищує значення (I), що стимулює залучення приватних інвесторів.

На етапі стабілізації ключову роль відіграють контрактні механізми фінансування, у межах яких формуються гарантовані канали збуту та передбачувані грошові потоки. Стабільність доходів може бути представлена як функція контрактного покриття:

$$CF_\{st\} = CF_\{base\} + CF_\{contract\}$$

де (CF_{st}) — стабілізований грошовий потік, (CF_{contract}) — частина доходу, забезпечена контрактами.

Контрактні моделі дозволяють знизити комерційні ризики на 30–50% та забезпечити передбачуваність фінансових результатів [44].

Інтегральна стійкість фінансової системи визначається через диверсифікацію джерел фінансування:

$$[S = f(D_\{cap\}, R_\{eff\}, CF_\{st\})]$$

де (S) — стійкість фінансової моделі, (D_{cap}) — диверсифікація джерел капіталу.

Таким чином, запропонований фінансовий механізм забезпечує поєднання інституційного зниження ризиків, залучення приватного капіталу та стабілізації грошових потоків через контрактні інструменти, що формує адаптивно-диверсифіковану систему фінансування аграрного сектору.

Ринкова інтеграція: від сировинного експорту до преміальних ланцюгів вартості. Ринкова інтеграція запропонованої моделі спрямована на трансформацію аграрного виробництва від сировинно-орієнтованого експорту до участі у ланцюгах створення високої доданої вартості. Такий підхід дозволяє підвищити рентабельність виробництва, знизити залежність від логістичних обмежень та забезпечити стійкість доходів в умовах економічної турбулентності.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Інтеграційний механізм базується на трьох ключових складових. По-перше, кооперація виробників у межах кластерів забезпечує формування стандартизованих партій продукції, зниження логістичних витрат та підвищення переговорної сили на ринку. По-друге, впровадження органічної сертифікації дозволяє отримувати цінову премію на рівні 20–40% на зовнішніх ринках, що безпосередньо підвищує додану вартість продукції [25]. По-третє, дотримання міжнародних стандартів якості забезпечує доступ до стабільних каналів збуту, зокрема на ринках ЄС.

Важливим елементом моделі є розвиток контрактних відносин у межах ланцюгів створення вартості. Довгострокові контракти з торговельними мережами, експортерами та сегментом HoReCa формують гарантований попит, що забезпечує прогнозованість обсягів реалізації та стабільність грошових потоків. Це дозволяє знизити ринкові ризики та підвищити інвестиційну привабливість виробництва.

Додатково реалізується механізм регіональної інтеграції «місто — село», у межах якого міські економічні агенти виступають замовниками продукції та учасниками фінансування через контрактні інструменти. Такий підхід формує замкнені регіональні ланцюги збуту, знижує залежність від зовнішніх логістичних каналів та підвищує стійкість економічної системи.

Використання аутсорсингових функцій (маркетинг, сертифікація, логістика) дозволяє оптимізувати операційні витрати на 10–25% та підвищити ефективність управління виробництвом [23].

Таким чином, ринкова інтеграція забезпечує перехід до моделі, у якій основним джерелом зростання є не обсяг виробництва, а рівень доданої вартості. Це дозволяє підвищити рентабельність на 20–40%, стабілізувати грошові потоки та сформувати стійку систему доходів навіть в умовах економічної нестабільності.

Механізм економічної мімікрії в адаптивно-гібридній моделі. Інтеграція міжнародного досвіду в межах запропонованої адаптивно-диверсифікованої моделі розглядається як механізм формування ефективної інноваційно-інвестиційної системи через відбір та адаптацію перевірених економічних практик з урахуванням специфіки регіонального середовища. На відміну від механічного копіювання, такий підхід передбачає функціональну інтеграцію елементів різних моделей відповідно до локальних ресурсних, інституційних та ринкових обмежень .

Формування моделі базується на використанні міжнародних підходів, ефективність яких підтверджена у різних економічних умовах. Зокрема, кластерні моделі забезпечують концентрацію виробництва, інфраструктури та інновацій, що дозволяє підвищити продуктивність на 15–25% [11]. Ресурсоефективні технології контрольованого середовища забезпечують скорочення споживання води до 80–95% та стабілізацію виробництва [26; 27]. Механізми залучення приватного капіталу сприяють фінансуванню високотехнологічних аграрних проєктів, тоді як контрактні моделі забезпечують гарантований збут продукції та зниження ринкових ризиків на 30–50% [23; 26].

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Адаптація зазначених елементів до умов Одеської області здійснюється з урахуванням аграрної спеціалізації регіону, логістичних можливостей та підвищеного рівня ризиків. Зокрема, великі виробничі структури трансформуються у мережу мікрогосподарств, що дозволяє знизити бар'єри входу на ринок і диверсифікувати інвестиційні ризики [14]. Поєднання гідропонних технологій із органічним виробництвом забезпечує ефективне використання водних ресурсів та формування продукції з високою доданою вартістю [26; 27]. Просторова локалізація виробництва у межах кластерів, зокрема поблизу логістичних вузлів, дозволяє знизити транспортні витрати та підвищити ефективність збуту [25].

Ключовим результатом адаптації є трансформація універсальних моделей у прикладні економічні рішення, що відповідають умовам функціонування регіональної економіки. Це дозволяє знизити інвестиційні ризики на 20–30% та скоротити часові лаги впровадження інновацій [20].

Інтеграція адаптованих елементів відбувається у межах цілісної багаторівневої системи. Кластеризація формує організаційну основу та координацію учасників [3], мережа мікрогосподарств забезпечує гнучкість і масштабованість виробництва [14], фінансовий механізм, орієнтований на приватний капітал і контрактні форми фінансування, забезпечує диверсифікацію джерел інвестицій [23; 25], тоді як ринкова інтеграція через ланцюги створення вартості стабілізує збут і забезпечує зростання доходів виробників на 20–40% [23; 25].

Синергія зазначених компонентів формує економічну систему, у якій окремі елементи взаємно компенсують обмеження один одного, забезпечуючи високий рівень стійкості та адаптивності. У цьому контексті інтеграція міжнародного досвіду виступає інструментом зниження інвестиційної та операційної невизначеності, підвищення ефективності використання ресурсів та забезпечення довгострокового розвитку аграрного сектору.

Таким чином, запропонований підхід дозволяє розглядати адаптивно-диверсифіковану модель як інструмент трансформації аграрного сектору, що поєднує технологічні, фінансові та ринкові механізми в єдину стійку економічну систему.

Систематизація адаптованих елементів міжнародних моделей, механізмів їх реалізації та відповідних економічних ефектів дозволяє узагальнити структуру запропонованої моделі, що представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Систематизація міжнародних моделей та їх адаптація для Одеської області

Країна / модель	Ключовий елемент	Механізм реалізації	Адаптація для Одеської області	Економічний ефект
Нідерланди (кластерна, triple helix)	Кластеризація аграрного виробництва	Інтеграція науки, бізнесу та держави; концентрація інфраструктури та ресурсів	Формування регіональних агрокластерів та інтеграція мікрогосподарств у виробничі хаби	↑ продуктивність на 15–25%; ↓ транзакційні витрати; ↑ ефективність використання інфраструктури

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Продовження табл. 1

Країна / модель	Ключовий елемент	Механізм реалізації	Адаптація для Одеської області	**Економічний ефект**
Ізраїль (ресурсоефективна модель)	Управління водними ресурсами, гідропоніка	Точне зрошення, замкнені системи водоспожи-вання	Впровадження гідропонних систем у вододефіцитних умовах південних регіонів	↓ водоспоживання на 80–95%; ↓ виробничі ризики; ↑ стабільність врожайності
США (венчурна модель)	Приватні інвестиції в агротехноло-гії	Фінансування інновацій через венчурний капітал	Залучення приватного капіталу до технологічних та інфраструктурних проєктів	ROI 10–20%; ↑ швидкість масштабування; ↑ інвестиційна привабливість сектору
США / ЄС (контрактне фермерство)	Контрактні моделі фінансування	Довгострокові контракти із гарантованим збутом	Інтеграція виробників у ланцюги постачання через ритейл, переробників та експортерів	↓ комерційні ризики на 30–50%; ↑ стабільність грошових потоків
Іспанія (Альмерія)	Кооперація виробників	Консорціуми, спільна логістика та збут	Формування кластерних об'єднань виробників	↑ доходи на 20–30%; ↓ логістичні витрати; ↑ ефект масштабу
Туреччина (експортна модель)	Орієнтація на зовнішні ринки	Гармонізація стандартів, розвиток експортної інфраструктури	Використання портового потенціалу Одеського регіону	↑ рентабельність на 20–40%; ↑ валютна виручка
Німеччина (технологічна модель)	Стандартизаці я та автомати-зація	Цифровізація виробництва, контроль якості	Впровадження технологій контролю та стандартів якості	↑ конкурентоспроможніс ть; ↑ доступ до преміальних ринків

Джерело: сформовано автором на основі [15–18; 39–47].

Резильєнтні характеристики адаптивно-гібридної моделі. Резильєнтні характеристики адаптивно-диверсифікованої моделі. Запропонована адаптивно-диверсифікована модель розвитку аграрного сектору Одеської області передбачає формування резильєнтної економічної системи, здатної ефективно функціонувати в умовах підвищеної невизначеності, ресурсних обмежень та нестабільності фінансового середовища. Резильєнтність моделі трактується не як статична стійкість до зовнішніх шоків, а як динамічна здатність системи до адаптації, відновлення та переходу до нових траєкторій розвитку в умовах турбулентності.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Формування резильєнтності забезпечується через взаємодію фінансових, операційних, ринкових та відновлювальних механізмів, інтегрованих у єдину економічну систему. Ключовим принципом є диверсифікація ризиків та джерел стабільності, що дозволяє мінімізувати вплив окремих дестабілізуючих факторів на загальну ефективність функціонування аграрного сектору.

У межах моделі резильєнтність проявляється як інтегральна характеристика, що формується через поєднання технологічної стабільності виробництва, фінансової збалансованості, ринкової інтеграції та здатності системи до швидкого відновлення після впливу зовнішніх шоків. Такий підхід забезпечує не лише збереження функціонування системи, але й створює передумови для її подальшого розвитку в умовах нестабільності.

Фінансова резильєнтність. Фінансова резильєнтність. Фінансова стійкість моделі забезпечується диверсифікацією джерел капіталу та розподілом ризиків між різними економічними агентами. На відміну від традиційних моделей, у яких домінує бюджетне фінансування, запропонований підхід базується на багаторівневій фінансовій архітектурі, орієнтованій на ринкові механізми залучення капіталу.

Ключову роль відіграють приватні інвестиції, спрямовані на фінансування технологічних та інфраструктурних компонентів моделі. Орієнтація на проєкти з прогнозованою рентабельністю на рівні 10–20% річних формує інвестиційну привабливість сектору та забезпечує довгострокову участь приватного капіталу. Додатковим елементом виступають контрактні моделі фінансування, у межах яких ритейлери, переробники та експортери здійснюють авансування виробництва в обмін на гарантовані поставки продукції, що дозволяє стабілізувати грошові потоки та знизити комерційні ризики на 30–50%.

Поєднання зазначених інструментів формує фінансову систему, у якій ризики розподіляються між учасниками ринку, що знижує залежність від окремих джерел фінансування та забезпечує безперервність інвестиційного процесу навіть в умовах економічної турбулентності.

Для кількісної оцінки рівня фінансової резильєнтності пропонується використання коефіцієнта фінансової автономності моделі:

$$K_\{fa\} = \backslash frac\{Inv_p + Inv_c\}\{Inv_\{total\}\}$$

де:

(Inv_p) — обсяг прямих приватних інвестицій; (Inv_c) — обсяг контрактного фінансування (аванси від ритейлу, переробників, експортерів); (Inv_{total}) — загальний обсяг капіталовкладень у модель.

Зростання значення коефіцієнта (K_{fa}) свідчить про трансформацію фінансування у функцію ринку, що забезпечує довгострокову стійкість інвестиційної системи, підвищує її незалежність від зовнішніх обмежень та знижує чутливість до бюджетних дисбалансів.

Операційна резильєнтність. Операційна резильєнтність. Операційна стійкість моделі формується через поєднання технологічної автономності та структурної децентралізації виробництва. Впровадження технологій контрольованого середовища, зокрема гідропонних систем за ізраїльськими та нідерландськими підходами, забезпечує мінімізацію залежності від кліматичних факторів, зокрема посух та температурних коливань.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Децентралізована структура виробництва, що базується на мережевій організації мікрогосподарств площею 0,5–2 га, формує модульний принцип функціонування системи. Це забезпечує локалізацію ризиків та запобігає їх системному поширенню: вихід з ладу окремих виробничих одиниць не призводить до зупинки всієї системи, що відповідає принципам операційної стійкості та підвищує загальну ефективність функціонування.

Додатковим ефектом є скорочення виробничих циклів за рахунок використання гідропонних технологій, що дозволяє підвищити швидкість обороту капіталу та забезпечити гнучкість виробництва в умовах змін попиту.

Для оцінки рівня операційної резильєнтності пропонується використання індексу операційної адаптивності:

$$I_\{oa\} = \backslash frac\{T_\{trad\}\}\{T_\{mod\}\}$$

де:

(T_{trad}) — середній час відновлення виробничого циклу в традиційному агросекторі; (T_{mod}) — час відновлення виробничого циклу в межах адаптивно-диверсифікованої моделі.

Зростання значення індексу (I_{oa}) свідчить про підвищення здатності системи до швидкої регенерації виробничих потужностей, скорочення простоїв та підвищення операційної ефективності в умовах нестабільності.

Ринкова резильєнтність. Ринкова резильєнтність. Ринкова стійкість моделі забезпечується через інтеграцію виробників у ланцюги створення високої доданої вартості (value chains), що дозволяє зменшити залежність від сировинних ринків та підвищити стабільність доходів. Орієнтація на сегменти «high value, low volume» формує можливість реалізації продукції з високою питомою вартістю, що є критично важливим в умовах логістичних обмежень.

Використання контрактних механізмів збуту забезпечує передбачуваність попиту та формує стабільні канали реалізації продукції. Диверсифікація каналів збуту (експорт, локальний ритейл, HoReCa, переробка) дозволяє знизити залежність від окремих ринків та мінімізувати вплив зовнішніх шоків, зокрема логістичних обмежень, пов'язаних із функціонуванням портової інфраструктури.

Додатковим фактором стійкості виступає скорочення логістичної залежності через переорієнтацію частини поставок на альтернативні канали збуту, включаючи внутрішній ринок та наземні експортні маршрути, що знижує чутливість системи до транспортних ризиків.

Для кількісної оцінки рівня ринкової резильєнтності пропонується використання коефіцієнта ринкової диверсифікації:

$$K_\{rd\} = 1 - \backslash sum_\{i = 1\}\^\{n\} S_i\^2$$

де:

(S_i) — частка окремого каналу збуту (експорт, локальний ритейл, HoReCa, переробка); (n) — кількість каналів реалізації продукції.

Значення коефіцієнта (K_{rd}), наближене до 1, свідчить про високий рівень диверсифікації ринків збуту, що забезпечує стабільність доходів виробників та знижує їх залежність від коливань попиту на окремих сегментах.

Відновлювальна резильєнтність.

Відновлювальна резильєнтність. Здатність моделі до відновлення після кризових впливів забезпечується поєднанням модульної організації

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

виробництва та інтеграції з науково-технологічною інфраструктурою. Децентралізована структура дозволяє оперативно перерозподіляти ресурси (воду, енергію, логістичні потоки) між учасниками кластера, що мінімізує втрати від локальних збоїв та забезпечує безперервність функціонування системи.

Використання технологій контрольованого середовища скорочує час відновлення виробничого циклу та прискорює вихід на проєктну потужність після кризових впливів, що є критичним фактором підтримання рентабельності та інвестиційної привабливості. У результаті система демонструє здатність до швидкої регенерації виробничих потужностей та адаптації до змін зовнішнього середовища.

Узагальнення та логіка функціонування. Резильєнтність адаптивно-диверсифікованої моделі формується як результат синергічної взаємодії фінансових, операційних та ринкових механізмів. Взаємозв'язок ключових компонентів може бути представлений у вигляді цільового ланцюжка:

Диверсифікація фінансування ($\boldsymbol{K_{fa}}$ ↑) → *Операційна автономність* ($\boldsymbol{I_{oa}}$ ↑) → *Ринкова стійкість* ($\boldsymbol{K_{rd}}$ ↑) → *Резильєнтність економічної системи* (R).

де: (K_{fa}) — коефіцієнт фінансової автономності; (I_{oa}) — індекс операційної адаптивності; (K_{rd}) — коефіцієнт ринкової диверсифікації; (R) — інтегральний рівень резильєнтності системи.

Зростання кожного з показників забезпечує підвищення загальної стійкості системи, що дозволяє мінімізувати вплив зовнішніх шоків, забезпечити безперервність функціонування та сформувати передумови для довгострокового розвитку.

Запропонована система показників може використовуватись як інструмент моніторингу ефективності моделі на рівні регіональних програм розвитку, що забезпечує можливість кількісної оцінки її результативності.

Таким чином, адаптивно-диверсифікована модель розвитку аграрного сектору Одеської області формується як цілісна економічна система, у якій резильєнтність виступає базовим принципом функціонування, забезпечуючи трансформацію аграрного сектору з об'єкта впливу кризових факторів у суб'єкт стійкого економічного розвитку.

Переваги адаптивно-гібридної моделі. Переваги адаптивно-диверсифікованої моделі. Запропонована адаптивно-диверсифікована модель характеризується системними перевагами, що забезпечують її ефективність в умовах економічної турбулентності та ресурсних обмежень. Ключовою з них є диверсифікація джерел фінансування, що базується на поєднанні приватного капіталу та контрактних механізмів. Така фінансова архітектура дозволяє знизити залежність від бюджетного фінансування, мінімізувати інвестиційні ризики та забезпечити стабільність грошових потоків.

Організаційна структура моделі, що поєднує кластеризацію з розвитком мережі мікрогосподарств, забезпечує одночасну реалізацію ефекту масштабу та збереження гнучкості виробництва. Це дозволяє підвищити продуктивність, оптимізувати використання ресурсів та знизити бар'єри входу на ринок, що створює передумови для активізації малого та середнього агробізнесу.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Інтеграція виробників у агропродовольчі ланцюги створення доданої вартості та використання контрактних моделей забезпечують стабільність збуту, прогнозованість доходів і підвищення рівня доданої вартості продукції, що безпосередньо впливає на зростання економічної ефективності виробництва.

Важливою характеристикою моделі є її адаптивність, що досягається через гнучке поєднання технологічних, фінансових та організаційних рішень з урахуванням регіональних особливостей. Це дозволяє знижувати рівень невизначеності, підвищувати інвестиційну привабливість та забезпечувати оперативну реакцію на зовнішні шоки.

У результаті формується стійка, масштабована та економічно ефективна система, здатна забезпечувати довгострокове зростання, підвищення конкурентоспроможності регіону та ефективну адаптацію аграрного сектору до умов нестабільного економічного середовища.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що розвиток аграрного сектору в умовах економічної турбулентності потребує переходу від традиційних моделей функціонування до інноваційно-інвестиційних підходів, орієнтованих на підвищення ефективності використання ресурсів, диверсифікацію джерел фінансування та інтеграцію у ланцюги створення доданої вартості. Аналіз аграрного сектору України та Одеської області підтвердив наявність сформованого ресурсного та логістичного базису, який водночас характеризується сировинною спрямованістю та недостатнім рівнем інноваційної трансформації.

Узагальнення міжнародного досвіду дозволило встановити, що ефективність інноваційно-інвестиційних моделей визначається поєднанням економічних механізмів, зокрема кластеризації, ресурсоефективних технологій та ринково орієнтованих фінансових інструментів. Відсутність універсальної моделі обумовлює доцільність їх комбінування з урахуванням регіональних умов функціонування.

На цій основі обґрунтовано адаптивно-диверсифіковану модель розвитку аграрного сектору Одеської області, що поєднує кластерну організацію виробництва, розвиток мережі мікрогосподарств, впровадження технологій контрольованого середовища та використання ринкових механізмів фінансування. Встановлено, що ключовою умовою її ефективності є трансформація фінансування у функцію ринку, що забезпечує стабільність грошових потоків та зниження інвестиційних ризиків.

Доведено, що резильєнтність моделі формується як результат взаємодії фінансових, операційних, ринкових та відновлювальних компонентів. Диверсифікація джерел капіталу забезпечує фінансову стійкість; впровадження гідропонних технологій і децентралізованої структури виробництва — операційну адаптивність; інтеграція у ланцюги створення вартості — стабільність збуту; модульна організація системи — здатність до швидкого відновлення після кризових впливів.

Практичне значення результатів полягає у можливості застосування запропонованої моделі як інструменту трансформації регіональної економіки, підвищення ефективності аграрного виробництва, залучення приватних інвестицій та розвитку експортного потенціалу. Запропонований підхід може

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

бути використаний при формуванні регіональних стратегій розвитку та реалізації інвестиційних проєктів у сфері високотехнологічного агровиробництва.

Таким чином, адаптивно-диверсифікована модель забезпечує перехід від сировинно орієнтованого агровиробництва до інноваційно-інтегрованої економічної системи, у якій резильєнтність виступає базовим принципом функціонування та визначає довгострокову стійкість розвитку аграрного сектору.

Список використаних джерел:

[1] Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2024). *The state of food and agriculture 2024*. https://openknowledge.fao.org/bitstreams/f0ae2b1e-f24c-4847-b1d5-0ce182b298f1/download
[2] Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2022). *The state of food and agriculture 2022: Leveraging automation in agriculture for transforming agrifood systems*. https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/6fa56152-c232-4bc6-8eee-7d413261ad64/content
[3] Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2023). *The impact of the war in Ukraine on global food security and related matters*. https://www.fao.org/3/cc6644en/cc6644en.pdf
[4] United Nations. (2024). *Providing food security through hydroponic systems*. https://sdgs.un.org/sites/default/files/2024-05/Zee%2C%20et%20al._Providing%20Food%20Security%20through%20Hydroponic%20Systems.pdf
[5] International Monetary Fund. (2024). *World economic outlook 2024: Navigating global divergences*. https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2024/04/16/world-economic-outlook-april-2024
[6] World Bank. (2024). *Ukraine rapid damage and needs assessment (RDNA3)*. https://documents.worldbank.org
[7] Kyiv School of Economics. (2023). *Market analysis and outlook of Ukraine agriculture*. https://kse.ua
[8] Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics, 4*, 1–23. https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245
[9] Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social–ecological systems analyses. *Global Environmental Change, 16*(3), 253–267. https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.04.002
[10] Martin, R., & Sunley, P. (2015). On the notion of regional economic resilience. *Journal of Economic Geography, 15*(1), 1–42. https://doi.org/10.1093/jeg/lbu015
[11] AgFunder. (2024). *Global agrifoodtech investment report 2024*. https://agfunder.com/research
[12] World Economic Forum. (2025). *Shaping the future of food and agriculture: Deep tech revolution*. https://www.weforum.org
[13] World Economic Forum. (2022). *Innovation with a purpose: The role of technology innovation in accelerating food systems transformation*. https://www.weforum.org
[14] Global Sustainable Investment Alliance. (2024). *Global sustainable investment review 2024*. https://www.gsi-alliance.org
[15] Barbosa, G. L., Gadelha, F. D. A., Kublik, N., et al. (2015). Comparison of land, water, and energy requirements of lettuce grown using hydroponic vs. conventional agricultural methods. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 12*(6), 6879–6891. https://doi.org/10.3390/ijerph120606879

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[16] Food and Agriculture Organization. (2013). *Soilless culture for horticultural crop production*. https://www.fao.org
[17] Kalantari, F., Tahir, O. M., Joni, R. A., & Fatemi, E. (2017). Opportunities and challenges in hydroponics. *Journal of Cleaner Production, 145*, 123–131. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.12.061
[18] Porter, M. E. (1998). Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review, 76*(6), 77–90.
[19] OECD. (2022). *Clusters, innovation and entrepreneurship*. https://www.oecd.org
[20] OECD. (2023). *Agricultural policy monitoring and evaluation 2023*. https://www.oecd.org
[21] World Bank. (2012). *Agricultural innovation systems: An investment sourcebook*. https://www.worldbank.org
[22] World Bank. (2023). *Contract farming resource centre*. https://www.worldbank.org
[23] Food and Agriculture Organization. (2023). *Contract farming: Partnerships for growth*. https://www.fao.org
[24] Food and Agriculture Organization. (2014). *Developing sustainable food value chains*. https://www.fao.org
[25] World Bank. (2018). *Linking farmers to markets: Value chain development*. https://www.worldbank.org
[26] OECD. (2020). *Outsourcing and productivity growth*. https://www.oecd.org
[27] Food and Agriculture Organization. (2023). *Water scarcity in agriculture: Towards sustainable solutions*. https://www.fao.org
[28] IPCC. (2023). *Climate change 2023: Impacts, adaptation and vulnerability*. https://www.ipcc.ch
[29] Головне управління статистики в Одеській області. (2024). *Сільське господарство Одеської області*. http://od.ukrstat.gov.ua
[30] Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. (2024). *Аналітичний звіт про роботу морських портів України*. https://mtu.gov.ua
[31] Одеський державний аграрний університет. (2024). *Наукова та інноваційна діяльність*. https://osau.edu.ua

RESILIENT MODEL OF INVESTMENT AND INNOVATION DEVELOPMENT OF ORGANIC HYDROPONIC PRODUCTION AT THE REGIONAL LEVEL IN CONDITIONS OF TURBULENCE

Verbytskyi Darii Viacheslavovych
PhD student
Department of Economics and Entrepreneurship
Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine

Summary *The article examines the formation of innovation and investment models for the development of the agricultural sector under conditions of economic turbulence. The current state of agricultural production in Ukraine and the Odesa region is analyzed, revealing the presence of significant resource and logistics potential alongside limited innovation activity and high dependence on external factors.*

Based on the generalization of international experience, key economic mechanisms of effective development models are identified, including clustering, the implementation of resource-efficient technologies, and the diversification of financing instruments. An adaptive diversified model for the development of organic hydroponic production is substantiated, combining cluster organization,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

a network of small-scale farms, controlled environment technologies, and contract-based and investment financing mechanisms.
It is demonstrated that the proposed model ensures the stabilization of cash flows, reduction of investment risks, and improvement of resource efficiency. The resilience of the model is formed through the interaction of financial, operational, and market mechanisms.
The practical significance of the results lies in the possibility of applying the model for regional economic transformation, attracting private investment, and enhancing the competitiveness of the agricultural sector.
Keywords: *innovation and investment model, agricultural sector, organic production, hydroponics, clustering, financial diversification, contract farming, resilience, sustainable development, Odesa region.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 28.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026

РИЗИКИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ

Сиротюк Ганна Володимирівна
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри економіки
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Ґжицького, Україна

Янковська Катерина Сергіївна
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри облік у і оподаткування
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Ґжицького, Україна

Стахів Ігор Михайлович
аспірант кафедри економіки
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Ґжицького, Україна

Анотація. *У статті досліджено сутність, особливості та класифікацію ризиків інноваційної діяльності аграрних підприємств. Обґрунтовано, що інноваційний розвиток аграрного сектору, попри значний потенціал підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності, супроводжується високим рівнем невизначеності. Акцентовано увагу на посиленні ризиків унаслідок воєнного стану, кліматичних змін, нестабільності економічного середовища та обмеженого доступу до інвестиційних ресурсів. Систематизовано основні види ризиків інноваційної діяльності та узагальнено методи їх мінімізації, серед яких важливе значення мають диверсифікація, страхування, впровадження сучасних технологій, підвищення кваліфікації персоналу та забезпечення кібербезпеки. Доведено доцільність поєднання превентивних і адаптивних інструментів управління ризиками для підвищення стійкості аграрних підприємств. Запропоновано структурно-функціональну модель управління ризиками інноваційної діяльності, що базується на принципах системного підходу та передбачає ідентифікацію, оцінювання, моніторинг і контроль ризиків. Обґрунтовано важливість впровадження міжнародних стандартів ризик-менеджменту, зокрема ISO 31000, як основи формування ефективної ризик-орієнтованої системи управління.*

Ключові слова: *інноваційна діяльність, ризики, управління ризиками, цифровізація.*

Постановка проблеми. Інноваційна діяльність є вагомим чинником розвитку аграрних підприємств, які відіграють важливу роль для забезпечення продовольчої безпеки держави. Впровадження новітніх технологій,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

цифровізація агробізнесу, розвиток біоенергетики та точного землеробства формують нові можливості для аграрних підприємств, проте водночас супроводжуються значним рівнем невизначеності та ризиків. Особливої актуальності ці питання набувають в умовах нестабільного економічного середовища, глобальних кліматичних змін, війни та трансформаційних процесів в економіці України.

Інноваційна діяльність аграрних підприємств пов'язана з високими фінансовими витратами, тривалими строками окупності, залежністю від зовнішніх чинників та обмеженим доступом до інвестиційних ресурсів. Додатковими чинниками ризику виступають недосконалість інституційного середовища, нестабільність державної підтримки, низький рівень розвитку інфраструктури та кадрового забезпечення. У сукупності це обумовлює необхідність системного дослідження ризиків інноваційної діяльності з метою їх ідентифікації, оцінювання та мінімізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ідентифікації інноваційних ризиків та розроблення інструментів їх мінімізації знайшли широке відображення у наукових дослідженнях учених. Зокрема, у працях Ю. Смолярова та Л. Залізняка акцентовано увагу на природі ризиків інноваційної діяльності та їх взаємозв'язку з можливостями розвитку підприємств [4, 8]. Н. Овсієнко, Н. Котвицька та Д. Палей систематизують види ризиків і обґрунтовують стратегії їх управління [7], тоді як О. Красняк розглядає ризик-менеджмент як ключовий елемент управління аграрними підприємствами відповідно до принципів стандарту ISO 31000 [5]. Водночас І. Ломачинська та А. Войцеховська аналізують трансформацію ризиків під впливом цифровізації, підкреслюючи їхній вплив на інноваційний розвиток і конкурентоспроможність аграрного сектору [6].

Інноваційна діяльність аграрних підприємств в Україні пов'язана зі значними ризиками, що посилюються воєнним станом і ці ризики мають високий рівень невизначеності та динамічності, що ускладнює їх прогнозування та вимагає адаптивних механізмів управління, диверсифікації діяльності, підвищення стійкості аграрних підприємств [2, 3].

Поряд із значною кількістю публікацій, недостатньо дослідженими залишаються питання комплексної оцінки ризиків інноваційної діяльності аграрних підприємств саме в умовах сучасних економічних викликів.

Метою статті є дослідження сутності ризиків інноваційної діяльності аграрних підприємств, визначення їх особливостей та формування ефективної системи управління ризиками.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна діяльність аграрних підприємств передбачає впровадження нових технологій, продуктів, організаційних рішень та цифрових інструментів у виробничий процес, що забезпечує підвищення ефективності використання ресурсів, оптимізацію виробничих процесів і зміцнення конкурентоспроможності підприємства в умовах динамічного ринкового середовища. Це водночас супроводжується підвищеним рівнем ризикованості та потребує впровадження ефективних механізмів управління невизначеністю.

До основних напрямів інновацій у сільському господарстві належать:

1) впровадження точного землеробства;

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

2) використання біотехнологій;
3) автоматизація та цифровізація виробництва;
4) розвиток органічного виробництва;
5) застосування ресурсозберігаючих технологій.

Кожен із зазначених напрямів пов'язаний із певними ризиками, що потребують системного управління. До основних інноваційних ризиків можна віднести наступні (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика ризиків інноваційної діяльності аграрних підприємств

Вид ризиків	Сутність ризиків	Методи мінімізації
Фінансові	Ймовірність втрат фінансових ресурсів при реалізації інновацій	Диверсифікація джерел фінансування, страхування, державна підтримка
Технологічні	Ризик неефективності або відмови нових технологій	Тестування технологій, модернізація обладнання, залучення експертів
Виробничі	Порушення виробничого процесу при впровадженні інновацій	Навчання персоналу, оптимізація процесів
Ринкові	Невизначеність попиту на інноваційну продукцію	Маркетингові дослідження, диверсифікація ринків
Інституційні	Ризики, пов'язані з державним регулюванням	Юридичний супровід, адаптація до регуляторних змін
Інформаційні (цифрові)	Ризики, пов'язані з цифровізацією та IT	Кібербезпека, навчання персоналу
Екологічні	Залежність від природно-кліматичних умов, негативний вплив інновацій на довкілля	Екологічний аудит, впровадження «зелених» технологій

Джерело: систематизовано авторами на основі [4, 6]

Наведена класифікація ризиків інноваційної діяльності відображає їх комплексний і багатовимірний характер. Спільною рисою є те, що всі ризики виникають унаслідок невизначеності, притаманної впровадженню інновацій, і потребують системного управління. Запропоновані методи мінімізації свідчать про доцільність поєднання превентивних (маркетингові дослідження, тестування технологій, навчання персоналу) та адаптивних інструментів (диверсифікація, страхування, юридичний супровід), що дозволяє підвищити стійкість підприємства до зовнішніх і внутрішніх загроз. Особливої ваги набувають цифрові та екологічні ризики, що відображає сучасні тенденції цифровізації економіки та посилення вимог до сталого розвитку, а отже, ефективне управління інноваційною діяльністю передбачає інтегрований підхід із врахуванням усіх зазначених чинників.

Отже, з огляду на зростання ролі цифрових та екологічних ризиків, виникає об'єктивна необхідність переходу від їх фрагментарного врахування до формування цілісної системи управління, здатної забезпечити комплексне реагування на виклики зовнішнього середовища. Саме це зумовлює потребу у впровадженні системного підходу до управління ризиками інноваційної діяльності аграрних підприємств.

У сучасних умовах ефективне управління ризиками інноваційної діяльності аграрних підприємств повинно базуватися на системному підході, що поєднує стратегічне планування, моніторинг та адаптаційні механізми реагування. Такий

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

підхід передбачає формування ризик-орієнтованої моделі управління, яка включає ідентифікацію ризиків, їх оцінку, вибір інструментів впливу та постійний контроль результатів. Важливою складовою є впровадження принципів ризик-менеджменту відповідно до міжнародних стандартів, зокрема ISO 31000, який є міжнародно визнаною основою для побудови системи управління ризиками, яка забезпечує структурований, послідовний і адаптивний підхід до роботи з невизначеністю в діяльності підприємства [9].

Для аграрних підприємств застосування ISO 31000 є особливо важливим, оскільки дозволяє комплексно враховувати вплив природно-кліматичних, ринкових, технологічних та інституційних чинників, підвищуючи обґрунтованість управлінських рішень та загальну стійкість інноваційної діяльності.

З огляду на зазначені переваги застосування стандарту, виникає необхідність його практичної імплементації у систему управління аграрного підприємства. Це зумовлює доцільність формалізації процесу ризик-менеджменту у вигляді чітко структурованої моделі. Такий підхід дозволяє відобразити взаємозв'язки між ключовими етапами управління ризиками та забезпечити їх узгоджене функціонування в межах інноваційної діяльності (рис. 1).

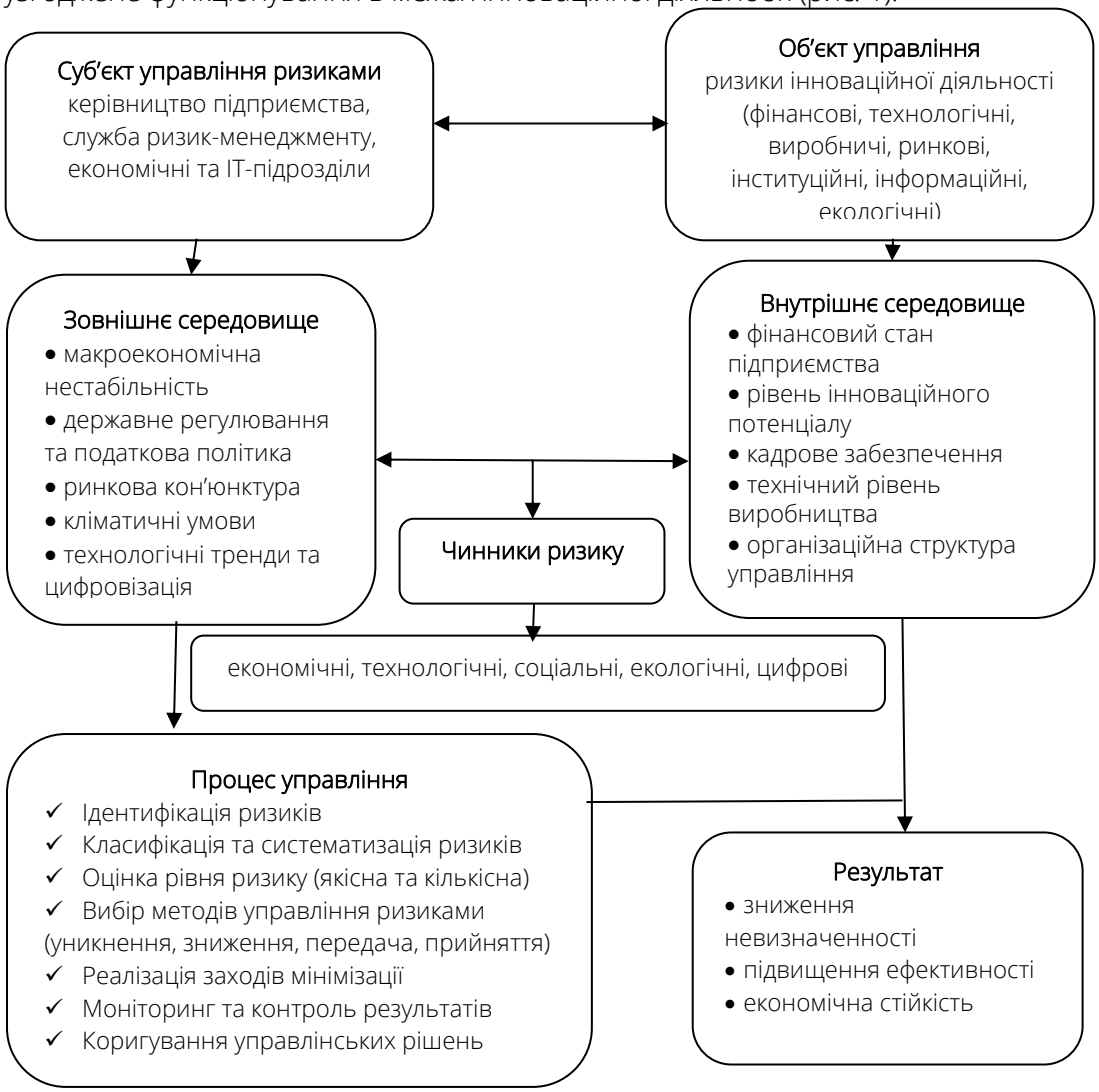

Рис. 1. Структурно-функціональна модель управління ризиками інноваційної діяльності аграрних підприємств

Авторська розробка

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Запропонована структурно-функціональна модель управління ризиками інноваційного розвитку аграрних підприємств передбачає реалізацію послідовних етапів, які направлені на мінімізацію ризику інноваційної діяльності.

Реалізація поданих етапів ризик-менеджменту забезпечує зниження невизначеності та підвищення ефективності інноваційних процесів, що дозволяє оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища.

Інституційний аспект управління ризиками передбачає активну взаємодію аграрних підприємств із державними органами, фінансовими установами та науковими організаціями. Державна підтримка виступає важливим інструментом зниження фінансових ризиків, особливо в умовах нестабільної економічної ситуації. Вона забезпечує доступ до фінансових ресурсів через механізми субсидування, пільгового кредитування та державних гарантій. Це дозволяє зменшити інвестиційне навантаження на аграрні підприємства та стимулює впровадження інноваційних проєктів. Водночас ефективність такої підтримки значною мірою залежить від стабільності державної політики та прозорості механізмів її реалізації.

Погоджуємося з думкою Н. Овсієнко, Н. Котвицька та Д. Палей, що застосування таких методів управління ризиками як диверсифікація, страхування, хеджування, впровадження інноваційних технологій дозволяє аграрним підприємствам зменшити вплив негативних чинників та забезпечити довгострокову стійкість господарської діяльності [7].

Окремо слід акцентувати увагу на синергії управління ризиками та цифровізації. Це сприяє підвищенню ефективності управлінських рішень, сприяє підвищенню економічної стійкості, інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності та інноваційного процесів [1].

Використання сучасних інформаційних систем, аналітики великих даних (Big Data) та технологій штучного інтелекту дозволяє підвищити точність прогнозування ризиків. Наприклад, застосування систем точного землеробства дає змогу зменшити виробничі ризики шляхом оптимізації використання ресурсів, але водночас підвищує значущість інформаційних та кіберризиків.

Отже, управління ризиками інноваційної діяльності аграрних підприємств є складним багаторівневим процесом, що вимагає поєднання економічних, організаційних та технологічних інструментів. Його ефективність значною мірою визначає конкурентоспроможність підприємства, рівень адаптивності до змін зовнішнього середовища та здатність забезпечувати сталий розвиток у довгостроковій перспективі.

Основними підходами до мінімізації ризиків інноваційної діяльності є:

1) диверсифікація джерел фінансування та напрямів діяльності;
2) страхування ризиків і застосування інструментів хеджування;
3) впровадження системного ризик-менеджменту;
4) використання сучасних цифрових технологій;
5) проведення маркетингових досліджень і тестування інновацій перед їх масштабним впровадженням;
6) підвищення кваліфікації персоналу та вдосконалення організаційних процесів;

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

7) забезпечення кібербезпеки та захисту інформаційних систем;
8) екологізація виробництва та впровадження «зелених» технологій;
9) адаптація до змін інституційного середовища;
10) використання механізмів державної підтримки.

У сукупності реалізація цих підходів формує адаптивну, стійку до ризиків модель інноваційного розвитку, що забезпечує не лише їх мінімізацію, а й підвищення загальної економічної ефективності аграрних підприємств.

Висновки і пропозиції. Інноваційна діяльність аграрних підприємств характеризується високим рівнем ризикованості, що зумовлено як внутрішніми особливостями впровадження нововведень, так і впливом зовнішнього середовища. Сучасні виклики, зокрема економічна нестабільність, військові дії, кліматичні зміни та цифровізація, суттєво підвищують рівень невизначеності. У таких умовах ефективне управління ризиками стає важливим елементом стратегічного розвитку аграрних підприємств. Фрагментарний підхід до управління ризиками є недостатнім, що зумовлює необхідність формування інтегрованої, ризик-орієнтованої системи управління на основі принципів міжнародних стандартів, зокрема ISO 31000, із поєднанням превентивних і адаптивних інструментів. Запропоновані підходи до мінімізації ризиків дозволяють підвищити ефективність інноваційної діяльності та забезпечити конкурентоспроможність підприємств у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

[1] Білоус, С., Мельниченко, О. & Данилюк, Р. (2025). Синергія управління ризиками та цифровізації: інституційні засади розвитку регіональної економіки після кризи. *Економіка та суспільство,* (77). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-44.
[2] Бойко, В. & Бойко, Л. (2022). Продовольча безпека та ризики для аграрного виробництва під час війни в Україні. *Економіка та суспільство*, (41). DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-27
[3] Гривківська, О. & Гейжа, Є. (2024). Ризики господарської діяльності аграрних підприємств та їх нейтралізація в умовах активних бойових дій. *Київський економічний науковий журнал,* (4), 43-48. https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-4-5.
[4] Залізняк, Л. Л. (2021). Інноваційна діяльність підприємств: ризики та можливості: монографія. Київ: КНЕУ,. 312 с.
[5] Красняк, О. П. (2021). Ризик-менеджмент як елемент управління аграрним підприємством. «*Colloquium-journal*». 14(101). *ECONOMIC SCIENCES*. 45-52.
[6] Ломачинська, І. А. & Войцеховська А. О. (2025). Ризики діяльності підприємств аграрної сфери в умовах цифрової трансформації: вплив на інноваційний розвиток і конкурентоспроможність. *Journal of management, economics and technology = Журнал з менеджменту, економіки та технологій*, Харків: ДБТУ, (1), 44-59.
[7] Овсієнко, Н. В., Котвицька, Н. М. & Палей. Д. А. (2025). Ризики господарської діяльності аграрних товаро-виробників: види та стратегія управління. *Інфраструктура ринку*, (82), 191-195. DOI: https://doi.org/10.32782/infrastruct82-31.
[8] Смоляров, Ю. Г. (2013). Ризики в інноваційній діяльності сільськогосподарських підприємств. *Серія «Економіка і менеджмент»,* 6(57), 86-90.
[9] ISO 31000. Менеджмент ризиків. Принципи та настанови URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_iso_31000_2018.pdf.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

RISKS OF INNOVATIVE ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY ECONOMIC CHALLENGES

Hanna Syrotyuk
Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv, Ukraine
Kateryna Yankovska
Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Accounting and Taxation
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv, Ukraine
Igor Stakhiv
Post-graduate Student of the Department of Economics
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv, Ukraine

Summary. *The article examines the essence, specific features, and classification of risks associated with the innovative activities of agricultural enterprises. It is substantiated that the innovative development of the agricultural sector, despite its significant potential to enhance production efficiency and competitiveness, is accompanied by a high level of uncertainty. Particular attention is paid to the intensification of risks caused by martial law, climate change, economic instability, and limited access to investment resources. The main types of innovation-related risks are systematized, and the methods for their mitigation are generalized. Among these, key importance is assigned to diversification, insurance, the implementation of modern technologies, staff upskilling, and cybersecurity measures. The study demonstrates the expediency of combining preventive and adaptive risk management tools to increase the resilience of agricultural enterprises. A structural and functional model for managing risks of innovative activity is proposed, based on the principles of a systemic approach and encompassing risk identification, assessment, monitoring, and control. The importance of implementing international risk management standards, in particular ISO 31000, as a foundation for developing an effective risk-oriented management system is substantiated.*

Keywords: *innovative activity, risks, risk management, digitalization.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 26.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.027

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСІВ У РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

Лазнева Ірина Олександрівна
канд. іст. наук, доцент,
доцент кафедри економіка та митна справа
Національний університет «Запорізька Політехніка», Україна

Максименко Ірина Яківна
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри обліку та фінансів
Національний університет «Запорізька Політехніка», Україна

Міщенко Софія Андріївна
магістр кафедри економіка та митна справа
Національний університет «Запорізька Політехніка», Україна

Анотація. *У статті досліджено роль міжнародних фінансів у розвитку зеленої економіки в умовах глобалізації бізнесу як ключового інструменту забезпечення сталого розвитку та підвищення ефективності економічних процесів. Розкрито сутність зеленого фінансування як системи мобілізації та перерозподілу фінансових ресурсів, спрямованих на реалізацію екологічно орієнтованих проектів, що дозволяє оптимізувати використання природних ресурсів, знизити рівень екологічних ризиків та забезпечити збалансоване економічне зростання. Обґрунтовано, що сучасні фінансові інструменти, зокрема зелені облігації, кліматичні фонди, ESG-інвестиції та міжнародні кредитні механізми, сприяють активізації інвестиційної діяльності, підвищенню прозорості фінансових потоків та формуванню ефективної системи фінансового забезпечення сталого розвитку. Проведено аналіз ключових механізмів міжнародного фінансування, що забезпечують інтеграцію екологічних принципів у економічну діяльність, а також визначено ефективні підходи до управління фінансовими ресурсами в умовах глобалізації. Встановлено, що використання міжнародних фінансових інструментів сприяє зниженню економічних та екологічних ризиків, підвищенню інвестиційної привабливості та забезпеченню довгострокової фінансової стабільності. Отримані результати можуть бути використані суб'єктами господарювання та органами державного управління для формування стратегій сталого розвитку, підвищення конкурентоспроможності та ефективного залучення міжнародних інвестицій.*

Ключові слова: *міжнародні фінанси, міжнародний бізнес, міжнародні інвестиції, зелена економіка, економічні ризики, економіка бізнес-структур, контроль діяльності бізнес-структури*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації світової економіки, посилення глобалізаційних процесів та загострення екологічних викликів питання забезпечення сталого розвитку набуває особливої актуальності. Зростання кліматичних ризиків, виснаження природних ресурсів, посилення екологічних обмежень і необхідність скорочення викидів парникових газів формують нові вимоги до функціонування економічних систем. У цих умовах важливого значення набуває розвиток зеленої економіки як моделі господарювання, що поєднує економічне зростання з екологічною безпекою та раціональним використанням ресурсів. Водночас ключову роль у забезпеченні таких трансформацій відіграють міжнародні фінанси, які створюють можливості для мобілізації інвестиційних ресурсів і підтримки екологічно орієнтованих проектів. Разом з тим, практика розвитку зеленої економіки свідчить про наявність низки проблем, пов'язаних із недостатнім обсягом фінансування, нерівномірністю розподілу фінансових ресурсів між країнами та обмеженим доступом до міжнародних джерел капіталу, особливо для країн, що розвиваються. Незважаючи на активний розвиток інструментів зеленого фінансування, таких як зелені облігації, кліматичні фонди та ESG-інвестиції, їх використання часто має фрагментарний характер і не забезпечує комплексного впливу на трансформацію економіки. Крім того, відсутність єдиних підходів до оцінювання екологічної ефективності інвестицій та недостатній рівень прозорості фінансових потоків ускладнюють процес прийняття управлінських рішень. Суттєвим обмеженням є також наявність значних ризиків, пов'язаних із міжнародним фінансуванням зеленої економіки. До них належать валютні коливання, політична нестабільність, невідповідність регуляторних вимог у різних країнах, а також ризики недостовірного позиціонування проектів як екологічних. Недостатній рівень координації між міжнародними фінансовими інституціями, національними урядами та бізнесом стримує ефективне використання фінансових ресурсів і знижує результативність реалізації екологічних ініціатив. Крім того, існуючі підходи до фінансування сталого розвитку часто не враховують комплексного впливу глобалізаційних процесів на рух капіталу, що ускладнює інтеграцію національних економік в систему міжнародного зеленого фінансування. Відсутність ефективних механізмів управління фінансовими потоками, моніторингу результатів інвестицій та оцінки їх впливу на екологічні та економічні показники знижує ефективність реалізації стратегій сталого розвитку. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває наукова проблема дослідження ролі міжнародних фінансів у розвитку зеленої економіки в умовах глобалізації бізнесу, а також обґрунтування ефективних механізмів залучення, розподілу та контролю фінансових ресурсів. Вирішення зазначеної проблеми сприятиме підвищенню ефективності інвестиційної діяльності, зміцненню фінансової стабільності економічних систем та забезпеченню їх сталого розвитку в довгостроковій перспективі.

Аналіз досліджень та публікацій. У сучасних наукових дослідженнях значна увага приділяється питанням розвитку зеленої економіки, формуванню ефективних механізмів міжнародного фінансування та інтеграції принципів

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

сталого розвитку у функціонування економічних систем. Актуальність цієї проблематики зумовлена посиленням глобалізаційних процесів, загостренням екологічних проблем, необхідністю декарбонізації економіки та зростанням ролі міжнародних фінансових потоків у забезпеченні екологічно орієнтованих трансформацій. Так, у роботі Фролова А. (2025) [3] досліджено процеси глобалізації зелених фінансів та їх трансформацію від концептуальних засад зеленої економіки до практичної реалізації принципів сталого розвитку. Автор підкреслює, що міжнародні фінанси виступають ключовим інструментом забезпечення структурних змін в економіці, сприяють мобілізації інвестиційних ресурсів і формуванню глобального фінансового середовища, орієнтованого на екологічну стійкість та довгострокову ефективність. У дослідженні Зінченко О. А. (2022) [4] проаналізовано сучасні світові тенденції розвитку зеленого інвестування. Автор акцентує увагу на динамічному зростанні обсягів ESG-інвестицій, розширенні ринку зелених облігацій та підвищенні ролі інституційних інвесторів у фінансуванні екологічних проектів. Особливу увагу приділено проблемам удосконалення регуляторного середовища та підвищення прозорості інвестиційних процесів як важливих умов ефективного розвитку зеленого фінансування.

Огляд зазначених наукових праць свідчить про зростання наукового інтересу до проблематики міжнародного зеленого фінансування та його ролі у забезпеченні сталого розвитку. Водночас у науковій літературі недостатньо комплексно розглянуто питання інтеграції міжнародних фінансових потоків у національні економіки в умовах глобалізації бізнесу, а також формування ефективних механізмів управління цими процесами. Саме це визначає актуальність подальших досліджень і обумовлює необхідність поглибленого аналізу ролі міжнародних фінансів у розвитку зеленої економіки.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування та дослідження ролі міжнародних фінансів у забезпеченні розвитку зеленої економіки в умовах глобалізації бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Роль міжнародних фінансів у розвитку зеленої економіки в умовах глобалізації бізнесу визначається їх здатністю забезпечувати мобілізацію інвестиційних ресурсів, перерозподіл капіталу та стимулювання екологічно орієнтованих трансформацій у світовій економіці. У сучасних умовах зростання екологічних викликів і посилення кліматичних ризиків міжнародні фінансові потоки стають ключовим інструментом підтримки сталого розвитку, сприяючи впровадженню екологічно чистих технологій, енергоефективності та декарбонізації виробництва. Економічна сутність міжнародних фінансів у контексті зеленої економіки проявляється через фінансування проектів у сфері відновлюваної енергетики, екологічної модернізації інфраструктури, розвитку циркулярної економіки та впровадження інноваційних технологій. Основними інструментами такого фінансування виступають зелені облігації, кліматичні фонди, міжнародні кредити та гранти, а також механізми державно-приватного партнерства. Це дозволяє не лише залучати значні обсяги капіталу, а й знижувати фінансові ризики інвесторів завдяки диверсифікації джерел фінансування.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Важливу роль у забезпеченні ефективності міжнародних фінансових потоків відіграють глобальні інституції, які формують правила, стандарти та механізми контролю за використанням коштів. Зокрема, міжнародні фінансові організації сприяють гармонізації екологічних стандартів, розвитку системи «зеленого» фінансування та підвищенню прозорості інвестиційних процесів. У результаті формується єдиний фінансовий простір, орієнтований на підтримку екологічної стійкості та інноваційного розвитку. Суттєвим аспектом є вплив глобалізації бізнесу на трансформацію фінансових потоків. Транснаціональні корпорації дедалі активніше інтегрують принципи ESG (Environmental, Social, Governance) у свої стратегії, що стимулює зростання попиту на «зелені» фінансові інструменти. Водночас міжнародні ринки капіталу створюють умови для швидкого перерозподілу ресурсів між країнами, що сприяє поширенню екологічних інновацій та технологій.

З метою систематизації впливу міжнародних фінансів на розвиток зеленої економіки доцільно представити узагальнену структуру фінансових інструментів (табл. 1).

Таблиця 1

Основні інструменти міжнародного фінансування зеленої економіки

Інструмент	Характеристика	Економічний ефект
Зелені облігації	Боргові цінні папери для фінансування еко-проектів	Залучення довгострокового капіталу
Кліматичні фонди	Міжнародні фонди підтримки кліматичних ініціатив	Зниження інвестиційних ризиків
Міжнародні кредити	Пільгове фінансування екологічних проектів	Стимулювання розвитку інфраструктури
Гранти	Безповоротне фінансування	Підтримка інновацій та досліджень
ESG-інвестиції	Інвестиції з урахуванням екологічних критеріїв	Підвищення сталості бізнесу

Важливою складовою розвитку зеленої економіки є механізм координації міжнародних фінансових потоків, який забезпечує ефективне використання ресурсів і мінімізацію ризиків. Такий механізм включає кілька рівнів (рис. 1).

Верхній рівень (стратегічний): формування глобальної кліматичної політики, міжнародні угоди, визначення пріоритетів сталого розвитку. Середній рівень (фінансово-інституційний): діяльність міжнародних фінансових організацій, банків розвитку, інвестиційних фондів. Операційний рівень: фінансування конкретних екологічних проектів, впровадження зелених технологій. Результативний рівень: зниження викидів, підвищення енергоефективності, економічне зростання. Зворотний зв'язок: оцінка ефективності інвестицій та коригування фінансових стратегій. Особливу увагу слід приділити ризикам, пов'язаним із міжнародним фінансуванням зеленої економіки. До них належать валютні ризики, політична нестабільність, невідповідність регуляторних вимог та ризики «зеленого камуфляжу» (greenwashing). Проте використання сучасних фінансових інструментів і механізмів контролю дозволяє значною мірою мінімізувати ці загрози. Отже,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

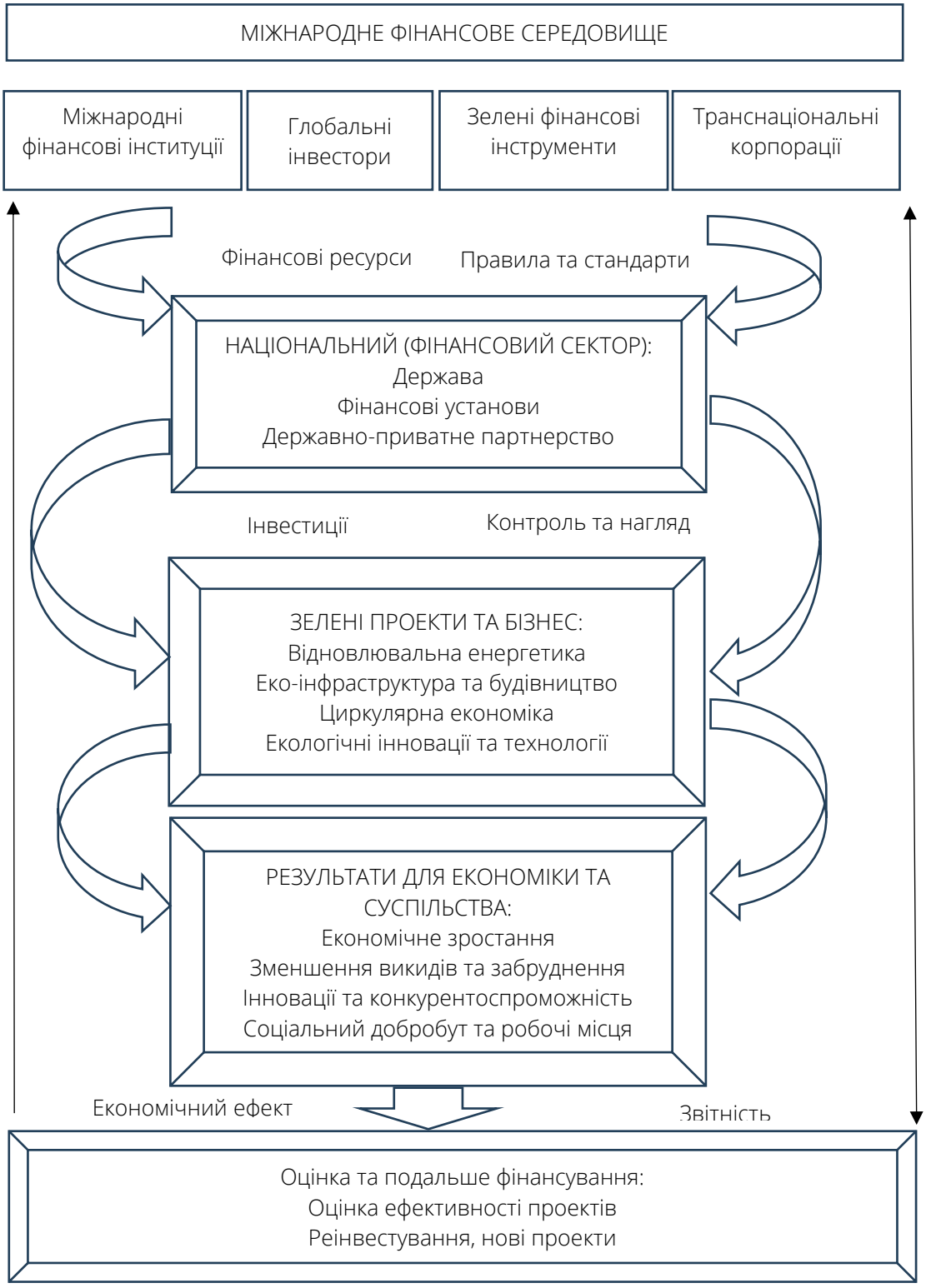

Рис.1. **Циклічна модель впливу міжнародних фінансів на розвиток зеленої економіки**

Джерело: складено автором

міжнародні фінанси виступають ключовим фактором розвитку зеленої економіки в умовах глобалізації бізнесу, забезпечуючи інтеграцію екологічних принципів у фінансову систему, стимулюючи інвестиції в сталий розвиток і

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

формуючи нову модель економічного зростання, орієнтовану на екологічну безпеку та довгострокову ефективність.

Висновки та пропозиції. У результаті проведеного дослідження встановлено, що міжнародні фінанси відіграють ключову роль у забезпеченні розвитку зеленої економіки в умовах глобалізації бізнесу. Обґрунтовано, що ефективність фінансування екологічно орієнтованих трансформацій значною мірою визначається рівнем інтеграції національних економік у світову фінансову систему, доступом до міжнародних інвестиційних ресурсів, а також узгодженістю регуляторного середовища на глобальному та національному рівнях. Встановлено, що сучасні процеси глобалізації сприяють активізації руху капіталу у напрямі екологічно безпечних проектів та формують передумови для сталого економічного розвитку. Доведено, що застосування сучасних фінансових інструментів, зокрема зелених облігацій, кліматичних фондів, ESG-інвестицій та механізмів державно-приватного партнерства, забезпечує ефективну мобілізацію фінансових ресурсів і сприяє активізації інвестиційної діяльності у сфері зеленої економіки. Їх використання дозволяє підвищити ефективність розподілу капіталу, стимулювати впровадження інноваційних екологічних технологій та зменшити рівень фінансових і екологічних ризиків, що виникають у процесі реалізації інвестиційних проектів. Обґрунтовано, що важливою умовою підвищення ефективності міжнародного фінансування є поєднання фінансових і регуляторних механізмів, які формують комплексну систему підтримки зеленої економіки. Встановлено, що впровадження міжнародних стандартів звітності, розвиток системи моніторингу та контролю за використанням фінансових ресурсів, а також підвищення рівня прозорості інвестиційних процесів сприяють мінімізації ризиків неефективного використання капіталу та підвищенню довіри з боку інвесторів. Доведено доцільність застосування комплексного підходу до забезпечення розвитку зеленої економіки, який передбачає інтеграцію стратегічного планування, залучення міжнародних фінансових ресурсів, їх ефективну трансформацію на національному рівні та систематичний контроль результатів їх використання. Такий підхід дозволяє забезпечити узгодженість між економічними та екологічними цілями розвитку, підвищити ефективність управління фінансовими потоками та досягти довгострокового позитивного ефекту.

З метою підвищення ефективності використання міжнародних фінансів у розвитку зеленої економіки доцільно активізувати участь національних економік у міжнародних кліматичних ініціативах, удосконалити нормативно-правове забезпечення у сфері зеленого фінансування, стимулювати залучення приватного капіталу шляхом створення сприятливого інвестиційного середовища, а також розвивати систему ESG-моніторингу та підвищувати рівень прозорості фінансової звітності. Важливим напрямом є також підтримка інноваційних екологічних проектів, що забезпечують технологічну модернізацію економіки.

Отже, міжнародні фінанси виступають важливим інструментом формування сучасної моделі економічного розвитку, орієнтованої на принципи сталості, екологічної відповідальності та довгострокової ефективності. Їх раціональне використання сприяє зміцненню конкурентоспроможності

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

національних економік, підвищенню їх інвестиційної привабливості та забезпеченню збалансованого розвитку в умовах глобалізаційних процесів.

Список використаних джерел:

[1] Лазнева І.О. Максименко І. Я., (2026). Фінансові ризики підприємства: обліково-аналітичні аспекти управління та контролю в системі забезпечення економічної безпеки. Агросвіт № 5, Сс.221-215. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/9305
[2] Лазнева І.О. Максименко І. Я. (2026). Фінансово-економічні аспекти інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки» № 62, Сс.353-358. https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/20.02.2026/50
[3] Frolov A. (2025). Globalization of green finance: from green economy contours to sustainable development. Finance of Ukraine, (2), 66-78. https://doi.org/10.33763/finukr2025.02.066
[4] Зінченко О. А. (2022). Світові тренди "зеленого" інвестування. Економічний простір № 177. С. 31–34. URL: https://doi.org/10.32782/2224-6282/177-5
[5] Варченко О., Варченко О., Драган О., Ткаченко К., Рибак Н., Зубченко В. (2024). "Зелені фінанси" в повоєнному відновленні України: організаційно-фінансові аспекти. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. № (56), 75–85. URL: https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.56.2024.4403.

THE ROLE OF INTERNATIONAL FINANCE IN THE DEVELOPMENT OF THE GREEN ECONOMY IN THE CONDITIONS OF BUSINESS GLOBALIZATION

Lazneva Iryna Oleksandrivna
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of Economics and Customs
National University "Zaporizhzhia Polytechnic", Ukraine
Maksymenko Iryna Yakivna
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of Accounting and Finance
National University "Zaporizhzhia Polytechnic", Ukraine
Mishchenko Sofia Andriivna
Master of the Department of Economics and Customs
National University "Zaporizhzhia Polytechnic", Ukraine

Summary. *The article examines the role of international finance in the development of a green economy in the context of business globalization as a key tool for ensuring sustainable development and increasing the efficiency of economic processes. The essence of green financing is revealed as a system for mobilizing and redistributing financial resources aimed at implementing environmentally friendly projects, which allows optimizing the use of natural resources, reducing environmental risks, and ensuring balanced economic growth. It is substantiated that modern financial instruments, in particular green bonds, climate funds, ESG investments, and international credit mechanisms, contribute to the intensification of investment activity, increasing the transparency of financial flows, and forming an effective system for financial support for*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

sustainable development. An analysis of key mechanisms of international financing that ensure the integration of environmental principles into economic activity is conducted, and effective approaches to managing financial resources in the context of globalization are also identified. It is established that the use of international financial instruments contributes to reducing economic and environmental risks, increasing investment attractiveness, and ensuring long-term financial stability. The results obtained can be used by business entities and government agencies to form sustainable development strategies, increase competitiveness and effectively attract international investments.

Keywords: *international finance, international business, international investments, green economy, economic risks, economics of business structures, control of business structure activities*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)
DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.028

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЯК ОСНОВА ПОВОЄННОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Шапран Дарина Олександрівна
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за спеціальністю «Підприємництво та торгівля»
Державний податковий університет, Україна

Шевченко Микола Григорович
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за спеціальністю «Підприємництво та торгівля»
Державний податковий університет, Україна

Науковий керівник: Марченко Ольга Іванівна
канд. екон. наук, доцент,
завідувач кафедри управління та бізнес-адміністрування
Державний податковий університет, Україна

Анотація: *У статті обґрунтувано, що концепція сталого розвитку є найбільш відповідною стратегічною основою для повоєнного відновлення економіки України. З'ясовано, що трансформаційний підхід розглядає кризу як можливість для системної перебудови одразу в трьох вимірах: економічному, соціальному та екологічному.Проаналізовано масштаби втрат: прямі матеріальні збитки перевищили 155 млрд дол. США, з яких 40% припадає на житловий фонд, 23% — на транспортну інфраструктуру, 18% — на енергетику. Рівень бідності зріс з 5,5% до 24%, понад 10 млн українців стали біженцями або переміщеними особами, а підтверджені екологічні збитки сягають 56,4 млрд дол. США. Визначено три пріоритетні напрями трансформації: Зелена енергетика розглядається не лише як екологічна необхідність, а й як пріоритет безпеки — децентралізована відновлювана генерація є стійкішою до ракетних ударів. Цифровізація, підкріплена досвідом застосунку «Дія», здатна підвищити прозорість розподілу коштів і залучити висококваліфіковані кадри. Досліджено фінансові механізми: Ukraine Facility ЄС (50 млрд євро), програма МВФ (14,2 млрд євро), інвестиції ЄБРР та позика G7 на 50 млрд дол.*

Ключові слова: *сталий розвиток, повоєнна відбудова, зелена економіка, цифрова трансформація, євроінтеграція, регіональний розвиток, Україна.*

Постановка проблеми. Повномасштабна війна в Україні поставила перед світовою спільнотою питання, яке виходить далеко за межі гуманітарної допомоги: як відбудувати зруйновану економіку так, щоб вона стала міцнішою, ніж була до війни. За оцінками Світового банку, загальна вартість відбудови

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

України сягає 500 млрд дол. США — сума, що перевищує річний ВВП країни втричі. У цих обставинах вибір між простим відтворенням довоєнної структури та якісною трансформацією економіки набуває стратегічного значення. Концепція сталого розвитку, закріплена у Цілях ООН до 2030 року та інтегрована в умови євроінтеграційного курсу України, пропонує системну відповідь на це питання, що робить її дослідження особливо актуальним за нинішніх умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі питання повоєнного відновлення України дедалі частіше розглядається крізь призму сталого розвитку та євроінтеграційних вимог. Зокрема, Л. Войтович та М. Федик [3]обґрунтовують, що ефективна стратегія відновлення має будуватися не на реставрації довоєнних структур, а на системній модернізації, узгодженій із критеріями вступу до ЄС. Економічні наслідки війни та потенційні конкурентні переваги України в повоєнний період досліджують І. Біла та В. Ілюхіна [2], наголошуючи на необхідності структурної перебудови економіки як умови довгострокового зростання. Інноваційний вимір відбудови аналізують І. Біла, В. Посна та О. Шевченко [1], які розглядають інноваційний розвиток як ключовий чинник підвищення конкурентоспроможності економіки в післявоєнний період. Цифровий вимір трансформації висвітлюють З. Пічкурова та А. Череп і Л. Сарбєй [9;11] , які доводять, що цифровізація є не лише технологічним, а й інституційним інструментом підвищення стійкості економіки. Разом із тим, попри значний обсяг напрацювань, у науковій літературі бракує досліджень, які б комплексно поєднували всі три виміри сталого розвитку — економічний, соціальний та екологічний — з конкретними механізмами фінансування відновлення в контексті євроінтеграції.

Мета роботи. Метою публікації є обґрунтування концепції сталого розвитку як стратегічної платформи повоєнної перебудови економіки України та визначення головних шляхів і фінансових інструментів її здійснення за умов євроінтеграційного курсу.

Виклад основного матеріалу. Ідея сталого розвитку окреслює три взаємопов'язані виміри: економічний, соціальний та екологічний. Економічний вимір передбачає зростання, яке не виснажує ресурсну базу і не накопичує дисбалансів. Соціальний — гарантування рівня життя, однакового доступу до послуг та соціальної єдності. Екологічний — зберігання природних систем як основи довготривалого розвитку. Головна думка полягає в тому, що ці три виміри не протирічать, а підсилюють один одного: наприклад, інвестиції у відновлювану енергетику одночасно знижують вуглецевий слід, формують робочі місця та зменшують залежність від ввезення палива. Визначення дійсного стану є відправною точкою будь-якої стратегії поновлення. За даними KSE та Світового банку на початок 2024 року, прямі матеріальні збитки України перевищили 155 млрд дол. США. Найбільших руйнувань зазнав житловий фонд (понад 40% від загальної суми збитків), транспортна інфраструктура та об'єкти енергетики. [7]

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

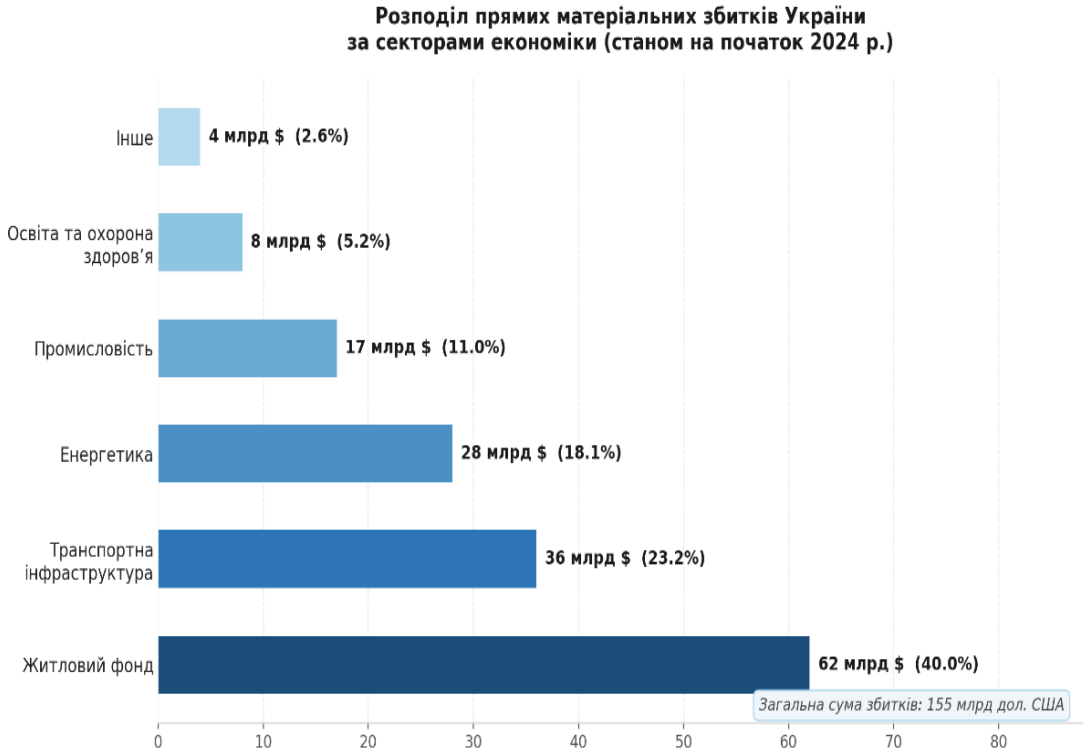

Рис. 1 Розподіл прямих матеріальних збитків України за секторами економіки

Джерело: складено автором на основі даних Київської школи економіки та Світового банку (2024) [8;10]

Як свідчать дані рисунку 1, найбільших руйнувань зазнав житловий фонд — 62 млрд дол. США, або 40% від загальної суми втрат, що демонструє цілеспрямований характер ударів по цивільній інфраструктурі. Вагомі збитки також зареєстровано у транспортній інфраструктурі (36 млрд дол., 23,2%) та енергетичному секторі (28 млрд дол., 18,1%). Разом ці три сектори складають понад 80% усіх прямих матеріальних збитків, що окреслює їх як першочергові сфери відбудови.

Енергетичний сектор є водночас найбільш вразливою точкою і найбільшим потенціалом України. Систематичні обстріли об'єктів електроенергетики зруйнували значний обсяг генеруючих потужностей, що робить перехід до розподіленої відновлюваної генерації не лише екологічно бажаним, а й пріоритетом безпеки. Децентралізоване сонячне та вітрове виробництво є стійкішим до ракетних ударів, ніж великі теплові чи атомні станції. Україна має суттєвий потенціал для розвитку відновлюваної енергетики: за оцінками Міжнародного агентства з відновлюваної енергетики (IRENA), технічний потенціал сонячної та вітрової генерації у кілька разів перевищує поточні потреби держави. Крім того, євроінтеграційний напрямок вимагає поступового приведення енергетичної політики у відповідність до стандартів Зеленого курсу ЄС (European Green Deal), що робить зелену трансформацію умовою, а не вибором. [6]

Поряд із матеріальними збитками, війна завдала глибоких соціальних та екологічних втрат, які не менш важливі для розуміння масштабів кризи. Ключові показники цих втрат систематизовано у таблиці 1.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Таблиця 1

Соціальні та екологічні наслідки війни для України

Вимір	Показник	Значення
Соціальний	Рівень бідності	5,5% (2021) → 24% (2022)
	Кількість внутрішньо переміщених осіб	4,6 млн осіб
	Українці за кордоном	5,2 млн осіб
	Рівень безробіття	20,6% (2022) → 14,3% (2024)
Екологічний	Підтверджені екологічні збитки	56,4 млрд дол. США
	Забруднена територія (міни та боєприпаси)	~30% території країни
	Пошкоджені ліси	1,7 млн га (15% лісового покриву)
	Постраждалі родючі ґрунти	понад 20% сільськогосподарських угідь

Джерело: складено автором на основі даних Київської школи економіки та Світового банку [9; 10]

Наведені дані вказують на те, що збитки виходять далеко за межі економічної сфери та охоплюють усі три аспекти сталого розвитку. Саме тому відбудова не може обмежуватися лише матеріальною реконструкцією — вона потребує комплексного підходу, який одночасно бере до уваги суспільну міцність та екологічну безпеку. Реалізація такого підходу можлива лише через впровадження пріоритетних напрямів трансформації, одним із ключових серед яких є цифровізація.

Цифровізація є одним із небагатьох напрямів, де Україна вже має конкурентні переваги. Досвід функціонування державних послуг в умовах війни через додаток «Дія» продемонстрував, що цифрова інфраструктура є більш стійкою та гнучкою, ніж звичайна бюрократична. Розвиток цифрової економіки дозволяє скоротити витрати на трансакції, зменшити корупцію та залучити висококваліфіковані кадри, зокрема з-поміж діаспори. [9] Провідними напрямами цифрової трансформації в контексті відбудови є: е-урядування і прозорість розподілу ресурсів відновлення; розбудова IT-кластерів і технологічних парків у деокупованих регіонах; цифровізація освіти та охорони здоров'я; впровадження розумних (smart) технологій в енергетиці та міській інфраструктурі. [11] Повоєнна трансформація не може бути дієвою без активної ролі місцевих громад. Реформа децентралізації, розпочата у 2015 році, створила інституційну базу для передачі повноважень та коштів на місцевий рівень. В умовах відбудови громади мають стати не пасивними отримувачами допомоги, а активними учасниками планування, з визначеними повноваженнями,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ресурсами та відповідальністю. [3] Обґрунтованість такого підходу підтверджується не лише теоретично, а й практикою успішного повоєнного відновлення в інших країнах.

Міжнародний досвід підтверджує дієвість трансформаційного методу повоєнного оновлення. Типовим є приклад Німеччини після Другої світової війни: завдяки плану Маршалла та свідомому спрямуванню на промислову модернізацію держава не лише відновила довоєнний рівень продукції, а й перетворилася на одну з найбільших світових економік уже до кінця 1950-х років.[4] Схожу логіку перетворень демонструє досвід Південної Кореї, яка після спустошливої війни 1950–1953 років свідомо обрала шлях на технологічне оновлення та орієнтовану на експорт індустріалізацію, що дозволило їй за кілька десятиліть увійти до переліку розвинених економік світу. [12] Для України визначальним є те, що в обох випадках успіх залежав не лише від обсягу зовнішньої підтримки, а насамперед від наявності зрозумілої стратегії структурних змін і потужних державних інституцій, здатних її здійснити.

Фінансування повоєнної відбудови формується з кількох ключових джерел. МВФ затвердив чотирирічну програму підтримки обсягом близько 14,2 млрд євро, спрямовану насамперед на бюджетну та фінансову стабілізацію у 2023–2024 роках і структурні реформи у 2025–2027 роках. ЄБРР як найбільший інституційний інвестор в Україні залучив з початку повномасштабного вторгнення 7,6 млрд євро та планує інвестувати від 1,5 до 2 млрд євро щорічно. Країни G7 оголосили про надання позики обсягом 50 млрд доларів, забезпеченої доходами від заморожених суверенних активів Росії, з яких на сьогодні в ЄС іммобілізовано близько 210 млрд євро. Інструмент Ukraine Facility ЄС (50 млрд євро на 2024–2027 роки) прямо прив'язує фінансування до виконання реформ, що створює потужний стимул для системних змін. [5] Євроінтеграційний курс виконує функцію інституційної рамки, що структурує всі реформи. Виконання умов вступу до ЄС ,у сфері верховенства права, антикорупційної політики, регуляторного середовища та екологічних стандартів, одночасно є передумовою залучення інвестицій і гарантією незворотності реформ. [3]

Висновок. Таким чином, засади сталого розвитку є найбільш слушною основою для повоєнної трансформації України. На відміну від реставраційній моделі, трансформаційний шлях дає змогу одночасно розв'язувати економічні, суспільні та екологічні питання — саме цього і вимагають масштаби втрат: 155 млрд дол. прямих збитків, 24% рівень зубожіння та 56,4 млрд дол. природоохоронних руйнувань. Досвід Німеччини та Південної Кореї переконливо демонструють, що успіх поствоєнного оновлення залежить насамперед від наявності ясної програми, а не лише від обсягу зовнішньої підтримки. Отже, Україна має реальну можливість збудувати якісно нову економіку — але лише за умови, якщо відбудову сприйматимуть не як повернення до довоєнного стану, а як усвідомлену стратегічну перебудову.

Список використаних джерел:

[1] Біла І. С., Посна В. С., Шевченко О. О. Інноваційний розвиток як чинник повоєнної відбудови економіки України. Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. 2023. Т. 8, № 1. С. 10–16. DOI: https://doi.org/10.18523/2519-4739.2023.8.1.10-16

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[2] Біла І., Ілюхіна В. Економіка війни в Україні: наслідки та можливі конкурентні переваги в повоєнний період. Економіка та суспільство. 2024. № 59. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-160
[3] Войтович Л., Федик М. Стратегія повоєнного відновлення економіки України в умовах євроінтеграції. Економіка та суспільство. 2024. № 65. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-112
[4] Де Лонг, Дж. Б., & Айхенґрін, Б. (1993). План Маршалла: найуспішніша програма структурного коригування в історії. У Р. Дорнбуш та ін. (ред.), *Postwar Economic Reconstruction and Lessons for the East Today* (с. 189–230). MIT Press.
[5] Європейська комісія. Український об'єкт 2024-2027. Брюссель, 2024. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/eu-solidarity-ukraine/eu-support-ukraine/ukraine-facility_en
[6] Затонацький Д., Черняк Є. ESG-інвестування у критичну інфраструктуру в період повоєнного відновлення України. Наукові праці НДФІ. 2023. № 2. С. 66–83. DOI: https://doi.org/10.33763/npndfi2023.02.066
[7] Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на листопад 2024 року. Kyiv School of Economics
[8] Київська школа економіки, 2025. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024-UA.pdf
[9] Пічкурова З. Розвиток цифрової економіки України в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2023. № 58. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-73
[10] Світовий банк, Європейська Комісія, Організація Об'єднаних Націй, Уряд України. Четверта швидка оцінка шкоди та потреб України (RDNA4): лютий 2022 – грудень 2024. Світовий банкПрограма розвитку ООН Вашингтон, округ Колумбія: Група Світового банку, 2025. URL: https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099022025114040022
[11] Череп А., Сарбєй Л. Цифровізація як інструмент відбудови економіки України в повоєнний період. Молодий вчений. 2023. С. 184–188. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-12-124-4
[12] Чхой, Дж., & Мелліц, М. (2025). Довгострокові ефекти промислової політики: досвід Південної Кореї. *Journal of Monetary Economics.* https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2025.103756

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AS THE BASIS OF POST-WAR TRANSFORMATION OF UKRAINE'S ECONOMY

Shapran Daryna Oleksandrivna
a first-degree (bachelor's) student
in "Entrepreneurship and Trade"
State Tax University, Ukraine
Shevchenko Mykola Grigorovich
a first-degree (bachelor's) student
in "Entrepreneurship and Trade"
State Tax University, Ukraine
Scientific supervisor: Marchenko Olga Ivanivna
Candidate of Economics, Associate Professor,
Head of the Department of Management and Business Administration
State Tax University, Ukraine

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

***Summary**: The article substantiates that the concept of sustainable development is the most appropriate strategic framework for the post-war recovery of Ukraine's economy. It is established that the transformational approach views the crisis as an opportunity for systemic restructuring across three dimensions simultaneously: economic, social, and environmental. The scale of losses is analyzed: direct material damage has exceeded USD 155 billion, of which 40% relates to the housing sector, 23% to transport infrastructure, and 18% to the energy sector. The poverty rate has increased from 5.5% to 24%, more than 10 million Ukrainians have become refugees or internally displaced persons, and confirmed environmental damages amount to USD 56.4 billion. Three priority areas of transformation are identified. Green energy is considered not only an environmental necessity but also a security priority, as decentralized renewable generation is more resilient to missile attacks. Digitalization, supported by the experience of the "Diia" application, can enhance transparency in the allocation of funds and attract highly skilled professionals. Financial mechanisms are examined, including the EU's Ukraine Facility (€50 billion), the IMF program (€14.2 billion), investments from the EBRD, and a $50 billion G7 loan.*

***Keywords:** sustainable development, post-war reconstruction, green economy, digital transformation, Eurointegration, regional development, Ukraine*.

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.029

СУЧАСНИЙ СТАН КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ – ПЕРЕШКОДИ ТА ЇХ ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Данилевич Наталія Станіславівна
канд. техн. наук, доцент,
доцент кафедри соціоекономіки та управління персоналом
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна

Василенко Андрій Олександрович
старший викладач кафедри соціоекономіки та управління персоналом
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна

Анотація. *У статті здійснено ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз сучасного стану та потенціалу креативних індустрій України в умовах воєнного стану. Досліджено роль креативного сектору як стратегічного інструменту подолання соціальних криз через механізми інновацій, сталого розвитку та капіталізації людського капіталу. Розглянуто тлумачення провідних міжнародних організацій та вітчизняну законодавчу базу, що визначають архітектуру креативної економіки. Сформовано комплексну схему складових креативних індустрій, яка базується на синергії таких секторів, як аудіовізуальне мистецтво, дизайн, IT-послуги, видавнича справа та культурна спадщина. Особливу увагу приділено аналізу динаміки ринку праці протягом 2021–2024 років. Установлено, що попри інтенсивне зростання кількості зайнятих у 2022 році (до 857 тис. осіб), подальша регресія показників свідчить про процеси ринкової консолідації та структурної адаптації сектору до кризових умов. Виявлено високу адаптивність фізичних осіб-підприємців (ФОП), які виконують функцію соціально-економічної стабілізації ринку праці. Доведено, що цифровізація та експортна орієнтація послуг (зокрема в IT та дизайні) є ключовими драйверами відновлення галузі. Запропоновано шляхи вдосконалення державної підтримки через стимулювання креативних кластерів, захист інтелектуальної власності та інтеграцію в глобальні ланцюги створення вартості. Сформовано висновки щодо необхідності розбудови інклюзивної екосистеми креативних індустрій як пріоритетного вектора національної стратегії зростання.*

Ключові слова: *креативні індустрії; креативні види діяльності; креативна зайнятість; креативна праця; ринок праці.*

Постановка проблеми. Серед викликів війни креативна економіка України може стати інструментом, що сприятиме вирішенню соціальних проблем через інновації, сталий розвиток та розвиток людського капіталу. На сьогоднішній день креативний сектор економіки, що базується на знаннях, інноваціях та

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

творчості, відіграє важливу роль у вирішенні нагальних соціальних викликів та проблем, з якими Україна стикнулася під час війни. Українська креативна індустрія адаптувалася та працює над вирішенням таких питань, як подолання безробіття серед молоді, впровадження людиноцентризму та інклюзивності в екосистему ринку праці, розвиток громад та територій, зростання малого й середнього бізнесу навіть в умовах війни та економічної нестабільності.

Аналіз досліджень та публікацій. Креативні індустрії розглядаються вченими як світового рівня, так і українськими науковцями. Гірн Г. і колектив авторів у своєму дослідженні дали визначення та методологію дослідження сегментів культурного виробництва та креативних послуг, креативних професій та розділили креативні індустрії на дві підкатегорії, а саме: культурне виробництво та креативні послуги [3]. Колектив вітчизняних науковців, серед яких Гласюк В., Гужва І. зосереджується на проблематиці становлення та розвитку креативних індустрій в Україні [1]. У роботі Плецкан Х. проведено комплексний культурологічний аналіз світових трансформацій у сфері креативних індустрій, виявлено ключові інструменти та специфіку їхнього розвитку, а також визначено глобальні тренди й роль технологічних інновацій у цих процесах [7]. Галюк С. особливу увагу приділив впливу культурної ідентичності та традицій на динаміку креативної галузі, дослідив процеси створення культурно-мистецького контенту в межах телебачення і кіно, а також обґрунтував підходи до аналізу креативних індустрій в Україні [2]. Ткаченко С. дослідила функціонування креативних секторів, розглянула крізь призму розвитку вітчизняної та світової економіки, а також висвітлила законодавчу базу галузі та специфіку роботи креативних індустрій у глобальному й національному просторах [10]. Петрова І. у своїй праці обґрунтовує креативність та мобільність як ключові стратегічні орієнтири для розвитку людських ресурсів, що є надзвичайно актуальним у контексті сучасних трансформацій ринку праці та необхідності підвищення конкурентоспроможності [8].

Оскільки креативна економіка країни ще тільки починає своє становлення, багато питань залишаються відкритими, існує потреба у вдосконаленні методологічного інструментарію та визначенні ключових орієнтирів та напрямків подальшої діяльності, враховуючи світовий досвід та умови воєнного стану.

Мета роботи полягає у здійсненні теоретико-методологічного аналізу та оцінці сучасного стану та потенціалу креативних індустрій України в контексті подолання перешкод їхнього функціонування в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Згідно з дефініцією ЮНЕСКО, креативні індустрії охоплюють сфери, що спеціалізуються на виготовленні та продажу продуктів, які мають інтелектуальну, культурну або нематеріальну цінність [4]. Ключовою ознакою такої діяльності є захист результатів творчості правом інтелектуальної власності. Цей сектор охоплює широкий спектр галузей: від медіапродукції та дизайну до народних ремесел і цифрових технологій. Як фундаментальний елемент креативної економіки, ці індустрії перетворюють індивідуальну творчість, культурні коди та інновації на ринкові активи.

На рис.1 представлені складові креативних індустрій в креативній економіці. В основу цієї схеми покладено класифікацію, яку використовують

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

провідні міжнародні організації (наприклад, UNCTAD), адаптовану до сучасного українського контексту.

24 квітня 2019 року Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження № 265–р «Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій». Документ містить перелік видів діяльності, які значною мірою формують обсяг сектору та включають низку креативних індустрій [9].

Рис. 1. Складові креативних індустрій в креативній економіці

У центрі схеми знаходиться креативна економіка — це ядро, яке об'єднує всі напрямки. Вона працює завдяки синергії та взаємодії різних секторів:

1. Аудіовізуальне мистецтво: включає кінематограф, телебачення, радіо, музику, нові медіа та подкасти.

2. Дизайн: охоплює графічний, промисловий дизайн, дизайн інтер'єру, моду та веб дизайн.

3. Візуальне мистецтво: об'єднує живопис, скульптуру, фотографію та галерейну справу.

4. Сценічне мистецтво: театр, хореографія, музичні концерти та фестивалі.

5. Культурна спадщина: музеї, бібліотеки, архіви, археологія та народні промисли.

6. Видавнича справа: книги, журнали, газети та інтернет-видання.

7. Креативні послуги: реклама, маркетинг, архітектура та консалтинг у сфері культури.

8. Програмне забезпечення та інтерактивні медіа: відеоігри, розробка ПЗ, IT-послуги для культури та цифрові платформи.

Ці сектори не існують ізольовано; вони постійно взаємодіють, перебувають в сенергетичному стані, створюючи нові продукти, додану вартість та робочі місця. Отже, креативні індустрії становлять масштабний економічний сегмент, що базується на синергії творчого потенціалу, інноваційних рішень, культурних особливостей та інтелектуальних ресурсів. Вони виступають фундаментом креативної економіки — комплексної системи,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

яка відповідає за продукування, поширення та отримання прибутку від культурних і творчих активів як через комерційні, так і через суспільні канали.

У сучасній глобальній економічній парадигмі креативні індустрії трансформуються у фундаментальний детермінант макроекономічного поступу та стратегічний інструмент конструювання соціокультурної ідентичності держав у міжнародному просторі.

Феномен інтенсифікації значущості креативного сегмента — зокрема образотворчого мистецтва, дизайну, аудіовізуального мистецтва, літературної діяльності та суміжних інтелектуальних сфер — створює для України об'єктивні передумови для конвертації національного творчого людського капіталу в реальне економічне зростання.

В умовах воєнного стану креативна економіка України виступає стратегічним інструментом подолання соціальних криз через механізми інновацій та сталого розвитку. Як сектор, що ґрунтується на інтелектуальному капіталі, креативні індустрії демонструють високу адаптивність. Вони спрямовані на розв'язання критичних проблем: мінімізацію безробіття серед молоді, стимулювання підприємництва та розвиток сільських громад, що є особливо важливим у період економічної нестабільності.

Креативні індустрії в Україні демонструють високу адаптивність, відновлюючись після криз (у 2023 р. імпорт зріс на 19%). Сектор став важливим драйвером експорту послуг, зокрема в IT, дизайні та аудіовізуальному виробництві, активно інтегруючись у світову економіку знань. Основними трендами є цифровізація, підтримка держави та зростання ролі креативної молоді [5].

У науковому доробку Флориди Р. ключовим суб'єктом креативних індустрій визначено «креативний клас», розвиток якого зумовлений триадою чинників: технології — талант — толерантність. Автор обґрунтовує, що технологічна оснащеність та інтелектуальна спроможність територій реалізуються лише за умови високого рівня соціальної терпимості та гуманізму. Толерантність розглядається як інституційне середовище, що забезпечує залучення й утримання різнорідного людського капіталу, стимулюючи підприємницьку активність та інноваційну трансформацію соціуму. Таким чином, розвиток креативних індустрій сприяє формуванню суспільства, де людина перестає бути лише споживачем, перетворюючись на активного учасника процесу створення нової вартості [11].

Аналіз динаміки зайнятості у креативних індустріях протягом 2021–2024 рр. дозволяє виокремити низку репрезентативних тенденцій. Пріоритетну роль у структурі ринку праці стабільно відіграють юридичні особи, що перебувають на загальній системі оподаткування. Екстенсивне зростання показників спостерігалося у 2022 році, коли чисельність залучених працівників досягла максимуму — близько 857 тис. осіб (порівняно з 650 тис. у 2021 р.). Подальша регресія показників у 2023–2024 рр. (до 714 тис. та 701 тис. відповідно) вказує на процеси ринкової консолідації та оптимізації кадрового потенціалу в умовах адаптації сектору до мінливих кон'юнктурних факторів. Така траєкторія свідчить про високу резистентність сектору, де після фази інтенсивного кількісного розширення відбулася структурна корекція штатної чисельності суб'єктів господарювання [6].

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Динаміка зайнятості серед юридичних осіб, що використовують спрощену систему оподаткування, характеризувалася помірною волатильністю. Протягом 2021–2022 рр. спостерігалося зростання чисельності персоналу з 77 тис. до 109 тис. осіб, проте станом на 2024 рік цей показник скоротився до 78 тис. Подібна тенденція свідчить про високу чутливість суб'єктів малого та середнього підприємництва до макроекономічних викликів та обмежену здатність до пролонгації пікових рівнів ділової активності в кризових умовах. Водночас сегмент фізичних осіб-підприємців (ФОП) на спрощеній системі продемонстрував нелінійну траєкторію розвитку: після незначних коливань (від 43 тис. у 2021 р. до 55 тис. у 2022 р. та подальшою стабілізацією на рівні 47 тис. у 2024 р.) було виявлено високу адаптивність та гнучкість даної форми господарювання, що, однак, супроводжується низьким рівнем стабільності кадрового потенціалу (Табл. 1.).

Таблиця 1

Порівняльна таблиця зайнятості чисельності персоналу

Категорія суб'єктів	2021 р. (тис. осіб)	2022 р. (пік, тис.)	2023 р. (пік, тис.)	2024 р. (тис. осіб)	Характер тенденції
Юредичні особи (загальна/спрощена с-ма)	651/77	856/109	714/103	700/78	Рецесія до базового рівня
ФОП (загальна/спрощена с-ма)	1,6/43	2,3/55	1,8/43	2/47	Адаптивна стабілізація

дані сформовано з [6].

Найменш репрезентативною групою в структурі зайнятості є фізичні особи-підприємці (ФОП) на загальній системі оподаткування, чисельність яких варіюється в межах 1,6–2,3 тис. осіб. Незначні амплітуди коливань (зростання у 2022 р., регресія у 2023 р. та відновлення до 2 тис. у 2024 р.) свідчать про характер даного сегменту та його обмежений детермінуючий вплив на загальногалузеві показники.

Ключові тенденції та динаміка розвитку креативних індустрій складаються з високої адаптації. Попри значне падіння через війну, сектор показує гнучкість, відновлюючи попит та налагоджуючи нові міжнародні партнерства. Креативна економіка все більше базується на інноваціях та цифровій економіці, що робить її ефективною складовою сучасної інфраструктури. Креативні індустрії генерують додану вартість, де найбільший внесок дають реклама, маркетинг та зв'язки з громадськістю. Держава регулює та підтримує сектор, стимулюючи створення креативних кластерів та захист інтелектуальної власності.

Узагальнюючи результати дослідження, слід констатувати, що архітектура зайнятості в креативних індустріях зберігає стійку орієнтацію на юридичних осіб загальної системи оподаткування. При цьому суб’єкти спрощеної системи (ФОП) виконують функцію соціально-економічної стабілізації, забезпечуючи адаптивність ринку праці через швидке реагування на кон’юнктурні зміни та часткову компенсацію вивільнення персоналу у корпоративному секторі.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Аналіз показників 2022–2024 рр. свідчить про завершення етапу гострої кризи та перехід до фази структурної адаптації, яка, проте, ще не набула ознак стабільної позитивної динаміки.

Розвиток секторів креативних індустрій, незважаючи на військовий стан, виступає потужним каталізатором для:

- Акумуляції прямих іноземних інвестицій: створення сприятливого інвестиційного клімату через капіталізацію інтелектуальної власності.
- Диверсифікації експортного потенціалу: перехід від сировинної моделі економіки до експорту продуктів із високою часткою доданої вартості.
- Максимізації міжнародної конкурентоспроможності: інтеграція в глобальні ланцюги створення вартості через унікальні культурні преференції.

Креативні індустрії України виступають драйвером макроекономічної динаміки, забезпечуючи інтенсифікацію ринку праці, диверсифікацію експорту послуг та капіталізацію міжнародного реноме держави. В межах аудіовізуального мистецтва, дизайну, видавничої справи та цифрових медіа генерується не лише вагома додана вартість, а й акумулюється стратегічний ресурс для забезпечення сталого розвитку соціосистеми. Своєю чергою, креативна економіка формує інституційну архітектуру підтримки цих галузей, застосовуючи фінансово-кредитні інструменти, податкову преференцію та грантову стимуляцію творчої активності. Як наслідок, інтеграція креативних секторів у загальну економічну модель сприяє інноваційній трансформації та розбудові інклюзивного суспільного середовища.

Висновки та пропозиції. В умовах тотальної цифровізації та поглиблення глобалізаційних процесів, розбудова екосистеми креативних індустрій набуває статусу пріоритетного вектора державної стратегії. Дані сектори мають високий потенціал до саморегенерації та інноваційного масштабування, що дозволяє їм виступати ключовими драйверами економічного зростання.

Важливий аспект для України, яка володіє значним людським капіталом у формі висококваліфікованих творчих професіоналів та автентичного культурного спадку, розвиток креативного підприємництва є не лише джерелом адаптивних можливостей у посткризовий період, а й предиктивним інструментом ефективного геополітичного та геоекономічного позиціонування на світовій арені.

Список використаних джерел:

[1] Галасюк, В. & Гужва, І. & Серебрянська, Д. & Іванов, Є. & Комендо, І., & Митник О. (2021). КРЕАТИВНА ЕКОНОМІКА: НОВА ЕКОНОМІЧНА ЕПОХА XXI СТ. Концепт креативної економіки. Глобальні тренди. Потенціал та перспективи розвитку креативної економіки. 31-68. URL: https://creativeeconomy.center/wpcontent/uploads/2021/12/2_5332503104040474153.pdf.

[2] Галюк, С. В. (2024). КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К.Карпенка-Карого*, (35), 305–312. https://doi.org/10.34026/1997-4264.35.2024.318137.

[3] Hearn, G., Bridgstock, R., Goldsmith, B., & Rodgers, J. (2014). Creative work beyond the Creative Industries: an introduction. Monograph Chapter. 1–22. https://doi.org/10.4337/9781782545705.00008.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[4] Креативні індустрії. URL: https://nipo.gov.ua/kreatyvni-industrii-page/.
[5] Креативні індустрії: їх роль та місце у сучасному українському суспільстві. URL: https://mincult.gov.ua/news/kreatyvni-industriyi-yih-rol-ta-miscze-u-suchasnomu-ukrayinskomu-suspilstvi/.
[6] Креативні індустрії: основні показники діяльності (2023-2024). Статистичний огляд. URL: https://mincult.gov.ua/wp-content/uploads/2025/11/kreatyvni2025-1.pdf.
[7] Pletsan, K. (2023). GLOBAL EXPERIENCE OF TRANSFORMATIONAL CHANGES DEVELOPMENT OF CREATIVE INDUSTRIES: CULTURAL ASPECTS OF RESEARCH. *Bulletin of Mariupol State University Series Philosophy culture studies sociology*, 13(25), 78–93. https://doi.org/10.34079/2226-2830-2023-13-25-78-93.
[8] Петрова, І. (2025). СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ У ЦИФРОВІЙ ЕКОНОМІЦІ. *Вчені записки Університету «КРОК»*, (1(77), 22–28. https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-22-28.
[9] Розпорядження № 265–р «Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2019-%D1%80#Text.
[10] Ткаченко, С. (2025). КРЕАТИВНА ЕКОНОМІКА: АНАЛІЗ СУТНОСТІ, ДИНАМІКИ ТА ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ. *Економічні горизонти*, (1(30), 165–173. https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(30).2025.322146
[11] Флориди Р. Флорида, Р (2018). HOMO CREATIVUS: ЯК НОВИЙ КЛАС ЗАВОЙОВУЄ СВІТ. (пер. З англ. Яковлєв М.). Київ. Наш формат. , 432.

THE CURRENT STATE OF THE CREATIVE INDUSTRIES – CHALLENGES AND HOW TO OVERCOME THEM

Nataliia Danylevych
candidate of technical sciences, Associate professor,
Associate professor of Department of Socioeconomics and Personnel Management
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine
Andrii Vasylenko
Senior lecturer of Department of Socioeconomics and Personnel Management
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

Summary. *This article presents a thorough theoretical and methodological analysis of the current state and potential of Ukraine's creative industries under martial law. The role of the creative sector as a strategic tool for overcoming social crises through mechanisms of innovation, sustainable development, and capitalizing on human capital is examined. The interpretations of leading international organizations and the domestic legislative framework that define the architecture of the creative economy are considered. A comprehensive framework of the components of the creative industries has been developed, based on the synergy of sectors such as audiovisual arts, design, IT services, publishing, and cultural heritage. Particular attention is paid to the analysis of labor market dynamics during the period 2021–2024. It has been established that despite the rapid growth in the number of employed persons in 2022 (to 857,000), the subsequent decline in indicators points to processes of market consolidation and the sector's structural adaptation to crisis conditions. The high adaptability of sole traders (SP), who play a role in stabilizing the labor market, has been identified. It has been demonstrated that digitalization and the export orientation of services (particularly in IT and design) are key drivers of the sector's recovery. Ways to improve state support include stimulating creative clusters, protecting intellectual property, and integrating*

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

into global value chains. Conclusions have been drawn regarding the need to develop an inclusive ecosystem of creative industries as a priority vector of the national growth strategy.

Keywords: *creative industries; creative activities; creative employment; creative work; the labor market.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 29.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.030

ТРАНСФОРМАЦІЯ МАРКЕТИНГУ ПІД ВПЛИВОМ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Олег Олегович Саламаха
здобувач освіти третього (освітньо-наукового) рівня
Національний університет водного господарства та природокористування, Україна

Анотація. *У статті розглянуто процес трансформації маркетингових стратегій підприємств хімічної промисловості під впливом технологій штучного інтелекту (ШІ) та цифрових інновацій. Дослідження фокусується на зміні парадигми взаємодії в B2B-сегменті: від традиційних методів (виставок, прямих переговорів) до високотехнологічних моделей, заснованих на даних. Проведено порівняльний аналіз традиційних і технологічних підходів у маркетингу хімічної продукції. Систематизовано практичний досвід лідерів ринку щодо впровадження інтелектуальних систем у стратегічне управління збутом. Розроблено порівняльну характеристику маркетингових підходів за ключовими критеріями (канали просування, швидкість реакції, персоналізація, масштабованість) та проаналізовано успішні бізнес-кейси застосування прогнозної аналітики та машинного навчання. Встановлено, що цифровізований маркетинг забезпечує вищу точність прийняття рішень та швидкість реакції на ринкові зміни, не нівелюючи при цьому значення ділової репутації.*

Ключові слова: *штучний інтелект, маркетинг, цифрова трансформація, хімічне підприємство.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження трансформації маркетингових стратегій під впливом штучного інтелекту (ШІ) зумовлена фундаментальним зсувом у парадигмі взаємодії між бізнесом та споживачем. У 2026 році ШІ перестав бути експериментальною технологією, ставши обов'язковим компонентом стратегічного управління, що визначає виживання компаній у глобальному цифровому просторі.

Традиційні методи сегментації ринку більше не відповідають динаміці сучасного попиту. Тому існує потреба вивчення здатності ШІ обробляти гігантські масиви даних (Big Data) для створення миттєвих, індивідуалізованих пропозицій. Це дозволяє компаніям трансформувати маркетинг від масового впливу до персоналізованого діалогу з кожним клієнтом.

У мовах економічної нестабільності та швидкої зміни споживчих трендів критично важливим стає перехід від реактивного до проактивного маркетингу. Використання ШІ для прогнозування попиту, відтоку клієнтів та життєвого циклу продукту дозволяє мінімізувати ризики та оптимізувати маркетингові бюджети, що є пріоритетом для сучасного менеджменту.

Впровадження генеративного ШІ та розумних чат-ботів радикально змінює контент-стратегії та клієнтську підтримку. Дослідження особливостей

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

цього процесу актуальне через потребу в розробці нових стандартів омніканального маркетингу, де ШІ забезпечує безшовний та природний клієнтський досвід у всіх точках контакту 24/7.

Для таких секторів, як хімічна промисловість чи фармація, ШІ трансформує саму суть маркетингової пропозиції. Актуальним є дослідження практичної реалізації переходу маркетингових стратегій від традиційного продажу товарів до надання інтегрованих інтелектуальних рішень, де продукт і дані про нього стають нерозривними.

Аналіз досліджень та публікацій. Питанню трансформації маркетингових стратегій під впливом технологій штучного інтелекту присвячено чимало досліджень. Зокрема, обґрунтовано, що цифровізація — це не лише зміна інструментів, а повна трансформація взаємин між бізнесом та клієнтом [1]. Переможцями на ринку стають ті компанії, які вміють гнучко поєднувати технологічні інновації з глибоким розумінням потреб споживача.

Трансформація маркетингових стратегій досліджується як процес адаптації традиційного маркетингу до вимог сучасної цифрової економіки [2], де ключову роль відіграє інтеграція штучного інтелекту, доповненої та віртуальної реальності, а також аналітичних і криптотехнологій. Автори статті детально розкривають механізми застосування ШІ для оптимізації взаємодії з клієнтами та систематизують провідні цифрові тренди, наголошуючи на тому, що успішна трансформація маркетингової стратегії потребує комплексного підходу, який враховує галузеву специфіку підприємства та унікальні характеристики його цільової аудиторії.

Актуальність дослідження резильєнтності (життєстійкості та адаптивності) маркетингу обґрунтована необхідністю бізнесу виживати та розвиватися в умовах постійних криз, цифрової трансформації та стрімкої зміни звичок споживачів. Адже, використання ШІ та аналітики даних дозволяє компаніям краще розуміти ринок і швидше реагувати на зміни [3].

Аналіз наукового доробку свідчить про актуальність та багатогранність проблеми ефективного перетворення маркетингу в сучасних умовах цифровізації. Це створює обґрунтовану основу для здійснення відповідних практичних кроків в діяльності українських підприємств.

Мета роботи. В статті розглянуто практичні рекомендації щодо трансформації маркетингових стратегій під впливом технологій штучного інтелекту на прикладі підприємств хімічної галузі.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку глобальної економіки штучний інтелект (ШІ) виступає не лише інструментом оптимізації наукових досліджень, а й ключовим фактором трансформації маркетингової діяльності хімічних компаній. Інтеграція інтелектуальних алгоритмів дозволяє підприємствам галузі переходити від традиційних моделей збуту до високотехнологічних стратегій, що базуються на прогнозній аналітиці, персоналізації клієнтського досвіду та оптимізації просування інноваційної продукції.

Традиційні методи маркетингу (галузеві виставки, друковані каталоги, прямі переговори) тривалий час залишалися безальтернативними в хімічній індустрії через специфіку B2B-сегменту, де пріоритетними є особиста довіра та

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

репутація. Однак сучасні умови диктують необхідність доповнення цих інструментів технологічними рішеннями.

На відміну від традиційних підходів, цифровізований маркетинг забезпечує вищу швидкість реакції на ринкові зміни. Порівняльний аналіз свідчить, що перехід до автоматизованих систем та онлайн-платформ не нівелює значення репутації, а навпаки — підкріплює її точністю даних та об'єктивністю прогнозів.

Для більш чіткого розуміння різниці між традиційними та новітніми підходами у маркетингу доцільно подати їх у вигляді порівняльної характеристики, виділивши базові критерії (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняння традиційних і технологічних підходів у маркетингу хімічної продукції

Критерій	Традиційні підходи	Технологічні інновації
Канали просування	Виставки, конференції, друковані каталоги, особисті зустрічі	Онлайн-каталоги, B2B e-commerce, цифрові платформи, віртуальні конференції
Комунікація з клієнтом	Особисті переговори, телефон, e-mail	CRM-системи, чат-боти, автоматизовані сервіси підтримки
Швидкість реагування	Від кількох днів до тижнів	У режимі реального часу
Персоналізація пропозицій	Обмежена, залежить від досвіду менеджера	Висока, на основі аналітики big data та алгоритмів ШІ
Витрати на маркетинг	Високі (участь у виставках, друк каталогів, поїздки)	Оптимізовані (автоматизація, онлайн-інструменти, таргетинг)
Масштабованість	Обмежена географічно	Глобальна присутність через цифрові канали
Прогнозування попиту	Базується на історичних даних і досвіді менеджерів	Використання машинного навчання та прогнозної аналітики
Конкурентні переваги	Довготривалі партнерські зв'язки, репутація	Швидкість, інноваційність, клієнтоорієнтованість, точність у прийнятті рішень

Авторська розробка

Як видно з таблиці 1, традиційні та технологічні підходи не є взаємовиключними, а радше доповнюють один одного.

Яскравим прикладом успішної імплементації ШІ-технологій у маркетинг є діяльність української компанії Enamine. Ця компанія (м. Київ, Україна) є світовим лідером у сфері тонкого органічного синтезу та надання послуг для ранніх етапів розробки лікарських засобів. Заснована у 1991 році, вона пройшла шлях від невеликого наукового колективу до одного з найважливіших гравців глобального фармацевтичного ринку.

Головним активом Enamine є її колекція хімічних сполук, яка вважається найбільшою у світі. Вона містить понад 4 мільйони реальних сполук, доступних для негайної доставки. Крім того, існує потужна віртуальна база даних, що налічує понад 36 мільярдів сполук, які можна синтезувати за перевіреними

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

протоколами з високою ймовірністю успіху (понад 80%) протягом лише кількох тижнів.

Enamine — це не просто виробництво, а потужний науковий центр. Компанія володіє величезним штатом хіміків-синтетиків (понад 600 фахівців), багато з яких мають наукові ступені. Вони розробляють власні унікальні блоки, які дозволяють фармацевтичним гігантам створювати нові ліки з покращеними властивостями. Enamine є стратегічним партнером для більшості провідних фармацевтичних та біотехнологічних компаній світу, а також для академічних інститутів. Співпраця зазвичай включає постачання специфічних реагентів для синтезу; послуги з контрактних досліджень; спільні проєкти з пошуку нових молекул — кандидатів у ліки.

Практичне використання ШІ в Enamine, а саме використання алгоритмів машинного навчання для аналізу бази REAL Database, що охоплює понад 36 млрд віртуальних сполук, дозволило компанії якісно змінити модель взаємодії з контрагентами. Завдяки віртуальному скринінгу молекул та автоматизованому прогнозуванню параметрів синтезу, Enamine трансформується з класичного постачальника реагентів у стратегічного партнера фармацевтичних корпорацій. Такий підхід забезпечує формування індивідуалізованих пропозицій, що максимально відповідають науковим запитам клієнтів [4].

Паралельно з цим, у світі швидко розвивається напрям AI-driven drug discovery, де ШІ застосовується для створення нових молекул. Такі компанії, як Insilico Medicine (Гонконг) і BenevolentAI (Велика Британія), активно співпрацюють із хімічними та фармацевтичними корпораціями.

Компанія Insilico Medicine використовує платформу Pharma.AI на основі глибинного навчання для проєктування молекул із заданими властивостями. Це змінює маркетингову парадигму: замість просування існуючих реактивів компанія пропонує клієнтам «обґрунтовані» молекулярні структури з високою прогнозованою ефективністю, що мінімізує ризики для замовника [5]. Своєю чергою, BenevolentAI фокусується на когнітивному аналізі масивів наукових публікацій і патентів, що дозволяє виявляти приховані ринкові ніші та надавати партнерам стратегічні орієнтири для розширення портфеля досліджень [6].

Досвід німецького концерну BASF підтверджує ефективність ШІ в управлінні глобальними ланцюгами збуту. Впровадження систем прогнозування попиту на основі регіональних даних дозволяє компанії адаптувати виробничі плани в режимі реального часу. Це забезпечує синергію між операційною ефективністю (скорочення надлишкових витрат) та високим рівнем клієнтоорієнтованості через точну сегментацію ринку та адаптацію маркетингових кампаній під конкретні потреби споживачів [7].

Систематизація переваг використання ШІ у маркетингу хімічних підприємств дозволяє стверджувати, що дані технології мають стратегічне значення для галузі. Ключовими ефектами є наступні:

– мінімізація невизначеності при прийнятті управлінських рішень;
– глибока персоналізація взаємодії з B2B-клієнтами;
– скорочення часових та фінансових витрат на виведення інноваційних продуктів на ринок.

Застосування штучного інтелекту в маркетинговій діяльності хімічних підприємств знаменує перехід до інноваційних бізнес-моделей, орієнтованих

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

на великі бази даних. Поєднання накопиченого галузевого досвіду з можливостями інтелектуальної аналітики дозволяє компаніям не лише утримувати конкурентні позиції, а й формувати нові стандарти співпраці у цифровому середовищі.

Висновки та пропозиції. Таким чином, перехід від традиційного до технологічного маркетингу є не лише інноваційною тенденцією, але й вимогою сучасного конкурентного середовища. Поєднання обох підходів створює для компаній максимальну цінність та забезпечує стійкі позиції на глобальному ринку.

Список використаних джерел:

[1] Вовк, В., Гаврильченко, О., & Черкаський, О. (2025). Вплив діджиталізації на формування маркетингових стратегій підприємств: використання digital-інструментів. *Економіка та суспільство*, (72).
[2] Олифіренко, Ю. І., Олифіренко, І. С., & Біланенко, О. М. (2024). Напрями трансформації маркетингових стратегій підприємств в умовах цифровізації.
[3] Чміль, Г., & Стрюк, К. (2025). Резильєнтність маркетингових стратегій у FMCG-секторі: вплив цифрових технологій та поведінки споживачів. *Економіка та суспільство*, (76).
[4] Enamine. REAL Database. https://enamine.net, 2023.
[5] Insilico Medicine. Pharma.AI platform overview. https://insilico.com, 2023.
[6] BenevolentAI. Annual Report 2022. https://benevolent.com.
[7] BASF. Digitalization and AI in chemical industry. https://www.basf.com, 2023.

TRANSFORMATION OF MARKETING UNDER THE INFLUENCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES

Oleh Salamaha
PhD Candidate, Department of Marketing
National University of Water and Environmental Engineering, Ukraine

Summary *This article examines the transformation of marketing strategies in chemical industry enterprises under the influence of artificial intelligence (AI) technologies and digital innovation. The study focuses on the paradigm shift in B2B interaction models—from traditional approaches (trade exhibitions, direct negotiations) to data-driven, technology-enabled frameworks. A comparative analysis of conventional and technology-based marketing approaches in the promotion of chemical products is conducted. The practical experience of market leaders in implementing intelligent systems within strategic sales management is systematized. A comparative framework of marketing approaches is developed based on key criteria (communication channels, responsiveness, personalization, and scalability), alongside an analysis of successful business cases involving predictive analytics and machine learning. The findings indicate that digitalized marketing enhances decision-making accuracy and responsiveness to market dynamics, while preserving the importance of corporate reputation.*
Keywords: *artificial intelligence, marketing, digital transformation, chemical enterprise*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)
DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.031

УПРАВЛІННЯ ТАЛАНТАМИ ЯК ОДНА ІЗ СТРАТЕГІЧНИХ ЦІЛЕЙ В СИСТЕМІ HR-МЕНЕДЖМЕНУ ОРГАНІЗАЦІЇ

Зелінська Галина Олексіївна
доктор екон. наук, професор,
професор кафедри прикладної економіки
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна

Анотація. *В статті досліджується значення управління талантами в системі менеджменту персоналу. З'ясовано, що динамічний розвиток технологій створює нові виклики, спонукаючи компанії постійно оновлювати та розширювати навички своїх співробітників. Визначено, що стратегічним завданням менеджменту персоналу організації є залучити, утримати і зберегти талановитих співробітників. З'ясовано посилення інтересу з боку практиків та науковців до теми управління талантами як в вітчизняному науковому просторі, так і за кордоном, що підтверджено рядом публікацій. Визначено, що головною метою управління талантами є цілеспрямований розвиток креативності, інтелектуалізація праці співробітників, розкриття їхнього творчого потенціалу, а також ефективне застосування й відтворення їхніх якостей та здібностей. З'ясовано, що компанії, які інвестують у професійний ріст своїх співробітників, створюють умови для покращення їхніх компетенцій, здобуття нових знань і формування лідерських здібностей є успішними та конкурентними на ринку. Аргументовано на тому, що управління талантами передбачає формування лідерських навичок у співробітників і створення стратегії наступництва. Визначено, що HR-менеджмент для та розвитку та навчання співробітників використовує різні підходи, серед них: навчання на робочому місці, менторство, коучинг, вебінари, проектна діяльність тощо, що є підгрунтям для розкриття творчих здібностей особистості. Доведено, що серед методів залучення талантів найбільш вживаними є рекрутинг ззовні, внутрішні переміщення, стажування, партнерство з закладами освіти тощо. Акцентовано, що утримання талантів вимагає створення справедливої та конкурентної системи оцінювання та винагород. Визначено, що впровадження нових стратегій управління талантами на різних рівнях може зіткнутися з опором з боку працівників або викликати їхнє незадоволення. Тому менеджменту важливо ретельно керувати процесом змін, забезпечуючи належну комунікацію та підтримку співробітників.*

Ключові слова: *HR-менеджмент, талант, управління, персонал, навички, компетенції, ринок, бізнес, організація.*

Постановка проблеми. З появою нового покоління працівників змінюються їхні вподобання, цінності та очікування від роботи. У відповідь на ці трансформації організації повинні адаптуватися, впроваджуючи сучасні стратегії управління талантами. Динамічний розвиток технологій створює нові

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

виклики, спонукаючи компанії постійно оновлювати та розширювати навички своїх співробітників. Це зумовлює необхідність інвестування як в розвиток персоналу, так і в побудову ефективних підходів до управління талантами з метою ефективного використання важливих професійних ресурсів.

В умовах глобалізації ринку праці компанії все частіше стикаються із завданням залучення талановитих співробітників. Володіння міжкультурними комунікаційними навичками та створення глобальних стратегій управління персоналом стають ключовими складовими успішної діяльності. Не менш важливо фокусуватися на розвитку лідерських якостей серед керівників, які відіграють вирішальну роль у визначенні майбутнього компанії. Ефективний менеджмент повинен уміти своєчасно визначати потенційних лідерів і підтримувати їх, готуючи до успішного керівництва організацією у довгостроковій перспективі. Управління талантами набуває особливої важливості через низку чинників, які безпосередньо впливають на сучасний ринок, а отже, і на розвиток менеджменту, зокрема HR-менеджменту вітчизняних підприємств. Основним завданням дослідження є вирішення питання: як залучити, утримати і зберегти талановитих співробітників для успішного функціонування організації у ринковому середовищі зараз і в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до управління талантами значно збільшився за останні роки. Управління талантами є ключовим фактором створення конкурентної переваги для організацій, що підтверджується дослідженнями таких авторів [1-4], як P. Cappelli, J. Pfeffer, D. Ulrich, G. Hamel та інших. Аспекти розвитку талантів детально висвітлені в працях C. Dweck, Sir K. Robinson, M. Csikszentmihalyi та R. Greene. Темі утримання талантів приділяли увагу такі дослідники, як R. Morton, J. Goodnight, P. Holzapfel, В. Легка, Ю. Лисовець та інші. Виклики у сфері розвитку та управління талантами аналізували J. Boudreau, L. Gratton, R. Boyatzis, А. Зайцев, В. Шумило та інші, зосереджуючись на сучасних тенденціях і проблемах у цій галузі. Варто відзначити вагомий внесок у цій сфері українських дослідників [5-8], серед яких Р. Винничук , Н. Кузнєцова, О. Продіус, А. Журавель, М. Сітор , Є. Щьокіна, Н. Задорожнюк, І. Білоусова та інших. Водночас питання розвитку управління талантами з точки зору його ролі та місця в системі менеджменту персоналу підприємства залишається недостатньо вивченим і вимагає подальшого опрацювання.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження розвитку і управління талантами у системі менеджменту персоналу та розроблення рекомендацій з ефективного залучення та утримання успішних співробітників у конкурентному середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із сучасних напрямків в менеджменті персоналом є розвиток управління талантами. Умови ведення бізнесу стають все більш конкурентними та мінливими, примушуючи компанії активно шукати дієві способи не лише залучення, але й утримання висококваліфікованих професіоналів. Адже саме ці кадри відіграють ключову роль у забезпеченні конкурентної переваги організацій у світі швидких змін.

Термін "управління талантами" був уперше використаний Девідом Уоткінсом у його книзі "Системи управління талантами", виданій у 2004 році.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Головною метою управління талантами є цілеспрямований розвиток креативності, інтелектуалізація праці співробітників, розкриття їхнього творчого потенціалу, а також ефективне застосування й відтворення їхніх якостей та здібностей. На сьогодні широкого використання в літературі знайшло поняття «управління людськими ресурсами». Разом з тим, сучасні трансформації в соціально-економічній та політичній сфері доводять , що дане поняття поступово втрачає свою цінність і на його зміну сучасна зарубіжна практика у сфері менеджменту персоналу пропонує концепцію «управління талантами» зі стратегічним підходом. Успіх бізнесу залежить не лише від фінансових ресурсів, а й від багатьох інших важливих аспектів. Серед них особливе значення мають навички членів команди, які спрямовують свої зусилля на досягнення стратегічних цілей. Ідеї є необхідними не тільки для старту власної справи, а й для ефективного збільшення початкового капіталу та повернення інвестицій. Водночас одним із ключових елементів успішного бізнесу залишається формування команди кваліфікованих професіоналів, адже кінцевий результат діяльності підприємства значною мірою залежить від людського фактора.

Талановиті співробітники є фундаментом розвитку та успіху будь-якої організації. Завдяки своїм навичкам, знанням і досвіду вони здійснюють вагомий внесок у досягнення стратегічних цілей бізнесу. Система управління талантами сконцентрована на виявленні й розвитку потенціалу працівників. Компанії, які інвестують у професійний ріст своїх співробітників, створюють умови для покращення їхніх компетенцій, здобуття нових знань і формування лідерських здібностей є успішними та конкурентними на ринку. Такий підхід сприяє формуванню ефективних команд, забезпечує стабільність та довгострокове зростання організації. Окрім того, талановиті працівники зазвичай вирізняються креативністю та здатністю до впровадження інновацій. Ефективне управління талантами допомагає розвивати ці якості, створюючи робоче середовище, яке стимулює генерування нових ідей та їхнє перетворення на реальні проєкти. Це дає змогу компаніям зберігати конкурентоспроможність і легко пристосовуватися до змін умов ринку. Управління талантами передбачає формування лідерських навичок у співробітників і створення стратегії наступництва. Регулярний розвиток потенційних лідерів та підготовка працівників до виконання керівних функцій забезпечують безперервність управління та зміцнюють довгострокову стабільність організації.

У бізнес-секторі існує широкий спектр методів залучення талантів, які організації можуть використовувати для пошуку висококваліфікованих і перспективних працівників. Серед найбільш ефективних підходів виділяють: рекрутинг через зовнішні джерела; внутрішні кадрові переміщення; програми стажування та партнерство з навчальними закладами; формування бренду роботодавця; рекомендації співробітників; залучення пасивних кандидатів. Для пошуку зовнішніх талантів компанії можуть розміщувати інформацію про вакансії на різноманітних онлайн-платформах і спеціалізованих сайтах з працевлаштування. До таких ресурсів належать професійні соціальні мережі, рекрутингові агентства та групи в соціальних медіа. Взаємодія з професійними

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

спільнотами також сприяє ефективному відбору кандидатів. Проте залучення кадрів може здійснюватися і всередині самої організації. Оголошення про доступні вакансії дозволяє мотивувати наявних працівників до внутрішньої ротації, кар'єрного зростання чи взяття на себе нових ролей із більш високим рівнем відповідальності. Ще одним дієвим способом є створення програм стажування та співпраця з університетами. Це дає можливість інтегрувати до компанії молодих професіоналів, що тільки розпочинають свій кар'єрний шлях. Учасники таких програм отримують практичний досвід роботи, а найуспішніші з них розглядаються як потенційні кандидати на довгострокові позиції.

У галузі HR-менеджменту впровадження стратегій навчання та розвитку талантів є необхідною умовою для підвищення професійного рівня співробітників і ефективності організації в цілому. Серед ключових підходів можна виділити наступні:

– навчання безпосередньо на робочому місці. Такий підхід дозволяє не лише оперативно інтегрувати нові знання в робочий процес, але й одразу оцінювати їхню практичну користь та результативність;

– менторство та коучинг. Цей підхід передбачає підтримку менш досвідчених співробітників з боку експертів або досвідчених колег (менторів). Ментори допомагають їм опанувати професійні навички та поділитися цінним досвідом; коучинг зосереджується на індивідуальному розвитку співробітника, спрямовуючи зусилля на досягнення чітко окреслених професійних цілей;

– курси й вебінари. Компанії можуть надавати своїм працівникам доступ до професійних курсів, семінарів та вебінарів, що допомагають поглибити знання у спеціалізованих сферах або вирішенні конкретних питань. Такі освітні заходи можуть організовуватися як всередині компанії, так і в партнерстві із зовнішніми навчальними організаціями;

– розвиток лідерських якостей. Для співробітників із лідерським потенціалом компанія може пропонувати спеціалізовані програми розвитку. Вони можуть включати тренінги з лідерства, управлінські курси, практичні заняття з комунікації та інші заходи, що сприяють розкриттю та зміцненню управлінських компетенцій;

– розвиток «гнучких» навичок. Особливу увагу можна приділити вдосконаленню так званих «м'яких» навичок, серед яких ефективна комунікація, тайм-менеджмент, гнучкість, командна робота та розвиток емоційного інтелекту. Ці компетенції є вирішальними для професійного зростання та успішної кар'єри, а вдосконалення їх можливе завдяки участі в цілеспрямовано розроблених тренінгах і програмах;

– внутрішні проєкти та спеціальні завдання. Такий підхід дозволяє опанувати нові навички та підвищити рівень загальної компетентності, поглибити знання та здобути новий професійний досвід;

– інтернет-платформи та електронне навчання. Вони стають дедалі популярнішими для організації навчального процесу й професійного розвитку співробітників. Використання таких інструментів дозволяє забезпечити зручний доступ до освітніх матеріалів у будь-який час, що сприяє гнучкому підходу до навчання.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Організації можуть визначати основні компетенції, необхідні для ефективного функціонування всередині компанії, і використовувати їх як основу для оцінювання працівників. Оцінювання результатів роботи здійснюється на основі продуктивності співробітника та його внеску в реалізацію стратегічних бізнес-цілей. Для цього використовується аналіз конкретних показників і досягнень, які фахівець продемонстрував під час виконання своїх службових обов'язків. Для кожної категорії персоналу можуть встановлюватися власні критерії для визначення талановитих працівників. Це можуть бути управлінські, технологічні чи технічні досягнення, успішні маркетингові рішення, економічні результати, підвищення рівня конкурентоспроможності продукції, винахідництво, раціоналізаторство, сертифікація за стандартами, наставницька діяльність тощо. При цьому кожне підприємство має можливість формувати свої унікальні вимоги до персоналу з метою розвитку талантів та підвищення їхньої конкурентоздатності. Особливу увагу варто приділити методиці оцінювання поведінкових компетенцій (BARS), яка об'єднує якісні й кількісні аспекти [2]. Цей підхід ґрунтується на спеціальній шкалі, що співвідносить поведінкові компетенції з чітко визначеними критеріями ефективності. Такий формат дозволяє більш деталізовано оцінити рівень продуктивності працівників та ступінь їх відповідності професійним стандартам.

Однією з особливостей сучасного ринку праці є утримання талановитих людей на робочому місці. В той час, коли в Україні продовжується війна і частина населення працездатного віку покинуло межі держави – ця проблема є особливо гострою і відчутною як для бізнесу, так і для будь-якої організації.

Утримання талантів є одним із ключових аспектів стратегії компаній, спрямованої на збереження висококваліфікованих і цінних працівників. Для досягнення цієї мети організаціям варто формувати унікальну й сприятливу корпоративну культуру, яка мотивує та надихає співробітників. Важливо забезпечити атмосферу довіри, відкритості, справедливості та можливості для особистісного і професійного розвитку. Робоче середовище повинно сприяти різноманітності та інтеграції всіх працівників, наголошуючи на важливості поваги до різних переконань, культурних особливостей, ідей і стилів роботи. Особлива увага має приділятися створенню рівних умов для зростання та розвитку кожного співробітника. Для стимулювання професійного і кар'єрного розвитку працівників компанія повинна надавати доступ до освітніх програм, тренінгів, семінарів та інших заходів. Крім того, важливо забезпечити можливості для просування кар'єрними сходами та освоєння нових ролей у межах структури організації. Утримання талантів вимагає створення справедливої та конкурентної системи оцінювання та винагород. Компанії мають пропонувати привабливий рівень заробітної плати, бонуси, премії та широкий спектр соціальних пакетів. Не менш важливими є умови, що забезпечують гнучкість, як-от можливість працювати віддалено, адаптивний графік роботи, додаткові дні відпочинку та оплачувані відпустки. Це сприяє підтриманню здорового балансу між професійною діяльністю та особистим життям працівників. Особлива увага повинна бути приділена підтримці здоров'я співробітників і забезпеченню їхнього загального добробуту. Визнання досягнень і внеску співробітників також є ключовим фактором у

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

збереженні талантів. Цього можна досягти через системи нагородження, публічне схвалення чи вручення подарунків, що демонструють вдячність компанії за їхній труд. Додатково організації можуть розробляти індивідуальні кар'єрні плани та програми професійного розвитку. Це дозволяє співробітникам чітко бачити перспективи кар'єрного росту в межах компанії, що виступає потужним стимулом для тривалої та плідної співпраці.

На сучасному ринку праці панує гостра конкуренція за талановитих співробітників. Разом з тим, варто пам'ятати, що у компаніях часто працюють співробітники різних поколінь, кожне з яких має свої унікальні цінності, очікування та стиль роботи. Це створює додаткові труднощі в адаптації стратегій управління й розвитку, спрямованих на задоволення потреб усіх поколінь. Стрімкий прогрес технологій та еволюція бізнес-моделей змушують організації переглядати вимоги до навичок і компетенцій співробітників. Важливо забезпечити, щоб працівники володіли актуальними знаннями і вміннями для підтримки конкурентоспроможності компанії. Розвиток лідерів усередині організації є одним з непростих завдань. Це спонукає компанії до належної підготовки майбутніх керівників, що забезпечило б їхню успішну інтеграцію в управлінські ролі. Впровадження нових стратегій управління талантами на різних рівнях може зіткнутися з опором з боку працівників або викликати їхнє незадоволення. Тому менеджменту важливо ретельно керувати процесом змін, забезпечуючи належну комунікацію та підтримку співробітників. Зі стрімким розвитком технологій багато організацій працюють із територіально розподіленими командами, що вимагає впровадження сучасних методів і підходів у сфері управління та розвитку талантів. Зростає значення «м'яких» навичок, як ефективне спілкування, вирішення проблем, креативність, лідерство й адаптивність. Тому компаніям необхідно створювати програми, спрямовані на розвиток цих критично важливих компетенцій.

Висновки. Розвиток і управління талантами в HR-менеджменті є ключовою стратегічною практикою, яка забезпечує ефективне використання та збереження найцінніших співробітників в організації. Щоб досягти успіху в цій сфері, кожна організація повинна уважно розробляти та впроваджувати стратегії з відбору, розвитку й утримання талантів.

Список використаних джерел:

[1] P. Iles, N.P. Dimba, R. Carter (2013). Talent Management: A Critical Review . *Human Resource Management Review.*
[2] T. Boudreau, K.R. Boudreau (2016). Employee Performance Appraisal and Its Association with Employee Work-Related Attitudes and Perceptions . *Human Resource Management.*
[3] Ragland Thomas What will be your strategy for 2018? URL: http://www.management.com.ua/notes/talentstrategy- 2018.html
[4] Робертсон Алан & Эбби Грэм (2004). Управление талантами : Как извлечь выгоду из таланта ваших подчиненных. Днепропетровск : Баланс-Клуб, 176 с.
[5] Винничук Р. О. (2018). Таланти як особлива категорія працівників організації. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Вип. 21. С. 246–250.
[6] Кузнецова Н. Б. (2014). Концепція управління талантами в системі менеджменту знань. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика : зб. наук. праць.* Київ : Інститут соціально трудових відносин КНЕУ,.№ 2(8). С. 181–187.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[7] Продіус О. І., Журавель А. І. & Сітор М. О. (2013). Талант-менеджмент як невід'ємна складова успіху організації. *Економіка: реалії часу.*№ 1(6). С. 172–177. URL: http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n1.html
[8] Щьокіна Є. Ю., Задорожнюк Н. О. Білоусова І. А. (2020). Система управління талантами в сучасних організаціях *Інфраструктура ринку*. Вип. 43. С. 347–351. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ifrctr_2020_43_65

TALENT MANAGEMENT AS ONE OF THE STRATEGIC GOALS IN THE HR MANAGEMENT SYSTEM OF THE ORGANIZATION

Zelinska Halyna
Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Applied Economics
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Summary. *The article examines the importance of talent management in the personnel management system. It is found that the dynamic development of technologies creates new challenges, encouraging companies to constantly update and expand the skills of their employees. It is determined that the strategic task of the organization's personnel management is to attract, retain and retain talented employees. It is found that the increasing interest of practitioners and scientists in the topic of talent management both in the domestic scientific space and abroad, which is confirmed by a number of publications, is determined. It is determined that the main goal of talent management is the targeted development of creativity, intellectualization of employees' work, disclosure of their creative potential, as well as the effective application and reproduction of their qualities and abilities. It is found that companies that invest in the professional growth of their employees, create conditions for improving their competencies, acquiring new knowledge and forming leadership abilities are successful and competitive in the market. It is argued that talent management involves the formation of leadership skills in employees and the creation of a succession strategy. It is determined that HR management uses various approaches for the development and training of employees, including: on-the-job training, mentoring, coaching, webinars, project activities, etc., which are the basis for revealing the creative abilities of the individual. It is proven that among the methods of attracting talent, the most commonly used are external recruitment, internal transfers, internships, partnerships with educational institutions, etc. It is emphasized that retaining talent requires the creation of a fair and competitive system of evaluation and rewards. It is determined that the implementation of new talent management strategies at different levels may encounter resistance from employees or cause their dissatisfaction. Therefore, it is important for management to carefully manage the change process, ensuring proper communication and support for employees.*
Keywords: *HR management, talent, management, personnel, skills, competencies, market, business, organization.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 16.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.032

BIG DATA AND AI: THE FOUNDATION OF THE DIGITAL ECONOMY

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:

Kravets Kateryna
1st Year of study Undergraduate of the Faculty of Information Technology
Computer Science (Data Analytics)
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Mekshun Anastasiia
1st Year of study Undergraduate of the Faculty of Information Technology
Computer Science (Data Analytics)
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Loban Anastasiia
2nd Year of Study Master's Student
Faculty of Information Technology
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Larysa Liashenko
Candidate of Psychological Sciences, Assistant Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Summary. *The article "Big Data and AI: The Foundation of the Digital Economy" analyzes the role of Big Data and artificial intelligence in shaping modern economic systems. It examines their theoretical foundations and practical applications as key drivers of digital transformation across industries. The rapid growth of data generated through digital platforms, mobile devices, and the internet has led to the emergence of Big Data, characterized by volume, velocity, variety, veracity, and value. Artificial Intelligence complements this by enabling the analysis of large datasets and extraction of meaningful insights. Their integration has become essential for maintaining competitiveness in the digital economy. The study identifies key challenges, including data quality, privacy, security, and ethical issues such as algorithmic bias and lack of transparency. It also highlights technical and organizational barriers to implementation, particularly for small and medium-sized enterprises. The article explores applications of Big Data and AI in sectors such as finance, healthcare, retail, and manufacturing, where they support data-driven decision-making, automation, and improved efficiency. Emerging trends include explainable AI, edge computing, and integration with the Internet of Things. The study concludes that Big Data and AI are fundamental to the digital economy, offering significant opportunities for innovation and growth, while requiring responsible governance, ethical standards, and continued research.*

Keywords: *Big Data; Artificial Intelligence; Digital Economy; digital transformation; data analytics; data-driven decision-making; data governance.*

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

PROBLEM STATEMENT

In recent decades, the rapid development of digital technologies has significantly transformed modern economies and societies. The widespread use of the internet, mobile devices, and digital platforms has led to the exponential growth of data generated from various sources, including social networks, financial transactions, and industrial systems [12,10]. This phenomenon, known as Big Data, requires new approaches to data storage, processing, and analysis due to its scale and complexity [2, 12].

At the same time, Artificial Intelligence (AI) has emerged as a powerful tool for extracting value from large datasets. AI technologies, particularly machine learning, enable systems to identify patterns, make predictions, and support decision-making processes [11]. The combination of Big Data and AI forms the foundation of the digital economy, driving innovation, efficiency, and competitiveness across industries[4].

However, despite these advantages, several important challenges remain. One of the key issues is data quality, as large datasets often contain errors, inconsistencies, and biases that can negatively affect the performance of AI systems. Another major concern is data privacy and security, especially given the increasing amount of personal information being collected and processed [9].

Ethical issues also play a significant role. AI systems can reflect or amplify existing biases, leading to unfair or discriminatory outcomes. Additionally, the lack of transparency in many AI models makes it difficult to understand how decisions are made, raising concerns about accountability.

There are also technical and organizational challenges related to the implementation of Big Data and AI. Many organizations face difficulties integrating these technologies into existing systems, and there is a shortage of skilled professionals in this field. Furthermore, high costs and resource requirements can limit access for smaller enterprises.

Thus, the main problem lies in how to effectively utilize Big Data and AI as core components of the digital economy while addressing issues related to data quality, privacy, ethics, and implementation. This problem is closely connected to both scientific research and practical applications, making it highly relevant in today's world [8].

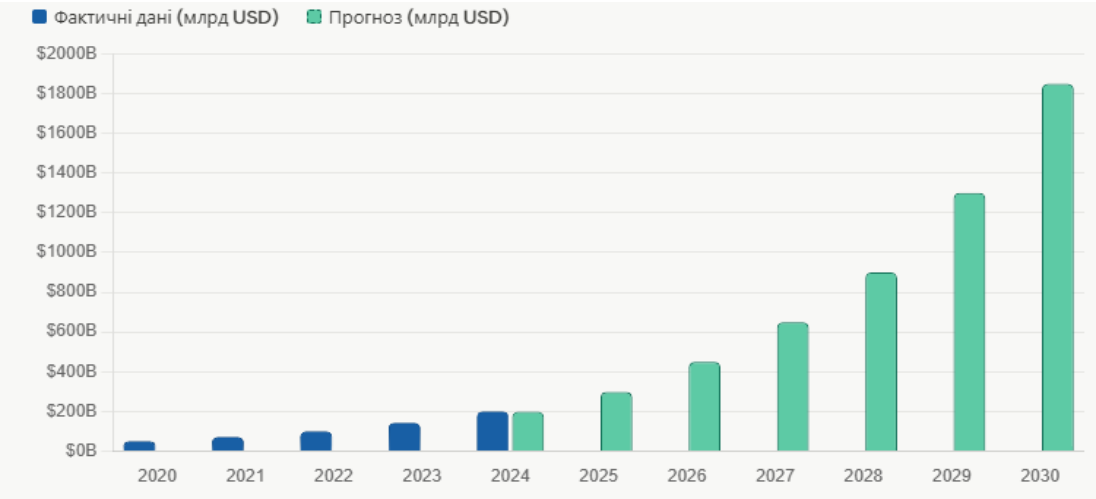

Fig. 1 Global AI Market Growth and Forecast, 2020–2030 (USD billion).
Source: Grand View Research, McKinsey Global Institute, 2024

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS

The rapid evolution of Big Data and Artificial Intelligence has been widely discussed in academic literature and practical research. Scholars from various disciplines have examined the technological, economic, and social implications of these innovations, emphasizing their transformative potential as well as associated risks.

One of the foundational works in the field of Big Data is the study by Mayer-Schönberger and Cukier, who described Big Data as a paradigm shift in how data is used to generate value [11]. They argued that traditional methods of data analysis are no longer sufficient and that new approaches are required to process vast datasets efficiently. Their work highlighted the importance of data-driven decision-making and laid the groundwork for further research.

In the field of Artificial Intelligence, Russell and Norvig provided a comprehensive overview of AI concepts, algorithms, and applications [10]. Their research explores machine learning, reasoning, and intelligent systems, offering a theoretical basis for understanding how AI technologies function. This work remains one of the most influential resources in AI education and research.

Brynjolfsson and McAfee focused on the economic impact of digital technologies, including AI and Big Data [4]. They examined how these technologies contribute to productivity growth, innovation, and changes in labor markets. Their findings suggest that while digital technologies create new opportunities, they also lead to challenges such as job displacement and increasing inequality.

Recent studies have expanded on these ideas by exploring specific applications of Big Data and AI in various industries. For example, research in healthcare demonstrates how AI can analyze medical data to improve diagnostics and patient outcomes. In finance, studies show how machine learning algorithms are used for fraud detection and risk management [6]. In retail, Big Data analytics enables personalized marketing and customer behavior analysis.

Despite these advancements, several gaps remain in the literature. One of the key unresolved issues is the integration of Big Data and AI in small and medium-sized enterprises (SMEs). Most research focuses on large corporations with significant resources, leaving smaller organizations underrepresented.

Another important gap concerns the transparency and interpretability of AI systems. Many modern AI models, particularly deep learning systems, operate as "black boxes," making it difficult to understand how decisions are made. This lack of transparency raises concerns about trust, accountability, and ethical use [8].

Furthermore, there is limited consensus on global standards for data governance and AI regulation. Different countries adopt varying approaches to data protection and AI policies, creating inconsistencies and challenges for international collaboration [10].

Thus, while existing research provides a strong foundation for understanding Big Data and AI, there is still a need for further studies that address these unresolved issues and explore practical strategies for effective implementation.

PURPOSE OF THE STUDY

The purpose of this study is to examine the role of Big Data and Artificial Intelligence as key drivers of the digital economy and to analyze how their integration

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

creates value for organizations and society. The study seeks to bridge the gap between theoretical knowledge and practical implementation by identifying challenges and proposing possible solutions.

This research aims to provide a comprehensive understanding of how Big Data and AI interact and complement each other. It also focuses on identifying the main barriers that prevent organizations from fully utilizing these technologies, including technical, economic, and ethical issues.

In addition, the study explores real-world applications across different industries, demonstrating how data-driven approaches improve efficiency, innovation, and decision-making. Special attention is given to the risks associated with these technologies, such as data privacy concerns and algorithmic bias.

Ultimately, the goal of this work is to contribute to the development of more effective strategies for implementing Big Data and AI while ensuring responsible and sustainable use.

PRESENTATION OF THE MAIN MATERIAL

The Concept of Big Data

Big Data refers to extremely large and complex datasets that cannot be effectively processed using traditional data processing tools. The concept is commonly described through the "5Vs": Volume, Velocity, Variety, Veracity, and Value [1,11].

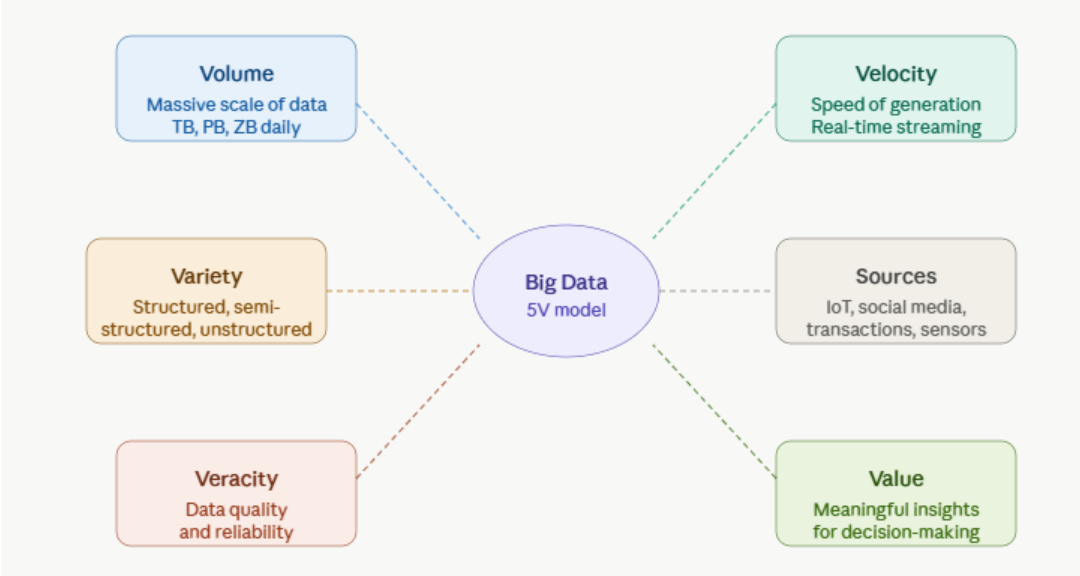

Fig. 2 The 5V Characteristics of Big Data

Volume refers to the massive scale of data generated daily from digital platforms, sensors, and transactions. Velocity highlights the speed at which data is produced and must be processed, often in real time. Variety reflects the diversity of data types, including structured, semi-structured, and unstructured data such as text, images, and videos. Veracity emphasizes the importance of data quality and reliability, while Value focuses on the ability to extract meaningful insights.

Modern Big Data infrastructure includes distributed systems such as Hadoop and cloud-based storage solutions. These technologies allow organizations to store and process large-scale data efficiently [10].

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

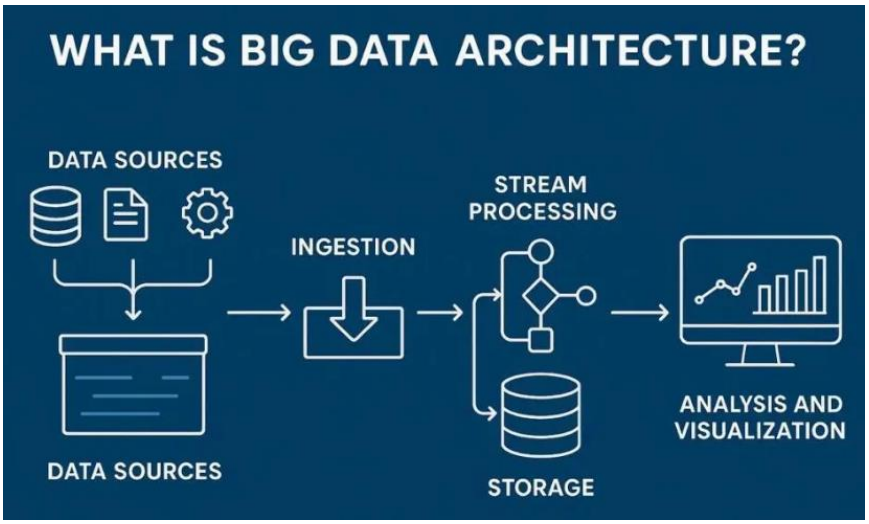

Fig. 3 Big Data Architecture

Data Processing Technologies

Big Data processing relies on advanced frameworks such as Apache Hadoop and Apache Spark. Hadoop supports distributed storage and batch processing, while Spark enables faster, real-time data analysis through in-memory computing.

Data pipelines play a crucial role in transforming raw data into valuable insights. These pipelines include stages such as data collection, cleaning, transformation, and analysis.

Cloud computing platforms such as AWS, Google Cloud, and Microsoft Azure provide scalable infrastructure, allowing organizations to process data without investing heavily in physical hardware.

Artificial Intelligence Technologies

Artificial Intelligence includes machine learning, deep learning, natural language processing, and computer vision. These technologies enable systems to learn from data and make intelligent decisions [9].

Machine learning algorithms such as regression, classification, and clustering are widely used in predictive analytics. Deep learning models, including neural networks, are capable of processing complex data such as images and speech [1].

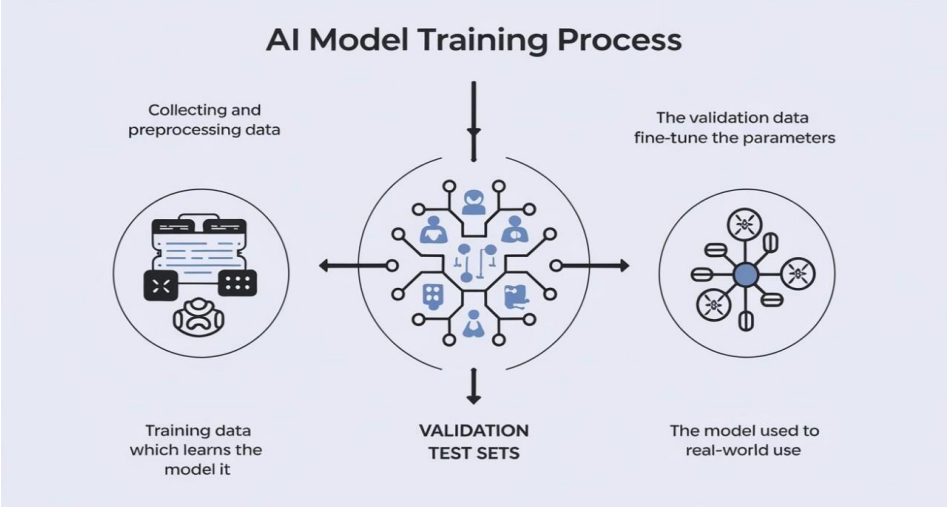

Fig. 4 AI Model Workflow

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Machine Learning Lifecycle

The machine learning lifecycle consists of several stages:

1. Data collection
2. Data preprocessing
3. Model selection
4. Training and validation
5. Deployment
6. Monitoring

Each stage is essential for ensuring the effectiveness and accuracy of AI systems.

Integration of Big Data and AI

The integration of Big Data and AI enables advanced analytics and automation. Big Data provides large datasets, while AI extracts insights and patterns.

This integration allows organizations to perform real-time analytics, improve decision-making, and automate complex processes.

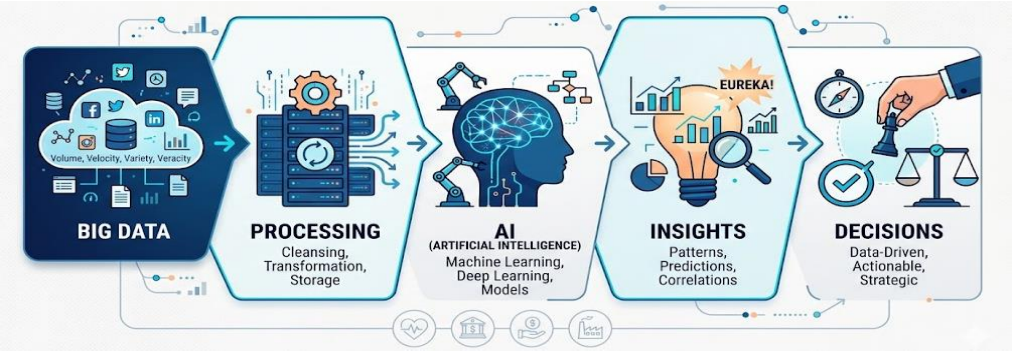

Fig. 5 Integration Process

Applications in the Digital Economy

Big Data and AI are applied across multiple industries.

In finance, they are used for fraud detection, risk analysis, and algorithmic trading[4,5]. In healthcare, AI systems analyze patient data to improve diagnostics and treatment. In retail, companies use data analytics for recommendation systems and customer segmentation [10].

Manufacturing benefits from predictive maintenance, while transportation systems use AI for route optimization and autonomous driving technologies [6].

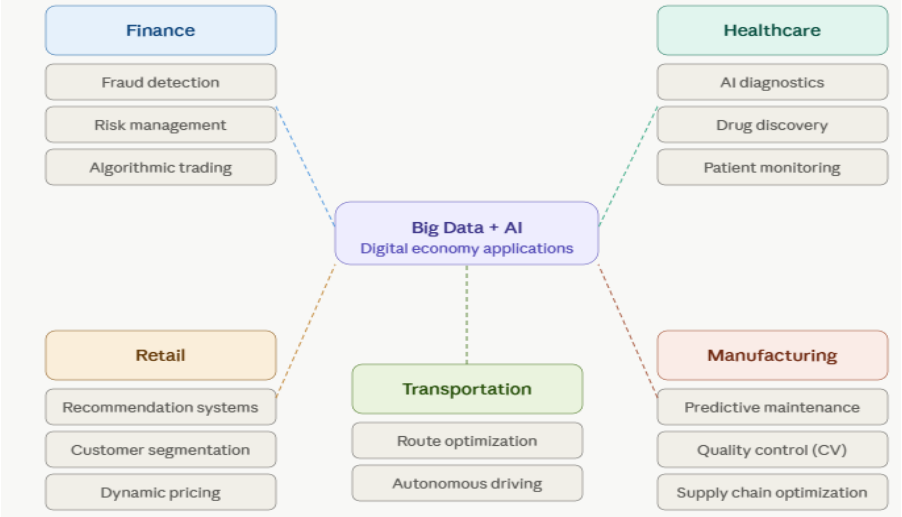

Fig. 6 AI and Big Data Applications Across Industries

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Data-Driven Decision Making

Data-driven decision-making has become a key strategy for modern organizations. Instead of relying on intuition, companies use data analytics to guide their decisions.

This approach improves efficiency, reduces risks, and enhances competitiveness. Organizations that effectively use data gain a significant advantage in the market.

Challenges and Limitations

Despite their advantages, Big Data and AI present several challenges. Data privacy and security are major concerns, especially when dealing with sensitive information.

High implementation costs and lack of skilled professionals also limit adoption. Additionally, integrating new technologies with existing systems can be complex and time-consuming[9,6].

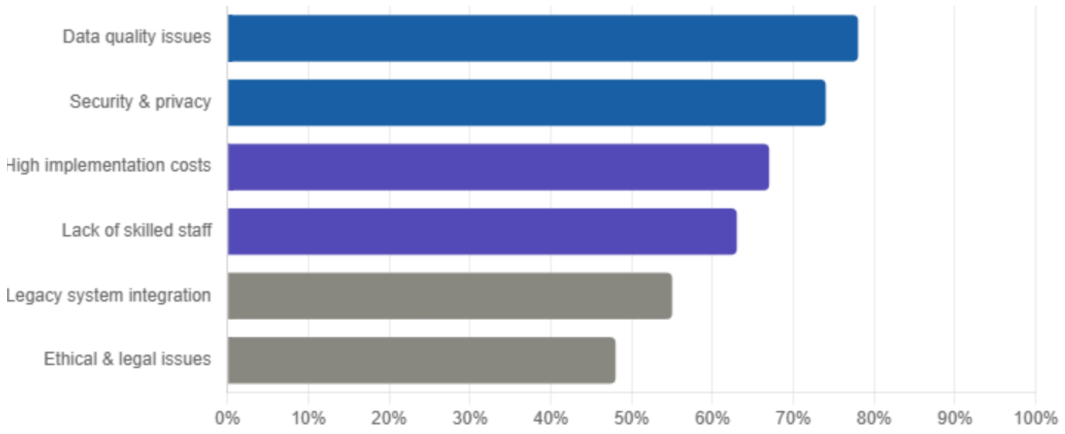

Fig. 7 Key barriers to Big Data and AI adoption (McKinsey, 2023)

Ethical and Legal Considerations

Ethical issues include bias in AI systems, lack of transparency, and accountability. AI systems must be designed to ensure fairness and avoid discrimination [8]

Legal frameworks such as data protection laws aim to regulate the use of data and ensure user privacy [9].

Future Trends

Future trends include explainable AI, edge computing, and integration with IoT. These developments will further enhance the capabilities of Big Data and AI [10,9,6].

EXPANDED CASE, CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

Big Data and Artificial Intelligence are fundamental to the development of the digital economy[10]. Their integration enables organizations to process vast amounts of data, generate insights, and make informed decisions. These technologies drive innovation, improve efficiency, and enhance competitiveness across industries.

However, their implementation is associated with significant challenges. Data quality, privacy, and security remain critical issues. Ethical concerns, including bias and lack of transparency, must also be addressed to ensure responsible use of AI.

The study highlights the importance of investing in infrastructure, developing skilled professionals, and establishing clear data governance policies. Organizations must adopt strategic approaches to successfully integrate these technologies [8,9].

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Future research should focus on improving AI transparency, developing global standards, and supporting smaller enterprises in adopting Big Data solutions. Collaboration between academia, industry, and governments will be essential.

In conclusion, Big Data and AI will continue to shape the future of the digital economy, and their effective use will determine the success of organizations and societies in the digital age.

Referencescessful implementation requires alignment between business goals and technological capabilities.

References:

[1] Bengio Y., Courville A., Goodfellow I. Deep Learning. Cambridge : MIT Press, 2016. 800 p. URL: https://www.deeplearningbook.org/ (date of access: 16.04.2026).
[2] Doug Laney. 3D Data Management: Controlling Data Volume, Velocity and Variety : монографія. Stamford : META Group (Gartner), 2001. 2 p. URL: https://blogs.gartner.com/doug-laney/files/2012/01/ad949-3D-Data-Management-Controlling-Data-Volume-Velocity-and-Variety.pdf (date of access: 16.04.2026).
[3] Eric J. Topol. High-Performance Medicine: The Convergence of Human and Artificial Intelligence. Nature Medicine. 2019. P. 44–56.
[4] Erik Brynjolfsson Andrew McAfee. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies : монографія. New York : W. W. Norton & Company, 2014. 320 p. URL: http://digamo.free.fr/brynmacafee2.pdf (date of access: 16.04.2026).
[5] Fraud Detection in Healthcare Insurance Claims Using Machine Learning. Risks. 2023. P. 160. URL: https://www.mdpi.com/2227-9091/11/9/160 (date of access: 16.04.2026).
[6] C. Stănică (et al.). The Role of Artificial Intelligence and Big Data Analytics in Shaping the Future of Professions in Industry 6.0. Electronics. 2024. P. 4983. URL: https://doi.org/10.3390/electronics13244983 (date of access: 19.04.2026).
[7] Klaus Schwab. The Fourth Industrial Revolution : монографія. New York : Currency Books, 2016. 192 p.
[8] Luca Longo (et al.). Explainable Artificial Intelligence (XAI) 2.0: A Manifesto of Open Challenges. 106th ed. 2024. 10229 p. URL: https://arxiv.org/pdf/2310.19775 (date of access: 15.04.2026).
[9] OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). OECD Digital Economy Outlook 2024 (Volume 1): Embracing the Technology Frontier : монографія. Paris : OECD Publishing, 2024. URL: https://doi.org/10.1787/a1689dc5-en (date of access: 17.04.2026).
[10] R. A. Adeleye (et al.). Reviewing Big Data's Role in the Digital Economy: USA and Africa Focus. World Journal of Advanced Research and Reviews. 2024. P. 085–095.
[11] Stuart Russell Peter Norvig. Artificial Intelligence: A Modern Approach : підручник. 3rd ed. Hoboken : Pearson, 2020. 1152 p.
[12] Viktor Mayer-Schönberger Kenneth Cukier. Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think : монографія. Boston : Houghton Mifflin Harcourt, 2013. 256 p.

ВЕЛИКІ ДАНІ ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: ОСНОВА ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:
Кравець Катерина
студентка 1 курсу Факультету інформаційних технологій
Комп'ютерні науки (Аналітика даних)
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
Мекшун Анастасія
студентка 1 курсу Факультету інформаційних технологій
Комп'ютерні науки (Аналітика даних)
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
Лобан Анастасія
студентка 2 курсу магістратури
Факультету інформаційних технологій
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Ляшенко Лариса
канд. психол. наук,
асистент кафедри іноземних мов математичних факультетів
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Анотація. *Стаття «Великі дані та ШІ: основа цифрової економіки» аналізує роль Big Data та штучного інтелекту у формуванні сучасної цифрової економіки. Розглянуто теоретичні основи та практичне застосування цих технологій як ключових драйверів цифрової трансформації. Підкреслюється, що зростання обсягів даних, які генеруються цифровими платформами, створює потребу в ефективних методах їх обробки та аналізу. Показано, що інтеграція Big Data та ШІ є критично важливою для підвищення конкурентоспроможності організацій. Водночас визначено основні проблеми впровадження технологій, зокрема якість даних, конфіденційність, безпеку та етичні аспекти використання алгоритмів ШІ, включно з їхньою прозорістю та упередженістю. Проаналізовано наукові підходи до використання Big Data та ШІ в різних галузях, таких як фінанси, охорона здоров'я, торгівля та виробництво. Виявлено прогалини у дослідженнях щодо управління даними, прозорості алгоритмів та впровадження технологій малими і середніми підприємствами.*

Ключові слова: *Big Data; штучний інтелект; цифрова економіка; цифрова трансформація.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 20.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

International scientific journal «Grail of Science» | № 67 (May 2026)
ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.033

THE ECONOMIC EFFICIENCY OF AI-DRIVEN TALENT ACQUISITION

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:

Mariia Artemenko
1st Year of study Undergraduate of the Faculty of Information Technology
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Sofiia Vasylyeva
1st Year of study Undergraduate of the Faculty of Information Technology
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Mykhailo Tymoshenko
1st Year of study Undergraduate of the Faculty of Information Technology
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Larysa Liashenko
Candidate of Psychological Sciences, Assistant Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Summary. *Investigated the critical inefficiency of manual recruitment in the technology sector, where HR professionals spend over 50% of their working time on routine document processing, causing recruiter fatigue and hiring errors costing up to six months of a developer's salary. Developed an automated Decision Support System (DSS) built on FastAPI, PyMuPDF, and the Nemotron-3 large language model, transforming unstructured PDF resumes into a structured Candidate Scorecard with a Match Score, Skill Gap Analysis, and targeted interview questions. Proposed a Speed-Dating Bot module that increases candidate reply rates by 40–60% through NLP-driven personalized outreach. Processing a vacancy with 50 candidates decreases from 25.5 to 2 hours, yielding approximately $700 in savings per vacancy at near-zero operational cost. Confirmed full GDPR compliance through Docker containerization with in-memory-only data processing.*

Keywords: *NLP; FastAPI; Recruitment ROI; Decision Support Systems; Talent Acquisition*

PROBLEM STATEMENT

In the digital economy, technical talent fuels corporate growth, yet recruitment methods remain stubbornly outdated. While the tech industry moves at breakneck speeds, talent acquisition has become a critical operational bottleneck, forcing companies to build the future using the slow, manual workflows of the past.

The core of this inefficiency is manual labor: HR professionals currently drown in administrative routine, wasting over 50% of their time on repetitive tasks like parsing PDFs and drafting outreach. This cognitive overload triggers "resume fatigue," reducing high-level experts to basic data entry clerks and leading to rushed, superficial assessments.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

This manual dependency creates a severe financial vulnerability. When recruiters lack the time for deep analysis, they miss critical "red flags," drastically increasing the probability of a "bad hire". In the software sector, hiring the wrong individual is a compounding disaster, costing a company up to six months of a developer's salary in wasted capital, onboarding, and lost team productivity (Fig. 1).

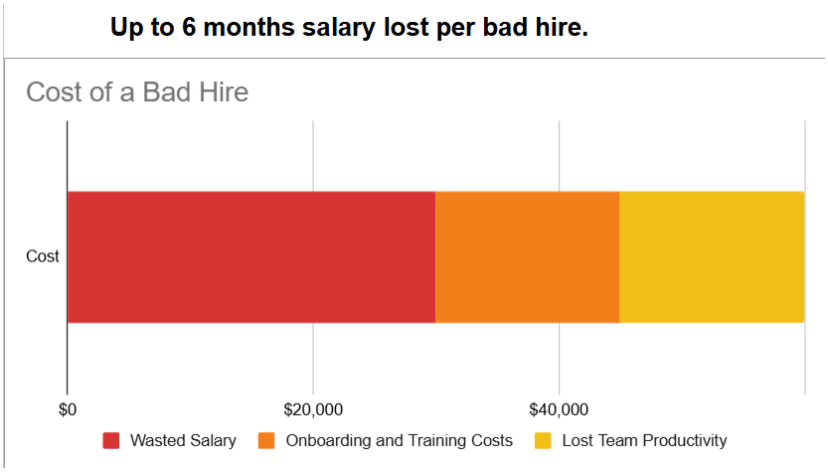

Fig. 1. Cumulative Financial Components of a "Bad Hire" [original development]

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS

To manage thousands of applications, enterprises rely on Applicant Tracking Systems (ATS). However, legacy platforms rely on rigid keyword matching and create two costly errors: false positives, where buzzwords conceal a lack of expertise, and false negatives, where minor terminology differences lead to rejection of high-quality talent. Economically, this is merely a basic filter that leaves high manual screening costs unchanged.

A functional comparison of both systems is presented (Fig. 2).

Criteria	Legacy ATS	AI Decision Support System
Matching Method	Keyword matching	Semantic NLP analysis
Error Type	False positives and negatives	Context-aware mitigation
Output Format	Unstructured text	Match Score and Risk Matrix
Recruiter Workload	High manual screening	Automated shortlisting
Accuracy	Surface-level matching	Structured metrics

Fig. 2. Functional comparison of Legacy ATS and AI Decision Support System [original development]

While Large Language Models (LLMs) offer profound text comprehension, people often relegate them to generating conversational summaries. This fails to resolve economic friction, as recruiters must still interpret unstructured paragraphs. Real financial efficiency requires a transition to a Decision Support System (DSS) that outputs immediate, structured metrics: mathematical Match Scores, explicit Skill Gaps, and automated Risk Matrices to detect employment inconsistencies.

Expert Validation and the Value Hypothesis

Technological value addresses core end-user challenges like "Resume Fatigue." In markets where vacancies attract 300 to 500 applications, cognitive capacity declines sharply, leading to superficial searches that increase the "Cost of Bad Hire".

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Our Value Hypothesis dictates that AI must not impose additional cognitive workloads; systems providing unformatted "walls of text" result in "recruiter abuse" — the exploitation of a specialist's time for non-core tasks. As established in the literature, when recruiters process high volumes of applications, their analytical capacity declines sharply, shifting evaluation from genuine competency assessment to superficial keyword recognition. This pattern systematically disadvantages candidates with non-standard CV formats while advancing those with optimized but low-substance resumes — directly increasing the Cost of Bad Hire [3].

To mitigate this, the Recruitment Suite utilizes the Nemotron-3 model to deliver a structured Candidate Scorecard:

- *Match Score:* An objective assessment of competency alignment.
- *Skill Gap Analysis:* Precise identification of technical inconsistencies.
- *Expected Answers:* Correct responses paired with technical questions to empower non-technical managers.

This DSS model fundamentally alters HR economics by eliminating fatigue and significantly improving the Recruiter Productivity Index (RPI).

PURPOSE OF THE RESEARCH

Building on the documented inefficiencies of manual recruitment, this paper introduces an automated Decision Support System (DSS) designed to eliminate them. The objective is to demonstrate how an AI-driven pipeline — combining PyMuPDF extraction, NLP semantic analysis, and LLM-powered scoring — transforms unstructured candidate data into structured business intelligence, shifting talent acquisition from a financial liability into a measurable strategic advantage.

PRESENTATION OF THE MAIN MATERIAL

The Academic Foundation of the Methodology

The architecture transforms unstructured resumes into actionable data through a rigorous pipeline. Standard PDF layouts are fundamentally hostile to semantic analysis. Consequently, the FastAPI backend uses PyMuPDF instead of traditional OCR to accelerate text extraction from files up to 200 MB.

To prevent AI "hallucinations" and inflated API costs caused by digital noise, a normalization pipeline executes noise reduction, character standardization, and structural alignment. This ensures the AI receives clean, economically optimized data for precise profiling.

System Architecture: FastAPI and Docker

Backend Efficiency: The FastAPI framework [5] powers the recruitment suite's core backend and serves as a high-performance orchestrator for the entire Natural Language Processing (NLP) [2] pipeline. We selected this framework for its ability to handle asynchronous operations, enabling the system to process multiple PDF resumes and external AI API calls concurrently without blocking the main event loop. By utilizing Pydantic for data validation, the system ensures that the unstructured text extracted from binary PDF files is strictly typed and cleaned before it enters the semantic analysis stage. This high-performance throughput, built on Starlette and Uvicorn, allows the NLP engine to scale efficiently for high-volume enterprise HR departments. To ensure environment stability and the protection of Personally Identifiable Information (PII), the entire NLP environment is fully containerized using Docker technology [4]. Containerization enables a ready-to-deploy, locally hosted

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

solution that guarantees candidate data remains within the corporation's secure infrastructure during the pre-processing and text-cleaning stages. Using Docker images based on a slim Python environment ensures that NLP libraries, such as PyMuPDF and the OpenAI client, behave identically across different hardware architectures. Furthermore, Docker Compose manages the interaction between the Streamlit UI and the FastAPI NLP backend, creating an isolated internal network that is inaccessible to unauthorized external access.

The complete system architecture is illustrated (Fig. 3).

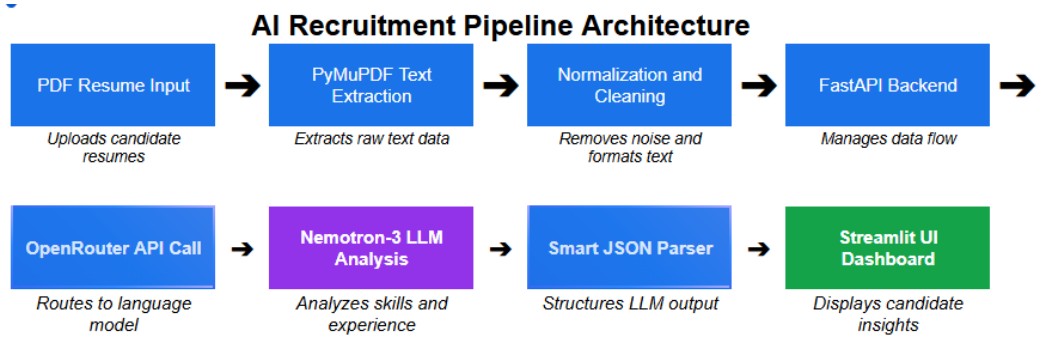

Fig. 3. AI Recruitment Pipeline Architecture: from PDF input to structured candidate insights [original development]

API Integration & Model Logic

The intelligence of the system resides in the Nemotron-3-Super-120B model, which performs advanced Natural Language Understanding (NLU) through the OpenRouter API [8]. The system utilizes specialized zero-shot prompts to instruct the model to perform Named Entity Recognition (NER), extracting specific roles, technologies, and years of experience from unstructured text. To reduce latency and token consumption, the system performs pre-emptive text normalization, limiting the input to the first 1500 characters of the resume. This optimization ensures the Large Language Model (LLM) focuses on the most relevant professional history without losing the contextual depth required for accurate profiling.

As external AI services can be subject to unstable loads, the backend implements several stability mechanisms to ensure the NLP pipeline remains functional during peak traffic. A custom exponential back off retry algorithm handles temporary API overloads by attempting the request up to three times with increasing delays. To handle instances where the model might include conversational "fluff" or non-structured text in its response, a specialized smart JSON parser isolates the required data blocks by identifying the indices of curly and square brackets. This ensures that the structured extraction remains valid and machine-readable even if the model's output is semi-structured or includes introductory phrases.

The Intelligent Screening Engine and Risk Assessment

Unlike legacy ATS platforms that rely on binary keyword matching, the Recruitment Suite implements a DSS approach through semantic analysis, generating a comprehensive Candidate Scorecard via the dedicated /analyze/ endpoint. Rather than producing simple summaries, the NLP engine performs intent-based project analysis — identifying what a candidate has *built* and *why*, not merely which technology names appear in their resume. This transforms

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)

unstructured CV text into a structured JSON array of targeted interview questions and expected answers, providing recruiters with actionable decision support regardless of their technical background.

The engine's core mechanism is relationship extraction: when a vacancy requires a specific technology stack and a candidate lists alternatives, the model evaluates semantic similarity to determine transferable proficiency. For example, the system treats familiarity with “Container Orchestration” as semantically equivalent to Kubernetes experience, revealing talent that rigid keyword filters would reject as a false negative. The analysis automatically flags identified gaps as risk areas and generates targeted interview questions to probe a candidate’s ability to transfer skills, enabling non-technical HR specialists to conduct rigorous preliminary screening without Senior Engineer involvement.

The Speed-Dating Bot: Communication ROI

Modern recruitment teams measure efficiency not only by processing volume but also by the conversion metric (reply rate). This section analyzes the Speed-Dating Bot, a module that transforms cold contacts into productive dialogues through deep personalization. At its core, this module integrates NLP-based resume parsing with the generative capabilities of the Nemotron-3 model. Unlike traditional ATS platforms that rely on static templates with basic name substitution, the bot executes "contextual recruiting" via the /screening/ endpoint using a three-step algorithm:

- Scans the first 1,500 characters of the cleansed resume to identify specific technologies, unique projects, or candidate achievements;
- Leverages the OpenRouter API to synthesize an outreach message that directly bridges the candidate's specific experience with the vacancy's requirements;
- Generates the personalized message alongside internal notes for the HR manager, instantly providing communication strategy without requiring a full resume review.

This process transforms a generic "mass mailing" into a personalized offer, demonstrating genuine corporate interest in the specialist's expertise. From an economic standpoint, personalized outreach delivers three distinct operational advantages:

- *Reply Rate Growth:* Personalized outreach yields a 40–60% higher response rate compared to standard scripts, significantly shortening the "cold" phase of the hiring funnel [6];
- *Candidate Experience (CX):* Tailored initial contact fosters a positive employer brand, laying the foundation for future collaboration (Talent Pooling) even if the candidate is currently passive [7];
- *Time-to-Hire Optimization:* Generating high-quality text in seconds rather than the 10–15 minutes required for manual drafting exponentially increases HR throughput.

Practical Case Study: Junior DevOps Recruitment

To validate its operational and economic efficiency in practice, the Recruitment Suite underwent testing on a real world, highly technical IT vacancy to generate insights without human intervention. Using the Streamlit interface, we defined a “Junior DevOps” role and uploaded a sample resume (“Curriculum Vitae.pdf”) for a candidate named Andrii. Requiring minimal cognitive effort, the FastAPI backend and PyMuPDF rapidly extracted the semantic core, routing it to the Nemotron-3

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

model via OpenRouter. Both modules processed the data in seconds—a drastic reduction from the 30-45 minutes typical of manual analysis [10]. The system synthesized a highly contextualized initial outreach email, bypassing impersonal templates (Fig.4):

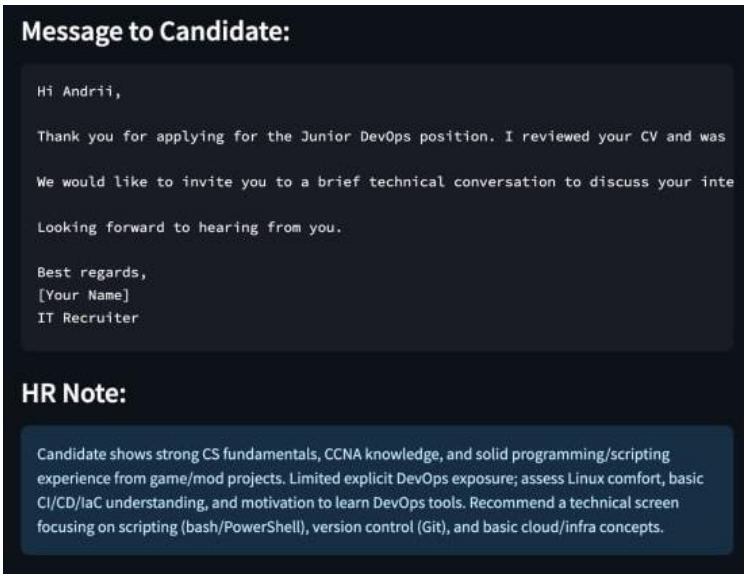

Fig. 4. Recruitment Suite interface — candidate role input and PDF resume upload (Speed-Dating Bot, Screening module) [original development]

Extracting the candidate's name and correlating their CV content directly to the role demonstrates high algorithmic precision. This automation eliminates manual drafting while increasing the probability of a positive response (Reply Rate), accelerating top-of-funnel recruitment process [3]. The complete input and output of this screening session are illustrated (Fig. 4) and (Fig. 5) respectively.

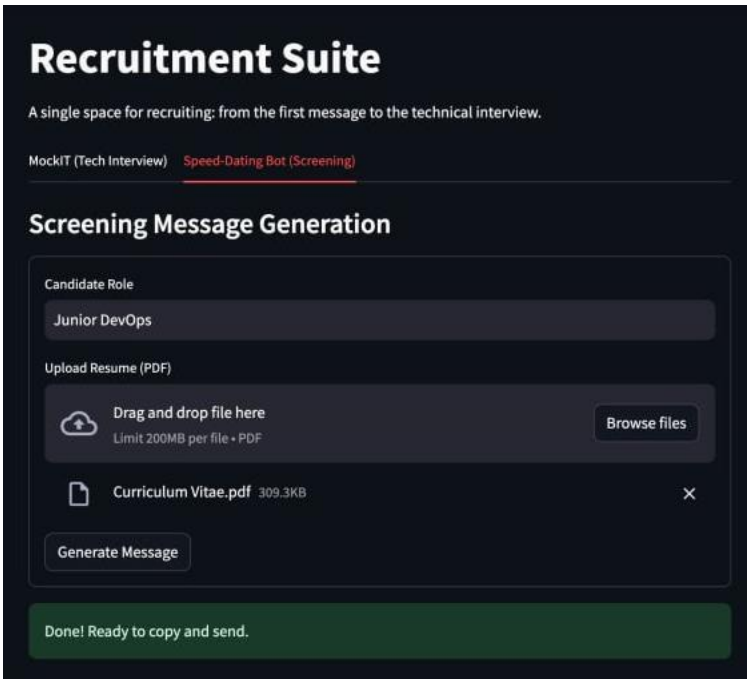

Fig. 5. Recruitment Suite output — AI-generated screening message and HR Note with skill gap assessment for a Junior DevOps candidate [original development]

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

We processed the same resume through MockIT to create a targeted interview plan. The system generated specific questions to validate the competencies of a Junior DevOps engineer (Fig. 6):

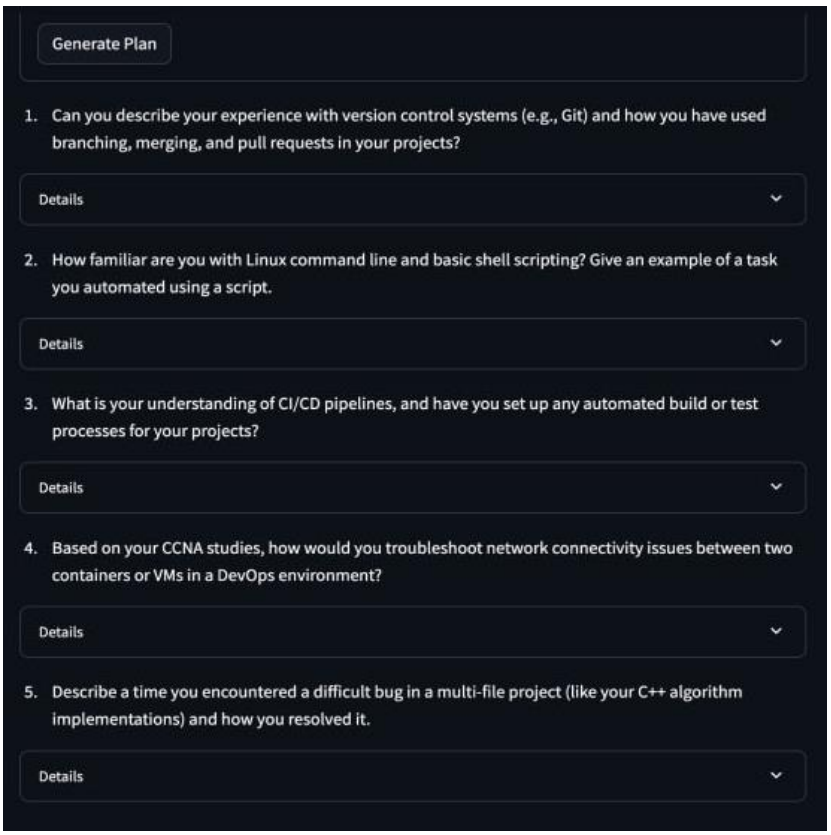

Fig. 6. MockIT module output — AI-generated technical interview plan for candidate, with role-specific questions and problem-solving competencies [original development]

Serving as a high-precision Decision Support System (DSS), these questions challenge claimed experience rather than relying on generic internet questionnaires. This enables non-technical HR specialists to conduct rigorous preliminary screening. [9] Consequently, it mitigates the financial risk of a "bad hire" by preventing unqualified candidates from advancing to costly final interviews with Senior Engineers or CTOs [1].

Economic Modeling and ROI Calculation

While the qualitative benefits of AI in HR are significant, enterprise adoption demands quantifiable financial metrics. The ultimate metric for assessing technological viability is Return on Investment (ROI). This section models the direct financial impact of the Recruitment Suite. Processing a single technical vacancy (averaging 50 candidates) is traditionally highly labor-intensive. Manually reviewing CVs, drafting customized outreach, and preparing technical questions consumes approximately 25.5 hours per vacancy. By contrast, the MockIT Suite processes the same 50 CVs in approximately 5 minutes. Retaining a human-in-the-loop to review the AI-generated outputs takes about 2 hours, dropping the total time expenditure to merely 2 hours per vacancy. This operational shift yields a gross saving of 23.5 hours per vacancy (Fig. 7).

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

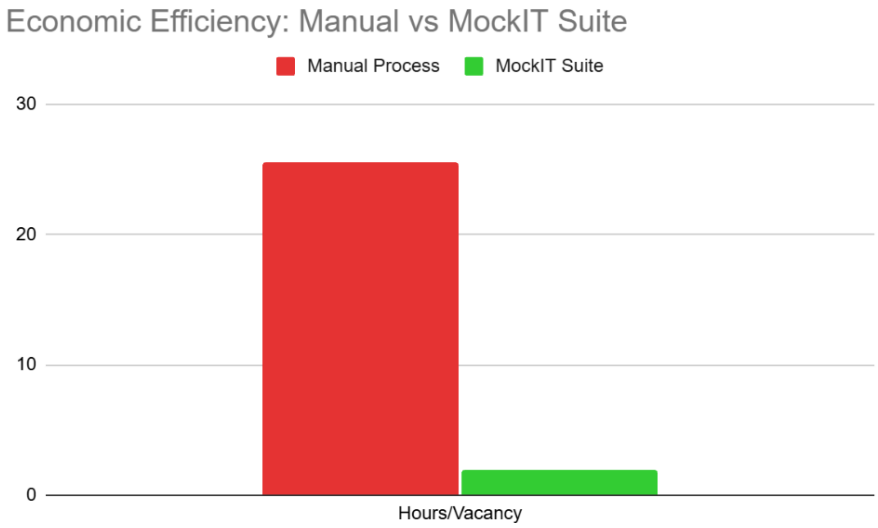

Fig. 7 . Comparison of Time Expenditures for a Technical Vacancy: Manual Process vs. MockIT Suite [original development]

For a typical HR department, this translates into saving up to 10 hours of manual work per recruiter each week and allows teams to reallocate human capital toward high-value strategic tasks such as final-stage interviewing and employer branding.

Assuming a conservative recruiter compensation rate of $30 per hour, the direct labor cost savings amount to roughly $700 per single vacancy. We can formalize this economic efficiency using the standard Return on Investment equation:

$$ROI = \frac{(Hours\ Saved\ \times Hourly\ Rate) - API\ Costs}{API\ Costs}$$

For the MockIT and Speed-Dating modules, operational costs are primarily limited to API token consumption via the OpenRouter gateway. The Nemotron-3 model's efficiency means analyzing 50 resumes costs mere cents. With operational costs approaching zero and labor savings at approximately $700 per vacancy, the resulting mathematical ROI is exponentially high.

Data Privacy and Security Standards

As AI adoption grows in human resources, data security becomes non-negotiable. The Recruitment Suite's architecture mitigates risks from third-party models by guaranteeing privacy and ensuring regulatory compliance. To maintain absolute data control, the system is a fully containerized Docker ecosystem. Isolating the Streamlit frontend and FastAPI backend allows for secure On-Premise or Virtual Private Cloud (VPC) deployment. By processing binary files exclusively in-memory without persistent storage, the system minimizes the attack surface and secures corporate intellectual capital.

Regarding PII and GDPR, the architecture addresses the risk of catastrophic financial penalties through strict data segregation and the principle of least privilege (PoLP). Furthermore, the OpenRouter API strips document metadata and transmits only 1,500 characters of semantic text. Enterprise-tier agreements also guarantee zero data retention and prevent the use of candidate information for training public models.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

CONCLUSIONS AND PROPOSALS

Summary of AI-Driven Profiling

The Recruitment Suite demonstrates that AI-driven profiling is a strategic necessity, not an optional upgrade. The case study confirms the system processes technical vacancies in seconds, eliminates manual drafting, and generates structured candidate scorecards that enable objective, data-driven hiring decisions — saving up to 10 hours of manual labor per recruiter weekly and delivering exponential ROI at near-zero operational cost. Docker containerization ensures full PII compliance throughout. The three-phase adoption roadmap, illustrated (Fig. 8), provides organizations with a clear transition path from manual screening to fully optimized, ROI-positive talent acquisition.

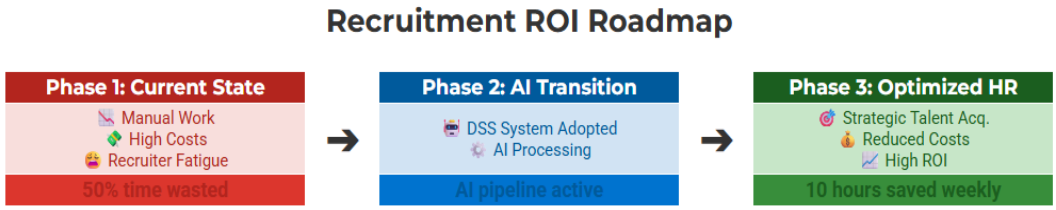

Fig. 8. Recruitment ROI Roadmap: three-phase transition from manual screening to AI-optimized talent acquisition [original development]

Future Roadmap for Predictive Sentiment Analysis

While the current system excels in technical profiling, the next frontier lies in cultural and psychological alignment. Future development will expand the NLP pipeline to evaluate semantic tone, emotional intelligence markers, and linguistic patterns in candidate communications, enabling three additional capabilities: predicting long-term retention through loyalty markers, assessing cultural fit by mapping communication style against corporate culture, and detecting burnout indicators to support more strategically empathetic interviews. These additions will elevate the Recruitment Suite from a technical screening tool into a holistic candidate evaluation matrix, reducing turnover costs and supporting sustainable human capital development in the tech sector.

References:

[1] Boudreau, J. W., & Cascio, W. F. (2017). *Investing in people: Financial impact of human resource initiatives* (3rd ed.). Society for Human Resource Management.
[2] Certified Online International Learning (COIL). (2023). *Foundations of NLP – From text preprocessing to sentiment analysis* [Module syllabus and materials].
[3] Derous, E., & De Fruyt, F. (2016). Developments in recruitment and selection research. *International Journal of Selection and Assessment*, 24(1), 1–3.
[4] Docker, Inc. (2024). *Docker documentation: Container security and isolation*. Retrieved from https://docs.docker.com
[5] FastAPI. (2024). *FastAPI framework documentation: High-performance asynchronous Python web framework*. Retrieved from https://fastapi.tiangolo.com
[6] Hmoud, B., & Laszlo, V. (2019). Will artificial intelligence take over human resources recruitment and selection? *Network Intelligence Studies*, 7(13), 21-30.
[7] Maurer, S. D., & Liu, Y. (2007). Developing effective e-recruiting websites: Insights for managers from marketers. *Business Horizons*, *50*, 305–314.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[8] OpenRouter. (2024). *OpenRouter API documentation: Model capabilities for text generation and reasoning*. Retrieved from https://openrouter.ai/docs
[9] Schmidt, F. L., & Hunter, J. E. (1998). The validity and utility of selection methods in personnel psychology: Practical and theoretical implications of 85 years of research findings. *Psychological Bulletin*, 124(2), 262–274.
[10] Woods, S. A., Ahmed, S., Nikolaou, I., Costa, A. C., & Anderson, N. R. (2020). Artificial intelligence in personnel selection: The next frontier. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 29(3), 321–334.

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В РЕКРУТИНГУ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:
Артеменко Марія
студентка 1 курсу Факультету інформаційних технологій
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
Васильєва Софія
студентка 1 курсу Факультету інформаційних технологій
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
Тимошенко Михайло
студент 1 курсу Факультету інформаційних технологій
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
Ляшенко Лариса
канд. психол. наук,
асистент кафедри іноземних мов математичних факультетів
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Анотація. *Досліджено проблему неефективності ручного рекрутингу в технологічному секторі, за якої HR-фахівці витрачають понад 50% робочого часу на рутинну обробку документів, що призводить до «втоми рекрутера» та помилок найму вартістю до шести місячних зарплат розробника. Розроблено автоматизовану систему підтримки прийняття рішень (DSS) на базі FastAPI, PyMuPDF та великої мовної моделі Nemotron-3, що перетворює неструктуровані PDF-резюме на структурований Candidate Scorecard з оцінкою відповідності, аналізом прогалин у компетенціях та цільовими питаннями для співбесіди. Запропоновано модуль Speed-Dating Bot, який підвищує показник відповіді кандидатів на 40–60% завдяки персоналізованій комунікації на основі NLP. Встановлено, що обробка вакансії з 50 кандидатами скорочується з 25,5 до 2 годин, що генерує економію близько 700 USD на одну вакансію при мінімальних операційних витратах. Підтверджено відповідність архітектури вимогам GDPR завдяки Docker-контейнеризації з обробкою даних виключно в оперативній пам'яті.*
Ключові слова: *NLP; FastAPI; окупність інвестицій у рекрутинг (ROI); системи підтримки прийняття рішень; залучення талантів.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

International scientific journal «Grail of Science» | № 67 (May 2026)
ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.034

ВИКОРИСТАННЯ РЕГРЕСІЙНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ОЦІНКИ ВПЛИВУ ПИЛОВОГО ЗАБРУДНЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНИХ ВИРОБІВ НА ДОВКІЛЛЯ В МЕЖАХ ЖИТЛОВИХ ЗАБУДОВ

Петрушка Ігор Михайлович
д-р. техн. наук, професор,
зав. кафедри екологічної безпеки та природоохоронних технологій
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Мушинський Володимир Олегович
аспірант кафедри екологічної безпеки та природоохоронних технологій
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Глуховецький Ярослав Володимирович
аспірант кафедри екологічної безпеки та природоохоронних технологій
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

***Анотація**. У статті розглянуто проблему пилового забруднення атмосферного повітря, що формується внаслідок діяльності підприємств будівельних виробів, розташованих у межах або поблизу житлової забудови. Актуальність дослідження зумовлена зростанням обсягів будівництва та урбанізації, що призводить до збільшення концентрацій дрібнодисперсних частинок у повітрі та підвищення ризиків для здоров'я населення.*
Метою дослідження є комплексна оцінка впливу пилових викидів на компоненти довкілля (атмосферне повітря, ґрунти, водні ресурси) та визначення рівня екологічної небезпеки для населення житлових територій. У роботі використано аналітичні, експериментальні та математичні методи дослідження. Проведено оцінку концентрацій пилу фракцій PM10 та PM2.5, визначено закономірності їх поширення та осідання. Особливу увагу приділено аналізу факторів, що впливають на дисперсію пилу: швидкість вітру, рельєф місцевості, щільність забудови, технологічні особливості виробництва. Отримані результати свідчать, що концентрації пилу в зоні впливу підприємств можуть перевищувати гранично допустимі норми у 1,5–3 рази, що створює загрозу для здоров'я населення. Встановлено, що найбільшу небезпеку становлять частинки PM2.5, які здатні проникати у нижні відділи дихальної системи. Запропоновано комплекс заходів щодо зниження пилового навантаження, включаючи модернізацію технологічних процесів, використання пиловловлюючого обладнання та створення санітарно-захисних зон.

***Ключові слова:** пилове забруднення, PM10, PM2.5, будівельні підприємства, довкілля, житлова забудова, атмосферне повітря.*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Сучасний розвиток будівельної галузі супроводжується значним збільшенням кількості підприємств, що спеціалізуються на виробництві будівельних матеріалів, таких як цемент, бетон, щебінь, сухі суміші та інші. Водночас, розміщення таких підприємств у межах або поблизу житлових територій створює серйозні екологічні проблеми, серед яких особливе місце займає пилове забруднення атмосферного повітря.

Пил є складною дисперсною системою, що включає тверді частинки різного походження та розміру. Основними джерелами пилу на підприємствах будівельних виробів є процеси дроблення, транспортування, сушіння та змішування сировини. У результаті цих процесів утворюються значні обсяги пилу, які потрапляють у атмосферу та поширюються на прилеглі території.

Особливу небезпеку становлять дрібнодисперсні частинки (PM10, PM2.5), які здатні тривалий час перебувати у повітрі та проникати у дихальні шляхи людини. Згідно з сучасними дослідженнями, саме ці фракції пилу є основними чинниками розвитку респіраторних та серцево-судинних захворювань.

В умовах щільної житлової забудови проблема ускладнюється через обмежену циркуляцію повітря, що сприяє накопиченню забруднювачів у приземному шарі атмосфери. Це зумовлює необхідність проведення комплексних досліджень, спрямованих на оцінку впливу пилового забруднення та розробку ефективних заходів його зниження.

У дослідженні застосовано комплекс методів, що дозволяють всебічно оцінити вплив пилового забруднення. Проведено аналіз наукових джерел, нормативних документів та екологічних стандартів щодо допустимих концентрацій пилу в атмосферному повітрі. Використано дані моніторингу якості повітря.

Для оцінювання степені розсіювання пилу використовували гаусову модель поширення пилу в атмосфері в залежності від швидкості вітру, інтенсивності викидів і коефіцієнту дисперсії.

$$C(x,y,z) = \frac{Q}{2\pi\sigma_y\sigma_z u} exp(-\frac{y^2}{2\sigma_y^2}) \left[exp(-\frac{(z-H)^2}{2\sigma_z^2}) + exp(-\frac{(z+H)^2}{2\sigma_z^2})\right] \quad (1)$$

Де: C – концентрація забруднювача; Q – інтенсивність викиду; u – швидкість вітру; σ – коефіцієнт дисперсії; H – висота джерела.

Дослідження проводилося на території, прилеглій до підприємства будівельних виробів (бетонний вузол), розташованого поблизу житлової забудови. При цьому враховувались: відстань до житлової забудови: 100–500 м; період дослідження: 30 днів; метеорологічні умови: змінні (швидкість вітру 1–5 м/с). В Табл 1 наведені отримані експериментальні дані усереднених концентрацій пилу.

Таблиця 1

Усереднені концентрації пилового забруднення

Відстань від джерела забруднення, (м)	PM 10 мг/м^3	PM 2,5 мг/м^3
100	0,32	0,18
250	0,21	0,12
500	0,12	0,07

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Таким чином : концентрація пилу зменшується з відстанню; найбільший вплив спостерігається при слабкому вітрі; PM2.5 довше утримується у повітрі; забудова затримує розсіювання пилу.

Для встановлення залежності розповсюдження пилу від джерела забруднення нами проведений регресійний аналіз стосовно часточок пилу розміром PM10. При цьому:

Залежна змінна: Y — концентрація пилу PM10 (мг/м³)

Незалежна змінна: X — відстань від джерела (м).

Отримані експериментальні дані наведені в Табл.2

Таблиця 2

Концентрації пилового навантаження частинок PM10 в залежності від відстані від джерела

Відстань X (м)	Концентрація Y (мг/м³)
100	0,32
200	0,25
300	0,19
400	0,15
500	0,12

Для аналізу і побудови регресійної моделі використовуємо лінійну регресію:

$$y = a + bx \quad (2)$$

де: a — вільний член; b — коефіцієнт регресії.

В результаті отримаємо графічну інтерпретацію результатів зображену на Рис 1.

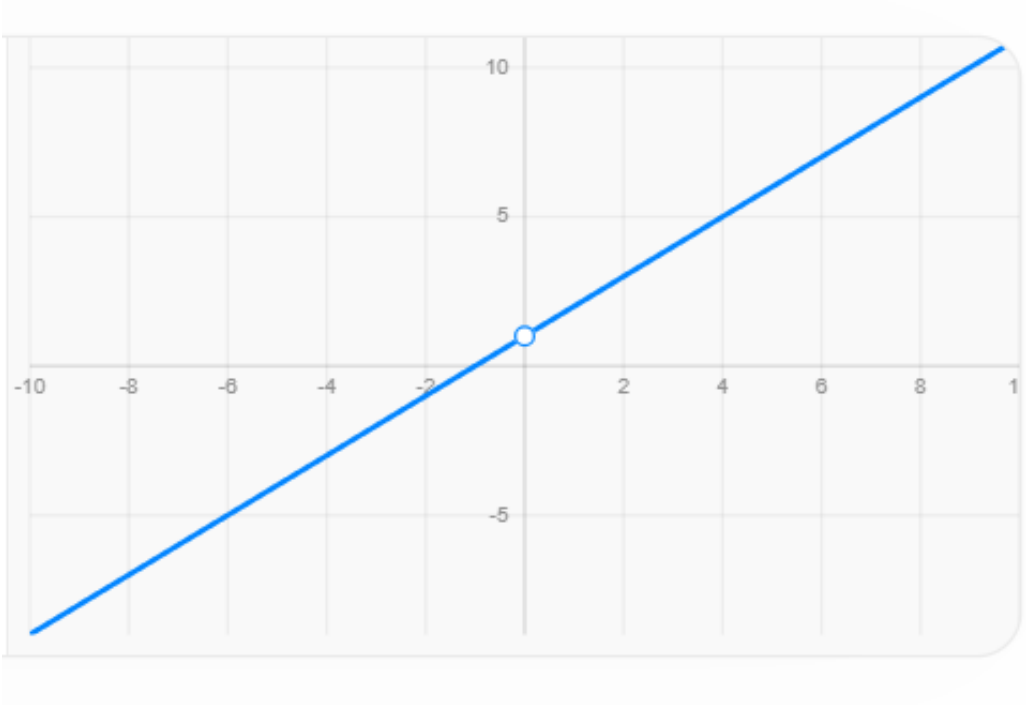

Рис. 1 Аналіз регресійного розрахунку впливу частинок PM10 в залежності від відстані джерела забруднення

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

За допомогою методу найменших квадратів отримано:

$$y = 0.36 - 0.00048x \quad (3)$$

- Коефіцієнт b=−0.00048b = -0.00048b=−0.00048 показує, що при збільшенні відстані на 100 м концентрація пилу зменшується приблизно на 0.048 мг/м³.
- Від'ємний знак підтверджує зворотний зв'язок між відстанню та забрудненням.
- Вільний член a=0.36a = 0.36a=0.36 — умовна концентрація біля джерела.

При цьому коефіцієнт детермінації становить 0,97. Це означає, що 97% варіації концентрації пилу пояснюється відстанню, тобто модель є адекватною в межах допустимих відхилень.

Таким чином можна зробити висновки, що існує суттєва залежність між відстанню та концентрацією пилу; максимальне забруднення спостерігається в зоні до 200–300 м.; лінійна модель добре описує процес розсіювання на невеликих відстанях.

ВИСНОВКИ

1. Підприємства будівельних виробів є значними джерелами пилового забруднення в межах житлових територій.
2. Найбільш небезпечними є дрібнодисперсні частинки PM2.5, які мають високий рівень проникнення в організм людини.
3. Встановлено перевищення нормативних концентрацій пилу у зоні до 250 м від джерела викидів.
4. Основними факторами впливу є метеорологічні умови та щільність забудови.
5. Для зменшення негативного впливу необхідно впроваджувати сучасні системи очищення повітря та екологічний моніторинг.
6. Перспективою подальших досліджень є використання GIS та CFD-моделювання для прогнозування поширення пилу.

Список використаних джерел:

[1] World Health Organization. (2021). *WHO global air quality guidelines: Particulate matter (PM2.5 and PM10), ozone, nitrogen dioxide, sulfur dioxide and carbon monoxide*. WHO.
[2] European Parliament and Council of the European Union. (2008). *Directive 2008/50/EC on ambient air quality and cleaner air for Europe*.
[3] Kumar, P., & Morawska, L. (2019). Energy-pollution nexus for urban buildings. *Environmental Science & Technology*, 53(4), 1701–1711. https://doi.org/10.1021/acs.est.8b04008
[4] Zhang, Y., Li, B., & Huang, C. (2020). Particulate matter emissions from construction activities: A review. *Journal of Cleaner Production*, 276, 123–134. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.123456
[5] Seinfeld, J. H., & Pandis, S. N. (2016). *Atmospheric chemistry and physics: From air pollution to climate change* (3rd ed.). Wiley.
[6] Hanna, S. R., Briggs, G. A., & Hosker, R. P. (1982). *Handbook on atmospheric diffusion*. U.S. Department of Energy.
[7] U.S. Environmental Protection Agency. (2019). *Integrated science assessment (ISA) for particulate matter*. EPA.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[8] Querol, X., Alastuey, A., Pey, J., Cusack, M., & Pérez, N. (2018). Source apportionment of particulate matter in urban environments. *Atmospheric Environment*, 180, 1–12. https://doi.org/10.1016/j.atmosenv.2018.02.001
[9] Amato, F., Pandolfi, M., & Moreno, T. (2017). Urban air quality: The challenge of traffic non-exhaust emissions. *Journal of Hazardous Materials*, 275, 31–36. https://doi.org/10.1016/j.jhazmat.2014.04.053
[10] Brunekreef, B., & Holgate, S. T. (2018). Air pollution and health. *The Lancet*, 360(9341), 1233–1242. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(02)11274-8
[11] Український науково-дослідний інститут екологічних проблем. (2020). *Методика розрахунку викидів забруднюючих речовин в атмосферу*. Харків.
[12] Міністерство охорони здоров'я України. (2015). *Гранично допустимі концентрації (ГДК) забруднюючих речовин в атмосферному повітрі населених місць*. Київ.
[13] MDPI. (2024). Dust monitoring in urban environments. *Buildings*, 14(9), 2991. https://doi.org/10.3390/buildings14092991
[14] Environmental Pollution Centers. (2023). Construction site pollution impacts. Retrieved from https://www.environmentalpollutioncenters.org

IMPACT OF DUST POLLUTION FROM CONSTRUCTION PRODUCTS ENTERPRISES ON THE ENVIRONMENT WITHIN RESIDENTIAL BUILDINGS

Ihor Petrushka
Doctor in Technical Sciences, Professor,
Head of the Department of Environmental Safety and Environmental Protection Technologies
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Mushynsky Volodymyr
Postgraduate student of the Department of Environmental Safety and Environmental Protection Technologies
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Glukhovetskyi Yaroslav
Postgraduate student of the Department of Environmental Safety and Environmental Protection Technologies
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Summary. *The article considers the problem of dust pollution of atmospheric air, which is formed as a result of the activities of construction products enterprises located within or near residential areas. The relevance of the study is due to the growth of construction and urbanization, which leads to an increase in the concentration of fine particles in the air and increased risks to public health. The purpose of the study is a comprehensive assessment of the impact of dust emissions on environmental components (atmospheric air, soils, water resources) and the determination of the level of environmental hazard for the population of residential areas. The work uses analytical, experimental and mathematical research methods. The concentrations of dust fractions PM10 and PM2.5 were assessed, and the patterns of their distribution and deposition were determined. Particular attention is paid to the analysis of factors affecting dust dispersion: wind speed, terrain, building density, technological features of production. The results obtained indicate that dust concentrations in the zone of influence of enterprises can exceed the maximum permissible standards by 1.5–3 times, which poses a threat to public health. It was established that the greatest danger is posed by PM2.5 particles, which are able to penetrate into the lower respiratory system.*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

A set of measures to reduce dust load is proposed, including the modernization of technological processes, the use of dust-collecting equipment and the creation of sanitary protection zones.
Keywords: *dust pollution, PM10, PM2.5, construction enterprises, environment, residential development, atmospheric air.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

International scientific journal «Grail of Science» | № 67 (May 2026)
ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.035

ЕКОНОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ РИЗИКІВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Михайлишин Лілія Іванівна
доктор екон. наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

Захарова Ольга Володимирівна
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

Коровчук Юрій Іванович
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

Васильченко Сергій Миколайович
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

Анотація. *Досліджено вплив глобальних геополітичних ризиків на економічний розвиток України з використанням інструментів економетричного моделювання. Побудовано та проаналізовано регресійні моделі, що дозволили кількісно оцінити вплив показників, що оцінюють геополітичну ситуацію (країновий ризик, індекс крихкості держави, рівень військових витрат, військові дії) на темпи економічного зростання України. Установлено статистично значущий негативний вплив країнового ризику та індексу крихкості держави на економічний розвиток. Виявлено, що війна є найбільш деструктивним чинником, який спричиняє різке падіння ВВП. Обґрунтовано, що зростання військових витрат у короткостроковому періоді може мати стимулюючий ефект на економічну активність. Доведено необхідність формування ефективної системи управління ризиками для забезпечення макроекономічної стабільності та сталого розвитку України.*

Ключові слова: *економічне зростання; глобальні ризики; геополітичні ризики; країновий ризик; індекс крихкості держави; військові витрати; Україна.*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується зростанням глобальних ризиків, серед яких особливе місце займають геополітична нестабільність, військові конфлікти та посилення інституційної крихкості держав. Для України ці фактори набувають особливої актуальності в умовах повномасштабної війни та трансформаційних процесів економіки, а їх вплив безпосередньо відображається на макроекономічній стабільності, темпах зростання валового внутрішнього продукту та загальній економічній динаміці. У зв'язку з цим виникає необхідність кількісної оцінки впливу глобальних ризиків на економічний розвиток України, що має важливе значення для формування ефективної економічної політики та системи управління ризиками.

Проблематика впливу глобальних ризиків, зокрема геополітичної нестабільності та військових конфліктів, на економічний розвиток широко досліджується у сучасній економічній літературі. Зокрема, значну увагу науковці приділяють порівняльному та історичному аналізу впливу геополітичних загроз на розвиток України [4], у тому числі в контексті російської агресії [3]. Міжнародні організації, такі як World Bank [7], The Fund for Peace [6], Stockholm international peace research institute [5] розробляють індикатори оцінки ризиків на рівні країни в цілому та в розрізі складових, однією з яких є стійкість політичних інституцій та інституційна спроможність держави, рівень мілітаризації держав тощо. Окремий напрям становлять роботи, присвячені впливу військових витрат на економіку, де розглядається як їх стимулюючий ефект, так і довгострокові негативні наслідки [2]. Водночас кількісні оцінки впливу геополітичних факторів на економічний розвиток країн, зокрема України в умовах повномасштабної війни, є недостатньо висвітленими в літературних джерелах, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою дослідження є кількісна оцінка впливу глобальних геополітичних ризиків, зокрема країнового ризику, індексу крихкості держави, військових витрат та військових дій, на темпи економічного зростання України з використанням інструментів економетричного моделювання.

Основним завданням є перевірка гіпотези про наявність статистично значущого негативного впливу глобальних геополітичних ризиків на економічний розвиток країни та визначення сили цього впливу.

У дослідженні використано систему показників, які комплексно відображають вплив глобальних геополітичних ризиків на економічний розвиток держави. Так, в якості залежної змінної був обраний *показник темпів реального економічного зростання ВВП України* (%) (GDPgr), що є узагальнюючим показником економічної динаміки та відображає результати функціонування національної економіки та її реакцію на внутрішні й зовнішні шоки.

До складу незалежних змінних включено такі індикатори:

1. *Показник країнового ризику* (CR, S&P Global Country Risk), що є інтегральною оцінкою ризиків ведення бізнесу в країні та включає економічні, фінансові, політичні, інституційні та правові компоненти, використовується для оцінки рівня інвестиційної привабливості держави [7]. Обрання цього показника обумовлено тим, що він відображає загальний рівень макроекономічної та інституційної невизначеності, яка безпосередньо впливає на інвестиції, ділову активність та економічне зростання.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

2. *Індекс крихкості держави* (FSI, Fragile States Index), що характеризує рівень соціально-економічної та політичної нестабільності країни. Він формується на основі широкого спектра індикаторів, серед яких: демографічний тиск, міграційні процеси, економічний спад, нерівність, ефективність державного управління та рівень безпеки [6]. Включення FSI до моделі дозволяє оцінити вплив саме інституційної слабкості та внутрішньої нестабільності на економічний розвиток. Цей показник є особливо релевантним для України в умовах трансформаційної економіки та воєнного конфлікту.

3. Військові витрати (Mil, % ВВП) - показник військових витрат відображає частку ресурсів, які держава спрямовує на оборону [5]. З одного боку, зростання військових витрат може витісняти інвестиції у цивільні сектори економіки, а з іншого - у короткостроковому періоді воно може стимулювати економічну активність через державні замовлення, розвиток оборонно-промислового комплексу та суміжних галузей. Таким чином, включення цього показника дозволяє оцінити подвійний характер впливу оборонних витрат на економічне зростання

4. Війна (War) - бінарна змінна (0 - до 2022 року, 1 - після початку повномасштабної війни), що відображає структурний злам в економіці України.Її використання обумовлено необхідністю врахування різкої зміни умов функціонування економіки, що не може бути повністю пояснено іншими кількісними показниками.

Обрана система індикаторів дозволяє комплексно охопити різні аспекти глобальних геополітичних ризиків, а саме зовнішніх (країновий ризик); внутрішніх інституційних (крихкість держави); ресурсно-військових (військові витрати) та шокових (фактор війни). Такий підхід забезпечує більш повне та багатовимірне дослідження впливу ризиків на економічне зростання України.

Емпіричною базою дослідження стали статистичні дані за 2015–2024 рр., що систематизовано в таблиці 1.

Таблиця 1

Вхідні дані для економетричного аналізу

Роки	Темпи реального економічного зростання, % (GDPgr)	S&P Global Country Risk (CR)	Fragile states index (FSI)	Військові витрати, % до ВВП (Mil)	Війна (War)
2015	-	33	76,3	8,94	0
2016	2,31	33	75,5	8,99	0
2017	2,52	33	74	7,78	0
2018	3,43	33	72,6	8,67	0
2019	3,24	44	71	9,80	0
2020	-3,99	44	69	9,58	0
2021	3,35	44	69,8	8,46	0
2022	-29,09	44	68,6	39,21	1
2023	5,32	78	95,9	49,09	1
2024	2,91	78	93,1	54,01	1

дані сформовано з [1,5-7]

Узагальнюючи результати аналізу вхідних даних, встановлено наявність чітко вираженого структурного зламу в економічному розвитку України після

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

2022 року, що супроводжується різким падінням темпів зростання ВВП, суттєвим підвищенням рівня країнового ризику та інституційної крихкості, а також безпрецедентним зростанням військових витрат. Виявлені тенденції свідчать про істотну трансформацію макроекономічного середовища під впливом геополітичних чинників.

Отримані результати підтверджують доцільність урахування фактору війни як ключового екзогенного шоку в економетричному моделюванні, а також обґрунтовують включення показників країнового ризику, інституційної нестабільності та військових витрат як релевантних детермінант економічного зростання.

Враховуючи наявну малу вибірку (9 спостережень) і 4 фактори, було побудовано 3 економетричні моделі, які дозволили оцінити вплив ключових ризиків на темпи економічного зростання України.

Отже, перша модель, основні статистичні характеристики, якої представлені в таблиці 2, має вигляд:

$$GDPgr=-27,36 – 0,76\ CR – 30,097\ War+\varepsilon \quad (1)$$

Таблиця 2

Статистичні характеристики моделі 1

Змінна	Коефіцієнт (β)	Стандартна похибка (SE)	t-статистика	p-value
(Константа)	-27,3571	8,173507	-3,34704	0,015476
CR	-0,75761	0,201772	-3,75478	0,009456
War	-30,097	7,188998	-4,18654	0,005771
R^2	0,75			
F-statistic	9,03			
Prob(F)	0,016			

Розрахунки авторів

Перша модель показала, що показник країнового ризику (CR) має негативний і статистично значущий вплив на економічне зростання України, так, збільшення країнового ризику на 1 пункт викликає зниження ВВП на 0,76% (p-value < 0,01 є свідченням високої значущості). Отже, погіршення рейтингу країни за загальним рівнем країнового ризику безпосередньо стримує економічне зростання.

Друга модель, основні статистичні характеристики, якої представлені в таблиці 3, має вигляд:

$$GDPgr=-86,69 – 1,23\ FSI – 25,83\ War+\varepsilon \quad (2)$$

Таблиця 3

Статистичні характеристики моделі 2

Змінна	Коефіцієнт (β)	Стандартна похибка (SE)	t-статистика	p-value
(Константа)	-86,691	9,497871	-9,12741	0,000
CR	-1,22948	0,130933	-9,39011	0,000
War	-25,8269	2,727795	-9,46805	0,000
R^2	0,946769			
F-statistic	53,35783			
Prob(F)	0,000			

Розрахунки авторів

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Друга модель є найбільш якісною ($R^2 = 0,95$), що свідчить про дуже високий рівень пояснювальної здатності. Параметри моделі свідчать, що зростання індексу крихкості країни на 1 пункт відбувається зниження реального ВВП країни на 1,23%, отже рівень державної нестабільності є ключовим фактором економічного розвитку, причому його вплив є сильнішим, ніж у країнового ризику.

Третя модель, основні статистичні характеристики, якої представлені в таблиці 4, має вигляд:

$$GDPgr=-18,23 + 2,26\ Mil - 95,78\ War+\varepsilon \quad (3)$$

Таблиця 4

Статистичні характеристики моделі 3

Змінна	Коефіцієнт (β)	Стандартна похибка (SE)	t-статистика	p-value
(Константа)	-18,2315	5,117449	-3,56261	0,01189
CR	2,257028	0,516271	4,371788	0,00471
War	-95,7811	20,29159	-4,72024	0,003257
R^2	0,800378			
F-statistic	12,0284			
Prob(F)	0,007955			

Розрахунки авторів

Третя модель показала, що збільшення військових витрат обумовлює зростання ВВП на 2,26% , отже у короткостроковому періоді військові витрати можуть стимулювати економіку через державні замовлення, зростання виробництва (зокрема ВПК), активізацію окремих галузей.

До усіх моделей був включений фактор війни (War), що характеризує умови, в яких відбувається економічний розвиток України. В результаті було встановлено, що ця змінна має сильний негативний вплив на економічний розвиток України (коефіцієнти: -30,1; -25,8; -95,8 % падіння реального ВВП у кожній моделі, p-value < 0,01). Отже, війна є найбільш деструктивним фактором, який різко знижує темпи економічного зростання України.

Таким чином, результати економетричного моделювання кількісно підтверджують висунуту гіпотезу про суттєвий негативний вплив глобальних геополітичних ризиків на економічний розвиток України. Найбільш вагомим чинником виступає рівень державної нестабільності, що відображається через інтегральний індекс крихкості держави. Водночас військові дії мають критично деструктивний ефект на економіку, зумовлюючи різке падіння ВВП. Разом з тим, зростання військових витрат у короткостроковому періоді може мати стимулюючий вплив на економічну активність. Отримані результати свідчать про необхідність формування ефективної системи управління ризиками для забезпечення макроекономічної стабільності та сталого розвитку України.

Практичне значення отриманих результатів полягає у необхідності формування ефективної системи управління ризиками, у тому числі через практичне використання у прогнозуванні представлених моделей; зміцнення інституційної спроможності держави; забезпечення макроекономічної стабільності в умовах зовнішніх шоків.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні вибірки даних, включенні додаткових змінних та застосуванні більш складних економетричних моделей.

Список використаних джерел:

[1] Державна служба статистики України (2026). *Валовий внутрішній продукт.* https://stat.gov.ua/
[2] Bulatova, O., Reznikova, N., Zakharova, O., & Sarbash, S. (2025). Modeling the patterns of the impact of militarization on macroeconomic development. *Journal of European Economy*, 24(3), 334–373. https://doi.org/10.35774/jee2025.03.334
[3] Konieczny, M. (2023). Features of the current geopolitical situation and foreign policy of independent Ukraine. *Foreign affairs*, 33(6). https://doi.org/10.46493/2663-2675.33(6).2023.22-29
[4] Nekhai, V. (2024). Economic Consequences of Geopolitical Conflicts for the Development of Territorial Communities in the Context of Economic and National Security of Ukraine. *Economic Affairs*, 69(1). https://doi.org/10.46852/0424-2513.2.2024.17
[5] SIPRI (2026). *Military Expenditure Database* https://www.sipri.org/databases/milex
[6] The Fund for Peace (2026). Fragile states index. https://fragilestatesindex.org/country-data/
[7] World Bank Group (2026). *Worldwide Governance Indicators*. https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive-data-access

ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE IMPACT OF GLOBAL GEOPOLITICAL RISKS ON UKRAINE'S ECONOMIC DEVELOPMENT

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:
Liliia Mykhailyshyn
Doctor of Economics, Professor,
Head of the International Economic Relations Department
Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ukraine
Olha Zakharova
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the International Economic Relations Department
Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ukraine
Yurii Korovchuk
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the International Economic Relations Department
Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ukraine
Serhiy Vasylchenko
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the International Economic Relations Department
Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ukraine

Summary. *This study examines the impact of global geopolitical risks on Ukraine's economic development using econometric modeling tools. The paper presents and analyzes regression models that allowed for a quantitative assessment of the impact of indicators reflecting the*

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

geopolitical situation (country risk, fragile state index, level of military spending, military operations) on Ukraine's economic growth rates. A statistically significant negative impact of country risk and the fragile state index on economic development was established. It was found that war is the most destructive factor causing a sharp decline in GDP. It was substantiated that an increase in military spending in the short term may have a stimulating effect on economic activity. The necessity of establishing an effective risk management system to ensure macroeconomic stability and sustainable development in Ukraine has been demonstrated.

Keywords: *economic growth; global risks; geopolitical risks; country risk; fragile state index; military spending; Ukraine.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.036

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ НАФТОГАЗОДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ: КІЛЬКІСНА ОЦІНКА ВПЛИВУ НА РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ ВИДОБУТКУ ВУГЛЕВОДНІВ

Птащенко Ліана Олександрівна
д-р. екон. наук, професор,
професор кафедри фінансів, банківського бізнесу та оподаткування
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Україна

Мазуренко Владислав Петрович
аспірант
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Україна

***Анотація**. Досліджено взаємозв'язок між якістю інвестиційного клімату та рентабельністю видобутку вуглеводнів в Україні. Проаналізовано структурні характеристики нафтогазодобувної промисловості, що свідчать про значний розрив між ресурсним потенціалом країни (підтверджені запаси газу – близько 1 трлн м³, прогнозні ресурси – 5–7 трлн м³) та фактичним рівнем їх освоєння. Здійснено оцінювання інвестиційного клімату галузі на основі Індексу інвестиційної привабливості України від Європейської Бізнес Асоціації, який за підсумками 2024 року становив 2,49 бали з 5 можливих. Обґрунтовано, що основним обмеженням для залучення інвестицій є інституційний, а не геологічний фактор. На основі моделювання NPV (чиста приведена вартість) програм буріння продемонстровано, що зниження середньозваженої вартості капіталу (WACC) з 20% до 15% збільшує NPV 12-річної програми на 36%, що перевищує ефект від зниження початкових капітальних витрат на 15%. Результати обґрунтовують пріоритет інституційних реформ над фіскальними пільгами у стратегії розвитку нафтогазового комплексу.*

***Ключові слова:** інвестиційний клімат, нафтогазодобувна галузь, ставка дисконтування, WACC, рентабельність видобутку, енергоспоживання.*

Постановка проблеми. Нафтогазодобувна галузь є одним із стратегічних секторів економіки України: за різними оцінками, частка нафти і природного газу у загальній структурі первинного енергоспоживання перевищує 50%, тоді як внутрішній видобуток здатен покривати лише близько третини потреб держави [12, с. 12; 10, с. 47]. Ця нерівновага не є новою – впродовж останніх десятиліть галузь демонструє постійну тенденцію до скорочення видобутку,

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

формуючи все більшу залежність від імпорту, що в свою чергу, впливає на геополітичні позиції держави на міжнародній сцені. Повномасштабне вторгнення російської федерації у 2022 р. перетворило цю проблему на питання виживання держави: припинення транзиту та відмова від імпорту газу з росії зробили нарощування внутрішнього видобутку питанням національної безпеки та геополітичної стабільності [14, с. 2].

Водночас ресурсна база України є досить значною. Підтверджені запаси природного газу категорій A+B+C1 становлять близько 1 трлн м³, а прогнозні ресурси з урахуванням нетрадиційних покладів сягають 5–7 трлн м³ [5, с. 8]. За цими показниками Україна посідає одне з передових місць в Європі. Виходячи з цього, можна стверджувати, що проблема полягає не у відсутності ресурсів, а у нездатності існуючої інституційної моделі забезпечити їх ефективне освоєння. Саме тому дослідження чинників інвестиційного клімату та їх кількісного впливу на рентабельність видобутку є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інвестиційної привабливості нафтогазодобувної галузі України висвітлені у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. О. В. Килин, О. М. Вітер та Н. А. Свелеба [9] у рамках своїх досліджень проаналізували стан та можливості розвитку інвестиційного середовища нафтогазового сектору, приділяючи особливу увагу впливу макроекономічних умов та регуляторних механізмів. В. В. Гараздюк [3] розглядав інституційні засади формування сприятливого інвестиційного клімату в газовій промисловості. В. Е. Лір та О. С. Биконя [10] аналізували стратегічні аспекти розвитку нафтогазового комплексу в умовах реформування енергетичного ринку. М. В. Диха [6] вивчала стан, проблеми та перспективи газовидобування в контексті енергоринку.

У зарубіжній літературі класичні підходи до оцінки інвестиційного клімату видобувних галузей представлено роботами Дж. Данінга [20], Д. Джонстона [27] та С. Тордо [29]. Методологію оцінки ризику країни для нафтогазових проєктів було розвинуто у працях А. Дамодарана [19]. Важливими є також аналітичні звіти Світового банку [28], ЄБРР [21] та EY [24] щодо інвестиційного клімату Центральної та Східної Європи.

Попри значну кількість досліджень, майже всі публікації зосереджували увагу на описовому аналізі інвестиційного клімату або на макроекономічних чинниках та показниках, не беручи до уваги конкретні інвестиційні проєкти видобутку. Практично відсутні роботи, в яких можна оцінити зв'язок якісних показників інвестиційного клімату (через ставку дисконтування, надбавку за ризик інвестування в країну та інші) з рентабельністю реальних програм буріння та видобутку. Ця прогалина не дозволяла обґрунтовано порівняти ефективність від різних інструментів стимулювання галузі – інституційних реформ, фіскальних пільг чи прямих субсидій.

Мета роботи. Метою статті є кількісне обґрунтування впливу якості інвестиційного клімату на рентабельність видобутку вуглеводнів в Україні. Для досягнення мети поставлено такі завдання: 1) проаналізувати стан та структурні характеристики нафтогазодобувної галузі України; 2) здійснити порівняльну оцінку інвестиційного клімату нафтогазодобувної галузі на основі Індексу інвестиційної привабливості Європейської Бізнес Асоціації та зниження

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

середньозваженої вартості капіталу (WACC); 3) провести моделювання NPV та аналіз чутливості до ставки дисконтування й ціни газу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стан та структурні характеристики нафтогазодобувної галузі України є незадовільними. У 2023 р. видобуток природного газу становив 18,8 млрд м³, що суттєво контрастує з піковим показником 68 млрд м³, досягнутим у 1975 р. [15]. Видобуток нафти і газового конденсату також перебуває в тривалому спадному тренді: 1,8 млн т нафти та 1,2 млн т конденсату у 2023 р. проти понад 4 млн т нафти в середині 1990-х [13, с. 34]. Головною причиною є виснаженість основного фонду продуктивних горизонтів Дніпровсько-Донецької западини (ДДЗ), яка забезпечує приблизно 90% газу та 70% нафти [11, с. 56]. За останніми даними, у 2024 році видобуток газу перевищив 19 млрд кубометрів, однак у 2025 році через масовані російські атаки на газовидобувну інфраструктуру він скоротився приблизно на 10,6% – до 16,97 млрд кубометрів [2].

Структура ринку видобутку характеризується надмірною концентрацією. АТ «Укргазвидобування» (УГВ), дочірня компанія НАК «Нафтогаз», забезпечує близько 73% загального обсягу газовидобутку, решта поділяється між ПАТ «Укрнафта» (~10%), ДТЕК Нафтогаз (~8%) та приватними операторами (~9%) [15, с. 18; 18, с. 31]. Подібна монополізація обмежує конкурентну мотивацію до технологічного оновлення та гальмує розвиток вітчизняного нафтосервісного ринку.

Вікова структура фонду свердловин поглиблює технологічну проблему: понад 65% діючих свердловин пробурена до 1990 р., їх середній вік перевищує 35 років [15, с. 22]. Свердловини радянської епохи здебільшого не пристосовані до сучасних методів інтенсифікації видобутку. За розрахунками EY (Ernst & Young), витрати на підтримання поточного рівня видобутку у виснаженому фонді щороку зростають на 5–8%, тоді як дебет продовжує знижуватись [24, с. 12]. Маючи величезний фонд свердловин та постійно падаючий дебет на виснажених родовищах, у спробах втримати падіння використовуються екстенсивні методи розроблення родовищ, що в свою чергу ще більше знижує можливість вилучення важкодоступних запасів старих родовищ. Відповідно, значна кількість коштів спрямовується на спорудження нових свердловин та підтримку фонду свердловин, який постійно збільшується. При цьому спостерігається пряма залежність: чим більше коштів спрямовується на утримання старих свердловин, тим менше їх залишається на впровадження нових технологій.

Яскравим прикладом є структура капітальних витрат нафтогазодобувної галузі. В структурі витрат зараз переважають видатки на підтримуюче буріння (55–60% CAPEX), при цьому спостерігаються мінімальні вкладення у геологорозвідку (5–8%). Власне ця статистика і є ознакою неефективного використання ресурсної бази, без достатнього відтворення запасів [15, с. 25; 18, с. 35]. Разом з тим, частка витрат на технології інтенсифікації видобутку не перевищує 12–15% від загального CAPEX [17, с. 9], тоді як, наприклад, у США цей показник сягає 35–45% [22, с. 112]. Такий розрив безпосередньо вказує на нереалізований потенціал галузі та неефективність використання наявної ресурсної бази.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

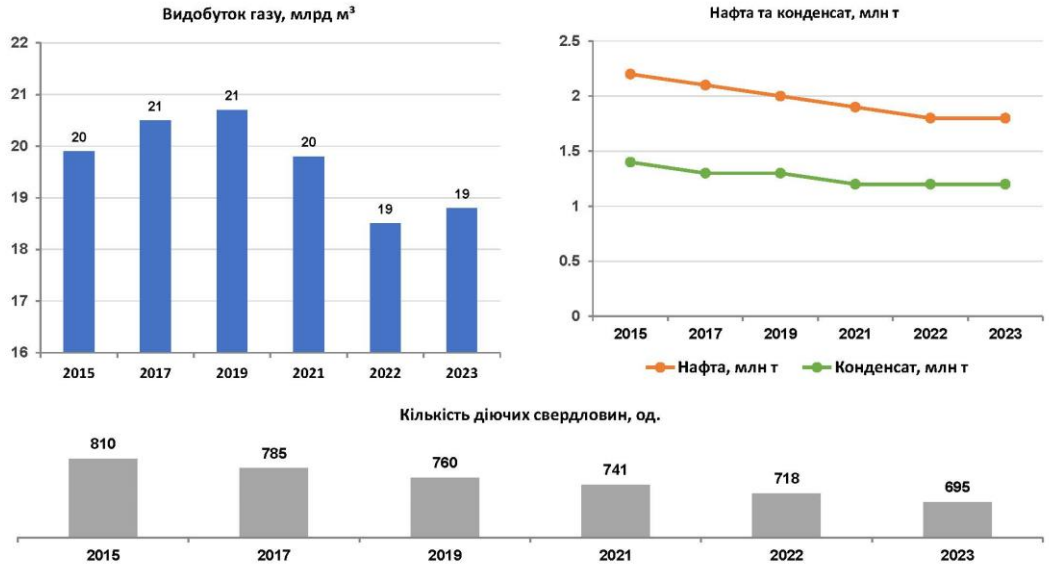

Рис. 1. Динаміка видобутку вуглеводнів в Україні, 2015–2023 рр.
[Складено авторами за даними Держгеонадра [4], НАК «Нафтогаз» [17], Міненерго [18] та оперативними даними [20]]

Повномасштабне вторгнення рф у лютому 2022 р. спричинило безпрецедентний шок для галузі: пошкодження інфраструктури, тимчасову втрату родовищ у зонах бойових дій, відтік кадрів та зростання витрат на безпеку [25, с. 11]. Водночас, це підвищило стратегічну цінність галузі в контексті енергетичної незалежності: за оцінками НАК «Нафтогаз», збільшення видобутку на 5 млрд м³/рік повністю закрило б залишкову потребу в імпорті [15, с. 30].

При проведенні оцінювання інвестиційного клімату нафтогазодобувної галузі України, за базу взято Індекс інвестиційної привабливості України, який щорічно розраховується Європейською Бізнес Асоціацією (ЄБА) на основі опитувань керівників компаній-членів. Хоча опитування менеджерів та керівників є досить суб'єктивним (не підтверджені макроекономічними показниками), однак вони показують реальні настрої менеджерів, які приймають кінцеві рішення про інвестування. За підсумками 2024 року інтегральний показник індексу становив 2,49 бали з 5 можливих, що є незначним покращенням порівняно з 2,44 бали у 2023 році [7]. У 2025 році цей показник зріс до 2,70 балів, наблизившись до рівня кінця 2021 року [8], однак величина балів свідчить про вкрай низьку оцінку бізнес-середовища з боку інвесторів.

Головними перешкодами для інвестицій, за даними опитувань Європейської Бізнес Асоціації, залишаються російська агресія, корупція, слабка судова система та валютні обмеження [8]. Проте, всупереч таким даним, частка компаній, які планують інвестувати в Україну, зросла з 57% у 2023 році до 72% у 2025 році, що свідчить про поступове відновлення довіри бізнесу [8].

Фіскальний режим нафтогазового видобутку сформований системою рентних платежів: для газу з покладів до 5000 м ставка становить 29%, глибше 5000 м – 14%, для нафти – 45% [1; 4, с. 28]. Ефективна ставка оподаткування рентабельних проєктів з урахуванням ПДВ та податку на прибуток сягає 65–75%

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[4, с. 30]. Проте, можна констатувати, що головна проблема – не абсолютний рівень ставок, а їхня нестабільність: за 2014–2023 рр. ставки рентних платежів змінювались чотири рази [4, с. 32]. За оцінками ЄБРР, непередбачувана зміна фіскального режиму підвищує ефективну вартість капіталу на 1,5–2,5 в.п., оскільки в умовах постійної ймовірності зміни ставки руйнується стала бізнес-модель [21, с. 14].

Ключовим показником для дослідження є середньозважена вартість капіталу (WACC). Проведений розрахунок за методикою А. Дамодарана свідчить, що станом на кінець 2023 р. WACC для нафтогазових проєктів в Україні становить 18–22% [19] – один із найвищих серед європейських юрисдикцій. До прикладу, для Норвегії – 7–9%, Польщі – 10–12%, Румунії – 11–13% [24, с. 18]. Головним чинником різниці є надбавка за ризик інвестування в країну (CRP), яка для України в умовах війни зросла до 10–12% [19].

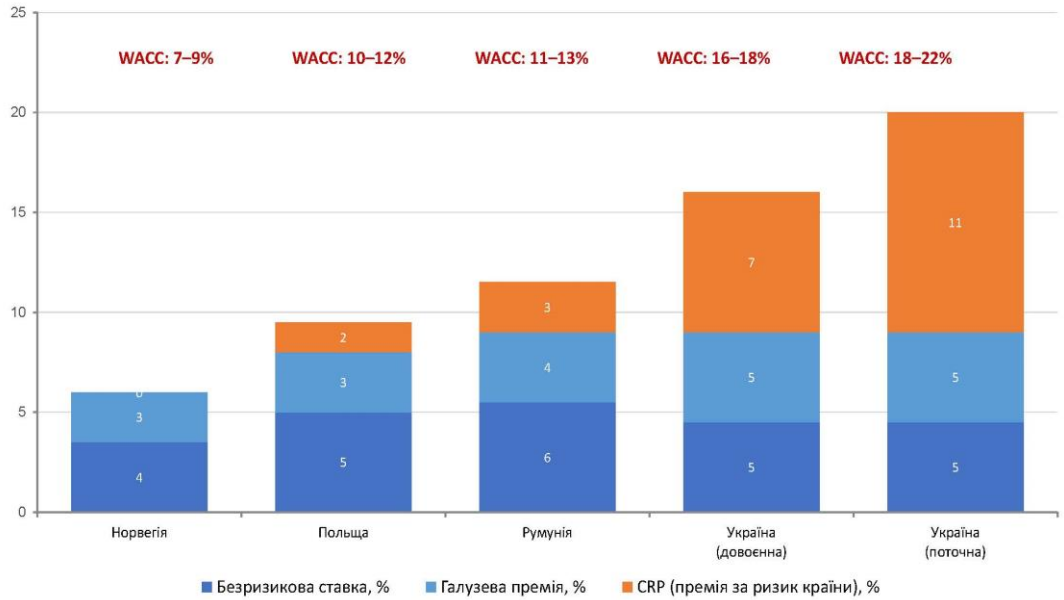

Рис. 2. Порівняльна характеристика WACC для нафтогазового комплексу

Джерело: розраховано авторами за методологією Дамодарана [19]; дані Bloomberg, ЄБРР [15], НБУ [16]

Далі слід накласти отримані показники на ймовірну рентабельність проєкту з буріння та видобутку. При цьому доцільно враховувати, що практичне значення різниці у ставках дисконтування дуже легко недооцінити, розглядаючи WACC як абстрактний фінансовий параметр. Для кількісного оцінювання впливу інвестиційного клімату на рентабельність видобутку розглянемо типовий приклад.

Візьмемо стандартну 12-річну програму буріння з W свердловинами на рік. Рентабельність програми оцінюється через чисту приведену вартість (NPV):

$$NPV = -I_0 + \Sigma^{T}_{t=1} CF(t) \cdot (1+r)^{-t} \quad (1)$$

де CF(t) – грошовий потік у рік t; I_0 – початкові капітальні витрати; r – ставка дисконтування (WACC). Результати моделювання при W=10 свердловин/рік та базовій ціні газу 280 $/тис. м³ подано у табл. 1.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Таблиця 1

Аналіз чутливості NPV 12-річної програми буріння до r та P
(млн дол., W=10 св./рік)

r \ P	200 $/тис.м³	240 $/тис.м³	280 $/тис.м³	320 $/тис.м³	360 $/тис.м³
r = 12%	+3 841	+5 126	+6 412	+7 697	+8 982
r = 15%	+2 987	+4 102	+5 218	+6 333	+7 448
r = 18%	+2 341	+3 311	+4 281	+5 251	+6 221
r = 20%	+2 054	+2 945	+3 833	+4 722	+5 611
r = 25%	+1 512	+2 228	+2 944	+3 660	+4 376
r = 28%	+1 201	+1 822	+2 443	+3 063	+3 684

Джерело: розраховано авторами

Дані таблиці 1 дозволяють зробити такі висновки. По-перше, зниження ставки дисконтування з 20% до 15% збільшує NPV програми на 36%, якщо взяти базову ціну газу 280 $/тис. м³. Це більший ефект, ніж зниження початкових капітальних витрат на 15%. По-друге, при ціні нижче 240 $/тис. м³ та ставці вище 25% показник NPV стає критично низьким, що створює зону неприйнятного ризику для інвесторів. По-третє, ефект від зниження ставки r з 20% до 15% є більшим, ніж від підвищення ціни газу на 40 $/тис. м³.

Цей результат є ключовим кількісним обґрунтуванням пріоритету інституційних реформ інвестиційного клімату над фіскальними пільгами у стратегії розвитку нафтогазодобувної галузі. Він узгоджується з позицією МВФ [26, с. 22] та рекомендаціями Секретаріату Договору до Енергетичної Хартії [23, с. 18] щодо пріоритетності стабільності регуляторного середовища перед прямими фінансовими стимулами.

Покращення інвестиційного клімату впливає на рентабельність видобутку через два взаємопов'язані механізми. Перший – пряме зниження ставки дисконтування через зменшення CRP, що безпосередньо збільшує NPV усіх довгострокових проєктів. Другий – залучення нових незалежних операторів і нафтосервісних компаній, що формує конкурентне середовище та прискорює технологічне оновлення галузі. Реформи, які одночасно активують обидва канали (правова визначеність, стабілізація фіскального режиму, спрощення ліцензування), будуть створювати основу для зародження економічно активного та конкурентного ринку, де бізнес-процеси будуть мотивувати галузь до розвитку, шукаючи доступ до раніше недоступних ресурсів як технологічних, так й економічних. Така система здатна створити значно більший ефект, ніж сума окремих стимулюючих заходів.

Висновки. На основі проведеного аналізу стану нафтогазодобувної галузі України та її інвестиційного клімату встановлено, що нафтогазодобувна галузь характеризується суттєвим розривом між значним ресурсним потенціалом (підтверджені запаси газу ~1 трлн м³) і низьким рівнем його реалізації. Структура CAPEX вказує на неефективне використання ресурсної бази – наприклад, частка витрат на інтенсифікацію видобутку та розвідку втричі нижча за відповідний показник вільної від цих обмежень економічної системи США.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Оцінювання інвестиційного клімату на основі Індексу інвестиційної привабливості Європейської Бізнес Асоціації (2,49 бали з 5 у 2024 році) підтверджує, що головним обмеженням є інституційний фактор: найнижчі оцінки відмічаються за правовою визначеністю, регуляторною стабільністю та рівнем корупції. WACC для нафтогазових проєктів в Україні становить 18–22% – це один із найвищих у Європі показників.

Аналіз видобувної програми з бурінням свердловин та оцінювання їх чистої приведеної вартості NPV в горизонті проєкту 12-ти років дозволив отримати ключовий результат: зниження WACC з 20% до 15% збільшує NPV 12-річної програми на 36%, що перевищує ефект від зниження початкових CAPEX на 15%. Це кількісно обґрунтовує пріоритет інституційних реформ – покращення правової визначеності, стабілізації фіскального режиму, зниження корупції – над прямими фіскальними пільгами, як інструменту залучення інвестицій та нарощування видобутку вуглеводнів. У подальшому планується оцінити, який саме внесок у зниження вартості капіталу робить кожна окрема реформа – стабільність податкового режиму, правова захищеність інвесторів, зниження корупції. Це дозволить визначити, які заходи мають найбільший пріоритет для залучення інвестицій у галузь.

Список використаних джерел:

[1] Верховна Рада України. (2010). *Податковий кодекс України (№ 2755-VI).* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

[2] Видобуток газу в Україні у 2025 році впав на 10%, до 17 млрд кубометрів. (2026, 4 квітня). *Forbes Ukraine*. https://forbes.ua/news/vidobutok-gazu-v-ukraini-u-2025-rotsi-vpav-na-10-do-17-mlrd-kubometriv-04042026-37737

[3] Гараздюк, В. В. (2024). Інституційні засади формування сприятливого інвестиційного клімату у газовій промисловості України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права, 42*, 324–333. https://doi.org/10.5281/zenodo.14599440

[4] Дем'яненко, С. І. (2022). Оподаткування видобутку вуглеводнів в Україні: порівняльний аналіз фіскального навантаження. *Фінанси України, (4)*, 22–38. https://doi.org/10.33763/finukr2022.04.022

[5] Державна служба геології та надр України. (2024). *Стан мінерально-сировинної бази України за 2023 рік.* https://www.geo.gov.ua/msnb

[6] Диха, М. В. (2021). Газовидобування в Україні: стан, проблеми, перспективи у системі енергоринку. *Науковий вісник ІФНТУНГ. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості, 2*(24), 7–16.

[7] Європейська Бізнес Асоціація. (б. д.). *Дослідження та аналітика.* https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analityka

[8] Індекс інвестиційної привабливості України у 2025 році зріс до довоєнного рівня. (2025, 27 листопада). *Inventure.* https://inventure.com.ua/uk/news/ukraine/

[9] Килин, О. В., Вітер, О. М., & Свелеба, Н. А. (2025). Оцінка та перспективи розвитку інвестиційного клімату нафтогазового сектору України. *Вісник Одеського національного університету, 30*(1(103)), 16–22. https://doi.org/10.32782/2304-0920/1-103-3

[10] Лір, В. Е., & Биконя, О. С. (2019). *Нафтогазовий комплекс України: стратегічні аспекти розвитку в умовах реформування енергетичного ринку*. ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[11] Лукін, О. Ю. (2018). *Перспективи нафтогазоносності надр України*. Геоінформ.
[12] Міністерство енергетики України. (2021). *Енергетична стратегія України на період до 2050 року.* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0659731-21
[13] Міністерство енергетики України. (2024). *Паливно-енергетичний баланс України 2023 р.*
[14] НАК «Нафтогаз України». (2023). *Стратегія розвитку НАК «Нафтогаз» 2023–2027.* https://www.naftogaz.com/ua/about-us/strategy
[15] НАК «Нафтогаз України». (2024). *Річний звіт 2023*. https://www.naftogaz.com/ua/information/reports
[16] Національний банк України. (2024). *Статистичний бюлетень за 2023 рік*. https://bank.gov.ua/ua/statistic/statistical-publications
[17] АТ «Укргазвидобування». (2024). *Річний звіт 2023*. https://ugv.com.ua/about/reports
[18] ПАТ «Укрнафта». (2024). *Річний звіт 2023*. https://www.ukrnafta.com/uk/media-center/press-releases
[19] Damodaran, A. (2023). *Country risk: Determinants, measures and implications — The 2023 edition.* NYU Stern School of Business. https://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/pdfiles/papers/CountryRisk2023.pdf
[20] Dunning, J. H. (2002). Determinants of foreign direct investment: Globalization-induced changes and the role of FDI policies. *OECD Working Papers on International Investment, 3*. https://doi.org/10.1787/716431899381
[21] European Bank for Reconstructin and Development. (2022). *Transition report 2022/23: The big convergence.* https://www.ebrd.com/transition-report-2022-23
[22] U.S. Energy Information Administration. (2023). *Hydraulic fracturing and well performance in US shale: Annual report 2023*. https://www.eia.gov/petroleum/drilling
[23] Energy Charter Secretariat. (2023). *Ukraine energy profile 2023.* https://www.energycharter.org/what-we-do/knowledge-centre/country-profiles
[24] Ernst & Young. (2023). *Oil & gas investment attractiveness barometer: Central and Eastern Europe 2023.*. https://www.ey.com/en_pl/oil-gas
[25] Global Energy Monitor. (2023). *Ukraine energy infrastructure war damage tracker 2023.* https://globalenergymonitor.org/projects/ukraine-energy-tracker
[26] Intenational Monetory Fund. (2022*). Fiscal monitor: Fiscal policy for climate transition.* https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2022/04/12/fiscal-monitor-april-2022
[27] Johnston, D. (1994). *International petroleum fiscal systems and production sharing contracts.* PennWell Books.
[28] Oxford Institute for Energy Studies. (2023*). Ukraine's gas sector under wartime conditions.* https://www.oxfordenergy.org/publications/ukraines-gas-sector
[29] Tordo, S., Tracy, B. S., & Arfaa, N. (2011). *National oil companies and value creation* (World Bank Working Paper No. 218). World Bank. https://doi.org/10.1596/978-0-8213-8831-0
[30] Zorya, S., Otieno, W., & Kessler, M. (2020). *Toward a new model for natural gas governance in Ukraine.* World Bank Group. https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34043

INVESTMENT CLIMATE OF UKRAINE'S OIL AND GAS SECTOR: QUANTITATIVE ASSESSMENT OF THE IMPACT ON HYDROCARBON PRODUCTION PROFITABILITY

Liana Ptashchenko
Doctor of Economic Sciences, Professor
National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Vladyslav Mazurenko
Postgraduate Student
National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine

Summary. *The relationship between the quality of the investment climate and the profitability of hydrocarbon production in Ukraine is investigated. The structural characteristics of the upstream oil and gas industry are analyzed, revealing a significant gap between the country's resource potential (proven gas reserves of approximately 1 trillion m³, forecast resources of 5–7 trillion m³) and the actual level of their development. The investment climate of the industry is assessed on the basis of the Investment Attractiveness Index of Ukraine compiled by the European Business Association, which, as of the end of 2024, amounted to 2.49 out of 5 possible points. It is shown that the main constraint on attracting investment is institutional rather than geological. On the basis of NPV (net present value) modelling of drilling programmes, it is demonstrated that a reduction in the weighted average cost of capital (WACC) from 20% to 15% increases the NPV of a 12-year programme by 36%, which exceeds the effect of a 15% reduction in initial capital expenditures. The results substantiate the priority of institutional reforms over fiscal incentives in the development strategy of the oil and gas sector.*

Keywords: *investment climate, oil and gas extraction industry, discount rate, WACC, production profitability, energy consumption.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 23.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

International scientific journal «Grail of Science» | № 67 (May 2026)
ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.037

ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ВОЛАТИЛЬНОСТІ ЦІН ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ ПІД ВПЛИВОМ ФРАГМЕНТОВАНОЇ РИНКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Андрейчук Станіслав Казимирович
канд. наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри соціології та соціальної роботи
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Манзій Олександра Степанівна
канд. фіз.-мат. наук, доцент,
доцент кафедри прикладної математики
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Уханська Оксана Михайлівна
канд. фіз.-мат. наук, доцент,
доцент кафедри прикладної математики
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Сеник Андрій Петрович
канд. фіз.-мат. наук, доцент,
доцент кафедри прикладної математики
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Анотація. *Робота присвячена розробці та вдосконаленню інструментальних методів оцінювання волатильності фінансових активів в умовах фрагментованості ринкової інформації. У роботі критично переосмислюється вплив асиметричних інформаційних потоків на процеси ціноутворення, де особлива увага приділяється трансформації класичних моделей під дією цифровізації економіки. Автор досліджує механізми взаємодії між публічними даними, інсайдерськими сигналами та технологічними чинниками, що детермінують ринкову динаміку. Через призму поєднання гіпотези ефективного ринку та концепцій поведінкових фінансів обґрунтовано математичний інструментарій для ідентифікації ризиків та оптимізації інвестиційних стратегій. Результати дослідження поглиблюють розуміння процесів формування вартості активів та забезпечують методичне підґрунтя для прогнозування трендів у нестабільному фінансовому середовищі.*

Ключові слова: *волатильність; фінансові активи; фрагментована інформація; ціноутворення; інструментальні методи; цифрова економіка; математичне моделювання.*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Актуальність дослідження зумовлена зростаючою складністю фінансових ринків, де цифровізація призводить до надмірної фрагментації інформаційних потоків. Традиційні моделі оцінювання волатильності часто не враховують асиметрію та нерівномірність поширення даних, що знижує точність прогнозів. Потребує вирішення проблема розробки інструментальних методів, здатних інтегрувати розрізнену ринкову інформацію для адекватної оцінки ризиків та забезпечення стабільності ціноутворення в умовах цифрової економіки.

Дослідження внутрішньоденної волатильності на європейських майданчиках підтверджують, що фрагментація торгівлі та активність високочастотних трейдерів суттєво впливають на цінову ефективність, особливо в періоди відкриття ринку [7]. Використання мережевого аналізу та концепції «волатильності волатильності» (Vol-of-Vol або VVIX) дозволяє візуалізувати спільні компоненти ризику та доводить, що фрагментація може призводити до структурних змін у зв'язності активів [1]. Сучасні трансформації фінансових послуг зумовлені не лише геополітичними факторами, а й цифровими інноваціями, що потребує інтеграції штучного інтелекту з експертним аналізом для прогнозування складних ринкових динамік [13]. Порівняльний аналіз економетричних моделей GARCH та методів глибокого навчання (LSTM, CNN) демонструє перевагу нейронних мереж у фіксації нелінійних залежностей, особливо за наявності структурних розривів у фінансових часових рядах [2]. Питання волатильності також розглядається через призму бізнес-циклів, де врахування змінного в часі ризику та динаміки людського капіталу дозволяє пояснити значні коливання цін на активи та показники безробіття [5]. Глобальні аспекти фрагментації валютних ринків та волатильності обмінних курсів створюють специфічні виклики для фінансування ланцюгів поставок, що вимагає розробки адаптивних механізмів внутрішнього кредитування [3].

Важливим вектором досліджень є вплив фрагментованої інформації із соціальних медіа та новинних ресурсів на поведінку інвесторів. Теоретичне обґрунтування ланцюгів передачі інформації та використання методів аналізу настроїв (Sentiment Analysis) дає змогу трансформувати емоційні реакції ринку у структуровані дані для предиктивних моделей [12]. Емпіричні дані свідчать про асиметричний вплив настроїв у Twitter (X) на волатильність ринків, що розвиваються, де негативні новини мають потужніший ефект левериджу порівняно з позитивними [9]. Оцінка медіа-впливу за допомогою специфічних мовних моделей, таких як FinBERT, виявляє неоднорідність впливу різних джерел на котирування технологічних гігантів [6]. Специфічні платформи, як-от Reddit, також виступають значущими факторами впливу на акції з великою капіталізацією, корелюючи з обсягами торгів та ціновими сплесками [4]. Окрему загрозу становлять непідтверджені чутки на фінансових форумах, кількісна оцінка яких за допомогою методів інтелектуального аналізу даних підтверджує їхній дестабілізуючий вплив на ринкове середовище [14]. Методологічний апарат оцінювання ризиків доповнюється застосуванням байєсівського підходу, що дозволяє моделювати кредитні ризики в умовах невизначеності [10], а також дослідженням ролі функцій активації в нейронних мережах для підвищення точності аналізу фінансових часових рядів [11].

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Сучасний ринок спеціалізованого програмного забезпечення пропонує багатопрофільний інструментарій для моніторингу, аналізу та візуалізації фінансових даних, що є критично важливим для прийняття обґрунтованих інвестиційних рішень в умовах фрагментації ринкової інформації. Зокрема, платформи Personal Capital та Quicken Premiere забезпечують комплексне відстеження активів у режимі реального часу, дозволяючи інвесторам інтегрувати різні типи інвестицій у єдину систему управління. Для оперативного аналізу ринкових тенденцій та управління портфелями значного поширення набули сервіси StockMarketEye та Yahoo Finance, які поєднують у собі зручність інтерфейсу з потужними можливостями моніторингу цінних паперів.

Особливе місце у професійному сегменті посідає система Bloomberg Terminal, що виступає галузевим стандартом у світовій фінансовій індустрії, надаючи аналітику та новини в реальному часі для потреб алгоритмічної торгівлі та ризик-менеджменту. Аналітичне оцінювання активів забезпечують системи Morningstar Portfolio Manager та Portfolio Visualizer. Остання пропонує спеціалізований набір інструментів для оптимізації розподілу активів, тестування стратегій на базі історичних даних та моделювання інвестиційних сценаріїв. Використання зазначених сервісів дозволяє мінімізувати ризики завдяки візуалізації графіків цінової динаміки та діаграм впливу, що трансформують масиви сирих даних у інтуїтивно зрозумілі моделі для підтримки рішень.

Важливим технологічним підґрунтям для сучасних досліджень є фінансові API, такі як Yahoo Finance, Quandl, Alpha Vantage та Financial Modeling Prep (FMP). Вони функціонують як потужні шлюзи для отримання структурованої інформації: від поточних котирувань та історичної ретроспективи до фундаментальних показників балансу компаній та макроекономічних індикаторів. Висока функціональність цих інтерфейсів дозволяє автоматизувати збір даних для алгоритмічних стратегій та глибокого інвестиційного аналізу.

Водночас розвиток галузі свідчить про зміщення фокусу в бік інтелектуалізації програмних систем. Високий потенціал для портфельного менеджменту мають методи машинного навчання та штучного інтелекту, які інтегруються у сучасні аналітичні платформи. Застосування алгоритмів керованого та некерованого навчання в архітектурах нейронних мереж значно спрощує процес побудови прогнозних моделей, дозволяючи ефективно ідентифікувати закономірності у великих масивах фрагментованої інформації та адаптувати інвестиційні стратегії до мінливої волатильності ринку.

Метою роботи є обґрунтування інструментарію оцінки волатильності фінансових активів в умовах фрагментації інформаційного поля. Дослідження фокусується на виявленні нелінійних зв’язків між надходженням інформації та зміною ринкової вартості, що дозволяє вдосконалити наявні моделі оцінки ризиків і стратегії оптимізації портфелів через призму арбітражного ціноутворення та інтелектуального аналізу даних.

Теоретико-методологічні основи та моделі ціноутворення фінансових інструментів.

Класичні підходи до визначення вартості фінансових активів базуються на фундаментальних припущеннях про раціональність учасників ринку та ефективність інформаційного обміну. Гіпотеза ефективного ринку (EMH) стверджує, що поточні ціни миттєво відображають усю наявну інформацію,

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

роблячи будь-які коливання вартості випадковими та непередбачуваними. У такій системі очікувана дохідність безпосередньо корелює з рівнем прийнятного ризику, а інструменти технічного чи фундаментального аналізу втрачають свою прогностичну силу. Цей підхід доповнюється теорією раціональних очікувань, відповідно до якої інвестори формують свої прогнози на основі повного аналізу економічних закономірностей, що зазвичай приводить ринок до стану стійкої рівноваги. Проте практична реалізація цих концепцій часто обмежена когнітивними ресурсами суб'єктів та фрагментарним характером доступу до даних, що створює передумови для зростання волатильності.

Для формалізації цих теоретичних зв'язків у фінансовій практиці застосовується інструментарій кількісного оцінювання, який дозволяє встановити «справедливу вартість» активів через математичне моделювання ризиків. Найбільш вживаною є модель оцінки капітальних активів (CAPM), де необхідна норма прибутку визначається через коефіцієнт бета, що відображає чутливість активу до загальноринкових коливань. У випадках, коли йдеться про стабільні компанії з регулярними виплатами, застосовується модель дисконтування дивідендів (DDM), яка розглядає поточну ціну акції як приведену вартість майбутніх грошових потоків. Обидві моделі критично залежать від точності прогнозних параметрів, що в умовах інформаційної асиметрії може призводити до суттєвих цінових спотворень.

Складнішим є процес ціноутворення похідних фінансових інструментів, де фундаментальну роль відіграє параметр волатильності. Модель Блека-Шоулза дозволяє розрахувати вартість європейських опціонів, інтегруючи дані про ціну базового активу, час до експірації та безризикову ставку. Водночас біноміальна модель пропонує гнучкіший ітераційний підхід, аналізуючи дерево можливих станів ціни на дискретних проміжках часу, що особливо актуально для інструментів із можливістю дострокового виконання. Поряд із цими математичними методами широко використовується аналіз за допомогою мультиплікаторів, таких як відношення ціни до прибутку чи виручки, що дозволяє оцінити актив через порівняння з ринковими аналогами. Усі розглянуті інструменти утворюють єдину методологічну базу, ефективність якої безпосередньо визначається повнотою та структурованістю вхідної інформації, оскільки будь-яка фрагментація даних деформує результати оцінювання та провокує нестабільність ринкових котирувань.

Поняття та класифікація інформації на фінансовому ринку.

Інформаційне середовище фінансового ринку становить сукупність кількісних та якісних даних, аналітичних висновків та оперативних новин, що формують підґрунтя для прийняття інвестиційних рішень. Роль інформації є визначальною у процесі ціноутворення, оскільки саме через її інтерпретацію учасниками ринку визначається справедлива вартість активів, яка є підставою прийняття інвестиційних рішень, що в свою чергу зумовлює рівень волатильності на фінансовому ринку.

Фундаментальний пласт становить публічна інформація, до якої належать офіційні фінансові звіти, пресрелізи емітентів та макроекономічні індикатори. Завдяки доступності через відкриті джерела цей тип даних забезпечує базовий рівень прозорості ринку, дозволяючи інвесторам аналізувати загальновідомі факти. Натомість приватна інформація охоплює відомості, які ще не стали

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

надбанням громадськості та часто мають конфіденційний характер. Її специфічним різновидом є інсайдерські дані, якими володіють особи всередині компаній (менеджмент, великі акціонери). Така інформація щодо майбутніх угод, реальних фінансових результатів або кадрових змін має критичний вплив на вартість активів, проте її використання для торгівлі до офіційного оприлюднення зазвичай обмежується законодавством задля запобігання ринковій маніпуляції.

Якісно інший характер має аналітична інформація, яка не є простою фіксацією фактів, а результатом інтелектуальної обробки публічних та вторинних даних. Аналітики синтезують галузеві тенденції, фінансові коефіцієнти та ринкові прогнози, трансформуючи розрізнені відомості у структуровані стратегії. У сучасних умовах цей сегмент суттєво доповнюється даними, що генеровані алгоритмами та системами штучного інтелекту. Завдяки здатності обробляти надвеликі масиви інформації (Big Data), такі системи виявляють приховані кореляції та нелінійні закономірності, які залишаються непомітними для традиційного аналізу.

Взаємодія цих типів інформації створює динамічне середовище, де швидкість доступу до даних та якість їхньої обробки визначають конкурентні переваги учасників. У контексті фрагментованого ринку саме нерівномірність розподілу та різна швидкість засвоєння цих інформаційних потоків стають основними драйверами коливань цін та аномальної волатильності фінансових інструментів.

Роль інформаційної складової у формуванні цін на інструменти фінансового ринку.

Інформаційний фактор є визначальним детермінантом ціноутворення, оскільки він формує базу для прийняття рішень усіма категоріями учасників ринку. Згідно з класичними уявленнями про ринкову ефективність, будь-яка нова значуща інформація має майже миттєво інтегруватися у вартість активів, що виключає можливість систематичного отримання надприбутків. Проте на практиці цей процес супроводжується значною волатильністю, спричиненою реакцією ринку на корпоративні події, такі як публікація квартальних звітів, оголошення про злиття та поглинання або кадровий менеджмент вищої ланки. Крім мікроекономічних чинників, на ринкові настрої суттєво впливають макроекономічні індикатори (ВВП, рівень інфляції та безробіття), а також публічна риторика лідерів держав і керівників центральних банків, чиї заяви щодо монетарної політики здатні радикально змінити інвестиційні рішення.

Особливу проблему для стабільності ринку становить інформаційна асиметрія, за якої доступ до важливих відомостей розподілений нерівномірно. Приватна інформація, що не є доступною широкому загалу, створює умови для отримання специфічних конкурентних переваг. Використання таких даних, особливо інсайдерського характеру, часто призводить до суттєвого відхилення котирувань від їхньої справедливої вартості ще до офіційного оприлюднення фактів. Це порушує принцип рівності умов для інвесторів і стимулює професійних аналітиків до розробки методів «імітації» або передбачення прихованих ефектів.

У прагненні виявити непублічні факти, аналітики застосовують поглиблений аудит фінансової звітності, аналіз непрямих галузевих маркерів та

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

моніторинг законодавчих ініціатив. Сучасним етапом розвитку цього напряму є використання технологій машинного навчання та штучного інтелекту для обробки великих масивів неструктурованих даних. Алгоритмічні моделі дозволяють ідентифікувати складні патерни та приховані кореляції, які залишаються непомітними для традиційного аналізу, що підвищує точність прогнозування ринкових трендів.

Таким чином, інформація виступає не лише основою для поточного оцінювання активів, а й ключовим інструментом передбачення майбутніх рухів ринку. Здатність ефективно інтерпретувати новини, розпізнавати ознаки маніпуляцій та адаптуватися до мінливих умов через аналіз великих даних дозволяє інвесторам мінімізувати ризики в умовах високої волатильності. У контексті фрагментованого ринку саме швидкість та якість перетворення розрізнених інформаційних потоків у структуровані прогнози стає головним чинником успішного портфельного менеджменту.

Аналітичний огляд впливу знакових інформаційних подій на процеси ціноутворення.

Практична ретроспектива фінансових ринків дає змогу виділити кілька критичних випадків, де інформаційний фактор став каталізатором радикальних цінових трансформацій та структурних змін у регулюванні. Одним із найбільш показових прикладів деструктивного впливу інформаційної асиметрії став крах корпорації Enron у 2001 році. Тривале приховування фінансових зобов'язань та маніпуляції зі звітністю створили ілюзію стабільності, що призвело до глибокого розриву між ринковою ціною та реальною внутрішньою вартістю активів. Викриття цих фактів спричинило масштабне банкрутство, що не лише завдало колосальних збитків інвесторам, а й радикально змінило законодавче поле, зокрема через прийняття Закону Сарбейнса-Окслі, спрямованого на підвищення прозорості корпоративних даних.

Цифрова трансформація ринків призвела до появи нових типів інформаційних ризиків, яскравим прикладом яких став Flash Crash 2010 року. У цьому випадку екстремальна волатильність була спровокована не фундаментальними новинами, а специфікою функціонування високочастотних алгоритмів. Автоматизовані системи, зреагувавши на локальний імпульс продажів, ініціювали ланцюгову реакцію, що призвела до миттєвого падіння індексу Dow Jones на понад 1000 пунктів із подальшим швидким відновленням. Цей інцидент продемонстрував вразливість фінансової архітектури до технологічних факторів та змусив регуляторів переглянути підходи до нагляду за алгоритмічною торгівлею, впроваджуючи механізми автоматичної зупинки торгів (circuit breakers) для стабілізації ринку в моменти аномальних коливань.

Політичні події також виступають потужними джерелами непередбачуваної інформації, що підтверджується реакцією ринків на результати референдуму щодо Brexit у 2016 році. Несподіваний для більшості аналітиків вихід Великобританії з ЄС став класичним прикладом події типу «чорний лебідь», спровокувавши стрімке падіння фунта стерлінгів до багаторічних мінімумів та масштабний відтік капіталу з глобальних ринків. Цей кейс підкреслив критичну роль геополітичної стабільності у формуванні ринкових очікувань та змусив учасників ринку інтегрувати політичні ризики як ключову складову в моделі оцінювання волатильності.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Спільним для всіх розглянутих випадків є те, що інформація — чи то у формі сфальсифікованої звітності, алгоритмічного сигналу чи результату політичного волевиявлення — виступає основним драйвером цінової динаміки. Аналіз цих подій підтверджує, що здатність ринку до абсорбції інформації не є ідеальною, а затримки або викривлення в її передачі неминуче призводять до сплесків волатильності. Таким чином, детальне вивчення історичних прецедентів є необхідним для розробки сучасних інструментальних методів оцінювання ризиків в умовах фрагментованого інформаційного середовища.

Вплив інформаційних детермінант на ринкову вартість та стратегії інвестування.

Інформаційні відкриття та корпоративні скандали виступають потужними чинниками дестабілізації ринкової вартості, справляючи як негайний, так і довготривалий вплив на капіталізацію суб'єктів господарювання. Викриття фінансових маніпуляцій або етичних порушень зазвичай призводить до різкого падіння ціни акцій, що супроводжується панічними продажами та втратою довіри до емітента. Окрім прямого зниження вартості активів, такі події часто спричиняють погіршення кредитних рейтингів, що автоматично збільшує вартість залучення капіталу та обмежує операційні можливості компанії. У ширшому масштабі системні скандали підривають довіру до цілих галузей або ринків, провокуючи регуляторні зміни, спрямовані на посилення нагляду, прозорості та аудиту. Це змушує компанії впроваджувати складніші стратегії кризового менеджменту та підвищувати етичні стандарти корпоративного управління для відновлення інвестиційної привабливості.

Процес прийняття інвестиційних рішень у таких умовах базується на глибокій інтерпретації доступних даних, де інформація слугує інструментом мінімізації ризиків та ідентифікації прихованих можливостей. Оцінювання базових активів традиційно здійснюється через аналіз фундаментальних показників — річних та квартальних звітів, балансів та декларацій, що дозволяють визначити реальний фінансовий стан емітента. Цей підхід доповнюється галузевим та макроекономічним аналізом, у межах якого інвестори відстежують динаміку інфляції, рівень безробіття та виробничу активність для розуміння загального контексту ринкових трендів.

Поряд із фундаментальним аналізом, значну роль відіграє технічний підхід, що фокусується на вивченні цінових патернів та обсягів торгівлі для прогнозування майбутніх коливань. Проте в умовах цифровізації ринків усе більшого значення набуває сентиментальний аналіз, який дозволяє кількісно оцінювати настрої учасників через моніторинг новинних стрічок, професійних блогів та соціальних медіа. Висока швидкість поширення фрагментованої інформації зумовлює активне використання алгоритмічної торгівлі. Складні програмні комплекси здатні обробляти великі масиви даних у режимі реального часу, виявляючи закономірності та кореляції, недоступні для традиційних методів аналізу.

Події березня 2026 року становлять особливий науковий інтерес як екстремальний приклад каскадного впливу геополітичної інформації на стабільність глобальних сировинних та фондових ринків. Згідно зі статистичними даними EIA та результатами аналізу даних [8], що отримані від

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

провайдерів фінансової інформації, ціна нафти марки Brent в березні 2026 року продемонструвала зростання на 50% відносно показників початку року, досягнувши позначки 94 дол. за барель. Критичним тригером волатильності стало блокування Ормузької протоки — ключової логістичної артерії, що забезпечує транзит близько 20% світового постачання нафти та суттєвих обсягів скрапленого природного газу (LNG).

Даний період характеризувався аномально високим ступенем кореляції між дискретними новинними потоками та ринковими котируваннями. Динаміка цін на нафту (рис. 1) та газ (рис. 2) у цей період є емпіричним підтвердженням концепції «новинного збурення часового ряду» в умовах фрагментованої інформації. Цей феномен проявляється як різка деформація стаціонарного або повільно еволюційного процесу формування ціни під впливом зовнішньої інформаційної події. Внаслідок такого збурення ринкова система переходить у режим підвищеної волатильності, де горизонт затухання коливань стає важкопрогнозованим. Це свідчить про те, що раптова поява критично значущих даних у фрагментованому інформаційному полі здатна миттєво змінювати параметри фінансових моделей, ініціюючи тривалі періоди нестабільності, які не можуть бути адекватно описані класичними лінійними методами прогнозування.

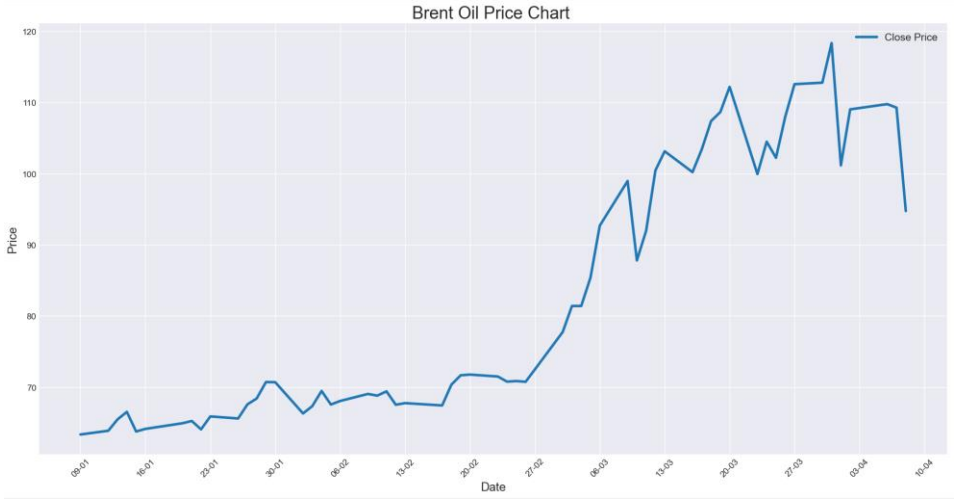

Рис. 1. Графік зміни ціни на нафту Brent в період з 9 січня по 9 квітня

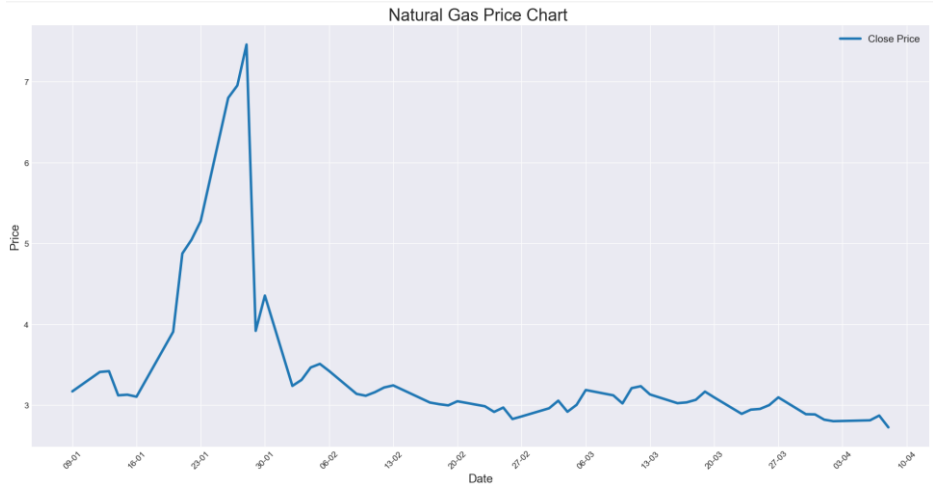

Рис. 2. Графік зміни ціни на природній газ у період з 9 січня по 9 квітня

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Характерною особливістю досліджуваного періоду є виражена дивергенція між ціновою динамікою енергоносіїв та ринковою капіталізацією профільних корпорацій. Попри стрімку висхідну тенденцію на ринку нафти та газу, де зростання вартості активів досягло 40%, цінні папери лідерів нафтогазового сектору продемонстрували стриману позитивну динаміку в діапазоні 1–8% [8]. Така статистична невідповідність є наслідком специфічної реакції інвесторського середовища на сукупність системних ризиків, що домінували в інформаційному полі.

Ключовим детермінантом стримування зростання капіталізації стала загроза фізичного руйнування виробничих потужностей та критичної логістичної інфраструктури. Окрім чинників безпосередньої операційної небезпеки, на формування ринкових котирувань суттєво впливала висока невизначеність щодо тривалості конфлікту, а також очікування активного регуляторного втручання. Зокрема, фрагментована інформація про можливе використання державами стратегічних енергетичних резервів для стабілізації цін створила додатковий тиск на очікувану дохідність акцій.

Глибока взаємозалежність та специфіка кореляційних зв'язків між котируваннями провідних галузевих компаній, таких як Chevron, Shell, BP та ExxonMobil, а також світовими цінами на нафту і природний газ, відображена на кореляційній тепловій карті (рис. 3). Представлена візуалізація демонструє високу щільність статистичних зв'язків усередині енергетичного сектору, що підтверджує системний характер впливу фрагментованої зовнішньої інформації на профільні активи, попри обмежену реакцію їхньої ринкової вартості на зростання цін базового товару.

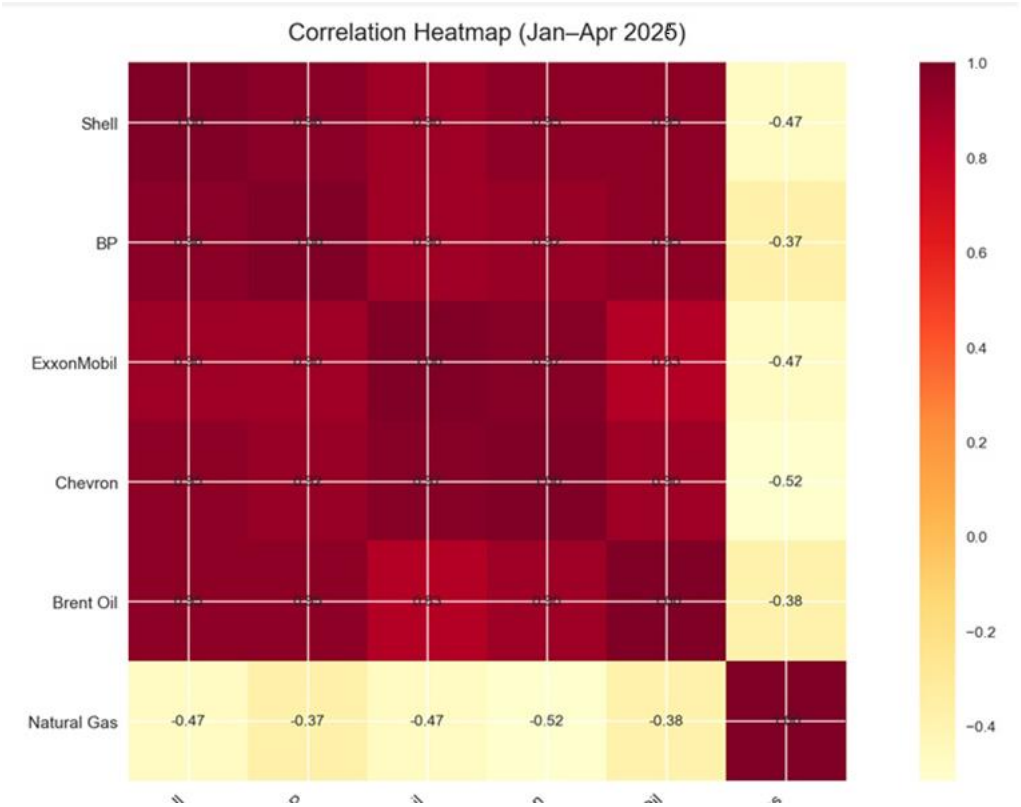

Рис. 3. Кореляційна теплова карта нафтових компаній та енергопродуктів

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Таким чином, навіть у секторі, який внаслідок фрагментованої ринкової інформації безпосередньо виграє від високих цін на нафту, ринкові очікування залишалися стриманими.

Отже, ефективність інвестиційної діяльності в умовах високої волатильності залежить не лише від доступу до інформаційних потоків, а й від наявності інструментарію для їхньої коректної інтерпретації. Поєднання класичних методів оцінювання з новітніми технологіями інтелектуального аналізу даних дозволяє інвесторам адаптувати свої стратегії до мінливих умов ринку, трансформуючи інформаційні сигнали в обґрунтовані фінансові рішення.

Методологічний інструментарій та технології обробки ринкової інформації.

Сучасний аналіз фінансових ринків базується на синтезі кількісних та якісних методів, що дозволяє інвесторам формувати цілісне уявлення про динаміку активів. Кількісний підхід охоплює технічний аналіз, спрямований на ідентифікацію історичних закономірностей у цінових рухах, та фундаментальний аналіз, що фокусується на оцінці фінансового стану емітентів і макроекономічних показників. Важливою складовою є також квантитативні методи, що використовують складні алгоритмічні моделі для автоматизації пошуку оптимальних торгових стратегій. Натомість якісні методи орієнтовані на контекстуальне розуміння ринку через моніторинг новинних подій, політичних змін та експертних оцінок, що є критично важливим для ідентифікації ризиків, які неможливо формалізувати числовими показниками.

Ефективність цих методів безпосередньо залежить від розвитку технологій збору та обробки інформації. Автоматизовані системи, що базуються на використанні API та методів веб-скрапінгу, дозволяють акумулювати дані з біржових майданчиків, фінансових порталів та новинних агентств у режимі реального часу. Застосування технологій Big Data у поєднанні з машинним навчанням та штучним інтелектом відкриває можливості для аналізу колосальних масивів неструктурованої інформації, виявляючи приховані кореляції та ринкові тренди. Для забезпечення високої швидкості обчислень використовуються розподілені мережі та методи квантового моделювання, що дозволяють виконувати складні аналітичні операції з мінімальними часовими витратами. Спеціалізовані фінансові термінали та інтегровані платформи надають учасникам ринку уніфікований доступ до цих інструментів, створюючи єдине середовище для прийняття рішень.

Технологічні інновації докорінно змінили швидкість розповсюдження та доступність ринкових відомостей. Високошвидкісні мережі зв'язку та оптичні канали передачі даних забезпечують миттєву трансляцію цінових сигналів між глобальними фінансовими центрами. Автоматизація процесів збору та аналізу мінімізує людський фактор, дозволяючи алгоритмам виявляти патерни та реагувати на ринкові шоки швидше, ніж це можливо за традиційного підходу. Додатковий рівень безпеки та достовірності даних забезпечується впровадженням технології блокчейн, яка дозволяє створювати децентралізовані системи обміну інформацією без участі посередників.

У підсумку, інтеграція передових методів аналізу та інноваційних технологій сприяє формуванню більш прозорого, точного та оперативного

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

інформаційного середовища. Для сучасного фінансового ринку це означає значне скорочення часу між появою новини та її відображенням у вартості активу. Здатність учасників ринку володіти цим технологічним стеком та ефективно інтерпретувати отримані дані в умовах інформаційної фрагментації стає ключовим чинником забезпечення стабільності інвестиційних портфелів та успішної адаптації до мінливої ринкової кон'юнктури.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дозволяють констатувати, що в умовах цифрової трансформації фінансових ринків інформаційний чинник став ключовим детермінантом ринкової волатильності. Аналіз теоретичних основ ціноутворення засвідчив, що класичні концепції, зокрема гіпотеза ефективного ринку та теорія раціональних очікувань, потребують переосмислення через призму інформаційної фрагментації. Нерівномірність розподілу даних та різна швидкість їхньої обробки учасниками ринку створюють умови для виникнення інформаційної асиметрії, що безпосередньо призводить до аномальних цінових коливань та відхилення вартості активів від їхніх фундаментальних значень.

У роботі обґрунтовано, що ефективність сучасного портфельного менеджменту залежить від інтеграції традиційних економетричних моделей (CAPM, DDM, Блека-Шоулза) у новітні інструменти інтелектуального аналізу даних. Доведено, що застосування технологій машинного навчання та штучного інтелекту дозволяє ідентифікувати приховані патерни у великих масивах неструктурованої інформації (Big Data), що є недоступним для класичних методів аналізу. Це дає змогу інвесторам не лише оперативніше реагувати на інформаційні шоки та корпоративні скандали, а й прогнозувати ринкові тренди з вищим ступенем точності.

Дослідження історичних кейсів, таких як Flash Crash 2010 року, реакція ринків на Brexit, а також аналіз подій березня 2026 року в енергетичному секторі фондового ринку підтвердило, що швидкість розповсюдження інформації та алгоритмізація торгівлі можуть як підвищувати ліквідність, так і виступати джерелом системних ризиків. Технологічні інновації, включаючи високошвидкісні API та розподілені обчислення, докорінно змінили ландшафт фінансового аналізу, забезпечивши доступ до ринкових сигналів у режимі реального часу.

Перспективи подальшого розвитку у цьому напрямку полягають у:

- розробці гібридних моделей оцінювання волатильності, що поєднують байєсівські підходи та глибоке навчання для кращої адаптації до структурних розривів у фінансових часових рядах;
- дослідженні механізмів впливу альтернативних даних (сентимент-аналіз соціальних медіа, супутникові дані, поведінкові маркери) на точність короткострокових прогнозів;
- вдосконаленні регуляторних фреймворків для моніторингу алгоритмічної торгівлі з метою запобігання маніпуляціям в умовах фрагментованого інформаційного середовища.

Подальші наукові пошуки мають бути спрямовані на створення інтелектуальних систем підтримки прийняття рішень, здатних автоматично

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

фільтрувати інформаційний шум та виділяти релевантні сигнали, що забезпечить стійкість фінансових стратегій у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

[1] Bastidon, C., & Jawadi, F. (2024). Trade fragmentation and volatility-of-volatility networks. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money, 91*(C). https://doi.org/10.1016/j.intfin.2023.101908

[2] Chung, V., Espinoza, J., & Quispe, R. (2025). Forecasting financial volatility under structural breaks: A comparative study of GARCH models and deep learning techniques. *Journal of Risk and Financial Management, 18*(9), 494. https://doi.org/10.3390/jrfm18090494

[3] Gregory, A., Maxwell, O., Muhammad, A., Edirin, J., Sinebe, M., Nneka, C., Isyaku, M., Labaran, F., Odiase, B., & Ogbebor, E. (2026). *Exchange rate volatility, global currency fragmentation, and supply chain financing: Evidence from European and African firms*. Research Square. https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-9081866/v1

[4] Kaya, H., Maramraju, A., & Nallapu, A. (2023). The impact of social media related events on the price volatility of mega-cap technology stocks. *Financial Markets, Institutions and Risks, 7*(4), 14–23. https://doi.org/10.61093/fmir.7(4).14-23.2023

[5] Kehoe, P. J., Lopez, P., Midrigan, V., & Pastorino, E. (2023). Asset prices and unemployment fluctuations: A resolution of the unemployment volatility puzzle. *The Review of Economic Studies, 90*(3), 1304–1357. https://doi.org/10.1093/restud/rdac048

[6] Kim-Hahm, H., Abou-Zaid, A. S., & Mohd, A. (2025). News vs. social media: Sentiment impact on stock performance of big tech companies. *Journal of Risk and Financial Management, 18*(12), 660. https://doi.org/10.3390/jrfm18120660

[7] Ligot, S., Gillet, R., & Veryzhenko, I. (2021). Intraday volatility smile: Effects of fragmentation and high frequency trading on price efficiency. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money, 75*, 101437. https://doi.org/10.1016/j.intfin.2021.101437

[8] Маркович Б.М., Сеник А.П., Мороз Д.А., Сеник Ю.А. (2026). Цифровий аналіз новинних потоків як інструмент прогнозування ринкової волатильності. // Грааль науки. – 2026. – № 66: proceedings of the X correspondence international scientific and practical conference "Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities", April 17th, 2026. – P. 316–327. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.04.2026.032

[9] Naidoo, T. (2025). Social media and financial markets: The impact of Twitter sentiment on the Johannesburg Stock Exchange. *Modern Finance, 3*(4), 80–95. https://doi.org/10.61351/mf.v3i4.428

[10] Senyk, A., Manziy, O., Pelekh, V., Futryk, Y., & Senyk, Y. (2025). The role of functional activation in neural networks in the context of financial time series analysis. *Mathematical Modeling and Computing, 12*(1), 299–309. https://doi.org/10.23939/mmc2025.01.299

[11] Senyk, A. P., Manziy, O. S., Ohloblin, P. E., Senyk, Y. A., & Krasiuk, O. P. (2024). Application of the Bayesian approach to modeling credit risks. *Mathematical Modeling and Computing, 11*(4), 1025–1034. https://doi.org/10.23939/mmc2024.04.1025

[12] Sun, Y., & Wang, Y. (2025). The impact of news and social media on the stock market. *Advances in Economics, Management and Political Sciences, 180*, 10–17. https://doi.org/10.54254/2754-1169/2025.22600

[13] Zadvornykh, S. (2025). Volatility on stock exchanges and its impact on transformations in the financial services market. *Financial and Credit Systems: Prospects for Development, 3*, 75–87. https://doi.org/10.26565/2786-4995-2025-3-06

[14] Zhang, H., Chen, Y., Rong, W., Wang, J., & Tan, J. (2022). Effect of social media rumors on stock market volatility: A case of data mining in China. *Frontiers in Physics, 10*, 987799. https://doi.org/10.3389/fphy.2022.987799

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

INSTRUMENTAL METHODS FOR ASSESSING THE VOLATILITY OF FINANCIAL ASSETS PRICES UNDER THE INFLUENCE OF FRAGMENTED MARKET INFORMATION

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:
Stanislav Andreichuk
Ph.D in Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Sociology and Social Work
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Oleksandra Manziy
Ph.D in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Applied Mathematics
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Oksana Ukhanska
Ph.D in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Applied Mathematics
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Andrij Senyk
Ph.D in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Applied Mathematics
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Summary. *This research focuses on the development and refinement of instrumental methods for assessing the volatility of financial assets under the conditions of fragmented market information. The paper critically re-examines the impact of asymmetric information flows on pricing processes, with particular emphasis on the transformation of classical models driven by the digitalization of the economy. The study investigates the interaction mechanisms between public data, insider signals, and technological factors that determine market dynamics. Through the synthesis of the Efficient Market Hypothesis and behavioral finance concepts, the author substantiates a mathematical toolkit for risk identification and investment strategy optimization. The findings provide a deeper understanding of asset valuation processes and offer a methodological framework for forecasting economic trends within a highly volatile and unstable global financial environment.*

Keywords: *volatility; financial assets; fragmented information; pricing; instrumental methods; digital economy; mathematical modeling.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.038

МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ФОРМУВАННЯ ESG-ОРІЄНТОВАНОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ СТРАТЕГІЧНИХ KPI

Сейсебаєва Наталія Григорівна
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування
Запорізький національний університет, Україна

Шевченко Олександра Тарасівна
бухгалтер-екперт
ПП «АФ «Синтез-Аудит-Фінанс», Україна

Анотація. *У статті обґрунтовано методичний інструментарій формування ESG-орієнтованої звітності підприємства як критичного елемента стратегічного управління в умовах євроінтеграції. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю адаптації українського бізнесу до жорстких вимог європейських стандартів нефінансової звітності (ESRS) та впровадження механізму транскордонного вуглецевого коригування (CBAM), що є обов'язковим для експортерів електротехнічної продукції [2; 5].*

Метою роботи є розробка прикладних рекомендацій щодо інтеграції екологічних, соціальних та управлінських показників у звіт про управління через систему стратегічних KPI. Об'єктом дослідження обрано процес формування обліково-аналітичної інформації про сталий розвиток, а практична апробація проведена на прикладі ПрАТ «ЗЕАЗ».

Наукова новизна дослідження полягає у розробці комплексної моделі інтеграції нефінансових показників, яка, на відміну від існуючих підходів, поєднує екологічні метрики (зокрема питому енергоємність та викиди CO2) із фінансовими показниками стійкості. Автором удосконалено аналітичний інструментарій через адаптацію методу ланцюгових підстановок для факторного аналізу енергоємності, що дозволяє відокремити результативність внутрішніх управлінських рішень від впливу зовнішніх цінових чинників.

Особливу увагу приділено обліково-аналітичному забезпеченню соціальної складової (S). Запропоновано інноваційний підхід до обліку витрат на цивільний захист та безпеку персоналу, розглядаючи їх не як поточні операційні витрати, а як стратегічні інвестиції у стабільність людського капіталу в умовах роботи прифронтового підприємства. Практичне значення одержаних результатів полягає у створенні доказової бази нефінансових даних, що підвищує інвестиційну привабливість підприємства та забезпечує відповідність міжнародним вимогам верифікації звітності.

Ключові слова: : *ESG-показники; звіт про управління; стратегічні KPI; сталий розвиток; стандарти ESRS; енергоефективність; обліково-аналітичне забезпечення; євроінтеграція.*

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації глобальної економіки сталий розвиток перестав бути суто декларативним концептом, перетворившись на обов'язкову вимогу функціонування бізнесу. Проблема дослідження обумовлена кількома критичними факторами. Впровадження Директиви CSRD та стандартів ESRS у Європейському Союзі висуває безпрецедентні вимоги до розкриття нефінансової інформації. Для українських підприємств, що інтегровані в європейські ланцюги постачання, відсутність чітких інструментів підготовки такої звітності стає бар'єром для експорту (особливо в контексті регулювання CBAM).

Існує суттєва суперечність між традиційною фінансовою звітністю, орієнтованою на минулі події, та потребою стейкхолдерів у прогнозній інформації щодо ESG-ризиків. Наявний «Звіт про управління» часто має описовий, формальний характер і не містить кількісних індикаторів, які б дозволяли оцінити реальний прогрес підприємства у сфері сталого розвитку.

Ключова проблема полягає в тому, що показники ESG (екологічні, соціальні та управлінські) існують окремо від системи стратегічного планування та бухгалтерського обліку. Не сформовано чіткого алгоритму, як саме перетворити абстрактні цілі сталого розвитку на конкретні стратегічні KPI, що мають бути інтегровані в облікову систему та відображені у звітності.

Для вітчизняних промислових підприємств (зокрема таких, як ПрАТ «ЗЕАЗ») постає додаткова проблема: як поєднати вимоги екологічної декарбонізації з необхідністю виживання та інвестування в безпеку персоналу (соціальний аспект), і як ці специфічні витрати обліковувати та презентувати інвесторам.

Таким чином, центральною проблемою є відсутність дієвого методичного інструментарію, який би дозволив синтезувати облікові дані з показниками стратегічної результативності (KPI) для формування об'єктивного та верифікованого ESG-профілю підприємства у звіті про управління. Це унеможливлює ефективне управління ризиками сталого розвитку та знижує конкурентоспроможність бізнесу на міжнародному рівні.

Аналіз досліджень та публікацій. За результатами аналізу тематики нефінансової звітності, сталого розвитку та специфіки електротехнічної галузі (зокрема в контексті підготовки фахівців для таких підприємств, як ПрАТ «ЗЕАЗ»), питання обліково-аналітичного забезпечення інформації про сталий розвиток розглядаються у працях таких науковців, як С. Кузнецова – фахівець з інтегрованої звітності та стратегічного управлінського обліку, що є критичним для формування KPI сталого розвитку; О. Петрук – досліджує розвиток бухгалтерського обліку в контексті сталого розвитку та екологічного аудиту; Г. Головчак та Т. Гнатьєва – займаються питаннями удосконалення обліку та аналізу діяльності підприємств (їхні праці часто цитуються в контексті цифровізації та нових форм звітності); О. Кондратюк та І. Орлов – висвітлюють проблеми нефінансової звітності та її верифікації (аудиту); М. Бездушна – активно досліджує облікове забезпечення соціальної відповідальності бізнесу (КСВ); О. Кантаєва – фахівець з обліку екологічної діяльності та формування екологічних показників у звіті про управління.

Мета роботи. Метою статті є обґрунтування та розробка прикладного методичного інструментарію інтеграції нефінансових ESG-показників

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

(екологічних, соціальних та управлінських) у систему корпоративної звітності через механізм стратегічних KPI для забезпечення сталого розвитку підприємства та підвищення його інвестиційної привабливості в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Трансформація парадигми корпоративної звітності в умовах сталого розвитку вимагає перегляду традиційних облікових підходів. Основним інструментальним базисом тут виступає концепція інтегрованого мислення, яка передбачає розгляд капіталу підприємства не лише у фінансовому, а й у природному, людському та соціальному вимірах.

Центральним елементом методичного інструментарію є відповідність стандартам ESRS (European Sustainability Reporting Standards). Згідно з Директивою 2022/2464 (CSRD), підприємства мають розкривати інформацію за принципом «подвійної суттєвості» (double materiality), що потребує специфічного інструментарію збору даних як про вплив компанії на довкілля, так і про вплив екологічних факторів на фінансовий стан підприємства.

Ключовим методичним прийомом у дослідженні визначено побудову системи стратегічних KPI, які виступають «містком» між стратегією сталого розвитку та бухгалтерським обліком. На відміну від загальних індикаторів, стратегічні KPI у сфері ESG повинні бути:

– кількісно вимірюваними (на основі первинних документів обліку енергії, відходів, витрат на персонал);

– релевантними галузевим стандартам (зокрема вимогам CBAM для промислового сектору);

– інтегрованими у систему мотивації менеджменту.

Для ПрАТ «ЗЕАЗ» автором запропоновано декомпозицію ESG-цілей через систему індикаторів, де екологічний аспект (E) оцінюється через питому енергоємність продукції, соціальний (S) – через коефіцієнт плинності кадрів та обсяг інвестицій у безпеку, а управлінський (G) – через рівень прозорості та дотримання етичних кодексів.

Впровадження стратегічних KPI у звіт про управління ПрАТ «ЗЕАЗ» вимагає не лише констатації фактів, а й глибокого аналізу причинно-наслідкових зв'язків. Ключовим інструментом такого аналізу у межах екологічної складової (E) запропоновано методику ланцюгових підстановок, адаптовану для оцінки енергоємності виробництва.

Це дозволяє вирішити критичну проблему управлінського обліку: відокремити реальну ефективність енергозберігаючих заходів (внутрішній фактор) від впливу волатильності цін на енергоносії та обсягів виробництва (зовнішні фактори). Для проведення аналізу використаємо розраховані дані підприємства за 2024–2025 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Вихідні дані для факторного аналізу енергоспоживання ПрАТ «ЗЕАЗ»

Показник	Умовне позначення	2024 рік (базовий)	2025 рік (звітний)	Відхилення (+/-)
Чистий дохід від реалізації, тис. грн	Q	32 265,80	28 525,90	-3 739,90

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Продовження табл. 1

Показник	Умовне позначення	2024 рік (базовий)	2025 рік (звітний)	Відхилення (+/-)
Загальні витрати на електроенергію, тис. грн	E	1 600,40	1 500,00	-100,4
Середній тариф на електроенергію, грн/кВт·год	p	6	7,5	1,5
Обсяг спожитої електроенергії, тис. кВт·год	W	266,7	200	-66,7
Питома енергоємність, кВт·год / тис. грн доходу	n = W / Q	8,26	7,01	-1,25

Джерело: розраховано автором на основі фінансової та управлінської звітності ПрАТ «ЗЕАЗ».

Для розрахунку впливу факторів на загальну зміну витрат на енергоносії (ΔE) використаємо трифакторну модель:

$$E = Q \times n \times p \quad (1)$$

де:
Q – обсяг виробництва (чистий дохід);
n – технологічна енергоємність (питоме споживання на одиницю доходу);
p – вартість одиниці енергоресурсу (тариф).

Проведемо розрахунок методом ланцюгових підстановок (табл. 2), що дозволить поетапно визначити внесок кожного чинника у формування фінального показника екологічної ефективності.

Таблиця 2

Розрахунок впливу факторів на зміну витрат на енергоносії ПрАТ «ЗЕАЗ» методом ланцюгових підстановок

Етап розрахунку	Формула розрахунку	Значення, тис. грн	Вплив фактору
Базовий рівень (2024)	E0=Q0×n0×p0	1600,4	–
Підстановка 1 (вплив доходу)	Esub1=Q1×n0×p0	1414,9	ΔE(Q)=−185,5
Підстановка 2 (вплив технології)	Esub2=Q1×n1×p0	1200	ΔE(n)=−214,9
Звітний рівень (2025)	E1=Q1×n1×p1	1500	ΔE(p)=+300,0
Разом			-100,4

Джерело: аторська розробка

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Здійснений аналіз дозволяє зробити важливі висновки для звіту про управління. Незважаючи на загальне зниження витрат на 100,4 тис. грн, внутрішня ефективність управління ресурсами була значно вищою.

1. Технологічний фактор (ΔE(n) = -214,9 тис. грн) – це ключовий ESG-показник. Зниження питомої енергоємності з 8,26 до 7,01 кВт·год/тис.грн свідчить про успішну модернізацію виробничих ліній або оптимізацію енергоспоживання в неробочий час. Це прямий результат управлінських рішень, який має бути відображений у розділі «Екологічна відповідальність» як доказ декарбонізації.

2. Ціновий фактор (ΔE(p) = +300,0$ тис. грн) – відображає зростання ринкових тарифів, що знаходиться поза межами контролю менеджменту. Без впроваджених заходів з енергоефективності, витрати підприємства зросли б значно суттєвіше.

3. Обсяговий фактор (ΔE(Q) = -185,5$ тис. грн) – зниження доходів призвело до пропорційного зменшення споживання, що є екстенсивним шляхом економії.

Результати факторного аналізу запропоновано інтегрувати у звіт про управління у формі порівняльної діаграми «ціль-факт» та таблиці внеску підрозділів. Такий інструментарій забезпечує верифікованість даних для міжнародних інвесторів та підтверджує готовність ПрАТ «ЗЕАЗ» до вимог CBAM, оскільки підприємство може чітко довести зниження питомих викидів CO2 на одиницю виробленої продукції завдяки технологічному фактору.

Цей підхід трансформує звіт про управління з формального звіту на аналітичну базу для «зеленого» інвестування, дозволяючи стейкхолдерам бачити реальний прогрес підприємства на шляху до кліматичної нейтральності.

В умовах глобалізації та посилення регуляторних вимог ЄС, ПрАТ «ЗЕАЗ» постає перед вибором (або необхідністю поєднання) двох найбільш авторитетних методологічних баз – Глобальної ініціативи звітності (GRI) та Європейських стандартів звітності зі сталого розвитку (ESRS) [4]. Хоча обидві системи спрямовані на підвищення прозорості ESG-діяльності, вони мають суттєві концептуальні відмінності.

Стандарти GRI історично є найбільш поширеними у світі. Їхня філософія базується на відображенні впливу підприємства на економіку, довкілля та людей для широкого кола стейкхолдерів. Натомість ESRS, розроблені EFRAG у межах Директиви CSRD [2], є обов'язковими для виконання в межах ЄС та мають більш жорстку структуру, орієнтовану передусім на інвесторів та регуляторні органи.

Таблиця 3

Порівняльна характеристика фундаментальних параметрів GRI та ESRS

Параметр порівняння	Стандарти GRI	Стандарти ESRS
Основна мета	Підзвітність перед суспільством щодо впливу підприємства.	Забезпечення порівнянності даних для капітальних ринків ЄС.
Концепція суттєвості	Суттєвість впливу (Impact Materiality): як компанія впливає на світ.	Подвійна суттєвість (Double Materiality): вплив на світ + фінансовий вплив на компанію.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Продовження табл. 3

Параметр порівняння	Стандарти GRI	Стандарти ESRS
Статус	Добровільні (у більшості юрисдикцій).	Обов'язкові для компаній, що підпадають під CSRD.
Структура	Універсальні, галузеві та тематичні стандарти.	Поперечні (General) та тематичні (E, S, G) стандарти.
Рівень деталізації	Гнучкий підхід до розкриття.	Високий ступінь деталізації (понад 1000 точок даних).

Джерело: дані сформовано з [2; 4]

Для ПрАТ «ЗЕАЗ» ключовим викликом при переході на ESRS є впровадження принципу подвійної суттєвості.

Методика GRI вимагає від ПрАТ «ЗЕАЗ» звітувати про те, як його виробничі процеси (наприклад, викиди при виготовленні продукції) впливають на екосистему регіону.

Методика ESRS [4] змушує підприємство аналізувати також фінансову суттєвість – як кліматичні зміни або нове екологічне законодавство (наприклад, CBAM) вплинуть на фінансовий стан, грошові потоки та вартість капіталу підприємства в майбутньому.

Аналіз технічних вимог показує, що ESRS значною мірою інкорпорували показники GRI, проте суттєво їх розширили у частині кількісних метрик та часових горизонтів (коротко-, середньо- та довгострокові цілі) [6].

1. Екологічна сфера (Environmental) – GRI зосереджується на абсолютних показниках споживання. ESRS (зокрема стандарт E1 «Зміна клімату») вимагає від ПрАТ «ЗЕАЗ» детального розкриття планів переходу (Transition Plans) до низьковуглецевої економіки та оцінки потенційних фінансових втрат від фізичних ризиків (повені, засухи).

2. Соціальна сфера (Social) – GRI 403 (Охорона праці) є основою, проте ESRS S1 вимагає глибшого аналізу «гідної оплати праці» (Living Wage) порівняно з мінімальною заробітною платою та деталізації соціального захисту персоналу в умовах роботи в прифронтових територіях, що є критичним для ПрАТ «ЗЕАЗ».

3. Управлінська сфера (Governance) – ESRS G1 приділяє значну увагу діловій етиці, культурі управління та відносинам з постачальниками, вимагаючи розкриття механізмів запобігання корупції в усьому ланцюжку створення вартості, а не лише всередині підприємства.

З огляду на прагнення ПрАТ «ЗЕАЗ» до виходу на ринки ЄС, стратегічно вірним підходом є гармонізація. Оскільки стандарти ESRS побудовані з урахуванням сумісності з GRI, підприємству рекомендується:

– використовувати існуючі збори даних за GRI як фундамент;

– доповнити систему обліку аналітикою для розрахунку фінансової суттєвості (ризики та можливості);

– запровадити цифрову ідентифікацію показників (XBRL-тегування), що є обов'язковим для ESRS, але не вимагається GRI.

Порівняльний аналіз свідчить, що ESRS є більш складною та інтегрованою системою, яка перетворює нефінансову звітність на частину фінансового

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

менеджменту. Для ПрАТ «ЗЕАЗ» перехід від GRI до ESRS означає еволюцію від простого інформування про екологічні заходи до стратегічного управління кліматичними та соціальними ризиками, що безпосередньо впливають на інвестиційну привабливість підприємства.

Висновки. Результати проведеного дослідження підтверджують, що трансформація обліково-аналітичного забезпечення ПрАТ «ЗЕАЗ» у напрямі сталого розвитку є не лише вимогою європейського законодавства (CSRD/ESRS), а й стратегічною необхідністю для зміцнення ринкових позицій. За підсумками аналізу розроблено наступні висновки та пропозиції:

– традиційна фінансова звітність більше не є вичерпним джерелом інформації для стейкхолдерів. Встановлено, що для ПрАТ «ЗЕАЗ» критично важливо перейти від фрагментарного висвітлення екологічних витрат до системного формування Звіту про управління, який включає нефінансові KPI. Порівняльний аналіз стандартів GRI та ESRS показав, що останні вимагають впровадження принципу подвійної суттєвості [6], що має стати фундаментом нової звітної парадигми підприємства;

– з метою легітимізації збору та відображення ESG-даних, пропонується внести наступні зміни до Наказу про облікову політику ПрАТ «ЗЕАЗ» [1]: включити до переліку об'єктів обліку нефінансові капітали (природний, людський, соціально-репутаційний), впровадити окремі субрахунки до рахунку 91 «Загальновиробничі витрати» та 92 «Адміністративні витрати» для акумулювання витрат на енергоефективність, екологічний аудит та соціальні програми для персоналу;

– для інтеграції ESG-показників у Звіт про управління пропонується використовувати матричну систему індикаторів: *Екологічні (E) (*питома вага відновлюваної енергії в енергобалансі, інтенсивність викидів парникових газів на одиницю продукції), *соціальні (S) (*коефіцієнт плинності кадрів, індекс задоволеності персоналу, обсяг інвестицій у навчання на одного працівника), *Управлінські (G) (*відсоток незалежних членів Наглядової ради, наявність сертифікованої системи антикорупційного комплаєнсу);

– перехід на стандарти ESRS потребує високої точності даних, що неможливо забезпечити ручними методами. Рекомендовано впровадити спеціалізований модуль на базі діючої ERP-системи [3]. Це дозволить автоматизувати розрахунок Scope 1, 2 та 3, забезпечити верифікацію даних для зовнішнього аудиту та тегування звітності у форматі XBRL;

– пропонується створити в структурі бухгалтерії або фінансового департаменту окремий підрозділ (або призначити відповідальну особу) – ESG-контролера. До його обов'язків належатиме координація збору нефінансової інформації між виробничими підрозділами, відділом кадрів та службою охорони праці, а також контроль за відповідністю звітності актуальним міжнародним стандартам.

Реалізація запропонованих заходів дозволить ПрАТ «ЗЕАЗ» сформувати прозору систему обліково-аналітичного забезпечення, яка відповідає глобальним трендам сталого розвитку, забезпечує довіру інвесторів та сприяє довгостроковій економічній стійкості підприємства в умовах інтеграції до ринку ЄС.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Список використаних джерел:

[1] Bezdushna, M. S. (2021). *Oblikovo-informatsiine zabezpechennia upravlinnia stalym rozvytkom pidpryiemstva: teoriia i metodolohiia* [Accounting and information support for sustainable development management of the enterprise: Theory and methodology] (Monograph). Tsentr uchbovoi literatury.

[2] Commission Delegated Regulation (EU) 2023/2772 of 31 July 2023 supplementing Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council as regards sustainability reporting standards (European Sustainability Reporting Standards). (2023). *Official Journal of the European Union.* http://data.europa.eu/eli/reg_del/2023/2772/oj

[3] Kuznietsova, S. A. (2023). Intehrovana zvitnist yak instrument stratehichnoho upravlinnia v umovakh staloho rozvytku [Integrated reporting as a tool of strategic management in the conditions of sustainable development]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (48). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-42

[4] Petruk, O. M., & Holovchak, H. V. (2023). Bukhhalterskyi oblik v konteksti vprovadzhennia standartiv ESRS [Accounting in the context of implementing ESRS standards]. *Naukovyi visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, (2).

[5] Regulation (EU) 2023/956 of the European Parliament and of the Council of 10 May 2023 establishing a carbon border adjustment mechanism. (2023). *Official Journal of the European Union*. http://data.europa.eu/eli/reg/2023/956/oj

[6] Schaltegger, S., & Burritt, R. (2017). *Contemporary environmental accounting: Issues, concepts and practice. Routledge.*

[7] Shkolnyk, I., & Batrakova, T. (2024). ESG transformation of the national economy: Challenges for industrial enterprises. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice,* 1(54).

METHODOLOGICAL TOOLKIT FOR DEVELOPING ESG-ORIENTED REPORTING OF AN ENTERPRISE THROUGH A SYSTEM OF STRATEGIC KPIs

Nataliia Seisebaieva
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Accounting and Taxation
Zaporizhzhia National University, Ukraine
Oleksandra Shevchenko
Expert Accountant
PE "AF "Syntez-Audit-Finance", Ukraine

Summary. The article substantiates the methodological toolkit for generating ESG-oriented reporting of an enterprise as a critical element of strategic management in the context of European integration. The relevance of the study is driven by the necessity for Ukrainian businesses to adapt to the rigorous requirements of the European Sustainability Reporting Standards (ESRS) and the implementation of the Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM), which is mandatory for exporters of electrical products.

The purpose of the work is to develop practical recommendations for integrating environmental, social, and governance indicators into the management report through a system of strategic KPIs. The object of the study is the process of forming accounting and analytical information on sustainable development, and practical testing was conducted on the example of PrJSC "ZEAZ".

The scientific novelty of the research lies in the development of a comprehensive model for the

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

integration of non-financial indicators, which, unlike existing approaches, combines environmental metrics (specifically, specific energy intensity and CO2 emissions) with financial stability indicators. The author has improved the analytical toolkit through the adaptation of the chain substitution method for the factor analysis of energy intensity, which allows for the separation of the effectiveness of internal management decisions from the influence of external price factors.
Particular attention is paid to the accounting and analytical support of the social component (S). An innovative approach to accounting for costs related to civil protection and personnel safety is proposed, considering them not as current operating expenses, but as strategic investments in the stability of human capital under the operating conditions of a front-line enterprise. The practical significance of the results obtained lies in the creation of an evidence base of non-financial data, which increases the investment attractiveness of the enterprise and ensures compliance with international requirements for reporting verification.
***Keywords**: ESG indicators; management report; strategic KPIs; sustainable development; ESRS standards; energy efficiency; accounting and analytical support; European integration.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 27.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)
DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.039

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКСПЕРТНОГО ОЦІНЮВАННЯ ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ SMART-ТЕХНОЛОГІЙ У БУДІВЕЛЬНІЙ ГАЛУЗІ

Ходак Володимир Дмитрович
аспірант кафедри менеджменту організацій
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Анотація. *У статті досліджено фактори, що впливають на рівень розвитку SMART-технологій в управлінні будівельним бізнесом. Розглянуто особливості цифрової трансформації галузі в умовах обмеженості статистичних даних і фрагментарності інформаційного забезпечення, що ускладнює об'єктивне кількісне оцінювання. Установлено доцільність застосування методу експертних оцінок як ключового аналітичного інструменту, що дозволяє отримувати узгоджені кількісні оцінки та визначати відносну значущість факторів впливу. Систематизовано основні групи факторів, зокрема технологічні, економічні, соціально-організаційні, інфраструктурні та еколого-нормативні, які формують середовище впровадження SMART-рішень у будівельних підприємствах. Визначено, що рівень цифрової зрілості підприємств, доступність інвестиційних ресурсів, розвиток IT-інфраструктури та готовність персоналу до впровадження інновацій є критичними детермінантами ефективності використання інтелектуальних технологій. Обґрунтовано, що інтеграція BIM-технологій, IoT-систем і засобів автоматизованого моніторингу сприяє підвищенню операційної ефективності та якості управлінських рішень. Доведено можливість використання отриманих результатів для обґрунтування управлінських рішень, визначення пріоритетних напрямів цифрової трансформації та підвищення ефективності, конкурентоспроможності й стійкості будівельних підприємств в умовах динамічного технологічного середовища.*
Ключові слова: *SMART-технології; будівельний бізнес; експертні оцінки; цифровізація; фактори розвитку.*

Постановка проблеми. Кількісний аналіз факторів, які формують рівень розвитку SMART-технологій в управлінні будівельним бізнесом, є необхідним елементом наукового дослідження, оскільки дає змогу перейти від описового трактування тенденцій до вимірювання інтенсивності впливу окремих детермінант. Управлінські рішення в будівельній галузі ґрунтуються на складних взаємодіях між технічними, економічними, організаційними та нормативними чинниками, тому якісних характеристик недостатньо для визначення реальної ваги кожного фактора. Кількісний підхід забезпечує формування вимірюваного інформаційного поля, у межах якого можливо визначити пріоритети впровадження SMART-технологій, оцінити рівень

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

технологічної готовності підприємств, виявити «вузькі місця» у цифровізації процесів і визначити оптимальні напрями інвестування. Збирання числових даних дозволяє ідентифікувати динаміку, співвідношення та пропорції між факторами, що впливає на точність прогнозування технологічного розвитку будівельного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні дослідження у сфері цифрової трансформації будівельної галузі зосереджені на інтеграції технологій BIM, IoT, штучного інтелекту та аналітики даних як ключових інструментів підвищення ефективності управління проєктами. У роботі Zhang J. [1] обґрунтовано, що технології BIM виступають базовою платформою цифровізації будівництва, забезпечуючи інтеграцію інформаційних потоків та підвищення якості управлінських рішень. Дослідження Liu X. та ін. [2] і Doan D. T. та ін. [3] акцентують увагу на синергетичному поєднанні BIM із IoT і GIS, що дозволяє здійснювати моніторинг ресурсів у режимі реального часу та формувати інтегровані цифрові моделі будівельних об'єктів. Подальший розвиток цього напряму відображено у працях Balasbaneh A. T. та Sher W. [4], де розглянуто застосування IoT для забезпечення сталості будівельних проєктів та оптимізації управління ними. У роботі Veerakumar R. і Yang J. B. [5] доведено, що конвергенція BIM, AI та IoT формує нову парадигму управління будівництвом, орієнтовану на автоматизацію процесів і підвищення адаптивності систем. Питання обробки та інтеграції даних розглянуто у дослідженні Brazauskas J. та ін. [6], де наголошується на важливості створення цифрових платформ для управління міською інфраструктурою. Водночас Vittori F. та ін. [7] підкреслюють значення семантичної інтероперабельності даних для ефективної взаємодії систем BIM та IoT.

Таким чином, сучасні наукові підходи свідчать про перехід до комплексних цифрових екосистем у будівництві, однак питання інтегрованого моделювання та оптимізації взаємодії зазначених технологій потребують подальшого дослідження.

Мета роботи - є аналітичне оцінювання та систематизація факторів, що впливають на рівень розвитку SMART-технологій в управлінні будівельним бізнесом, із використанням методу експертних оцінок, а також визначення їх відносної значущості для формування обґрунтованих управлінських рішень у процесі цифрової трансформації підприємств галузі.

Виклад основного матеріалу. У контексті дослідження впливу факторів на розвиток SMART-технологій найбільш доцільним є застосування методу експертних оцінок, оскільки статистичні бази даних у цій сфері залишаються фрагментованими, а частина ключових характеристик взагалі не представлена у відкритому доступі. Впровадження цифрових технологій у будівництві перебуває на етапі становлення, тому офіційні показники не охоплюють реальну практику використання сенсорних систем, процесів автоматизованого моніторингу чи рівня інтегрованості аналітичних платформ у бізнес-процеси [1-3]. Метод експертних оцінок дає змогу заповнити інформаційні прогалини завдяки залученню фахівців, які мають практичний досвід роботи зі SMART-рішеннями на будівельних майданчиках, у сфері інжинірингу, цифрового

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

проєктування, операційного управління та технічного нагляду. Застосування цього методу дає можливість отримати узгоджені кількісні оцінки навіть за умов неповної інформації, адже експерти здатні оцінити реальний вплив таких чинників, як готовність персоналу до роботи з цифровими системами, ефективність сенсорного обладнання за різних умов експлуатації, швидкість інтеграції IoT-пристроїв у бізнес-процеси чи рівень ризиків, пов'язаних із кібератаками на будівельні об'єкти [5-7]. Експертні судження формуються через узагальнення знань, накопичених у галузі, що підсилює об'єктивність оцінювання там, де статистичні спостереження є неможливими або недостатніми.

Метод експертних оцінок дозволяє забезпечити можливість порівняння факторів у кількісній формі, визначити їх ранги, встановити узагальнену структуру впливу та сформувати репрезентативну основу для подальшого побудування моделей SMART-трансформації. Використання структурованих процедур колективного оцінювання сприяє підвищенню надійності отриманих результатів, оскільки забезпечує взаємну перевірку суджень і згладжує індивідуальні коливання за рахунок агрегування думок групи фахівців. Це дає можливість сформувати збалансовану, узгоджену та математично коректну систему оцінок, придатну для аналітичної обробки й моделювання [2, 5]. Отримані кількісні оцінки факторів, забезпечені експертним методом, дозволяють провести структурний аналіз детермінант розвитку SMART-технологій, побудувати рейтинги значущості, оцінити ступінь впливу кожного чинника та сформувати обґрунтовані рекомендації для керівників будівельних підприємств. Це стає основою для встановлення пріоритетних напрямів цифровізації: модернізація сенсорної інфраструктури, інвестиції у BIM-технології, автоматизація контролю якості чи інтеграція систем кіберзахисту.

Застосування методу експертних оцінок у кількісному аналізі факторів, що визначають рівень розвитку SMART-технологій у будівельному бізнесі, забезпечує можливість формувати достовірні висновки за умов неповної, нечіткої або нестандартної інформації, а також створює підґрунтя для побудови практично значущих моделей управління технологічним розвитком підприємств.

Логічним продовженням кількісного аналізу факторів, наведених у табл. 1, є обґрунтування критеріїв добору експертів, оскільки саме достовірність та репрезентативність результатів експертного оцінювання визначають коректність подальших висновків щодо відносної значущості кожного з факторів. Врахування структури факторів у табл. 1 передбачає необхідність залучення фахівців, які володіють комплексними знаннями у сфері цифровізації, автоматизації, інтелектуалізації будівельних процесів, економіки інновацій, організаційного менеджменту, інфраструктурного забезпечення та екологічно-нормативного регулювання [1, 4]. Це означає, що критерії відбору експертів мають відповідати міждисциплінарній природі факторів та охоплювати всі п'ять класифікаційних ознак, які безпосередньо впливають на розвиток SMART-технологій у будівельному бізнесі.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Таблиця 1

Класифікація факторів, що впливають на рівень розвитку SMART-технологій у будівельному бізнесі

Група факторів	Складові фактори	Зміст та характеристика впливу
Технологічні	Рівень цифровізації процесів; впровадження IoT; використання BIM; застосування штучного інтелекту; автоматизація контролю	Визначають технічну готовність підприємства до впровадження SMART-рішень, рівень інтелектуалізації будівельних процесів та ступінь інтеграції цифрових інструментів у управління
Економічні	Інвестиційні можливості; вартість впровадження технологій; економічна ефективність; доступ до фінансування	Формують фінансові передумови цифровізації, визначають доцільність і окупність впровадження SMART-технологій
Соціально-організаційні	Кваліфікація персоналу; готовність до змін; управлінська культура; рівень цифрових компетенцій	Впливають на адаптацію працівників до нових технологій, ефективність їх використання та трансформацію управлінських процесів
Інфраструктурні	Рівень розвитку IT-інфраструктури; доступ до хмарних сервісів; телекомунікації; кібербезпека	Визначають технічні умови функціонування SMART-систем, їх надійність, безпеку та масштабованість
Еколого-нормативні	Нормативно-правове регулювання; екологічні стандарти; сертифікація; вимоги безпеки	Формують регуляторне середовище впровадження технологій, впливають на вибір рішень та відповідність міжнародним стандартам

Примітка: побудовано на основі джерел [1-7]

Урахування технологічних факторів, наведених у табл. 1, зумовлює необхідність включення до складу експертної групи фахівців з досвідом роботи у сферах IoT-рішень, сенсорного моніторингу, автоматизації виробничих процесів, хмарних сервісів, систем штучного інтелекту та цифрових платформ для управління будівельними проектами [2, 5, 7]. Такий підхід гарантує здатність експертів адекватно оцінити вплив цифровізації, автоматизації та інтелектуалізації на процеси управління, визначити їхню реальну складність, ступінь поширення та рівень технологічної готовності підприємств.

Економічна група факторів передбачає, що експерти повинні мати досвід у фінансовому управлінні будівельних проектів, оцінюванні інвестиційної привабливості цифрових рішень, плануванні витрат, аналізі економічної ефективності технологічних новацій та управлінні ресурсами [4]. Це дозволить коректно оцінити вагомість інвестиційних імпульсів, механізмів скорочення витрат та факторів доступності технологій, адже саме ці параметри визначають можливість підприємств інтегрувати SMART-рішення у свою діяльність.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

З огляду на соціально-організаційні фактори, до експертної групи необхідно включати керівників будівельних проектів, менеджерів із безпеки, фахівців із кадрового менеджменту та аналітиків організаційних процесів. Їхня участь забезпечить можливість оцінити вплив технологій на безпеку праці, підготовку кадрів, оптимізацію комунікацій і трансформацію внутрішніх управлінських процедур. Врахування думки таких експертів є критичним для розуміння того, як цифрова трансформація змінює структуру взаємодії та поведінку персоналу в будівельних компаніях.

Інфраструктурні фактори потребують участі спеціалістів у галузі IT-інфраструктури, кіберзахисту, хмарних систем, телекомунікаційних технологій та адміністрування цифрових платформ [4]. Їхня компетентність дає змогу оцінити рівень інтеграції технологічних рішень, сумісність цифрових систем, технічні вимоги до роботи SMART-інструментів, надійність каналів передачі даних та ступінь готовності підприємств до широкомасштабної цифровізації.

Еколого-нормативні фактори передбачають залучення фахівців з екологічного аудиту, управління екологічними ризиками, сертифікації будівництва, а також експертів з нормативно-правового регулювання галузі. Це дає змогу забезпечити коректну оцінку того, як екологічні стандарти, норми безпеки та міжнародні системи сертифікації впливають на вибір і впровадження SMART-технологій.

Узагальнення змісту факторів у табл. 1 дозволяє сформулювати систему критеріїв відбору експертів, що включає такі ключові положення:

1. Досвід роботи не менше ніж 5–7 років у сферах, які відповідають класифікаційним групам факторів: цифровізація та автоматизація будівництва, інженерні системи, управлінська аналітика, економіка інновацій, екологічне регулювання, інфраструктурне забезпечення.
2. Практична участь у будівельних проектах, де застосовувалися SMART-технології: сенсорний моніторинг, цифрові платформи, системи штучного інтелекту, автоматизований контроль якості, інтелектуальні системи безпеки.
3. Наявність спеціалізованої освіти або підвищення кваліфікації у сферах інформаційних технологій, будівельного менеджменту, економіки будівництва, сталого розвитку чи екологічного аудиту.
4. Досвід аналітичної роботи, участі у професійних консорціумах, стандартизаційних комітетах, робочих групах з цифрової трансформації будівельної галузі.
5. Репутаційна надійність, відсутність конфлікту інтересів, готовність надати неупереджену оцінку.
6. Здатність працювати з кількісними шкалами оцінювання, інтерпретувати статистичні дані та здійснювати порівняльний аналіз факторів.
7. Розуміння міждисциплінарного контексту факторів, поданих у табл. 1, та здатність оцінювати їхній взаємозв'язок.

Запропоновані критерії є логічним продовженням структури факторів, наведених у табл. 1, оскільки кожен фактор потребує специфічного набору знань і професійної компетентності для коректної кількісної оцінки. Забезпечення відповідності експертів цим критеріям є необхідною умовою достовірності експертного дослідження відносної значущості факторів, що

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

впливають на розвиток SMART-технологій у будівельному бізнесі, та формує підґрунтя для побудови об'єктивної, узгодженої та математично коректної моделі оцінювання.

Для обґрунтування кількісного складу вибірки з генеральної сукупності чисельністю 415 осіб доцільно застосувати класичну формулу розрахунку обсягу вибірки для частки з поправкою на кінцеву сукупність. У дослідженнях такого типу, коли йдеться про експертні оцінки факторів розвитку SMART-технологій, зазвичай приймають рівень довірчої ймовірності 95 %, граничну похибку вибірки 5 %, а частку ознаки p = 0,5 (що забезпечує максимальну варіацію і відповідно «найгірший» випадок щодо необхідного обсягу вибірки). Це дає змогу гарантувати статистичну надійність результатів навіть за відсутності попередніх оцінок параметрів сукупності.

Спочатку обчислюється обсяг вибірки для нескінченно великої сукупності за формулою

$$n_0 = (z^2 \cdot p \cdot q) / e^2 \quad (1),$$

де z – коефіцієнт, що відповідає обраному рівню довірчої ймовірності (для 95 % z = 1,96), p – очікувана частка ознаки в сукупності (p = 0,5), q = 1 − p – доповнення частки (q = 0,5), e – гранична похибка вибірки (e = 0,05).

Підставляємо числові значення:

$$n_0 = (1{,}96^2 \cdot 0{,}5 \cdot 0{,}5) / 0{,}05^2 \; n_0 = (3{,}8416 \cdot 0{,}25) / 0{,}0025 = 384{,}16.$$

Отже, для дуже великої сукупності потрібно було б близько 384 респондентів. Оскільки у дослідженні генеральна сукупність є кінцевою і становить N = 415 осіб, виконується поправка на кінцеву сукупність за формулою

$$n = (N \cdot n_0) / (N + n_0 - 1) \quad (2),$$

де N – чисельність генеральної сукупності, n_0 – попередньо обчислений обсяг вибірки без поправки, n – скоригований обсяг вибірки з урахуванням кінцевої сукупності.

Підставляємо значення:

$$n = (415 \cdot 384{,}16) / (415 + 384{,}16 - 1) \approx 199{,}74.$$

З огляду на те, що обсяг вибірки має бути цілим числом, результат округлюють до більшого значення, отже доцільно прийняти n = 200 осіб. Це означає, що за умови випадкового добору 200 респондентів із генеральної сукупності чисельністю 415 осіб можна очікувати, що отримані оцінки часток та середніх значень будуть характеризувати генеральну сукупність із довірчою ймовірністю 95 % і граничною похибкою до 5 %.

Отриманий результат свідчить, що використання менших за обсягом вибірок призводило б до зростання похибки оцінювання або зниження рівня довіри до результатів, тоді як вибірка у 200 осіб забезпечує прийнятний баланс між статистичною надійністю та ресурсними обмеженнями дослідження. У контексті експертного опитування щодо факторів, наведених у табл. 1, така чисельність дає змогу сформувати достатньо представницьку вибірку за регіонами, видами діяльності та функціональними ролями експертів, що підвищує валідність подальших кількісних висновків.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Висновки та пропозиції. У ході дослідження встановлено, що рівень розвитку SMART-технологій у будівельному бізнесі формується під впливом комплексної взаємодії технологічних, економічних, соціально-організаційних, інфраструктурних та еколого-нормативних факторів. Обґрунтовано, що в умовах фрагментарності статистичної інформації застосування методу експертних оцінок є найбільш доцільним, оскільки дозволяє отримати узгоджені кількісні оцінки та визначити відносну значущість факторів . Виявлено, що ключову роль відіграють рівень цифрової зрілості підприємств, доступність інвестиційних ресурсів і готовність персоналу до впровадження інноваційних технологій, що визначає ефективність процесів цифрової трансформації галузі.

З метою підвищення рівня розвитку SMART-технологій у будівельному бізнесі доцільно забезпечити системне впровадження сучасних цифрових рішень, зокрема BIM-технологій, IoT-платформ і автоматизованих систем контролю, що дозволить підвищити ефективність управління будівельними процесами. Важливим напрямом є розширення доступу до фінансових ресурсів для реалізації цифрових проєктів, а також розвиток цифрових компетенцій персоналу через навчання та підвищення кваліфікації. Паралельно необхідно здійснювати модернізацію IT-інфраструктури підприємств і посилення систем кібербезпеки, що забезпечить надійність функціонування SMART-систем.

Список використаних джерел:

[1] Zhang J. BIM Technology Empowers the Digital Transformation of Smart Construction. *Transactions on Engineering and Technology Research*, 2025, 5, 190-196. DOI: https://doi.org/10.62051/vzsc5s08
[2] Liu X. et al. BIM, IoT, and GIS Integration in Construction Resource Monitoring: A Review. *Automation in Construction*, 2025, 174, 106149. DOI: https://doi.org/10.1016/j.autcon.2025.106149
[3] Doan D.T. et al. A Systematic Literature Review of Building Information Modeling Integration. *Applied Sciences*, 2025, 15(18), 9981. DOI: https://doi.org/10.3390/app15189981
[4] Balasbaneh A.T., Sher W. A Systematic Literature Review of IoT Applications in Sustainable Construction Project Management. *MDPI*, 2026, 18(5), 2614. DOI: https://doi.org/10.3390/su18052614
[5] Veerakumar R., Yang J.B. The Convergence of BIM, AI and IoT: Reshaping the Future of Prefabricated Construction. *Journal of Building Engineer*ing, 2024, 84(3), 108606. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jobe.2024.108606
[6] Brazauskas J. et al. Data Management for Building Information Modelling in a Real-Time Adaptive City Platform, *arXiv*, 2021, DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2103.04924
[7] Vittori F. et al. BIM-to-BRICK: Using graph modeling for IoT/BMS and spatial semantic data interoperability within digital data models of buildings. *Energy and Buildings*, 2023, 348, 116368. DOI: https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2025.116368

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF EXPERT EVALUATION OF FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF SMART TECHNOLOGIES IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Khodak Volodymyr
Postgraduate Student, Department of Management of Organizations
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Summary. *Investigated are the factors influencing the level of development of SMART technologies in the management of the construction business. Considered are the features of the industry's digital transformation under conditions of limited statistical data and fragmented information support, which complicate objective quantitative assessment. Established is the expediency of applying the expert evaluation method as a key analytical tool that enables the generation of consistent quantitative estimates and the determination of the relative significance of influencing factors. Systematized are the main groups of factors, including technological, economic, socio-organizational, infrastructural, and environmental-regulatory, which collectively shape the environment for the implementation of SMART solutions in construction enterprises. Determined is that the level of digital maturity of enterprises, availability of investment resources, development of IT infrastructure, and readiness of personnel to adopt innovative approaches constitute critical determinants of the effectiveness of intelligent technology deployment. Substantiated is that the integration of BIM technologies, IoT systems, and automated monitoring tools enhances operational efficiency and decision-making quality. Justified is the applicability of the obtained results for supporting evidence-based managerial decision-making, defining priority directions of digital transformation, and improving the overall performance, competitiveness, and sustainability of construction enterprises in a rapidly evolving technological environment.*

Keywords: *SMART technologies; construction business; expert evaluation; digitalization; development factors.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

International scientific journal «Grail of Science» | № 67 (May 2026)
ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.040

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКСПЕРТНОГО ОЦІНЮВАННЯ ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Валявка Олег Ярославович
аспірант кафедри глобальної економіки
Державний біотехнологічний університет, Україна

Гриновець Маркіян Володимирович
асистент кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Анотація. *Досліджено методичні засади експертного оцінювання факторів розвитку логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграційних процесів. Розглянуто особливості формування системи логістики агропідприємств у контексті інтеграції до європейського економічного простору та зростання вимог до якості, швидкості й прозорості логістичних операцій. Установлено, що значна частина факторів, які визначають ефективність логістичного забезпечення, має латентний характер і не піддається прямому статистичному вимірюванню, що обумовлює доцільність застосування методу експертних оцінок. Обґрунтовано підхід до формування експертної вибірки, визначено критерії добору експертів з урахуванням професійних, технологічних, нормативних та аналітичних характеристик. Здійснено розрахунок статистично обґрунтованого обсягу вибірки з використанням формули Кохрана з поправкою на скінченну генеральну сукупність, що забезпечує репрезентативність отриманих результатів. Показано, що використання процедур ранжування, попарних порівнянь та вагового оцінювання дозволяє сформувати узгоджену систему кількісних оцінок факторів та створює підґрунтя для подальшого моделювання логістичних процесів. Доведено, що запропонований методичний підхід забезпечує підвищення обґрунтованості управлінських рішень і сприяє ефективній адаптації логістичних систем агробізнесу до вимог європейських стандартів.*

Ключові слова: *логістичне забезпечення, агробізнес, експертне оцінювання, євроінтеграція, факторний аналіз, цифровізація.*

Постановка проблеми. Кількісний аналіз факторів, що визначає розвиток логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції, є необхідною передумовою формування науки про управління сучасними агрологістичними системами, оскільки такі системи функціонують у середовищі високої регламентованості, технологічної динаміки та зростаючих вимог до прозорості процесів транспортування. Посилення інтеграції України до логістичного

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

простору ЄС супроводжується запровадженням гармонізованих вимог щодо температурного режиму, часу доставки, умов зберігання, цифрового документообігу та процедур простежуваності, що ускладнює структуру логістичних процесів. Це потребує точного вимірювання впливу таких факторів, як використання GPS-технологій, сенсорних систем моніторингу (температури, вологості), автоматизованих складських комплексів, цифрових платформ для диспетчеризації та моніторингу вантажів, а також факторів нормативної відповідності європейським стандартам. Кількісний підхід забезпечує можливість порівнювати ступінь значущості цих факторів у часі, аналізувати тенденції, виявляти критичні диспропорції у логістичних операціях та визначати пріоритетні напрями модернізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні наукові дослідження у сфері логістичного забезпечення та управління ланцюгами постачання характеризуються зростаючою увагою до питань цифровізації, стійкості та інтеграції інноваційних технологій у бізнес-процеси. У працях Kiba-Janiak та Cheba [1] логістичні системи розглядаються як складні багаторівневі структури, ефективність яких залежить від узгодженості інфраструктурних і організаційних елементів. Водночас значний пласт досліджень присвячений впливу цифрових технологій на трансформацію ланцюгів постачання. Зокрема, Dutta та ін. [2] обґрунтовують роль блокчейн-технологій у забезпеченні прозорості та безпеки логістичних операцій, тоді як Kache і Seuring [6] акцентують увагу на можливостях використання Big Data-аналітики для оптимізації управлінських рішень у логістиці. Окремий напрям наукових досліджень пов'язаний із формуванням резильєнтності логістичних систем. Ivanov і Dolgui [3] доводять, що цифрові двійники ланцюгів постачання дозволяють моделювати сценарії ризиків і підвищувати адаптивність систем до зовнішніх шоків, тоді як Hosseini Shekarabi та ін. [7] систематизують фактори стійкості та визначають ключові напрями їх подальшого розвитку. Значна увага приділяється також питанням цифровізації агрологістики та забезпечення простежуваності продукції. У роботах Verdouw та ін. [4] досліджено впровадження IoT у продовольчих ланцюгах постачання, що забезпечує підвищення ефективності контролю логістичних процесів, а Aung і Chang [5] обґрунтовують важливість систем простежуваності для забезпечення якості та безпеки продукції. Сучасні дослідження демонструють, що ключовим вектором розвитку логістичних систем є їх цифрова трансформація. Samuels [8] підкреслює, що інтеграція технологій штучного інтелекту, блокчейну та Інтернету речей формує нову парадигму управління ланцюгами постачання, орієнтовану на підвищення ефективності, прозорості та стійкості.

Незважаючи на значну кількість досліджень, питання комплексного оцінювання факторів розвитку логістичного забезпечення агробізнесу, особливо в умовах євроінтеграції, залишаються недостатньо розробленими. Зокрема, потребує подальшого розвитку методичний інструментарій кількісного оцінювання латентних факторів, що визначають ефективність логістичних систем, що й обумовлює актуальність даного дослідження.

Мета статті – обґрунтування методичних засад експертного оцінювання факторів, що впливають на розвиток логістичного забезпечення агробізнесу в

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

умовах євроінтеграційних процесів, а також формування кількісної бази для їх ранжування, моделювання та визначення пріоритетних напрямів цифрової трансформації логістичних систем.

Виклад основного матеріалу. Обрання методу експертних оцінок як базового інструменту кількісного аналізу є обґрунтованим з огляду на те, що частина ключових факторів не піддається прямому статистичному спостереженню [6, 8]. Наприклад, рівень готовності підприємства до адаптації до європейських регуляцій, ступінь інтегрованості цифрових рішень у логістичні бізнес-процеси, інтенсивність використання систем моніторингу, надійність даних сенсорного контролю або ефективність електронного документообігу є складними для формалізованого вимірювання. Дані офіційної статистики не охоплюють цих параметрів, а наявні цифрові системи агрокомпаній часто не мають уніфікованих форматів звітності. Це створює ситуацію, у якій експертні знання стають єдиним джерелом комплексної оцінки.

Метод експертних оцінок забезпечує можливість залучення фахівців із різних сегментів агрологістики, що важливо для міждисциплінарної тематики, пов'язаної з технологічними, нормативними, інфраструктурними та організаційними аспектами логістичного забезпечення [1,7]. Експерти здатні оцінити латентні фактори, що відображають специфіку застосування GPS-моніторингу, сенсорних систем, автоматизованих складів або цифрових платформ у комплексі логістичних операцій [4]. За умов євроінтеграції саме експерти можуть надати інформацію про реальні практики адаптації до вимог HACCP, ATP, регламентів ЄС щодо простежуваності харчових продуктів, електронних CMR-накладних та контролю температурних режимів. Перевагою цього методу є можливість побудови узгоджених групових оцінок, що мінімізує суб'єктивність окремих суджень. Використання методів ранжування, попарних порівнянь, вагового оцінювання та формування інтегральних індикаторів створює підґрунтя для подальшого моделювання логістичних процесів [3]. Крім того, експертний підхід дає шанс врахувати регіональні особливості, відмінності між малими фермерськими господарствами та великими агрохолдингами, що особливо важливо в умовах неоднорідності розвитку цифрової логістичної інфраструктури.

Метод експертних оцінок також дає змогу оперативно оновлювати оцінки у відповідь на нормативні зміни ЄС, появу нових технологічних рішень або зміну логістичних маршрутів. Це формує адаптивну систему моніторингу факторів, яка відповідає високій динаміці ринку та вимогам європейської інтеграції. У структурі дисертаційного дослідження використання цього методу стає ключовим елементом формування кількісної основи для моделювання логістичного забезпечення агробізнесу та визначення пріоритетів його цифрової трансформації. Подальший розвиток логіки дослідження потребує чіткого визначення критеріїв добору експертів, оскільки якість отриманих оцінок безпосередньо залежить від професійної компетентності, галузевого досвіду та здатності експертів адекватно інтерпретувати технологічні, нормативні й організаційні фактори, що впливають на розвиток логістичного забезпечення агробізнесу. Підбір експертів є не формальною процедурою, а науково обґрунтованим процесом, спрямованим на забезпечення

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

достовірності, репрезентативності та узгодженості результатів кількісного аналізу. У таблиці 1 наведемо критерії добору експертів для оцінювання факторів розвитку логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції.

Таблиця 1

Критерії добору експертів для оцінювання факторів розвитку логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції

Група критеріїв	Критерій	Зміст та характеристика
Професійні	Досвід роботи	Не менше 5–7 років у сфері агрологістики, транспортування, складської діяльності або управління ланцюгами постачання
	Практична участь	Участь у впровадженні логістичних систем, цифрових платформ, GPS-моніторингу, електронного документообігу
Технологічні	Обізнаність у цифрових рішеннях	Знання IoT, сенсорних систем, автоматизованих складів, аналітики даних
Нормативні	Досвід роботи з європейськими стандартами	Знання HACCP, ATP, e-CMR, регламентів ЄС щодо простежуваності та логістики
Аналітичні	Науково-аналітична компетентність	Досвід у дослідженнях, аналітиці, участь у проєктах цифрової трансформації
Організаційні	Розуміння бізнес-процесів	Здатність оцінювати взаємозв'язки між технологічними, економічними та організаційними факторами
Репрезентативність	Географічне охоплення	Представництво різних регіонів України
	Тип підприємства	Представники МСБ, середніх компаній і агрохолдингів
Ризикові	Досвід управління ризиками	Оцінка ризиків логістики: затримки, температурні порушення, цифрові збої
Методичні	Готовність до експертного оцінювання	Участь у багатокрокових опитуваннях, здатність до ранжування та попарних порівнянь

Примітка: сформовано автором на основі узагальнення підходів до експертного оцінювання

В умовах євроінтеграції критерії добору експертів мають враховувати складність агрологістичних процесів та багатовимірність технологічних змін. До першочергових критеріїв належить досвід роботи у сфері логістичного забезпечення агробізнесу, що охоплює діяльність у segments транспортування, зберігання, складської автоматизації, дистрибуції, а також управління ланцюгами постачання. Важливо, щоб експерти мали практичний досвід взаємодії з європейськими логістичними вимогами, включаючи застосування електронного документообігу, систем простежуваності та дотримання регламентованих температурних режимів.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Наступним критерієм є рівень обізнаності експертів щодо цифрових технологій, які визначають сучасні агрологістичні процеси. Це стосується використання GPS-трекінгу, датчиків контролю умов перевезення, автоматизованих складських систем, цифрових платформ управління логістикою, а також технологій аналітики даних. Експерт повинен не лише володіти знаннями про наявні рішення, а й розуміти обмеження, практичні ризики та потенційні напрями їх розвитку. Додатковим критерієм виступає залученість експертів до процесів упровадження європейських стандартів, норм та протоколів у логістичних операціях. Такі експерти здатні адекватно оцінити відповідність сучасних логістичних систем регламентам ЄС, зокрема ATP, HACCP, вимогам до мультимодальних перевезень, електронних CMR, а також до механізмів контролю часу доставки та умов транспортування продукції. Важливим є критерій науково-аналітичної компетентності, що включає досвід у проведенні галузевих досліджень, участь у професійних асоціаціях або роботі над проєктами з цифрової трансформації в агробізнесі. Це забезпечує здатність експертів до абстрагування, інтерпретації взаємозв'язків між технологічними, економічними та нормативними факторами, а також до формування узгоджених оцінок у межах методів ранжування та попарних порівнянь.

Не менш значущим є критерій репрезентативності, який передбачає формування експертної групи з урахуванням географічної диференціації (регіони з високою, середньою та низькою інтенсивністю агрологістичної діяльності), а також різних типів підприємств (малі фермерські господарства, середні компанії, великі агрохолдинги). Це дає змогу уникнути однобічності оцінок і сформувати комплексне бачення логістичних процесів в Україні з урахуванням вимог євроінтеграції.

Критерієм, що посилює якість експертних оцінок, є наявність досвіду управління ризиками у логістичних системах, включаючи ризики затримок доставки, порушень температурного режиму, технічних збоїв у цифрових системах та процедурній невідповідності європейським стандартам. Такі експерти здатні оцінити фактори не лише з позицій технологічної ефективності, а й з огляду на їх вплив на сталість логістичних ланцюгів у контексті вимог ЄС.

Останнім критерієм виступає готовність експертів до участі у кількаетапному оцінюванні, що передбачає повторне уточнення думок та формування узгодженої позиції групи. Це важливо, оскільки формування вагових коефіцієнтів для факторів, що визначають розвиток логістики агробізнесу, потребує високого рівня відповідальності та системного підходу до аналізу. Такі критерії забезпечують формування експертної групи, здатної надати якісні кількісні оцінки факторів, що визначають цифрову трансформацію логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції, та створюють надійне підґрунтя для побудови подальших моделей та аналітичних інструментів дослідження.

Для обґрунтування статистично значущого розміру вибірки з генеральної сукупності 320 осіб доцільно використати класичну формулу розрахунку обсягу вибірки для частки з урахуванням скінченної генеральної сукупності. Спочатку визначається попередній обсяг вибірки n_0 за формулою Кохрана для теоретично нескінченної сукупності:

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

$$N_0 = t^2 \, p \, q / \Delta^2 \quad (1),$$

де t – квантиль нормального розподілу для обраного рівня довірчої імовірності, p – очікувана частка одиниць сукупності з певною ознакою, q = 1 − p, Δ – допустима гранична похибка. Для дисертаційних досліджень найчастіше приймають довірчу імовірність 0,95, для якої t = 1,96, а у випадку відсутності попередньої інформації щодо частки p приймають значення p = 0,5 і q = 0,5 як такі, що дають максимальну дисперсію і, відповідно, найбільший необхідний обсяг вибірки. Допустиму похибку для соціально-економічних досліджень логістики доцільно задати на рівні Δ = 0,05, що відповідає 5 %. За таких припущень попередній розрахунок дає:

$$n_0 = (1{,}96^2 \cdot 0{,}5 \cdot 0{,}5) / 0{,}05^2 = (3{,}8416 \cdot 0{,}25) / 0{,}0025 = 0{,}9604 / 0{,}0025 = 384{,}16.$$

Отже, для умовно нескінченної сукупності потрібно було б опитати близько 384 осіб, однак реальна генеральна сукупність складає лише 320 осіб, тому обов'язково слід застосувати поправку на скінченність. Для цього використовують таку формулу:

$$n = n_0 / (1 + (n_0 - 1) / N) \quad (2),$$

де n – скоригований обсяг вибірки, N – чисельність генеральної сукупності. Підставляючи числові значення, маємо:

$$n = 384{,}16 / (1 + (384{,}16 - 1) / 320) = 384{,}16 / (1 + 383{,}16 / 320).$$

Спочатку обчислимо відношення 383,16 / 320 ≈ 1,197, отже знаменник дорівнює приблизно 1 + 1,197 = 2,197. Після цього отримаємо скоригований обсяг вибірки:

$$n \approx 384{,}16 / 2{,}197 \approx 174{,}83.$$

З огляду на те, що обсяг вибірки повинен бути цілим числом і краще заокруглювати у бік збільшення, доцільно прийняти n = 175 респондентів. Це означає, що за умов генеральної сукупності 320 осіб, довірчої імовірності 0,95 та допустимої похибки 5 відсотків опитування 175 експертів забезпечує статистично значущий, репрезентативний результат. Такий підхід гарантує, що отримані експертні оцінки факторів розвитку логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції матимуть належний рівень надійності для подальшого моделювання, ранжування факторів та обґрунтування управлінських рішень.

Висновки та пропозиції. Проведене дослідження дозволило встановити, що розвиток логістичного забезпечення агробізнесу в умовах євроінтеграції має складний багатофакторний характер і визначається взаємодією технологічних, нормативно-правових, інфраструктурних та організаційних чинників. Значна частина цих факторів має латентну природу, що унеможливлює їх безпосереднє вимірювання за допомогою традиційних статистичних інструментів. У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність застосування методу експертних оцінок як ефективного інструменту кількісного аналізу, який забезпечує можливість інтеграції професійного досвіду та знань фахівців для оцінювання складних процесів функціонування логістичних систем. Встановлено, що формування якісної експертної бази є критично важливим етапом дослідження, оскільки достовірність результатів безпосередньо залежить від рівня компетентності, галузевого досвіду та

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

аналітичних здібностей залучених експертів. Запропоновані критерії їх добору дозволяють забезпечити репрезентативність вибірки та врахувати специфіку агрологістичних процесів у різних сегментах агробізнесу. Водночас доведено, що використання процедур ранжування, попарних порівнянь та вагового оцінювання створює надійне підґрунтя для формування узгоджених групових оцінок і подальшої побудови інтегральних показників розвитку логістичного забезпечення.

Таким чином, запропонований методичний підхід до експертного оцінювання факторів розвитку логістичного забезпечення агробізнесу формує цілісну аналітичну основу для подальших досліджень, зокрема у напрямі побудови економіко-математичних моделей, прогнозування розвитку логістичних систем та обґрунтування стратегій їх адаптації до вимог європейського ринку. Він забезпечує перехід від описового аналізу до формалізованого кількісного оцінювання, що є необхідною умовою підвищення ефективності управління логістичними процесами в агробізнесі в умовах інтеграції України до європейського економічного простору.

Список використаних джерел:

[1] Kiba-Janiak M., Cheba K. Sustainable urban logistics: The case of Poland. *Transportation Research Procedia*. 2019, 39, 160-169. DOI: https://doi.org/10.1016/j.trpro.2019.06.018
[2] Dutta P., Choi T.M., Somani S., Butala R. Blockchain technology in supply chain operations: Applications, challenges and research opportunities. *Transportation Research Part E*. 2020, 142, 102067. DOI: https://doi.org/10.1016/j.tre.2020.102067
[3] Ivanov D., Dolgui A. A digital supply chain twin for managing the disruption risks and resilience in the era of Industry 4.0. *Production Planning & Control*. 2021, 32(9), 775–788. DOI: https://doi.org/10.1080/09537287.2020.1768450
[4] Verdouw C.N., Wolfert J., Beulens A.J.M., Rialland A. Virtualization of food supply chains with the internet of things. *Journal of Food Engineering*. 2016, 176, 128–136. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jfoodeng.2015.11.009
[5] Aung M.M., Chang Y.S. Traceability in a food supply chain: Safety and quality perspectives. *Food Control*. 2014, 39, 172–184. DOI: https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2013.11.007
[6] Kache F., Seuring S. Challenges and opportunities of digital information at the intersection of Big Data Analytics and supply chain management. *International Journal of Operations & Production Management*. 2017, 37(1), 10–36. DOI: https://doi.org/10.1108/IJOPM-02-2015-0078
[7] Hosseini Shekarabi S. A., Karimi M., Zare Mehrjerdi Y. Supply chain resilience: A systematic review and future research directions. *Annals of Operations Research*. 2025, 26, 681-735. https://doi.org/10.1007/s40171-025-00458-8
[8] Samuels A. Digital transformation in supply chains: improving resilience and sustainability through AI, Blockchain and IoT. *Frontiers in Sustainability*. 2025, 6. https://doi.org/10.3389/frsus.2025.1584580

ANALYTICAL ASSESSMENT OF FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF THE LOGISTICS SUPPORT SYSTEM OF AGRIBUSINESS UNDER EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Valiavka Oleh
PhD Student, Department of Global Economy
State Biotechnological University, Ukraine
Hrynovets Markian
Assistant at the Department of Entrepreneurship and Environmental Product Assessment
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Summary. *The methodological foundations of expert evaluation of factors influencing the development of agribusiness logistics support under European integration processes are investigated. The peculiarities of forming the logistics system of agricultural enterprises in the context of integration into the European economic space and increasing requirements for quality, speed, and transparency of logistics operations are considered. It is established that a significant part of the factors determining the efficiency of logistics support has a latent nature and cannot be directly measured using statistical methods, which substantiates the feasibility of applying the expert evaluation method. An approach to forming an expert sample is substantiated, and the criteria for selecting experts are determined, taking into account professional, technological, regulatory, and analytical characteristics. The statistically justified sample size is calculated using the Cochran formula with a finite population correction, ensuring the representativeness of the obtained results. It is shown that the use of ranking procedures, pairwise comparisons, and weighting allows for the formation of a consistent system of quantitative assessments of factors and creates a basis for further modeling of logistics processes. It is proved that the proposed methodological approach enhances the validity of managerial decisions and contributes to the effective adaptation of agribusiness logistics systems to the requirements of European standards.*
Keywords: *logistics support, agribusiness, expert evaluation, European integration, factor analysis, digitalization.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.041

МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ КЛАСТЕРНОЇ КОНЦЕНТРАЦІЇ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ ЄС

Липовецький Богдан Григорович
аспірант кафедри економічної кібернетики і системного аналізу
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, Україна

Анотація. *У статті досліджено вплив кластерної концентрації на інноваційний розвиток регіонів Європейського Союзу. Проведено кількісний аналіз рівня розвитку галузевих кластерів у країнах ЄС і особливості їх просторового розміщення. Проведено кореляційний аналіз між кількістю кластерів і рівнем інноваційного розвитку регіонів. Встановлено, що кластери розподілені між країнами та регіонами нерівномірно, а їх найбільша концентрація характерна для економічно сильних та більш інноваційно розвинених територій. Побудовано економетричну модель з dummy-змінними для врахування відмінностей між країнами. Підтверджено, що кластерна концентрація є значущим чинником інноваційного розвитку регіонів ЄС. Установлено, що врахування особливостей країн при оцінці впливу кількості кластерів на інноваційний розвиток регіонів суттєво підвищує пояснювальну здатність моделі.*

Ключові слова: *регіональний розвиток, галузеві кластери, регіональний індекс інновацій, кластерна політика, моделювання, економетричне моделювання*

Постановка проблеми. Регіональний розвиток визначається не лише фінансовими, технологічними чи кадровими ресурсами, а й якістю взаємодії між ключовими учасниками економічної системи. У сучасній економіці конкурентні переваги регіонів все частіше залежать від їх здатності формувати сприятливе середовище для інновацій, партнерства та обміну знаннями. Однією з форм організації такої взаємодії є кластери, які об'єднують взаємопов'язані компанії, заклади освіти та органи влади. Кластери забезпечують умови для ефективнішого поширення знань, реалізації масштабних проєктів і посилення інноваційної активності на регіональному рівні.

У країнах Європейського Союзу кластери вже тривалий час є важливим елементом інноваційної регіональної політики. Вони розглядаються як механізм підтримки спеціалізації регіонів, розвитку міжорганізаційної співпраці, інтеграції малих і середніх підприємств у ширші мережі взаємодії. Аналітичні матеріали Європейської кластерної обсерваторії та European Cluster Panorama засвідчують, що наявність кластерних організацій пов'язана з низкою важливих характеристик регіонального розвитку, зокрема з інноваційною активністю, дослідницькою співпрацею, розвитком людського капіталу та окремими показниками конкурентоспроможності [6, с. 32–35]. Водночас питання про характер такого зв'язку залишається дискусійним. Сам факт наявності кластерів не означає автоматичного покращення економічних результатів, а виявлені

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

залежності можуть суттєво відрізнятися між країнами. Разом із тим кластери доцільно розглядати як важливий чинник інноваційного розвитку, оскільки їх функціонування безпосередньо пов'язане з кооперацією та обміном знаннями.

У зв'язку з цим виникає потреба в кількісному оцінюванні зв'язку між кластерною концентрацією та інноваційним розвитком регіонів ЄС.

Аналіз досліджень та публікацій. Поняття кластерів у сучасній економічній науці найчастіше пов'язують із працями М. Портера. Він розглядав кластери як географічну концентрацію взаємопов'язаних компаній та інституцій, що посилюють конкурентоспроможність один одного [8]. У такому підході кластер виступає не лише формою територіальної концентрації бізнесу, а й механізмом підвищення продуктивності, генерації інновацій та стимулювання появи нових підприємств. Подальший розвиток цього підходу пов'язаний із роботами К. Кетелса, який розглядає кластери як важливу складову сучасної економіки, а їх спеціалізацію – як один із чинників відмінностей в рівні добробуту регіонів. Водночас автор наголошує, що кластери не функціонують самі по собі, а їх вплив залежить від загальних умов розвитку території, зокрема якості бізнес-середовища, роботи інституцій та наявних місцевих переваг [4]. У новітніх дослідженнях ЄС акцент зміщується на роль кластерів у забезпеченні соціальних, екологічних та інноваційних трансформацій, що відображено у звітах Європейської Комісії, де підкреслюється їхній внесок у розвиток соціальної економіки та поширення інноваційних практик [1, с. 9–11]. Тому, важливим напрямом наукових робіт є оцінка впливу кластерів на інноваційний розвиток регіонів.

Теоретичною основою дослідження інноваційного розвитку регіонів є концепція регіональних інноваційних систем Ф. Кука [2]. Дослідник демонструє, що інноваційні процеси доцільно аналізувати не лише на рівні країни, а й на рівні окремих регіонів. Ф. Кук та його співавтори підкреслюють, що важливу роль у розвитку інновацій відіграє взаємодія між організаціями та інституціями в межах конкретного регіону. Серед сучасних досліджень присвячених впливу кластерних структур на інноваційний розвиток регіонів варто виділити роботу К. Гангаліук та співавторів [3]. У своєму дослідженні науковці розглядають кластерні організації як важливих посередників між бізнесом і науково-дослідним середовищем. Автори показують, що такі організації відіграють суттєву роль у налагодженні співпраці між підприємствами та науковими установами в регіонах із менш розвиненими регіональними інноваційними системами.

Серед досліджень, присвячених моделям оцінювання зв'язку між рівнем кластерного розвитку та регіонального розвитку, можна виділити дослідження І. Роден, Д. Веллера та А.-К. Фойт [10]. У своїй роботі автори досліджують просторово-часову динаміку інноваційної активності в регіонах Європи на основі багатовимірного кластерного аналізу. Результати дослідження показують, що інноваційна активність у Європі має виражений просторовий і технологічно спеціалізований характер, а регіони формують відносно стійкі інноваційні кластери. Також серед наукових робіт варто відзначити дослідження Р. Косфельда та Т. Мітце [5]. Автори вивчають вплив R&D-інтенсивних кластерів на зростання продуктивності регіонів Німеччини. Результати дослідження показують, що вищий рівень кластерної сили, тобто спеціалізації в R&D-інтенсивних видах діяльності, статистично пов'язаний із вищими темпами зростання регіональної продуктивності.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Таким чином, аналіз наукових праць і публікацій показав, що питання розвитку кластерів та інноваційного розвитку регіонів викликає значний інтерес у дослідників. У наявних роботах достатньо детально розкрито сутність галузевих кластерів, їх значення для підвищення конкурентоспроможності територій та розвитку інновацій у регіонах. Водночас менше уваги приділено кількісній оцінці зв'язку між рівнем кластерної концентрації та інноваційним розвитком регіонів. Це підтверджує необхідність подальшого дослідження та обґрунтовує доцільність побудови економетричної моделі для оцінювання зв'язку між кластерною концентрацією та інноваційним розвитком регіонів ЄС.

Мета роботи. Метою дослідження є кількісне оцінювання зв'язку між рівнем кластерного розвитку та рівнем інноваційного розвитку регіонів Європейського Союзу (ЄС) за допомогою кореляційного аналізу та економетричного моделювання. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Оцінити рівень розвитку галузевих кластерів та провести аналіз особливостей їх розміщення у регіонах ЄС.
2. Проаналізувати показники інноваційного розвитку регіонів ЄС та дослідити підходи до їх оцінювання.
3. Провести кореляційний аналіз для виявлення характеру та сили зв'язку між кількістю кластерів і рівнем інноваційного розвитку регіонів.
4. Побудувати економетричну модель залежності інноваційного розвитку регіонів від кластерної концентрації.
5. Сформулювати висновки щодо ролі кластерів в інноваційному розвитку регіонів ЄС.

Реалізація мети та завдань дозволять визначити роль галузевих кластерів як чинника розвитку регіонів та отримати обґрунтовані висновки щодо впливу кластерної політики на інноваційний розвиток країн ЄС.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні Європейський Союз є одним із найбільш системно організованих і дослідницько забезпечених прикладів впровадження кластерного підходу, де кластерна модель не лише стимулює економічну активність, але й інтегрована у механізми стратегічного управління регіональним розвитком. На основі кількісного аналізу статистичних даних проведемо експериментальну перевірку економічних залежностей та оцінимо вклад кластерних структур у розвиток економіки ЄС. У рамках проведення аналізу впливу кластерних структур на економіку регіонів ЄС основним джерелом даних виступає Європейська платформа кластерної співпраці (ECCP). Це офіційна платформа Європейської Комісії, створена з метою сприяння співпраці між кластерами та інноваційними екосистемами на рівні ЄС та за його межами. Завдяки цій базі даних можна аналізувати регіональні відмінності у розвитку кластерних організацій, виявляти кореляційні зв'язки між кількісними показниками.

Важливою вихідною точкою для аналізу є кількісне оцінювання поширеності кластерних структур у країнах Європейського Союзу. Згідно з даними платформи ECCP станом на кінець 2025 року кількість галузевих кластерів в країнах ЄС складає 1261 [7]. Варто зазначити, що розміщення кластерів у країнах ЄС є вкрай нерівномірним. У середньому кожна країна має 25–40 кластерів, але в інноваційно активних державах ця цифра може бути

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

значно вищою. Найбільшу кількість кластерів зафіксовано в Іспанії – 205, Німеччині – 142, Франції – 119 та Італії – 116. Отже, майже половина всіх виявлених кластерів зосереджена лише у чотирьох країнах.

Динаміка розвитку кластерних організацій у країнах «старої Європи» та «нових членів» суттєво відрізняється. Якщо у Франції, Німеччині чи Італії кластери почали формуватися ще у 1990-х роках і мають тривалу традицію, то у країнах Центральної та Східної Європи (зокрема Польщі, Чехії, Румунії) більшість кластерних організацій виникла після 2010 року. У ході дослідження кластерні організації віднесено до відповідних регіонів за класифікацією Regional Innovation Scoreboard (RIS). Найбільша концентрація кластерів спостерігається в таких регіонах, як Каталонія, Північна та Східна Фінляндія, Ломбардія, Баварія, столичний регіон Литви, Андалусія. Отже, кластери найбільш активно зосереджуються в економічно сильних, столичних, індустріально розвинених або інноваційно орієнтованих регіонах. Регіональний розподіл кластерних організацій представлено на рисунку 1.

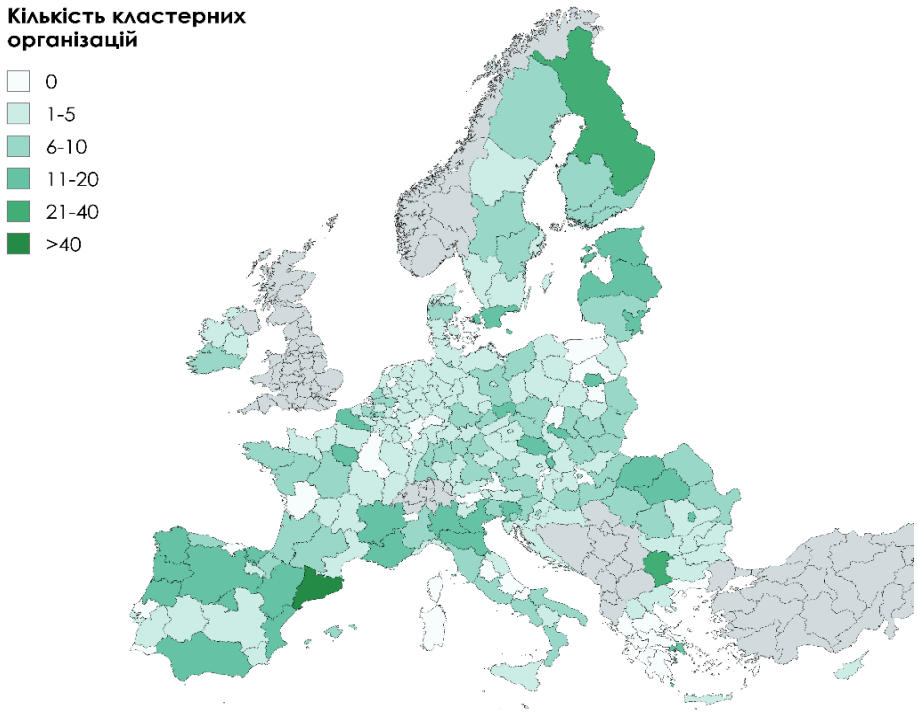

Рис. 1. Розподіл кластерних організацій в регіонах країн ЄС
(узагальнено автором за даними [7])

Аналогічно важливим є аналіз інноваційного розвитку країн ЄС. Для оцінювання інноваційного розвитку регіонів і країн ЄС у дослідженні використано регіональний індекс інновацій розвитку (RII), який є узагальнюючим показником Regional Innovation Scoreboard [9]. Цей індекс відображає рівень інноваційного розвитку регіонів на основі сукупності показників, що характеризують людський капітал, наукову діяльність, інноваційну активність бізнесу, інтелектуальні активи та результати інноваційної діяльності. Оскільки RII розраховується для окремих регіонів, для характеристики країн використовуються середні значення індексу за регіонами,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

що входять до їх складу (рис. 2). Проведений аналіз показав, що найвищими рівнем регіонального розвитку інновацій характеризуються Швеція, Данія, Нідерланди та Фінляндія. Високі позиції також займають Ірландія, Бельгія, Австрія та Німеччина, що підтверджує загальну тенденцію концентрації інноваційного потенціалу в північних і західноєвропейських країнах. Натомість найнижчі середні значення індексу зафіксовано в Румунії, Болгарії, Латвії, Польщі, Угорщині та Словаччині.

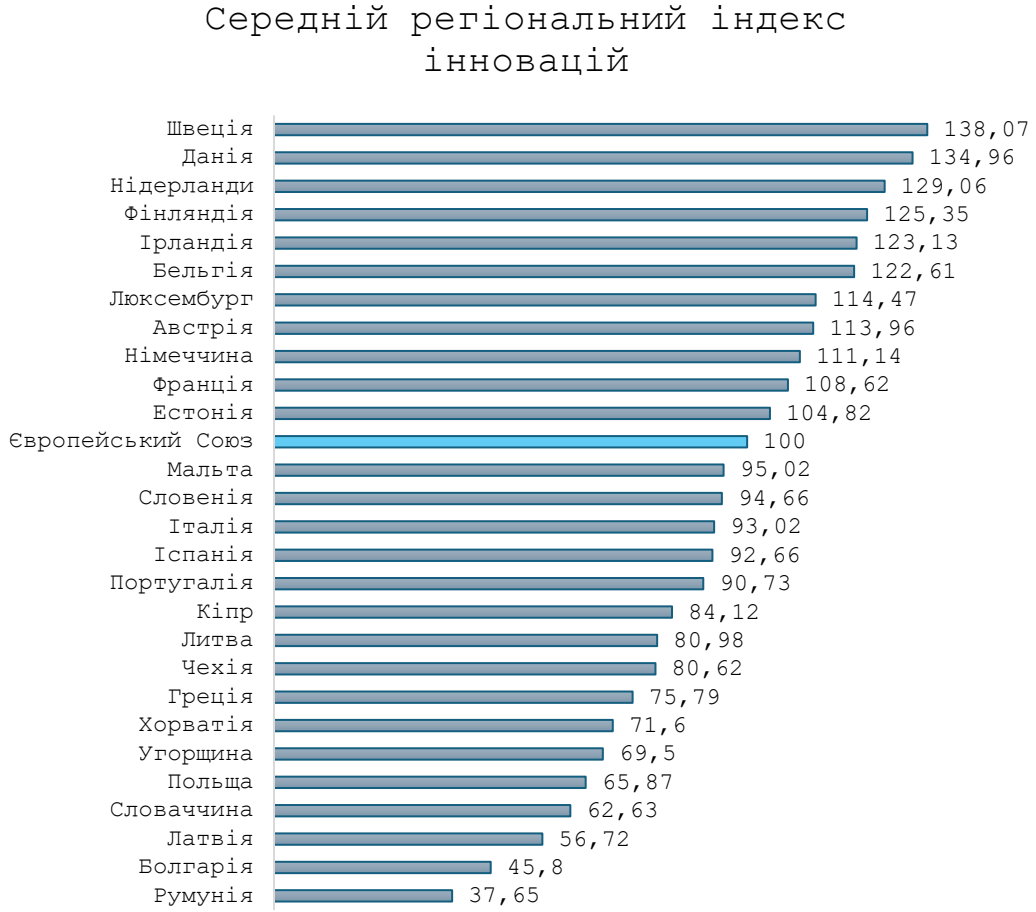

Рис. 2. Середній рівень інноваційного розвитку країн ЄС
(сформовано з [9])

Водночас сам просторовий аналіз не дає відповіді на питання, наскільки наявність більшої кількості кластерів пов'язана з інноваційним розвитком регіону. Для попередньої оцінки такого зв'язку було проведено кореляційний аналіз між кількістю кластерів у регіоні та регіональним індексом інновацій. Отримані результати показали наявність лише слабкого позитивного зв'язку: коефіцієнт кореляції Пірсона становить 0,1776 (p-value = 0,0087). Це означає, що зі зростанням кількості кластерів інноваційний розвиток регіону в середньому має тенденцію до підвищення, однак цей зв'язок не є сильним у простому міжрегіональному порівнянні. Отриманий результат можна пояснити нерівномірністю розподілу кластерів: у вибірці є як регіони з нульовими або дуже малими значеннями, так і регіони з вираженою концентрацією кластерів. Вплив кожного додаткового кластера на інноваційний розвиток може бути не однаковим. Тому для подальшого аналізу є доцільним використання

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

логарифмічного перетворення показника кількості кластерів у вигляді *ln(1+n)*, де *n* – кількість кластерів у регіоні. Такий підхід дозволяє врахувати нелінійний характер залежності. Результати кореляційного аналізу після логарифмічного перетворення демонструють, що зв'язок між кількістю кластерів в регіоні та регіональним індексом інновацій дещо посилюється: коефіцієнт кореляції Пірсона становить 0,2108 (p-value = 0,0018). Проте, отримане значення все ще вказує лише на слабкий позитивний зв'язок, що обумовлює необхідність подальшого економетричного моделювання з урахуванням інших факторів.

Для кількісної оцінки впливу кластерної концентрації на інноваційний розвиток регіонів ЄС було побудовано економетричну модель, у якій залежною змінною виступає регіональний індекс інновацій, а ключовими факторами – логарифм кількості кластерів у регіоні та dummy-змінні країн, що дозволяють врахувати відмінності між країнами. Додавання dummy-змінних пояснюється тим, що регіони ЄС функціонують у межах різних країн, які відрізняються за інституційними умовами, економічною структурою, державною політикою підтримки інновацій, рівнем розвитку науки та бізнес-середовища. Оцінювання моделі здійснювалося засобами мови програмування Python з використанням пакета statsmodels, який дозволяє будувати регресійні моделі та оцінювати їх статистичну значущість. Результати оцінювання коефіцієнтів моделі представлено на рисунку 3. Отримана модель представлена за допомогою формули *(1)*.

$$\mathrm{RII_i} = 90.6139 + 9.4212 * \ln(1 + \mathrm{n_i}) + \sum_{c=1}^{C-1} \gamma_c D_{ic} + \varepsilon_i \quad (1)$$

де n_i *– кількість кластерів у* i*-му регіоні;*
D_{ic} *– dummy-змінна, що набуває значення 1, якщо регіон належить до відповідної країни, і 0 — в іншому випадку;*
γ_c *– коефіцієнти, що відображають вплив особливостей країн;*
ε_i *– випадкова помилка.*

	coef	std err	z	P>|z|	[0.025	0.975]
Intercept	90.6139	3.019	30.015	0.000	84.697	96.531
C(Q("Country code"))[T.BE]	5.3483	0.363	14.716	0.000	4.636	6.061
C(Q("Country code"))[T.BG]	-66.8382	1.040	-64.244	0.000	-68.877	-64.799
C(Q("Country code"))[T.CY]	-23.3787	0.788	-29.686	0.000	-24.922	-21.835
C(Q("Country code"))[T.CZ]	-28.4912	0.967	-29.467	0.000	-30.386	-26.596
C(Q("Country code"))[T.DE]	7.1480	1.339	5.336	0.000	4.523	9.773
C(Q("Country code"))[T.DK]	22.5327	1.364	16.518	0.000	19.859	25.206
C(Q("Country code"))[T.EE]	-12.4887	0.509	-24.514	0.000	-13.487	-11.490
C(Q("Country code"))[T.EL]	-27.9240	2.430	-11.492	0.000	-32.687	-23.161
C(Q("Country code"))[T.ES]	-26.0586	0.550	-47.413	0.000	-27.136	-24.981
C(Q("Country code"))[T.FI]	10.1159	0.697	14.521	0.000	8.751	11.481
C(Q("Country code"))[T.FR]	-13.9026	0.484	-28.733	0.000	-14.851	-12.954
C(Q("Country code"))[T.HR]	-37.4574	1.372	-27.292	0.000	-40.147	-34.767
C(Q("Country code"))[T.HU]	-40.8439	1.187	-34.408	0.000	-43.170	-38.517
C(Q("Country code"))[T.IE]	19.4784	1.363	14.291	0.000	16.807	22.150
C(Q("Country code"))[T.IT]	-16.3807	1.245	-13.159	0.000	-18.821	-13.941
C(Q("Country code"))[T.LT]	-35.1582	0.399	-88.129	0.000	-35.940	-34.376
C(Q("Country code"))[T.LU]	10.7984	1.292	8.355	0.000	8.265	13.332
C(Q("Country code"))[T.LV]	-60.0134	0.434	-138.293	0.000	-60.864	-59.163
C(Q("Country code"))[T.MT]	-2.1254	2.156	-0.986	0.324	-6.351	2.100
C(Q("Country code"))[T.NL]	22.5829	1.715	13.165	0.000	19.221	25.945
C(Q("Country code"))[T.PL]	-42.3391	1.167	-36.287	0.000	-44.626	-40.052
C(Q("Country code"))[T.PT]	-18.3936	1.920	-9.579	0.000	-22.157	-14.630
C(Q("Country code"))[T.RO]	-76.9523	0.379	-203.237	0.000	-77.694	-76.210
C(Q("Country code"))[T.SE]	17.5819	0.719	24.461	0.000	16.173	18.991
C(Q("Country code"))[T.SI]	-19.8463	0.058	-341.326	0.000	-19.960	-19.732
C(Q("Country code"))[T.SK]	-45.4918	0.386	-117.800	0.000	-46.249	-44.735
log clusters	9.4212	1.245	7.565	0.000	6.980	11.862

Рис. 3. Оцінки коефіцієнтів побудованої моделі
(розраховано автором)

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Результати оцінювання економетричної моделі показають, що коефіцієнт при логарифмі кількості кластерів у регіоні є додатним і статистично значущим. Його значення становить 9,4212 при p-value < 0,001, що свідчить про наявність стійкого позитивного зв'язку між кластерною концентрацією та рівнем інноваційного розвитку регіонів. Оцінки dummy-змінних країн також свідчать про суттєві міжкраїнні відмінності. Переважна більшість коефіцієнтів при країнових змінних є статистично значущими на рівні p-value < 0,001, що підтверджує важливість національного контексту для пояснення регіональних відмінностей у значеннях регіонального індексу інновацій. Значення скоригованого коефіцієнту детермінації становить 0,822, що вказує на високу пояснювальну здатність побудованої моделі.

Таким чином, результати оцінювання моделі дають підстави стверджувати, що кластерна концентрація є статистично значущим чинником інноваційного розвитку регіонів ЄС, а врахування відмінностей між країнами дозволяє точніше оцінити силу цього зв'язку.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що кластерні структури розподілені між країнами і регіонами ЄС нерівномірно, а найбільша їх концентрація характерна для економічно сильних й інноваційно активних територій. Також проаналізовано показники інноваційного розвитку регіонів ЄС на основі регіонального індексу інновацій, що дало змогу виявити суттєву диференціацію між країнами та регіонами. Проведений кореляційний аналіз показав наявність слабкого, але статистично значущого позитивного зв'язку між кількістю кластерів і рівнем інноваційного розвитку регіонів. Побудована економетрична модель підтвердила, що кластерна концентрація є статистично значущим чинником інноваційного розвитку регіонів ЄС. Це дозволяє зробити висновок про важливу роль кластерів у формуванні інноваційного потенціалу регіонів.

Список використаних джерел:

[1] *Cluster of social and ecological innovation in the European union, respective and experiences*. (2021). European Commission. https://data.europa.eu/doi/10.2873/07591
[2] Cooke, P., Gomez Uranga, M., & Etxebarria, G. (1997). Regional innovation systems: Institutional and organisational dimensions. *Research Policy*, *26*(4-5), 475–491. https://doi.org/10.1016/s0048-7333(97)00025-5
[3] Gangaliuc, C., Danko, L., & Husar, S. C. V. (2025). Revisiting cluster organizations as drivers of public-private cooperation in central and eastern europe. *Review of Regional Research*. https://doi.org/10.1007/s10037-025-00263-x
[4] Ketels C. Cluster Mapping as a Tool for Development. Institute for Strategy and Competitiveness. Harvard Business School, 2017. 52 с.
[5] Kosfeld, R., & Mitze, T. (2023). Research and development intensive clusters and regional competitiveness. *Growth and Change*. https://doi.org/10.1111/grow.12676
[6] Kramer, J.-P., Galdiga, L., Schmidt, F., Ginzinger, F., Layher, J., & Vogelsang, V. (2024). *European cluster panorama report 2024*. European Comission. https://www.clustercollaboration.eu/knowledge-sharing/publications/european-cluster-panorama
[7] *Partners*. (б. д.). European Cluster Collaboration Platform. https://www.clustercollaboration.eu/partners

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[8] Porter M. E. Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*. 1998. Vol. 76, no. 6. P. 77–90.
[9] *Regional innovation scoreboard*. (б. д.). Research and innovation. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/statistics/performance-indicators/regional-innovation-scoreboard_en
[10] Rhoden, I., Weller, D., & Voit, A.-K. (2022). Spatio-Temporal dynamics of European innovation—An exploratory approach via multivariate functional data cluster analysis. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, *8*(1), 6. https://doi.org/10.3390/joitmc8010006

MODELING OF THE IMPACT OF CLUSTER CONCENTRATION ON THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF EU REGIONS

Bohdan Lypovetskyi
Ph.D. Student of the Economic Cybernetics and System Analysis Department
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

Summary. *The article examines the impact of cluster concentration on the innovative development of regions in the European Union. A quantitative analysis of the level of sectoral cluster development in EU countries and the features of their spatial distribution was carried out. A correlation analysis between the number of clusters and the level of regional innovative development was conducted. It was found that clusters are distributed unevenly across countries and regions, with the highest concentration typical of economically stronger and more innovative territories. An econometric model with dummy variables was developed to account for cross-country differences. The results confirm that cluster concentration is a significant factor in the innovative development of EU regions. It was established that taking country-specific features into account when assessing the impact of the number of clusters on regional innovative development significantly improves the explanatory power of the model.*
Keywords: *regional development, industrial clusters, Regional Innovation Index, cluster policy, econometric modeling.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 15.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)
DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.042

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО МОДЕЛЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РОЗВИТКУ КОМПАНІЙ СИСТЕМНИХ ІНТЕГРАТОРІВ В ЕРУ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

Федоров Сергій Станіславович
Аспірант
Кафедра Бізнес-економіки та Підприємництва
Київський Національний Економічний Університет імені Вадима Гетьмана, Україна

Анотація. *В статті досліджуються теоретико-методологічні основи моделювання результативності розвитку компаній- системних інтеграторів в умовах перманентної турбулентності світової економіки. Обгрунтовано, що прискорення технологічних змін і цифрова трансформація формують якісно нове середовище , в якому системні інтегратори відіграють критичну роль зв'язку між технологіями, бізнесом і державою. Встановлено , що традиційні методи аналізу, засновані на статичних показниках і лінійних залежностях, недостатньо адекватні для урахування факторів невизначеності і високої швидкості змін в IT-сфері . Автором запропоновано інтегральний показник результативності R_{total}, що об'єднує фінансову стійкість, технологічний потенціал (інтелектуальний стек) та індекс адаптивності організації. Представлена розширена багатокритеріальна функція, яка враховує інноваційну активність, рівень цифрової зрелості та вплив на зовнішню среду. Особлива увага приділено « екосистемному ефекту » та впровадженню принципів «цифрового двійника» системного інтегратора для забезпечення керованості та технологічного лідерства в режимі реального часу . Практична значимість дослідження полягає у формуванні інструментарію підтримки адаптивних управлінських рішень, що забезпечує стійкий розвиток високотехнологічних суб'єктів господарювання в умовах нестабільного середовища, і тим паче, в умовах мультикризи.*
Ключові слова*: системна інтеграція; результативність розвитку; концептуальне моделювання; епоха турбулентності; динамічні можливості; адаптивність*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується високим ступенем невизначеності , не лінійності та динамічної мінливості , що частіше визначається як стан перманентної турбулентності [1]. Прискорення технологічних змін, цифровізація бізнес-процесів, посилення глобальної конкуренції [2], геополітичні ризики , розриви ланцюжків постачання та трансформація споживчого попиту формують якісно нове середовище функціонування компаній, особливо в сфері послуг [3]. У таких умовах особливу роль починають грати компанії-системні інтегратори, які виступають сполучною ланкою між технологіями, бізнесом та державним сектором.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Компанії-системні інтегратори забезпечують розробку, впровадження та супровід комплексних IT -рішень, інтеграцію програмного та апаратного забезпечення, а також трансформацію бізнес-моделей замовників. Їхня діяльність стає критично важливою в контексті цифрової трансформації економіки, оскільки саме вони забезпечують синергію різних технологічних компонентів [4] та сприяють підвищенню ефективності організаційних систем.

Проте турбулентне середовище суттєво ускладнює процеси оцінки та моделювання результативності розвитку [5], високо - технологічних компаній [6]. Традиційні методи аналізу , засновані на статичних показниках та лінійних залежностях, виявляються недостатньо адекватними для врахування факторів невизначеності, адаптивності [7] та високої швидкості змін. Виникає не обхідність використання більш складних, гнучких і багатовимірних, інтелектуальних (зокрема і AI-based [8]) підходів до моделювання, здатних враховувати як кількісні, і якісні параметри розвитку.

Особливості функціонування системних інтеграторів полягають у високій залежності від технологічних трендів, проектної орієнтації бізнесу, необхідності управління знаннями та людським капіталом, а також у тісному взаємозв'язку із зовнішньою екосистемою. Це зумовлює необхідність розробки спеціалізованих моделей оцінки їхньої результативності , які враховують не лише фінансові показники, а й інноваційну активність, рівень цифрової зрілості, здатність до адаптації та стійкість до зовнішніх шоків.

Таким чином, актуальність теми дослідження обумовлена потребою у формуванні теоретико- методологічних засад моделювання результативності розвитку компаній -системних інтеграторів в умовах турбулентності, що дозволить підвищити обгрунтованість управлінських рішень та забезпечити сталий розвиток цих суб'єктів господарювання.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ.

Сучасні дослідження переходять від фінансово-орієнтованих моделей оцінки ефективності до багатокритеріальних систем управління результативністю. Базовою концепцією залишається Balanced Scorecard, яка інтегрує фінансові та не фінансові показники (Kaplan & Norton (1996) [9]; Neely et al. (1995) [10]). Bititci та ін. (2012) [11] наголошують на необхідності адаптивних систем вимірювання ефективності в умовах динамічного та нестабільного середовища.

Цифрова трансформація розглядається як ключовий драйвер зміни бізнес-моделей та підвищення ефективності компаній (Vial (2019) [12]; Verhoef et al. (2021) [13]). Для системних інтеграторів цей процес є критичним, оскільки їхня діяльність заснована на інтеграції цифрових технологій та платформ.

Bharadwaj et al. (2013) [14] та Melville et al. (2004) [15] доводять, що IT-ресурси та цифрова стратегія безпосередньо впливають на організаційну результативність.

Теорія динамічних здібностей пояснює, як компанії адаптуються до змін довкілля через процеси sensing, seizing і reconfiguring (Teece et al. (1997) [16]; Teece (2007) [17]). Eisenhardt & Martin (2000) [18] та Warner & Wäger (2019) [19] розширюють цей підхід, підкреслюючи його значення у цифровій трансформації.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Pavlou & El Sawy (2010) [20] показують, що за умов турбулентності конкурентні переваги формуються через адаптивні IT- здатності.

Для аналізу складних економічних систем застосовуються методи системної динаміки та математичного моделювання (Forrester (1961) [21]; Sterman (2000) [22]). Ці підходи дозволяють враховувати зворотні зв'язки та нелінійні залежності у розвитку компаній.

Для оцінки результативності за умов невизначеності використовуються методи багато критеріального аналізу та fuzzy-логіки. Saaty (1980) [23] пропонує AHP-метод визначення ваг показників, а Zadeh (1965) [24] формалізує роботу з невизначеними і розмитими даними. Краснюк та ін. (2021) [25] та Krasnyuk et al. (2024) [26] показують , що економіко-математичне моделювання є ключовим інструментом адаптивного управління в умовах багатокризового середовища, забезпечуючи можливість підвищення стійкості та керованості складних систем.

Хоча прямі дослідження системних інтеграторів обмежені, їхня діяльність інтерпретується через дослідження IT - інтеграції та цифрових екосистем. Henderson & Venkatraman (1993) [27] наголошують на важливості стратегічного узгодження IT та бізнесу, а Porter & Heppelmann (2014) [28] описують трансформацію конкуренції під впливом цифрових продуктів.

МЕТА РОБОТИ.

Основною метою цієї наукової статті є розробка та обгрунтування теоретико-методичних підходів до моделювання результативності розвитку компаній-системних інтеграторів в умовах економічної та технологічної турбулентності. Вторинна мета статті полягає у розробці та теоретико-методологічному обгрунтуванні багатофакторної моделі оцінки результативності розвитку компаній-системних інтеграторів, здатної зберігати прогностичну цінність в умовах високої ринкової турбулентності. На відміну від існуючих підходів, орієнтованих на стабільні ринкові цикли, це дослідження спрямоване створення динамічного інструментарію, що враховує нелінійний характер змін у IT-галузі.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ.

Методологічна основа дослідження базується на міждисциплінарному підході, що поєднує положення економічної теорії, теорії систем, стратегічного менеджменту , цифрової економіки, а також методів економіко - математичного моделювання та аналізу даних. Враховуючи складність та багатовимірність об'єкта дослідження, методологія носить комплексний характер та орієнтована на облік як кількісних, так і якісних аспектів результативності розвитку компаній-системних інтеграторів.

Як базові методологічні підходи використані:

- системний підхід, що дозволяє розглядати компанію-системного інтегратора як складну відкриту систему, що функціонує у взаємодії із зовнішнім середовищем;
- процесний підхід, орієнтований аналіз динаміки розвитку компанії через сукупність взаємозалежних бізнес-процесів;
- сценарний підхід, що застосовується для врахування невизначеності та варіативності розвитку зовнішнього середовища;
- адаптивний підхід , який забезпечує можливість коригування моделі в залежності від змін умов функціонування;

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

- комплексний підхід, що передбачає врахування сукупності факторів різної природи (економічних, технологічних, організаційних , інституційних).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Сучасний етап розвитку глобального IT-ринку характеризується переходом від передбачуваного зростання стану перманентної турбулентності, що вимагає радикального перегляду підходів до моделювання бізнес -результатів. Компанії-системні інтегратори, виступаючи сполучною ланкою між виробниками технологій та кінцевими споживачами, першими стикаються з дестабілізацією ринкового середовища. Іхня діяльність носить яскраво виражений проектний характер, де кожен контракт є унікальним поєднанням апаратного забезпечення , програмних рішень та інженерних послуг . У умовах традиційні методи фінансового аналізу, сфокусовані на ретро спективних даних, втрачають свою ефективність, оскільки минула результативність більше гарантує майбутніх успіхів.

Центральною проблемою моделювання за доби турбулентності стає облік чинників «крихкості» і «не лінійності» (в контексті концепції BANI-світу) . Для системного інтегратора це виявляється у тому, що навіть незначний збій у логістиці одного компонента може призвести до зриву багатомільярдного проекту та втрати ринкової частки. Отже, модель результативності повинна включати не лише показники прибутку, а й параметри « запасу міцності » системи. Пропонується розглядати результативність як похідну від динамічних здібностей компанії - її вміння оперативно ре конфігурувати внутрішні та зовнішні ресурси у відповідь на шокові впливи зовнішнього середовища.

Математичний апарат першої запропонованої концептуальної моделі базується на інтегральному показнику результативності *(R_{total})*, який розраховується як виважена сума трьох ключових векторів: фінансової потужності , технологічного капіталу та індексу адаптивності. Формалізовано це виглядає так:

$$R_{total} = w_1 * F(t) + w_2 * T(t) + w_3 * A(t) \quad (1)$$

У цій формулі змінна *F(t)* відбиває здатність підприємства генерувати грошовий потік за умов мінливої вартості позикового капіталу. Вектор *T(t)* характеризує інтелектуальний стек: кількість запатентованих рішень , рівень сертифікації інженерів та глибину партнерських зв'язків із новими вендорами (особливо у контексті імпортозаміщення). Найбільш складним для оцінки є індекс адаптивності *A(t)*, який у нашій моделі визначається через швидкість переходу співробітників на нові технологічні стеки та час трансформації бізнес-процесів за зміни зовнішніх регуляторних вимог.

В другій частині дослідження представлена розробка укрупненої концептуальної моделі результативності розвитку компаній-системних інтеграторів, яка представлена у вигляді такої багатокритеріальної функції:

$$R = f(F,I,D,O,A,E) \quad (2),$$

де:

R – інтегральний показник результативності розвитку;

F – фінансова результативність;

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

I – інноваційна активність;
D – рівень цифрової зрілості;
O – організаційна ефективність;
A - адаптивність до змін;
E - вплив довкілля.

Дана модель відображає багатовимірну природу результативності та дозволяє інтегрувати різні групи показників у єдину систему оцінки.

На основі зібраних та досліджених автором релевантних актуальних джерел, автор і підготував аналітичну таблицю 1, яка систематизує компоненти концептуальної моделі результативності розвитку системних інтеграторів. Таблиця базується виключно на параметрах, показниках та сценаріях, наведених вище у моделі (2), а також враховує конкретні фактори турбулентності, згадані автором.

Таблиця 1

Аналітична таблиця компонентів моделювання результативності системних інтеграторів в умовах турбулентності

Компонент моделі (згідно з функцією R)	Ключові показники та параметри (Real Data/Metrics)	Вплив факторів турбулентності (Сценарії)	Теоретичне обґрунтування (Джерела)
Фінансова результативність (F)	Здатність генерувати грошовий потік; стійкість при мінливій вартості позикового капіталу	Ризик касових розривів; волатильність прибутку через зміну вартості капіталу	Kaplan & Norton (1996); Neely et al. (1995)
Технологічний капітал / Інтелектуальний стек (T/I)	Кількість запатентованих рішень; рівень сертифікації інженерів; глибина партнерств з новими вендорами (імпортозаміщення)	Необхідність екстреної заміни технологічних стеків; залежність від доступності апаратних компонентів	Bharadwaj et al. (2013); Teece (2007)
Індекс адаптивності (A)	Швидкість переходу персоналу на нові IT-стеки; час трансформації бізнес-процесів у відповідь на регуляторні зміни	Збільшення вартості залучення архітекторів на 30%; затримки поставок обладнання у 2 рази	Pavlou & El Sawy (2010); Bititci et al. (2012)
Цифрова зрілість (D)	Наявність «цифрового двійника» організації; використання AI-based інструментів аналітики	Необхідність обробки даних у режимі реального часу для управління проектами в хаотичному середовищі	Vial (2019); Verhoef et al. (2021)
Екосистемний ефект / Вплив довкілля (E)	Коефіцієнт зв'язності (концентрація на вендорі/сегменті); рівень диверсифікації портфеля	Срив проектів через збій у логістиці одного компонента; дестабілізація через вихід партнерів з ринку	Porter & Heppelmann (2014); Krasnyuk et al. (2024)

Джерело: розроблено автором на основі аналізу [9, 11-14, 17, 20, 26, 28].

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Автор окремо зазначає, що особлива увага має бути приділена застосуванню імітаційного моделювання, зокрема методу Монте -Карло для прогнозування стійкості інтегратора. У разі турбулентності ми можемо оперувати єдиним значенням очікуваного прибутку. Натомість модель генерує розподіл ймовірностей різних результатів, дозволяючи менеджменту побачити « хмару ризиків ». Це дає можливість оцінити, за яких умов компанія збереже операційну ефективність, якщо, наприклад, терміни постачання обладнання збільшаться вдвічі , а вартість залучення кваліфікованих архітекторів зросте на 30%. Такий підхід переводить стратегічне планування в галузі інтуїтивних здогадів у площину доказового ризик-менеджменту.

Важливою особливістю моделювання в поточних реаліях є облік «екосистемного ефекту» . Результативність інтегратора тепер не є ізольованою величиною – вона жорстко пов'язана із стійкістю його ключових партнерів та клієнтів. Тому в модель вводиться коефіцієнт зв'язності, який знижує загальну оцінку результативності за надмірної концентрації бізнесу на одному вендорі або одному сегменті ринку . Диверсифікація тут виступає не просто як спосіб зниження ризиків, а як необхідний атрибут моделі розвитку, що забезпечує виживання у моменти різких ринкових зрушень.

Завершуючи аналіз, слід зазначити, що моделювання в епоху турбулентності вимагає застосування принципів цифрового двійника організації. Це передбачає створення постійно оновлюваної математичної копії бізнесу, яка в режимі реального часу обробляє дані про поточні проекти, завантаження персоналу та зміни в законодавстві. Тільки такий високий ступінь деталізації та частота оновлення даних дозволяють моделі залишатися адекватним інструментом управління, перетворюючи хаос турбулентності на кероване середовище для зростання та технологічного лідерства компанії-інтегратора.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.

У ході проведеного дослідження встановлено, що в умовах турбулентності зовнішнього середовища, що посилюється , традиційні підходи до оцінки результативності розвитку компаній виявляються недостатньо ефективними , особливо стосовно компаній-системних інтеграторів, діяльність яких характеризується високим ступенем складності, між дисциплінарності і динамічності.

Доведено, що результативність розвитку системних інтеграторів є багато вимірною категорією, що включає як фінансові результати, а й такі компоненти, як інноваційний потенціал , рівень цифрової зрілості, здатність до організаційної адаптації, ефективність управління знаннями і стійкість до зовнішнім впливам . Це потребує використання інтегрованих моделей, здатних враховувати сукупність різнорідних факторів.

Виявлено, що ключовими особливостями моделювання результативності розвитку компаній-системних інтеграторів є:

- необхідність урахування нелінійних залежностей та ефектів синергії;
- висока роль факторів невизначеності та ризику ;
- динамічний характер зміни параметрів моделі;
- значимість якісних показників та експертних оцінок;
- інтеграція внутрішніх та зовнішніх факторів розвитку.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Обгрунтовано доцільність застосування адаптивних та гібридних моделей, що поєднують економіко - математичні методи, елементи імітаційного моделювання та підходи, що грунтуються на обробці великих даних. Такі моделі дозволяють адекватніше відбивати реальні процеси функціонування компаній за умов турбулентності.

Розроблена концептуальна модель результативності розвитку системних інтеграторів базується на принципах системності, комплексності, адаптивності та багато критеріальності. Вона передбачає використання збалансованої системи показників, що поєднує фінансові , технологічні, організаційні та ринкові індикатори.

Встановлено, що підвищення результативності розвитку компаній-системних інтеграторів в умовах турбулентності можливе за умови :

- впровадження цифрових інструментів аналітики та прогнозування;
- розвитку компетенцій у галузі управління знаннями та інноваціями ;
- формування гнучких організаційних структур;
- посилення інтеграції до цифрових екосистем;
- використання про активних стратегій управління ризиками

Практична значущість отриманих результатів полягає у можливості їх використання при формуванні стратегій розвитку компаній-системних інтеграторів, удосконаленні систем управління ефективністю, а також розробки інструментів підтримки прийняття управлінських рішень в умовах високої не визначеності.

Загалом запропоновані підходи до моделювання результативності розвитку створюють основу для подальших наукових досліджень у напрямі розробки інтелектуальних систем управління та адаптивних моделей сталого розвитку компаній у цифровій економіці.

Список використаних джерел:

[1] Ostapenko T., Onopriienko D., Hrashchenko I., Palyvoda O., Krasniuk S., Danilova E. (2022) Research of impact of nanoeconomics on the national economic system development. *Innovative development of national economies*: collective monograph. - Kharkiv: PC TECHNOLOGY CENTER, 2022. - pp. 46-70, https://doi.org/10.15587/978-617-7319-64-0.CH2

[2] Naumenko, M. A. (2024). European Experience in Management of the Competitiveness of Enterprises: a Cluster Approach. *Problems of Modern Transformations. Series: Economics and Management*, (13), https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-13-02-01 [In Ukrainian].

[3] Hrashchenko, I. S. (2011). Problemy ta osoblyvosti prohnozuvannia na pidpryiemstvakh sfery posluh [Problems and features of forecasting at service enterprises]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu - Economic Bulletin of Donbass*, (3(25)), 175-179. https://www.evd-journal.org/download/2011/2011-3/Ek_visnyk_3_2011.pdf [In Ukrainian].

[4] Naumenko, M., Volkova, N., & Bakov, N. (2025, May 9). Paradigms of modelling for innovative crisis management (on the example of web design industry*). Collection of Scientific Papers «ΛΌГОΣ»*, 19–26, https://doi.org/10.36074/logos-09.05.2025.001

[5] Naumenko M.A. (2024). Innovatsiina metodolohiia finansovoho modeliuvannia yak napriamok pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia konkurentnym pidpryiemstvom [Innovative methodology of financial modeling as a direction for increasing the efficiency of management of a competitive enterprise.]. *Naukovi perspektyvy - Scientific perspectives*, 6(48), 424–447. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6(48)-424-447 [In Ukrainian].

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[6] Herashchenko I. S., Krasnyuk M. T., and Kustarovskiy O. D. (2018). Improvement of the economic and mathematical modeling of the results of implementation of individual elements of the adaptive anti-crisis policy of the transport industry companies of Ukraine. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu Seriia "Ekonomika" - Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series "Economics"*, vol. 1 (51), pp. 205–211.
[7] Maxim Krasnyuk, Yurii Kulynych, Iryna Hrashchenko, Svitlana Goncharenko, Svitlana Krasniuk (2022). Economic and mathematical modeling of an oil and gas production company as an integrated complex specific system. *Science and technology today*, 2022. pp.399-413, https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-13(13)-399-414
[8] Naumenko, M., & Hrashchenko, I. (2024). Suchasnyi shtuchnyi intelekt v antykryzovomu upravlinni konkurentnymy pidpryiemstvamy ta kompaniiamy [Modern artificial intelligence in anti-crisis management of competitive enterprises and companies]. *Grail of Science*, (42), 120-137, https://doi.org/10.36074/grail-of-science.02.08.2024.015 [In Ukrainian].
[9] Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (1996). Using the balanced scorecard as a strategic management system. *Harvard Business Review*, 74(1), 75–85.
[10] Neely, A., Gregory, M., & Platts, K. (1995). Performance measurement system design: A literature review and research agenda. *International Journal of Operations & Production Management, 15*(4), 80–116. https://doi.org/10.1108/01443579510083622
[11] Bititci, U. S., Garengo, P., Dörfler, V., & Nudurupati, S. (2012). Performance measurement: Challenges for tomorrow. *International Journal of Management Reviews, 14*(3), 305–327. https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2011.00318.x
[12] Vial, G. (2019). Understanding digital transformation: A review and a research agenda. *The Journal of Strategic Information Systems, 28*(2), 118–144. https://doi.org/10.1016/j.jsis.2019.01.003
[13] Verhoef, P. C., et al. (2021). Digital transformation: A multidisciplinary reflection. *Journal of Business Research, 122*, 889–901. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.09.022
[14] Bharadwaj, A., El Sawy, O. A., Pavlou, P. A., & Venkatraman, N. (2013). Digital business strategy: Toward a next generation of insights. *MIS Quarterly, 37*(2), 471–482. https://doi.org/10.25300/MISQ/2013/37.2.03
[15] Melville, N., Kraemer, K., & Gurbaxani, V. (2004). IT business value model. *MIS Quarterly, 28*(2), 283–322. https://doi.org/10.2307/25148636
[16] Teece, D. J., Pisano, G., & Shuen, A. (1997). Dynamic capabilities and strategic management. *Strategic Management Journal, 18*(7), 509–533. https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0266(199708)18:7<509::AID-SMJ882>3.0.CO;2-Z
[17] Teece, D. J. (2007). Explicating dynamic capabilities: The nature and microfoundations of sustainable enterprise performance. *Strategic Management Journal, 28*(13), 1319–1350. https://doi.org/10.1002/smj.640
[18] Eisenhardt, K. M., & Martin, J. A. (2000). Dynamic capabilities: What are they? *Strategic Management Journal, 21*(10–11), 1105–1121. https://doi.org/10.1002/1097-0266(200010/11)21:10/11<1105::AID-SMJ133>3.0.CO;2-E
[19] Warner, K. S. R., & Wäger, M. (2019). Building dynamic capabilities for digital transformation. *Long Range Planning, 52*(3), 326–349. https://doi.org/10.1016/j.lrp.2018.12.001
[20] Pavlou, P. A., & El Sawy, O. A. (2010). The "third hand": IT-enabled competitive advantage in turbulence through improvisational capabilities. *Information Systems Research, 21*(3), 443–471. https://doi.org/10.1287/isre.1100.0280
[21] Forrester, J. W. (1961). *Industrial dynamics*. MIT Press. https://doi.org/10.21236/AD0619363
[22] Sterman, J. D. (2000). Business dynamics: Systems thinking and modeling for a complex world. McGraw-Hill.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[23] Saaty, T. L. (1980). The Analytic Hierarchy Process. McGraw-Hill.
[24] Zadeh, L. A. (1965). Fuzzy sets. *Information and Control, 8*(3), 338–353. https://doi.org/10.1016/S0019-9958(65)90241-X
[25] Krasnyuk M., Kulynych Yu., Tkalenko A., Krasniuk S. (2021). Methodology of Effective Application of Economic-Mathematical Modeling as the Key Component of the Multi-Crisis Adaptive Management. *Modern Economics*, 29(2021), pp.100-106. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V29(2021)-16
[26] Krasnyuk, M. T., Tsalko, T. R., Nevmerzhytska, S. M., & Kulynych, Y. M. (2024). Economic and mathematical indicators and models in the project management of an oil and gas company. *Science and Technology Today*, 346–366. https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-3(31)-346-366
[27] Henderson, J. C., & Venkatraman, N. (1993). Strategic alignment: Leveraging information technology for transforming organizations. IBM Systems Journal, 32(1), 4–16. https://doi.org/10.1147/sj.321.0004
[28] Porter, M. E., & Heppelmann, J. E. (2014). Smart connected products transforming competition. *Harvard Business Review*, 92(11), 64–88. https://hbr.org/2014/11/how-smart-connected-products-are-transforming-competition?utm_source

SPECIFICS OF CONCEPTUAL MODELING THE PERFORMANCE OF DEVELOPMENT OF SYSTEM INTEGRATOR COMPANIES IN THE ERA OF TURBULENCE

Sergii Fedorov
Postgraduate student
Department of Business Economics and Entrepreneurship
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

Summary. *The article explores the theoretical and methodological foundations of modeling the effectiveness of the development of system integrator companies in the conditions of permanent turbulence in the world economy. It is substantiated that the acceleration of technological change and digital transformation form a qualitatively new environment in which system integrators play a critical role in the connection between technology, business and the state. It is established that traditional methods of analysis based on static indicators and linear dependencies are not sufficiently adequate to take into account uncertainty factors and the high speed of change in the IT sphere. The authors propose an integral performance indicator R_{total}, which combines financial stability, technological potential (intellectual stack) and the organization's adaptability index. An extended multi-criteria function is presented that takes into account innovative activity, the level of digital maturity and the impact on the external environment . Special attention is paid to taking into account the "ecosystem effect" and the implementation of the principles of the " digital twin" of the organization to ensure manageability and technological leadership in real time. The practical significance of the research lies in the formation of a toolkit to support management decisions, ensuring the sustainable development of high -tech business entities in a multi-crisis environment.*

Keywords: *system integration; development performance; conceptual modeling; era of turbulence; dynamic capabilities; adaptability*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 22.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.043

ОЦІНКА ФАКТОРІВ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЮ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ПРІОРИТЕТІВ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Сизон Маркіян-Орест Ігорович
аспірант кафедри глобальної економіки
Державний біотехнологічний університет, Україна

Анотація. *У статті досліджено фактори, що впливають на формування і реалізацію фінансового потенціалу підприємств у контексті пріоритетів циркулярної економіки. Встановлено, що розвиток фінансового потенціалу визначається комплексною взаємодією технологічних, економічних, екологічних, інституційних та соціальних факторів, які характеризуються різною інтенсивністю впливу, динамікою та рівнем контрольованості . Обґрунтовано доцільність використання методу експертних оцінок як інструменту кількісного аналізу в умовах обмеженості статистичної інформації та високої варіативності параметрів циркулярної трансформації. Застосування експертного підходу дозволяє здійснити ранжування факторів, визначити їх вагові коефіцієнти та сформувати аналітичну основу для економіко-математичного моделювання фінансового потенціалу підприємств. Особливу увагу приділено критеріям відбору експертів, які забезпечують валідність і достовірність результатів дослідження. Отримані результати створюють передумови для підвищення ефективності управлінських рішень, прогнозування розвитку підприємств та забезпечення їх адаптації до умов циркулярної економіки.*

Ключові слова: *фінансовий потенціал, підприємство, циркулярна економіка, фактори впливу, експертні оцінки, ресурсоефективність, сталий розвиток, економіко-математичне моделювання, інвестиційні ресурси, адаптивність підприємства.*

Постановка проблеми. Необхідність кількісного аналізу факторів, що визначають формування і реалізацію фінансового потенціалу підприємств у контексті пріоритетів циркулярної економіки, випливає з багаторівневої, взаємопов'язаної та динамічної природи цих факторів. У сучасній економіці відбувається поступовий перехід від лінійної моделі виробництва до замкнених ресурсних циклів, що потребує принципово іншого підходу до управління фінансами, інвестиціями, технологіями та ризиками. У таких умовах якісний опис факторів стає недостатнім, оскільки не дає можливості виміряти силу впливу кожного з них, визначити їх взаємодію, встановити причинно-наслідкові залежності та оцінити інтегральний ефект для фінансового потенціалу

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

підприємства. Підприємства перебувають у середовищі постійних технологічних змін, регуляторних вимог, еколого-інноваційних стимулів і ринкових трансформацій, що створює потребу у точних і структурованих вимірюваннях. Кількісний аналіз дозволяє перевести складні економічні та екологічні взаємодії у вимірювані показники, на основі яких можливо оцінити рівень ризиків, обґрунтувати інвестиційну привабливість, визначити потенціал ресурсозбереження та оцінити ефект від застосування циркулярних рішень. Це особливо важливо з огляду на те, що підприємства змушені приймати рішення у умовах невизначеності, коли навіть незначні коливання зовнішніх чи внутрішніх факторів можуть суттєво змінити траєкторію їхнього розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні наукові дослідження у сфері циркулярної економіки зосереджені на обґрунтуванні концептуальних засад функціонування циркулярних бізнес-моделей, визначенні факторів їх розвитку та оцінюванні економічної результативності. Зокрема, у працях M. Lewandowski [1] та M. Ferasso et al. [2] сформовано теоретичне підґрунтя циркулярних бізнес-моделей і визначено їх ключові структурні елементи, що впливають на процес створення вартості підприємства. Дослідження A. de Jesus і S. Mendonça [3], а також V. Ranta et al. [4] акцентують увагу на драйверах і бар'єрах циркулярної трансформації, підкреслюючи роль інституційного середовища, інноваційної активності та регуляторної політики. Водночас у роботі A. Saarinen і L. Aarikka-Stenroos [5] розглянуто фінансові аспекти циркулярної економіки, зокрема доступність інвестиційних ресурсів і специфіку фінансування циркулярних бізнес-моделей. Окремий напрям досліджень пов'язаний із оцінюванням фінансових і ресурсних можливостей підприємств. Зокрема, S. Scarpellini et al. [6] аналізують вплив фінансових ресурсів на розвиток екоінновацій, тоді як S. Yin et al. [7] доводять позитивний вплив циркулярних практик на економічну та екологічну результативність підприємств. Разом з тим, у дослідженні M. Ferrante et al. [8] наголошено на відсутності уніфікованих підходів до оцінювання ефективності циркулярної економіки, що ускладнює порівняння результатів та формування комплексних моделей аналізу.

Отже, наявні наукові напрацювання формують теоретико-методичну основу дослідження циркулярної економіки, однак питання комплексного кількісного оцінювання факторів формування і реалізації фінансового потенціалу підприємств потребує подальшого поглиблення, що визначає актуальність даного дослідження.

Мета статті – є аналітичне оцінювання та кількісна інтерпретація факторів, що впливають на формування і реалізацію фінансового потенціалу підприємств у контексті пріоритетів циркулярної економіки, з використанням методу експертних оцінок для визначення їх відносної значущості, побудови системи вагових коефіцієнтів та формування науково обґрунтованої основи для моделювання фінансової стійкості, прогнозування розвитку та прийняття стратегічних управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Розвиток циркулярної економіки супроводжується технологічними інноваціями, зміною моделі споживання, посиленням державного регулювання та появою нових інвестиційних

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

інструментів сталого розвитку. Кожен з цих факторів має різну силу, різну динаміку, різний часовий горизонт і різну контрольованість підприємством [1-5]. Лише кількісний аналіз дає змогу визначити їхню відносну значущість, побудувати ранжування, виокремити ключові детермінанти фінансової стійкості та сформувати вагові коефіцієнти для моделювання різних сценаріїв розвитку. Важливим також є те, що кількісні методи дозволяють забезпечити порівнюваність підприємств у межах галузі або ринку, що створює умови для оцінки конкурентної позиції та визначення здатності до адаптації у нових економічних умовах. У контексті циркулярної економіки особливої ваги набувають фактори інноваційної активності, ресурсоефективності, цифрової зрілості, структурних змін у виробництві, екологічної відповідальності та доступності інвестиційних ресурсів. Їх вплив є нерівномірним, багатокомпонентним і часто нелінійним, що потребує аналітичних процедур, здатних відобразити ці складні структурні зв'язки [3-7]. Саме тому кількісний аналіз є методологічною основою для побудови моделей оптимізації фінансового потенціалу, оцінки ризиків, прогнозування грошових потоків і прийняття стратегічних рішень щодо переходу на циркулярні бізнес-моделі.

Таблиця 1

Систематизація факторів впливу на формування фінансового потенціалу підприємств у контексті циркулярної економіки

Група факторів	Зміст факторів	Характер впливу	Особливості впливу
Технологічні	Інновації, цифрові рішення, автоматизація, smart-технології	Прямий	Формують основу підвищення ефективності та зниження витрат
Економічні	Доступ до фінансових ресурсів, інвестиційна привабливість	Прямий	Визначають можливості масштабування та модернізації
Екологічні	Ресурсоефективність, екологічні стандарти, ESG-вимоги	Опосередкований/ прямий	Впливають на витрати та репутацію підприємства
Інституційні	Державне регулювання, податкові стимули, політика ЄС	Опосередкований	Формують зовнішні умови функціонування
Соціальні	Екологічна свідомість споживачів, поведінкові моделі	Опосередкований	Визначають попит на циркулярні продукти
Структурні	Трансформація виробництва, бізнес-моделі	Прямий	Визначають здатність до переходу на циркулярні моделі

Примітка: побудовано автором на основі джерел [1-9]

Враховуючи багатовимірність досліджуваних факторів, найбільш доцільним методом кількісної оцінки у цьому контексті є метод експертних оцінок. Така доцільність зумовлена тим, що значна частина факторів

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

циркулярної економіки або не має стандартизованих статистичних даних, або характеризується високим рівнем варіативності, або ще не сформувала стабільних кількісних індикаторів на макро- чи мікрорівні [4]. Інновації, цифрові рішення, технологічна готовність підприємств, рівень інтеграції циркулярних практик, екологічні мотиватори споживачів, інституційні стимули, трансформація виробничих процесів – усі ці елементи часто не мають чітко визначених кількісних рамок і оцінюються у широких діапазонах. У таких умовах експертні оцінки стають єдиним інструментом, який дає можливість отримати достовірну і репрезентативну інформацію, оскільки базується на професійній думці фахівців, що володіють глибокими знаннями у сфері фінансової аналітики, екологічної економіки, управління технологіями та оцінювання ризиків [3]. Метод експертних оцінок дозволяє структуровано зіставити думки фахівців, агрегувати індивідуальні судження в узагальнені вагові коефіцієнти та побудувати систему ранжування факторів за їхньою відносною значущістю. Цей метод є ефективним у ситуаціях, коли традиційні статистичні дані є недостатніми або не забезпечують повного охоплення об'єкта дослідження.

Перевага експертного підходу полягає у можливості врахувати не лише поточний стан розвитку факторів, але й їх прогнозний вплив, що є принципово важливим для циркулярної економіки, яка характеризується швидкими технологічними змінами та появою нових регуляторних вимог. Експертні оцінки можуть інтегрувати галузевий досвід, міжнародні практики, прогнозні моделі та прикладні результати впровадження екологічних інновацій. Завдяки цьому підприємство отримує кількісну основу для побудови моделей оцінки фінансового потенціалу, де кожен фактор має точні вагові параметри, що відображають його реальне значення для фінансової стійкості та здатності до циркулярної трансформації [8]. Метод експертних оцінок також дає змогу врахувати регіональні особливості, галузеву специфіку та відмінності у рівні розвитку підприємств, що неможливо реалізувати за допомогою суто математично-статистичних підходів.

Отже, кількісний аналіз факторів, які впливають на формування і реалізацію фінансового потенціалу підприємств у контексті пріоритетів циркулярної економіки, є необхідним інструментом для побудови обґрунтованих моделей прийняття рішень, визначення найбільш вагомих детермінант і прогнозування адаптаційної здатності підприємств у умовах екологічно орієнтованої трансформації. Метод експертних оцінок виступає найбільш доцільним підходом у таких аналітичних дослідженнях через свою здатність забезпечити достовірність даних у ситуації обмеженої статистичної інформації, поєднати досвід фахівців і передати складні взаємозв'язки між факторами у кількісну форму, придатну для подальшого моделювання.

Перехід до визначення критеріїв підбору експертів логічно випливає з потреби забезпечити надійність, валідність і репрезентативність отриманих результатів кількісного аналізу факторів, що впливають на формування і реалізацію фінансового потенціалу підприємств у контексті пріоритетів циркулярної економіки [2]. Оскільки метод експертних оцінок ґрунтується на узагальненні професійних суджень, які замінюють або доповнюють формальні статистичні дані, особливого значення набуває якість добору експертів.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Ефективність дослідження безпосередньо залежить від рівня компетентності, досвіду, інформованості та здатності експертів об'єктивно оцінювати різні за природою та інтенсивністю фактори циркулярної трансформації, враховуючи їхню взаємодію, часову динаміку і вплив на фінансові процеси підприємства. Критерії підбору експертів дозволяють сформувати збалансовану групу фахівців, здатних надати обґрунтовані, логічно узгоджені й аналітично виважені судження, які можна агрегувати у цілісну систему вагових коефіцієнтів для подальшого моделювання.

Таблиця 2

Критерії відбору експертів для оцінювання факторів

Критерій	Зміст	Значення
Професійна компетентність	Теоретичні знання і практичні навички	Забезпечує якість оцінок
Досвід діяльності	Практичний або науковий досвід	Підвищує релевантність суджень
Інформованість	Знання сучасних трендів і регуляторів	Актуалізує оцінки
Аналітичні здібності	Вміння працювати з даними	Забезпечує узгодженість оцінок
Незалежність	Відсутність конфлікту інтересів	Гарантує об'єктивність
Репрезентативність	Галузева та регіональна різноманітність	Забезпечує повноту аналізу
Мотивація	Готовність до участі	Підвищує якість результатів

Примітка: побудовано автором на основі власних досліджень

У межах дослідження доцільно виділити такі ключові критерії відбору експертів. Першим критерієм є професійна компетентність, що відображає рівень теоретичної та практичної підготовки фахівця у сфері фінансів, економіки сталого розвитку, циркулярних бізнес-моделей або управління інноваційними процесами. До експертної групи мають бути залучені особи, які володіють глибоким розумінням принципів ресурсоефективності, екологічних інновацій, інвестиційних підходів та оцінювання фінансової стійкості. Наступним критерієм виступає досвід практичної діяльності або наукового дослідження у сфері циркулярної економіки, фінансового аналізу підприємств, оцінювання ризиків або впровадження технологічних рішень, що дозволяє експертам формувати судження на основі реальних кейсів та галузевих тенденцій. Важливе значення має інформованість експерта щодо сучасних регуляторних вимог, міжнародних стандартів, інституційних стимулів та ринкових трендів у сфері циркулярної економіки, включно з вимогами Європейського зеленого курсу, які визначають цілі та напрями професійних оцінок.

До критеріїв також належать аналітичні здібності експертів, що передбачають здатність працювати з різнотипними даними, систематизувати інформацію, виявляти закономірності та надавати числові оцінки, узгоджені з логікою фінансово-економічної моделі. Не менш важливою є незалежність експертів, тобто їхня незаангажованість, відсутність конфлікту інтересів і можливих упереджень щодо окремих підприємств, технологічних рішень чи

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

політичних впливів. Така вимога забезпечує об'єктивність результатів і знижує ризик спотворення експертних суджень. Наступним критерієм є готовність експертів до участі в дослідженні, що включає відповідальність під час заповнення анкет, дотримання методичних вимог, зосередженість і логічність при наданні оцінок. Окремим критерієм виступає регіональна або галузева репрезентативність, що дозволяє врахувати специфіку різних територій, секторів економіки або типів підприємств, які мають різний рівень розвитку циркулярних практик і різну доступність інвестиційних ресурсів.

Сукупність зазначених критеріїв забезпечує формування аналітично компетентної, професійно збалансованої та об'єктивної експертної групи, здатної надати валідні й кількісно порівнювані оцінки, що можуть бути інтегровані у модель визначення відносної значущості факторів розвитку фінансового потенціалу підприємств у контексті циркулярної економіки. Це створює фундамент для подальших розрахунків, зокрема визначення ваг кожного фактора, проведення порівняння між регіонами, аналізу варіацій експертних суджень і статистичного підтвердження узгодженості отриманих результатів.

Висновки та пропозиції. У результаті проведеного дослідження встановлено, що формування і реалізація фінансового потенціалу підприємств у контексті циркулярної економіки відбувається під впливом комплексної системи взаємопов'язаних факторів різної економічної природи, інтенсивності та часової динаміки . Їхній вплив характеризується нелінійністю, варіативністю та багаторівневістю, що зумовлює необхідність застосування адекватного аналітичного інструментарію. В умовах обмеженості формалізованих статистичних даних і високої невизначеності параметрів розвитку циркулярної економіки метод експертних оцінок виступає доцільним підходом до кількісної інтерпретації факторів впливу, забезпечуючи можливість їх ранжування та визначення вагових коефіцієнтів. Інтеграція експертних оцінок у систему економіко-математичного моделювання створює передумови для підвищення аналітичної точності оцінювання фінансового потенціалу підприємств, прогнозування сценаріїв їх розвитку та формування ефективних управлінських рішень у процесі переходу до циркулярних бізнес-моделей. Встановлено, що достовірність і валідність результатів дослідження визначається якістю формування експертної вибірки, зокрема рівнем професійної компетентності, аналітичних здібностей, незалежності та репрезентативності експертів.

Таким чином, поєднання кількісного аналізу з методом експертних оцінок формує цілісну методологічну основу оцінювання фінансового потенціалу підприємств та сприяє підвищенню їх адаптивності й ефективності функціонування в умовах циркулярної трансформації економіки.

Список використаних джерел:

[1] Lewandowski M. Designing the Business Models for Circular Economy – Towards the Conceptual Framework. *Sustainability*. 2016, 8(1), Article 43. DOI: https://doi.org/10.3390/su8010043

[2] Ferasso M., Beliaeva T., Kraus S. et al. Circular economy business models: The state of research and avenues ahead. *Business Strategy and the Environment*. 2020, DOI: https://doi.org/10.1002/bse.2554

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[3] de Jesus A., Mendonça S. Lost in Transition? Drivers and Barriers in the Eco-Innovation Road to the Circular Economy. *Ecological Economics*. 2018, 145, 75–89. DOI: https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2017.08.001
[4] Ranta V., Aarikka-Stenroos L., Ritala P., Mäkinen S.J. Exploring institutional drivers and barriers of the circular economy: A cross-regional comparison of China, the US, and Europe. *Resources, Conservation and Recycling*. 2018, 135, 70–82. DOI: https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.08.017
[5] Saarinen A., Aarikka-Stenroos L. Financing-Related Drivers and Barriers for Circular Economy Business: Developing a Conceptual Model from a Field Study. *Circular Economy and Sustainability*. 2023, 3, 1187-1211. DOI: https://doi.org/10.1007/s43615-022-00222-5
[6] Scarpellini S., Marín-Vinuesa L.M., Portillo-Tarragona P., Moneva J.M. Defining and measuring different dimensions of financial resources for business eco-innovation and the influence of the firms' capabilities. *Journal of Cleaner Production*. 2018, 204, 258–269. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.08.320
[7] Yin S., Jia F., Chen L., Wang Q. Circular economy practices and sustainable performance: A meta-analysis. *Resources, Conservation and Recycling*. 2023, 190, Article 106838. DOI: https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2022.106838
[8] Ferrante M., Vitti M., Sassanelli C. The evolution of circular economy performance assessment: A systematic literature review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2025, 205, Article 115757. DOI: https://doi.org/10.1016/j.rser.2025.115757

ASSESSMENT OF FACTORS INFLUENCING THE FORMATION AND REALIZATION OF THE FINANCIAL POTENTIAL OF ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF CIRCULAR ECONOMY PRIORITIES

Syzon Markiian-Orest
Postgraduate Student of the Department of Global Economy
State Biotechnological University, Ukraine

Summary. *The article examines the factors influencing the formation and realization of the financial potential of enterprises in the context of circular economy priorities. It is established that the development of financial potential is determined by a complex interaction of technological, economic, environmental, institutional, and social factors, which differ in intensity, dynamics, and level of controllability . The expediency of applying the expert evaluation method as a tool for quantitative analysis under conditions of limited statistical data and high variability of circular transformation parameters is substantiated. The use of the expert approach enables the ranking of factors, determination of their weight coefficients, and formation of an analytical basis for economic and mathematical modeling of enterprise financial potential. Particular attention is paid to the criteria for selecting experts, which ensure the validity and reliability of the research results. The obtained findings create a basis for improving the effectiveness of managerial decision-making, forecasting enterprise development, and enhancing their adaptability to the conditions of a circular economy.*
Keywords: *financial potential, enterprise, circular economy, influencing factors, expert evaluation, resource efficiency, sustainable development, economic and mathematical modeling, investment resources, enterprise adaptability.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.044

ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АВІАПЕРЕВІЗНИКІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Кривов'язюк Ігор Володимирович
канд. екон. наук, професор,
професор кафедри підприємництва, торгівлі та логістики
Луцький національний технічний університет, Україна

Анотація. *У статті досліджено методичні засади оцінювання конкурентоспроможності авіаперевізників в умовах цифровізації. Визначено, що традиційні показники ефективності авіакомпаній потребують доповнення цифровими критеріями, які відображають рівень автоматизації продажів та управління, якість електронної взаємодії з пасажирами, здатність до оброблення даних, наявність і функціональність мобільних сервісів. Запропоновано оцінювати конкурентоспроможність авіаперевізників на основі поєднання фінансово-економічних, операційних, ринкових, сервісних, цифрових та екологічних показників. Обґрунтовано, що цифровізація змінює саму логіку конкурентної боротьби в авіаційній галузі, оскільки перевагу отримують перевізники, здатні забезпечувати не лише нижчу собівартість перевезень, а й вищу швидкість управлінських рішень, персоналізоване обслуговування та стійкість до зовнішніх ризиків.*

Ключові слова: *конкурентоспроможність, авіаперевізники, цифровізація, оцінювання, авіаційний ринок, цифрові сервіси.*

Постановка проблеми. Сучасний світовий ринок авіаційних перевезень перебуває у стані глибокої трансформації, зумовленої відновленням пасажиропотоку після Covid-19, посиленням конкуренції, зростанням витрат, екологічними обмеженнями та швидким поширенням цифрових технологій [4; 7; 11]. За оцінками Міжнародної асоціації повітряного транспорту, світова авіаційна галузь після кризового спаду повернулася до прибутковості, однак її фінансовий результат залишається нестійким через високі витрати на паливо, технічне обслуговування, персонал і оновлення повітряного флоту [5]. Це означає, що авіаперевізники мають шукати нові джерела конкурентних переваг не лише у сфері ціни, а й у сфері сервісу, технологічної адаптації, управління.

Цифровізація суттєво змінює умови функціонування авіакомпаній. Це стосується прогнозування попиту, планування рейсів, обслуговування клієнтів, управління доходами, реєстрації пасажирів, продажу квитків, формування тарифів, комунікації з партнерами, технічної експлуатації літаків,. Якщо раніше конкурентоспроможність авіаперевізника оцінювалася переважно за кількістю перевезених пасажирів, шириною маршрутної мережі, рівнем тарифів і

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

фінансовими результатами, то нині такі показники вже не дають повного уявлення про його реальні ринкові можливості. Особливого значення набуває здатність авіакомпанії швидко обробляти великі обсяги інформації, передбачати поведінку пасажирів, змінювати цінові пропозиції залежно від попиту, скорочувати час обслуговування, підвищувати точність планування та зменшувати операційні втрати. Відтак, цифровізація перетворюється з допоміжного інструменту на самостійний фактор конкурентоспроможності.

Методичні підходи до оцінювання конкурентоспроможності авіаперевізників частіше зосереджуються на фінансових показниках або операційній ефективності, недостатньо враховуючи якість електронної взаємодії з пасажирами, рівень автоматизації управління та технологічну готовність авіакомпанії до кризових змін, цифрову зрілість. Тому й виникає необхідність удосконалення підходів до оцінювання конкурентоспроможності авіаперевізників в умовах цифровізації. Таке оцінювання має бути комплексним, багатокритеріальним і здатним відображати не лише поточні ринкові результати, а й майбутню спроможність авіакомпанії зберігати конкурентні позиції в умовах цифровізації.

Аналіз досліджень та публікацій. Забезпечення конкурентоспроможності авіаперевізників розглядається у працях українських і зарубіжних науковців як складна економічна проблема, що охоплює ринкові, організаційні, фінансові, технологічні та інфраструктурні аспекти. У вітчизняній науковій літературі значну увагу приділено розвитку світового ринку авіаційних перевезень, перспективам розвитку авіакомпаній, впровадженню інноваційних технологій, ролі транспортної інфраструктури у забезпеченні конкурентних переваг. Так, Smerichevskyi S. та ін. акцентують увагу на розробці системного підходу до впровадження інноваційних технологій для забезпечення стабільності роботи авіатранспортних підприємств [14]. Гричкоєдова М. В. досліджує конкурентоспроможність міжнародних авіаційних пасажирських перевезень через якість послуг, організацію перевезень, ринкову позицію та здатність авіакомпаній задовольняти потреби пасажирів [16]. Олешко Т. І. та Токар В. В. аналізують перспективи розвитку авіакомпаній України, наголошуючи на важливості адаптації перевізників до змін попиту, стану інфраструктури та міжнародної конкуренції [17]. Сидоренко К. В. та Терентьєва В. Ю. розглядають розвиток світового ринку авіаційних перевезень в умовах турбулентності, підкреслюючи вплив зовнішніх шоків на стійкість авіаційного сектору [18].

У зарубіжних дослідженнях конкурентоспроможність авіаперевізників частіше аналізується через структуру ринку, тарифну політику, маршрутну мережу, поведінку пасажирів і технологічну модернізацію. Sun X. та співавтори систематизують сучасні підходи до аналізу конкуренції між авіакомпаніями й доводять, що вона формується не лише ціною, а й розкладом, частотою польотів, якістю сполучень, щільністю маршрутної мережі тощо [15]. Nenem S. та ін. пропонують оцінювати конкурентоспроможність з погляду пасажира, враховуючи зручність розкладу, тривалість подорожі, доступність маршрутів і якість обслуговування [12]. Avogadro N. та співавтори доводять, що сучасні авіакомпанії дедалі частіше поєднують різні підходи до організації перевезень, тарифної політики та обслуговування пасажирів [2]. Це ускладнює пряме порівняння

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

перевізників, оскільки однакові показники можуть мати різне значення для компаній із різною ринковою стратегією. Oliveira A. V., Caliari T. та Narcizo R. R. обґрунтовують зв'язок між оновленням повітряного флоту, інноваційністю та конкурентною позицією авіакомпаній [13]. На їх думку, оновлення літаків впливає на рівень витрат, екологічні показники та сприйняття перевізника пасажирами.

Звіти Міжнародної асоціації повітряного транспорту, Міжнародної організації цивільної авіації, компаній Airbus і Boeing акцентують увагу на відновленні авіаперевезень, потребі оновлення флоту, цифровій трансформації процесів і довгостроковому зростанні попиту на авіаційні послуги [1; 3; 5; 6].

Проте аналіз наукових джерел свідчить, що питання саме оцінювання конкурентоспроможності авіаперевізників в умовах цифровізації залишається недостатньо систематизованим. У багатьох дослідженнях цифрові інструменти розглядаються окремо від економічних показників, тоді як у реальній діяльності авіакомпаній вони безпосередньо впливають на доходи, витрати, якість обслуговування, швидкість прийняття рішень та стійкість до ризиків. Це зумовлює необхідність формування комплексного підходу до оцінювання конкурентоспроможності авіаперевізників із урахуванням цифровізації.

Метою статті є подальший розвиток методичних положень щодо оцінювання конкурентоспроможності авіаперевізників в умовах цифровізації на основі інтегральної оцінки.

Виклад основного матеріалу. Конкурентоспроможність авіаперевізника є багатофакторною характеристикою, що відображає його здатність ефективно функціонувати, залучати й утримувати пасажирів, підтримувати якість послуг, забезпечувати прибутковість і адаптуватися до змін зовнішнього середовища. В умовах цифровізації ця характеристика набуває нового змісту, оскільки конкурентна перевага дедалі більше залежить від швидкості оброблення інформації, точності прогнозування попиту, автоматизації процесів і якості цифрової взаємодії з пасажирами.

Оцінювання конкурентоспроможності авіаперевізників доцільно здійснювати не за одним показником, а за системою взаємопов'язаних критеріїв. Це пояснюється тим, що авіакомпанія може мати високий рівень пасажиропотоку, але низьку прибутковість; широку маршрутну мережу, але слабку цифрову взаємодію з клієнтами; сучасний флот, але недостатньо гнучку тарифну політику. Тому об'єктивна оцінка має охоплювати і поточні результати діяльності, і потенціал подальшого розвитку. Доцільно виокремити шість блоків оцінювання конкурентоспроможності авіаперевізників: фінансово-економічний, операційний, ринковий, сервісний, цифровий та екологічний.

Фінансово-економічний блок характеризує здатність авіакомпанії забезпечувати дохідність, контролювати витрати та підтримувати фінансову стійкість. До нього належать показники доходу, прибутковості, рентабельності, витрат на одного пасажира, частки паливних витрат у загальних витратах і здатності компанії формувати додаткові доходи.

Операційний блок відображає ефективність організації перевезень. До нього доцільно включати завантаженість рейсів, використання повітряного транспорту, пунктуальність, частоту рейсів, середню тривалість простою літаків, продуктивність персоналу та надійність виконання розкладу.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Ринковий блок дає змогу оцінити позицію авіаперевізника на ринку. Він охоплює частку ринку, ширину маршрутної мережі, доступ до ключових аеропортів, впізнаваність бренду, рівень лояльності пасажирів і здатність компанії утримувати попит у різних цінових сегментах.

Сервісний блок характеризує якість взаємодії авіакомпанії з пасажирами. До нього належать швидкість обслуговування, зручність купівлі квитків, прозорість тарифів, якість інформування, простота реєстрації, оперативність вирішення звернень і загальний рівень задоволеності клієнтів.

Цифровий блок є ключовим в умовах цифровізації. Він має відображати рівень автоматизації продажів, наявність і функціональність мобільних сервісів, використання електронної реєстрації, здатність до оброблення даних про попит, автоматизацію управлінських рішень, персоналізацію пропозицій і цифрову підтримку пасажира на всіх етапах подорожі.

Екологічний блок пов'язаний із відповідністю діяльності авіаперевізника сучасним вимогам сталого розвитку. Він охоплює паливну ефективність, оновлення флоту, скорочення викидів, використання більш екологічних технологій і готовність компанії до посилення екологічного регулювання.

Запропонована система показників дозволяє комплексно оцінювати конкурентоспроможність авіаперевізника, не обмежуючись лише фінансовими результатами чи обсягом пасажиропотоку. Особливістю підходу є включення цифрового блоку як самостійної складової конкурентної оцінки (таблиця 1).

Таблиця 1

Система показників оцінювання конкурентоспроможності авіаперевізників в умовах цифровізації

Блок оцінювання	Основні показники	Значення для конкурентоспроможності
Фінансово-економічний	дохід, прибутковість, рентабельність, витрати на пасажира	визначає фінансову стійкість перевізника
Операційний	завантаженість рейсів, пунктуальність, використання флоту	характеризує ефективність організації перевезень
Ринковий	частка ринку, маршрутна мережа, впізнаваність бренду	показує силу ринкової позиції
Сервісний	якість обслуговування, зручність купівлі, швидкість підтримки	формує лояльність пасажирів
Цифровий	електронна реєстрація, мобільні сервіси, автоматизація продажів, оброблення даних	забезпечує персоналізацію послуг і швидкість управління
Екологічний	паливна ефективність, оновлення флоту, скорочення викидів	визначає готовність до екологічних вимог

Дані сформовано з [5; 6; 8; 10; 12; 15].

Для узагальнення результатів оцінювання доцільно використовувати інтегральний показник конкурентоспроможності авіаперевізника. Його можна визначати шляхом нормування окремих показників, надання їм вагових коефіцієнтів і підсумовування оцінок за кожним блоком.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

У загальному вигляді інтегральний показник може бути поданий так:

$$IK = a_1Ф + a_2О + a_3Р + a_4С + a_5Ц + a_6Е, \quad (1)$$

де IK – інтегральний показник конкурентоспроможності авіаперевізника;
Ф – фінансово-економічна оцінка;
О – операційна оцінка;
Р – ринкова оцінка;
С – сервісна оцінка;
Ц – цифрова оцінка;
Е – екологічна оцінка;
a_1–a_6 – вагові коефіцієнти відповідних блоків.

Значення вагових коефіцієнтів може змінюватися залежно від бізнес-моделі авіакомпанії. Для тих з них, які орієнтовані на мінімізацію витрат, вищу вагу матимуть фінансово-економічний та операційний блоки. Для перевізників, які конкурують за якістю послуг, більшої ваги набуватимуть сервісний і цифровий блоки. Для компаній, що працюють на далеких міжнародних маршрутах, в пріоритеті будуть ринковий, операційний та екологічний критерії.

Цифровізація впливає на кожен із зазначених блоків. У фінансово-економічному вимірі вона дає змогу точніше формувати тарифи, збільшувати додаткові доходи та зменшувати витрати на обслуговування. В операційному вимірі цифрові технології підвищують точність планування рейсів, зменшують простої та допомагають ефективніше використовувати літаки. У сервісному вимірі вони скорочують час взаємодії пасажира з авіакомпанією та підвищують зручність подорожі. У ринковому вимірі цифрові канали допомагають краще вивчати поведінку клієнтів і швидше реагувати на зміни попиту.

Важливо, що цифровізація не повинна оцінюватися лише за фактом наявності мобільного застосунку або електронної реєстрації. Більш важливим є рівень інтеграції цифрових інструментів у систему управління авіакомпанією. Якщо цифрові рішення не пов'язані з тарифоутворенням, плануванням маршрутів, аналізом пасажирської поведінки та сервісною підтримкою, їхній вплив на конкурентоспроможність буде обмеженим (таблиця 2).

Таблиця 2

Вплив цифровізації на складові конкурентоспроможності авіаперевізника

Складова конкурентоспроможності	Напрям впливу цифровізації	Очікуваний результат
Витрати	автоматизація продажів і самообслуговування	скорочення операційних витрат
Доходи	гнучке формування тарифів і додаткових послуг	зростання доходу з одного пасажира
Сервіс	електронна реєстрація, повідомлення, цифрова підтримка	підвищення задоволеності пасажирів
Операційна діяльність	цифрове планування рейсів і використання флоту	зменшення затримок і простоїв
Ринок	аналіз поведінки пасажирів	точніше позиціонування пропозицій
Стійкість	швидке реагування на зміни попиту й зовнішні ризики	підвищення адаптивності перевізника

Дані сформовано з [5; 9; 10; 11; 15]

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Практичне застосування запропонованого підходу передбачає кілька етапів. На першому етапі визначаються цілі оцінювання: порівняння авіакомпаній, аналіз динаміки розвитку одного перевізника або виявлення слабких місць у його діяльності. На другому етапі формується перелік показників за кожним блоком. На третьому етапі здійснюється збирання даних із фінансової звітності, галузевих звітів, статистики перевезень, результатів опитувань пасажирів і цифрових систем управління. На четвертому етапі показники нормуються, тобто приводяться до зіставного вигляду. На п'ятому етапі визначаються вагові коефіцієнти та розраховується інтегральний показник.

Особливу увагу слід приділяти достовірності даних. Для оцінювання конкурентоспроможності авіаперевізників доцільно використовувати офіційні звіти авіакомпаній, дані міжнародних авіаційних організацій, статистику аеропортів, звіти виробників авіаційної техніки, наукові публікації та незалежні галузеві дослідження. Використання неперевірених джерел може спотворити оцінку та призвести до неправильних управлінських висновків.

У методичному плані важливо також враховувати, що конкурентоспроможність є динамічною категорією. Авіаперевізник, який нині має сильну позицію, може втратити її через технологічне відставання, погіршення сервісу, зростання витрат або нездатність швидко реагувати на зміну попиту. Тому оцінювання має проводитися не одноразово, а на регулярній основі.

Отже, в умовах цифровізації конкурентоспроможність авіаперевізника слід оцінювати як результат взаємодії економічної ефективності, операційної дисципліни, ринкової сили, якості сервісу, цифрової зрілості та екологічної відповідальності. Поєднання таких складових дозволить сформувати об'єктивну поточну та перспективну конкурентну позицію авіакомпанії.

Висновки та пропозиції. У результаті проведеного дослідження встановлено, що цифровізація істотно змінює підходи до оцінювання конкурентоспроможності авіаперевізників. Традиційні показники, пов'язані з доходами, витратами, пасажиропотоком, маршрутною мережею та завантаженістю рейсів, залишаються важливими, однак не є достатніми для повноцінного визначення конкурентної позиції авіакомпанії.

Обґрунтовано, що оцінювання конкурентоспроможності авіаперевізників в умовах цифровізації має здійснюватися на основі комплексного підходу, який поєднує фінансово-економічні, операційні, ринкові, сервісні, цифрові та екологічні показники. Включення цифрового блоку до системи оцінювання є необхідним, оскільки цифрові технології безпосередньо впливають на витрати, доходи, якість обслуговування, швидкість управлінських рішень і здатність авіакомпанії адаптуватися до змін ринкового середовища.

Для оцінювання конкурентоспроможності авіаперевізників в умовах цифровізації запропоновано використовувати інтегральний показник, який формується шляхом узагальнення оцінок за основними блоками. Такий підхід дозволяє порівнювати авіаперевізників, виявляти сильні й слабкі сторони їхньої діяльності та визначати напрями підвищення конкурентної стійкості.

Доведено, що цифрова зрілість авіаперевізника має оцінюватись не лише за наявністю окремих електронних сервісів, а й за рівнем їх інтеграції в

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

управління доходами, планування рейсів, обслуговування пасажирів, аналіз попиту та прийняття управлінських рішень. Саме інтегроване використання цифрових інструментів створює реальну конкурентну перевагу.

Для підвищення конкурентоспроможності авіаперевізникам доцільно: удосконалювати цифрові канали взаємодії з пасажирами; розвивати автоматизовані системи продажу та реєстрації; використовувати аналітичні інструменти для прогнозування попиту; підвищувати точність планування рейсів; забезпечувати прозорість тарифної політики; оновлювати повітряний флот із урахуванням паливної ефективності; посилювати екологічну відповідальність; регулярно здійснювати комплексне оцінювання конкурентної позиції.

Таким чином, оцінювання конкурентоспроможності авіаперевізників в умовах цифровізації має розглядатися як постійний управлінський процес, спрямований на виявлення реального рівня ринкової стійкості авіакомпанії та формування обґрунтованих рішень щодо її подальшого розвитку.

Список використаних джерел:

[1] Airbus (2024). Global Market Forecast 2024–2043. Toulouse: Airbus.
[2] Avogadro, N., Malighetti, P., Redondi, R. & Salanti, A. (2021). A tale of airline competition: When full-service carriers and low-cost carriers overlap. *Journal of Air Transport Management, 92*, 102086.
[3] Boeing (2024). *Commercial Market Outlook 2024–2043*. Seattle: Boeing.
[4] Boeing (2025). *Commercial Market Outlook 2025–2044*. Seattle: Boeing.
[5] International Air Transport Association. (2025). *Global Outlook for Air Transport*. Geneva: IATA..
[6] International Civil Aviation Organization (2025). *Annual Report 2024: The World of Air Transport in 2024.* Montreal: ICAO.
[7] International Civil Aviation Organization (2024). *Wings of Prosperity: Economic Growth Through Air Transport.* Montreal: ICAO.
[8] European Union Aviation Safety Agency (2025). *European Aviation Environmental Report 2025*. Cologne: EASA.
[9] International Air Transport Association (2024). *Modern Airline Retailing: Industry Transition Roadmap.* Geneva: IATA.
[10] International Air Transport Association (2025). *Digital Identity Program*. Geneva: IATA.
[11] Kryvovyazyuk, I., Smerichevskyi, S., Tolstushko, N., Valetskyi, B. (2025). Factors of influence and support for increasing efficiency of air transport logistics before and after COVID-19. *Proceedings of 24th International Scientific Conference «Engineering for Rural Development»*, 24, 961–967.
[12] Nenem, S., Graham, A., & Dennis, N. (2020). Airline schedule and network competitiveness: A consumer-centric approach for business travel. *Annals of Tourism Research*, 80, 102822.
[13] Oliveira, A. V. M., Caliari, T., & Narcizo, R. R. (2024). An empirical model of fleet modernization: on the relationship between market concentration and innovation adoption in the Brazilian airline industry. *Research in Transportation Business & Management*, 43, 100704.
[14] Smerichevskyi, S., Mykhalchenko, O., Poberezhna, Z., & Kryvovyazyuk, I. (2023). Devising a systematic approach to the implementation of innovative technologies to provide the stability of transportation enterprises. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 3*(13(123)), 6–18.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[15] Sun, X., Zheng, Ch., Wandelt, S., Zhang, A. (2024). Airline competition: A comprehensive review of recent research. *Journal of the Air Transport Research Society*, 2, 100013.
[16] Гричкоєдова, М. В. (2018). Конкурентоспроможність міжнародних авіаційних пасажирських перевезень. *Стратегія розвитку України, 2*, 95–99.
[17] Олешко, Т. І., Токар, В. В. (2018). Аналіз та перспективи розвитку авіакомпаній України. *Економіка і суспільство, 16*, 440–445.
[18] Сидоренко, К. В., Терентьєва, В. Ю. (2024). Розвиток світового ринку авіаційних перевезень в умовах турбулентності. *Економічний простір,* 192, 12–21.

ASSESSMENT OF AIR CARRIERS' COMPETITIVENESS UNDER DIGITALIZATION

Ihor Kryvoviaziuk
Ph. D. in Economic sciences, Professor,
Professor of the Department of Entrepreneurship, Trade and Logistics
Lutsk National Technical University, Ukraine

Summary. *The article studies the methodological principles for assessing the competitiveness of air carriers under conditions of digitalization. It is determined that traditional indicators of airline performance need to be supplemented with digital criteria reflecting the level of automation in sales and management, the quality of electronic interaction with passengers, data-processing capabilities, and the availability and functionality of mobile services. The study proposes assessing the competitiveness of air carriers through an integrated combination of financial and economic, operational, market, service-related, digital, and environmental indicators. It is substantiated that digitalization is transforming the very logic of competition in the aviation industry, as competitive advantages are increasingly gained by carriers capable of ensuring not only lower transportation costs, but also faster managerial decision-making, personalized service, and resilience to external risks.*

Keywords: *competitiveness, air carriers, digitalization, assessment, aviation market, digital services.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

International scientific journal «Grail of Science» | № 67 (May 2026)
ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.045

ПРОБЛЕМА ПЕРЕХОДУ ВІД КОМПОНЕНТНОГО ДО БЕЗІНДЕКСНОГО (ІНВАРІАНТНОГО) ЗАПИСУ В КУРСІ ТЕОРЕТИЧНОЇ МЕХАНІКИ

Кузь Ігор Степанович
канд. фіз.-мат. наук, доцент,
доцент кафедри механіки
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Павлюс Роман Васильович
аспірант кафедри механіки
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Анотація. *У статті досліджується дидактична та методологічна проблема переходу між компонентним (координатним) і безіндексним (інваріантним) записами математичних співвідношень у курсі теоретичної механіки для студентів природничих та технічних спеціальностей. Проаналізовано природу когнітивних труднощів, які мають здобувачі вищої освіти при одночасному засвоєнні двох форм математичного формалізму: надмірна абстрактність безіндексного апарату та обчислювальна громіздкість компонентного підходу. На основі аналізу педагогічних досліджень запропоновано тристадійну методичну стратегію, що забезпечує природний і усвідомлений перехід між підходами без когнітивного перевантаження студентів. Обґрунтовано ключову роль геометричної інтерпретації як посередника між двома рівнями опису. Сформульовано практичні рекомендації щодо організації навчального процесу, зокрема щодо використання задач-перекладів, прикладів зміни системи координат і систем комп'ютерної алгебри.*

Ключові слова: *теоретична механіка, компонентний запис, безіндексний запис, інваріантний формалізм, тензорне числення, векторний аналіз, методика викладання у вищій школі, когнітивні бар'єри.*

Постановка проблеми. Теоретична механіка посідає особливе місце серед фундаментальних інженерних дисциплін: вона є одночасно математично строгою, фізично змістовною і прикладно орієнтованою. Саме тут студент уперше зустрічається з необхідністю паралельно опанувати два рівні математичного формалізму: компонентний (координатний) і безіндексний (інваріантний). Нездатність вільно переходити між ними є однією з головних причин труднощів при вивченні подальших курсів: механіки суцільних середовищ, теорії пружності, обчислювальної механіки, де інваріантний формалізм є загальноприйнятим стандартом.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Компонентний запис, у якому вектори й тензори задаються проекціями на осі координат, є більш наочним і алгоритмічно прозорим для початківців: він зводить усі операції до арифметичних дій над числами, що психологічно знижує поріг розуміння. Натомість безіндексний запис через символи векторів, оператор набла, скалярний і векторний добутки, тензорні операції є компактним, інваріантним відносно вибору системи координат і надзвичайно зручним у теоретичних доведеннях. Рівняння Ньютона у векторній формі $m\vec{a} = \vec{F}$ містить два вектори замість трьох скалярних рівнянь; рівняння руху суцільного середовища записуються в один рядок замість трьох при компонентному підході.

Проблема полягає в тому, що переважна більшість вітчизняних підручників із теоретичної механіки або жорстко орієнтовані на компонентний підхід, або здійснюють перехід між підходами несистемно, без чіткого методичного обґрунтування. Студенти, що засвоїли компонентний запис, нерідко виявляються нездатними сприймати безіндексні формулювання в подальших курсах. Перехід між двома записами вимагає не просто знання різних систем позначень, а розуміння глибшого зв'язку між ними: ідеї інваріантності фізичних законів відносно вибору системи координат.

Актуальність дослідження зумовлена наявністю стійкої педагогічної проблеми, яка не отримала достатнього вирішення в методичній літературі, та зростаючими вимогами сучасної інженерії до рівня математичної підготовки фахівців. Формування у майбутніх інженерів здатності вільно й усвідомлено оперувати обома формами запису є необхідною умовою їхньої конкурентоспроможності на сучасному ринку праці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема методики викладання теоретичної механіки та пов'язаних математичних формалізмів є предметом систематичного дослідження у вітчизняній і зарубіжній педагогічній і науково-методичній літературі.

Дослідження [6] присвячене труднощам студентів старших курсів при використанні математики у фізиці. Встановлено, що студенти часто механічно застосовують формули, не розуміючи їх інваріантного змісту. Це пояснює, чому перехід до безіндексного запису викликає суттєві когнітивні бар'єри.

Автори у статті [1] аналізують, як студенти працюють із різними інтерпретаціями математичних формалізмів у фізиці. Хоча дослідження зосереджене на квантовій механіці, його результати універсальні: труднощі виникають саме при переході від формальних записів до узагальнених концептуальних структур.

У роботі [4] розглядається поєднання формального (математичного) та концептуального мислення. Автор праці [3] аналізує, як студенти обирають між різними формами представлення при розв'язанні задач. Встановлено, що більш успішні студенти гнучко переходять між репрезентаціями, включаючи інваріантні форми, тоді як слабші – застрягають на компонентному рівні.

Дослідження в галузі фізичної освіти підтверджують, що труднощі студентів часто пов'язані саме з надмірною залежністю від компонентних записів. Зокрема, у роботі [5] автори показали, що студенти відчувають суттєві труднощі при переході від формульного (алгоритмічного) до концептуального

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

використання математичних структур у фізиці, що прямо стосується проблеми переходу до інваріантних форм запису. Подібні результати отримано у роботі [2], де підкреслюється, що ефективне використання математичного апарату у фізиці вимагає інтеграції різних репрезентацій – зокрема, переходу від компонентних до узагальнених (векторних і тензорних) форм.

Мета роботи. Метою статті є систематизація дидактичних і методологічних аспектів проблеми переходу між компонентним і безіндексним записами в курсі теоретичної механіки та розробка методичних рекомендацій щодо побудови навчального процесу, який забезпечує рівноцінне та взаємодоповнювальне засвоєння обох підходів.

Виклад основного матеріалу. Компонентний і безіндексний записи відображають різні когнітивні стратегії роботи з математичними об'єктами. У компонентному записі вектор $\vec{a}$, який належить R^3, задається трійкою чисел (a_1, a_2, a_3), і всі операції зводяться до арифметичних дій. Скалярний добуток двох векторів: $\vec{a} \cdot \vec{b} = a_1b_1 + a_2b_2 + a_3b_3$. Студент бачить конкретні числа й може перевіряти проміжні результати покроково. Це природний та ефективний спосіб первинного засвоєння матеріалу.

У безіндексному записі вектор $\vec{a}$ – це геометричний об'єкт, елемент векторного простору, і операції над ним визначаються аксіоматично або через інваріантні властивості. Скалярний добуток $\vec{a} \cdot \vec{b} = |\vec{a}||\vec{b}|\cos\theta$ є геометричною характеристикою, що не залежить від вибору бази. Таке позначення надзвичайно компактне: рівняння Ньютона $m\vec{a} = \vec{F}$ містить два вектори замість трьох скалярних рівнянь.

При зміні системи координат компоненти вектора змінюються за законом перетворення і компонентні рівняння потребують перетворення. Безіндексний запис є інваріантним: рівняння не залежать від вибору системи координат. Це зумовлює теоретичну перевагу безіндексного підходу у роботі в криволінійних координатах.

На основі аналізу педагогічної літератури й практики викладання виокремлено чотири типові когнітивні бар'єри при переході до безіндексного запису.

Бар'єр 1 – «символічна непрозорість». Позначення $div\,\vec{u}$, $grad\,\varphi$, $rot\,\vec{u}$ не несуть для студента-початківця очевидного обчислювального змісту. На відміну від розгорнутої суми $a_1b_1 + a_2b_2 + a_3b_3$, компактний вираз $\vec{a} \cdot \vec{b}$ не підказує, що саме треба робити. Це вимагає здатності до абстрактного мислення, яка формується поступово і не може бути отримана студентом відразу.

Бар'єр 2 – «ілюзія еквівалентності». Студенти, що засвоїли компонентний запис, сприймають безіндексну форму як скорочену версію компонентного запису. Вони не усвідомлюють, що за безіндексним символом стоїть принципово інший спосіб мислення – про об'єкт як про щось незалежне від координат. Це непорозуміння спричиняє типові помилки при переході до криволінійних координат, де метричний тензор відрізняється від одиничного.

Бар'єр 3 – «координатна залежність просторової уяви». Більшість студентів мислять просторово в термінах декартових координат і відчувають серйозні труднощі, намагаючись уявити операції над векторами без прив'язки до осей. Це є наслідком того, що шкільна математика і фізика оперують майже виключно

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

компонентним підходом, і студенти вступають до університету з уже сформованою координатно-залежною інтуїцією.

Бар'єр 4 – «стрибок узагальнення». При переході від тривимірного евклідового простору до ріманових многовидів або нескінченновимірних функціональних просторів необхідне глибоке розуміння інваріантних властивостей об'єктів. Без такого розуміння студент вимушений механічно переписувати формули, що унеможливлює творче застосування знань у нових ситуаціях – ситуаціях, яких обов'язково буде чимало в майбутній інженерній практиці.

На основі аналізу педагогічної літератури й досвіду викладання запропоновано тристадійну методичну стратегію, що забезпечує природний і усвідомлений перехід від компонентного до безіндексного запису.

Стадія 1 – «Компонентна основа» (перший семестр вивчення дисципліни). Студенти повністю освоюють компонентний запис для всіх основних об'єктів і операцій: вектори, тензори другого рангу, скалярний, векторний і мішаний добутки, похідна за часом, диференціальні оператори в декартових координатах. Паралельно систематично вводиться геометрична інтерпретація кожної операції: скалярний добуток як площа проекції, векторний добуток як площа паралелограма і вектор нормалі, тощо. Цей етап не слід скорочувати заради «більш правильного» інваріантного підходу: він є необхідним когнітивним фундаментом.

Стадія 2 – «Паралельний формалізм» (другий семестр). Кожне рівняння і кожна операція записуються одночасно в обох формах. Наприклад, рівняння моментів кількості руху матеріальної точки відносно нерухомої точки у безіндексному записі: $\vec{M}_o = d\vec{L}_o/dt$, і у компонентному: $e_{ijk} \cdot x_j \cdot F_k = d(e_{ijk} \cdot x_j \cdot m \cdot v_k)/dt$. Студент бачить обидва записи поруч і поступово починає відчувати перехід між ними. На цій стадії широко застосовуються задачі-«переклади»: задачі, розв'язані обома методами з наступним порівнянням трудомісткості.

Стадія 3 – «Інваріантний пріоритет» (подальші курси). Безіндексний запис стає основним при формулюванні задач і теорем, тоді як перехід до компонентного здійснюється лише за необхідності конкретних обчислень. Студент набуває здатності вільно переходити між двома рівнями опису залежно від мети: теоретичне доведення – безіндексний запис; числова реалізація – компонентний запис.

Центральним елементом запропонованої методики є систематичне використання геометричної інтерпретації як посередника між двома формами запису. Геометричне тлумачення є природно інваріантним: геометричні об'єкти не залежать від вибору системи координат. Водночас воно залишається конкретним і наочним, не вимагаючи від студента повного відриву від інтуїції.

Операція дивергенції, у компонентній формі визначена як сума частинних похідних $\partial u_1/\partial x_1 + \partial u_2/\partial x_2 + \partial u_3/\partial x_3$, набуває фізичного й геометричного змісту в теоремі Гаусса-Остроградського: потік вектора через замкнену поверхню дорівнює інтегралу за об'ємом від дивергенції. Ця теорема є рівноцінно справедливою в будь-якій системі координат – і саме це унаочнює інваріантну природу дивергенції як такої.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Аналогічно, ротація у компонентному записі є громіздким виразом через частинні похідні, але в безіндексному – це оператор, що характеризує вихровість поля. Геометрична інтерпретація через теорему Стокса: інтеграл від ротора по поверхні дорівнює циркуляції по її межі. Показово, що у векторному численні ці дві класичні теореми є частинними випадками однієї формули Стокса–Картана, що унаочнює глибинну єдність безіндексного підходу та його здатність виражати фундаментальні закони природи в максимально компактній формі.

Іншим важливим методичним прийомом є систематичне використання прикладів зміни системи координат. Якщо рівняння руху в декартових координатах записується одним чином, а в циліндричних або сферичних компоненти змінюються, проте векторна форма $m\vec{a} = \vec{F}$ залишається незмінною – це дає студентам переконливе практичне обґрунтування для засвоєння безіндексного підходу.

На підставі викладеного сформульовано систему практичних рекомендацій для організації навчального процесу з курсу теоретичної механіки.

По-перше, не слід уникати компонентного запису на ранніх стадіях навчання. Психологічно і педагогічно це контрпродуктивно: студент позбавляється опори на конкретні числа й операції, що є природним когнітивним «риштуванням» (scaffolding). Компонентний запис – необхідний фундамент, а не пережиток минулого, від якого слід якомога швидше позбутися.

По-друге, рекомендується систематично коментувати переваги та обмеження кожного підходу в контексті конкретної задачі. Студент має розуміти: компонентний запис зручний для розрахунків, але залежить від системи координат; безіндексний – компактний і загальний, але вимагає глибшого розуміння та більшого досвіду роботи з абстрактними структурами.

По-третє, доцільне систематичне використання комп'ютерних систем символьної математики (Mathematica, Maple, Python) для демонстрації переходів між записами. Сучасні CAS дозволяють виконувати одні й ті самі обчислення в обох формах, що унаочнює їхню еквівалентність і знімає психологічний бар'єр перед абстрактними символами безіндексного формалізму.

По-четверте, включення в курс серії задач-«перекладів» – задач, що розв'язуються двома способами з наступним порівнянням трудомісткості – формує у студентів розуміння обох підходів як взаємодоповнювальних інструментів. Особливо ефективними є задачі з криволінійними координатами, де перевага безіндексного підходу стає очевидною для кожного студента без зайвих пояснень.

По-п'яте, при введенні нових понять рекомендується дотримуватися послідовності: фізичний зміст → геометрична інтерпретація → компонентний запис → безіндексний запис → зв'язок між записами через вектори бази. Така послідовність відповідає природному шляху наукового пізнання і не суперечить когнітивним закономірностям засвоєння абстрактних понять.

Висновки. Компонентний і безіндексний записи є не альтернативними, а взаємодоповнювальними підходами: перший оптимальний при конкретних

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

обчисленнях, другий — при теоретичних доведеннях і роботі в загальних просторах. Формування у студентів здатності вільно оперувати обома підходами є необхідною умовою сучасної інженерної освіти.

Основними когнітивними бар'єрами при переході до безіндексного запису є: символічна непрозорість, ілюзія еквівалентності, координатна залежність просторової уяви і стрибок узагальнення. Ефективна методика має системно долати кожен із цих бар'єрів у визначеній послідовності, а не ігнорувати їх.

Тристадійна методична стратегія (компонентна основа → паралельний формалізм → інваріантний пріоритет) забезпечує поступовий і усвідомлений перехід між підходами без когнітивного перевантаження. Кожна стадія має чітко визначену дидактичну мету і критерії переходу до наступної.

Геометрична інтерпретація відіграє ключову роль посередника між двома підходами: вона є інваріантною за природою, але водночас конкретною і наочною. Теореми Гаусса-Остроградського, Стокса та Рейнольдса є найбільш ефективними перехідними точками між двома формалізмами.

Систематичне використання задач-«перекладів», прикладів зміни системи координат і систем комп'ютерної алгебри суттєво прискорює формування гнучкого математичного мислення. Порівняльний аналіз трудомісткості розв'язання задачі двома методами є найпереконливішим педагогічним аргументом на користь безіндексного підходу.

Перспективою подальших досліджень є розробка спеціалізованої системи задач для поступового формування навичок безіндексного мислення, а також педагогічний експеримент із впровадженням запропонованої методики в навчальний процес на природничих та технічних спеціальностях університетів України з відповідним оцінюванням результатів.

Список використаних джерел:

[1] Baily, C., & Finkelstein, N. D. (2010). TEACHING AND UNDERSTANDING OF QUANTUM INTERPRETATIONS IN MODERN PHYSICS COURSES. *Physical Review ST Physics Education Research*, 6, 010101. https://doi.org/10.1103/PhysRevSTPER.6.010101

[2] Bollen, L., Kampen, P., Baily, C., Mossy, K. & De Cock, M. (2017). STUDENT DIFFICULTIES REGARDING SYMBOLIC AND GRAPHICAL REPRESENTATIONS OF VECTOR FIELDS. *Physical Review ST Physics Education Researc, 13, 020109.* https://doi.org/10.1103/PhysRevPhysEducRes.13.020109

[3] De Cock, M. (2012). Representation use and strategy choice in physics problem solving. *Physical Review ST Physics Education Research*. 8, 0201117. https://doi.org/10.1103/PhysRevSTPER.8.020117

[4] Kuo, E., Hull, M., Gupta, A., & Elby, A. (2013). HOW STUDENTS BLEND CONCEPTUAL AND FORMAL MATHEMATICAL REASONING IN SOLVING PHYSICS PROBLEMS. *Science Education*, 97(1), 32-57. https://doi.org/10.1002/sce.21043

[5] Marshman, E., Singh, C., (2015). FRAMEWORK FOR UNDERSTANDING THE PATTERNS OF STUDENT DIFFICULTIES IN QUANTUM MECHANICS. *Physical Review ST Physics Education Researc, 11, 020119.* https://doi.org/10.1103/PhysRevSTPER.11.020119

[6] Pepper, R., Chasteen, S. V., Pollock, S. J., & Perkins, K. K. (2012). OBSERVATIONS ON STUDENT DIFFICULTIES WITH MATHEMATICS IN UPPER-DIVISION ELECTRICITY AND MAGNETISM. *Physical Review ST Physics Education Research. 8, 010111*. https://doi.org/10.1103/PhysRevSTPER.8.010111

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

THE PROBLEM OF TRANSITIONING FROM COMPONENT TO INDEXLESS (INVARIANT) RECORDING IN THE COURSE OF THEORETICAL MECHANICS

Ihor Kuz
Ph.D in Physical and Mathematical Sciences, Associate professor,
Associate professor of the Department of Mechanics
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine
Roman Pavlius
Postgraduate student of the Department of Mechanics
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Summary. *The article investigates the didactic and methodological problem of transition between component (coordinate) and indexless (invariant) notations of mathematical relations in the course of theoretical mechanics for students of technical specialties. The nature of cognitive difficulties encountered by higher education students during the simultaneous mastery of two forms of mathematical formalism is analyzed: excessive abstractness of the indexless apparatus and computational cumbersomeness of the component approach. Based on the analysis of pedagogical research, a three-stage methodological strategy is proposed that ensures a natural and conscious transition between approaches without cognitive overload of students. The key role of geometric interpretation as an intermediary between two levels of description is substantiated. Practical recommendations are formulated for the organization of the educational process, in particular, for the use of translation tasks, examples of changing the coordinate system and computer algebra systems.*

Keywords: *theoretical mechanics, component notation, indexless notation, invariant formalism, tensor calculus, vector analysis, teaching methodology in higher education, cognitive barriers.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.046

РОЛЬ АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ У ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Гончаренко Оксана Григорівна
професор кафедри гуманітарних дисциплін,
доктор економічних наук, професор
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

Анотація. *У статті здійснено комплексне дослідження ролі аналітичної роботи у процесі прийняття управлінських рішень в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій та активної цифровізації суспільства. Обґрунтовано, що аналітична діяльність виступає ключовим елементом інформаційного забезпечення управління, забезпечуючи системність, об'єктивність і наукову обґрунтованість управлінських рішень. Розкрито сутність аналітичної роботи як цілеспрямованого процесу збору, обробки, інтерпретації та узагальнення інформації з метою формування ефективних управлінських рішень. Визначено її основні функції, серед яких інформаційна, діагностична, прогностична та рекомендаційна, а також окреслено базові принципи – системність, об'єктивність, комплексність і своєчасність.*

Проаналізовано ключові методологічні підходи до здійснення аналітичної діяльності, зокрема системний, процесний, ситуаційний та комплексний, що дозволяють забезпечити багатовимірне бачення управлінських проблем та підвищення ефективності їх рішення. Окрему увагу приділено сучасним інструментам аналізу, включаючи як традиційні методи, так і новітні цифрові технології. Висвітлено значення інформаційних систем та технологій штучного інтелекту, які суттєво розширюють можливості аналітичної роботи, забезпечуючи швидке опрацювання великих масивів інформації, моделювання сценаріїв розвитку та підвищення точності прогнозування.

Водночас визначено низку проблем і ризиків, пов'язаних із використанням аналітичних інструментів у процесі управління, зокрема питання достовірності даних, залежності від алгоритмів, недостатнього рівня аналітичних компетенцій фахівців, а також етичні аспекти застосування цифрових технологій. Окреслено основні напрями вдосконалення аналітичної роботи, що передбачають інтеграцію інноваційних технологій, розвиток кадрового потенціалу, удосконалення методологічної бази та забезпечення прозорості й відповідальності аналітичних процесів. Зроблено висновок, що аналітична робота є стратегічним ресурсом сучасного управління, який сприяє зниженню невизначеності, підвищенню ефективності управлінських рішень та забезпечує адаптивність організацій до змін зовнішнього середовища.

Ключові слова: *аналітична робота, управлінські рішення, методологія аналізу, інформаційні технології, штучний інтелект, ефективність управління.*

Постановка проблеми. У сучасних динамічних умовах соціально-економічних трансформацій, цифровізації та невизначеності зовнішнього

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

середовища посилюється значущість прийнятих управлінських рішень. Результативність функціонування органів публічної влади, господарських організацій та правоохоронних органів залежить від якості аналітичної роботи, яка забезпечує збір, обробку, інтерпретацію та узагальнення інформації для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Водночас технологічні зміни, пов'язані зі штучним інтелектом, суттєво трансформують підходи до аналітичної роботи, які дозволяють обробляти великі масиви даних, прогнозувати та автоматизувати аналітичні процеси, що суттєво розширює можливості управління. Однак поряд із цим виникає низка проблем, серед яких головним є ризик надмірної залежності від алгоритмічних рішень, що призводить до зниження рівня критичного мислення суб'єктів управління. Крім того, існують проблеми етичного характеру, захисту інформації та відповідальності за прийняті управлінські рішення. В практичній діяльності залишаються проблеми, такі як: фрагментарність використання методів аналізу, обмеженість доступу до якісних інформаційних джерел, недостатній рівень підготовки фахівців та інші. З огляду на це, в умовах цифрової трансформації та стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту постає необхідність переосмислення методологічних засад аналітичної роботи, визначення її нової ролі у процесі прийняття управлінських рішень, а також розробки підходів до мінімізації ризиків і підвищення ефективності використання аналітичних інструментів.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика аналітичної роботи у процесі прийняття управлінських рішень є предметом наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Значний внесок у розвиток сучасних підходів до аналітичної діяльності відображено у наукових працях Д.Василенко, Т.Ганцюк, І.Захарова, Л.Філіпова, Д.Тарасенко, В.Терехова, О.Труш та інших, де аналітична робота розглядається як ключовий елемент інформаційного забезпечення процесів управління, що дозволяє знизити рівень невизначеності та підвити обґрунтованість управлінських рішень. Але поряд з цим, залишаються недостатньо дослідженими питання комплексної інтеграції аналітичних інструментів у систему публічного управління, правоохоронних органів і організаційних систем, та визначення оптимальної взаємодії людини і штучного інтелекту у процесі прийняття управлінських рішень, що потребує подальших наукових розвідок.

Метою статті є комплексне дослідження ролі аналітичної роботи у процесі прийняття управлінських рішень, а також обґрунтування її методологічних засад в сучасних умовах цифровізації та розвитку технологій штучного інтелекту.

Виклад основного матеріалу. Актуальність аналітичної роботи в управлінській діяльності зумовлена зростанням складності та динамічності сучасного середовища, що потребує прийняття обґрунтованих і своєчасних управлінських рішень. В умовах цифровізації та активного впровадження технологій штучного інтелекту аналітична діяльність стає ключовим інструментом обробки великих масивів інформації і прогнозування розвитку ситуацій. Це підвищує ефективність управління, актуалізуючи питання якості даних, достовірності аналітичних висновків і відповідальності за прийняті управлінські рішення. Аналітична робота в системі управління є складовою інформаційно-аналітичного забезпечення, що спрямована на збір, обробку,

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

систематизацію та інтерпретацію інформації з метою підготовки обґрунтованих управлінських рішень. Її сутність полягає у перетворенні первинних даних на змістовну, релевантну та корисну інформацію, яка зменшує рівень невизначеності та ризиків у процесі управління. Зміст аналітичної роботи, на думку Т.Гнатюк охоплює сукупність взаємопов'язаних етапів і процедур, серед яких ключовими є: визначення проблеми або цілі аналізу, збір інформації з різних джерел, її перевірка на достовірність, обробка та узагальнення даних, застосування відповідних методів аналізу, формування висновків і рекомендацій для прийняття управлінських рішень [1, с. 65]. Важливим елементом є також прогнозування можливих наслідків прийнятих рішень та оцінка альтернативних варіантів дій.

У системі управління аналітична робота виконує низку функцій, зокрема інформаційну, діагностичну, прогностичну та обґрунтовуючу [2, с.72]. Вона забезпечує керівників необхідною інформацією про стан об'єкта управління, виявляє тенденції та проблеми розвитку, сприяє формуванню стратегічних і тактичних рішень, а також підвищує ефективність контролю та оцінки результатів діяльності.

В умовах сучасної цифровізації аналітична робота набуває нових характеристик, пов'язаних із використанням інформаційних систем, великих масивів даних і технологій штучного інтелекту. Це розширює можливості аналізу, підвищує його швидкість і точність, однак водночас потребує належного рівня методологічного забезпечення, критичного мислення та контролю якості аналітичних результатів. Варто зауважити, аналітична робота є невід'ємним елементом системи управління, який забезпечує науково обґрунтований підхід до прийняття управлінських рішень і сприяє досягненню поставлених цілей організаційних систем. Методологічні підходи до аналітичної діяльності формують теоретичну основу процесу аналізу та визначають логіку дослідження дисфункцій управління, серед них: системний, процесний, ситуаційний та комплексний підходи [3, с.84]. Системний підхід передбачає розгляд об'єкта управління як цілісної системи взаємопов'язаних елементів, що дозволяє враховувати вплив внутрішніх і зовнішніх факторів. Процесний підхід акцентує увагу на послідовності аналітичних дій та їх інтеграції в управлінські процеси. Ситуаційний підхід орієнтується на адаптацію методів аналізу залежно від конкретних умов і обставин, що є особливо важливим в умовах невизначеності. Комплексний підхід забезпечує всебічне дослідження явищ, поєднуючи різні методи та інструменти аналізу.

Інструменти аналітичної діяльності є практичним втіленням зазначених підходів і включають як традиційні, так і сучасні методи. До класичних інструментів належать SWOT-аналіз, PEST-аналіз, порівняльний аналіз, економіко-статистичні методи, а також методи прогнозування. Вони дозволяють оцінити внутрішнє та зовнішнє середовище організації, виявити сильні і слабкі сторони, можливості та загрози, а також визначити тенденції розвитку. Сучасний етап розвитку аналітичної діяльності характеризується активним використанням цифрових інструментів і технологій, систем бізнес-аналітики (BI-системи), обробка масивів даних (Big Data), машинне навчання та інші технології штучного інтелекту. Ці інструменти забезпечують швидкий

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

аналіз великих обсягів інформації, підвищують точність прогнозів і дозволяють виявляти приховані закономірності. На думку О.Коваленко ефективність використання аналітичних інструментів залежить від правильного вибору методологічного підходу, якості вихідних даних та рівня підготовки фахівців [4, с 125]. При цьому варто відмітити, що поєднання різних методологічних підходів та інструментів аналітичної діяльності забезпечує глибокий і всебічний аналіз управлінських процесів, що є необхідною умовою прийняття ефективних і обґрунтованих управлінських рішень. Порівняння основних методологічних підходів та інструментів аналітичної роботи дозволяє виявити їх функціональні особливості та доцільність їх застосування у відповідності до цілей організації (табл.1)

Таблиця 1

Порівняльна характеристика основних методологічних підходів та інструментів аналітичної діяльності

Параметр	Системний	Процесний	Ситуаційний	Комплексний
Ідея	Розгляд об'єкта як цілісної системи взаємопов'язаних елементів	Фокус на послідовності аналітичних дій та інтеграції у процес управління	Адаптація методів аналізу до конкретних умов та обставин	Поєднання різних методів для всебічного дослідження явищ
Мета	Виявлення взаємозв'язків та впливу факторів на систему	Оптимізація аналітичних процесів та управлінських рішень	Підвищення гнучкості управління у нестандартних ситуаціях	Забезпечення комплексного аналізу для обґрунтованих рішень
Інструменти	SWOT-аналіз, PEST-аналіз, системне моделювання	Картування процесів, діаграми потоків, економіко-статистичні методи	Сценарне моделювання, аналіз ризиків, експертні оцінки	Комбінування класичних і сучасних методів, BI-системи, штучний інтелект
Переваги	Прогнозування системи, врахування взаємозв'язків	Чітка структура аналітичних дій, контроль над процесом	Гнучкість, швидке реагування на зміну середовища	Всебічний підхід, глибокий аналіз, інтеграція різних джерел даних
Обмеження	Може бути складним у реалізації на практиці	Менш ефективний в нестандартних ситуаціях	Не завжди дає точні прогнозні висновки	Вимагає значних ресурсів та високої кваліфікації аналітиків

Джерело: складено автором

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Порівняльний аналіз методологічних підходів аналітичної роботи показує, що кожен із них має власну сферу застосування, переваги та обмеження. Системний підхід забезпечує цілісне бачення об'єкта управління, процесний - структурованість і послідовність аналітичних дій, ситуаційний - гнучкість у прийнятті рішень, а комплексний - інтеграцію різних методів для досягнення найбільш обґрунтованих результатів. Тому можна з впевненістю сказати, що ефективність аналітичної роботи досягається шляхом поєднання різних підходів залежно від специфіки управлінських завдань, а практична реалізація - шляхом використання аналітичних інструментів [5, с.38]. Особливого значення це набуває у юридичній практиці, де юристи, застосовуючи інструменти аналітичної роботи, забезпечують високий рівень обґрунтованості правових висновків і прийнятих управлінських рішень (табл.2).

Таблиця 2

Інструменти аналітичної роботи в юридичній практиці

Інструмент	Призначення	Сфера застосування	Переваги	Обмеження
SWOT-аналіз	Виявлення сильних і слабких сторін, можливостей та загроз	Оцінка юридичної практики, правових ризиків клієнта	Простий, наочний, дозволяє структурувати інформацію	Обмежена точність, суб'єктивність оцінок
PEST-аналіз	Аналіз політичних, економічних, соціальних та технологічних факторів	Оцінка зовнішнього правового середовища, законодавчих змін	Дає цілісне бачення впливу зовнішніх факторів	Не враховує внутрішні ресурси організації
Порівняльний аналіз	Порівняння норм, прецедентів, судових рішень	Юридична практика, підготовка аргументів у справах	Дозволяє знайти оптимальні правові рішення	Може бути трудомістким при великому обсязі даних
Методи прогнозування	Прогнозування правових тенденцій	Стратегічне планування юридичних дій	Оцінка ризиків і можливих наслідків	Залежить від достовірності вихідних даних
Експертні оцінки	Отримання професійного судження щодо правових ситуацій	Аналіз складних або нетипових справ	Висока якість оцінки у складних питаннях	Суб'єктивність, потребує компетентних фахівців
Юридичні інформаційні системи (ІС)	Пошук, систематизація та аналіз нормативних актів, судової практики	Повсякденна юридична практика	Швидкий доступ до актуальної інформації, автоматизація процесів	Можливі обмеження доступу, потребує навичок роботи з 1С
Системи штучного інтелекту (AI)	Автоматизація аналізу документів, прогнозування судових рішень	Підготовка документів, аналіз великого масиву справ	Економія часу, висока швидкість аналізу, обробка Big Data	Може давати помилкові або непрозорі висновки, потребує перевірки юристом

Джерело: складено автором

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Використання інструментів аналітичної роботи в юридичній практиці, дозволяє систематизувати інформацію, аналізувати нормативно-правові акти та судові рішення, та своєчасно виявляти правові ризики і оцінювати ймовірні наслідки. Особливої актуальності аналітична робота набуває в умовах сучасних викликів: швидких змін у законодавстві, економічній та політичній ситуації, а також активного впровадження цифрових технологій і штучного інтелекту [6, с.105]. Використання аналітичних інструментів дозволяє керівникам різних рівнів управління не лише реагувати на поточні події, а й прогнозувати розвиток ситуацій, підвищуючи гнучкість і адаптивність організаційних систем, їх ефективність та стратегічну орієнтованість. Сучасні інформаційні технології та системи штучного інтелекту значно підвищують ефективність аналітичної роботи менеджерів, юристів, державних службовців забезпечуючи швидкий пошук, обробку та систематизацію аналітичних документів [7, с. 48]. Використання IT-систем, баз даних, алгоритмів машинного навчання та аналітики масиву даних дозволяє виявляти закономірності у судових рішеннях, прогнозувати розвиток справ і формувати обґрунтовані юридичні висновки. Водночас застосування штучного інтелекту в юридичній практиці потребує критичного аналізу результатів, перевірки достовірності джерел та компетентності фахівців. Недотримання цих умов може призвести до помилкових висновків або ризику прийняття необґрунтованих рішень. Таким чином, сучасні технології стають стратегічним інструментом аналітичної роботи в юриспруденції, підвищуючи ефективність управління юридичними процесами, але одночасно висувають нові вимоги до методологічної обґрунтованості та контролю результатів [8, с.155]. Використання аналітичних інструментів у процесі публічного управління суттєво підвищує ефективність прийняття управлінських рішень, однак супроводжується низкою ризиків, що можуть знижувати їх результативність. Зокрема, це недостовірність або неповнота даних, адже ефективність аналітики безпосередньо залежить від якості інформації; залежність від алгоритмів і автоматизованих систем, яка без належної критичної оцінки з боку фахівців може призводити до ухвалення некоректних рішень; суб'єктивність експертних оцінок, що створює ризик упередженості та негативно впливає на об'єктивність висновків; недостатній рівень компетентності персоналу, оскільки сучасні аналітичні технології потребують ґрунтовних знань методології та розвинених цифрових навичок; а також питання етики та конфіденційності, адже використання великих масивів даних і автоматизованих систем підвищує ризики порушення приватності та етичних норм, особливо у сфері юриспруденції та публічного управління. Ефективне використання аналітичних інструментів поєднує технології, критичне мислення, підготовку фахівців і дотримання етичних та правових норм [9, с.48].

Висновки. Сучасні тенденції цифровізації та впровадження штучного інтелекту розширюють можливості аналітичної роботи, дозволяючи обробляти великі масиви інформації, прогнозувати розвиток ситуацій і виявляти приховані закономірності [10, с.76]. Водночас активне використання сучасних інструментів породжує нові ризики, пов'язані з достовірністю даних, прозорістю алгоритмів та необхідністю компетентної інтерпретації результатів. Саме тому,

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

для ефективного використання аналітичних інструментів управлінцям необхідно поєднувати цифрові та класичні методи, контролювати якість даних, перевіряти результати і підтримувати критичне мислення, що дозволяє мінімізувати ризики і підвищити обґрунтованість управлінських рішень.

Список використаних джерел:

[1] Ганцюк Т. Д. Система інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління: елемент-ний склад та етапи здійснення. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.* Серія: Державне управління. 2018. Том 29 (68). No 2. С. 63–67.
[2] 2.Гейлі Дж., Спенсер Д. Систематичні підходи до бізнес-аналітики: використання даних для якісних операцій. *Журнал економіки та управління бізнесом.* 2023. Т. 18. № 1. С. 67–75.
[3] 3.Захарова І. В., Філіпова Л. Я., Задорожний І. С., Тарасенко Д. А. Основи інформаційно-аналітичної діяльності : навч. посіб. 2-е вид., випр. і допов. Черкаси: Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова, 2024. 347 с.
[4] Коваленко О.П., Сидоренко В.В. Вплив інтеграції аналітики на управління підприємством. *Економічний простір.* 2020. Т. 162. № 4. С. 123–128.
[5] 5.Розумовська Н. Інтеграція аналітики в стратегію підприємства. *Журнал бізнес-менеджменту.* 2020. Т. 5. № 2. С. 34–40.
[6] 6.Терехов В. Питання інформаційно-аналітичних досліджень у сфері правоохоронної діяльності. *Актуальні проблеми правознавства.*2021. № 3 (27). С.103-109.
[7] 7.Труш О., Василенко Д. Інформаційно-аналітична діяльність у системі публічного управління. *Центральноукраїнський вісник права і публічного управління*. 2023. № 4. С. 43-55.
[8] Шурпенкова Р. К., Демко І. І. Евристичні методи генерування, оцінки і вибору альтернатив. Socioeconomic problems of the modern period of Ukraine. 2016. № 2 (118). С. 151–154.
[9] 9.Харченко Л.О. Застосування збалансованої системи показників в аналітичному забезпеченні. *Сучасний менеджмент*. 2022. Т. 8. № 3. С. 45–52.
[10] 10.Bielikova K. H. Informational and analytical innovative aspects of the organization of cooperation between public administration bodies in emergency situations. *European journal of economics and management sciences*. 2020. No. 4. P. 75–80.

THE ROLE OF ANALYTICAL WORK IN MANAGEMENT DECISION-MAKING: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT

Honcharenko Oksana
Doctor of Sciences (Economy), Professor,
Head of the Department of Economy and Social Disciplines
Penitentiary Academy of Ukraine, Ukraine

Summary. *The article presents a comprehensive study of the role of analytical work in the process of making management decisions in the context of modern socio-economic transformations and active digitalization of society. It is substantiated that analytical activity is a key element of information support for management, ensuring systematicity, objectivity and scientific validity of*

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

management decisions. The essence of analytical work is revealed as a purposeful process of collecting, processing, interpreting and summarizing information in order to form effective management decisions. Its main functions are determined, including informational, diagnostic, prognostic and recommendatory, and the basic principles are outlined that is systematicity, objectivity, comprehensiveness and timeliness.

The key methodological approaches to analytical activities are analyzed, in particular, systemic, process, situational and complex, which allow for a multidimensional vision of management problems and increasing the efficiency of their solution. Special attention is paid to modern analysis tools, including both traditional methods and the latest digital technologies. The importance of information systems and artificial intelligence technologies are highlighted, which significantly expand the capabilities of analytical work, ensuring rapid processing of large amounts of information, modeling development scenarios and increasing forecasting accuracy. At the same time, a number of problems and risks associated with the use of analytical tools in the management process are identified, in particular, issues of data reliability, dependence on algorithms, insufficient level of analytical competencies of specialists, as well as ethical aspects of the use of digital technologies. The main areas of improvement of analytical work are outlined, they include the integration of innovative technologies, development of human resources, improvement of the methodological base and ensuring transparency and accountability of analytical processes. It is concluded that analytical work is a strategic resource of modern management, which helps reduce uncertainty, increase the effectiveness of management decisions and ensures the adaptability of organizations to changes in the external environment.

Keywords: *analytical work, management decisions, analysis methodology, information technologies, artificial intelligence, management efficiency.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 17.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.047

ТУРИСТИЧНІ ОФЛАЙН-КАРТИ В УМОВАХ СЛАБКОГО МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ: МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ

Мороз Олександр Іванович
д-р. техн. наук, професор,
професор кафедри туризму
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Кузь Ольга Назарівна
канд. техн. наук, доцент,
доцент кафедри екологічної безпеки та природоохоронної діяльності
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Анотація. *Офлайн-карти є критично важливим інструментом навігації в умовах обмеженого або відсутнього мобільного зв'язку. У статті досліджено функціональні можливості та технічні обмеження сучасних офлайн-картографічних систем, зокрема OpenStreetMap, HERE WeGo, Google Maps Offline та OsmAnd. Проаналізовано ключові технології стиснення картографічних даних, алгоритми маршрутизації без мережевого з'єднання та механізми кешування тайлів. Встановлено, що офлайн-режим суттєво обмежує доступ до актуальних даних про дорожній рух, точки інтересу та метеорологічні умови. Запропоновано рекомендації щодо вибору оптимальної платформи залежно від сценарію використання: туризм, логістика, гуманітарні операції та надзвичайні ситуації. Результати дослідження можуть бути використані розробниками мобільних застосунків, фахівцями з геоінформаційних систем та фахівцями з планування цифрової інфраструктури.*

Ключові слова: *офлайн-карти, геоінформаційні системи, навігація, кешування тайлів, маршрутизація, цифрова картографія, мобільні застосунки.*

Постановка проблеми. В умовах активного розвитку цифрової інфраструктури значна частина території залишається поза зоною стабільного мобільного покриття. Гірські райони, лісові масиви, сільська периферія та зони військових або гуманітарних операцій часто характеризуються нестабільним або повністю відсутнім мобільним зв'язком. В таких умовах онлайн-картографічні сервіси, що потребують постійного інтернет-з'єднання для завантаження тайлів та отримання маршрутної інформації, стають непридатними для використання.

Проблема забезпечення надійної навігації в умовах слабкого зв'язку є актуальною для широкого кола користувачів: туристів і мандрівників, рятувальних служб, військових підрозділів, волонтерів та гуманітарних

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

організацій, а також для жителів регіонів із нерозвиненою телекомунікаційною інфраструктурою.

Незважаючи на значну кількість існуючих офлайн-картографічних рішень, питання системного порівняння їх функціональних можливостей, технічних обмежень та практичної придатності для різних сценаріїв використання залишається недостатньо дослідженим у науковій літературі. Більшість наявних публікацій зосереджена або на технічних деталях конкретної платформи, або на вузьких прикладних задачах, не даючи комплексної оцінки стану галузі.

Таким чином, постановка задачі даного дослідження включає: систематизацію та класифікацію сучасних офлайн-картографічних платформ; порівняльний аналіз їх технологічних підходів до зберігання та обробки геопросторових даних; виявлення ключових обмежень офлайн-режиму; а також формулювання практичних рекомендацій щодо вибору платформи залежно від конкретного сценарію застосування.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідження в галузі офлайн-картографії та геоінформаційних технологій для мобільних пристроїв інтенсивно розвивається протягом останнього десятиліття.

Basiri A. та ін. у систематичному огляді методів позиціонування у приміщеннях та зонах слабкого GPS-сигналу [2] проаналізували обмеження супутникової навігації і запропонували гібридні моделі, що поєднують офлайн-карти з даними інерціальних датчиків смартфона. Автори показали, що точність визначення місцеположення без мережевого зв'язку можна суттєво підвищити за рахунок сенсорного злиття (sensor fusion), що є важливим контекстом для оцінки офлайн-навігаційних систем.

Mobasheri A. та ін. провели порівняльну оцінку якості геопросторових даних OpenStreetMap (OSM) для застосувань активного туризму [5]. Дослідники зосередилися на точності відображення пішохідних стежок, гірських маршрутів та об'єктів інфраструктури відпочинку. Їхні результати свідчать, що в добре картографованих туристичних регіонах OSM перевищує якість даних офіційних топографічних карт за критерієм актуальності.

У праці [1] автори дослідили питання геопросторової якості даних у волонтерних ГІС з акцентом на застосування в гуманітарних операціях. Автори показали, що кампанії картографування під час надзвичайних ситуацій (зокрема, через Humanitarian OpenStreetMap Team) здатні забезпечити операційно придатну якість даних протягом 24–72 годин після початку кризи, що є прямо релевантним для офлайн-навігації в зонах конфлікту чи катастрофи.

У праці [3] запропоновано методологію автоматичної оцінки якості даних OSM для конкретних застосувань шляхом порівняння із референсними базами даних. Дослідники ввели концепцію «придатності для мети» замість загальних метрик якості, що дозволяє оцінювати придатність офлайн-карт для конкретних навігаційних задач.

Neis P. та Zipf A. [6] проаналізували сучасні тенденції розвитку волонтерної географічної інформації та виклики масштабування картографічних даних для мобільних офлайн-пристосувань. Дослідники окремо розглянули вплив формату Mapbox Vector Tiles на ефективність зберігання та швидкість рендерингу у порівнянні з растровими тайлами на реальних пристроях різного класу.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

У роботі [4] автори здійснили масштабний аналіз активності та якості картографування в OSM у 2023 році, дослідивши понад 1,7 мільярда редагувань. Їхні висновки щодо просторової нерівномірності активності спільноти та темпів застарівання даних є критично важливими для розуміння поточного стану надійності офлайн-карт у різних регіонах світу.

Мета роботи. Метою даної роботи є комплексний аналіз сучасного стану офлайн-картографічних технологій, виявлення їх функціональних можливостей та технічних обмежень в умовах слабкого або відсутнього мобільного зв'язку, а також розроблення практичних рекомендацій щодо вибору та використання офлайн-картографічних рішень для різних сценаріїв застосування.

Виклад основного матеріалу. Сучасні офлайн-картографічні рішення можна класифікувати за декількома ключовими критеріями: джерелом картографічних даних, форматом зберігання, алгоритмом маршрутизації та моделлю розповсюдження (комерційна чи відкрита).

За джерелом даних виділяють три основні категорії: платформи на основі відкритих даних (OpenStreetMap і похідні), комерційні платформи з власними картографічними базами (HERE WeGo, TomTom) та гібридні рішення, що поєднують відкриті та комерційні джерела (Google Maps Offline).

OsmAnd є одним із найпотужніших представників відкритого сегменту. Платформа використовує дані OSM у форматі .obf (OsmAnd Binary Format) — власному бінарному форматі з ефективним стисненням. Файли карт для окремих регіонів займають від кількох десятків мегабайт (для невеликих областей) до кількох гігабайт (для великих країн). Підтримка пішохідних, велосипедних та автомобільних маршрутів реалізована повністю в офлайн-режимі.

HERE WeGo пропонує комерційні картографічні дані з офлайн-завантаженням. Перевагою платформи є вища точність та актуальність картографічної бази порівняно з краудсорсинговими джерелами, проте ціна за підписку обмежує доступність для індивідуальних користувачів. HERE WeGo активно використовується в автомобільній галузі як вбудована навігаційна система.

Google Maps Offline реалізує гібридний підхід: користувачі можуть завантажити карти обраного регіону для офлайн-перегляду, проте функціональність суттєво обмежена порівняно з онлайн-режимом. Зокрема, розрахунок маршрутів в офлайн-режимі доступний лише для автомобільної навігації і потребує попереднього завантаження відповідної ділянки.

Ключовою технологічною проблемою офлайн-картографії є баланс між обсягом файлу для зберігання та повнотою і деталізацією картографічних даних. Два основні підходи (растрові та векторні тайли) мають принципово різні характеристики.

Растрові тайли являють собою попередньо відрендерені зображення (зазвичай .png або .jpeg) для фіксованих рівнів масштабування. Перевагою є простота відображення та відсутність необхідності в клієнтному рендерингу. Суттєвим недоліком є значний обсяг зберігання: повний набір тайлів для великої країни на рівнях масштабування 0–14 може займати десятки гігабайт.

Векторні тайли зберігають геометрію та атрибути об'єктів у компактному бінарному форматі (Mapbox Vector Tiles, .mvt). Клієнтний застосунок рендерить

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

зображення динамічно, що дозволяє адаптувати відображення до розміру екрану, щільності пікселів та мовних налаштувань. Обсяг векторних тайлів у 5–10 разів менший порівняно з растровими аналогами при збереженні або навіть покращенні якості зображення.

Формат MBTiles використовує базу даних SQLite для пакування тайлів у єдиний файл, що спрощує управління картографічними даними на мобільному пристрої. OsmAnd застосовує власний формат .obf, оптимізований для швидкого просторового пошуку та маршрутизації за допомогою ієрархічних індексів.

Розрахунок оптимального маршруту без доступу до серверних ресурсів є однією з найбільш технологічно складних задач офлайн-картографії. Класичний алгоритм Дейкстри, що гарантує знаходження найкоротшого шляху у зваженому графі, є обчислювально надто важким для застосування на великих дорожніх мережах (мільйони вузлів та ребер) у реальному часі на мобільному пристрої.

Алгоритм Contraction Hierarchies (CH) вирішує цю проблему шляхом попередньої обробки графа дорожньої мережі: менш важливі вузли "стискаються" (видаляються з графа з додаванням прямих з'єднань між їхніми сусідами). Результатом є ієрархічна структура, що дозволяє шукати маршрут лише у верхніх рівнях ієрархії, суттєво скорочуючи кількість операцій. CH використовується в OsmAnd, GraphHopper та інших відкритих навігаційних системах.

Алгоритм A* з евристичними функціями є ще одним поширеним підходом, що використовує географічну відстань до цілі як евристику для скорочення простору пошуку. У поєднанні з попередньою обробкою графа A* забезпечує прийнятний час розрахунку маршруту на мобільних пристроях.

Важливим аспектом офлайн-маршрутизації є підтримка мультимодальних маршрутів (поєднання пішохідного, велосипедного та автомобільного сегментів), а також врахування обмежень дорожнього руху (заборона повороту, односторонній рух, обмеження вантажного транспорту). OsmAnd та HERE WeGo підтримують більшість цих функцій в офлайн-режимі.

Незважаючи на значні технологічні досягнення, офлайн-картографічні системи мають суттєві функціональні обмеження порівняно з онлайн-аналогами.

Відсутність актуальних даних про дорожні умови є, мабуть, найвідчутнішим обмеженням. Пробки, перекриття доріг, дорожньо-транспортні пригоди та тимчасові обмеження руху неможливо відобразити без постійного зв'язку із серверами. Це знижує практичну цінність офлайн-навігації у міських умовах з інтенсивним трафіком.

Обмеженість пошукових можливостей є ще одним суттєвим недоліком. Офлайн-пошук, як правило, обмежений назвами вулиць та відомих об'єктів, що містяться у попередньо завантажених даних. Повнотекстовий семантичний пошук, що враховує синоніми, розмовні назви та актуальний стан закладів, можливий лише в онлайн-режимі.

Актуальність картографічних даних є системною проблемою. Завантажені карти "старіють" у міру змін реальної дорожньої мережі. У динамічних міських

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

середовищах карти можуть застаріти вже через кілька місяців після завантаження. Нові будівлі, вулиці та об'єкти інфраструктури не відображатимуться до наступного оновлення.

Обмеження інтерактивних функцій включає відсутність відображення громадського транспорту в реальному часі, неможливість отримання актуальних годин роботи закладів, рейтингів та відгуків. Також недоступні функції спільного використання місцеположення та колаборативної навігації.

Вибір оптимальної офлайн-картографічної платформи суттєво залежить від конкретного сценарію використання.

Для туризму та активного відпочинку (піший туризм, велоспорт, гірський туризм) OsmAnd є оптимальним вибором завдяки детальному відображенню гірських стежок, можливості відображення рельєфу (горизонталі висот), підтримці GPX-треків та відсутності обмежень на обсяг завантажуваних карт. Додаткову цінність становить підтримка WikiVoyage для туристичних описів та Wikipedia для інформації про пам'ятки.

Для логістики та комерційних перевезень HERE WeGo або TomTom GO є більш придатними завдяки вищій актуальності та точності даних про дорожню мережу, підтримці обмежень для вантажного транспорту та регулярному (зазвичай щомісячному) оновленню карт. Вартість підписки виправдовується комерційним характером застосування.

Для гуманітарних операцій та надзвичайних ситуацій особливого значення набуває Maps.me – легкий застосунок на основі OSM з мінімальними системними вимогами та можливістю роботи на старих смартфонах. Важливою є також інтеграція з Humanitarian OpenStreetMap Team (HOT) для отримання актуальних карт зон надзвичайних ситуацій.

Для повсякденного використання у регіонах з нестабільним зв'язком Google Maps Offline забезпечує найбільш знайомий користувацький досвід, проте функціональність офлайн-режиму суттєво обмежена. Рекомендується поєднувати Google Maps з OsmAnd як резервним рішенням.

Офлайн-картографія висуває специфічні вимоги до апаратного забезпечення мобільного пристрою. Обсяг внутрішньої пам'яті є критичним параметром: детальні карти великих країн можуть займати від 1 до 5 ГБ, тому пристрої з підтримкою карт microSD мають суттєву перевагу.

Процесорна потужність впливає на швидкість розрахунку маршрутів та плавність відображення карти при масштабуванні. Сучасні флагманські смартфони обробляють запити маршрутизації майже миттєво, тоді як бюджетні пристрої можуть потребувати кількох секунд для складних маршрутів через великі міста.

Точність GPS-модуля є критичною для навігації та не залежить від стану мобільного зв'язку, оскільки GPS функціонує через супутниковий зв'язок незалежно від стільникових мереж.

Висновки. Сучасні офлайн-картографічні платформи забезпечують достатній рівень функціональності для більшості навігаційних задач в умовах відсутності мобільного зв'язку. Алгоритми Contraction Hierarchies та A* уможливлюють швидкий розрахунок маршрутів безпосередньо на мобільному пристрої без серверних ресурсів.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Векторні тайли у форматі MVT або OBF забезпечують оптимальний баланс між обсягом зберігання та якістю відображення, що є визначальним фактором для офлайн-картографії на мобільних пристроях з обмеженою пам'яттю.

Ключовими обмеженнями офлайн-режиму залишаються: відсутність актуальних даних про трафік та дорожні умови, обмеженість семантичного пошуку, поступове старіння картографічних даних та недоступність інтерактивних функцій реального часу.

OsmAnd є найбільш функціонально насиченим відкритим рішенням для туризму та польових застосувань; HERE WeGo — оптимальним для комерційної логістики; Google Maps Offline — для побутового використання з потребою у знайомому інтерфейсі.

Перспективними напрямами розвитку є: диференційоване оновлення даних (delta updates) для зменшення обсягу трафіку при оновленні карт; інтеграція машинного навчання для предиктивного кешування ймовірних маршрутів; та використання технологій Bluetooth Mesh і LoRa для забезпечення навігаційного обміну даними між користувачами у зонах без зв'язку.

Список використаних джерел:

[1] Bakillah, M., Liang, S., Mobasheri, A., Jokar Arsanjani, J. & Zipf, A. (2014). FINE-RESOLUTION POPULATION MAPPING USING OPENSTREETMAP POINTS-OF-INTEREST. *International Journal of Geographical Information Science*, 28(9), 1940–1963. https://doi.org/10.1080/13658816.2014.909045

[2] Basiri, A., Amirian, P., Winstanley, A., Marsh, S., Moore, T. & Gales, G. (2016). SEAMLESS PEDESTRIAN POSITIONING AND NAVIGATION USING LANDMARKS. *The Journal of Navigation*, 69(1), 24–40. https://doi.org/10.1017/S0373463315000442

[3] Fan, H., Zipf, A., Fu, Q. & Neis, P. (2014). QUALITY ASSESSMENT FOR BUILDING FOOTPRINTS DATA ON OPENSTREETMAP. *International Journal of Geographical Information Science*, 28(4), 700–719. https://doi.org/10.1080/13658816.2013.867495

[4] Herfort, B., Lautenbach, S., Porto de Albuquerque, J., Anderson, J. & Zipf, A. (2021). THE EVOLUTION OF HUMANITARIAN MAPPING WITHIN THE OPENSTREETMAP COMMUNITY. *Scientific Reports*, 11, 3037. https://doi.org/10.1038/s41598-021-82404-z

[5] Mobasheri, A., Huang, H., Degrossi, L. C. & Zipf, A. (2018). ENRICHMENT OF OPENSTREETMAP DATA COMPLETENESS WITH SIDEWALK GEOMETRIES USING DATA MINING TECHNIQUES. *Sensors*, 18(2), 509. https://doi.org/10.3390/s18020509

[6] Neis, P. & Zipf, A. (2012). ANALYZING THE CONTRIBUTOR ACTIVITY OF A VOLUNTEERED GEOGRAPHIC INFORMATION PROJECT – THE CASE OF OPENSTREETMAP. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 1(2), 146-165. https://doi.org/10.3390/ijgi1020146

OFFLINE TOURIST MAPS IN WEAK MOBILE CONNECTIVITY CONDITIONS: OPPORTUNITIES AND LIMITATIONS

Oleksandr Moroz
Doctor of technical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Tourism
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Olha Kuz
Ph.D in Technical sciences, Associate professor,
Associate professor of the Department of Ecological Safety and Nature Protection Activity
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Summary. *Offline maps are a critically important navigation tool in conditions of limited or absent mobile connectivity. This article examines the functional capabilities and technical limitations of modern offline mapping systems, including OpenStreetMap, HERE WeGo, Google Maps Offline, and OsmAnd. Key technologies for cartographic data compression, offline routing algorithms, and tile caching mechanisms are analyzed. It is established that the offline mode significantly restricts access to real-time traffic data, points of interest, and meteorological conditions. Recommendations are provided for selecting the optimal platform depending on the usage scenario: tourism, logistics, humanitarian operations, and emergency situations.*
Keywords: *offline maps, geographic information systems, navigation, tile caching, routing, digital cartography, mobile applications.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.048

УДОСКОНАЛЕННЯ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ (НА ПРИКЛАДІ ГОНКОНГУ)

Тесленко Тетяна Вікторівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туристичного бізнесу та гостинності
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

Анотація. *У статті розглянуто сучасні підходи до удосконалення планування діяльності суб'єктів туристичного бізнесу на прикладі Гонконгу. Проаналізовано вплив цифровізації, інноваційних технологій та концепцій сталого розвитку на формування стратегічних цілей і пріоритетів туристичної галузі. Особлива увага приділена аналізу Плану розвитку туризму Гонконгу 2.0, який визначає ключові напрямки позиціонування міста як туристичного центру світового класу, включаючи розширення культурних і дослідницьких пропозицій для відвідувачів. Дослідження підкреслює важливість інтегрованого підходу до планування, що поєднує державні стратегії, інновації у сфері готельно-ресторанного бізнесу та адаптацію до глобальних тенденцій ринку. Стаття спрямована на формування науково обґрунтованих підходів до підвищення ефективності планування діяльності суб'єктів туристичного бізнесу в умовах динамічних ринкових змін і глобальної конкуренції.*

Ключові слова: *туристичний бізнес; планування; цифровізація; сталий розвиток; стратегічне управління.*

Постановка проблеми. Актуальність планування діяльності суб'єктів туристичного бізнесу в умовах ринкової трансформації зумовлена глибинними соціально-економічними, інституційними та технологічними змінами, що відбуваються як у світовій економіці, так і в Україні. Туристичний бізнес є однією з найбільш чутливих до змін галузей за умов, що концепт набуває нових значень, оскільки безпосередньо реагує на коливання попиту, платоспроможності населення, політичну стабільність, безпекові виклики, глобалізаційні процеси та кризові явища. У площині концептуальної трансформації, що характеризується переходом від адміністративно-регульованої економіки до конкурентного ринкового середовища, суб'єкти туристичного бізнесу стикаються з необхідністю самостійного ухвалення стратегічних і тактичних управлінських рішень. Зростає роль ефективного планування як ключового інструменту забезпечення конкурентоспроможності, фінансової стійкості та довгострокового розвитку туристичних підприємств, а також через призму соціокультурного дискурсу. Для України актуальність проблеми посилюється впливом структурних реформ, інтеграції у світовий

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

туристичний ринок, цифровізації туристичних послуг, а також наслідками воєнних дій, які докорінно змінюють просторову організацію туризму, попит на туристичні продукти та вимоги до безпеки. У таких умовах планування діяльності перестає бути формальною процедурою і перетворюється на динамічний процес адаптації до нестабільного ринкового середовища, що відкриває нові горизонти. Таким чином, дослідження теоретичних і практичних аспектів планування діяльності суб'єктів туристичного бізнесу у світлі сучасних культурних змін та ринкової трансформації є вкрай важливим для формування ефективних управлінських механізмів, здатних забезпечити сталий розвиток туристичної галузі [11].

Необхідно зазначити, що Гонконг вже давно є одним із найпопулярніших туристичних напрямків Азії. У світлі сучасних трансформацій, стикаючись із численними викликами розвитку, Гонконг має використати свої сильні сторони та чітко визначити своє унікальне туристичне позиціонування, щоб виділитися. Це дозволить мандрівникам з усього світу отримати чітке враження про міський характер Гонконгу та надасть туристичній галузі чіткий напрямок для розробки високоякісних продуктів та послуг з міжнародною привабливістю.

Аналіз досліджень та публікацій. Важливим аспектом сучасних досліджень є вивчення взаємозв'язку між розвитком інфраструктури та туристичним зростанням. Зокрема, встановлено наявність двостороннього причинно-наслідкового зв'язку між розвитком авіаційного сектору та туристичними потоками, що обґрунтовує необхідність узгодженого стратегічного планування між суміжними галузями. Значна увага приділяється також концепції «розумного туризму» (smart tourism). Дослідження показують, що впровадження цифрових технологій, великих даних та штучного інтелекту суттєво підвищує ефективність планування, проте водночас існують бар'єри економічного, технологічного та управлінського характеру, які стримують розвиток таких систем, зокрема у Гонконг.

У сучасних стратегічних документах розвитку туризму Гонконг (зокрема, «Tourism Industry Development Blueprint 2.0») акцентується увага на необхідності інтеграції інновацій, сталого розвитку та підвищення якості туристичних послуг, що підтверджує актуальність переходу до нових моделей планування діяльності суб'єктів туристичного бізнесу. Крім того, сучасні наукові дослідження (зокрема роботи науковців The Hong Kong Polytechnic University) підкреслюють важливість кластерного підходу, брендингу територій та регіональної інтеграції як інструментів підвищення конкурентоспроможності туристичних дестинацій.

У світлі сучасних теоретичних підходів серед найбільш відомих науковців слід виділити: Haiyan Song - досліджує економіку туризму, прогнозування туристичних потоків і стратегічне планування [6;7]; Larry Dwyer автор концепцій конкурентоспроможності туристичних дестинацій і економічного аналізу туризму [4]; Chris Cooper - спеціалізується на стратегічному управлінні туризмом і плануванні туристичних систем [3]; Kaye Chon - досліджує розвиток туристичних дестинацій та інновації в індустрії гостинності [2]; Rob Law фокусується на цифровізації туризму, big data та smart tourism [5]; Dimitrios Buhalis - один із ключових дослідників у сфері smart tourism, цифрових платформ і інновацій у туризмі [1].

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Серед вітчизняних вчених слід виділити Н.Венгерську [11], Л.Безкоровайну [11], В.Воронкову [11; 12; 13], А.Череп [11; 12; 13] та ін. Ми також спираємося на авторські розробки [8].

У підсумку, аналіз літератури дозволяє виділити дослідження, як і спираються на наукові напрацювання провідних учених The Hong Kong Polytechnic University та інших міжнародних дослідницьких центрів, які формують сучасну парадигму планування туристичного бізнесу в умовах цифровізації та ринкових трансформацій.

Мета роботи. Метою роботи є аналіз наступних невирішених аспектів, а саме: недостатня інтеграцію цифрових технологій та штучного інтелекту в управління туристичними потоками; відсутність комплексних моделей забезпечення стійкості туристичної галузі в умовах глобальних криз; обмежена адаптацію туристичних продуктів до нових запитів споживачів, орієнтованих на безпеку, персоналізація та екологічність.

Виклад основного матеріалу. Методологія представленого дослідження містить системний підхід, в основі якого розгляд туристичного бізнесу як інтегрованої системи, де взаємодіють державні органи, приватний сектор, туристи та інфраструктура; аналіз взаємозв'язків між компонентами системи для підвищення ефективності планування в умовах цифровізації, глобалізації, впливу штучного інтелекту на туристичну галузь.

Комплексний аналіз ринку, що включає вивчення тенденцій туристичних потоків, попиту на різні види туризму, сезонності та демографічних характеристик відвідувачів; оцінка впливу глобальних факторів (пандемії, економічні кризи, політичні події) на туристичну галузь, а також порівняльний та крос-культурний аналіз, що включає вивчення досвіду інших світових туристичних центрів та інтеграція найкращих практик у стратегії Гонконгу; оцінку культурних, соціальних та економічних особливостей туристичного попиту даного регіону, що є привабливим для всього світу.

Як свідчать дослідження, планування діяльності туристичних суб'єктів характеризується системністю, адаптивністю, інноваційністю, стратегічною спрямованістю та ціннісною орієнтованістю на принципи сталого розвитку. Воно охоплює всі рівні управління, передбачає гнучкість у прийнятті рішень, активне використання цифрових технологій і орієнтацію на довгострокову перспективу. Таким чином, планування діяльності суб'єктів туристичного бізнесу постає як комплексна філософсько-економічна категорія, що визначає логіку розвитку туристичної сфери в умовах глобальних трансформацій, цифрової економіки та формування нової парадигми управління.

Гонконг має добре розвинену транскордонну транспортну мережу та унікальні туристичні ресурси, включаючи історичні місця, відомі пам'ятки, мистецтво та культуру, природні пейзажі, спортивні заходи, конференції та виставки, а також круїзний туризм. Ці різноманітні та рясні ресурси охоплюють майже всі сфери туристичної діяльності, забезпечуючи не лише багатий та різноманітний досвід подорожей для туристів, але й необмежений потенціал для довгострокового розвитку туристичної галузі Гонконгу. Гонконг прийняв концепцію «подорожувати всюди», впроваджуючи інновації у туристичній галузі, оптимізуючи свою політику, використовуючи свої багаті туристичні

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ресурси та сприяючи глибокій інтеграції туризму з іншими галузями, щоб досягати всебічного розвитку туризму [3].

Після пандемії COVID-19 туризм Гонконгу отримав своє «друге дихання» і зазнав багатьох змін у результаті успішної роботи щодо планування та розвитку, зокрема:

1) Сформувалися переваги Гонконгу як туристичного центру. Гонконг має чудове стратегічне географічне розташування в самому серці Азії, пов'язане з материковим Китаєм та світом завдяки своїй добре розвиненій та різноманітній транспортній мережі. Більше половини населення світу може дістатися до Гонконгу протягом п'яти годин. Крім того, Гонконг підключений до найбільшої у світі мережі швидкісних залізниць, що слугує воротами до материкового Китаю та має переваги центрального міста в районі Великої затоки Гуандун-Гонконг-Аомань.

2) Розвинулися умови розвитку інклюзивного та відкритого міжнародного мегаполісу Гонконгу, хоча й невеликого за розміром, але багатим та різноманітним міським характером. Окрім поєднання традиційної китайської та західної культур, його спосіб життя є злиттям Сходу та Заходу, його вуличний стиль яскравий та розкішний, а старі та нові міські елементи переплетені, його чудовий горизонт та пишні природні пейзажі ідеально поєднуються.

3) У результаті успішної планувальної діяльності Гонконг має численні високоякісні туристичні ресурси, включаючи китайське та міжнародне мистецтво, модну культуру, вишукані вина та кухню, сільські пригоди, острівні пейзажі та історичні місця. Зі змінами у смаках мандрівників після пандемії та більш різноманітними цілями відвідування Гонконгу, захопливі та глибокі туристичні враження набувають популярності. Ці високоякісні туристичні ресурси мають величезний потенціал розвитку.

У результаті зазначених трансформацій урядові туристичні структури здійснили стратегічний перехід до впровадження комплексного Плану розвитку туризму Гонконгу 2.0, який контекстуально відображає нову парадигму розвитку галузі в умовах глобальних викликів та постпандемічної реальності. Цей план не лише орієнтований на відновлення туристичних потоків, а й передбачає глибоку структурну модернізацію туристичної індустрії, впровадження інноваційних цифрових рішень, диверсифікацію туристичного продукту та посилення конкурентоспроможності регіону на світовому ринку. Особлива увага приділяється формуванню унікального туристичного досвіду, розвитку культурно-пізнавального та екологічного туризму, а також інтеграції принципів сталого розвитку, що забезпечує гармонійне поєднання економічних, соціальних і екологічних аспектів функціонування туристичної сфери.

Ефективність державних стратегій і програм розвитку туризму ми розглядаємо на прикладі Гонконгу, де урядом було реалізовано оновлену стратегічну ініціативу - Tourism Development Blueprint 2.0 (План 2.0). Цей документ став логічним продовженням попередньої стратегії та орієнтований на довгострокову модернізацію туристичної галузі в умовах глобальної конкуренції та посткризового відновлення. Ефективність Плану 2.0 проявляється передусім у його системності та стратегічній узгодженості з економічною політикою регіону.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

У світлі взаємопроникнення культурних кодів цей документ передбачає комплекс заходів, спрямованих на диверсифікацію туристичного продукту, розвиток культурного, подієвого та креативного туризму, а також посилення ролі smart tourism через активне впровадження цифрових технологій. Це дозволяє підвищити привабливість дестинації та адаптувати її до нових вимог глобального туристичного ринку. Важливим індикатором ефективності є інституційна спроможність до реалізації поставлених цілей. У Гонконгу забезпечено тісну координацію між урядовими структурами, туристичними організаціями та приватним сектором, що сприяє ефективному впровадженню стратегічних ініціатив. Зокрема, значну роль відіграє Hong Kong Tourism Board, яка координує маркетингові кампанії та просування туристичного бренду на міжнародному рівні. Оцінюючи ефективність Плану 2.0, варто відзначити його адаптивність до сучасних викликів, зокрема наслідків пандемії та змін у поведінці туристів. Стратегія передбачає розвиток внутрішнього туризму, впровадження безпечних і безконтактних сервісів, а також використання аналітики великих даних для управління туристичними потоками. Це свідчить про високий рівень гнучкості та інноваційності державної політики. Крім того, План 2.0 акцентує увагу на принципах сталого розвитку, включаючи екологічну відповідальність, збереження культурної спадщини та підвищення якості життя місцевого населення. Такий підхід забезпечує не лише економічну ефективність, але й соціальну легітимність туристичної політики [5].

Отже, на прикладі Гонконгу можна зробити висновок, що ефективність державних стратегій розвитку туризму визначається їх комплексністю, інноваційною спрямованістю, інституційною підтримкою та здатністю адаптуватися до глобальних трансформацій. План 2.0 демонструє, як стратегічне бачення, підкріплене цифровими інструментами та партнерською взаємодією, може забезпечити сталий розвиток туристичної галузі навіть в умовах високої невизначеності.

За останні роки в туристичних визначних пам'ятках Гонконгу було відкрито багато нових об'єктів, а багато важливих культурних пам'яток було завершено або відремонтовано, а кількість готельних номерів та гостьових будинків також збільшилася. Для забезпечення сталого розвитку туризму Гонконгу необхідно активно керувати та балансувати потреби громади, уникаючи впливу на туристичний досвід та життя мешканців. Щоб задовольнити потреби в проведенні заходів різного масштабу та типу, Гонконг планує ефективніше використовувати та управляти існуючими ресурсами місць проведення. Заходи та події, пов'язані з туризмом, можуть приваблювати туристів з різних куточків світу. Однак рівень цін у Гонконзі відносно високий порівняно із сусідніми регіонами, а такі фактори, як інфляція та зростання цін на сировину, також збільшують вартість організації туристичних заходів та подій. Гонконг не може залучати клієнтів низькими цінами; натомість він повинен створювати високоякісний досвід за розумною ціною, гарантуючи учасникам відчуття, що вони отримують свої гроші за свої гроші. Дефіцит людських ресурсів впливає на можливості прийому та якість обслуговування. Незважаючи на вищезгадані обмеження та виклики, туристична галузь Гонконгу все ще пропонує численні можливості. Як всесвітньо відоме

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

туристичне місто, Гонконг має багато унікальних пам'яток, які користуються великою популярністю у мандрівників [6].

В умовах трансформації ринку планування діяльності підприємств туристичної галузі Гонкогу зосереджено на цифровій трансформації, покращення користувальницького досвіду та локалізації стійкого розвитку. Ключові стратегії планування включають використання цифрових інструментів, таких як система бронювання Rezio, яка допомагає туристичним компаніям продавати та управляти бронюванням онлайн [8].

Аналіз свідчить, що сучасний розвиток туристичної галузі Гонконгу потребує стратегічного підходу, який поєднує інновації, цифровізацію та концепцію сталого розвитку. План 2.0 визначає нове бачення та цілі, спрямовані на зміцнення позицій Гонконгу як туристичного напрямку світового рівня, де кожна подорож стає не лише досвідом, а й культурним відкриттям. Гонконг позиціонується як центр культурного та мистецького обміну між Китаєм і світом, де унікальні місцеві традиції та мистецькі практики інтегруються у туристичні продукти, формуючи органічне поєднання культури та туризму та створюючи місто високоякісного туристичного досвіду, здатне привабити глобальну аудиторію [12].

Туристична стратегія базується на балансі між екологічними, економічними та соціально-культурними аспектами, забезпечуючи захист біорізноманіття, підтримку соціальних та культурних цінностей і стимулювання економічного розвитку. Інтеграція технологій дозволяє прогнозувати майбутні можливості та оптимально координувати ресурси для довгострокового розвитку галузі. Використання великих даних, штучного інтелекту та електронних платформ формує концепцію розумного туризму, де інтелектуальні технології впроваджуються в туристичні пам’ятки та сервіси, підвищуючи зручність, ефективність і персоналізацію туристичного досвіду.

У цілому туризм розвивається через інтеграцію чотирьох ключових напрямів: культура, спорт, екологія та великі події, створюючи унікальні туристичні продукти та маршрути, що дозволяють туристам відкривати природну та культурну різноманітність Гонконгу та підвищують його глобальну конкурентоспроможність. Підвищення стандартів послуг, вдосконалення інфраструктури та розвиток професійних талантів стають ключовими чинниками стабільного розвитку; постійне навчання фахівців забезпечує надійний кадровий резерв і формує туристичну індустрію майбутнього, яка поєднує технології, культуру та сталий розвиток [9].

Практичне значення досвіду реалізації «Плану 2.0» Гонконгу полягає у можливості його адаптації іншими країнами, зокрема й Україна, з урахуванням власних соціально-економічних, культурних та безпекових умов. У сучасних умовах туризм потребує не лише відновлення, а й глибокої трансформації, тому доцільно орієнтуватися на такі інноваційні практичні рекомендації. Передусім, необхідно впроваджувати адаптивне стратегічне планування, яке передбачає постійний моніторинг туристичних трендів, цифрову аналітику попиту та швидке коригування політик. Стратегії розвитку мають бути «живими документами», здатними змінюватися в реальному часі.

Важливим є розвиток досвід орієнтованого туризму: замість акценту на масовість варто формувати унікальні культурні, гастрономічні, екологічні та

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

креативні продукти. Для Україна це може означати активне просування локальної автентичності – від етнотуризму та зелених маршрутів до індустріального та воєнно-історичного туризму (з урахуванням етичних аспектів).

У площині концептуальної трансформації цифровізація має стати базовою умовою розвитку: створення єдиних туристичних платформ, впровадження систем онлайн-бронювання, використання штучного інтелекту для персоналізації послуг, а також розвиток «розумних» туристичних дестинацій (smart tourism destinations) [10].

Узагальнюючи, можемо відмітити, що іншим країнам доцільно перейняти не стільки конкретні інструменти, скільки філософію «Плану 2.0» - гнучкість, інноваційність, відкритість до змін і активну взаємодію всіх учасників туристичної екосистеми. Саме такий підхід дозволить сформувати конкурентоспроможний, стійкий і людиноцентричний туризм майбутнього [11].

Висновки та пропозиції. Отже, туризм як динамічна та багатовимірна сфера сучасного суспільства постає не лише як економічна діяльність, а як простір постійного становлення, де взаємодіють культура, інновації та цінності глобалізованого світу. У цьому контексті «План 2.0» Гонконгу можна інтерпретувати не просто як стратегічний документ, а як філософію адаптивного розвитку, що ґрунтується на відкритості до змін, гнучкості мислення та здатності до випереджального реагування на трансформації туристичних практик. Його сутність полягає у синергії «планування» і «змін», де стратегія не є статичною моделлю, а виступає живим процесом, що еволюціонує разом із поведінковими, ціннісними та споживчими орієнтаціями туристів.

У підсумку відмітимо, що інноваційний вимір цього підходу проявляється у переосмисленні ролі всіх стейкхолдерів: держава, бізнес і суспільство формують єдиний комунікативний простір, у якому кожен індивід стає носієм туристичного бренду, своєрідним «амбассадором досвіду». Така парадигма відображає перехід від індустріальної моделі туризму до мережевої, де ключовими ресурсами виступають не лише інфраструктура чи послуги, а й довіра, креативність, культурна автентичність і соціальна відповідальність.

Постпандемічне відродження туристичної галузі в цьому контексті набуває глибшого змісту: воно постає як процес не просто відновлення, а якісної трансформації, спрямованої на формування стійкої, інклюзивної та інноваційної екосистеми туризму. Саме через активну участь громад, освітніх інституцій та бізнесу формується нова туристична реальність, у якій гармонійно поєднуються глобальні тенденції та локальна ідентичність.

Список використаних джерел:

[1] Buhalis D., Amaranggana A. Smart tourism destinations enhancing tourism experience through personalization of services / D. Buhalis, A. Amaranggana // Information and communication technologies in tourism 2015. – Springer, 2015. – P. 377–389. – DOI: 10.1007/978-3-319-14343-9_28
[2] Chon K., Maier T. Welcome to hospitality: An introduction / K. Chon, T. Maier. – Cengage Learning, 2010.
[3] Cooper C. Essentials of tourism / C. Cooper. – 2nd ed. – Pearson, 2016.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[4] Dwyer L., Kim C. Destination competitiveness: Determinants and indicators / L. Dwyer, C. Kim // Current Issues in Tourism. – 2003. – Vol. 6, № 5. – P. 369–414. – DOI: 10.1080/13683500308667962
[5] Law R., Leung R., Buhalis D. Information technology applications in hospitality and tourism: A review of publications from 2005 to 2007 / R. Law, R. Leung, D. Buhalis // Journal of Travel & Tourism Marketing. – 2009. – Vol. 26, № 5–6. – P. 599–623. – DOI: 10.1080/10548400903163160
[6] Song H., Li G. Tourism demand modelling and forecasting—A review of recent research / H. Song, G. Li // Tourism Management. – 2008. – Vol. 29, № 2. – P. 203–220. – DOI: 10.1016/j.tourman.2007.07.016
[7] Song H., Qiu R.T.R., Park J. A review of research on tourism demand forecasting: Launching the Annals of Tourism Research Curated Collection on tourism demand forecasting / H. Song, R.T.R. Qiu, J. Park // Annals of Tourism Research. – 2019. – Vol. 75. – P. 338–362. – DOI: 10.1016/j.annals.2018.12.001
[8] Teslenko T., Voronkova V., Hakova M. Green agro-production as a factor of competitiveness, sustainability, efficient and ecologically safe agriculture / T. Teslenko, V. Voronkova, M. Hakova // E3S Web of Conferences. – 2023. – Vol. 010 (IPFA 202). – DOI: 10.1051/e3sconf/202345201001
[9] World Tourism Organization (UNWTO). Tourism for development – Volume I: Key areas for action. – Madrid: UNWTO, 2018. – DOI: 10.18111/9789284419728
[10] World Travel & Tourism Council (WTTC). Economic impact report. – London: WTTC, 2021.
[11] Венгерська Н., Череп А., Воронкова В., Безкоровайна Л., Череп О., Бойка О. (2023). Кластерна модель організації сільського туризму в Європейському Союзі: теоретичні та практичні аспекти. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers*, 15(92), 142–151. http://humstudies.com.ua/article/view/285101
[12] Венгерська Н.С., Воронкова В.Г., Череп А.В., Череп О.Г., Безкоровайна Л.В. (2021). Вплив креативних інноваційних технологій на сталий розвиток туристичної галузі в Європі після пандемії COVID-19. *Humanity Studies*, №9 (86), 168–179. http://humstudies.com.ua/article/view/252013/249407
[13] Воронкова В.Г. (2023). Нові технології та напрями розвитку розумного сільського туризму. In Cherep, A., Venherska, N., Bezkorovaina, L. et al. (Eds.), *Implementation of the European experience of sustainable rural tourism and creative industries complementary development* (pp. 122–128). Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica».

IMPROVING BUSINESS PLANNING OF TOURISM BUSINESS ENTITIES (USING THE EXAMPLE OF HONG KONG)

Tetyana Teslenko
Ph.D in Economic sciences, Associate professor
Associate Professor of the Department of Tourism Business and Hospitality
The Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

Summary. *The article examines modern approaches to improving the planning of tourism business entities using the example of Hong Kong. The impact of digitalization, innovative technologies, and sustainable development concepts on the formation of strategic goals and priorities of the tourism industry is analyzed. Particular attention is paid to the analysis of the Hong Kong Tourism Development Plan 2.0, which identifies key areas for positioning the city as a world-class tourism hub, including expanding cultural and research offerings for visitors. The study emphasizes the importance of an integrated approach to planning that combines state strategies, innovations in*

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

the hotel and restaurant business, and adaptation to global market trends. The article is aimed at developing scientifically sound approaches to improving the effectiveness of planning activities of tourism business entities in the face of dynamic market changes and global competition.
Keywords: *tourism business; planning; digitalization; sustainable development; strategic management.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.049

ХАРАКТЕРИСТИКА ФАКТОРІВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ ФІНАНСІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Мельник Ростислав Андрійович
аспірант кафедри глобальної економіки
Державний біотехнологічний університет, Україна

Анотація. *Досліджено сукупність факторів, що впливають на цифрову трансформацію та рівень кібербезпеки агробізнесу в умовах фінансіалізації економіки. Розглянуто особливості формування цифрового середовища аграрних підприємств під впливом фінансово-економічних, технологічних, інформаційно-безпекових та організаційно-управлінських чинників. Установлено, що зростання ролі фінансових інструментів і цифрових платформ стимулює впровадження інноваційних технологій, однак одночасно підвищує вразливість агросектору до кіберзагроз. Систематизовано фактори за ознаками походження, сфери прояву, рівня впливу, характеру дії та тривалості, що дозволило визначити їх комплексний і взаємозалежний характер. Обґрунтовано, що ключовою проблемою є дисбаланс між темпами цифровізації та рівнем інвестицій у кібербезпеку, що знижує стійкість аграрних підприємств до зовнішніх ризиків. Визначено роль аналітичних систем, технологій штучного інтелекту та блокчейн-рішень у підвищенні ефективності управління та забезпеченні прозорості бізнес-процесів. Доведено необхідність формування комплексного підходу до управління цифровою трансформацією та кіберзахистом із урахуванням міжнародних стандартів і розвитку кадрового потенціалу.*

Ключові слова: *цифрова трансформація, кібербезпека, агробізнес, фінансіалізація, інновації, управління ризиками.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації глобального економічного простору аграрний сектор стає все більш залежним від цифрових рішень, що обумовлює потребу в глибокому переосмисленні чинників, які визначають його функціонування та стійкість. Цифровізація агробізнесу, з одного боку, відкриває нові можливості для підвищення ефективності виробничих процесів, покращення управлінських рішень і формування інноваційних моделей господарювання, а з іншого – супроводжується низкою викликів, пов'язаних із забезпеченням кібербезпеки в умовах зростаючої складності інформаційної інфраструктури. Особливої актуальності ці процеси набувають у контексті фінансіалізації економіки, яка змінює структуру капіталовкладень, фінансових потоків та механізмів взаємодії між суб'єктами аграрного ринку. В умовах зростання ролі фінансових інструментів, активізації ринку цінних паперів, а також підвищеної динаміки цифрових трансформацій питання ідентифікації, систематизації та наукового осмислення факторів, що

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

впливають на ці процеси, набуває особливого значення. Оскільки цифрова трансформація та забезпечення кіберстійкості є складними багатовекторними явищами, що охоплюють технологічні, економічні, інституційні та управлінські аспекти, необхідною передумовою для розробки ефективної стратегії їх реалізації є побудова чіткої концептуальної основи, яка дозволяє встановити природу, джерела та механізми впливу відповідних чинників. Такий підхід не лише сприяє теоретичному осмисленню сутності цифрових змін в агросекторі, а й формує підґрунтя для прикладного аналізу і впровадження інструментів адаптації аграрного бізнесу до умов нової економічної реальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних наукових дослідженнях значна увага приділяється питанням цифрової трансформації та забезпечення стійкості ланцюгів постачання в умовах глобальних викликів. Зокрема, у працях Ivanov D., Dolgui A. [1] та Hosseini Shekarabi S. A., Karimi M., Zare Mehrjerdi Y. [7] обґрунтовується концепція цифрових двійників і резильєнтності як ключових інструментів управління ризиками та адаптації до кризових ситуацій. Дослідження Samuels A. [2] та Dutta P., Choi T. M., Somani S., Butala R. [6] акцентують увагу на ролі інноваційних технологій, зокрема штучного інтелекту, блокчейну та Інтернету речей, у підвищенні ефективності функціонування логістичних і виробничих систем, а також у забезпеченні їх безпеки та прозорості. У роботах Kache F., Seuring S. [3] та Verdouw C. N., Wolfert J., Beulens A. J. M., Rialland A. [4] визначено значення великих даних і цифрових платформ для оптимізації управлінських процесів та віртуалізації ланцюгів постачання, що створює передумови для більш гнучкого реагування на зміни зовнішнього середовища. Водночас Aung M. M., Chang Y. S. [5] підкреслюють важливість систем простежуваності як інструменту забезпечення якості та безпеки продукції, що є особливо актуальним для аграрного сектору. Поряд із цим, у наукових працях Kiba-Janiak M., Cheba K. [8] розглядаються питання сталого розвитку логістичних систем, що передбачає інтеграцію економічних, екологічних і соціальних аспектів управління.

Таким чином, аналіз сучасних наукових підходів свідчить про активний розвиток досліджень у сфері цифровізації, кібербезпеки та управління ризиками, проте недостатньо розкритими залишаються питання системного оцінювання факторів, що визначають цифрову трансформацію та кіберстійкість агробізнесу в умовах фінансіалізації економіки, що й обумовлює актуальність даного дослідження.

Мета статті – систематизація та аналітичне оцінювання факторів, що впливають на цифрову трансформацію та рівень кібербезпеки агробізнесу в умовах фінансіалізації економіки, а також визначення їх взаємозв'язку для формування ефективних управлінських рішень щодо забезпечення стійкого розвитку підприємств.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах цифрової трансформації та фінансіалізації економіки аграрний сектор дедалі більше залежить від цифрових технологій, що відкриває нові можливості для підвищення ефективності, але водночас посилює кіберризики [2, 3]. Зростання ролі фінансових інструментів і цифрових платформ актуалізує потребу в системному аналізі факторів, які визначають розвиток агробізнесу. Це зумовлює

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

необхідність формування концептуальної основи для оцінювання впливу технологічних, економічних та управлінських чинників і забезпечення кіберстійкості підприємств [7]. У табл. 1 представлено класифікацію факторів, які впливають на цифрову трансформацію та кібербезпеку агробізнесу в умовах фінансіалізації економіки.

Таблиця 1

Класифікація факторів впливу на цифрову трансформацію та кібербезпеку агробізнесу в умовах фінансіалізації економіки

Класифікаційна ознака	Вид факторів	Характеристика
1. За походженням впливу	Екзогенні	Виникають поза межами аграрного підприємства: макроекономічні тенденції, міжнародні стандарти, геополітичні чинники.
	Ендогенні	Формуються в межах підприємства: управлінські рішення, внутрішня політика кіберзахисту, рівень технологічної зрілості.
2. За сферою прояву	Фінансово-економічні	Фінансіалізація, інвестиційна спроможність, обсяг операцій із цінними паперами.
	Технологічні	Рівень автоматизації, впровадження IoT, блокчейну, ШІ, сенсорних мереж.
	Інформаційно-безпекові	Кількість кібератак, використання автентифікації, шифрування, створення кіберцентрів.
	Організаційно-управлінські	Інтеграція цифрових платформ, аналітичних систем, партнерська співпраця.
3. За рівнем впливу	Макрорівень	Геополітична ситуація, співпраця з ЄС, стандарти цифрової безпеки, глобальні інвестиційні тенденції.
	Мікрорівень	Технічне забезпечення підприємства, кадрові ресурси, внутрішні протоколи безпеки.
4. За характером впливу на діяльність агропідприємств	Стимулюючі	Автоматизація, аналітичні системи, інвестиції в цифрові рішення.
	Обмежувальні	Кібератаки, нестача фінансування, низький рівень кіберзахисту, висока вартість технологій.
5. За тривалістю дії	Короткострокові	Сплески кібератак, оперативні рішення, непередбачувані ризики.
	Довгострокові	Інституціональні зміни, стратегічне партнерство, розвиток цифрової інфраструктури.

Примітка: побудовано автором на основі джерел [1-8]

За походженням впливу фактори, що зумовлюють цифрову трансформацію та рівень кібербезпеки агробізнесу в умовах фінансіалізації

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

економіки, поділяються на екзогенні та ендогенні. Екзогенні фактори мають зовнішнє походження і формуються поза межами конкретного аграрного підприємства, проте істотно визначають умови його функціонування. До них належать глобальні економічні тенденції, зокрема фінансіалізація, яка сприяє зростанню обсягу операцій з цінними паперами агрокомпаній і водночас підвищує ризики втручання в цифрові фінансові потоки [1]. Важливими екзогенними чинниками також є посилення геополітичної напруги, зростання кількості кібератак на агросектор, міжнародні вимоги до цифрової звітності та прозорості, а також інтеграція до світових ринків, що стимулює потребу у відповідності до європейських стандартів кіберзахисту. У свою чергу, ендогенні фактори мають внутрішню природу і залежать від стратегічних рішень самих агропідприємств. До них належать рівень цифрової грамотності персоналу, готовність до інновацій, впровадження сучасних технологій, таких як IoT, штучний інтелект чи блокчейн, а також організаційна культура в частині інформаційної безпеки. Саме поєднання екзогенних і ендогенних чинників визначає ефективність цифрової трансформації агросектору та рівень його стійкості до кіберзагроз, а тому потребує системного аналізу і врахування при формуванні стратегій розвитку аграрного бізнесу в умовах економічної та технологічної невизначеності.

За сферою прояву фактори, що впливають на цифрову трансформацію та кібербезпеку агробізнесу в умовах фінансіалізації економіки, поділяються на фінансово-економічні, технологічні, інформаційно-безпекові та організаційно-управлінські [6]. Фінансово-економічні фактори охоплюють такі явища, як зростання капіталовкладень у цифрові рішення, активізацію операцій з цінними паперами аграрних компаній, а також зміну структури фінансування аграрного сектору внаслідок фінансіалізації, що створює додатковий попит на цифрові інструменти управління. Технологічні фактори включають рівень впровадження інноваційних систем, таких як Інтернет речей, автоматизовані платформи управління, штучний інтелект та блокчейн, які дозволяють оптимізувати виробничі процеси, підвищити ефективність використання ресурсів і забезпечити прогнозованість у діяльності підприємств. Інформаційно-безпекові фактори виявляються через зростання кількості кібератак, необхідність багаторівневого захисту цифрової інфраструктури, застосування методів шифрування даних та автентифікації користувачів, що зумовлено як внутрішніми ризиками, так і глобальними загрозами кіберпростору [2]. Організаційно-управлінські фактори пов’язані з рівнем інтеграції цифрових технологій у структури управління підприємством, використанням аналітичних платформ, побудовою партнерських мереж та формуванням інституційної спроможності до адаптації цифрових інновацій. Сукупність цих факторів визначає не лише темпи цифрової трансформації, а й спроможність агропідприємств до захисту своєї цифрової інфраструктури в умовах посилення кіберзагроз і глобальних трансформацій фінансово-економічного середовища.

За рівнем впливу фактори, що формують цифрову трансформацію та кібербезпеку агробізнесу в умовах фінансіалізації економіки, класифікуються на такі, що діють на макрорівні та мікрорівні. Макрорівневі фактори охоплюють

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

широкомасштабні зовнішні впливи, які визначають стратегічні напрями розвитку галузі та формують загальну нормативно-інституційну рамку функціонування агропідприємств [8]. До таких факторів належать глобальні тенденції фінансіалізації економіки, що зумовлюють зростання ролі фінансових ринків у фінансуванні агросектору, інтеграція України до європейського економічного простору, міжнародні зобов'язання у сфері кібербезпеки, геополітична нестабільність, а також загальні технологічні тренди, пов'язані із впровадженням цифрових інновацій у сільському господарстві. Важливу роль на цьому рівні також відіграють державна політика цифрового розвитку, рівень розвитку телекомунікаційної інфраструктури, законодавчі ініціативи щодо захисту інформації та функціонування національних кіберцентрів, які створюють інституційні умови для цифровізації аграрного виробництва. У свою чергу, мікрорівневі фактори відображають особливості конкретних підприємств та їхню здатність адаптуватися до зовнішніх викликів шляхом впровадження внутрішніх управлінських і технологічних рішень. Вони охоплюють рівень технічного забезпечення господарств, кваліфікацію персоналу, наявність внутрішніх політик з кіберзахисту, обсяги інвестицій у цифрову інфраструктуру, а також готовність до організаційних змін, необхідних для ефективного функціонування в цифровому середовищі. Особливе значення на мікрорівні має здатність підприємств оперативно реагувати на кібератаки, забезпечуючи стійкість своїх інформаційних систем, і водночас використовувати дані для прийняття управлінських рішень. Слід зазначити, що взаємодія макро- та мікрорівневих факторів має комплексний характер, адже ефективність реалізації цифрової трансформації на рівні окремого підприємства значною мірою залежить від сприятливості зовнішнього середовища, а національна політика цифровізації, у свою чергу, повинна враховувати реальні потреби та можливості аграрного бізнесу на місцевому рівні [2]. Таким чином, забезпечення узгодженості між системними макрорівневими умовами та прикладними мікрорівневими ініціативами є ключовою передумовою стійкого цифрового розвитку агросектору та ефективного функціонування його кіберінфраструктури.

За характером впливу на діяльність агропідприємств фактори, що визначають цифрову трансформацію та кібербезпеку в умовах фінансіалізації економіки, поділяються на стимулюючі та обмежувальні. Стимулюючі фактори сприяють активізації процесів цифровізації, підвищенню ефективності господарської діяльності, зниженню витрат і посиленню конкурентоспроможності аграрного сектору [4]. До таких факторів насамперед належить зростання доступу до цифрових технологій управління виробничими процесами, включаючи впровадження систем дистанційного моніторингу, автоматизації, аналітичних платформ, а також технологій штучного інтелекту, що дають змогу оперативно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі. Важливою складовою стимулюючого впливу є фінансіалізація, яка відкриває нові можливості для диверсифікації джерел фінансування, зокрема шляхом залучення інвестицій через випуск акцій та облігацій аграрними компаніями. Така практика потребує високого рівня цифрової зрілості підприємств і стимулює впровадження систем управління ризиками та кібербезпеки.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Додатковим стимулом виступає можливість участі в міжнародних проєктах технічної допомоги, спрямованих на цифровий розвиток агросектору, а також партнерство з технологічними компаніями, що дозволяє підприємствам отримувати доступ до передових рішень у сфері IT. Водночас існує низка обмежувальних факторів, які стримують або ускладнюють процес цифрової трансформації та впровадження комплексних заходів з кіберзахисту. Серед таких факторів слід виділити недостатній рівень інвестицій у кібербезпеку, особливо у малих та середніх підприємствах, які не мають змоги спрямовувати значну частину операційного бюджету на модернізацію цифрової інфраструктури. Крім того, суттєвою перешкодою є нестача кваліфікованих кадрів у сфері IT та інформаційної безпеки, що ускладнює належне функціонування цифрових систем та забезпечення їх захищеності. Додаткові обмеження створює висока вартість сучасних технологій, необхідність їх постійного оновлення та адаптації до специфіки аграрного виробництва, а також складність інтеграції нових рішень у вже існуючі управлінські процеси підприємств. Особливо небезпечними є зовнішні кіберзагрози, зокрема цілеспрямовані атаки на інфраструктуру агропідприємств, які можуть спричинити збої в ланцюгах постачання, порушення роботи сенсорних мереж і втрату критично важливих даних. Таким чином, для забезпечення сталого цифрового розвитку агросектору необхідно досягти балансу між впливом стимулюючих і обмежувальних факторів, що передбачає посилення державної та інституційної підтримки цифровізації, розвиток кадрового потенціалу, удосконалення механізмів фінансування інновацій і формування цілісної системи управління кіберризиками.

За тривалістю дії фактори, що впливають на цифрову трансформацію та кібербезпеку агропідприємств в умовах фінансіалізації економіки, класифікуються на короткострокові та довгострокові. Короткострокові фактори мають переважно ситуативний характер і проявляються як реакція на поточні зовнішні або внутрішні події, що вимагають негайного управлінського втручання. До таких факторів належать, зокрема, сплески кібератак на аграрні інформаційні системи, перебої в роботі цифрових платформ, викликані технічними збоями або втручанням сторонніх осіб, а також запровадження термінових державних або міжнародних рішень щодо регулювання у сфері цифрової безпеки. Короткострокові фактори можуть мати як негативний, так і позитивний ефект, однак їх вплив обмежується часовими рамками та не формує стійких системних змін. Водночас довгострокові фактори мають кумулятивний характер і зумовлюють стратегічні тенденції розвитку агропідприємств у цифровому середовищі. Вони включають інституційні перетворення, поступове формування нормативно-правової бази для регулювання кіберпростору в агросекторі, розвиток телекомунікаційної інфраструктури, накопичення досвіду використання цифрових технологій, а також трансформацію освітніх програм з метою підготовки фахівців у сфері аграрної кібербезпеки. Довгостроковими є також процеси інтеграції в європейський цифровий простір, що передбачає адаптацію українського агробізнесу до стандартів ЄС, впровадження багатофакторної автентифікації, хмарного шифрування та використання блокчейн-рішень для управління ланцюгами

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

постачання. Важливим довгостроковим фактором є й формування цифрової культури в агропідприємствах, що включає усвідомлення керівництвом необхідності інвестування в захист інформаційних систем, впровадження стандартів безпеки, а також розвиток внутрішніх політик з реагування на інциденти. Сукупність короткострокових та довгострокових факторів створює динамічне середовище, у якому аграрні підприємства повинні не лише оперативно реагувати на поточні загрози, а й вибудовувати стратегічне бачення цифрового розвитку з урахуванням майбутніх викликів. У цьому контексті особливої ваги набуває здатність агробізнесу поєднувати гнучкість у прийнятті рішень із системністю у формуванні цифрової та кібербезпекової політики, що в сукупності визначає їхню стійкість і конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі.

Висновки та пропозиції. Розвиток агробізнесу в умовах цифровізації та фінансіалізації визначається комплексною взаємодією екзогенних і ендогенних факторів, які проявляються на макро- та мікрорівнях і мають як стимулюючий, так і обмежувальний характер. Зростання ролі цифрових технологій підвищує ефективність діяльності підприємств, однак одночасно посилює кіберризики, що потребує системного підходу до управління безпекою. Доведено, що ключовою проблемою є дисбаланс між рівнем цифрової трансформації та інвестиціями у кіберзахист, що знижує стійкість аграрних підприємств до зовнішніх загроз.

З метою підвищення ефективності розвитку агробізнесу доцільно: забезпечити інтеграцію систем кібербезпеки у всі бізнес-процеси; активізувати інвестиції в цифрову інфраструктуру та захист даних; впроваджувати стандарти ЄС у сфері кіберзахисту; розвивати кадровий потенціал і аналітичні системи управління ризиками. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню кіберстійкості та конкурентоспроможності аграрного сектору.

Список використаних джерел:

[1] Ivanov D., Dolgui A. A digital supply chain twin for managing disruption risks and resilience in the era of Industry 4.0. *Production Planning & Control*. 2021, 32(9), 775–788. DOI: https://doi.org/10.1080/09537287.2020.1768450
[2] Samuels A. Digital transformation in supply chains: improving resilience and sustainability through AI, Blockchain and IoT. *Frontiers in Sustainability*. 2025, 6. DOI: https://doi.org/10.3389/frsus.2025.1584580
[3] Kache F., Seuring S. Challenges and opportunities of digital information at the intersection of Big Data Analytics and supply chain management. *International Journal of Operations & Production Management*. 2017, 37, 1, 10–36. DOI: https://doi.org/10.1108/IJOPM-02-2015-0078
[4] Verdouw C. N., Wolfert J., Beulens A. J. M., Rialland A. Virtualization of food supply chains with the Internet of Things. *Journal of Food Engineering*. 2016, 176, 128–136. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jfoodeng.2015.11.009
[5] Aung M. M., Chang Y. S. Traceability in a food supply chain: safety and quality perspectives. *Food Control*. 2014, 39. 172–184. DOI: https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2013.11.007
[6] Dutta P., Choi T. M., Somani S., Butala R. Blockchain technology in supply chain operations: applications, challenges and research opportunities. *Transportation Research Part E*. 2020, 142. DOI: https://doi.org/10.1016/j.tre.2020.102067

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[7] Hosseini Shekarabi S. A., Karimi M., Zare Mehrjerdi Y. Supply chain resilience: a systematic review and future research directions. *Annals of Operations Research*. 2025, 681–735. DOI: https://doi.org/10.1007/s40171-025-00458-8
[8] Kiba-Janiak M., Cheba K. Sustainable urban logistics: the case of Poland. *Transportation Research Procedia*. 2019, 39, 160–169. DOI: https://doi.org/10.1016/j.trpro.2019.06.018

CHARACTERIZATION OF FACTORS OF DIGITAL TRANSFORMATION AND CYBERSECURITY OF AGRIBUSINESS UNDER CONDITIONS OF ECONOMIC FINANCIALIZATION

Melnyk Rostyslav
PhD Student, Department of Global Economy
State Biotechnological University, Ukraine

Summary. *The set of factors influencing the digital transformation and cybersecurity level of agribusiness under conditions of economic financialization is investigated. The peculiarities of forming the digital environment of agricultural enterprises under the influence of financial-economic, technological, information-security, and organizational-managerial factors are examined. It is established that the growing role of financial instruments and digital platforms stimulates the implementation of innovative technologies, while simultaneously increasing the vulnerability of the agricultural sector to cyber threats. The factors are systematized according to origin, sphere of manifestation, level of influence, nature of impact, and duration, which makes it possible to identify their complex and interdependent nature. It is substantiated that a key problem is the imbalance between the pace of digitalization and the level of investment in cybersecurity, which reduces the resilience of agricultural enterprises to external risks. The role of analytical systems, artificial intelligence technologies, and blockchain solutions in improving management efficiency and ensuring transparency of business processes is determined. The necessity of forming a comprehensive approach to managing digital transformation and cybersecurity, taking into account international standards and the development of human capital, is proven.*
Keywords: *digital transformation, cybersecurity, agribusiness, financialization, innovation, risk management.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.050

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ “ЕКОНОМІЧНА КОМПЛІМЕНТАРНІСТЬ” У СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІЙ НАУЦІ

Влах Мирослава Романівна
кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної і соціальної географії
імені професора Олега Шаблія
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Анотація. *У статті висвітлено актуальність дослідження, яка полягає у вербалізації (ословленні) поняття “економічна комплементарність”, що є інструментом концептуалізації абстрактних економічних зв’язків та просторових взаємодій. Визначено, що предметом дослідження є лексико-семантичне поле поняття “економічна комплементарність”. Поставлено завдання проаналізувати еволюцію змісту поняття “економічна комплементарність” у межах його традиційної та неоіндустріальної моделей. Схарактеризовано методологію дослідження, яка полягає в дискурс-аналізі значного масиву економічних та суспільно-географічних текстів на предмет виявлення лексико-семантичного поля досліджуваного поняття. Розкрито зміст економічної комплементарності як об’єктивно-зумовленої форми просторово-функціональної взаємодії економічних суб’єктів або економічних систем, за якої поєднання ресурсних потенціалів, технологічних можливостей та інституційних умов генерує синергетичний ефект, недосяжний за умови їх ізольованого функціонування. За генетично зумовленим порядком проаналізовано сутність галузевої, міжгалузевої, ланцюгової та секторальної комплементарності. Висвітлено вплив мережевої економіки та економіки знань на виникнення цифрової (платформної), когнітивно-інноваційної, циркулярної та гнучкої форм економічної комплементарності, що марковані дескриптивними термінами. Наголошено на практичному значенні отриманих результатів, які можуть бути використані для ефективного управління економічними системами і територіями. Зроблено висновки про відсутність кодифікації одиниць лексико-семантичного поля поняття “економічна комплементарність” у спеціалізованих лексикографічних виданнях, високий ступінь його динамізму та недостатнє відображення економічною лексикою просторової комплементарності. З’ясовано перспективи подальших досліджень, пов’язаних із доцільністю аналізу сформованої понятєво-термінної системи “економічна комплементарність” на теоретико-методологічній базі суспільної географії із застосуванням геоінформаційних методів.*

Ключові слова*: «лексико-семантичне поле», «поняття», «компонентна економічна комплементарність», «просторова комплементарність», «система», «кластер», «інфраструктура», «суспільна географія».*

Актуальність дослідження. Актуальність понятєво-термінологічного аналізу економічної комплементарності (ЕК) зумовлена процесами трансформації об’єкта дослідження суспільної географії. Сьогодні економічний

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

простір розглядають не просто як сукупність економічних суб'єктів, а як динамічне довкілля їхньої взаємодії. Потреба у міждисциплінарних дослідженнях ЕК із використанням напрацювань економіки, географії та лінґвістики зумовлена неусталеністю, а навіть невизначеністю багатьох економічних термінів. У науковій літературі комплементарність часто вживають як синонім до співпраці, кооперації або комплексності. Натомість комплементарність – це не просто спільна робота, а структурна взаємозалежність, де відсутність одного елемента робить інші нефункціональними. В Україні ЕК є методологічною базою для процесів кластеризації та децентралізації. Аналіз того, як підприємства або установи взаємодоповнюють одне одного, дає змогу уникати дублювання функцій та раціонально розподіляти ресурси. Дослідження взаємодоповнювальних зв'язків є інструментом для розроблення планів регіонального розвитку, національної економічної стійкості, а також залученості держави у наднаціональні економічні структури.

Дослідження вербалізації процесів ЕК має суттєве практичне значення, позаяк правильне словесне оформлення цих процесів безпосередньо впливає на ефективність управління територіями та економічними системами.

Практичне значення вербалізації ЕК важливе при формуванні стратегій регіонального розвитку (вербалізація дає змогу чітко артикулювати зв'язки між різними галузями в межах одного регіону), у плануванні розвитку територіальних громад (точно описана ЕК важлива для здійснення SWOT-аналізів та стратегічних планів розвитку громад, що робить їх привабливими для інвесторів), у маркетингу та брендингу територій (використання релевантних мовних конструкцій для опису взаємодії місцевих ресурсів підвищує конкурентоспроможність території), у міфогеографічному позиціюванні (через вербальні образи можна закріпити в свідомості стейкхолдерів образ регіону як цілісної, самодостатньої системи, де кожен елемент підсилює інший). Загалом, науково обґрунтована вербалізація мінімізує мовну багатозначність у наукових і навчальних текстах, сприяє уніфікації термінології, оптимізації управлінських рішень та є інструментом проєктування реальності.

Метою дослідження є виявлення особливостей мовного втілення та змістового наповнення концепту "комплементарність" у термінологічному апараті економічної географії. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати етимологію поняття "комплементарність" та його трансформацію від загальнонаукового терміна до специфічної категорії суспільно-географічних досліджень; дослідити лексико-семантичне поле вербалізації ЕК, описавши конотації, що виникають у дослідженні територіальної економічної зв'язності; виявити роль ЕК у формуванні територіально-виробничих комплексів, кластерів, логістичних ланцюгів та суспільно-географічних систем, що фіксуються у професійному дискурсі географів.

Методика дослідження вербалізації ЕК ґрунтується на застосуванні комплексного дискурс-аналізу до сучасних економічних та суспільно-географічних текстів із тематики дослідження. Це дає змогу ідентифікувати

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

родові та видові поняття лексико-семантичного поля поняття ЕК. Такий підхід дає змогу простежити еволюцію його змісту від традиційного до неоіндустріального потрактування. Оцінка тенденції розширення лексико-семантичного поля поняття ЕК здійснюється через виявлення семантичних дериватів та запозичень, які маркують постіндустріальний вплив на термінологічний апарат суспільної географії.

Аналіз останніх публікацій. У суспільно-географічній літературі поняття ЕК не отримало належного висліду. Переважно його вживають у контексті формування міжгалузевих територіальних комплексів [15, 17], відношень геопросторової зв'язності та конкуренції [1, с. 254-262], географічної адаптивності [2]. В економічній літературі ЕК розглядають у контексті:

- стратегічного планування, адже регіональний розвиток ефективний лише тоді, коли між суб'єктами господарювання у межах територіальних громад чи регіону виникає "ефект доповнення", а не лише жорстка конкуренція [3, 18];
- ринкових трансформацій, капіталізації економічних відносин та взаємодоповнюваності різних форм капіталу [3, 4];
- інформаційно-цифрових та соціально-економічних перетворень як умова стабільного розвитку суспільства [7, 11];
- передумови для створення спільних виробничих ланцюгів у межах євроре'іонів [9];
- моделювання повоєнного відновлення України [3].

Більшість наукових праць описує ЕК як явище, але мало хто досліджує її як мовну конструкцію (концепт), що зумовлює новизну виконаного дослідження. У дослідженні проаналізовано українськомовні видання, позаяк йдеться про формування національної терміносистеми на предмет її відповідності економічним процесам просторової взаємодії.

Виклад головного матеріалу. Загальнонауковий термін "комплементарність" (англ. *complementary*) запроваджений у суспільну географію з природничих наук – фізики та біології. У фізику цей термін запровадив данський фізик-теоретик Н. Бор (1885–1962) для повного опису квантового об'єкта, коли потрібно використовувати дві взаємовиключні системи понять (доповнювальна суперечність). Об'єкти можуть мати протилежні властивості, проте саме їх поєднуваність створює цілісність. У біології комплементарність – це фундаментальна відповідність структур на молекулярному та ферментативному рівнях, що забезпечує їхню взаємодію. У суспільній географії працює і біологічна модель структурно-функціональної відповідності (наприклад, при аналізі вертикальних зв'язків чи технологічних ланцюгів), і фізична модель єдності протилежностей (модель розвитку та інновацій, в якій зіткнення різних економічних укладів породжує нові креативні рішення). Якщо біологічна модель комплементарності відповідає за стабільність та життєздатність територіальних систем, то фізична модель пояснює їхню функціональність та еволюцію в умовах реляційного простору.

На загальнонауковій основі термін "економічна комплементарність" можна потрактовувати як системну властивість економічних суб'єктів територій або господарських структур до взаємодоповнюваності їх функцій, ресурсів, спеціалізацій, яка забезпечує підвищення ефективності їхньої взаємодії в

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

просторово-економічній системі. Поняття економічної комплементарності займає "інфраструктурне" місце між такими категоріями: *територіальний поділ праці*, *економічна спеціалізація, економічна інтеграція*, *просторові взаємодії*.

Відповідно до методологічних засад суспільної географії, ЕК можна розглядати в компонентному, просторовому та інституціональному вимірах. *Компонентна ЕК* – це взаємодоповнюваність окремих елементів (компонентів) економічної системи, незалежно від їх просторового розміщення. Зміст компонентної економічної комплементарності визначає узгодженість та взаємодія галузей економіки (промисловість ↔ сільське господарство), чинників виробництва (праця, капітал, ресурси), видів діяльності (виробництво ↔ послуги), стадій виробничого ланцюга (сировина → переробка → збут). Ключовими ознаками компонентної ЕК є структурний характер (проявляється в межах економічної системи) та функціональна взаємодоповнюваність. На національному рівні компонентна ЕК може існувати без прив'язки до конкретної території й проявлятися у виробничих ланцюгах чи у міжгалузевій кооперації, натомість на реґіональному і локальному рівнях компонентний склад спрощується відповідно до умов конкретної території.

Просторова ЕК – це взаємодоповнюваність економічних систем або їх елементів, локалізованих на різних просторових рівнях, яка забезпечує формування та розвиток міжтериторіальних зв'язків. Вона охоплює процеси взаємодії регіонів, країн, економічних районів, міст та агломерацій тощо та є проявом міжрегіонального поділу праці. Ознаками просторової ЕК є територіальна зумовленість, наявність товарних, трудових і фінансових потоків, залежність економічних суб'єктів від транспортної доступності.

Для реалізації компонентної і територіальної ЕК потрібна їхня узгодженість із соціально-економічним середовищем та інститутами, які забезпечують ефективну взаємодію економічних суб'єктів, тобто *інституціональна ЕК*, яка проявляється через правову систему, економічну політику, норми та регуляції та створює умови для функціонування.

Розмежування окремих виявів ЕК дає змогу точніше аналізувати економічні системи, поєднувати структурний і територіальний підходи, будувати комплексні моделі регіонального розвитку, уникати термінологічної плутанини у дослідженні. Об'єктом дослідження обрано поняттєво-термінну систему лише компонентної ЕК, позаяк вона визначає обсяг усього лексико-семантичного на базі родового поняття ЕК.

У суспільній географії до дослідження відношень компонентної комплементарності сформувалося кілька підходів: *галузевий*, або *діяльнісний*, *енерговиробничоцикловий*, *міжгалузевий*, *ланцюговий* та *секторальний*. За наведеним порядком й відбувається розширення обсягу та узагальнення змісту їхніх головних понять.

Історично першою формою компонентної зв'язності на рівні національної економіки є ***галузева комплементарність***, яку розуміють як стан функціональної взаємодоповнюваності економічних суб'єктів у межах однієї галузі або виду економічної діяльності, що ґрунтується на технологічній спорідненості, спільному використанні специфічних ресурсів (сировини, кадрів, технології) та вертикальній або горизонтальній інтеграції виробничих циклів. Поняття

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

"галузь" у науковій літературі належить до нечітких. Його потрактовують як сукупність підприємств, установ і організацій, які або виробляють продукцію, послуги певного призначення, або характеризуються однорідністю перероблюваної сировини, або мають подібний технологічний процес.

Поглиблення суспільного поділу праці, що зумовлює нові типи спеціалізації, розширення професійних послуг, спричиняє періодичний перегляд статистичного класифікатора видів економічної діяльності (КВЕДу), зокрема його секцій, розділів, груп, класів. Наприклад, у КВЕДі 2010 р., порівняно з 2005 р., збільшилася кількість секцій та змінився розподіл видів діяльності, зокрема появилися такі секції: інформація та телекомунікація; професійна, наукова і технічна діяльність; діяльність домашніх господарств [6]. Узагальнені угруповання видів економічної діяльності на рівні секцій формують *основні галузі* економіки.

Лексико-семантичне поле поняття *галузь* утворюють такі терміноодиниці: *праця*, *економічна діяльність*, *економічна активність*, *практика*, *поділ* (*диференціація*) *праці*, *інтеґрація праці*.

Галузеутворення зумовлене поділом / диференціацією праці. Праця – синтетична категорія, яка характеризує властиву людині форму діяльності, спрямовану на освоєння та перетворення природного довкілля (*фізична праця*), поліпшення соціальних відносин (*соціальна праця*), створення нових цінностей (*творча праця*) [15, с. 514]. Упродовж суспільного розвитку зростає поділ праці, її технізація, людина щораз більше дистанціюється від предмета праці.

У сучасній науковій літературі замінюють широковживане у совєтські часи з домінуванням економічної парадигми суспільного розвитку поняття *праця* на слов'янізм – *діяльність* (псл. *дъяти* – діяти, чинити, робити) та інтернаціоналізми – *активність* (походить від прикметника активний, далі від лат. *activus* – діяльний, *actus* – дія, *agere* – урухомлювати, гнати, праіндоевроп. *ag* – гнати), *практика* (грец. *практіка́* – діяльність).

У суспільній географії узвичаєною є функціональна типологія видів діяльності з виокремленням галузей спеціалізації, допоміжних галузей, галузей обслуговування. *Галузі спеціалізації*, або *базові* галузі мають достатню ресурсну забезпеченість для свого розвитку на тривалий час, собівартість виробленої ними продукції нижча, ніж на інших територіях, а головне – вони визначають місце території у міжтериторіальному обміні продуктами, послугами. Вивізна спеціалізація може мати міжрайонний, загальнодержавний та експортний виміри. У разі, коли спеціалізацію визначають за показниками виробництва продукції, послуг, вживають поняття *основна галузь*. *Допоміжні галузі* забезпечують функціонування галузей спеціалізації напівфабрикатами, засобами виробництва, виробничими послугами. *Обслуговувальні галузі* постачають продукти і послуги для населення і суспільного невиробничого споживання.

За критерієм розвитку виокремлюють такі галузі економіки: *динамічні* (темпи зростання вищі від середніх показників), *нові* (високі показники у структурі капіталовкладень), *пропульсивні* (лат. *propulsus* – що штовхається вперед; нові галузі із здатністю змінювати економічний профіль району); *комплексувальні* (нові галузі, розвиток яких згладжує економічні диспропорції);

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

лідирувальні, або *передові* (провідна роль у науково-технічному проґресі); *профільні* (галузі спеціалізації, які впливають на усі сфери господарства і на які припадає велика частка у виробництві продукції району); *інноваційні* (спеціалізуються на виробництві високотехнологічної продукції з дуже високою доданою вартістю).

Узагальнення змісту понять на виознаку галузевої структури економіки зумовило виникнення таких терміноодиниць: *домінантні галузі* і *підпорядковані галузі*; *інфраструктура* (лат. *infra* – нижче, під і лат. *struktura* – будова, розташування) – сукупність споруд, будівель, систем і служб, необхідних для функціонування галузей матеріального виробництва та забезпечення умов життєдіяльності суспільства; *інфраструктурні галузі* (допоміжні й обслуговувальні галузі загального призначення із поділом на виробничу, соціальну, ринкову інфраструктуру). До ринкової інфраструктури належить фінансовий сектор економіки. У суспільній географії інфраструктуру розглядають як "фундамент" або "каркас" території. Відповідно до принципу антонімії, коректним є також поняття *ультраструктура*, *ультраструктурні галузі* (лат. *ultra* – далі, над, поза межами + *struktura* – будова, розташування) – поєднання галузей, галузевих і міжгалузевих комплексів, які належать до сфери виробництва матеріальних благ та інформаційного продукту.

Сучасним відповідником галузі є англізм *індустрія*. Наприклад, поняття *креативна індустрія* (англ. *creative industry*) відображає урізноманітнення компонентної структури економічної діяльності за умов четвертої промислової революції (інформаційні технології, аналітика BigData, штучний інтелект). Закон України потрактовує креативні індустрії як "*види економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості і робочих місць через культурне (мистецьке) та / або креативне вираження, а їх продукти і послуги є результатом індивідуальної творчості*" [13]. На загальнодержавному рівні укладено також перелік видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій (усього 34 позиції) [12].

Узагальнивши законодавчі матеріали і спеціальні напрацювання з досліджуваної проблематики, висновуємо, що креативні індустрії (*креативна економіка*, *креативний сектор економіки*, *економіка знань*) засновані на продажу товарів і послуг, створених творчою, інтелектуальною і мистецькою діяльністю людини, заздалегідь спрямованою на отримання економічного ефекту. До них належать, наприклад, комп'ютерне програмування, кіноіндустрія, телебачення, радіомовлення, видавнича справа, театральна і концертна діяльність, індустрія моди, індивідуальна мистецька діяльність та ін.

У термінуванні поняття *креативна індустрія* використано латинські відповідники *creatia* (укр. *створення*), *creativus* (укр. *творчий*), що позначають новаторську діяльність, яка ґрунтується на творчих здібностях особистості, та *industria* (укр. *старання*, *працелюбство*, *діяльність*, *активність*). В українській мові лексема *індустрія* є багатозначною. Переважно її вживають як синонім до промисловості, рідше – на познаку розвиненої галузі будь-якого виду діяльності (англ. *industry* – галузь економіки), а також у спеціальному значенні в археології – артефакт, виготовлений з якого-небудь матеріалу. Отже, терміноодиниці *індустрія 4.0* (англ. *Industry 4.0*), *індустрія туризму*, *індустрія гостинності*,

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

індустрія розваг, *індустрія краси*, *індустрія моди* тощо є змістово і лінґвістично коректними.

На прикладі терміноодиниці *індустрія* відзначимо тенденцію до компресії змісту понять за допомогою цифрових додатків, як-от *індустрія 5.0*. Наведений приклад засвідчує широке потрактування поняття *індустрія*, що, окрім цифровізації і технологій, заснованих на штучному інтелекті і спрямованих на підвищення ефективності і гнучкості виробництва, передбачає досягнення соціальної справедливості та екологічної стійкості. За аналогією вживають також терміноодиницю *суспільство 5.0*, у противагу *суспільствам 1.0*, *2.0*, *3.0*, *4.0*, у яких головними видами трудової діяльності відповідно були мисливство і збиральництво, сільське господарство, промисловість, інформатизація і цифровізація.

Компресія змісту суспільних понять забезпечується також залученням англомовних словотвірних форм (за умови відсутності українських відповідників). Як приклад можна навести поняття *e-commerce*, або *електронна комерція*, *онлайн-торгівля*. Наведене поняття означує сферу цифрової економіки, яка стосується фінансових і торговельних трансакцій та бізнес-процесів, пов'язаних з їх проходженням. До електронної комерції належить також електронний обмін інформацією, електронний рух капіталу.

Співвідношення галузей на загальнодержавному і реґіональному рівнях визначає зміст поняття ***міжгалузева комплементарність***. Функціональні зв'язки між галузями і сферами економіки, взаємозв'язки загальноекономічних пропорцій і пропорцій розвитку окремих галузей відображає міжгалузевий баланс виробництва і розподілу продукції. В основі міжгалузевого балансу – економіко-математична структурна модель американського економіста В. Леонтьєва "Витрати – Випуск" (англ. *Input – Output Tables*).

Міжгалузевий баланс важливий для державного регулювання економіки. Він є основою макроекономічного аналізу, позаяк розкриває головні чинники, сфери, сектори, матеріальні потоки, експортно-імпортні зв'язки та показники розвитку національної економіки (валовий національний продукт, національний дохід, особливості споживання, амортизація, інвестиції, експорт, імпорт, додана вартість). Міжгалузевий баланс використовують також для макроекономічного прогнозування, регулювання міжгалузевих зв'язків, формування раціональної національногосподарської структури, забезпечення проґресивних зрушень та загальноекономічної рівноваги, прогнозування тенденцій розвитку світової економіки.

На нижчих просторових рівнях неологізмом на познаку міжгалузевої доповнюваності вживають термін *кластер*, який потрактовують як просторове зосередження взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних із ними організацій у певній сфері, що конкурують, але водночас ведуть спільну роботу [5, 10].

Поняття ***енерговиробничоциклової комплементарності*** вперше практично було зреалізоване в концепції енерговиробничих циклів (ЕВЦ), який розуміють як виробничий процес, що розгортається у великому економічному районі. Пізніше концепція ЕВЦ збагатилася новими поняттями: *стадійна структура* (виробництво сировини та енергії, первинне перероблення,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

глибоке перероблення); *абстрактний цикл* – цикл, який містить усі види виробництв, зв'язків і стадій; *невиробничий цикл, ринковий цикл економіки* (замість природної сировини або енергії як початковий ресурс використовують інформацію). У структурі ринкових циклів економіки виокремлюють науково-інформаційну інфраструктуру, менеджмент персоналу, обслуговування, допоміжні галузі, енергетичне забезпечення, службу безпеки, маркетинг тощо.

Розвиваючи теорію відношень міжгалузевої комплементарності, О. Шаблій проаналізував подібність і відмінність понять ЕВЦ і міжгалузевий територіальний комплекс (МТК) [17, с. 347]. Він зазначив, що обсяг поняття МТК більший від обсягу поняття ЕВЦ як за характером взаємовідношень різних галузей, так і за геопросторовими формами (МТК має ширший спектр міжгалузевих зв'язків, а не лише виробничо-технологічні; МТК формуються, окрім регіонального, й на локальному і загальнодержавному рівнях).

Концепція ЕВЦ зазнає сучасної модифікації внаслідок концентрування сучасного виробництва у великих морських портах, а також зміни ролі інформації. Зокрема, формування портово-промислових комплексів зумовило виникнення неповних, усічених знизу ЕВЦ на основі привізної сировини, з геопросторово розмитими верхніми поверхами виробництв. Натомість виникнення інформаційно-технологічно спрямованих галузей економіки, відчужених від ресурсного наповнення території, зумовило формування ЕВЦ на глобальному, макрореґіональному рівнях із подальшою їх конкретизацією на мезо- і локальному рівнях залежно від інформаційних властивостей геопростору [14].

Ланцюгова комплементарність пов'язана з мережевою організацією економічної діяльності. Вона полягає у послідовності усіх виробничих стадій, що виконуються в різних містах чи країнах на окремих підприємствах, унаслідок чого утворюється додана вартість. Здебільшого ланцюгова комплементарність складається з таких послідовних стадій: проєктування, виробництво, дистрибуція, післяпродажне обслуговування споживача. Вирізняють *національні* і *глобальні ланцюги доданої вартості* (англ. *Global Value Chains*), *глобальні ланцюги постачання* (англ. *Global Supply Chains*). Інтеґрування у глобальні ланцюги доданої вартості стає важливим інструментом економічного розвитку в світі, а глобальна мережевізація – передумовою і вислідом глобалізації.

Ланцюгова організація взаємопов'язаних економічних суб'єктів отримала розвиток також у соціальній сфері. Найбільше це виявилось у формуванні інформаційно-комунікаційних ланцюгів, міжнародних готельних ланцюгів. Зокрема, *міжнародні готельні ланцюги* (англ. *International Hotel Chains*) сприяють поширенню і значному підвищенню рівня організації виробництва та обслуговування туристів, створенню певного стандарту готельного обслуговування (найвідоміші з них *Holiday Inn Worldwide*, *Best Western International*, *Accor* та ін.). У сучасному світі радикального реформування відбуваються зміни у ланцюгах доданої вартості на користь внутрішніх ринків, що сприяє розвиткові національних економік.

Для теоретичних і прикладних цілей на національному і глобальному рівнях на означування відношень економічної комплементарності вживають

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

поняття *сектор економіки* – сукупність елементів національної економіки, які мають деякі спільні галузеві, технологічні, організаційно-правові характеристики. Взаємозв'язки секторів економіки позначає термінодиниця *секторальна комплементарність*.

Усталеною є *трисекторна модель економіки* індустріального суспільства: *первинний сектор* (англ. *primary sector*) – галузі економіки, продукція яких є сировиною для інших галузей (сільське господарство, рибальство, лісова промисловість, гірництво); *вторинний сектор* (англ. *secondary sector*) – галузі економіки, які виробляють продукцію, готову до споживання (промисловість, будівництво); *третинний сектор* (англ. *tertiary sector*) – види економічної діяльності, пов'язані з послугами. Бурхливий розвиток третинного сектора економіки в постіндустріальному суспільстві отримав назву *терціаризація* (фр. *tertiarisation*). Процес терціаризації стає важливим чинником та індикатором трансформації компонентної і геопросторової організації постіндустріального виробництва.

За п'ятисекторною, або п'ятириковою моделлю економіки в концепції постіндустріального суспільства, *третинний сектор* розділяють на два, залишаючи у ньому прямі нескладні послуги як для споживачів, так і для підприємств (роздрібна і гуртова торгівля, житлово-комунальні послуги, банківські послуги). *Четвертинний сектор* (англ. *quaternary sector*) утворюють галузі економіки, пов'язані з фінансовими, юридичними, інформаційними, страховими послугами, *п'ятинний* (англ. *guinary, guinaire sector*) – галузі "економіки знань" (освіта, медицина, інформаційні технології) [19].

Законодавчо нереґламентованою, проте активно використовуваною є постіндустріальна двосекторна модель економіки з виокремленням реального і фінансового секторів. *Реальний сектор економіки* (англ. *real sector of economy*) – це сукупність галузей економіки, які виробляють матеріальні і нематеріальні товари і послуги, без фінансово-кредитних і біржових операцій, які належать до *фінансового сектору економіки*. Сумісно розділена природа реального і фінансового секторів спричиняє їх конверґентну і дивергентну взаємодію. Трапляються й такі розуміння реального сектора економіки: сфера матеріального виробництва, сфера виробництва товарів. Визначальною ознакою галузей реального сектору є їх вагомий внесок у дохідну частину бюджету, у створення матеріальної основи економічної системи більшості країн світу.

На прикладі поняттєво-термінної системи "Сектор економіки" констатуємо тенденцію як до узагальнення, так і до обмеження змісту компонентно-структурних економіко-географічних понять: якщо поняття *сектор* узагальнює взаємопов'язані види економічної діяльності, то вирізнення його окремих підвидів, головно у сфері послуг, обмежує її (діяльність) спеціалізованими видами. Надалі обмеження поняття *сектор економіки* може відбуватися з урахуванням діяльності з розподілу, споживання товарів і послуг.

У сучасній суспільно-географічній науці під впливом цифровізації та концепції сталого розвитку традиційний поділ на галузеву, міжгалузеву, енергоциклову, ланцюгову та секторальну ЕК доповнюють нові види, які відображають перехід до економіки мереж та знань.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Лексико-семантичне поле поняття ЕК розширили нові номінації, характерні для неоіндустріального етапу розвитку економіки:

– цифрова (платформна) ЕК – взаємодоповнюваність між фізичними економічними суб'єктами та цифровими екосистемами. Наприклад, логістичний габ і цифрова платформа управління потоками даних доповнюють одне одного і створюють нову вартість. Без цифрової компоненти фізичний суб'єкт втрачає свою конкурентоспроможність. Вплив цифрової ЕК на територію підтверджують сучасні SmartCity;

– когнітивно-інноваційна ЕК – виникає на перетині різних галузей знань та технологій (розумна спеціалізація, взаємодоповнюваність між науковими центрами, стартапами та великим бізнесом). Її підґрунтям слугує не стільки товарообмін, скільки трансляція знань та циркуляція інтелектуального капіталу;

– циркулярна (замкнена) ЕК – пов'язана з моделлю економіки замкненого циклу (відходи одного підприємства стають ресурсом (сировиною чи енергією) для іншого. Це вища форма компонентної енергоциклової ЕК, проте з акцентом на екологічну нейтральність;

– сервісна ЕК – відображає перехід від реалізації матеріальних благ до надання сервісних рішень (сервізація економіки);

– гнучка (плинна) ЕК – здатність економічних суб'єктів швидко змінювати партнерів для створення тимчасових ланцюгів вартості під конкретний проєкт. Прикладом можуть бути віртуальні кластери, які не прив'язані до територіальної структури, а формуються відповідно до конкретного запиту.

Порівняння традиційної та неоіндустріальної моделей економічної комплементарності дає змогу простежити трансформацію господарських зв'язків від жорсткої ієрархії до гнучких мережевих структур (табл. 1).

Таблиця 1

Компаративний аналіз характеристик моделей економічної комплементарності

Характеристика	Традиційна модель	Неоіндустріальна модель
Основа комплементарності	матеріально-сировинні ресурси	знання, дані (Data)
Характер зв'язків	жорсткі, стаціонарні, лінійні типу "постачальник → виробник → споживач"	гнучкі, мережеві, часто віртуальні
Цільова домінанта	економія на масштабах	економія на різноманітності та швидкості, синергія, адаптивність
Ключові терміни	галузева структура, енерговиробничий цикл, структурно-функціональна збалансованість, економічні вузли	ланцюг доданої вартості, екосистема, кластер, сервізація економіки

Головна відмінність традиційної і неоіндустріальної моделей ЕК стосується типу доповнюваності їхніх компонентів. Для традиційної моделі характерна

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

жорстка доповнюваність за принципом поєднання деталей у механізмі: якщо випадає одна ланка, зупиняється весь процес, натомість неоіндустріальна модель має дифузний характер: елементи системи взаємозамінні або можуть створювати нові комбінації залежно від технологічного запиту. Такі компонентні особливості ЕК визначають відповідну просторову організацію. Для традиційної моделі ЕК характерні суто реальні просторові форми, натомість для неоіндустріальної, яка орієнтується на центри компетенції, цифрову інфраструктуру, віртуальні просторові форми. Змінюється також роль суб'єкта ЕК, який ініціює, підтримує або реалізує зв'язки взаємодоповнюваності для досягнення економічної ефективності: від пасивного учасника виробничого ланцюга до активного модератора інтелектуальних і сервісних потоків.

У контексті неоіндустріальної моделі ЕК виникли нові поняття, які відображають відмінний від традиційного розуміння характер взаємодії: *технологічне спряження компонентів* (точність налаштування зв'язків), *виробнича когерентність* (узгодженість темпів та обсягів виробництва), *функціональна комплементарність*, *технологічний симбіоз*, *виробничо-технологічна взаємодоповнюваність*.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На сьогодні поняття ЕК не має нормативної фіксації у спеціалізованих лексикографічних виданнях, а його дефініції переважно дескриптивні та варіюють залежно від контексту дослідження. Лексико-семантичне поле досліджуваного поняття характеризується високим ступенем динамізму, що зумовлено потребою адекватного відображення трансформаційних процесів у сучасних економічних реаліях. Аналіз дає змогу зафіксувати перехід від традиційних терміносполук (як-от "виробнича кооперація" чи "галузева спеціалізація") до неоіндустріальних лексем, що відображають сучасну економічну динаміку ("дифузія інновацій", "мережева синергія", "платформна екосистема"). Однак, новітня економічна лексика не повною мірою відображає складну природу територіальної ЕК, що створює певний когнітивний розрив між теоретичними моделями та реальними процесами територіальної інтеграції.

Подальші дослідження процесів ЕК вбачаємо на теоретико-методологічній базі суспільної географії, позаяк це забезпечує перехід від абстрактних економічних моделей до аналізу територіальних структур. Зокрема, це може відбуватися на основі концепцій територіальної дифузії інновацій з акцентом на просторову близькість, яка підсилюватиме або послаблюватиме ефект взаємодоповнюваності в умовах цифровізації. Недослідженим є також вплив ЕК на формування гнучких, мережевих структур, які не мають жорсткого розмежування. Нові можливості для дослідження просторової ЕК відкриватиме застосування геоінформаційних методів для відображення як реальних, так і віртуальних просторових взаємозв'язків між економічними суб'єктами та моделювання синергетичного ефекту від їхньої інтеґрації.

Список використаних джерел:

[1] Влах М. (2022) Вербальна мова суспільної географії: становлення і розвиток : монографія. 488.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[2] Влах М. (2025) До проблеми концептуалізації поняття "географічна адаптивність". *Вісник Львівського університету. Серія географічна.*58, 64–73. DOI: http://dx.doi.org/10.30970/vgg.2025.58.13790
[3] Гальчинський А. (2013) Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань, 472.
[4] Гриценко А. А. (2017) Логіко-історичні засади кардинальних економічних змін і переходу до реконструктивного розвитку. *Економіка України*. 5-6, 39–57.
[5] Захарченко В. І., Захарченко С. В. (2011) Кластерний підхід до підвищення конкурентоспроможності регіонів України. *Український географічний журнал*. 2, 28–33.
[6] Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 : Наказ Держспоживстандарту України від 11.10.2010 р. № 457 (vb457609-10). Ред. від04.01.2023. URL: http://kved.ukrstat.gov.ua/ KVED2010/ kv10_i.html (дата звернення: 01.04.2026).
[7] Комплементарність інформаційно-цифрових і соціально-економічних перетворень як умова стабільного розвитку суспільства (2021) / за ред. А. А. Гриценка, 399.
[8] Кузьмін О. С., Пирог О. В. (2013) Секторна модель розвитку національного господарства України в умовах постіндустріального суспільства. *Бізнесінформ*. 7, 8–13.
[9] Мікула Н. А. (2004) Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво, 395.
[10] Портер М. (2020) Конкурентна стратегія. Техніки аналізу галузей і конкурентів, 424.
[11] Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія у 2 ч. Ч. 1 (2008) / за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі, 389.
[12] Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.04.2019. № 265-2019-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2019-%D1%80#Text (дата звернення: 01.04.2026).
[13] Про культуру : Закон України від 14.12.2010. № 2778-VI. Дата оновлення: 30.08.2025. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text (дата звернення: 24.04.2026).
[14] Сонько С. П. (2004) Сучасні методологічні новації в концепції енерговиробничих циклів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія : Географія*. 7, 134–140.
[15] Топчієв О. Г., Мальчикова Д. С., Пилипенко І. О., Яворська В. В. (2020) Методологічні засади географічної науки: підручник, 366.
[16] Філософський енциклопедичний словник (2002) / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук, 514.
[17] Шаблій О. І. (2003) Основи загальної суспільної географії : підручник, 347.
[18] Шевчук Л. Т., Комарницька Г. О. (2013) Львівський урбокластер як інструмент активізації розвитку метрополійних функцій міста Львова. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2, 36–45.
[19] Bell, D. (1973) The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting, 507.

VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF "ECONOMIC COMPLEMENTARITY" IN HUMAN GEOGRAPHY

Myroslava Vlakh
Ph. D. in Geography, Associate Professor,
Associate Professor, Department of Economic and Social Geography
named after Professor Oleh Shablii
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Summary. *This article highlights the relevance of the study, which lies in the verbalization (articulation) of the concept of "economic complementarity," a tool for conceptualizing abstract economic relationships and spatial interactions. It is established that the subject of the study is the lexical-semantic field of the concept of "economic complementarity." The task is set to analyze the evolution of the meaning of the concept of "economic complementarity" within the framework of its traditional and neo-industrial models. The research methodology is described, which consists of a discourse analysis of a significant corpus of economic and socio-geographical texts to identify the lexical-semantic field of the concept of "economic complementarity". The content of economic complementarity is revealed as an objectively determined form of spatial-functional interaction between economic agents or economic systems, in which the combination of resource potentials, technological capabilities, and institutional conditions generates a synergistic effect unattainable under conditions of their isolated functioning. The essence of industry-specific, cross-industry, chain-based, and sectoral complementarity is analyzed in a genetically determined order. The influence of the network economy and the knowledge economy on the emergence of digital (platform), cognitive-innovative, circular, and flexible forms of economic complementarity, marked by descriptive terms, is highlighted. The practical significance of the obtained results, which can be used for the effective management of economic systems and territories, is emphasized. Conclusions are drawn regarding the absence of codification of units of the lexical-semantic field of the concept "economic complementarity" in specialized lexicographical publications, the high degree of its dynamism, and the insufficient reflection of spatial complementarity in economic lexicon. The prospects for further research related to the feasibility of analyzing the established conceptual and terminological system of "economic complementarity" on the theoretical and methodological basis of human geography, using geoinformation methods, have been identified.*

Keywords: *"lexical-semantic field", "concept", "component-level economic complementarity", "spatial complementarity", "system," "cluster," "infrastructure," "human geography".*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 18.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

International scientific journal «Grail of Science» | № 67 (May 2026)
ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.051

ЕКОНОМІЧНІ ГОРИЗОНТИ УКРАЇНСЬКОГО СВИНАРСТВА: ВІД ВІДНОВЛЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Бірта Габріелла Олександрівна
доктор сільськогосподарських наук, професор,
завідувач кафедри товарознавства, біотехнології, експертизи та митної справи
Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна

Бургу Юрій Георгійович
кандидат сільськогосподарських наук, доцент
доцент кафедри товарознавства, біотехнології, експертизи та митної справи
Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна

Соловйов Анатолій Михайлович
аспірант
Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна

Онищук Анатолій Михайлович
аспірант
Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна

Олефір Валерій Олександрович
аспірант
Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна

Матюшенко Григорій Ігорович
аспірант
Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна

Анотація. *У статті досліджено економічні горизонти українського свинарства в умовах повоєнного відновлення та євроінтеграції. Проаналізовано структурні зміни галузі, наслідки воєнних руйнувань і бар'єри адаптації до стандартів ЄС. Методом сценарного моделювання обґрунтовано три варіанти розвитку, визначено цільові показники поголів'я й рентабельності. Встановлено високу концентрацію виробництва та залежність від зовнішніх ринків. Доведено необхідність розвитку державно-приватного партнерства, пільгового кредитування, страхування ризиків і впровадження*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

стандартів біобезпеки. Запропоновано шляхи відновлення потужностей, зонування щодо АЧС і цифровізації виробництва.

Ключові слова: *свинарство; економічні горизонти; повоєнне відновлення; євроінтеграція; сценарне моделювання; біобезпека; державно-приватне партнерство; продовольча безпека.*

Постановка проблеми. Сучасний стан агропромислового комплексу України характеризується глибокою структурною трансформацією, де галузь свинарства посідає стратегічне місце. У 2026 році актуальність розгляду економічних горизонтів цього сектору зумовлена необхідністю переходу від сировинної моделі експорту до створення продукції з високою доданою вартістю всередині країни. Розвиток аграрного сектору України визначатиметься двома взаємопов'язаними чинниками: необхідністю відновлення виробничого потенціалу після тривалої воєнної агресії та стратегічним вектором європейської інтеграції [7]. У цьому контексті свинарство, як одна з найбільш технологічно та капіталомістких галузей тваринництва, набуває особливої економічної ваги. Попри наявність значного відновлювального потенціалу, галузь стикається з системними перешкодами: частковим руйнуванням інфраструктури, логістичними дисбалансами, волатильністю цін на кормову базу та енергоресурси, а також необхідністю поетапної гармонізації національних стандартів із вимогами ЄС щодо добробуту тварин, екологічної безпеки, ветеринарного контролю та якості продукції.

Відсутність цілісної економічної моделі переходу від кризового функціонування до стійкого, експортно орієнтованого виробництва стримує інвестиційну активність та уповільнює інституційні трансформації. Саме тому актуалізується завдання науково обґрунтувати механізми відновлення свинарства в умовах воєнних ризиків та євроінтеграційних викликів, визначити пріоритетні напрями державно-приватного партнерства, фінансово-кредитного інструментарію та технологічної модернізації, що дозволить галузі вийти на нові ринкові горизонти та зміцнити її роль у забезпеченні продовольчої безпеки, внутрішнього споживання та аграрного експорту держави [2], [3], [11].

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретичні та прикладні засади функціонування і розвитку свинарства в Україні є предметом наукового інтересу багатьох дослідників. Узагальнення наукового доробку свідчить про поступову трансформацію підходів до вивчення галузі: від класичних моделей виробничої ефективності, собівартості продукції та ринкової кон'юнктури до комплексних системних досліджень, що враховують макроекономічні шоки, інституційні зміни та глобальні інтеграційні процеси. Фундаментальні аспекти економіки тваринництва, зокрема свинарства, розкрито у працях [3], [7], [15], які обґрунтували методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності, оптимізації ресурсного потенціалу та державного регулювання галузі. Їхні роботи заклали наукову базу для аналізу виробничо-економічних процесів у стабільних умовах функціонування аграрного ринку.

Водночас останні роки характеризуються появою публікацій, присвячених впливу кризових та воєнних чинників на свинарство [12], [13].

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Дослідники зосереджуються на проблемах збереження генетичного фонду, відновлення зруйнованої інфраструктури, логістичних розривів та волатильності ринків кормів і енергоносіїв. Окремі науковці аналізують механізми фінансової підтримки, страхування виробничих ризиків та державних компенсаційних програм, проте більшість із них має фрагментарний характер і не пропонує інтегрованої моделі переходу від кризового режиму до стійкого розвитку в умовах зовнішньої нестабільності.

Окремі наукові дослідження присвячено дослідженню конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки в умовах євроінтеграційних процесів [10], [14]. У працях вітчизняних економістів та міжнародних експертів аналізуються вимоги Європейського Союзу щодо добробуту тварин, екологічних норм, ветеринарно-санітарного контролю та гармонізації технічних регламентів. Доведено, що адаптація до європейських стандартів потребує значних капітальних інвестицій, модернізації технологічних процесів та інституційних реформ. Водночас більшість існуючих публікацій розглядають євроінтеграцію як довгострокову перспективу, не пов'язуючи її безпосередньо з практичними кроками відновлення галузі в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови.

Незважаючи на вагомий науковий доробок, у сучасній літературі відсутнє комплексне дослідження, яке б системно поєднувало економічні механізми відновлення свинарства, інтеграційні вимоги ЄС та конкретні сценарії розвитку галузі. Більшість праць фокусуються або на виробничо-технологічних аспектах, або на макроекономічному регулюванні, залишаючи поза увагою синтез цих напрямів у контексті повоєнної трансформації аграрного сектору. Окремі публікації містять прогнозні оцінки, проте вони рідко базуються на емпіричних даних останніх років та не враховують динаміку змін у ринкових, інституційних та геополітичних умовах. Саме це зумовлює необхідність проведення власного дослідження, спрямованого на формування економічно обґрунтованих горизонтів розвитку українського свинарства, що поєднує відновлення виробничого потенціалу, адаптацію до європейських вимог та забезпечення довгострокової конкурентоспроможності галузі в умовах посткризової економіки.

Мета роботи. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та практичне визначення економічних шляхів розвитку українського свинарства в умовах повоєнного відновлення та європейської інтеграції. Дослідження спрямоване на комплексний аналіз сучасного стану галузі, ідентифікацію ключових системних обмежень, що гальмують її відродження, а також на розробку науково обґрунтованих механізмів адаптації до регуляторних, екологічних та ринкових вимог ЄС. У результаті передбачено формування пріоритетів та інструментів державно-приватного партнерства, фінансово-інвестиційної підтримки й технологічної модернізації, що забезпечать перехід галузі до стійкого, конкурентоспроможного та експортно орієнтованого функціонування на середньострокову перспективу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан галузі свинарства в Україні характеризується глибокою структурною трансформацією, обумовленою поєднанням внутрішніх економічних чинників, наслідків

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

повномасштабної воєнної агресії та інтеграційних вимог Європейського Союзу. За даними офіційної статистики та аналітичних оглядів аграрного ринку, поголів'я свиней у господарствах усіх категорій станом на кінець 2023 року стабілізувалося на рівні 4,8–5,2 млн голів, що на 18–22% нижче показників передвоєнного періоду [4]. Водночас спостерігається стійка тенденція до концентрації виробничих потужностей: частка індустріальних агрохолдингів та вертикально інтегрованих структур у загальному обсязі виробництва свинини перевищує 75%. Це свідчить про поступову заміну неефективних малих форм господарювання капіталомісткими, технологічно оснащеними комплексами, здатними працювати в умовах високої конкуренції та зростаючих вимог до біобезпеки. Економічна ефективність галузі значною мірою залежить від співвідношення цін на кормові ресурси, енергоносії та реалізаційні ціни на свинину. У 2023–2024 роках волатильність світових ринків зерна, обмеження логістичних коридорів та підвищення собівартості виробництва призвели до скорочення середньої рентабельності до 8–12%, що є нижчим за історичні показники (18–22%) та недостатнім для залучення масштабних приватних інвестицій [11]. Внутрішній попит на свинину стабілізувався на рівні 18–20 кг на душу населення, тоді як експортний потенціал залишається обмеженим через недотримання санітарно-ветеринарних вимог ЄС та відсутність офіційно визнаних зон, вільних від африканської чуми свиней [5]. Таким чином, виробничо-економічний баланс галузі характеризується нерівномірним розподілом ресурсів, високою залежністю від зовнішніх цінових шоків та недостатньою капіталізацією середнього бізнесу, що формує об'єктивну необхідність системної відбудови та інституційної адаптації.

Повномасштабна воєнна агресія стала каталізатором дестабілізаційних процесів, які трансформували економічну стійкість свинарських підприємств [16]. Фізичне пошкодження виробничих приміщень, кормосховищ, енергетичної інфраструктури та логістичних маршрутів призвело до втрати близько 30% діючих потужностей у східних, північних та південних регіонах. Окрім прямих збитків, галузь зазнала значних непрямих втрат: порушення ланцюгів постачання кормових добавок, ветеринарних препаратів, генетичного матеріалу та обладнання; дефіцит кваліфікованих кадрів через міграцію та мобілізацію; підвищені витрати на енергозабезпечення через пошкодження мереж та перехід на автономні джерела живлення. Економічна стійкість підприємств значною мірою залежить від їхньої географічної локалізації та рівня інтеграції в національну та міжнародну логістичну систему. Господарства, розташовані в західних та центральних областях, продемонстрували вищу адаптивність завдяки збереженню інфраструктури, альтернативним маршрутам експорту та доступу до міжнародних фінансових програм. Натомість підприємства в зонах бойових дій або тимчасово окупованих територіях зазнали критичних втрат, що унеможливлює їхнє відновлення без цільового державного або міжнародного фінансування. Воєнні ризики також трансформували структуру витрат: частка витрат на безпеку, страхування, резервування кормів та енергонезалежність зросла до 15–18% від загальної собівартості, тоді як інвестиції в розширення виробництва були заморожені. Макроекономічний вплив проявляється через девальваційні

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

процеси, підвищення облікової ставки НБУ та обмеження кредитного ринку, що ускладнює доступ до довгострокових інвестиційних ресурсів. Водночас, воєнний стан актуалізував необхідність впровадження ризик-орієнтованих моделей управління, гнучких ланцюгів постачання та децентралізованих виробничих кластерів, здатних функціонувати в умовах нестабільності [6]. Досвід останніх років свідчить, що економічна стійкість свинарства може бути відновлена лише за умови поєднання фізичної реконструкції, фінансової реабілітації та інституційної адаптації до нових реалій безпекового середовища.

Інтеграція українського свинарства до європейського аграрного простору виступає не лише політичним зобов'язанням, а й економічною необхідністю, що визначає довгострокові горизонти розвитку галузі. Вимоги Європейського Союзу до виробництва свинини охоплюють широкий спектр аспектів: від ветеринарно-санітарного контролю та системи прослідковуваності до стандартів добробуту тварин, екологічної безпеки, обмеження використання антибіотиків та управління відходами. Гармонізація національного законодавства в частині директив щодо утримання свиней, біобезпеки та маркування продукції, потребує значних капітальних інвестицій та технологічної перебудови виробничих процесів. За оцінками аналітичних центрів, перехід до європейських стандартів може збільшити собівартість виробництва на 10–15% на початковому етапі, проте в середньостроковій перспективі це компенсується підвищенням доданої вартості продукції, доступом до преференційних ринків ЄС та зниженням ветеринарних ризиків. Ключовим бар'єром залишається статус України щодо АЧС, що обмежує експорт свинини та продукції її переробки на територію Європейського Союзу. Ліквідація епізоотологічних загроз, впровадження зонного підходу до біобезпеки та модернізація лабораторної інфраструктури є пріоритетними завданнями для відкриття експортних коридорів [8], [9]. Одночасно євроінтеграція стимулює перехід від екстенсивних до інтенсивних, ресурсозберігаючих моделей виробництва, що передбачає впровадження цифрових систем моніторингу, автоматизації годівлі, контролю мікроклімату та управління відходами. Ці зміни формують нову парадигму економічної ефективності, де конкурентоспроможність визначається не лише обсягами виробництва, а й відповідністю екологічним, соціальним та управлінським критеріям. Таким чином, євроінтеграційний вектор виступає каталізатором якісної трансформації галузі, сприяючи заміщенню неефективних виробництв, залученню міжнародного капіталу та інтеграції у глобальні ланцюги створення вартості.

Відновлення галузі свинарства в умовах повоєнної трансформації потребує комплексного інституційно-фінансового забезпечення, що поєднує державну підтримку, приватні інвестиції та міжнародне фінансування. Пріоритетним напрямом є формування цільових програм компенсації втрат, субсидіювання відновлення інфраструктури та стимулювання впровадження енергоефективних технологій. Державна політика має зосередитися на створенні прозорих механізмів розподілу ресурсів, спрощенні адміністративних процедур та забезпеченні стабільності регуляторного

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

середовища. Важливим інструментом є розвиток державно-приватного партнерства (ДПП), яке дозволяє залучити приватний капітал до реконструкції зруйнованих комплексів, будівництва нових модульних ферм та створення логістично-переробних хабів. Фінансово-кредитна підтримка має включати довгострокові пільгові кредити, гарантійні механізми, лізинг обладнання та страхування виробничих ризиків, зокрема воєнних та епізоотологічних. Міжнародні фінансові інституції, такі як ЄБРР, Світовий банк та ЄІБ, пропонують програми співфінансування аграрних проектів, орієнтовані на кліматичну стійкість, біобезпеку та цифровізацію. Їхнє залучення вимагає підготовки технічно обґрунтованих інвестиційних проєктів, відповідності стандартам ESG та прозорого фінансового менеджменту. Окремим напрямом є розвиток кооперативних моделей для малих і середніх господарств, що дозволяє консолідувати ресурси, спільно закуповувати корми та ветеринарні засоби, а також реалізовувати продукцію через єдині збутові канали. Інституційна модернізація також передбачає посилення ролі науково-дослідних установ у розробці адаптивних технологій, підготовці кадрів та супроводі інноваційних проєктів. Ефективність цих механізмів залежатиме від синхронізації державної політики, ринкових інструментів та міжнародної підтримки, що створить умови для поступового відновлення виробничого потенціалу галузі.

Формування економічних перспектив українського свинарства базується на сценарному підході, що враховує динаміку безпекового середовища, темпи відновлення інфраструктури, інтенсивність євроінтеграційних процесів та доступність інвестиційних ресурсів. Базовий сценарій передбачає стабілізацію виробничих показників, поступове відновлення поголів'я до рівня 5,8–6,2 млн голів, зростання обсягів виробництва свинини на 15–20% та досягнення рентабельності на рівні 12–14%. Цей варіант реалізується за умови часткового відновлення інфраструктури, функціонування логістичних коридорів, впровадження пілотних євроінтеграційних механізмів та залучення обмежених інвестицій. Оптимістичний сценарій передбачає прискорене відновлення, стабілізацію безпекової ситуації, активну міжнародну підтримку та успішну гармонізацію законодавства з вимогами ЄС. У цьому випадку поголів'я може зрости до 6,5–7,0 млн голів, частка індустріальних комплексів перевищить 85%, а експортний потенціал розкриється через відкриття нових ринків. Рентабельність досягне 16–18%, а галузь перейде до експортно орієнтованої моделі з високим рівнем доданої вартості. Консервативний сценарій відображає уповільнення відновлення через тривалі воєнні ризики, обмежений доступ до капіталу, затримки в євроінтеграційних реформах та волатильність ринків. За цього варіанту поголів'я залишиться на рівні 5,0–5,5 млн голів, виробництво зросте не більше ніж на 5–8%, а рентабельність не перевищить 10%. Галузь зберігатиме орієнтацію на внутрішній ринок із високою залежністю від державного регулювання. Незалежно від сценарію, ключовими детермінантами успіху залишаються інвестиційна привабливість, технологічна модернізація, біобезпека та інституційна стабільність. Економічні песрпективи визначатимуть не лише обсяги виробництва, а й якість трансформації галузі, її інтеграцію в європейські ланцюги створення вартості та здатність

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

забезпечувати продовольчу безпеку держави в умовах глобальної нестабільності.

Загальні висновки і пропозиції. Економічні перспективи українського свинарства формуються на перетині повоєнного відновлення, інституційної адаптації та євроінтеграційних вимог. Галузь перебуває у фазі структурної консолідації: частка індустріальних комплексів перевищує 75%, проте воєнні руйнування, логістичні обмеження та епізоотологічні загрози гальмують відновлення поголів'я та інвестиційну активність. Євроінтеграція виступає стратегічним драйвером трансформації, вимагаючи переходу до стандартів біобезпеки, добробуту тварин, екологічної відповідальності та цифровізації виробничих процесів.

На основі проведених оцінок сформульовано такі пропозиції: (1) розробити цільову програму відбудови зруйнованих потужностей із залученням механізмів ДПП та міжнародних гарантій; (2) прискорити впровадження зонального підходу до біобезпеки та отримання статусу територій, вільних від АЧС, для відкриття експортних коридорів до ЄС; (3) розширити інструменти пільгового кредитування, страхування воєнних ризиків та підтримати кооперативні форми господарювання; (4) стимулювати енергоефективність та автоматизацію через податкові преференції та грантові програми. Реалізація зазначених заходів забезпечить перехід галузі до стійкої, конкурентоспроможної та експортно орієнтованої моделі функціонування, зміцнивши її роль у забезпеченні продовольчої безпеки та інтеграції до єдиного аграрного ринку ЄС.

Список використаних джерел:

[1] Бабенко, М. І. (2018). Інноваційні технології у свинарстві та їх вплив на ефективність виробництва. *Економіка АПК*, 6, 72–78.
[2] Гнатишин, Л. Б. (2019). Проблеми ефективного розвитку свинарства України. *Держава та регіони: Економіка та підприємництво*, 4(109), 80–84.
[3] Гринько, Т. В., Гвініашвілі, Т. З., & Гамерська, І. С. (2023). Управління конкурентоспроможністю сільськогосподарської продукції в умовах європейської інтеграції України. Економіка та суспільство, (56).
[4] Державна служба статистики України. (2024). *Тваринництво України: статистичний збірник 2024*. Київ.
[5] Держпродспоживслужба України. (н.д.). Головна. http://www.vet.gov.ua
[6] Кваша, С. М., & Вакуленко, В. Л. (2023). Теоретичні основи продовольчої безпеки в умовах сьогодення. Вісник Херсонського національного технічного університету, 4(87), 419–428.
[7] Кваша, С., Павленко, О., & Вакуленко, В. (2024). Наукові засади розвитку зовнішньоекономічної діяльності в контексті міжнародних відносин України в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство, (61). https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3713
[8] Корнієнко, Л. М. (2017). Вплив епізоотичної ситуації з африканської чуми свиней на розвиток галузі та біозахисту свинарських господарств в Україні. Науковий вісник ветеринарної медицини, (1-2), 142–148.
[9] Корнієнко, Л. М. (2018). Африканська чума свиней: епізоотологічний моніторинг і реалії сьогодення в Україні та основні чинники, що впливають на ситуацію. Науковий вісник ветеринарної медицини, (1), 95–103.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[10] Невлад, В. Ф. (2018). Конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки в умовах євроінтеграційних процесів. Збірник наукових праць Уманського НУС. Серія: Економіка, (92/2), 107–116.
[11] Самойлик, Ю. В., Лаврук, В. В., & Ібатуллін, М. І. (2021). Стратегічні напрямки розвитку свинарства в Україні. *Інноваційна економіка*, 1–2, 20–27.
[12] Свиноус, І. В., & Підгорний, А. В. (2014). Сучасний стан та проблеми виробництва продукції свинарства в сільськогосподарських підприємствах України. *Інноваційна економіка*, 6, 77–81.
[13] Собкевич, О. В., Шевченко, А. В., Русан, В. М., & Жураковська, Л. А. (2023). Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни: Аналітична доповідь (Я. А. Жаліло, Ред.). НІСД.
[14] Строченко, Н. І. (2024). Конкурентоспроможність аграрних підприємств: сутність та напрямки зміцнення. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка, (19), 114–121.
[15] Якобчук, В. П., Кравець, І. В., & Русак, О. П. (2012). *Інноваційний розвиток галузі свинарства*. Житомир: В-во Євенок О. О.
[16] World Bank, Government of Ukraine, European Union, & United Nations. (2024). Ukraine third rapid damage and needs assessment (RDNA3): February 2024 - December 2023. World Bank Group.

ECONOMIC HORIZONS OF UKRAINIAN PIG FARMING: FROM RECOVERY TO EUROPEAN INTEGRATION

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:
Gabriella Birta
Doctor of Agricultural Sciences, Professor
Head of the Department of Commodity Science, Biotechnology, Expertise and Customs
Poltava University of Economics and Trade, Ukraine
Yuriy Burgu
Candidate of Agricultural Sciences. in Economics, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Commodity Science, Biotechnology, Expertise and Customs
Poltava University of Economics and Trade, Ukraine
Anatoly Soloviev
Postgraduate Student
Poltava University of Economics and Trade, Ukraine
Anatoly Onishchuk
Postgraduate Student
Poltava University of Economics and Trade, Ukraine
Valeriy Olefir
Postgraduate Student
Poltava University of Economics and Trade, Ukraine
Hryhoriy Matyushenko
Postgraduate Student
Poltava University of Economics and Trade, Ukraine

Summary. *The article examines the economic horizons of Ukrainian pig farming post-war recovery and European integration. Structural transformations, consequences of war-related infrastructure damage, and barriers to adapting to EU standards are analyzed. Using scenario modeling, three development pathways are substantiated, with target indicators for livestock numbers and*

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

profitability defined. High production concentration and dependence on external markets are established. The necessity of developing public-private partnerships, concessional lending, risk insurance, and biosecurity standards implementation is proven. Pathways for capacity restoration, ASF zoning, and production digitalization are proposed.

Keywords: *pig farming; economic horizons; post-war recovery; European integration; scenario modeling; biosecurity; public-private partnership; food security.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.052

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ, ТОРГОВЕЛЬНИХ ТА БІРЖОВИХ СТРУКТУР

Нікульнікова Ганна Володимирівна
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри економіки, організації та управління підприємствами
Криворізький національний університет, Україна

Астаф'єва Катерина Олександрівна
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри економіки, організації та управління підприємствами
Криворізький національний університет, Україна

Анотація. *У статті досліджено зовнішньоекономічну діяльність як чинник формування господарсько-фінансових результатів підприємницьких, торговельних та біржових структур. Обґрунтовано, що її вплив проявляється через зміну доходів, витрат, прибутку, рентабельності та фінансової стійкості суб'єктів господарювання. Визначено особливості впливу зовнішньоекономічної діяльності залежно від типу господарської структури, а також узагальнено основні валютні, логістичні, інституційні, кон'юнктурні та геополітичні чинники її результативності. Запропоновано напрями підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності на основі стратегічного управління, диверсифікації ринків, цифровізації процесів, удосконалення ризик-менеджменту та зміцнення фінансової стійкості.*

Ключові слова: *зовнішньоекономічна діяльність, господарсько-фінансові результати, підприємницькі структури, торговельні структури, біржові структури, результативність, фінансова стійкість.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах зовнішньоекономічна діяльність є важливим чинником розвитку підприємницьких, торговельних та біржових структур, оскільки сприяє розширенню ринків збуту, диверсифікації постачання, посиленню конкурентних позицій і покращенню фінансових результатів. Участь у зовнішньоекономічних процесах створює для суб'єктів господарювання додаткові можливості зростання, але водночас підвищує їх залежність від змін зовнішнього середовища.

Разом із цим вплив зовнішньоекономічної діяльності на господарсько-фінансові результати є неоднозначним, оскільки супроводжується валютними

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ризиками, змінами кон'юнктури світових ринків, логістичними ускладненнями, регуляторними обмеженнями та загальною нестабільністю міжнародного економічного середовища. Для підприємницьких, торговельних і біржових структур цей вплив проявляється по-різному, що зумовлює необхідність диференційованого наукового підходу до його оцінювання.

Попри науковий інтерес до проблем зовнішньоекономічної діяльності, недостатньо дослідженим залишається її комплексний вплив на формування господарсько-фінансових результатів саме підприємницьких, торговельних та біржових структур. Це актуалізує потребу в подальшому теоретичному обґрунтуванні та розробленні прикладних підходів до оцінювання ролі зовнішньоекономічної діяльності як чинника підвищення результативності функціонування суб'єктів господарювання.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблематика зовнішньоекономічної діяльності достатньо широко представлена в сучасній науковій літературі, однак наявні дослідження переважно зосереджені на окремих аспектах цієї сфери. Один напрям становлять праці, у яких зовнішньоекономічна діяльність розглядається через призму стратегічного планування та стратегічного розвитку підприємства. Зокрема, Ж. Жигалкевич і А. Драгомощенко [1] акцентують увагу на необхідності інтеграції стратегічного планування ЗЕД у загальну систему управління підприємством та обґрунтовують його роль у зміцненні конкурентних позицій на міжнародному ринку. Подібного підходу дотримуються В. Євтушенко, В. Ляшевська та Ю. Чупринюк [2], які деталізують етапи й принципи стратегічного планування зовнішньоекономічної діяльності. У працях Ж. Жигалкевич і О. Станіславського [3], а також Т. Яровенко і Д. Асташева [4] посилено увагу до впливу євроінтеграційних і кризових умов на трансформацію ЗЕД, структуру експорту, логістичні рішення та адаптацію підприємств до нових вимог міжнародного середовища.

Окремий блок досліджень присвячено регуляторним, ризиковим та інституційним аспектам зовнішньоекономічної діяльності. М. Матвеєв, В. Лебедченко та Г. Гайдай [5] аналізують особливості регулювання ЗЕД в умовах війни, тоді як Ю. Вей [6] розглядає інструментарій управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності в контексті євроатлантичної інтеграції та підкреслює багаторівневість такого ризик-менеджменту. Поряд із цим Т. Мельник і М. Ковальова [7] досліджують зміни зовнішньої торгівлі України у зв'язку із запровадженням процедури спільного транзиту, а А. Кашперська та О. Яцюк [8] аналізують сучасні виклики та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств у контексті торговельної динаміки 2018–2024 рр. В. Прохорова та О. Кизенко [9] додатково розкривають значення цифрових і веб-ресурсів як інструмента розвитку ЗЕД компаній.

Для розкриття біржового складника корисними є праці, присвячені міжнародній біржовій діяльності та розвитку міжнародних організованих ринків. Н. Станасюк і Д. Берднік [10] досліджують сучасний стан і проблемні аспекти розвитку міжнародної біржової діяльності, а А. Благодатний [11] розглядає товарну біржу як інноваційно-інституційний елемент розвитку міжнародних товарних ринків. Ці роботи є важливими для розуміння біржових структур у системі міжнародних економічних відносин, проте вони більшою мірою висвітлюють інституційні, організаційні та ринкові аспекти, ніж

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

безпосередній вплив зовнішньоекономічної діяльності на господарсько-фінансові результати суб'єктів господарювання.

Отже, аналіз реальних наукових публікацій дає підстави стверджувати, що вітчизняні дослідники достатньо ґрунтовно опрацювали питання стратегічного управління ЗЕД, її регулювання, ризиків, цифрових інструментів та міжнародної біржової взаємодії. Водночас менш розробленим залишається комплексний підхід до оцінювання зовнішньоекономічної діяльності саме як чинника формування господарсько-фінансових результатів підприємницьких, торговельних та біржових структур, з урахуванням її впливу на доходи, витрати, прибутковість, оборотність ресурсів і фінансову стійкість. Саме ця обставина визначає доцільність подальшого дослідження обраної теми.

Мета роботи. Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та узагальненні ролі зовнішньоекономічної діяльності як чинника формування господарсько-фінансових результатів підприємницьких, торговельних та біржових структур, а також у визначенні особливостей її впливу на результативність функціонування суб'єктів господарювання в сучасних умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу. У сучасній системі господарювання зовнішньоекономічна діяльність слугує не лише окремим напрямом ділової активності, а й важливим інструментом формування фінансових результатів суб'єктів господарювання. У наукових публікаціях вона розглядається як сукупність операцій, пов'язаних із виходом підприємства на зовнішні ринки, здійсненням експортно-імпортних угод, міжнародною кооперацією, валютними розрахунками, логістичним забезпеченням та адаптацією до вимог міжнародного економічного середовища [5-7, 12]. При цьому дослідники наголошують, що ефективність зовнішньоекономічної діяльності дедалі більше залежить від якості стратегічного планування, здатності підприємства реагувати на зміни світової кон'юнктури та інтегрувати ЗЕД у загальну систему управління.

Теоретично вплив зовнішньоекономічної діяльності на господарсько-фінансові результати реалізується через систему прямих і опосередкованих зв'язків. Прямий вплив проявляється у зміні обсягів доходу, собівартості, прибутку та рівня рентабельності внаслідок розширення ринків збуту, зміни цінових параметрів, доступу до дешевших або якісніших ресурсів, а також оптимізації каналів реалізації [5]. Опосередкований вплив виявляється через зміну структури активів і зобов'язань, динаміку оборотності капіталу, валютну позицію підприємства, рівень ризиковості операцій та загальну фінансову стійкість. Саме тому у сучасних дослідженнях ЗЕД дедалі частіше пов'язується не лише з приростом обсягів реалізації, а й із довгостроковою конкурентоспроможністю та стійкістю бізнесу.

Зовнішньоекономічна діяльність водночас поєднує потенціал зростання й джерела додаткових ризиків [1]. З одного боку, вона дає можливість диверсифікувати ринки, збільшувати валютні надходження, залучати нових контрагентів і використовувати переваги міжнародної спеціалізації. З іншого боку, її результативність залежить від валютних коливань, змін митного та податкового регулювання, логістичних обмежень, цифрової готовності підприємства й загальної стабільності зовнішнього середовища. У зв'язку з цим

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

у теоретичному аспекті доцільно розглядати зовнішньоекономічну діяльність як багатокомпонентний чинник, що впливає одночасно на дохідність, витратність, ліквідність та рівень фінансової безпеки суб'єкта господарювання (табл. 1).

Таблиця 1

Основні напрями впливу зовнішньоекономічної діяльності на господарсько-фінансові результати суб'єктів господарювання

Складова зовнішньоекономічної діяльності	Механізм впливу	Результативний прояв
Експортна діяльність	Розширення ринків збуту, збільшення обсягів реалізації, валютні надходження	Зростання доходу, прибутку, рентабельності продажу
Імпортна діяльність	Доступ до ресурсів, технологій, сировини, товарів	Зміна собівартості, якості продукції, маржинальності
Валютні операції	Курсові коливання, валютна виручка, переоцінка зобов'язань	Зміна фінансового результату, ліквідності, платоспроможності
Міжнародна логістика	Витрати на транспортування, строки поставок, надійність ланцюгів постачання	Вплив на витрати обігу, оборотність ресурсів, стабільність поставок
Міжнародне партнерство та контракти	Доступ до нових ринків, форм кооперації та збутових каналів	Посилення конкурентоспроможності, стабілізація доходів
Цифровізація ЗЕД	Автоматизація комунікацій, документообігу, аналітики та просування	Підвищення оперативності, зниження трансакційних витрат, краща керованість

авторська розробка

Як показано в таблиці 1, зовнішньоекономічна діяльність впливає на господарсько-фінансові результати не одномірно, а через сукупність взаємопов'язаних каналів. Це дає підстави стверджувати, що в теоретичному розумінні ЗЕД слід трактувати як системний чинник, який формує фінансові результати не лише через безпосереднє збільшення обсягів операцій, а й через трансформацію витратної структури, швидкості обороту ресурсів, ризикового профілю та адаптаційної спроможності підприємства. Такий підхід узгоджується з позиціями авторів, які пов'язують ефективність ЗЕД зі стратегічним управлінням, ризик-менеджментом та удосконаленням обліково-аналітичного забезпечення.

Вплив зовнішньоекономічної діяльності на господарсько-фінансові результати не є однаковим для різних типів господарських структур. Це пояснюється відмінностями у функціональному призначенні, джерелах формування доходів, характері операцій та рівні залежності від міжнародного

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ринкового середовища [8]. Саме тому для підприємницьких, торговельних та біржових структур доцільно виокремлювати специфічні механізми впливу ЗЕД на їх результативність.

Для підприємницьких структур зовнішньоекономічна діяльність насамперед є засобом розширення масштабів бізнесу, освоєння нових ринків і підвищення віддачі від виробничого та організаційного потенціалу. Її позитивний вплив проявляється у зростанні виручки, диверсифікації клієнтської бази, підвищенні завантаження потужностей та зміцненні ринкових позицій. Водночас саме для таких структур суттєвими є ризики стратегічного характеру: помилки у виборі зовнішніх ринків, нестійкість попиту, валютні втрати, регуляторні бар'єри та порушення логістичних ланцюгів. Тому результативність ЗЕД тут значною мірою визначається якістю стратегічного планування та здатністю швидко адаптуватися до змін зовнішнього середовища.

Для торговельних структур зовнішньоекономічна діяльність безпосередньо впливає на асортиментну політику, ціноутворення, товарообіг, швидкість обертання запасів і рівень торговельної маржі. У цьому випадку імпортні та експортні операції визначають доступ до товарних ресурсів, конкурентність цінової пропозиції та гнучкість реагування на зміни попиту. Разом із тим саме торговельні підприємства особливо чутливі до змін митних правил, транспортних витрат, термінів доставки, курсових коливань і зовнішньоторговельних обмежень. Через це вплив ЗЕД на їх фінансовий результат часто має подвійний характер: вона може як підвищувати прибутковість за рахунок кращої ринкової пропозиції, так і знижувати її через зростання витрат обігу й нестабільність імпортних поставок.

Для біржових структур зовнішньоекономічна діяльність проявляється через значно вищу залежність від міжнародної кон'юнктури, динаміки біржових цін, розвитку міжнародних товарних і фінансових ринків, а також від швидкості інформаційного реагування. На відміну від підприємницьких і торговельних структур, для біржових суб'єктів ключовими результатами виступають не лише доходи від посередницьких чи торговельних операцій, а й параметри ліквідності, обсяг укладених контрактів, інтенсивність біржового обігу, масштаб залучення учасників ринку та рівень інтегрованості у міжнародний ринковий простір. Саме тому зовнішньоекономічні чинники для біржових структур часто мають найвищий рівень впливу на результати функціонування, оскільки зміни світових цін, міжнародної ділової активності та фінансових очікувань майже миттєво позначаються на їх операційних показниках (табл. 2).

Таблиця 2

Специфіка впливу зовнішньоекономічної діяльності на результати різних типів господарських структур

Тип структури	Ключовий прояв ЗЕД	Основні джерела впливу на результат	Найбільш чутливі показники
Підприємницькі	Вихід на нові ринки, зростання обсягів діяльності	Експорт, кооперація, зовнішні контракти, ресурсне забезпечення	Дохід, прибуток, рентабельність, фінансова стійкість

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Продовження табл. 2

Тип структури	Ключовий прояв ЗЕД	Основні джерела впливу на результат	Найбільш чутливі показники
Торговельні	Розширення асортименту, формування торговельної пропозиції	Імпорт, експорт, логістика, ціноутворення, митні умови	Товарообіг, маржа, витрати обігу, оборотність запасів
Біржові	Інтеграція у міжнародний ринок, посилення обігу біржових інструментів	Світова кон'юнктура, цінова динаміка, обсяги біржових угод, інформаційна швидкість	Ліквідність, обсяг угод, комісійний дохід, ринкова активність

авторська розробка

Як видно з таблиці 2, зовнішньоекономічна діяльність для кожного типу структур має власну логіку формування результату. Для підприємницьких структур вирішальним є ефект ринкового розширення, для торговельних – ефект оптимізації товарного забезпечення та комерційної маржі, а для біржових – ефект кон'юнктурної чутливості та інтенсивності ринкового обігу. Тому універсальний підхід до оцінювання впливу ЗЕД на господарсько-фінансові результати є недостатнім: він має враховувати галузеву й функціональну специфіку суб'єкта господарювання, структуру його доходів, характер зовнішніх зв'язків та рівень залежності від міжнародного ринку. (

Зовнішньоекономічну діяльність доцільно розглядати не лише як універсальний чинник зростання, а як диференційований механізм впливу на господарсько-фінансові результати, характер якого змінюється залежно від типу господарської структури [10, 11]. Саме це положення створює теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу чинників, ризиків та обмежень результативності зовнішньоекономічної діяльності в сучасних умовах.

У сучасних умовах результативність зовнішньоекономічної діяльності формується під впливом сукупності взаємопов'язаних чинників, серед яких провідне місце належить валютним, логістичним, інституційним, кон'юнктурним і геополітичним. Їх значення зумовлене тим, що саме вони визначають не лише параметри здійснення зовнішньоторговельних операцій, а й рівень доходності, витратності, прибутковості та фінансової стійкості суб'єктів господарювання. У наукових дослідженнях наголошується, що сучасна зовнішньоекономічна діяльність дедалі більше залежить від здатності підприємства функціонувати в умовах нестабільності, швидких інституційних змін та посилення міжнародних ризиків.

Одним із найвідчутніших чинників є валютний, оскільки коливання обмінного курсу безпосередньо позначаються на вартості імпортованих ресурсів, експортній виручці, рівні маржі та фінансовому результаті підприємства. Для експортерів девальваційні процеси можуть створювати короткострокові переваги у формі зростання гривневого еквівалента валютної виручки, однак водночас підвищують невизначеність у плануванні та ускладнюють оцінювання реальної прибутковості операцій. Для імпортерів

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

валютні коливання частіше стають джерелом зростання собівартості, підвищення витрат обігу та звуження цінової конкурентоспроможності. Саме тому валютний ризик слід розглядати як один із ключових факторів впливу зовнішньоекономічної діяльності на господарсько-фінансові результати.

Не менш важливим є логістичний чинник, оскільки ефективність зовнішньоекономічної діяльності значною мірою залежить від надійності маршрутів постачання, транспортної доступності, вартості перевезень, швидкості митного оформлення та безперервності логістичних ланцюгів [7]. У сучасних умовах логістичні збої можуть призводити до подорожчання імпортних товарів і сировини, зриву контрактних зобов'язань, втрати частини ринку та уповільнення оборотності капіталу. Для торговельних структур це означає ризик дефіциту товарних позицій і зниження товарообігу, для підприємницьких – зростання виробничих витрат, а для біржових – зменшення ринкової активності у відповідних сегментах. Таким чином, логістичний чинник набуває значення не лише операційного, а й фінансового обмеження результативності ЗЕД.

Суттєвий вплив на результати зовнішньоекономічної діяльності справляють також інституційні чинники, до яких належать зміни митного регулювання, податкових умов, правил валютного контролю, процедур транзиту, сертифікаційних вимог і загальних механізмів державного регулювання ЗЕД. Дослідники підкреслюють, що в умовах кризових трансформацій саме інституційне середовище може або стимулювати зовнішньоекономічну активність, або, навпаки, формувати додаткові бар'єри для її розвитку [1, 5-8, 12]. Особливої ваги ці чинники набувають для підприємств, діяльність яких залежить від стабільності правового поля та прогнозованості зовнішньоторговельних процедур. Відповідно, інституційна нестабільність погіршує керованість ЗЕД і знижує передбачуваність її фінансових результатів.

Окремо слід виокремити кон'юнктурні чинники, пов'язані зі зміною цін на світових ринках, коливанням попиту, трансформацією товарної структури міжнародної торгівлі та зміною інтенсивності ділової активності. Для підприємницьких структур це означає необхідність постійної адаптації експортної стратегії, для торговельних – перегляду асортиментної та цінової політики, а для біржових – високий рівень залежності від міжнародної ринкової динаміки. Вплив кон'юнктури є особливо відчутним у біржовому середовищі, де зміни світових цін і ринкових очікувань практично миттєво трансформуються у зміну обсягів угод, ліквідності та комісійних доходів.

Найбільш комплексний і часто найменш прогнозований вплив мають геополітичні чинники, зокрема воєнні загрози, зміна міжнародних торговельних режимів, санкційна політика, порушення усталених економічних зв'язків і загальна нестабільність глобального середовища. У таких умовах зовнішньоекономічна діяльність перестає бути лише інструментом розширення ринку і водночас стає сферою підвищеного ризику. Геополітична нестабільність здатна змінювати маршрути експорту та імпорту, погіршувати доступ до окремих ринків, спричиняти додаткові витрати на безпеку, страхування й адаптацію контрактних умов. Це безпосередньо відображається на доходах, витратах і фінансовій стійкості господарських структур.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що сучасні чинники результативності зовнішньоекономічної діяльності мають системний характер і не можуть оцінюватися ізольовано. Валютні коливання посилюють логістичні ризики, інституційні зміни впливають на здатність реагувати на кон'юнктуру, а геополітичні процеси ускладнюють як ринкову, так і фінансову поведінку підприємств. Саме тому забезпечення ефективності ЗЕД потребує не лише оперативного реагування на окремі загрози, а й побудови комплексної системи управління зовнішньоекономічними ризиками та результатами.

Підвищення результативності зовнішньоекономічної діяльності у сучасних умовах доцільно пов'язувати насамперед із удосконаленням системи стратегічного управління. Наукові підходи свідчать, що ЗЕД має розглядатися не як сукупність окремих експортно-імпортних операцій, а як складова загальної стратегії розвитку суб'єкта господарювання. Це означає необхідність узгодження зовнішньоекономічних цілей із фінансовою політикою, маркетинговою стратегією, логістичними рішеннями та механізмами управління ризиками. Саме інтеграція ЗЕД у систему стратегічного управління дає змогу підвищити передбачуваність результатів, покращити розподіл ресурсів і зміцнити конкурентні позиції господарських структур.

Важливим напрямом підвищення ефективності є диверсифікація зовнішніх ринків і партнерських зв'язків. Орієнтація на вузьке коло ринків збуту чи постачальників підвищує залежність підприємства від локальних криз, регуляторних обмежень або змін попиту. Натомість розширення географії зовнішньоекономічної діяльності сприяє розподілу ризиків, стабілізації доходів і зниженню вразливості до кон'юнктурних коливань. Для торговельних структур це означає більшу гнучкість у формуванні асортименту, для підприємницьких – ширші можливості реалізації продукції, а для біржових – посилення інтегрованості в міжнародний ринковий простір.

Суттєвий резерв зростання результативності ЗЕД пов'язаний із цифровізацією процесів, зокрема з використанням веб-ресурсів, цифрових платформ, електронного документообігу, аналітичних інструментів та онлайн-комунікацій із міжнародними контрагентами. Дослідження показують, що цифрові інструменти дають змогу скорочувати трансакційні витрати, прискорювати обмін інформацією, підвищувати якість аналітичної підтримки управлінських рішень і розширювати можливості просування на зовнішніх ринках. У сучасних умовах цифровізація вже не є лише допоміжним інструментом, а стає необхідною умовою підвищення гнучкості та ефективності зовнішньоекономічної діяльності.

Окремої уваги потребує удосконалення системи ризик-менеджменту у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Підвищення результативності ЗЕД неможливе без своєчасної ідентифікації валютних, логістичних, контрактних, регуляторних і геополітичних ризиків. Практично це передбачає застосування механізмів страхування, валютного хеджування, резервування, сценарного планування, диверсифікації логістичних маршрутів та постійного моніторингу зовнішнього середовища. Запровадження таких підходів дає змогу не лише зменшувати ймовірність фінансових втрат, а й підвищувати стійкість господарських структур до зовнішніх шоків.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Ще одним важливим напрямом виступає зміцнення фінансової стійкості суб'єктів господарювання, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. У цьому контексті йдеться про оптимізацію структури капіталу, підтримання достатнього рівня ліквідності, посилення контролю за дебіторською та кредиторською заборгованістю, а також про підвищення якості фінансового планування зовнішньоекономічних операцій. Оскільки ефективність ЗЕД безпосередньо залежить від фінансової спроможності підприємства витримувати валютні, логістичні та кон'юнктурні коливання, фінансова стійкість виступає не лише наслідком результативної діяльності, а й передумовою її забезпечення.

Отже, підвищення результативності зовнішньоекономічної діяльності у системі управління господарськими структурами має ґрунтуватися на поєднанні стратегічного підходу, диверсифікації ринків, цифровізації процесів, ефективного ризик-менеджменту та зміцнення фінансової стійкості. Саме така комплексна модель управління дає змогу адаптуватися до нестабільного міжнародного середовища, зменшувати чутливість до зовнішніх шоків і формувати більш стійкі господарсько-фінансові результати для підприємницьких, торговельних та біржових структур.

Висновки та пропозиції. У статті обґрунтовано, що зовнішньоекономічна діяльність є вагомим чинником формування господарсько-фінансових результатів підприємницьких, торговельних та біржових структур. Доведено, що її вплив проявляється через зміну доходів, витрат, прибутку, рентабельності, оборотності ресурсів і фінансової стійкості, а тому вона має розглядатися як системний елемент управління результативністю, а не лише як сукупність експортно-імпортних операцій.

Встановлено, що вплив зовнішньоекономічної діяльності є диференційованим залежно від типу господарської структури: для підприємницьких структур визначальним є розширення ринків збуту, для торговельних – вплив на асортимент, товарообіг і маржу, для біржових – залежність від міжнародної кон'юнктури та динаміки ринкового обігу. Водночас результативність ЗЕД формується під впливом валютних, логістичних, інституційних, кон'юнктурних і геополітичних чинників.

Обґрунтовано, що підвищення результативності зовнішньоекономічної діяльності доцільно забезпечувати через стратегічне управління, диверсифікацію зовнішніх ринків, цифровізацію процесів, удосконалення ризик-менеджменту та зміцнення фінансової стійкості. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням методичних підходів до комплексного оцінювання впливу ЗЕД на господарсько-фінансові результати різних типів господарських структур.

Список використаних джерел:

[1] Жигалкевич, Ж. & Драгомощенко, А. (2021). Стратегічне планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Економіка та суспільство*, 33. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-27.

[2] Євтушенко, В. А., Ляшевська, В. І. & Чупринюк, Ю. В. (2020). Дослідження та вдосконалення стратегічного планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Бізнес Інформ*, 6, 23–29. https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-6-23-29.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[3] Жигалкевич, Ж. М. & Станіславський, О. В. (2019). Особливості зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств в умовах євроінтеграції. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*, 16. https://doi.org/10.20535/2307-5651.16.2019.181688.
[4] Яровенко, Т. & Асташев, Д. (2024). Особливості стратегії зовнішньоекономічної діяльності підприємства у кризових умовах. *Галицький економічний вісник*, 88, № 3, 180–185. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.03.
[5] Матвеєв, М., Лебедченко, В. & Гайдай, Г. (2022). Регулювання ЗЕД в умовах війни. *Наукові перспективи*, 5(23), 232–245. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5(23)-232-245
[6] Вей, Ю. Б. (2025). Інструментарій управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах євроатлантичної інтеграції. *Причорноморські економічні студії*, 92. https://doi.org/10.32782/bses.92-16.
[7] Мельник, Т. & Ковальова, М. (2023). Зовнішня торгівля України у контексті процедури спільного транзиту. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*, 5, 4–17. https://doi.org/10.31617/3.2023%28130%2901.
[8] Кашперська, А. І. & Яцюк, О. В. (2024). Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: сучасні виклики та перспективи розвитку. *Бізнес Інформ,* 5. 32–42. https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-5-32-42.
[9] Прохорова, В. О. & Кизенко, О. О. (2022). Веб-ресурси як джерело розвинення зовнішньоекономічної діяльності компанії. *Стратегія економічного розвитку України*, 51, 139–152. https://doi.org/10.33111/sedu.2022.51.139.152.
[10] Станасюк, Н. & Берднік, Д. (2022). Сучасний стан та проблемні аспекти розвитку міжнародної біржової діяльності. *Економіка та суспільство*, 44. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-75.
[11] Благодатний, А. С. (2019). Товарна біржа як інноваційно-інституційний елемент розвитку міжнародних товарних ринків. *Український журнал прикладної економіки та техніки*, 4, 52–59. https://doi.org/10.36887/2415-8453-2019-4-6.
[12] Рахман, М. С., Євтушенко, В А. & Рудась, Д. С. (2020). Зовнішньоекономічна діяльність України з країнами ЄС. *Інфраструктура ринку*, 47, 39–44. https://doi.org/10.32843/infrastruct47-7.

FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY AS A FACTOR IN SHAPING THE ECONOMIC AND FINANCIAL RESULTS OF ENTREPRENEURIAL, TRADE, AND EXCHANGE STRUCTURES

Hanna Nikulnikova
Ph.D in Economic sciences, Associate professor,
Associate Professor of the Department of Enterprise Economics,
Organization and Management
Kryvyi Rih National University, Ukraine
Kateryna Astafieva
Ph.D in Economic sciences, Associate professor,
Associate Professor of the Department of Enterprise Economics,
Organization and Management
Kryvyi Rih National University, Ukraine

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Summary. *The article examines foreign economic activity as a factor in shaping the economic and financial results of entrepreneurial, trade, and exchange structures. It is substantiated that its impact is manifested through changes in revenues, costs, profit, profitability, and the financial stability of business entities. The specific features of the influence of foreign economic activity depending on the type of economic structure are identified, and the main currency-related, logistical, institutional, market, and geopolitical factors affecting its performance are generalized. Directions for improving the efficiency of foreign economic activity are proposed on the basis of strategic management, market diversification, process digitalization, improvement of risk management, and strengthening of financial stability.*

Keywords: *foreign economic activity, economic and financial results, entrepreneurial structures, trade structures, exchange structures, performance, financial stability.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 15.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.053

ІНСТИТУЦІЙНІ ТА РЕГУЛЯТОРНІ МЕХАНІЗМИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ АГРАРНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ УКРАЇНИ

Прокопишин Оксана Степанівна
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені Степана Ґжицького, Україна

Полегенька Марина Анатоліївна
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри економіки
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Україна

Анотація. *У статті досліджено інституційні та регуляторні механізми зовнішньої торгівлі аграрною продукцією України в умовах воєнних та економічних трансформацій. Розкрито сутність інституційного середовища як системи формальних і неформальних правил, що визначають умови здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Проаналізовано сучасний стан аграрного експорту України, його товарну структуру та основні тенденції розвитку. Встановлено, що експорт має переважно сировинний характер, що підвищує його залежність від зовнішньої кон'юнктури та логістичних обмежень. Виявлено структурні зрушення у бік зростання частки продукції з вищим рівнем переробки.*

Обґрунтовано, що інституційно-регуляторні механізми, зокрема тарифні квоти, технічні бар'єри та митна політика, здійснюють диференційований вплив на товарну структуру експорту та формують асиметричні умови доступу до зовнішніх ринків. Доведено, що у поєднанні з воєнними та логістичними чинниками вони визначають параметри функціонування логістичних ланцюгів, рівень витрат та ризики постачання. Розроблено концептуальний підхід до аналізу впливу регуляторного середовища на структуру аграрного експорту з урахуванням логістичних обмежень.

Ключові слова: *зовнішня торгівля, аграрна продукція, інституційні механізми, регуляторна політика, експорт, логістичні ланцюги, ризики постачання, воєнні фактори.*

Постановка проблеми. В умовах поглиблення глобалізаційних процесів та посилення воєнних викликів зовнішня торгівля аграрною продукцією України зазнає суттєвих трансформацій. Аграрний сектор залишається основним джерелом валютних надходжень, однак його функціонування супроводжується високою залежністю від інституційного середовища, регуляторної політики та стану логістичної інфраструктури.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Сучасна структура аграрного експорту України характеризується домінуванням сировинної продукції, що зумовлює підвищену чутливість до коливань світових цін, транспортних витрат та обмежень доступу до зовнішніх ринків. Водночас ускладнення логістичних маршрутів, спричинене воєнними діями, підсилює роль регуляторних механізмів, які визначають умови здійснення експортних операцій, рівень трансакційних витрат та ризики ланцюгів постачання.

Попри наявність значної кількості наукових досліджень, недостатньо розкритим залишається комплексний вплив інституційно-регуляторного середовища на структурні зміни аграрного експорту у взаємозв'язку з логістичними процесами та воєнними чинниками. Це обумовлює необхідність поглибленого аналізу взаємодії регуляторних інструментів, логістичних обмежень і ризиків постачання з метою підвищення ефективності зовнішньоторговельної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інституційних та регуляторних механізмів зовнішньої торгівлі аграрною продукцією України активно розвиваються в українській економічній науці, особливо в умовах трансформації зовнішньоекономічних зв'язків та посилення воєнних викликів.

Теоретичне підґрунтя дослідження інституційних механізмів базується на положеннях інституційної економіки, зокрема підходах Дуглас Норт[3], який розглядає інститути як «правила гри» у суспільстві.

Сучасні наукові праці значну увагу приділяють загальним тенденціям розвитку зовнішньої торгівлі аграрною продукцією. Так, у статті Перегуди Ю. А. [11] обґрунтовано, що глобалізаційні процеси формують асиметричну систему міжнародної торгівлі, в межах якої країни інтегруються з урахуванням власних конкурентних переваг.

Вагомий напрям наукових досліджень пов'язаний із аналізом структури та динаміки експорту аграрної продукції. Зокрема, у роботі Фурман Т. та Широбокової О. [17] встановлено, що український експорт має переважно сировинний характер, а його розвиток стримується логістичними труднощами, регуляторними бар'єрами та невідповідністю міжнародним стандартам.

Водночас питання застосування конкретних регуляторних інструментів, зокрема тарифних і нетарифних механізмів державного впливу на зовнішню торгівлю аграрною продукцією, залишаються недостатньо систематизованими у сучасних наукових дослідженнях.

У дослідженні Федулової І. [16] підкреслюється, що аграрний експорт є потужним чинником конкурентоспроможності національної економіки, проте його ефективність значною мірою залежить від якості інституційного середовища.

Питання інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності розглянуто у роботі Білянського Ю. [5], де доведено, що інституційне середовище визначає конкурентні позиції аграрних підприємств і сприяє географічній диверсифікації експорту.

Окрему увагу науковці приділяють євроінтеграційним аспектам регулювання торгівлі. У дослідженні Радзієвської С. [14] наголошено на

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

посиленні екологічних і якісних вимог до продукції в межах ПВЗВТ, що формує нові регуляторні бар'єри для українських експортерів.

В умовах війни та трансформації логістичних маршрутів особливої актуальності набувають дослідження, присвячені змінам географії експорту та формуванню нових логістичних ланцюгів. Зокрема, науковці Притула Х. та Кирик І. [12] зазначають, що повномасштабна війна спричинила перебудову логістичних маршрутів і посилення євроінтеграційної орієнтації зовнішньої торгівлі України.

У працях Мельник С. та співавторів [9], підкреслюється значення інституційних факторів у формуванні експортного потенціалу та необхідність удосконалення регуляторної політики з метою підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції на світових ринках.

У сучасних дослідженнях обмежено висвітлено взаємозв'язок інституційних та регуляторних механізмів із функціонуванням логістичних систем і транспортного забезпечення зовнішньоторговельних операцій. Крім того, недостатньо уваги приділяється ідентифікації та систематизації ризиків ланцюгів постачання в умовах нестабільного зовнішнього середовища, а також оцінюванню впливу регуляторної політики на ефективність зовнішньоторговельних процесів.

Метою статті є узагальнення теоретичних підходів та проведення комплексного аналізу інституційних і регуляторних механізмів зовнішньої торгівлі аграрною продукцією України з визначенням їх впливу на структурні характеристики експорту, ефективність зовнішньоторговельних процесів і формування ризиків логістичних ланцюгів в умовах воєнних та економічних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Інституційні механізми зовнішньої торгівлі аграрною продукцією являють собою сукупність формальних і неформальних правил, норм та інструментів, що визначають умови здійснення зовнішньоекономічної діяльності та формують поведінку її учасників. Вирішальну роль у формуванні такого середовища відіграє держава, яка реалізує регуляторний вплив через законодавчі, адміністративні та економічні інструменти. Зокрема, відповідно до Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [8] держава визначає принципи та механізми регулювання зовнішньоекономічних процесів, тоді як Митний кодекс України [10] встановлює порядок переміщення товарів через митний кордон і застосування тарифних та нетарифних інструментів.

Суттєвий вплив на регуляторну політику мають також міжнародні інституції та угоди, зокрема Угода про асоціацію між Україною та ЄС [15], які визначають стандарти торгівлі та сприяють гармонізації національного законодавства з європейськими нормами.

Головними інструментами регулювання виступають митні тарифи, квоти та технічні бар'єри. Мита безпосередньо впливають на цінову конкурентоспроможність продукції, поєднуючи фіскальну, захисну та регуляторну функції. Нетарифні інструменти, зокрема квотування, застосовуються для обмеження обсягів торгівлі та широко використовуються в

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

межах торговельних угод з ЄС (European Commission, 2023) [1]. Водночас технічні бар'єри, такі як санітарні, фітосанітарні та екологічні стандарти, дедалі більше визначають умови доступу аграрної продукції до зовнішніх ринків, підвищуючи вимоги до якості та безпечності продукції.

У сучасних дослідженнях підкреслюється, що ефективність зазначених інструментів значною мірою залежить від якості інституційного середовища та рівня гармонізації регуляторної політики з міжнародними стандартами [11].

Таким чином, митні тарифи, квоти та стандарти формують комплексну систему впливу на зовнішню торгівлю, визначаючи не лише конкурентоспроможність аграрної продукції, але й умови функціонування логістичних ланцюгів у сучасних кризових умовах.

Зазначені інституційні та регуляторні механізми формують загальні правила функціонування зовнішньої торгівлі, однак їх практичний вплив найбільш повно проявляється через реальні параметри експортної діяльності. Саме тому для глибшого розуміння ефективності регуляторного середовища доцільно проаналізувати сучасний стан зовнішньої торгівлі аграрною продукцією України, її структурні та географічні особливості, а також трансформації, зумовлені воєнними та логістичними викликами.

У сучасних умовах аграрний сектор залишається ключовим драйвером зовнішньої торгівлі України. За підсумками 2024 року експорт аграрної продукції становив близько 24,5 млрд дол. США, що формує понад половину загального товарного експорту країни [13]. Навіть в умовах повномасштабної війни аграрний сектор демонструє відносну стійкість, адаптуючись до нових логістичних та інституційних обмежень.

Структура аграрного експорту України характеризується чітко вираженою сировинною спрямованістю. Основу експорту складають зернові культури, олії, олійні культури та продукти первинної переробки, які формують до 80–90 % загального обсягу поставок [4]. Зокрема, пріоритетними позиціями залишаються кукурудза, пшениця, соняшникова олія та ріпак, що свідчить про домінування продукції з низькою доданою вартістю та обмежений рівень переробки . Така структура підвищує залежність від зовнішньої кон'юнктури та логістичних витрат, що є критичним у кризових умовах.

Географія експорту аграрної продукції також зазнала суттєвих змін. Європейський Союз залишається ключовим торговельним партнером, забезпечуючи близько половини аграрного експорту, однак його частка поступово зменшується за рахунок активізації поставок до країн Азії, Африки та Близького Сходу [2]. Серед основних імпортерів української агропродукції виділяються Іспанія, Нідерланди, Туреччина, Польща та Єгипет, які разом формують значну частку валютних надходжень [4]. Така диверсифікація є наслідком як геополітичних змін, так і адаптації до нових логістичних маршрутів

Рисунок 1. ілюструє динаміку структури аграрного експорту України за основними товарними групами у порівнянні між кінцем 2024 року та І півріччям 2025 року. Такий підхід дозволяє оцінити не лише поточний стан, але й виявити структурні зрушення під впливом інституційних, регуляторних та логістичних факторів.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

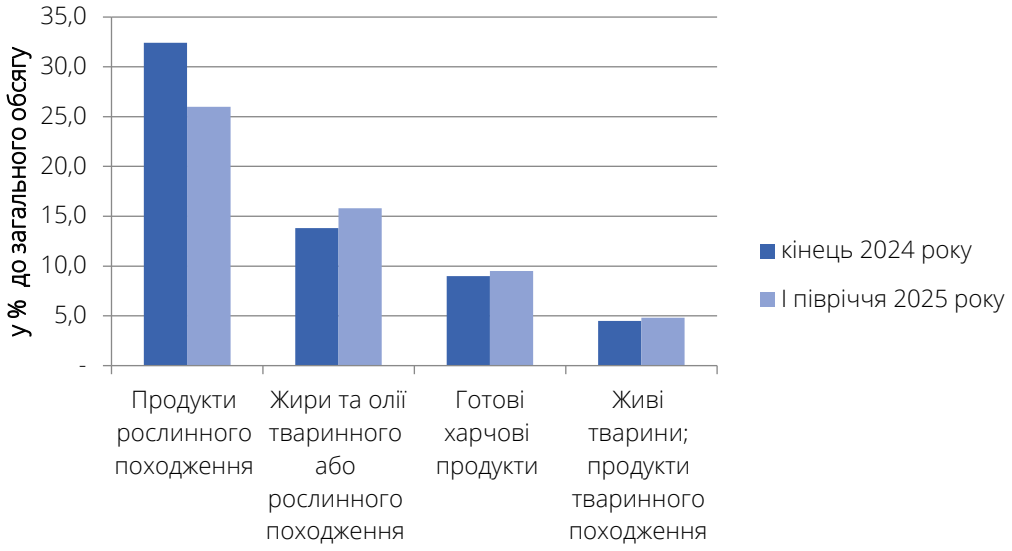

Рис. 1. Агрегована структура аграрного експорту України (кінець 2024 року та І півріччя 2025 року)

Джерело: сформовано автором на основі даних Державної служби статистики України [6; 7].

Як видно з рисунка, у структурі аграрного експорту України в І півріччі 2025 року відбуваються помірні, але змістовні структурні зрушення порівняно з кінцем 2024 року.

Зокрема, частка продуктів рослинного походження зменшилася з 32,4 % до 26,0 %, це є наслідком логістичних обмежень та зміни умов доступу до зовнішніх ринків, які впливають на обсяги експорту масових сировинних товарів. Водночас ця група залишається домінуючою у структурі експорту, що підтверджує збереження його сировинної орієнтації.

Натомість спостерігається зростання частки жирів та олій — з 13,8 % до 15,8 %, що свідчить про відносне посилення позицій продукції з вищим рівнем переробки. Це може бути результатом як стабільного зовнішнього попиту, так і більш ефективної адаптації цього сегмента до логістичних та регуляторних умов.

Частка готових харчових продуктів демонструє незначне зростання (з 9,0 % до 9,5 %), що вказує на поступове, але повільне розширення сегмента переробленої продукції. Така динаміка свідчить про наявність стримуючих факторів, які обмежують розвиток експорту товарів із високою доданою вартістю.

Показник продукції тваринного походження залишається відносно стабільним (4,5–4,8 %), що підтверджує структурну інерційність цього сегмента та його залежність від жорстких санітарних і фітосанітарних вимог зовнішніх ринків.

Виявлені структурні зрушення безпосередньо відображають вплив інституційно-регуляторного середовища на аграрний експорт. Зокрема, зменшення частки продукції рослинного походження та одночасне зростання частки жирів і олій свідчить про диференційований вплив регуляторних механізмів на окремі товарні групи. Це підтверджує, що державна та

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

наднаціональна регуляторна політика не лише визначає умови доступу до ринків, але й структурно трансформує експортні потоки.

Визначальним фактором трансформації аграрного експорту стала повномасштабна війна, яка суттєво змінила логістику зовнішньоторговельних потоків. Блокування морських портів, руйнування транспортної інфраструктури та зростання вартості перевезень призвели до переорієнтації експорту на альтернативні маршрути, зокрема через західні кордони та дунайські порти. Водночас логістичні витрати залишаються високими, що знижує конкурентоспроможність української продукції на світових ринках .

Попри це, аграрний сектор демонструє адаптивність: поступове відновлення морських коридорів та розвиток альтернативної логістики дозволили забезпечити експорт значних обсягів продукції, зокрема понад 40 млн тонн зернових у 2024–2025 маркетинговому році. Водночас залежність від логістичної інфраструктури та регуляторних рішень залишається критичним фактором функціонування аграрного експорту.

Таким чином, сучасний стан зовнішньої торгівлі аграрною продукцією України характеризується домінуванням сировинної структури, диверсифікацією географії експорту та високою залежністю від логістичних і воєнних факторів. Це підкреслює необхідність урахування не лише економічних, але й інституційно-логістичних аспектів при формуванні ефективної політики розвитку зовнішньої торгівлі.

У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження впливу інституційних та регуляторних механізмів на формування структурних характеристик експорту та рівень його ефективності.

Інституційні та регуляторні механізми відіграють визначальну роль не лише у формуванні загальних умов функціонування зовнішньої торгівлі, але й безпосередньо впливають на її структуру, динаміку та ефективність. Їх вплив реалізується через систему тарифних і нетарифних інструментів, міжнародних зобов'язань та процедур регулювання, що формують поведінку економічних агентів у сфері експорту аграрної продукції.

Одним із вагомих факторів трансформації структури експорту є застосування тарифних квот у межах співпраці з Європейським Союзом. Встановлення обмежених обсягів безмитного експорту стимулює українських виробників орієнтуватися на постачання сировинної продукції в межах квот, що забезпечує швидкий доступ до ринку. Водночас перевищення квот супроводжується додатковими митними витратами, що знижує економічну доцільність експорту продукції з вищим рівнем переробки. У результаті формується асиметрична структура експорту, в якій переважають товари з низькою доданою вартістю.

Суттєвий вплив на розвиток експорту мають технічні бар'єри у торгівлі, зокрема санітарні, фітосанітарні та екологічні стандарти. Високі вимоги до якості та безпечності продукції, що діють на ринках ЄС, обумовлюють необхідність значних інвестицій у модернізацію виробництва та сертифікаційні процедури. Для частини підприємств це стає обмежуючим фактором, що стримує розвиток переробної галузі та закріплює сировинну спеціалізацію експорту.

Митна політика держави також впливає на рівень конкурентоспроможності аграрної продукції. Зміна ставок мит, процедур

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

адміністрування та умов доступу до ринків формує цінові параметри експорту та визначає його економічну ефективність. У поєднанні з нетарифними інструментами це створює комплексне регуляторне середовище, яке або стимулює, або стримує диверсифікацію експорту.

Окремого значення набуває вплив регуляторних механізмів на формування логістичних ланцюгів. Регуляторні обмеження, митні процедури, а також вимоги до сертифікації продукції безпосередньо впливають на тривалість, вартість і надійність постачання. В умовах воєнних викликів це посилює залежність експорту від транспортної інфраструктури та підвищує ризики ланцюгів постачання.

Узагальнення проведеного аналізу свідчить про необхідність системного представлення впливу інституційно-регуляторного середовища на аграрний експорт України. З метою візуалізації головних взаємозв'язків між регуляторними інструментами, логістичними обмеженнями та структурними параметрами експорту вважаємо доцільним представити відповідну концептуальну схему (рис. 2).

Рис. 2. Вплив інституційно-регуляторних механізмів на структуру аграрного експорту

Джерело: самостійна розробка автора.

Повномасштабна війна стала визначальним фактором трансформації зовнішньої торгівлі аграрною продукцією України, суттєво вплинувши на функціонування логістичних ланцюгів та ефективність експортних операцій. Водночас вплив воєнних чинників не є ізольованим, а реалізується у тісній взаємодії з інституційно-регуляторним середовищем, яке визначає можливості адаптації економічних агентів до нових умов.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Блокування морських портів, руйнування транспортної інфраструктури та підвищення ризиків перевезень призвели до вимушеної переорієнтації експортних потоків на альтернативні маршрути, зокрема через західні сухопутні кордони та дунайські порти. Однак ефективність таких змін значною мірою залежала від регуляторних рішень, включаючи спрощення митних процедур, впровадження «економічного безвізу» з Європейським Союзом та координацію транспортної політики.

У цьому контексті регуляторне середовище виступає не лише обмежувальним, але й адаптивним фактором, який може як посилювати, так і пом'якшувати негативні наслідки воєнних викликів. Зокрема, гармонізація митних процедур, розвиток цифровізації та спрощення контролю сприяють скороченню часу проходження кордону та зниженню трансакційних витрат.

Водночас наявність інституційних бар'єрів, зокрема перевантаженість прикордонної інфраструктури, різниця у стандартах та обмежена пропускна здатність транспортних коридорів, формують додаткові ризики для ланцюгів постачання. Це призводить до зростання логістичних витрат, зниження конкурентоспроможності продукції та зміни структури експорту на користь товарів, менш чутливих до транспортних витрат.

Таким чином, воєнні та логістичні фактори у взаємодії з регуляторними механізмами формують комплексну систему впливу на аграрний експорт, визначаючи не лише обсяги постачання, але й їхню товарну структуру, географію та економічну ефективність. Це підтверджує, що підвищення стійкості зовнішньої торгівлі вимагає не лише відновлення інфраструктури, але й удосконалення регуляторної політики з урахуванням ризиків ланцюгів постачання.

Отже, взаємодія інституційних, регуляторних, воєнних та логістичних факторів формує нову модель функціонування аграрного експорту України в умовах високої невизначеності.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що інституційні та регуляторні механізми відіграють визначальну роль у формуванні структури, динаміки та ефективності зовнішньої торгівлі аграрною продукцією України. Їх вплив реалізується через систему тарифних і нетарифних інструментів, міжнародних зобов'язань та процедур регулювання, які формують умови доступу до зовнішніх ринків і поведінку економічних агентів.

Аналіз сучасного стану аграрного експорту засвідчив збереження його сировинної спрямованості, що проявляється у домінуванні продукції рослинного походження, а також поступові структурні зрушення у бік збільшення частки продукції з вищим рівнем переробки. Виявлені зміни є наслідком одночасного впливу регуляторних обмежень, ринкової кон'юнктури та логістичних факторів.

Доведено, що регуляторні механізми, зокрема тарифні квоти, технічні бар'єри та митна політика, мають диференційований вплив на окремі товарні групи, формуючи асиметричну структуру експорту та стримуючи розвиток продукції з високою доданою вартістю. Водночас у поєднанні з воєнними та логістичними викликами вони істотно впливають на формування витрат, тривалість та надійність логістичних ланцюгів.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Наукова новизна отриманих результатів полягає у розвитку теоретичних положень щодо впливу інституційно-регуляторного середовища на зовнішню торгівлю аграрною продукцією шляхом обґрунтування його ролі у формуванні ризиків логістичних ланцюгів та визначенні структурних параметрів експорту в умовах воєнних трансформацій.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів при формуванні державної політики у сфері зовнішньої торгівлі та аграрного сектору, зокрема щодо удосконалення регуляторних механізмів, оптимізації логістичних процесів та зниження ризиків ланцюгів постачання. Запропоновані підходи можуть бути застосовані суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності для підвищення ефективності експортних операцій та адаптації до змін зовнішнього середовища.

Список використаних джерел:

[1] European Commission. (2023). *EU–Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA)*. https://trade.ec.europa.eu
[2] Ministry of Economy of Ukraine. (2026, February 5). *Agrarian export of Ukraine: Market remains key, but geography of supplies is expanding*. https://me.gov.ua/News/Detail/2cf3fa5e-c23b-4aea-bc79-fa9fb9dea631
[3] North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press.
[4] Propozitsiya. (2024). Ukrainskyi ahrarnyi eksport u 2024 rotsi: Zrostannia postavok popry viinu. https://propozitsiya.com/news/ukrayinskyy-ahrarnyy-eksport-u-2024-rotsi-zrostannya-postavok-popry-viynu
[5] Білянський, Ю. (2020). Результативність інституційного забезпечення інтеграційних процесів у зовнішньоекономічній діяльності аграрних підприємств України. *Інноваційна економіка*, (1–2), 105–116. https://doi.org/10.37332/2309-1533.2020.1-2.16
[6] Державна служба статистики України. (2024). *Зовнішня торгівля товарами України у 2024 році*. https://www.ukrstat.gov.ua/
[7] Державна служба статистики України. (2025). *Зовнішня торгівля товарами України у 2025 році*. https://www.ukrstat.gov.ua/
[8] Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність». (1991). Верховна Рада України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12
[9] Мельник, С., Ситник, В., Семисал, А., & Барбан, О. (2024). Організаційно-економічні засади світової торгівлі насінням сільськогосподарських культур – виклики для України. *Сталий розвиток економіки*, (2(49)), 233–238. https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-49-37
[10] Митний кодекс України. (2012). Верховна Рада України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17
[11] Перегуда, Ю. А. (2023). Експорт та імпорт аграрної продукції в умовах глобального регулювання та міжнародної торгівлі. *Економіка та суспільство*, (54). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-92
[12] Притула, Х., & Кирик, І. (2023). Оцінення структури та динаміки зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС. *Економіка та суспільство*, (54). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-60
[13] Півторак, В. С., & Дендебера, О. П. (2025). Аграрний експорт в умовах інноваційної трансформації економіки: виклики та можливості. *Вісник Університету «Україна». Серія: Економіка, менеджмент, маркетинг*, 14(41), 135–152. https://doi.org/10.36994/2707-4110-2025-14-41-12

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[14] Радзієвська, С. (2023). Агроекологічна складова зовнішньоторговельних зв'язків України з країнами ЄС в умовах ПВЗВТ. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*, (3 (95)), 10–20. https://doi.org/10.32782/bsnau.2023.3.2
[15] Угода про асоціацію між Україною та ЄС. (2014). Верховна Рада України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
[16] Федулова, І. (2024). Зовнішня торгівля України продукцією АПК. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*, 135(4), 86–107. https://doi.org/10.31617/3.2024(135)06
[17] Фурман, Т., & Широбокова, О. (2025). Аналіз сучасного стану зовнішньої торгівлі аграрно-продовольчою продукцією України та США. *Економічний аналіз*, 35(2), 214–223. https://doi.org/10.35774/econa2025.02.214

INSTITUTIONAL AND REGULATORY MECHANISMS OF FOREIGN TRADE IN AGRICULTURAL PRODUCTS OF UKRAINE

Oksana Prokopyshyn
PhD, Associate Professor, Department of Accounting and Taxation
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Lviv, Ukraine
Maryna Polehenka
PhD, Associate Professor, Department of Economics
Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro, Ukraine

Summary. *The article examines institutional and regulatory mechanisms of foreign trade in agricultural products of Ukraine under conditions of wartime and economic transformations. The essence of the institutional environment as a system of formal and informal rules determining the conditions of foreign economic activity is revealed. The current state of Ukraine's agricultural exports, their commodity structure, and key development trends are analyzed. It is established that exports remain predominantly raw-material oriented, which increases their dependence on external market conditions and logistical constraints. Structural shifts toward an increasing share of higher value-added products are identified.*
It is substantiated that institutional and regulatory mechanisms, including tariff quotas, technical barriers, and customs policy, have a differentiated impact on the export structure and create asymmetric access conditions to foreign markets. It is proved that in combination with wartime and logistical factors, they determine the functioning parameters of supply chains, cost levels, and risks. A conceptual approach to analyzing the impact of the regulatory environment on the structure of agricultural exports, considering logistical constraints, is developed.
Keywords: *foreign trade, agricultural products, institutional mechanisms, regulatory policy, export, supply chains, logistics, risks, wartime factors*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 27.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.054

КРАФТОВЕ ВИРОБНИЦТВО ЯК СУЧАСНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Степасюк Людмила Михайлівна
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри економіки
Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Бабенко Дарина Вікторівна
Студентка
Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Анотація. *Розглядаються особливості виробництва крафтових продуктів малими, сімейними підприємствами, які характеризуються невеликими обсягами продукції, виготовленої із власної або екологічно чистої сировини, за унікальними сімейними (або місцевими) рецептами і реалізуються, переважно, на місці виробництва, в лавках, пекарнях, сімейних магазинчиках чи кафе. Розглянуто приклади успішних крафтових виробництв в Україні та за кордоном. Окреслено перспективи та стратегії виживання на ринку, особливо як під час військової агресії, так і в період післявоєнного відновлення, за рахунок незначних обсягів капіталовкладень, які здійснюються, переважно власником виробництва, невисокий рівень стартових вимог для започаткування діяльності, використання регіональних сировинних ресурсів у виробництві, працевлаштування інших членів сімей, диференціації торговельної пропозиції на ринках певних товарів, створення умов для розвитку гастрономічного туризму тощо.*

Ключові слова: *крафтове виробництво, малий бізнес, аграрний сектор, унікальність, харчові продукти, диверсифікація, додана вартість.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації економіки та зростання конкуренції важливого значення набуває розвиток малого бізнесу, який є важливим чинником економічної стабільності держави, зайнятості населення та регіонального розвитку. Нині, однією із найперспективніших та найдинамічніших форм підприємницької діяльності є крафтове виробництво, яке поєднує індивідуальний підхід до створення продукції, використання локальних ресурсів, збереження традиційних технологій та орієнтацію на якість і унікальність товару. Переорієнтація споживчих вподобань на автентичну, унікальну, екологічну та локально вироблену продукцію сприяє активному розвитку крафтових виробництв у різних галузях – харчовій та легкій промисловості, дизайні, сфері послуг тощо. Завдяки значному природно-

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ресурсному потенціалу, креативності підприємців та зростаючому попиту на унікальну і неповторну продукцію даний сегмент ринку демонструє значний потенціал для розвитку. Зважаючи на зазначене, виникає необхідність комплексного дослідження крафтового виробництва, як прогресивного напряму розвитку малого бізнесу, визначення його економічного потенціалу та перспектив подальшого розвитку в умовах сучасних глобальних викликів.

Аналіз досліджень та публікацій. У науковій літературі особливостям впровадження крафтових виробництв присвячено значну кількість вітчизняних праць. Зокрема, Рибачеко В. К. [11] наголошує на ролі крафтового виробництва як інструменту відновлення та інноваційного розвитку аграрного сектору України після війни. Автор аналізує крафт як модель, що сприяє диверсифікації сільської економіки, створенню робочих місць та підвищенню доданої вартості продукції.

Герцег, В. & Газуда, С. [4] вважають крафтове виробництво специфічним інноваційним напрямом у сфері господарювання, що може активізувати розвиток малого підприємництва за різними видами економічної діяльності. В цьому контексті співзвучними є дослідження Калініченко Л.Л., [7] який розкриваючи характерні особливості крафтового продукту наголошує на важливій ролі крафтової діяльності як особливого виду підприємницької діяльності.

В свою чергу Мірзоєва Т.В. [10] наголошує на тому, що крафтове виробництво є одним із реальних векторів стратегічного розвитку національної економіки, тому що його розвиток може зумовити низку позитивних ефектів на мікро–, мезо–, макро– і глобальному рівнях. Разом з тим, зважаючи на значну кількість досліджених аспектів крафтового виробництва, низка питань, зокрема щодо його інституційного забезпечення, масштабування залишається недостатньо вивченою і потребує подальших досліджень.

Метою роботи є визначення характерних особливостей крафтового виробництва та окреслення перспектив його розвитку у воєнний та повоєнний періоди.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні Україна переживає справжній бум крафтового виробництва. І це не просто модний тренд, а сучасне інноваційне рішення у підході до створення якісних, унікальних товарів. Від ароматного хліба та ексклюзивних сирів до натуральної косметики та дизайнерських аксесуарів. Крафтові вироби завойовують серця споживачів, які шукають індивідуальність та справжність [8].

Як правило виготовлення крафтових виробів здійснюється невеликими партіями, де людина повністю контролює кожен етап виробництва, орієнтуючись на якість інгредієнтів та професійну майстерність. Тому у крафті людський фактор виступає головним елементом.

Таким чином, визначальна роль людського фактору зумовлює специфіку організації крафтового виробництва, що відображається у його структурних та технологічних особливостях. У зв'язку з цим розглянемо основні характеристики крафтового виробництва:

1) здійснення виробничої діяльності самим виробником із залученням невеликої кількості працівників (переважно членів сім'ї) на власних виробничих

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

потужностях із виготовленням обмежених обсягів якісної продукції з власної сировини [8];

2) виробництво – мале, а партії – обмежені, що дозволяє проконтролювати якість виготовлення кожної одиниці (за умов сертифікаційного контролю);

3) використання «жорсткого» відбору компонентів (сировини) продукту (якість сировини на вищому рівні);

4) не менше 75% капіталу належить власникам, а не стороннім інвесторам, що забезпечує підприємству незалежність;

5) продаж, як правило, відбувається у місці виробництва, лавках, пекарнях, в сімейних магазинчиках чи кафе;

6) мотивом створення бізнесу виступає любов до своєї справи, натхнення і бажання підійти до виробництва творчо [11];

7) розвиток крафтового виробництва сприяє формуванню локальних економічних екосистем, підтримці традиційних ремесел та культурної спадщини, що має особливе значення в контексті сталого розвитку регіонів. Інтеграція традиційних методів виробництва з інноваційними технологіями створює унікальні конкурентні переваги та додану вартість продукції [5];

8) цикл виробництва у крафту зазвичай є довшим. Якщо промисловий хліб випікається за 2 години за допомогою прискорювачів, то крафтовий на заквасках може ферментуватися до 24-48 годин, що змінює структуру продукту на молекулярному рівні, роблячи його кориснішим [15].

9) як правило собівартість крафтової продукції є вищою на 30-70%, ніж у мас-маркету, так як основні витрати йдуть на спеціалізовану сировину (використання справжнього вершкового масла замість маргарину або натуральних барвників замість синтетики). Також трудомісткість виробництва продукції в крафті є набагато вищою за рахунок ручної праці.

10) крафт продає не просто товар, а «експертність», тобто покупець платить за те, що виробник уже відібрав найкраще, перевірив безпечність і додав авторський підхід [13].

11) власник бізнесу в крафті зазвичай сам є головним технологом. Це означає, що кожна партія може мати мінімальні відмінності (наприклад, сир може дещо відрізнятися за смаком залежно від сезону та корму худоби) [15].

За оцінками експертів (AgroPortal.ua) станом на сьогодні 10% крафтового виробництва в Україні можуть стати стартапами, які зможуть вивести на ринок інноваційні продукти з перспективою їх подальшої масової комерціалізації та просування української продукції на міжнародних ринках [1].

Попри високий попит, крафтовий бізнес має низку серйозних проблем, які часто заважають йому вийти на рівень стабільного прибутку.

Першою такою проблемою є стабільність якості сировини. Малому виробнику значно важче знайти постачальників молока, м'яса чи ягід, які б давали ідеально однаковий продукт кожного разу. Будь-яка зміна в сировині миттєво впливає на кінцевий продукт, що може обмежувати попит споживачів, які звикли до стандартів [8, 3].

Другою проблемою є логістика та дистрибуція. Доставка невеликих партій товару, особливо того, що швидко псується, обходиться дуже дорого. Саме тому багато виробників залишаються «локальними» і не можуть вийти за межі свого

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

регіону [12]. Вважаємо, що виходом тут може бути кооперація – коли кілька крафтярів об'єднуються, для спільної оренди складу або транспорту для доставки продукції.

Третя проблема – брак оборотних коштів та недостатня обізнаність у сфері маркетингу. Більшість крафтярів – це чудові майстри, але слабкі менеджери. Вони знають, як зробити смачно, проте не знають, як прорахувати фінансову модель, налаштувати рекламу в соцмережах чи домовитися з мережею магазинів про вигідні умови. Без залучення грантів або навчання у сфері менеджменту такі проєкти часто закриваються через рік-два роботи [3].

Тому перспективним напрямом такого бізнесу має стати цифровий маркетинг, адже соціальні мережі дозволяють продавати товар споживачу, оминаючи посередників та магазини, що дає можливість зберігати високу маржу [12]. Крім того, важливо працювати над пакуванням та брендингом, бо у крафті покупець спочатку «їсть очима», тому дизайн має бути професійним і сучасним.

Нині, в Україні активно розвивається спільнота крафтових виробників. Сьогодні є безліч прикладів брендів, які з маленької ідеї перетворилися на впізнавані проєкти. Це сироварні з Карпат, київські шоколадні мануфактури, харківські майстерні з виготовлення дерев'яних аксесуарів та львівські бренди натуральної косметики.

Багато з них починали з домашнього виробництва, але завдяки якісній продукції, автентичному стилю й активній присутності в соцмережах змогли вийти на національний, і навіть міжнародний ринки [14].

Одним із таких підприємств є «Добра Ферма» (Київська область). Це сімейна еко-ферма та козячий комплекс, який спеціалізується на виробництві ремісничих сирів та пропонує еко-відпочинок, і є класичним прикладом переходу від «кухні» до професійного цеху. Вони контролюють увесь цикл: від вирощування кіз та корів до продажу готового сиру. Виробник використовує лише власне молоко, що дозволяє гарантувати стабільність якості продукту. Кожна головка сиру визріває у спеціальних підвалах з контрольованою вологістю, тому продукт має обмежений тираж, а асортимент залежить від сезонності молока, що допомагає їм тримати високу ціну та бути представленими в преміальних мережах [6].

Ще одним прикладом крафтового виробництва є компанія **«**Шкварка**»** (Львів). Проєкт, що спеціалізується на м'ясних делікатесах (ковбаси, джерки, паштети) за традиційними рецептами, але в сучасному пакуванні. Виробники зробили ставку на сторітелінг та унікальні рецептури (наприклад, ковбаса з горіхами чи ягодами), активно використовуючи соцмережі для прямого продажу, що дозволяє їм виходити за межі Львова без посередників [16].

Такі історії підтверджують те, що український крафт має не лише креативний потенціал, а й реальні економічні перспективи.

Аналогічні приклади є і у європейських країнах, одним із таких підприємств є BrewDog (Шотландія). Шотландська пивоварня «BrewDog» ваажається іконою крафтового пивоваріння Старого Світу, яка була заснована у 2007 році двома друзями - 24-річними Джеймсом Уоттом та Мартіном Діккі. Друзі зуміли не просто створити броварню, яка не має аналогів у світі і пропонує

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

продукцію, що кардинально відрізняється від пропонованої на британському ринку, а й стати найбільшою незалежною броварнею Шотландії. Комерційний успіх «BrewDog», безсумнівно, ґрунтується на стабільно високій якості напоїв, що займають лідируючі позиції у професійних та аматорських пивних рейтингах. Це приклад того самого «квантового стрибка», коли малий бізнес масштабується, не втрачаючи ідеології [2].

Ще одним прикладом європейського крафту вважається La Mère Poulard (Франція). Знаменита пекарня та ресторан на острові Мон-Сен-Мішель, що спеціалізується на крафтовому печиві та омлетах. Їхньою особливістю є використання мідного посуду, дров'яних печей та рецептів 1888 року. Це приклад крафту, що базується на історичній спадщині. Завдяки бренду та локації, вони можуть продавати звичайне печиво за ціною, що в рази перевищує ринкову, адже для його виробництва використовується борошно з місцевої пшениці, яйця від курей вільного вигулу, цукор із французького буряка та тростини з острова Реюньйон. Навіть аромати ванілі й лимона є натуральними та створеними у Франції [9].

Отже, крафтове виробництво сьогодні – це шлях професіоналів, які готові поєднувати ручну роботу з чітким бізнес-плануванням. Це складна сфера з високими ризиками, але вона дає можливість створювати продукт з високою доданою вартістю, який реально конкурує з масовим виробництвом завдяки якості та автентичності.

Висновки та пропозиції. Нині, споживачі надають перевагу якісній та екологічно-безпечній продукції, що є основними характеристиками крафтового виробництва, яке зосереджене на якості, унікальності автентичності та неповторюваності.

Розвиток крафтового виробництва безпосередньо стимулює зростання української економіки, насамперед, через збільшення попиту саме на такі товари та послуги. Тому наразі крафтові виробництва стали новою головною течією малого підприємництва. Водночас ці невеликі бізнеси можуть не лише дати поштовх локальному розвитку, а й стати важливою частиною бренду української економіки.

Важливим чинником є також мультиплікативний ефект крафтового сектору, який сприяє розвитку суміжних галузей - сільського господарства, туризму, логістики та торгівлі, а також створенню нових робочих місць, зокрема в регіонах. Окремо слід відзначити його роль у формуванні локальних брендів та підвищенні експортного потенціалу країни.

Таким чином, крафтове виробництво може стати одним із важливих драйверів у післявоєнний період для відновлення економіки, забезпечуючи її структурну диверсифікацію, підвищення конкурентоспроможності та стале економічне зростання у середньостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

[1] AgroPortal. Крафтове виробництво як стартап в агро: чи можливий квантовий стрибок з кухні до полиці? URL: https://agroportal.ua/publishing/intervyu/kraftove-virobnictvo-yak-startap-v-agro-chi-mozhliviy-kvantoviy-stribok-z-kuhni-do-polici-2

[2] BrewDog. URL: https://hophey.ua/breweries/brewdog/shchilnist:0-13/?srsltid=AfmBOorrSqSCp22f_C9sLY9V-ywm6kTxSBnLWFz4m_m-7LFKKY_zg81x

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[3] Великі можливості для малих виробників: як посилити крафтярів і допомогти їм вийти за межі регіону URL: https://hromadske.ua/nauka-i-tekhnolohiyi/250320-velyki-mozlyvosti-dlia-malykh-vyrobnykiv-iak-posylyty-kraftiariv-i-dopomohty-yim-vyyty-za-mezi-rehionu
[4] Герцег, В., & Газуда, С. (2025). Регіональні особливості розвитку крафтового бізнесу та впровадження крафтових технологій. *Проблеми і перспективи економіки та управління*, (4 (44), 160–170. https://doi.org/10.25140/2411-5215-2025-4(44)-160-170
[5] Дзьоба, О. Г., & Михайлюк , Ю. Р. (2025). Теоретико-методологічні засади розвитку крафтового виробництва в умовах цифрової трансформації економіки. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*, (14). https://doi.org/10.5281/zenodo.14787034
[6] Добра ферма. URL: https://dooobraferma.com.ua/
[7] Калініченко Л.Л. Проблеми розвитку крафтової діяльності в Україні. Економіка: реалії часу. *Науковий журнал.* 2022. № 5 (63). С. 26-33. URL: https://economics.net.ua/files/archive/2022/No5/26.pdf. DOI: 10.15276/ETR.05.2022.3. DOI: 10.5281/zenodo.7492913
[8] Крафтове виробництво та які перспективи його розвитку в Україні. (2025). URL: https://online.novaposhta.education/blog/kraftove-virobnictvo-ta-yaki-perspektivi-jogo-rozvitku-v-ukraini#:~:text
[9] La Mere Poulard. URL: https://winetime.com.ua/ua/brand-la-mere-poulard?srsltid=AfmBOopZIisPq85AlX6BcvXeabwk9a8PJWif-yt4T7NlGz2HtSIIDlt5
[10] Мірзоєва Т.В. Крафтове виробництво як один із векторів стратегічного розвитку національної економіки. (2025). *Вісник Полтавського державного аграрного університету.* DOI:10.32782/pdau.eco.2025.4.17
[11] Рибачек В. К. Деякі аспекти розвитку крафтового виробництва в Україні як інноваційної моделі в післявоєнному розвитку агровиробництва. DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-331-6-28 URL: http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/363/988 7/20591-1?inline=1
[12] Теоретико-методологічні засади розвитку крафтового підприємництва. *Економіка та суспільство.* 2022. №5. URL: https://economics.op.edu.ua/files/archive/2022/No5/26.pdf
[13] Торгово-промислова палата України (UCCI). Крафтове виробництво: бути чи не бути? Пошук шляхів вирішення проблемних питань для МСБ у сфері виробництва харчових продуктів. URL: https://ucci.org.ua/events/roundtables/kraftove-virobnitstvo-buti-chi-ne-buti-poshuk-shliakhiv-virishennia-problemnikh-pitan-dlia-msb-u-sferi-virobnitstva-kharchovikh-produktiv
[14] Український бізнесмен. Крафтовий бізнес. (2025). URL: https://ukrbusinessman.com.ua/yak-zapustyty-kraftovyj-biznes/
[15] Феєр, А. (2024). Аналіз особливостей розвитку крафтового виробництва та оцінка його впливу на економіки гірських територій. *Економіка та суспільство*, (65). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-77
[16] Шкварка. URL: https://shkvarka.ua/product/dzherky/

CRAFT PRODUCTION AS A MODERN DIRECTION OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT

Ludmila Stepasyuk
PhD in Economic Sciences, Associate Professor
University of Life Resources and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Daryna Babenko
student
University of Life Resources and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

Summary. *The article examines the features of craft product manufacturing by small family-owned enterprises, which are characterized by limited production volumes, the use of self-produced or environmentally friendly raw materials, and unique family (or local) recipes. Products are mainly sold at the place of production, in small shops, bakeries, family stores, or cafes. Examples of successful craft enterprises in Ukraine and abroad are considered. The paper outlines prospects and survival strategies in the market, particularly during the period of military aggression and in the post-war recovery phase, due to relatively low capital investments, which are mainly made by the owner of the enterprise, low entry requirements for starting a business, the use of regional raw materials in production, employment of other family members, differentiation of market offerings in specific product segments, and the creation of conditions for the development of gastronomic tourism, among others.*

Keywords: *craft production, small business, agricultural sector, uniqueness, food products, diversification, value added.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.055

МЕХАНІЗМИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДБУДОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

Савіна Наталія Борисівна
доктор екон. наук, професор
Національний університет водного господарства та природокористування, Україна

Добровольський Андрій Ростиславович
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня кафедри економіки підприємства і міжнародного бізнесу
Національний університет водного господарства та природокористування, Україна

Анотація. *У статті досліджено механізми інвестиційного забезпечення відбудови соціальної інфраструктури України в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій. Визначено ключові джерела фінансування, інституційні механізми та моделі залучення інвестицій у соціально інфраструктурних публічних інвестиційних проєктах. Розкрито роль держави, територіальних громад і міжнародних партнерів у фінансуванні відбудови національної інфраструктури. Обґрунтовано необхідність формування інтегрованої системи управління інвестиціями на основі багатоканального фінансування. Узагальнено світовий досвід застосування механізмів інвестиційного забезпечення соціальної інфраструктури із виокремленням рівня їх ризиків з врахуванням втрат інвесторів, а також рівня ефективності їх реалізації і забезпечення сталого ефекту.*

Ключові слова: *соціальна інфраструктура; механізми інвестиційного забезпечення; відбудова інфраструктури; публічні інвестиційні проєкти; державне фінансування, державно-приватне партнерство.*

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни в Україні значення соціальної інфраструктури суттєво посилилося, оскільки саме вона забезпечує базову життєдіяльність населення, підтримує функціонування економіки та створює передумови для відновлення територій. Водночас масштабні руйнування, зростання соціальних ризиків, структурні дисбаланси у доступі до послуг та обмеженість фінансових ресурсів сформували комплексну проблему інвестиційного забезпечення відбудови інфраструктури, що потребує системного наукового осмислення і практичного вирішення. Це зумовлює необхідність формування ефективних механізмів мобілізації, розподілу та використання інвестиційних ресурсів у соціальній сфері в умовах воєнних і

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

післявоєнних трансформацій. Сучасні виклики вимагають не вибіркового фінансування окремих об'єктів, а системного управління інвестиційними потоками, що передбачає інтеграцію державних, місцевих, міжнародних і приватних ресурсів та механізмів інвестування у межах єдиної моделі відбудови.

Аналіз досліджень та публікацій. Рівень наукового опрацювання механізмів інвестиційного забезпечення соціальної інфраструктури характеризується переважною орієнтацією на окремі інструменти фінансування. У працях українських науковців, зокрема Л. Беновської [5], Т. Горват, Ю. Балабана, О. Пайди [6], Н. Метеленко, В. Сумма, В. Шарапова, А. Сіліна [7] увага зосереджується на джерелах фінансування соціальної сфери, бюджетному забезпеченні, ролі територіальних громад та регіональному розвитку. Водночас механізми інвестиційного забезпечення розглядаються переважно опосередковано – через призму фінансових ресурсів, без формування цілісної системи їх функціонування.

У прикладному аспекті значний внесок у розвиток методик інвестиційного забезпечення зробили міжнародні інституції – Світовий банк, ОЕСР, ПРООН, які розробили підходи до оцінювання інвестиційних потреб відновлення інфраструктури та впровадження їх змішаного фінансування.

Аналіз наукових праць свідчить, що, попри наявність значного доробку українських економістів та розроблених численних методик міжнародних інституцій, питання формування цілісних механізмів інвестиційного забезпечення соціальної інфраструктури, особливо в умовах післявоєнного відновлення, залишається недостатньо розробленим і потребує подальшого системного дослідження.

Мета роботи. Метою статті є теоретичне обґрунтування та систематизація комплексу механізмів інвестиційного забезпечення відбудови соціальної інфраструктури України, що передбачає визначення джерел та інструментів фінансування, а також ідентифікацію рівня ефективності залучення відповідних механізмів інвестиційного забезпечення у практиці реалізації соціально інфраструктурних проєктів.

Виклад основного матеріалу. Стан соціальної інфраструктури України свідчить про значну інвестомісткість цієї сфери та наявність суттєвих структурних дисбалансів її розвитку за регіонами України. Високий рівень фізичного зносу, нерівномірність територіального розміщення та недостатній рівень інвестиційного оновлення сформували значний «інфраструктурний борг», який у поєднанні з воєнними руйнуваннями суттєво обмежує потенціал відновлення. У цьому контексті соціальна інфраструктура виконує функцію стабілізатора економіки, оскільки її розвиток сприяє пом'якшенню економічного спаду, підтриманню зайнятості та забезпеченню базових соціальних стандартів.

Ключовою проблемою відбудови соціальної інфраструктури є формування ефективної системи інвестиційного забезпечення, здатної покрити значні фінансові потреби та забезпечити узгодженість між джерелами фінансування і пріоритетами розвитку. Така система має базуватися на багатоканальному підході, який передбачає інтеграцію державних, місцевих,

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

міжнародних та приватних ресурсів із використанням відповідних механізмів фінансування у межах єдиної інституційної архітектури.

Відповідно до документу «Про затвердження Методики визначення джерел і механізмів фінансового забезпечення публічних інвестиційних проєктів та програм публічних інвестицій» (Наказ Міністерства Фінансів №131 від 28.92.2025 р.) механізмами фінансового забезпечення публічних інвестиційних проєктів визначено сукупність способів, інструментів і процедур залучення, поєднання і використання фінансових ресурсів для реалізації проєктів з урахуванням джерел фінансування, умов їх надання, розподілу ризиків і очікуваної ефективності [9]. Основною функцією механізмів інвестиційного забезпечення відбудови соціальної інфраструктури є ідентифікація та подолання інвестиційного розриву, який виникає внаслідок невідповідності між обсягами потреб у фінансуванні відбудови та доступними ресурсами.

Передумови результативного інвестування у соціальну інфраструктуру не лише визначають рамки її відновлення, але й залежать від рівня залученості ключових учасників процесу. До них належать органи державної та місцевої влади, міжнародні партнери, приватний сектор і громадянське суспільство, які спільно формують і реалізують відповідні інституційні та фінансові умови. Відтак оцінювання ефективності інвестиційної політики доцільно здійснювати крізь призму відповідальності, ролей і спроможності кожного із суб'єктів, які можуть використовувати конкретні механізми фінансування (табл. 1) [5].

У Методиці визначення джерел і механізмів фінансового забезпечення публічних інвестиційних проєктів та програм публічних інвестицій механізми фінансування представлені не ізольовано, а у прив'язці до відповідних джерел та суб'єктів, формуючи логічну систему їх застосування. Зокрема, бюджетні джерела (державні і місцеві бюджети) реалізуються через механізми прямих видатків у межах бюджетних програм, надання субсидій, трансфертів, а також державних цільових програм. Водночас бюджет може виступати не лише джерелом, а й інструментом стимулювання інших потоків через надання державної підтримки, зокрема у формі державних гарантій, співфінансування або покриття частини витрат проєктів.

Таблиця 1

Суб'єкти та механізми фінансового забезпечення інвестиційних проєктів відбудови соціальної інфраструктури України

№ з/п	Тип інвестора (суб'єкта)	Механізми інвестування	Проєкти
1.	Державні фінансові інституції України	Інфраструктурні фонди; Державні гарантії; Фонди відновлення;	Фінансування місцевих проєктів через ProZorro; Фонд регіонального розвитку;
2.	Органи місцевого самоврядування (ОМС)	Співфінансування з донорами; Емісія муніципальних облігацій; Концесії, ДПП.	Муніципальні лікарні; Дошкільні навчальні заклади та освітні простори; Відновлення адміністративних будівель.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Продовження табл. 1

№ з/п	Тип інвестора (суб'єкта)	Механізми інвестування	Проєкти
3.	Громадські організації, соціальні підприємства	Соціальне інвестування; Гранти/ фандрейзинг; Коінвестування фондами/донорами.	Інклюзивні культурні простори; Навчальні ініціативи; Центри реабілітації.
4.	Інституційні інвестори	Інвестиційні фонди; Пенсійні фонди; Страхові компанії; Суверенні інвестфонди	Соціальне житло; Центри первинної медицини; Професійно-технічна освіта.
5.	Національні приватні компанії	Локальні інвестиції; Спонсорство; Концесійні проєкти; Співпраця з ОМС.	Ремонт закладів освіти; Забезпечення медичних закладів; Транспортні проєкти.
6.	Місцевий бізнес та кооперативи	Мікроінвестування; Платформи колективного фінансування; Участь у фондах громади.	Малокомплектні школи; Енергоефективні проєкти у освітніх закладах; Центри зайнятості та реінтеграції.
7.	Платформи цифрового інвестування (crowdinvesting)	Онлайн-інвестування громадян або бізнесу в соціальні проєкти.	Соціальні будівлі; Навчальні простори; Установи для догляду за літніми людьми.
8.	Мультинаціональні компанії (MNSs)	CSR-програми; Соціальне партнерство; Постачання технологій, послуг; Пільгове кредитування.	Діджиталізація освіти; IT-інфраструктура у навчальних закладах; Соціальні програми для ВПО.
9.	Міжнародні фінансові інституції (Світовий банк, EIB, EBRD, IFC)	Кредити, гранти, технічна допомога; Гарантійні інструменти; Співпраця шляхом ДПП.	Реконструкція лікарень, шкіл, житла; Енергоефективні об'єкти; Соціальні послуги в громадах.
10.	Міжнародні донорські агентства (USAID, GIZ, JICA, UNOPS, Sida, DANIDA)	Цільові гранти; Програми підтримки реформ; Фінансування пілотних ініціатив.	Освітні платформи; Медицина в громадах; Розбудова цифрових сервісів.
11.	Міжнародні приватні банки та фонди (BlackRock, JP Morgan, Goldman Sachs)	Прямі інвестиції; Купівля соціальних облігацій; ESG/ impact-investing; Гарантування ризиків.	Муніципальні проєкти з відновлення; Створення безпечного житла; Дитячі установи.
12.	Українська діаспора та міжнародні громади	Краудфандинг; Пожертви та партнерські ініціативи.	Відбудова шкіл, клінік; Закупівля обладнання.

Дані сформовано з [5-9]

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

У структурі фінансування соціальної інфраструктури на сучасному етапі домінують державні ресурси, що реалізуються через централізовані програми, а також кошти міжнародних донорів у формі грантів, кредитів і технічної допомоги. Саме ці джерела забезпечують реалізацію найбільш масштабних проєктів відновлення [7]. Місцеві бюджети, хоча й відіграють важливу роль, мають обмежені можливості через втрату дохідної бази в багатьох громадах, що постраждали від воєнних дій.

Боргові джерела фінансування (кредити міжнародних фінансових організацій, банківські позики, випуск державних або муніципальних облігацій) пов'язуються з механізмами залучення ресурсів на умовах повернення, що передбачають формування відповідних зобов'язань та обслуговування боргу. У цьому випадку механізми можуть доповнюватися державними гарантіями або іншими інструментами зниження ризиків, що підвищує привабливість таких проєктів для кредиторів. Донорські та грантові джерела реалізуються через механізми безповоротного фінансування, технічної допомоги та програмної підтримки, що, як правило, орієнтовані на соціально значущі та післякризові проєкти. У межах цих джерел механізми можуть передбачати також поєднання з іншими формами фінансування, зокрема через співфінансування або інтеграцію у ширші інвестиційні програми [8].

Приватні інвестиції пов'язуються з механізмами державно-приватного партнерства (ДПП), коінвестування, корпоративного фінансування та іншими формами участі бізнесу у реалізації проєктів. У цьому контексті держава може застосовувати підтримуючі механізми (гарантії, компенсації, створення сприятливих умов), що забезпечує розподіл ризиків і підвищує інвестиційну привабливість [9]. Водночас приватний капітал поки що не є визначальним за обсягами, однак характеризується високим потенціалом ефективності, особливо у сферах, де бізнес може отримувати непрямі економічні або репутаційні вигоди, зокрема через механізми ДПП, корпоративні фонди та коінвестування.

У середньостроковій перспективі найбільш доцільною виглядає модель змішаного фінансування, в якій ключову роль відіграватимуть держава та міжнародні донори, доповнені активною участю приватного сектору та місцевих громад на засадах партнерства [6].

У розвинених країнах модернізація та діджиталізація соціальної інфраструктури активно здійснюється із застосуванням інструментів ДПП, державних фондів і субсидій, що реалізуються через електронні системи врядування та інфраструктуру даних. Водночас значного поширення набули механізми імпакт-інвестування та results-based financing (фінансування, орієнтованого на результат), зокрема соціальні облігації [1]. У реалізації інфраструктурних проєктів у світовій практиці посилюється роль венчурного капіталу, а також фінансування з боку національних інноваційних банків, які підтримують цифрові стартапи, спрямовані на впровадження технологічних рішень у соціальній сфері.

Ефективність застосування інвестиційних механізмів (рис. 1), значною мірою залежить від наявності міжнародної технічної допомоги. У цьому контексті провідні світові організації розробляють відповідні рамкові підходи до впровадження механізмів ДПП у соціальних проєктах. Світовий банк спільно з

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Міжнародною фінансовою корпорацією просуває концепцію People-First PPPs (людиноорієнтованого ДПП), пропонує PPPs Toolkit (інструментарій ДПП) для досягнення соціального ефекту, а також спеціалізовані рішення для післякризового впровадження ДПП у сферах охорони здоров'я, освіти та соціального житла [2; 3]. У свою чергу Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у принципах реалізації ДПП наголошує на необхідності чіткого розподілу ризиків, забезпечення прозорості контрактів і оцінювання соціальної вигоди, формуючи стратегічні орієнтири в межах підходу Infrastructure Management [4].

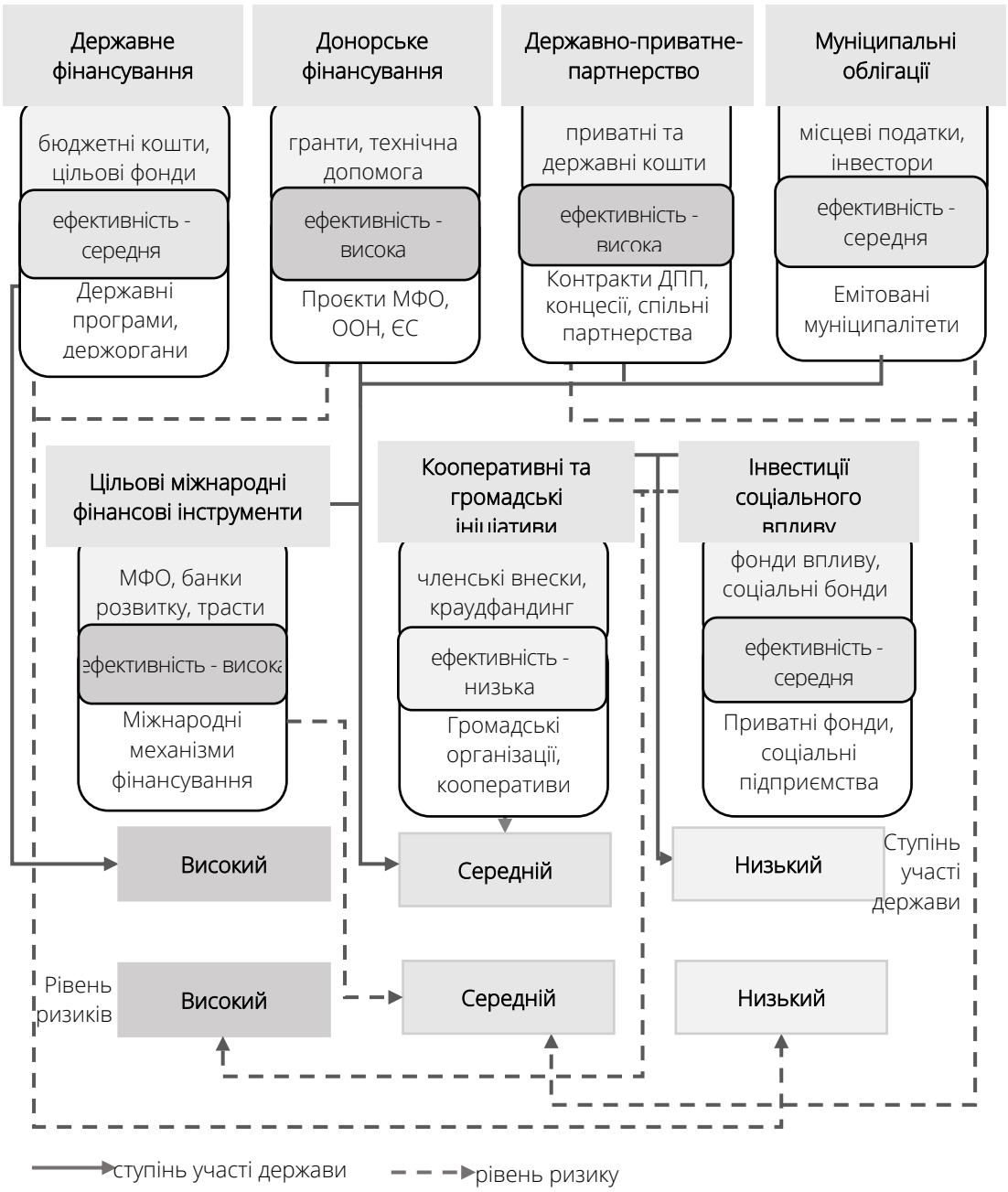

Рис. 1. **Типологія механізмів інвестування у соціальну інфраструктуру залежно від інституційної форми, участі держави, рівня ризиків та ефективності в існуючій світовій практиці**

Побудовано за [1-4]

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Таким чином, рекомендаційні підходи міжнародних інституцій свідчать про трансформацію ДПП з переважно фінансового інструменту у комплексний механізм соціального впливу в умовах післякризового відновлення. Загалом світовий досвід підкреслює важливість поєднання різних фінансових інструментів і ефективного розподілу ризиків, рівень яких відображено на рисунку 1. Схему побудовано на узагальненні міжнародної практики застосування цих механізмів у соціальному інвестуванні. Ризики оцінюються з урахуванням фінансових втрат для інвесторів або держави, імовірності невиконання проєктів та впливу політичної нестабільності, тоді як ефективність інструментів визначається за умовними показниками результативності реалізованих проєктів (тривалість реалізації, досягнення поставлених цілей і забезпечення сталого ефекту).

За теперішніх умов у практиці публічного інвестування в Україні приватний сектор та механізми ДПП залишаються недостатньо задіяними у фінансуванні соціальної інфраструктури через високі інвестиційні ризики, тривалі строки окупності проєктів та інституційні обмеження. Водночас у перспективі післявоєнного відновлення їх роль може суттєво зрости, особливо у секторах із потенціалом комерціалізації, що потребує удосконалення нормативно-правової бази, зниження ризиків та стимулювання інвесторів.

Висновки та пропозиції. Результати дослідження дозволяють виокремити ключові механізми інвестиційного забезпечення відбудови соціальної інфраструктури України. До них належать фіскально-бюджетні механізми; інституційно-партнерські механізми, що базуються на розвитку ДПП та міжсекторальної взаємодії; міжнародно-фінансові механізми, що включають ресурси МФО та донорів, а також інвестиційно-ринкові механізми, орієнтовані на залучення приватного капіталу та розвиток соціально відповідального інвестування. Комплексна реалізація систематизованих у роботі механізмів сприятиме не лише подоланню інвестиційного розриву фінансування, але й підвищенню ефективності реалізації інвестиційних проєктів, скороченню строків їх впровадження та посиленню адресності фінансування відповідно до потреб територіальних громад.

Список використаних джерел:

[1] World Bank. (2019). *Banking on Impact: What You Need to Know about Results-Based Financing*. World Bank Group. https://www.worldbank.org/en/news/feature/2019/06/28/banking-on-impact-what-you-need-to-know-about-results-based-financing
[2] CEPAL. (2020). *Public-private partnerships under the «people-first» approach.* Facilitation of Transport and Trade in Latin America and the Caribbean. https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/502bf4b2-825a-4dd9-8a62-47dc5f7e1edd/content
[3] World Bank. (2025). *Sector Specific Toolkits. Public Private Partnership*. World Bank Group: https://ppp.worldbank.org/sector-specific-toolkits
[4] OECD. (2020). *The OECD Infrastructure Toolkit*. Organisation for Economic Co-operation and Development. https://www.oecd.org/en/topics/infrastructure-governance.html
[5] Беновська Л. (2021). СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ІНТЕРЕСИ СТЕЙКХОЛДЕРІВ. *Галицький економічний вісник*, 2 (69), 14–23. https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/index.php?art=950

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[6] Горват Т., Балабан Ю., & Пайда О. (2024). ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У ПОВОЄННУ ВІДБУДОВУ УКРАЇНИ. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки),* 4 (53), 27–33. https://doi.org/10.32782/2519-884X-2024-53-3

[7] Метеленко Н., Сумма В. Шарапов В., & Сілін А. (2023). СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ. *Humanities Studies*, 17 (94), 190–199. https://doi.org/10.32782/hst-2023-17-94-20

[8] Міністерство економіки України. (2024). *Механізми фінансування інвестицій в Україні в рамках Ukraine Investment Framework (Ukraine Facility 2 pillar).* https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/ukraine-investment-framework.pdf

[9] Міністерство фінансів України. (2025). *Про затвердження Методики визначення джерел і механізмів фінансового забезпечення публічних інвестиційних проєктів та програм публічних інвестицій (Наказ № 131 від 28.02.2025 р.).* Верховна Рада України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0541-25#Text

INVESTMENT MECHANISMS FOR PROVIDING RECONSTRUCTION OF UKRAINE'S SOCIAL INFRASTRUCTURE

Nataliia Savina
Doctor of Economics, Professor
National University of Water and Environmental Engineering, Ukraine
Andrii Dobrovolskyi
Post-graduate Student
National University of Water and Environmental Engineering, Ukraine

Summary. *The article examines the investment support mechanisms for the Ukraine's social infrastructure reconstruction in the wartime and post-war transformations context. Key sources of financing, institutional mechanisms, and models for attracting investment in social infrastructure public investment projects are identified. The role of the state, territorial communities, and international partners in financing the national infrastructure reconstruction is revealed. The necessity of forming an integrated investment management system based on multi-channel financing is substantiated. The global experience in applying investment support mechanisms for social infrastructure is summarized with an emphasis on their risk levels (considering potential investor losses) as well as their implementation effectiveness and the sustainable outcomes achievement.*

Keywords: *social infrastructure; investment support mechanisms; infrastructure reconstruction; public investment projects; public financing, public-private partnership.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.056

МІЖНАЦІОНАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ДОТРИМАННЯ ДІЛОВОГО ПРОТОКОЛУ

Титаренко Любов Михайлівна
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин та туризму
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Україна

Чичкало-Кондрацька Ірина Борисівна
д-р. екон. наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та туризму
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Україна

Анотація. *Досліджено сучасні виклики у сфері міжнаціональних комунікацій та ролі ділового протоколу як інструменту забезпечення ефективної міжкультурної взаємодії в умовах глобалізації та цифровізації. Обґрунтовано, що міжнаціональні комунікації є ключовим механізмом взаємодії держав, міжнародних організацій, бізнесу та громадянського суспільства, особливо в контексті зростання глобальних ризиків, таких як геополітична нестабільність, кліматичні зміни, пандемії та економічні дисбаланси.*

Систематизовано підходи до розуміння сутності міжнаціональних комунікацій як багатовимірного процесу обміну інформацією між представниками різних культур і соціальних груп. Запропоновано класифікацію суб'єктів комунікації на первинних та вторинних, що дозволяє глибше розкрити їх функціональну роль у формуванні міжнародного дискурсу. Визначено чотири рівні реалізації міжнаціональних комунікацій: міждержавний (макрорівень), інституційний (мезорівень), професійно-міжгруповий, міжфірмовий та міжособистісний (мікрорівень), що відображає їх комплексний і багаторівневий характер. Особливу увагу приділено аналізу сучасних викликів, які впливають на ефективність комунікаційних процесів: інформаційне перевантаження, цифровізацію, гібридні формати взаємодії, багатомовність, культурні відмінності та стереотипи, а також необхідність розвитку кризових комунікацій.

Доведено, що діловий протокол виступає універсальним регулятором міжнаціональних комунікацій, який забезпечує узгодженість і передбачуваність взаємодії між різними акторами. Наголошується на необхідності адаптації протоколу до цифрового середовища, включаючи онлайн-комунікацію та дистанційні переговори. Запропоновано напрями вдосконалення комунікацій, зокрема розробку сучасних стандартів ділового протоколу, підвищення рівня міжкультурної компетентності фахівців, інтеграцію комунікативних навичок у професійну підготовку, розвиток кризових комунікацій та активне використання цифрових інструментів.

Ключові слова: *міжнаціональні комунікації, діловий протокол, цифровізація, глобалізація, комунікативні бар'єри.*

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації та інтенсивного розвитку міжнародного співробітництва міжнаціональні комунікації набувають особливої ваги. Вони виступають ключовим інструментом взаємодії держав, організацій, бізнес-структур та громадянського суспільства. Водночас трансформаційні процеси, пов'язані з цифровізацією, геополітичними конфліктами, зростанням міжкультурної різноманітності та інформаційною перенасиченістю, створюють нові виклики для ефективної комунікації. Особливого значення набуває дотримання норм ділового та дипломатичного протоколу як універсального механізму регулювання взаємодії між представниками різних культур. Недотримання цих норм може призводити до комунікативних бар'єрів, конфліктів та зниження ефективності міжнародної співпраці. Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного аналізу сучасних викликів у сфері міжнаціональних комунікацій та визначення ролі ділового протоколу у їх подоланні.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблематика міжнаціональних та міжкультурних комунікацій активно досліджується як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці. Сучасні дослідження акцентують увагу на впливі цифрових технологій, глобалізаційних процесів та трансформації комунікативних моделей [7]. Зокрема, у дослідженнях сучасних соціально-культурних комунікацій зазначається, що інформаційне перевантаження та швидкість поширення інформації ускладнюють глибоке сприйняття змісту комунікації. Це створює додаткові труднощі у міжкультурній взаємодії [2].

У працях з публічного управління [1; 6] підкреслюється, що комунікація є ключовою функцією управління та необхідною умовою реалізації державної політики, зокрема через налагодження взаємодії між органами влади та суспільством. Дослідження сучасних викликів державної служби також акцентують увагу на інформаційно-комунікативних аспектах діяльності, включаючи необхідність розвитку кризових комунікацій та адаптації до нових умов глобальної нестабільності [8; 9]. Окрему увагу приділено розвитку ділового протоколу, який трансформується під впливом інновацій та змін у сфері міжнародних відносин, зберігаючи при цьому свою базову функцію – регулювання взаємодії між суб'єктами комунікації [3; 4; 5]. Попри значну кількість досліджень, питання інтеграції традиційних норм протоколу у сучасні цифрові та міжкультурні комунікації потребує подальшого наукового осмислення.

Метою статті є дослідження сучасних викликів у сфері міжнаціональних комунікацій та визначення ролі ділового протоколу як інструменту забезпечення ефективної міжкультурної взаємодії в умовах глобалізації та цифровізації.

Виклад основного матеріалу Міжнаціональні комунікації охоплюють процеси обміну інформацією між представниками різних національних, культурних та соціальних груп. Вони реалізуються у політичній, економічній, освітній, культурній та інших сферах. Зарубіжні дослідники [8] визначають міжнаціональні комунікації як багатовимірну систему взаємодії між різними акторами світової політики, що охоплює як традиційні дипломатичні канали, так і інноваційні цифрові формати взаємодії. До найбільш актуальних глобальних викликів сучасності, вирішення яких безпосередньо залежить від ефективності

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

міжнаціональних комунікацій, належать зміни клімату та екологічні ризики, пандемії й інші загрози громадському здоров'ю, економічна диспропорція між країнами, а також геополітичні конфлікти і виклики міжнародній безпеці. Кожен із зазначених напрямів потребує узгоджених дій світової спільноти, що є неможливим без належно вибудуваних каналів комунікації на різних рівнях [9]. У цьому контексті особливої ваги набуває спроможність комунікацій забезпечувати оперативний обмін інформацією, координацію заходів та вироблення спільних рішень у кризових ситуаціях і під час надзвичайних подій глобального масштабу.

На основі аналізу літературних джерел [1-6] з метою систематизації суб'єктів міжнаціональних комунікацій запропоновано їх класифікувати за рівнем впливу та функціональною роллю, виокремлюючи первинних і вторинних акторів, а також виділено відповідні рівні комунікаційної взаємодії. На основі цього розроблено модель міжнаціональних комунікацій (рис. 1.).

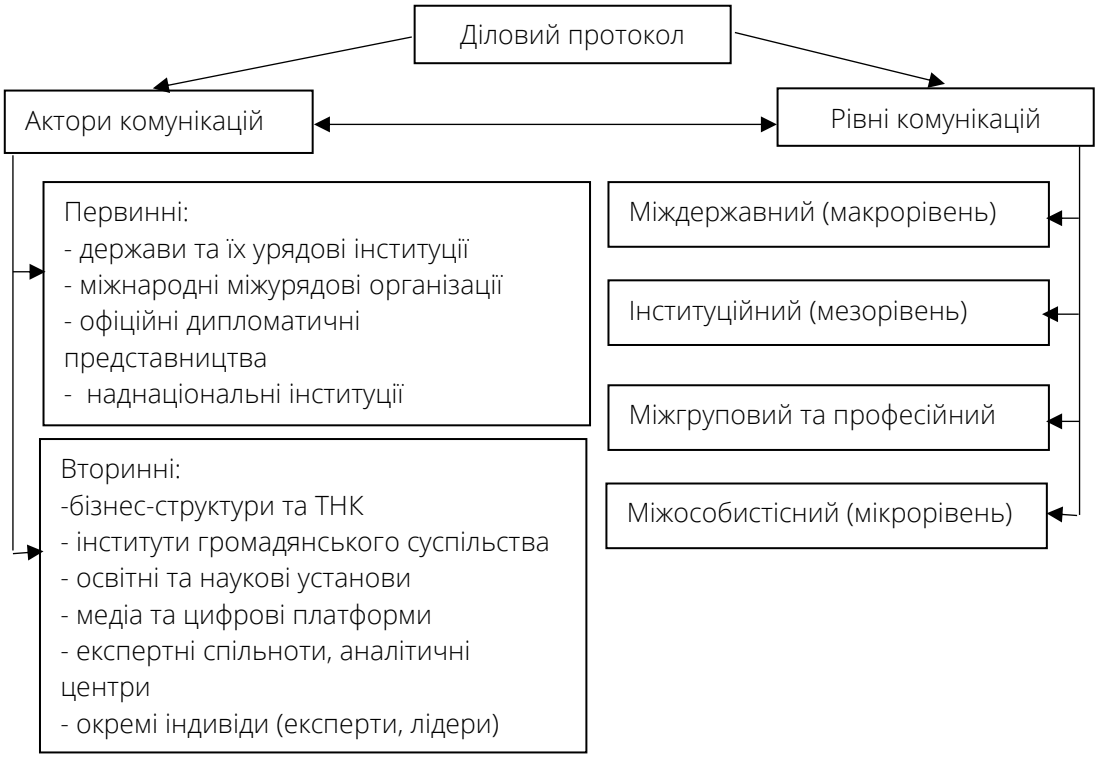

Рис. 1. Модель сучасних міжнаціональних комунікацій
[авторська розробка]

До первинних акторів належать суб'єкти, які безпосередньо формують порядок денний міжнаціональної взаємодії та приймають стратегічні рішення: держави та їх урядові інституції; міжнародні міжурядові організації; офіційні дипломатичні представництва; наднаціональні інституції. Ці актори визначають нормативно-правові рамки, політичні пріоритети та стратегічні напрями співпраці, а їх комунікація має офіційний і регламентований характер. Вторинні актори не формують безпосередньо політичні рішення, однак суттєво впливають на їх підготовку, реалізацію та сприйняття: бізнес-структури та транснаціональні корпорації; інститути громадянського суспільства; освітні та наукові установи; медіа та цифрові платформи; експертні спільноти та

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

аналітичні центри; окремі індивіди (експерти, лідери думок). Їх роль полягає у формуванні дискурсу, просуванні інтересів, забезпеченні зворотного зв'язку та впливі на громадську думку.

Міжнаціональні комунікації реалізуються на кількох взаємопов'язаних рівнях:

1. Міждержавний (макрорівень) охоплює взаємодію між державами та міжнародними організаціями. Характеризується високим рівнем формалізації, дотриманням ділового протоколу та стратегічним характером рішень.

2. Інституційний (мезорівень) включає взаємодію між організаціями різних країн: університетами, компаніями, громадськими організаціями. Цей рівень є більш гнучким і орієнтованим на реалізацію конкретних проєктів та партнерств.

3. Міжгруповий та професійний рівень передбачає комунікацію між професійними спільнотами, експертами, галузевими мережами. Важливу роль відіграють неформальні зв'язки та експертна взаємодія.

4. Міжособистісний (мікрорівень) охоплює безпосереднє спілкування між індивідами – представниками різних культур. Саме на цьому рівні найбільше проявляються: культурні відмінності, комунікативні бар'єри.

В умовах глобальних трансформацій міжнаціональні комунікації відіграють особливо важливу роль як інструмент координації дій і вироблення спільних рішень. До ключових характеристик ефективної міжнаціональної комунікації належать багаторівневість, міжкультурна орієнтованість, належне технологічне забезпечення та інституційна підтримка. Водночас сучасні комунікаційні процеси відзначаються високим рівнем інтерактивності, мультимедійності та конвергенції, що сприяє підвищенню ефективності взаємодії між учасниками глобальних процесів [8, с. 2–3]. Сучасний етап розвитку міжнаціональних комунікацій характеризується переходом до багаторівневих комунікацій, де поряд із традиційними каналами (дипломатія, офіційні зустрічі) активно використовуються цифрові платформи. Це сприяє розширенню можливостей взаємодії, але водночас ускладнює контроль за якістю комунікації.

Проведене дослідження свідчить, що сучасні міжнаціональні комунікації відбуваються під впливом різновекторних викликів [1; 2]. Зокрема:

– геополітична нестабільність: конфлікти та політична напруженість впливають на довіру між суб'єктами комунікації;

– кризові комунікації: необхідність швидкого реагування в умовах криз вимагає нових підходів до комунікативної діяльності;

– цифровізація та інформаційне перевантаження: швидке поширення інформації та її надлишок – ускладнюють процеси аналізу та прийняття рішень;

– культурні відмінності та стереотипи: різниця у цінностях, віруваннях, нормах поведінки та стилях комунікації може призводити до непорозумінь;

– гібридні формати взаємодії: поширення дистанційних та змішаних форматів комунікації змінює традиційні підходи до ділового спілкування;

– багатомовність: сторони повинні використовувати різні мови для спілкування з колегами, клієнтами та партнерами з різних країн. Це може призвести до непорозумінь та помилок, що можуть негативно вплинути на репутацію та спричинити втрати;

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

– технологічний розвиток: технологічні інструменти можуть мати різні формати та стандарти, що може створювати труднощі у взаємодії між різними акторами.

Діловий протокол є тим регуляторним механізмом, що пронизує всі рівні та типи взаємодії між акторами міжнаціональних комунікацій. Так, для первинних акторів (держави, міжнародні організації) протокол має формалізований і обов'язковий характер (дипломатичний протокол, офіційні процедури, ієрархія, статусність). Тоді як для вторинних акторів (бізнес, неприбуткові організації, освіта, медіа) протокол є більш гнучким інструментом, який адаптується до контексту (діловий етикет, міжкультурна чутливість, корпоративні стандарти). Це гнучкий інструмент, який за визначенням [3; 6] діловий протокол є системою норм, правил та стандартів поведінки, які регулюють взаємодію між суб'єктами комунікації та виконує відповідні функції (рис. 2).

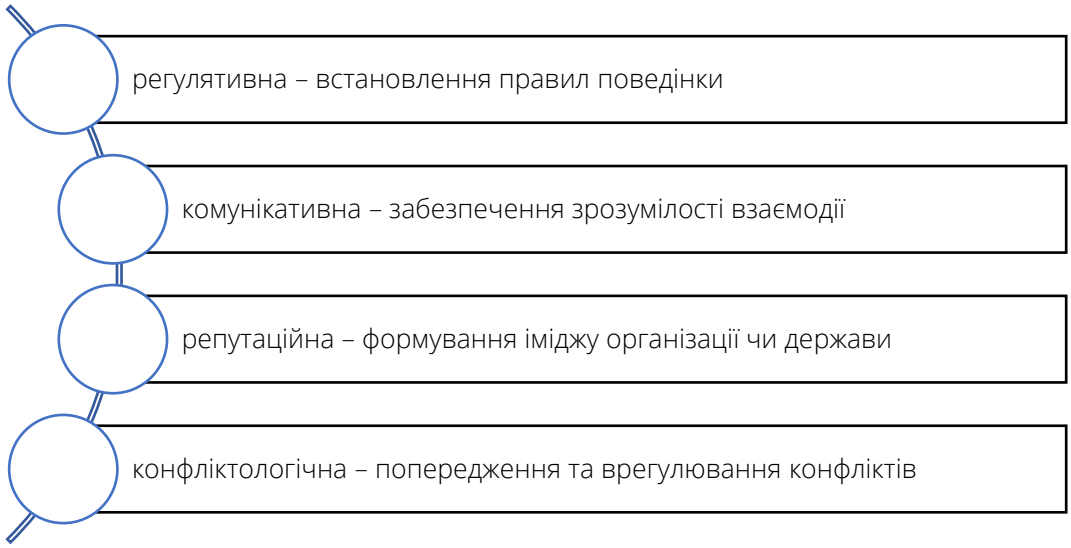

Рис. 2. **Функції ділового протоколу [6]**

Сучасні тенденції розвитку протоколу пов'язані з його адаптацією до цифрового середовища, що включає онлайн-зустрічі, електронне листування та дистанційні переговори. Так, в європейських країнах принцип обов'язковості застосування вимог етики і ділового протоколу під час комунікації поширюється на державних службовців, бізнес структури та неприбуткові організації [5]. У міжнаціональних комунікаціях дотримання протоколу має враховувати культурні особливості партнерів. Це включає: особливості невербальної комунікації; правила ділового етикету; традиції ведення переговорів; специфіку прийняття рішень. Ігнорування цих аспектів може призводити до втрати довіри та ефективності співпраці. В умовах глобалізації особливого значення набуває концепція міжкультурної компетентності, яка передбачає здатність ефективно взаємодіяти з представниками різних культур. Для цього створюють відповідні дипломатичні мережі включно з посольствами, консульствами, постійними місіями та іншими представництвами. Згідно з даними Global Diplomacy Index-2024, найбільш широкі дипломатичні мережі має Китай, на 2-му місці – США (табл. 1).

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Таблиця 1

Топ-10 країн за кількістю дипломатичних представництв

Країна	Загальна кількість місій	Посольства	Консульства	Постійні представництва	Інші
1	2	3	4	5	6
Китай	274	173	91	8	2
США	271	168	83	11	8
Туреччина	252	145	93	12	2
Японія	251	152	66	10	23
Франція	249	158	72	18	1
Росія	230	143	74	10	3
Велика Британія	225	156	51	11	7
Німеччина	217	148	56	11	2

дані сформовано з [7]

Аналіз сучасного стану міжнародних комунікацій показує необхідність системного підходу до розвитку комунікативної інфраструктури, який враховує як технологічний потенціал, так і людський фактор. Важливо підтримувати баланс між впровадженням інноваційних рішень і дотриманням етичних принципів міжнародної взаємодії. Ефективність комунікацій значною мірою визначається здатністю різних учасників міжнародних відносин адаптуватися до нових форматів взаємодії та розвивати необхідні компетенції. Існує потреба в подальшому вдосконаленні механізмів міжнародної комунікації, зокрема через створення інтегрованих платформ для багатостороннього діалогу та посилення координації між різними рівнями прийняття рішень. Це забезпечить більш ефективне реагування на глобальні виклики та сформує надійну основу для сталого розвитку міжнародного співробітництва.

Подальший розвиток міжнаціональних комунікацій пов'язаний із наступними факторами: інтеграцією цифрових технологій; розвитком штучного інтелекту у сфері перекладу; формуванням нових стандартів ділового протоколу; посиленням ролі міжкультурної освіти; використання новітніх технологій та інструментів для підвищення ефективності та точності аналізу даних та виявлення тенденцій у міжнародних комунікаціях. Інноваційні підходи до комунікації дозволяють підвищити ефективність взаємодії та зменшити ризики непорозумінь.

Висновки та пропозиції. У результаті дослідження встановлено, що міжнаціональні комунікації є складним багаторівневим процесом, який зазнає суттєвих трансформацій під впливом глобалізації, цифровізації та соціально-політичних змін. Класифікація акторів міжнаціональних комунікацій передбачає їх поділ на первинних, які формують стратегічний порядок денний і приймають рішення, та вторинних, що впливають на процеси їх підготовки, реалізації та суспільного сприйняття. Водночас міжнаціональні комунікації здійснюються на макро-, мезо- та мікрорівнях, що відображає багатовимірність і комплексний характер сучасної міжкультурної взаємодії.

Основними викликами міжнаціональних комунікацій є інформаційне перевантаження, культурні відмінності, геополітична нестабільність та

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

необхідність адаптації до нових форматів комунікації. Діловий протокол у системі міжнаціональних комунікацій виконує функцію універсального регулятора, який забезпечує узгодженість взаємодії між акторами різного рівня. Його специфіка варіюється залежно від рівня комунікації: від жорстко формалізованих дипломатичних норм на макрорівні до гнучких моделей поведінки та міжкультурної компетентності на мікрорівні.

Доцільно запропонувати такі напрями вдосконалення міжнаціональних комунікацій:

1) розробка сучасних стандартів дипломатичного протоколу з урахуванням цифровізації;

2) підвищення рівня міжкультурної компетентності фахівців;

3) інтеграція комунікативних навичок у систему професійної підготовки;

4) розвиток кризових комунікацій у міжнародному середовищі;

5) використання цифрових інструментів для підвищення ефективності взаємодії.

Таким чином, ефективне поєднання традиційних норм ділового протоколу з інноваційними підходами до комунікації є ключовою умовою успішної міжнаціональної взаємодії у сучасному світі. Сучасний розвиток міжнаціональних комунікацій показує, що технологічні інновації дедалі більше впливають на ефективність взаємодії між учасниками глобальної політики. Використання штучного інтелекту, аналізу великих даних та інших передових технологій допомагає покращити прогнозування та запобігання глобальним загрозам, координувати міжнародні зусилля та ухвалювати спільні рішення. Водночас необхідно підтримувати баланс між можливостями технологій і етичними аспектами застосування нових комунікаційних інструментів.

Список використаних джерел:

[1] Баценко, Л. М. & Галенін, Р. В. (2023). Сучасні виклики теорії та практики міжнародних комунікацій в системі адміністративного управління організації в умовах сталого розвитку: системний підхід. *Збірник наукових праць ДУІТ. Серія «Економіка і управління»*, (53), 58-66. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.53

[2] Дяченко, Н.Л. & Горжуй, Д. С. (2024). Аналіз взаємодії мов та культур у міжнаціональних комунікаціях з урахуванням впливу культурних різниць. *Вісник науки та освіти*, 5(23), 246-260. https://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/12036/12097

[3] Петрова, Н.О. (2025). Міжнародно-правове регулювання дипломатичного протоколу та етикету: сучасні тенденції та перспективи. *Аналітично-порівняльне правознавство,* (3). https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.53

[4] Фліссак, К. (2025). Міжнародне право і імперативи економічної дипломатії в умовах турбулентності міжнародних відносин. *Актуальні проблеми правознавства*, 2 (42), 69-76.

[5] Чичкало-Кондрацька, І.Б. & Титаренко, Л.М. (2023). Засади етики та ділового протоколу в країнах ЄС. *Ефективна економіка*, (8). http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.8.2

[6] Юрченко, О. (2024). Публічна дипломатія як форма міжнародних комунікацій, її роль у формуванні іміджу України. *Економіка та суспільство*, (64). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-124

[7] Geneva Graduate Institute (2025). Diplomacy Today, (17). https://globalchallenges.ch/issue/17/figure/the-20-countries-with-the-most-diplomatic-missions-in-the-world-in-2024/?utm_source=chatgpt.com

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[8] Hedling, E. & Bremberg, N. (2021). Practice Approaches to the Digital Transformations of Diplomacy: Toward a New Research Agenda. *International Studies Review,* (23), 1595-1618. https://doi.org/10.1093/isr/viab027
[9] World Economic Forum (2024, January 10). These are the biggest global risks we face in 2024 and beyond. https://www.weforum.org/stories/2024/01/global-risks-report-2024/

INTERNATIONAL COMMUNICATION: CURRENT CHALLENGES AND ADHERENCE TO BUSINESS ETIQUETTE

Liubov Tytarenko
Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of International Economic Relations and Tourism
Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic National University, Ukraine
Iryna Chychkalo-Kondratska
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of International Economic Relations and Tourism
Yuriy Kondratyuk Poltava Polytechnic National University, Ukraine

Summary. *This study examines contemporary challenges in the field of international communications and the role of business etiquette as a tool for ensuring effective intercultural interaction in the context of globalization and digitalization. It is argued that international communications are a key mechanism for interaction among states, international organizations, business, and civil society, especially in the context of growing global risks such as geopolitical instability, climate change, pandemics, and economic imbalances.*
Approaches to understanding the essence of international communication as a multidimensional process of information exchange between representatives of different cultures and social groups have been systematized. A classification of communication actors into primary and secondary actors is proposed, allowing for a deeper exploration of their functional role in shaping international discourse. Four levels of inter-national communication implementation have been identified: interstate (macro level), institutional (meso level), professional-intergroup, and interpersonal (micro level), reflecting their complex and multi-level nature. Particular attention is paid to the analysis of contemporary challenges affecting the effectiveness of communication processes: information overload, digitalization, hybrid interaction formats, multilingualism, cultural differences and stereotypes, as well as the need to develop crisis communications.
It has been demonstrated that business protocol serves as a universal regulator of cross-cultural communication, ensuring consistency and predictability in interactions among various actors. The paper emphasizes the need to adapt protocol to the digital environment, including online communication and remote negotiations. Areas for improving communication are proposed, including the development of modern business protocol standards, enhancing the intercultural competence of professionals, integrating communication skills into professional training, developing crisis communication, and actively utilizing digital tools.
Keywords: *international communication, business protocol, digitalization, globalization, communication barriers.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 17.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.057

ОБГРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО АГРОВИРОБНИЦТВА

Ковшун Наталія Едуардівна
д-р екон. наук, професор
Національний університет водного господарства та природокористування, Україна

Слесарчук Олександр Петрович
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Національний університет водного господарства та природокористування, Україна

Анотація. *У статті досліджено процеси формування стратегічних напрямів інноваційного розвитку підприємств зернового агровиробництва в сучасних макроекономічних умовах. Здійснено аналіз динаміки виробництва базових сільськогосподарських культур в Україні за період 2013–2024 рр. Виявлено ключові детермінанти, що спричинили структурні зсуви в галузі, зокрема критичне зростання логістичних витрат та зміну видової структури посівів на користь високомаржинальних олійних культур. Обґрунтовано, що перехід до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку потребує комплексної модернізації, де ключовим драйвером виступає забезпечення фінансово-економічної транспарентності агропідприємств в умовах цифрової економіки. Сформовано систему стратегічних напрямів інноваційного розвитку, що охоплює цифровізацію управління, розвиток інфраструктури глибокої переробки, впровадження технологій точного землеробства (AgTech) та підвищення інвестиційної привабливості через прозорість фінансової звітності.*

Ключові слова: *інноваційний розвиток, зернове виробництво, аграрний сектор, фінансово-економічна транспарентність, цифрова економіка, логістична рента, точне землеробство, глибока переробка.*

Зернове агровиробництво є однією з ключових складових аграрного сектору економіки України, яка визначає рівень продовольчої безпеки держави, формує значну частку експортного потенціалу та впливає на макроекономічну стабільність. Виробництво зернових культур традиційно виступає базисом розвитку всього агропромислового комплексу, забезпечуючи як внутрішні потреби, так і інтеграцію України у світові продовольчі ринки. В умовах глобалізації, посилення конкуренції на міжнародних ринках, кліматичних змін та зростання вимог до якості продукції особливої ваги набуває інноваційний розвиток зернового виробництва. Сучасний етап функціонування аграрного сектору характеризується необхідністю впровадження новітніх технологій. Разом із тим, ефективність функціонування зернового агровиробництва значною мірою залежить від стратегічного управління інноваційними процесами, що передбачає

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

визначення пріоритетних напрямів розвитку, формування інноваційної інфраструктури та забезпечення належного рівня інвестиційної підтримки.

Проблематика інноваційного розвитку аграрного сектору економіки в умовах сучасних викликів посідає провідне місце у вітчизняних та зарубіжних наукових дослідженнях. Теоретико-методологічні засади інноваційного забезпечення сільського господарства ґрунтовно висвітлено у працях Ю. Лупенка та О. Захарчука [2], тоді як сучасний стан та перспективи інноваційного розвитку вітчизняного агросектору розкрито у дослідженнях Ю. Негоди та І. Новак [3]. Специфічні аспекти технологічної модернізації, зокрема впровадження систем точного землеробства, знайшли відображення у роботах А. Бурляй та Б. Охрименка [1]. Попри значний обсяг наукових напрацювань, сучасні трансформаційні процеси зумовлюють необхідність подальшого розвитку та оновлення концептуальних підходів. Зокрема, недостатньо опрацьованою залишається проблема комплексної інтеграції стратегій технологічних інновацій із завданнями забезпечення фінансово-економічної транспарентності підприємств як цілісного напряму інноваційного розвитку зернового виробництва в умовах тривалої логістичної нестабільності.

Метою статті є наукове обґрунтування стратегічних напрямів інноваційного розвитку зернового агровиробництва на основі аналізу сучасних структурних трансформацій галузі та впливу логістичних детермінант, що передбачає перехід до високомаржинальних моделей господарювання та забезпечення фінансово-економічної транспарентності підприємств в умовах цифрової трансформації економіки.

Для формування обґрунтованої стратегії інноваційного розвитку необхідно проаналізувати ретроспективну динаміку ключових показників галузі. Проведений аналіз обсягів інноваційної та виробничої діяльності в Україні свідчить про циклічність розвитку зернового сегменту. Так, аналіз офіційних статистичних даних засвідчує суттєву трансформацію динаміки зерновиробництва (табл. 1). Упродовж 2015–2021 років спостерігалася стійка висхідна тенденція обсягів виробництва, кульмінацією якої стало досягнення пікового рівня у 2021 році – 86,0 млн т зернових і зернобобових культур. Водночас у 2022 році зафіксовано різке скорочення виробництва до 53,9 млн т (приблизно на 37 % у річному вимірі), що є прямим наслідком повномасштабної збройної агресії. У 2023 році відбулося часткове відновлення показників – до 59,8 млн т (близько 11 % порівняно з попереднім роком), що свідчить про формування адаптаційних механізмів у функціонуванні аграрного сектору.

Таблиця 1

Основні показники розвитку зернового виробництва в Україні

Рік	Валовий збір зернових і зернобобових, млн т	Урожайність, ц/га	Посівні площі зернових і зернобобових, млн га
2019	75,1	49,1	15,318
2015	60,1	41,1	14,739
2016	66,1	46,1	14,401
2017	61,9	42,5	14,624
2018	70,1	47,4	14,839
2020	64,9	42,5	15,392

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Продовження табл. 1

Рік	Валовий збір зернових і зернобобових, млн т	Урожайність, ц/га	Посівні площі зернових і зернобобових, млн га
2021	86,0	53,9	15,995
2022	53,9	45,8	12,171
2023	59,8	55,2	10,985
2024	56,2	50,6	11,1

Джерело: побудовано автором на основі даних [4]

Паралельно трансформацій зазнали і показники врожайності. Зокрема, після досягнення рівня 53,9 ц/га у 2021 році спостерігалося їх зниження до 45,8 ц/га у 2022 році (приблизно на 15 %), тоді як у 2023 році відбулося зростання до 55,2 ц/га (близько 21 % порівняно з попереднім роком). Зазначена динаміка підтверджує, що скорочення обсягів виробництва у 2022 році було зумовлене сукупною дією як екстенсивних чинників (зменшення посівних площ), так і інтенсивних (зниження продуктивності внаслідок погіршення агрометеорологічних умов, дефіциту матеріально-технічних ресурсів, а також безпосереднього впливу воєнних дій). Водночас відновлення показників у 2023 році доцільно інтерпретувати як результат часткової технологічної адаптації агровиробників і просторової трансформації аграрного виробництва, що проявилася у його зміщенні до відносно безпечніших регіонів.

Узагальнення результатів аналізу виробництва основних сільськогосподарських культур свідчить про суттєві структурні трансформації аграрного сектору України, зумовлені поєднанням технологічного розвитку та впливом екзогенних шоків. У 2015–2021 рр. спостерігалася висхідна динаміка валових зборів ключових культур, насамперед кукурудзи та пшениці (рис.1), що було забезпечено розширенням посівних площ і підвищенням урожайності (рис.2). Водночас виробництво ячменю залишалося відносно стабільним із тенденцією до скорочення посівів, а соя характеризувалася більшою варіативністю показників.

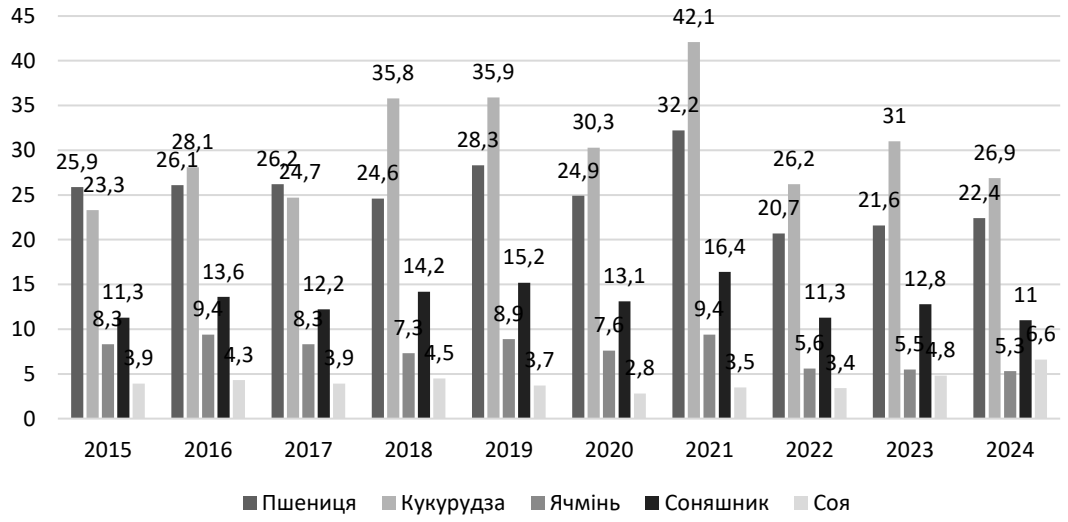

Рис. 1. Валовий збір зернових та олійних культур в Україні за період 2015-2024 рр., млн. т

Джерело: побудовано автором на основі даних [4]

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

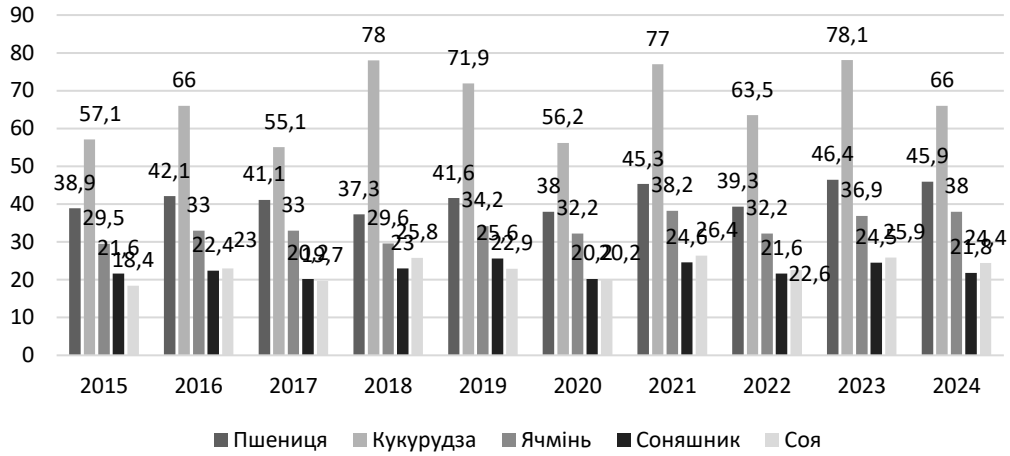

Рис. 2. Урожайність зернових та олійних культур в Україні за період 2015-2024 рр., ц/га

Джерело: побудовано автором на основі даних [4]

Проте поглиблений аналіз динаміки галузі дозволяє ідентифікувати фундаментальну трансформацію видової структури посівів, яка виражається у виразному переході від зернової моделі виробництва до олійної [5]. Традиційне домінування великотоннажних зернових культур, таких як пшениця та кукурудза, поступово поступається місцем розширенню площ під олійними та бобовими культурами, зокрема соєю та соняшником. Цей структурний зсув не є випадковим, а виступає стратегічною адаптацією аграрного сектору до нових макроекономічних реалій. Поступове заміщення зернової групи в структурі посівів свідчить про переорієнтацію вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на модель господарювання, що базується на диверсифікації ризиків та пошуку більш сталих джерел доходу.

Економічним підґрунтям такої трансформації стала критична деформація ринкової кон'юнктури, за якої вирощування традиційних зернових культур втратило свою доцільність через аномально високу вартість логістики. Наприклад, спостерігається високий рівень виробничих витрат на вирощування кукурудзи, при цьому ключовим чинником їх формування виступають логістичні та поствиробничі витрати (рис.3). Порівняно з Аргентиною та Бразилією, структура витрат в Україні є більш зміщеною у бік транспортування та зберігання, тоді як у цих країнах домінують витрати на виробничі ресурси.

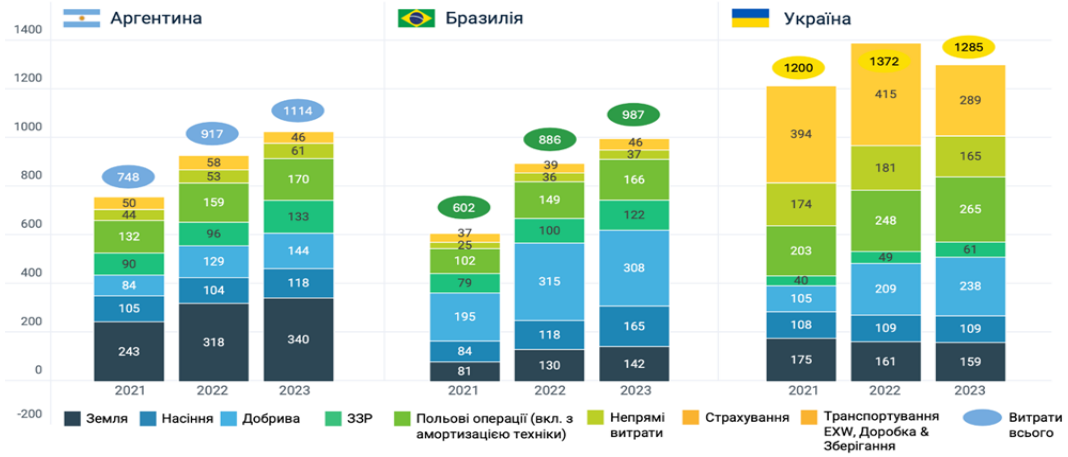

Рис. 3. Виробничі витрати кукурудзи, дол. США/га [5]

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Так, в умовах воєнного стану та обмеженої пропускної здатності експортних шляхів логістична рента стала ключовим фактором збитковості зернової групи у 2022–2023 роках. Олійні культури, на противагу зерновим, мають значно вищу ціну за одиницю ваги, що забезпечує їм вищу питому додану вартість [5]. Оскільки вартість доставки тонни вантажу зросла в рази, висока питома вага транспортної складової у кінцевій ціні реалізації дешевої кукурудзи чи пшениці фактично нівелює весь потенційний прибуток. Водночас для дорогої сої чи ріпаку логістичне навантаження залишається в межах прийнятної рентабельності, що й зумовлює стійку тенденцію до пріоритетного розвитку олійного сегменту як запоруки збереження фінансової стабільності аграрної галузі України.

Як економічно виправдана реакція, аграрії почали масово переходити на вирощування сої, соняшнику та ріпаку. Олійні культури мають значно вищу ціну за тонну. За однакових витрат на транспортування однієї тонни вантажу, частка логістики у кінцевій вартості реалізації сої є прийнятною і дозволяє генерувати прибуток. Динаміка площ під соєю є яскравим підтвердженням: з 1,3 млн га у 2021 році площі зросли до 2,7 млн га у 2024 році (валовий збір збільшився з 3,5 до 6,0 млн т). Це явище свідчить про зародження інноваційного управлінського підходу: перехід від моделі максимізації валу до моделі «логістичної оптимізації маржинальності» [5].

Технологічна модернізація зернового виробництва вимагає колосальних капіталовкладень. В умовах дефіциту внутрішніх оборотних коштів та дорогого банківського кредитування, залучення зовнішніх інвестицій (як іноземного капіталу, так і грантових програм від міжнародних донорів) стає життєвою необхідністю. Однак, ключовим бар'єром на шляху інвестицій залишається низький рівень довіри інвесторів [2]. Саме тому фундаментальним напрямом інноваційного розвитку стає забезпечення фінансово-економічної транспарентності підприємств. В епоху цифрової економіки транспарентність (прозорість) не обмежується простою публікацією фінансової звітності. Вона передбачає імплементацію комплексних ERP-систем (Enterprise Resource Planning), автоматизацію управлінського обліку та цифровізацію всіх ланцюгів створення вартості – від поля до кінцевого покупця.

Інноваційні агропідприємства повинні впроваджувати технології блокчейн для трекінгу походження зерна, що дозволяє не лише підтвердити екологічність продукції (відповідно до вимог European Green Deal), а й зробити фінансові потоки абсолютно прозорими для кредиторів. Розвиток фінансово-економічної транспарентності в умовах цифрової економіки виступає гарантом зниження інвестиційних ризиків, здешевлення вартості залученого капіталу та формування довгострокової довіри між стейкхолдерами. Цифровізація обліку мінімізує корупційні ризики, оптимізує податкове планування та виводить підприємство на якісно новий рівень корпоративного управління [6].

Поряд з управлінськими та фінансовими інноваціями, стратегія розвитку зернового агровиробництва повинна фокусуватися на таких напрямках [1; 3]:

1. Впровадження систем точного землеробства (Precision Agriculture). У зв'язку зі зростанням вартості матеріально-технічних ресурсів (пального, добрив, засобів захисту рослин), інноваційний розвиток має базуватися на

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

технологіях оптимізації. Точне землеробство, що включає диференційоване внесення добрив, моніторинг стану посівів за допомогою супутникових даних та БПЛА, картинг урожайності та використання техніки з автопілотами, дозволяє зменшити витрати на 15–25% при одночасному збереженні рівня продуктивності.

2. Розбудова потужностей з глибокої переробки зерна. Експортно-сировинна модель є вразливою до коливань цін та логістичних криз. Стратегічним пріоритетом для українського АПК є формування доданої вартості всередині країни. Інноваційні інвестиційні проєкти повинні спрямовуватися на будівництво заводів з виробництва біоетанолу, глютену, крохмалів, амінокислот та комбікормів. Тонна переробленої продукції не лише коштує в рази дорожче за сировину, а й вимагає значно менших логістичних потужностей для експорту на одиницю вартості.

3. Кліматично оптимізоване сільське господарство. Зміни клімату вимагають інновацій у насінництві та сівозміні. Розробка та впровадження посухостійких гібридів, технологій мінімального обробітку ґрунту (No-Till, Mini-Till), які дозволяють зберігати вологу та зменшувати викиди вуглецю, є необхідною умовою забезпечення сталого розвитку зернового виробництва у довгостроковій перспективі.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що вітчизняне зернове агровиробництво перебуває на етапі глибокої структурної трансформації. Екстенсивні фактори зростання вичерпано, а вплив глобальних та локальних викликів (логістичні обмеження, зростання собівартості) робить традиційну сировинну модель неефективною. Трансформація видової структури посівів на користь олійних та бобових культур є першим індикатором переходу аграріїв до моделі логістичної та фінансової оптимізації, що зумовлює формування комплексних стратегічних напрямів інноваційного розвитку.

Такі напрями охоплюють як виробничо-технологічний, так і управлінсько-фінансовий рівні, передбачаючи технологічну інтенсифікацію через впровадження інструментів точного землеробства з метою мінімізації витрат і раціоналізації використання ресурсів, диверсифікацію діяльності шляхом розвитку глибокої переробки зерна для створення продукції з високою доданою вартістю та зниження логістичних ризиків, а також інституційну модернізацію, ключовим елементом якої є забезпечення фінансово-економічної транспарентності підприємств на основі цифровізації бізнес-процесів, що виступає необхідною передумовою залучення міжнародних інвестицій та реалізації інноваційних трансформацій.

Список використаних джерел:

[1] Бурляй, А. П., Охрименко, Б. О. (2021). Точне землеробство як напрям модернізації аграрного виробництва. Modern Economics, № 29. 29–34. https://doi.org/10.31521/modecon.V29(2021)-05

[2] Лупенко, Ю. О., Захарчук, О. В. (2018). Інвестицыйне забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства України. Економіка АПК, № 11. 9–18. https://doi.org/10.32317/2221-1055.201811009

[3] Негода, Ю. В., Новак, І. М. (2023). Інноваційне забезпечення аграрного сектору України. Економіка та суспільство, № 50. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-40

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[4] Площі, валові збори та урожайність сільськогосподарських культур за їх видами та по регіонах. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/
[5] Рентабельність сільгоспкультур в Україні (2021–2026 рр.): економіка виживання та розрахунку. Latifundist.com. URL: https://latifundist.com/analytics/37-rentabelnist-silgospkultur-v-ukrayini-20212026-rr-ekonomika-vizhivannya-ta-rozrahunku
[6] Ukraine: Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2025 – OECD. (2025). URL: https://www.oecd.org/en/publications/2025/10/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2025_354e7040/full-report/ukraine_0e71d61e.html
[7] Ukraine: Impact of the war on agricultural enterprises – Findings of a nationwide survey, October–November 2024. (2025). FAO. Rome. https://doi.org/10.4060/cd6216en/

SUBSTANTIATION OF STRATEGIC DIRECTIONS FOR THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF GRAIN AGRICULTURAL PRODUCTION

Kovshun Natalia Eduardivna
Dr. Econ. Doctor of Science, Professor
National University of Water and Environmental Management, Ukraine
Slesarchuk Oleksandr Petrovych
applicant for the third (educational and scientific) level of higher education
National University of Water and Environmental Management, Ukraine

Summary. *The article examines the processes of forming strategic directions for the innovative development of grain-producing agricultural enterprises under contemporary macroeconomic conditions. A comprehensive analysis of the production dynamics of key agricultural crops in Ukraine for the period 2013–2024 is conducted. The study identifies the main determinants that have caused structural shifts in the sector, in particular the critical increase in logistics costs and changes in the crop structure in favor of high-margin oilseed crops.*
It is substantiated that the transition to an innovation-driven development model requires comprehensive modernization, in which ensuring the financial and economic transparency of agricultural enterprises in the context of the digital economy serves as a key driver. A system of strategic directions for innovative development has been developed, encompassing management digitalization, the development of deep processing infrastructure, the implementation of precision agriculture technologies (AgTech), and the enhancement of investment attractiveness through transparent financial reporting.
Keywords: *innovative development, grain production, agricultural sector, financial and economic transparency, digital economy, logistics rent, precision agriculture, deep processing*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 20.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

International scientific journal «Grail of Science» | № 67 (May 2026)
ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.058

ПЛАНУВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ТУРБУЛЕНТНИХ УМОВАХ

Крамський Сергій Олександрович
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна

Захарченко Олег Володимирович
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри маркетингу, фінансів, банківської справи та страхування
Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова, Україна

Анотація. *Турбулентність в умовах військового впливу в Україні має перманентний характер соціально-економічного виміру. У контексті переходу до ринкової економіки, регулювання соціально-економічних процесів здійснюється переважно через непрямі методи та нормативи, які не є обов'язковими для суб'єктів ринку. Прямий вплив реалізується головним чином через державний бюджет. Регулюючий ефект планів та програм забезпечується шляхом встановлення для установ, підприємств усіх форм власності лімітів на використання природних ресурсів, нормативів плати за них, орендної плати за землю, земельного податку, а також штрафів за забруднення довкілля та неефективне використання ресурсів. Вона також враховує конкурентоспроможність вітчизняної економіки, під час військового стану, оцінку поточного рівня розвитку та вплив зовнішніх політичних, економічних та інших факторів, а також очікувані тенденції. Негативні наслідки з неефективного планування є державні цільові програми, які створюються для того, щоб реалізувати державну політику у найважливіших соціально-економічних сферах сталого розвитку України.*

Ключові слова: *планування, соціально-економічне управління, бюджет, публічний сектор, місцеве самоврядування, сталий розвиток, турбулентність.*

Постановка проблеми. Триваюча військова агресія росії на протязі останніх чотирьох років проти України, негативно впливає на прогнозування соціально-економічного розвитку України. Відповідно із концепцією переходу України до ринкової економіки, індикативне планування розуміється як система рекомендацій, які не є обов'язковими для суб'єктів ринку. Воно передбачає скоординовані та взаємопов'язані непрямі інструменти впливу на суб'єктів публічної влади та розробку планів соціально-економічного розвитку. Оцінка впливу очікуваних змін у зовнішній політиці та економіці на внутрішній стан воюючої країни проти агресора. Часто існувало хибне уявлення, що відмова від директивного планування означає повну відмову від централізованого

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

управління економікою. Навпаки, саме директивність призвела до поступової втрати контролю центру над соціально-економічним розвитком України. Що саме, на сьогодні повинна містити програма економічного і соціального розвитку - аналіз минулого та поточного стану економіки та соціальної сфери країни, а також визначення основних проблем.

Актуальність та постановка проблеми дослідження. Розробка прогнозних та програмних документів базується на комплексному аналізі демографічної ситуації, ефективності використання природних, виробничих, науково-технічних та трудових ресурсів. Зосередити необхідні ресурси (фінансові, матеріальні, технічні, людські, наукові) на ключових напрямках. Ключові макроекономічні показники, обсяги інвестицій, державні замовлення та інші важливі дані, що характеризують економічний та соціальний розвиток. Скоординувати дії різних державних органів (регіональних, місцевих, ОТГ), а також підприємств і установ для вирішення найактуальніших проблем.

Аналіз досліджень та публікацій. За таких умов спостерігалися небажані явища: стабільне уповільнення темпів зростання національного доходу, значне накопичення запасів та незавершеного будівництва, а також зростання кількості публікацій, які залишалися незаповненими. Значна кількість наукових робіт, авторами яких є Дарушин О.В.[1,3,4,7,9], Павленко О.П.[2], Євдокімова О.М. [6], Целлєр В.І.[8,10], інші дослідники. Науковцями аналізуються програми, які охоплюють ОТГ, розраховані на тривалий період і реалізуються за участю як центральних, так і місцевих органів публічної влади. Були визначені мета і пріоритети економічного та соціального розвитку на 2027-2028 роки.

Мета роботи. Метою є моніторинг розвитку планування і планування національної економіки, її інтеграції у глобальні економічні процеси, а також створення сприятливих умов для публічної (економічної) діяльності в Україні, для цього створюються соціально-економічні організації і структури.

Виклад основного матеріалу дослідження. У довоєнному минулому періоді, національна економіка України виробляла та споживала величезну кількість продукції і послуг понад 25 мільйонів її найменувань. Спочатку плани формувалися на основі вже досягнутих показників, підлаштовуючись під існуючі тенденції, а потім, наприкінці планового періоду, відбувалася нова корекція – знову ж таки, під фактично досягнуті результати [1]. Сутність державного прогнозування згідно із відповідним законом, державне прогнозування економічного та соціального розвитку визначається як науково обґрунтоване передбачення майбутніх напрямків розвитку країни, окремих галузей чи адміністративно-територіальних одиниць. Воно охоплює можливий стан економіки та соціальної сфери, а також пропонує альтернативні шляхи та терміни досягнення запланованих показників. Прогноз слугує основою для вибору стратегії та прийняття рішень органами влади (законодавчої, виконавчої, місцевого самоврядування) для регулювання соціально-економічних процесів [2].

Основи розробки прогнозів та програм. Державні цільові програми бувають різних видів, залежно від їх спрямованості. Економічні: спрямовані на вирішення складних питань у виробничій сфері (як окремих галузей, так і їх взаємозв'язків), підвищення продуктивності та якості, економії ресурсів,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

створення нових виробництв та налагодження співпраці між підприємствами [3]. Науково-технічні: розробляються для вирішення важливих наукових та технічних завдань, створення новітніх технологій, виробничих засобів, матеріалів та іншої продукції, що потребує значних наукових розробок і є конкурентоспроможною. Інші види програм: соціальні, національно-культурні, екологічні, оборонні, правоохоронні. Врахування державного сектора в програмі розвитку: при розробці державної програми економічного і соціального розвитку України також враховуються показники, що стосуються державного сектора економіки. Це включає ефективність використання ресурсів, державного майна. Розвиток державних підприємств особливості антимонопольної політики у публічному секторі [4].

На сьогодні державна підтримка підприємств та прогнозування їх розвитку - держава може надавати фінансову допомогу (дотації) підприємствам у певних випадках для виробництва продуктів харчування та ліків, які є життєво необхідними. Державне замовлення як інструмент регулювання економіки - держава використовує державне замовлення для управління економікою. Це означає, що держава визначає, які товари, роботи чи послуги їй потрібні для найважливіших потреб, і укладає договори з підприємствами (незалежно від їх форми власності) на їх постачання або виконання [5].

1. Держава також встановлює правила та умови для підприємств, щоб вони враховували загальнодержавні плани розвитку у своїй діяльності.

2. Для виробництва засобів реабілітації для людей з інвалідністю. Для покриття витрат на транспорт, що забезпечує соціально важливі перевезення. Для підприємств, які опинилися у складній соціально-економічній чи екологічній ситуації, для фінансування їх розвитку. Закони визначають, як держава планує свій економічний та соціальний розвиток, які документи для цього використовуються, хто їх розробляє та затверджує, а також хто за це відповідає [7].

3. Основні інструменти державного планування - головними способами державного планування господарської діяльності є: державна програма економічного та соціального розвитку України. Державний бюджет України. Інші державні програми, порядок розробки та реалізації яких визначається окремими законами.

4. Планування на місцевому рівні: органи влади АР Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування розробляють та затверджують плани розвитку своїх територій у соціальній, економічній та культурній сферах [8].

5. Наслідки для підприємств, що не враховують суспільні інтереси: державні підприємства, які не беруть до уваги суспільні інтереси, відображені в державних планах розвитку, не можуть розраховувати на отримання пільг та переваг, передбачених законом. Швидкий розвиток мобільних застосунків, високошвидкісного інтернету, аналітики великих даних, хмарних технологій, блокчейну та ШІ відкриває нові горизонти для Е-врядування [7]. Це призводить до значних позитивних змін у суспільстві і полегшується доступ до інформації та державних послуг, зростає залученість громадян до прийняття рішень та посилюється контроль за діяльністю органів влади. Однак, для забезпечення

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

справді інклюзивного Е-урядування необхідно подолати такі виклики, як цифрова нерівність, захист персональних даних та підвищення рівня цифрової грамотності населення [9].

6. Регулювання державного замовлення та специфічних поставок: закони встановлюють загальні правила формування державного замовлення на товари, роботи та послуги для задоволення пріоритетних державних потреб. Особливості поставок (закупівель) для державних потреб сільськогосподарської продукції, продовольства, озброєння, військової техніки та інших специфічних товарів регулюються окремими законами під час військового стану. Замість добросовісної конкуренції здійснюється уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування [10]. Державні органи та органи місцевого самоврядування відповідають за забезпечення чесної конкуренції. Контроль за добросовісною конкуренцією покладається на уповноважені державні та місцеві органи влади.

За дотриманням принципів чесної конкуренції стежать відповідні державні та місцеві органи. Програма економічного і соціального розвитку (щорічна) вона деталізує заходи, передбачені в планах роботи Кабінету Міністрів, та завдання, поставлені Президентом у його щорічному зверненні до Верховної Ради щодо стану країни. Українська економіка може розвиватися та інтегруватися у глобальну, а підприємницька діяльність – покращуватися завдяки створенню торгово-промислових палат. Для підтримки національної економіки, її зв'язку зі світовим ринком та полегшення ведення бізнесу в Україні можуть засновуватися торгово-промислові палати. Це добровільні об'єднання підприємців та компаній. Вони є добровільними об'єднаннями бізнесу. Така палата є неурядовою, самостійною організацією, яка базується на членстві та визнається як юридична особа [11].

а) Органам державної влади та органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам забороняється приймати акти та вчиняти дії, які усувають конкуренцію або необґрунтовано сприяють окремим конкурентам у підприємницькій діяльності, чи запроваджують обмеження на ринку, не передбачене законодавством. Законом можуть бути встановлені винятки з цього правила з метою забезпечення національної безпеки, оборони чи інших загальносуспільних інтересів. б) Державні та місцеві органи влади, а також їхні представники не мають права видавати закони чи здійснювати дії, що обмежують конкуренцію, надають необґрунтовані переваги певним підприємцям або вводять заборонені законом обмеження на ринку. Однак, законом можуть бути передбачені винятки для захисту національної безпеки, оборони або інших важливих суспільних інтересів [12]. Забороняється державним та місцевим органам влади та їхнім посадовцям ухвалювати рішення або діяти таким чином, щоб усувати конкуренцію, надавати необґрунтовану підтримку окремим учасникам ринку або встановлювати обмеження, які не передбачені законом. Винятки з цього правила можуть бути встановлені законом для забезпечення національної безпеки, оборони або інших загальнодержавних потреб. в) Органи державної влади і посадові особи, уповноважені здійснювати державний контроль і державний нагляд за господарською діяльністю, їх статус та загальні умови і порядок здійснення контролю і нагляду визначаються законами. Статус, а також загальні правила та

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

процедури здійснення державного контролю та нагляду за господарською діяльністю з боку уповноважених державних органів та їхніх посадових осіб встановлюються законодавством. Закони визначають, хто з представників державної влади та посадових осіб має право здійснювати державний контроль та нагляд за бізнесом, а також як саме це має відбуватися [13]. г) Органи державної влади і посадові особи зобов'язані здійснювати інспектування та перевірки діяльності суб'єктів господарювання неупереджено, об'єктивно і оперативно, дотримуючись вимог законодавства, поважаючи права і законні інтереси суб'єктів господарювання. Представники державної влади та посадові особи повинні проводити перевірки та інспектування бізнесу неупереджено, об'єктивно та швидко, суворо дотримуючись законів і поважаючи права та законні інтереси підприємців. Державні органи та їхні посадовці зобов'язані проводити перевірки суб'єктів господарювання неупереджено, об'єктивно та оперативно, керуючись законодавством та поважаючи права й законні інтереси бізнесу. д) Суб'єкт господарювання має право на одержання інформації про результати інспектування і перевірок його діяльності не пізніш як через тридцять днів після їх закінчення, якщо інше не передбачено законом. Дії та рішення державних органів контролю та нагляду, а також їх посадових осіб, які проводили інспектування і перевірку, можуть бути оскаржені суб'єктом господарювання у встановленому законодавством порядку. Усі суб'єкти господарювання, відокремлені підрозділи юридичних осіб, виділені на окремий баланс, зобов'язані вести первинний (оперативний) облік результатів своєї роботи, складати та подавати відповідно до вимог закону статистичну інформацію. Таким чином, вести (крім громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які провадять господарську діяльність і зареєстровані відповідно до закону як підприємці) бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність згідно із законодавством в умовах військового стану і турбулентності [14].

Висновки. Таким чином, при розробці державної програми економічного і сталого розвитку України враховуються показники розвитку державного сектора економіки. Програма включає ключові макроекономічні показники, обсяги інвестицій, державні замовлення та інші важливі дані, що характеризують економічний та соціальний розвиток. Це включає оцінку ефективності використання державного майна, розвиток державних підприємств та особливості реалізації соціальної політики в публічному секторі. Загальнодержавні програми, що стосуються економічного, науково-технічного, соціального розвитку, національної культури та охорони довкілля, охоплюють усю територію країни або значну її частину. Вони розраховані на тривалий період виконання і реалізуються за участю центральних та місцевих органів виконавчої влади. Програма економічного і соціального розвитку - щорічна програма економічного і соціального розвитку розробляється паралельно із проєктом Державного бюджету. Вона деталізує заходи, передбачені планами роботи Кабінету Міністрів, та завдання, поставлені Президентом у щорічному посланні до Верховної Ради щодо військового стану України і сталого розвитку. Ключові елементи програми економічного і сталого розвитку - аналіз минулого та поточного стану. Програма містить оцінку соціально-економічного розвитку України за попередні та поточний роки, а також визначає основні виклики в економіці та соціальній сфері. Зовнішні фактори враховується вплив очікуваних

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

змін у зовнішній політиці та економіці на внутрішній стан України. Визначаються головні цілі та пріоритети економічного та соціального розвитку на наступний рік. Заходи та відповідальність: описується система заходів для реалізації державної політики, включаючи терміни виконання та визначення відповідальних осіб органів публічної влади в умовах турбулентності.

Список використаних джерел:

[1] Darushin, O. (2025). THEORETICAL BASIS OF MARITIME TRANSPORT MARKETS MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS OF UNCERTAINTY. «Grail of science». № 48. P.158-165.
[2] Павленко, О. (2024). ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОСТІ. Монографія. Одеса. ОДЕКУ. 208с.
[3] Дарушин, О. (2025). УПРАВЛІННЯ ІНФРАСТРУКТУРНИМИ ПРОЄКТАМИ ТА ПРОГРАМАМИ ПРОЄКТНО-ОРІЄНТОВАНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ТУРБУЛЕНТНИХ УМОВАХ. Грааль науки. № 53. С.337–343
[4] Дарушин, О. (2025). АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФРАСТРУКТУРНИХ ПРОЄКТІВ ТА ПРОГРАМ У ВИМІРІ ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ НА БАЗИСІ МОДЕЛЕЙ З УПРАВЛІННЯ ЇХ ПРОДУКТАМИ В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОСТІ. Грааль науки. 49. С.329-344.
[5] Захарченко, О. (2025). АНАЛІЗ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД І ТЕРІТОРІЙ В ТУРБУЛЕНТНИХ УМОВАХ: ГЛОБАЛЬНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД. Грааль науки. № 58. С.389-400.
[6] Євдокімова, О. (2026). ОЦІНКА РІВНЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ В ТУРБУЛЕНТНИХ УМОВАХ: УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТНИМИ КОМАНДАМИ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД. Грааль науки. № 64. С. 454–460.
[7] Дарушин, О. (2025). ЕВОЛЮЦІЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПОСЛУГ У ВИМІРІ ТУРБУЛЕНТНОСТІ. Київський економічний науковий журнал. № 9. С.143-148.
[8] Целлєр, В. (2025). МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙ ТА УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЯМИ В ЛОГІСТИЦІ ПІД ЧАС БЕЗПЕКОВИХ ЗАГРОЗ. «Цифрова економіка та економічна безпека». 5(20). С.142-149.
[9] Дарушин О. (2024). МЕТОД ОПЦІОНУ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ В БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩІ НА МОРСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД. Управління розвитком складних систем. (3)59. С.53-61.
[10] Целлєр, В. (2025). ВПЛИВ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ТА ІННОВАЦІЙ НА ЛОГІСТИЧНЕ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩЕ У ВИМІРІ ТУРБУЛЕНТНОСТІ. «Сталий розвиток економіки». 2(53). С.632-638.
[11] Захарченко, О. (2025). МОНІТОРИНГ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД І ТЕРИТОРІЙ В ТУРБУЛЕНТНИХ УМОВАХ: УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ. Грааль науки. № 59. С.443-456.
[12] Захарченко, О. (2026). КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ПЛАНУВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА В ТУРБУЛЕНТНИХ УМОВАХ. Грааль науки. № 63. С.322–328.
[13] Захарченко, О. (2026). ТЕХНОЛОГІЇ СУЧАСНОГО ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В ТУРБУЛЕНТНИХ УМОВАХ: ЗАСАДИ ЦИФРОВОГО ТА ІННОВАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ. Грааль науки. № 65. С.356–362.
[14] Дарушин, О. (2024). ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФРАХТОВИХ БІЗНЕС-СТРАТЕГІЙ СУДНОПЛАВНИХ КОМПАНІЙ НА ПРИКЛАДІ ОПЦІОНІВ. «Via Economica» №6. С.34-42.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

PLANNING AND FORECASTING OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN TURBULENT CONDITIONS

Serhii Kramskyi
PhD in Engineering, Associate professor,
Associate professor, Department of Public Management and Administration
Odesa I.I. Mechnikov National University, Ukraine
Oleg Zakharchenko
Doctor of Economic Sciences, Professor
Professor Department of Marketing, Finance, Banking and Insurance
"East European University named after Rauf Ablyazov", Ukraine

Summary. *Turbulence in conditions of military influence in Ukraine has a permanent character of socio-economic dimension. In the context of the transition to a market economy, the regulation of socio-economic processes is carried out mainly through indirect methods and standards that are not mandatory for market entities. Direct influence is implemented mainly through the state budget. The regulatory effect of plans and programs is ensured by establishing limits for the use of natural resources for institutions, enterprises of all forms of ownership, standards for payment for them, land rent, land tax, as well as fines for environmental pollution and inefficient use of resources. It also takes into account the competitiveness of the domestic economy during martial law, an assessment of the current level of development and the influence of external political, economic and other factors, as well as expected trends. The negative consequences of ineffective planning are state target programs that are created to implement state policy in the most important socio-economic areas of sustainable development of Ukraine.*

Keywords: *planning, socio-economic management, budget, public sector, local government, sustainable development, turbulence.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 17.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.059

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МИТНИХ СТИМУЛІВ У КРАЇНАХ, ЩО ПРОХОДИЛИ ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ

Ніколенко Інесса Юріївна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та підприємництва
Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, Україна

Анотація. *У статті здійснено комплексний порівняльний аналіз митних стимулів, застосованих у країнах, що проходили післявоєнне відновлення, з метою визначення можливостей їх адаптації для України. Розкрито теоретичні засади митних стимулів та їх роль у забезпеченні доступу до критично важливих товарів, модернізації промисловості, відбудови інфраструктури та інтеграції у міжнародні ринки. На основі аналізу досвіду Німеччини, Південної Кореї, Хорватії, Боснії і Герцеговини, Руанди та Грузії систематизовано чотири моделі митних стимулів: індустріально-орієнтовану, інфраструктурно-відбудовну, інституційно-реформаторську та експортно-стимулюючу. Визначено ключові фактори успіху застосування митних стимулів, серед яких: інституційна спроможність митних органів, цифровізація процедур, чітке визначення пріоритетних секторів, комплексність політики та міжнародна інтеграція. Окреслено основні ризики, пов'язані з використанням митних стимулів у післявоєнний період: фіскальні втрати, корупційні зловживання, імпортозалежність та вразливість до зовнішніх шоків. На основі міжнародного досвіду сформовано рекомендації щодо адаптації митної політики України, які включають запровадження нульових або знижених ставок мита на інвестиційні товари, створення митних коридорів відновлення, розвиток індустріальних парків, цифровізацію митних процедур та інтеграцію з митною системою ЄС. Результати дослідження мають практичне значення для формування сучасної та ефективної митної політики України в умовах післявоєнного відновлення та євроінтеграції.*

Ключові слова: *митні стимули; післявоєнне відновлення; митна політика; інституційні реформи; індустріалізація; інфраструктурна реконструкція; спеціальні економічні зони; цифровізація митниці; міжнародна торгівля; євроінтеграція.*

Постановка проблеми. Післявоєнне відновлення є одним із найскладніших етапів розвитку держави, що потребує комплексного використання інструментів економічної політики, спрямованих на відновлення виробничого потенціалу, стимулювання інвестицій, забезпечення зайнятості та інтеграцію у міжнародні економічні зв'язки. Митна політика відіграє ключову роль у цьому процесі, оскільки визначає умови імпорту критично важливих товарів, обладнання та технологій, а також створює стимули для розвитку експорту та залучення іноземних інвестицій. Історичний досвід країн, що проходили післявоєнну реконструкцію — Німеччини після Другої світової війни,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Південної Кореї після Корейської війни, Хорватії та Боснії і Герцеговини після балканських конфліктів, Руанди після геноциду, Грузії після військових подій 2008 року — демонструє, що митні стимули можуть стати одним із ключових факторів прискореного економічного відновлення. Вони сприяють модернізації промисловості, розвитку інфраструктури, зниженню вартості імпорту обладнання, формуванню експортного потенціалу та інтеграції у глобальні ланцюги доданої вартості.

Для України, яка переживає масштабні руйнування та готується до тривалого періоду відбудови, вивчення міжнародного досвіду є надзвичайно важливим. Митні стимули можуть стати одним із ключових інструментів відновлення промисловості, модернізації інфраструктури, залучення інвестицій та інтеграції у європейські та глобальні ринки. Водночас їх ефективність залежить від правильного вибору моделі, адаптованої до українських умов.

Аналіз досліджень та публікацій. У науковій літературі митні стимули визначають як сукупність тарифних і нетарифних інструментів, спрямованих на: зниження вартості імпорту; прискорення митних процедур; створення сприятливих умов для інвестицій; стимулювання експорту; інтеграцію у міжнародні ланцюги доданої вартості. Дослідженням цих питань займалися такі науковці, як Беслі Т., Бошоф В., Гога С., Зріліч С., Кім Е., Персон Т., Родрік Д. та інші [2; 6; 9; 14; 22]. Проте попри наявність значної кількості досліджень, присвячених післявоєнній реконструкції, питання ролі митних стимулів у цьому процесі залишається недостатньо систематизованим [1; 14; 18; 19; 20]. Більшість робіт зосереджуються на окремих аспектах — тарифній лібералізації, спрощенні процедур, створенні спеціальних економічних зон або залученні інвестицій. Водночас комплексний порівняльний аналіз моделей митної політики різних країн у контексті післявоєнного відновлення практично відсутній.

Метою статті є проведення порівняльного аналізу митних стимулів у країнах, що проходили післявоєнне відновлення, та визначення можливостей адаптації ефективних інструментів для України.

Виклад основного матеріалу. У період післявоєнної реконструкції митні стимули виконують кілька ключових функцій: забезпечення доступу до критично важливих товарів; стимулювання інвестицій та модернізації; підтримка експорту; інституційне відновлення держави Після війни країни стикаються з дефіцитом будівельних матеріалів; машин та обладнання; медичних товарів; транспортних засобів; енергетичного обладнання. Зниження митних бар'єрів дозволяє швидко відновити виробничі потужності та інфраструктуру. Пільговий імпорт обладнання та технологій знижує вартість інвестиційних проєктів, прискорює модернізацію промисловості, сприяє залученню іноземних інвесторів [11; 12; 18; 19].

До митних стимулів належать: *тарифні стимули* (зниження ставок ввізного мита, нульові ставки для обладнання, сировини, технологій); *процедурні стимули* (спрощення митного оформлення, прискорені процедури, електронні декларації); *режимні стимули* (митні склади, переробка на митній території, спеціальні економічні зони); *інституційні стимули* (прозорість, цифровізація, ризик-орієнтовані системи контролю). Виділяють кілька базових

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

підходів у дослідженні митних стимулів [3; 4; 5; 8; 12; 24]. Так, *фіскальний підхід* розглядає їх як інструмент, що зменшує доходи бюджету, але може збільшити їх у довгостроковій перспективі через економічне зростання. *Інвестиційний підхід* акцентує увагу на тому, що зниження митних бар'єрів зменшує вартість капітальних інвестицій та прискорює модернізацію. Він підкреслює важливість прозорості, ефективності та цифровізації митних процедур. *Поведінковий підхід* аналізує, як митні стимули впливають на рішення бізнесу щодо інвестицій, імпорту та експорту. Митні стимули можуть мати ризики: зловживання пільгами; корупційні схеми; втрати бюджету; імпортозалежність; нецільове використання обладнання. Після війни митні органи часто потребують: цифровізації; оновлення інфраструктури; підвищення прозорості; боротьби з корупцією. Митні стимули можуть бути частиною ширших інституційних реформ.

Досвід країн, що проходили післявоєнну реконструкцію, демонструє, що митні стимули можуть стати одним із ключових інструментів прискорення економічного відновлення, модернізації промисловості та інтеграції у глобальні ринки. На основі порівняльного аналізу систематизовано практики шести країн, які успішно використали митну політику для відбудови економіки після масштабних конфліктів [1; 3; 9; 10; 13; 15; 22; 23].

Після 1945 року *Німеччина* опинилася у стані глибокої економічної руїни. Митна політика стала одним із ключових інструментів «економічного дива». Ключовими митними стимулами були: нульові та знижені ставки мита на обладнання, промислові товари та сировину; спрощення імпортних процедур для підприємств, що брали участь у відбудові; створення спеціальних митних режимів у рамках Плану Маршалла; лібералізація зовнішньої торгівлі та інтеграція у європейські ринки. У результаті реалізації такої митної політики відбулася швидка модернізація промисловості, відновлення виробництва та формування експортно-орієнтованої економіки. *Південна Корея* використала митну політику як інструмент індустріалізації. Було запроваджено: повне звільнення від мита на імпорт обладнання для стратегічних галузей; пільгові режими для експортно-орієнтованих підприємств (duty drawback, митні склади); спрощення процедур для імпорту технологій; створення експортно-промислових зон з митними пільгами. Результат: стрімке зростання промисловості, формування потужних корпорацій (chaebols), перехід до високотехнологічної економіки. *Хорватія* після війни 1991–1995 рр. активно використовувала митні стимули для відновлення інфраструктури та залучення інвестицій, зокрема: звільнення від мита на будівельні матеріали та обладнання; пільги для інвесторів у спеціальних економічних зонах; спрощення митних процедур для гуманітарних вантажів; інтеграція у європейські торговельні режими. Результатом стало: відновлення інфраструктури, зростання інвестицій, прискорена інтеграція до ЄС. *Боснія і Герцеговина* після війни 1992–1995 рр. отримала значну міжнародну допомогу, що вимагало адаптації митної політики. Ключовими митними стимулами були обрані: повне звільнення від мита на гуманітарні та відбудовні вантажі; спрощення процедур для міжнародних організацій; пільги для імпорту обладнання підприємствами, що відновлювали виробництво; створення режимів переробки на митній території. Результат: швидке відновлення базової

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

інфраструктури та промислових потужностей. *Руанда* після геноциду 1994 року стала прикладом глибокої інституційної реформи митної служби. Були впроваджені наступні ключові митні стимули: зниження ставок мита на інвестиційні товари; цифровізація митних процедур (одне з перших рішень у регіоні); створення індустріальних зон з митними пільгами; ризик-орієнтовані системи контролю. Результат: зростання інвестицій, розвиток промисловості, зниження корупції. *Грузія* після війни 2008 року провела одну з найрадикальніших митних реформ у регіоні. Ключові митні стимули: скорочення кількості митних ставок до 3 (0 %, 5 %, 12 %); повне звільнення від мита на більшість інвестиційних товарів; цифровізація та спрощення процедур (митне оформлення за 15 хвилин); створення вільних індустріальних зон. Наслідком стали: зростання інвестицій, покращення бізнес-клімату, зниження корупції.

Проведений порівняльний аналіз показує, що успішні країни використовували спільні підходи: зниження або скасування мита на інвестиційні товари; спрощення та цифровізація процедур; створення спеціальних режимів (СЕЗ, митні склади, duty-free zones); підтримка експорту; інституційні реформи митних органів. Також наявні й істотні відмінності: Німеччина та Корея робили акцент на індустріалізації; Хорватія та Боснія — на відбудові інфраструктури; Руанда та Грузія — на інституційних реформах та боротьбі з корупцією.

Порівняння митних стимулів, застосованих у різних країнах післявоєнної реконструкції, дозволяє виявити спільні закономірності, ключові фактори успіху та специфічні особливості кожної моделі. Незважаючи на різні історичні, економічні та політичні умови, країни використовували митну політику як один із центральних інструментів відновлення економіки, модернізації промисловості та інтеграції у міжнародні ринки. На основі аналізу міжнародного досвіду можна виокремити чотири узагальнені моделі митних стимулів, характерні для країн післявоєнного відновлення.

Індустріально-орієнтована модель (Німеччина, Південна Корея). Ключові характеристики: нульові або знижені ставки мита на обладнання та технології; пріоритет імпорту машинобудівної та промислової продукції; митні стимули для підприємств, що здійснюють модернізацію; підтримка експортно-орієнтованих галузей. Переваги: швидка модернізація промисловості; формування конкурентоспроможних виробництв; зростання експорту. Ризики: висока залежність від імпорту технологій; потреба у сильних інституціях для контролю за пільгами. *Інфраструктурно-відбудовна модель* (Хорватія, Боснія і Герцеговина). Ключові характеристики: звільнення від мита на будівельні матеріали та техніку; спрощення процедур для гуманітарних вантажів; митні пільги для інфраструктурних проєктів; тимчасові спеціальні режими для відбудови. Переваги: швидке відновлення критичної інфраструктури; зниження вартості реконструкційних проєктів; залучення міжнародної допомоги. Ризики: короткостроковість ефекту; можливість зловживань у сфері гуманітарних вантажів. *Інституційно-реформаторська модель* (Руанда, Грузія). Ключові характеристики: радикальне спрощення митних процедур; цифровізація та автоматизація; зниження кількості митних ставок; створення прозорих режимів

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

для інвесторів. Переваги: зниження корупції; прискорення митного оформлення; покращення бізнес-клімату. Ризики: потреба у значних інституційних змінах; залежність від політичної стабільності. *Експортно-стимулююча модель* (Південна Корея, частково Грузія). Ключові характеристики: duty drawback (повернення мита на імпортовані компоненти для експорту); митні склади та зони переробки; спеціальні економічні зони; пільги для експортно-орієнтованих підприємств. Переваги: формування експортних кластерів; інтеграція у глобальні ланцюги доданої вартості; стимулювання інновацій. Ризики: ризик надмірної залежності від зовнішніх ринків; потреба у високій якості адміністрування [5; 7; 8; 11; 12; 18].

Таким чином, успішні країни комбінували тарифні, процедурні та інституційні стимули, але з різними акцентами. Найбільш ефективними виявилися моделі, що поєднували митні стимули з інституційними реформами (Грузія, Руанда). Індустріальна модель забезпечує найвищий довгостроковий ефект, але потребує значних інвестицій та сильної державної координації. Інфраструктурна модель є критично важливою у перші роки після війни, але не формує стійкого економічного зростання без інших стимулів. Експортно-стимулююча модель є ключовою для інтеграції у глобальні ринки та формування конкурентних галузей. Жодна країна не використовувала лише один тип стимулів — усі успішні моделі були комбінованими.

Отже, митні стимули можуть стати потужним інструментом економічного відновлення, однак їх ефективність залежить від низки умов. На основі аналізу міжнародного досвіду можна виокремити п'ять ключових факторів успіху та чотири групи ризиків, які визначають результативність митної політики у післявоєнний період. Розглянемо їх послідовно. Першим фактором успіху є *інституційна спроможність митних органів.* Успішні країни (Грузія, Руанда, Південна Корея) демонструють, що митні стимули працюють лише тоді, коли: процедури є прозорими; корупційні ризики мінімізовані; митні органи мають достатню кадрову та технічну спроможність; існує ефективний контроль за використанням пільг. Без інституційної спроможності навіть найкращі стимули перетворюються на джерело зловживань [13; 15; 23]. Другий чинник - ц*ифровізація та автоматизація процедур.* Це один із найважливіших факторів успіху. У країнах, що відновлювалися після війни, цифровізація дозволила: скоротити час митного оформлення; зменшити корупцію; забезпечити контроль за цільовим використанням пільг; інтегруватися у міжнародні торговельні системи. Грузія та Руанда — найяскравіші приклади [12; 13; 23]. Наступний чинник - ч*ітке визначення пріоритетних секторів.* Успішні країни не застосовували пільги «для всіх». Вони визначали пріоритети: промисловість (Німеччина, Корея); інфраструктура (Хорватія, Боснія); інновації та технології (Корея); експортні кластери (Грузія). Це дозволяло уникати розпорошення ресурсів [3; 4; 5; 8; 10; 23]. Далі йде і*нтеграція митних стимулів з іншими інструментами політики.* Митні стимули працюють лише у зв'язці з: інвестиційною політикою; промисловою політикою; податковими стимулами; програмами реконструкції; міжнародною допомогою. Успішні країни створювали комплексні пакети стимулів, а не окремі заходи [7; 8; 16; 19]. Нарешті, ще одним фактором успіху є *міжнародна інтеграція та торговельні*

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

угоди. Післявоєнні країни активно інтегрувалися у: регіональні торговельні угоди; митні союзи; програми міжнародної допомоги; глобальні ланцюги доданої вартості. Це забезпечувало доступ до ринків, технологій та інвестицій [2; 6; 17; 21; 25].

Основними *ризиками* застосування митних стимулів є: фіскальні ризики; корупційні ризики та зловживання; ризик імпортозалежності; ризики зовнішніх шоків. Так, наприклад, **з**ниження ставок мита може призвести до: втрат бюджету; зростання дефіциту; залежності від зовнішнього фінансування. Особливо небезпечні ці ризики у країнах з обмеженими ресурсами. У країнах з низькою інституційною якістю можливі: фіктивний імпорт; нецільове використання обладнання; маніпуляції з гуманітарними вантажами; «сірі» схеми ввезення товарів. Це було характерно для Боснії та частково Хорватії у перші роки після війни. Надмірне зниження мит може: витіснити місцевих виробників; сформувати залежність від імпортних технологій; уповільнити розвиток національної промисловості. Цей ризик був характерний для Кореї у 1960-х, але був подоланий завдяки індустріальній політиці. Країни, що орієнтувалися на експорт (Корея, Грузія), були вразливими до: коливань світових цін; зміни торговельних режимів; глобальних криз. Тому експортні стимули потребують диверсифікації ринків [1; 3; 5; 7; 17; 18; 24].

Таким чином, ефективність митних стимулів у післявоєнний період залежить від: інституційної якості; цифровізації; чітких пріоритетів; комплексності політики; міжнародної інтеграції. Ризики можуть бути мінімізовані через: прозорість процедур; контроль за кінцевим використанням; поетапне впровадження стимулів; моніторинг ефективності. На основі порівняльного аналізу міжнародних моделей митної політики та оцінки їх ефективності сформовано комплекс рекомендацій, спрямованих на адаптацію найкращих практик до українських умов. Вони враховують специфіку післявоєнного відновлення, євроінтеграційний курс, потреби модернізації промисловості та інституційні особливості України.

Розроблені на основі проведеного порівняльного багатовимірного аналізу рекомендації щодо реформування митної політики з метою стимулювання процесів відновлення національної економіки України зведені у наступні пункти:

- *Тарифні стимули* мають бути орієнтовані на зниження вартості імпорту критично важливих товарів. З цією метою слід запровадити нульові або знижені ставки мита на: інвестиційне обладнання; будівельні матеріали; енергетичне обладнання; транспортну техніку; технологічні компоненти для виробництва. Це відповідає моделям Німеччини, Кореї, Хорватії та Боснії. Також необхідно створити перелік «критично важливих товарів для відновлення». Перелік має бути динамічним і переглядатися щороку. Крім того, запровадити тимчасові тарифні пільги для інфраструктурних проєктів, особливо для відбудови мостів, доріг, енергетичних об'єктів, лікарень.
- *Процедурні стимули* передбачають необхідність прискорення митного оформлення, задля чого слід впровадити прискорені процедури для імпорту обладнання та матеріалів (за прикладом Грузії — оформлення за 15–30 хвилин). Також необхідно розширити застосування електронних декларацій та

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

автоматизованого контролю, це зменшить корупційні ризики та прискорить логістику; створити «митні коридори відновлення», зокрема, спеціальні смуги для вантажів, що ввозяться для реконструкції.

- *Режимні стимули* передбачають необхідність створення спеціальних економічних та індустріальних зон, зокрема, мережі індустріальних парків з митними пільгами (звільнення від мита на обладнання; duty-free імпорт компонентів; спрощені процедури). Також необхідно запровадити режим переробки на митній території для експортерів, що дозволить формувати експортні кластери за моделлю Кореї; розвивати митні склади та логістичні хаби, особливо у регіонах, що постраждали від війни.
- *Інституційні стимули*: реформа митної служби, насамперед повна цифровізація митних процедур (за моделлю Руанди та Грузії); впровадження ризик-орієнтованих систем контролю (щоб зменшити корупцію та прискорити оформлення); підвищення прозорості та підзвітності митних органів (відкриті дані; аудит; громадський контроль); удосконалення професійної підготовки кадрів, особливо у сфері цифрових технологій та міжнародної торгівлі.
- *Інтеграція у міжнародні торговельні режими:* гармонізація митної політики з ЄС; імплементація Митного кодексу ЄС; інтеграція у систему NCTS; спрощення процедур для авторизованих економічних операторів (AEO). Слід активно розширювати участь у регіональних угодах, що відкриє доступ до нових ринків та інвестицій. Використання міжнародної допомоги для модернізації митниці (за моделлю Боснії та Хорватії).
- *Механізми мінімізації ризиків:* контроль за кінцевим використанням обладнання (щоб уникнути зловживань); моніторинг ефективності митних стимулів, щорічні звіти та перегляд політики; обмеження строків дії пільг, щоб уникнути довгострокових фіскальних втрат; прозорі критерії доступу до пільг (щоб уникнути вибірковості та корупції).

Таким чином, адаптація міжнародного досвіду митних стимулів для України має базуватися на: поєднанні тарифних, процедурних, режимних та інституційних стимулів; цифровізації та прозорості; чітких пріоритетах відбудови; інтеграції з ЄС; контролі за ефективністю. Це дозволить Україні створити сучасну, ефективну та прозору митну систему, здатну підтримати післявоєнне відновлення та економічне зростання.

Висновки. Проведене дослідження дозволило здійснити комплексний порівняльний аналіз митних стимулів, застосованих у країнах, що проходили післявоєнне відновлення, та визначити можливості їх адаптації для України. На основі систематизації міжнародного досвіду, аналізу моделей митної політики та оцінки їх ефективності сформульовано низку важливих висновків. По-перше, митні стимули відіграють ключову роль у післявоєнному відновленні, забезпечуючи доступ до критично важливих товарів, знижуючи вартість інвестиційних проєктів, прискорюючи модернізацію промисловості та сприяючи інтеграції у міжнародні ринки. Успішні країни використовували митну політику як один із центральних інструментів економічної реконструкції. По-друге, міжнародний досвід демонструє наявність чотирьох узагальнених моделей митних стимулів: індустріально-орієнтованої, інфраструктурно-відбудовної, інституційно-реформаторської та експортно-стимулюючої. Кожна з

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

них має свої переваги та ризики, а їх ефективність залежить від конкретних умов країни. Успішні приклади (Німеччина, Південна Корея, Грузія, Руанда) свідчать, що найбільш результативними є комбіновані моделі, які поєднують тарифні, процедурні та інституційні стимули. По-третє, ключовими факторами успіху митних стимулів є інституційна спроможність митних органів, цифровізація процедур, чітке визначення пріоритетних секторів, комплексність політики та міжнародна інтеграція. Саме ці фактори забезпечили ефективність реформ у Грузії, Руанді та Південній Кореї. Водночас недоліки інституційної спроможності та корупційні ризики можуть суттєво знизити результативність митних стимулів, що підтверджує досвід окремих балканських країн. По-четверте, застосування митних стимулів пов'язане з низкою ризиків, серед яких: фіскальні втрати, корупційні зловживання, імпортозалежність та вразливість до зовнішніх шоків. Їх мінімізація потребує прозорості процедур, контролю за кінцевим використанням товарів, обмеження строків дії пільг та регулярного моніторингу ефективності. По-п'яте, для України, яка потребує масштабного післявоєнного відновлення, митні стимули можуть стати одним із ключових інструментів модернізації економіки, відбудови інфраструктури та залучення інвестицій. Таким чином, митні стимули можуть стати важливим елементом стратегії післявоєнного відновлення України за умови їх комплексного застосування, інституційної підтримки та узгодження з євроінтеграційним курсом.

Список використаних джерел:

[1] Asian Development Bank. (2020). *CUSTOMS MODERNIZATION HANDBOOK*. ADB Publications.
[2] Besley, T., & Persson, T. (2014). THE CAUSES AND CONSEQUENCES OF DEVELOPMENT CLUSTERS: STATE CAPACITY, PEACE, AND INCOME. *Annual Review of Economics*, 6, 927–949.
[3] European Commission. (2023). *CUSTOMS UNION: ANNUAL REPORT*. Publications Office of the European Union.
[4] European Commission. (2022). *EU CUSTOMS REFORM AND DIGITALIZATION STRATEGY*. DG TAXUD.
[5] European Bank for Reconstruction and Development. (2021). *TRANSITION REPORT: RECOVERY, RESILIENCE AND REFORM*. EBRD.
[6] Goga, S., & Boshoff, W. (2019). SPECIAL ECONOMIC ZONES: LESSONS FROM GLOBAL EXPERIENCE. *World Bank Policy Research Working Paper*.
[7] International Monetary Fund. (2022). *POST-CONFLICT ECONOMIC RECONSTRUCTION: LESSONS FROM EXPERIENCE*. IMF Publications.
[8] International Monetary Fund. (2023). *CUSTOMS REVENUE MOBILIZATION AND MODERNIZATION*. IMF Fiscal Affairs Department.
[9] Kim, E. M. (1997). BIG BUSINESS, STRONG STATE: COLLUSION AND CONFLICT IN SOUTH KOREAN DEVELOPMENT. SUNY Press.
[10] Ministry of Finance of Croatia. (2000). *POST-WAR RECONSTRUCTION AND CUSTOMS POLICY REFORMS*. Government of Croatia.
[11] OECD. (2021). *TRADE FACILITATION AND THE GLOBAL ECONOMY*. OECD Publishing.
[12] OECD. (2022). *CUSTOMS DIGITAL TRANSFORMATION: TRENDS AND BEST PRACTICES*. OECD Publishing.
[13] Rwanda Revenue Authority. (2020). *CUSTOMS MODERNIZATION AND DIGITALIZATION REPORT*. Kigali.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

[14] Rodrik, D. (2004). INDUSTRIAL POLICY FOR THE TWENTY-FIRST CENTURY. *Harvard University Working Paper*.
[15] South Korea Ministry of Trade. (2018). *HISTORY OF EXPORT PROMOTION AND CUSTOMS INCENTIVES IN KOREA*. Seoul.
[16] UNCTAD. (2020). *WORLD INVESTMENT REPORT: INTERNATIONAL PRODUCTION BEYOND THE PANDEMIC*. United Nations.
[17] UNCTAD. (2021). *HANDBOOK ON SPECIAL ECONOMIC ZONES*. United Nations.
[18] United Nations Development Programme. (2019). *POST-CONFLICT RECONSTRUCTION: POLICY FRAMEWORKS AND LESSONS LEARNED*. UNDP.
[19] World Bank. (2022). *REBUILDING ECONOMIES AFTER CONFLICT: GLOBAL LESSONS*. World Bank Group.
[20] World Bank. (2023). *DOING BUSINESS IN POST-CONFLICT COUNTRIES: CUSTOMS AND TRADE FACILITATION*. World Bank Publications.
[21] World Trade Organization. (2021). *TRADE FACILITATION AGREEMENT: IMPLEMENTATION AND IMPACT*. WTO Publications.
[22] Zrilić, S. (2003). CUSTOMS REFORMS IN CROATIA DURING POST-WAR RECONSTRUCTION. *Croatian Economic Survey*, 5(2), 45–62.
[23] Georgian Revenue Service. (2019). *CUSTOMS REFORMS AND MODERNIZATION: 10-YEAR REVIEW*. Tbilisi.
[24] U.S. Agency for International Development. (2020). *CUSTOMS REFORM AND ANTI-CORRUPTION STRATEGIES IN DEVELOPING COUNTRIES*. USAID.
[25] World Customs Organization. (2022). *SAFE FRAMEWORK OF STANDARDS*. WCO Publications.

COMPARATIVE ANALYSIS OF CUSTOMS INCENTIVES IN COUNTRIES UNDERGOING POST-WAR RECOVERY

Nikolenko Inessa Juriivna
candidate of economic sciences, associate professor,
department of economics and entrepreneurship
State University of Information and Communication Technologies, Ukraine

Summary. *The article provides a comprehensive comparative analysis of customs incentives applied in countries that underwent post-war reconstruction, with the aim of identifying opportunities for their adaptation in Ukraine. The theoretical foundations of customs incentives are examined, highlighting their role in ensuring access to critical goods, reducing the cost of investment projects, accelerating industrial modernization, rebuilding infrastructure, and facilitating integration into international markets. Based on the experience of Germany, South Korea, Croatia, Bosnia and Herzegovina, Rwanda, and Georgia, four generalized models of customs incentives are systematized: industrial-oriented, infrastructure-reconstruction, institutional-reform, and export-promotion models. The study identifies key success factors for the effective implementation of customs incentives, including institutional capacity of customs authorities, digitalization of procedures, clear prioritization of sectors, policy coherence, and international integration. Major risks associated with the use of customs incentives in post-war contexts are outlined, such as fiscal losses, corruption risks, import dependency, and vulnerability to external shocks. Drawing on international experience, the article proposes recommendations for adapting customs policy in Ukraine, including the introduction of zero or reduced import duties on investment goods, the creation of reconstruction customs corridors, the development of industrial parks, the digitalization of customs procedures, and integration with the EU customs system. The*

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

findings have practical significance for shaping an effective and transparent customs policy in Ukraine during post-war recovery and European integration.

Keywords: *customs incentives; post-war reconstruction; customs policy; institutional reforms; industrial modernization; infrastructure recovery; special economic zones; customs digitalization; international trade; European integration.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.060

ПРІОРИТЕТИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ В ЕКОНОМІЧНОМУ СЕКТОРІ НЕБЮДЖЕТНИХ НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Височан Ольга Олегівна
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та аналізу
Національний університет "Львівська політехніка", Україна

Лазука Тарас Юрійович
магістрант кафедри обліку та аналізу
Національний університет "Львівська політехніка", Україна

Анотація. *У статті встановлено наукові пріоритети у роботах вітчизняних дослідників щодо обліку у інституційних субсекторах "релігійні організації", "профспілкові організації", "громадські об'єднання", "благодійні організації", "недержавні пенсійні фонди". Досліджено потенційну наявність прямої залежності між зростанням кількості офіційно зареєстрованих в Україні небюджетних неприбуткових організацій впродовж 2015-2024 рр. і зацікавленістю вітчизняної академічної науки у розв'язанні проблем в обліку останніх. Визначено, що існує дисбаланс між розвитком організацій третього сектору економіки, які демонструють стійке зростання, та науковими дослідженнями, що залишаються недостатньо структурованими і не орієнтованими на світові тенденції. Узагальнення результатів дослідження дозволяє окреслити напрями вдосконалення бухгалтерського обліку та звітності, що сприятиме прозорості й ефективності діяльності неприбуткових організацій.*

Ключові слова: *небюджетні неприбуткові організації, облік, релігійні організації, профспілкові організації, громадські об'єднання, благодійні організації, недержавні пенсійні фонди.*

Постановка проблеми. Більшість сучасних наукових досліджень в обліковій площині спрямовані на корпоративний сектор економіки, у якому пріоритетом є встановлення показників рентабельності активів, прибутковості та окупності інвестицій. Таким чином, поза увагою залишається значна кількість організацій, які акумулюють фінансові та матеріальні ресурси для досягнення соціальної мети. На сьогодні, кожна 6-та юридична особа в Україні зареєстрована як небюджетна неприбуткова. Для такої категорії економічних суб'єктів поняття прибутку чи власного капіталу не відіграє такого значення як для підприємницьких структур. Об'єднані назвою "небюджетні неприбуткові організації (ННО)" вони характеризуються значною специфікою в організації та методиці обліку основних господарських операцій, а також формуванні звітних даних.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

У 2019 році у світ вийшов спеціальний номер одного з найбільш впливових економічних наукових журналів "Accounting Forum" під назвою "Облік та підзвітність у ННО: минуле, теперішнє і майбутнє", випускаючими редакторами якого виступили провідні фахівці у сфері обліку у небюджетних неприбуткових організаціях Каролін Кордері, Атаур Рахман Белал та Єн Томсон. Науковці виокремлюють дві групи проблем, які хвилюють сучасну світову академічну спільноту: 1) облік, аудит та розкриття інформації про діяльність ННО у фінансовій звітності, спрямовані на потреби регуляторних органів; 2) проблеми неформалізованого характеру, пов'язані з бухгалтерським обліком та підзвітністю ННО, вирішення яких спрямоване на досягнення місії та відповідність соціальному призначенню організації [1, с. 11-12].

У таких умовах особливої актуальності набуває узагальнення існуючих досліджень у сфері обліку у ННО для створення наукового підґрунтя подальшого вирішення означеної проблематики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові інтереси українських дослідників з порушуваної у статті проблематики охоплюють такі питання в розрізі субсекторів ННО:

- щодо обліку у релігійних організаціях: Владиченко Л.Д. [11] досліджує питання статистичного обліку релігійних організацій та їхньої звітності; Хаварівський У. [28] – правові та організаційні засади діяльності релігійних організацій; Бочков П.В [8] – вплив особливостей їх діяльності, в аспектах благодійності та обрядовості, на бухгалтерський облік та звітність; Віхляєв М.Ю. та Пилипенко Ю.П. [10] – оподаткування;

- щодо обліку у недержавних пенсійних фондах (НПФ): в основі досліджень Гури Н.О. [13; 14] організація бухгалтерського обліку за умов переходу до міжнародних стандартів; дослідження Цибульник М.О. [30; 32] охоплює широкий спектр питань, пов'язаних з обліком пенсійних активів та зобов'язань; Ценклер Н.І. [29] та Гайдук І.С. [12] зосереджують увагу на обліку пенсійних внесків, формування резервів та процесу інвестування залучених коштів; Медвідь С.В. [20] досліджує теоретичні питання предмету та об'єктів обліку у НПФ; Бачо Р.Й. [5] ставить за мету вдосконалення його методико-технічних положень; Білик О.І. [6] звертає увагу на особливості нарахування й сплати податків недержавними пенсійними фондами;

- щодо обліку у громадських об'єднаннях: Білик О.М. [7] зачіпає юридичні аспекти їх діяльності; Маліновська К.О. [19] – облік членських внесків та цільових надходжень; Височан О.С. та Борщук І.В. [9] – витрати на статутну діяльність та формування звітності; Позняковська Н.М. [22] – облік в ГО як організацій громадянського суспільства;

- щодо обліку у профспілкових організаціях: Багрій К.Л. [3; 4] робить внесок у вдосконалення обліку профспілок вищих навчальних закладів; Усенко І.О. [27] досліджує розрахункові взаємовідносини таких організацій з контрагентами та державою; стаття Толмачова А.М. та Панченкова Ю.В. [29] присвячена формуванню концептуальної основи бухгалтерського обліку у профспілкових організаціях;

- щодо обліку у благодійних організаціях: Іванчук С.І. та Малицька І.В. [16] прагнуть вдосконалити організацію обліку у таких організацій з врахуванням специфіки їх діяльності; Сивак О. [23] формує принципи та положення відображення в обліку благодійної допомоги; Макаренко А.П. та Христенко Л.А.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[18] роблять спробу вдосконалити методологію обліку й аудиту доходів та витрат благодійних організацій.

Провівши у 2025 році ґрунтовний бібліографічний аналіз публікацій, Позняковська Н.М. [21] робить висновок про те, що обліково-аналітичне забезпечення суб'єктів громадянського суспільства є малодослідженим напрямом. Зважаючи на важливість та динаміку розвитку небюджетних неприбуткових організацій в Україні вважаємо, що існуючі теоретичні та методико-прикладні напрацювання вітчизняних науковців – фахівців з обліку потребують подальшого розвитку та поглиблення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є огляд та узагальнення наукових досліджень, спрямованих на розв'язання організаційно-методичних проблем у сфері обліку у окремих субсекторах небюджетних неприбуткових організацій. Завданнями є:

- встановити наукові пріоритети у роботах вітчизняних дослідників щодо обліку у інституційних субсекторах "релігійні організації" та "профспілкові організації";
- встановити наукові пріоритети у роботах вітчизняних дослідників щодо обліку у інституційних субсекторах "громадські об'єднання" та "благодійні організації";
- встановити наукові пріоритети у роботах вітчизняних дослідників з врахуванням специфіки обліку у інституційному субсекторі "недержавні пенсійні фонди";
- дослідити потенційну наявність прямої залежності між зростанням кількості офіційно зареєстрованих в Україні небюджетних неприбуткових організацій впродовж 2015-2024 рр. і зацікавленістю вітчизняної академічної науки у розв'язанні проблем в обліку останніх.

Виклад основного матеріалу. Поліконфесійність населення України та бурхливий розвиток релігійної мережі, що спостерігався у довоєнний період і зберігається досі (рис. 1), актуалізував інтерес громадськості до наукового вирішення проблем, пов'язаних з обліково-аналітичним забезпеченням системи управління релігійними організаціями.

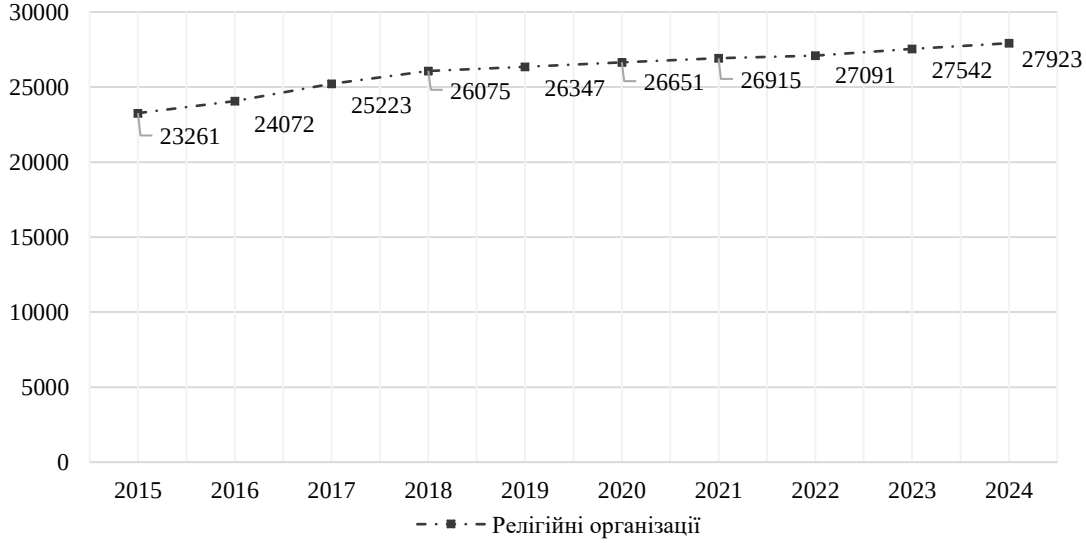

Рис. 1. Динаміка кількості зареєстрованих релігійних організацій в Україні у 2015-2024 рр.

Джерело: візуалізовано авторами на основі даних [24; 25]

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Кількість релігійних організацій в Україні за останнє десятиліття зросло на 20% (на 3,1% під час війни у порівнянні з довоєнним періодом).

Водночас, науковим публікаціям, присвяченим дослідженню цих питань, була притаманна дуальність та певна фрагментарність. Зокрема, у полі зору авторів знаходились, в основному, два базових фокуси:

- статистичний облік релігійних організацій на макрорівні: Владиченко Л.Д. [11] робить короткий огляд зростання кількості релігійних організацій в Україні, кількості релігійних громад та релігійності населення до 2009 року; Хаварівський У. [28] пропонує заходи щодо вдосконалення Єдиного державного реєстру зважаючи на відсутність даних про значну кількість суб'єктів релігійної мережі в Україні;

- окремі аспекти оподаткування діяльності релігійних організацій: Бочков П.В. [8] вдосконалює понятійний апарат щодо обліку та оподаткування релігійних організацій, особливо щодо термінів "облікова політика підприємств релігійних організацій" та "податкові правовідносини в релігійній діяльності"; Віхляєв М.Ю. та Пилипенко Ю.П. [10] розглядають особливості сплати (відсутності необхідності сплати) податку на прибуток, податку на додану вартість і податку на майно.

Спостерігається дефіцит досліджень науково-прикладного спрямування, присвячених питанням вдосконалення методики обліку по основних функціональних ланках його ведення в релігійних організаціях.

Діяльність пенсійних фондів полягає у накопиченні пенсійних внесків учасників фонду з подальшим управлінням пенсійними активами та здійсненням пенсійних виплат учасникам. [14, с. 100]. Проблематика функціонування недержавних пенсійних фондів та здійснення обліку у них є чи не найбільш дослідженою серед секторів неприбуткових організацій на сьогодні.

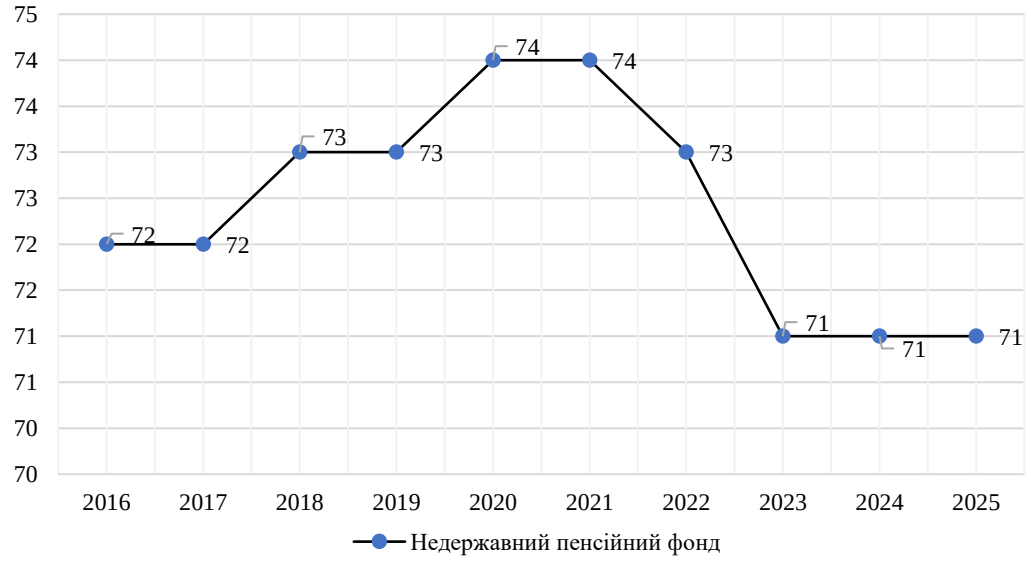

Рис. 2. **Динаміка кількості зареєстрованих недержавних пенсійних фондів в Україні у 2015-2024 рр.**

Джерело: візуалізовано авторами на основі даних [24; 25]

Водночас недержавні пенсійні фонди є одним із найменших інституційних секторів серед небюджетних неприбуткових організацій. Стабілізація кількості

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

НПФ на відносно незначному рівні 71 суб'єкта у воєнний час (рис. 2) не свідчить про дефіцит інтересу науковців до їх діяльності. Цьому сприяє як новизна самого формату недержавного пенсійного забезпечення в Україні, так і суттєва специфіка обліку в таких організаціях у порівнянні з іншими секторами ННО.

Основні характеристики ведення облікових робіт у таких організаціях узагальнено у статті Цибульник М.О. [32, с. 122]: відсутність цільового фінансування; формування та облік пайового капіталу; значний обсяг інвестування активів; значна частина витрат на оплату послуг обслуговуючих організацій; повний обсяг фінансової звітності; подання звітності за міжнародними стандартами. Особливу увагу науковці приділяють питанням обліку доходів і витрат. Зокрема, до доходів недержавних пенсійних фондів можуть бути віднесені: пасивні доходи (відсотки, дивіденди), дооцінки фінансових активів, доходи від продажу фінансових активів, дооцінки необоротних активів, доходи від продажу необоротних активів та деякі інші [29, с. 723]. Витрати: основні – пов'язані з пенсійними виплатами та інші – оплата послуг особам, які здійснюють обслуговування фондів [13, с. 35-36].

Ще одним важливим питанням є облік пенсійних внесків (з використанням субрахунку 685 як розрахунково-боргового та 402 як акумулюючо-розподільного) та пенсійних виплат (з використанням субрахунку 377 як розрахунково-боргового та 402 як акумулюючо-розподільного) (напр. [13, с. 34-35], [30, с. 109-110], [12, с. 34], [15, с. 35]).

Не залишаються поза увагою дослідників і ключові аспекти теорії (дослідження Медвідь С.В. [20]), організації бухгалтерського обліку (дослідження Бачо Р.Й. [5]), звітності (дослідження Цибульник М.О. [31]) та оподаткування (дослідження Білик О.І. [6]) у недержавних пенсійних фондах.

Розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення, на думку Шепель І.В. [2, с. 187], супроводжується низкою проблем, зокрема недостатньою довірою населення, обмеженими інвестиційними можливостями, низькою ефективністю використання пенсійних активів та відсутністю ефективних державних механізмів стимулювання. Водночас, на відміну від інших інституційних секторів неприбуткової діяльності, які характеризуються значною волатильністю наукових інтересів вітчизняних економістів, облік у НПФ користується стабільною популярністю у роботах науковців, починаючи від середини 2000-х років, коли в Україні почала діяти система недержавного пенсійного забезпечення та з'явилися перші недержавні пенсійні фонди і до сьогодні. Основну ж проблему дослідники вбачають у недосконалому організаційно-методичному забезпеченні бухгалтерського обліку НПФ, особливо на ділянці обліку доходів і витрат.

Попри бурхливий розвиток громадських організацій та спілок впродовж останніх років (рис. 3), наукові дослідження, присвячені їх розвитку, можна охарактеризувати як поодинокі та недостатні.

В основному виявлені нами наукові публікації стосуються юридичних аспектів проблематики (Білик О.М. [7], Кузик В.В. [17]) та окремих облікових нюансів (Маліновська К.О. [19], Височан О.С., Борщук І.В. [9], Позняковська Н.М. [21]).

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

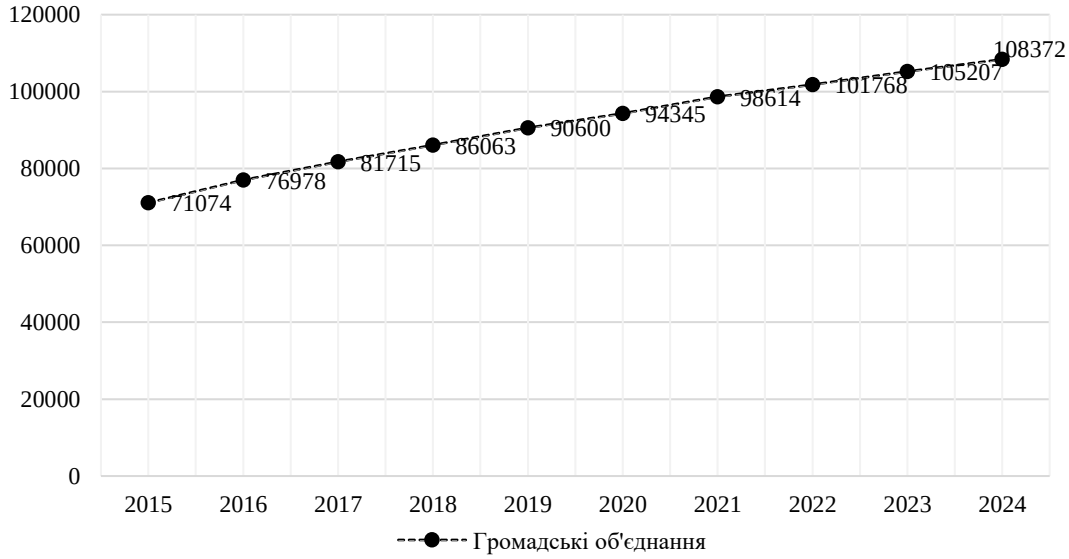

Рис. 3. Динаміка кількості зареєстрованих громадських об’єднань в Україні у 2015-2024 рр.

Джерело: візуалізовано авторами на основі даних [24; 25]

Бухгалтерський облік в громадських об’єднаннях має свої особливості, пов’язані, в першу чергу, з порядком обліком доходів та витрат, а також використанням коштів цільового фінансування. Така специфіка пов’язана з неприбутковим статусом об’єднання, добровільністю участі у ньому, відсутність майнового інтересу з боку учасників, цільовим характером розпоряджання коштами та низкою інших характеристик.

Такий низький рівень наукового інтересу до обліку у цьому секторі ННО не може не дивувати, адже за період з 2015 по 2024 роки кількість громадських об’єднань в Україні зросла на 52,5%, а їхня частка у загальній сукупності ННО досягла 41,3 % у 2024 році.

Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку орієнтовані, в основному, на підприємницьку діяльність, що вимагає належного адаптування їхніх норм до вимог таких організацій некомерційного сектору економіки як профспілкові. Як зазначає Багрій К.Л. [4, с. 19] концепція обліку у профспілках передбачає: застосування відповідних рівнів регламентації; обґрунтоване впровадження специфічних рахунків для обліку окремих об’єктів; спрощений склад фінансової звітності; врахування специфічних питань з обліку діяльності у нормативно-правових документах.

Усенко І.О. [27] розглядає облік безготівкових розрахунків у розрізі: фінансування на утримання орендованого приміщення, оплати за послуги зв’язку та Інтернету, сплати ПДФО, ЄСВ, військового та інших зборів, пов’язаних із заробітною платою, здійснення розрахунків за придбання оргтехніки, внутрішніх платежів. Толмачова А.М., Панченкова Ю.В. [26] пропонують використання рахунків 92 та 94 для відображення витрат в бухгалтерському обліку профспілок. Багрій К.Л. [3] наводить такі основні господарські операції, притаманні первинним профспілковим організаціям вищих навчальних закладів: проведення святкового заходу, виплата матеріальної допомоги, придбання культінвентарю, видача подарунків.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Статистика демонструє стабілізацію кількості профспілкових організацій в Україні (після незначного їх зменшення з початком війни) на рівні, що не перевищує 29 тисяч суб'єктів (рис. 4).

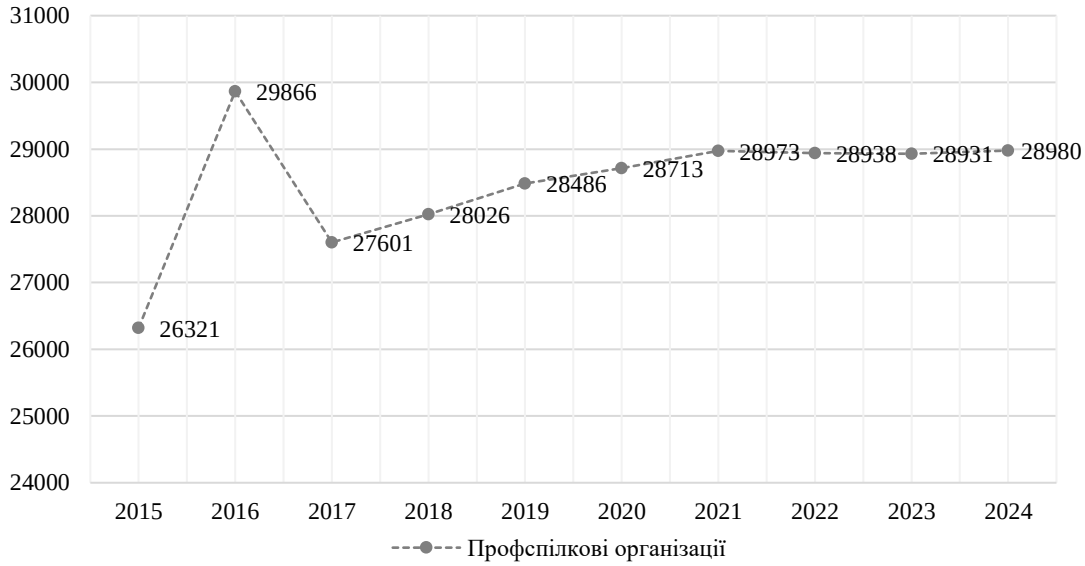

Рис. 4. Динаміка кількості зареєстрованих профспілкових організацій в Україні у 2015-2024 рр.

Джерело: візуалізовано авторами на основі даних [24; 25]

Розвиток бухгалтерського обліку і звітності в профспілкових організаціях повинен сприяти суспільній їх підзвітності, формуванню доказової бази для підтвердження відповідності діяльності організації статутним положенням, зменшенню паперової роботи та створенню позитивного їх іміджу як представників соціальних інтересів громадян.

Аналіз літератури демонструє значний інтерес українських авторів до проблематики обліку благодійної допомоги у періодичних фахових журналах. Проте більшість досліджень спрямовані на підприємницькі структури та бюджетні установи як отримувачів такої допомоги. Водночас благодійні організації як професійні гравці у середовищі акумулювання та розподілу фінансової і матеріальної допомоги залишаються поза увагою академічної громадськості. Іванчук С.І., Малицька І.В. [16, с. 308] зазначають, що особливими об'єктами обліку благодійних організацій є їхні доходи і витрати, особливо в аспекті можливих видів, форм та способів їх отримання. У праці Сивак О. [23] вдосконалено методику відображення в бухгалтерському обліку та звітності операцій з надання благодійної допомоги. Макаренко А.П., Христенко Л.А. [18] удосконалюють документообіг первинної документації розрахунків з підзвітними особами.

Низький рівень інтересу до проблематики обліку у благодійних організацій дисонує з "вибуховим" збільшенням їх кількості у 2022 році – на 31% у порівнянні з 2021 роком. Приріст спостерігається і в подальшому: на 11,4% у 2023 році та ще на 6,1% – у 2024 році (рис. 5).

Вважаємо, що особливість функціонування благодійних інституцій, особливо в умовах війни, вимагає удосконалення теорії та методології обліку отримання та передання ресурсів від донорів до кінцевих споживачів.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

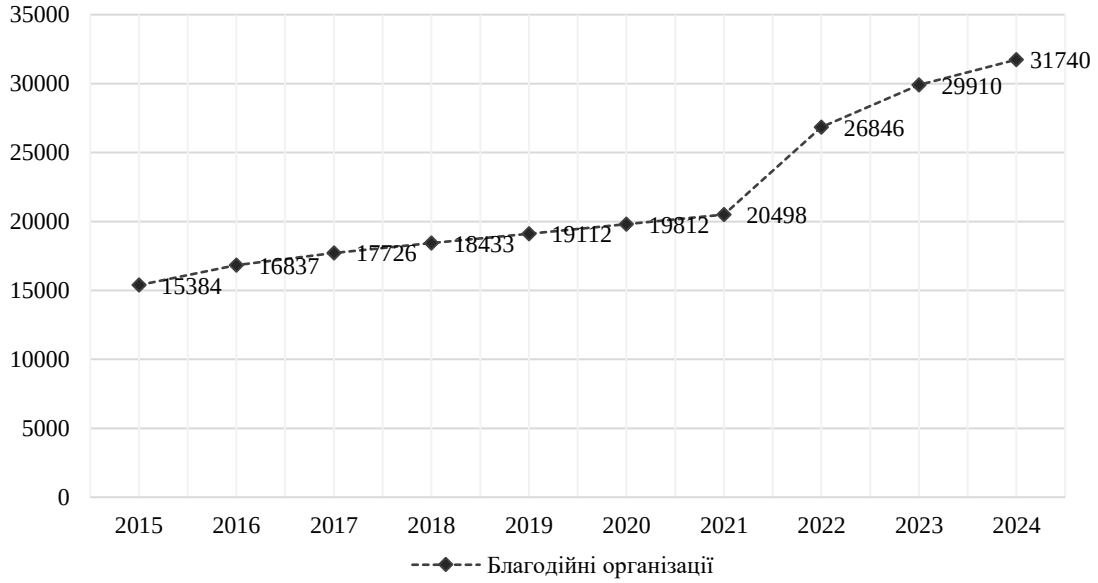

Рис. 5. Динаміка кількості зареєстрованих благодійних організацій в Україні у 2015-2024 рр.

Джерело: візуалізовано авторами на основі даних [24; 25]

Висновки і перспективи подальших досліджень. У статті розглянуто стан публікаційної активності вітчизняних науковців щодо проблематики обліку в окремих секторах неприбуткових організацій: релігійних організацій, громадських об'єднань, недержавних пенсійних фондів, благодійних організацій, профспілкових організацій. Усі з них (окрім недержавних пенсійних фондів) мають тенденцію до зростання їх кількості. Окрім цього, громадські об'єднання, благодійні, релігійні та профспілкові організації формують найбільш вагому частку у загальній структурі небюджетних неприбуткових організацій України. Поряд з цим спостерігається незначний науковий інтерес до досліджень у цій царині. Такий дисбаланс між розвитком організацій третього сектору економіки, що мають вектор руху, спрямований на зростання, та науковими прагненнями, які характеризуються аморфністю та недостатньою орієнтацією на загальносвітові тенденції, вбачається нами як критична проблема, вирішення якої має стати одним із пріоритетів у академічних дослідженнях.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у розширенні охоплення предмету досліджень з врахуванням специфіки облікових процесів, характерних для інших інституційних секторів небюджетних неприбуткових організацій: сільськогосподарські кооперативи та об'єднання співвласників багатоквартирних будинків.

Список використаних джерел:

[1] Cordery, C., Belal, A.R., & Thomson, I. (2019). NGO Accounting and Accountability: Past, Present and Future. *Accounting Forum*, 43 (1), 1-15. https://doi.org/10.1080/01559982.2019.1593577.

[2] Shepel, I. (2025). The System of Non-state Pension Provision in Ukraine: Current State, Accounting, Taxation, and Development Prospects. *Taurida Scientific Herald. Series: Economics*, 24, 186-198. https://doi.org/10.32782/2708-0366/2025.24.19.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[3] Багрій, К.Л. (2017). Особливості обліку в первинних профспілкових організаціях вищих навчальних закладів. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*, III (67), 176-184.
[4] Багрій, К.Л. (2019). Особливості податкового обліку профспілки як неприбуткової організації. *Економічні студії*, 2 (24), 17-20.
[5] Бачо, Р.Й. (2019). Організація бухгалтерського обліку у недержавних пенсійних фондах: методично-технічні та управлінські аспекти. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*, 3 (44), 9-13. https://dx.doi.org/10.26642/pbo-2019-3(44)-9-13.
[6] Білик, О.І. (2008). Особливості оподаткування в системі недержавного пенсійного забезпечення. *Науковий вісник НЛТУ України*, 18.10, 166-173.
[7] Білик, О.М. (2013). Громадське об'єднання: законодавче регулювання, нові права і можливості. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2013. № 2. С. 149-155.
[8] Бочков, П.В. (2022). Актуальні питання обліку та оподаткування підприємств релігійних організацій в контексті понятійного апарату. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*, 69, 237-242. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.40.
[9] Височан, О.С., & Борщук, І.В. (2021). Особливості обліку у громадських об'єднаннях. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*, 41, 77-80. https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2021-41-14.
[10] Віхляєв, М.Ю., & Пилипенко, Ю.П. (2024). Оподаткування релігійних організацій в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Київський часопис права*, 2, 139-145. https://doi.org/10.32782/klj/2024.2/21.
[11] Владиченко, Л.Д. (2010). Релігійна мережа України: практика статистичного обліку та оприлюднення даних. *Релігійна свобода*, 2, 30-39.
[12] Гайдук, І.С. (2017). Бухгалтерський облік в недержавних пенсійних фондах. *Економічний вісник університету*, 34/1, 31-37.
[13] Гура, Н., & Швець, В. (2013). Бухгалтерський облік і фінансова звітність недержавних пенсійних фондів в умовах переходу до міжнародних стандартів. *Бухгалтерський облік і аудит*, 12, 30-38.
[14] Гура, Н.О. (2013). Діяльність недержавних пенсійних фондів як об'єкт обліку та звітності. *Фінанси України*, 11, 100-108.
[15] Дробязко, С.І. (2013). Особливості організації обліку у недержавних пенсійних фондів. *Економіка, фінанси, право*, 8, 34-36.
[16] Іванчук, С.І., & Малицька, І.В. (2011). Особливості обліку діяльності благодійних організацій. *Збірник наукових праць НТУ*, 24(1), 306-309.
[17] Кузик, В.В. (2022). Правовий режим членських внесків у громадських об'єднаннях. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 6, 92-98. https://doi/org/10.24144/2788-6018.2022.06.16.
[18] Макаренко, А.П., & Христенко, Л.А. (2020). Удосконалення обліку та аудиту доходів і витрат благодійної організації. *Інвестиції: практика та досвід*, 23, 49-57. https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.23.49.
[19] Маліновська, К.О. (2016). Бухгалтерський облік і звітність як невід'ємна складова діяльності громадської організації – суб'єкта цивільно-правових відносин. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка"*, 3 (31), 174-179.
[20] Медвідь, С.В. (2014). Специфіка предмету і об'єкту бухгалтерського обліку в недержавних пенсійних фондах. *Фінансовий простір*, 3 (15), 154-159.
[21] Позняковська, Н.М. (2025). Бібліометричний аналіз досліджень суб'єктів громадянського суспільства та їх обліково-аналітичного забезпечення. *Економіка та суспільство*, 79. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-79-130.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[22] Позняковська, Н.М. (2024). Облікова політика та урегулювання діяльності організацій громадянського суспільства. *Економіка і регіон*, 1 (92), 237-243. https://doi.org/10.26906/EiR.2024.1(92).3335.
[23] Сивак, О. (2015). Бухгалтерський облік благодійності. *Вісник КНТЕУ*, 5, 107-124.
[24] Державна служба статистики України. (2024). *Статистичний щорічник України за 2023 рік* / за ред. І. Є. Вернера; відп. за вип. О. А. Вишневська. Київ: Державна служба статистики України.
[25] Державна служба статистики України. (2025). *Статистичний щорічник України за 2024 рік* / за ред. А. В. Макарчука; відп. за вип. О. А. Вишневська. Київ: Державна служба статистики України.
[26] Толмачова, А.М., & Панченкова, Ю.В. (2018). Теоретичні та практичні аспекти обліку витрат профспілкових організацій. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*, 1, 97-100.
[27] Усенко, І.О. (2018). Стан та аналіз безготівкових розрахунків в Україні та особливості їх обліку в профспілкових організаціях. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Економічні науки*, 1 (41), 81-85.
[28] Хаварівський, У. (2013). Удосконалення державної системи обліку релігійних організацій в Україні. *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*, 2, 59-69.
[29] Ценклер, Н.І. (2019). Методичне забезпечення бухгалтерського обліку діяльності недержавних пенсійних фондів. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*, 6 (23), 720-725. https://doi.org/1032782/easterneurope.23-106.
[30] Цибульник, М.О. (2017). Ключові аспекти обліку розрахунків з учасниками недержавного пенсійного фонду. *Причорноморські економічні студії*, 20, 107-111.
[31] Цибульник, М.О. (2017). Концептуальні засади організації бухгалтерського обліку та звітності недержавних пенсійних фондів в Україні. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія "Економічні науки"*, 5 (5), 13-17.
[32] Цибульник, М.О. (2016). Особливості обліку доходів та витрат недержавних пенсійних фондів. *Причорноморські економічні студії*, 9-2, 121-125.

PRIORITIES OF SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF ACCOUNTING AND TAXATION IN THE ECONOMIC SECTOR OF NON-BUDGETARY NON-PROFIT ORGANIZATIONS

Vysochan Olha Olehivna
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Analysis
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Lazuka Taras Yuriiovych
Master's student at the Department of Accounting and Analysis
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Summary. *In the article, scientific priorities of domestic researchers regarding accounting in institutional subsectors such as "religious organizations," "trade union organizations," "public associations," "charitable organizations," and "non-state pension funds" are identified. The potential existence of a direct correlation between the increase in the number of officially registered non-budgetary nonprofit organizations in Ukraine during 2015–2024 and the growing interest of domestic academic science in addressing accounting issues of these entities is examined. It is determined that there is a disproportion between the development of third-sector organizations,*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

which demonstrate steady growth, and academic research, which remains insufficiently structured and not aligned with global trends. The generalization of the research results makes it possible to outline directions for improving accounting and reporting, which will contribute to the transparency and efficiency of nonprofit organizations.

***Key words**: non-budgetary nonprofit organizations; accounting; religious organizations; trade unions; civil associations; charitable organizations; private pension funds.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 16.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

International scientific journal «Grail of Science» | № 67 (May 2026)
ISSN 2710–3056 | Категорія Б (Наказ МОН України № 582 від 24.04.2024)

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.061

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА В ЕПОХУ ПЕРМАНЕНТНИХ КРИЗ

Чередніченко Олена Олександрівна
канд.техн.наук, доцент, доцент кафедри економіки
Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Анотація. *В статті проаналізований сучасний стан і ключові виклики продовольчої безпеки в умовах «полікризи», яка зумовлена військовими конфліктами, кліматичними змінами та руйнуванням глобальних логістичних ланцюгів. Обґрунтована необхідність і важливість переходу від традиційних моделей до стратегії резильєнтності з фокусуванням на розвиток глибокої переробки, впровадження FoodTech-інновацій і підтримку локальних виробників.*

Ключові слова: *продовольча безпека, продовольча криза, сталий розвиток, глибока переробка, FoodTech.*

Сучасний світ уже тривалий час перебуває в стані «полікризи», суспільство одночасно переживає декілька глобальних загроз. Продовольча безпека, яка ще недавно здавалася розвиненим країнам стабільною, знову набуває форми критичного питання національної безпеки.

Аспекти проблематики продовольчої безпеки в умовах різноманітних викликів висвітлені в працях багатьох науковців. В. Геєць і О. Шпичак розглядають економічні механізми усталення аграрного ринку та можливості самозабезпеченості України основними продуктами. Б. Пасхавер фундаментально займався розробками щодо моніторингу й оцінювання стану продовольчого забезпечення населення. С. Кваша та М. Талавиря значну увагу приділяють стратегічному управлінню продовольчою безпекою в умовах процесів інтеграції.

Мета статті – проаналізувати трансформаційні процеси системи продовольчої безпеки в умовах тривалих криз.

Дослідження тенденцій у питаннях забезпечення продовольчої безпеки в умовах військової агресії росії, військового загострення на Далекому Сході, пандемії, логістичних збоїв тощо сьогодні є надзвичайно актуальними [1, 2].

Традиційно розуміння продовольчої безпеки спиралося на наявність і доступність продуктів харчування. Проте виклики останніх років виявили глибинну вразливість даного питання.

Пандемія та локальні війни викрили низку ризиків надмірної глобалізації, насамперед через руйнування логістичних ланцюгів. Закриття портів, блокування кордонів спустошують полиці навіть країн із великим капіталом. Кліматична нестабільність у вигляді тривалих посух, аномальних повеней і зміни температурних зон погіршують прогнозованість сільського господарства

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

та призводить до дефіциту продукції базових культур і волатильності цін. Критична енергетична залежність сучасного агровиробництва автоматично підвищує вартість добрив і логістики при зростанні цін на енергоносії, погіршуючи доступність якісної їжі для найбідніших верств населення.

В Україні питання продовольчої безпеки має екзистенційне значення, до того ж із додатковими локальними проблемами. Окупація та мінування територій зменшує внутрішні ресурси країни через втрату значної частини орних земель. Тривалі атаки росії на енергосистему створюють проблеми для діяльності переробних підприємств і зберігання продуктів, що безпосередньо має вплив на терміни придатності й ціноутворення. Міграційні процеси створюють дефіцит кваліфікованих кадрів.

Результати досліджень і оцінок Світового банку [3] констатують безпрецедентні збитки, які зазнав агропромисловий комплекс України станом на початок 2026 року. Сукупні втрати агросектору від 24.02.2022 року становлять понад $80 млрд.

Загальні втрати капіталізації галузі - більше $120 млрд. Непрямі збитки через зменшення виручки та доданої вартості оцінені в $81,9 млрд і $33,5 млрд відповідно.

Руйнування виробничого капіталу оцінені в майже $11,2 млрд, з яких пошкоджена чи знищена сільгосптехніка – близько $6,5 млрд, втрачені чи виведені з ладу потужності зерносховищ - $1,9 млрд, майже 5 млн га земель заміновані чи забруднені важкими металами.

Військові дії призвели до суттєвого скорочення активів у тваринництві через критичне зменшення поголів'я та рослинництві внаслідок невикористання великих площ.

Будучи фундаментом продовольчої безпеки, виконуючи роль базової системи життєзабезпечення країни, агросектор сьогодні функціонує в режимі «виживання через адаптацію». Хоча більше всього втрат припадає на активи прифронтових територій, непрямі втрати внаслідок порушення логістики та зростання цін відчувають усі вітчизняні виробники.

Враховуючи, що забезпечення продовольчої безпеки відбувається в умовах тривалих викликів, подальший розвиток потребує переходу від сировино-орієнтованої моделі зі спрямуванням на миттєву вигоду до моделі агростійкості. Стратегія агростійкості та створення продукції із високою доданою вартістю включає наступні напрямки:

– диверсифікацію та локалізацію, що фокусується на стимулюванні малого та середнього фермерства країни, яке здатне сприяти посиленню стабільності системи, скорочуючи шлях «від поля до столу»;

– розвиток глибокої переробки, заміщуючи експорт сировини створенням готової продукції із тривалим терміном зберігання, що нарощує додану вартість і стратегічний запас;

– впровадження FoodTech, оскільки розвиток ринку функціональних продуктів, використання технологій точного землеробства, іригаційних систем дозволяють збільшити обсяги отримання поживних речовин із меншої кількості ресурсів;

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

– державний моніторинг і резерви, а саме формування гнучких систем державного резерву з механізмами регулювання цін на соціально значущі товари.

Впровадження стратегії продовольчої резильєнтності дозволяє нівелювати ризики «полікризи».

Висновки та пропозиції.

В умовах тривалих викликів сьогодення агросектор трансформується з суто комерційної галузі на своєрідну стратегічну броню. Будь-яка дестабілізація в АПК послаблює національну безпеку. Тому продовольчу безпеку майбутнього потрібно розглядати не лише через призму кількості зерна в елеваторах, а як здатність системи адаптуватися до глобальних шоків, впроваджувати інновації, гарантувати кожному члену суспільства доступ до безпечної і нутрієтивно цінної їжі.

Критичні втрати АПК України потребують не просто відбудови, а докорінної реструктуризації на засадах інноваційності. Перманентний стрес і погіршення екологічної ситуації призводять до змін споживчого попиту та формування нової ніші для вітчизняного виробника з вищою доданою вартістю.

Трансформація економіки підштовхує до втілення різноманітних проєктів зі стимулювання впровадження технологій глибокої переробки сільськогосподарської сировини, підтримки забезпечення енергонезалежності підприємств, переходу до стратегії резильєнтності, розвитку FoodTech-сектору та створення регіональних кластерів, які б мінімізували логістичні ризики.

Список використаних джерел:

[1] Нікішина, О., & Чеботарьова, Н. (2024). РИЗИКИ Й ЗАГРОЗИ ПРОДОВОЛЬЧІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ ТА СТІЙКОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВИХ РИНКІВ У ВОЄННИЙ І ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ. *Grail of Science,* (45), 219–236. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.01.11.2024.023.

[2] Чередніченко, О. (2026). ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ПРОГНОЗ РОЗВИТКУ РИНКУ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ М'ЯСОПРОДУКТІВ. *Grail of Science,* (63), 291–293. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.06.03.2026.034

[3] World Bank; Ukraine, Government of; European Union; Nations, United. *Ukraine - Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3): February 2022 - December 2023 (English).* Washington, D.C.: World Bank Group. http://documents.worldbank.org/curated/en/099021324115085807

FOOD SECURITY IN TIMES OF PERMANENT CRISIS

Olena Cherednichenko
Candidate of Technical Sciences, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Economy
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Summary. *The article analyzes the current state and key challenges of food security in the context of a "polycrisis" caused by military conflicts, climate change, and the destruction of global logistics chains. It substantiates the need and importance of transitioning from traditional models to a resilience strategy with a focus on the development of deep processing, the introduction of FoodTech innovations, and support for local producers.*

Keywords: *food security, food crisis, sustainable development, deep processing, FoodTech.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.062

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ: СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Гріщенко Ірина Василівна
викладач кафедри правознавства і гуманітарних дисциплін
Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського національного університету, Україна

Сисоєва Інна Миколаївна
доктор екон. наук, професор,
професор кафедри економіки, обліку та оподаткування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського національного університету, Україна

Циганчук Вадим Анатолійович
викладач циклової комісії фінансово-облікових та економічних дисциплін,
Вінницький фаховий коледж економіки та підприємництва Західноукраїнського національного університету, Україна

Анотація. *В статті досліджена циркулярна економіка, яка передбачає перехід від лінійної моделі споживання та виробництва, до замкнутої системи, в якій відходи стають сировиною для нового виробництва. Ефект економічної стійкості і зростання обумовлюється зниженням виробничих витрат за рахунок використання вторинних ресурсів і мінімізації витрат на утилізацію відходів. Ефект підвищення соціального добробуту та зайнятості обумовлюється тим, що впровадження циркулярної економіки створює попит на нові професії, пов'язані з переробкою матеріалів, екологічним проектуванням та управлінням ресурсами. Ефект екологічної стійкості та збереження ресурсів обумовлюється скороченням обсягів видобутку природних ресурсів та зменшенням кількості відходів. Ефект соціальної справедливості та інклюзивності обумовлюється тим, що циркулярна економіка може сприяти більш справедливому розподілу економічних вигод серед різних груп населення. Ефект інновацій та освіти обумовлюється тим, що циркулярна економіка стимулює розвиток інновацій та створення нових технологій для підвищення ефективності використання ресурсів.*
Ключові слова: *циркулярна економіка, конкуренція; конкурентоспроможність; конкурента політика; конкурентоспроможність підприємства.*

Постановка проблеми. В сучасному світі проблеми екології та сталого розвитку стають дедалі актуальнішими. Швидке зростання населення,

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

збільшення споживання ресурсів та накопичення відходів призводять до вичерпання природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища. У зв'язку з цим виникає необхідність у пошуку нових підходів до організації економічних процесів, які б сприяли збереженню ресурсів та зниженню негативного впливу на навколишнє середовище. Одним із таких підходів є концепція циркулярної економіки. Циркулярна економіка передбачає перехід від лінійної моделі споживання та виробництва, до замкнутої системи, в якій відходи стають сировиною для нового виробництва. Циркулярна економіка сприяє сталому використанню ресурсів та зниженню негативного впливу на довкілля.

Актуальність дослідження економіки замкнутого циклу в Україні зумовлена не тільки глобальними трендами, а й специфічними викликами, з якими стикається країна. Спостерігається швидке зростання обсягу відходів, недостатній розвиток інфраструктури для їх переробки, а також необхідність модернізації систем управління ресурсами. Впровадження та застосування принципів циркулярності в економіці є важливим кроком до вирішення даних проблем та забезпечення сталого економічного розвитку.

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретико-методичне обґрунтування сутності циркулярної економіки, аспекти конкурентоспроможності та методи її формування відображені в наукових працях багатьох фахівці, серед яких слід відмітити: Бурєннікова Н.В., Ярмоленко В.О., Сисоєва І.М., Кавецький В.В., Білецька Н.В., та інших провідних вчених.

Проте, залишається недостатньо дослідженими аспекти системного підходу до запровадження циркулярної економіки на регіональному рівні.

Мета роботи. Метою статті є дослідження системного підходу до запровадження циркулярної економіки.

Виклад основного матеріалу. Зростання інтересу до циркулярної економіки пов'язане з її практичною реалізацією завдяки технологіям Індустрії 4.0, що об'єднують фізичну, цифрову та біологічну сфери в рамках інноваційних технологічних рішень. Дані технології дозволяють перейти від лінійної моделі споживання до промислової замкнутої системи з ефективними потоками матеріалів, енергії, праці та інформації, що забезпечує відновлення та регенерацію ресурсів. Циркулярна економіка в даному контексті являється передумовою та рушійною силою нової промислової революції, поєднуючи відновлення максимальної цінності продукції для підвищення економічної ефективності з одночасним зниженням екологічного збитку відповідно до принципів сталого розвитку.

З огляду на наведені в публікаціях [1, 2, 8, 9, 10] теоретичні підходи до визначення циркулярної економіки та загалом концепцій «зеленої» економіки, ми можемо виділити наступні ефекти від впровадження моделей економіки замкнутого циклу в умовах цифрової реальності: економічна стійкість і зростання, підвищення соціального добробуту та зайнятості, екологічна стійкість та збереження ресурсів, соціальна справедливість та інклюзивність, інновації та освіта, інвестиційна привабливість. Ефект економічної стійкості і зростання обумовлюється зниженням виробничих витрат за рахунок використання вторинних ресурсів і мінімізації витрат на утилізацію відходів. що

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

дозволяє підприємствам бути більш конкурентоспроможними та стійкими до коливань цін на сировину. Створення нових ринків та бізнес-моделей (на підприємствах, де впроваджуються принципи циркулярної економіки, виникають нові економічні ніші, такі як переробка відходів, та інноваційні бізнес-моделі). Ефект підвищення соціального добробуту та зайнятості обумовлюється тим, що впровадження циркулярної економіки створює попит на нові професії, пов'язані з переробкою матеріалів, екологічним проектуванням та управлінням ресурсами, в результаті чого знижується рівень безробіття. Поліпшення якості життя відбувається шляхом зниження рівня забруднення навколишнього середовища, що позитивно позначається на здоров'ї населення та якості життя, що особливо важливо для територій з високим рівнем промислової діяльності, де проблеми екології та здоров'я населення являються досить актуальними [3, 5]. Ефект екологічної стійкості та збереження ресурсів обумовлюється скороченням обсягів видобутку природних ресурсів та зменшенням кількості відходів, що сприяє поліпшенню екологічної ситуації, збереженню природних екосистем та біологічного різноманіття, що призводить до раціонального та ефективного використання обмежених ресурсів [4, 6, 7, 10]. Ефект соціальної справедливості та інклюзивності обумовлюється тим, що циркулярна економіка може сприяти більш справедливому розподілу економічних вигод серед різних груп населення. За рахунок створення робочих місць та підтримки локальних бізнесів вона зменшує соціальну нерівність та стимулює інклюзивний розвиток. Підвищення соціальної відповідальності здійснюється за рахунок того, що впровадження циркулярної економіки вимагає активної участі суспільства та формування нових суспільних норм і цінностей, спрямованих на відповідальне споживання та виробництво, що дозволяє підвищити рівень соціальної згуртованості населення та сприяє формуванню більш відповідального ставлення до навколишнього середовища [3, 8, 9, 10]. Ефект інновацій та освіти обумовлюється тим, що циркулярна економіка стимулює розвиток інновацій та створення нових технологій для підвищення ефективності використання ресурсів. Перехід до циркулярної економіки вимагає підготовки фахівців з новими компетенціями та навичками, що стимулює розвиток освітніх програм, спрямованих на екологічну освіту, управління ресурсами та сталий розвиток [4, 8, 9, 10]. Ефект інвестиційної привабливості обумовлюється тим, що залучення інвестицій на підприємства, які впроваджують принципи циркулярної економіки, і вони стають більш привабливими для інвесторів, зацікавлених у сталому розвитку та «зелених» технологіях [2, 5, 8, 9, 10].

Отже, концепції сталого розвитку свідчить про глибокі зміни у глобальному економічному мислення, спрямовані на подолання обмежень традиційної лінійної моделі. Основним етапом у даній трансформації став перехід від абстрактних ідей про стале зростання до конкретних моделей «зеленої» економіки, якою являється циркулярна економіка. Циркулярна економіка, у свою чергу, сформувалася як найбільш цілісна та системна модель, що об'єднує принципи ресурсозбереження, повторного використання та мінімізації відходів.

Являючись тісно пов'язаною з технологічними перетвореннями епохи Індустрії 4.0, циркулярна економіка не тільки відповідає викликам екологічної

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

сталості, але й стає важливим фактором соціально-економічного розвитку, інклюзії, інновацій та інвестиційної привабливості підприємств. Загалом, впровадження циркулярної економіки сприяє формуванню більш стійкої, інклюзивної та екологічно відповідальної економіки, що в довгостроковій перспективі призводить до поліпшення соціально-економічного стану підприємств. Застосування стандартів «зеленої» економіки та ефекти від впровадження циркулярності являються пріоритетним і стабілізуючим елементом сучасної економіки, що вступає в епоху нового розвитку в умовах обмеженості ресурсів. Таким чином, перехід до циркулярної економіки - це не просто екологічна необхідність, а стратегічна основа нової парадигми розвитку, що поєднує економічну ефективність і турботу про майбутнє.

Системний підхід до циркулярної економіки дозволяє розглядати дану модель як цілісну, самоорганізовану та стійку систему, в якій усі елементи взаємопов'язані та спрямовані на досягнення довгострокової екологічної, економічної та соціальної стійкості. Дана перспектива дозволяє детальніше зрозуміти динаміку циркулярної економіки та визначити основні механізми та стратегії для її успішного впровадження та розвитку. Системний підхід також передбачає, що циркулярна економіка як замкнута система перебуває у постійній взаємодії із зовнішнім середовищем - територіальною одиницею зі своїми соціально-економічними характеристиками. На рівні держави в якості об'єкта та територіальної одиниці запровадження принципів циркулярної економіки поєднуються виробничі, споживчі, ресурсні та екологічні процеси, які піддаються інтегрованій оцінці та управлінню. На рівні підприємств в якості суб'єкта найбільш чітко виявляється необхідність збалансованого використання природних і вторинних ресурсів, локалізації потоків матеріалів, енергії та відходів, що робить можливою реалізацію принципів замкнутого циклу в територіально-замкнутій структурі. Також, регіональний рівень найбільш чутливий до соціальних та екологічних наслідків лінійної моделі господарювання, а саме, накопичення відходів, забруднення навколишнього середовища, виснаження ресурсів та економічної вразливості міжгалузевих об'єднань, що формує об'єктивну потребу в переході до циркулярної економіки як до інструменту диверсифікації економіки, підвищення її стійкості та залучення населення до практик відповідального споживання та ресурсозбереження. На рівні підприємств, які являються об'єктом промислових симбіозів, логістичних ланцюгів замкнутого типу, формування екотехнопарків та кластерів переробки. За результатом чого, спостерігається поєднання макроекономічних цілей з конкретними управлінськими механізмами, включаючи державно-приватне партнерство, регіональні інвестиційні проекти та територіальне планування з урахуванням принципів циркулярної економіки. Запровадження принципів циркулярної економіки на територіальному рівні, які являються не тільки адміністративно-територіальними одиницями, а й соціально-економічними системами, яким притаманний високий рівень управління та можливості для проектування і запровадження циркулярної економіки в сучасних економічних умовах.

Отже, ефективне впровадження принципів циркулярної економіки можливе лише за умови побудови системи міжрівневої координації цілей, дій та

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ресурсів між різними рівнями управління та регулювання – державним, регіональним та місцевим, а також взаємодії з іншими структурами – підприємствами, науковими організаціями та громадськими ініціативами. Міжрівнева координація – це механізм забезпечення цілісності та ефективності політики циркулярної економіки, що дозволяє уникнути дублювання, нормативних суперечностей та фрагментації зусиль між різними управлінськими рівнями та секторами, і включає в себе передачу та адаптацію стратегічних орієнтирів, затверджених на державному рівні (наприклад, цілей сталого розвитку, національних проєктів, законів про поводження з відходами), до регіональної та місцевої специфіки. І навпаки, від регіонів та місцевих органів самоврядувань, запровадження циркулярних моделей спонукає до коригування державної політики. Координація між регіонами (наприклад, у частині переробки, міжрегіональної логістики, розподілу потоків вторинних ресурсів) – це механізм співпраці між структурами на одному рівні (екологія, промисловість, житлово-комунальне господарство, освіта тощо), а також між підприємствами, наукою та органами влади. Формування єдиного інституційного простору здійснюється шляхом розробки та запровадження взаємоузгоджених нормативів, стандартів, субсидій, цифрових платформ, що забезпечують наскрізну керованість процесів поводження з ресурсами та відходами на всій території країни.

Висновки та пропозиції. Таким чином, у системному підході циркулярна економіка являє собою складну систему, що складається з взаємопов'язаних процесів виробництва, споживання, переробки та повторного використання ресурсів. Дані процеси утворюють замкнуті контури, де відходи одного процесу стають ресурсом для іншого. Циркулярна модель стає не просто сукупністю окремих практик, а системою мережевого управління ресурсами, в якій стійкість створюється за рахунок взаємозалежності та спільної цінності, що формується на кожному етапі життєвого циклу продукції. Крім того, циркулярна економіка, з системної точки зору, має більшу стійкість до зовнішніх шоків, таких як коливання цін на сировину або зміни в законодавстві, що досягається за рахунок диверсифікації ресурсних потоків, багатоступеневої переробки та створення альтернативних ланцюгів поставок. Разом з тим необхідно відзначити необхідність забезпечення основних соціально-економічних умов, які сприяють ефективності впровадження принципів і механізмів циркулярної економіки як на регіональному рівні, так і на рівні підприємств.

Список використаних джерел:

[1] Бурєннікова Н.В. & Ярмоленко В.О. & Кавецький В.В. (2020). ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ІНВЕСТИЦІЙ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ З ПОЗИЦІЙ СТЕЙКХОЛДЕРСЬКОЇ ТЕОРІЇ: СУТНІСТЬ, ПОКАЗНИКИ. *Бізнес Інформ,* № 1, 218–229. https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-1-218- 229.

[2] Бурєннікова Н.В. (2021). ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЯК СИСТЕМ: ОНОВЛЕНИЙ ПОГЛЯД НА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ТА УПРАВЛІННЯ. *Бізнес Інформ,* № 6, 190–196. https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-6-190- 196.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[3] Гріщенко І. & Сисоєва І. & Циганчук В. (2024). МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ. *Економіка та суспільство*, (64). https://doi.org/10.32782/2524–0072/2024–64–135.
[4] Гріщенко І.В. & Білецька Н.В. (2024). ПАРАМЕТРИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ. *«Сучасні пріоритети розвитку науки та суспільства»*: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 11-12 квітня 2024 р.: у 2-х т. Т.1. Ч.1. / За заг. ред. В.І. Мельник. Тернопіль: Крок, 92-97.
[5] Гріщенко І.В. & Гринчук Т.П. & Циганчук В.А. (2022). МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ. *Економіка та суспільство,* (39). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-82.
[6] Гріщенко І.В. & Іванюта П.В. & Білецька Н.В. & Покровщук Л.М. (2023). ОБҐРУНТУВАННЯ ФУНКЦІЙ УПРАВЛІННЯ ТА БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ БЮДЖЕТУВАННЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету,* (72), 41-47. https://doi.org/10.36477/2522-1205-2023-72-05.
[7] Гріщенко І.В. & Одінцова О.О. (2024). ОСНОВНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА. «Сучасні пріоритети розвитку науки та суспільства»: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 11-12 квітня 2024 р.: у 2-х т. Т.1. Ч.1. / За заг. ред. В.І. Мельник. Тернопіль: Крок, 97-101.
[8] Гріщенко І.В. & Сисоєва І.М. & Циганчук В.А. & Фаріон В.Я. (2025). ВПЛИВ ТЕОРІЙ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ В ПРОЦЕСІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ, *Грааль науки*. (53), 269-278. URL: https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/20.06.2025/41.
[9] Кавецький В.В. (2021). СУЧАСНІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЛАНУВАННЯМ ТА ОРГАНІЗАЦІЄЮ ВИРОБНИЦТВА. *Ефективна економіка.*. 12. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/ 12_2021/96.pdf.
[10] Сисоєва І.М. & Гріщенко І.В. & Роледерс В.В. (2024). ОСНОВНІ ПІДХОДИ ТА ПРОЦЕСИ В ЦИРКУЛЯРНІЙ ЕКОНОМІЦІ, *Інвестиції: практика та досвід.* (6), 32-37. https://doi.org/10.32702/2306–6814.2024.6.32.

SYSTEMATIC APPROACH TO IMPLEMENTATION OF CIRCULAR ECONOMY: STRATEGIC PRIORITIES AND IMPLEMENTATION TOOLS

Grischenko Irene
Lecturer at the Department of Law and Humanities
Winnitca educational-scientific institute of economy Zakhidnoukrainskogo national university, Ukraine
Sysoieva Inna
Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Economics, Accounting and Taxation
Winnitca educational-scientific institute of economy Zakhidnoukrainskogo national university, Ukraine
Ciganchuk Vadim
Lecturer of the cycle commission of financial, accounting and economic disciplines
Vinnytsia Professional College of Economics and Entrepreneurship Zakhidnoukrainskogo national university, Ukraine

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Summary. *The article examines the circular economy, which involves the transition from a linear model of consumption and production to a closed system in which waste becomes raw material for new production. The effect of economic stability and growth is determined by the reduction of production costs due to the use of secondary resources and the minimization of waste disposal costs. The effect of increasing social welfare and employment is determined by the fact that the implementation of the circular economy creates demand for new professions related to material processing, environmental design and resource management. The effect of environmental sustainability and conservation of resources is due to the reduction of the volume of extraction of natural resources and the reduction of the amount of waste. The effect of social justice and inclusiveness is determined by the fact that the circular economy can contribute to a fairer distribution of economic benefits among different population groups. The effect of innovation and education is determined by the fact that the circular economy stimulates the development of innovations and the creation of new technologies to improve the efficiency of resource use.*

Keywords: *circular economy, competition; competitiveness; competitor politician; competitiveness of the enterprise.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 15.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.063

ТРАНСФОРМАЦІЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В КРАЇНАХ ЄС[1]

Курбет Олександра Петрівна
кандидатка економічних наук, старша дослідниця,
старша наукова співробітниця відділу економічної історії
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України», Україна

Анотація. *У статті досліджено основні тенденції та структурні зміни в розвитку середнього класу країн ЄС в період після 2004 року. На основі аналізу показників доходу, рівня економічної нерівності та рівня ризику бідності (AROPE) виявлено виражену конвергенцію між «новими» та «старими» членами ЄС. Встановлено, що в країнах Центральної та Східної Європи відбулося інклюзивне зростання та суттєве розширення середнього класу, тоді як у розвинених економіках ЄС-15 спостерігається ерозія доходів середньої верстви. Традиційний підхід до вимірювання за доходом фіксує «стискання» середнього класу, тоді як аналіз професійної структури свідчить про його трансформацію та появу «нового», висококваліфікованого сегмента, який підтримує інтеграцію. Досвід «нових» країн ЄС показав, що євроінтеграція може виступати каталізатором розширення середнього класу, втім успіх та стабільність цієї трансформації критично залежить від якості людського капіталу та ефективності інституційних механізмів зменшення нерівності.*

Ключові слова: *середній клас, соціально-економічна конвергенція, Європейський Союз.*

Вступ. Середній клас традиційно розглядається одним із ключових елементів соціально-економічної стабільності, який виконує важливі функції економічного розвитку, соціальної мобільності та підтримки демократичних інститутів. Водночас у країнах Європейського Союзу відбуваються процеси, що можуть змінювати його структуру та соціально-економічні позиції. Упродовж останніх десятиліть такими факторами є глобалізація, цифровізація економіки, зміни на ринку праці, зростання майнової нерівності та нові соціальні ризики, що спричиняють трансформацію традиційної моделі європейського середнього класу. Тригерними точками соціально-економічних змін стали економічна рецесія, пандемія COVID-19, російсько-українська війна [8]. Тривалий час ще одним вагомим фактором залишається розширення Європейського Союзу, зокрема найбільші хвилі, починаючи з 2004 р., що стало спробою подолати «десятиліття розколу Європи після завершення Холодної війни» [7]. Приєднання країн Центральної та Східної Європи збільшило

[1] Статтю підготовлено в Державній установі «Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України» за рахунок бюджетних коштів, спрямованих на забезпечення проведення державними науковими установами наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок за результатами державної атестації (ДР № 0125U003662).

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

абсолютне число представників середнього класу, з одного боку, та зробило його більш різнорідним, з іншого.

Розробці дослідницьких питань довкола середнього класу присвячене значне число наукових праць від звітів міжнародних організацій до статей дослідницьких груп та окремих дослідників. Все більшого поширення набуває дискусія стосовно міфу чи реальності погіршення стану середнього класу упродовж останніх десятиліть [3; 4]. Принципова відмінність цих протилежних точок зору криється у підході до вимірювання. Так, відповідно до критерію доходу середній клас скорочується, однак у сенсі професійної належності навпаки – його позиції покращились.

У контексті євроінтеграційних процесів нової актуальності для України набуває дослідження тенденцій середнього класу у країнах ЄС та відмінності між групами країн залежно від часу приєднання. Будучи елементом стабілізації та стійкості економіки і суспільства, середній клас неодмінно піддаватиметься впливу євроінтеграційних процесів, тому це дослідження докладеться до ширшої перспективи щодо потенційних викликів та можливостей середнього класу в Україні, зважаючи на досвід нинішніх краї-членів.

Мета статті полягає у виокремленні тенденцій трансформації середнього класу у країнах ЄС, що водночас припали на період значних соціально-економічних та політичних потрясінь і найбільших хвиль розширення, охоплюючи період з 2004 р. Для цього у статті застосовано поділ країн на «старі» (ЄС-15, «*old members*») та «нові» країни-члени («*new members*»), за критерієм приєднання до та після 2004 року відповідно.

Виклад основного матеріалу. Емпіричний аналіз трансформації середнього класу в країнах ЄС на основі методології ОЕСР, за якою середнім класом є домогосподарства з доходами в межах 75–200% медіанного національного доходу, показав, що більшість населення країн ЄС, віднесена до середнього класу (рис. 1.).

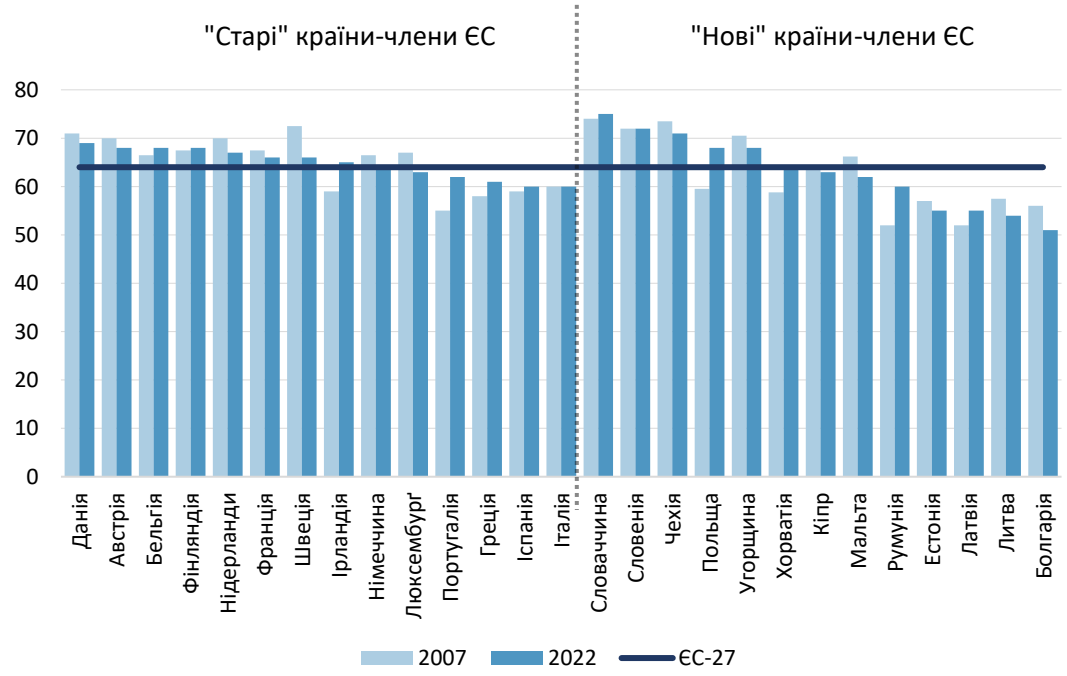

Рис. 1. Динаміка середнього класу у країнах ЄС, 2007–2022 (%)

Джерело: складено авторкою на основі [1]

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Загалом у більшості (17 з 27) країн частка середнього класу скоротилася. Найбільш відчутно це проявилося у 12 країнах, серед яких як «старі» (Швеція, Люксембург, Німеччина, Нідерланди, Австрія, Данія), так і «нові» країни-члени (Болгарія, Мальта, Литва, Чехія, Угорщина, Естонія), де відбулося скорочення на понад 2 в.п. При цьому стискання середнього класу супроводжувалося двома полярними тенденціями: відбувалося зростання як високодохідної, так і низькодохідної групи. Зростання частки середнього класу продемонстрували лише 10 країн.

Водночас дані ілюструють значне зростання середнього класу в окремих «нових» країнах. Так, у Польщі та Румунії інтеграція до єдиного ринку ЄС забезпечила стабільний приплив інвестицій та зростання реальних доходів. Це призвело до стрімкого розширення національних середніх класів, з близько 52% до 60% за 2007–2023 рр. у Румунії, а також з 59% до 68% у Польщі. Один із найбільш чисельних середніх класів у Європі (понад 70%) за дуже низьких значень коефіцієнта Джині (близько 0,26–0,29 у 2022 р.) сформувався у Словаччині, Словенії та Чехії (рис. 2). На противагу цьому, у багатьох «старих» країнах-членах (зокрема, у Греції, Іспанії, Італії) спостерігалося уповільнення темпів зростання або навіть падіння реальних доходів. Згідно зі звітами ОЕСР [4], ці країни не змогли продемонструвати конвергенцію з найбагатшими членами ЄС, що призвело до локального розмивання їхнього середнього класу.

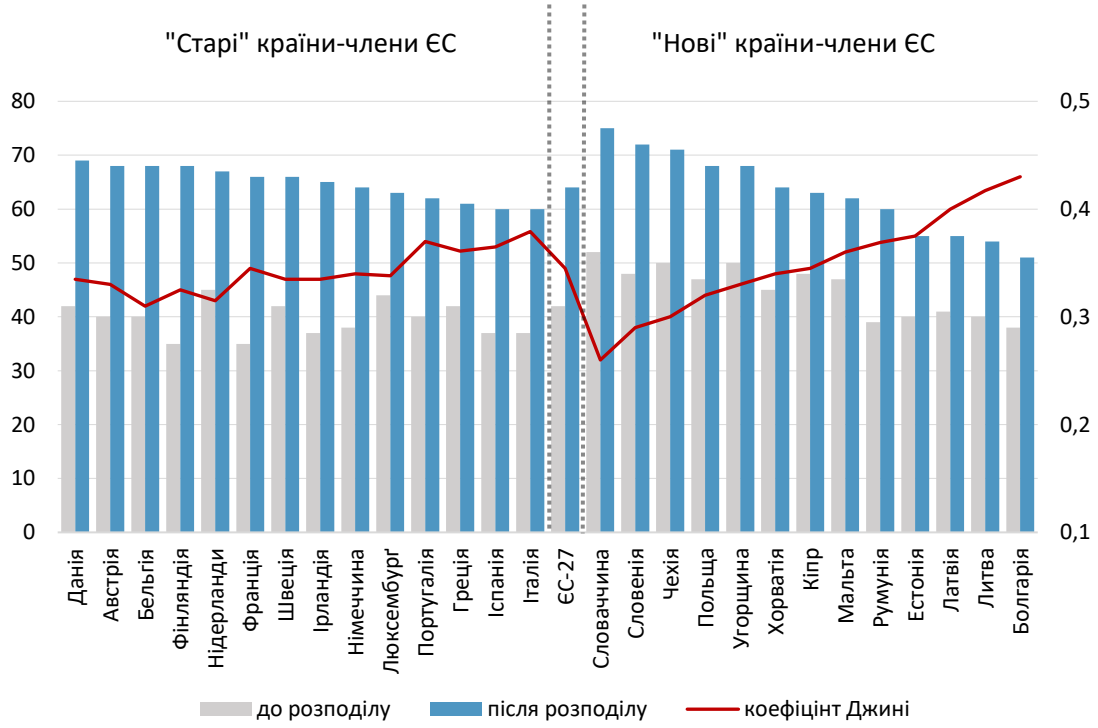

Рис. 2. Середній клас до та після розподілу (%) і рівень нерівності у країнах ЄС, 2022

Джерело: складено авторкою на основі [1]

Найбільше зростання частки середнього класу (понад 23 в.п.), за рахунок політики перерозподілу відбувається у «старих» країнах – Фінляндії, Франції, Австрії, Бельгії, Ірландії, Данії, Німеччини, Швеції, а також «нової» – Словенії (рис. 2). Що

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

свідчить про вагому роль політики держав добробуту у формування цієї серединної, стабілізуючої верстви населення.

Аналізуючи вплив розширення ЄС на економічну нерівність, сучасні дослідники [5] визначили, що ключовою тенденцією трансформації доходів після 2004 р. є нерівномірність процесів зростання. У масштабах всього ЄС нерівність дещо скоротилася завдяки стрімкому підтягуванню доходів у країнах розширення. Однак аналіз виявляє тривожний розрив: якщо «нові» країни-члени демонструють інклюзивне зростання (доходи зростають у всіх), то в межах ЄС-15 спостерігається ерозія доходів більшості населення на тлі збагачення лише верхнього децила. Це створює ефект «стискання» середнього класу саме у розвинених країнах ЄС. Внаслідок цього доходи найбідніших верств зростали швидше за середні показники, скорочуючи загальну нерівність, проте водночас відбулося збагачення найвищого процентиля. Громадяни «нових» країн значно покращили своє відносне становище, тоді як більшість груп у «старих» його втратили.

Про скорочення розриву між «старими» та «новими» членами ЄС свідчать і дані показника рівня ризику бідності. Середнє значення по ЄС-27 демонструє стабільне покращення – рівень ризику бідності знизився з 24% до 21% за 2015–2024 рр. (рис. 3), що підтверджує тезу про те, що попри кризи, європейська модель соціального захисту загалом залишається ефективною. «Старі» країни-члени ЄС демонструють неоднорідну динаміку: в зоні високого ризику перебувають Греція, Іспанія, Італія, де попри скорочення ризику бідності порівняно з 2015 р. його рівень становив понад 23% у 2024 р.; негативну динаміку для Франції (з 18,4% до 20,5%), Німеччині (з 20% до 21,1%) та Люксембургу (з 18,4% до 20%); стабільність для Нідерландів, Фінляндії та Австрії, які зберігають найнижчі показники.

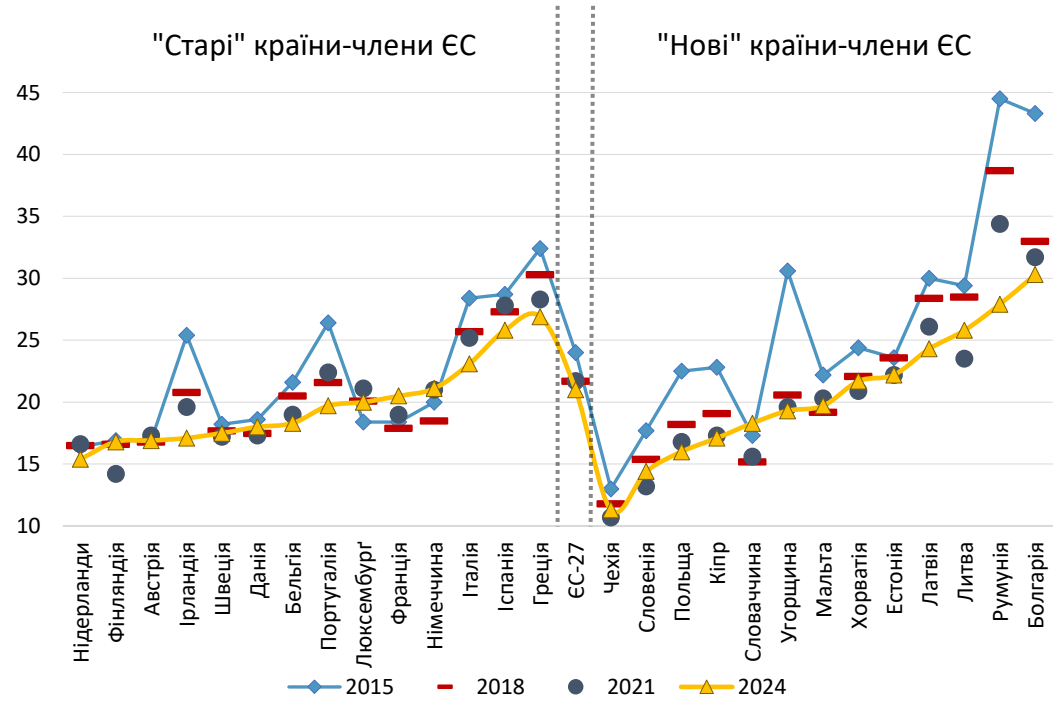

Рис. 3. Рівень ризику бідності (AROPE), 2021–2024 (%)

Джерело: складено авторкою на основі [2]

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Наздоганяючі тенденції характерні для «нових» країн. Найбільше скорочення рівня ризику бідності відбулося у Румунії (на 16,6 в.п.), Болгарії (на 13 в.п.), Угорщині (на 11,3 в.п.) та Польщі (на 6,5 в.п.). Окремі «нові» країни (Чехія, Словенія) у 2024 р. мають кращі показники, ніж Німеччина чи Франція. Загалом зростання цього показника у великих економіках, таких як Німеччина та Франція, свідчить про те, що середній клас там втрачає позиції, переходячи у категорію вразливих верств, формуючи так званий вразливий середній клас.

Нові перспективи відкриває дослідження середнього класу крізь призму поділу за критерієм професійної належності. Так, сучасні праці показують, що з 1980-х років спостерігається зростання чисельності середнього класу завдяки збільшенню кількості працівників у професіях вищої середньої ланки, менеджерів, та у технічних професіях [3]. За даними Luxembourg Income Study, дослідники проаналізували ряд країн, що репрезентують різні моделі національних економічних систем (англо-саксонську, консервативну континентальну, середземноморську та постсоціалістичну), в тому числі охоплюючи переважно «старі» країни-члени ЄС, а також Польщу. Вони визначили, що у країнах Європи та США частка зайнятих у таких професіях зросла у середньому на 10–20% з 1980 року, що підтверджує стабільність та розширення середнього класу з точки зору професійної належності. Водночас, доходи, які часто використовуються для визначення статусу середнього класу, можуть бути спотворені системою оподаткування або соціальними перерозподілами, що ускладнює об'єктивну оцінку реального становища цієї групи виключно за критерієм доходу. Таким чином, аналіз структурних змін у зайнятості та професійному складі свідчить, що професійна структура може бути більш релевантним показником стабільності та зростання середнього класу. У цьому сенсі ще одним аспектом визначення тенденцій трансформації середнього класу є виокремлення «нового», тобто висококваліфікованого, середнього класу, на противагу «старому», чи то пак традиційному, та низькокваліфікованому [6]. Опитування, проведене в десяти країнах ЄС, показало, що висококваліфіковані середні класи переважно підтримують інтеграцію з європейським ринком, тоді як «старі» середні класи переймаються втратами добробуту, які може означати інтеграція, що в тому числі підтверджено проведеним аналізом.

Висновки. Відповідно до визначення середнього класу за критерієм доходу (який є найбільш поширеним в силу своє придатності до міжнародних порівнянь) трансформація середнього класу в країнах ЄС має комплексний характер і проявляється через поєднання кількох процесів, зокрема, звуження його дохідної бази та зростання соціальної вразливості. Це створює ризики для збереження середнього класу як основи соціальної стабільності, але водночас відкриває можливості для формування нових його сегментів.

Отримані результати свідчать, що трансформація середнього класу у 2004–2024 рр. мала різноспрямований характер: окремі «нові» члени ЄС демонстрували наздоганяюче зростання, що призвело до формування стійкої серединної верстви та помітного зниження рівня ризику бідності; у більшості «старих» країн зафіксовано «стискання» середнього класу, зумовлене стагнацією реальних доходів. Про формування вразливого середнього класу

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

свідчить зростання рівня ризику бідності у таких країнах, як Німеччина та Франція. Все більшої ваги набувають нові критерії визначення середнього класу, зокрема професійної належності, що, з одного боку, підкреслює необхідність переходу до багатовимірних моделей оцінки соціальної структури, з іншого, сигналізує про появу «нового» середнього класу.

Досвід країн Центральної та Східної Європи свідчить, що євроінтеграція є потужним драйвером формування середнього класу. Однак успіх цієї трансформації залежить від ефективності інститутів перерозподілу та підтримки високої якості людського капіталу, що дозволить уникнути пастки нерівності на шляху до єдиного європейського ринку.

Список використаних джерел:

[1] Eurofound. (2024). Developments in income inequality and the middle class in the EU. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2024/developments-income-inequality-and-middle-class-eu
[2] Eurostat. (2026). *Persons at risk of poverty or social exclusion by age and sex*. https://doi.org/10.2908/ILC_PEPS01N
[3] Moawad, J., & Oesch, D. (2025). The Myth of the Middle Class Squeeze: Employment and Income by Class in Six Western Countries, 1980–2020. *Comparative Political Studies*, 58(8), 1636–1669. https://doi.org/10.1177/00104140241271166
[4] OECD. (2019). *Under Pressure: The Squeezed Middle Class*. OECD Publishing. OECD. https://doi.org/10.1787/689afed1-en
[5] Roine, J., & Strömberg, S. (2025). Inequality in Europe: The role of EU enlargement. *International Tax and Public Finance*, 32(6), 1865–1904. https://doi.org/10.1007/s10797-025-09897-6
[6] Ronchi, S., & Miró, J. (2025). The middle-class base of European integration? New class divides and attitudes towards market integration in ten EU countries. *European Politics and Society*, 26(1), 59–77. https://doi.org/10.1080/23745118.2024.2341320
[7] Горін, Н. (2026). Історичні детермінанти й тренди розвитку європейської економічної інтеграції: Перспективи для України. *Економіка та суспільство*, (83). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-83-100
[8] Курбет, О. (2024). Теоретичні підходи до визначення середнього класу та зарубіжний досвід його формування. *Український соціум*, (1-2(88-89)), 76–90. https://doi.org/10.15407/socium2024.01-02.076

MIDDLE CLASS TRANSFORMATION IN THE EU COUNTRIES

Oleksandra Kurbet
PhD in Economics, Senior Researcher,
Senior Researcher at the Department of Economic History
State Organization "Institute for Economy and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine"

Summary. *The paper examines the main trends and structural changes in the development of the middle class in the EU countries in the period after 2004. Based on the analysis of income indicators, the level of income inequality, and the risk of poverty or social exclusion (AROPE), a*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

pronounced convergence between "new" and "old" EU members was identified. It is established that in the countries of Central and Eastern Europe, there was inclusive growth and a significant expansion of the middle class, while in the developed economies of the EU-15, there is an erosion of the income of the middle class. The traditional income-based measurement approach captures a "squeeze" of the middle class, while the analysis of professional structure indicates its transformation and the emergence of a "new", highly skilled segment, that support integration. The experience of "new" EU countries has shown that European integration can act as a catalyst for the growth of the middle class. Still, the success and stability of this transformation critically depend on the quality of human capital and the effectiveness of institutional mechanisms to reduce inequality.

Keywords: *middle class, socio-economic convergence, European Union.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.064

УКРАЇНА В МІЖНАРОДНИХ БІЗНЕС РЕЙТИНГАХ

Шнирков Олександр Олександрович
Доцент кафедри міжнародного бізнесу
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Анотація. *Дослідження спрямоване на аналіз динаміки ключових міжнародних бізнес-рейтингових індикаторів, що характеризують економічну свободу, інституційну доброчесність і інноваційний потенціал України у 2014–2024 роках, а також виявлення статистичних взаємозв'язків між ними з метою ідентифікації чинників, що формують сучасну якість бізнес-середовища. У роботі застосовано кореляційний аналіз часових рядів із використанням коефіцієнта Пірсона. Аналітична база побудована на офіційних даних міжнародних інституцій: Heritage Foundation, Transparency International та WIPO. Оцінювалася статистична взаємозалежність між субіндексами міжнародних рейтингів та роками дослідження. Емпіричні розрахунки засвідчили суттєве покращення індексу сприйняття корупції (коефіцієнт кореляції з часом: +0.945), зростання індексу урядової доброчесності (+0.809) та індексу інвестиційної свободи (+0.880). Водночас встановлено негативну динаміку глобального інноваційного індексу (–0.608) та свободи торгівлі (–0.864), що свідчить про зниження інноваційної активності та відкритості економіки в умовах воєнної нестабільності. Виявлено також контрінтуїтивний ефект: негативна кореляція індексу інновацій із податковим тягарем (–0.566) і монетарною свободою (–0.413), що ставить під сумнів ефективність класичних ліберальних моделей у трансформаційній економіці. Уперше здійснено системний кореляційний аналіз взаємозв'язків між показниками економічної свободи, інституційної доброчесності та інноваційного розвитку України в контексті міжнародних рейтингів за десятирічний період (2014–2024 рр.). Автором обґрунтовано наявність парадоксальних зв'язків між окремими індикаторами, що вказує на потребу переосмислення універсальних підходів до лібералізації економіки. Отримані результати можуть бути використані при формуванні економічної стратегії України на етапі повоєнного відновлення, зокрема для розробки цільових програм з підтримки інновацій, удосконалення антикорупційної політики та формування зваженої торговельної політики.*

Ключові слова: *інвестиційна привабливість, інновації, цифровізація, бізнес-середа, сприйняття корупції, прозорість, економічна свобода, повоєнне відновлення.*

Вступ. Сьогоденна архітектоніка глобальних економічних відносин дедалі чіткіше окреслює імператив для національних економік: не просто пасивно адаптуватися до мінливих кон'юнктур, а активно конкурувати за обмежений капітал, передові технології та кваліфіковані людські ресурси. Така боротьба за регенеративні чинники економічного зростання поступово посилюється, адже взаємозалежність ринків досягла небачених масштабів, а процеси цифровізації, прискорившись, нівелюють географічні бар'єри. У цьому турбулентному

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

контексті міжнародні бізнес-рейтинги виступають не як прості статичні індикатори, що лише констатують наявний стан речей. Вони виступають динамічними наративами, котрі активно формують інвестиційні очікування й безпосередньо впливають на стратегічні рішення компаній.

Зазначені рейтинги, по суті, конструюють своєрідний ефективний інформаційний простір, яким користуються інвестори для систематичної оцінки потенційних ризиків та ідентифікації перспективних можливостей.

Повномасштабна війна в Україні, санкції проти Росії, енергетична трансформація Європи, крах Silicon Valley Bank та Credit Suisse, а також геополітичні зіткнення навколо Тайваню: всі ці події сформували нову якість невизначеності (Baker, Bloom & Davis, 2025). Така невизначеність безпосередньо впливає на інвестиційні рішення: у 2023 році понад 64% глобальних ТНК, згідно з даними Kearney FDI Confidence Index, відклали або переорієнтували інвестиційні рішення саме через ризики екзогенного походження (Baker, Bloom & Davis, 2025). Показово, що у 2024 році навіть Сполучені Штати Америки втратили три позиції у рейтингу привабливості ПІІ, що було зумовлено внутрішньополітичною поляризацією та ризиками дефолту (Baker, Bloom & Davis, 2025).

Україна, з огляду на її геополітичне розташування та трансформаційні процеси, що прискорилися, зокрема, після 2022 року, опинилася у центрі посиленої уваги з боку світового ділового співтовариства. Динаміка її позицій у цих рейтингах набуває особливого значення, адже вона відображає не тільки сприйняття країни ззовні, а й певною мірою акумулює внутрішні системні зміни.

Отже, актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення впливу міжнародних бізнес-рейтингів на інвестиційний потенціал України в умовах безпрецедентних геополітичних викликів та її курсу на європейську інтеграцію.

Мета дослідження - встановити характер і глибину взаємозалежності між індексами економічної свободи, антикорупційної доброчесності та інноваційної спроможності України в контексті міжнародних бізнес-рейтингів як інструменту діагностики й стратегічного планування в умовах багатовекторних трансформацій.

Методологія дослідження. Методологічна основа поточного дослідження побудована на кількісному аналізі, тобто на кореляційному аналізі часових рядів. Вибір даного методу аналізу обумовлений тим, що він дає можливість не просто спостерігати, а й кількісно оцінювати ступінь і напрям взаємозв'язків між певними індикаторами, що характеризують, з одного боку, бізнес-середовище, а з іншого – інноваційний розвиток України в контексті міжнародних рейтингів. В дослідженні зосереджено увагу на кількох ключових індексах, кожний з яких відіграє свою роль:

- Індекс економічної свободи - дає загальне уявлення про регуляторні рамки та включає такі субіндекси як: Право власності, Урядова доброчесність, Податковий тягар, Державні видатки, Свобода бізнесу, Свобода праці, Монетарна свобода, Свобода торгівлі та Інвестиційна свобода.
- Індекс сприйняття корупції - є, по суті, дзеркалом прозорості й ефективності державного апарату;
- Глобальний інноваційний індекс - адже саме інновації, зрештою, є рушієм довгострокового зростання.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Часовий горизонт поточного дослідження охопив період з 2014 по 2024 роки. Цей вибір обґрунтований низкою ключових історичних і економічних віх. 2014 року - став точкою неповернення для України, коли почалася агресія Російської Федерації. Це, по суті, запустило низку масштабних трансформаційних процесів – від антикорупційних реформ та децентралізації до лібералізації окремих ринків, що, звичайно, мало прямий вплив на всі ті показники, які вказано у дослідженні. А от включення періоду до 2024 року дає нам змогу оцінити, як саме повномасштабне вторгнення, що розпочалося у лютому 2022-го, позначилося на динаміці цих індексів. Отже, такий період дозволяє зафіксувати ключові, іноді драматичні, зміни, що відбувалися в Україні, забезпечуючи високу релевантність отриманих результатів.

Для розрахунку кореляційних коефіцієнтів було обрано метод Пірсона (Pearson's product-moment correlation coefficient) - стандартний інструмент, який допомагає виміряти ступінь лінійного зв'язку між змінними. Його коефіцієнти коливались від -1 до +1: чим ближче до 1 (позитивної) або -1 (негативної), тим сильніший зв'язок; нуль, звісно, вказує на його відсутність.

Огляд літератури. Питання фундаментальної сутності й деталізованої методології міжнародних рейтингів, так само як і потенціалу їхнього застосування для комплексної оцінки різноманітних аспектів бізнес-середовища, традиційно перебувало у центрі уваги науковців, зумовлюючи численні дослідження. Зокрема, автори Т.В. Полозова та І.В. Колупаєва (2022) детально проаналізували міжнародні рейтинги України, розглядаючи їх у контексті забезпечення економічної безпеки. Авторами було підкреслено, що зовнішні оцінки часто відображали глибинні взаємозв'язки між інтеграційними процесами й внутрішньою стабільністю країни. Подібний погляд спостерігався і в роботі іншого автора В.П. Онофрійчука (2021), який дослідив місце України в міжнародних економічних рейтингах.

Цифрове позиціонування України також перебувало у центрі уваги науковців. Автори В.Є. Хаустова та ін. (2022) здійснили ґрунтовний аналіз розвитку ІКТ-сфери, використовуючи міжнародні індекси; їхня праця виявила важливі тенденції та виклики галузі. Інші науковці О. Андрєєва та ін. (2023) сфокусувалися на місці України у міжнародних рейтингах розвитку інформаційного суспільства, чітко розкриваючи як її здобутки, так і проблемні аспекти у цифровій сфері. Цікаво, що Т. Шталь та К. Плєханов (2023), також зосередившись на цифровому розвитку, оцінювали позицію України у міжнародних рейтингах рівня цифрового розвитку країн. Їхні підходи доповнювали один одного, створюючи всебічну картину цифрового поступу країни та окреслюючи її конкурентні переваги й слабкі сторони в глобальному цифровому просторі.

Невід'ємною частиною досліджень залишався міжнародний імідж України та його відображення у світових оцінках. Авторка К.В. Савон (2019; 2020) здійснила глибокий аналіз сучасного стану та перспектив розвитку міжнародного іміджу України, висвітлюючи його значення для зовнішньополітичної діяльності та інвестиційної привабливості.

Автори З.Д. Калініченко та Р.Я. Пєстрєцова (2024) досліджували, як позиції України в міжнародних рейтингах сприяють прискоренню економічних реформ. Цікаво, що інші наукові пошуки концентрувалися на вимірі конкретних економічних показників. Так, В.Л. Смєсова та Є.О. Яськов (2024) глибоко

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

проаналізували інвестиційну привабливість української економіки; їхнє ретельне рейтингове оцінювання та детальний аналіз поточного стану виявилися цінним маркером для потенційних інвесторів. Доповнюючи цю картину, К. Думанська та Л. Федоришина (2023) заглибилися у вивчення глобальної зовнішньоекономічної діяльності України у світових рейтингах.

Попри значний науковий доробок, існують певні прогалини. Більшість досліджень зосереджені на окремих аспектах або охоплюють короткі часові проміжки. Відсутній комплексний аналіз динаміки ключових показників економічної свободи та інновацій України у міжнародних бізнес-рейтингах за останнє десятиліття (2014–2024 роки). Недостатньо вивченими залишаються питання виявлення глибинних тенденцій, ідентифікації протиріч у результатах попередніх досліджень та обґрунтування причинно-наслідкових зв'язків між змінами у рейтингах та реальними економічними реформами, особливо в контексті глобальних викликів, що виникли у зазначений період.

Основні результати дослідження. Для подальшого розуміння предметної області дослідження й ключових показників, що її характеризують нижче представлена таблиця 1, яка містить детальний опис використаних міжнародних індексів.

У ній представлено інформацію про їхніх авторів/видавців, основну мету та ключові принципи розрахунку кожного індикатора.

Таблиця 1

Детальний опис індексів, які описують бізнес-середу країни

Назва Індексу	Видавець	Мета Індексу	Методологія (Принципи оцінки, ключові показники)	Примітки
Загальний індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom)	Heritage Foundation (США) у співпраці з The Wall Street Journal	Оцінка рівня економічної свободи у 184 країнах світу, яка визначається як відсутність державного примусу чи обмежень щодо виробництва, розподілу та споживання товарів і послуг. Слугує показником сприятливості інвестиційного та бізнес-клімату.	Агрегований показник, що розраховується на основі 12 кількісних та якісних субіндексів, які згруповані у 4 категорії: верховенство права, державне втручання, регуляторна ефективність, відкритість ринків. Кожний субіндекс оцінюється за шкалою від 0 до 100 балів.	Вищий бал означає вищий рівень економічної свободи. Індекс публікується щорічно з 1995 року.
Індекс права власності (Property Rights)	Heritage Foundation	Оцінює ступінь захисту приватної власності (як матеріальної, так і інтелектуальної) та ефективність її юридичного забезпечення у країні.	Показник включає оцінку захисту прав приватної власності, ризиків експропріації, якості земельних реєстрів, захисту інтелектуальної власності, ефективності судового захисту цих прав.	Один із субіндексів «Верховенства права» в Індексі економічної свободи.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Продовження табл. 1

Назва Індексу	Видавець	Мета Індексу	Методологія (Принципи оцінки, ключові показники)	Примітки
Індекс урядової доброчесності (Government Integrity)	Heritage Foundation	Оцінює рівень корупції в державному апараті, прозорість урядових рішень та ефективність антикорупційних заходів.	Базується на даних про сприйняття корупції, поширеність хабарництва, прозорість державних закупівель, ефективність боротьби з корупцією в судовій системі та правоохоронних органах.	Один із субіндексів «Верховенства права» в Індексі економічної свободи.
Індекс податкового тягаря (Tax Burden)	Heritage Foundation	Відображає рівень податкового навантаження на фізичних і юридичних осіб у країні.	Оцінюється на основі максимальної ставки податку на доходи фізичних осіб, максимальної ставки податку на прибуток корпорацій, а також загальних податкових надходжень як відсотка від ВВП.	Вищий бал за цим індексом означає менший податковий тягар. Один із субіндексів «Державне втручання».
Індекс державних видатків (Government Spending)	Heritage Foundation	Оцінює обсяг державних витрат як відсотка від валового внутрішнього продукту (ВВП).	Розраховується на основі частки державних видатків у ВВП країни, а також порівняння цього показника з історичними даними та середніми показниками по світу.	Вищий бал свідчить про меншу частку державних видатків у ВВП.
Індекс бізнес-свободи (Business Freedom)	Heritage Foundation	Оцінює легкість створення, функціонування й закриття підприємств у країні.	Включає показники ефективності регуляторного середовища: легкість отримання ліцензій, тривалість процедур відкриття та закриття бізнесу, гнучкість регуляторних норм.	Один із субіндексів «Регуляторної ефективності».
Індекс свободи праці (Labor Freedom)	Heritage Foundation	Оцінює гнучкість ринку праці, легкість найму й звільнення працівників, а також рівень державного регулювання трудових відносин.	Базується на даних про мінімальну заробітну плату, обмежувальні норми щодо звільнення, вимоги до тривалості робочого тижня та інші аспекти регулювання ринку праці.	Один із субіндексів «Регуляторної ефективності».

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Продовження табл. 1

Назва Індексу	Видавець	Мета Індексу	Методологія (Принципи оцінки, ключові показники)	Примітки
Індекс монетарної свободи (Monetary Freedom)	Heritage Foundation	Оцінює стабільність цін та рівень інфляції, а також ступінь незалежності центрального банку.	Включає оцінку середньорічної інфляції за останні три роки та контроль за цінами. Стабільність цін є ключовим фактором.	Один із субіндексів «Регуляторної ефективності».
Індекс вільної торгівлі (Trade Freedom)	Heritage Foundation	Оцінює ступінь відкритості країни для міжнародної торгівлі, наявність тарифних та нетарифних бар'єрів.	Розраховується на основі середньої тарифної ставки, а також оцінки нетарифних бар'єрів (квоти, імпортні ліцензії, обмеження на послуги).	Один із субіндексів «Відкритості ринків».
Індекс інвестиційної свободи (Investment Freedom)	Heritage Foundation	Оцінює легкість руху капіталу в країну та з країни, а також відсутність обмежень на інвестиції.	Включає оцінку обмежень на іноземні інвестиції, контроль за рухом капіталу, рівень експропріації, ефективність законодавства щодо інвестицій.	Один із субіндексів «Відкритості ринків».
Індекс сприйняття корупції (Corruption Perception Index - CPI)	Transparency International	Вимірює рівень сприйняття корупції в державному секторі різних країн.	Базується на даних опитувань експертів і представників бізнесу, які проводяться незалежними організаціями. Оцінюються такі аспекти, як хабарництво, використання службового становища в особистих цілях, відсутність покарання за корупцію, корупція у правоохоронних органах та судовій системі.	Оцінюється за шкалою від 0 (високий рівень корупції) до 100 (дуже низький рівень корупції). Публікується щорічно.
Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index - GII)	Всесвітня організація інтелектуальної власності (WIPO), Корнелльський університет, INSEAD	Оцінює інноваційний потенціал та результативність економік світу, надаючи комплексний погляд на інновації.	Розраховується на основі близько 80 індикаторів, які згруповані у 7 стовпів: Інститути, Людський капітал та дослідження, Інфраструктура, Ринкова витонченість,	Оцінюється за шкалою від 0 до 100 балів. Вищий бал означає вищий рівень інноваційного розвитку. Публікується щорічно.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Продовження табл. 1

Назва Індексу	Видавець	Мета Індексу	Методологія (Принципи оцінки, ключові показники)	Примітки
			Ділова витонченість, Вихідні результати (Output Pillars): Інноваційні результати знань і технологій, Креативні результати.	

Джерело: систематизовано автором на основі Heritage (2025); Transparency International (2025); WIPO (2025)

Хоча наведені індекси й відрізняються своїми тематичними акцентами та методологіями, вони є взаємодоповнювальними.

Для забезпечення емпіричної бази та візуалізації динаміки змін у бізнес-середовищі України, у таблиці 2 представлено часові ряди ключових показників економічної свободи та інноваційного розвитку за період з 2014 по 2024 роки.

Зібрані дані, що базуються на щорічних звітах провідних міжнародних інституцій (таких як Heritage Foundation, Transparency International та WIPO), дають можливість прослідкувати еволюцію позицій країни у відповідних глобальних рейтингах.

Таблиця 2

Динаміка позицій України в міжнародних бізнес-рейтингах: ключові показники економічної свободи та інновацій (2014-2024 рр.)

Рік		Загальний індекс економічної свободи									Індекс сприйняття корупції
	Індекс Інновацій	Індекс права	Індекс урядової	Індекс податково	Індекс державних	Індекс бізнес	Індекс свободи	Індекс монетарно	Індекс вільної	Індекс Інвестицій	
	ГІІ	ІПВ	ІУД	ІПТ	ІДВ	ІБС	ІСП	ІМС	ІВТ	ІІС	ІСК
2014	36,26	30,00	21,90	79,10	37,50	59,80	49,80	78,70	86,20	20,00	26,00
2015	36,45	20,00	25,00	78,70	28,00	59,30	48,20	78,60	85,80	15,00	27,00
2016	35,72	25,00	26,00	76,60	30,60	56,80	47,90	66,90	85,80	20,00	29,00
2017	37,62	41,40	29,20	78,60	38,20	62,10	48,80	47,40	85,90	25,00	30,00
2018	38,52	41,00	29,00	80,20	45,00	62,70	52,80	60,10	81,10	35,00	32,00
2019	37,40	43,90	29,60	81,80	46,90	66,10	46,70	58,60	75,00	35,00	30,00
2020	40,14	47,50	37,90	81,10	47,20	61,30	48,30	63,00	81,20	35,00	33,00
2021	35,60	48,50	37,90	88,70	48,20	63,50	48,70	65,80	79,20	35,00	32,00
2022	31,00	39,70	33,80	89,10	44,50	61,10	60,70	71,20	78,60	35,00	33,00
2023	32,80	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	36,00
2024	29,50	23,00	32,50	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	73,20	н/д	35,00

Примітка: н/д – не отримано даних

Джерело: власна розробка автора на основі Heritage (2025); Transparency International (2025); WIPO (2025)

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Деталізовані дані, представлені у таблиці 2, слугують основою для візуалізації ключових тенденцій. Для більш наочного представлення та полегшення аналізу побудовано графік на рис. 1, який візуалізує часові ряди цих індексів.

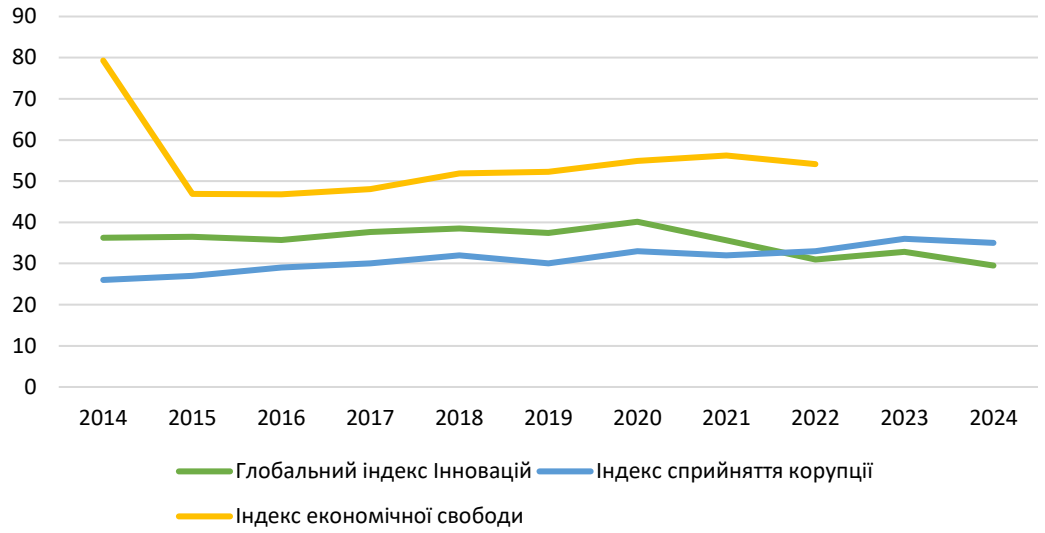

Рис. 1. Динаміка ключових індексів, що характеризують бізнес-середовище та інноваційний потенціал України (2014-2024 рр.)

Джерело: побудовано на основі Heritage (2025); Transparency International (2025); WIPO (2025)

Аналіз візуалізації, представленої на рис. 1 відкриває складний, подекуди дихотомічний, характер еволюції бізнес-середовища та інноваційного потенціалу України у період з 2014 по 2024 роки. Він дозволяє ідентифікувати як інтуїтивно зрозумілі, так і неочевидні тенденції.

З одного боку, спостерігалась виражена позитивна траєкторія Індексу сприйняття корупції. Його значення продемонстрували стабільне зростання, переміщуючись від початкових показників у межах 25-30 пунктів у 2014 році до 35 пунктів у 2024 році. З іншого боку, Індекс економічної свободи показав загальну тенденцію до зниження, знизившись з 79,3 пунктів у 2014 році до 54,1 пунктів у 2024 році, з особливим падінням, що припало на 2015-2016 роки.

Особливого розгляду потребує динаміка Глобального індексу інновацій, що є нелінійною та багатовекторною. Така крива свідчить про відсутність стійких внутрішніх рушіїв інноваційного зростання. Початковий спад у 2015 році, імовірно, корельований з економічною кризою та початком збройного конфлікту. Подальше зростання відобразило розвиток окремих інноваційних секторів або ефект цільових реформ. Проте різке падіння індексу після 2020 року, особливо відчутне у 2022 році, є безпосереднім відображенням руйнівного впливу повномасштабної агресії на національний науково-дослідний та інноваційний потенціал.

Однак, суто візуальний аналіз динаміки індексів, хоча й є інформативним, не дає змоги розкрити глибинні взаємозалежності між цими показниками. Для розуміння природи цих складних взаємодій, виявлення синергічних ефектів

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

або, навпаки, прихованих конфліктів між окремими чинниками розвитку, необхідним є застосування кількісних методів. Саме тому, для поглиблення аналізу та верифікації висунутих гіпотез, було здійснено кореляційний аналіз.

Таблиця 3

Кореляційна матриця динаміки міжнародних бізнес-рейтингів України (2014-2024 рр.)

	Рік	ГІІ	ІПВ	ІУД	ІПТ	ІДВ	ІБС	ІСП	ІМС	ІВТ	ІІС	ІСК
Рік	1											
ГІІ	-0,60809	1										
ІПВ	0,308462	0,437749	1									
ІУД	0,809614	-0,08241	0,658193	1								
ІПТ	0,845469	-0,56621	0,576315	0,704343	1							
ІДВ	0,794502	0,110558	0,948251	0,749415	0,663288	1						
ІБС	0,52709	0,205998	0,767361	0,444553	0,452287	0,782613	1					
ІСП	0,467129	-0,70245	0,103132	0,185812	0,574029	0,230602	-0,05192	1				
ІМС	-0,29838	-0,413	-0,60921	-0,34146	0,081203	-0,39543	-0,50919	0,190612	1			
ІВС	-0,86458	0,478485	-0,24188	-0,56854	-0,67595	-0,80684	-0,7896	-0,22554	0,231985	1		
ІІС	0,880771	0,038765	0,908748	0,789822	0,669813	0,959508	0,727268	0,335229	-0,44676	-0,85396	1	
ІСК	0,945636	-0,45942	0,367066	0,82045	0,623715	0,758877	0,422363	0,435798	-0,46687	-0,74793	0,880886	1

Джерело: розрахунки автора

Дослідження, що базується на кореляційному аналізі часових рядів даних для України, розкриває багатогранну, подекуди парадоксальну картину динаміки бізнес-середовища й інноваційного розвитку країни у контексті міжнародних рейтингів.

Не можна заперечувати, що деякі напрями виявилися справді успішними.

Наприклад, стійке, майже неперервне зниження сприйняття корупції, про що свідчить коефіцієнт кореляції індексу «Рік» з «Індекс сприйняття корупції» (+0.945). Така сильна позитивна кореляція з плином часу є прямим індикатором того, що Україна послідовно покращувала свої позиції у світових антикорупційних рейтингах. Отриманий результат не просто фіксує цифрову зміну - він вказує на помітну ефективність багаторічних системних антикорупційних реформ, включаючи створення нових антикорупційних інституцій (як-от Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Вищий антикорупційний суд), а також посилення прозорості в публічному секторі, зокрема через запровадження системи електронних закупівель ProZorro.

Разом із цим, можна спостерігати помітне зміцнення урядової доброчесності (кореляція «Рік» з «Індекс урядової доброчесності»), який склав +0.809. Очевидно, що подібні зрушення - фундамент, на якому формується довіра, без якої ніякий інвестиційний клімат не вибудується. Далі на тлі цього, умови для інвестицій також продемонстрували потужну позитивну динаміку («Рік» з «Індекс інвестиційної свободи» склав +0.880). Можна припустити: інвестори, навіть потенційні, реагують на сигнали про зменшення ризиків.

Проте, картина виявилася багатогранною та, місцями, асинхронною. Попри відзначені позитивні зрушення у певних аспектах економічної свободи,

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

аналіз часових рядів продемонстрував неочевидні та потенційно тривожні тенденції. Зокрема, глобальний індекс інновацій продемонстрував помірну негативну кореляцію з часом («Рік» -0.608). Цей результат є показовим: він свідчить, що протягом досліджуваного періоду (2014-2024 рр.), замість очікуваного прогресивного зростання, інноваційний потенціал України мав тенденцію до зниження. Гіпотетично, такі зміни можна обґрунтувати комплексною дією деструктивних чинників: впливом макроекономічних шоків, які призводили до скорочення інвестицій у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (далі - НДДКР); ефектами військового конфлікту, який розпочався у 2014 році, а згодом трансформувався у повномасштабне вторгнення (з 2022 року), які призвели до руйнування виробничої й дослідницької інфраструктури, міграції висококваліфікованих кадрів, а також переорієнтації державних і приватних ресурсів на оборонні потреби замість довгострокових інноваційних проєктів.

Продовжуючи аналіз динаміки, слід виділити ще один аспект, що демонструє неочікувану регресію: свобода торгівлі («Індекс свобідної торгівлі») виявив вкрай сильну негативну кореляцію з часом («Рік» -0.864). Це означає, що протягом досліджуваного періоду Україна, згідно з цим індексом, зіштовхувалася з послідовним погіршенням умов для міжнародної торгівлі, що відображає зниження її відкритості. Така тенденція може бути пояснена низкою взаємопов'язаних чинників. По-перше, зовнішні агресивні дії, зокрема блокада морських шляхів і цілеспрямоване руйнування логістичної інфраструктури, що розпочалися ще у 2014 році, а згодом посилилися з повномасштабним вторгненням, очевидно, критично вплинули на здатність країни вільно здійснювати торговельні операції. По-друге, не можна виключати можливість застосування Україною певних протекціоністських кроків, спрямованих на захист внутрішнього ринку або стратегічних галузей в умовах нестабільності, що, хоча й може мати обґрунтування, проте негативно відбивається на показниках торговельної свободи. Це питання, безумовно, потребує окремого, більш детального дослідження для з'ясування домінуючих причин такого значного регресу.

Аналіз також продемонстрував, що найбільш неочевидні висновки криються у парадоксальних взаємозв'язках між інноваціями й окремими аспектами економічної свободи, що традиційно вважаються ліберальними рушіями зростання. Зокрема, інноваційний індекс України негативно корелює з податковим тягарем («Індекс податкового тягаря» -0.566). Варто зауважити, що у методології, що використовується Індексом економічної свободи Heritage Foundation, вищий бал за Індекс податкового тягаря означає менший тягар оподаткування. Отже, такий коефіцієнт вказує на те, що зі зниженням податкового навантаження (тобто покращенням цього показника) інноваційна активність в Україні, навпаки, скорочувалась. Тобто, нижчі податки в Україні корелюють з меншою інноваційністю. Це не є інтуїтивно очевидним, оскільки ліберальна економічна думка часто постулює, що зниження податків стимулює економічну активність, включно з інноваціями.

Аналогічна негативна кореляція простежується і з монетарною свободою (Індекс монетарної свободи-0.413). Ці результати викликають обґрунтовані

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

питання щодо ефективності застосування універсальних рецептів лібералізації в умовах трансформаційної економіки. Можливо, періоди податкових послаблень або лібералізації монетарної політики, які часто збігалися з фазами економічних криз, не супроводжувалися достатніми інвестиціями в інноваційний розвиток. Або ж, що більш імовірно, ці кроки були частиною антикризових програм, які самі по собі спричиняли загальний спад економіки, що, цілком закономірно, не сприяло інноваціям. Це підводить до гіпотези: для України, певний, розумний рівень державного регулювання або цільового фінансування (через податки, до речі, що є легітимним інструментом) виявляється важливим для стимулювання інновацій, особливо на етапах глибоких економічних перетворень і в умовах зовнішніх викликів.

На додаток до вже окреслених кореляцій, емпіричні дані розкрили ще один контрінтуїтивний зв'язок, що кидає виклик усталеним догмам щодо безумовної користі повної відкритості: зафіксована сильна негативна кореляція між свободою торгівлі («Індекс вільної торгівлі») та глобальним інноваційним індексом на рівні -0.788. Це означає, що протягом 2014-2024 рр., зі зростанням відкритості українського ринку (що відображається у вищих показниках індексу свободи торгівлі), інноваційний потенціал країни мав стійку тенденцію до зниження.

Цей феномен може бути пояснений через низку гіпотез, що виходять за межі спрощених неокласичних моделей. По-перше, надмірна або неконтрольована лібералізація зовнішньої торгівлі, за відсутності адекватних механізмів підтримки та захисту внутрішнього виробника, могла призвести до так званого «ефекту витіснення» (crowding out effect).

Таким чином, отриманий коефіцієнт кореляції підкреслює необхідність не просто прагнення до «більшої свободи» торгівлі, а розробки зваженого, стратегічного підходу, який враховує специфічні особливості трансформаційної економіки України, забезпечуючи оптимальний баланс між інтеграцією у світові ринки та цілеспрямованою підтримкою власного інноваційного сектору.

Висновки. У межах здійсненого дослідження було виявлено, що міжнародні бізнес-рейтинги не є нейтральним статистичним тлом, а навпаки - виконують функцію активного конструктора інвестиційних сигналів та уявлень про якість економічного управління. Динаміка основних індикаторів, зафіксована протягом 2014–2024 рр., продемонструвала амбівалентну картину розвитку українського бізнес-середовища.

З одного боку, емпіричні розрахунки підтвердили виразне покращення у сфері антикорупційної політики та державної доброчесності. Позитивна кореляція між роками дослідження та індексами сприйняття корупції (+0.945) й урядової доброчесності (+0.809) засвідчує ефективність інституційних реформ, зокрема функціонування таких органів, як НАБУ, САП, ВАКС та впровадження системи ProZorro.

З іншого боку, аналіз виявив парадоксальну динаміку індексу інновацій, який впродовж десятиліття мав стабільно негативну тенденцію ($r = -0.608$), попри загальну стабілізацію інституційного середовища. Це свідчить про відсутність сталих механізмів підтримки науково-дослідної інфраструктури, що посилюється воєнними діями, відпливом кадрів і перерозподілом ресурсів на користь оборонної сфери.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Особливу увагу привертає також значне зниження індексу свободи торгівлі (r = –0.864), що сигналізує про критичне звуження експортного потенціалу, імовірно спричинене обмеженням логістики, зовнішньополітичним тиском і частковим протекціонізмом у відповідь на екзогенні виклики.

Список використаних джерел:

[1] Baker, S. R., Bloom, N., & Davis, S. J. World Uncertainty Index: Quarterly data. Policy Uncertainty. 2025. Available at: https://www.policyuncertainty.com/wui_quarterly.html
[2] Centr of Economic Strategy. Ukraine War Economy Tracker. 2025. Available at: https://ces.org.ua/en/tracker-economy-during-the-war/#:~:text=Text%20updated%20on%2023%20January,2025
[3] Heritage. Index of Economic Freedom. 2025. Available at: https://www.heritage.org/index/pages/all-country-scores
[4] Transparency International. Corruption Perceptions Index. 2025. Available at: 2024.https://www.transparency.org/en/cpi/2024
[5] WIPO. Global Innovation Index 2024. 2025. Available at: https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/en/
[6] Хаустова В. Є., Решетняк О. І., Хаустов М. М., Зінченко В. А. Аналіз розвитку сфери ІКТ в Україні за міжнародними індексами та рейтингами. BUSINESSINFORM, 2022 (5), с. 40–56. https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-5-40-56
[7] Полозова Т. В., Колупаєва І. В. Аналіз міжнародних рейтингів України в контексті забезпечення економічної безпеки. Механізм економічного регулювання, 2022. (1-2), с. 103–113. https://doi.org/10.32782/mer.2022.95-96.16
[8] Калініченко З. Д., Пестрецова Р. Я. Позиції України в міжнародних рейтингах та їх вплив на прискорення економічних реформ. Економічна кібернетика: інструменти та методи дослідження та організації економічних процесів: Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської інтернет-конференції 1-2 березня 2024 року (с. 118-126). https://dkrkm.org.ua/cache/2023-2024/konf/190324/zbirnik_naukovih_prats-2024.pdf#page=119
[9] Савон К. В. Міжнародний імідж України: сучасний стан та перспективи розвитку. Актуальні проблеми політики, 2019. №64, https://doi.org/10.32837/app.v0i64.196
[10] Савон К. Аналіз позицій України в міжнародних рейтингах за 2019–2020 роки. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політичних досліджень, 2020. №29, с. 230–236. https://doi.org/10.30970/PPS.2020.29.31
[11] Онофрійчук В. П. Україна в міжнародних економічних рейтингах. Глобальна безпека та асиметрія світової економіки в умовах нестабільного розвитку економічних систем: Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 12 травня 2021 року (с. 110-115). Кропивницький. https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/8730/1/5.pdf#page=110
[12] Андрєєва О., Запорожець О., Бєлоусова Н. Місце України в міжнародних рейтингах розвитку інформаційного суспільства. Актуальні проблеми міжнародних відносин, 2023 №155. http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/univ/apmv/apmv_2023_155.pdf#page=24
[13] Шталь Т., та Плеханов, К. Позиція України в міжнародних рейтингах цифрового розвитку країн. Цифрова економіка та економічна безпека, 2023. № 8(8), с. 22–28. https://doi.org/10.32782/dees.8-5
[14] Смєсова В. Л., Яськов Е. О. Інвестиційна привабливість економіки України: сучасний стан та оцінка рейтингу. Економіка та суспільство, 2024. №64. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-66

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[15] Думанська К., Федоришина Л. Глобальна зовнішньоекономічна діяльність України у світових рейтингах. Сталий розвиток економіки, 2023. №47, с.58–64. https://doi.org/10.32782/2308-1988/2023-47-8

UKRAINE IN INTERNATIONAL BUSINESS RATINGS

Olexander Shnyrkov
Associate Professor,
Department of International Business Educational and Scientific Institute of International Relations
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Summary. *The study is aimed at analyzing the dynamics of key international business rating indicators characterizing economic freedom, institutional integrity and innovation potential of Ukraine in 2014–2024, as well as identifying statistical relationships between them in order to identify factors that shape the current quality of the business environment. The paper uses time series correlation analysis using the Pearson coefficient. The analytical base is built on official data from international institutions: Heritage Foundation, Transparency International and WIPO. The statistical interdependence between sub-indices of international ratings and the years of the study was assessed. Empirical calculations showed a significant improvement in the corruption perception index (correlation coefficient over time: +0.945), an increase in the government integrity index (+0.809) and the investment freedom index (+0.880). At the same time, negative dynamics of the global innovation index (–0.608) and trade freedom (–0.864) were established, which indicates a decrease in innovative activity and openness of the economy in conditions of military instability. A counterintuitive effect was also revealed: a negative correlation of the innovation index with the tax burden (–0.566) and monetary freedom (–0.413), which calls into question the effectiveness of classical liberal models in a transformational economy. For the first time, a systematic correlation analysis of the relationships between indicators of economic freedom, institutional integrity and innovative development of Ukraine in the context of international ratings for a ten-year period (2014–2024) was carried out. The author substantiates the presence of paradoxical relationships between individual indicators, which indicates the need to rethink universal approaches to economic liberalization. The results obtained can be used in the formation of Ukraine's economic strategy at the stage of post-war recovery, in particular for the development of targeted programs to support innovation, improve anti-corruption policy and form a balanced trade policy.*

Keywords: *investment attractiveness, innovation, digitalization, business environment, perception of corruption, transparency, economic freedom, post-war recovery.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 18.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.065

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ТА ПРИБУТКОВОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ESG-ПРИНЦИПІВ

Батракова Тетяна Іванівна
канд. екон. наук, доцент,
професор кафедри фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку
Запорізький національний університет, Україна

Сейсебаєва Наталія Григорівна
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування
Запорізький національний університет, Україна

Кустіков Віталій Звіадович
Магістр кафедри фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку
Запорізький національний університет, Україна

Анотація. *У статті розглянуто погляди зарубіжних та вітчизняних наукових дослідників на сутність і роль фінансового контролінгу. Досліджено значення інтеграції фінансового контролінгу в систему управління банком. Виявлено, що фінансовий контролінг являє собою інтегровану комплексну систему, яка поєднує фінанси, бухгалтерський облік, економічну теорію, економічний аналіз, системи контролю, планування, а також інструментарій менеджменту. Проаналізовано роль фінансового контролінгу у забезпеченні сталого розвитку банку, своєчасному виявленні та оцінці економічних ризиків, бо одне з головних питань, яке вирішує контролінг це своєчасне та об'єктивне надання інформації про існуючі в поточному періоді ризики та можливі їх впливи на стратегічний розвиток банківської установи, для можливості керівництва прийнять попереджувальні, своєчасні та ефективні рішення стосовно управління ризиками.*

Розглянуто підхід децентралізації контролю за прибутковістю через призму центрів відповідальності, під якими розуміються бізнес-напрямки, у межах яких встановлено особисту відповідальність їх керівників за виконання запланованих показників діяльності та рівень ефективності управління фінансовими ризиками, які вони контролюють. Визначені переваги та недоліки децентралізації контролю за центрами відповідальності.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Розглянуто існуючі методи аналізу прибутковості в системі контролінгу банку та їх основні принципи; відносні коефіцієнти (ключові показники KPI). Обґрунтовано необхідність адаптації принципів ESG (Environmental, Social, and Governance) в банківський сектор тому, що прагнення України до вступу в ЄС вимагає уніфікації з європейськими операційними моделями, де впровадження ESG-критеріїв в операційні моделі є пріоритетним завданням.

Ключові слова: *фінансовий контролінг, банківські установи, управління ризиками, центри відповідальності, прибутковість банку, KPI, ESG-критерії, фінансова стійкість*

Постановка проблеми. В сучасних умовах функціонування фінансових ринків, питання своєчасної ідентифікації, оцінювання та мінімізації ризиків набувають особливої ваги, оскільки саме від якості ризик-орієнтованого управління залежить рівень фінансової стійкості банківських установ, їх конкурентоспроможність і здатність адаптуватися до зовнішніх викликів. Проблематика ефективного управління економічними ризиками в банківських установах є однією з визначальних передумов забезпечення стабільності та сталого розвитку не тільки банківського сектору, а фінансової системи в цілому.

Події останніх років суттєво посилили актуальність означеної проблеми. Наслідки глобальної фінансової нестабільності, прискорення інфляційних процесів, нові гібридні військові ризики спричинили істотне загострення ефективного функціонування банківських установ та значно підвищили вимоги до систем внутрішнього фінансового управління. За таких обставин особливого значення набуває впровадження сучасних інструментів фінансового контролінгу, здатних забезпечити оперативне виявлення ризикових факторів, їх комплексний аналіз і розроблення дієвих заходів щодо мінімізації негативного впливу на результати банківської діяльності.

Серед ключових чинників посилення економічних ризиків слід виокремити макроекономічну нестабільність, інфляційний тиск, валютні коливання, порушення міжнародних фінансових потоків та загострення геополітичної напруженості. Воєнні дії зумовили скорочення економічної активності, погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання та населення, зростання частки проблемних кредитів, а також посилення навантаження на банківську систему загалом. У таких умовах банківські установи потребують ефективних механізмів управління фінансовими ресурсами, контролю доходів і витрат, а також системного підходу до аналізу, прогнозування та попередження ризиків.

Одним із ключових інструментів, що забезпечує комплексне управління фінансовими показниками, підвищення обґрунтованості управлінських рішень і посилення адаптивності банків до нестабільного зовнішнього середовища, виступає система фінансового контролінгу. Її впровадження сприяє формуванню цілісної інформаційно-аналітичної бази управління, оптимізації фінансових процесів та зміцненню економічної безпеки банківських установ. Постановка проблеми полягає у потребі пріоритетного впровадження ESG-критеріїв в операційні моделі контролінгу та використання сучасних аналіз прибутковості в системі контролінгу банку.

Аналіз досліджень та публікацій. Українські та зарубіжні науковці активно вивчають вплив фінансового контролінгу на ефективне функціонування

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

банківських установ. А. Бімані вважає, що сучасна трансформація фінансового контролінгу пов'язана з алгоритмізацією процесів та використанням великих даних (Big Data) для прогнозування ліквідності; Вероніка Гросу в своїх дослідженнях наголошує на динамічний розвиток системи контролінгу в країнах Східної Європи,

Українські дослідники Адонін С.В., Калашнікова Ю. М. стверджують, що контролінг це функціональний блок фінансового менеджменту; в своїх роботах Толстеньова А. С. зазначає, що контролінг – це концепція менеджменту, спрямована на координацію і контроль усіх видів діяльності банку (управлінської, виробничої, збутової тощо) з метою успішного досягнення стратегічних цілей; Шульга Н.П. зауважує, що контролінг – інтегрована система сервісної підтримки управління а Штефан Н. М., Харитонова Н. Г. вважають, що фінансовий контролінг забезпечує комплексний підхід до планування, обліку, аналізу та контролю фінансових ресурсів.

Ці, та багато інших дослідників приділяють увагу питанням інтеграції контролінгу із системою управління ризиками, разом із тим, в сучасних умовах високого рівня невизначеності фінансового середовища питання застосування фінансового контролінгу, як інструменту мінімізації економічних ризиків у банківських установах потребує подальшого поглибленого дослідження.

Мета роботи. Метою статті є дослідити теоретичні засади та практичні аспекти функціонування системи фінансового контролінгу в банках, визначити його роль у забезпеченні фінансової стійкості та проаналізувати сучасні інструменти контролю прибутковості і ризик-орієнтованого управління та можливості впровадження ESG-критеріїв в операційні моделі фінансового контролінгу банку.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що в умовах воєнного стану ефективність систем управління ризиками значною мірою визначає спроможність банків не лише функціонувати, але й забезпечувати сталий розвиток. Посилення фінансових загроз, обмеженість доступу до ресурсів і висока мінливість ринкового середовища актуалізують необхідність впровадження системного підходу до фінансового контролю, який забезпечує своєчасну ідентифікацію ризиків та адаптацію управлінських стратегій до динамічних умов господарювання.

Виклад основного матеріалу. Банківські установи відіграють ключову роль у розвитку економіки країни та підтриманні стабільності національної банківської системи, а отже, якість управління в них безпосередньо впливає на ефективність розподілу ресурсів, рівень ризиків і здатність адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Саме тому особливого значення набуває застосування контролінгу в системі менеджменту банківських установ, що зумовлено специфікою їх діяльності як фінансових посередників, регульованим характером операцій, підвищеними вимогами до ризик-менеджменту та необхідністю забезпечення фінансової стійкості. У цьому контексті контролінг може бути спрямований на узгодження цілей банку з параметрами фактичної діяльності, контроль досягнення показників, оцінювання відхилень та формування обґрунтованих управлінських рекомендацій, що підсилює керованість банківських процесів і підвищує результативність управлінських рішень.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Контролінг доцільно розглядати як універсальний інструмент підвищення якості управління в банках, оскільки він забезпечує науково обґрунтоване вдосконалення системи обігу управлінської інформації та її цільове використання в процесі прийняття рішень. У межах контролінгу формується впорядкована логіка планування, контролю та аналізу результатів діяльності, що, своєю чергою, сприяє підвищенню узгодженості дій між окремими структурними підрозділами суб'єктів господарювання. Окрім внутрішньої координації, контролінг створює організаційно – інформаційні передумови для ефективної взаємодії між власниками та менеджментом, зокрема через посилення прозорості управлінських процесів, підзвітності та орієнтації діяльності на досягнення визначених стратегічних і тактичних цілей.

Варто зазначити, що в сучасній науковій літературі сформовано значну кількість підходів до трактування сутності контролінгу, що зумовлено його міждисциплінарним характером та варіативністю сфер практичного застосування. Так, Штефан Н. М., Харитонова Н. Г. в своєму дослідженні контролінгу як інструменту забезпечення ефективності систем управління ризиками стверджують, що фінансовий контролінг є важливим елементом системи управління підприємством, оскільки забезпечує комплексний підхід до планування, обліку, аналізу та контролю фінансових ресурсів[1]; Адонін С.В., Калашнікова Ю. М. стверджують, що контролінг це функціональний блок фінансового менеджменту, організований у формі спеціальної саморегулюючої системи інструментів та методів, що забезпечує інформаційне забезпечення, планування, координацію, контроль і внутрішній консалтинг[1]; Шульга Н.П. в своїй роботі «Інтегрована система контролінгу в управління банком», зауважує, що контролінг – інтегрована система сервісної підтримки управління одночасно в тривекторному вимірі: стратегічного та оперативного портфеля (портфельний підхід); взаємопов'язаних складових менеджменту – портфоліо, управління ризиками, плановим балансом та бюджетом (композиційний підхід); процесів планування, аналізу та контролю (процесний підхід) [8], а Толстеньова А. С . досліджуючи особливості функціонування служби контролінгу банку та її роль в мінімізації банківських ризиків зазначає, що контролінг – це концепція менеджменту, спрямована на координацію і контроль усіх видів діяльності банку (управлінської, виробничої, збутової тощо) з метою успішного досягнення стратегічних цілей. Іншими словами, контролінг – це керівна концепція ефективного управління банком і забезпечення його довгострокового існування [9].

Узагальнюючи наявні теоретичні позиції, можна стверджувати, що контролінг є багатогранною категорією, що виходить за межі традиційних контрольних функцій. Контролінг являє собою інтегровану комплексну систему, яка поєднує фінанси, бухгалтерський облік, економічну теорію, економічний аналіз, системи контролю, планування, а також інструментарій менеджменту. Найголовніше питання, яке вирішує контролінг це управління ризиками. Вказана система функціонує як єдиний механізм забезпечення процесів управління аналітичною та прогнозною інформацією, необхідною для ухвалення оперативних рішень, а також для реалізації стратегічних напрямів розвитку банківської установи.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Актуальність фінансового контролінгу особливо зростає в умовах воєнного стану та високої невизначеності ринку, коли традиційні підходи до управління ризиками не завжди здатні забезпечити достатній рівень захисту фінансових ресурсів підприємства. У таких кризових і непередбачуваних умовах ризики набувають багатовимірного характеру, охоплюючи не лише фінансові аспекти, але й логістичні, кадрові та соціальні складові діяльності підприємства. Саме тому виникає потреба в інтегрованому підході до фінансового контролінгу, який дозволяє своєчасно ідентифікувати всі види ризиків, прогнозувати їхні наслідки та підготовлювати ефективні заходи реагування. Важливим елементом такого підходу є впровадження цифрових інструментів та аналітики. Використання сучасних ERP-систем дозволяє комплексно управляти фінансовими та операційними процесами, забезпечуючи швидкий доступ до актуальної інформації. BI-аналітика та моделювання на основі великих даних підвищують точність прогнозування ризиків, дозволяючи підприємству оцінювати ймовірність настання небажаних подій і планувати превентивні заходи. Поєднання класичних методів фінансового контролінгу з цифровими аналітичними інструментами створює умови для оперативного прийняття управлінських рішень та підвищує адаптивність підприємства до динамічного і часто непередбачуваного бізнес-середовища [5].

Головною метою банківської установи є отримання прибутку, зростання ринкової вартості банку та стабілізація фінансових результатів, а стратегічним завдання є забезпечення стабільного функціонування та зростання, за рахунок мінімізації негативного впливу банківських ризиків, розвитку нових продуктів, покращення якості обслуговування, що дасть змогу підвищити конкурентоспроможність, завоювати нові частки ринку та можливість для впровадження нових технологій. Зважаючи на це, контроль за досягненням прибутковості, як ключового показника фінансової ефективності, відбувається не в цілому по банківській установі, а здійснюється через призму центрів відповідальності. Саме ідентифікацію (виявлення) фінансових ризиків доцільно здійснювати за центрами відповідальності банку, під якими розуміються елементи банку (бізнес-напрямки), у межах яких встановлено особисту відповідальність їх керівників за виконання запланованих показників діяльності та рівень ефективності управління фінансовими ризиками, які вони контролюють [2]. Цей підхід, що є наріжним каменем системи управлінського обліку та контролінгу, передбачає декомпозицію загальної організаційної структури банку на окремі сегменти (бізнес-лінії, департаменти, філії, продуктові групи), за кожним з яких закріплюються чітко визначені повноваження та відповідальність за формування доходів, управління витратами та, відповідно, генерацію прибутку. Така децентралізація контролю дозволяє не лише підвищити прозорість та адресність оцінки ефективності діяльності окремих підрозділів, але й забезпечує більш точне розподілення ресурсів, стимулює мотивацію персоналу та сприяє оперативному прийняттю управлінських рішень, спрямованих на максимізацію загальної прибутковості банку через оптимізацію показників на мікрорівні. Слід відмітити, що децентралізація контролю має свої переваги і свої недоліки (Табл.1).

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Таблиця 1

Переваги та недоліки децентралізації контролю

Переваги	Недоліки
1	2
Система дозволяє чітко ідентифікувати, які саме підрозділи (наприклад, роздрібний бізнес, корпоративний блок, казначейство) генерують прибуток, а які є збитковими або працюють як центри витрат (IT, бек-офіс). Це усуває ефект «перехресного субсидування», коли неефективність одних напрямів приховується за рахунок надприбутків інших.	Найголовніший виклик - трансфертне ціноутворення необхідно розробити справедливу систему внутрішніх взаєморозрахунків (за якою ставкою підрозділ, що залучає депозити, продає ці ресурси підрозділу, що видає кредити). Недосконала система ТЦУ призводить до викривлення фінансових результатів та внутрішніх конфліктів.
Керівники центрів відповідальності отримують більшу автономію в управлінні своїми ресурсами. Це дозволяє їм швидше реагувати на зміни ринкової кон'юнктури, оптимізувати продуктову лінійку та ціноутворення без необхідності тривалого узгодження з топ-менеджментом банку.	Керівники центрів відповідальності можуть зосередитися виключно на максимізації прибутку свого підрозділу, ігноруючи інтереси банку в цілому.
Контроль за ЦВ створює об'єктивну базу для розробки систем матеріального стимулювання, завдяки ефективній системі мотивації (KPI). Винагорода керівників та персоналу прив'язується до конкретних, вимірюваних фінансових результатів їхнього підрозділу, що значно підвищує їхню зацікавленість у максимізації прибутку.	Створення та підтримка системи управлінського обліку за центрами відповідальності вимагає значних інвестицій у потужні IT-системи, автоматизацію збору даних та утримання висококваліфікованого штату фінансових аналітиків та контролерів.
Розуміння реальної рентабельності кожного центру відповідальності дозволяє топ-менеджменту більш ефективно розподіляти економічний капітал банку, спрямовуючи інвестиції у найбільш прибуткові та перспективні напрями бізнесу	Розподіл витрат на утримання головного офісу, маркетингові кампанії або IT-інфраструктуру між різними центрами відповідальності часто є суб'єктивним і може викликати невдоволення з боку керівників ЦВ, чия рентабельність знижується через ці «нав'язані» витрати.

[авторська розробка]

Для аналіз прибутковості в системі контролінгу банку використовують різні методи:

1. Метод аналізу за центрами фінансової відповідальності (ЦФВ), за яким банк розглядається не як єдине ціле, а як сукупність центрів прибутку (наприклад, кредитний департамент) та центрів витрат (бек-офіс, бухгалтерія). Контролінг дозволяє оцінити внесок кожного підрозділу у загальний фінансовий результат.

2. Аналіз на основі трансфертного ціноутворення (FTP – Funds Transfer Pricing). Це метод внутрішнього перерозподілу доходів і витрат. Підрозділ, що залучає ресурси (депозити), «продає» їх казначейству, а кредитний підрозділ –

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

«купує». Це дозволяє точно визначити, на чому банк заробляє: на залученні дешевих грошей чи на дорогому кредитуванні. Говорячи про саме цей метод слід зазначити, що регулятори також посилюють увагу до банківського трансфертного ціноутворення, особливо в контексті ініціатив BEPS та боротьби з розмиванням податкової бази[3]

3. Аналіз клієнтської прибутковості (Customer Profitability Analysis), за цим методом ведеться розрахунок чистого доходу від кожного конкретного клієнта або сегмента (наприклад, агрохолдинги або малий бізнес). Враховуються не лише відсотки за кредитом, а й комісії за обслуговування карток, платежі, використання терміналів.

4. Аналіз за продуктами (Product Profitability), коли порівнюється ефективність різних банківських продуктів (іпотека, автокредитування, овердрафти). Контролер аналізує, чи покриває дохід від продукту витрати на його запуск та ризики.

Також слід зазначити, що в контролінгу важливо використовувати не тільки абсолютні суми (прибуток у гривнях), а й відносні коефіцієнти – ось приклад ключових показників KPI для банківського контролінгу (Табл.2).

Таблиця 2

Ключові показники KPI для банківського контролінгу

Показники (KPI)	Інформація про них:
1	2
1. ROE (Return on Equity)	Рентабельність власного капіталу. Головний показник для акціонерів - скільки прибутку приносить кожна гривня власного капіталу
2. ROA (Return on Assets)	Рентабельність активів. Показує, наскільки ефективно банк використовує всі свої ресурси (включаючи залучені депозити).
3. NIM (Net Interest Margin)	Чиста процентна маржа. Різниця між відсотками, які банк отримує від кредитів, і тими, що платить за депозитами.
4. Cost-to-Income Ratio (CIR)	Один з найважливіших KPI контролінгу. Відношення операційних витрат до операційного доходу. Чим нижчий показник, тим ефективніший банк.
5. Cost of Risk (CoR)	Вартість ризику. Відношення резервів під кредитні збитки до кредитного портфеля. Контролює якість кредитної політики.
6. LCR (Liquidity Coverage Ratio)	Коефіцієнт покриття ліквідністю. Гарантує, що у банку достатньо коштів, щоб витримати 30-денний стресовий сценарій.

[авторська розробка]

Також менеджери контролінгу використовують в роботі показник «Risk-Adjusted Return on Capital» (RAROC) – це показник прибутковості, скоригований на ризик, бо сучасний контролінг це не просто про найбільший заробіток, а про те яким ризиком за нього заплатили, якщо банк заробив велику суму на дуже ризикованих кредитах, то з точки зору RAROC – це поганий результат.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Стратегічний курс України на інтеграцію до Європейського Союзу зумовлює необхідність імплементації принципів ESG (Environmental, Social, and Governance) у вітчизняне бізнес-середовище, зокрема у банківський сектор. Орієнтація на європейські фінансові інституції, де впровадження ESG-критеріїв в операційні моделі є пріоритетним завданням, стає критично важливою для трансформації української економіки. Як зазначає Е. Менікуччі (Menicucci 2025)[6], банківські установи, які пріоритезують аспекти сталого розвитку, мають вищі шанси на досягнення довгострокового стратегічного успіху. Це пояснюється їхньою спроможністю формувати стабільне та інклюзивне майбутнє для всіх стейкхолдерів. У сучасних умовах клієнти, інвестори та регулятори вимагають від банків високого рівня корпоративної відповідальності. Відповідно, фінансові інституції, які демонструють реальну відданість принципам сталого розвитку, отримують суттєві конкурентні переваги у залученні лояльної клієнтської бази та доступу до спеціалізованого ESG-фінансування.

Водночас українська банківська система функціонує в умовах безпрецедентних ризиків, спричинених тривалою військовою агресією, що триває понад 12 років, із яких останні 4 роки характеризуються наслідками повномасштабного вторгнення. Це змушує фінансові установи інтегрувати екологічні та соціальні питання безпосередньо у стратегічне планування. Критичними факторами впливу є екологічні детермінанти (масштабне забруднення та мінування сільськогосподарських угідь, техногенні катастрофи (зокрема руйнування Каховської ГЕС) та деградація довкілля) та соціально-економічні детермінанти (руйнація виробничої інфраструктури, втрата людського капіталу та міграційні процеси). Такі кардинальні зміни зовнішнього середовища мають деструктивний вплив на банківську діяльність, що об'єктивно підштовхує менеджмент до впровадження інструментів ESG як механізму адаптації та забезпечення життєздатності фінансових установ у кризових умовах. Вищезазначені виклики (екологічні та соціальні ризики війни) докорінно змінюють парадигму управління банком, перетворюючи фінансовий контролінг із системи простого моніторингу витрат на інтелектуальну платформу стратегічного адаптування. Враховуючи умови функціонування банків на сучасному етапі фінансовий контролінг у банківських установах має інтегрувати ESG-стандарти у свою структуру з таких причин: «екологічні збитки» можуть вказувати на прямий кредитний ризик і відповідно це впливатиме на формування резервів та оцінку якості кредитного портфеля; розуміючи, що міжнародні інвестори надають перевагу ESG-орієнтованим інституціям, фінансовий контролер має аналізувати, як дотримання стандартів сталого розвитку знижує вартість залучення ресурсів для банку; контролінг у воєнний період зміщує акцент на фінансування проектів відновлення інфраструктури та підтримку людського капіталу, що безпосередньо корелює з соціальним аспектом концепції ESG.

Отже, зрозуміло що фінансовий контролінг в банках поступово адаптується до європейських норм. І як зазначає в своїх роботах румунська дослідниця Вероніка Гросу, яка спеціалізується саме на контролінгу та звітності в країнах Східної Європи, що в країнах з перехідною економікою (як Україна чи

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Румунія) контролінг не може бути статичним – він повинен фокусуватися на стратегічному аналізі зовнішнього середовища [4]. Згідно з дослідженнями В. Гросу (2022), стратегічний контролінг у країнах з ринками, що розвиваються, виступає головним драйвером стійкості бізнесу в умовах кризи.

Висновки та пропозиції. У сучасних умовах глобальної фінансової нестабільності та стрімкої цифровізації банківського сектору, традиційні методи управління фінансами поступаються місцем більш гнучким та комплексним системам. Фінансовий контролінг у банківських установах стає стратегічним інструментом, який не лише забезпечує моніторинг поточних показників, а й виступає інтелектуальним центром для прийняття управлінських рішень. Для українських банків, зокрема системно важливих державних установ, впровадження ефективного контролінгу є критично важливим для підтримання ліквідності, управління ризиками в умовах воєнного стану та адаптації до стандартів Базель III.

В сучасних умовах саме якість ризик-орієнтованого управління визначає рівень фінансової стійкості банків, їх конкурентоспроможність, адаптивність до зовнішніх викликів та здатність забезпечувати безперервність діяльності. Загострення геополітичних конфліктів, інфляція, валютні коливання, невизначеність функціонування фінансових ринків, військові ризики, зниження платоспроможності клієнтів – все це потребує від керівництва швидкого реагування та прийняття ефективних рішень, що в свою чергу підштовхує до впровадження дієвих механізмів управління фінансовими ресурсами, системного підходу до прогнозування, моніторингу та попередження ризиків, з використанням сучасних інструментів фінансового контролінгу

Одним із найбільш результативних інструментів забезпечення фінансової стійкості банківських установ виступає система фінансового контролінгу. Її впровадження сприяє формуванню цілісної інформаційно-аналітичної бази управління, підвищенню якості планування, оптимізації фінансових процесів, посиленню контролю за використанням ресурсів та зміцненню економічної безпеки банківських установ. Водночас фінансовий контролінг доцільно розглядати не лише як інструмент контролю, а як стратегічну концепцію управління, орієнтовану на забезпечення довгострокової ефективності функціонування банку.

Не менш важливим напрямом розвитку системи контролінгу є використання сучасних методів аналізу прибутковості, зокрема управлінської аналітики, сценарного моделювання, stress-testing, прогнозної аналітики та технологій штучного інтелекту. Застосування таких підходів дозволяє своєчасно оцінювати ефективність окремих банківських продуктів, сегментів клієнтів і бізнес-напрямів, а також оперативно реагувати на зміни ринкового середовища.

Отже, подальший розвиток систем фінансового контролінгу в банківських установах має бути спрямований на поєднання традиційних методів фінансового управління з інноваційними цифровими рішеннями, ризик-орієнтованим підходом, ESG-принципами та сучасними аналітичними інструментами. Саме такий підхід забезпечить підвищення стійкості банківських

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

установ, їх конкурентних переваг і здатності ефективно функціонувати в умовах невизначеності та динамічних змін зовнішнього середовища.

Список використаних джерел:

[1] Adonin, S. V., & Kalashnikova, Yu. M. (2022). Finansovyi kontrolinh u systemi upravlinnia pidpryiemstvom [Financial controlling in the enterprise management system]. *Efektyvna ekonomika*, (2). https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.2.97
[2] Bobyl, V. V. (2016). Identyfikatsiia, otsinka, planuvannia ta znyzhennia finansovykh ryzykiv za tsentramy vidpovidalnosti banku [Identification, assessment, planning and mitigation of financial risks by responsibility centers of the bank]. *Economic Bulletin of NTUU "Kyiv Polytechnic Institute"*, (13). https://doi.org/10.20535/2307-5651.13.2016.80104
[3] European Financial Reporting Advisory Group. (2025). *ESRS 1 – General requirements*. https://www.efrag.org/sites/default/files/media/document/2025-12/November_2025_ESRS_1.pdf
[4] Grosu, V., et al. (2022). Strategic management accounting techniques and their impact on business performance: Evidence from emerging economies. *Journal of Risk and Financial Management*, *15*(1). https://doi.org/10.3390/jrfm15010034
[5] Kladnytska, T. A., Artimonova, I. V., Kemenyash, I. H., & Svynous, N. I. (2024). Rol i mistse finansovoho kontrolinhu v upravlinni finansovykh korporatsii [The role and place of financial controlling in the management of financial corporations]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, (2), 314-318.
[6] Menicucci, E. (2023). *ESG integration in the banking sector*. Springer Nature. https://doi.org/10.1007/978-3-031-81677-2_1
[7] Shtefan, N. M., & Kharytonova, N. H. (2025). Finansovyi kontrolinh yak instrument zabezpechennia efektyvnosti snstem upravlinnia ryzykamy [Financial controlling as a tool for ensuring the effectiveness of risk management systems]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (79). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-79-99
[8] Shulha, N. P. (2006). *Intehrovana systema kontrolinhu v upravlinni bankom* [Integrated controlling system in bank management] (Extended abstract of Doctoral dissertation). Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv.
[9] Tolstenova, A. S. (2012). Osoblyvosti funktsionuvannia sluzhby kontrolinhu banku ta yii rol v minimizatsii bankivskykh ryzykiv [Features of the functioning of the bank's controlling service and its role in minimizing bank risks]. In *Shliakhy vdoskonalennia upravlinnia pidpryiemstvamy v umovakh hlobalnykh vyklykiv: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* (pp. 225-229). BDFEU.

FINANCIAL CONTROLLING AS A TOOL FOR ENSURING RESILIENCE AND PROFITABILITY OF BANKING INSTITUTIONS AMIDST UNCERTAINTY AND THE IMPLEMENTATION OF ESG PRINCIPLES

Tetiana Batrakova
PhD in Economics, Associate Professor,
Professor of the Department of Finance, Banking, Insurance and Stock Market
Zaporizhzhia National University, Ukraine
Nataliia Seisebaieva
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation
Zaporizhzhia National University, Ukraine

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Vitalii Kustikov
Master's student of the Department of Finance, Banking, Insurance and Stock Market
Zaporizhzhia National University, Ukraine

Summary. *The article examines the views of foreign and domestic scholars on the essence and role of financial controlling. The significance of integrating financial controlling into the bank's management system is explored. It is revealed that financial controlling is an integrated complex system that combines finance, accounting, economic theory, economic analysis, control systems, planning, and management tools. The role of financial controlling in ensuring the sustainable development of the bank and in the timely identification and assessment of economic risks is analyzed. One of the primary issues addressed by controlling is the timely and objective provision of information on current risks and their potential impact on the strategic development of a banking institution. This enables management to make proactive, timely, and effective decisions regarding risk management.*

The approach of decentralizing profitability control through the prism of responsibility centers is considered. Responsibility centers are defined as business areas where the personal responsibility of managers is established for meeting planned performance indicators and the level of effectiveness in managing the financial risks they control. The advantages and disadvantages of decentralizing control by responsibility centers are identified.

Existing methods of profitability analysis within the bank's controlling system and their core principles are reviewed, including relative ratios (Key Performance Indicators – KPIs). The necessity of adapting ESG (Environmental, Social, and Governance) principles in the banking sector is substantiated. Ukraine's pursuit of EU membership requires alignment with European operating models, where the implementation of ESG criteria into operational models is a priority task.

Keywords: *financial controlling, banking institutions, risk management, responsibility centers, bank profitability, KPI, ESG criteria, financial resilience.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 20.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.066

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПОДАТКУ НА МАЙНО В УКРАЇНІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ОБЛІКУ

Іванишина Ольга Степанівна
канд. екон. наук, доцент,
завідувач кафедри адміністрування податків
Державний податковий університет, Україна

Маценко Вікторія Леонідівна
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Державний податковий університет, Україна

Шпак Яна Олександрівна
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Державний податковий університет, Україна

Анотація. *У статті досліджено економічну сутність майнового оподаткування в Україні та його роль у формуванні доходів місцевих бюджетів. Розкрито структуру податку на майно, до складу якого входять податок на нерухоме майно, транспортний податок і плата за землю, та проаналізовано їх фіскальну значущість в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення економіки. Обґрунтовано, що ефективність майнового оподаткування залежить від якості обліково-аналітичного забезпечення, повноти інформаційної бази та правильності класифікації витрат у бухгалтерському обліку відповідно до НП(С)БО 16 «Витрати». У роботі систематизовано підходи до відображення податків на майно в обліку залежно від функціонального призначення об'єктів оподаткування та їх використання у виробничій, адміністративній або збутовій діяльності підприємства. Окреслено проблемні аспекти чинної системи майнового оподаткування, зокрема недоліки бази оподаткування, пільгового механізму та обліково-контрольного забезпечення. Запропоновано напрями вдосконалення системи майнового оподаткування, що передбачають перехід до вартісного підходу визначення податкової бази, цифровізацію обліку та інтеграцію державних реєстрів. Обґрунтовано, що реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню фіскальної справедливості, прозорості оподаткування та зміцненню фінансової автономії територіальних громад.*

Ключові слова: *податок на майно; місцеве оподаткування; плата за землю; податок на нерухоме майне, відмінне від земельної ділянок; фінансова звітність; облік.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах функціонування фінансової системи України майнове оподаткування відіграє ключову роль у забезпеченні доходної бази місцевих бюджетів та зміцненні фінансової автономії територіальних громад. Водночас ефективність його справляння та

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

відображення в системі бухгалтерського обліку залишається недостатньо високою, що зумовлено як недосконалістю нормативно-правового регулювання, так і проблемами обліково-аналітичного забезпечення на рівні суб'єктів господарювання.

Проблема полягає у відсутності уніфікованого підходу до визначення бази оподаткування, значній залежності фіскальних надходжень від фізичних характеристик об'єктів (площа, кількість, місце розташування), а також у складності класифікації витрат, пов'язаних із податком на майно, у бухгалтерському обліку. Це призводить до неоднорідності облікової практики, зниження прозорості фінансової звітності та ускладнення управлінських рішень.

Додатково, в умовах воєнного стану та економічної нестабільності актуалізуються питання адаптації податкових механізмів до нових реалій, перегляду системи пільг і вдосконалення контролю за повнотою оподаткування об'єктів майнової бази. У зв'язку з цим потребує подальшого наукового обґрунтування удосконалення обліково-аналітичного забезпечення майнового оподаткування як інструменту підвищення ефективності податкової політики держави.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання майнового оподаткування в Україні впродовж багатьох років була предметом дискусій як у наукових, так і політичних колах, привертала значну увагу власників рухомого та нерухомого майна, особливо до прийняття ПКУ, оскільки характеризувалась нестабільністю та недосконалістю. Зокрема, Меліхова Т. О., Кулик Ю. С. [2] аналізують чинні підходи до відображення земельного податку в бухгалтерському обліку та визначають проблемні аспекти його адміністрування. Значну увагу приділено питанням податкового планування та оптимізації податкового навантаження. У статті Нестеренка А. С. [4] розглянуто роль податку на нерухоме майно у формуванні доходів місцевих бюджетів України, окреслено проблеми функціонування системи майнового оподаткування та необхідність її удосконалення. Занько Б.М. [6] проаналізував особливості формування облікової інформації щодо об'єктів оподаткування та її використання у податкових розрахунках.

Метою статті є теоретичне обґрунтування економічної сутності та майнового оподаткування та розробка практичних рекомендацій щодо трансформації системи обліку і звітності фізичних та юридичних осіб.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до чинного законодавства, місцеві податки та збори в Україні є обов'язковими платежами, ставки яких встановлюються органами місцевого самоврядування. Їх функціональне призначення полягає у фінансовому забезпеченні життєдіяльності територіальних громад та реалізації соціально-економічних проєктів на місцевому рівні. Оподаткування об'єктів власності та майнових прав виступає стратегічно важливим інструментом податкової політики України, що забезпечує трансформацію активів у джерело публічних доходів. Запровадження воєнного стану у 2022 році зумовило необхідність надання податкових пільг з метою підтримки платників, що безпосередньо вплинуло на обсяги бюджетних надходжень. Таким чином, рівень фіскальної ефективності

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

майнового оподаткування нині доцільно оцінювати через його фактичний внесок у забезпечення фінансової стабільності територіальних громад.

Відповідно до ст. 265 Податкового кодексу України, податок на майно включає такі складові [5]: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; транспортний податок; плату за землю.

Аналіз структурних елементів майнового оподаткування дозволяє виокремити низку системних недоліків, що обмежують ефективність його складових:

1. Податок на нерухоме майно. відмінне від земельної ділянки. Основним недоліком є прив'язка бази оподаткування виключно до фізичних показників (площі), а не до ринкової вартості об'єкта. Оскільки вартість одного квадратного метра може суттєво відрізнятися навіть у межах одного населеного пункту, такий підхід лише формально відображає майновий стан платника, що суперечить принципу горизонтальної справедливості.

2. Плата за землю. Ключовою проблемою є відсутність чіткого взаємозв'язку між розміром податкового навантаження та ефективністю використання земельних ресурсів їх власниками або користувачами. Водночас чинний механізм надання пільг зі сплати земельного податку є недостатньо ефективним і потребує подальшого вдосконалення [4].

Результативність майнового оподаткування як фіскального інструменту визначається рівнем наповнення місцевих бюджетів. Динаміку та сукупні обсяги надходжень від податку на майно до бюджетів місцевого самоврядування в Україні узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1

Сукупні обсяги надходжень податку на майно до місцевих бюджетів України, млрд грн*

Показник	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	2025 рік	2026 рік (прогноз)
Податок на нерухоме майно (крім землі)	7,8	7,1	9,8	10,8	12,7	13,8
Плата за землю	35,3	29,6	34,5	39,3	45,3	44,2
Транспортний податок	0,2	0,1	0,15	0,18	0,22	0,25
Усього податку на майно	43,3	36,8	44,45	50,28	58,2ц2	58,25

**Джерело: складено авторами за даними [1]*

Податкові показники 2022 року відображають негативний вплив воєнних дій: скорочення обсягів надходжень на 17% було зумовлене обмеженням доступу до державних реєстрів нерухомості та законодавчим звільненням від оподаткування територій, на яких велися бойові дії. Починаючи з 2023 року, спостерігається поступова стабілізація, а посилення податкового контролю та актуалізація бази оподаткування сприяли відновленню зростання надходжень.

Структурний аналіз свідчить, що фінансова стійкість місцевих бюджетів значною мірою залежить від земельних платежів, частка яких сягає до 80%

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

загального обсягу надходжень від майнового оподаткування. Водночас транспортний податок не має істотного впливу на формування дохідної частини місцевих бюджетів.

Починаючи з 2024 року, щорічне зростання надходжень на рівні 1518% зумовлене підвищенням мінімальної заробітної плати, яка використовується як база для визначення граничних ставок податку. З огляду на підвищення соціальних стандартів упродовж 2024–2025 років, відповідний фіскальний ефект проявляється з часовим лагом – у наступних податкових періодах, що пояснюється особливостями нарахування податку за попередній звітний рік.

Категорія земельних платежів демонструє найвищий рівень стабільності. Очікуване зростання на рівні 10–12% пояснюється систематичною індексацією нормативної грошової оцінки земель відповідно до інфляційних процесів. Додатковим чинником є розширення об'єктної бази оподаткування внаслідок відновлення господарської діяльності на деокупованих і розмінованих територіях.

Помірна позитивна динаміка надходжень від транспортного податку зумовлена пожвавленням попиту на автомобілі преміумкласу. Водночас через обмежене коло платників його частка у структурі майнового оподаткування залишається незначною і не перевищує 1%.

Ефективність справляння податку на майно значною мірою залежить від належної організації бухгалтерського обліку на підприємстві. Обліково-аналітичне забезпечення майнового оподаткування на підприємстві передбачає належну організацію збору, обробки та узагальнення інформації, необхідної для правильного нарахування податкових зобов'язань. Зокрема, для обчислення податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (ПННМ), підприємству необхідно накопичувати та зберігати в системі бухгалтерського обліку дані про загальну площу об'єктів нерухомості (житлової та нежитлової), а також частки, що належать юридичній особі. Важливе значення має також інформація про податкові пільги та ставки, які можуть диференціюватися залежно від місця розташування об'єкта та його функціонального призначення [6].

Відображення податку на майно в бухгалтерському обліку здійснюється відповідно до вимог НП(С)БО 16 «Витрати». Згідно з п. 18 цього стандарту, податки, які не включаються до виробничої собівартості продукції, робіт або послуг, належать до адміністративних витрат підприємства [3].

Разом із тим, порядок віднесення сум податку до відповідних витрат залежить від функціонального використання об'єктів оподаткування.

Зокрема, у випадку використання об'єктів нерухомості у виробничому процесі (наприклад, виробничі будівлі або цехи), за умови відсутності податкових пільг, передбачених пп. «є» пп. 266.2.2 ст. 266 Податкового кодексу України, сума ПННМ може включатися до виробничої собівартості продукції. Якщо ж нерухомість використовується для адміністративних потреб (офісні приміщення), відповідні витрати відносяться до адміністративних. У разі використання об'єктів нерухомості у збутовій діяльності (наприклад, торговельні приміщення), відповідно до п. 19 НП(С)БО 16 «Витрати» витрати на нарахування ПННМ доцільно відносити до витрат на збут.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Аналогічний підхід застосовується і до обліку транспортного податку. Якщо транспортні засоби використовуються у процесі надання послуг (наприклад, транспортних), сума податку може включатися до виробничої собівартості. У випадку використання автомобілів для адміністративних цілей (службові поїздки керівництва) витрати відносяться до адміністративних. Якщо ж транспортні засоби забезпечують діяльність із просування та реалізації продукції, витрати на нарахування транспортного податку, відповідно до п. 19 НП(С)БО 16, включаються до витрат на збут [6].

Окрему увагу слід приділити відображенню в бухгалтерському обліку плати за землю. Відповідно до п. 18 НП(С)БО 16 «Витрати», земельний податок, як і інші податкові платежі, що не включаються до виробничої собівартості, належить до адміністративних витрат підприємства [3]. Водночас залежно від функціонального використання земельної ділянки сума податку може відноситися до різних видів витрат.

У науковій літературі пропонуються різні підходи до відображення земельного податку. Зокрема, Т. О. Меліхова та Ю. С. Кулик обґрунтовують можливість його відображення за дебетом рахунків 949 «Інші витрати операційної діяльності», 92 «Адміністративні витрати», 231 «Виробництво» або 91 «Загальновиробничі витрати» залежно від економічного змісту операції [2, с. 29].

На практиці, якщо земельна ділянка використовується у виробничій діяльності (наприклад, для розміщення виробничих потужностей), витрати зі сплати земельного податку можуть включатися до виробничої собівартості продукції або загальновиробничих витрат. Якщо ж ділянка використовується для адміністративних потреб (розміщення офісних будівель), відповідні суми відносяться до адміністративних витрат.

У випадку, коли земельна ділянка використовується з метою забезпечення збуту продукції (наприклад, для розміщення об'єктів роздрібної торгівлі), відповідно до п. 19 НП(С)БО 16 витрати на нарахування земельного податку доцільно включати до витрат на збут та відображати за дебетом рахунку 93, оскільки така ділянка безпосередньо пов'язана з процесом реалізації товарів[3].

Отже, при визначенні порядку відображення податків на майно (ПННМ, транспортного податку та плати за землю) у бухгалтерському обліку вирішальним критерієм є функціональне призначення відповідних об'єктів оподаткування та їх роль у господарській діяльності підприємства.

Варто зазначити, що у фінансовій звітності не передбачено окремих статей для деталізації розрахунків за податком на майно, однак відповідна інформація узагальнюється у складі таких показників:

1. Звіт про фінансовий стан (Баланс): сума податкових зобов'язань на дату балансу відображається у рядку 1620 як частина поточної кредиторської заборгованості за розрахунками з бюджетом.

2. Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід): витрати на сплату податку включаються до складу адміністративних витрат (рядок 2130) або відображаються у складі інших операційних витрат (рядок 2520) — залежно від облікової політики підприємства щодо класифікації витрат.

Виявлені недоліки у механізмах справляння та обліку майнових податків зумовлюють необхідність їх подальшого вдосконалення. Узагальнення

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ключових проблемних аспектів і стратегічних напрямів їх вирішення наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Концепція реформування податку на майно*

Об'єкт реформування	Наявні недоліки та проблеми	Пропоновані шляхи вирішення (заходи)	Очікуваний результат
Методика визначення бази оподаткування	Оподаткування базується на площі (кв. м), а не на ринковій вартості, що порушує принцип фіскальної справедливості.	Перехід до масової оцінки майна на основі його ринкової вартості (вартісний підхід).	Справедливий розподіл податкового навантаження залежно від реального багатства.
Податкові пільги	Наявність значної кількості необґрунтованих пільг, що зменшує доходи місцевих бюджетів	Перегляд пільг; надання права місцевим громадам самостійно регулювати пільги залежно від соціального стану власника.	Збільшення наповнюваності місцевих скарбниць та прозорість пільгової політики.
Облік та контроль	Неповна база даних у Реєстрі речових прав; відсутність взаємодії між податковою та органами місцевого самоврядування.	Повна інвентаризація об'єктів нерухомості; інтеграція всіх державних реєстрів у єдину цифрову екосистему.	Охоплення оподаткуванням 100% реальних об'єктів нерухомості та землі.
Бухгалтерський облік	Відсутність окремих аналітичних рахунків у типових планах рахунків, що ускладнює моніторинг витрат.	Виокремлення спеціалізованих субрахунків другого порядку для кожного виду майнового податку.	Підвищення якості аналітичної інформації для фінансового менеджменту підприємства.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи результати дослідження економічної сутності та облікових аспектів майнового оподаткування в Україні, можна зробити наступні узагальнення: податок на майно є не лише інструментом фіскального наповнення місцевих бюджетів, а й фундаментальним важелем фінансової автономії територіальних громад. В умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення його значення зростає, оскільки стабільність надходжень від нерухомості та землі (яка забезпечує до 80% майнового податку) є менш вразливою до ринкових коливань порівняно з податками на доходи. Ось узагальнений науковий висновок до вашого підрозділу:

Дослідження обліково-аналітичного забезпечення майнового оподаткування на підприємстві свідчить, що ефективність формування податкових зобов'язань та їх відображення в системі бухгалтерського обліку безпосередньо залежить від повноти та якості інформаційної бази щодо об'єктів

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

оподаткування, їх функціонального призначення, площі, а також чинних податкових ставок і пільг.

Встановлено, що порядок бухгалтерського відображення податку на нерухоме майно, транспортного податку та плати за землю визначається положеннями НП(С)БО 16 «Витрати» та ґрунтується на принципі розмежування витрат залежно від функціонального використання активів підприємства. Це зумовлює необхідність диференційованого підходу до їх віднесення до виробничої собівартості, адміністративних витрат або витрат на збут.

Проведений аналіз підтверджує, що ключовим критерієм класифікації витрат, пов'язаних із майновим оподаткуванням, є функціональне призначення об'єктів нерухомості, транспортних засобів і земельних ділянок у господарській діяльності підприємства. Відповідно, раціональна організація бухгалтерського обліку податків на майно забезпечує не лише достовірність фінансової звітності, але й підвищує ефективність управління витратами підприємства.

Авторське бачення реформи, представлене у статті, базується на переході від «метричного» до «вартісного» підходу — оцінки майна за його ринковою ціною. Це дозволить перетворити податок з формального збору на справедливий інструмент перерозподілу капіталу. Майбутнє майнового оподаткування в Україні лежить у площині повної цифровізації та інтеграції державних реєстрів. Тільки за умови 100% інвентаризації об'єктів нерухомості та надання місцевим громадам реальних повноважень щодо регулювання пільг, податок на майно стане дієвим механізмом економічного стимулювання регіонального розвитку.

Список використаних джерел:

[1] Міністерство фінансів України. (n.d.). *Виконання доходів місцевих бюджетів*. https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv
[2] Меліхова, Т. О., & Кулик, Ю. С. (2022). Удосконалення обліку, оподаткування та аудиту земельного податку на підприємствах великого та малого бізнесу з метою оптимізації їх податкового планування. *Агросвіт*, (4), 27–36. http://www.agrosvit.info/pdf/4_2022/5.pdf
[3] Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати». (1999). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00
[4] Нестеренко, А. С. (2015). Майновий податок – податок на нерухомість як основа функціонування місцевих бюджетів в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*, 17(1). https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc17/part_1/22.pdf
[5] Податковий кодекс України. (2010). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17
[6] Краєвський, В. М., Колісник, О. П., Занько, Б. М., Сторожук, Т. М., Гуріна, Н. В., & ін. (2025). *Обліково-аналітичне забезпечення управління суб'єктів господарювання в умовах сталого розвитку* (О. П. Колісник, ред.). ДПУ

THE ECONOMIC NATURE OF PROPERTY TAX IN UKRAINE AND THE SPECIFIC FEATURES OF ITS ACCOUNTING

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Olha Ivanyshyna
Ph.D in Economic sciences, Associate professor,
Head of the Department of Tax Administration
State Tax University, Ukraine
Victoria Matsenko
student of the first (bachelor's) level of higher education
State Tax University, Ukraine
Yana Shpak
student of the first (bachelor's) level of higher education
State Tax University, Ukraine

Summary. *This article examines the economic nature of property taxation in Ukraine and its role in generating revenue for local budgets. It outlines the structure of property tax, which comprises property tax, vehicle tax and land tax, and analyses their fiscal significance in the context of martial law and post-war economic recovery. It is argued that the effectiveness of property taxation depends on the quality of accounting and analytical support, the completeness of the information base, and the correct classification of expenses in accounting in accordance with NAS 16 'Expenses'. The paper systematises approaches to the accounting treatment of property taxes depending on the functional purpose of the taxable assets and their use in the enterprise's production, administrative or sales activities. The problematic aspects of the current property taxation system are outlined, in particular the shortcomings of the tax base, the preferential mechanism and the accounting and control support.*

Directions for improving the property taxation system are proposed, involving a transition to a cost-based approach to determining the tax base, the digitisation of accounting, and the integration of state registers. It is argued that the implementation of these measures will contribute to enhancing fiscal justice, transparency of taxation, and the strengthening of the financial autonomy of local authorities.

Keywords: *property tax; local taxation; land tax; tax on immovable property other than land; financial reporting; accounting.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.067

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ВИТРАТ І ФОРМУВАННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Щерблюк Сергій Васильович
здобувач вищої освіти кафедри фінансового забезпечення військ
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Волков Олександр Вікторович
здобувач вищої освіти кафедри фінансового забезпечення військ
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Пустовойтенко Назар Валентинович
здобувач вищої освіти кафедри фінансового забезпечення військ
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Науковий керівник: Шрамко Олександр Володимирович
заступник начальника кафедри фінансового забезпечення військ
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Анотація. *У статті здійснено комплексне дослідження цифрової трансформації обліку виробничих витрат і процесу визначення собівартості продукції в умовах використання сучасних інформаційних систем, зокрема програмного продукту «Master: Бухгалтерія». Проаналізовано методичні та організаційні засади автоматизованого відображення господарських операцій, розглянуто алгоритми формування бухгалтерських проведень, а також підходи до накопичення, систематизації та узгодження облікової інформації в розрізі структурних підрозділів підприємства.*

Окрему увагу приділено інтеграції цих даних у фінансову та управлінську звітність, що забезпечує оперативне та достовірне отримання інформації для ухвалення управлінських рішень. Обґрунтовано доцільність використання поетапного підходу до формування собівартості, який передбачає чітке розмежування кількісних і вартісних показників, що підвищує точність, повноту та надійність аналітичних даних.

Також у роботі висвітлено переваги автоматизації облікових процесів, зокрема посилення аналітичних можливостей фінансової інформації, оптимізацію управління витратами, покращення контролю за їх формуванням і забезпечення прозорості руху матеріальних ресурсів. Наголошується, що впровадження цифрових технологій у сферу обліку сприяє підвищенню ефективності використання ресурсів, зменшує вплив

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

людського фактора та створює основу для більш обґрунтованого планування і прийняття стратегічних рішень у виробництві. В умовах дії правового режиму воєнного стану програмне забезпечення значно спрощує бухгалтерський облік в підприємствах.

Дослідження має вагоме наукове й практичне значення для підприємств, які прагнуть удосконалити підходи до формування собівартості та інтегрувати сучасні інформаційні технології в систему фінансового й управлінського обліку.

Ключові слова: *цифровізація обліку, собівартість продукції, виробничі витрати, автоматизація, інформаційні системи, бухгалтерські проведення.*

Актуальність дослідження зумовлена глибокими трансформаціями в економіці, в межах яких цифровізація бухгалтерського обліку набуває ключового значення для підтримання конкурентоспроможності виробничих підприємств. Впровадження інформаційних технологій в облікову систему підвищує якість інформаційного забезпечення управління, забезпечує швидку обробку даних і знижує ризик помилок, пов'язаних із людським фактором. Автоматизація процесу формування виробничої собівартості сприяє повному, своєчасному та достовірному відображенню господарських операцій. Водночас сучасні програмні рішення дають змогу об'єднати облік в службах і бухгалтерський облік у єдину інформаційну систему, що необхідно для підприємств зі складною організаційною структурою.

Метою статті є комплексне дослідження організаційно-методичних основ обліку виробничих витрат і формування собівартості продукції в умовах використання інформаційної системи «Master: Бухгалтерія», а також оцінювання ефективності цифровізації цих процесів. Для досягнення цієї мети визначено такі завдання: проаналізувати особливості організації обліку витрат у цифровому середовищі; дослідити механізми автоматичного формування бухгалтерських проведень; розглянути порядок відображення облікової інформації у фінансовій звітності та визначити аналітичний потенціал системи.

Об'єктом дослідження є процеси обліку виробничих витрат і формування собівартості продукції на підприємствах виробничої галузі. Предмет дослідження охоплює методичні підходи, організаційні інструменти та програмні рішення цифровізації бухгалтерського обліку, що забезпечують накопичення, узгодження й аналітичну обробку інформації про витрати.

Аналіз сучасних наукових праць свідчить про значний інтерес вітчизняних учених до проблем цифрової трансформації облікових систем. У дослідженнях Р.Ф. Бруханський [1], О.С. Височан [2], А.М. Гачка [6], Д.Р. Гацько [6], У.І. Грицеляк [2], І.В. Спільник [1], Т.С. Фоменко [6], О.Є. Шмигель [7] та інших розглянуто як теоретичні, так і практичні аспекти автоматизації бухгалтерського обліку, формування собівартості із застосуванням сучасних ІТ-рішень, а також питання інтеграції облікових модулів і підвищення аналітичності фінансової інформації. Водночас у науковому середовищі існують дискусійні підходи: одні дослідники наголошують на стратегічній ролі цифрових технологій у підвищенні ефективності обліку, інші — на необхідності розвитку професійних компетенцій бухгалтерів у нових умовах. Окрему увагу також приділяють ризикам інтеграції інформаційних систем, проблемам стандартизації даних і забезпеченню їх інформаційної безпеки, що підкреслює важливість комплексного поєднання технічних і організаційних рішень.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Формування достовірної собівартості продукції є одним із центральних завдань бухгалтерського обліку на виробничих підприємствах, адже саме цей показник лежить в основі ціноутворення, оцінювання фінансових результатів і прийняття стратегічних управлінських рішень. Традиційні підходи до обліку, що передбачають ручну обробку даних, відзначаються високими затратами часу, значним ризиком помилок і обмеженими можливостями для глибокого аналізу інформації. Натомість використання програмного забезпечення дає змогу автоматизувати обробку первинних даних, забезпечити комплексне формування звітності та швидкий доступ до актуальних показників.

У системі «Master: Бухгалтерія» відображення виробничих операцій здійснюється за допомогою спеціалізованих електронних документів, зокрема такого інструменту, як «Змінний звіт виробництва» (рис. 1).

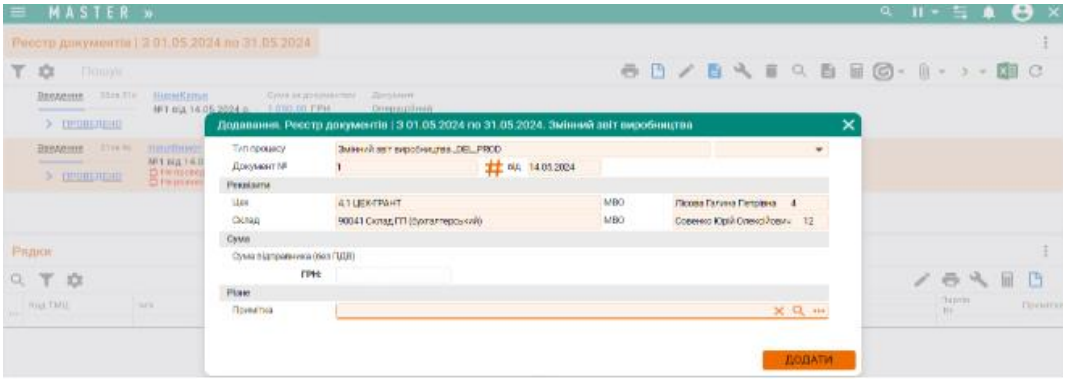

Рис. 1. Діалоговий інтерфейс для створення документа «Змінний звіт виробництва» в інформаційній системі «Master: Бухгалтерія» [8]

На етапі складання цього звіту відображаються лише кількісні показники виготовленої продукції без визначення її вартості, оскільки фактична собівартість розраховується після повного опрацювання всіх облікових даних. У документі вказуються структурний підрозділ, де накопичуються витрати, а також склад, на який зараховується готова продукція, що дає змогу деталізувати облік за центрами відповідальності та місцями виникнення витрат.

Після проведення документа система автоматично створює бухгалтерське проведення: за дебетом рахунку 26 «Готова продукція» та кредитом рахунку 231 «Основне виробництво». Це відображає завершення виробничого процесу і передачу готової продукції на склад (рис. 2).

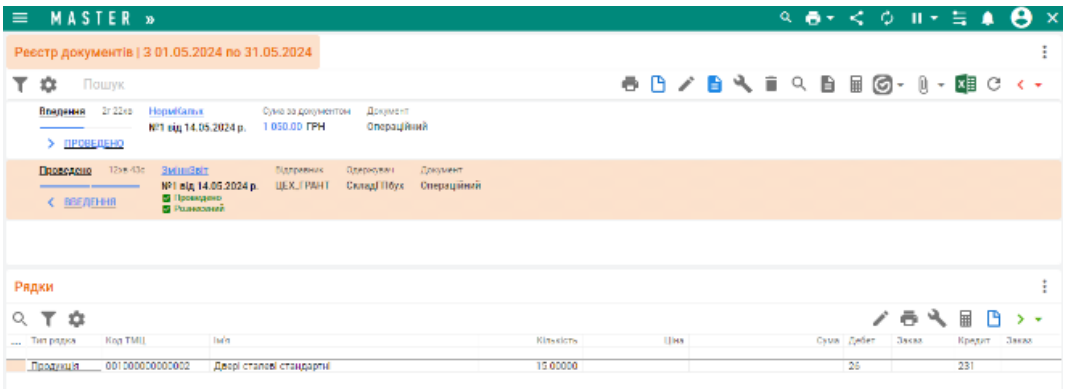

Рис. 2. Процес проведення документа «Змінний звіт виробництва» в програмному комплексі «Master: Бухгалтерія» [8]

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Поєднання діловодського та бухгалтерського модулів дає змогу автоматично формувати оборотно-сальдові відомості за відповідними рахунками, зокрема за рахунком 26 «Готова продукція», і забезпечує узгодженість даних щодо залишків продукції, обсягів виробництва та руху матеріальних ресурсів. Це сприяє підвищенню рівня внутрішнього контролю, зменшує ризик помилок і формує достовірну інформаційну базу для прийняття управлінських рішень.

Для детального аналізу відображення облікових даних у звітності використовується модуль «Склад», зокрема вкладка «Звіти» → «Оборотно-сальдова по ТМЦ», що наочно представлено на (рис. 3).

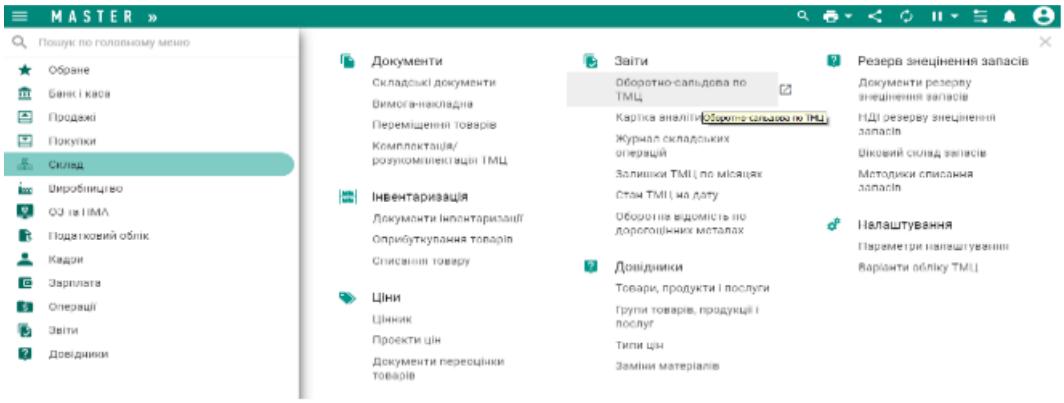

Рис. 3. **Модуль «Склад» у програмному комплексі«Master: Бухгалтерія» [8]**

Під час формування звіту «Оборотно-сальдова по ТМЦ» необхідно обов'язково вказувати обраний звітний період та рахунок 26 «Готова продукція» (рис. 4)

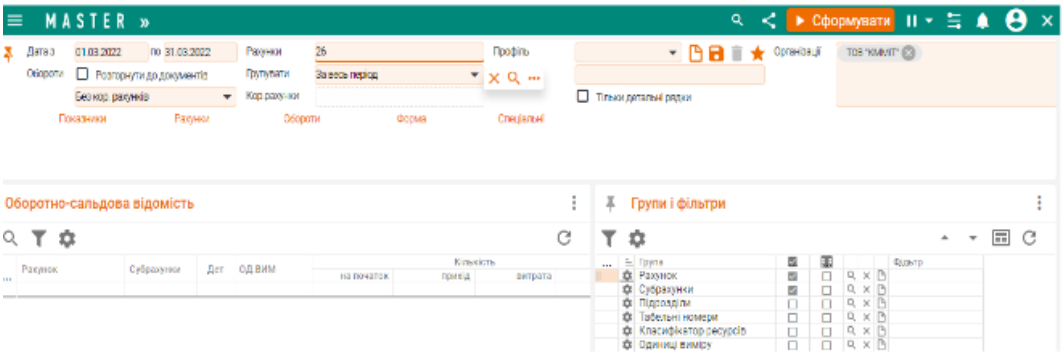

Рис. 4. **Діалогове вікно налаштування параметрів звіту «Оборотно-сальдова відомість по ТМЦ» у системі «Master: Бухгалтерія» [8]**

Для аналітичної обробки даних обов'язково додається структурний підрозділ та класифікатор ресурсів у вкладці «Групи і фільтри» ,після чого активується кнопка «Сформувати» (рис. 5)

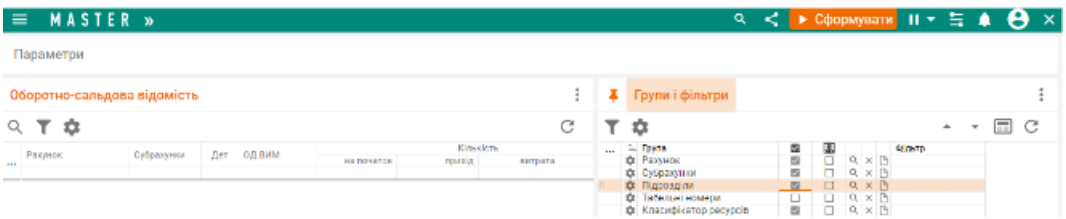

Рис. 5. **Формування аналітичних даних звіту «Оборотно-сальдова відомість по ТМЦ» у середовищі «Master: Бухгалтерія» [8]**

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Перед здійсненням розподілу прямих виробничих витрат необхідно перевірити залишки на рахунку 91 «Загальновиробничі витрати». Це виконується через меню «Звіти» → «Оборотно-сальдова відомість», де обирається рахунок 91 і встановлюється групування за підрозділами та статтями витрат. Далі формується оборотно-сальдова відомість по субрахунку 231 із групуванням за підрозділами та статтями доходів і витрат, використовуючи вкладку «Групи і фільтри». Розподіл витрат за рахунком 91 здійснюється пропорційно до суми нарахованої заробітної плати в основному виробництві. Отримані результати перевіряються після проведення документа «Розподіл» у системі «Master: Бухгалтерія».

Застосування цифрових технологій в обліку виробничих витрат забезпечує оперативне й точне відображення господарських операцій, автоматичне формування бухгалтерських проведень, деталізацію витрат за структурними підрозділами та підвищення прозорості руху матеріальних ресурсів. Крім того, це суттєво розширює аналітичні можливості фінансової інформації. Проведений аналіз свідчить, що впровадження сучасних інформаційних систем підвищує ефективність управління витратами, забезпечує узгодженість даних між різними обліковими модулями та сприяє прийняттю обґрунтованих управлінських рішень.

Висновки. Впровадження цифрових інформаційних систем у сферу обліку виробничих витрат істотно підвищує точність розрахунку собівартості продукції та надійність бухгалтерських даних. Автоматизація облікових процесів сприяє узгодженню інформації між діловодським і фінансовим обліком, знижує ймовірність помилок і підсилює ефективність внутрішнього контролю. Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням підходів до розподілу непрямих витрат у цифровому середовищі, а також із розширенням інтеграції облікових систем з інструментами управлінського аналізу, планування та бюджетування.

Список використаних джерел:

[1] Бруханський, Р.Ф., & Спільник, І.В. (2020). ЦИФРОВИЙ ОБЛІК: ПОНЯТТЯ, ВИТОКИ ТА АКТУАЛЬНИЙ ДИСКУРС. ІНСТИТУТ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ, КОНТРОЛЬ ТА АНАЛІЗ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ, 3–4, 7–20. http://ibo.wunu.edu.ua/index.php/ibo/article/view/486

[2] Височан, О.С., & Грицеляк, У.І. (2020). ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРОБЛЕМИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОБЛІКОВО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ. НАУКОВИЙ ПОГЛЯД: ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ, (3), 132–138.

[3] Майстер, Л.А. (2018). ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКОВОГО ЦИКЛУ УЗАГАЛЬНЕННЯ ДАНИХ ПОТОЧНОГО ОБЛІКУ. ЕФЕКТИВНА ЕКОНОМІКА, (8). http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2018/45.pdf

[4] Меркулова, С. (2024). ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО РЕЗУЛЬТАТУ. Uteca. https://uteka.ua/ua/publication/commerce-12-sxemy-buxgalterskix-provodok-30-formirovanie-finansovogo-rezultata

[5] Савченко, О. (2013). ОБЛІК ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ, ТОВАРІВ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ. FactorAcademy. https://factor.academy/blog/glava-14-oblik-gotovoi-produkcii-tovariv-ta-ix-realizacii/

[6] Фоменко, Т.С., Гачка, А.М., & Гацько, Д.Р. (2021). РОЛЬ ТА ФУНКЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ. ВІСНИК СНТ ННІ БІЗНЕСУ І МЕНЕДЖМЕНТОМ ХНТУСГ, (1), 17–20.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/4018/1/Visnik%20%20SNT_V.%201-2021-17-20.pdf
[7] Шмигель, О.Є. (2022). БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ. ІННОВАВЦІЙНА ЕКОНОМІКА. НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ, (1), 129–134. http://www.inneco.org/index.php/innecoua/article/view/900/979
[8] Master: Бухгалтерія. (n.d.). Офіційний веб-сайт. https://surl.li/ogmolj

DIGITALIZATION OF COST ACCOUNTING AND PRODUCT COST FORMATION UNDER THE USE OF INFORMATION SYSTEMS

Serhiy Shcherblyuk
higher education student at the Department of Financial Support of Troops
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Oleksandr Volkov
higher education student at the Department of Financial Support of Troops
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Nazar Pustovoitenko
higher education student at the Department of Financial Support of Troops
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Scientific supervisor: Oleksandr Shramko
Deputy Head of the Department of Financial Support of Troops
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Summary. *The article presents a comprehensive study of the digital transformation of production cost accounting and the process of determining product cost under the use of modern information systems, in particular the software product "Master: Accounting". The methodological and organizational foundations of automated recording of business transactions are analyzed, including the algorithms for generating accounting entries, as well as approaches to the accumulation, systematization, and reconciliation of accounting information across structural units of an enterprise. Particular attention is paid to the integration of these data into financial and managerial reporting, which ensures timely and reliable information for managerial decision-making. The feasibility of using a step-by-step approach to cost formation is substantiated, providing a clear distinction between quantitative and value indicators, thereby increasing the accuracy, completeness, and reliability of analytical data. The study also highlights the advantages of automating accounting processes, including enhanced analytical capabilities of financial information, optimization of cost management, improved control over cost formation, and transparency of material resource flows. It is emphasized that the implementation of digital technologies in accounting increases resource efficiency, reduces the impact of the human factor, and creates a basis for more informed planning and strategic decision-making in production. Under martial law conditions, software significantly simplifies accounting processes at enterprises. The research has significant scientific and practical value for enterprises seeking to improve approaches to cost formation and integrate modern information technologies into financial and managerial accounting systems.*
Keywords: *digitalization of accounting, product cost, production costs, automation, information systems, accounting entries.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.068

ЕМОЦІЙНИЙ АСПЕКТ ВІЙСЬКОВОГО БРЕНДИНГУ

Петропавловська Світлана Євгенівна
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу
Державне некомерційне підприємство
«Національний університет «Київський авіаційний інститут», Україна

Анотація. *Досліджено роль емоційного компонента у формуванні військового брендингу як складової стратегічних комунікацій. Розглянуто вплив емоцій на процеси прийняття рішень та формування лояльності цільових аудиторій. Визначено основні інструменти емоційного брендингу, зокрема архетипи, тональність комунікації, візуальні та сенсорні елементи. Проаналізовано трансформацію комунікацій військових підрозділів у динаміці війни та зміну емоційних акцентів залежно від суспільних настроїв. Установлено, що ефективний військовий брендинг базується на поєднанні емпатії, емоційного інтелекту та адаптації до психологічного стану суспільства. Обґрунтовано необхідність системного підходу до управління емоційними тригерами у військових комунікаціях.*
Ключові слова: *брендинг; військовий бренд; емоційний маркетинг; комунікації; нейромаркетинг.*

Постановка проблеми. В умовах тривалої повномасштабної війни особливої актуальності набуває формування ефективних стратегічних комунікацій, у межах яких військовий брендинг виступає не лише інструментом інформування, а й важливим механізмом формування довіри, консолідації суспільства та підтримки армії. Сучасний військовий брендинг трансформується із традиційного підходу до позиціонування збройних сил у складну багатовимірну систему, що поєднує символічні, ціннісні та емоційні складові, спрямовані на формування стійкої ідентичності як на національному, так і на міжнародному рівнях.

У цьому контексті особливого значення набуває саме емоційний брендинг, який визначає характер взаємодії між військовими інституціями та цільовими аудиторіями. Емоції виступають ключовим чинником сприйняття інформації, впливають на поведінкові реакції та забезпечують формування довготривалої лояльності. На відміну від раціональних аргументів, емоційні імпульси здатні швидше мобілізувати суспільство, формувати підтримку та стимулювати до дії. У військовій сфері це проявляється через конструювання образів героїзму, самопожертви, патріотизму, довіри та взаємної відповідальності, що безпосередньо впливають на громадську думку та рівень залученості громадян.

Водночас специфіка військового середовища зумовлює подвійний характер емоційного впливу. З одного боку, емоційний брендинг виконує

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

мобілізаційну функцію, підсилюючи мотивацію та згуртованість. З іншого - надмірне або некоректне використання емоційних тригерів може спричиняти психологічне виснаження, тривожність або навіть травматизацію аудиторії. Особливо це актуально в умовах затяжного конфлікту, коли суспільство перебуває у стані хронічного стресу та інформаційного перевантаження.

Незважаючи на зростаючу роль емоційного компонента в сучасних комунікаціях, питання його цілеспрямованого та системного застосування у військовому брендингу залишаються недостатньо дослідженими. Існуючі підходи часто не враховують особливостей військового контексту, динаміки суспільних настроїв та необхідності балансування між мобілізаційним ефектом і збереженням психологічної стабільності аудиторій.

Отже, формується наукова проблема, яка полягає у необхідності комплексного дослідження емоційного аспекту військового брендингу, зокрема визначення його сутності, механізмів впливу, інструментів реалізації та критеріїв ефективності в умовах бойових дій і трансформації суспільних настроїв.

Аналіз досліджень і публікацій. Особливості брендингу в умовах війни досліджували Я. Сало та О. Синіка. Комунікації військових брендів стали об'єктом дослідження у наукових працях В. Зубченко, І. Герасименко, Н. Осипенко, Я. Сало, М. Кочевого, Т. Скороход та ін. Аналіз наукових джерел показує, що питання емоційного аспекту саме військового брендингу залишаються фрагментарно висвітленими, специфіка військової комунікації потребує окремого комплексного вивчення. Існує наукова прогалина, яка обумовлює актуальність подальших досліджень емоційного аспекту військового брендингу з урахуванням міждисциплінарного підходу.

Мета роботи. Метою дослідження є обґрунтування та розроблення підходів до побудови емоційного військового бренду як складової стратегічних комунікацій, а також визначення його ролі у формуванні довіри, лояльності та підтримки з боку цільових аудиторій в умовах війни.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: дослідження теоретичних засад емоційного брендингу та використання нейромаркетингових тригерів; визначення специфіки конструювання емоційного образу військового бренду; ідентифікацію ключових емоційних тригерів та механізмів їх впливу на сприйняття інформації цільовою аудиторією; аналіз інструментів формування емоційного позиціонування (архетипів, тональності комунікації, візуальних і сенсорних елементів); дослідження трансформації комунікацій військових підрозділів у відповідь на зміну соціально-психологічного стану суспільства; а також обґрунтування практичних рекомендацій щодо побудови ефективного емоційного військового бренду.

Особливу увагу приділено ролі емпатії та емоційного інтелекту як базових інструментів формування довготривалого емоційного зв'язку між військовим брендом і суспільством.

Виклад основного матеріалу. Результати сучасних досліджень у сфері нейромаркетингу свідчать про те, що процес прийняття рішень людиною має передусім емоційну природу, тоді як логічне обґрунтування формується вже

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

пізніше. Встановлено, що позитивні емоційні стимули здатні підвищувати рівень концентрації уваги під час перегляду відеоконтенту приблизно на 10%. Така тенденція суттєво трансформує підходи до брендингу, де емоції фактично стають ключовим ресурсом і своєрідною «валютою» бренду. Саме емоційна складова забезпечує формування глибокої лояльності, яка часто перевищує вплив раціональних аргументів. Бренд, що має виразну емоційну ідентичність, сприймається як «живий», унаслідок чого аудиторія схильна виступати його адвокатом.

Емоційний аспект бренду доцільно розглядати як стійкий психологічний зв'язок між комунікаторами. Вирішальним стає не стільки зміст повідомлення, скільки емоційний досвід, який отримує аудиторія у процесі взаємодії. Сильний емоційний вплив сприяє формуванню довіри, підвищує рівень лояльності та стимулює повторну взаємодію без додаткових маркетингових витрат. Позитивні емоції підсилюють залученість, сприяють фпоширенню рекомендацій та формують спільноту прихильників бренду.

Для досягнення такого ефекту доцільним є використання сучасних інструментів брендингу та нейромаркетингових підходів, зокрема:

- застосування архетипів відповідно до теорії К. Юнга;
- формування чіткого емоційного позиціонування через визначення базової емоції бренду;
- розроблення унікального тону комунікації, що може варіюватися від експертного до іронічного чи сміливого;
- використання візуального коду, який значно підвищує впізнаваність бренду (до 80%) і формує відповідні асоціації;
- впровадження сенсорного маркетингу через звукові, візуальні та символічні елементи для закріплення інформації в довготривалій пам'яті.

У процесі формування військового бренду особливого значення набуває врахування емоційного стану суспільства, яке тривалий час перебуває в умовах стресу та психологічного виснаження. За таких обставин комунікаційні повідомлення мають базуватися не лише на принципах емоційного інтелекту, а й на глибокій емпатії - здатності розуміти, відчувати та розділяти переживання цільових аудиторій. Емпатія передбачає як когнітивне усвідомлення емоцій, так і емоційний відгук, що є основою формування довірливих відносин із військовим брендом.

Емоції, що використовуються у військових комунікаціях, можна умовно поділити на три групи (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація емоцій у військовому брендингу

Тип емоцій	Приклади	Комунікаційна роль	Потенційний ефект
Нейтральні	Інтерес, здивування	Привернення уваги	Залучення до комунікації
Позитивні	Гордість, довіра, впевненість	Формування іміджу	Лояльність та підтримка
Негативні	Страх, гнів, тривога	Мобілізація	Швидка реакція, але ризик виснаження

авторська розробка

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Еволюція комунікацій українських військових підрозділів демонструє поступову зміну емоційних акцентів. На початковому етапі переважали прямі заклики до мобілізації, однак із часом, у міру зниження суспільного ентузіазму та ускладнення мобілізаційних процесів, тональність змінилася. В комунікаційних стратегіях почали використовувати комплекс елементів емоційного брендингу (табл. 2).

Таблиця 2

Ключові елементи емоційного військового брендингу

Елемент	Зміст	Функція
Архетип бренду	«Герой», «Бунтар», «Захисник»	Формування ідентичності та характеру бренду
Емоційне позиціонування	Гордість, довіра, впевненість	Вплив на сприйняття та поведінку аудиторії
Тон комунікації	Прямий, експертний, неформальний	Побудова довіри та близькості
Візуальний код	Символіка, стиль, образи, атмосфера	Підвищення впізнаваності та емоційного відгуку
Сенсорні елементи	Звуки, відео, кольори	Вплив на підсвідомість
Сторітелінг	Історії підрозділу	Формування довготривалої пам'яті

авторська розробка

Сучасні комунікації спрямовані на пояснення сутності військової служби, її багатогранності та значення, акцентуючи увагу на почутті гордості за захисті держави. За даними аналітики видання *New York Times*, у період 2023–2025 років відбулася трансформація комунікаційних стратегій військових бригад. Якщо на початку війни домінували мобілізаційні меседжі, то згодом акцент змістився у бік безпеки та впевненості, що відповідає базовим потребам за ієрархією А. Маслоу. Сучасні військові бренди активно використовують емоційні тригери для формування глибшого зв'язку з аудиторією, створюючи комплексний досвід взаємодії через різні точки контакту.

Відбувається перехід від простих емоційних закликів до багаторівневих комунікаційних кампаній, які одночасно зменшують страхи, формують позитивний образ військової служби та апелюють до особистої відповідальності. Така адаптивність дозволяє ефективно реагувати на зміни суспільних настроїв.

Як зазначає Валентин Дзюбенко, представник стратегічних комунікацій НГУ «Азов», ключовим чинником ефективності є системна робота над впізнаваністю бренду підрозділу. Він підкреслює, що шаблонні комунікації в умовах інформаційного перевантаження втрачають ефективність, оскільки аудиторія не затримує на них увагу [1]. Саме тому важливим є пошук нових форматів подачі інформації, здатних привернути увагу та викликати емоційний відгук. Важливою складовою брендингу є сторітелінг, який дозволяє формувати унікальний образ підрозділу через історії та символічні наративи. Поширення таких історій виконує не лише комунікаційну, а й мотиваційну функцію, підсилюючи морально-психологічний стан військовослужбовців. Прикладом є кампанія «А мій в Азові», яка змістила акцент із військових на їхні родини, формуючи новий емоційний вимір комунікації [1].

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Показовим прикладом ефективного емоційного брендингу також є комунікаційна стратегія Третьої окремої штурмової бригади яка базуються на поєднанні архетипів «Героя» та «Бунтаря», формуючи образ професійного та впевненого воїна. Основна емоція бренду - гордість, підкріплена ідеєю елітарності та братерства. Кампанії бригади акцентують не на страху, а на впевненості, професіоналізмі та взаємній підтримці. Візуальна та сенсорна складові брендингу бригади відіграють важливу роль: мінімалістична символіка, чітка кольорова гама, динамічний аудіосупровід створюють сильний емоційний ефект. Еволюція комунікацій Третьої окремої штурмової бригади демонструє адаптацію до змін суспільних настроїв - від акценту на технологічності до формування образу «сучасної» та «престижної» служби, а згодом - до апеляції до почуття обов'язку та гордості (табл. 3).

Таблиця 3

Еволюція комунікацій військового бренду в умовах війни

Етап	Основний меседж	Емоційний акцент	Мета
2014–2015 (Стихійний етап)	«Ми захищаємо свою землю, і нам потрібна підтримка кожного»	Тривога і небезпека – війна «тут і зараз»	Бренд армії формувався хаотично волонтерами
2022	«Ставай до зброї»	Обов'язок, мобілізація, страх	Швидке залучення
2023–2024	«Армія - це професія»	Впевненість, безпека	Зниження страху
2024–2025	«Бути військовим - престижно»	Самореалізація, статус	Підвищення мотивації
2026	«Гордість за службу»	Гордість, відповідальність	Довгострокова підтримка

дані сформовано з [2]

Застосовуючи емоційний вплив в комунікаціях військових брендів на цільові аудиторії можемо отримати певні заплановані ефекти.

Висновки та пропозиції. У результаті проведеного дослідження встановлено, що емоційний аспект є ключовою складовою сучасного військового брендингу, оскільки саме через емоції формується глибинний психологічний зв'язок між військовими інституціями та суспільством. Доведено, що в умовах війни емоційний брендинг виходить за межі традиційних маркетингових інструментів і трансформується у стратегічний механізм впливу на громадську думку, мобілізаційні процеси та рівень суспільної підтримки.

Визначено, що ефективність військового бренду значною мірою залежить від здатності інтегрувати емоційні тригери у комунікаційні стратегії з урахуванням динаміки соціально-психологічного стану аудиторії. Обґрунтовано, що використання позитивних емоцій (гордість, довіра, впевненість) сприяє формуванню довготривалої лояльності, тоді як негативні емоції можуть виступати ситуативним мобілізаційним фактором, проте потребують обережного застосування через ризик емоційного виснаження та демотивації.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Дослідження підтвердило, що сучасні військові комунікації характеризуються переходом від прямих мобілізаційних закликів до комплексних емоційно орієнтованих стратегій, які поєднують інформування, мотивацію та формування позитивного образу військової служби. Встановлено, що ключовими інструментами побудови емоційного військового бренду є архетипізація, сторітелінг, візуальна ідентичність, тональність комунікації та сенсорні елементи, які в сукупності забезпечують створення цілісного та впізнаваного образу.

Окремо доведено важливість емпатії як базового принципу ефективних комунікацій, що дозволяє враховувати емоційний стан суспільства та формувати довірливі відносини з аудиторією. Ігнорування цього аспекту може призвести до зниження ефективності комунікацій або навіть до негативних психологічних наслідків.

З урахуванням отриманих результатів доцільно запропонувати такі практичні рекомендації:

1. Впровадження системного підходу до управління емоційним брендингом у військовій сфері, що передбачає стратегічне планування емоційних комунікацій.
2. Розроблення чіткої емоційної платформи військового бренду з визначенням ключових цінностей, архетипів та базових емоцій.
3. Активне використання сторітелінгу як інструменту формування ідентичності та підвищення мотивації як серед військовослужбовців, так і серед цивільного населення.
4. Адаптація комунікаційних повідомлень до змін соціально-психологічного стану суспільства з урахуванням факторів втоми, стресу та інформаційного перенасичення.
5. Посилення ролі емпатії та емоційного інтелекту у діяльності фахівців зі стратегічних комунікацій.
6. Уникнення шаблонності у комунікаціях шляхом пошуку інноваційних форматів подачі інформації та створення унікального контенту.
7. Впровадження методик оцінювання ефективності емоційного впливу (через показники залученості, довіри, поведінкових реакцій аудиторії).

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні кількісних та якісних методів оцінки ефективності емоційного брендингу у військовій сфері, а також у вивченні впливу різних типів емоцій на поведінку аудиторій у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

[1] Валентин Дзюбенко. Військовий маркетинг: як і для чого перетворювати свою бригаду на бренд. URL: https://uam.in.ua/na-golovnu/vijskovyj-marketyng-yak-i-dlya-chogo-peretvoryuvaty-svoyu-brygadu-na-brend/. (дата звернення: 10.04.2026)

[2] Владлена Колісник. Еволюція військової реклами: як змінилися креативи Третьої штурмової, «Азову» та «Хартії». URL: https://mmr.ua/longreads/creative/evolyucziya-viyskovoyi-reklamy-yak-zminylysya-kreatyvy-tretoyi-shturmovoyi-azovu-ta-hartiyi (дата звернення: 12.04.2026)

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[3] Сало Я., Кочевой М. Маркетингові комунікації в умовах воєнного періоду: зміни та особливості. Економіка та суспільство. 2024. № 65. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4417/4347. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-45 (дата звернення: 10.04.2026)
[4] Сало Я. В., Синіка О. В. Особливості брендингу в умовах війни. Економіка та суспільство. 2024. № 66. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4609/4552. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-84 (дата звернення: 15.04.2026)

EMOTIONAL ASPECT OF MILITARY BRANDING

Petropavlovska Svitlana
Candidate of Economic Sciences, Docent,
Associate Professor at the Department of Marketing
State Non-Commercial Company "National University "Kyiv Aviation Institute", Ukraine

Summary. *The study explores the role of emotional components in military branding as a key element of strategic communications. The impact of emotions on decision-making processes and audience loyalty formation is analyzed. Key tools of emotional branding, including archetypes, tone of voice, visual identity, and sensory elements, are identified. The evolution of military communication strategies under wartime conditions and shifting public sentiment is examined. It is established that effective military branding relies on empathy, emotional intelligence, and adaptability to societal psychological states. The necessity of a systematic approach to managing emotional triggers in military communications is substantiated.*
Keywords: *branding; military branding; emotional marketing; communications; neuromarketing.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ISSN 2710–3056

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.069

ВІДМЕЖУВАННЯ ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ ВІД ІНШИХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Анна Харченко
аспірантка кафедри кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Україна

Анотація. *Стаття присвячена обґрунтуванню підстав для необхідності відмежування примушування до шлюбу як окремого складу кримінального правопорушення від інших суміжних складів кримінального правопорушення. Авторка зауважує на важливості такого відмежування, акцентує складність притягнення винних осіб до відповідальності за примушування до шлюбу, відсутність сталої судової практики та наявність проблем правозастосування у цій сфері. Особлива увага приділяється аналізу кримінально-правової природи примушування до шлюбу та його місця у системі кримінальних правопорушень.*

Основні суміжні склади кримінального правопорушення: примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, торгівля людьми, незаконне позбавлення волі, примушування до вступу в статевий зв'язок тощо. Визначено, що певні склади мають як спільні риси, зокрема пов'язані із застосуванням примушування, так і істотні відмінності, які мають значення для правильної кримінально-правової кваліфікації. Саме за певними критеріями наводяться відмінності складів кримінального правопорушення та схожість між ними. У статті обґрунтовується система критеріїв відмежування, серед яких ключове місце займають цільова спрямованість діяння, об'єкт кримінально-правової охорони, наявність додаткової мети, об'єктивні ознаки (характер діяння та спосіб). Особливу увагу приділено необхідності чіткого визначення поняття примушування як самостійної кримінально-правової категорії для забезпечення правильної кваліфікації діянь.

Порівняльно-правовий аналіз статтей Кримінального кодексу України дозволив сформулювати висновок про критерії виокремлення примушування до шлюбу як окремого кримінально-караного діяння від інших суміжних чи подібних за певним ознаками складів кримінальних правопорушень, що сприятиме підвищенню ефективності правозастосовної практики.

Ключові слова: *примушування до шлюбу, кримінальна відповідальність, кримінальний кодекс України; кримінально-правова кваліфікація; відмежування складів кримінальних правопорушень; суміжні склади злочинів; свобода шлюбу; примус; торгівля людьми; сукупність кримінальних правопорушень.*

Постановка проблеми. На даному етапі розвитку кримінального законодавства, а також враховуючи період воєнного стану, який продовжується

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

в Україні, є нагальна потреба у більшому зосередженні на формуванні належних стандартів у сфері забезпечення прав і свобод людини. Сприяючи цій меті гармонізація національного законодавства з міжнародним, зобов'язала Україну криміналізувати примушування до шлюбу як окреме кримінальне правопорушення, у зв'язку з ратифікацією Стамбульської конвенції.

Проте, хоч дана норма закріплена у кримінальному кодексу України, виникають проблеми у правозастосовній діяльності. Неодностайно тлумачаться елементи складу кримінального правопорушення, яке призводить до виникнення труднощів, враховуючи і проблеми відмежування примушування до шлюбу від суміжних складів кримінальних правопорушень.

Значна схожість об'єктивних елементів, відсутність чітких критеріїв відмежування, судової практики з цього питання, недостатність наукових розробок зумовлює складність правильної кваліфікації кримінально-правового діяння.

Таким чином, існує об'єктивна необхідність у формуванні наукових підходів до визначення критеріїв для розмежування примушування до шлюбу від суміжних кримінальних правопорушень передбачених законом про кримінальну відповідальність.

Стан опрацювання проблематики. Питання кримінальної відповідальності за примушування до шлюбу висвітлювали в своїх роботах Андрушко А.В., Баулін Ю.В., Вознюк А.А., Камінський П.В., Хавронюк М.І., Харитонова О.В., Шаблистий В.В..

Метою дослідження є проведення аналізу ознак примушування до шлюбу, яке передбачене статтею 151-2 КК Кримінального Кодексу України (далі - КК України) та порівняльного аналізу окремих статтей КК України, які мають спільні риси зі складом примушування до шлюбу. А також визначити критерії відмежування примушування від шлюбу від схожих кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів.

Кримінально-правова характеристика полягає у описі особливостей, істотних ознак характерних конкретному кримінальному правопорушенню, і хоч це одне із фундаментальних положень кримінального права, але це визначення не закріплено у законодавстві. Склад кримінального правопорушення - система об'єктивних та суб'єктивних ознак, які є обов'язковими для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності та закріплені законодавством. Статтею 2 КК України закріплено, підставу кримінальної відповідальності - вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом. І якщо діяння містить всі ознаки складу кримінального правопорушення, то воно визнається закінченим [2].

Для того аби провести порівняльну характеристику необхідно надати визначення елементів складу кримінального правопорушення, а саме об'єкта, суб'єкта, об'єктивної та суб'єктивної сторонам.

Доволі дискусійно обговорюється в теорії кримінального права ідея визначення об'єкта кримінального правопорушення. Якщо узагальнити, то, під об'єктом варто вважати суспільні відносини, які охороняються кримінальним

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

законодавством та на які посягає суб'єкт. Є класифікація виду об'єкта: загальний, безпосередній, родовий. Загальний об'єкт – це сукупність всіх суспільних відносин, охоронюваних законом про кримінальну відповідальність. Родовим об'єктом є окрема група однорідних або тотожних за своєю сутністю суспільних відносин. Зазвичай, цей об'єкт є назвою розділу Особливої частини КК України.

Основним безпосереднім об'єктом є ті суспільні відносини, які насамперед і головним чином прагнув поставити під охорону законодавець, приймаючи закон про кримінальну відповідальність. Звідси випливає, що основний безпосередній об'єкт відображає й основний зміст того чи іншого злочину, його антисоціальну спрямованість. Розрізняють три види безпосереднього об'єкту (горизонтальна класифікація): основний, додатковий і факультативний. [4].

Зміст об'єктивної сторони кримінального правопорушення теж здебільшого сформовано науковцями, її ознаками є: суспільно небезпечне діяння у формі дії або бездіяльності; суспільно небезпечні наслідки; причинний зв'язок між діянням та наслідками; місце, час, спосіб (засоби), обстановка вчинення кримінального правопорушення [3].

Поняття суб'єкта найбільше розкрито у КК України, а саме у статті 18 закріплено, що суб'єктом є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність [2]. Такий суб'єкт є загальним, а також може бути спеціальним, якщо вчинення цього кримінального правопорушення можливо лише певною особою. Основними обов'язковими ознаками є вчинення діяння фізичною особою, її осудність та вік.

Суб'єктивну сторону кримінального правопорушення характеризують положення КК України. В науці кримінального права прийнято під нею вважати психічну діяльність особи, і відповідно з цього випливає, що її елементами є вина, мотив, мета і емоції [3]. Вина є обов'язковою, а стаття 23 КК України визначає її як психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [2].

Тепер можемо розібрати основні критерії для відмежування складу примушування до шлюбу, яке передбачене статтею 151-2 КК України, від інших суміжних складів кримінальних правопорушень, таких як примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК України), торгівля людьми (ст. 149 КК України), домашнє насильство (ст. 126-1 КК України), незаконне позбавлення волі (ст. 146 КК України), злочини проти статевої свободи передбачені Розділом IV Особливої частини КК України тощо.

1. Об'єкт кримінально-правової охорони.

Суб'єкт вчинення примушування до шлюбу посягає насамперед на волю, честь та гідність особи. Постановою Пленуму Верховного суду України 27.02.2009 N 1 вказується, що чинне законодавство не містить визначення понять гідності, честі чи ділової репутації, оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту. Зокрема, під гідністю слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, а з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло [5]. Щодо визначення волі особи, то знову ж таки законодавство не містить даного визначення, проте деякі законодавчі положення містять таку характеристику: воля - здатність, намір, кероване намагання, прагнення досягти мети [6].

Інші ж склади можуть бути схожі за ознакою об’єкта (ст. 146 КК України Незаконне позбавлення волі або викрадення людини; ст. 149 КК України Торгівля людьми), або мати основним об'єктом життя та здоров’я чи статеву свободу та статеву недоторканність особи (ст. 126-1 КК України Домашнє насильство, Розділ IV КК України), або ж і взагалі не мати спільних рис в цьому контексті (ст. 355 КК України Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань).

2. Об’єктивні ознаки: характер діяння та спосіб.

Ознаки примушування як діяння не конкретизуються кримінальним законодавством, що вже неабияк ускладнює процес кваліфікації. В українській мові під примусом розуміється зумовлена кимсь або чимсь необхідність діяти певним способом незалежно від бажання. В свою чергу, під терміном «примушування» розуміється вимагання від кого-небудь виконання чогось незалежно від його волі, бажання. Домагатися чого-небудь, застосовуючи силу. Викликати у кого-небудь якусь дію, вчинок [1, с. 940]. Дані категорії мають значення як для Загальної, так і Особливої частин КК України.

Щодо кваліфікації кримінальних правопорушень, то зазвичай коли йдеться про примушування, то згадується про вчинення погроз, насильства чи інших діянь, які здатні потерпілу особу змусити вчинити певні дії чи утриматись від таких (ч. 2 ст. 180 КК України примушування священнослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду; ст. 280 КК України Примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків шляхом погрози вбивством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень або знищенням майна цього працівника чи близьких йому осіб ін.); також в окремих випадках законодавець під примушуванням розуміє, окрім погроз та фізичного насильства, й інші дії. Наприклад, ч. 2 ст. 154 КК України передбачає відповідальність за примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна. Тобто, в цьому випадку винна особа, як зауважує Храмцов О. М., використовує не психічне та фізичне насильство як спосіб вчинення цього злочину, а матеріальну та службову залежність, під якими розуміється істотне погіршення матеріального становища потерпілого або ж погіршення його службового становища [7].

Таким чином, для кваліфікації примушування до шлюбу необхідно чітко надати ознаки такого діяння, що є найбільш проблемним аспектом наразі для практичного застосування цієї норми.

3. Цільова спрямованість.

Елементом суб'єктивної сторони деяких кримінальних правопорушень виступає наявність мети. Як обов’язковий елемент вона визначається у статті 151-2 КК України, саме метою примушування особи є вступ в шлюб або продовження примусово укладеного шлюбу, або вступ у співжиття без

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

укладання шлюбу, або продовження такого співжиття. Стаття 355 КК України хоч і теж схожа за об'єктивною стороною, яка полягає у примушуванні особи, але саме за критерієм мети відрізняється, бо тут цільова визначеність - виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Торгівля людьми, що передбачена статтею 149 КК України загалом містить іншу об'єктивну ознаку складу, що полягає у торгівлі людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, при цьому метою цих дій є експлуатація. Примітка до даної статті надає визначення, що під експлуатацією людини слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо. Якраз примушування до шлюбу може виступати формою експлуатації в даній статті. Проте, якщо примушування до шлюбу не охоплювалось метою подальшої експлуатації, а саме фінальною метою було примушування особи до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, то має застосовуватись склад статті 151-2 КК, а не торгівля людьми.

Саме тут доцільно згадати про критерій самостійності або сукупності кримінальних правопорушень. Примушування до шлюбу може не охоплювати всі вчинені суспільно-небезпечні діяння, тому необхідно додатково зважати на інші ознаки, наприклад у випадку коли потерпіла особа зазнає незаконного позбавлення волі, фізичного насильства тощо. Водночас, не потрібно ігнорувати сам факт самостійності примушування до шлюбу використовуючи всі можливі критерії для відмежування від інших схожих чи подібних складів кримінальних правопорушень, бо наслідком може бути неповна кримінально-правова оцінка діянь, що призведе до несправедливої міри покарання суб'єкта.

Список використаних джерел:

[1] Великий тлумачний словник сучасної української мови. (2002). / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ.
[2] Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#Text (дата звернення: 27.04.2026).
[3] Кримінальне право України: Загальна частина. (2010). / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація (4-те вид., переробл. і допов.). Харків: Право.
[4] Об'єкт злочину. (2002). // Юридична енциклопедія (Т. 4: Н–П) / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана.
[5] Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text (дата звернення: 27.04.2026).

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[6] Термінологія законодавства [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/58623 (дата звернення: 27.04.2026).
[7] Храмцов, О. М. (2008). Кримінально-правова характеристика примусу та примушування. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ, (40), 156–165. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-2-219-225

DIFFERENTIATION OF FORCED MARRIAGE FROM OTHER COMPONENTS OF CRIMINAL OFFENSES UNDER THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Anna Kharchenko
PhD student of the Department of Criminal Law Disciplines of the Educational and Scientific Institute of Law and Innovative Education
Dnipro State University of Internal Affairs, Ukraine

Summary. *The article is devoted to substantiating the grounds for the need to distinguish forced marriage as a separate component of a criminal offense from other related components of a criminal offense. The author notes the importance of such a distinction, emphasizes the difficulty of bringing guilty persons to justice for forced marriage, the lack of consistent judicial practice, and the presence of law enforcement problems in this area. Special attention is paid to the analysis of the criminal-legal nature of forced marriage and its place in the system of criminal offenses.*
The main related components of a criminal offense: coercion to fulfill or fail to fulfill civil-law obligations, human trafficking, unlawful deprivation of liberty, coercion to engage in sexual intercourse, etc. It has been determined that certain components have both common features, in particular those related to the use of coercion, and significant differences that are important for the correct criminal-law qualification. It is according to certain criteria that the differences in the components of a criminal offense and the similarities between them are given. The article substantiates a system of demarcation criteria, among which the key place is occupied by the purposeful direction of the act, the object of criminal-law protection, the presence of an additional goal, objective signs (the nature of the act and the method). Particular attention is paid to the need for a clear definition of the concept of coercion as an independent criminal law category to ensure the correct qualification of acts.
Comparative legal analysis of the articles of the Criminal Code of Ukraine allowed us to formulate a conclusion on the criteria for distinguishing coercion into marriage as a separate criminally punishable act from other related or similar in certain respects components of criminal offenses, which will contribute to increasing the efficiency of law enforcement practice.
Keywords: *coercion into marriage, criminal liability, Criminal Code of Ukraine; criminal law qualification; delimitation of components of criminal offenses; related components of crimes; freedom of marriage; coercion; human trafficking; set of criminal offenses.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ISSN 2710–3056

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.070

ПРАВОВА ДЕРЖАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Шевчук Любомир Васильович
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права імені академіка УАН о. Івана Луцького
ЗВО «Університет Короля Данила», м.Івано-Франківськ, Україна

Анотація. *Сьогодення для українського народу стало неабияким випробовуванням в будь-якій сфері реалізації своїх прав та обов'язків. Та при цьому, слід розуміти, що держава в умовах воєнного стану функціонує на основі верховенства права, і з моменту військових дій на території нашої держави в силу обставин, були задіяні ряд правових кроків, які вимушено заради безпеки пересічних громадян, стали важелями обмежень певних свобод, які були звичайними буденностями у мирний час.*

Дана стаття, присвячена тим правовим процесам, які обставинно адаптовуються до воєнних викликів, завдяки яким, росія своїми імперськими ідеями, нагло переступила будь-які міжнародні договори.

Парадокс війни в тому, що саме тоді, коли правові механізми найбільше потрібні для захисту людини, вони найчастіше перестають працювати або ігноруються. Навіть в умовах воєнного стану важливо зберігати баланс між безпекою держави та базовими свободами громадян, щоб не втратити демократичну суть, за яку йде боротьба. За вкрай складних умов для держави, жодним чином не можна допустити кризи законності, де правовий хаос може спотворити довіру у реалізації та забезпечення державою життєво важливих факторів.

Іншими словами, інститут права жодним чином не повинен відмежовуватись від пересічного громадянина у невиконанні тих чи інших нормативно-правових актів, не повинно бути спотвореності конституційних прав та обов'язків, а навпаки правове поле в цей складний період має бути дієвим, бути функціональним стрижнем і орієнтиром спланованих дій держави по відношенню до людей, до забезпечення тих правових інтересів, завдяки яким громадяни можуть реалізовувати свої права на життя у дійсно правовій державі.

Держава, як головний акумулятор, як інструмент захисту та вдосконалення правового регулювання, повинна всебічно сприяти в дотриманні дієвості правових норм через органи виконавчої влади, місцевого самоврядування, судової системи і т.п.

Ключові слова: *Держава, право, конституція, права та обов'язки громадян, верховенство права.*

Постановка проблеми. Право, як основа та фундамент функціонування держави, в умовах воєнного стану трансформується з більш ліберальної позиції до принципів обмежувального характеру, забезпечуючи законність оборони, захист суверенітету та стабільність суспільства, вводячи режим воєнного стану на основі Конституції України, законів та Указу Президента, надаючи розширені повноваження військовому командуванню. А це водночас, у цей далеко не

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

простий період сприяє забезпеченості та керованості державою, обмежуючи окремі права пересічного громадянина задля безпеки.

В свою чергу, держава жодним чином не повинна застосовувати «правовий землетрус», який може бути зустрінутий хвилею невдоволення в середині держави зі сторони населення а відтак це може вплинути і на економіку в цілому. Тобто, право, як регулюючий інструмент в руках держави, не повинно бути функціонально неспроможним та недієвим для відстоювання та захисту інтересів самого населення. Правова позиція держави має насамперед в умовах воєнного стану, нести функцію забезпечення конструктивного підходу у виконанні тих правових кроків, які дійсно в силу вимушених обставин були введені державою.

Якщо право у воєнний час дійсно є фундаментом функціонування держави, то відповідно держава зі свого боку повинна задіювати такі важелі правового впливу, які були б дієвими для захисту прав та свобод передбачені Конституцією та міжнародними правами. В правовій державі, де є ідеали демократії, право повинно бути стержнем сучасної культури, функціонуючи не лише як політичний режим, а й як система цінностей, що базується на верховенстві права, повазі до прав людини, плюралізмі, свободі слова та мирному вирішенні конфліктів. Воно є формуванням культури громадянської участі, відповідальності, взаємоповаги та здатності до діалогу в різноманітному суспільстві.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасні дослідження та публікації зосереджені на трансформації концепції правової держави в умовах тривалого збройного конфлікту. Основними векторами аналізу є баланс між національною безпекою та правами людини, легітимність обмежень та стійкість демократичних інститутів. Дані дослідження прослідковуються у наукових роботах В.Іванцова, О.Рогової , Н.Оніщенко, Н.Христинченко, І.Бородіна.

Мета роботи. Комплексне дослідження того, як в умовах воєнного стану адаптуються фундаментальні принципи демократії та верховенства права. На скільки вони у час війни є забезпечувальним щодо захисту прав, інтересів та свобод пересічних громадян. Чи ті обмеження, які введені державними органами, порушують правовий баланс конституційних прав громадян.

Виклад основного матеріалу. Правова держава ґрунтується на принципі верховенства права, який не втрачає своєї чинності навіть під час війни. Це фундаментальний принцип, за яким право (справедливість, права людини) стоїть вище за закон, державу та будь-яку особу. Воно передбачає рівність усіх перед законом, захист прав людини як найвищої цінності, прозорість правотворчості та неминучість відповідальності. Принцип верховенства права також вимагає від держави втілювати правові ідеї справедливості у свою діяльність, забезпечуючи реальний захист основоположних свобод. Верховенство права в період війни залишається фундаментальною основою, забезпечуючи легітимність влади, обмеження свавілля та захист прав людини через пропорційні обмеження. Він не скасовується, а трансформується, акцентуючись на законності дій держави, гарантуванні правової визначеності та соціальному захисті, попри виклики безпеки.

Державні органи в період війни повинні оперативно реагувати на будь-які кроки, які можуть стати факторами деструктивного впливу по відношенню

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

до України, як правової держави. А особливо, коли це стосується інтересів суспільства і держави, захист українського суспільства від агресивного впливу пропаганди, передусім з боку російської федерації; захист українського суспільства від інформаційного впливу російської федерації, спрямованого на пропаганду війни, розпалювання національної і релігійної ворожнечі, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України[1]. Але власне, як ми часто можемо побачити, що порушення прав людини з боку держави під час війни найчастіше проявляється не в самому факті введення обмежень (які передбачені законом у разі воєнного стану), а в їх неспівмірності, безпідставності, неефективності або свавільному застосуванні.

З моменту введення воєнного стану в Україні (24 лютого 2022 року) держава запровадила низку обмежень конституційних прав і свобод, спрямованих на захист національної безпеки. Зокрема були введені обмеження щодо:

- пересування та перетину кордону (комендантська година, блокпости та перевірки, евакуація з небезпечних місць проживання, заборона виїзду з України чоловіків віком від 18 до 60 років);
- мобілізації (встановлено суворі правила військового обліку, обмеження на зміну місця проживання без дозволу ТЦК);
- перевірка документів та огляд (правоохоронці мають повноваження перевіряти документи у громадян, проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу, вантажів та навіть службових приміщень і житла);
- громадянські та політичні права (заборона масових заходів, заборона виборів Президента, Верховної Ради та місцевих органів влади);
- економічні та трудові обмеження (трудова повинність, вилучення майна, обмеження бізнесу);
- інформаційні та приватні обмеження (цензура, таємниця листування);

Воєнний стан дозволяє обмежувати права, але не скасовує конституційні гарантії. Порушення виникають, коли дії влади переступають межі необхідності. Дії влади (або необхідна оборона) вважаються правомірними лише тоді, коли вони відповідають (пропорційній) загрозі або поставленій меті. Якщо шкода, завдана діями влади, перевищує користь від усунення небезпеки, такі дії стають правопорушенням. Тому під час дії правового режиму воєнного стану держава не може відмовитися від обов'язку щодо забезпечення прав людини [2].

Окремо, також буде правильним наголосити, що Україна будучи учасницею Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зобов'язана забезпечувати й гарантувати права та свободи, передбачені цим міжнародним документом. Зокрема, ч.1.ст.15 ЄКПЛ, наголошує, що на тому, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

Отже, ми бачимо, що держава може тимчасово відступати від певних зобов'язань, аби оперативно реагувати на надзвичайні виклики (зокрема,

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

пов'язані з воєнними діями). Однак це означає не повне скасування чи ігнорування прав людини, а лише тимчасове обмеження окремих прав у межах, необхідних для подолання критичної ситуації (ст. 15 Конвенції) [3].

Дуже часто в засобах масової інформації ми можемо почути та бачити факт порушення процесу мобілізації працівниками владних структур, які виходять за межі законності. Зокрема Територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки та поліцією. Відбуваються незаконні затримання, тримання людей під вартою без рішення суду понад встановлені строки, катування або жорстоке поводження з боку правоохоронних органів/військових.

Фактично, тіньова політика держави здійснює тиск на правову систему, залякуючи не правовими методами. Іншими словами, в даній ситуації держава

виступає, як агресор, так і сторона, що обороняється, залежно від контексту чим вчиняє низку правопорушень. Відчуваючи за собою владу, силовий механізм держави в лиці певних органів маніпулюючи війною створює правовий терор по відношенню до населення.

Доволі часто порушення трапляються у військових частинах зі сторони командирів, які є серйозними кримінальними правопорушеннями, які регулюються Кримінальним кодексом України. Віддання злочинних наказів, фізичне насильство над підлеглими або примушування їх до дій, що не входять до обов'язків. Командир несе відповідальність за накази, що порушують закони та звичаї війни, такі як жорстоке поводження з полоненими або цивільними. Допущення «дідівщини» або інших неформальних відносин, що принижують честь і гідність військовослужбовців, перешкоджання в отриманні належних виплат або неправомірне позбавлення волі підлеглих. В кінцевому результаті через перевищення влади та своїх командирських повноважень військовослужбовці не витримують таких відносин та здійснюють самовільне залишення частини. А це є військове правопорушення, яке в умовах воєнного стану передбачає кримінальну відповідальність (стаття 407 КК України), зокрема позбавлення волі [4].

Це далеко непоодинокі випадки того, коли правопорушення здійснюються свідомо, не дивлячись, що правову норму навіть під час війни ніхто не відміняв. І це при тому, що не можуть бути обмежені абсолютні права: життя, гідність, презумпція невинуватості, право на захист. Адже, діють міжнародні норми гуманітарного права (Женевські конвенції).

Україна, як правова держава, відчула на собі слабкість правового важелю за період війни, адже існуючі правові механізми, розроблені для мирного часу, часто виявляються неефективними в умовах війни [5]. Але, по при трагічність сьогодення, нашій державі потрібно все зробити, щоб жодним чином не зійти з рейок євроінтеграційних процесів та цінностей.

Ключову позицію, щодо правових обмежень в період військових дій висловив і Конституційний суд України. Конституція України та низка міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, які стали частиною національного законодавства України, допускають можливість обмежувати права людини за певних обставин та умов. До таких обставин належать акти збройної агресії, які ставлять під загрозу не лише

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

територіальну цілісність держави, що зазнала збройного нападу, її політичну незалежність, державний суверенітет, а й існування самої держави, що є об'єктом агресії, як такої. Сучасне міжнародне право кваліфікує збройну агресію як тяжкий міжнародний злочин. Відповідно до статті 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй держава, що зазнала збройного нападу, має право на самозахист. Захищаючи себе, вона може вдаватися до застосування щодо держави-агресора збройної сили та обмежувальних заходів, що поширюються як на її громадян, так і на іноземців, з метою підвищення обороноздатності та забезпечення боєздатності своїх збройних сил[6].

За будь-яких обставин, включаючи також трагізм війни, є певні червоні лінії, які є фундаментальними, базовими правами людини, встановлені та захищені, як Конституцією України так і міжнародним правом. Мова йде про право на життя, право на справедливий суд, право на повагу до гідності, свободу віросповідання, заборона катувань, заборона рабства і примусової праці, презумпція невинуватості. Це власне є ті гуманні принципи людинолюбства, переступ яких в правовій демократичній державі повинен розцінюватись, як кричуще та свавільне порушення, за яке повинна нестись строга відповідальність[6].

Особливо болісним компонентом гри держави на тлі вимушених безпекових обмежень є інформаційний простір. Він є найбільш тактичним кроком, джерелом нагнітань та розповсюдження дезінформації, викривлення фактів реальності серед населення. Адже, з однієї сторони держава виступає потерпілою, яка несе на собі всю трагічність війни, а з другої здійснює свідомий контроль над населенням в плані правового та психологічного тиску у своїх інтересах.

Для прикладу, в засобах масової інформації, інтернет ресурсах пропагуються багатообіцяючі покращення для військовослужбовців на війні, покликані збільшувати відсоток бажаючих до несення військової служби. Бо саме завдяки людському фактору, ворог нездатен здійснити свої плани. А насправді, чоловіки потрапляють у не людські умови, які зовсім не відповідають дійсності. І як показує практика, що нажаль вкрай рідко в цих обставин є змога вийти з них без плачевних наслідків, та дійсно відстояти захист своїх інтересів у правовому полі. Важко, але приходиться змиритись з тим фактом, що коли йде війна право знаходиться у режимі мовчання.

В інформаційній мережі, новинах, нерідко бачимо дослідження журналістами факту збагачення представників державних органів в різний спосіб, неспівмірний з посадовими окладами, та розкрадання бюджетних коштів виділених міжнародною спільнотою для потреб у боротьбі з ворогом, чи підтримки соціальних програм, а все це сумарно надзвичайно пагубно впливає на психологічний стан населення, породжує недовіру до влади та її представників.

Інтуїтивно розуміємо, що основна ідея держави полягає в тому, що навіть у надзвичайних ситуаціях вона повинна діяти виключно в межах закону. Функціонування правової держави в умовах війни (воєнного стану) є складним балансом між гарантуванням національної безпеки та збереженням засад демократії [7].

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Висновки і пропозиції. Беручи до уваги вище викладений матеріал, варто підкреслити, що функціонування правової держави в умовах воєнного стану є складним процесом пошуку балансу між забезпеченням національної безпеки та збереженням демократичних цінностей. Попри те, що воєнний стан є особливим правовим режимом, який допускає тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод, він може бути виправданим лише за умови їх відповідності принципам законності, пропорційності та необхідності у демократичному суспільстві. В державі потрібно реалізувати правове регулювання воєнного стану, закони мають визначати межі обмежень прав і свобод для запобіганню свавілля, потрібно внести зміни до правил підсудності, процесуальні кодекси повинні надавати пріоритет для мобільного рішення у зверненні та захисті інтересів військових, повинні бути створені комісії швидкого та ефективного розслідування в зонах бойових дій. Тобто, правова система в умовах війни повинна бути функціонально адаптована таким чином, щоб ефективно задіювати важіль захисту інтересів населення.

Список використаних джерел:

[1] Совгиря.О.В. (2023) Верховенство права в умовах війни: Виклик для Конституційного судочинства України. Київ : BAITE, С. 140-146. URL: https://ccu.gov.ua/library/verhovenstvo-prava-v-umovah-viyny-vyklyky-dlya-konstytuciynogo-sudochynstva-ukrayiny
[2] Маркович Х.М. (2023)Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287204/281124
[3] Кошель С. (2025). Які права можуть і не можуть бути обмежені під час воєнного стану. URL: https://ldn.org.ua/consultations/yaki-prava-mozhut-i-ne-mozhut-buty-obmezheni-pid-chas-voiennoho-stanu/
[4] Кримінальний кодекс України від 15.04.2026р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
[5] Гранкіна В.І. (2024). Міжнародно-правові механізми забезпечення прав людини в умовах збройної агресії. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, URL: https://visnyk pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320955/311515
[6] Рішення Конституційного суду України від 27.12.2022 року у справі № 1-13/2019(374/19) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-22#Text
[7] Лисенко С. (2024). Воєнний стан і обмеження прав: чи можливий баланс між безпекою та верховенством права? URL: https://gracers.com/pres-centr/voenniy-stan-i-obmezhennya-prav-chi-mozhliviy-balans-mizh-bezpekoyu-ta-verhovenstvom-prava/

THE RULE OF LAW UNDER MARTIAL LAW

Shevchuk Liubomyr
Candidate of Law,
Associate Professor of the Department of Law
named after Academician of the Ukrainian Academy of Sciences Father Ivan Lutsky,
Higher Educational Institution "King Danylo University", Ivano-Frankivsk, Ukraine

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Summary. *Today has become a great test for the Ukrainian people in any sphere of exercising their rights and responsibilities. However, it should be understood that the state in martial law conditions operates on the basis of the rule of law, and since the moment of military operations on the territory of our state, due to circumstances, a number of legal steps have been taken, which were forced for the sake of the safety of ordinary citizens, and became levers for restricting certain freedoms that were ordinary routines in peacetime.*

This article is actually dedicated to those legal processes that are adapted to military challenges, thanks to which Russia, with its imperial ideas, has abruptly violated any international treaties.

The paradox of war is that precisely when legal mechanisms are most needed to protect a person, they most often stop working or are ignored. Even in conditions of martial law, it is important to maintain a balance between state security and basic freedoms of citizens, so as not to lose the democratic essence for which the struggle is being waged. In extremely difficult conditions for a state, a crisis of legality cannot be allowed in any way, where legal chaos can distort trust in the implementation and provision of vital factors by the state.

In other words, the institution of law should in no way be separated from the average citizen in failing to comply with certain regulatory and legal acts, there should be no distortion of constitutional rights and obligations, but on the contrary, the legal field in this difficult period should be effective, be a functional core and a guide for planned actions of the state in relation to people, to ensure those legal interests thanks to which citizens can exercise their rights to life in a truly legal state.

The state, as the main accumulator, as an instrument for the protection and improvement of legal regulation, must comprehensively contribute to the observance of the effectiveness of legal norms through the executive authorities, local self-government, the judicial system, etc.

Keywords: *State, law, constitution, rights and obligations of citizens, rule of law.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.071

THE LEGAL STATUS OF CONVICTED PERSONS IN TRANSNATIONAL PROCESSES: TRANSFER MECHANISMS, PROTECTION STANDARDS AND THE PROBLEM OF JURISDICTIONAL CONFLICTS

Boroyev Ali Ahmadovich
Master's Degree Candidate in Transnational Criminal Law
Baku State University, Azerbaijan

Summary. *This article examines the legal status of convicted persons in the context of transnational processes — extradition and the transfer of sentenced persons for the enforcement of penalties. The study analyses the international legal mechanisms for the relocation of convicted persons, including the Council of Europe Convention on the Transfer of Sentenced Persons of 1983, as well as the role of the Republic of Azerbaijan in implementing these mechanisms. Particular attention is given to the system of standards for the protection of individual rights in extradition and transfer procedures — the rule of speciality, the principle of non-aggravation of the legal position, and procedural guarantees — as well as to the resolution of the problem of "conflict of jurisdictions" in defining the limits of national penitentiary sovereignty. The author concludes that States' international treaty obligations form a system of constraints on penitentiary sovereignty, within which the legal status of a convicted person is ensured through continuity of protection when crossing State borders.*

Keywords: *transnational criminal law; legal status of convicted persons; extradition; transfer of sentenced persons; conflict of jurisdictions; penitentiary sovereignty; international protection standards; Republic of Azerbaijan.*

Introduction. The relevance of the present study is defined by the fundamental transformation undergone by the legal status of an individual drawn into transnational criminal prosecution against the backdrop of the globalisation of crime and the intensification of migration processes. Whereas traditional international law regarded a convicted person merely as the object of the sovereign authority of contracting States, contemporary law shifts its focus to the legal status of the person being relocated, recognising them as an active subject of transnational legal relations.

The research problem consists in the fact that, upon crossing State borders, the legal status of a convicted person falls simultaneously under the influence of two legal systems — that of the sentencing State and that of the administering State — thereby generating tensions between State sovereignty and international human

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

rights standards. The aim of this article is to conduct a comprehensive examination of the legal status of convicted persons in transnational processes across three dimensions: the international legal mechanisms of relocation; the standards for the protection of individual rights in extradition and transfer procedures; and the problem of jurisdictional conflicts and the limits of national penitentiary sovereignty.

Against the backdrop of the globalisation of crime, the classical institutions of extradition and the transfer of sentenced persons have evolved from purely inter-State procedures into complex mechanisms of transnational justice. The differences between these mechanisms are fundamental in character: the purpose of extradition is to ensure the inevitability of criminal punishment, whereas transfer pursues an expressly humanitarian objective — namely, to facilitate the social rehabilitation of the individual within a familiar socio-cultural environment.

In the course of implementing relocation procedures, a specific phenomenon described as a "legal bridge" forms between the requesting and the requested State. The essence of this concept is that, upon crossing State borders, the legal status of a convicted person must not fall below the standards established by universal and regional international law. The principal instrument in this sphere is the Council of Europe Convention on the Transfer of Sentenced Persons of 1983, ratified by the Republic of Azerbaijan in 2000. The Convention enshrines a crucial procedural guarantee — the "tripartite dialogue" principle — whereby transfer is impossible without the voluntary consent of the convicted person. This provision fundamentally transforms the nature of the legal relationship: the individual is granted a right of veto over any change of their penitentiary jurisdiction, confirming their status as an active subject of transnational law [5, p. 2].

The integration of international transfer mechanisms into the domestic legal system requires the creation of a detailed procedural filter. In the Republic of Azerbaijan, this task is accomplished through the Law on Legal Assistance in Criminal Matters, which comprehensively regulates the procedures for extradition and the transfer of persons. The national legislation establishes strict guarantees for the observance of human rights in the transnational process: in particular, extradition is absolutely prohibited where there are substantial grounds to believe that the request is motivated by the persecution of the person on account of their race, religion or political convictions, or where the individual faces a risk of torture in the requesting State. Accordingly, Azerbaijan's domestic mechanisms serve as a reliable barrier ensuring the primacy of individual rights over the political expediency of inter-State cooperation.

Ensuring the legal status of a convicted person in a transnational process requires adherence to a system of standards that minimise the risk of arbitrary expansion of State authority. One of the principal standards in extradition proceedings is the rule of speciality (specialty): a person may be prosecuted, convicted or detained only in respect of those offences for which their surrender was granted. This rule constitutes the most important guarantee of legal certainty, as it blocks the use of extradition as a covert instrument of political persecution in respect of offences committed prior to surrender, thereby safeguarding the individual's personal inviolability in inter-State relations.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

In relation to the transfer of sentenced persons, the key standard is the principle of non-aggravation of the legal position: transnational law proceeds from the premise that a change of penitentiary jurisdiction must not result in an intensification of the punitive burden. This is implemented through the mechanism of continued enforcement of the sentence — the administering State is bound by the legal nature and duration of the sentence as determined by the sentencing State. Any conversion of a sentence by a court of the Republic of Azerbaijan upon receiving a national from abroad is constrained by the ceiling established by the foreign court. Accordingly, the convicted person's legal status retains continuity, and their legitimate expectations regarding the date of release remain protected by the international treaty.

The procedural standard for the protection of individual rights necessarily encompasses the right of the person to receive effective notification and to access legal assistance. In the transnational context, this means that a convicted person must be informed, in a language they understand, of the consequences of transfer — including the possibility of amnesty, pardon or conditional early release in the receiving State. In the legal system of the Republic of Azerbaijan, these guarantees are implemented through the mandatory participation of defence counsel and an interpreter in court hearings on extradition matters, thereby ensuring the adversarial character of the proceedings in accordance with the Constitution of the Republic of Azerbaijan.

A fundamental problem of transnational criminal law is striking the appropriate balance between State sovereignty in the field of sentence execution and international human rights standards. In the course of relocating a convicted person, a situation of "conflict of jurisdictions" arises inevitably: the legal status of the individual falls simultaneously under the influence of two legal systems — that of the sentencing State and that of the administering State. The traditional principle of penitentiary sovereignty holds that the manner and conditions of sentence enforcement are determined exclusively by the law of the country in which the convicted person is physically present. However, international treaties — and in particular the Convention of 1983 — establish the limits of that sovereignty, requiring the receiving State to respect the legal nature of the sentence imposed by the foreign court.

The jurisdictional conflict manifests itself most acutely in questions of amnesty, pardon and modification of the sentence. Under international standards, the right to grant pardon and amnesty is ordinarily recognised as belonging to both States; however, the right to review the sentence on the basis of newly disclosed circumstances remains the exclusive prerogative of the sentencing State. The conflict arises when the receiving State, acting within the bounds of its sovereignty, applies to the convicted person measures that effectively nullify the penological objectives embedded in the judgment of the foreign court. For transnational justice, this creates the risk of a "normative deficit" in which one jurisdiction loses supervisory control over the enforcement of its decision while the other is constrained in its ability to fully adapt the convicted person to its own legal realities.

The limits of the national penitentiary sovereignty of the Republic of Azerbaijan are clearly delineated by its international obligations. Under the Constitution of the

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Republic of Azerbaijan, international treaties form an integral part of the legislative system; in the event of a conflict between normative legal acts and interstate treaties, the provisions of the latter prevail. This means that Azerbaijan's "penitentiary sovereignty" is not absolute: it is self-limited by ECtHR standards and UN conventions. The problem of "conflict of jurisdictions" is resolved in domestic practice through the mechanism of recognition of foreign judgments by the courts of the Republic of Azerbaijan, which act as a "legal filter" ensuring the harmonisation of the foreign judicial decision with the public policy and constitutional values of the Republic [2, p. 45; 1, p. 110; 4, p. 82; 3, p. 34].

Conclusion. The research conducted allows for the formulation of several principal conclusions. First, the international legal mechanisms for the relocation of convicted persons have transformed the individual from the object of inter-State arrangements into an active subject of transnational penitentiary legal relations: the convicted person's right of veto over transfer, enshrined in the Convention of 1983, constitutes the most compelling evidence of this transformation. Second, the system of standards for the protection of individual rights — the rule of speciality, the principle of non-aggravation, and procedural guarantees — erects a reliable legal barrier against the arbitrary expansion of State coercion when a convicted person crosses State borders.

Third, the problem of "conflict of jurisdictions" admits of no unambiguous normative resolution and requires a careful balancing of the penitentiary sovereignty of the administering State against the legal expectations of the individual as shaped by the sentencing State. By recognising the primacy of international treaties over domestic legislation, the Republic of Azerbaijan has established the necessary constitutional and legal foundation for resolving such conflicts. At the same time, the further harmonisation of criminal enforcement legislation with international standards remains an ongoing task for the development of the national legal system.

References:

[1] Code of Criminal Procedure of the Republic of Azerbaijan. – Baku: Qanun, 2024. – 624 p.
[2] Constitution of the Republic of Azerbaijan. – Baku: Hüquq ədəbiyyatı, 2016. – 128 p.
[3] Alakbarov Kh.D. Topical Issues of Criminal Law and Criminology. / Kh.D. Alakbarov. – Baku: Elm, 2018. – 320 p.
[4] Huseynov L.H. International Law: a Textbook. / L.H. Huseynov. – Baku: Hüquq ədəbiyyatı, 2015. – 448 p.
[5] European Convention on the Transfer of Sentenced Persons. // European Treaty Series. – No. 112. – 1983.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ У ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ПРОЦЕСАХ: МЕХАНІЗМИ ПЕРЕДАЧІ, СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ТА ПРОБЛЕМА КОНФЛІКТІВ ЮРИСДИКЦІЇ

Boroyev Ali Ahmadovich
здобувач ступеня магістра за спеціальністю «транснаціональне кримінальне право»
Бакинський державний університет, Азербайджан

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Анотація. У статті досліджується правовий статус засуджених осіб у контексті транснаціональних процесів — екстрадиції та передачі засуджених осіб для виконання покарання. Проаналізовано міжнародно-правові механізми переміщення засуджених, зокрема Конвенцію Ради Європи про передачу засуджених осіб 1983 року, а також роль Республіки Азербайджан у реалізації цих механізмів. Особливу увагу приділено системі стандартів захисту прав особи у процедурах екстрадиції та передачі — правилу спеціальності, принципу непогіршення правового становища та процесуальним гарантіям — а також вирішенню проблеми «конфлікту юрисдикцій» при визначенні меж національного пенітенціарного суверенітету. Зроблено висновок, що міжнародні договірні зобов'язання держав формують систему обмежень пенітенціарного суверенітету, в межах якої правовий статус засудженої особи забезпечується через безперервність захисту при перетині державних кордонів.

Ключові слова: транснаціональне кримінальне право; правовий статус засуджених осіб; екстрадиція; передача засуджених осіб; конфлікт юрисдикцій; пенітенціарний суверенітет; міжнародні стандарти захисту.

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ISSN 2710–3056

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.072

SYSTEM OF INDIVIDUAL, COLLECTIVE, AND SOCIAL RISK INDICATORS FOR SPECIAL PURPOSE FACILITIES

Akhundov Ramil
PhD in National Security and Military Sciences
National Defense University, Baku, Azerbaijan

Talibov Aziz
ScD in National Security and Military Sciences
Azerbaijan Technical University, Baku, Azerbaijan

Hashimov Elshan
ScD in National Security and Military Sciences
Azerbaijan Technical University, Baku, Azerbaijan

Summary. *This study develops an integrated system of individual, collective, and social risk indicators for special purpose facilities under emergency conditions. The proposed approach is based on the assumption that risk at such facilities cannot be represented adequately by a single generalized measure, because hazardous events affect exposed individuals, personnel groups, and concentrated operational structures in different ways and with different consequences. The framework differentiates the analytical role of each indicator and links them to protection zones, personnel distribution, and decision support tasks. Individual risk is used for person level exposure assessment, collective risk for group consequence analysis within specific zones, and social risk for high consequence scenarios involving simultaneous losses or severe operational disruption. The results show that the integrated use of these indicators provides a more rigorous and operationally relevant basis for risk assessment than undifferentiated models. The proposed system improves the analytical interpretation of emergency conditions and supports more justified protective decisions at special purpose facilities.*

Keywords *- individual risk, collective risk, social risk, risk indicators, special purpose facilities, emergency conditions, protection zones.*

Introduction

Risk assessment at special purpose facilities cannot be reduced to a single generalized indicator, because the consequences of hazardous events are distributed unevenly across the protected object and affect different categories of personnel in different ways [1, 2]. In such facilities, emergency conditions influence not only the probability of harmful impact, but also the severity of consequences for exposed staff, operational groups, and the facility as a functioning system. For this reason, a methodologically adequate assessment framework must distinguish between different forms of risk manifestation rather than merge them into one undifferentiated value.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

This problem becomes especially important when the protected object contains zones of unequal functional significance and when personnel are distributed nonuniformly across these zones. Under the same hazardous scenario, the exposure of an individual guard at an access point, the exposure of a technical team inside a functional zone, and the possibility of simultaneous losses among a concentrated group of personnel may represent analytically different risk situations. Therefore, the use of only one aggregated risk measure makes it difficult to determine which protective actions should be prioritized, which zones require stronger control, and which personnel categories are most vulnerable under emergency conditions.

In the broader literature, risk assessment for critical and protected facilities is often discussed through the concepts of vulnerability, consequence severity, and probability of adverse events [3, 4, 5, 6]. At the same time, individual risk, collective risk, and social risk are frequently examined either in different disciplinary contexts or as separate analytical tools [7, 8, 9]. Such fragmentation limits their practical applicability to special purpose facilities, where risk indicators should operate as an integrated system linked to protection zones, personnel distribution, and operational decision making. A facility oriented methodology must therefore clarify not only the meaning of each indicator, but also its analytical role and decision relevance within a unified structure.

The distinction among individual, collective, and social risk is not merely terminological. Individual risk reflects the threat to a specific person or to a representative member of a personnel category. Collective risk characterizes the expected consequences for a group located within a specific zone or performing a specific function. Social risk refers to the possibility of large scale or simultaneous losses that may arise in scenarios involving personnel concentration, cascading impact, or severe disruption of critical activity. In special purpose facilities, these three forms of risk should be treated as complementary rather than interchangeable, because each of them captures a different layer of the overall security problem.

Another important consideration is that the same hazardous process may generate different analytical priorities depending on which risk indicator is applied. Individual risk is especially important when the objective is to protect exposed staff and evaluate the adequacy of local safeguards. Collective risk is more informative when different zones, units, or personnel groups must be compared by expected losses. Social risk becomes decisive when decision makers must prevent high consequence scenarios involving simultaneous casualties or major disruption of facility functions. Without a structured system that combines these indicators, emergency planning and protective decision making remain either too generalized or too fragmented for high consequence facilities [10, 11, 12, 13].

Against this background, the present study addresses the need for an integrated system of individual, collective, and social risk indicators for special purpose facilities. The study proceeds from the assumption that these indicators should be interpreted within a common framework that links personnel exposure, protection zones, and operational consequences. Such a framework makes it possible to move from isolated quantitative estimates to a structured assessment

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

logic suitable for emergency planning, prioritization of protective measures, and decision support.

The aim of this study is to develop a system of individual, collective, and social risk indicators for special purpose facilities, taking into account protection zones, personnel distribution, and decision support requirements under emergency conditions. To achieve this aim, the article clarifies the conceptual distinction among the three indicators, substantiates their hierarchical and functional interrelation, and shows their role in the assessment of differentiated risk across zones and personnel categories.

Literature Review

Recent research on risk assessment in critical and protected facilities confirms that hazardous events should be analyzed not only in terms of probability and consequence, but also with respect to the internal structure of the protected object and the exposed personnel [14, 15, 16, 17]. This general position is especially relevant for special purpose facilities, where the same emergency scenario may produce different operational outcomes depending on the affected zone, the concentration of personnel, and the functional significance of the disrupted element. However, despite the growth of studies in this area, the indicator basis of such assessment remains methodologically uneven.

A substantial part of the literature focuses on generalized risk models in which the protected object is treated as a single system and the resulting risk is expressed through an integral estimate [18, 19, 20]. Such approaches are useful for overall comparison of scenarios and for broad vulnerability analysis, but they are less effective when the purpose of assessment is to support concrete protective decisions within a spatially differentiated facility. In special purpose facilities, risk is not distributed uniformly. Personnel, control points, technical units, and critical nodes are located in different protection zones and are exposed to hazardous influence in different ways. For this reason, a single aggregated indicator is often insufficient for identifying the actual structure of exposure and the priorities of response.

Another group of studies examines individual risk, primarily in relation to the probability of injury or loss for a person located within the range of harmful influence [21, 22, 23]. This line of research is important because it provides a basis for evaluating personal safety and for assessing the adequacy of local protective measures. Yet in many cases individual risk is considered in isolation from the broader internal organization of the facility. As a result, it may describe the exposure of a person or category of staff, but it does not fully reveal how this exposure interacts with the functional role of the affected zone or with the expected group consequences of the same scenario.

Collective risk is usually introduced in the literature as an indicator of expected losses for a group of people exposed to a common hazardous condition [1, 2, 24]. It is particularly useful when the task is to compare different zones, units, or personnel categories by the scale of expected consequences. In the context of special purpose facilities, this makes collective risk methodologically significant, because personnel are often distributed unevenly across the object, and some groups may be associated with more critical operational functions than others. At the same time, the literature does not always integrate collective risk with the internal hierarchy of

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

protection zones and the functional differentiation of the object, which reduces its usefulness for decision making at the facility level.

Social risk is commonly interpreted as the probability or possibility of multiple simultaneous losses and is often associated with severe or high consequence scenarios [25]. Its importance increases in settings where personnel may be concentrated at command points, access nodes, technical control rooms, shelters, or other locations where one adverse event can affect many people at once. For special purpose facilities, this indicator is especially valuable because it captures not only the magnitude of loss, but also the broader significance of mass casualty or mass disruption scenarios. Nevertheless, social risk is often treated as a separate category of consequence analysis rather than as a component of an integrated system of indicators linked to the internal structure of the object.

Thus, the existing literature provides important insights into individual, collective, and social forms of risk, but these indicators are often used separately or within different analytical traditions. This creates a methodological gap for special purpose facilities, where risk assessment should simultaneously account for personnel exposure, protection zones, and the differentiated consequences of disruption. The problem is not simply to define several indicators, but to organize them into a coherent system in which each indicator has a distinct analytical role and supports a specific level of protective decision making.

Accordingly, the literature review suggests that an integrated indicator system is needed, one that combines individual, collective, and social risk within a unified framework for special purpose facilities. Such a system should allow the analyst to move from personal exposure to group consequences and further to high consequence scenarios involving simultaneous losses or severe disruption of critical functions. It is this methodological need that the present study addresses.

Materials and Methods

The methodological basis of this study is the assumption that risk assessment at special purpose facilities should not rely on a single generalized indicator. Such facilities are characterized by internal spatial differentiation, unequal functional significance of protected zones, nonuniform personnel distribution, and varying consequence scales under emergency conditions. For this reason, the object of analysis is defined not only as the facility as a whole, but also as the system of its protection zones, personnel categories, and critical operational segments exposed to hazardous influence. Within this framework, risk is interpreted as a differentiated analytical construct that must be described through a coordinated system of indicators rather than through one integral value.

The subject of the study is a system of individual, collective, and social risk indicators for special purpose facilities under emergency conditions. The methodological goal is to clarify the analytical role of each indicator, establish their internal hierarchy, and link them to the spatial structure of the facility and to personnel exposure. This approach is based on the premise that different forms of risk correspond to different levels of analysis. Individual risk reflects exposure at the person level, collective risk characterizes expected consequences for a group located in a specific zone or performing a specific function, and social risk represents high consequence scenarios involving simultaneous or mass losses. Therefore, these indicators are treated not as alternative measures, but as mutually complementary elements of one assessment system.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

At the conceptual level, the methodology distinguishes the three indicators according to their unit of analysis and practical purpose. Individual risk is used to assess the probability or severity of harmful influence for a specific person or for a representative member of a personnel category. It is most relevant where local exposure, personal safety, and adequacy of immediate safeguards are under consideration. Collective risk is used to estimate expected losses for a group within a defined protection zone, unit, or operational segment. It is therefore suitable for comparing zones and personnel groups by the scale of expected consequences. Social risk is applied to scenarios in which the analytical focus shifts from ordinary group losses to major simultaneous effects, such as concentration of exposed personnel, failure of a critical node with broad consequences, or emergency development leading to large scale disruption. This differentiation provides the conceptual foundation for the proposed indicator system. The functional distinctions among the three indicators are summarized in Table 1, which presents their analytical role, unit of analysis, and decision relevance in the assessment of special purpose facilities.

Table 1

Functional differences between individual, collective, and social risk indicators

Risk indicator	Unit of analysis	Main analytical purpose	Spatial relevance	Decision support role
Individual risk	Individual person or representative member of a personnel category	To assess personal exposure and the probability or severity of harmful impact on a specific person	Linked to the exact protection zone or location of the exposed person	Supports local protective measures, reinforcement of safeguards, and protection of exposed staff categories
Collective risk	Group of personnel within a defined zone, unit, or functional segment	To estimate expected losses for a group and compare zones or personnel categories by consequence scale	Linked to personnel concentration and group distribution across protection zones	Supports prioritization of zones, allocation of resources, and redistribution of personnel or protective effort
Social risk	High consequence scenario involving simultaneous or large scale losses	To assess the possibility of mass casualty or severe disruption scenarios affecting many people at once	Most relevant for zones of concentration, such as command posts, control rooms, access nodes, shelters, and assembly areas	Supports prevention of extreme consequence scenarios, limitation of personnel concentration, and protection of critical operational continuity

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

As shown in Table 1, the three indicators describe different but interconnected layers of risk. Their joint use makes it possible to move from personal exposure assessment to group consequence analysis and further to the interpretation of high consequence scenarios affecting the facility as a system.

A second methodological principle is the relation of risk indicators to protection zones. The study proceeds from the position that personnel exposure cannot be interpreted independently of the internal structure of the protected object. Special purpose facilities include outer protective sectors, internal functional zones, access controlled areas, and critical operational elements that differ in both protective regime and functional significance. Accordingly, the same hazardous event may produce unequal analytical results depending on where within the facility it develops and which category of personnel is present there. Individual risk is therefore linked to the actual position of exposed staff within a protection zone, collective risk is associated with the group distribution of personnel across zones, and social risk becomes especially important in zones of concentration, such as command posts, access nodes, control rooms, shelters, or assembly points.

A third principle of the methodology is the hierarchical organization of the indicator system. The proposed model assumes that the three indicators should be interpreted in a structured sequence. Assessment begins with individual exposure, because the direct effect of a hazardous factor on personnel is the primary level of analysis. It then expands to collective consequences, where the number of exposed persons, their grouping within a zone, and their operational role become relevant. Finally, the analysis proceeds to social risk, which captures scenarios of simultaneous or severe losses whose significance exceeds ordinary group damage and may affect the operational stability of the facility as a whole. This hierarchy is methodologically important because it prevents the substitution of one indicator for another and preserves the distinct analytical meaning of each level. The hierarchical structure of the proposed indicator system is presented in Figure 1. The diagram shows how individual, collective, and social risk are related to personnel categories, protection zones, and decision support functions within a special purpose facility.

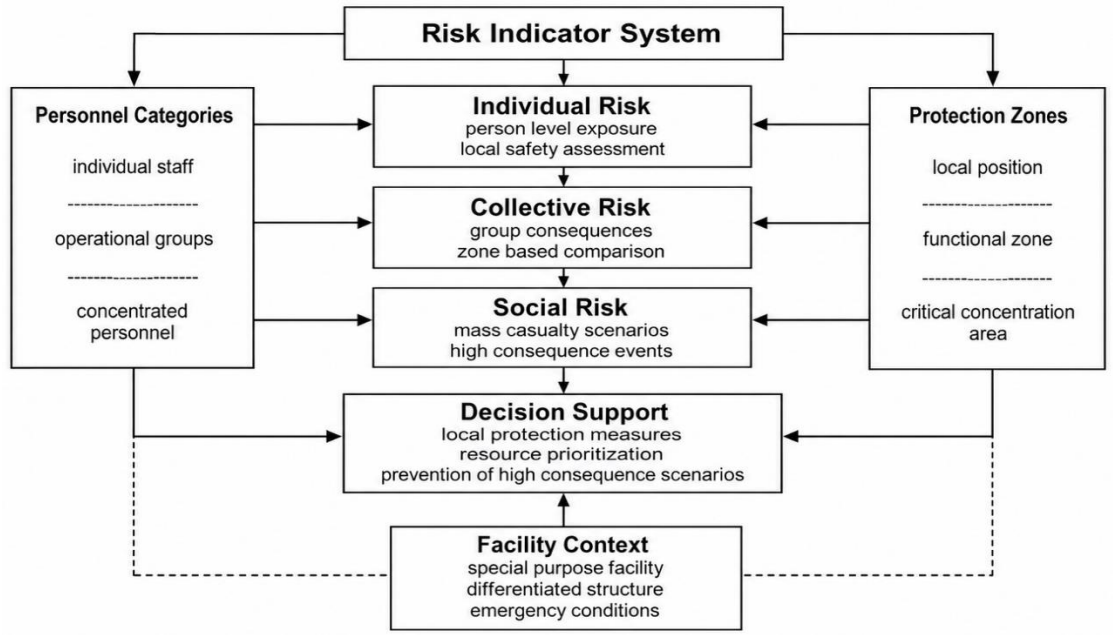

Fig. 1. Hierarchical system of individual, collective, and social risk indicators for a special purpose facility

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

As shown in Figure 1, the proposed system is organized as a layered methodological structure in which individual risk forms the primary level of exposure analysis, collective risk reflects group consequences within specific zones, and social risk captures high consequence scenarios associated with simultaneous losses or severe operational disruption. This hierarchy provides the basis for differentiated interpretation of risk assessment results and for their translation into protective decisions.

The methodology further assumes that the indicator system should be linked to decision relevance. For this reason, each risk indicator is interpreted not only quantitatively, but also in relation to the type of protective or organizational decision it supports. Individual risk is most directly connected with local safety measures, reinforcement of safeguards, and protection of exposed staff categories. Collective risk supports comparison of zones and operational groups, thereby informing prioritization of resource allocation, strengthening of protective measures, and possible redistribution of personnel. Social risk is used where decision makers must prevent high consequence scenarios involving simultaneous losses, major personnel concentration, or disruption of critical functions. This distinction is essential because special purpose facilities require risk assessment outputs that are operationally interpretable rather than purely descriptive [7].

The final methodological component is classification logic. The study assumes that the proposed indicator system should function not merely as a set of abstract analytical categories, but as a practical framework for classifying emergency conditions by their significance. Accordingly, the interpretation of risk indicators should allow transition from measured or estimated exposure to categorical decision support. In practical terms, this means that the indicator system must help determine whether the observed or predicted situation primarily requires local staff protection, group oriented measures within a specific zone, or broader actions aimed at preventing severe multi casualty or facility disrupting scenarios. Thus, the methodology combines conceptual differentiation, zonal interpretation, hierarchical organization, and decision relevance within one integrated system of risk indicators for special purpose facilities.

Results

The proposed methodological framework yields an integrated system of individual, collective, and social risk indicators for special purpose facilities under emergency conditions. Its principal result is the transition from a generalized interpretation of risk to a differentiated analytical structure in which each indicator performs a distinct function. Within this structure, individual risk represents the primary level of exposure analysis, collective risk reflects expected consequences for groups distributed across protection zones, and social risk captures high consequence scenarios involving simultaneous losses or major disruption of critical functions. This differentiation makes it possible to avoid the methodological weakness of treating all forms of risk as equivalent and instead provides a layered representation of exposure and consequence relevant to the internal structure of the facility.

A first important result of the study is the clarification of the analytical role of individual risk. The proposed system shows that individual risk is most informative

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

when the task is to assess the safety of a specific person or of a representative member of a personnel category located within a particular protection zone. In practical terms, this means that individual risk is directly applicable to local protection decisions, such as strengthening safeguards at exposed positions, adjusting access control conditions, or improving the immediate protection of personnel working in zones of elevated hazard. The framework therefore demonstrates that individual risk should not be interpreted as a universal indicator of facility wide danger, but as a specific instrument for person level exposure analysis.

A second result concerns collective risk. The study shows that collective risk is necessary whenever the analytical objective shifts from a single person to a group located within a defined zone, operational unit, or functional segment. Because personnel are distributed unevenly across special purpose facilities, the same hazardous event may produce very different expected group losses depending on where people are concentrated and which functions they perform. The proposed system therefore treats collective risk as the main indicator for comparing zones and personnel groups by the scale of expected consequences. This result is methodologically important because it provides a basis for rational prioritization of protection efforts, redistribution of personnel, and comparison of internal areas of the facility by their relative exposure significance.

A third result is the formal placement of social risk within the indicator hierarchy. The study demonstrates that social risk is not simply an extension of collective risk, but a separate analytical level associated with scenarios of simultaneous or large scale losses. In special purpose facilities, this becomes especially relevant for command posts, access nodes, control rooms, shelters, assembly areas, and other locations where personnel concentration or critical functional dependence creates the possibility of high consequence outcomes. The proposed methodology therefore identifies social risk as the principal indicator for assessing extreme scenarios whose significance extends beyond ordinary group losses and affects the stability of the facility as a whole.

The framework also produces an important result regarding the relation of risk indicators to protection zones. It shows that the three indicators acquire practical meaning only when linked to the internal spatial structure of the facility. Individual risk depends on the precise location of exposed staff. Collective risk depends on the distribution of personnel across zones and on the local concentration of operational groups. Social risk becomes most relevant in zones where hazardous influence may produce simultaneous losses or cascade into broader functional disruption. Thus, the results confirm that a risk indicator system cannot be considered adequate for special purpose facilities unless it is explicitly connected to protection zones and to the internal arrangement of personnel and critical functions.

Another important result of the study is the hierarchical logic of indicator application. The proposed system shows that risk assessment should proceed from individual exposure to group consequences and further to high consequence social scenarios. This sequence reflects the increasing analytical scale of the problem and prevents the arbitrary substitution of one indicator for another. The results therefore indicate that the three indicators are not competing alternatives, but coordinated components of a unified risk assessment system. Such hierarchical ordering

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

improves methodological clarity and creates a more stable basis for interpreting emergency conditions in facilities where both local exposure and broader operational disruption must be considered simultaneously.

The study further demonstrates the decision support value of the proposed system. Individual risk supports local protective actions directed at exposed personnel. Collective risk supports comparison of zones and groups, making it possible to prioritize limited resources, strengthen selected sectors, or reorganize staff placement. Social risk supports preventive decisions aimed at avoiding high consequence scenarios involving personnel concentration or severe disruption of critical activity. This means that the system does not remain at the descriptive level. Its structure provides a direct analytical link between differentiated risk interpretation and differentiated protection decisions, which is especially important for special purpose facilities operating under emergency conditions.

Taken together, the results show that the proposed framework yields five main outcomes. First, it establishes a coherent conceptual distinction among individual, collective, and social risk. Second, it links each indicator to a specific analytical unit and decision function. Third, it connects risk indicators with protection zones and personnel distribution. Fourth, it organizes them into a hierarchical system rather than a set of isolated measures. Fifth, it provides a methodological basis for translating risk assessment into practical protective decisions. These outcomes indicate that the proposed system offers a more rigorous and operationally relevant approach to risk assessment at special purpose facilities than generalized models based on a single undifferentiated risk value.

Discussion

The results indicate that risk assessment at special purpose facilities becomes methodologically stronger when individual, collective, and social risk are treated as components of one integrated indicator system rather than as separate or interchangeable measures. This is important because special purpose facilities combine differentiated protection zones, uneven personnel distribution, and high consequence conditions under which the same hazardous event may produce fundamentally different analytical priorities. A single generalized risk value may be convenient for broad comparison, but it is insufficient for explaining whether the main concern is the safety of an exposed individual, the expected losses of a group within a particular zone, or the prevention of a severe scenario involving simultaneous losses and disruption of critical activity.

One of the main implications of the study is that individual risk, collective risk, and social risk should be interpreted as different levels of analytical resolution. Individual risk is necessary where the focus is on immediate personal exposure and local safeguards. Collective risk becomes essential when the task is to compare zones, operational groups, or categories of personnel by expected consequences. Social risk is required when the analysis must address high consequence scenarios whose significance extends beyond ordinary group losses. This differentiation is not only theoretically justified, but also practically necessary, because protective decisions at special purpose facilities rarely operate at one level alone. In real emergency conditions, decision makers must often protect individuals, manage group exposure, and prevent catastrophic scenarios simultaneously.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Another important implication concerns the role of spatial structure. The study confirms that risk indicators cannot be applied adequately without reference to protection zones and internal facility organization. Personnel are not distributed randomly, and critical functions are not evenly spread across the object. Therefore, the meaning of each risk indicator depends on where the hazardous influence is realized. Individual risk gains relevance through local exposure, collective risk through group distribution inside particular sectors, and social risk through concentration points and highly significant operational nodes. This means that the indicator system is not purely numerical. Its practical value lies in its ability to connect analytical categories with the real internal geography of the protected facility.

The results also show that the hierarchical arrangement of indicators improves interpretability. Without such hierarchy, there is a tendency either to replace one indicator with another or to use several indicators without a clear understanding of their analytical boundaries. The proposed framework avoids this problem by establishing a structured sequence from person level exposure to group consequence analysis and further to severe multi casualty or major disruption scenarios. Such sequencing is especially useful for special purpose facilities, where the same event may need to be interpreted differently at different stages of emergency development. In methodological terms, this hierarchical logic increases consistency and reduces ambiguity in the interpretation of assessment results.

A further contribution of the study lies in its decision support relevance. The proposed system demonstrates that risk indicators should not remain descriptive quantities. Individual risk supports decisions related to local protection of exposed personnel. Collective risk supports prioritization of zones and allocation of protective resources. Social risk supports measures aimed at preventing mass casualty events or preserving continuity of critical functions. As a result, the indicator system provides a bridge between risk analysis and operational action. This is particularly important in special purpose facilities, where delayed or poorly differentiated decisions may lead not only to personnel losses, but also to degradation of security, control, and mission related capability.

At the same time, the study has several limitations. First, the proposed system is methodological in character and therefore requires adaptation to the specific structure, режим, and hazard profile of a given facility. Second, the practical estimation of collective and especially social risk may depend on the quality of data on personnel distribution, zone significance, and scenario development. Third, high uncertainty in emergency conditions may complicate the quantitative calibration of indicator thresholds. However, these limitations do not weaken the conceptual value of the approach. Rather, they indicate the need for further empirical validation and object specific refinement.

Overall, the discussion confirms that the integrated use of individual, collective, and social risk indicators provides a more adequate basis for assessment at special purpose facilities than generalized risk models based on one aggregate measure. The main strength of the proposed approach lies in its ability to combine conceptual clarity, spatial relevance, hierarchical structure, and practical decision support within a single methodological system.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Conclusion

This study has developed an integrated system of individual, collective, and social risk indicators for special purpose facilities under emergency conditions. The results show that risk assessment in such facilities cannot be reduced to a single generalized measure, because hazardous events affect individuals, groups, and concentrated personnel structures in different ways and with different operational consequences. For this reason, a methodologically adequate assessment framework must distinguish among these three indicators and apply them within a common analytical logic.

The study demonstrates that individual risk is most suitable for person level exposure assessment and local protective decisions, collective risk is necessary for comparing zones and personnel groups by expected losses, and social risk is essential for identifying high consequence scenarios involving simultaneous losses or major disruption of critical functions. Their combined use provides a more complete representation of emergency risk than undifferentiated models and creates a stronger basis for interpretation of exposure within the internal structure of a special purpose facility.

A further result of the study is the linkage of the proposed indicator system with protection zones, personnel distribution, and decision support functions. This makes it possible to connect risk assessment directly with practical measures such as local protection of exposed staff, prioritization of zones, redistribution of resources, and prevention of severe multi casualty scenarios. Thus, the main value of the proposed system lies in combining conceptual clarity with operational relevance.

Future research should focus on empirical validation of the indicator system, adaptation of its classification logic to different facility types, and integration into applied decision support procedures for emergency planning and physical protection management.

References:

[1] Akhundov, R., & Hashimov, E. (2026). Enhancing the physical protection of critical facilities through the integration of physical process models and machine learning. *Grail of Science, 61*, 722–731. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.23.01.2026.083

[2] Talibov, A. et al. (2026). Integral sensitivity indicator based on multilayer indicators for critical infrastructure and special-purpose facilities and the selection of measures. *Grail of Science*, (65). https://doi.org/10.36074/grail-of-science.03.04.2026.063

[3] Akhundov, R., & Hashimov, E. (2026). Modeling information processes and deriving measurable requirements in physical protection system design. *Management Information System and Devices, 1*(188), 5–16. https://doi.org/10.30837/0135-1710.2026.188.005

[4] Akhundov, R., Talibov, A., & Hashimov, E. (2026). *Information processes in the conceptual design of physical protection systems*. *Grail of Science*, (65), 655–671. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.03.04.2026.073

[5] Cooper, W. W., Seiford, L. M., & Tone, K. (2000). Data envelopment analysis: A comprehensive text with models, applications, references, and DEA-Solver software. Kluwer Academic Publishers.

[6] Yang, J., Huang, L., Ma, H., Xu, Z., Yang, M., & Guo, S. (2022). A 2D-graph model-based heuristic approach to visual backtracking security vulnerabilities in physical protection

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

systems. International Journal of Critical Infrastructure Protection, 38, Article 100554. https://doi.org/10.1016/j.ijcip.2022.100554

[7] Zou, B., Yang, M., Zhang, Y., Benjamin, E.-R., Tan, K., Wu, W., & Yoshikawa, H. (2018). Evaluation of vulnerable path: Using heuristic path-finding algorithm in physical protection system of nuclear power plant. International Journal of Critical Infrastructure Protection, 23, 90–99. https://doi.org/10.1016/j.ijcip.2018.08.006

[8] Akhundov, R., & Hashimov, E. G. (2025). Quantitative categorization of facilities and modeling of potential adversaries. *Grail of Science, 60*, 469–482. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.26.12.2025.049

[9] Reniers, G. L. L., & Audenaert, A. (2014). Preparing for major terrorist attacks against chemical clusters: Intelligently planning protection measures with respect to domino effects. Process Safety and Environmental Protection, 92(6), 583–589. https://doi.org/10.1016/j.psep.2013.04.002

[10] Řehák, D., Senovsky, P., Hromada, M., & Lovecek, T. (2019). Complex approach to assessing resilience of critical infrastructure elements. International Journal of Critical Infrastructure Protection, 25, 125–138. https://doi.org/10.1016/j.ijcip.2019.03.003

[11] Cozens, P., & Love, T. (2015). A review and current status of crime prevention through environmental design (CPTED). *Journal of Planning Literature, 30*(4), 393–412. https://doi.org/10.1177/0885412215595440

[12] El Wely, I. C., & Chetaine, A. (2020). Analysis of physical protection system effectiveness of nuclear power plants based on performance approach. *Annals of Nuclear Energy, 153*. https://doi.org/10.1016/j.anucene.2020.107980

[13] Garcia, M. L. (2008). *Design and evaluation of physical protection systems* (2nd ed.). Elsevier. https://doi.org/10.1016/C2009-0-25612-1

[14] Babayev, S. et al. (2026). *Conceptual-theoretical foundations and the transformative role of artificial intelligence in multidomain operations*. *Grail of Science, 64*, 606–615. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.20.03.2026.069

[15] Gündüz, M. Z., & Daş, R. (2020). Akıllı şebekelerde iletişim altyapısı ve siber güvenlik. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 10*(2), 970–984. https://doi.org/10.21597/jist.655990

[16] Akhundov, R., Talibov, A., & Hashimov, E. (2026). *A probabilistic approach to risk formalization in physical protection systems for special purpose facilities*. *Grail of Science, 66*, 456–475. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.04.2026.051

[17] Kaplan, S., & Garrick, B. J. (1981). On the quantitative definition of risk. Risk Analysis, 1(1), 11–27. https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.1981.tb01350.x

[18] Kostin, V., & Borovsky, A. (2020). Definition of basic violators for critically important objects using the information probability method and cluster analysis. In CEUR Workshop Proceedings (Vol. 2667, pp. 343–347). 6th International Conference Information Technology and Nanotechnology, Session Data Science, ITNT-DS 2020, Samara, Russian Federation.

[19] Hashimov, E., Akhundov, R. G., Talibov, A. M., & Islamov, I. (2026). Constrained optimization of an integral security indicator for adaptive management of hazardous facilities. *Grail of Science, 62*, 1003–1014. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.20.02.2026.109

[20] Hashimov, E., et al. (2026). Research of the efficiency multiservice networks using MIMO technology. *Advanced Information Systems, 10*(1), 66–71. https://doi.org/10.20998/2522-9052.2026.1.08

[21] Kampova, K., Lovecek, T., & Řehák, D. (2020). Quantitative approach to physical protection systems assessment of critical infrastructure elements: Use case in the Slovak Republic. *International Journal of Critical Infrastructure Protection, 30*, Article 100376. https://doi.org/10.1016/j.ijcip.2020.100376

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[22] Lovecek, T., Ristvej, J., & Simak, L. (2010). Critical infrastructure protection systems effectiveness evaluation. *Journal of Homeland Security and Emergency Management, 7*(1). https://doi.org/10.2202/1547-7355.1613
[23] Mondal, S., Adak, B., & Mukhopadhyay, S. (2023). Functional and smart textiles for military and defence applications. In *Smart and functional textiles* (p. 397).
[24] Rehak, D., Slivkova, S., Janeckova, H., Stuberova, D., & Hromada, M. (2022). Strengthening resilience in the energy critical infrastructure: Methodological overview. *Energies, 15*(14), Article 5276. https://doi.org/10.3390/en15145276
[25] Shoop, B., et al. (2006). Mobile detection assessment and response systems (MDARS): A force protection physical security operational success. In *Unmanned Systems Technology VIII* (Vol. 6230, pp. 668–678). SPIE.

СИСТЕМА ІНДИВІДУАЛЬНИХ, КОЛЕКТИВНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПОКАЗНИКІВ РИЗИКУ ДЛЯ ОБ'ЄКТІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Akhundov Ramil
доктор філософії з національної безпеки та військових наук
Національний університет оборони, Азербайджан
Talibov Aziz
доктор наук з національної безпеки та військових наук
Азербайджанський технічний університет, Азербайджан
Hashimov Elshan
доктор наук з національної безпеки та військових наук
Азербайджанський технічний університет, Азербайджан

Анотація. *У дослідженні розроблено інтегровану систему індивідуальних, колективних і соціальних показників ризику для об'єктів спеціального призначення в умовах надзвичайних ситуацій. Запропонований підхід ґрунтується на припущенні, що ризик на таких об'єктах не може бути адекватно представлений одним узагальненим показником, оскільки небезпечні події по-різному впливають на окремих осіб, групи персоналу та концентровані операційні структури, спричиняючи різні наслідки. У межах підходу диференційовано аналітичну роль кожного показника та встановлено їхній зв'язок із зонами захисту, розподілом персоналу та завданнями підтримки прийняття рішень. Індивідуальний ризик використовується для оцінювання рівня впливу на окрему особу, колективний ризик — для аналізу наслідків для груп у межах визначених зон, а соціальний ризик — для оцінювання сценаріїв із високими наслідками, що передбачають одночасні втрати або суттєві порушення функціонування. Отримані результати свідчать, що інтегроване використання цих показників забезпечує більш обґрунтовану та практично релевантну основу для оцінювання ризику порівняно з недиференційованими моделями. Запропонована система підвищує аналітичну інтерпретацію умов надзвичайних ситуацій і сприяє прийняттю більш обґрунтованих захисних рішень на об'єктах спеціального призначення.*

Ключові слова: *індивідуальний ризик, колективний ризик, соціальний ризик, показники ризику, об'єкти спеціального призначення, надзвичайні ситуації, зони захисту.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.073

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЯК СКЛАДОВА МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ВІЙСЬКОВИХ СТРУКТУРАХ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Аймедов Костянтин Володимирович
доктор медичних наук, професор, підполковник медичної служби, заступник начальника
Військово-медичне управління, м. Київ, Україна

Грицик Оксана Юріївна
Психолог
Громадська організація «Здорове майбутнє», Київ, Україна

Живилко Володимир Володимирович
кандидат медичних наук, медичний психолог, дерматолог,
м. Одеса, Україна

Чемер Юрій Петрович
підполковник, молодший науковий співробітник науково-дослідного відділу воєнно-психологічних досліджень
Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, м. Київ, Україна

Шестак Олександр Миколайович
підполковник ЗСУ, заступник начальника
начальник відділення психологічної підтримки персоналу
Окремий спеціальний центр електронної підтримки з психологічної підтримки персоналу, м. Київ, Україна

Анотація. *У статті здійснено ґрунтовний теоретико-аналітичний розгляд психічного здоров'я як невід'ємної та системоутворюючої складової медичного забезпечення у військових структурах в умовах сучасних збройних конфліктів. Обґрунтовано, що в умовах інтенсивних і тривалих бойових дій психічне здоров'я військовослужбовців набуває ключового значення для забезпечення їхньої боєздатності, ефективності виконання службових завдань та збереження життєздатності військових підрозділів загалом. Розкрито специфіку впливу бойового стресу, тривалого перебування у стані загрози життю, фізичного та психоемоційного виснаження, а також травматичного досвіду, пов'язаного з пораненнями, втратами та екстремальними подіями, на психічний стан військовослужбовців.*

Особливу увагу приділено аналізу поширеності психічних розладів серед військових,

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

зокрема посттравматичного стресового розладу, тривожних і депресивних станів, а також їх коморбідних поєднань. Узагальнено сучасні наукові підходи до пояснення механізмів формування психічних порушень у військових, з акцентом на біопсихосоціальну модель, яка дозволяє комплексно враховувати взаємодію нейробіологічних, психологічних та соціальних факторів. Проаналізовано сучасні моделі медико-психологічного забезпечення, що включають профілактику, психоосвіту, ранню діагностику, психотерапевтичне втручання та комплексну медико-психологічну реабілітацію.
Обґрунтовано необхідність інтеграції психологічної допомоги у всі рівні медичного забезпечення військовослужбовців, а також впровадження мультидисциплінарного підходу із залученням лікарів, психологів, психіатрів та соціальних працівників. Висвітлено основні проблеми функціонування системи психологічної підтримки у військовому середовищі, зокрема кадровий дефіцит, нерівномірність доступу до допомоги, перевантаження медичної системи та стигматизацію психічних розладів. Доведено, що ефективне забезпечення психічного здоров'я є не лише медичною, але й стратегічною задачею, що безпосередньо впливає на національну безпеку. Запропоновано напрями вдосконалення системи медико-психологічного забезпечення в Україні з урахуванням сучасних викликів, тривалості війни та міжнародного досвіду.
Ключові слова: *психічне здоров'я; військовослужбовці; медичне забезпечення; бойовий стрес; ПТСР; психологічна підтримка.*

Постановка проблеми. Сучасні збройні конфлікти характеризуються високим рівнем інтенсивності, тривалості та психотравмуючого впливу на військовослужбовців. У цих умовах питання збереження психічного здоров'я стає не менш важливим, ніж фізичного, адже саме психоемоційний стан визначає здатність військового адекватно реагувати на загрози, приймати рішення та ефективно виконувати бойові завдання.

Традиційно система медичного забезпечення у військових структурах була орієнтована переважно на лікування фізичних поранень і захворювань. Однак досвід сучасних воєн, зокрема війни в Україні, демонструє, що значна частина втрат боєздатності пов'язана саме з психічними розладами. За різними оцінками, від 20% до 30% військовослужбовців, які перебували в зоні бойових дій, мають симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожних або депресивних станів. Окремі дослідження вказують, що до 50% військових можуть переживати психологічні труднощі різного ступеня вираженості.

У цьому контексті психічне здоров'я повинно розглядатися як ключова складова системи медичного забезпечення, що вимагає інтеграції психологічних та психіатричних підходів у загальну структуру медичної допомоги у війську.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблематика психічного здоров'я військовослужбовців активно досліджується як у міжнародному, так і в українському науковому просторі. Значний внесок у вивчення бойового стресу та його наслідків зробили зарубіжні дослідники, які аналізували досвід військових кампаній у В'єтнамі, Іраку та Афганістані. Саме ці дослідження стали основою для формування сучасного розуміння посттравматичного стресового розладу як одного з ключових наслідків участі у бойових діях.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, близько 22% людей, які пережили збройні конфлікти, мають психічні розлади різного ступеня

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

тяжкості. У військових популяціях ці показники можуть бути ще вищими через специфіку служби, постійну загрозу життю та необхідність прийняття рішень в умовах невизначеності.

В українському контексті проблема психічного здоров'я військовослужбовців набула особливої актуальності після 2014 року та значно загострилася після повномасштабного вторгнення у 2022 році. Вітчизняні дослідники приділяють увагу вивченню ПТСР, тривожних і депресивних розладів, а також питанням психологічної реабілітації ветеранів та військовослужбовців.

Попри значну кількість наукових праць, залишається недостатньо дослідженим питання системної інтеграції психологічної допомоги у структуру медичного забезпечення військових формувань. Недостатньо уваги приділяється також профілактичним заходам та ранній діагностиці психічних порушень.

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування ролі психічного здоров'я як ключової складової медичного забезпечення у військових структурах, аналіз сучасного стану медико-психологічної допомоги військовослужбовцям та визначення напрямів її вдосконалення в умовах збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Психічне здоров'я військовослужбовців у сучасних умовах збройних конфліктів постає як складний багатофакторний феномен, що формується під впливом інтенсивних стресогенних чинників, пов'язаних із безпосередньою участю у бойових діях, тривалим перебуванням у стані загрози життю, фізичним виснаженням, порушенням базових потреб та переживанням втрат. У таких умовах психіка військовослужбовця функціонує в режимі підвищеної мобілізації, що в короткостроковій перспективі забезпечує адаптацію до екстремальних обставин, однак при тривалому впливі призводить до виснаження адаптаційних ресурсів та розвитку дезадаптивних станів [4].

Наукові дослідження свідчать, що психічні розлади у військовослужбовців мають поліетіологічний характер. Їх формування зумовлюється взаємодією біологічних, психологічних та соціальних факторів. До біологічних чинників належать нейрофізіологічні зміни, пов'язані з хронічним стресом, зокрема порушення регуляції гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникової системи, що впливає на рівень кортизолу та інших гормонів стресу. Психологічні фактори включають індивідуальні особливості особистості, рівень резильєнтності, попередній травматичний досвід, когнітивні установки та механізми психологічного захисту. Соціальні фактори охоплюють якість міжособистісних відносин у підрозділі, рівень підтримки з боку командування, наявність соціальних зв'язків поза службою, а також загальний соціально-політичний контекст [2].

Особливу роль у формуванні психічного стану військовослужбовців відіграє бойовий стрес, який виступає універсальним психотравмуючим фактором. Бойовий стрес характеризується високою інтенсивністю, непередбачуваністю та тривалістю впливу, що відрізняє його від більшості стресових ситуацій цивільного життя. Його прояви можуть варіювати від короткочасних адаптивних реакцій до тяжких психічних розладів. У цьому

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

контексті важливо розмежовувати нормальні стресові реакції та патологічні стани, що потребують спеціалізованої допомоги. Відсутність такого розмежування може призводити або до гіпердіагностики, або до ігнорування серйозних психічних порушень [5, 9].

Одним із найбільш досліджених наслідків бойового стресу є посттравматичний стресовий розлад, який характеризується стійкими змінами у функціонуванні психіки після переживання травматичної події. За даними міжнародних досліджень, частота ПТСР серед військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, коливається в межах 10-30%, однак у деяких вибірках може досягати значно вищих показників. В українських реаліях, з урахуванням тривалості та інтенсивності бойових дій, цей показник може бути ще вищим, що зумовлює необхідність системного підходу до діагностики та лікування цього розладу.

Водночас ПТСР не є єдиною формою психічних порушень серед військовослужбовців. Значного поширення набувають тривожні та депресивні розлади, які часто мають коморбідний характер і посилюють один одного. Депресивні стани можуть проявлятися зниженням настрою, втратою інтересу до діяльності, відчуттям безнадії, тоді як тривожні розлади супроводжуються постійним відчуттям напруження, очікуванням небезпеки, соматичними симптомами. Особливу небезпеку становлять суїцидальні тенденції, які можуть виникати на тлі поєднання депресії, ПТСР та соціальної ізоляції [3, 5, 7].

Важливим аспектом є також вплив психічного здоров'я на функціональну спроможність військовослужбовців. Психоемоційна стабільність безпосередньо пов'язана з когнітивними процесами, такими як увага, пам'ять, швидкість обробки інформації та здатність до прийняття рішень. Порушення цих функцій може призводити до зниження ефективності виконання бойових завдань, підвищення ризику помилок та загроз як для самого військовослужбовця, так і для його підрозділу. Таким чином, психічне здоров'я виступає не лише гуманітарною, але й стратегічною категорією, що визначає боєздатність військових формувань.

У цьому контексті особливого значення набуває концепція інтеграції психічного здоров'я у систему медичного забезпечення. Така інтеграція передбачає включення психологічної допомоги на всіх етапах медичного супроводу військовослужбовця – від підготовки до служби до реабілітації після її завершення. Йдеться про формування єдиної системи, в якій фізичне та психічне здоров'я розглядаються як взаємопов'язані компоненти [4, 6].

Одним із ключових напрямів такої інтеграції є впровадження принципів раннього виявлення психічних порушень. Дослідження показують, що своєчасна діагностика дозволяє значно знизити ризик хронізації розладів та покращити прогноз лікування. У цьому контексті важливим є використання стандартизованих психодіагностичних інструментів, а також підготовка командирів до розпізнавання перших ознак психоемоційного виснаження у підлеглих [2, 8].

Не менш важливою є профілактична складова, яка включає формування психологічної стійкості. Поняття резильєнтності (resilience) розглядається як здатність особистості адаптуватися до стресових умов та відновлюватися після

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

травматичних подій. Розвиток цієї здатності є одним із ключових завдань психологічної підготовки військовослужбовців. Ефективними методами у цьому напрямі є тренінги стресостійкості, навчання технікам саморегуляції, когнітивно-поведінкові підходи до роботи з негативними думками [2].

У системі медичного забезпечення важливе місце займає також реабілітація, яка повинна носити комплексний характер. Реабілітаційні заходи мають включати не лише лікування психічних розладів, але й відновлення соціального функціонування, професійної спроможності та якості життя військовослужбовців. Особливу увагу слід приділяти періоду переходу від військової служби до цивільного життя, який часто супроводжується кризовими явищами та потребує додаткової підтримки.

Український досвід організації медико-психологічного забезпечення свідчить про поступове формування комплексної системи, однак цей процес супроводжується рядом труднощів. Серед них – обмеженість ресурсів, кадровий дефіцит, недостатня координація між різними структурами, а також збереження стигматизуючих установок щодо психічного здоров'я. Подолання цих проблем потребує як інституційних змін, так і трансформації суспільних уявлень [6, 9].

Перспективним напрямом розвитку є впровадження мультидисциплінарного підходу, який передбачає взаємодію фахівців різних галузей – лікарів, психологів, соціальних працівників, реабілітологів, юристів, капеланів. Такий підхід дозволяє забезпечити більш повне охоплення потреб військовослужбовців та підвищити ефективність допомоги [1].

Окремо слід відзначити потенціал цифрових технологій у сфері підтримки психічного здоров'я. Використання мобільних додатків, онлайн-платформ для психологічної допомоги, телемедицини відкриває нові можливості для розширення доступу до допомоги, особливо в умовах обмежених ресурсів та географічної віддаленості [8].

Психічне здоров'я військовослужбовців є системоутворюючим елементом медичного забезпечення, що вимагає комплексного, науково обґрунтованого та міждисциплінарного підходу. Його забезпечення є не лише питанням індивідуального благополуччя військових, але й важливою складовою національної безпеки [4].

Сучасні дослідження у сфері військової психології та психіатрії переконливо доводять, що тривалий вплив бойових стресорів призводить до системних змін у функціонуванні центральної нервової системи. Зокрема, встановлено, що хронічний стрес спричиняє гіперактивацію мигдалеподібного тіла, яке відповідає за обробку страху та загрози, а також зниження активності префронтальної кори, що бере участь у регуляції емоцій та прийнятті рішень. Це пояснює типові для військовослужбовців прояви підвищеної тривожності, імпульсивності, труднощів із концентрацією уваги та контролем емоційних реакцій.

Крім того, доведено, що травматичний досвід впливає на процеси пам'яті, зокрема сприяє формуванню так званих «травматичних спогадів», які мають фрагментарний, емоційно насичений характер і можуть мимовільно актуалізуватися у вигляді флешбеків. Такі спогади не інтегруються у загальну біографічну пам'ять, що ускладнює їх когнітивну переробку та сприяє підтриманню симптоматики ПТСР [2, 5, 9].

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Статистичні дані свідчать про значну поширеність психічних порушень серед військовослужбовців. За оцінками міжнародних організацій, приблизно кожен п'ятий учасник бойових дій стикається з клінічно значущими психічними розладами. У контексті тривалих конфліктів цей показник може зростати до 25-30%. В українських умовах, з огляду на інтенсивність бойових дій після 2022 року, експертні оцінки вказують на ще вищий рівень психологічного навантаження, що створює ризик масового поширення психоемоційних порушень [6].

Водночас важливо підкреслити, що не всі військовослужбовці, які пережили травматичні події, розвивають психічні розлади. Значна частина демонструє феномен посттравматичного зростання, який проявляється у переосмисленні життєвих цінностей, підвищенні рівня особистісної зрілості, розвитку нових смислів та посиленні внутрішніх ресурсів. Це ще раз підтверджує необхідність індивідуалізованого підходу до оцінки психічного стану військових.

У структурі медичного забезпечення особливу роль відіграє взаємодія між медичним та командним складом. Командири підрозділів фактично виступають першою ланкою у виявленні психоемоційних проблем у підлеглих. Від їх обізнаності, чутливості до змін у поведінці військовослужбовців та готовності сприяти зверненню по допомогу значною мірою залежить ефективність усієї системи підтримки. У цьому контексті важливою є підготовка командного складу з основ військової психології та кризового реагування [2, 7].

Окремої уваги потребує проблема стигматизації психічних розладів у військовому середовищі. Незважаючи на поступові зміни у суспільному дискурсі, у військових колективах часто зберігається установка на «емоційну витривалість», яка інтерпретується як відсутність будь-яких проявів психологічної вразливості. Такий підхід перешкоджає своєчасному зверненню по допомогу та сприяє накопиченню психічного напруження. Подолання стигми можливе лише за умови системної просвітницької роботи та формування культури психологічної безпеки.

Важливим напрямом удосконалення медико-психологічного забезпечення є впровадження доказових психотерапевтичних підходів. Серед них особливу ефективність продемонстрували когнітивно-поведінкова терапія, методи десенсибілізації та репроцесінгу рухами очей (EMDR), а також травмофокусовані терапевтичні моделі. Ці підходи спрямовані на опрацювання травматичного досвіду, зміну дезадаптивних когнітивних схем та відновлення емоційної регуляції [2, 6, 8].

У військових умовах важливо адаптувати психотерапевтичні інтервенції до специфіки служби. Це передбачає скорочення тривалості сесій, використання більш структурованих методик, а також можливість надання допомоги у польових умовах. У цьому контексті особливого значення набувають короткострокові інтервенції, спрямовані на стабілізацію психоемоційного стану.

Не менш важливою є роль групових форм роботи, які дозволяють не лише надавати психологічну допомогу, але й зміцнювати згуртованість підрозділу. Групова підтримка сприяє нормалізації переживань, зниженню почуття ізоляції та формуванню довіри між військовослужбовцями.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Окремим напрямом є робота з сім'ями військовослужбовців. Дослідження показують, що сімейна підтримка є одним із найважливіших факторів успішної адаптації та відновлення психічного здоров'я. Водночас сім'ї також зазнають значного психологічного навантаження, пов'язаного з тривалою розлукою, невизначеністю та страхом за життя близької людини. Це обумовлює необхідність надання психологічної допомоги не лише військовим, але й членам їхніх родин [5, 7].

У системі реабілітації особливу увагу слід приділяти міждисциплінарному підходу. Ефективна реабілітація передбачає поєднання медичних, психологічних та соціальних заходів. Такий підхід дозволяє враховувати всі аспекти функціонування особистості та забезпечує більш стійкий результат.

У контексті сучасних викликів важливо також враховувати фактор тривалості війни. Хронічний характер бойових дій призводить до накопичення психічного виснаження, що може проявлятися у формі емоційного вигорання, апатії, зниження мотивації та втрати сенсу діяльності. Це вимагає розробки довгострокових стратегій підтримки психічного здоров'я, орієнтованих не лише на гострі стани, але й на профілактику хронічних порушень [3, 4].

Перспективним напрямом є також впровадження системи безперервного психологічного супроводу військовослужбовців. Така система передбачає регулярний моніторинг психічного стану, індивідуальні консультації, участь у тренінгових програмах та доступ до ресурсів самодопомоги. Її реалізація дозволить своєчасно виявляти проблеми та запобігати їх загостренню [2].

Висновки та пропозиції. Проведений теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що психічне здоров'я військовослужбовців є ключовим ресурсом, який визначає ефективність функціонування військових структур у цілому. Його значення виходить за межі індивідуального рівня та набуває стратегічного характеру, оскільки безпосередньо впливає на боєздатність, дисципліну, рівень згуртованості підрозділів та здатність до виконання завдань у складних умовах.

Встановлено, що сучасні підходи до медичного забезпечення повинні базуватися на інтеграції фізичного та психічного компонентів здоров'я. Ігнорування психологічних аспектів призводить до зниження ефективності медичної допомоги та збільшення ризику хронізації психічних розладів.

Обґрунтовано, що ефективна система медико-психологічного забезпечення має включати профілактичні, діагностичні, лікувальні та реабілітаційні заходи, реалізовані на принципах доступності, безперервності та мультидисциплінарності. Особливу увагу слід приділяти ранньому виявленню психічних порушень, розвитку психологічної стійкості та подоланню стигматизації.

Визначено, що подальший розвиток системи потребує впровадження інноваційних підходів, зокрема використання цифрових технологій, адаптації міжнародного досвіду та підвищення рівня підготовки фахівців. Перспективними є також дослідження ефективності різних моделей психологічної підтримки в умовах тривалого збройного конфлікту.

Отже, психічне здоров'я слід розглядати як невід'ємний елемент національної безпеки, а його забезпечення – як пріоритетне завдання системи медичного забезпечення у військових структурах.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Список використаних джерел:

[1] Аймедов, К. В. (2016). *Біопсихосоціальна модель допомоги у клінічній практиці.* Прес-кур'єр.

[2] Аймедов, К. В., Пономарьов, В. І., Чемер, Ю. П. (2025). *Стійкість, резильєнтність та відновлення: ментальне здоров'я військових.* Харків: НТУ «КПІ».

[3] Блінов О. А. (2019). *Бойова психічна травма.* Талком. 700.

[4] Карамушка, Л. М. (2022). *Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати.* Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України.

[5] Матяш, М. М., Худенко, Л. І. (2014) Український синдром: особливості посттравматичного стресового розладу в учасників антитерористичної операції. *Український медичний часопис,* 6, 124–127.

[6] *Охорона психічного здоров'я в умовах війни.* (2022) Т. Семигіна, І. Павленко, Є. Овсяннікова, О. Тесленко (пер. з англ.). Наш Формат, 1 том, 568.

[7] Сиропятов, О., Дзеружинська, Н., Шемчук, О., Марущенко, К. (2020). Концепція медико-психологічного супроводу військовослужбовців Збройних Сил України. *Вісник Національного університету оборони України*, 56(3), 102–111. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-56-3-102-111.

[8] Kostruba, N. (2023). Mental health of military servicemen. *Psychological Prospects Journal,* (41), 120–132. https://doi.org/10.29038/2227-1376-2023-41-kos.

[9] Miller, E., Kenneth, E., Rasmussen, A. (2017) The mental health of civilians displaced by armed conflict: an ecological model of refugee distress». *Epidemiology and psychiatric sciences*. 26.2 129–138.

MENTAL HEALTH AS A COMPONENT OF MEDICAL CARE IN MILITARY STRUCTURES

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:
Aymedov Constantyne Volodimirivich
Doctor of Medical Sciences, Professor, Lieutenant Colonel of the Medical Service,
Deputy Chief
Military Medical Directorate, Kyiv, Ukraine
Hrytsyk Oksana Yuriivna
Psychologist
Public Organization «Healthy Future», Kyiv, Ukraine
Zhyvylko Volodymyr Volodymyrovich
Candidate of Medical Sciences, medical psychologist, dermatologist
Odesa, Ukraine
Chemer Yurii Petrovich
Lieutenant Colonel, junior researcher
Research Center for Humanitarian Issues of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine
Shestak Oleksandr Mykolaiovych
Lieutenant Colonel (LTC), AFU, Deputy Head
Head of the Personnel Psychological Support Section
Separate Special Electronic Support Center for Personnel Psychological Support, , Kyiv, Ukraine

Summary. *The article presents a comprehensive theoretical and analytical examination of mental health as an essential and system-forming component of the medical support system in military structures under conditions of modern armed conflicts. It is substantiated that in the context of prolonged and high-intensity warfare, the mental health of military personnel becomes a critical*

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

factor in maintaining combat readiness, operational effectiveness, and the overall resilience of military units. The study explores the specific impact of combat stress, prolonged exposure to life-threatening situations, physical and emotional exhaustion, and traumatic experiences related to injuries, losses, and extreme events on the psychological condition of service members.

Particular attention is devoted to the prevalence of mental health disorders among military personnel, including post-traumatic stress disorder (PTSD), anxiety disorders, depressive conditions, and their frequent comorbid manifestations. The paper summarizes contemporary scientific approaches to understanding the mechanisms underlying mental health disturbances, with a focus on the biopsychosocial model, which allows for an integrated analysis of neurobiological, psychological, and social determinants. Current models of medical and psychological support are analyzed, encompassing prevention strategies, psychoeducation, early detection, psychotherapeutic interventions, and comprehensive rehabilitation programs.

The necessity of integrating psychological care into all levels of medical support is emphasized, along with the importance of implementing a multidisciplinary approach involving medical doctors, psychologists, psychiatrists, and social workers. Key challenges in the functioning of the mental health support system within military environments are identified, including staff shortages, unequal access to services, excessive burden on the healthcare system, and persistent stigma associated with mental disorders. The findings highlight that ensuring mental health is not only a medical priority but also a strategic task directly related to national security. The article proposes directions for improving the system of medical and psychological support in Ukraine, taking into account current challenges, the prolonged nature of warfare, and international best practices.

Keywords: *mental health; military personnel; medical support; combat stress; PTSD; psychological support.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ISSN 2710–3056

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.074

СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ ПЛАНУВАННЯ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ОБ'ЄДНАНИХ ОПЕРАЦІЙ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Аймедов Костянтин Володимирович
доктор медичних наук, професор, підполковник медичної служби, заступник начальника
Військово-медичного управління, м. Київ, Україна

Васильковський Олександр Тимофійович
полковник,
начальник відділу психологічного відновлення та реінтеграції Управління психологічного забезпечення МОУ, доктор філософії публічного управління та адміністрування, доцент кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції
навчально-науковий інститут «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Україна

Колодка Андрій Валентинович
доктор філософії, полковник, доцент кафедри планування та штабних процедур НАТО
Інститут професійної військової освіти «Вишкіл Лідерів» Національного університету оборони України, м. Київ, Україна

Неводчіков Олег Ігорович
полковник, старший викладач кафедри планування та штабних процедур НАТО
Інститут професійної військової освіти «Вишкіл Лідерів» Національного університету оборони України, м. Київ, Україна

Неводчікова Ірина Миколаївна
полковник, директор курсу L-5
Інститут професійної військової освіти «Вишкіл Лідерів» Національного університету оборони України, м. Київ, Україна

Анотація. *У статті здійснено комплексний науковий аналіз специфіки організації планування медичного забезпечення в умовах об'єднаних операцій, які характеризуються високим рівнем складності, багаторівневістю системи управління, динамічністю*

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

оперативної обстановки та необхідністю ефективної міжвідомчої і міжсекторальної взаємодії. Обґрунтовано, що в сучасних умовах ведення бойових дій медичне забезпечення набуває стратегічного значення, виступаючи ключовою складовою підтримання боєздатності військ, зниження рівня санітарних втрат і збереження життя та здоров'я військовослужбовців.

У дослідженні проаналізовано сучасні підходи до планування медичного забезпечення, зокрема методи прогнозування санітарних втрат, організацію системи медичної евакуації, логістичне забезпечення медичних підрозділів та управління медичними ресурсами в умовах обмеженості часу і ресурсів. Визначено, що ефективність медичного забезпечення значною мірою залежить від рівня координації між військовими та цивільними структурами охорони здоров'я, логістичними підрозділами, органами управління та службами психологічної підтримки.

Особливу увагу приділено інтеграції психологічної допомоги у систему медичного забезпечення, що зумовлено зростанням психоемоційного навантаження на військовослужбовців в умовах бойових дій. Встановлено, що включення заходів з психічного здоров'я у процес планування сприяє підвищенню стійкості особового складу та ефективності виконання бойових завдань.

Виявлено ключові проблеми організації планування медичного забезпечення, серед яких нестабільність оперативної обстановки, складність прогнозування, дефіцит ресурсів, недостатній рівень взаємосумісності та потреба в оперативному прийнятті рішень. Обґрунтовано доцільність впровадження сучасних інформаційно-аналітичних систем, цифрових технологій, телемедицини та геоінформаційних інструментів. Зроблено висновок, що підвищення ефективності медичного забезпечення можливе за рахунок удосконалення системи планування, розвитку кадрового потенціалу, стандартизації процедур і посилення координації між усіма суб'єктами об'єднаних операцій.

Ключові слова: *медичне забезпечення; об'єднані операції; військова медицина; планування; медична евакуація; психологічна допомога.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку воєнного мистецтва характеризується суттєвими трансформаціями у підходах до ведення бойових дій, що проявляється у зростанні ролі об'єднаних операцій як комплексної форми застосування сил і засобів сектору безпеки і оборони. Об'єднані операції передбачають інтегроване застосування різних видів і родів військ, а також взаємодію з іншими складовими, зокрема підрозділами Національної гвардії, Державної прикордонної служби, правоохоронними органами та цивільними структурами. У таких умовах медичне забезпечення набуває принципово нового значення, виходячи за межі суто допоміжної функції та перетворюючись на ключовий елемент системи забезпечення боєздатності військ [5, 8].

Актуальність проблеми організації планування медичного забезпечення в умовах об'єднаних операцій обумовлена низкою факторів. По-перше, це зростання масштабів санітарних втрат внаслідок застосування високоточної зброї, артилерійських систем та безпілотних технологій. По-друге, це підвищена динамічність бойових дій, що ускладнює процес прогнозування медичних потреб та організації евакуаційних заходів. По-третє, це необхідність забезпечення взаємосумісності між різними суб'єктами медичного забезпечення, які можуть діяти за різними стандартами та протоколами.

Крім того, сучасні виклики включають значне психоемоційне навантаження на військовослужбовців, що потребує інтеграції психологічної

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

допомоги у систему медичного забезпечення. Умови тривалого перебування в зоні бойових дій, вплив травматичних подій, невизначеність та загроза життю сприяють розвитку психічних розладів, що вимагає своєчасного реагування з боку медичних служб [2, 7, 10].

Як наслідок, постає необхідність у розробці науково обґрунтованих підходів до планування медичного забезпечення, які б враховували специфіку об'єднаних операцій, забезпечували ефективне використання ресурсів та сприяли підвищенню рівня медичної допомоги.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика медичного забезпечення військ традиційно перебуває у центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Значна кількість досліджень присвячена організації системи лікувально-евакуаційного забезпечення, управлінню медичними підрозділами, а також питанням медичної логістики. У роботах дослідників розглядаються підходи до оптимізації структури медичних служб, удосконалення системи евакуації поранених та впровадження сучасних медичних технологій у практику військової медицини [5].

Окремий напрям наукових досліджень становлять питання планування медичного забезпечення в умовах бойових дій. У цих роботах акцентується увага на необхідності прогнозування санітарних втрат, визначенні потреб у медичних ресурсах та організації взаємодії між різними рівнями медичної допомоги. Водночас більшість досліджень орієнтована на традиційні форми ведення бойових дій і не повною мірою враховує специфіку об'єднаних операцій.

У зарубіжній літературі значна увага приділяється питанням взаємосумісності (interoperability) медичних служб у рамках багатонаціональних операцій, зокрема в контексті стандартів НАТО. Дослідження підкреслюють важливість уніфікації процедур, стандартизації медичної допомоги та впровадження єдиних протоколів дій. Водночас вітчизняний досвід, сформований в умовах реальних бойових дій, вимагає додаткового наукового осмислення та систематизації [1, 8].

Незважаючи на значну кількість наукових праць, недостатньо розробленими залишаються питання комплексного планування медичного забезпечення в умовах об'єднаних операцій з урахуванням сучасних викликів, таких як гібридний характер війни, використання новітніх технологій та необхідність інтеграції психологічної допомоги.

Метою роботи є комплексний аналіз специфіки організації планування медичного забезпечення в умовах об'єднаних операцій, визначення основних проблем і викликів, а також обґрунтування напрямів удосконалення системи планування медичного забезпечення з урахуванням сучасних умов ведення бойових дій.

Теоретичні основи медичного забезпечення в умовах об'єднаних операцій. Медичне забезпечення в умовах об'єднаних операцій слід розглядати як складну багаторівневу систему, що функціонує в межах загальної системи забезпечення військ і спрямована на збереження життя, здоров'я та боєздатності особового складу. Теоретичні засади цієї системи базуються на поєднанні принципів військової медицини, логістики, управління, а також елементів кризового менеджменту [3, 7].

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Однією з ключових концепцій є принцип безперервності медичної допомоги, який передбачає організацію послідовного надання медичних послуг на різних рівнях – від першої медичної допомоги безпосередньо на полі бою до спеціалізованого лікування у стаціонарних умовах. У контексті об'єднаних операцій цей принцип ускладнюється необхідністю взаємодії між різними структурами, що можуть мати відмінності у підходах, стандартах і ресурсному забезпеченні.

Не менш важливим є принцип своєчасності, який тісно пов'язаний із концепцією «золотої години». Його реалізація потребує високого рівня готовності медичних підрозділів, чіткої організації евакуаційних маршрутів та ефективної системи управління. Умови сучасних бойових дій, що характеризуються високою мобільністю та непередбачуваністю, значно ускладнюють дотримання цього принципу [2, 3, 9].

Також важливе місце займає принцип адаптивності, який передбачає здатність системи медичного забезпечення швидко реагувати на зміни оперативної обстановки. Це особливо актуально в умовах об'єднаних операцій, де ситуація може змінюватися вкрай динамічно, а рішення необхідно приймати в умовах дефіциту часу та інформації.

Сучасні теоретичні підходи також підкреслюють важливість інтеграції медичного забезпечення в загальну систему планування операцій. Це означає, що медичне забезпечення повинно розглядатися не як окремий елемент, а як невід'ємна складова операційного планування, що враховується на всіх етапах – від розробки задуму операції до її реалізації та завершення [1, 4].

Організаційна структура та принципи планування медичного забезпечення. Організація планування медичного забезпечення в умовах об'єднаних операцій передбачає формування чіткої системи управління, що забезпечує координацію дій усіх залучених суб'єктів. Така система повинна бути гнучкою, багаторівневою та здатною до швидкої адаптації.

На стратегічному рівні визначаються загальні підходи до медичного забезпечення, формуються основні цілі та завдання, а також розподіляються ресурси. На оперативному рівні здійснюється деталізація планів, визначаються конкретні заходи, маршрути евакуації, місця розгортання медичних підрозділів. Тактичний рівень передбачає безпосередню реалізацію запланованих заходів у зоні бойових дій [6].

Однією з ключових особливостей є необхідність забезпечення міжвідомчої взаємодії. У рамках об'єднаних операцій медичне забезпечення здійснюється за участю різних структур, включаючи військові медичні служби, підрозділи цивільної медицини, волонтерські організації та міжнародні партнери. Це вимагає створення єдиної системи управління, яка забезпечує узгодженість дій і мінімізує дублювання функцій [4, 8].

Планування медичного забезпечення включає декілька основних етапів: оцінку обстановки, прогнозування санітарних втрат, визначення потреб у ресурсах, розробку планів медичної евакуації, організацію медичної допомоги та контроль за виконанням планів. Кожен із цих етапів має свої особливості та потребує використання відповідних методів і інструментів.

Особливої уваги заслуговує процес прогнозування санітарних втрат, який є одним із найбільш складних елементів планування. Він залежить від багатьох

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

факторів, включаючи інтенсивність бойових дій, характер застосовуваного озброєння, рівень захищеності особового складу та інші чинники [1, 6, 9].

Організація медичної евакуації як ключового елементу системи. Медична евакуація є одним із центральних елементів системи медичного забезпечення, що забезпечує своєчасне транспортування поранених і хворих до відповідних рівнів медичної допомоги. В умовах об'єднаних операцій організація евакуації ускладнюється через необхідність координації між різними підрозділами, використання різних видів транспорту та забезпечення безпеки маршрутів [3].

Система медичної евакуації повинна бути побудована за принципом ешелонування, що передбачає послідовне переміщення поранених від місця отримання травми до спеціалізованих медичних закладів. При цьому важливим є забезпечення безперервності медичної допомоги на всіх етапах евакуації.

У сучасних умовах значну роль відіграє використання спеціалізованого транспорту, включаючи броньовані медичні машини, санітарну авіацію та інші засоби. Водночас обмеженість ресурсів та складність бойової обстановки можуть суттєво ускладнювати організацію евакуації.

Особливої актуальності набуває питання оптимізації маршрутів евакуації, що дозволяє скоротити час транспортування та підвищити шанси на виживання поранених. Для цього використовуються сучасні інформаційні технології, включаючи геоінформаційні системи та системи моніторингу [2, 5, 7].

Логістичне забезпечення медичних підрозділів. Логістичне забезпечення є невід'ємною складовою системи медичного забезпечення, що забезпечує постачання необхідних ресурсів для надання медичної допомоги. Умови об'єднаних операцій висувають підвищені вимоги до логістики, оскільки необхідно забезпечити безперервне постачання в умовах обмеженого доступу до ресурсів та високих ризиків.

Основними елементами медичної логістики є забезпечення медикаментами, медичним обладнанням, витратними матеріалами, а також організація технічного обслуговування медичної техніки. Важливим є також управління запасами, що дозволяє оптимізувати використання ресурсів та уникнути їх дефіциту [3, 8].

У сучасних умовах все більшого значення набуває цифровізація логістичних процесів, що дозволяє підвищити їх ефективність та прозорість. Використання автоматизованих систем управління запасами, електронних баз даних та аналітичних інструментів сприяє більш ефективному плануванню та контролю.

Психологічна складова медичного забезпечення. Психологічна допомога є важливим компонентом медичного забезпечення, особливо в умовах бойових дій, що супроводжуються високим рівнем стресу та психоемоційного навантаження. Включення психологічної складової у систему планування медичного забезпечення є необхідною умовою підтримання боєздатності особового складу.

Основними завданнями психологічного забезпечення є профілактика психічних розладів, раннє виявлення психологічних проблем, надання психологічної допомоги та реабілітація військовослужбовців. У цьому контексті важливим є використання як індивідуальних, так і групових методів роботи.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Особливу увагу слід приділяти підготовці персоналу, який здійснює психологічну допомогу, а також інтеграції психологічних заходів у загальну систему медичного забезпечення. Це дозволяє забезпечити комплексний підхід до збереження здоров'я військовослужбовців [1, 5, 10].

Сучасні технології та цифровізація в системі планування медичного забезпечення. У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства особливого значення набуває впровадження цифрових технологій у сферу медичного забезпечення військ. Цифровізація процесів планування дозволяє значно підвищити ефективність управління, забезпечити оперативність прийняття рішень та покращити координацію між усіма суб'єктами об'єднаних операцій.

Одним із ключових напрямів є використання інформаційно-аналітичних систем, які дозволяють здійснювати збір, обробку та аналіз великих обсягів даних у реальному часі. Такі системи забезпечують можливість прогнозування санітарних втрат, оцінки потреб у медичних ресурсах, а також моделювання різних сценаріїв розвитку оперативної обстановки. Це, у свою чергу, сприяє підвищенню обґрунтованості управлінських рішень [4, 9].

Важливим елементом цифровізації є впровадження електронних медичних записів, що дозволяє забезпечити безперервність медичної інформації про пацієнта на всіх етапах надання допомоги. Це особливо актуально в умовах медичної евакуації, коли поранений проходить через декілька рівнів медичного забезпечення.

Також перспективним напрямом є використання телемедицини, яка дозволяє здійснювати дистанційні консультації, надавати кваліфіковану допомогу у віддалених районах та залучати вузькопрофільних спеціалістів до лікування складних випадків. Умови об'єднаних операцій створюють значні можливості для застосування таких технологій, особливо в умовах обмеженого доступу до спеціалізованих медичних закладів.

Крім того, важливу роль відіграють геоінформаційні системи, які використовуються для планування маршрутів медичної евакуації, визначення місць розгортання медичних підрозділів та оцінки ризиків. Їх використання дозволяє підвищити ефективність логістичних процесів та скоротити час реагування [2, 6].

Цифровізація є одним із ключових факторів підвищення ефективності системи медичного забезпечення в умовах об'єднаних операцій, що вимагає подальшого розвитку та впровадження інноваційних технологій [1].

Основні проблеми організації планування медичного забезпечення та шляхи їх вирішення. Незважаючи на значний прогрес у розвитку системи медичного забезпечення, існує низка проблем, які суттєво ускладнюють процес планування в умовах об'єднаних операцій.

Однією з ключових проблем є нестабільність та висока динамічність оперативної обстановки. Умови сучасних бойових дій характеризуються швидкою зміною ситуації, що ускладнює довгострокове планування та потребує постійного коригування прийнятих рішень. Це, у свою чергу, вимагає підвищення гнучкості системи планування та здатності до швидкої адаптації [3].

Іншою важливою проблемою є обмеженість ресурсів, яка проявляється у недостатній кількості медичного персоналу, обладнання, транспортних засобів

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

та медикаментів. У таких умовах особливого значення набуває раціональне використання наявних ресурсів, а також оптимізація логістичних процесів.

Суттєвою проблемою є також недостатній рівень координації між різними суб'єктами медичного забезпечення. У рамках об'єднаних операцій можуть діяти різні структури, що мають відмінності у підходах, стандартах і процедурах. Це може призводити до дублювання функцій, втрати часу та зниження ефективності медичної допомоги.

Окремо слід відзначити проблему недостатньої інтеграції психологічної допомоги у систему медичного забезпечення. Незважаючи на зростання уваги до психічного здоров'я військовослужбовців, відповідні заходи часто мають фрагментарний характер і не завжди включаються до процесу планування.

Серед інших проблем можна виділити недостатній рівень підготовки персоналу до роботи в умовах об'єднаних операцій, обмежене використання сучасних технологій, а також недосконалість нормативно-правової бази [7, 8].

Для вирішення зазначених проблем доцільно реалізувати комплекс заходів. По-перше, необхідно удосконалити систему підготовки кадрів, зокрема шляхом впровадження міждисциплінарного навчання та тренувань, що моделюють умови об'єднаних операцій. По-друге, слід забезпечити впровадження сучасних інформаційних технологій, що дозволять підвищити ефективність планування та управління.

По-третє, важливим є розвиток системи стандартизації та уніфікації процедур медичного забезпечення, що сприятиме підвищенню рівня взаємосумісності між різними структурами. По-четверте, необхідно посилити інтеграцію психологічної допомоги у систему медичного забезпечення, забезпечивши її включення на всіх етапах планування та реалізації [3, 10].

Таким чином, вирішення існуючих проблем потребує комплексного підходу, що охоплює організаційні, технологічні та кадрові аспекти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження встановлено, що планування медичного забезпечення в умовах об'єднаних операцій є складним багаторівневим процесом, який вимагає врахування широкого спектра факторів та забезпечення високого рівня координації між різними суб'єктами. Специфіка цього процесу полягає у необхідності інтеграції медичного забезпечення у загальну систему планування операцій, забезпечення його безперервності, своєчасності та адаптивності до змінних умов.

Доведено, що ефективність медичного забезпечення значною мірою залежить від якості планування, рівня підготовки персоналу, наявності ресурсів та використання сучасних технологій. Особливе значення має організація медичної евакуації, логістичне забезпечення, а також інтеграція психологічної допомоги як невід'ємної складової системи.

Встановлено, що основними проблемами є нестабільність оперативної обстановки, обмеженість ресурсів, недостатній рівень координації та використання сучасних технологій. Їх подолання можливе шляхом удосконалення системи планування, впровадження інноваційних рішень, розвитку кадрового потенціалу та посилення міжвідомчої взаємодії.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Перспективними напрямами подальших досліджень є розробка математичних моделей прогнозування санітарних втрат, впровадження штучного інтелекту у процеси планування, розвиток телемедичних технологій, а також удосконалення системи психологічної підтримки військовослужбовців.

Узагальнюючи, слід зазначити, що підвищення ефективності медичного забезпечення в умовах об'єднаних операцій є одним із ключових чинників забезпечення боєздатності військ та збереження життя і здоров'я особового складу, що визначає необхідність подальшого розвитку цієї сфери як на практичному, так і на науковому рівнях.

Список використаних джерел:

[1] Аймедов, К. В., Неводчіков, О. І. (2026). Клінічно орієнтована модель медичного забезпечення в умовах збройного конфлікту. У Г. А. Пріба, Л. Є. Бегези (Ред.), *Ментальне здоров'я та життєстійкість особистості* (17–32). ФОП Гуляєва В. М.

[2] Бадюк, М. І., Жупан, Б. Б., Солярик, В. В., Ковида, Д. В. (2015). Оптимізація лікувально-евакуаційного забезпечення військових частин Збройних Сил України оперативно-тактичного рівня в умовах антитерористичної операції. *Військова медицина України*. Т. 15, № 1, 11–15.

[3] Бадюк, М. І., Рудинський, О. В., Солярик, В. В. та ін. (2014). *Організація медичного забезпечення збройних сил європейських держав*. МП Леся.

[4] Галушка, А. М., Жаховський, В. О., Лівінський, В. Г. (2021). Медичне забезпечення Збройних сил України: досвід, здобутки, перспективи. *Український журнал військової медицини,* №1, 28-35.

[5] Лозовий, М. Г., Воробйов, О. М., Власов, І. О., Чапля, М. М. (2021). Досвід організації медичного забезпечення військ (сил) в операції об'єднаних сил. *Modern Information Technologies in the Sphere of Security and Defence*, №1(40), 69–74.

[6] Лурін, І. А., Коваль, В. В., Жаховський, В. О., Лівійський, В. Г., Халік, С. В., Швець, А. В., Іванько, О. М. (2022). *Медичне забезпечення Збройних Сил України під час антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил на території Луганської та Донецької областей* (Ч. IV). «Видавництво Людмила».

[7] Медичне забезпечення антитерористичної операції: науковоорганізаційні та медико-соціальні аспекти. (2016). Ред. академіків НАН України Цимбалюка В. І. та Сердюка А. М. *ДП «НВЦ «Пріоритети»,* 316.

[8] Москалюк, О. В. (2021). Аналіз модульного підходу при формуванні медичних підрозділів швидкого реагування на ІІ рівні надання медичної допомоги країн альянсу НАТО. *Вісник Вінницького національного медичного університету,* № 4, 640–644.

[9] Наказ Генерального штабу ЗСУ. (2019). *Про затвердження Настанови з медичного забезпечення Збройних сил України на особливий період.* № 60. https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-ministerstva-oboroni-ukraini-n-60-vid-13-02-2019-pro-zatverdzhennia-zmin-do-polozhennia-pro-golovne-upravlinnia-rozvitku.

[10] Савицький, В. Л., Майданюк, В. П., Власенко, О. М., Стриженко, В. І., Булах, О. Ю. (2015). Медичне забезпечення Збройних Сил України в антитерористичній операції: досвід та напрямки його удосконалення. *Військова медицина України,* №1, 5–11.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

SPECIFICS OF ORGANIZING MEDICAL SUPPORT PLANNING IN THE CONTEXT OF JOINT OPERATIONS

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:
Aymedov Constantyne Volodimirivich
Doctor of Medical Sciences, Professor,
Lieutenant Colonel of the Medical Service, Deputy Chief
Military Medical Directorate, Kyiv, Ukraine
Vasylkovsky Oleksandr Tymofiyovych
Head of the Department of Psychological Recovery and Reintegration of the Department of Psychological Support of the Ministry of Defense, Doctor of Philosophy in Public Management and Administration, Associate Professor of the Department of Law, National Security and European Integration
Educational and Scientific Institute "Institute of Public Administration" of V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine
Kolodka Andriy Valentynovych
Ph.D., Colonel, Associate Professor in the Department of Planning and NATO Staff Procedures
Professional Military Education Institute "Leadership School", National Defence University of Ukraine, Kyiv, Ukraine
Nevodchikov Oleh Ihorovych
Colonel, Senior Instructor, Department of NATO Planning and Staff Procedures
Professional Military Education Institute "Leadership School", National Defence University of Ukraine, Kyiv, Ukraine
Nevodchikova Iryna Mykolaivna
Colonel, Director of L-5 Course
Professional Military Education Institute "Leadership School", National Defence University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Summary. *The article presents a comprehensive scientific analysis of the specifics of organizing medical support planning in the context of joint operations, which are characterized by a high level of complexity, multi-level management systems, dynamic operational environments, and the necessity for effective interagency and intersectoral coordination. It is substantiated that in modern warfare conditions, medical support acquires strategic importance, serving as a key component in maintaining combat effectiveness, reducing sanitary losses, and preserving the life and health of military personnel.*

The study examines contemporary approaches to medical support planning, including methods for forecasting sanitary losses, organizing medical evacuation systems, providing logistical support to medical units, and managing medical resources under conditions of limited time and resources. It is determined that the effectiveness of medical support largely depends on the level of coordination between military and civilian healthcare institutions, logistics units, command structures, and psychological support services.

Particular attention is paid to the integration of psychological care into the medical support system, which is обусловлено the increased psycho-emotional stress experienced by military personnel in combat conditions. It is established that incorporating mental health measures into the planning process contributes to enhancing personnel resilience and improving overall mission effectiveness. Key challenges in organizing medical support planning are identified, including instability of the operational environment, difficulties in forecasting, resource constraints, insufficient interoperability, and the need for rapid decision-making. The necessity of implementing modern information and analytical systems, digital technologies, telemedicine, and geoinformation tools is

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

substantiated. It is concluded that improving the effectiveness of medical support in joint operations is achievable through the development of planning systems, enhancement of personnel capacity, standardization of procedures, and strengthening coordination among all involved entities.

Keywords: *medical support; joint operations; military medicine; planning; medical evacuation; psychological support.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ISSN 2710–3056

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.075

ДИФЕРІНТЕГРАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛЯ У ДІОДАХ З ФРАКТАЛЬНО СТРУКТУРОВАНИМ ПЕРЕХОДОМ

Онуфрієнко Володимир Михайлович
доктор фіз.-мат. наук, професор,
професор кафедри «Математика»
Національний університет «Запорізька політехніка», Україна

Слюсарова Тетяна Іванівна
асистент кафедри «Математика»
Національний університет «Запорізька політехніка», Україна

Килимник Ірина Михайлівна
канд. техн. наук, доцент
доцент кафедри «Математика»
Національний університет «Запорізька політехніка», Україна

Анотація. *Розглядом скейлінгових співвідношень у вимірюванні протяжності неоднорідної множини розглянуто поляризованість фрактальної структури, введено поняття електричного дробово-інтегрального моменту для моделювання двопортового напівпровідниковий елемент, у якому кристалічний основний матеріал легується домішками для створення двох окремих областей з легованими негативними і позитивними носіями зарядів. Визначено протяжність фрактально конфігурованої ширини переходу діода, яку узгоджено з розподілом заряду на геометричному носієві і визначено міру засобами дробового (диферінтегрального) числення. Отримано формулу для визначення ширини збідненої області у залежності від концентрації домішок легування, діелектричної проникності матеріалу і вбудованої напруги на фрактально конфігурованому переході.*

Ключові слова: *фрактально конфігурований перехід; ширина збідненої області; дробове диферінтегральне числення*

На шляху вирішення проблем, що відносяться до встановлення зв'язку між мікроскопічною структурою та макроскопічною поведінкою складних систем, є вияснення законів взаємодії окремих електричних зарядів та законів електромагнітного поля. Найменші електричні заряди, що доступні до спостереження, містять у собі надзвичайно велику кількість частинок електрики, віддалених одне від одного на дуже малі відстані. У сумарному макроскопічному вивченні електричних явищ у доступному для безпосереднього спостереження масштабі не завжди враховується атомістична будова електрики, властивості сукупностей зліченної кількості

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

неоднорідно згрупованих зарядів, використовується уявлення про безперервно протяжні електричні заряди.

Далі розглядається фізико-математична модель зарядів і струмів у неоднорідному фрактальному середовищі. У фізиці напівпровідників концепція ширини виснаження є центральною для розуміння поведінки $p-n$ переходів, які є фундаментальними компонентами різних електронних пристроїв, таких як діоди, транзистори та сонячні елементи.

Для наближення в описах природної структури зарядів і струмів використовуються масштабно інваріантні множини. Узагальнення відносно просторової геометричної неоднорідності, заповненої сукупністю зарядів і струмів, що ґрунтується на урахуванні скейлінгових співвідношень у вимірюванні протяжності неоднорідної множини точок дозволяє розглядати поляризованість неоднорідної структури і ввести поняття електричного дробово-інтегрального α −польного моменту, що виникає внаслідок мікроскопічного розділення центрів позитивних і негативних зарядів.

Фізичною основою для математичного моделювання розглядаємо напівпровідниковий $p-n$ діод, що є двопортовим елементом, у якому кристалічний основний матеріал легується домішками для створення двох окремих областей: n-легованої, що містить переважно негативні носії заряду (електрони), та p-легованої, з переважно позитивними носіями заряду (дірки). Розгляд напівпровідника як n- або p-типовим у залежності від того, яка з концентрацій N_d донорів або N_a акцепторів більша, здійснюємо на основі відомих класичних уявленнях [1]. Дослідження ширини виснаження в таких фрактально конфігурованих переходах дає фундаментальне розуміння принципів роботи напівпровідникових приладів від визначення того, що таке ширина виснаження, причин її утворення, до виведення її кількісної формули.

Розглянемо фрактальну границю двох шарів, один з яких має діркову провідність, а другий – електронну з існуванням електричного поля, що утворилось внаслідок дифузійного переходу частини основних носіїв заряду технологічної границі перерізу в $x=0$ (металургійну межу між двома зонами напівпровідника з різним типом легування) і створення області об'ємного заряду товщиною W. При цьому вважаємо, що обидві частини двошарової структури початково електронейтральні в усіх точках фрактально конфігурованого об'єму.

За рахунок формування області *p-n*-переходу фрактальна межа розділу розділяє один від одного дві структури з різко різними концентраціями основних носіїв з виникненням фрактального градієнту концентрації основних носіїв заряду. Це призводить до виникнення дифузійних потоків, що обумовлені наявністю градієнта концентрацій, створюють сумарний фрактальний дифузійний струм, спрямований по осі OX .

Як і у класичному випадку (див., напр., [2]), дифузія дірок з пограничної області об'єму *p*-типу призводить, звичайно, до появи поблизу техологічної фрактальної границі електрично нескомпенсованих нерухомих іонів акцепторів з густиною заряду ρ^-. Аналогічний механізм утворення електрично нескомпенсованих додатних зарядів іонів донорів з густиною ρ^+ . У наслідку, $\rho^+ x_n = \rho^- x_p$, де x_n, x_p є границями перехідної області, де виникає об'ємний

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

електричний заряд у вигляді фрактального шару типу Гельмгольця. У фрактально конфігурованому шарі з об'ємним зарядом виникає внутрішнє електричне поле напруженості $E^{(\alpha)}$, вектор якого направлений від позитивних іонів донорів до негативних іонів рецепторів. Для об'ємної густини заряду $\rho^{(\alpha)}$ у фрактальному об'ємі $V^{(\alpha)}$ зі скейлінговим показником α повинно виконуватись $\sum q_i = \int_{V^{(\alpha)}} \rho^{(\alpha)} d^{(\alpha)}V$.

Математично α –польний момент поляризованої нейтральної множини фрактальних зарядів визначимо формулою

$$p^{(\alpha)} = \sum_{i=1}^{N} q_i l_i^{(\alpha)} = QL^{\alpha} = Q^{(\alpha)}L, \quad (1)$$

де підсумовування здійснюється по усіх зарядах q_i у множині, а $l_i^{(\alpha)}$ – відстані (модулі векторів) від центра множини до зарядів. Член $QL^{\alpha} = Q^{(\alpha)}L$ є $\alpha-$ польним моментом еквівалентного $\alpha-$ поля, що утворюється або зарядом Q, що складається з усіх, що входять у множину позитивних і негативних зарядів, на фрактально конфігурованому зміщенні L^{α} , або фрактальним зарядом $Q^{(\alpha)}$ на прямолінійному зміщенні L. Хоча мікроскопічне розділення і орієнтація зарядів в окремій множині не мають макроскопічного значення, сукупний ефект фрактально поляризованих множин у малому об'ємі може здійснювати важливе макроскопічне явище. У зв'язку з цим доцільно вводити у розгляд так звані α –характеристики [3; 4] фрактальної поляризації множин в околі кожної точки області. Якщо кожна заповнена матеріалом область містить однакові кількості позитивних і негативних зарядів, а їх центри збігаються за відсутністю зовнішніх сил, то область є електрично нейтральною і неполяризованою з нульовими значеннями α –характеристик.

Для розв'язання задачі про визначення протяжності фрактально конфігурованої ширини $p-n$ переходу визначаємо просторову мультифрактальну міру, яку узгодимо з розподілом заряду (струму) на геометричному носієві і опишемо таку міру засобами дробового (диферінтегрального) числення (див., напр., [5], [6], [7]) .

Геометричну побудову компактів вичерпування фрактально конфігурованого заряду здійснимо за наступною схемою. Сформуємо перше покоління покриття відрізками $\Delta l_1 < l$ фрактального контуру l . Величина ланкового заряду $q_{\Delta l_1} N_{\Delta l_1 l}$, що вкладаються на контурі l_1, залежить від діаметру l_1 та Δl_1 та кількості ланок покриття у вигляді функції $q_{\Delta l_1} N_{\Delta l_1 l} = q_{\Delta l_1} f(l/\Delta l_1)$. Для другого покоління покриття l_2 з вимірювальними відрізками $\Delta l_2 < \Delta l_1$ величина заряду дорівнює $q_{\Delta l_2} N_{\Delta l_2 l_1} = q_{\Delta l_2} f(\Delta l_1/\Delta l_2)$; для третього покоління покриття l_3 з відрізками $\Delta l_3 < \Delta l_1$ величина заряду $q_{\Delta l_3} N_{\Delta l_3 l_1} = q_{\Delta l_3} f(\Delta l_1/\Delta l_3)$ і т.д. Спостерігається співвідношення між кількостями геометричного покриття $N_{\Delta l_1 l} \times N_{\Delta l_2 l_1} = N_{\Delta l_2 l}$; $N_{\Delta l_1 l} \times N_{\Delta l_3 \Delta l_1} = N_{\Delta l_3 l}$ і т.д.

Для одновимірного випадку з покриттям $\Delta x_{i(k+2)} < \Delta x_{i(k+1)} < \Delta x_{i(k)}$ маємо кількісні величини

$$N_{\Delta x_{i(k+1)} \Delta x_{i(k)}} = f\left(\Delta x_{i(k)} / \Delta x_{i(k+1)}\right); \qquad N_{\Delta x_{i(k+2)} \Delta x_{i(k+1)}} = f(\Delta x_{i(k+1)}/\Delta x_{i(k+2)};$$

$$N_{\Delta x_{i(k+1)} \Delta x_{i(k)}} \cdot N_{\Delta x_{i(k+2)} \Delta x_{i(k+1)}} = N_{\Delta x_{i(k+2)} \Delta x_{i(k)}}.$$

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

З останньої рівності маємо функціональне рівняння Коші

$$f(\Delta x_{i(k)}/\Delta x_{i(k+1)}) \cdot f\left(\frac{\Delta x_{i(k)}/\Delta x_{i(k+2)}}{\Delta x_{i(k)}/\Delta x_{i(k+1)}}\right) = f(\Delta x_{i(k)}/\Delta x_{i(k+2)})$$

типу $f(x)f\left(\frac{y}{x}\right) = f(y)$, розв'язок якого є степеневою функцією

$$f(\Delta x_{i(k)}/\Delta x_{i(k+1)}) = (\Delta x_{i(k)}/\Delta x_{i(k+1)})^{\alpha}, \quad -\infty < \alpha < +\infty;$$

$$N_{\Delta x_{i(k+1)} \cdot \Delta x_{i(k)}} = \Delta x_{i(k+1)}^{1-\alpha} \cdot \Delta x_{i(k)}^{\alpha}. \tag{2}$$

Побудову фрактальної моделі здійснимо вводом у розгляд основних положень теорії фрактального шару на межі розділу двох середовищ: визначенням дробового диференціала $d^{\alpha}x = \frac{1}{\Gamma(\alpha)} \frac{dx}{(t-x)^{1-\alpha}}$, його зв'язку з дробовою похідною $d^{\alpha}L(x) = {}_{a}D_{x_i}^{\alpha}L(x)d^{\alpha}x$, де дробова похідна ${}_{a}D_{x_i}^{\alpha}L(x)$ використовується у формі Рімана-Ліувілля [5].

Припустимо, що області $p-$ та $n-$ типів рівномірно леговані щільністю акцепторів N_A і щільністю донорів N_D; розглядаємо одновимірний випадок поздовж осі *OX*, що перпендикулярна $p-n$ переходу.

Рівняння Пуассона зв'язує розподіл $\alpha-$характеристик поля $D_x^{\alpha}E(x)$ та потенціалу $D_x^{\alpha}\varphi(x)$ з розподілом густини заряду $D_x^{\alpha}\rho(x)$:

$$D_x^{\alpha}(E) = -\frac{d}{dx} D_x^{\alpha}(\varphi) = \frac{D_x^{\alpha}\rho(x)}{\varepsilon\varepsilon_0}. \tag{3}$$

де $\varepsilon_0 = 9 \cdot 10^{-14}$ *Ф/см,* ε *– діелектрична проникність напівпровідника.*

Для дослідження переходів розглядаємо густину заряду у вигляді

$$D_x^{\alpha}\rho(x) = q[\,p(x) - n(x) + N_d(x) - N_a(x)], \tag{4}$$

де $N_{d(a)}$ позначає кількість донорних (акцепторних) частинок (модель типу фрактального шару Штерна [1].

Для профілю легування з іонізованими атомами легуючої домішки рівняння Пуассона (коли $n(x)$ та $p(x) = 0$ у відповідності до моделі фрактального шару Гельмгольця) рівняння Пуассона набуває виду:

$$\frac{d(D_x^{\alpha}E(x))}{dx} = D_x^{\alpha}\rho(x)/\varepsilon\varepsilon_0, \tag{5}$$

звідки для густини зарядів $D_x^{\alpha}\rho(x) = \begin{cases} -q\,N_a, & -x_p \le x \le 0, \\ q\,N_d, & 0 \le x \le x_n \end{cases}$ визначаємо $\alpha-$характеристику електричного поля

$$D_x^{\alpha}E(x) = \begin{cases} \int \frac{-q\,N_a}{\varepsilon\varepsilon_0} d^{\alpha}x = \frac{-q\,N_a}{\varepsilon\varepsilon_0} \frac{x^{\alpha}}{\Gamma(\alpha+1)} + C_1, & -x_p \le x \le 0, \\ \int \frac{q\,N_d}{\varepsilon\varepsilon_0} d^{\alpha}x = \frac{q\,N_d}{\varepsilon\varepsilon_0} \frac{x^{\alpha}}{\Gamma(\alpha+1)} + C_2, & 0 \le x \le x_n. \end{cases} \tag{6}$$

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

З межових умов $D_x^\alpha E\left(x=-x_p\right)=0,\ D_x^\alpha E(x=-x_n)=0$ визначаємо

$$C_1=(-1)^\alpha\frac{q\,N_a}{\varepsilon\varepsilon_0}\frac{(x_p)^\alpha}{\Gamma(\alpha+1)};\qquad C_2=-\frac{q\,N_d}{\varepsilon\varepsilon_0}\frac{(x_n)^\alpha}{\Gamma(\alpha+1)}. \tag{7}$$

Інтегруванням виразів для поля визначаємо α –характеристику електричного потенціалу як функцію зміщення

$$D_x^\alpha\varphi(x)==\begin{cases}\int -D_x^\alpha E(x)d^\alpha x=\\ =\frac{q\,N_a}{\varepsilon\varepsilon_0}\frac{1}{\Gamma(\alpha)\Gamma(\alpha+1)}\left(\frac{x^{2\alpha}}{2\alpha}-(-1)^\alpha(x_p)^\alpha\frac{x^\alpha}{\alpha}\right)+C_3;-x_p\le x\le 0;\\ \int -D_x^\alpha E(x)d^\alpha x=\\ =\frac{q\,N_d}{\varepsilon\varepsilon_0}\frac{1}{\Gamma(\alpha)\Gamma(\alpha+1)}\left((x_n)^\alpha\frac{x^\alpha}{\alpha}-\frac{x^{2\alpha}}{2\alpha}\right)+C_4;\qquad 0\le x\le x_n.\end{cases} \tag{8}$$

З межових умов для α –характеристики потенціалів на переході $D_x^\alpha\varphi\left(x=-x_p\right)$=0 знаходимо $C_3=\frac{q\,N_a}{\varepsilon\varepsilon_0}\frac{1}{\Gamma(\alpha)\Gamma(\alpha+1)}\frac{1}{2\alpha}x_p^2$. А з умови того, що α –характеристика потенціалу на сторонах $p-$ та n –типів є однаковими і на межі розділу, знаходимо $C_4=C_3$.

Максимальні значення потенціалу досягаються, коли $x=x_n$, отже

$$D_x^\alpha\varphi(x=x_n)=\frac{q}{2\varepsilon\varepsilon_0}\frac{1}{\alpha\Gamma(\alpha)\Gamma(\alpha+1)}\left(N_dx_n^{2\alpha}+N_ax_p^{2\alpha}\right). \tag{9}$$

Цей вираз на $p-n$ переході є α –характеристикою потенціалу V_0, що дорівнює різниці рівнів Фермі між матеріалом $n-$ та $p-$ типів. Отже, маємо систему рівнянь

$$\begin{cases}V_0=\frac{q}{2\varepsilon\varepsilon_0}\frac{1}{\alpha\Gamma(\alpha)\Gamma(\alpha+1)}\left(N_dx_n^{2\alpha}+N_ax_p^{2\alpha}\right);\\ N_dx_n=N_ax_p\ ,\end{cases} \tag{10}$$

з якої знаходимо

$$x_n=\left(\frac{2\varepsilon\varepsilon_0V_0}{q}\frac{N_a}{N_d(N_a+N_d)}\right)^{1/2\alpha};\quad x_p=\left(\frac{2\varepsilon\varepsilon_0V_0}{q}\frac{N_d}{N_a(N_a+N_d)}\right)^{1/2\alpha}. \tag{11}$$

Таким чином, ширина області фрактально конфігурованого $p-n$ переходу

$$W=x_n+x_p=\left(\frac{2\varepsilon\varepsilon_0V_0}{q}\right)^{½\alpha}\frac{1}{N^{1/2\alpha}}\left(\frac{1}{N_d^{1/\alpha}}+\frac{1}{N_a^{1/\alpha}}\right), \tag{12}$$

де N *знаходимо з рівності* $\frac{1}{N}=\frac{1}{N_a}+\frac{1}{N_d}$, *що визначає схему паралельного з'єднання областей з концентраціями* N_a *та* N_d.

Помічаємо, що за значень скейлінгового показника $\alpha=1$ маємо повний збіг з відомими класичними результатами [2].

Отже, теоретично спостерігається, що зміною концентрації донорів і акцепторів за рахунок вводу фрактально конфігурованої структуры, можливо

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

фізико-геометрично змінювати не тільки ширину технологічної межі, але і співвідношення між її границями.

Отримана формула для визначення ширини збідненої області $p-n$ переходу у залежності від концентрації домішок легування, діелектричної проникності матеріалу і вбудованої напруги на фрактально конфігурованому переході змінює розуміння поведінки напівпровідникових елементів у різних електричних та екологічних умовах.

Дослідження ширини $p-n$ переходів для фрактально конфугурованої металургійної межі розширює фундаментальне розуміння принципів роботи напівпровідникових елементів та вказує на деякі можливості нанотехнологічної їх реалізації.

Застосування фрактальної теорії демонструє значний вплив фрактальної структури на товщину переходу, що викликає зміну величини бар'єрної та дифузійної ємностей.

Список використаних джерел:

[1] Shockley W. (1949). The Theory of p-n Junctions in Semiconductors and p-n Junction Transistors. Bell System Technical Journal. 28, 435–489.
[2] Jäger K., Isabella O., Smets A.H.M., Swaaij R.A.C.M., Zeman M. (2014). Solar Energy.
[3] Fundamentals, Technology, and Systems. Delft University of Technology, 85-94.
[4] Онуфрієнко В.М. (1999). Фізико - геометрична інтерпретація α -характеристик електромагнітного поля. Радиофізика і електроніка. 4, (1), 7-10.
[5] Онуфрієнко В., Килимник І., Слюсарова Т., Зіненко І. (2024). Диференціальна модель фрактального хвилеводного трансформатора. *Grail of Science.* (36), 282-286.
[6] Samko S.G., Kilbas A.A., Marichev O.I. (1993*). Fractional Integrals and Derivatives.* Gordon & Breach Sci. Publishers.
[7] Tarasov V.E. (2010*). Fractional dynamics: Applications of fractional calculus to dynamics of particles, field and media*. Springer, Higer Education Press.
[8] Podlubny I. (1999). *An introduction to fractional derivatives, fractional differential equations to methods of their solution and some of their applications*. Academic Press, New York-London.

DIFFERINTEGRAL LOCAL-FIELD MODEL FOR A DIODE WITH A FRACTALLY STRUCTURED JUNCTION

Volodymyr Onufrienko
D. in Physics and Mathematics, Professor,
Professor of the Department of Mathematics
National University «Zaporizhzhia Polytechnic», Ukraine
Tatiana Slyusarova
Assistant of the Department of Mathematics
National University «Zaporizhzhia Polytechnic», Ukraine
Iryna Kylymnyk
Ph.D in Technical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Mathematics
National University «Zaporizhzhia Polytechnic», Ukraine

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Summary. *By considering the scaling relations in measuring the length of a heterogeneous set, the polarization of the fractal structure is considered, the concept of an electric fractional-integral moment is introduced for modeling a two-port semiconductor element in which the crystalline base material is doped with impurities to create two separate regions with doped negative and positive charge carriers. The length of the fractally configured diode junction width is determined, which is consistent with the charge distribution on the geometric carrier and the measure is determined by means of fractional (differintegral) calculus. A formula is obtained for determining the width of the depleted region depending on the concentration of doping impurities, the dielectric constant of the material and the built-in voltage on the fractally configured junction.*

Keywords: *fractally configured junction; width of the depleted region; fractional differential and integral calculus*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.076

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ РОЗРОБЛЕННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ЗАСОБІВ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ ВПЛИВУ НЕРАДІАЦІЙНИХ ВИКИДІВ АЕС УКРАЇНИ НА АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ ТА НАСЕЛЕННЯ ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Яцишин Андрій Васильович
доктор технічних наук, старший науковий співробітник
Центр інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики Національної академії наук України, Україна

Кочелаб Євгенія Володимирівна
кандидат фізико-математичних наук
Центр інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики Національної академії наук України, Україна

Коваленко Олександр Миколайович
кандидат педагогічних наук
Центр інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики Національної академії наук України, Україна

Чимбай Марина Володимирівна
Центр інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики Національної академії наук України, Україна

Сідельов Андрій Вікторович
Центр інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики Національної академії наук України, Україна

Анотація. *У статті обґрунтовано необхідність розроблення математичних засобів для комплексної оцінки впливу нерадіаційних викидів АЕС України на атмосферне повітря та*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

населення прилеглих територій. Підкреслено важливість поєднання інвентаризації викидів, метеорологічних даних, моделей атмосферного розсіювання, просторового аналізу та оцінювання експозиції населення. Такий підхід дає змогу врахувати не лише обсяги й склад нерадіаційних викидів, а й умови їх перенесення в атмосфері, просторовий розподіл концентрацій забруднювальних речовин, тривалість і характер впливу на населення. Акцентовано, що комплексне оцінювання є основою для обґрунтування природоохоронних рішень, визначення пріоритетів модернізації та зниження екологічних ризиків.

Ключові слова: *нерадіаційні викиди; атомна електростанція; атмосферне повітря; математичне моделювання; оцінка ризиків.*

Вступ.

Необхідність розроблення математичних засобів для комплексної оцінки впливу нерадіаційних викидів АЕС України зумовлена тим, що сучасна атомна енергетика розглядається не лише крізь призму радіаційної безпеки, а й як складний техногенний комплекс, функціонування якого супроводжується різними видами впливу на довкілля. У науковій літературі АЕС здебільшого характеризуються як джерела електроенергії з низькими прямими викидами парникових газів і забруднювальних речовин, однак це не означає повної відсутності екологічних навантажень. Навпаки, сучасні підходи до оцінювання впливу енергетичних об'єктів передбачають урахування повного життєвого циклу, допоміжної інфраструктури, резервних джерел енергозабезпечення, транспортних процесів, ремонтних операцій, випробувань дизель-генераторів, роботи котелень, автотранспорту, будівельно-монтажних робіт, поводження з матеріалами та іншими джерелами нерадіаційних викидів. Саме тому для АЕС України важливо сформувати спеціалізований математичний інструментарій, який давав би змогу не обмежуватися загальними твердженнями про «низьковуглецевість» атомної енергетики, а кількісно оцінювати фактичне локальне навантаження на атмосферне повітря та населення прилеглих територій.

Виклад основного матеріалу.

У міжнародних дослідженнях уже доведено, що навіть для атомної енергетики, яка має суттєві переваги порівняно з викопною генерацією, потрібне коректне врахування непрямих і супутніх викидів. Наприклад, у дослідженні життєвого циклу французької атомної генерації EDF показано, що сумарний кліматичний вплив атомної електроенергії є низьким, але він формується не лише на етапі виробництва електроенергії, а й на етапах видобутку, перероблення сировини, експлуатації та завершення життєвого циклу об'єктів [1]. Автори вказують на необхідність деталізації даних щодо окремих етапів життєвого циклу, зокрема видобутку та перероблення урану, а також на потребу ширшого врахування показників водокористування, землекористування та екотоксичності. Для українських АЕС це означає, що оцінка нерадіаційних викидів має бути не формальним додатком до радіаційного моніторингу, а самостійним блоком екологічного аналізу, пов'язаним із технологічними режимами роботи, територіальними умовами розміщення станцій і характеристиками населення в зонах потенційного впливу.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Особливість нерадіаційних викидів АЕС полягає в тому, що вони мають, як правило, локальний або регіональний характер, а їхній вплив істотно залежить від метеорологічних умов, рельєфу, конфігурації промислового майданчика, висоти джерел викидів, температури й швидкості газоповітряної суміші, сезонності, стану атмосферної стійкості та наявності інших джерел забруднення на прилеглій території. До таких забруднювальних речовин можуть належати оксиди азоту, оксиди сірки, оксид вуглецю, діоксид вуглецю, тверді частинки, леткі органічні сполуки, продукти спалювання палива резервними та допоміжними установками, а також забрудники, пов'язані з транспортними й ремонтними процесами. Їхня небезпека полягає не стільки в одиничному перевищенні нормативів, скільки в можливості кумулятивного впливу, коли відносно невеликі концентрації за тривалої дії можуть формувати додаткові ризики для здоров'я населення. Саме тому математичні засоби мають забезпечувати не лише розрахунок максимальних приземних концентрацій, а й оцінювання просторово-часової експозиції населення.

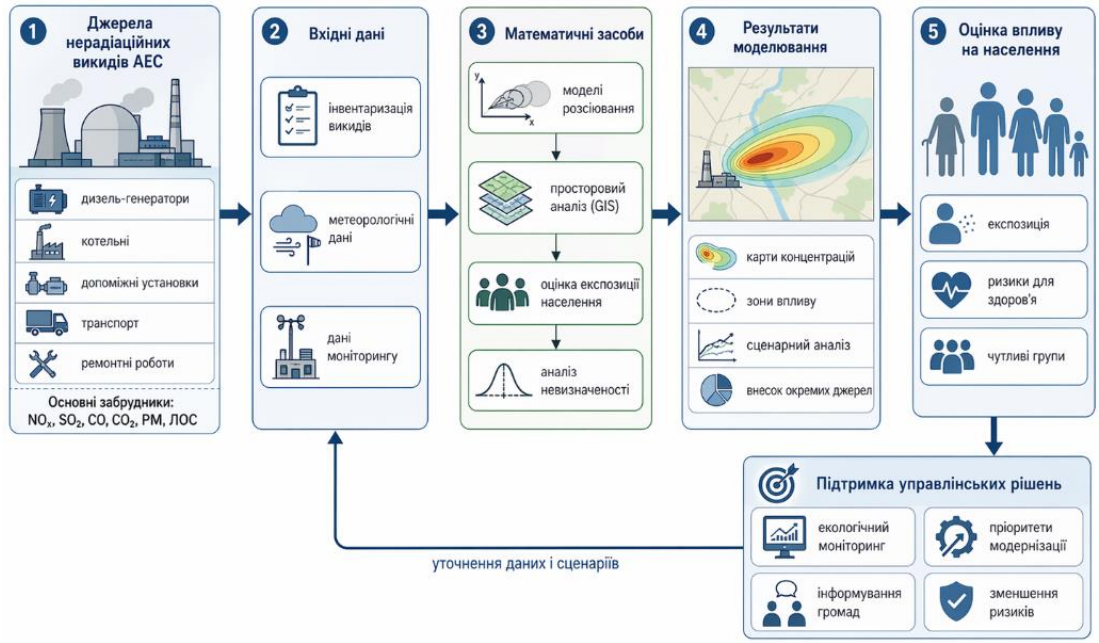

Рис. 1. Схема комплексної оцінки впливу нерадіаційних викидів АЕС на атмосферне повітря та населення прилеглих територій (візуалізація створена із застосуванням ChatGpt)

Розроблення таких засобів має спиратися на поєднання кількох груп моделей. Першу групу становлять моделі інвентаризації викидів, які описують джерела, режими їхньої роботи, часову мінливість, види палива, технологічні параметри та коефіцієнти емісії. Друга група охоплює моделі атмосферного перенесення та розсіювання забрудників. У міжнародній практиці для таких завдань використовують гаусові, лагранжеві, ейлерові та CFD-моделі, а також комбіновані підходи. На рис. 1 представлено структурну схему комплексної оцінки впливу нерадіаційних викидів АЕС на атмосферне повітря та населення прилеглих територій (візуалізація створена із застосуванням ChatGpt). Огляд сучасних методів атмосферного моделювання підкреслює, що розсіювання забруднювальних речовин є ключовим інструментом для регуляторних,

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

епідеміологічних і планувальних рішень, оскільки дає змогу не тільки прогнозувати рівні забруднення, а й ідентифікувати джерела погіршення якості повітря [2]. Для АЕС України це особливо актуально через різноманітність природно-кліматичних умов: майданчики станцій відрізняються за характером рельєфу, близькістю водойм-охолоджувачів, щільністю населених пунктів, напрямами переважаючих вітрів і структурою навколишньої промислової інфраструктури.

Третю групу мають становити моделі оцінювання впливу на здоров'я населення. Простий розрахунок концентрації забруднювальної речовини в повітрі не дає повної відповіді на питання про реальний ризик для людей. Потрібно враховувати чисельність населення в окремих рецепторних точках, вікову структуру, тривалість перебування на території, чутливі групи, фонове забруднення, наявність соціальної або медичної вразливості, а також можливі сценарії хронічної та короткочасної дії. У зарубіжних роботах для промислових джерел дедалі частіше поєднують метеорологічні моделі, моделі розсіювання та блоки оцінки ризику для здоров'я. Так, O. Bayraktar і A. Mutlu використовували моделі WRF, AERMET, CALMET, AERMOD, CALPUFF і HARP для аналізу промислового забруднення, включно з PM10, NOx, CO та важкими металами, а також для оцінки канцерогенних, гострих і хронічних ризиків [3]. Подібна логіка є придатною і для задачі оцінювання нерадіаційних викидів АЕС, оскільки вона дозволяє перейти від «екологічного моніторингу показників» до «оцінки наслідків для конкретних груп населення».

Для українських умов особливо важливо, щоб математичні засоби враховували не лише штатні режими роботи АЕС, а й нерівномірні короткочасні події. До них можна віднести періодичні випробування резервних дизель-генераторів, запуск або зупинку допоміжних установок, аварійні режими нерадіаційного характеру, ремонтні кампанії, інтенсивне переміщення транспорту, локальні будівельні роботи, сезонне використання котелень або інших джерел спалювання палива. Саме такі події можуть бути малопомітними в річній звітності, але формувати короткочасні пікові концентрації у приземному шарі атмосфери. Якщо математичний апарат обмежується лише середньорічними оцінками, він може недооцінювати реальний вплив на населення, особливо у випадках, коли населені пункти розташовані за напрямом переважаючого перенесення повітряних мас.

Окремої уваги потребує проблема вибору моделі розсіювання. У різних дослідженнях показано, що AERMOD і CALPUFF можуть давати відмінні результати залежно від рельєфу, метеорологічних умов, масштабу території та типу джерела. Наприклад, у дослідженні, присвяченому моделюванню концентрацій діоксиду сірки та діоксиду азоту для подальшої оцінки ризиків для здоров'я населення, було порівняно можливості моделей AERMOD і CALPUFF, а їхню надійність оцінено за статистичними показниками зміщення, середньоквадратичної похибки та узгодженості розрахункових і фактичних даних [4]. Інше дослідження промислового комплексу в Таїланді також показало доцільність попередньої перевірки моделей на основі фактичних вимірювань NO_2 і SO_2, оскільки модель, яка добре працює в одних умовах, може бути менш точною в інших [5]. Отже, для АЕС України не можна механічно перенести один універсальний алгоритм. Потрібна система, яка дає змогу порівнювати кілька

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

моделей, калібрувати їх за даними спостережень і кількісно описувати невизначеність результатів.

Комплексність оцінки передбачає також урахування фонового забруднення. Нерадіаційні викиди АЕС можуть бути відносно незначними порівняно з великими промисловими або транспортними джерелами, однак для населення важливим є сумарний рівень експозиції. Якщо в районі розміщення АЕС уже наявні транспортні коридори, котельні, промислові підприємства, сільськогосподарські джерела пилу або сезонні джерела спалювання біомаси, внесок станції має оцінюватися не ізольовано, а як частина загального навантаження на атмосферне повітря. У цьому аспекті математичні засоби мають підтримувати сценарний аналіз: базовий фон без урахування АЕС, внесок окремих джерел АЕС, сумарний сценарій з урахуванням фону, несприятливі метеорологічні сценарії, сценарії пікових режимів і перспективні сценарії модернізації обладнання.

Не менш важливою є просторовість оцінки. Для АЕС оцінювання не може обмежуватися однією контрольною точкою або середнім значенням по санітарно-захисній зоні. Потрібні карти концентрацій, карти осадження частинок, карти індивідуального й популяційного ризику, а також окремі оцінки для житлових зон, шкіл, лікарень, дитячих закладів, рекреаційних територій і місць постійного перебування населення. Такий підхід наближає екологічну оцінку до реальної практики прийняття управлінських рішень. Він дає змогу визначати не лише факт відповідності нормативам, а й просторові «зони уваги», де навіть за відсутності перевищень доцільно посилити моніторинг або оптимізувати технологічні режими.

Математичні засоби мають бути придатними і для ретроспективного, і для прогнозного аналізу. Ретроспективний аналіз потрібен для перевірки фактичного впливу АЕС за попередні роки, зіставлення результатів моделювання з даними лабораторного контролю та виявлення тенденцій. Прогнозний аналіз необхідний для оцінки майбутніх режимів роботи, продовження строку експлуатації енергоблоків, модернізації обладнання, зміни паливної або транспортної логістики, будівництва нових допоміжних об’єктів чи зміни планувальної структури прилеглих територій. Особливу роль у таких розрахунках відіграє невизначеність: похибки інвентаризації викидів, нестача метеорологічних даних, обмежена кількість постів моніторингу, різні просторові масштаби моделей і варіативність поведінки населення. Тому математичний апарат має містити не лише детерміновані розрахунки, а й імовірнісні процедури, аналіз чутливості, сценарні діапазони та показники довіри до результатів.

У контексті управління екологічною безпекою важливо, щоб результати моделювання були зрозумілими для різних груп користувачів: операторів АЕС, регуляторних органів, органів місцевого самоврядування, фахівців з громадського здоров’я та населення прилеглих територій. Саме математичні засоби можуть забезпечити перехід від розрізнених таблиць викидів і концентрацій до інтегрованих індикаторів. До таких індикаторів можуть належати індекс сумарного нерадіаційного навантаження, внесок окремих джерел у концентрацію забрудників, індекс популяційної експозиції, кількість населення в зонах підвищеного впливу, очікувані зміни концентрацій у разі

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

модернізації обладнання, ранжування джерел за пріоритетністю природоохоронних заходів. Багатокритеріальні методи також мають потенціал для такої задачі, оскільки оцінювання нерадіаційних викидів потребує одночасного врахування екологічних, технологічних, медико-соціальних і управлінських критеріїв. У дослідженні A. Chatzimouratidis і P. Pilavachi нерадіоактивні викиди електростанцій оцінювалися із застосуванням Analytic Hierarchy Process, що підтверджує придатність багатокритеріального підходу для порівняння різних енергетичних технологій і джерел впливу [6].

Для України така розробка має ще й стратегічне значення. АЕС залишаються критично важливою складовою енергетичної системи, тому суспільна довіра до їхньої безпечної експлуатації залежить не лише від радіаційного контролю, а й від прозорого оцінювання всіх видів впливу на довкілля. Наявність науково обґрунтованих математичних засобів дає можливість аргументовано демонструвати, який внесок мають нерадіаційні викиди АЕС у загальну якість атмосферного повітря, які джерела є пріоритетними для модернізації, як змінюється ситуація в часі та які заходи дають найбільший природоохоронний ефект. Це особливо важливо для територіальних громад, розташованих поблизу АЕС, оскільки саме вони мають отримувати не декларативну, а кількісно підтверджену інформацію про стан довкілля.

Висновки.

Отже, розроблення математичних засобів для комплексної оцінки впливу нерадіаційних викидів АЕС України є необхідним з кількох причин: для деталізації екологічного моніторингу, підвищення достовірності оцінки атмосферного забруднення, урахування локальних метеорологічних і демографічних умов, оцінювання ризиків для населення, обґрунтування природоохоронних заходів і забезпечення прозорості екологічної інформації. Такий інструментарій має поєднувати інвентаризацію джерел, моделювання атмосферного перенесення, оцінку експозиції, аналіз ризику, картографування результатів і багатокритеріальну підтримку рішень. Саме комплексність є принциповою умовою, оскільки окремий розрахунок викидів, окрема карта концентрацій або окремий нормативний показник не відображають повної картини впливу на атмосферне повітря та населення прилеглих територій.

Список використаних джерел:

[1] Le-Boulch, D., Morisset, V., Jobard, Z., Burguburu, A., & Czyrnek-Delêtre, M. M. (2024). Life cycle assessment of nuclear power in France: EDF case study. EPJ Nuclear Sciences & Technologies, 10, 8. https://doi.org/10.1051/epjn/2024005

[2] Johnson, J. B. (2022). An Introduction to Atmospheric Pollutant Dispersion Modelling. Environmental Sciences Proceedings, 19(1), 18. https://doi.org/10.3390/ecas2022-12826

[3] Bayraktar, O. M., & Mutlu, A. (2024). Analyses of industrial air pollution and long-term health risk using different dispersion models and WRF physics parameters. Air Quality, Atmosphere & Health, 17(10), 2277–2305. https://doi.org/10.1007/s11869-024-01573-8

[4] Amoatey, P., Omidvarborna, H., Affum, H. A., & Baawain, M. (2018). Performance of AERMOD and CALPUFF models on SO2 and NO2 emissions for future health risk assessment in Tema Metropolis. Human and Ecological Risk Assessment: An International Journal, 25(3), 772–786. https://doi.org/10.1080/10807039.2018.1451745

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[5] Jittra, N., Pinthong, N., & Thepanondh, S. (2015). Performance Evaluation of AERMOD and CALPUFF Air Dispersion Models in Industrial Complex Area. Air, Soil and Water Research, 8, ASWR. https://doi.org/10.4137/aswr.s32781
[6] Chatzimouratidis, A. I., & Pilavachi, P. A. (2007). Objective and subjective evaluation of power plants and their non-radioactive emissions using the analytic hierarchy process. Energy Policy, 35(8), 4027–4038. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2007.02.003

ON THE NEED TO DEVELOP MATHEMATICAL TOOLS FOR A COMPREHENSIVE ASSESSMENT OF THE IMPACT OF NON-RADIATION EMISSIONS FROM UKRAINIAN NUCLEAR POWER PLANTS ON AMBIENT AIR AND THE POPULATION OF ADJACENT AREAS

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:
Andrii Iatsyshyn
Doctor of Technical Sciences, Senior researcher
Center for Information-analytical and Technical Support of Nuclear Power Facilities Monitoring of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine
Yevheniia Kochelab
Candidate of Physical and Mathematical Sciences,
Center for Information-analytical and Technical Support of Nuclear Power Facilities Monitoring of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine
Oleksandr Kovalenko
Candidate of Pedagogical Sciences
Center for Information-analytical and Technical Support of Nuclear Power Facilities Monitoring of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine
Maryna Chymbai
Center for Information-analytical and Technical Support of Nuclear Power Facilities Monitoring of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine
Andrii Sidelov
Center for Information-analytical and Technical Support of Nuclear Power Facilities Monitoring of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine

Summary. *The article substantiates the need to develop mathematical tools for a comprehensive assessment of the impact of non-radiative emissions of Ukrainian nuclear power plants on atmospheric air and the population of adjacent territories. The importance of combining emission inventories, meteorological data, atmospheric dispersion models, spatial analysis and assessment of population exposure is emphasized. This approach allows taking into account not only the volume and composition of non-radiative emissions, but also the conditions of their transfer in the atmosphere, the spatial distribution of pollutant concentrations, the duration and nature of the impact on the population. It is emphasized that a comprehensive assessment is the basis for substantiating environmental decisions, determining modernization priorities and reducing environmental risks.*
Keywords: *non-radiative emissions; nuclear power plant; atmospheric air; mathematical modeling; risk assessment.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.077

AI ASSISTANTS IN SOFTWARE DEVELOPMENT: ANALYSIS OF SECURITY RISKS IN GENERATED CODE

Dmytro Boichuk
Independent researcher,
Solutions Design IT Specialist at TD Bank
Senior Member IEEE
Toronto, Canada

Summary. *This article examines the widespread adoption of AI coding assistants in software development and the security risks that accompany this shift. It analyzes characteristic vulnerability patterns in code generated by tools such as GitHub Copilot, Amazon CodeWhisperer, and similar large language model (LLM) based systems. The paper reviews quantitative academic research confirming elevated vulnerability rates in AI-generated code across categories including injection attacks, cryptographic errors, data leakage, and broken access control. Practical approaches are proposed for integrating AI tools into a secure development lifecycle, encompassing static analysis tooling, security-aware prompting, structured code review, and team education. The article is addressed to software developers, system architects, and cybersecurity professionals.*

Keywords: *AI assistants; GitHub Copilot; LLM; code security; vulnerabilities; static analysis; DevSecOps; generative AI; code review; cybersecurity.*

Introduction

Artificial intelligence is substantially reshaping software engineering. According to GitHub, Copilot is responsible for nearly 50% of code in files where it is actively enabled — a figure that reflects the depth of AI integration in day-to-day development workflows [1]. In a controlled productivity study, developers using Amazon CodeWhisperer completed assigned tasks 57% faster on average and were 27% more likely to complete them successfully compared to a control group [2]. These findings indicate not merely a technology trend but a meaningful shift in how software is produced.

At the same time, this productivity shift carries security implications that warrant careful examination. AI coding assistants are trained on large corpora of public code that contains a non-trivial proportion of known vulnerabilities. A 2022 study by Pearce et al. found that approximately 40% of security-relevant code suggestions generated by GitHub Copilot contained at least one vulnerability [3]. This finding is consistent across several independent studies and points to a structural characteristic of how current LLM-based tools generate code.

The concern is further amplified by a psychological phenomenon known as automation bias — the tendency to place disproportionate trust in automated

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

system output. A developer reviewing AI-generated code may implicitly treat it as pre-validated, reducing the critical scrutiny applied to fragments that most require careful inspection. When this behavioral tendency combines with the statistical likelihood of insecure suggestions, the result is an elevated security risk embedded in the development process itself.

The convergence of these factors — widespread AI tool adoption, the demonstrated tendency to reproduce insecure patterns, and reduced developer vigilance — creates a threat profile for software security that demands systematic analysis. This paper aims to characterize that profile and provide actionable guidance for practitioners.

Literature Review

Academic investigation of security risks in AI-generated code began in earnest concurrent with the commercial launch of GitHub Copilot in 2021. Pearce et al. [3] conducted the first large-scale security evaluation of Copilot-generated code, testing 89 distinct cybersecurity scenarios drawn from the Common Weakness Enumeration (CWE) standard. Approximately 40% of generated solutions contained vulnerabilities, with certain categories — particularly buffer overflow and command injection scenarios — reaching vulnerability rates of 75%.

Asare et al. [4] extended this research by examining whether GitHub Copilot introduces vulnerabilities at a rate comparable to human developers. Their controlled evaluation found that Copilot reproduced vulnerable code patterns in approximately 33% of test cases and produced fixed (secure) code in roughly 25% of cases. Notably, the authors conclude that Copilot is "not as bad as humans" at introducing vulnerabilities in their experimental setup — a formulation that reflects the nuanced, context-dependent nature of AI-generated code quality rather than a wholesale indictment or endorsement.

A separate research thread focuses on training data poisoning. Schuster et al. [5] demonstrated that deliberately injecting insecure patterns into public repositories can measurably increase the probability of those patterns appearing in subsequently generated code. This opens an indirect attack vector whereby adversaries can influence software quality by manipulating the training data of AI models — a concern with significant implications for software supply chain security.

Perry et al. [6] conducted a controlled experiment with real developers, finding that participants with AI assistant access wrote more insecure code overall; however, this gap narrowed substantially in groups with stronger baseline security expertise. This suggests that the risks of AI assistants are heterogeneously distributed and are mediated by the existing security competence of the developer.

Despite a growing body of literature, significant gaps remain. Most studies focus on a single tool (predominantly GitHub Copilot) or a single programming language. Comparative studies across multiple AI assistants are scarce, and research on the effectiveness of specific countermeasures in real production environments is largely absent. These gaps define the practical orientation of the present paper.

Research Objective

The objective of this paper is to systematize and analyze the security risks arising from the use of AI coding assistants in software development, with emphasis on practical mitigation mechanisms. Specifically, the paper aims to: (1) classify typical vulnerability patterns in AI-generated code according to established international

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

frameworks (CWE, OWASP); (2) characterize the scale of the problem based on available empirical research; (3) propose concrete technical and organizational measures for the secure integration of AI assistants into the software development lifecycle.

The practical value of the work lies in formulating a structured set of recommendations applicable in real development contexts — from an individual developer to a large engineering organization. Unlike studies focused solely on identifying problems, this paper is oriented toward actionable responses.

Main Content

4.1. Why AI Assistants Generate Vulnerable Code

Understanding the root causes of the problem is a prerequisite for addressing it effectively. LLM-based AI assistants do not "understand" code in any semantic sense; they model the statistical probability of the next token given a context and a training signal. This architectural characteristic gives rise to several distinct mechanisms that produce insecure code.

First, the quality of generated code is directly constrained by the quality of training data. Public repositories that form the backbone of training datasets contain a non-trivial proportion of code with known vulnerabilities — a pattern documented across large-scale analyses of open-source codebases [7]. By training on this corpus, a model learns both secure and insecure idioms without any inherent mechanism to distinguish between them from a security standpoint.

Second, LLM models are optimized to maximize functional correctness, not security. In the majority of cases, an insecure solution to a programming task is syntactically and semantically correct — it compiles, it runs, and it produces the expected output. Security correctness requires additional context and specialized knowledge that a next-token predictor does not inherently possess.

Third, AI assistants can produce plausible-looking code that relies on deprecated or insecure APIs. In security-sensitive contexts, this is particularly consequential: using MD5 for password hashing or ECB mode for block cipher encryption produces code that appears correct but contains critical weaknesses. A developer who accepts the generated output without security review may not recognize the problem.

4.2. Classification of Vulnerability Categories

Based on analysis of peer-reviewed research, five principal categories of security risk can be identified in AI-generated code. Table 1 presents these categories together with the corresponding CWE identifiers drawn from the MITRE CWE classification system [10] and an observed prevalence rating derived from the literature [3, 4, 8].

Table 1

Classification of Security Risks in AI-Generated Code

Risk Category	CWE Identifiers	Observed Prevalence	Severity
Injection Attacks	CWE-89, CWE-78, CWE-79	High	Critical
Cryptographic Errors	CWE-327, CWE-328, CWE-330	High	High

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Continuation of table 1

Risk Category	CWE Identifiers	Observed Prevalence	Severity
Sensitive Data Exposure	CWE-200, CWE-312, CWE-532	Medium	High
Broken Authentication	CWE-287, CWE-306, CWE-798	Medium	Critical
Broken Access Control	CWE-284, CWE-285, CWE-732	Medium	High

[compiled by the author based on [3, 4, 8]; prevalence ratings reflect qualitative synthesis of empirical findings]

Injection attacks constitute the most consistently documented category across the reviewed literature. AI assistants frequently generate database interaction code or system command execution without adequate input sanitization. A representative example is the generation of SQL queries through string concatenation rather than parameterized statements. Such code is functionally correct and raises no compilation errors, yet it exposes the application to SQL injection — classified as a critical risk in the OWASP Top 10:2021 [9].

Cryptographic errors occupy a particularly problematic position because they are difficult to detect through visual inspection. AI assistants can suggest deprecated algorithms — MD5 or SHA-1 for password hashing, DES for data encryption — in contexts requiring modern alternatives such as bcrypt, Argon2, or AES-256-GCM. They may also generate incorrect cipher modes: ECB instead of GCM for block ciphers, for instance, which eliminates semantic security guarantees. To a developer without cryptographic expertise, the generated code appears reasonable.

Sensitive data exposure frequently arises through the generation of overly verbose error messages or broad logging of application state. AI assistants trained on codebases where logging is used extensively for debugging purposes reproduce these patterns without accounting for the production-environment consequence: credentials, tokens, or personally identifiable information appearing in log files and error responses.

4.3. Contextual Dependence of Risk Profiles

The risks associated with AI-generated code vary substantially by context. Perry et al. [6] found that AI assistants exhibit higher vulnerability rates specifically in security-sensitive tasks — authentication, encryption, and sensitive data handling — while demonstrating comparatively better security quality in general-purpose programming tasks such as algorithms, UI components, and utility functions.

This has direct practical implications: quality control for AI-generated code should be risk-adaptive, concentrating review effort on components with elevated security profiles. Applying identical scrutiny to a sorting algorithm and to an authentication module reflects a misallocation of review resources.

Programming language and ecosystem also influence the risk profile. Languages with manual memory management (C, C++) exhibit higher rates of memory-safety vulnerabilities in AI-generated code. Languages with automatic

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

memory management (Python, Java, Kotlin) show lower rates for that specific category, but injection attacks and cryptographic errors remain prevalent regardless of language, as these are logic-level weaknesses that do not depend on memory model.

4.4. Practical Approaches to Risk Mitigation

An effective security strategy for AI-generated code must operate across three levels: tooling, process, and organizational.

At the tooling level, the integration of Static Application Security Testing (SAST) tools directly into the development environment and CI/CD pipeline is foundational. Tools such as Semgrep, SonarQube, Checkmarx, and Snyk are capable of detecting a substantial proportion of vulnerability categories characteristic of AI-generated code before they enter the codebase. Critically, these tools should operate in real time — inline within the IDE during code authoring — rather than only at build time. A vulnerability identified during generation is substantially cheaper to remediate than one discovered post-deployment.

Particular attention should be given to security-aware prompting — the practice of embedding explicit security requirements into requests made to AI assistants. Research indicates [8] that including instructions such as "use parameterized queries", "apply bcrypt for password hashing", or "validate and sanitize all user inputs before processing" measurably improves the security profile of generated code. This practice requires the developer to possess baseline security knowledge, but that competence is precisely what enables responsible use of AI tools.

At the process level, code review practices must evolve to account for the specific risk profile of AI-generated code. Traditional review, oriented primarily toward functional correctness, should be augmented with security-focused review explicitly targeting the vulnerability patterns documented in the literature. Marking AI-generated code segments — through commit messages, inline annotations, or pull request labels — enables reviewers to concentrate attention on areas of elevated risk and creates an audit trail for security analysis.

4.5. The Organizational Dimension: DevSecOps in the Age of AI

The organizational dimension is, arguably, the most consequential and least studied aspect of this challenge. The widespread adoption of AI coding assistants is typically proceeding without parallel updates to security practices, code review standards, or developer training programs — creating a gap between technological capability and process security maturity.

Targeted developer education is a critical organizational instrument. A developer who understands that AI assistants are statistically more likely to suggest insecure patterns for tasks involving cryptography, session management, or access control will approach the review of those fragments with appropriate skepticism. This requires specific, current educational content that reflects the actual behavior of tools in use — a different proposition from generic secure coding training.

Organizations should establish clear governance policies regarding AI assistant use across task categories. Components that process sensitive data, implement cryptographic functions, or define access control logic should be subject to elevated verification requirements regardless of whether the code was produced by a human

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

or an AI assistant. Formalizing such policies in internal development standards is a prerequisite for scalable, secure AI tool adoption.

Finally, measurement must become a first-class concern. Engineering organizations should track security metric trends as AI tool adoption increases — vulnerability density per lines of code, mean time to detect security findings, and the proportion of security issues originating in AI-generated versus human-written code. Without measurement, governance of AI tools remains reactive rather than evidence-based.

Conclusions and Recommendations

AI coding assistants deliver genuine productivity benefits and are becoming a standard component of the software development toolkit. These benefits are real. However, the empirical evidence reviewed in this paper establishes that they are accompanied by a consistent pattern of security risk — one that manifests most acutely in security-sensitive code contexts and that is mediated by the security expertise of the developer. The central conclusion is that AI assistants require greater, not lesser, security awareness from the practitioners who use them.

The following recommendations emerge from this analysis. First, SAST tooling integrated into the development environment and CI/CD pipeline is a necessary infrastructure element for any team using AI coding assistants at scale — not an optional enhancement. Second, security-aware prompting can materially reduce vulnerability rates at low marginal cost and should be incorporated into team coding standards. Third, code review practices should be updated to reflect the specific risk profile of AI-generated code, with risk-proportionate attention to security-sensitive components. Fourth, developer education programs should address the concrete mechanics of AI-generated vulnerabilities, going beyond generic secure coding content.

Future research directions of practical value include: the development of standardized benchmark suites for comparative security evaluation of AI coding assistants; longitudinal studies of security metric trends in organizations before and after AI tool adoption; and controlled trials of different security-aware prompting strategies across languages and task types. These are empirically tractable questions whose answers would directly inform practitioner decision-making.

The security of AI-generated code is ultimately a challenge for engineering culture: for how developers are trained, how review processes are structured, and how quality standards are defined and enforced. Addressing it effectively requires the same systematic, evidence-based approach that the field applies to any other class of software risk.

References:

[1] GitHub. (2024). The state of open source and AI. GitHub Octoverse Report. https://github.blog/news-insights/research/the-state-of-open-source-and-ai/
[2] Amazon Web Services. (2023). Amazon CodeWhisperer: Productivity challenge results. AWS Machine Learning Blog. https://aws.amazon.com/blogs/machine-learning/amazon-codewhisperer-free-for-individual-use-is-now-generally-available/
[3] Pearce, H., Ahmad, B., Tan, B., Dolan-Gavitt, B., & Karri, R. (2022). Asleep at the keyboard? Assessing the security of GitHub Copilot's code contributions. 2022 IEEE Symposium on Security and Privacy (SP), 754–768. https://doi.org/10.1109/SP46214.2022.9833571

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[4] Asare, O., Nagappan, M., & Asokan, N. (2023). Is GitHub's Copilot as bad as humans at introducing vulnerabilities in code? Empirical Software Engineering, 28(6), 129. https://doi.org/10.1007/s10664-023-10354-5
[5] Schuster, R., Song, C., Tromer, E., & Shmatikov, V. (2021). You autocomplete me: Poisoning vulnerabilities in neural code completion. 30th USENIX Security Symposium, 1487–1504.
[6] Perry, N., Srivastava, M., Kumar, D., & Boneh, D. (2023). Do users write more insecure code with AI assistants? Proceedings of the 2023 ACM SIGSAC Conference on Computer and Communications Security, 2785–2799. https://doi.org/10.1145/3576915.3623157
[7] Sonar. (2024). The 2024 Clean Code report: AI-assisted development trends. SonarSource Research. https://www.sonarsource.com/resources/clean-code-report/
[8] Sandoval, G., Pearce, H., Nys, T., Karri, R., Garg, S., & Dolan-Gavitt, B. (2023). Lost at C: A user study on the security implications of large language model code assistants. 32nd USENIX Security Symposium, 2205–2222.
[9] OWASP Foundation. (2021). OWASP Top 10:2021 — The ten most critical web application security risks. https://owasp.org/Top10/
[10] MITRE. (2024). Common Weakness Enumeration (CWE) — Top 25 Most Dangerous Software Weaknesses. https://cwe.mitre.org/top25/

AI-АСИСТЕНТИ У РОЗРОБЦІ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: АНАЛІЗ РИЗИКІВ БЕЗПЕКИ ЗГЕНЕРОВАНОГО КОДУ

Бойчук Дмитро Сергійович
незалежний дослідник,
Спеціаліст з проєктування IT-рішень у TD Bank
Senior Member IEEE
Торонто, Канада

Анотація. *У статті досліджено феномен масового впровадження AI-асистентів у процес розробки програмного забезпечення та пов'язані з цим ризики безпеки. Проаналізовано характерні патерни вразливостей, що виникають у коді, згенерованому такими інструментами, як GitHub Copilot, Amazon CodeWhisperer та аналогічними системами на основі великих мовних моделей (LLM). Розглянуто результати академічних досліджень, що кількісно підтверджують підвищений рівень вразливостей у AI-генерованому коді. Особливу увагу приділено категоріям ризиків: ін'єкції, небезпечне керування криптографією, витік даних та порушення контролю доступу. Запропоновано практичні підходи до безпечної інтеграції AI-інструментів у процес розробки.*

Ключові слова: *AI-асистенти; GitHub Copilot; LLM; безпека коду; вразливості; статичний аналіз; DevSecOps; генеративний AI; code review; кібербезпека.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.078

АРХІТЕКТУРА СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ФІЗІОЛОГІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ КУРСАНТІВ-ПОЖЕЖНИКІВ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ СТЕЖКИ ВИПРОБУВАНЬ

Оскерко Семен
аспірант
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Україна

Анотація. *У статті досліджено архітектурні особливості програмної системи, призначеної для моніторингу фізіологічних показників курсантів-пожежників під час проходження стежки випробувань. Розглянуто трирівневу клієнт-серверну архітектуру, що поєднує мобільний застосунок курсанта як джерело біометричних даних, хмарну платформу Supabase як сховище та брокер потокової передачі, а також веб-панель тренера для оперативного контролю фізичного навантаження у реальному часі. Проаналізовано потоки даних між компонентами системи, обґрунтовано вибір технологічного стеку та виділено ключові архітектурні рішення, що забезпечують сумісність низьких затримок передачі з вимогами щодо захисту персональних медичних даних. Наведено порівняльну характеристику потенційних підходів до реалізації підсистеми потокової передачі. Результати дослідження можуть бути застосовані під час розроблення аналогічних інформаційних систем у закладах вищої освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій, а також у суміжних галузях, зокрема у спортивній медицині.*

Ключові слова: *моніторинг фізіологічних показників; програмна архітектура; передача даних у реальному часі; Supabase; підготовка курсантів-пожежників; біометричні давачі.*

Постановка проблеми. Професійна підготовка особового складу Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі — ДСНС) передбачає регулярне складання нормативів із фізичної підготовки, серед яких особливе місце посідає проходження стежки випробувань — комплексу вправ, що моделює умови роботи пожежно-рятувального підрозділу під час ліквідації надзвичайних ситуацій. Інтенсивне фізичне навантаження за обмежений проміжок часу може призводити до критичних змін фізіологічних показників курсанта, насамперед частоти серцевих скорочень (далі — ЧСС) та рівня насичення крові киснем. За відсутності безперервного інструментального контролю зазначених параметрів тренер змушений покладатися на візуальні ознаки втоми, які проявляються вже на пізніх стадіях перевантаження. Зазначене підкреслює актуальність створення спеціалізованої інформаційної системи, яка у реальному часі передає біометричні показники курсанта до

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

робочого місця тренера, забезпечуючи своєчасне коригування навантаження та об'єктивну оцінку результату випробувань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням безперервного моніторингу фізіологічних показників під час фізичних навантажень присвячено значний масив наукових праць у галузі спортивної медицини та біомедичної інженерії. Зокрема, у технічному стандарті [1] описано методичні засади реєстрації ЧСС нагрудними кардіомоніторами з використанням профілю Heart Rate технології Bluetooth Low Energy (далі — BLE). У систематичному огляді [2] проаналізовано сучасні підходи до організації потокової передачі фізіологічних сигналів у програмних системах. У джерелі [3] розкрито можливості хмарної платформи Supabase щодо побудови систем класу Backend-as-a-Service. У роботі [4] проаналізовано особливості контролю фізичної підготовленості курсантів вищих навчальних закладів ДСНС України. Водночас більшість існуючих рішень орієнтовані на побутове використання або професійний спорт та недостатньою мірою враховують специфіку підготовки рятувальних підрозділів, що зумовлює потребу у розробленні спеціалізованого архітектурного рішення.

Мета роботи. Метою дослідження є обґрунтування архітектурних особливостей програмної системи моніторингу фізіологічних показників курсантів-пожежників у реальному часі, виділення її функціональних компонентів та обґрунтування вибору технологічного стеку, що забезпечує задані функціональні й нефункціональні вимоги, насамперед щодо часу реакції, захисту персональних даних та можливості масштабування.

Виклад основного матеріалу. Запропоновану систему побудовано за трирівневою клієнт-серверною архітектурою, компоненти якої функціонально розділені за принципом відповідальності (separation of concerns).

Перший рівень — клієнтський застосунок курсанта. Застосунок виконується на мобільному пристрої (смартфоні або смарт-годиннику) та поєднує дві функції: збирання біометричних даних через інтерфейс BLE з нагрудного кардіомонітора або інтегрованого давача годинника, а також передачу цих даних до хмарного сховища. З метою мінімізації енергоспоживання застосунок не виконує складних аналітичних розрахунків, а здійснює лише попередню нормалізацію отриманих значень та буферизацію даних у разі тимчасової втрати мережевого з'єднання.

Другий рівень — хмарна платформа Supabase [3], реалізована на основі системи керування базами даних PostgreSQL та розширень, що забезпечують потокову передачу змін таблиць (logical replication) через канали WebSocket. Платформа виконує роль центрального вузла системи: приймає записи біометричних показників від клієнтських застосунків, зберігає їх у таблицях часових рядів, а також публікує події про нові записи усім підписаним клієнтам. Додатково Supabase забезпечує автентифікацію користувачів, управління рівнями доступу за допомогою механізму Row Level Security (далі — RLS) та зберігання допоміжних файлів, зокрема протоколів випробувань та фотоматеріалів.

Третій рівень — веб-панель тренера. Вона реалізована як односторінковий застосунок (Single Page Application), що підписується на канали

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Supabase Realtime відповідних курсантів та у реальному часі відображає динаміку ЧСС і похідних показників на часовій осі. Тренер має змогу одночасно спостерігати за групою курсантів, перемикатися між окремими учасниками, формувати нові конфігурації стежки випробувань та виставляти фінальну оцінку за результатами її проходження.

Схематично потоки даних у системі описуються такою послідовністю. Давач вимірює фізіологічний показник з частотою 1 – 4 Гц та передає результат до клієнтського застосунку курсанта через інтерфейс BLE. Застосунок виконує операцію вставки (insert) у таблицю measurements бази даних Supabase, після чого механізм logical replication автоматично надсилає зміну до всіх відкритих WebSocket-підключень. Веб-панель тренера отримує повідомлення, інкрементально оновлює стан графіка та за потреби формує сповіщення про перевищення порогових значень, визначених у конфігурації стежки випробувань.

Ключовою архітектурною особливістю запропонованого рішення є мінімізація кількості проміжних ланок між біометричним давачем та інтерфейсом користувача тренера. Завдяки використанню Supabase Realtime відсутня потреба в окремому WebSocket-сервері, брокері повідомлень класу Apache Kafka або RabbitMQ, а також у черзі задач, що суттєво скорочує як затримку передачі даних, так і витрати на підтримку інфраструктури. Водночас зберігається можливість горизонтального масштабування, оскільки Supabase розгортається на основі керованих кластерів PostgreSQL.

З метою обґрунтування вибору технології потокової передачі даних було здійснено порівняльний аналіз трьох альтернативних підходів, результати якого наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика підходів до реалізації підсистеми потокової передачі даних у системах моніторингу реального часу

Критерій	Supabase Realtime	Firebase Realtime Database	Власний WebSocket-сервер
Модель даних	Реляційна (PostgreSQL)	Ієрархічна (JSON-дерево)	Довільна, визначається розробником
Типова затримка, мс	50 – 200	100 – 300	10 – 100
Підтримка розмежування доступу	Вбудований механізм RLS на рівні БД	Правила безпеки Firebase	Власна реалізація на стороні сервера
Горизонтальне масштабування	Кероване постачальником	Автоматичне	Потребує окремого налаштування
Складність розгортання	Низька	Низька	Висока

[авторська розробка на основі [2], [3]]

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Як видно з даних, наведених у табл. 1, платформа Supabase забезпечує оптимальне співвідношення між функціональністю, складністю розгортання та сукупною вартістю володіння для систем, що перебувають на етапі прототипування та раннього впровадження. Самостійна реалізація WebSocket-сервера залишається доцільною у випадку, коли вимоги до пропускної здатності системи перевищують можливості керованих рішень; однак для описаної предметної області такий сценарій є малоймовірним, оскільки кількість одночасних підключень обмежена розмірами навчальної групи.

Окрему увагу приділено питанням захисту персональних даних. Оскільки показники ЧСС належать до категорії медичної інформації, механізм RLS налаштовано таким чином, що курсант має доступ лише до власних записів, тренер — до записів курсантів закріпленого за ним підрозділу, а адміністратор — до всіх записів у межах навчального закладу. Додатково забезпечується шифрування каналу передачі даних за стандартом TLS та мінімізація обсягу персональних ідентифікаторів, що зберігаються спільно з біометричними показниками.

Висновки та пропозиції. У роботі обґрунтовано архітектурні особливості програмної системи моніторингу фізіологічних показників курсантів-пожежників у реальному часі. Запропонована трирівнева клієнт-серверна архітектура дає змогу мінімізувати затримки передачі даних, забезпечити належний рівень захисту персональної інформації та зберегти гнучкість щодо масштабування. Вибір платформи Supabase як центрального вузла системи дозволяє суттєво скоротити час розробки й витрати на підтримку інфраструктури порівняно з підходами, що передбачають самостійну реалізацію сервісу потокової передачі.

Перспективним напрямом подальших досліджень є інтеграція до системи підсистеми автоматизованого аналізу навантаження, побудованої із застосуванням методів машинного навчання, що дозволить формувати рекомендації тренерові щодо коригування інтенсивності випробувань з урахуванням індивідуальних фізіологічних особливостей курсанта. Також доцільним є опрацювання питань інтероперабельності системи з інформаційно-довідковими ресурсами ДСНС України та впровадження підтримки додаткових класів біометричних давачів, зокрема оксиметрів та акселерометрів.

Список використаних джерел:

[1] Bluetooth SIG. (2019). *GATT Specification Supplement, version 5*. Bluetooth Special Interest Group. https://www.bluetooth.com/specifications/specs/

[2] Fruth, M., Cruz-Cunha, M. M., & Rocha, Á. (2021). Real-time monitoring of physiological parameters in sports and physical training: A systematic review. *Sensors, 21*(18), 6065. https://doi.org/10.3390/s21186065

[3] Supabase Inc. (2024). *Supabase Realtime: Documentation*. https://supabase.com/docs/guides/realtime

[4] Башинський, О. І., & Ковальчук, В. М. (2019). Удосконалення системи контролю фізичної підготовленості курсантів вищих навчальних закладів ДСНС України. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*, (19), 115 – 121.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARCHITECTURE OF A REAL-TIME PHYSIOLOGICAL MONITORING SYSTEM FOR FIREFIGHTER CADETS DURING OBSTACLE COURSE TESTS

Semen Oskerko
PhD student
Lviv State University of Life Safety, Ukraine

Summary. *The article examines the architectural features of a software system designed for monitoring physiological indicators of firefighter cadets while completing an obstacle training course. A three-tier client-server architecture is considered, combining the cadet's mobile application as the source of biometric data, the Supabase cloud platform acting as storage and streaming broker, and a web dashboard for the trainer providing real-time supervision of physical load. Data flows between system components are analysed, the selection of the technology stack is substantiated, and key architectural decisions are highlighted that balance low transmission latency with the requirements for protecting personal medical data. A comparative characterisation of potential approaches to implementing the data streaming subsystem is presented. The findings may be applied in developing similar information systems at higher education institutions of the State Emergency Service of Ukraine, as well as in adjacent domains such as sports medicine.*
Keywords: *monitoring of physiological indicators; software architecture; real-time data transmission; Supabase; firefighter cadet training; biometric sensors.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.079

МОДЕЛЬ АДАПТИВНОЇ КВОРУМНОЇ РЕПЛІКАЦІЇ В СИСТЕМАХ ПОТОКОВОЇ ОБРОБКИ ДАНИХ

Купріянов Олександр Миколайович
аспірант
Національний університет «Одеська політехніка», Україна

***Анотація**. Досліджено проблему забезпечення ефективної обробки потокових даних у сучасних розподілених системах за умов зростання обсягів інформації та підвищених вимог до швидкодії, масштабованості й відмовостійкості. Розглянуто існуючі підходи до реплікації стану, зокрема повну реплікацію та кворумні механізми, та виявлено їхні обмеження, пов'язані із підвищеною затримкою, зростанням комунікаційних витрат і ризиком неузгодженості даних у динамічних середовищах. Запропоновано двошарову архітектуру обробки подій, що базується на розділенні функцій маршрутизації та обробки стану. Розроблено математичну модель кворумної реплікації, що дозволяє формалізувати залежності між параметрами системи, затримкою та доступністю. Запропоновано адаптивний механізм зміни коефіцієнта реплікації на основі аналізу поточного рівня відмов і навантаження, що забезпечує динамічне балансування між продуктивністю та надійністю. Установлено, що використання адаптивної кворумної реплікації дозволяє зменшити затримку обробки та підвищити доступність системи порівняно зі статичними підходами. Отримані результати підтверджують доцільність застосування запропонованого підходу у високонавантажених системах обробки даних у реальному часі.*

***Ключові слова:** розподілені системи; кворумна реплікація; потокова обробка даних; відмовостійкість; адаптивні системи.*

Постановка проблеми. Сучасні розподілені системи потокової обробки даних функціонують в умовах інтенсивного зростання обсягів інформації, а також підвищених вимог до швидкодії, масштабованості та надійності. У таких системах критично важливим є забезпечення мінімальної затримки обробки подій при одночасному збереженні високої пропускної здатності та стійкості до відмов. Функціонування розподілених систем обмежується фундаментальними принципами [6], що визначає неможливість одночасного досягнення повної узгодженості, доступності та толерантності до розділення. Це зумовлює необхідність вибору компромісних рішень залежно від вимог конкретного застосування.

Існуючі підходи до реплікації стану не забезпечують оптимального балансу між зазначеними характеристиками. Повна реплікація гарантує узгодженість даних, однак супроводжується значними затримками через необхідність синхронізації всіх вузлів системи. Натомість кворумні механізми

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

дають змогу зменшити кількість взаємодій між вузлами, проте можуть призводити до виникнення неузгоджених станів, особливо в умовах змінного навантаження та часткових відмов. Додатковим фактором, що ускладнює функціонування системи, є використання підходів з обробкою даних в оперативній пам'яті, які хоча й забезпечують високу швидкість доступу до стану, але підвищують ризик втрати даних у разі відмов або збоїв, що вимагає впровадження ефективних механізмів реплікації та відновлення.

У реальних умовах експлуатації навантаження на систему, інтенсивність надходження подій та рівень відмов змінюються в часі, що робить неефективним використання статичних параметрів реплікації, оскільки вони не здатні адаптуватися до динаміки середовища. У результаті можливі як перевитрати обчислювальних ресурсів, так і погіршення продуктивності системи. Таким чином, науково-прикладна задача полягає в розробленні моделі організації реплікації стану в розподілених системах потокової обробки даних, яка забезпечує зменшення затримки обробки подій, підтримання високої пропускної здатності, необхідний рівень узгодженості та доступності, а також адаптацію параметрів системи до змін навантаження та відмов, що в сукупності дає змогу досягти ефективного балансу між продуктивністю, надійністю та масштабованістю.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема забезпечення узгодженості, відмовостійкості та ефективності обробки даних у розподілених системах є однією з ключових у сучасних дослідженнях у галузі розподілених обчислень. Класичні підходи до реплікації стану базуються на концепції реплікації скінченних автоматів [4, 8], яка передбачає синхронне виконання операцій на всіх вузлах системи. Реалізація цього підходу здійснюється за допомогою алгоритмів, таких як Paxos та Raft [8, 9], які забезпечують узгоджене прийняття рішень навіть за наявності відмов. Проте ці алгоритми характеризуються значними накладними витратами на комунікацію та координацію, що обмежує їх застосування у високонавантажених системах із жорсткими вимогами до затримки.

Альтернативним напрямом є кворумні системи [5], які базуються на використанні підмножин вузлів для виконання операцій читання та запису. Основна ідея полягає в забезпеченні перетину кворумів, що гарантує узгодженість даних [5]. Такий підхід дає змогу зменшити затримки та підвищити масштабованість системи, однак вводить компроміс між узгодженістю та доступністю, а також потребує ретельного вибору параметрів кворуму. Подальший розвиток отримали системи з послабленими гарантіями узгодженості, зокрема моделі *eventual consistency*, які широко застосовуються у високонавантажених середовищах і дають змогу досягти високої доступності та ефективного масштабування, однак не забезпечують миттєвої узгодженості стану, що може бути критичним для низки застосувань [7, 1].

Суттєвий внесок у розвиток потокової обробки даних зробили сучасні програмні платформи, такі як Apache Kafka та Apache Flink, які забезпечують ефективну обробку великих потоків подій у реальному часі та підтримують горизонтальне масштабування [2, 3]. Однак питання оптимальної організації реплікації стану та динамічної адаптації до змін навантаження в таких системах залишаються недостатньо дослідженими. Аналіз наукових публікацій показує,

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

що більшість існуючих підходів базується на використанні статичних параметрів реплікації, які не враховують мінливість середовища функціонування системи, що призводить до зниження ефективності роботи при зміні інтенсивності навантаження або частоти відмов. Отже, невирішеною залишається задача створення адаптивних механізмів реплікації, які дають змогу динамічно змінювати параметри системи з урахуванням поточного стану середовища та забезпечувати стабільні показники продуктивності, узгодженості та надійності. Затримка запису у системі з повною реплікацією визначається максимумом випадкових величин:

$$T_{write} = \max(T_1, T_2, \dots, T_N,) \ . \quad (1)$$

де T_i — затримка обробки запиту на і-му вузлі; N — загальна кількість вузлів у системі.

Якщо випадкові величини мають експоненційний розподіл:

$$T_i \sim Epx(\lambda) \ , \quad (2)$$

де λ — інтенсивність обслуговування (швидкість обробки запитів).

Тоді математичне сподівання максимуму:

$$E[T_{max}] \approx \frac{InN}{\lambda} , \quad (3)$$

де ln N — натуральний логарифм кількості вузлів. Що означає логарифмічне зростання затримки при масштабуванні системи.

Стохастична природа відмов позначимо через p ймовірність відмови окремого вузла. Тоді ймовірність доступності кворуму в системі описується біноміальним розподілом:

$$P_{avail} = \sum_{k=q_w}^{m} \binom{m}{k} (1-p)^k p^{m-k}, \quad (4)$$

де m — загальна кількість реплік; q_w — розмір кворуму запису; p — ймовірність відмови одного вузла. Цей вираз є фундаментальним для оцінки надійності розподілених систем реплікації, оскільки він враховує як імовірність відмови окремого вузла, так і необхідну кількість вузлів для утворення робочого кворуму.

Теоретична межа компромісу між латентністю, узгодженістю та доступністю існує фундаментальний компроміс, який можна виразити у вигляді добутку цих трьох характеристик, що залишається сталим:

$$Latency \cdot Consistency \cdot Availability = const \ . \quad (5)$$

де Latency — затримка обробки; Consistency — рівень узгодженості; Availability — доступність системи. Це співвідношення означає, що оптимізація одного параметра неминуче призводить до деградації принаймні одного з двох інших, що підтверджує необхідність пошуку компромісних рішень. Аналіз навантаження між вузлами системи визначається інтенсивністю вхідного потоку подій та ймовірністю віднесення ключа до конкретного вузла:

$$Load_i = \lambda \cdot P(key \to node_i) \ . \quad (6)$$

де $P(key \to node_i)$ — ймовірність того, що ключ буде оброблятися вузлом і. При нерівномірному розподілі навантаження, коли дисперсія значно перевищує нуль, тобто $Var(Load) \gg 0$,виникає деградація загальної продуктивності системи. Це явище особливо критичне для систем потокової обробки даних, де окремі ключі або розділи даних можуть отримувати непропорційно велику кількість подій.

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Реплікації стану активно досліджується протягом останніх десятиліть. Класичні роботи Лемпорта [8], а також Кастро та Ліскова заклали основу для систем із сильною узгодженістю через реплікацію скінченних автоматів, однак їхнім недоліком є висока латентність та складність масштабування. Кворумні системи [5], запропоновані Гіффордом, дають змогу зменшити комунікаційні витрати та підвищити продуктивність за рахунок використання лише підмножини вузлів для виконання операцій. Сучасні платформи потокової обробки, такі як Apache Kafka [2], реалізують лог подій та масштабовану обробку, але не забезпечують адаптивної реплікації стану. In-memory системи, зокрема Redis [10] та Hazelcast, демонструють мінімальну латентність, проте страждають від проблем надійності та відновлення. Жоден із наявних підходів не забезпечує одночасно адаптивності, оптимального балансу характеристик та стабільності в умовах змінного навантаження.

Архітектура системи запропонована система формально визначається як кортеж

$$S = (K, M, E, R)\ , \tag{7}$$

де K — множина вузлів маршрутизації, M — множина вузлів стану, E — потік подій, а R — функція маршрутизації. Функція маршрутизації відображає кожну подію на підмножину вузлів стану, які мають її обробити:

$$R: E \to 2^M. \tag{8}$$

де 2^M — множина всіх підмножин вузлів стану. Модель стану є рекурентною: стан у наступний момент часу обчислюється як функція поточного стану та вхідної події

$$State(t+1) = f(State(t), Event), \tag{9}$$

де State(t) — стан системи в момент часу t; Event — вхідна подія; f — функція переходу стану. Що відповідає типовій моделі потокової обробки зі збереженням стану. Теоретичні основи сформульовали низку теоретичних результатів, які лежать в основі запропонованої моделі. Теорема про узгодженість стверджує, що якщо сума розмірів кворуму для запису та кворуму для читання перевищує загальну кількість вузлів, тобто

$$q_w + q_r > m\ , \tag{10}$$

де q_r — розмір кворуму читання. Тут система гарантує сильну узгодженість (strong consistency). Теорема про границю латентності встановлює, що математичне сподівання затримки кворумної операції наближено дорівнює гармонічному числу H_{q_w}, поділеному на інтенсивність надходження подій:

$$E\left[T_{quorum}\right] \approx \frac{H_{q_w}}{\lambda}\ . \tag{11}$$

де H_{q_w} — гармонічне число порядку q_w .

Лема про стійкість системи показує, що за умови, коли коефіцієнт адаптації β є меншим за одиницю, тобто β<1, адаптивна система є збіжною, а її параметри не розходяться з часом.

Адаптивна модель систеи використовує механізм зворотного зв'язку для динамічного налаштування своїх параметрів. Зміна параметра *m(t)* в часі визначається різницею між поточним значенням цільової функції продуктивності *F(t)* та її бажаним значенням *F**, помноженою на коефіцієнт адаптації β :

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

$$m(t+1) = m(t) + \beta(F(t) - F^*)\ . \quad (12)$$

Такий підхід є аналогом градієнтного спуску в задачах оптимізації та адаптивного керування в теорії автоматичного регулювання. Система є стабільною при малому коефіцієнті адаптації та обмеженій зміні параметрів, що забезпечує її передбачувану поведінку в реальних умовах експлуатації. Для верифікації запропонованої моделі було проведено серію експериментів із різними значеннями розміру системи m, різними рівнями відмов вузлів p та різною інтенсивністю вхідного навантаження λ. Експериментальні результати засвідчили, що застосування адаптивної кворумної реплікації дає змогу знизити затримку обробки до сорока відсотків порівняно зі статичними підходами, підвищити пропускну здатність до тридцяти п'яти відсотків та покращити доступність системи. Отримані експериментальні дані добре узгоджуються з теоретичними оцінками, що підтверджує коректність розробленої математичної моделі та ефективність запропонованого адаптивного механізму.

Висновки. У роботі вирішено важливу науково-прикладну задачу підвищення ефективності обробки потокових даних у розподілених системах шляхом розроблення моделі адаптивної кворумної реплікації стану. Основними результатами роботи є запропонована нова архітектура реплікації стану, розроблена математична модель адаптивної кворумної реплікації, доведені теоретичні властивості запропонованої моделі, а також експериментальне підтвердження її ефективності. Наукова новизна полягає у впровадженні адаптивної кворумної реплікації зі зворотним зв'язком, проведенні стохастичного аналізу латентності та надійності, а також у створенні нової архітектурної моделі розподіленої потокової обробки. Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх застосування у високонавантажених системах, фінансових сервісах та системах аналітики в реальному часі, де вимоги до затримки, пропускної здатності та надійності є критичними.

Список використаних джерел:

[1] Abadi, D. J. (2012). Consistency tradeoffs in modern distributed database system design: CAP is only part of the story. *Computer, 45*(2), 37–42. https://doi.org/10.1109/MC.2012.33.

[2] Apache Software Foundation. (2023). *Apache Kafka: A distributed streaming platform*. https://kafka.apache.org/documentation/.

[3] Carbone, P., Katsifodimos, A., Ewen, S., Markl, V., Haridi, S., & Tzoumas, K. (2015). Apache Flink: Stream and batch processing in a single engine. *IEEE Data Engineering Bulletin, 38*(4), 28–38.

[4] Castro, M., & Liskov, B. (2002). Practical Byzantine fault tolerance and proactive recovery. *ACM Transactions on Computer Systems, 20*(4), 398–461. https://doi.org/10.1145/571637.571640.

[5] Gifford, D. K. (1979). Weighted voting for replicated data. In *Proceedings of the Seventh ACM Symposium on Operating Systems Principles* (pp. 150–162). https://doi.org/10.1145/800215.806583.

[6] Gilbert, S., & Lynch, N. (2002). Brewer's conjecture and the feasibility of consistent, available, partition-tolerant web services. *ACM SIGACT News, 33*(2), 51–59. https://doi.org/10.1145/564585.564601.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[7] Kleppmann, M. (2017). *Designing data-intensive applications: The big ideas behind reliable, scalable, and maintainable systems*. O'Reilly Media.
[8] Lamport, L. (2001). Paxos made simple. *ACM SIGACT News, 32*(4), 51–58. https://doi.org/10.1145/568425.568433.
[9] Ongaro, D., & Ousterhout, J. (2014). In search of an understandable consensus algorithm. In *Proceedings of the USENIX Annual Technical Conference* (pp. 305–319). https://www.usenix.org/conference/atc14/technical-sessions/presentation/ongaro.
[10] Redis Labs. (2023). *Redis persistence*. https://redis.io/docs/management/persistence/.

MODEL OF ADAPTIVE QUORUM REPLICATION IN STREAM DATA PROCESSING SYSTEMS

Oleksandr Kupriianov
PhD student
National University "Odesa Polytechnic" , Ukraine

Summary. *The problem of ensuring efficient stream data processing in modern distributed systems under conditions of increasing data volumes and heightened requirements for performance, scalability, and fault tolerance is investigated. Existing approaches to state replication, including full replication and quorum-based mechanisms, are examined, and their limitations related to increased latency, growing communication overhead, and the risk of data inconsistency in dynamic environments are identified. A two-layer event processing architecture based on the separation of routing and state processing functions is proposed. A mathematical model of quorum replication is developed, enabling the formalization of relationships between system parameters, latency, and availability. An adaptive mechanism for adjusting the replication factor based on the analysis of the current level of failures and system load is proposed, providing dynamic balancing between performance and reliability. It is established that the use of adaptive quorum replication reduces processing latency and improves system availability compared to static approaches. The obtained results confirm the feasibility of applying the proposed approach in high-load real-time data processing systems.*
Keywords: *distributed systems; quorum replication; stream data processing; fault tolerance; adaptive systems.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.080

МОДЕЛЮВАННЯ ПОВЕДІНКИ ВОРОЖОГО NPC ЗА ДОПОМОГОЮ КІНЦЕВИХ АВТОМАТІВ У ХОРРОР-ІГРАХ

Землякова Олена Олександрівна
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри міжкультурної комунікації та іноземної мови
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна

Панкратович Андрій Євгенович
студент кафедри комп'ютерного моделювання та інтелектуальних технологій
Харківський національний університет радіоелектроніки, Україна

Анотація. *У статті розглянуто застосування методу кінцевих автоматів (Finite State Machine, FSM) для моделювання поведінки ворожого NPC (Non-Player Character) в інді-хорор-грі «Escape From Maniac's House», створеній у Unity. Система ШІ ворога реалізує шість станів: патрулювання, тривога, переслідування, пам'ять, пастка та шепіт. Описано архітектуру системи, алгоритми виявлення гравця, реакції на звук і встановлення пасток, а також основні обмеження реалізації. Показано, що FSM є ефективним і масштабованим підходом для моделювання поведінки NPC у ресурсно обмежених інді-проєктах.*

Ключові слова: *кінцевий автомат, NPC, Unity, NavMesh, моделювання поведінки, хорор-гра, ігровий ШІ.*

1. ВСТУП

Штучний інтелект у відеоіграх є однією з ключових складових геймдизайну, оскільки саме поведінка ворожих NPC формує відчуття виклику, ритм проходження та рівень занурення гравця у віртуальне середовище. У хорор-іграх це особливо помітно: напруга виникає не лише завдяки візуальним та звуковим ефектам, а й через очікування реакції антагоніста на дії гравця.

У сучасній ігровій індустрії використовується широкий спектр підходів до побудови ігрового ШІ: від простих скриптових сценаріїв до поведінкових дерев і цілепокладених систем. Проте для невеликих інді-команд важливими залишаються простота реалізації, можливість налагодження та передбачувана масштабованість. Саме тому кінцеві автомати залишаються поширеним і практичним інструментом проєктування поведінки ворогів [1; 2; 4].

Формально кінцевий автомат являє собою модель, що складається з обмеженої кількості станів, правил переходу між ними та дій, які виконуються у

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

кожному стані. Такий підхід дає змогу чітко відокремити логіку прийняття рішень у різних режимах роботи NPC та спростити супровід коду [4]. У літературі з ігрового ШІ FSM часто порівнюють із більш гнучкими, але складнішими методами: поведінковими деревами, GOAP (Goal-Oriented Action Planning) та утилітарними системами [2; 3; 7].

Метою цієї роботи є аналіз архітектури та реалізації системи ШІ ворога в грі «Escape From Maniac's House» та демонстрація того, як модель кінцевого автомата може підтримувати патрулювання, реакцію на звук, переслідування, короткочасну просторову пам'ять і тактичне встановлення пасток у межах єдиної цілісної архітектури. Дослідження зосереджене на реальній реалізації C# у Unity та на практичних обмеженнях, виявлених під час ігрового тестування.

На відміну від традиційних реалізацій FSM, запропонований підхід поєднує пріоритетну логіку переходів між станами, обробку акустичних подій та механізм короткочасної просторової пам'яті, що дозволяє підвищити правдоподібність поведінки NPC та адаптувати її до специфіки хорор-геймплею.

2. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

Класичні підручники з теорії автоматів описують FSM як фундаментальний математичний апарат для формального представлення систем із дискретними станами. У контексті ігор це дозволяє моделювати поведінку NPC як послідовність станів з чітко визначеними переходами залежно від подій та умов середовища, що особливо зручно для ворогів зі скінченною та відносно невеликою кількістю режимів поведінки [1; 2]. Millington та Funge розглядають FSM як один із базових інструментів ігрового ШІ, тоді як Buckland демонструє його застосування у практичних прикладах, де кожний стан відповідає окремому класу або функції, а переходи реалізуються перевірками умов у циклі оновлення [1; 2]. Зі зростанням складності поведінки виникає проблема «розростання» умовних конструкцій, тому Nystrom пропонує застосовувати шаблон «Стан» (State pattern), коли логіка окремих станів інкапсулюється в окремі класи, а контекстна сутність делегує їм обробку подій, що зменшує зв'язність та полегшує розширення системи. Альтернативні методи, зокрема поведінкові дерева, GOAP і утилітарні системи, надають більшу гнучкість, організовуючи логіку прийняття рішень ієрархічно або будуючи послідовності дій на основі цілей і оцінок корисності, але потребують складнішої інфраструктури й ретельного налаштування функцій оцінювання [2; 3; 7]. З огляду на обмежений масштаб проєкту та доступні ресурси розробки для гри «Escape From Maniac's House» було обрано саме FSM як компроміс між виразністю та складністю реалізації [1–4; 7].

3. АРХІТЕКТУРА СИСТЕМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ВОРОГА

Поведінка ворога описується шістьма станами: PATROL (патрулювання), ALERT (тривога / розслідування шуму), CHASE (переслідування), MEMORY (рух до останньої відомої позиції гравця), TRAP (встановлення пастки після розслідування) та WHISPER (шепіт, атмосферна пауза). Окремого стану «очікування» не виділялося, оскільки затримки реалізуються через корутини.

Оцінка поточного стану виконується в корутині з періодичністю 0,2 секунди, що було підібрано експериментально як компроміс між чутливістю системи та навантаженням на процесор. Під час тестування встановлено, що

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

зменшення інтервалу до 0,1 секунди призводить до незначного підвищення точності реакції NPC, однак збільшує навантаження на систему приблизно на 12–18% у сценах із високою кількістю подій. При збільшенні інтервалу до 0,5 секунди спостерігається затримка реакції ворога, що негативно впливає на ігровий досвід у хорор-сценаріях.

Рух ворога реалізовано за допомогою компонента NavMeshAgent поверх побудованої навігаційної сітки Unity NavMesh, де FSM визначає цільові точки, а NavMesh відповідає за пошук шляху та уникнення перешкод [6; 7]. Система подій GameEvents використовується для декуплювання джерел шуму від логіки ШІ: будь-який об'єкт може ініціювати подію, передавши координати джерела, а ворог лише реагує на ці дані.

4. АЛГОРИТМ ПОЛЯ ЗОРУ

Виявлення гравця за допомогою зору реалізовано триетапним алгоритмом. На першому етапі виконується попередній відбір потенційних цілей за допомогою Physics.OverlapSphere, що повертає всі колайдери в радіусі огляду з відповідною міткою шару. Це дозволяє обмежити подальші обчислення лише об'єктами, розташованими поблизу ворога.

На другому етапі застосовується кутове фільтрування. Для кожного кандидата обчислюється кут між вектором уперед ворога та напрямком на ціль. Якщо цей кут менший за половину кута поля зору, ціль вважається потенційно видимою. У реалізованому прототипі кут поля зору становить 80 градусів, що було обрано експериментально: більші значення робили ухилення надто складним, а менші – знижували рівень загрози.

Третій етап – перевірка прямої видимості шляхом виконання Physics.Raycast у напрямку від ворога до цілі з урахуванням шару перешкод. Якщо промінь не перетинає перешкод до досягнення цілі, гравець вважається видимим. Така комбінація геометричних перевірок зменшує кількість дорогих трасувань променів, зберігаючи при цьому правдоподібність моделі зору.

Результатом роботи алгоритму є список видимих цілей, з якого в подальшій логіці вибирається найближчий гравець для переслідування.

5. РЕАКЦІЯ НА АКУСТИЧНІ СТИМУЛИ

Реакція на звук базується на подійному підході. Коли у світі гри відбувається подія, що супроводжується шумом (наприклад, падіння предмета або кроки гравця по спеціальній поверхні), відповідний об'єкт викликає метод OnNoiseMade у глобальному диспетчері подій. Ворог, підписаний на цю подію, зберігає координати джерела в змінній noiseLocation і встановлює прапорець wasNoiseMade.

У корутині FSM перевірка цього прапорця має нижчий пріоритет, ніж переслідування видимого гравця, але вищий, ніж звичайне патрулювання. Це означає, що ворог спочатку реагує на безпосередній візуальний контакт, а вже потім розслідує попередні шуми. Така ієрархія дає змогу уникати ситуацій, коли ворог кидає очевидну мішень заради давнього шуму.

Після досягнення точки шуму метод GoToNoise скидає прапорець wasNoiseMade і встановлює wasAtNoiseLocation. Останній використовується в патрулюванні для ініціювання встановлення пастки. Такий цикл забезпечує завершеність ланцюжка реакції: «звук – рух до джерела – перевірка – потенційна пастка – повернення до патрулювання» без зациклення в стані ALERT.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

6. ПОВЕДІНКА ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ТА ПРОСТОРОВА ПАМ'ЯТЬ

Коли список видимих гравців не порожній, система вибирає ціль, сортуванням за відстанню та вибором найближчого об'єкта. Такий підхід гарантує стабільний вибір цілі в більшості сценаріїв, хоча в рідкісних випадках однакових відстаней результат може залежати від порядку повернення колайдерів фізичним рушієм.

У стані CHASE змінна currentWayPoint тимчасово зберігає позицію вибраного гравця, а прапорець chasingPlayer сигналізує допоміжній логіці про активне переслідування. У методі Update реалізована плавна ручна орієнтація ворога в бік currentWayPoint за допомогою інтерполяції кватерніонів, щоб зменшити візуальні «ривки» при зміні напряму руху.

Важливим елементом поведінки є короткочасна просторова пам'ять: якщо гравець виходить із поля зору, але з моменту останнього виявлення минуло менше п'яти секунд, ворог продовжує рух до останньої відомої позиції. Це моделює ситуацію, коли антагоніст «пам'ятає», де бачив гравця востаннє, і намагається перевірити цю точку, перш ніж повернутися до патрулювання. Значення п'яти секунд було підібрано експериментально як компроміс між складністю втечі та відчуттям справедливості для гравця.

Після закінчення цього вікна пам'яті FSM скидає прапорець переслідування, відновлює стандартну орієнтацію агента NavMesh і вибирає нову випадкову точку маршруту. Таким чином, система уникає нескінченного «бродіння» в зоні останнього контакту.

7. ТАКТИЧНЕ ВСТАНОВЛЕННЯ ПАСТОК

Після успішного прибуття до джерела шуму система може ініціювати встановлення капкана. У реалізованому прототипі пастка створюється в поточній позиції ворога, що зазвичай відповідає координатам розслідуваного шуму. Джерелом події може бути як гравець, так і об'єкти оточення, тому капкан не обов'язково розміщується безпосередньо на шляху гравця.

Процедура встановлення реалізується окремою корутиною PlaceTrapAfterDelay. Спочатку агент зупиняється, очікує дві секунди, щоб надати можливість гравцеві спостерігати за підготовкою дії, потім викликається метод PlaceTrap, що створює примірник префабу пастки, і нарешті агент ще на секунду залишається зупиненим для завершення анімації. Після цього ворог відновлює рух і повертається до патрулювання.

Така логіка створює непряму тактичну взаємодію: використовуючи звук для маніпуляції ворогом, гравець ризикує ненавмисно робити певні зони карти небезпечнішими через розміщені там пастки. Це підсилює відчуття загрози без необхідності ускладнювати базову структуру FSM.

8. МАРШРУТ ПАТРУЛЮВАННЯ ТА ПОВЕДІНКА ШЕПІТУ

Маршрут патрулювання задається набором об'єктів-точок (Point1, Point2, ...), розташованих як дочірні елементи одного й того самого батьківського об'єкта в сцені. Під час ініціалізації ворог послідовно намагається знайти ці об'єкти за ім'ям, додаючи їхні трансформи до списку wayPoints, що забезпечує локальність маршруту та спрощує редагування рівнів без зміни коду.

Функція патрулювання вибирає випадкову точку зі списку та передає її як currentWayPoint у NavMeshAgent. Після досягнення цілі ворог або продовжує

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

рух до нової випадкової точки, або з деякою ймовірністю переходить у стан WHISPER. У тестовій реалізації ймовірність активації шепоту становить близько 10 %, а його тривалість – 20 секунд.

Стан шепоту моделює напружену паузу: ворог може відтворювати звукові ефекти або анімацію, але не пересувається по рівню. Після завершення відліку таймера він повертається до патрулювання. Така стохастична пауза дозволяє варіювати ритм геймплею та створювати відчуття непередбачуваності без значного ускладнення логіки FSM.

9. ВИЯВЛЕНІ ОБМЕЖЕННЯ ТА НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розробка та тестування прототипу виявили низку обмежень реалізованої архітектури. Зокрема, багаторівнева навігація виявилася чутливою до геометрії сцени: при розташуванні джерела шуму на різних висотних рівнях агент іноді рухався до його горизонтальної проєкції, перш ніж будував коректний маршрут. Це радше практичне спостереження, ніж задокументоване обмеження Unity, але воно узгоджується з типовими труднощами налаштування NavMesh у багатоповерхових рівнях [6]. Під час експериментального тестування встановлено, що при частоті оновлення FSM 0,2 секунди середній час реакції NPC становить 0,15–0,25 секунди за умови стабільних 60 FPS, тоді як зменшення інтервалу до 0,1 секунди підвищує навантаження на систему приблизно на 12–18% без суттєвого покращення ігрового ефекту.

По-друге, після прибуття до джерела шуму ворог наразі не виконує спеціальної «оглядової» поведінки: немає циклу поворотів чи сканування оточення, що могло б візуально підкреслити пошук гравця. По-третє, стан шепоту все ще не має окремої агресивної умови переривання, наприклад, миттєвого переходу до переслідування при раптовій появі гравця поблизу.

З точки зору архітектури, подальше розширення набору станів та умов швидко приведе до збільшення кількості вкладених умовних конструкцій. Тому одним з наступних кроків розвитку системи є рефакторинг у бік шаблону «Стан», де кожний стан буде представлено окремим класом з чіткими інтерфейсами входу та виходу. Це дозволить зменшити зв'язність, спростити модульне тестування та відкрити шлях до інтеграції з більш високорівневими підходами, наприклад, поведінковими деревами [5].

10. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ FSM ТА ІНШИХ МЕТОДІВ ІГРОВОГО ШІ

З методологічної точки зору реалізований у проєкті кінцевий автомат доцільно порівнювати з альтернативними підходами до побудови ігрового ШІ. Поведінкові дерева забезпечують більш масштабовану ієрархічну структуру керування й добре підходять для складних NPC з десятками можливих дій і контекстних умов, але потребують візуальних редакторів і ретельної декомпозиції завдань, що збільшує витрати на розробку [2; 3]. GOAP та утилітарні системи дозволяють NPC обирати дії на основі цілей, ресурсів та функцій корисності, створюючи «емергентну» поведінку, і особливо ефективні в системних іграх з великою кількістю взаємодіючих агентів. У досліджуваному проєкті ціллю було не формування складної самоорганізованої поведінки, а створення керованого, але напруженого відчуття переслідування з боку єдиного антагоніста, тому FSM забезпечив прозору відповідність між дизайнерськими задумами та реальною поведінкою ворога і виявився

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

прийнятним компромісом між гнучкістю та складністю реалізації [1; 2; 5]. Додатковою перевагою FSM є передбачуваність: левел-дизайнери й звукоінженери можуть планувати ситуації, спираючись на чітко визначені умови переходу між станами, однак існує ризик «вибуху» кількості станів і переходів за подальшого ускладнення поведінки, тож у перспективі доцільним виглядає поєднання FSM із шаблоном «Стан» або перехід до поведінкових дерев [2; 3; 5].

11. ВИСНОВКИ

Проведене дослідження показало, що модель кінцевого автомата є достатнім для реалізації переконливої поведінки ворожого персонажа в невеликому проєкті на Unity. Запропонована модифікація FSM, що поєднує пріоритетні переходи, реакцію на звук і просторову пам'ять, демонструє можливість підвищення якості поведінки NPC без істотного ускладнення архітектури.

Оцінювання якості поведінки в роботі має переважно якісний характер і базується на ігровому тестуванні, а не на формальних метриках продуктивності. Водночас підібрані значення інтервалу оновлення, параметрів поля зору, тривалості переслідування після втрати цілі та ймовірності активації стану шепоту забезпечили достатню чутливість і читабельність реакцій ворога для гравця.

Отримані результати свідчать, що FSM залишається доцільним вибором для інді-проєктів, де кількість ворогів і обсяг поведінки обмежені, а прозорість логіки та простота налагодження мають вищий пріоритет, ніж максимальна гнучкість.

Список використаних джерел:

[1] Buckland, M. (2005). *Programming game AI by example*. Wordware Publishing.
[2] Hopcroft, J. E., Motwani, R., & Ullman, J. D. (2006). *Introduction to automata theory, languages, and computation* (3rd ed.). Pearson Education.
[3] Kim, S., Lee, J., Park, H., & Choi, Y. (2023). GOBT: A synergistic approach to game AI using goal-oriented and behavior trees. *Journal of Multimedia Information System*. https://www.jmis.org/archive/view_article?pid=jmis-10-4-321
[4] Millington, I., & Funge, J. (2009). *Artificial intelligence for games* (2nd ed.). Morgan Kaufmann.
[5] Nystrom, R. (2014). *Game programming patterns*. https://gameprogrammingpatterns.com/state.html
[6] Unity Technologies. (2018). *Making an agent patrol between a set of points*. Unity Manual. https://docs.unity3d.com/2018.2/Documentation/Manual/nav-AgentPatrol.html
[7] Unity Technologies. (2023). *NavMesh Agent component reference*. Unity Manual. https://docs.unity3d.com/Packages/com.unity.ai.navigation@1.1/manual/NavMeshAgent.html

MODELING ENEMY NPC BEHAVIOR USING FINITE STATE MACHINES IN HORROR GAMES

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Olena Zemliakova
Ph.D in Philology, Associate professor,
Associate professor of Cross-Cultural Communication and Foreign Languages
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Ukraine
Andrii Pankratovych
student of the Department of Computer Modeling and Intelligent Technologies
Kharkiv National University of Radioelectronics, Ukraine

Summary. *The article examines the application of the Finite State Machine (FSM) method for modeling enemy NPC (Non-Player Character) behavior in the indie horror game "Escape From Maniac's House", developed in Unity. The enemy AI system implements six states: patrol, alert, chase, memory, trap, and whisper. The system architecture, algorithms for player detection, sound reaction, and trap placement, as well as the main implementation limitations, are described. It is shown that FSM is an effective and scalable approach for NPC behavior modeling in resource-constrained indie projects.*
Keywords: *finite state machine, NPC, Unity, NavMesh, behavior modeling, horror game, game AI.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ABSTRACT

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.081

АНАЛІЗ JAVA ТА KOTLIN ЯК ПЕРШОЇ МОВИ ПРОГРАМУВАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ

Ксенич Андрій Іванович
канд. техн. наук, доцент кафедри інженерії програмного забезпечення
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна

Стрімкий розвиток індустрії програмного забезпечення дедалі гостріше ставить питання про доцільність використання мов, створених у попередню технологічну епоху, як основи початкового навчання. Java, розроблена у 1995 році, понад три десятиліття залишалася стандартом академічного середовища, однак її архітектурні рішення орієнтовані на парадигми минулого. Такий підхід породжує надлишковий синтаксичний шум, який сучасні мови усувають на базовому рівні.

Сукупність педагогічних досліджень останнього десятиліття незмінно фіксує пряму кореляцію між синтаксичною лаконічністю мови програмування і швидкістю засвоєння матеріалу на початковому рівні: зменшення «синтаксичного шуму» суттєво знижує частоту помилок новачків і рівень відсіву на першому курсі [4, 5, 6]. Водночас пряме педагогічне порівняння Java і Kotlin із контрольними групами, а також аналіз ринку праці в контексті вибору першої мови залишаються прогалинами в науковій літературі.

Метою дослідження є порівняльний аналіз мов програмування Java та Kotlin з точки зору їх педагогічної доцільності як першої мови програмування для здобувачів вищої освіти IT-спеціальностей в сучасних реаліях IT індустрії.

Аналіз п'яти послідовних зарплатних опитувань DOU.ua за 2021-2025 роки засвідчив, що чисельність Kotlin-розробників стабільно становить 25-28% від чисельності Java-розробників на українському ринку праці [1]. Незважаючи на загальне скорочення IT-ринку пропорційне співвідношення між мовами залишилося незмінним, що підтверджує структурну стійкість Kotlin-спільноти. Детальніша картина відкривається у зарплатному аналізі (таблиця 1).

Таблиця 1

Медіанні зарплати Java та Kotlin-розробників (DOU.ua, 2025)

Рівень	Java, USD	Kotlin, USD	Різниця
Junior	1 000	850	−15%
Middle	2 400	2 500	+4%
Senior	4 600	5 200	+13%
Lead	5 400	5 950	+10%

дані сформовано з [1]

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

На рівні Junior Kotlin-розробник заробляє дещо менше, натомість починаючи з рівня Senior перевага стає суттєвою і сягає 13%. Цей феномен пояснюється концентрацією Kotlin-спільноти переважно в Android-продуктових компаніях, де Senior-фахівці мають вищу ринкову цінність порівняно з аутсорс-Java-проєктами. Для студента це означає: вибір Kotlin не несе ризику «програти» на вході до ринку, проте забезпечує суттєву перевагу в довгостроковій кар'єрній перспективі.

Синтаксичний аналіз підтверджує значно нижче когнітивне навантаження з Kotlin. Показовим є порівняння типової моделі даних. Наприклад реалізація класу Product з чотирма полями на Java потребує ~40 рядків шаблонного коду конструктора, геттерів, методів equals() та hashCode() – тоді як Kotlin вирішує це в один рядок:

```
// Java: модель товару (~40 рядків)
public class Product {
    private final String id;
    private final String name;
    private final double price;
    private final String imageUrl;

    public Product(String id, String name, double price, String imageUrl) {
        this.id = id;
        this.name = name;
        this.price = price;
        this.imageUrl = imageUrl;
    }

    public String getId() { return id; }
    public String getName() { return name; }
    public double getPrice() { return price; }
    public String getImageUrl() { return imageUrl; }

    @Override
    public boolean equals(Object o) {
        if (this == o) return true;
        if (!(o instanceof Product)) return false;
        Product p = (Product) o;
        return Double.compare(p.price, price) == 0
            && id.equals(p.id) && name.equals(p.name);
    }

    @Override
    public int hashCode() {
        return Objects.hash(id, name, price);
    }
}
// Kotlin: та сама модель (1 рядок)
data class Product(val id: String, val name: String, val price: Double, val imageUrl: String)
```

Компілятор Kotlin автоматично генерує equals(), hashCode(), toString() та copy(). Аналогічна асиметрія спостерігається в обробці null-значень: там, де Java-код вимагає ланцюга умовних перевірок if (x != null) з ризиком

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

NullPointerException у runtime, Kotlin гарантує null-безпеку статично на рівні компілятора. У сфері асинхронного програмування Kotlin Coroutines дозволяють писати асинхронний код у лінійному стилі, тоді як еквівалентна Java-реалізація через callback-інтерфейси породжує глибоку вкладеність, відому як «callback hell». У сукупності, для реалізації базових функцій типового Android e-commerce застосунку Java вимагає приблизно в 3-4 рази більше рядків коду, що безпосередньо корелює з нижчим рівнем засвоєння матеріалу, задокументованим у педагогічних дослідженнях [4, 5, 6].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати обґрунтовану рекомендацію: Kotlin є більш доцільним вибором як першої мови програмування, оскільки забезпечує нижче когнітивне навантаження на початковому етапі, високі кар'єрні можливості і повну сумісність із Java-екосистемою. Слід враховувати, що сфера застосування Kotlin не обмежується виключно Android-розробкою: фреймворки Ktor та Spring (з повноцінною підтримкою Kotlin починаючи з версії 5) роблять мову рівноправним інструментом серверної розробки, а Kotlin Multiplatform розширює її на iOS, web і desktop. Таким чином, студент, який розпочав навчання на Kotlin, отримує єдину мову для потенційно повного технологічного стеку – від мобільного клієнта до серверної частини.

Список використаних джерел:

[1] DOU.ua. (2025). *Зарплатний звіт DOU.ua (червень 2021–2025)*. https://dou.ua/lenta/articles/salary-report-devs-summer-2025/
[2] Google LLC. (2019). *Android Kotlin-first*. Android Developers Blog. https://developer.android.com/kotlin/first
[3] JetBrains s.r.o. (2024). *The State of Developer Ecosystem 2024*. https://www.jetbrains.com/lp/devecosystem-2024/
[4] Lo, J., Lin, Y., & Wu, C. (2015). Comparing learning outcomes of programming courses using Python vs Java as the first programming language for engineering undergraduates. *Computers & Education*, *82*, 217–227.
[5] Stefik, A., & Siebert, S. (2013). An empirical investigation into programming language syntax. *ACM Transactions on Computing Education*, *13*(4), 1–40.
[6] Wainer, J., & Xavier, E. C. (2017). Empirical evidence that Python is better than Java as an introductory programming language. In *Proceedings of the 48th ACM Technical Symposium on Computing Science Education (SIGCSE '17)* (pp. 459–464). ACM.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF JAVA AND KOTLIN AS A FIRST PROGRAMMING LANGUAGE FOR UNDERGRADUATE STUDENTS

Ksenych Andriy
Ph.D, Associate Professor of the Department of Software Engineering
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.082

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА АНАЛІЗ ПОХИБОК ОПТИКО-КІНЕМАТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЛАЗЕРНОГО 3D-СКАНУВАННЯ

Огерук Богдан Романович
аспірант кафедри САП
Національний університет "Львівська політехніка", Україна

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток концепції «Індустрія 4.0» та сучасних виробничих технологій визначає зростаючий попит на прецизійні, адаптивні та економічно доступні засоби безконтактного контролю геометрії. Задачі автоматизованого контролю якості, робототехніки та виробництва складних промислових компонентів (зокрема, статорів безколекторних двигунів) вимагають швидких і точних методів отримання 3D-координат. Серед існуючих підходів комп'ютерного зору одним із найефективніших є метод активної лазерної тріангуляції. Однак, досягнення стабільної субміліметрової точності в таких системах ускладнюється необхідністю жорсткого узгодження статичних оптичних параметрів із динамікою механічного переміщення. Відсутність комплексних оптико-кінематичних моделей, які б адекватно описували процес формування систематичних та випадкових похибок під час сканування (особливо на відбиваючих поверхнях зі специфічним оптичним шумом), залишається вагомою науково-практичною проблемою.

Аналіз досліджень та публікацій. Фундаментальні основи оптичної геометрії та субпіксельної локалізації висвітлені в класичних працях R. Hartley [2], C. Steger [3] та ін. Проте аналіз джерел показує, що невирішеною залишається задача створення єдиної наскрізної моделі, яка б об'єднувала алгоритми обробки зображень, проективну геометрію камери та дискретну кінематику приводу з подальшою декомпозицією середньоквадратичної похибки.

Мета роботи. Метою даного дослідження є підвищення точності та надійності просторової реконструкції 3D-об'єктів шляхом розробки комплексної математичної та кінематичної моделі системи активної лазерної тріангуляції. Робота має на меті ліквідувати прогалину у розумінні взаємозв'язку між апаратними параметрами установки (базою, кутом нахилу), дискретним кроком сканування та кінцевими метричними відхиленнями 3D-моделі, здійснивши декомпозицію загальної похибки на систематичну та випадкову складові.

Виклад основного матеріалу. Процес отримання просторових даних розділено на два етапи. На першому застосовано алгоритм субпіксельної локалізації центру лазерної лінії методом зважених моментів [3]. Координата центру лінії у стовпці обчислюється за формулою *(1)*:

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

$$\vartheta_n = \frac{\sum\left(i \cdot I(x,i)\right)}{\sum I(x,i)} \quad (1)$$

де:
ϑ_n *– координата центру лінії у стовпці x;*
$I(x,i)$ *– інтенсивність пікселя у рядку i;*
i – поточний рядок зображення.

На другому етапі застосовується розроблена оптико-кінематична модель. Формування поперечного профілю об'єкта здійснюється за рівняннями тріангуляції [1], де ключовими параметрами є базисна відстань *L* та кут нахилу камери *α*. Поздовжня координата формується дискретно шляхом множення кроку сканування лінійного модуля *ΔS* на порядковий індекс кадру.

Для верифікації моделі зібрано експериментальний стенд і проведено сканування еталонного об'єкта. Оцінка точності виконувалася шляхом суміщення отриманої хмари точок з CAD-моделлю за допомогою алгоритму ICP. Загальне середньоквадратичне відхилення (RMSE) склало 0,69 мм. Загальну похибку розкладено на дві складові за формулою *(2)*:

$$\boldsymbol{RMSE} = \sqrt{\bar{d}^2 + \boldsymbol{\sigma}^2} \quad (2)$$

де:
RMSE – загальне середньоквадратичне відхилення;
d – середнє абсолютне відхилення (систематична похибка);
σ – стандартне відхилення (випадкова похибка).

Встановлено, що середнє абсолютне відхилення становить *d* = 0,25 мм і генерується переважно через обмеження ручного вимірювання бази L та кута α. Стандартне відхилення склало *σ* = 0,64 мм; вона зумовлена оптичною природою лазера (спекл-шумом), що призводить до мікроколивань результатів алгоритму центру мас.

Висновки та пропозиції. У результаті дослідження розроблено та експериментально верифіковано наскрізну оптико-кінематичну модель системи лазерного 3D-сканування. Експеримент довів відсутність нелінійних просторових викривлень у синтезованій хмарі точок та збереження правильних геометричних пропорцій об'єктів. Проведена метрична декомпозиція похибок підтвердила коректність теоретичних розрахунків. Перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку полягають у переході від жорстко заданої системи рівнянь до впровадження алгоритмів математичного автокалібрування (наприклад, алгоритму Левенберга–Марквардта), що дозволить алгоритмічно усунути систематичну похибку без ручних вимірювань. Крім того, актуальним завданням залишається розробка вдосконалених методів фільтрації оптичного сигналу для зменшення впливу спекл-шуму при скануванні відбиваючих металевих поверхонь.

Список використаних джерел:

[1] Craig, J. J. (2009). *Introduction to robotics: mechanics and control, 3/E*. Pearson Education India.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[2] Hartley, R., & Zisserman, A. (2003). *Multiple view geometry in computer vision*. Cambridge university press.
[3] Steger, C. (1998). An unbiased detector of curvilinear structures. *IEEE Transactions on pattern analysis and machine intelligence*, *20*(2), 113-125.

MATHEMATICAL MODELING AND ERROR ANALYSIS OF AN OPTO-KINEMATIC LASER 3D SCANNING SYSTEM

Oheruk Bohdan
Ph.D. student of CAD Department
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.083

ГІБРИДНИЙ СПОСІБ АВТОМАТИЗОВАНОЇ ОБРОБКИ СТРАХОВОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ

Телюков Дмитро Сергійович
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
кафедра комп'ютерного моделювання та інтелектуальних технологій
Харківський національний університет радіоелектроніки, Україна

Імангулова Зульфія Аліївна
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерного моделювання та інтелектуальних технологій
Харківський національний університет радіоелектроніки, Україна

Анотація. *Досліджено проблему автоматизованої обробки страхової кореспонденції в інформаційних системах. Показано, що страхові звернення є складним об'єктом автоматизації через неструктурований характер тексту, наявність вкладених документів, доменно-специфічну термінологію, мовну варіативність та високі вимоги до точності та конфіденційності. Виконано експериментальне порівняння двох базових підходів до обробки страхових звернень: детермінованого підходу Traditional (Rules + ML) та генеративного підходу LLM+RAG. Встановлено, що LLM+RAG забезпечує вищу точність класифікації складних звернень, зокрема перефразованих і PDF-орієнтованих кейсів, тоді як Traditional суттєво переважає за якістю вилучення структурованих полів та за швидкодією. На основі отриманих результатів обґрунтовано гібридний спосіб автоматизованої обробки страхової кореспонденції, побудований як каскадна модель, у якій Rules-Based та ML-рівні використовуються як основний контур, а LLM+RAG залучається лише у випадках недостатньої впевненості або підвищеної семантичної складності звернення. Запропонований спосіб дозволяє поєднати продуктивність, контрольованість, надійне вилучення структурованих даних і кращу стійкість до нетипових сценаріїв.*

Ключові слова: *страхова кореспонденція; автоматизована обробка звернень; гібридний спосіб; Rules-based підхід; машинне навчання; великі мовні моделі; RAG.*

Постановка проблеми. Сучасні страхові компанії, брокери та посередники працюють в умовах постійного зростання цифрової комунікації з клієнтами, партнерами та страховими організаціями. Значна частина такої взаємодії здійснюється через електронну пошту, вебформи та вкладені документи, які містять запити на зміну персональних даних, уточнення умов договору,

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

повідомлення про страхові події, питання щодо внесків, виплат, розірвання договорів та інші типи звернень. Усе це формує значний потік неструктурованої або напівструктурованої інформації, яка має бути своєчасно проаналізована, класифікована та використана для подальшого опрацювання.

Проблема полягає в тому, що страхова кореспонденція є складним об'єктом автоматизації. Один і той самий намір може бути виражений прямим формулюванням, описом життєвої ситуації, коротким службовим повідомленням або вкладеним документом без достатнього пояснювального тексту. Крім того, важлива інформація часто міститься не в самому листі, а у PDF-вкладеннях. У таких умовах ручна або шаблонна обробка звернень призводить до перевантаження персоналу, затримок, підвищення ймовірності помилок і нерівномірної якості обслуговування.

Розвиток NLP, машинного навчання та великих мовних моделей відкриває нові можливості для автоматизації цієї сфери. Водночас жоден із підходів не є універсальним: Rules-Based рішення забезпечують швидкість і пояснюваність, але погано працюють із мовною варіативністю; ML-моделі підвищують гнучкість, але залежать від даних; LLM і RAG краще працюють із семантично складними кейсами, однак створюють проблеми зі швидкодією, вилучення інформації і контролем змісту відповіді [1 - 3]. У зв'язку з цим актуальною є побудова такого способу обробки страхової кореспонденції, який поєднує сильні сторони базових підходів і мінімізує їхні обмеження.

Аналіз досліджень та публікацій. Фундаментальні засади обробки природної мови, класифікації текстів, побудови мовних моделей та семантичного аналізу детально розглянуто у праці D. Jurafsky і J. H. Martin [2]. Основні принципи побудови систем штучного інтелекту, логіка поєднання різних класів методів та місце інтелектуальних підходів у прикладних системах описано у праці S. Russell і P. Norvig [3]. Для задач пошуку інформації та роботи з релевантним контекстом суттєве значення мають роботи з інформаційного пошуку та модель BM25 [4, 5].

Сучасний розвиток генеративних рішень тісно пов'язаний із трансформерною архітектурою [6], а також із Retrieval-Augmented Generation (RAG) підходом, який поєднує генеративну модель із зовнішнім пошуком релевантних фрагментів знань [7]. У прикладних системах важливо враховувати не лише інтелектуальні можливості таких моделей, а й архітектурні вимоги до модульності, тестованості та ізоляції доменної логіки, що реалізується, зокрема, через гексагональну архітектуру [8].

Окремо слід враховувати практичні аспекти впровадження штучного інтелекту в реальні бізнес-процеси. У роботі T. H. Davenport і R. Ronanki підкреслюється, що найефективніші реальні системи часто не є суто «чистими» AI-рішеннями, а комбінують різні механізми залежно від задачі [1]. Для страхового домену це особливо важливо, оскільки системи повинні забезпечувати не лише якісну класифікацію, а й надійне вилучення формалізованих реквізитів, пояснюваність і дотримання вимог до захисту даних [9].

Разом з тим у наявних джерелах недостатньо розкрито питання побудови саме гібридного способу автоматизованої обробки страхової кореспонденції, який формувався б не як довільна комбінація інструментів, а як результат

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

експериментально обґрунтованого синтезу базових підходів. Саме ця невирішена частина проблеми і становить основу даного дослідження.

Мета роботи. Метою роботи є обґрунтування гібридного способу автоматизованої обробки страхової кореспонденції на основі експериментального порівняння детермінованого підходу Traditional (Rules + ML) та генеративного підходу LLM+RAG.

Виклад основного матеріалу. На першому етапі дослідження було виконано експериментальне порівняння двох базових стратегій обробки страхових звернень. Перша стратегія розроблена на основі Traditional підходу, який включав Rules-Based класифікацію, модель машинного навчання для аналізу тексту та детерміновані засоби вилучення полів. Друга стратегія на основі LLM+RAG ґрунтувалася на використанні великої мовної моделі з retrieval-компонентом.

Експериментальний набір складався з 20 кейсів, поділених на чотири групи складності:

– група A – прості звернення з явними ключовими словами;
– група B – звернення середньої складності з частково відсутніми або неявно поданими полями;
– група C – перефразовані звернення без типових ключових слів;
– група D – кейси, у яких суттєва інформація міститься у PDF-вкладеннях.

Для оцінювання використовувалися такі показники: Intent Accuracy, Intent Macro F1, Intent Micro F1, Field Micro F1, PDF Field Hit, latency p50, latency p90 та latency mean. Узагальнені результати фінального експерименту наведено в (табл. 1).

За результатами експерименту встановлено, що підхід LLM+RAG перевершив Traditional за загальною точністю класифікації намірів клієнта. Значення Intent Accuracy зросло з 80,0 % до 90,0 %, а Intent Micro F1 – також з 80,0 % до 90,0 %. Водночас значення Intent Macro F1 для LLM+RAG становило 83,6 %, що трохи нижче за 84,9 % у Traditional. Це свідчить про те, що генеративний контур є сильнішим саме у задачі семантичного розпізнавання складних звернень, особливо тоді, коли текст не містить очевидних ключових слів або частина змісту винесена у вкладення.

Однак за якістю вилучення структурованих полів детермінований підхід виявився суттєво кращим. Значення Field Micro F1 для Traditional становило 96,0 %, тоді як для LLM+RAG – лише 32,3 %. Аналогічна картина спостерігається і для PDF Field Hit: Traditional підхід досяг 85,7 %, а LLM+RAG – лише 28,6 %. Отже, генеративний підхід часто правильно розпізнає загальний намір листа, але значно гірше справляється з надійним вилученням конкретних реквізитів, критично важливих для обробки звернень у страховій сфері.

Ще більш показовими є часові характеристики. Для Traditional підходу значення latency p50 становило 6 мс, latency p90 – 10 мс, а latency mean – 8 мс. Для LLM+RAG ці показники склали відповідно 228154 мс, 298393 мс та 220829 мс. Тобто середня затримка перевищувала 220 с, що робить застосування генеративного контуру як основного механізму обробки практично недоцільним у production-середовищі, особливо за умов локального розгортання на обмежених ресурсах.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Таблиця 1

Порівняння результатів Traditional та LLM+RAG

Метрика	Traditional (Rules + ML)	LLM+RAG	Різниця
Intent Accuracy	80,0 %	90,0 %	+10,0 %
Intent Macro F1	84,9 %	83,6 %	-1,3 %
Intent Micro F1	80,0 %	90,0 %	+10,0 %
Field Micro F1	96,0 %	32,3 %	-63,7 %
PDF Field Hit	85,7 %	28,6 %	-57,1 %
Latency p50	6 мс	228154 мс	+228148 мс
Latency p90	10 мс	298393 мс	+298383 мс
Latency Mean	8 мс	220829 мс	+220821 мс

[авторська розробка]

Детальніший аналіз результатів за групами складності наведено в (табл. 2). Для груп A і B обидва підходи продемонстрували 100,0 % точності класифікації. Це означає, що для простих і середніх звернень використання LLM не дає суттєвого виграшу в якості. Натомість у групі C, яка містила перефразовані звернення без типових ключових слів, Traditional підхід показав 40,0 %, а LLM+RAG – 60,0 %. У групі D, де ключова інформація була винесена у PDF-вкладення, Traditional підхід досяг 80,0 %, а LLM+RAG – 100,0 %. Отже, генеративний підхід має явну перевагу саме в тих сценаріях, де потрібне семантичне узагальнення або інтерпретація документного контексту.

Таблиця 2

Точність класифікації за групами складності

Група	Характеристика кейсів	Traditional	LLM+RAG
A	Прості звернення з явними ключовими словами	100,0 %	100,0 %
B	Звернення середньої складності, частково неповні	100,0 %	100,0 %
C	Перефразовані звернення без типових keywords	40,0 %	60,0 %
D	Звернення, де значущі дані містяться у PDF	80,0 %	100,0 %

[авторська розробка]

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Разом із тим, результати, наведені у (табл. 2) необхідно інтерпретувати з урахуванням якості вилучення інформації. Як показано в (табл. 3), детермінований підхід значно краще справляється з вилученням формалізованих реквізитів. Для полів date, delta_eur, policy_number, policy_numbers і ticket_id підхід Traditional продемонстрував 100,0 % значення F1, тоді як у LLM+RAG лише date та employer_consent_required показали високі результати. Для policy_number значення F1 становило лише 11,1 %, а для delta_eur, policy_numbers і ticket_id – 0,0 %. Це означає, що LLM краще виконує роль механізму семантичного резервування, ніж роль точного extraction-компонента.

Таблиця 3

Порівняння якості вилучення окремих полів

Поле	Traditional F1	LLM+RAG F1
date	100,0 %	100,0 %
delta_eur	100,0 %	0,0 %
employer_consent_required	50,0 %	100,0 %
policy_number	100,0 %	11,1 %
policy_numbers	100,0 %	0,0 %
ticket_id	100,0 %	0,0 %
Мікросереднє значення (Micro F1)	96,0 %	32,3 %

[авторська розробка]

Отримані результати свідчать, що жоден із двох базових підходів не є універсальним. Traditional є найкращим для швидкої, стабільної та контрольованої обробки типових страхових звернень, а також для точного вилучення полів. LLM+RAG є більш корисним у випадках перефразованих і PDF-орієнтованих звернень, однак не забезпечує достатньої стабільності вилучення інформації і створює неприйнятну затримку. Саме ця різноспрямованість сильних сторін базових підходів стала підставою для побудови гібридного способу.

Логіку гібридного способу передбачає послідовний перехід між рівнями Rules, ML та LLM+RAG. Якщо Rules-Based контур дає достатньо впевнений результат, обробка завершується без переходу до наступних рівнів. Якщо Rules-рівень не забезпечує потрібної впевненості, активується ML-класифікація. Лише якщо і вона не є достатньо надійною або звернення належить до семантично складних сценаріїв, залучається LLM+RAG. Така каскадна організація дає можливість зберегти швидкодію і контрольованість для більшості типових кейсів та одночасно використати сильні сторони LLM там, де вони справді потрібні.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Логіка каскадного вибору полягає в тому, що за достатньої впевненості rules-based контуру приймається результат y_r. Якщо rules-рівень не досягає заданого порогу, система переходить до ML-класифікації й у разі достатньої впевненості приймає результат y_m. Якщо і ML-рівень не забезпечує потрібної надійності, активується LLM+RAG-контур, результат якого позначається як y_l. В інших випадках кейс вважається невизначеним і позначається як y_u. Як видно з логіки, генеративний контур у гібридному способі не є основним, а використовується лише як резервний механізм. Саме така організація узгоджується з результатами експерименту: висока якість вилучення інформації у Traditional підході і краща семантична гнучкість LLM+RAG у складних сценаріях приводять до висновку, що гібридний спосіб має формуватися на основі результатів порівняння, а не задаватися апріорно.

Узагальнено гібридний спосіб можна подати так: вхідне звернення *e* перетворюється на результат обробки, що включає визначений intent *y*, множину вилучених полів *F*, результат верифікації *V*, чернетку відповіді *R* та інтегральну оцінку впевненості *C*, де *e* – вхідне звернення; *y* – визначений тип наміру; *F* – множина вилучених полів; *V* – результат верифікації; *R* – чернетка відповіді; *C* – інтегральна оцінка впевненості. Цей гібридний спосіб розглядає обробку звернення не лише як задачу класифікації, а як комплексний процес, що охоплює вилучення інформації, верифікацію та підготовку відповіді.

Отже, на основі результатів експериментального порівняння можна зробити висновок, що гібридний спосіб є не початковим припущенням, а результатом експериментально обґрунтованого синтезу сильних сторін детермінованого та генеративного підходів. Саме це і становить головний науковий результат дослідження.

Висновки та пропозиції. У статті виконано експериментальне порівняння двох базових стратегій автоматизованої обробки страхової кореспонденції – Traditional (Rules + ML) та LLM+RAG. Установлено, що детермінований підхід демонструє високу якість вилучення структурованих полів (Field Micro F1 = 96,0 %) та практично миттєву обробку (latency mean = 8 мс), тоді як генеративний підхід забезпечує кращу точність класифікації складних звернень (Intent Accuracy = 90,0 %) і кращі результати на перефразованих та PDF-орієнтованих кейсах.

На основі цих результатів обґрунтовано гібридний спосіб автоматизованої обробки страхової кореспонденції, у якому Rules-Based та ML-рівні використовуються як основний контур, а LLM+RAG залучається лише у випадках недостатньої впевненості або підвищеної семантичної складності звернення. Такий спосіб дозволяє поєднати швидкодію, контрольованість, якісне вилучення і кращу стійкість до нетипових сценаріїв.

Перспективами подальших досліджень є розширення тестового набору, удосконалення механізмів вилучення даних зі складних PDF-документів, розвиток постверифікації фактів та уточнення каскадної логіки прийняття рішень у межах гібридного способу.

Список використаних джерел:

[1] Davenport, T. H., & Ronanki, R. (2018). Artificial intelligence for the real world. *Harvard Business Review*. https://hbr.org/2018/01/artificial-intelligence-for-the-real-world

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[2] Kleppmann, M. (2017). *Designing data-intensive applications*. O'Reilly Media.
[3] Robertson, S., & Zaragoza, H. (2009). The probabilistic relevance framework: BM25 and beyond. *Foundations and Trends in Information Retrieval, 3*(4), 333–389.
[4] Lewis, P., Perez, E., Piktus, A., Petroni, F., Karpukhin, V., Goyal, N., Küttler, H., Lewis, M., Yih, W.-t., Rocktäschel, T., Riedel, S., & Kiela, D. (2020). Retrieval-augmented generation for knowledge-intensive NLP tasks. *Advances in Neural Information Processing Systems, 33*, 9459–9474. https://proceedings.neurips.cc/paper/2020/file/6b493230205f780e1bc26945df7481e5-Paper.pdf
[5] Manning, C. D., Raghavan, P., & Schütze, H. (2008). *Introduction to information retrieval*. Cambridge University Press.
[6] Robertson, S., & Zaragoza, H. (2009). The probabilistic relevance framework: BM25 and beyond. *Foundations and Trends in Information Retrieval, 3*(4), 333–389.
[7] Vaswani, A., Shazeer, N., Parmar, N., Uszkoreit, J., Jones, L., Gomez, A. N., Kaiser, Ł., & Polosukhin, I. (2017). Attention is all you need. *Advances in Neural Information Processing Systems, 30*, 5998–6008.
[8] Jurafsky, D., & Martin, J. H. (2026). *Speech and language processing* (3rd ed. draft). Stanford University. https://web.stanford.edu/~jurafsky/slp3/
[9] Cockburn, A. (2005). *Hexagonal architecture*. https://alistair.cockburn.us/hexagonal-architecture/
[10] European Parliament and the Council of the European Union. (2016). *Regulation (EU) 2016/679 of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation)*. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng

HYBRID METHOD FOR AUTOMATED INSURANCE CORRESPONDENCE PROCESSING IN INFORMATION SYSTEMS

Dmytro Teliukov
Master degree student
epartment of Computer Modeling and Intelligent Technologies
Kharkiv National University of Radio Electronics, Ukraine
Zulfiia Imanhulova
PhD in Technical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Computer Modeling and Intelligent Technologies
Kharkiv National University of Radio Electronics, Ukraine

Summary. *The paper investigates the problem of automated insurance correspondence processing in information systems. Insurance requests are considered as a complex automation object due to unstructured text, attached documents, domain-specific terminology, linguistic variability, and strict requirements for accuracy and confidentiality. An experimental comparison of two basic approaches was carried out: the deterministic Traditional approach (Rules + ML) and the generative LLM+RAG approach. It was found that LLM+RAG provides better intent classification performance for complex cases, especially paraphrased and PDF-oriented requests, while Traditional significantly outperforms it in structured field extraction and processing speed. Based on the obtained results, a hybrid automated insurance correspondence processing method is proposed. It is designed as a cascade model where Rules-Based and Machine Learning layers serve as the main processing contour, while the LLM+RAG component is activated only for low-confidence or*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

semantically complex cases. The proposed method combines speed, controllability, reliable structured extraction, and improved robustness to non-typical scenarios.

Keywords: *insurance correspondence; automated request processing; hybrid method; Rules-Based approach; Machine Learning; Large Language Models; RAG.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

International scientific journal «Grail of Science» | № 67 (May 2026)
ISSN 2710–3056

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.084

ОПТИМІЗАЦІЯ ТА МІНІМІЗАЦІЯ ТЕСТОВИХ СЦЕНАРІЇВ ДЛЯ C++ БІБЛІОТЕК НА ОСНОВІ УДОСКОНАЛЕНИХ ЖАДІБНОГО ТА ДЕЛЬТА-ДЕБАГГІНГ АЛГОРИТМІВ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Коломійцев Олексій Володимирович
д-р техн. наук, професор, Заслужений винахідник України,
професор кафедри
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна

Гулевич Михайло Володимирович
аспірант кафедри
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна

Комаров Володимир Олександрович
канд. техн. наук, ст. дослідник, Заслужений винахідник України,
провідний науковий співробітник
Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, Україна

Катунін Альберт Миколайович
канд. техн. наук, ст. наук. спів.,
провідний науковий співробітник
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

Садовий Костянтин Віталійович
канд. техн. наук, доц.
начальник кафедри
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

Дмитрієнко Олександр Анатолійович
заступник начальника штабу
Державний науково-дослідний інститут випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки, Україна

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Кацуба Руслан Михайлович
старший науковий співробітник – старший інженер-випробувач
Державний науково-дослідний інститут випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки, Україна

Жуйков Владислав Валерійович
науковий співробітник
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

Фелді Сергій Федорович
науковий співробітник
Навчально-науковий випробувальний полігон високотехнологічного озброєння та військової техніки, Україна

Ярославська Вікторія Вікторівна
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна

Гейко Максим Вікторович
аспірант кафедри
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна

Шульга Іван Сергійович
студент
Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", Україна

Анотація. *В статті представлено удосконалений жадібний алгоритм, у якому вибір дій тестового сценарію здійснюється з урахуванням їх майбутньої користі, яка визначена за очікуваним приростом гілкового покриття коду. За таким підходом усувається детермінованість класичного жадібного алгоритму, підвищується інформативність тестового сценарію та забезпечується збалансованість між збереженням гілкового покриття та стисненням тестового сценарію. Також, удосконалений алгоритм дельта-дебаггінг, який виконує групове видалення неунікальних дій тестового сценарію за внеском у гілкове покриття, що дозволяє суттєво знизити довжину тестового сценарію без втрати характеристик ефективності тестування. Розкрито сутність удосконалення обраних алгоритмів. Проведено оцінку ефективності удосконалених алгоритмів. Наведено графічний матеріал.*
Ключові слова: *тестовий сценарій, тестовий набір, C++ бібліотека, удосконалений алгоритм, математична модель, програмне забезпечення, оцінка ефективності.*

Вступ. Ефективне тестування забезпечує якість програмного забезпечення (ПЗ). Однак, під час розробки ПЗ швидко зростає об'єм тестових наборів (ТН). Накопичується надмірність, яка збільшує час на їх виконання,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

підвищує обчислювальні витрати та ускладнює їх підтримку. Отже, виникає необхідність у оптимізації та мінімізації тестових сценаріїв (ТС).

Відомі підходи щодо оптимізації ТН – це жадібні алгоритми та дельта-дебаггінг. Жадібні алгоритми – основані на покроковому відборі ТС, що забезпечує високий внесок у покриття. Вони використовуються як основна лінія для оцінки сучасних методів та алгоритмів.

Алгоритм дельта-дебаггінг – дозволяє скорочувати ТС, завдяки поетапного видалення частин ТС з перевіркою збереження необхідної поведінки. Однак, існуючі алгоритми є схильними до детермінованості та не враховують динамічних характеристик ТС.

Таким чином, оптимізація та мінімізація ТС для C++ бібліотек на основі удосконалених жадібного та дельта-дебаггінг алгоритмів, а також їх оцінка ефективності є актуальним науковим завданням.

Основна частина. Мінімізація ТС (Test Suite Minimization, TSM) є однією із задач у галузі програмного тестування. Сутність задачі полягає у пошуку піднабору ТС, який зберігає необхідне покриття (здатність виявляти дефекти ПЗ). Тому, сучасні методи TSM, основані на оптимізації покриття як багатокритеріальній задачі, у якій компроміс між точністю та швидкодією є основним чинником якості алгоритму.

Жадібні алгоритми (Greedy algorithms) – поширений інструмент для скорочення ТН. Сутність алгоритму полягає у покроковому виборі ТС, що дають

Дельта-дебаггінг (Delta Debugging) алгоритми – спрощує та локалізує вхідних дані, які викликають виникнення програмних збоїв, а також – мінімізує ТС. Класична версія алгоритму працює за принципом послідовного видалення частин ТС з перевіркою, чи зберігається необхідна поведінка.

Таким чином, класичні жадібні та дельта-дебаггінг алгоритми ефективні при зменшенні розміру та часу на виконання ТН. Однак, залишаються детермінованими та не використовують адаптивних стохастичних механізмів. Більшість існуючих удосконалень алгоритмів оптимізують лише структурне покриття, але не враховують семантичну значущість дій або взаємозалежність основних блоків, що знижує діагностичну цінність отриманих результатів для C++ бібліотек.

Подальшим вдосконаленням жадібних та дельта-дебаггінг алгоритмів є застосування навчання з підкріпленням (Reinforcement Learning, RL).

Отже, задачу формування ТС для C++ бібліотек без специфікацій API можливо записати як марковський процес прийняття рішень (Markov Decision Process, MDP), де ТС – будується крок за кроком, обираючи наступну функцію з допустимого простору API наступним чином:

$$\langle \mathcal{S}, \mathcal{A}, \mathcal{P}(\mathrm{s}'|\mathrm{s},\mathrm{a}),\ \mathcal{R}(\mathrm{s},\mathrm{a}),\ \gamma \rangle, \tag{1}$$

де $\mathcal{S}$ – множина станів, яка відповідає стан у s; $\mathcal{A}$ – множина допустимих дій у стані s; $\mathcal{P}(s'|s,a)$ – функція ймовірності переходу до нового стану після виконання дії a у стані s; $\mathcal{R}(s,a)$ – функція винагороди, яка надається за дію a у стані s; $\gamma \in (0,1)$ – коефіцієнт дисконтування.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Задачу формування ТС можливо записати наступним чином. ТС довжини $n \in \mathbb{N}$, який формується, може бути представлений як впорядкована послідовність дій ТС:

$$S = (a_1, a_2, \dots, a_n), \tag{2}$$

де $a_i \in \mathcal{A}$*– виклики API бібліотеки з множини* $\mathcal{A}$.

Для керування процесом формування ТС, використовується покриття базових блоків (basic-block coverage) як евристика. Для кожної дії a, яка виконується у префіксі сценарію $S_{1:t}$, де $t \in \mathbb{N}$ – це поточний крок формування ТС, визначається множина блоків $BB(S_{1:t})$.

За умови, якщо остання дія відкрила блок, що до цього ніколи не виконувався, то дія відкриває унікальний основний блок виконання ПЗ. Індикатор унікальності можливо записати наступним чином:

$$u_t(a) = \begin{cases} 1, & \text{якщо } BB(S_{1:t})/BB(S_{1:t-1}) \neq \emptyset \\ 0, & \text{якщо } BB(S_{1:t})/BB(S_{1:t-1}) = \emptyset \end{cases}. \tag{3}$$

За зростанням покриття гілок можливо визначити миттєву корисність дії a на кроці t наступним чином:

$$g_t(a) = Cov(S_{1:t} \oplus a) - Cov(S_{1:t}). \tag{4}$$

Миттєва корисність дорівнює кількості нових гілок, які відкриються за додаванням дії a на поточному кроці.

Задачу мінімізації довжини ТС при збільшенні (збереженні) гілкового покриття можливо записати наступним чином. Потрібно знайти найкоротший ТС S' на основі оригінального ТС S_{orig}, який задовольняє заданій величині характеристики гілкового покриття:

$$\begin{cases} \min\limits_{S' \in \mathcal{A}} Len(S') \\ Cov(S') \geq Cov(S_{orig}) \end{cases}.$$

Дана формалізація є задачею створення ТС або – задачею багатокритеріальної оптимізації.

Використання жадібних алгоритмів дозволяє мінімізувати ТС. Сутність мінімізації полягає у виборі дії на кожному кроці створення ТС, яка забезпечує найбільший безпосередній приріст покриття. При цьому, покриття обчислюється за різними критеріями. Тобто, на кожному кроці t жадібного алгоритму обчислюється миттєва корисність кожної ще не використаної дії за (4). Далі, обирається дія з максимальною миттєвою корисністю:

$$a' = \underset{a \in \mathcal{A}_t}{argmax}\, g_t(a). \tag{5}$$

За умови, якщо $g_t(a') = 0$, то алгоритм завершує роботу, оскільки жодна з дій не дозволяє розширити гілкове покриття. У іншому випадку, обрана дія додається до сценарію та процес продовжується до досягнення оригінального покриття або до зупинки за іншим критерієм (обмеження на довжину ТС).

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Псевдокод класичного жадібного алгоритму наведено на рис. 1.

До основних недоліків класичного жадібного алгоритму можливо віднести наступні:

– локальні плато – за умови, якщо жодна з доступних дій не дає приросту покриття безпосередньо на поточному кроці, то алгоритм зупиняється, що призводить до втрати можливості досягти вищого покриття (яке відкривається лише після виконання певної «проміжної» дії);

– детермінізм та відсутність диверсифікації – алгоритм обирає найкращу дію за миттєвим приростом, що робить його схильним до потрапляння у пастку локальних максимумів та обмежує різноманітність побудованих ТС;

– ігнорування додаткової інформації – алгоритм не використовує допоміжної інформації про корисні дії (не враховує, що деякі дії можуть відкривати нові базові блоки виконання програми, які згодом призведуть до зростання покриття гілок).

Таким чином, класичний жадібний алгоритм обмежений тим, що на кожному кроці він відбирає лише дію з максимальним миттєвим приростом покриття гілок. За умови, якщо усі доступні дії мають нульовий приріст, то алгоритм зупиняється, навіть якщо деякі з них могли б відкрити нові можливості для майбутнього покриття. Дане обмеження призводить до стагнації на локальних плато.

Алгоритм 1. Класичний жадібний алгоритм.

Вхідні дані:

S_{orig} – оригінальний ТС.

Вихідні дані:

S_{out} – сформований ТС.

Тіло алгоритму:

1. $S_{out} \leftarrow \emptyset$
2. $\mathcal{A} \leftarrow Extract(S_{orig})$
3. $Cov_{cur} \leftarrow \emptyset$
4. $Cov_{orig} \leftarrow Cov(S_{orig})$
5. *repeat*
6. $Gain_{best} \leftarrow 0$
7. $a' \leftarrow$ None
8. *foreach* $a \in \mathcal{A} \backslash S_{out}$ *do*
9. *local* $g(a) \leftarrow Cov(S_{out} \oplus a) - Cov_{cur}$
10. *if* $g(a) > Gain_{best}$ *then*
11. $Gain_{best} \leftarrow g(a)$
12. $a' \leftarrow a$
13. *end if*
14. *if* $a' =$ None *or* $Gain_{best} = 0$ *then*
15. *break*
16. *end if*
17. *end foreach*
18. $S_{out} \leftarrow S_{out} \oplus a$
19. $Cov_{cur} \leftarrow Cov(S_{out})$
20. *until* $Cov_{cur} < Cov_{orig}$
21. *return* S_{out}

Рис. 1. Псевдокод класичного жадібного алгоритму формування ТС

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Запропоновано удосконалений жадібний алгоритм, який вирішує дане обмеження та комбінує два параметри:

1) миттєвий приріст гілкового покриття $g_t(a)$;

2) майбутню корисність дії $f_t(a)$, яка оцінюється на основі появи нових унікальних базових блоків, після виконання даної дії.

Сутність удосконалення жадібного алгоритму полягає у тому, що, якщо дія не збільшує покриття гілок у даний час, то вона може стати «ключем», після якого інші дії починають давати приріст. Отже, на кожному кроці удосконалений алгоритм оцінює зважений бал дії наступним чином:

$$F_t(a) = g_t(a) + \lambda \cdot f_t(a)\,, \tag{6}$$

де $\lambda \in [0;1]$ *– вага, яка визначає пам'ять про майбутню користь дій ТС.*

За умови, якщо виконання $S_{1:t} \oplus a$ породжує нові базові блоки, що не з'являлись раніше, то отримується індикатор унікальності дії $u_t(a) \in \{0,\ 1\}$. Припущення, що після дії a, з'явилась деяка множина дій можливо записати у наступному вигляді:

$$\mathcal{N}(a) = \{b \in \mathcal{A} | u_t(b) = 1\}, \tag{7}$$

де $u_t(b) = 1$ *– означає, що дія* a *є «ключем».*

Для даних дій зберігається майбутня користь дії $f_t(a)$, яка оновлюється за наступним правилом:

$$f_t(a) \leftarrow max(f_t(a), \underset{b \in \mathcal{N}(a)}{max} F_t(b)). \tag{8}$$

Отже, обрано оновлення майбутньої користі за принципом максимального значення. Оскільки, для задачі формування ТС важливим є факт того, що дія хоча б один раз відкрила нові унікальні базові блоки виконання програми. Використання максимального значення – гарантує збереження найсильнішого спостереженого впливу дії, робить алгоритм стійкішим та спрощує його збіжність без потреби у додаткових параметрах. При цьому, на кожній ітерації алгоритму формується множина кандидатів $\mathcal{A}_{cand} \in \mathcal{A}$, яка включає усі дії a, для яких виконується: $u_t(a) = 1$ або $F_t(a) > 0$. Диверсифікацію алгоритму можливо здійснити за формулою softmax, яка забезпечує вибір наступної дії:

$$P_t(a) = \frac{e^{F_t(a)/\tau}}{\sum_{a^* \in \mathrm{A}_{cand}} e^{F_t(a^*)/\tau}}, \tag{9}$$

де τ *– коефіцієнт, який керує балансом між жадібним вибором та дослідженням майбутньої користі дій ТС.*

Псевдокод удосконаленого жадібного алгоритму наведено на рис. 2.

Таким чином, удосконалений жадібний алгоритм враховує майбутню користь дій та перевершує класичний жадібний алгоритм при формуванні ТС.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Завдяки збереженню інформації про дії, які відкривають доступ до нових унікальних станів, удосконалений алгоритм має високе покриття гілок та формує коротші і ефективні ТС, у порівнянні з класичним алгоритмом.

Класичний дельта-дебаггінг алгоритм є одним із найпоширеніших алгоритмів, який мінімізує ТС. Сутність алгоритму полягає у поступовому видаленні частин ТС та перевірці, чи зберігається бажана властивість, відтворення помилки або покриття коду. За умови, якщо скорочений ТС залишається валідним, то вилучені кроки вважаються надлишковими та відкидаються. Отже, алгоритм працює за принципом поділу на підмножини.

Нехай вхідний ТС містить n дій. Тоді, алгоритм починає роботу з розбиття множини дій на два блоки та перевіряє, чи зберігається покриття після видалення одного з них. Тобто, за умови, якщо так, то відкидає блок, а за умови, якщо ні, то ділить на дрібніші частини та повторює процес.

Алгоритм гарантує поступову мінімізацію ТС до підмножини, яка забезпечує необхідний результат. Псевдокод класичного алгоритму наведено на рис. 3, а додаткова процедура до алгоритму представлена на рис. 4.

До основних недоліків класичного алгоритму дельта-дебаггінгу можливо віднести наступні:

Алгоритм 2. Жадібний алгоритм з урахуванням майбутньої користі

Вхідні дані:
S_{orig} – оригінальний ТС.
λ – вага майбутньої користі.
τ – коефіцієнт softmax вибору дії.
υ – кількість кращих кандидатів для вибору.
Вихідні дані:
S_{out} – сформований ТС.
Тіло алгоритму:
1. $S_{out} \leftarrow \emptyset$, $\mathcal{A} \leftarrow Extract(S_{orig})$
2. $Cov_{orig} \leftarrow Cov(S_{orig})$
2. *foreach* $a \in \mathcal{A}$ *do* $f_t(a) \leftarrow 0$ *end*
3. repeat
4. $\mathcal{A}_{cand} \leftarrow \emptyset$
5. *foreach* $a \in \mathcal{A} \backslash S_{out}$ *do*
6. $g_t(a) \leftarrow Cov(S_{out} \oplus a) - Cov(S_{out})$
7. *if* $g_t(a) > 0$ or $f_t(a) > 0$ *then*
8. $F_t(a) = g_t(a) + \lambda \cdot f_t(a)$
9. $\mathcal{A}_{cand} \leftarrow \mathcal{A}_{cand} \cup \{a\}$
10. *end if*
11. *end foreach*
12. *if* $\mathcal{A}_{cand} = \emptyset$ *then break*
13. *foreach best* υ *candidates* $a \in \mathcal{A}_{cand}$ *do*
14. $P_t(a) \leftarrow$ Equation_8$\left(a, \tau\right)$
15. *end foreach*
16. $a' \sim P_t(a)$
17. $S_{out} \leftarrow S_{out} \oplus a'$
18. *foreach* $b \in \mathcal{A} \backslash S_{out}$ *do*
19. $F_t(b) \leftarrow g_t(b) + \lambda \cdot f_t(b)$
20. *if* $u_t(b) = 1$ *and* $F_t(b) > 0$ *then*
21. $f_t(a) \leftarrow \max\left(f_t(a), F_t(b)\right)$
22. *end if*
23. *end foreach*
24. *until* $Cov(S_{out}) < Cov_{orig}$
25. *return* S_{out}

Рис. 2. Псевдокод удосконаленого жадібного алгоритму формування ТС

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Алгоритм 3. Класичний алгоритм дельта-дебаггінг мінімізації ТС

Вхідні дані:

S_{orig} – оригінальний ТС.

Вихідні дані:

S_{out} – мінімізований ТС.

Тіло алгоритму:

1. $Cov_{orig} \leftarrow Cov(S_{orig})$
2. $S_{out} \leftarrow S_{orig}$
3. $g \leftarrow 2$
4. *while* $Len(S_{out}) \geq 2$ *do*
5. $\{S_1, \ldots, S_n\} \leftarrow$ PartitionContinous(S_{out}, g)
6. *local* $success \leftarrow false$
7. *for* $i \leftarrow 1$ *to* g *do*
8. $S_{trial} \leftarrow S_{out} \backslash S_i$
9. *if* $Cov(S_{trial}) \geq Cov_{orig}$ *then*
10. $S_{out} \leftarrow S_{trial}$
11. $g \leftarrow \max(g-1, 2)$
12. $success \leftarrow true$
13. *break*
14. *end if*
15. *end for*
16. *if* $success$ *then continue*
17. *for* $i \leftarrow 1$ *to* g *do*
18. $S_{trial} \leftarrow S_i$
19. *if* $Cov(S_{trial}) \geq Cov_{orig}$ *then*
20. $S_{out} \leftarrow S_{trial}$
21. $g \leftarrow \max(g-1, 2)$
22. $success \leftarrow true$
23. *break*
24. *end if*
25. *end for*
26. *if* $success$ *then continue*
27. *if* $g \geq Len(S_{out})$ *then*
28. *break*
29. *else*
30. $g \leftarrow min\left(2 \cdot g, Len(S_{out})\right)$
31. *end if*
32. *end while*
33. *return* S_{out}

Рис. 3. Псевдокод класичного алгоритму дельта-дебаггінг мінімізації ТС

– висока кількість перевірок – для кожного рівня розбиття необхідно тестувати усі блоки та їх комплементи, що призводить до значної кількості викликів програми вимірювання гілкового покриття та робить алгоритм повільним на великих ТС;

– неефективність на довгих ТС – за наявності сотень (тисяч) дій алгоритм може витратити багато ітерацій, перш ніж досягне скорочення, особливо тоді, коли є непотрібні дії ТС, які розташовані розріджено;

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

– нерівномірність деталізації – поділ на задану кількість блоків з подальшим збільшенням (зменшенням) зернистості поділу не завжди відповідає реальній структурі ТС, завдяки чому алгоритм може робити зайві кроки там, де простіше було б відразу видаляти групи суміжних дій.

Процедура 1. Процедура розбиття сценарію на послідовні блоки $PartitionContinous$.

Вхідні дані:
S – послідовність дій.
n – бажана кількість блоків.
Вихідні дані:
$\{S_1, \ldots, S_n\}$ – суміжні блоки без перетинів.
Тіло процедури:
1. $Len_s \leftarrow Len(S)$
2. $n \leftarrow min(n,\ Len_s)$
3. $Len_{base} \leftarrow$ floor $\left(Len_s \,/\, n\right)$
4. $Len_{rem} \leftarrow$ mod $\left(Len_s \,/\, n\right)$
5. $base \leftarrow 1$
6. *for* $i \leftarrow 1$ *to* n *do*
7. *local* $size \leftarrow base + (i \leq Len_{rem}\ ?\ 1 : 0)$
8. $S_i \leftarrow CutS, base, -1$
9. $base \leftarrow base + size$
10. *end for*
11. *return* $\{S_1, \ldots, S_n\}$

Рис. 4. Псевдокод процедури розбиття ТС на послідовні блоки дій ТС

Удосконалений варіант алгоритму дельта-дебаггінгу мінімізації ТС поєднує класичне видалення елементів за стратегією множинного видалення дій та урахування унікальності базових блоків. Отже, за алгоритмом для кожної дії a_i розраховується множина унікальних базових блоків програми:

$$U(a_i) = \{q \in B(a_i) \mid q \notin \bigcup_{j \neq i} B(a_j)\}, \tag{10}$$

де $B(a_i)$ *– множина базових блоків програми покритих дією* a_i.

За умови, якщо $U(a_i) \neq \emptyset$, то дія позначається як захищена та не потрапляє до кандидатів на видалення поточної ітерації алгоритму. На кожній ітерації алгоритм формує підмножини дій без захищених елементів. Підмножини, видалення яких не зменшує покриття нижче базового рівня, видаляються остаточно. Удосконалений алгоритм керується коефіцієнтом $g \in \mathbb{R}$ – коефіцієнт зернистості, який визначає кількість підмножин, на які розбивається вхідна послідовність дій. На початкових ітераціях алгоритму це дозволяє виконувати грубіші спроби видалення, а у випадку невдачі – коефіцієнт зернистості поступово збільшується, забезпечуючи більш дрібнозернисте розбиття. Такий підхід дозволяє балансувати між швидкістю мінімізації та її ефективністю.

Псевдокод удосконаленого алгоритму наведено на рис. 5.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Алгоритм 4. Удосконалений алгоритм дельта-дебаггінг мінімізації ТС

Вхідні дані:

S_{orig} – оригінальний ТС.

$g_0 \in (0, 1)$ – коефіцієнт зернистості.

g_{min} – мінімальна зернистість.

Вихідні дані:

S_{out} – мінімізований ТС.

Тіло алгоритму:

1. $Cov_{orig} \leftarrow Cov(S_{orig})$
2. $S_{out} \leftarrow S_{orig}$
3. $g \leftarrow g_0$
4. $st \leftarrow \max\left(Len(S_{out}) \cdot g,\ g_{min}\right)$
5. *while* $st \geq 1$ *do*
6. $P \leftarrow ComputeProtected(S_{out})$
7. *local* $i \leftarrow 1$
8. *while* i $\leq Len(S_{out})$ *do*
9. *local* $S_{batch} \leftarrow \emptyset$
10. $j \leftarrow i$
11. *while* $Len(B) <$ step *and* $j \leq Len(S_{out})$ *do*
12. *if* $j \notin P$ *then*
13. $S_{batch} \leftarrow B \cup \{a_j\}$
14. *end if*
15. $j \leftarrow j + 1$
16. *end while*
17. $S_{trial} \leftarrow S_{out} \setminus S_{batch}$
18. *if* $Cov(S_{trial}) \geq Cov_{orig}$ *then*
19. $S_{out} \leftarrow S_{trial}$
20. $P \leftarrow ComputeProtected(S_{out})$
21. *else*
22. $i \leftarrow j$
23. *end if*
24. *end while*
25. $st \leftarrow max(st / 2,\ g_{min})$
26. *end while*
27. *return* S_{out}

Рис. 5. Псевдокод удосконаленого алгоритму дельта-дебаггінг мінімізації ТС з урахуванням унікальності покриття базових блоків програми

Процедуру формування множини захищених дій наведено на рис. 6.

Удосконалений алгоритм має переваги над класичним дельта-дебаггінгом у задачі формування ТС для C++ бібліотек завдяки адаптивному керуванню значенням коефіцієнта g та врахуванню унікальності дій ТС за допомогою обчислення покриття базових блоків виконання програми. Використання змінної зернистості в алгоритмі дозволяє спочатку швидко відсіювати великі непотрібні фрагменти ТС, а потім – поступово переходити до

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

точного локального аналізу, що забезпечує баланс між швидкістю мінімізації та якістю кінцевого результату. Отже, врахування дій із унікальним внеском у покриття базових блоків запобігає втраті критичних елементів ТС. Дана комбінація дозволяє стискати ТС без зниження рівня покриття (у випадках довгих та надлишкових ТС).

Процедура 2. Процедура формування множини дій за унікальним внеском у покриття базових блоків програми $ComputeProtected$

Вхідні дані:

S – послідовність дій.

Вихідні дані:

P – множина «захищених» дій.

Тіло процедури:

1. $P \leftarrow \emptyset$
2. *for* $j = 1$ *to* $Len(S)$ *do*
3. *if* $U(a_j) \neq \emptyset$ *then*
4. $P \leftarrow P \cup \{a_j\}$
5. *end if*
6. *end for*
7. *return* P

Рис. 6. Псевдокод процедури формування множини «захищених» дій

Представити ТН C++ бібліотеки можливо як впорядковану послідовність ТС наступним чином:

$$TS = (S_1, S_2, \dots, S_m), \quad (11)$$

де m *– кількість ТС у ТН.*

Оцінку ефективності алгоритмів оптимізації ТС можливо здійснити за трьома основними метриками.

1. Коефіцієнт збереження покриття (Retention of Coverage, RC) – оцінює приріст гілкового покриття ТН, що відображає втрату (збереження) ефективності тестування наступним чином:

$$RC = \frac{Cov(TS_{out})}{Cov(TS_{orig})}, \quad (12)$$

де $Cov(TS_{out})$ *– покриття ТН після оптимізації;* $Cov(TS_{orig})$ *– покриття оригінального ТН.*

2. Коефіцієнт стиснення (Compression Ratio, CR) – оцінює зменшення кількості інструкцій ТН наступним чином:

$$CR = \frac{\left(Len(TS_{orig}) - Len(TS_{out})\right)}{Len(TS_{orig})}, \quad (13)$$

де $Len(TS_{orig})$ *– кількість інструкцій оригінального ТН;* $Len(TS_{out})$ *– кількість інструкцій ТН після оптимізації.*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

3. Коефіцієнт збереження часу (Execution Cost Reduction, ECR) – оцінює зменшення часу на виконання ТН наступним чином:

$$ECR = \frac{\left(T(TS_{orig}) - T(TS_{out})\right)}{T(TS_{orig})}, \quad (14)$$

де $T(TS_{orig})$ *– час на виконання оригінального ТН;* $T(TS_{out})$ *– час на виконання ТН після оптимізації.*

Оцінка ефективності удосконалених алгоритмів. Обрано дві C++ бібліотеки з відкритим кодом, які різняться за масштабом та структурною складністю. У табл. 1. представлено основні характеристики обраних C++ бібліотек, де:

– API – кількість публічних функцій;
– LoC – кількість рядків у вихідному коді;
– m – кількість тестових сценаріїв у ТН;
– IC – загальна кількість інструкцій у ТН;

Таблиця 1

Характеристики C++ бібліотек

Бібліотека	API	LoC	m	IC	BC, %	Avg. CCN
Bitmap PlusPlus	33	760	7	71	27,0	2,5
Hjson	122	3936	57	1259	36,1	5,4

– BC – гілкове покриття ТН;
– Avg.CCN – середня цикломатична складність функцій бібліотеки.

Використано утиліту *lizard* для аналізу кількості рядків коду та цикломатичної складності. Оцінку проведено на робочій станції з наступними характеристиками: процесор Intel Core i7 (6 ядер, 2.6 ГГц) та оперативна пам'ять 16 Гб. За допомогою AppleClang 15.0.0 (LLVM 15) здійснено компіляцію бібліотек та ТС з увімкненими параметрами профілювання покриття:

-fprofile-instr-generate fcoverage-mapping.

Збір та аналіз покриття здійснено за утилітою:

llvm-profdata та *llvm-cov*.

Механізм збору інформації використано для ідентифікації базових блоків, що активовані під час виконання кожної дії ТС:

__llvm_profile_instrument_target.

Отже, зібрані дані перетворено у двійкові вектори покриття, які асоціюються з відповідними діями ТС.

Використано дві групи конфігурацій алгоритмів та два базові алгоритми для проведення порівняльного аналізу:

– конфігурації удосконаленого жадібного алгоритму формування ТС (GRR-TD1, GRR-TD2, GRR-TD3), які реалізують Алгоритм 2;

– конфігурації удосконаленого алгоритму дельта-дебаггінгу оптимізації ТС (DSL-FM1, DSL-FM2, DSL-FM3), які реалізують Алгоритм 4;

– конфігурація класичного жадібного алгоритм формування ТС (GR), яка реалізує Алгоритм 1;

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

– конфігурація класичного алгоритму дельта-дебаггінг мінімізації ТС (DSL), яка реалізує Алгоритм 3.

Проведено послідовно 100 незалежних математичних моделювань для кожного ТС з ТН цільових C++ бібліотек для кожної конфігурації алгоритму.

У табл. 2 представлено конфігурацію удосконаленого жадібного алгоритму формування ТС.

Таблиця 2

Конфігурації удосконаленого жадібного алгоритму оптимізації ТС

Конфігурація	Вага майбут. користі, λ	Розмір множ. канд. υ	Параметр Softmax, τ
GRR-TD1	0,35	3	1,5
GRR-TD2	0,65	4	1,5
GRR-TD3	0,9	5	1,5

За табл. 2 встановлено, що значення параметра τ у механізмі softmax вибору дій зафіксовано на рівні 1,5, що обґрунтовано компромісом між жадібністю та можливістю дослідити вплив майбутньої користі.

У табл. 3. представлено конфігурацію удосконаленого алгоритму дельта-дебаггінг мінімізації ТС

Таблиця 3

Конфігурації удосконаленого алгоритму дельта-дебаггінг мінімізації ТС

Конфігурація	Коефіцієнт зернистості, g_0	Мінімальна зернистість, g_{min}
DSL-FM1	0,20	5
DSL-FM2	0,25	3
DSL-FM3	0,30	1

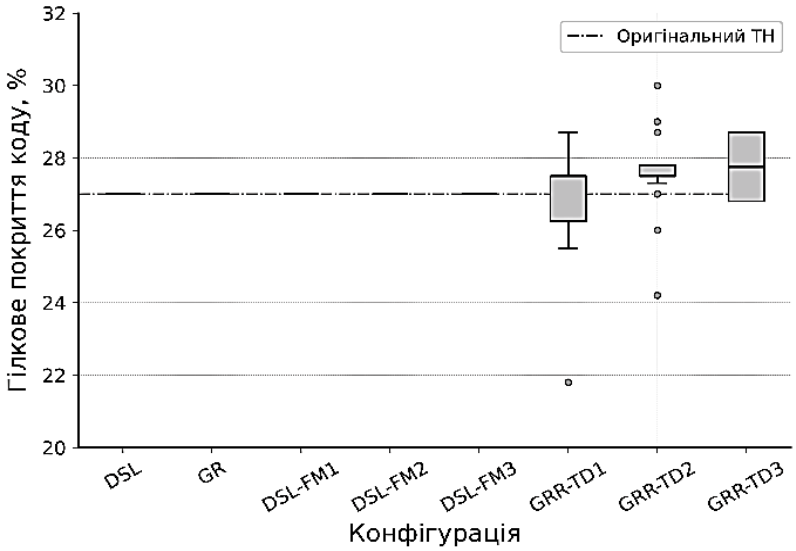
За результатами математичного моделювання отримано розподіл показників гілкового покриття коду у залежності від конфігурації алгоритму оптимізації ТС для C++ бібліотек BitmapPlusPlus та Hjson, який наведено на рис. 7. Рівень покриття оригінального ТН позначає пунктирна лінія.

На рис. 7а наведено розподіл покриття для бібліотеки BitmapPlusPlus, який вказує на те, що класичні алгоритми DSL та GR, а також усі конфігурації DSL-FM зберігають початковий рівень гілкового покриття. Однак, удосконалені конфігурації GRR-TD демонструють більшу варіативність результатів та підвищене медіанне покриття. Таким чином, врахування майбутньої корисності дій дозволяє алгоритму компенсувати втрату покриття під час скорочення ТС та підвищити досяжність гілок.

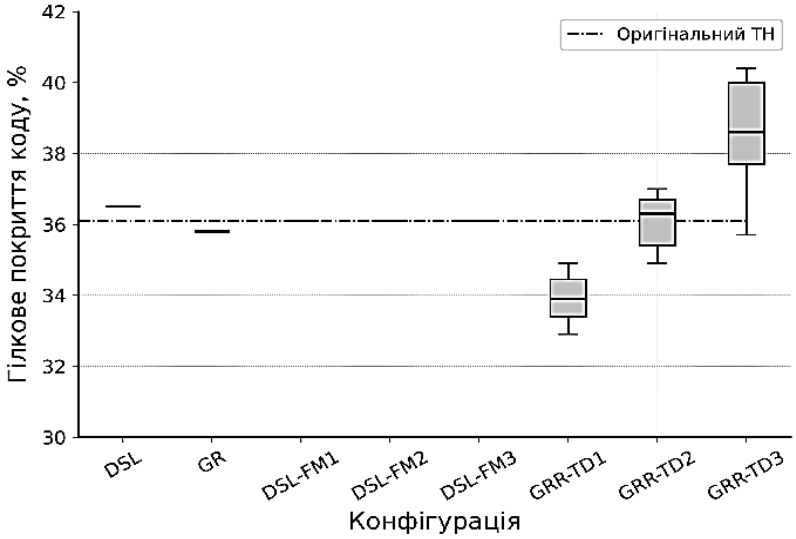
На рис. 7б наведено розподіл покриття для бібліотеки Hjson, який вказує на те, що базова конфігурація DSL незначно перевищує оригінальний рівень покриття, у той час як GR – демонструє невелике його зниження. Удосконалені конфігурації GRR-TD забезпечують зростання покриття – медіанні значення поступово збільшуються з ростом параметра λ, що регулює вагу майбутньої користі дій ТС. Таким чином, алгоритм здатен ефективно відтворювати шляхи

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

виконання у складних C++ бібліотеках з високою кількістю умовних переходів та глибокими стеками викликів функцій.

а)

б)

Рис. 7. Розподіл показників гілкового покриття коду у залежності від конфігурації алгоритму оптимізації ТС для бібліотек BitmapPlusPlus (а) та Hjson (б)

За отриманими даними можливо стверджувати, що на рівні розподілу покриття можливо спостерігати стабільність DSL та адаптивну поведінку удосконалених GRR-TD конфігурацій, які підвищують гілкове покриття коду зі зростанням складності середовища тестування.

За результатами математичного моделювання отримано залежність коефіцієнта стиснення ТС від конфігурації алгоритмів для бібліотек BitmapPlusPlus та Hjson, що наведено на рис. 8, де темні відрізки на стовпчиках відображають стандартну похибку.

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

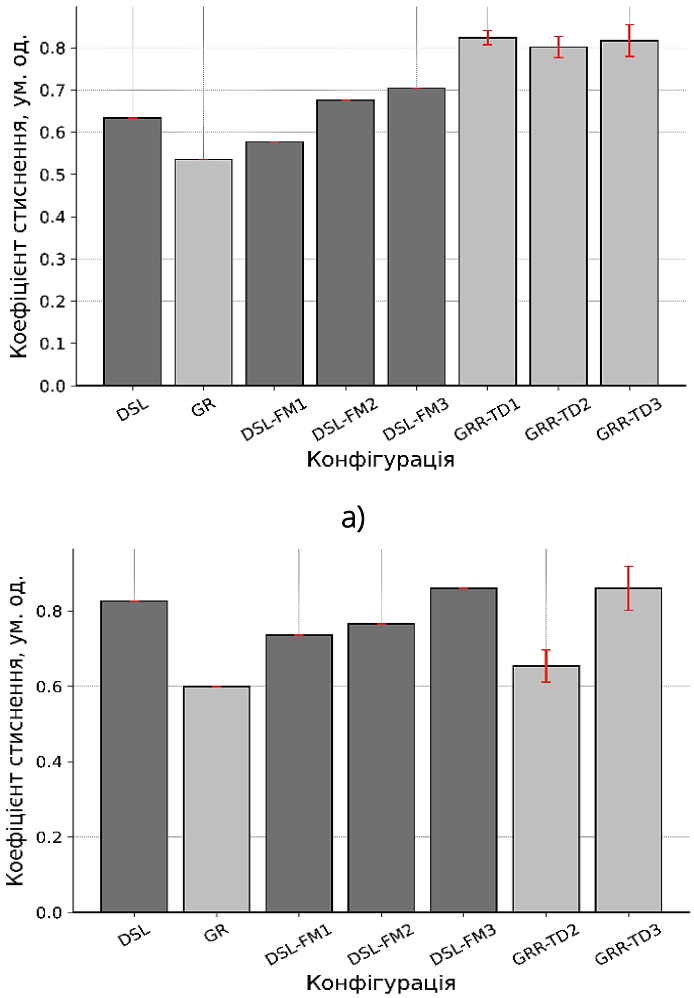

Рис. 8. Коефіцієнт стиснення у залежності від конфігурації оптимізації ТС для бібліотек BitmapPlusPlus (а) та Hjson (б)

На рис. 8а для бібліотеки BitmapPlusPlus спостерігається стабільне зростання коефіцієнта стиснення від основних конфігурацій (DSL та GR) до удосконалених (DSL-FM та GRR-TD). Отже, значення підвищуються від 0,63 до 0,86, що свідчить про збільшення стиснення ТС. Ефективними виявляються конфігурації жадібного формування з урахуванням майбутньої користі дій (GRR-TD), які забезпечують не лише найбільший коефіцієнт стиснення, а й високий ступінь збільшення гілкового покриття коду.

На рис. 8б для бібліотеки Hjson результати є більш варіативними. Основний DSL – показує високий коефіцієнт стиснення (~0,83), тоді як GR – значно нижчий (~0,6), що пояснюється складнішою структурою викликів API у обраній бібліотеці та основними недоліками жадібного алгоритму. Удосконалені конфігурації DSL-FM – поступово підвищують коефіцієнт стиснення до 0,86 та демонструють високу ефективність фільтрації неінформативних дій.

Для конфігурацій GRR-TD отримано наступні результати:

– GRR-TD1 – не представлена на графіку за нездатністю забезпечити адекватний рівень гілкового покриття;

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

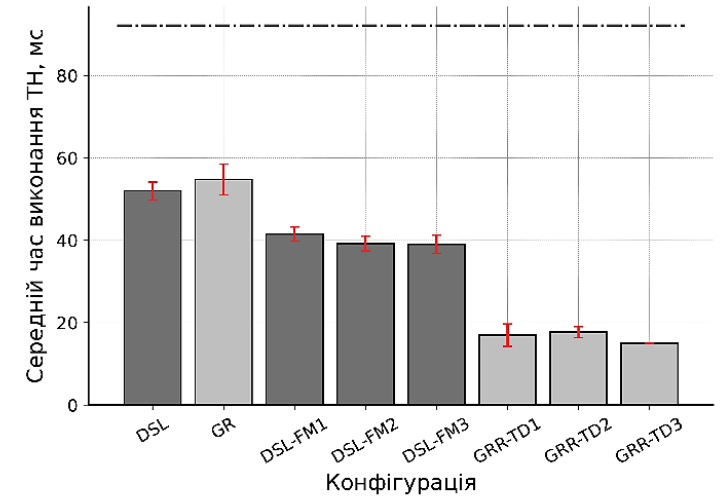
– GRR-TD2 – досягає кращого стиснення ТС ніж класичний GR, хоча характеризується збільшенням похибки стиснення;

– GRR-TD3 – характеризується найвищим значенням коефіцієнта стиснення ТС (0,86), хоча з великою похибкою.

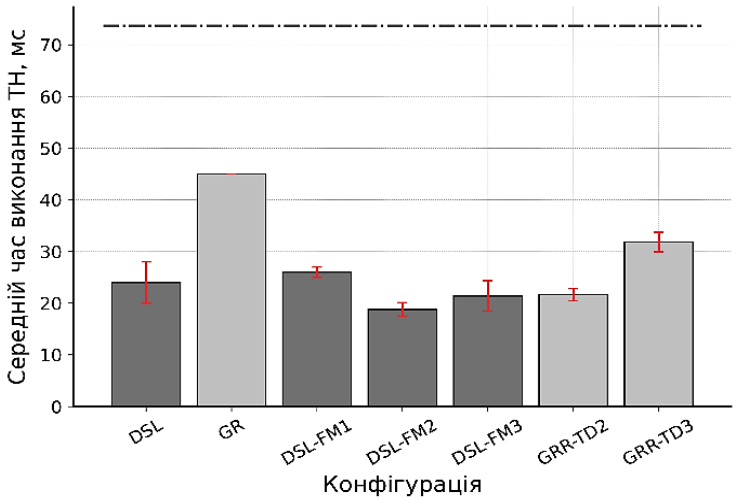
На рис. 9. наведено результати аналізу часу на виконання ТН, які демонструють середній час на виконання ТН за різними конфігураціями під час тестування цільових бібліотек. Темні відрізки на стовпчиках – відображають стандартну похибку, а пунктирна лінія – відповідає часу на виконання оригінального ТН, який використано як орієнтир.

На рис. 9а можливо стверджувати, що для бібліотеки BitmapPlusPlus спостерігається зменшення часу на виконання від основних конфігурацій (DSL та GR) до удосконалених конфігурацій (DSL-FM та GRR-TD). При цьому, середній час на виконання знижується з 92 мс до 20 мс (більше, ніж у три рази).

На рис. 9б спостерігається аналогічна тенденція для бібліотеки Hjson, де час на виконання скорочується (більш, ніж у двічі).

а)

б)

Рис. 9. Середній час на виконання ТН у залежності від конфігурації оптимізації ТС для бібліотек: BitmapPlusPlus (а) та Hjson (б)

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

При цьому, конфігурація GR має найбільший середній час (~45 мс), тоді як удосконалені конфігурації DSL-FM та GRR-TD2 – забезпечують нижчі показники – у межах від 19 мс до 25 мс.

Конфігурація GRR-TD3 має більший час (~32 мс), що може бути наслідком складнішої логіки перевірок під час виконання. Однак, вона є ефективнішою за основні (базові) конфігурації.

За результатами математичного моделювання отримано результати оцінки ефективності конфігурацій досліджуваних алгоритмів для C++ бібліотек BitmapPlusPlus (табл. 4) та Hjson (табл. 5).

Таблиця 4

Оцінка ефективності конфігурацій досліджуваних алгоритмів для бібліотеки BitmapPlusPlus

Конфіг.	RC	CR	ECR
DSL	1	0,63	0,34±0,013
GR	1	0,54	0,28±0,048
DSL-FM1	1	0,58	0,44±0,02
DSL-FM2	1	0,68	0,55±0,021
DSL-FM3	1	0,70	0,51±0,024
GRR-TD1	0,92±0,026	0,82±0,016	0,84±0.04
GRR-TD2	1,023±0,03	0,80±0,025	0,82±0,02
GRR-TD3	1,0285±0,038	0,82±0,037	0,86±0,001

Таблиця 5

Оцінка ефективності конфігурацій досліджуваних алгоритмів для бібліотеки Hjson

Конфіг.	RC	CR	ECR
DSL	1,012	0,83	0,61±0,07
GR	0,981	0,60	0,228±0,001
DSL-FM1	0,99	0,74	0,61±0,011
DSL-FM2	0,99	0,77	0,67±0,012
DSL-FM3	1	0,85	0,63±0,042
GRR-TD1	0,93±0,02	0,00	0,66±0,038
GRR-TD2	0,988±0,02	0,65±0,04	0,7±0,024
GRR-TD3	1,058±0,046	0,86±0,06	0,55±0,04

Отже, для бібліотеки BitmapPlusPlus (табл. 4) основні конфігурації DSL та GR – мають однакове збереження покриття (RC=1). Однак, невелике стиснення (CR=0,63 та 0,54) та низьке зменшення часу на виконання (ECR≈0,34 та 0,28). Удосконалені конфігурації DSL-FM – забезпечують покращення CR до 0,7 та збільшення ECR до 0,55, що свідчить про ефективне видалення надлишкових дій. При цьому, найкращі результати показують жадібні конфігурації з урахуванням майбутньої користі GRR-TD2 та GRR-TD3, які досягають максимальних значень: RC≈1,0285, CR≈0,82 та ECR≈0,86.

Таким чином, спостерігається динамічне скорочення ТС після досягнення оригінального гілкового покриття та забезпечення найбільшого зменшення часу на виконання ТН при повному збереженні ефективності тестування.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Аналогічним чином, для бібліотеки Hjson (табл. 5) конфігурація DSL – зберігає повне покриття (RC=1,012) та забезпечує високе зменшення часу на виконання (ECR≈0,61). Жадібна конфігурація GR – має менший коефіцієнт збереження покриття (RC=0,981) та нижчий коефіцієнт ECR≈0,228. Отже, має невелику ефективність. Конфігурації DSL-FM – показують значення коефіцієнтів ефективності, які знаходяться у наступних інтервалах:

$$RC \in [0{,}99;\ 1],\ CR \in [0{,}74;\ 0{,}85] \text{ та } ECR \in [0{,}63;\ 0{,}67].$$

Таким чином, отримані дані підтверджують їх ефективність у порівнянні з основними (базовими) конфігураціями. Для GRR-TD2 та GRR-TD3 – значення RC перевищують 1 (≈1,058), що означає підвищення гілкового покриття. Конфігурація GRR-TD2 – досягає найвищого показника ECR (у середньому 0,7), а GRR-TD3 – найвищого коефіцієнта стиснення (у середньому 0,86), але з великим розкидом значень.

Висновки. Таким чином, запропоновано удосконалені жадібний алгоритм формування (оптимізації) ТС та алгоритм дельта-дебаггінг мінімізації ТС. Проведено оцінку ефективності удосконалених алгоритмів.

Удосконалений жадібний алгоритм формування (оптимізації) ТС дозволяє підвищити коефіцієнт стиснення ТС з 0,63 до 0,86 та скоротити час на виконання ТН у ~2,5 рази, порівняно з класичним жадібним алгоритмом, при повному зростанні (збереженні) гілкового покриття з коефіцієнтом до 1,058.

Удосконалений алгоритм дельта-дебаггінг, порівняно з класичним алгоритмом, скорочує час на виконання ТН у ~1,5 рази, з коефіцієнтом стискання до 0,85 та повним збереженням покриття.

Отримані результати математичного моделювання оцінки ефективності удосконалених алгоритмів узгоджується з сучасними підходами до автоматизованого аналізу програмного коду в задачах забезпечення якості та безпеки ПЗ. Ефективна оптимізація ТС є важливою для задач виявлення вразливостей у смарт-контрактах та ПЗ високої безпеки, де використовуються методи машинного навчання та глибокого аналізу коду, а також для оцінки коректності та стійкості криптографічних механізмів у прикладному ПЗ.

Список використаних джерел:

[1] Гулевич М. CIDER: Інструмент автоматизації тестування C++ бібліотек. Системи управління, навігації та зв'язку. Полтава: Полтавський національний технічний університет ім. Кондратюка, 2024. Т.2. №76. С. 74–77. – https://doi.org/10.26906/sunz.2024.2.074.

[2] Гулевич М., Коломійцев О. Методики автоматизації генерації тестів для програмного забезпечення C++. Системи управління, навігації та зв'язку. Полтава: Полтавський національний технічний університет ім. Кондратюка, 2025. Т.2. №80. С. 102–107. – https://doi.org/10.26906/SUNZ.2025.2.102.

[3] Semenov S., Kolomiitsev O., Hulevych M., Mazurek P., Chernyk O. An Intelligent Method for C++ Test Case Synthesis Based on a Q-Learning Agent. Applied Sciences. 2025. Т.15. №8596. – https://doi.org/10.3390/app15158596.

[4] Hulevych M. (2025), "Evaluation of the effectiveness of the test scenarios forming method for C++ libraries based on a Q-learning agent", *Management Information Systems and Devises*, No. 4 (187). P. 20–46. DOI: https://doi.org/10.30837/0135-1710.2025.187.020.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[5] Коломійцев О.В., Гулевич М.В., Красношапка І.В., Коробецький О.В., Лернатович А.М., Бердочник А.Д., Чебаков О.М., Чемерис В.О., Шкорупський В.М., Чебакова О.Б., Воробйов О.Г. Особливості застосування методів автоматизованої генерації тестів для програмного забезпечення C++. *Грааль науки*. 2025. №54. С. 527–542. – https://doi.org/10.36074/grail-of-science.18.07.2025.

[6] Коломійцев О.В., Гулевич М.В., Собора А.І., Лільчицький В.І., Коломієць Б.І., Харченко О.Л., Ясинський О.М., Богдан С.І., Коломієць В.В., Трифоненко К.Ю., Хроль Л.О., Шендрик В.І. Особливості застосування розробленого інструменту CIDER для автоматизації тестування бібліотек програмного забезпечення, яке написано на мові програмування C++. *Грааль науки*. 2025. №55. С. 476–488. – https://doi.org/10.36074/grail-of-science.22.08.2025.

[7] Коломійцев О.В., Гулевич М.В., Меленті Д.О., Поринос Є.О., Каменецький В.В., Костащук М.М., Сапон В.І., Сургай В.І., Кушнір В.С., Рязанцев С.С., Хроль Л.О., Салогор В.В. Метод формування тестових сценаріїв для бібліотек програмного забезпечення, яке написано на мові програмування C++ на основі Q-learning агента. *ГРААЛЬ НАУКИ*: *міжнар. наук. журнал*. – Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2025. – No 56. – С. 329-352. – DOI 10.36074/grail-of-science.19.09.2025.

[8] Коломійцев О.В., Гулевич М.В., Чекунова О.М., Бречко В.О., Ячна І.Г., Василець Д.О., Бердочник А.Д., Лук'янов Д.А., Підлісний О.Д., Фелді С.Ф., Кувшинова О.С. Особливості підходів щодо автоматизованої генерації тестових сценаріїв. *ГРААЛЬ НАУКИ*: *міжнар. наук. журнал*. – Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2025. – No 57. – С. 576-596. – DOI 10.36074/grail-of-science.17.10.2025.

[9] Kolomiitsev, O., Hulevych, M., Dmitriiev, O., Levchenko, A., & Balabukha, O. (2026). Evaluation of the effecAtiveness of the enchanced greedyand delta-debugging test case optimization algorithms for C++ libraries. *INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND SCIENTIFIC SOLUTIONS FOR INDUSTRIES*, (1(35), 39–54. https://doi.org/10.30837/2522-9818.2026.1.039.

[10] Shmatko O., Kolomiitsev O., Rekova N., Kuchuk N., Matvieiev O. (2023), "Designing and Evaluating DL-Model for Vulnerability Detection in Smart Contracts", *Advanced Information Systems*, Vol. 7, No. 4, P. 41–51. DOI: https://doi.org/10.20998/2522-9052.2023.4.05

[11] Fedorchenko V., Yeroshenko O., Shmatko O., Kolomiitsev O., Omarov M. (2024), "Password Hashing Methods and Algorithms on the .NET Platform", *Advanced Information Systems*, Vol. 8, No. 4, P. 82–92. DOI: https://doi.org/10.20998/2522-9052.2024.4.11.

[12] Kozina, O. A., Panchenko, V. I., Kolomiitsev, O. V., Usik, V. V., Stratiienko, N. K., Safoshkina, L. V., & Kucherenko, Y. F. (2024). Data consistency protocol for multicloud systems. *International Journal of Cloud Computing*, *13*(1), 42-61. https://doi.org/10.1504/IJCC.2024.136284.

OPTIMIZATION AND MINIMIZATION OF TEST SCENARIOS FOR C++ LIBRARIES BASED ON IMPROVED GREEDY AND DELTA-DEBUGGING ALGORITHMS

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:
Oleksii Kolomiitsev
Doctor of Technical Sciences, Professor, Honored Inventor of Ukraine,
Professor of the Department
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Ukraine

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Mykhailo Hulevych
PhD student
National Technical University is the «Kharkiv Polytechnic Institute», Ukraine
Volodymyr Komarov
PhD, Senior Research, Honored Inventor of Ukraine,
Leading Researcher
Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technology
Albert Katunin
PhD, Senior Research Scientist,
Leading Researcher
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Ukraine
Kostiantyn Sadovyi
PhD, Associate Professor,
Head of the Department
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Ukraine
Oleksandr Dmytriienko
Deputy Chief of Staff
State Scientific Reserch Institute of Armament and Military Equipment Testing and Certification, Ukraine
Ruslan Katsuba
Senior Researcher – Senior Test Engineer
State Scientific Reserch Institute of Armament and Military Equipment Testing and Certification, Ukraine
Vladislav Zhuykov
Researcher
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Ukraine
Serhii Feldi
Researcher
Training and Research Testing Ground of High-Tech Armament and Military Equipment, Ukraine
Viktoriia Yaroslavska
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Ukraine
Maksym Heiko
PhD Student
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Ukraine
Ivan Shulga
Student
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine

Summary. *This paper presents an improved greedy algorithm in which the selection of test case actions is based on their future utility, which is determined by the expected increase in code branch coverage. This approach eliminates the determinism of the classical greedy algorithm, increases the informativeness of the test scenario, and ensures a balance between preserving branch coverage and compressing the test scenario. In addition, an improved delta-debugging algorithm has been developed that performs batch removal of non-unique actions in a test scenario based on their contribution to branch coverage, thereby significantly reducing the length of the test scenario without compromising testing efficiency. The essence of the improvements to the selected algorithms is revealed. The effectiveness of the improved algorithms is evaluated. Illustrative material is provided.*
Keywords: *test scenario, test suite, C++ library, improved algorithm, mathematical model, software, performance evaluation.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

International scientific journal «Grail of Science» | № 67 (May 2026)
ISSN 2710–3056

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.085

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БРЕГОВСЬКОЇ ДИФРАКЦІЇ ВИЩИХ ПОРЯДКІВ ДЛЯ СИНХРОНІЗАЦІЇ ПОЗДОВЖНІХ МОД ОДНОМОДОВОГО БАГАТОЧАСТОТНОГО ЛАЗЕРНОГО ВИПРОМІНЮВАННЯ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ БАГАТОКАНАЛЬНОЇ ПЕРЕДАЧІ ДАНИХ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Копилов Олександр Олексійович
канд. техн. наук, ст. наук. спів.,
професор кафедри
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

Коломійцев Олексій Володимирович
д-р техн. наук, професор, Заслужений винахідник України,
професор кафедри
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна

Любченко Олексій Вікторович
аспірант кафедри
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна

Вдовьонков Володимир Юрійович
канд. техн. наук, доц.,
доцент кафедри
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

Кійко Андрій Сергійович
канд. фіз.-мат. наук,
доцент кафедри
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Акулінін Гліб Васильович
канд. техн. наук, доц.,
доцент кафедри
Національний технічний університет України «Київській політехнічний інститут імені І. Сікорського», Україна

Клівець Сергій Іванович
канд. техн. наук,
науковий співробітник
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

Собора Анатолій Іванович
канд. техн. наук,
провідний науковий співробітник
Державний науково-дослідний інститут випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки, Україна

Лільчицький Вадим Ігорович
начальник науково-дослідного відділу
Державний науково-дослідний інститут випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки, Україна

Бєлоус Михайло Васильович
старший науковий співробітник
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

Бердочник Алла Дмитрівна
науковий співробітник
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

Венгер Світлана Анатоліївна
ад'юнкт кафедри
Національний університет оборони України, Україна

Анотація. *В статті розкрито особливості використання бреговської дифракції вищих порядків для синхронізації поздовжніх мод одномодового багаточастотного лазерного випромінювання для здійснення багатоканальної передачі даних. Проведено аналіз бреггівської взаємодії. Розкрито особливості розрахунку вищих порядків дифракції та їх ефективності. Зроблено чисельний аналіз ефективності другого та третього порядків дифракції Брегга для синхронізації поздовжніх мод одномодового багаточастотного лазерного випромінювання з використанням акустооптичної взаємодії на кристалі парателлуриту. Наведено приклади результатів експериментальних досліджень дифракційної ефективності при використанні акустооптичних дефлекторів з даним кристалом. Представлено переваги та недоліки (обмеження), а також перспективи подальшого розвитку.*

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Ключові слова: *бреговська дифракція вищих порядків, одномодове багаточастотне лазерне випромінювання, синхронізація поздовжніх мод, математична модель, передача даних, комп'ютерна мережа.*

Вступ. Сучасні лазерні системи, які використовуються як від високоточних вимірювань параметрів руху літальних апаратів, так й до створення комп'ютерних мереж (КМ), характеризуються високими вимогами до стабільності, точності та можливості керування параметрами випромінювання. Однією з головних задач оптики є синхронізація поздовжніх мод одномодового багаточастотного лазерного випромінювання (ЛВ), яка впливає на якість генерованих імпульсів, спектральну чистоту та стабільність роботи системи.

Для активної синхронізації поздовжніх мод ЛВ використовується акустооптичний модулятор (АОМ), що застосовує дифракцію Брегга першого порядку, оскільки багато дослідників вважають, що отримати умови синхронізму Брегга для першого порядку набагато легше, а також те, що ефективність дифракції набагато вища, ніж для вищих порядків [1].

Акустооптичний модулятор – це акустооптичний пристрій (АП), що використовується для регулювання інтенсивності ЛВ за допомогою електричного керуючого сигналу. Його дія основана на акустооптичному ефекті, тобто зміні показника заломлення скляного або кристалічного матеріалу під впливом коливальних механічних деформацій звукової хвилі (фотоеластичний ефект). Внаслідок дифракції світла на створеній просторово-часовій періодичній структурі одночасно в певній мірі відбувається зміна інтенсивності, частоти та напрямку розповсюдження оптичних хвиль, що падають на акустооптичний матеріал. За мови, якщо АП працює як модулятор інтенсивності або частоти оптичних хвиль, то його називають АОМ. За мови, якщо АП створює зміщення оптичної частоти, то його називають акустооптичним частотним зсувачем. За мови, якщо АП створює зміну просторового напрямку їх розповсюдження, то його називають акустооптичним дефлектором.

Поява низки наукових публікацій [2, 3, 4] свідчить про те, що останніми роками увагу дослідників привертає можливість застосування вищих порядків дифракції Брегга для різних АП, у тому числі і для тих, що можуть застосовуватися для синхронізації поздовжніх мод одномодового багаточастотного ЛВ, що потенційно може забезпечити значне поліпшення характеристик оптичних систем передачі даних (інформації) у КМ.

На даний час існує багато методів організації комунікацій в КМ, за допомогою яких здійснюється обмін інформацією (даними) між людьми (абонентами) за допомогою комп'ютерів та її пошук у мережі. Інтернет можливий завдяки використанню ліній зв'язку (ЛЗ), які будуються за різними методами, основні – це кабельний та бездротовий зв'язок.

Найдосконалішою кабельною КМ є волоконно-оптична лінія зв'язку (ВОЛЗ), яка здійснює ПД через оптичне волокно. Вона забезпечує більш високу швидкість ПД та має низький рівень шумів, невелику вагу та діаметр (лінії або волокна) при більшій можливості ПД на великі відстані, а також більш довгий термін служби ніж дротяні.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

На даний час перспективною технологію бездротового зв'язку, яка широко використовується для розгортання швидкісного Інтернету в міських умовах, як резервний канал зв'язку або для високошвидкісної ПД (зв'язку) на великій відстані є атмосферно-оптична лінія зв'язку (АОЛЗ). Вона має наступні переваги: високу завадозахищеність, стійкість до умов навколишнього середовища, високу пропускну здатність (до 10 Гбіт/с) та можливість вирішення проблем «останньої милі» у зв'язку.

Організація комунікацій у КМ на основі ЛВ є сучасною оптичною (лазерною) бездротовою мережею. Вона передбачає передачу даних (ПД) за допомогою світлових пучків у видимому (інфрачервоному) спектрі випромінювання. Такий підхід до ПД є альтернативою традиційним методам, таким як радіохвилі. Він корисний у ситуаціях, коли потрібні високі як швидкість ПД, так й безпека. Незважаючи на такі недоліки, як вплив погодних умов на розповсюдження ЛВ та відносно обмежену дальність, така мережа має високу енергоефективність та суттєві економії як часу, так і коштів на її створення. Однак, така ЛЗ не використовує усі можливості спектру ЛВ лазера-передавача з боку синхронізації поздовжніх мод та не здійснює багатоканальну ПД на несучих частотах, кількість яких N≥10.

Синхронізація поздовжніх мод спектру одномодового багаточастотного ЛВ дозволить здійснювати багатоканальну ПД на несучих частотах N≥10, за умови використання у якості джерела випромінювання – лише одного лазера-передавача та пристрою формування каналів ПД (розділення каналів по несучим частотам ЛВ, кожен з яких використовується для передачі окремого потоку даних). Така технологія дозволить передавати декілька потоків даних одночасно через одну фізичну лінію зв’язку (ЛЗ). Тобто, замість використання однієї ЛЗ для одного потоку даних, вона дозволить розділити пропускну здатність на декілька каналів N≥10, що значно підвищить швидкість передачі даних та збільшить її ефективність [15-27].

Отже, ПД на поздовжніх модах ЛВ дозволить сформувати декілька інформаційних каналів та, завдяки розпаралелювання даних за такими каналами, істотно підвищити швидкість ПД, збільшити їх об’єм та забезпечить високу надійність ЛЗ.

Таким чином, розгляд теоретичних та експериментальних аспектів застосування вищих порядків дифракції Брегга для синхронізації поздовжніх мод одномодового багаточастотного ЛВ є актуальною науковою задачею.

Основна частина.

Теоретичні основи синхронізації поздовжніх мод одномодового багаточастотного ЛВ

Синхронізація поздовжніх мод одномодового багаточастотного ЛВ є процес, під час якого досягається постійна різниця фаз для можливих спектральних частот ЛВ, що відповідають одній поздовжній моді резонатора, але відрізняються за частотами завдяки тому, що на довжині резонатора лазера укладається різна кількість половин електромагнітних хвиль. ЛВ, що генерується у кільцевих (лінійних) резонаторах сучасних напівпровідникових лазерів, складається з набору окремих поздовжніх мод, частоти яких визначаються умовами резонансу.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

На приклад, якщо напівпровідниковий лазер знаходиться всередині резонатора Фабрі-Перо (рис. 1), то його спектр частот випромінювання має безліч частот, які відповідають одномодовому багаточастотному випромінюванню даного лазера. Різниця частот між сусідніми частотами ЛВ визначається довжиною резонатора.

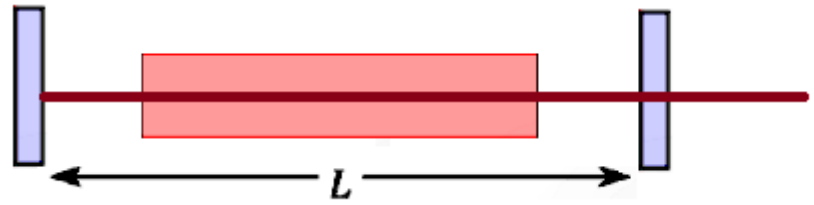

Рис. 1. Резонатор Фабрі-Перо

Кількість частот (поздовжніх мод) визначається довжиною резонатора L, яка визначає відстань між сусідніми частотами резонатора:

$$\delta\nu = c/2L,$$

де С – швидкість світла,
та шириною спектральної лінії лазерної $\Delta\nu$ переходу між відповідними рівнями енергії активного лазерного середовища, з урахуванням рівня втрат енергії в резонаторі (рис. 2).

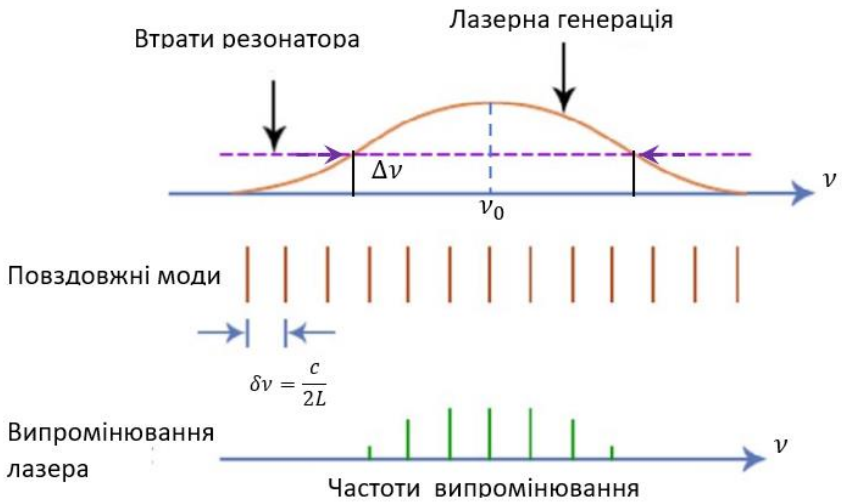

Рис. 2. Частоти одномодового багаточастотного ЛВ

Таким чином, кожна спектральна складова одномодового багаточастотного ЛВ має випадкову фазу, якщо не вживати жодних спеціальних заходів для їх синхронізації (поздовжніх мод). За умови ефективної синхронізації модуляцій фазова різниця між ними фіксується, що призводить до формування стійкої імпульсної структури та поліпшення часової когерентності ЛВ.

Фізична природа активної синхронізації поздовжніх мод з використанням АОМ.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Існує декілька механізмів синхронізації поздовжніх мод ЛВ: активна синхронізація з амплітудною та частотною модуляцією, пасивна синхронізація, змішана або гібрідна (коли використовується одночасно активна та пасивна синхронізація), а також використання зовнішніх пристроїв, таких як програмовані спектральні фільтри з акустооптичними елементами.

Першим методом отримання коротких потужних лазерних імпульсів є метод модуляції добротності за допомогою обертання дзеркала лазерного резонатора, що не приводить до синхронізації повздовжніх мод, але сворює один потужний короткий імпульс тривалістю $10^{-7} \div 10^{-9}$ с, коли уся накопичена енергія випромінювалася за час, коли добротність резонатора є великою, внаслідок зменшення втрат енергії.

Другим є використання пасивних затворів, електрооптичних та акустооптичних методів керування добротністю резонатора. Спектр випромінювання дає велику кількість хвиль з близько розташованими частотами, але з випадковими фазами. Запропоновані схеми активної та пасивної синхронізації фаз поздовжніх мод ЛВ, що дає не один короткий імпульс, а серію ультракоротких імпульсів ($10^{-12} \div 10^{-15}$ с) [5-7]. Також, розроблено теорію активної синхронізації поздовжніх мод ЛВ [8, 9] на основі теорії зв'язаних хвиль, яка була розроблена для випадку слабкої акустооптичної взаємодії.

Одним з інноваційних підходів для синхронізації поздовжніх мод одномодового багаточастотного ЛВ є застосування вищих порядків дифракції Брегга, що дозволяє не тільки фільтрувати певні спектральні компоненти, а й коригувати фазові зсуви між модами за рахунок резонансної взаємодії з акустичними хвилями.

Тому, далі розглядається активна синхронізація поздовжніх мод одномодового багаточастотного ЛВ з використанням як перших так і вищих порядків брегівської дифракції в АОМ як з амплітудною так і з частотною модуляціями.

Синхронізація поздовжніх мод завдяки АОМ з використанням амплітудної модуляції полягає у наступному. За умови, якщо робити періодичну модуляцію втрат в АОМ з частотою ультразвука $\boldsymbol{\Omega}$, яка кратна частоті появи світлового ультракороткого імпульсу на напівпрозорому дзеркалі лазерного резонатора, після його повного проходу по оптичному резонатору, то це приведе до того, що з великої кількості усіх можливих світлових хвиль, що створюються відповідними фотонами при спонтанних переходах між рівнями енергії активного лазерного середовища, підсилюватися будуть тільки відповідні світлові хвилі з синхронізованими фазами [8].

Синхронізація поздовжніх мод АОМ з використанням частотної модуляції [9] полягає у наступному. За умови, якщо в АОМ, який розташований всередині резонатора існує електромагнітна хвиля з частотою ультразвука $\boldsymbol{\Omega}$, то при проходженні кожної електромагнітної хвилі частоти $\boldsymbol{\omega}$ ефект Доплера приводить до появі ще двох додаткових хвиль з частотами $\boldsymbol{\omega + \Omega}$ та $\boldsymbol{\omega - \Omega}$ з такими точно фазами як у хвилі з частотою $\boldsymbol{\omega}$. Таке явище є фазовим узгодженням мод.

За умови, якщо підібрати частоту ультразвуку таким чином, щоб вона відповідала різниці сусідніх оптичних частот резонатора, то ці хвилі будуть

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

створювати появу фотонів вимушеного випромінювання між рівнями енергії з інверсією населеності та підсилюватися активним лазерним середовищем.

Таким чином, при кожному наступному проході будуть з'являтися синхронизовані електромагнітні хвилі ще для двох частот ЛВ, поки вони не вийдуть за ширину спектральної лінії лазерної $\Delta\nu$, або при неточному налаштуванні похибка за частотою буде накопичуватися та вийде за відстань між сусідніми частотами моди резонатора.

Особливості розрахунку вищих порядків дифракційної ефективності брегівської дифракції при сильній акустооптичній взаємодії.

Дифракція Брегга виникає під час розсіювання світла на періодичній структурі. На приклад, у випадку акустооптичної взаємоді у кристалі, де ультразвукова хвиля створює періодичну модуляцію показника заломлення. При першому порядку дифракції задовольняється умова брегівського синхронізму. Однак, для підвищення можливостей керування фазою та амплітудою кожною складовою одномодового багаточастотного ЛВ пропонується застосовувати вищі порядки дифракції.

Як відомо, при дифракції Брегга спостерігається конструктивне інтерференційне підсилення, коли падаюча світлова хвиля задовольняє наступній умові:

$$2\Lambda sin\,\theta_{mB} = m\lambda, \quad (1)$$

де Λ – період решітки, який дорівнює довжині звукової хвилі у кристалі; θ_{mB} – кут падіння, який відповідає брегівському резонансу m-го порядку; λ – довжина світлової хвилі; m – порядок дифракції (для m=1 та для m=2, m=3 і так далі – це вищі порядки).

Рівняння (1) розкриває принцип суперпозиції хвиль та умов максимумів інтерференції, коли різниця ходу між хвилями, які відбиваються від площин з максимальним ущільненням, є кратним цілому числу довжин хвилі λ.

Вищі порядки дифракції, такі як m = 2 та m = 3, мають ряд особливостей, які можливо використати для підвищення ефективності синхронізації поздовжніх мод при зменшенні габаритів резонаторів та АП.

Для опису процесів, які відбуваються при вищих порядках дифракції Брегга, використовуються рівняння, які пов'язують хвильові вектори падаючого світла:

$$\chi = 2\pi/\lambda,$$

та акустичної хвилі:

$$K = 2\pi/\Lambda.$$

Методи вирішення задач акустооптики дають можливість розрахувати ефективність дифракції вищих порядків як відношення інтенсивності дифрагованого випромінювання відповідного порядку до інтенсивності падаючого випромінювання. Ефективність дифракції, крім хвильових векторів світла та звука, повинна враховувати значення показника заломлення

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

середовища n та амплітуду зміни показника заломлення середовища Δn, яка залежить від потужності хвилі ультразвуку.

Метод безперервних дробів [10] дозволяє якісно вирішити задачі акустооптики не тільки у випадку слабкої, но, також, і у випадку сильної акустооптичної взаємодії [11], якщо малий параметр задачі

$$q = \alpha\chi^2/K^2, \tag{2}$$

де

$$\alpha = \Delta n \cdot n,$$

Δn – амплітуда зміни показника заломлення середовища; n – показник заломлення середовища; χ – хвильовий вектор світла у вакуумі; K – хвильовий вектор акустичної хвилі.

Можливі світлові хвилі у кристалі з періодичною просторово-часовою структурою отримуються за вирішенням дисперсійного рівняння, яке є алгебраїчним рівнянням такого ступеня, скільки хвиль враховується. За умови, якщо у [12, 13] застосовувався метод двох пов'язаних хвиль, то у методі безперервних дробів використовується теорія N пов'язаних хвиль.

При цьому, дисперсійне рівняння можливо вирішити завдяки того, що параметр q малий. Разом з тим, даний метод не є методом розкладу за малим параметром q, він дозволяє отримувати вирази, неаналітичні за параметром q. Зокрема, методом безперервних дробів у [14] співвідношення для головних компонент дифрагованого випромінювання у разі близькості до другого та третього брегівських резонансів, що свідчить про ефективність методу.

У [14] отримано вираз для дифракційної ефективності при другому брегівському резонансі, який дає правильний граничний результат лише у випадку $q \to 0$. Викладена теорія дає неаналітичні вирази для ефективності дифракції, що є справедливими як у граничному випадку $q \to 0$, так і у разі, коли до нуля наближається ε_m розстроювання відносно брегівського резонансу першого, другого та третього порядків:

$$\eta_1 = \frac{4q^2}{\varepsilon_1^2+4q^2} sin^2 \frac{K^2 \cdot n \cdot l\sqrt{\varepsilon_1^2+4q^2}}{4\chi \cos\Theta_{1B}}, \tag{3}$$

$$\eta_2 = \frac{q^4}{\varepsilon_2^2+q^4} \sin^2 \frac{K^2 \cdot n \cdot l\sqrt{\varepsilon_2^2+q^4}}{2\chi \cos\Theta_{2B}}, \tag{4}$$

$$\eta_3 = \frac{q^6}{36\varepsilon_3^2+q^6} \sin^2 \frac{K^2 \cdot n \cdot l\sqrt{36\varepsilon_3^2+q^6}}{\chi \cos\Theta_{2B}}. \tag{5}$$

де

$$l/cos\,\Theta_{mB} = x_m$$

– довжина взаємодії ЛВ з об'ємною дифракційною решіткою, m=1, 2, 3.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Чисельний аналіз ефективності вищих порядків дифракції Брегга для синхронізації поздовжніх мод одномодового багаточастотного ЛВ з використанням акустооптичної взаємодії на кристалі парателлуриту.

Формули (3)-(5) дають можливість зробити чисельний аналіз ефективності дифракції Брегга першого, другого та третього порядків у випадку акустооптичної взаємодії падаючого світла з хвильовим вектором:

$$\chi = 2\pi/\lambda$$

на прозорі анізотропні кристали або скло, у яких відомі наступні характеристики: показник заломлення світла n та швидкість розповсюдження ультразвуку V_{us}.

Обмежуючим фактором є максимальна потужність ультразвуку, яку може витримати цей кристал або скло.

У випадку анізотропних кристалів треба враховувати, що їх оптичні властивості можливо визначити тензором діелектричної проникності, який є тензором другого рангу ε_{ij}, а показник заломлення світла n буде залежати від поляризації та напрямку розповсюдження світлової хвилі у кристалі. У випадку немагнітних речовин можливо записати наступне:

$$n = \sqrt{\varepsilon_{ij}}.$$

Швидкість розповсюдження ультразвукової хвилі v буде залежати як від її поляризації так і напрямку розповсюдження у кристалі, так як вона залежить від густини кристалу ρ та від тензора пружних модулів C_{ijkl}, який є тенором четвертого рангу. Для знаходження швидкості треба спочатку визначитися з напрямком розповсюдження ультразвукової хвилі, скласти для нього тензор Крістоффеля Γ_{il} другого рангу за допомогою згортки тензора C_{ijkl}.

Як відомо фазові швидкості є власними значеннями даного тензора. Тому, для їх знаходження треба вирішити наступне рівняння Крістоффеля:

$$\det|\Gamma_{\mathrm{il}} - \rho v^2 \delta_{\mathrm{il}}| = 0, \quad (6)$$

де δ_{il} – символ Кронекера.

Рішення (6) дає три корені: швидкість квазіпоздовжньої хвилі v_l, напрям розповсюдження якої найближчий до напрямку хвильового фронту та дві швидкості квазіпоперечних хвиль v_{S1} та v_{S2}.

Для чисельного аналіз ефективності вищих порядків дифракції Брегга для синхронізації поздовжніх мод одномодового багаточастотного ЛВ у якості акустооптичного кристалу вибрано парателлурит, властивості якого добре відомі. Він найчастіше використовується у акустооптиці. Крім того, є результати експериментів по вимірюванню дифракційної ефективності саме для цього кристалу [2], що дає можливість порівняти результати розрахунку дифракційної ефективності з експериментом саме для нього.

Для спрощення розрахунків швидкість розповсюдження ультразвукової хвилі не розраховано за рішенням рівнянь Кристоффеля (6), а обрано із довідникових матеріалів у найбільш повній відомій базі даних за акустооптикою [15] (табл. 1).

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Таблиця 1

Швидкість ультразвуку у парателлуриті

Напрям	Поляризація	Швидкість (10^5 см/с)
[100]	[100], L	3,051
[100]	[010], S	3,317
[100]	[001], S	2,1
[001]	[001], L	4,202
[001]	arb, S	2,104
[110]	[110], L	4,663
[110]	[1-10], S	0,616
[110]	[001], S	2,1
[101]	[-101], S	2,101

Значення показника заломлення світла для звичайної хвилі $n_o = 2{,}201$ та незвичайної хвилі $n_e = 2{,}343$ обрано за тією самою базою даних – як середні значення відповідних показників заломлення для хвиль довжинами 1 мкм та 1,15 мкм так як у експерименті для вимірювання ефективності дифракції Брегга першого та другого порядків використано хвиля довжиною λ=1,06 мкм.

Чисельний аналіз ефективності вищих порядків дифракції Брегга при акустооптичної взаємодії на кристалі парателлуриту зроблено за допомогою інженерно-математичній програми Mathcad.

За результатами чисельного математичного моделювання отримано графіки залежностей дифракційної ефективності вищих порядків дифракції Брегга від амплітуди, частоти та швидкості ультразвуку, які наведені на рис. 3.

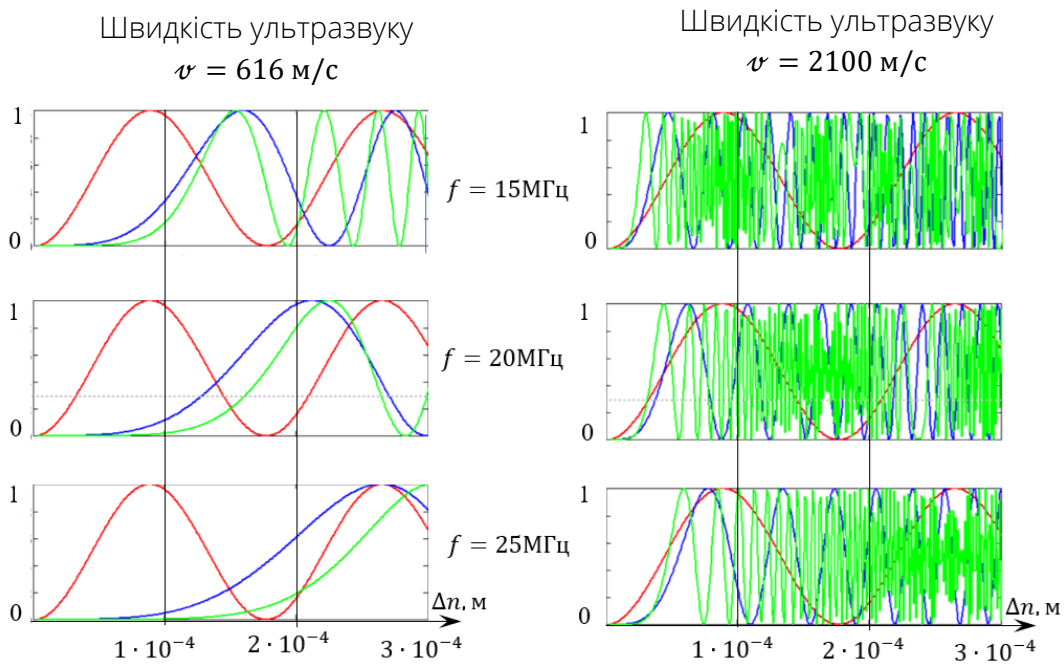

Рис. 3. **Результати розрахунку залежності дифракційної ефективності вищих порядків дифракції Брегга від амплітуди, частоти та швидкості ультразвуку, де:**
— для першого порядку, — для другого порядку,
— для третього порядку

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Розстроювання відносно бреггівського резонансу першого, другого та третього порядків вважається відсутнім.

Практичний інтерес представляють резонанси, які потребують найменшу потужність ультразвуку. За аналізом графіків на частоті ультразвуку 25 МГц при швидкості ультразвуку 616 м/с (а саме такі умови були в експерименті [2], який наводиться далі) необхідна амплітуда ультразвуку для брегівського резонансу другого порядку у ~3,3 рази більша, ніж для першого порядку.

Так, як потужність пропорційна квадрату амплітуди, то отримано потрібну потужність у 10,9 раз більше ніж для брегівського резонансу першого порядку, що відповідає результатам експерименту [2] (порядку 4 Вт для отримання дифракції 2 порядку, проти 400 міліват для дифракції 1 порядку).

Аналіз опублікованих експериментальних досліджень з використанням пристроїв на вищих порядках дифракції Брегга.

Експериментальні дослідження можливості роботи акустооптичного дефлектора у режимі другого порядку бреговської дифракції.

У [2] розглянуто експериментальну установку на основі кристала парателлуриту. Продемонстровано можливість її роботи у режимі другого брегівського резонансу, що дозволяє при підвищеній потужності акустичної хвилі досягнути ефективності дифракції >85% у широкому частотному діапазоні.

На рис. 4 наведено експериментальну установку.

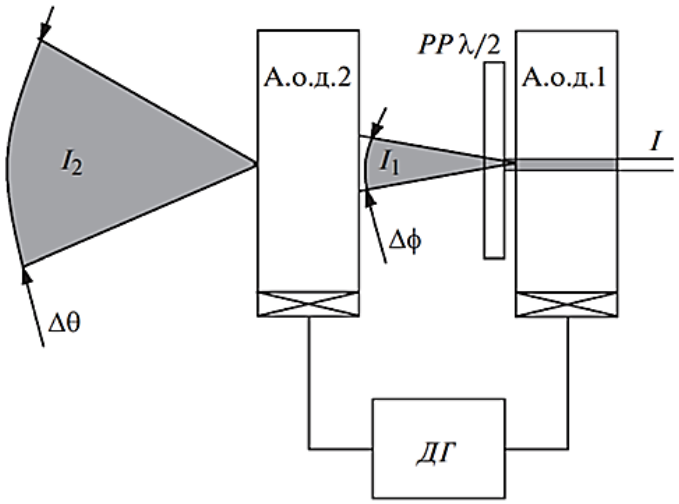

Рис. 4. Принципова оптична схема експериментального акустооптичного дефлектора, яка використовує другий порядок дифракції Брегга

До складу експериментальної установки входять наступні елементи:

– волоконний лазер із регульованою потужністю та лінійною поляризацією ($PP\ \lambda/2$ – напівхвильова фазова пластина; ДГ – двоканальний генератор, що управляється комп'ютером. Оптичні промені: I – вхідне поляризоване випромінювання постійного напрямку, I_1 – кутове поле на виході першого дефлектора з кутовим діапазоном $\Delta\Phi$, I_2 – робоче поле на виході другого дефлектора з діапазоном $\Delta\Theta$);

– двох кристальна схема акустооптического дефлектора (перший елемент здійснює регулювання кута падіння, а другий – забезпечує основне відхилення променя);

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

– фазова пластина, що забезпечує корекцію поляризації після першого дефлектора, яка необхідна для синхронізації поздовжніх мод;

– програмований електронний контролер, що дозволяє точно змінювати частоту та фазу звукового сигналу, а також – керувати режимами роботи п'єзоперетворювачів.

Дана схема дає можливість змінювати кутовий спектр дифрагованого випромінювання та синхронізувати поздовжні моди завдяки оптимізації умов брегівської взаємодії.

В експерименті порівняно два основні режими роботи дефлектора:

1) режим синфазного керування, при якому використовуються стандартні умови брегівської дифракції (індекс фазової модуляції $\gamma = \pi$);

2) режим керування різницею фаз між елементами, що дозволяє перевести роботу у режим другого брегівського резонансу (індекс фазової модуляції $\gamma \approx 3\pi$).

Вимірювання ефективності дифракції та синхронізації проведено з використанням волоконного лазера з довжиною хвилі 1,06 мкм. В умовах точного брегівського синхронізму спостерігається те, що ефективність дифракції досягає не менше 95% у центральній ділянці сканованого діапазону, а при переході до другого порядку досягається розширена смуга частот сканування без значного зниження ефективності дифракції – понад 85% (рис. 5).

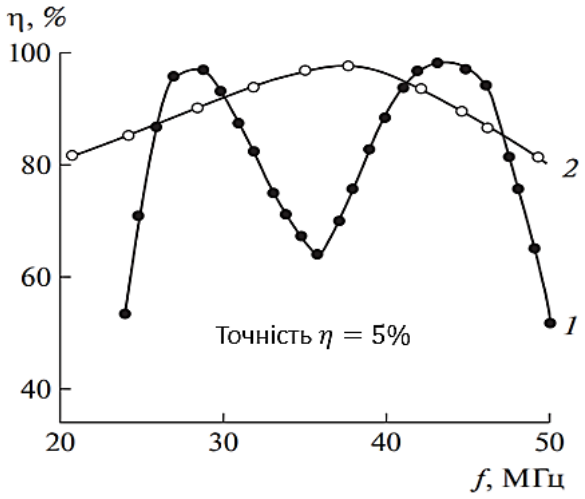

Рис. 5. Експериментальні залежності єфективності дифракції, де:
1 – режим $\gamma = \pi$ (потужність RF – сигналу складає 400 мВт);
2 – режим $\gamma = 3\pi$ (потужність RF – сигналу складає 4 Вт);

Однак, для досягнення даної дифракційної ефективності необхідна підвищена потужність звуку. Для кількісної оцінки синхронізації поздовжніх мод використано спектральні аналізатори та реєстратори часових параметрів імпульсного потоку.

За результатами експериментальних досліджень встановлено, що при оптимальному налаштуванні акустооптичного дефлектора досягається стабільна синхронізація поздовжніх мод, що підтверджується формуванням стійкого пакета ультракоротких імпульсів.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Експериментальні дослідження RE-DBR лазерів.

RE-DBR лазери (Resonator-enhanced distributed Bragg reflector лазери) є новим класом інтегрованих лазерів, що розроблений для подолання компромісу між лінійною шириною ЛВ, можливістю перебудови частоти та стабільністю роботи. У даному випадку використовується резонатор, що за допомогою бреговської ґратки надає вузькосмуговий зворотний зв'язок та визначає частоту роботи лазера.

На приклад, одне з досліджень демонструє RE-DBR лазер (рис. 6) з лінійною шириною лінії з Лоренцевським поширенням 24 Гц, режимом перебудови без стрибків на діапазоні 34 ГГц та універсальною «turnkey» операційністю. Однак, експериментальним чином такі характеристики досягаються у пристрої з компактним розміром порядку 4 мм² [3].

Схему лазера з розподіленими брегівськими дзеркалами з оптимізованою відбивною здатністю наведено на рис. 6, де: $R_r(\lambda)$ та $T_r(\lambda)$ – коефіцієнти відбиття та пропускання заднього DBR (розподіленого брегівського резонатора); $R_f(\lambda)$ та $T_f(\lambda)$ – коефіцієнти відбиття та пропускання переднього DBR (розподіленого брегівського резонатора).

Проведене експериментальне дослідження вказує на те, що успішна інтеграція режимного резонатора з бреговською ґраткою дозволяє подолати традиційний компроміс між вузькою спектральною характеристикою та можливістю перебудови. Такий підхід відкриває нові перспективи для застосування у телекомунікаціях для створення КМ, у сенсорних системах та у галузі метрології.

Таким чином, пристрій забезпечує плавну синхронізацію поздовжніх мод без небажаних перестрибувань частоти, що є важливим для проведення стабільних вимірювань, а також підтримує ширину лінії ЛВ при змінних умовах живлення та температури. Отримані результати підтверджують можливість використання RE-DBR як високоточних, інтегрованих лазерних джерел із можливістю синхронізації поздовжніх мод.

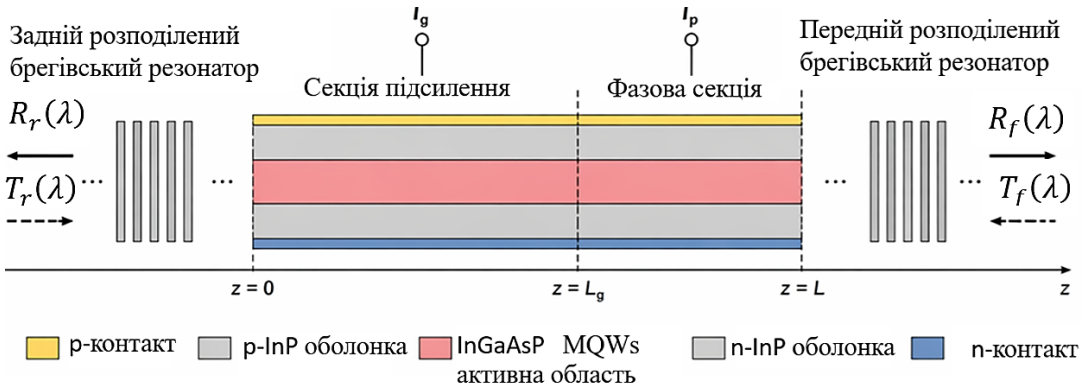

Рис. 6. Схема лазера з розподіленими брегівськими дзеркалами з оптимізованою відбивною здатністю

Експериментальні результати застосування брегівського резонансу другого порядку у нахилених волоконних ґратках.

У дослідженнях, проведених групою у Huazhong University of Science and Technology, експериментально підтверджено утворення другого порядку

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

бреговського резонансу в нахилених волоконних решітках при куті 45°[4]. Схема установки, яку застосовано для досліджень наведенр на рис. 7.

За допомогою розтягування решітки досягнуто налаштування вихідної довжини хвилі, що дозволило створити лазер з високою стабільністю та можливістю точної регулювання параметрів випромінювання [4]. Схему лазера наведено на рис. 8.

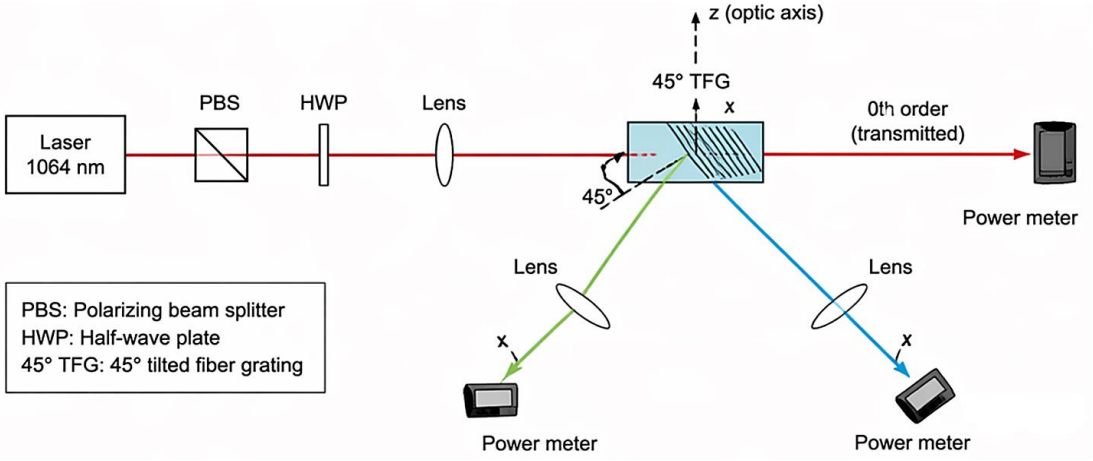

Рис. 7. Схема установки експериментального дослідження (підтвердження) утворення другого порядку резонанса Брегга при куті 45° нахиленої волоконної решітки

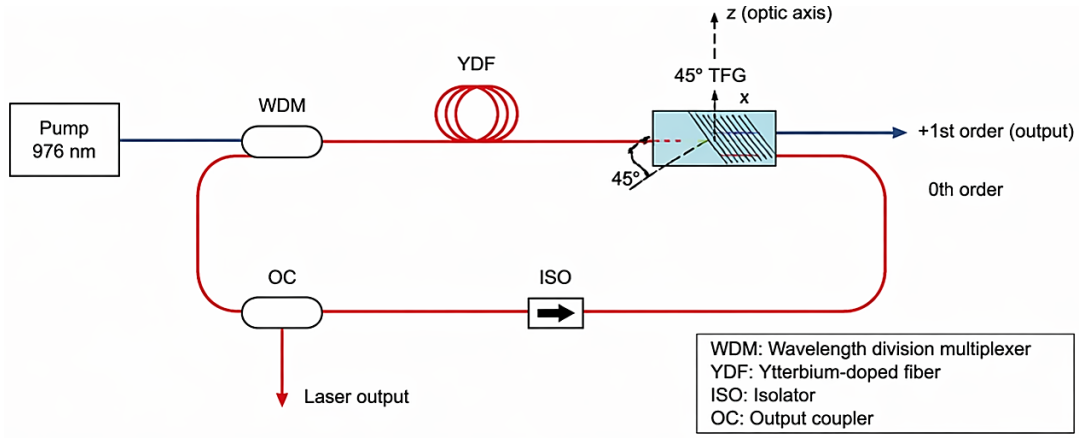

Рис. 8. Волоконно-оптична лазерна установка на основі 45° нахиленої волоконної решітки

Однією з особливостей 2nd-OBR при нахилі 45° є його висока поляризаційна залежність. Експериментальне дослідження показало, що за таких умов можливо отримати поляризований лазер з високим ступенем поляризації (понад 99,9%) та високим відношенням сигнал/шум (більш 50 дБ) [2]. Завдяки такому лазеру можливо побудувати системи, які здатні забезпечити стабільність ПД у КМ (роботи) та високий рівень когерентності.

Таким чином, результати експериментальних досліджень підтверджують ефективність високопорядкової бреговської дифракції для синхронізації поздовжніх мод ЛВ та їх високу стабільність.

Аналіз результатів експериментальних досліджень та обмежуючих факторів.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Результати експериментальних досліджень підтверджують те, що застосування вищих порядків дифракції Брегга для синхронізації поздовжніх мод не тільки можливе, але й має низку істотних переваг. Однак, водночас виявлено певні обмеження.

До основних переваг можливо віднести наступні:

– висока ефективність дифракції – у режимі дифракції другого порядку при індексі фазової модуляції $\gamma \approx 3\pi$, експериментальним шляхом досягається ефективність понад 85%, що підтверджує можливість формування стійких ультракоротких імпульсів;

– розширений частотний діапазон – застосування оптимально фазованого двоелементного п'єзоперетворювача дозволяє розширити смугу частот сканування до 32 МГц, що значно перевищує стандартний режим синфазного керування;

– покращена когерентність ЛВ – синхронізація поздовжніх мод за допомогою вищих порядків дифракції сприяє зменшенню фазових розбіжностей між окремими модами, що призводить до формування більш стабільних імпульсних послідовностей;

– можливість інтеграції з волоконною оптикою – утворення другого порядку бреговського резонансу у нахилених волоконних решітках при куті 45°;

– зменшення габаритів та можливість інтеграції – використання сучасних інтегрованих технологій дозволяє розробляти компактні RE-DBR лазерні джерела, що відповідають вимогам вбудованих систем синхронізації;

– можливість досягнення вузької лінійної ширини, широкого діапазону перебудови частоти та високої стабільності роботи лазерних систем при ПД у КМ, завдяки інтеграції резонаторів з бреговською ґраткою або нахиленими волоконними решітками.

Разом з перевагами за результатами експериментальних досліджень виявлено й низку обмежуючих факторів, які впливають на ефективність синхронізації поздовжніх мод:

– необхідність високого рівня акустичної потужності – перехід у режим $\gamma \approx 3\pi$ вимагає значного збільшення потужності звуку, що може призвести до додаткових технічних складнощів та підвищеного енергоспоживання системи;

– складність точного налаштування системи – для досягнення оптимальних умов синхронізації поздовжніх мод потрібне точне узгодження параметрів кожного елемента установки – від оптичних характеристик лазера до роботи акустооптичних дефлекторів та фазової корекції;

– наявність теплових та механічних шумів – висока потужність та частотна нестабільність можуть спричиняти появу додаткових шумів, що негативно впливають на стабільність режимів синхронізації та часової стабільності імпульсів.

Перспективи розвитку та майбутні дослідження.

Дослідження застосування вищих порядків дифракції Брегга для синхронізації поздовжніх мод одномодового багаточастотного ЛВ відкриває низку нових перспектив.

Технологічні удосконалення.

– інтеграція активних систем стабілізації – застосування сучасних електрооптичних та АОМ дозволить зменшити випадкові коливання та покращити часову стабільність ЛВ;

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

– розробка нових матеріалів – використання кристалів із поліпшеними акустооптичними характеристиками може зменшити потребу у високій акустичній потужності, а також підвищити ефективність дифракції у вищих порядках;

– застосування анізотропних акустооптичних матеріалів – дослідження додаткових можливостей, що дає анізотропія кристалів при використанні акустооптичної взаємодії.

Розширення спектральних характеристик.

Потенціал застосування вищих порядків дифракції дозволяє не тільки синхронізувати поздовжні моди, а й розширювати спектральні характеристики лазера. За таким підходом може відкритись поява нових типів лазерних джерел із регульованими параметрами, що придатні для інструментальних застосувань, таких як спектроскопія, оптичний зв'язок та створення імпульсних генераторів високої потужності.

Багатофункціональні лазерні системи.

Майбутні дослідження можуть бути спрямовані на інтеграцію синхронізації поздовжніх мод з іншими режимами керування лазерними імпульсами, включаючи багатохвильову генерацію та створення надкоротких імпульсів. Такі багатофункціональні системи знайдуть застосування в оптичному зв'язку при ПД у КМ, лазерній хірургії, метрології та системах навігації, де необхідна висока точність та надійність роботи лазера.

Інтеграція математичного моделювання з експериментальними даними.

При подальшому математичному моделюванні треба враховувати наявність не врахованого при моделюванні у роботі розстроювання частоти, відносно резонансних брегівських частот вищих порядків, а також ефектів, які пов'язані з анізотропією кристалів, що може покращити точність прогнозування характеристик лазера та надавати нові можливості в управлінні оптичним випромінюванням.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження показує те, що застосування брегівських резонансів вищих порядків є перспективним підходом для синхронізації повздовжніх мод ЛВ. Досягнення високої дифракційної ефективності на вищих порядках Бреговської дифракції можливе, але потрібна значно вища потужність ультразвукової хвилі.

Отримані результати теоретичних та експериментальних досліджень вказують на можливість збільшення кута відхилення світла в акустооптичних дефлекторах, досягнення вузької лінійної ширини, широкого діапазону перебудови частоти та високої стабільності роботи лазерних систем завдяки інтеграції резонаторів з бреговською ґраткою або нахиленими волоконними ґратками.

Застосування вищих порядків дифракції Брегга для синхронізації поздовжніх мод лазера дозволяє використовувати резонатори менших розмірів, а також використовувати сучасні інтегровані технології та розробляти компактні лазерні джерела, що відповідають вимогам вбудованих систем синхронізації.

Основними недоліками при використанні вищих порядків дифракції Брегга є підвищені вимоги до акустичної потужності та складність точного

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

налаштування акустооптичних систем. Такі обмеження вимагають подальших досліджень з оптимізації матеріалів та розробки нових систем стабілізації.

Майбутні дослідження мають бути спрямовані на інтеграцію активних систем стабілізації, розробку нових акустооптичних матеріалів та розширення функціональних можливостей лазерних систем, що може призвести до значного прогресу у галузі оптичного зв'язку та інших лазерних пристроїв нового покоління.

Список використаних джерел:

[1] Coupled-wave analysis of second-order Bragg diffraction. Reflection-type phase gratting. M.V. Vfsnetsov, V.Yu.Bazhenov, S.S. Slusarenko, and G. Abbate // Journal of the Optical Society of America.- Vol.26, Issue-4, pp. 684-690 (2009).
[2] Антонов С.Н. Акустооптические дефлекторы на кристалле парателлурита. Методы увеличения эффективности и расширения угла сканирования/ Приборы и техника эксперимента. – 2019, №3. – С. 89 – 95.
[3] Resonator-enhanced distributed Bragg reflector lasers. Di Yu, Zhaoting Geng, Yuhao Huang, Yitian Tong, Yu Xia, Mingfei Liu, Yaoran Huang & Chao Xiang /Light: Science & Applications volume 15, Article number: 142 (2026).
[4] Theoretical and experimental analysis of second order Bragg resonance of 45° TFG and its fiber laser application . Qingguo Song, Bolin Ye, Xiangpeng Xiao, Chengjun Huang, Chengbo Mou... and Lin Zhang // Chinese Optics Letters Vol. 20, Issue 1, 012201 (2022)2.
[5] S. E. Harris and O. P. McDuff, "Mode-Locking of the He-Ne Laser with an Intracavity Acoustic Modulator//: Applied Physics Letters, Vol. 7, No. 9, pp. 251-253, November 1965.
[6] Yariv, "Internal Modulation of a He-Ne Laser," Journal of Applied Physics, vol. 37, no. 1, pp. 1-3, Jan. 1966.
[7] D. J. Kuizenga and A. E. Siegman, "FM and AM mode locking of the homogeneous laser—Part II: Experimental results in a Nd:YAG laser with internal FM modulation," IEEE Journal of Quantum Electronics, vol. 6, no. 11, pp. 709-715, Nov. 1970.8
[8] D. J. Kuizenga and A. E. Siegman, "FM and AM mode locking of the homogeneous laser—Part I: Theory," IEEE Journal of Quantum Electronics, vol. 6, no. 11, pp. 694-708, Nov. 1970.
[9] Yariv Coupled-Mode Theory for Guided-Wave Optics//IEEE Journal of Quantum Electronics, vol. QE-9, №9, September 1973. – P.919 – 933
[10] Зильберман Г.Е., Купченко Л.Ф. Прохождение света через ультразвуковой пучок в однородном изотропном диэлектрике // Радиотехника и электроника. – 1977, № 8. – С. 1551 - 1556.
[11] Акустооптические эффекты при сильном взаимодействии. Теория и эксперимент (метод непрерывных дробей при решении акустооптических задач): [монография] / Зильберман Г. Е., Купченко Л. Ф., Карлов В. Д., Рыбьяк А. С., Черкашина Е. Л., Ефимова О. В.; под ред. Л. Ф. Купченко. – Х.: ЭДЭНА, 2009. – 264 с,
[12] Kogelnik H. Coupled wave theory for thick hologram gratings // Bell System Techn,. J. – 1969 – 48, N 9. – P. 2909–2947.
[13] Alferness R. Analysis of propagation-at the second-order Pragg angle of a thick holographic grating //J. Opt. Soc. Amer. – 1976. – 66, N 4. – P. 353–362.
[14] Брэгговский резонанс второго и третьего порядков на объемных голографических решетках / Купченко Л.Ф., Косыма М.Б., Вдовенков В.Ю., Быков А.П., Голтвянская Г.Ф., Никитин Ю.В. // Украинский физический журнал. – 1988. – Т. 33. – № 10. – С. 1469-1474.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[15] Коломійцев О.В., Комаров В.О., Пашнєв А.А., Пустоваров В.В., Запара Д.О., Бєлоус М.В., Хабоша С.М., Сальник О.В., Павлій Л.В., Воробйов О.Г., Любченко О.В. Метод передачі даних у технології остання миля на основі одномодового багаточастотного з синхронізацією подовжніх мод лазерного випромінювання. *Scientific Collection «InterConf+», 46(205): with the Proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference «Current Issues and Prospects for The Development of Scientific Research»* (June 19-20, 2024; Orléans, France) / comp. by LLC SPC «InterConf». Orléans: Epi, 2024. – pp. 517-530. – https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.06.2024.

[16] Коломійцев О.В., Третяк В.Ф., Катунін А.М., Комаров В.О., Філіппенков О.В., Брянкін С.С., Сафарова Г.М., Хабоша С.М., Сядристий С.І., Олійник Н.О., Любченко О.В., Ясинський О.М. Метод збільшення об'єму передачі даних у атмосферно-оптичній лінії зв'язку для технології остання миля. *ГРААЛЬ НАУКИ*: *міжнар. наук. журнал*. – Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2024. – No 41. – С. 244-256. – https://doi.org/10.36074/grail-of-science.05.07.2024.038.

[17] Коломійцев О.В., Третяк В.Ф., Катунін А.М., Філіппенков О.В., Посохов В.В., Любченко О.В. Метод передачі даних у атмосферно-оптичній лінії зв'язку для технології остання миля. Moderní aspekty vědy: XLV. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2024. str. 542. – https://doi.org/10.52058/45-2024.

[18] Коломійцев О.В., Любченко О.В. Удосконалений метод передачі даних у технології лазерної атмосферної лінії зв'язку для вирішення проблеми остання миля. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. – Х.: ХНУПС, 2025. № 2(59). С. 103-108. – https://doi.org/10.30748/nitps.2025.59.12.

[19] Коломійцев О.В., Любченко О.В. Удосконалений метод передачі даних у кабельній волоконно-оптичній лінії зв'язку для технології FTTx. *Системи озброєння і військова техніка*. – Х.: ХНУПС, 2025. № (82). С. 69-77. – https://doi.org/10.30748/soivt.2025.82.10.

[20] Любченко О.В. Метод організації комунікацій в комп'ютерних мережах на основі одномодового багаточастотного лазерного випромінювання із синхронізацією поздовжніх мод. *Системи обробки інформації*. 2025. № 4(183). С. 37-43. – https://doi.org/10.30748/soi.2025.183.05.

[21] Любченко О.В. Оцінка ефективності передачі даних у атмосферно-оптичній лінії зв'язку на основі одномодового багаточастотного з синхронізацією поздовжніх мод лазерного випромінювання за різними показниками. *Системи управління, навігації та зв'язку.* Полтава: НУ «ПП», 2025. – Т. 3. Вип. № 81. – С. 203-207. – https://doi.org/10.26906/SUNZ.2025.3.203-207.

[22] Коломійцев О.В., Комаров В.О., Рисований О.М., Катунін А.М., Сидоров В.В., Брянкін С.С., Землянський Д.О., Лук'янюк Р.А., Хроль Л.О., Тітова А.В., Любченко О.В. Пристрій для передачі даних у атмосферно-оптичній лінії зв'язку для технології остання миля. *ГРААЛЬ НАУКИ: міжнар. наук. журнал.* – Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2024. – No 42. – С. 366-376. – https://doi.org/10.36074/grail-of-science.02.08.2024.

[23] Коломійцев О.В., Любченко О.В. Спосіб для передачі великих об'ємів даних по каналах мережевого зв'язку на основі лазерного випромінювання. *ГРААЛЬ НАУКИ*: *міжнар. наук. журнал*. – Вінниця : ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2025. – No 51. – С. 606-616. – https://doi.org/10.36074/grail-of-science.18.04.2025.

[24] Коломійцев О.В., Любченко О.В., Воронін В.В., Бурцев В.В., Третяк В.Ф., Комаров В.О., Панченко В.І., Зарічняк Є.М., Зарічняк Д.І., Олійник Н.О. Метод передачі даних у кабельній волоконно-оптичній лінії зв'язку для технології FTTx на основі одномодового багаточастотного з синхронізацією поздовжніх мод лазерного

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

випромінювання. *Scientific Collection «InterConf», (250): with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference «Diversity and Inclusion in Scientific Area»* (June 6-8, 2025; Warsaw, Poland) / comp. by LLC SPC «InterConf». Warsaw: Ceac Polonia, 2025. Pp. 317-323. – https://doi.org/10.51582/interconf.2025.250.

[25] Kolomiitsev O.V., Liubchenko O.V. A method for transmitting large amounts of data over network communication channels based on laser radiation. *XV міжнародна науково-технічна конференція. Сучасні напрями розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та засобів управління.* 24-25 квітня 2025 року. – Х.: НТУ «ХПІ», 2025. – Т. 2. – С. 109. – https://doi.org/10.32620/ICT.25.t2.

[26] Коломійцев О.В., Любченко О.В., Камчатний М.І., Власов А.В., Ячна І.Г., Шупило Р.М., Кравченко В.Л., Панченко В.І., Коробков Ю.В., Луценко А.С., Шеремет І.А. Особливості побудови номограми розрахунку характеристик лазерного випромінювання для передачі даних при організації комунікацій в комп'ютерних мережах. *ГРААЛЬ НАУКИ*: *міжнар. наук. журнал*. – Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2025. – No 55. – С. 489-501. – https://doi.org/10.36074/grail-of-science.22.08.2025.

[27] Коломійцев О.В., Любченко О.В., Олійник Ю.В., Урсакій Ю.Ф., Храпач Д.О., Богдан С.І., Дмитрієнко О.А., Кацуба Р.М., Панченко В.І., Сургай В.І., Шутько К.В., Шульга І.С. Особливості застосування інформаційних електричних сигналів як матеріальних носіїв даних в комп'ютерних мережах, основаних на використанні лазерного випромінювання. *ГРААЛЬ НАУКИ*: *міжнар. наук. журнал*. – Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2025. – No 58. – С. 839-851. – https://doi.org/10.36074/grail-of-science.14.11.2025.

[28] Коломійцев О.В., Любченко О.В., Третяк В.Ф., Філіппенков О.В., Катунін А.М. Метод передачі даних у кабельній волоконно-оптичній лінії зв'язку для технології FTTx на основі лазерного випромінювання. *Technical, agricultural and mathematical sciences: scientific trends, problems and ways of their development: collective monograph* / Charka R., Bobalo I., Vasyliuk S., Monka N., Lubenets V. – etc. – International Science Group. – Boston: Primedia eLaunch, 2025. Pp. 129-162. – https://doi.org/10.46299/ISG.2025.MONO.TECH.2.

[29] Патент України на корисну модель № 162672, H04 Q 1/453. Пристрій формування каналів передачі даних з використанням комбінацій поздовжніх мод. / О.В. Коломійцев, О.В. Любченко, Н.Ю. Любченко, А.О. Подорожняк – № u202506579; заяв. 26.12.2025; опубл. 08.04.2026, Бюл. № 14.

FEATURES OF USING HIGHER-ORDER BRUGUES DIFFRACTION FOR SYNCHRONIZING LONGITUDINAL MODES IN A SINGLE-MODE MULTIFREQUENCY LASER FOR MULTICHANNEL DATA TRANSMISSION

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:
Oleksandr Kopylov
PhD, Senior Research Scientist,
Professor of the Department
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Ukraine
Oleksii Kolomiitsev
Doctor of Technical Sciences, Professor, Honored Inventor of Ukraine,
Professor of the Department
National Technical University is the «Kharkiv Polytechnic Institute», Ukraine

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Oleksii Liubchenko
Postgraduate Student of the of the Department
National Technical University is the «Kharkiv Polytechnic Institute», Ukraine
Volodymyr Vdovonkov
PhD, Associate Professor
Associate Professor of the Department
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Ukraine
Andrii Kiiko
PhD,
Associate Professor of the Department
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Ukraine
Hlib Akulinin
PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Ukraine
Serhii Klivets
PhD,
Researcher
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Ukraine
Anatoliy Sobora
PhD,
Leading Researcher
State Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment Testing and Certification, Ukraine
Vadim Lilchytskyi
Shief of Section
State Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment Testing and Certification, Ukraine
Mykhailo Bielous
Scientist of the research department
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Ukraine
Alla Berdochnik
Researcher
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Ukraine
Svitlana Venher
Postgraduate Student of the of the Department
National Defense University of Ukraine, Ukraine

Summary. *This article discusses the specifics of using higher-order Bragg diffraction to synchronize the longitudinal modes of single-mode, multi-frequency laser radiation for multi-channel data transmission. An analysis of Bragg interaction is presented. The specifics of calculating higher-order diffraction and their efficiency are discussed. A numerical analysis of the efficiency of the second and third orders of Bragg diffraction for synchronizing the longitudinal modes of single-mode multi-frequency laser radiation using acousto-optic interaction in a paratellurite crystal is performed. Examples are provided of the results of experimental studies on diffraction efficiency when using acousto-optic deflectors with this crystal. The advantages and disadvantages (limitations) are presented, along with prospects for further development.*
Keywords: *higher-order Bragg diffraction, single-mode multi-frequency laser radiation, longitudinal mode synchronization, mathematical model, data transmission, computer network.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

International scientific journal «Grail of Science» | № 67 (May 2026)
ISSN 2710–3056

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.086

ПРАВИЛА ВИЯВЛЕННЯ ЗВУКОВОГО ВИПАДКОВОГО СИГНАЛУ ПОВІТРЯНОЇ ЦІЛІ ПРИ БАГАТОКАНАЛЬНОМУ ПРИЙОМІ НА ОСНОВІ МЕТОДУ ВІДНОШЕННЯ ПРАВДОПОДІБНОСТІ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Кудряшов Віктор Євгенович
канд. техн. наук, ст. наук. спів.,
старший науковий співробітник
Інститут радіофізики та електроніки
Національна академія наук України імені О.Я. Усікова, Україна

Коломійцев Олексій Володимирович
д-р техн. наук, професор, Заслужений винахідник України,
професор кафедри
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна

Камчатний Микола Іванович
канд. техн. наук, доц.,
професор кафедри
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

Брагін Володимир Олексійович
начальник кафедри
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

Олійник Юрій Васильович
декан факультету
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

Матвєєв Леонід Іванович
начальник науково-дослідного відділу
Навчально-науковий випробувальний полігон високотехнологічного озброєння та військової техніки, Україна

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Каменецький Валерій Васильович
провідний науковий співробітник – провідний інженер-випробувач
Навчально-науковий випробувальний полігон високотехнологічного озброєння та військової техніки, Україна

Костащук Микола Миколайович
провідний науковий співробітник – провідний інженер-випробувач
Навчально-науковий випробувальний полігон високотехнологічного озброєння та військової техніки, Україна

Кравченко Володимир Леонтійович
старший науковий співробітник – старший інженер-випробувач
Навчально-науковий випробувальний полігон високотехнологічного озброєння та військової техніки, Україна

Сарік Євгеній Валерійович
старший викладач кафедри
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

Сургай Володимир Іванович
старший науковий співробітник
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Україна

Смірнов Олексій Петрович
науковий співробітник – інженер-випробувач
Навчально-науковий випробувальний полігон високотехнологічного озброєння та військової техніки, Україна

Анотація. *В статті розроблено правила виявлення звукового випадкового сигналу повітряної цілі на основі методу відношення правдоподібності при одно та двох базовій системі прийому. Враховано нестаціонарність корисних сигналів та завад. Представлено аналітичні вирази для проведення розрахунків. За запропонованими правилами виявлення сформовано схеми виявлення звукового сигналу повітряної цілі при одно та двох базовому прийомі з урахуванням рівнів порогу. Наведено приклади розроблених схем.*

Ключові слова: *правила виявлення, звуковий сигнал, завада, адитивний білий шум, повітряна ціль, система прийому, рівень порогу, датчик, смуга пропускання антени, коливання.*

Вступ. Виявлення звукового сигналу повітряної цілі (ПЦ) – це процес фіксації акустичних хвиль (звуку), що виходять від літального апарату (ЛА: ракета, літак, безпілотний літальний апарат (БпЛА, дрон) тощо) для визначення його присутності та напрямку руху (польоту). Виявлення звукового випадкового сигналу ПЦ при багатоканальному прийомі – це статистична задача виділення

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

корисного шуму ПЦ на фоні завад за допомогою кількох просторово рознесених радіолокаційних станцій (РЛС, систем, датчиків тощо).

Оскільки звук від двигуна (гвинта) ЛА є випадковим процесом (білим або забарвленим шумом), то його неможливо передбачити точно. Тому, для визначення наявності ПЦ використовуються енергетичні та кореляційні методи.

До основних аспектів процесу визначення ПЦ можливо віднести наступні:

– просторово-часова обробка – використання декілька каналів, що дозволяє врахувати різницю у часі надходження сигналу на кожен датчик (за таким підходом відсікаються шуми, що приходять з інших напрямків);

– кореляційна обробка – основний метод для випадкових сигналів, за яким РЛС порівнює сигнали за різними каналами (за умови, якщо вони корелюють (схожі між собою з певним запізненням), тоді це підтверджує наявність ПЦ, а не випадкового локального шуму);

– оптимальне підсумовування – сигнали з усіх каналів РЛС (датчиків) додаються (часто з ваговими коефіцієнтами), що підвищує відношення сигнал/шум (чим більше каналів, тим вища чутливість системи виявлення ПЦ);

– статистичний поріг – рішення про наявність ПЦ приймається тоді, коли сумарна енергія сигналу перевищує заданий поріг ймовірності хибної тривоги.

До основних переваг багатоканального прийому сигналу можливо віднести наступні:

– визначення координат – дозволяє обчислити азимут та кут місця ПЦ за затримками між обраними РЛС (датчиками);

– завадостійкість – допомагає "відфільтрувати" наземні звуки (вітер, авто тощо), сигнали яких мають іншу структуру кореляції.

Таким чином, розробка правил виявлення звукового випадкового сигналу ПЦ при багатоканальному прийомі на основі методу відношення правдоподібності є актуальною науковою задачею.

Основна частина. Виявлення звукового випадкового сигналу ПЦ на основі методу відношення правдоподібності (ймовірності) є найбільш завадостійким математичним підходом, який дозволяє прийняти рішення про наявність ПЦ за критерієм мінімальної помилки. За даним випадком звуковий сигнал ПЦ розглядається як випадковий гауссів процес, який приймається на фоні адитивного білого шуму.

Сутність методу полягає у порівнянні двох гіпотез:

– на входах усіх каналів (датчиків) лише шум (ПЦ відсутня);

– на входах каналів датчиків присутня суміш сигналу та шуму (ПЦ є).

При багатоканальному прийомі:

– формування кореляційної матриці – оскільки є багато каналів, система виявлення ПЦ аналізує не просто амплітуду, а взаємну кореляцію між усіма РЛС (датчиками). Тобто, сигнал відбитий від ПЦ є корельованим (схожим) за різними каналами, тоді як внутрішні шуми датчиків – незалежні;

– просторова фільтрація – метод відношення правдоподібності при багатоканальному прийомі автоматично формує «діаграму спрямованості» та підсумовує сигнали з каналів таким чином, щоб максимально підсилити джерело, яке має спільну статистичну природу для усіх датчиків;

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

– квадратична обробка – для випадкового сигналу оптимальний датчик-виявлювач стає квадратичним. Тобто, система виявлення ПЦ обчислює енергію отриманих сигналів з урахуванням їх взаємних зв'язків (за оберненою кореляційною матрицю завад);

– вихідний ефект – результатом обробки є отримана статистика, яка порівнюється з порогом (за критерієм Неймана-Пірсона, де фіксується допустима ймовірність хибної тривоги).

До основних переваг багатоканального прийому для виявлення ПЦ можливо віднести наступні:

– слабкі сигнали – дозволяє виявити малопомітні БпЛА, звук яких майже зливається з фоном;

– придушення завад – за умови, якщо один із каналів отримує сильний локальний шум (на приклад, вітер біля мікрофона), то багатоканальна обробка сигналів за методом правдоподібності "важить" даний канал менше, зберігаючи точність виявлення.

Таким чином, можливо записати наступне. ПЦ випромінює к-і коливання у вигляді випадкового нестаціонарного процесу. Такі сигнали є широкосмугові. В антенах та приймальних трактах РЛС спектр частот обмежується смугою пропускання антен і приймальних трактів.

Враховано, що закон розподілу миттєвих значень сигналів, які обробляються, є вінеровським процесом. Допускається те, що прийняті коливання залежать від вимірюваного параметра системи різниці хода. У однобазову систему виявлення ПЦ входять приймальні канали, що знаходяться у пунктах прийому п1 та п2 (рис. 1).

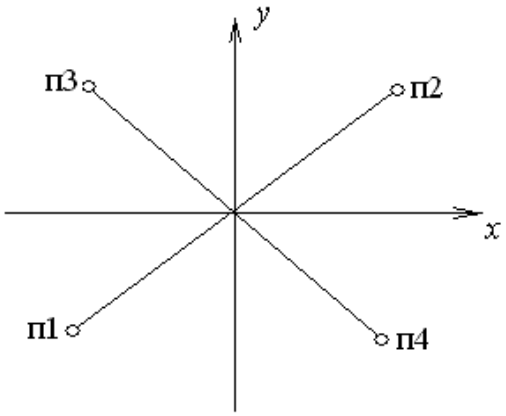

Рис. 1. Розташування приймальних каналів у багатоканальній системі прийому

Вирішується процедура обробки при виявленні корисного нестаціонарного вінеровського процесу $s(t)$ на фоні нестаціонарних вінеровських особистих шумів $n_{\text{I}}(t)$, $n_{\text{II}}(t)$ та завад $c_{\text{I}}(t)$, $c_{\text{II}}(t)$ за відповіднимми каналами п1 та п2.

Особистий шум існує з спектральної щільності N_0 у межах смуги пропускання антени та приймального тракту Π. Коливання прийняті першим каналом п1 позначено $u_I(t)$, а другим п2 – $u_{II}(t)$. За умови, якщо у вказаних коливаннях є корисний сигнал $s(t)$ (умова $A = 1$), а ні – (умова $A = 0$). Тоді,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

вирази для визначення прийнятих коливань можливо записати наступним чином:

$$\text{и}_\text{I}(t) = A\ s(t - t_\text{з}) + n_\text{I}(t) + \text{с}_\text{I}(t - t_c),$$

$$\text{и}_{II}(t) = A\ s(t - \tau) + n_\text{II}(t) + \text{с}_\text{II}(t - \tau), \quad (1)$$

$$0 < t < T,$$

де $s(t)$, $n_\text{I}(t)$, $c_\text{I}(t)$, $n_\text{II}(t)$, $c_\text{II}(t)$ *– реалізації попарно не корельованих, незалежних нестаціонарних процесів з нульовим середнім значенням корисного сигналу, особистого шуму приймальних трактів і антен та завад, відповідно за обраними пунктами n1 та n2;* $t_\text{з}$, t_c *– запізнення корисного сигналу, що взаємне та коливань завад відповідно;* τ, T *– штучна впроваджена затримка заради компенсації запізнення корисного сигналу та інтервал спостереження.*

Також, враховано, що запізнення сигналів у приймальних каналах однобазової системи вирівняно, тобто: $t_\text{з} = \tau = t_c$. Спектральні щільності завад $c_\text{I}(t)$, $c_\text{II}(t)$ відомі. Означимо:

$$\overline{s^2(t)} = \sigma_s^2, \quad \overline{n_\text{I}^2(t)} = \overline{n_\text{II}^2(t)} = \sigma^2, \quad \overline{\text{с}_\text{I}^2(t)} = \overline{\text{с}_\text{II}^2(t)} = \sigma_c^2, \quad (2)$$

де — *– означає статистичне усереднення за сукупністю реалізацій.*

При використанні властивості вінеровського випадкового процесу, вхідні коливання та особисті шуми каналів мають незалежні прирощення, у яких різниця $\Delta\text{и}_\text{i}^2(t)$ розподілена за нормальним законом:

$$\overline{\left[\text{и}_\text{Ii}(t) - \text{и}_{I(i-1)}(t)\right]^2} = \Delta\text{и}_i^2 \Delta t, \quad (3)$$

де:

$$\Delta u_i^2 = \left[\sigma_{si}^2 - \sigma_{s(i-1)}^2\right] + \left[\sigma_i^2 - \sigma_{(i-1)}^2\right] + \left[\sigma_{ci}^2 - \sigma_{c(i-1)}^2\right] = \Delta\sigma_s^2 + \Delta\sigma^2 + \Delta\sigma_c^2;$$

Δt *– інтервал часу між* i *та* $\text{i} - 1$ *відрахуваннями, причому* $\Delta t = 1/(2\Pi)$.

При подальших дослідженнях сигналів та завад визначаєтья Δt, при якому $\Delta\text{и}_\text{i}^2(t)$ нормалізується.

За умови, якщо $\text{A} = 0$ (або $\sigma_s^2 = 0$) тоді можливо записати наступне:

$$\overline{\Delta\text{и}_\text{Ii}^2(t)} = \overline{\Delta\text{и}_\text{IIi}^2(t)} = \Delta\sigma^2 + \Delta\sigma_\text{c}^2 = \frac{\Delta\sigma}{1-\rho_\text{п}}, \quad (4)$$

причому:

$$\rho_\text{п} = \Delta\sigma_\text{c}^2/(\Delta\sigma_\text{c}^2 + \Delta\sigma^2),$$

де $\rho_\text{п}$ *– коефіцієнт кореляції вхідних коливань при гіпотезі про відсутність корисного сигналу та при* $t_\text{з} = \tau$.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Отже, при $\mathbf{A} = \mathbf{1}$ можливо записати наступне:

$$\overline{\Delta и_{\text{Ii}}^2(t)} = \sigma_{\Delta и_{\text{Ii}}}^2 = \Delta\sigma_s^2 + +\Delta\sigma^2 + \Delta\sigma_c^2 = \frac{\Delta\sigma}{1-\rho}\overline{\Delta и_{I\text{i}}^2(t)} = \sigma_{\Delta и_{I\text{i}}}^2 =$$

$$= \Delta\sigma_s^2 + \Delta\sigma^2 + \Delta\sigma_c^2 = \frac{\Delta\sigma}{1-\rho}, \quad (5)$$

де нове значення коефіцієнту кореляції вхідних коливань $\boldsymbol{\rho}$*, при* $t_з = \tau = t_c$ *дорівнює:*

$$\rho = (\Delta\sigma_s^2 + \Delta\sigma_c^2)/(\Delta\sigma_s^2 + \Delta\sigma_c^2 + \Delta\sigma^2).$$

Прийняте коливання можливо розкласти у ряд Котельникова. На приклад, для першого каналу n1 можливо записати наступне:

$$\Delta и_{\text{I}}(t) = \sum_{i=1}^{k} \Delta u_{\text{I}i} \frac{sin\,\pi(t-i\Delta t)\text{П}}{\pi(t-i\Delta t)\text{П}}, \quad (6)$$

де:

$$\Delta u_{\text{I}i} = \Delta u_{\text{I}}(i\Delta t), \quad \Delta t = 1/(2\text{П}), \quad k = T/\Delta t.$$

Процеси $\Delta и_{\text{I}}(t),\ \Delta и_{\text{II}}(t)$ можливо представити у однозначній відповідності векторів наступним чином:

$$\overrightarrow{U_{\text{I}}} = \{\Delta u_{\text{I}1}, \Delta u_{\text{I}2}, \dots, \Delta и_{\text{I}k}\},$$

$$\overrightarrow{U_{\text{II}}} = \{\Delta и_{\text{II}1}, \Delta и_{\text{II}2}, \dots, \Delta и_{\text{II}k}\},$$

складові якого є коефіцієнтами розкладу (6).

За отриманими $\overrightarrow{U_{\text{I}}}$ та $\overrightarrow{U_{\text{II}}}$ можливо отримати новий вектор $\overrightarrow{U}$:

$$\overrightarrow{U} = \{\Delta и_{\text{I}1},\ \Delta и_{\text{II}1},\ \Delta и_{\text{I}2}, \Delta и_{\text{II}2}, \dots, \Delta и_{\text{I}k}, \Delta и_{\text{II}k}\}. \quad (7)$$

Для отримання оптимального правила виявлення звукового випадкового сигналу ПЦ необхідно обчислити відношення правдоподібності. Для цього необхідно визначити щільність ймовірності розподілу складових вектору $\overrightarrow{U}$ за двома умовами: $A = 1$ та $A = 0$.

При $A = 1$, складові вектору $\overrightarrow{U}$ різниць $\Delta u_{\text{i}k}$ попарно не корельовано. Сумісна щільність ймовірності однойменних вибірок $\Delta u_{\text{I}k}$ та $\Delta и_{\text{II}k}$ у даному випадку можливо описати за двомірним нормальним законом розподілу:

$$p(\Delta и_{\text{I}k}, \Delta и_{\text{II}k}/A = 1) =$$

$$= \frac{(1-\rho^2)^{-1/2}}{2\pi\sigma_{\Delta и_{\text{I}k}}\sigma_{\Delta и_{\text{II}k}}} \text{x}\, exp\left\{-\frac{1}{2(1-\rho^2)}\left[\frac{\Delta и_{Ik}^2}{\sigma_{\Delta u_{Ik}}^2} + \frac{\Delta и_{IIk}^2}{\sigma_{\Delta u_{IIk}}^2} - 2\rho\frac{\Delta и_{Ik}^2}{\sigma_{\Delta u_{Ik}}^2}\frac{\Delta и_{IIk}^2}{\sigma_{\Delta u_{IIk}}^2}\right]\right\}. \quad (8)$$

Для $A = 1$ можливо записати наступне:

$$p\left(\overrightarrow{U}/A = 1\right) = \prod_{i=1}^{k} p(\Delta и_{\text{I}k}, \Delta и_{\text{II}k}/A = 1), \quad (9)$$

а також, з урахуванням (2) – (5), можливо записати у наступному вигляді:

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

$$p\left(\vec{U}/A=1\right)=\left(\frac{\sqrt{1-\rho}}{2\pi\Delta\sigma^2\sqrt{1+\rho}}\right)^k\cdot exp\left\{-\frac{\sum_{i=1}^{k}\left(\Delta и_{Ik}^2+\Delta и_{IIk}^2-2\rho\Delta и_{Ik}\Delta и_{IIk}\right)}{2\Delta\sigma^2(1+\rho^2)}\right\}. \quad (10)$$

При $A=0$, коли відсутній корисний сигнал, усі складові вектору $\vec{U}$ незалежні та мають однакові дисперсії. Тоді, можливо записати наступне:

$$p\left(\vec{U}/A=0\right)=\left(\frac{\sqrt{1-\rho_n}}{2\pi\Delta\sigma^2\sqrt{1+\rho_п}}\right)^k\cdot exp\left\{-\frac{\sum_{i=1}^{k}\left(\Delta и_{Ik}^2+\Delta и_{IIk}^2-2\rho_п\Delta и_{Ik}\Delta и_{IIk}\right)}{2\Delta\sigma^2(1+\rho_п)}\right\}. \quad (11)$$

Відношення правдоподібності для першої однобазової системи прийому $\ell_1\left(\vec{U}\right)$ можливо визначити як ділення виразів (10) та (11) наступним чином:

$$\ell_1\left(\vec{U}\right)=\left(\frac{1-\rho}{1-\rho_п}\frac{1+\rho_п}{1+\rho}\right)^{(k/2)}exp\left\{\frac{1}{2\Delta\sigma^2}\cdot\left[\frac{\sum_{i=1}^{k}\left(\Delta и_{Ik}^2+\Delta и_{IIk}^2-2\rho_п\Delta и_{Ik}\Delta и_{IIk}\right)}{(1+\rho_п)}-\right.\right.$$
$$\left.\left.-\frac{\sum_{i=1}^{k}\left(\Delta и_{Ik}^2+\Delta и_{IIk}^2-2\rho\Delta и_{Ik}\Delta и_{IIk}\right)}{(1+\rho)}\right]\right\}. \quad (12)$$

При логарифмуванні (12), при підстановці $k=2\text{ПТ}$ та $\Delta\sigma^2=N_0/(2\Delta t)$, а також подальшою заміною додавання на інтегрування, з врахуванням того, що, $\rho<<1$, можливо отримати наступне:

$$\ell n\ell_1[\Delta и_{\text{I}}(t),\Delta и_{\text{II}}(t)]\approx \text{ПТ}_{\text{н}}\ell\text{п}\left(\frac{1+\rho_n}{1-\rho_п}\right)-\frac{\rho_n}{(1+\rho_n)N_0}\int_0^{T_н}[\Delta и_{\text{I}}(t)+\Delta и_{\text{II}}(t)]^2dt. \quad (13)$$

Перша складова у (13) визначає рівень порогу $\text{P}_{\text{пор}}$ в однобазовій системі (два пункти прийому). За виразом, правило оптимального виявлення реалізується тоді, коли інтегрування помножується на $\rho_n/[(1+\rho_n)N_0]$.

Правило виявлення для першої однобазової системи прийому Z_1 дорівнює інтегралу наступним чином:

$$Z_1=\int_0^{\text{T}_н}[\Delta и_{\text{I}}(t)+\Delta и_{II}(t)]^2dt=\int_0^{\text{T}_н}\Delta и_{Ik}^2(t)dt+$$
$$+\int_0^{\text{T}_н}\Delta и_{IIk}^2(t)dt+2\int_0^{\text{T}_н}\Delta и_{Ik}^2(t)\Delta и_{IIk}^2(t)dt. \quad (14)$$

Отже, у правилі виявляча на вході існує дві автокореляційні функції по першому та другому пункту прийому та одна взаємно кореляційна функція (ВКФ) між пунктами прийому.

Таким чином, знайдено правило виявлення нестаціонарного вінеровського випадкового сигналу при однобазовому (двохпозиційному) прийомі сигналу. Приклад схеми однобазового прийому наведено на рис. 2.

По аналогії з (14) можливо визначити правило виявлення для другої бази Z_2. У другу базу системи входять пункти прийому п3 та п4 (рис. 1). Вихідні сигнали першої та другої баз позначимо через $\text{y}_1(t),\ \ \text{y}_2(t)$ відповідно, причому:

$$\begin{gathered}\text{y}_1(t)=A\ b(t-t_1)+m_1(t)+d_1(t-t_d),\\ y_2(t)=A\ b(t-t_2)+m_2(t)+d_2(t-t_2),\\ 0<t<T_{„}\end{gathered} \quad (15)$$

де $b(t),\ \ m_i(t),\ \ d_i(t)$ *– попарно некорельовані стаціонарно випадкові процеси, які підпорядковані нормальним законам розподілення корисного сигналу,*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

особистих шумів каналів прийому та завад, відповідно по першій та другій базам системи; t_i, t_d *– взаємне запізнення корисного сигналу та коливань завад по базам системи.*

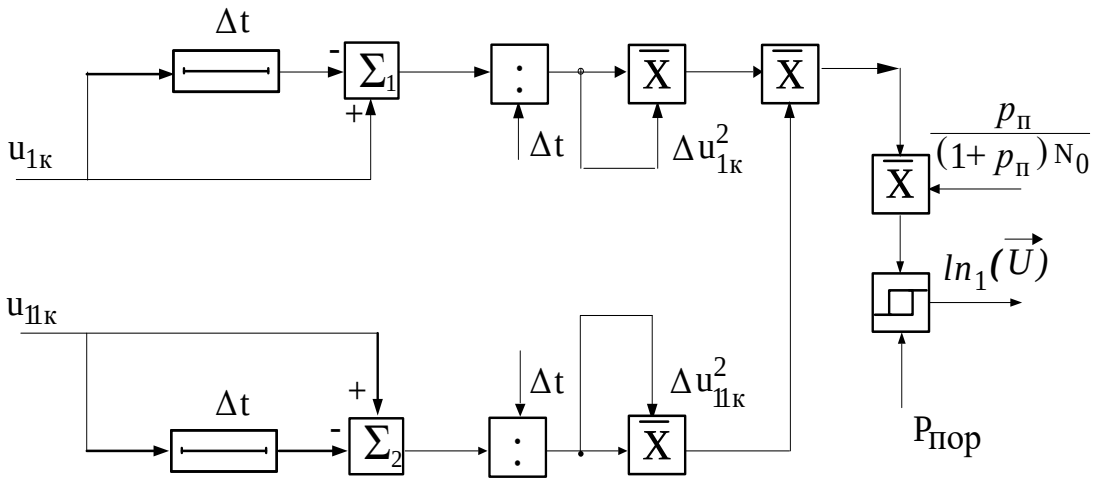

Рис. 2. Схема виявлення звукового сигналу ПЦ при однобазовому прийомі

За аналогією (2) введено означення наступним чином:

$$\overline{b^2(t)} = \sigma_b^2, \quad \overline{m_1^2(t)} = \overline{m_2^2(t)} = \sigma^2,$$

$$\overline{d_1^2(t)} = \overline{d_2^2(t)} = \sigma_d^2 \ , \tag{16}$$

де — *– означає статистичне усереднення за сукупністю реалізації.*

При $\mathrm{A} = 0$, коли $\sigma_b^2 = 0$ можливо записати наступне:

$$\overline{y_1^2(t)} = \overline{y_2^2(t)} = \sigma^2 + \sigma_d^2 = \frac{\sigma}{1-\rho_m}, \tag{17}$$

причому:

$$\rho_m = \sigma_d^2/(\sigma_d^2 + \sigma^2),$$

де ρ_m *– коефіцієнт кореляції вхідних коливань при гіпотезі про відсутність корисного сигналу та* $t_1 = t_2$.

Відповідно, при $\mathrm{A} = 1$ можливо записати наступне:

$$\overline{y_1^2(t)} = \sigma_{y1}^2 = \sigma_b^2 + \sigma^2 + \sigma_d^2 = \frac{\sigma}{1-\rho_b},$$

$$\overline{y_2^2(t)} = \sigma_{y2}^2 = \sigma_b^2 + \sigma^2 + \sigma_d^2 = \frac{\sigma}{1-\rho_b}, \tag{18}$$

де ρ_b *– коефіцієнт кореляції процесів* $\mathrm{y}_1(t)$, $\mathrm{y}_2(t)$ *при* $\mathrm{A} = 1$ *та* $t_1 = t_2$ *та розраховується за наступною формулою:*

$$\rho_b = (\sigma_b^2 + \sigma_d^2)/(\sigma_b^2 + \sigma_d^2 + \sigma^2).$$

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

За підходом (6) – (9), позначено новий вектор через $\vec{W}$, а також (15) – (18) здобули сумісну щільність ймовірності однойменних вибірок $\mathrm{y_{1i}}$, $\mathrm{y_{2i}}$. Отже, вказана щільність ймовірності розподілена за двомірним нормальним законом наступним чином:

$$p\left(\vec{W}/A=1\right)=\left(\frac{\sqrt{1-\rho_b}}{2\pi\sigma^2\sqrt{1+\rho_b}}\right)^k\cdot exp\left\{-\frac{\sum_{i=1}^{k}\left(y_{1i}^2+y_{2i}^2-2\rho_b y_{1i}y_{2i}\right)}{2\sigma^2\left(1+\rho_b^2\right)}\right\}. \quad (19)$$

При $\mathrm{A}=\mathbf{0}$ усі складові вектору $\vec{W}$ незалежні та мають однакові дисперсії, тобто:

$$p\left(\vec{W}/A=0\right)=\left(\frac{\sqrt{1-\rho_m}}{2\pi\sigma^2\sqrt{1+\rho_m}}\right)^k\cdot exp\left\{-\frac{\sum_{i=1}^{k}\left(\Delta y_{1i}^2+y_{2i}^2-2\rho_m y_{1i}y_{2i}\right)}{2\sigma^2(1+\rho_m)}\right\}. \quad (20)$$

За попередніми даними можливо записати наступне:

$$k=2\Pi\mathrm{T},\quad \Delta\sigma^2=N_0/(2\Delta t)\quad ma\quad \rho_b<<1.$$

Розрахунок логарифма відношення правдоподібності $\ell n\ell_{12}\left(\vec{W}\right)$ для двохбазової системи прийому, можливо записати за заміною додування на інтегрування наступним чином:

$$\ell n\ell_{12}[\mathrm{y}_1(t),\mathrm{y}_2(t)]\approx \Pi\mathrm{T}_{\mathrm{н}}\ell_{\Pi}\left(\frac{1+\rho_m}{1-\rho_m}\right)-\frac{\rho_m}{(1+\rho_m)N_0}\int_0^{T_{\mathrm{н}}}[y_1(t)+y_2(t)]^2dt. \quad (21)$$

Перша складова у (21) визначає рівень порогу $\mathrm{P_{пор}}$ у двохбазовій системи виявлення звукового сигналу ПЦ. Значення $\mathrm{P_{пор}}$ залежить лише від рівня ρ_m. Результат інтегрування використовується при помноженні його на вагу:

$$\rho_m/[(1+\rho_m)N_0].$$

Таким чином, правило виявлення вирішується за інтегралом Z_{12} наступним чином:

$$Z_{12}=\int_0^{\mathrm{T_н}}[y_1(t)+y_2(t)]^2dt=$$

$$=\int_0^{\mathrm{T_н}}y_1^2(t)dt+\int_0^{\mathrm{T_н}}y_2^2(t)dt+2\int_0^{\mathrm{T_н}}y_1(t)y_2(t)dt. \quad (22)$$

Отже, прийняті коливання за першою та другою базами, на приклад складаються, знаходиться квадрат та проводиться інтегрування за часом $\mathrm{T_н}$.

Третя складова (22) визначає рівносигнальний напрямок звукового сигналу ПЦ, як ВКФ між коливаннями першої та другої базами виявляча.

Приклад спрощеної схеми виявляча, при наявності частотних відмінностей між корисними сигналами та коливаннями завад, наведено на рис. 3.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

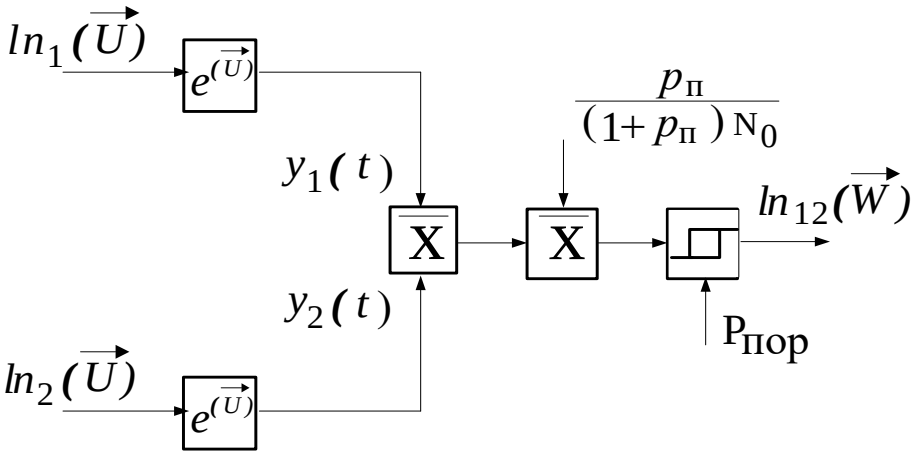

Рис. 3. Схема виявлення звукового сигналу ПЦ при двохбазовому прийомі

Висновки. Таким чином, для побудови якісних систем, спроможних виявляти звукові випадкові сигнали ПЦ, необхідно мати відповідне правило їх виявлення. Розроблено правила виявлення звукового випадкового сигналу ПЦ на основі методу відношення правдоподібності при одно та двох базовій системі прийому. Враховано нестаціонарність корисних сигналів та завад. За правилами виявлення сформовано схеми виявлення звукового сигналу ПЦ при одно та двох базовому прийомі з урахуванням рівнів порогу.

Список використаних джерел:

[1] Кудряшов В., Артеменко А., Коломійцев О., Олійник Р., Живець Ю. і Шумигай О. (2020). Часткова модель показника завадостійкості станції супроводження цілі зенітного ракетного комплексу малої дальності. *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки*, 3(1), С. 56-66. doi: 10.37701/dndivsovt.3.2020.08.

[2] Кудряшов В., Коломійцев О., Машталір В., Опенько П. і Олійник Р. (2019). Модель протиповітряного бою як елемент системи управління вогнем підрозділами військ протиповітряної оборони сухопутних військ. *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки*, 1(1), С. 93-100. https://dndivsovt.com/index.php/journal/article/view/193.

[3] Коваленко С.П., Коломійцев О.В., Обрядін В.В., & Хударковський К.І. (2007). Метод ефективного розподілу цілей при управлінні вогнем підрозділу. *Системи обробки інформації*, (3), С. 41-43.

[4] Коломійцев О.В., Кудряшов В.Е., Васильєв Д.Г., Загоруйко І.Я., Ворошилов С.С. Другий рід помилок стрільби ракетами по нетиповим цілям ЗРК малої дальності. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил*. – 2011. – Вип. 1. – С. 86-90. – http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2011_1_20.

[5] Кудряшов В.Є., Коломійцев О.В., Кулєшов О.В., Воронін В.В., Третяк В.Ф., Балабуха О.С., Клівець С.І., Качуровський Г.М., Кудря І.В., Кітов В.С., Кулєшова Т.В. Особливості управління вогнем частинами та підрозділами військ протиповітряної оборони Сухопутних військ. *Грааль науки: міжнар. наук. журнал.* – Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2024. – No 36. – С. 117-130. DOI 10.36074/grail-of-science.16.02.2024.

[6] Кудряшов В.Є., Коломійцев О.В., Рисований О.М., Мегельбей В.В., Жирна О.В. Методика числового моделювання визначення показника ефективності стрільби ракетою по різних повітряних цілях при відпрацюванні цілевказівки з батарейного

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

командного пункту. *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки.* – Черкаси: ДНДІ ВС ОВТ. 2024. – Вип. 1(19). – С. 107-116. doi: 10.37701/dndivsovt.19.2024.13.

[7] Коломійцев О.В., Кудряшов В.Є., Кулєшов О.В., Воронін В.В., Клівець С.І., Третяк В.Ф., Павленко А.Г., Хабоша С.М., Телевна Т.П., Сальник О.В., Воробйов О.Г., Кулєшова Т.В. Особливості ефективного управління вогнем та стрільбою батарею, яка озброєна переносними зенітними ракетними комплексами. *Scientific Collection «InterConf+», 43(193): with the Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference «Scientific Goals and Purposes in XXI Century»* (March 19-20, 2024; Seattle, USA) / comp. by LLC SPC «InterConf». Seattle: ProQuest LLC, 2024. p.p. 638-646. DOI 10.51582/interconf.19-20.03.2024.

[8] Кудряшов В.Є., Коломійцев О.В., Третяк В.Ф., Петренко О.С., Пашнєв А.А., Доска О.М. Методика числового моделювання для розрахунку значень похилої дальності до дальньої межі зони ураження зенітного ракетного комплексу при використанні телевізійного оптичного визиру. *Наука і техніка сьогодні. (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»): журнал.* 2024. № 7(35) 2024. С. 805-822. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-7(35).

[9] Кудряшов В.Є., Коломійцев О.В., Кулєшов О.В., Татьянко Д.М., Клівець С.І., Жирна О.В. Методика числового моделювання визначення значень умовних ймовірностей ураження повітряних цілей при стрільбі ракетою з телевізійним оптичним визиром бойової машини. *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки.* 2024. – Вип. 3(21). – С. 57-70. DOI: 10.37701/dndivsovt.21.2024.07.

[10] Кудряшов В.Є., Коломійцев О.В., Кулєшов О.В., Татьянко Д.М., Клівець С.І., Сінчук А.В. Особливості стрільби зенітними керованими ракетами по нетипових повітряних цілях при виконанні бойових стрільб зенітними ракетними комплексами "Оса-АКМ". *Системи озброєння і військова техніка*. . – Х. ХНУПС. – 2024. № 3(79). С. 22-33. https://doi.org/10.30748/soivt.2024.79.03.

[11] Кудряшов В.Є., Коломійцев О.В., Воїнов В.В., Кулєшов О.В., Клівець С.І. Моделювання значень загального показника ефективності стрільби ракетою бойової машини. *Системи озброєння та військової техніки.* – Х. ХНУПС. – 2023. – № 1(73) – С. 61-67. DOI: 10.30748/soivt.2023.73.07.

[12] Aloshin, G., Kolomiytsev, O., Kuleshov, O., Kulagin, K., & Tkachev, A. (2018). The method of parameters optimization of the multifunctional laser information-measuring system on the multiplicity of signals, structures and technical parameters. *Science and Technology of the Air Force of Ukraine*, (1), 30.

[13] Кудряшов В.Є., Коломійцев О.В., Катунін А.М., Коваль В.В., Згода Г.І., Соловйов А.А., Ячна І.Г., Кобець Ю.В., Дзігора О.М., Рязанцев С.С., Шендрик В.І. Розрахунок щільності потужності пасивних завад та дальності виявлення радіолокаційною станцією у різних умовах. *ГРААЛЬ НАУКИ*: *міжнар. наук. журнал*. – Вінниця : ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2025. – No 52. – С. 676-687. – DOI 10.36074/grail-of-science.23.05.2025.

[14] Кудряшов В.Є., Коломійцев О.В., Ячна І.Г., Калачова В.В., Колодій О.П., Дзігора О.М., Смолов В.Ф., Ткачук О.М., Бєлоус М.В., Телевна Т.П., Бердочник А.Д., Рязанцев С.С. Правила виявлення звукового сигналу повітряної цілі головкою самонаведення ракети при одноканальному прийомі на основі методу правдоподібності. *ГРААЛЬ НАУКИ*: *міжнар. наук. журнал*. – Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2026. – No 63. – С. 714-724. DOI 10.36074/grail-of-science.06.03.2026.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

RULES FOR DETECTING AN AUDIBLE RANDOM SIGNAL FROM AN AIRBORNE TARGET IN MULTICHANNEL RECEPTION BASED ON THE PROBABILITY RATIO METHOD

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:
Viktor Kudriashov
PhD, Senior Research Scientist,
Senior Researcher
O.Ya. Usikov Institute for Radiophysics and Electronics
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine
Oleksii Kolomiitsev
Doctor of Technical Sciences, Professor, Honored Inventor of Ukraine,
Professor of the Department
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Ukraine
Mykola Kamchatnyi
PhD in Engineering, Associate Professor,
Professor of the Department
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Ukraine
Volodymyr Brahin
Head of the Department
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Ukraine
Yurii Oliinyk
Dean of the Faculty
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Ukraine
Leonid Matvieiev
Head of the Scientific Research
Training and Research Testing Ground of High-Tech Armament and Military Equipment, Ukraine
Valerii Kamenetskyi
Leading Researcher – Leading Test Engineer
Training and Research Testing Ground of High-Tech Armament and Military Equipment, Ukraine
Mykola Kostashchuk
Leading Researcher – Leading Test Engineer
Training and Research Testing Ground of High-Tech Armament and Military Equipment, Ukraine
Volodymyr Kravchenko
Senior Researcher – Senior Test Engineer
Training and Research Testing Ground of High-Tech Armament and Military Equipment, Ukraine
Yevhenii Sarik
Senior Lecturer of the Department
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Ukraine
Volodymyr Surhai
Senior Researcher
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University, Ukraine
Oleksii Smirnov
Researcher – Test Engineer
Training and Research Testing Ground of High-Tech Armament and Military Equipment, Ukraine

Summary. *This paper develops rules for detecting the acoustic random signal of an air target based on the likelihood ratio method for single- and dual-base reception systems. The non-stationarity of useful signals and interference is taken into account. Analytical expressions for performing*

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

calculations are presented. Based on the proposed detection rules, detection schemes for the acoustic signal of an air target are formulated for single- and dual-base reception, taking into account threshold levels. Examples of the developed schemes are provided.
Keywords: *detection rules, audio signal, interference, additive white noise, airborne target, reception system, threshold level, sensor, antenna bandwidth, oscillation.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ISSN 2710–3056

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.087

РОЗРОБЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ РОЗРАХУНКУ ХАРАКТЕРИСТИК ПРОЄКТУВАННЯ МЕРЕЖІ

Зубків Богдан Васильович
бакалавр-випускник інформаційних-технологій та систем кафедри інформаційно-телекомунікаційних технологій та систем
ІФНТУНГ, Україна

Белей Оксана Ігорівна
доцент кафедри інформаційно-телекомунікаційних технологій та систем
ІФНТУНГ, Україна

Штаєр Лідія Омелянівна
доцент кафедри інформаційно-телекомунікаційних технологій та систем
ІФНТУНГ, Україна

Анотація. *Розроблення інтерфейсу користувача інформаційної системи для розрахунку топологічних та телекомунікаційних характеристик мовою програмування на Python. Було використано комплексний метод досліджень літературних джерел, щодо понять проектування комп'ютерної мережі та розрахунку характеристик; проведений огляд існуючих інформаційних систем для розрахунку топологічних та телекомунікаційних характеристик проектування мережі за допомогою сучасної інтерпретованої об'єктно-орієнтованої мови програмування високого рівня.*
Ключові слова: *інформаційна система; Python; комп'ютерна мережа.*

Постановка проблеми. Швидкий розвиток технологій передачі даних у телекомунікаціях, таких як 4G і 5G, вимагає постійного вдосконалення підходів до проектування мереж загального доступу. Тому розроблення інтерфейсу інформаційної системи з урахуванням топологічних і телекомунікаційних атрибутів є одним з найважливіших питань для забезпечення ефективної та якісної комунікації та для надання фахівцям з проектування мереж загального доступу даних для прийняття обґрунтованих рішень щодо параметрів мереж.

Аналіз досліджень та публікацій. У сучасній цифровій економіці розвиток інформаційних систем для розрахунку топологічних та телекомунікаційних характеристик проектування мережі має вирішальне значення. Різноманітні

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

дослідження присвячені пошуку оптимальних рішень, що забезпечують зручність та ефективність проектування мережі. Останні наукові роботи стосуються таких аспектів, як автоматизація процесів, інтуїтивність інтерфейсу та інтеграція із зовнішніми сервісами. У цьому розділі проаналізовано останні дослідження та публікації, присвячені розробці та впровадженню таких систем [2].

Авторами [1] запропоновані теоретичні Основи розроблення інформаційної системи розрахунку топологічних та телекомунікаційних характеристик мережі.

AutoCAD – це дуже популярне програмне забезпечення для автоматизованого проектування, яке широко використовується в галузі інженерії для малювання та створення схем. Хоча AutoCAD спочатку був спрямований на загальне проектування, його потужні можливості моделювання призвели до його широкого застосування в проектуванні телекомунікаційних мереж. Для проектування AutoCAD використовується для створення планів та схем, визначення місця розташування кабелів, обладнання, маршрутів та інших необхідних елементів мережі [4].

Недоліки полягають у тому, що ліцензії AutoCAD можуть бути дорогими, що викликає занепокоєння у малих компаній або стартапів.

Розглянуто Microsoft Visio [3] є корисним інструментом для проєктування базових схем телекомунікаційних мереж. Він дозволяє переглядати структуру мережі та створювати документацію, але для проведення поглибленого аналізу та оптимізації роботи мережі бажано використовувати спеціалізовані програмні засоби з високими аналітичними можливостями.

Серед недоліків та слабких сторін слід зазначити, що Visio не підходить для розрахунку та моделювання телекомунікаційних процесів, програмне забезпечення більше орієнтоване на візуалізацію, ніж на точне моделювання.

Отже, постає проблема розроблення інтерфейсу інформаційної системи, яка враховує топологічні та телекомунікаційні характеристики і є основною задачею для забезпечення ефективного та якісного зв'язку, а також наддасть фахівцям з проектування мереж доступу необхідні інформаційні дані для прийняття обґрунтованих рішень щодо вибору параметрів мережі.

Мета роботи. Метою роботи є обґрунтування вибору нереляційної моделі даних на базі MongoDB для обліку продукції та купівельної активності.

Виклад основного матеріалу. Головною метою інтерфейсу є забезпечення користувачеві зручного та зручного способу доступу до всіх функцій програмного забезпечення. Інтерфейс реалізовано у вигляді графічного віконного додатку з використанням бібліотеки Python Tkinter, яка дозволяє логічно організувати елементи керування для швидкого виконання частих завдань, таких як введення даних, обчислення, візуалізація мережі та експорт результатів. Інтефейс системи, як показано на рисунку 1, містить панель інструментів із кнопками для основних операцій. Користувач може створити новий проект, що очищає поточні дані для початку роботи над новою мережею, або відкрити існуючий проект із збереженого файлу. Функція збереження дозволяє зафіксувати поточний стан проекту в локальну базу даних SQLite (mdzk.db) (рис. 1).

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

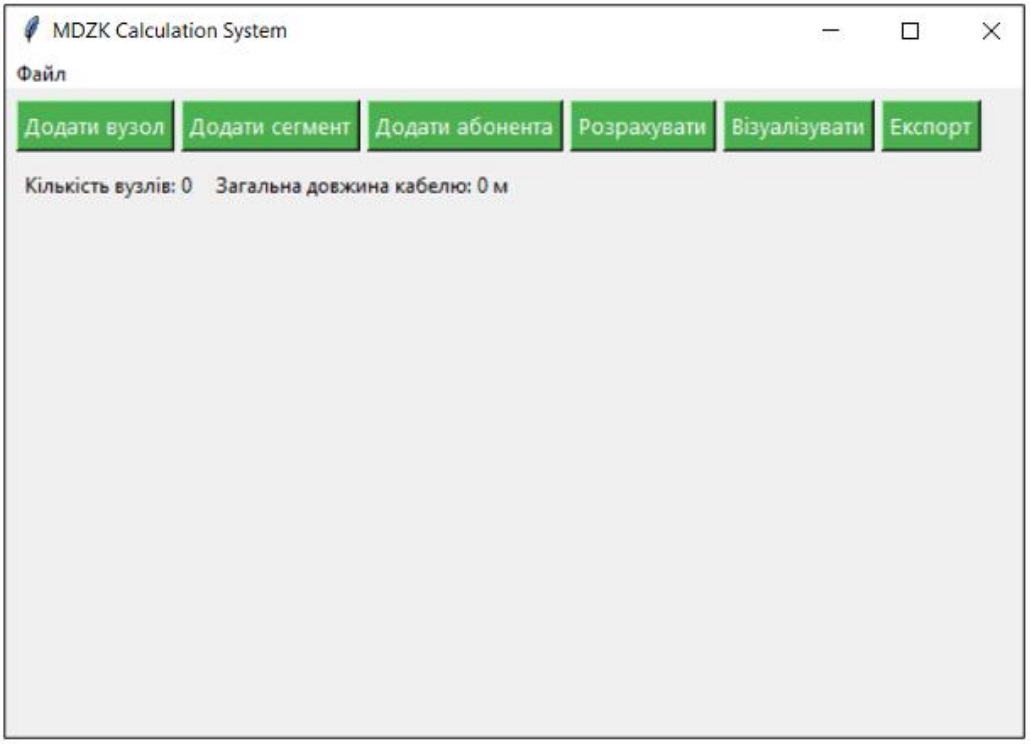

Рис. 1. Інтерфейс інформаційної системи розроблений Зубків Б.

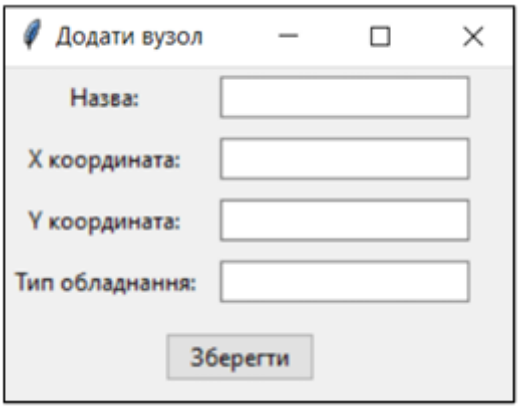

Рис. 2. Вікно додавання вузла

Інтерфейс дозволяє додавати вузли до мережі за допомогою окремого вікна, призначеного для цієї мети, як чітко видно на рисунку 2. У цьому вікні користувач має можливість ввести кілька ключових даних, включаючи назву 36 вузла, його координати, визначені значеннями X та Y, та тип обладнання, яке потрібно додати (наприклад, "Router" або "Switch").

Висновки та пропозиції. На ринку достатньо платних систем, які мають можливість задовільнити потребу пересічного громадянина, але вони це роблять частково або ж за певну ціну [2]. Натомість розроблений інтерфейс користувача інформаційної системи для розрахунку топологічних та телекомунікаційних характеристик проектування мережі постачатиметься безоплатно. Запропонований інтерфейс інформаційної системи не обмежується тільки для певних навчальних предметів, а й може

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

використовуватись фахівцями у галузях комп'ютерних мереж, систем комутацій, зв'язку та телекомунікацій.

Список використаних джерел:

[1] Зубків, Б. В., Белей, О. І., & Штаєр, Л. О. (2025). Основи розроблення інформаційної системи розрахунку топологічних та телекомунікаційних характеристик мережі. IV Міжнародна наукова конференція «Цифрове наукове суспільство: соціально-економічні, правові та міжнародні аспекти», 221-223. Дніпро, Україна. https://doi.org/10.62731/mcnd-28.02.2025

[2] Лаврів, М. Р., Белей, О. І., & Штаєр, Л. О. (2024). Розроблення інформаційної он-лайн системи обліку витрат та доходів. Інфокомунікаційні та комп'ютерні технології, (2(08)), 20-26. https://doi.org/10.36994/2788-5518-2024-02-08-02

[3] Створення докладну мережеву схему у Visio URL: https://surl.li/nsiggc (дата звернення: 13.11.2024).

[4] AutoCad. Anywhere URL: https://web.autocad.com/login (дата звернення: 13.11.2024).

DEVELOPMENT OF AN INFORMATION SYSTEM FOR CALCULATING NETWORK DESIGN CHARACTERISTICS

Bohdan Zubkiv
Bachelor of Information Technologies and Systems,
Department of Information and Telecommunication Technologies and Systems
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (IFNTUNG), Ukraine
Oksana Belei
Associate Professor of the Department of Information
and Telecommunication Technologies and Systems,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (IFNTUNG), Ukraine
Lidiia Shtaier
Associate Professor of the Department of Information
and Telecommunication Technologies and Systems
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (IFNTUNG), Ukraine

Summary. *Development of a user interface for an information system for calculating topological and telecommunication characteristics in the Python programming language. A comprehensive method of researching literature sources on the concepts of computer network design and calculation of characteristics was used; a review of existing information systems for calculating topological and telecommunication characteristics of network design was conducted using a modern interpreted object-oriented high-level programming language.*
Keywords: *information system; Python; computer network.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.088

АНАЛІЗ КАНАЛІВ ВИТОКУ ДАНИХ ЧЕРЕЗ СЕРВІСИ НА ОСНОВІ ВЕЛИКИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ

Некрутова Софья Андріївна
студентка 4 курсу спеціальності 125 «Кібербезпека та захист інформації»
факультет інформаційних технологій
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Бучик Сергій Степанович
доктор технічних наук, професор
професор кафедри кібербезпеки та захисту інформації
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Постановка проблеми. За останні кілька років генеративні AI-сервіси на основі великих мовних моделей (Large Language Models, LLM) стали звичними робочими інструментами у багатьох організаціях. Працівники переносять до таких сервісів значні обсяги тексту – для перекладу, реферування, написання коду. Проблема в тому, що разом із корисним вмістом туди нерідко потрапляють і чутливі дані: фрагменти внутрішніх документів, персональна інформація клієнтів, ключі доступу. Класичні системи Data Loss Prevention (DLP), які роками захищали організації від витоків через пошту чи USB, цього каналу не бачать – prompt передається як звичайний HTTPS-запит до стороннього API. Показовим є і зміщення у стандарті OWASP Top 10 для застосунків LLM: у версії 2025 року категорія розкриття чутливої інформації піднялася з шостого на друге місце за критичністю [6].

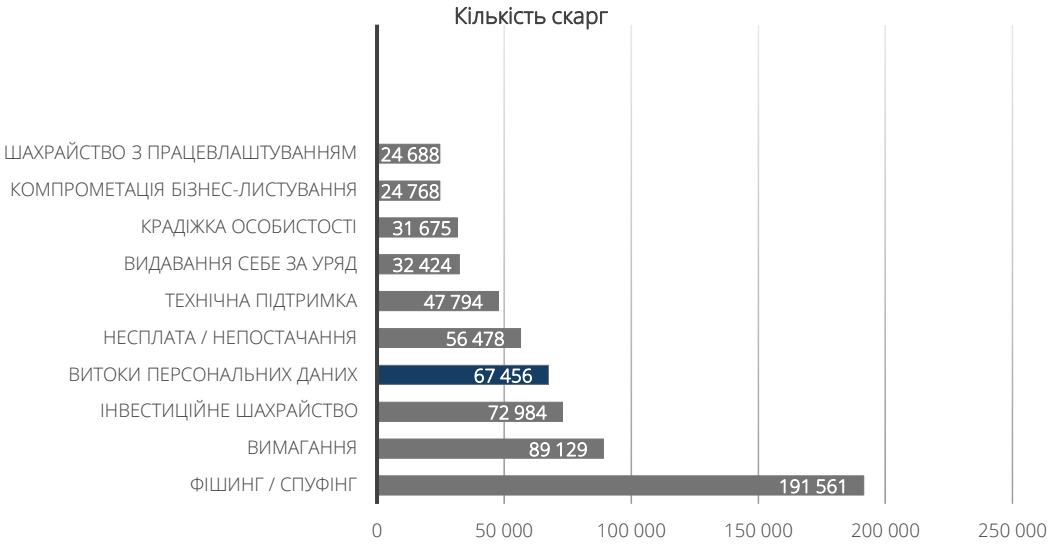

Рис. 1. Топ-категорії скарг про кіберзлочини у звіті ІС3 ФБР за 2025 рік
Джерело: складено авторами на основі [3]

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Масштаб проблеми ілюструє і загальна картина кіберзлочинності. За даними щорічного звіту IC3 ФБР, у 2025 році було зафіксовано понад 1 008 597 скарг із загальними збитками 20,877 млрд доларів – на 26% більше, ніж у попередньому році [3]. Серед окремих категорій витоки персональних даних посідають четверте місце за частотою (рис. 1), а самі обставини їх виникнення дедалі частіше пов'язані саме з неконтрольованим використанням AI-сервісів у межах організацій.

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретичне підґрунтя для розуміння витоку даних через мовні моделі сформувалося ще до того, як такі моделі стали масово використовуватися. Ще у 2017 році R. Shokri зі співавторами показали, що за відповідями моделі можна з високою ймовірністю відновити, чи входив конкретний приклад до її навчальної вибірки [7] – так звані атаки членства (membership-inference). Пізніше N. Carlini та група дослідників перевели цю ідею на практику: їм вдалося дослівно витягнути з публічної версії GPT-2 сотні фрагментів навчальних даних, серед яких траплялися реальні особисті дані, шматки коду і навіть ключі доступу [1].

Окрему лінію досліджень становлять оглядові роботи. У роботі Y. Yao зі співавторами систематизували увесь спектр загроз безпеці LLM і наголосили, що prompt-канал тут належить до пріоритетних [8]. Методи захисту на стороні користувача – санітизація й маскування чутливих сутностей у запиті перед відправкою до моделі – узагальнено в роботі K. Edemacu та X. Wu [4].

Мета роботи. Метою роботи є виокремлення основних каналів витоку даних, що виникають під час використання сервісів на основі великих мовних моделей, а також характеристика проблем, які залишаються поза увагою класичних засобів захисту інформації.

Виклад основного матеріалу. На практиці дані потрапляють у публічні LLM-сервіси трьома основними шляхами. Найчастіший випадок – коли працівник просто вставляє у веб-інтерфейс сервісу фрагмент тексту: внутрішню інструкцію, лист від клієнта, шматок коду. Для файлового DLP такий потік виглядає як звичайний HTTP-трафік, а вміст залишає периметр організації ще до того, як будь-який сенсор може його проаналізувати.

Другий шлях – завантаження файлу для перекладу, реферування або пояснення. Формально це файлова операція, але розмір і структура таких завантажень далеко не завжди підпадають під сигнатурні правила традиційних DLP.

Третій шлях, який зазвичай випадає з поля зору, – використання локально розгорнутих моделей через інструменти типу Ollama чи LM Studio: взаємодія з моделлю тут відбувається без виходу у зовнішню мережу взагалі, тож централізовані сенсори її не бачать.

Спільне в усіх трьох випадках одне: вміст обробляється на інфраструктурі, яку організація не контролює. При цьому до prompt-каналу можуть потрапляти дані, що мають різний правовий статус – персональні дані клієнтів і працівників, платіжна інформація, медичні відомості, внутрішні документи та комерційна таємниця, а також фрагменти коду разом із ключами доступу до API.

Обробка кожної з цих категорій регулюється окремою нормативною базою: персональних даних – Регламентом (ЄС) 2016/679 (GDPR), платіжних –

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

стандартом PCI DSS. Крім того, з 2 серпня 2026 року починають діяти ключові обов'язки Регламенту (ЄС) 2024/1689 щодо генеративних AI-систем [2], через що контроль prompt-каналу стає вже не лише технічним, а й прямим регуляторним обов'язком.

Висновки та пропозиції. Проведений огляд дає підстави говорити про витоки через сервіси на основі великих мовних моделей як про окремий клас загроз, який не перекривається сталими DLP-засобами. Ні блокування AI-сервісів як класу, ні суто сигнатурні правила не розв'язують цієї проблеми: перше лише переводить користувачів на особисті акаунти і локальні моделі, друге не вловлює саму природу природномовного запиту.

Перспективним напрямом видається поєднання телеметрії взаємодії з AI-сервісами, семантичного аналізу вмісту запитів і поведінкової аналітики на рівні користувача – з опорою на чинні вимоги ДСТУ ISO/IEC 27001:2023 і, починаючи з 2026 року, на положення EU AI Act.

Окремою складовою захисту повинна стати регулярна освітня робота з працівниками: дані National Cybersecurity Alliance [5] свідчать, що понад половина персоналу не має базових навичок безпечного користування AI, що нівелює навіть найкращі технічні засоби.

Список використаних джерел:

[1] Carlini, Nicholas & Tramer, Florian & Wallace, Eric & Jagielski, Matthew & Herbert-Voss, Ariel & Lee, Katherine & Roberts, Adam & Brown, Tom & Song, Dawn & Erlingsson, Ulfar & Oprea, Alina & Raffel, Colin. (2020). Extracting Training Data from Large Language Models. https://doi.org/10.48550/arXiv.2012.07805.

[2] European Parliament, & Council of the European Union. (2024). Regulation (EU) 2024/1689 on artificial intelligence (AI Act). *Official Journal of the European Union*, L 2024/1689. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj.

[3] Federal Bureau of Investigation. (2025). *Internet Crime Report 2025*. Internet Crime Complaint Center. https://www.ic3.gov/AnnualReport/Reports/2025_IC3Report.pdf.

[4] Kennedy Edemacu and Xintao Wu. 2025. Privacy Preserving Prompt Engineering: A Survey. ACM Comput. Surv. 57, 10, Article 255 (October 2025), 36 pages. https://doi.org/10.1145/3729219.

[5] National Cybersecurity Alliance. (2024). *Oh Behave! The Annual Cybersecurity Attitudes and Behaviors Report 2024-2025*. https://cybsafe-resources.s3.eu-west-1.amazonaws.com/CYBSAFE-Oh%2C+Behave!+2024-2025+Executive+summary.pdf.

[6] OWASP Foundation. (2025). *OWASP Top 10 for Large Language Model Applications (Version 2025)*. https://genai.owasp.org/llm-top-10/.

[7] Shokri, R., Stronati, M., Song, C. and Shmatikov, V. (2017) Membership Inference Attacks Against Machine Learning Models. 2017 IEEE Symposium on Security and Privacy, San Jose, 22-24 May 2017, 3-18. https://doi.org/10.1109/SP.2017.41.

[8] Yifan Yao, Jinhao Duan, Kaidi Xu, Yuanfang Cai, Zhibo Sun, Yue Zhang, A survey on large language model (LLM) security and privacy: The Good, The Bad, and The Ugly, High-Confidence Computing, Volume 4, Issue 2, 2024, 100211, ISSN 2667-2952, https://doi.org/10.1016/j.hcc.2024.100211.

ANALYSIS OF DATA LEAKAGE CHANNELS THROUGH SERVICES BASED ON LARGE LANGUAGE MODELS

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Sofia Nekrutova
4th-year student, specialty 125 «Cybersecurity and Information Protection»
Department of Cybersecurity and Information Protection
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Serhii Buchyk
Doctor of Technical Sciences, Professor
Professor at the Department of Cybersecurity and Information Protection
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.089

АНАЛІЗ ПОШКОДЖЕНЬ ІНФРАСТРУКТУРИ З ВИКОРИСТАННЯМ ГЛИБИННОГО НАВЧАННЯ

Фесенко Мартін Андрійович
студент
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Рішко Антон Михайлович
студент
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Мельник Соломія Володимирівна
студент
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Науковий керівник: Польовий Віталій Євгенович
доктор філософії, асистент
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

За оцінками Світового банку, близько 236 тисяч об'єктів було пошкоджено або зруйновано внаслідок війни в Україні станом на 2024 рік [3]. Повномасштабні збройні конфлікти та природні катастрофи спричиняють значні пошкодження житлових будівель і суттєве руйнування об'єктів цивільної та критичної інфраструктури, вулично-дорожньої мережі, мостових конструкцій, водозахисних споруд тощо. Масштабні пошкодження вимагають швидкого реагування та планування відновлювальних заходів при обмеженому доступі до небезпечних зон. У таких умовах доцільним може бути використання супутникового моніторингу, який дозволяє виявляти пошкодження інфраструктури та кількісно їх оцінювати майже в реальному часі.

Класичні підходи до виявлення пошкоджень базуються на методах машинного навчання, серед яких Support Vector Machine чи Random Forest [6]. Ці методи є ефективними для обробки зображень при наявних розмічених даних, проте точність залежить від якості вибірки та підбору ознак, що негативно впливає на масштабованість. Сучасніші підходи зазвичай використовують глибокі нейронні мережі. Найпростішими є одностадійні моделі. Наприклад модель YOLO [4] швидко виявляє об'єкти, але може гірше розпізнавати дрібні дефекти. Натомість двоетапні моделі як-от Mask R-CNN [1] дозволяють отримувати детальні сегментації пошкоджень на рівні пікселів і оцінювати їхні кількісні характеристики.

Порівнюючи з класичними методами, сучасні архітектури характеризуються вищою точністю і швидкістю, але потребують значних обчислювальних ресурсів і великих підготовлених обсягів даних [1]. Також на

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

практиці часто застосовуються комбіновані підходи, які поєднують різні моделі. Наприклад некероване навчання [2] чи рішення на основі ResNet-50 із додатковими модулями [5].

Метою цієї роботи є побудова моделі автоматизованого виявлення пошкоджень інфраструктури з використанням методів глибокого навчання. Для цього потрібно перевірити ефективність архітектур при навчанні на високороздільних супутникових знімках, проаналізувати їхню точність, швидкодію та обмеження.

У роботі використано відкритий набір xView та супутникові знімки Sentinel-2, отримані через Google Earth Engine. xView забезпечує високу просторову роздільність в межах 3 метрів, тоді як Sentinel-2 надає мультиспектральні дані з повторюваними спостереженнями, що дає змогу аналізувати динаміку руйнувань. Дані містять геоприв'язку у форматі WGS84, часові мітки та спектральні канали. Для виконання розмітки спочатку в QGIS створюються базові полігони об'єктів (дороги, будівлі, мости, дамби), після чого у LabelMe уточнюються дрібні пошкодження. Загалом було розмічено близько 1000 сцен (близько 10000 зображень) із приблизно 50000 анотацій.

Попередня обробка даних включає нормалізацію пікселів до діапазону [0,1], стандартизацію даних, згладжування за допомогою гаусового фільтра та зменшення розмірності. Ці кроки дозволяють зменшити шум, прискорити навчання та зберегти до 95% інформативної дисперсії. Також застосовується батчинг та балансування класів для попередження зміщення. Архітектура є комбінацією YOLOv10 для швидкого первинного виявлення об'єктів і Mask R-CNN для точної сегментації пошкоджень. Як базову модель обрано ResNet-101, яка завдяки залишковим зв'язкам забезпечує стабільне навчання.

При навчанні використовувалося передавальне навчання на основі попередньо натренованих ваг (COCO) з подальшим тонким настроюванням. Для оптимізації використано метод стохастичного градієнтного спуску із моментумом 0.9 та загасанням ваг 10^{-4}, а також стратегії розігріву та косинусного загасання зміни швидкості навчання для забезпечення стабільної збіжності та кращої здатність моделі до узагальнення.

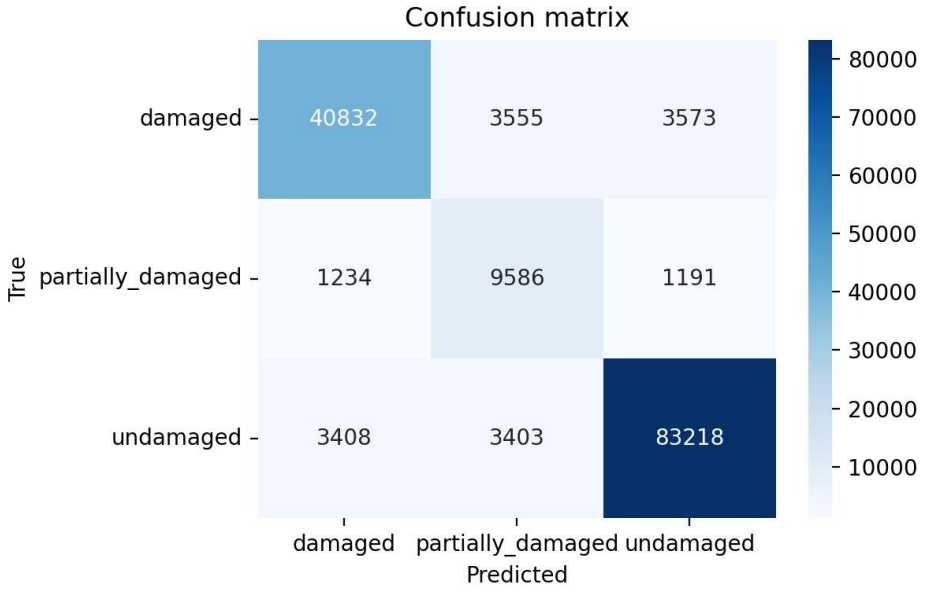

Рис. 1. Матриця помилок

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Загальна точність класифікації становить близько 91%, а середній F1-score становить 0.84, що свідчить про високу ефективність моделі. Найкращі результати досягнуто для класів відсутніх (undamaged) та значних пошкоджень (damaged), тоді як частково пошкоджені (partially_damanged) об'єкти визначаються гірше. Матриця помилок (рис. 1) також вказує, що основні труднощі пов'язані з розмежуванням часткових і повних пошкоджень, що свідчить про потребу подальшого вдосконалення моделі.

Список використаних джерел:

[1] He, K., Gkioxari, G., Dollár, P., & Girshick, R. (2017). *Mask R-CNN*. In Proceedings of the IEEE International Conference on Computer Vision (ICCV). https://doi.org/10.1109/ICCV.2017.322
[2] Kashtan, V. Yu., & Hnatushenko, V. V. (2023). *Automated building damage detection on digital imagery using machine learning*. Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu, (6), 134–140. https://doi.org/10.33271/nvngu/2023-6/134
[3] Kyiv School of Economics. (2024). *Report on direct infrastructure damage from destruction as a result of Russia's military aggression against Ukraine (November 2024)*.
[4] Moreno González, C. L., Montoya, G. A., & Lozano Garzón, C. (2025). *Toward reliable post-disaster assessment: Advancing building damage detection using You Only Look Once convolutional neural network and satellite imagery*. Mathematics, 13(7), Article 1041. https://doi.org/10.3390/math13071041
[5] Seydi, S. T., Hasanlou, M., Chanussot, J., & Ghamisi, P. (2023). *BDD-Net+: A building damage detection framework based on modified Coat-Net. IEEE Journal of Selected Topics in Applied Earth Observations and Remote Sensing*, 16, 4232–4247. https://doi.org/10.1109/JSTARS.2023.3267847
[6] Zhu, X. X., Tuia, D., Mou, L., Xia, G.-S., Zhang, L., Xu, F., & Fraundorfer, F. (2017). *Deep learning in remote sensing: A review. IEEE Geoscience and Remote Sensing Magazine*, 5(4), 8–36. https://doi.org/10.1109/MGRS.2017.2762307

INFRASTRUCTURE DAMAGE ANALYSIS USING DEEP LEARNING

Martin Fesenko
student
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Anton Rishko
student
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Solomia Melnyk
student
Lviv Polytechnic National University, Ukraine
Scientific supervisor: Vitalii Polovyi
PhD, assistant
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.090

ГРА КОРЕНІВ КВАДРАТНОГО РІВНЯННЯ

Королько Ярослава Анатоліївна
студентка І курсу інформаційних та освітніх технологій
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Левицький Ярослав В'ячеславович
вчитель математики
КЗ «Ліцей «Науковий» КМР», м. Кропивницький, Україна
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Анотація. *У статті наводиться алгоритм розв'язання квадратних рівнянь, дискримінант яких є додатним числом і повним квадратом, за допомогою теореми Вієта, коли коефіцієнт а у рівнянні не рівний нулеві, наведено методичні рекомендації щодо розв'язування таких рівнянь. Матеріал може бути корисним для підготовки старшокласників складання НМТ з математики, а також вчителями при процесі розв'язування квадратних рівнянь.*

Ключові слова: *теорема Вієта, рівняння, квадратне рівняння, коефіцієнт а, рівняння другого степеня.*

Постановка проблеми. У шкільному курсі математики при розв'язуванні типових вправ та задач дуже часто складніша задача зводиться до простішої, де в більшості випадків слід розв'язувати квадратне рівняння. Ці квадратні рівняння бувають різного типу: неповні (коли один з коефіцієнтів при невідомій «ікс» дорівнює нулю) та повні (коли усі коефіцієнти у рівнянні при невідомій «ікс» присутні). Так, повні квадратні рівняння можуть бути розв'язані різними способами (наприклад через дискримінант, теорему Вієта тощо). Для кожного вчителя математики надважливим є уміння бачити розв'язок задачі набагато наперед, ніж бачити цю задачу учень й розв'язати це завдання швидше за нього, а самому учневі прийняти такий досвід у свого вчителя. Саме тому, коли мова йде про раціональне вирішення квадратного рівняння – надають перевагу теоремі Вієта (коли дискримінант є додатним та повним квадратом). Значна проблема виникає, коли коефіцієнт, а у такому рівнянні не рівний нулю та одиниці. Вкрай необхідно розробити алгоритм, який дозволить використовувати теорему Вієта для будь-якого квадратного рівняння у якого дискримінант додатний та повний квадрат, який допоможе учням старших класів та вчителям математики усно та швидко розв'язувати такі квадратні рівняння.

Аналіз досліджень і публікацій. До проблеми розв'язування квадратних рівнянь уже зверталися [2]. У цьому посібнику розглядаються сучасні підходи до викладання шкільного курсу математики. Автори наголошують, що традиційне алгоритмічне навчання, зокрема механічне застосування формул

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

квадратного рівняння, не завжди забезпечує глибоке розуміння суті математичних дій. Саме тому розв'язування квадратних рівнянь розглядаються як приклад теми, де доцільно поєднувати класичні методи з інноваційними педагогічними технологіями, спрямованими на активізацію пізнавальної діяльності учнів. У посібнику підкреслюється, що складність цієї теми зумовлена не лише формальними обчисленнями, а й недостатнім усвідомленням учнями зв'язку між алгебраїчним записом рівняння, його геометричним змістом і практичним застосуванням. Автори звертають увагу на необхідність формування учнів уміння обирати раціональний спосіб розв'язування квадратного рівняння залежно від його вигляду, використовуючи розкладання на множники, виділення повного квадрата, графічну інтерпретацію або аналіз дискримінанта. При цьому інноваційні методи навчання, такі як проблемне навчання, дослідницькі завдання, робота в малих групах використання наочних і комп'ютерних засобів, розглядаються як ефективний інструмент подолання типових помилок і формального заучування. Таким чином, у згаданому посібнику проблема розв'язування квадратних рівнянь подається не ізольовано, а в ширшому контексті модернізації математичної освіти, де основна увага приділяється розвитку логічного мислення, математичної культури та свідомого засвоєння навчального матеріалу. Це дає підстави використовувати напрацювання авторів як теоретичне підгрунтя для вдосконалення методики вивчення квадратних рівнянь у шкільному курсі математики.

Метою статті є теоретичне обгрунтування та розробка раціонального й ефективного алгоритму розв'язування квадратних рівнянь із додатним дискримінантом, що є повним квадратом, у випадках, коли найстарший коефіцієнт відмінний від нуля та одиниці, з метою спрощення обчислювальних процедур, підвищення точності розв'язувань і формування усвідомленого застосування алгебраїчних методів.

Виклад основного матеріалу.

У шкільному курсі математика, зокрема в підручниках з алгебри для 8-го класу, значна увага приділяється темі квадратних рівнянь. Одним із основних способів їх розв'язування, який пропонується учням, є розв'язування за допомогою дискримінанта. Цей метод базується на обчисленні значення дискримінанта квадратного рівняння і подальшому визначенні кількості коренів залежно від його знака [3].

Розглянемо рівняння:

$$ax^2+bx+c=0 \quad (1)$$

У (1) *a,b,c* – якісь числа, *x* – невідома. Зауважимо, що якщо *a = 0,* то отримаємо наступне рівняння:

$$bx+c=0 \quad (2)$$

Рівняння (1) назвали квадратним рівнянням, а рівняння (2) назвали лінійним рівнянням. У (2) $x=-\frac{c}{b}$, при $b\neq 0$. А зараз знайдемо розв'язок (1):

Поділимо ліву і праву частину рівняння на *a,* отримаємо:

$$x^2+\frac{b}{a}x+\frac{c}{a}=0 \quad (3)$$

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Рівняння (3) назвали зведеним квадратним рівнянням(тобто квадратне рівняння, коефіцієнт *a* якого рівний одиниці). Виділимо повний квадрат:

$$x^2 + 2 \cdot x \cdot \frac{b}{2a} + \left(\frac{b}{2a}\right)^2 - \left(\frac{b}{2a}\right)^2 + \frac{c}{a} = 0 \quad (4)$$

У (4) помічаємо формулу квадрат суми двох виразів:

$$\left(x + \frac{b}{2a}\right)^2 - \frac{b^2 - 4ac}{4a^2} = 0 \quad (5)$$

У (5) вираз $b^2 - 4ac$ назвали «дискримінантом» квадратного рівняння і цей вираз у математиці домовилися позначати літерою «D»:

$$\left(x + \frac{b}{2a}\right)^2 - \frac{D}{4a^2} = 0 \quad (6)$$

Розпишемо (6) у «зручному» форматі аби застосувати формулу різниці квадратів:

$$\left(x + \frac{b}{2a}\right)^2 - \left(\frac{\sqrt{D}}{2a}\right)^2 = 0 \quad (7)$$

$$\left(x + \frac{b}{2a} - \frac{\sqrt{D}}{2a}\right)\left(x + \frac{b}{2a} + \frac{\sqrt{D}}{2a}\right) = 0 \quad (8)$$

Добуток дорівнює нулю тоді і тільки тоді, коли один із множників дорівнює нулю(умова рівності добутку нулю):

$$\left[\begin{array}{l} x + \frac{b}{2a} - \frac{\sqrt{D}}{2a} = 0 \\ x + \frac{b}{2a} + \frac{\sqrt{D}}{2a} = 0 \end{array}\right. \leftrightarrow \left[\begin{array}{l} x_1 = \frac{-b - \sqrt{D}}{2a} \\ x_2 = \frac{-b + \sqrt{D}}{2a} \end{array}\right. \quad (9)$$

У (9) – формули коренів квадратного рівняння. Можна помітити, що кількість коренів квадратного рівняння залежить від дискримінанту(дискримінант додатний – два корені, дискримінант від'ємний – нуль дійсних коренів та дискримінант рівний нулеві – два однакових корені).

Після вивчення теоретичного матеріалу учням пропонується значна кількість вправ, у яких необхідно знайти корені квадратних рівнянь саме за допомогою цього способу.

641.° Розв'яжіть рівняння:

1) $x^2 - 4x + 3 = 0$;
2) $x^2 + 2x - 3 = 0$;
3) $x^2 + 3x - 4 = 0$;
4) $x^2 - 4x - 21 = 0$;
5) $x^2 + x - 56 = 0$;
6) $x^2 - 6x - 7 = 0$;
7) $-x^2 + 6x + 55 = 0$;
8) $2x^2 - 3x - 2 = 0$;
9) $3x^2 - 4x - 20 = 0$;
10) $10x^2 - 7x - 3 = 0$;
11) $-5x^2 + 7x - 2 = 0$;
12) $-6x^2 - 7x - 1 = 0$;
13) $-3x^2 + 7x + 6 = 0$;
14) $x^2 - 4x + 1 = 0$;
15) $2x^2 - x - 4 = 0$;
16) $x^2 - 8x + 20 = 0$.

642.° Розв'яжіть рівняння:

1) $x^2 - 3x + 2 = 0$;
2) $x^2 + 12x - 13 = 0$;
3) $x^2 - 7x + 10 = 0$;
4) $x^2 - x - 72 = 0$;
5) $2x^2 - 7x - 4 = 0$;
6) $-2x^2 + x + 15 = 0$;
7) $6x^2 + 7x - 5 = 0$;
8) $18x^2 - 9x - 5 = 0$;
9) $x^2 - 6x + 11 = 0$;
10) $-x^2 - 8x + 12 = 0$.

Рис. 1. Вправи на розв'язування квадратних рівнянь за допомогою дискримінанта з підручнику алгебри 8-го классу. Автори: Мерзляк, Якір

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Такі завдання містяться у всіх основних підручниках алгебри для 8 класу, рекомендованих Міністерством освіти і науки України. Серед авторів цих підручників: О.С. Істер; А.Г. Мерзляк; В.Б. Полонський; М.С. Якір; Г.П.Бевз та інші. У підручниках цих авторів тема квадратних рівнянь подається з теоретичним поясненням методу дискримінанта, прикладами розв'язування та системою вправ різного рівня складності для закріплення навичок розв'язування квадратних рівнянь.

Поряд із методом розв'язування квадратних рівнянь через дискримінант значна увага приділяється також застосуванню теореми Вієта, яка встановлює зв'язок між коренями квадратного рівняння та його коефіцієнтами [11]. Для (3):

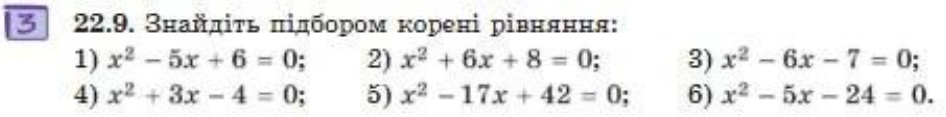
$$\begin{cases} x_1 + x_2 = -\dfrac{b}{a} \\ x_1 \cdot x_2 = \dfrac{c}{a} \end{cases} \quad (10)$$

У (10) x_1 та x_2 - корені (1), при $a = 1$ ми отримаємо **зведене квадратне рівняння**, а (10) набуде іншого вигляду (11):

$$\begin{cases} x_1 + x_2 = -\mathrm{b} \\ x_1 \cdot x_2 = c \end{cases} \quad (11)$$

Сума коренів квадратного рівняння **дорівнює другому коефіцієнту** (1) **взятого із протилежним знаком**, а **добуток коренів** квадратного рівняння **дорівнює вільному коефіцієнту** (1).

Після вивчення теоретичного матеріалу учням пропонується значна кількість вправ, у яких необхідно знайти корені квадратних рівнянь за допомогою теореми Вієта або скласти квадратне рівняння за відомими коренями. Такі завдання сприяють формуванню в учнів уміння встановлювати зв'язки між коефіцієнтами рівняння та його коренями, а також розвивають навички раціонального вибору способу розв'язування [4,5]. Подібні вправи містяться у всіх основних підручниках алгебри для 8-го класу, рекомендованих Міністерством освіти і науки України. У цих підручниках тема теореми Вієта подається разом із теоретичним поясненням, прикладами застосування та системою вправ різного рівня складності, що дозволяє учням закріпити навички використання теореми під час розв'язування квадратних рівнянь.

22.9. Знайдіть підбором корені рівняння:

1) $x^2 - 5x + 6 = 0$; 2) $x^2 + 6x + 8 = 0$; 3) $x^2 - 6x - 7 = 0$;
4) $x^2 + 3x - 4 = 0$; 5) $x^2 - 17x + 42 = 0$; 6) $x^2 - 5x - 24 = 0$.

Рис. 2. Вправи на розв'язування квадратних рівнянь за допомогою теореми Вієта з підручнику алгебри 8-го классу. Автор: Істер О.С.

Рівняння	x_1 і x_2	$x_1 + x_2$	$x_1 \cdot x_2$
$x^2 - 6x + 8 = 0$	2 і 4	6	8
$x^2 + x - 12 = 0$	−4 і 3	−1	−12
$x^2 + 5x + 6 = 0$	−3 і −2	−5	6
$x^2 - 4x - 5 = 0$	−1 і 5	4	−5

Рис. 3. Вправи на розв'язування квадратних рівнянь за допомогою теореми Вієта з підручнику алгебри 8-го классу. Автор: Істер

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Таким чином, у сучасних підручниках з алгебри 8-го класу справді спостерігається певний зсув акцентів у бік універсальних алгоритмів розв'язування квадратних рівнянь, передусім через обчислення дискримінанта. Такий підхід має свої переваги: він є чітким, формалізованим і придатним для будь-якого квадратного рівняння незалежно від його вигляду. Учні отримують надійний інструмент, який завжди працює, якщо правильно виконати обчислення. Водночас меншої уваги набувають інші методи, зокрема застосування теореми Вієта до незведених квадратних рівнянь у випадках, коли дискримінант є повним квадратом [6,7]. Хоча саме в таких ситуаціях корені рівняння є раціональними і часто можуть бути знайдені значно швидше без громіздких обчислень. Теорема Вієта дозволяє встановити зв'язок між коефіцієнтами рівняння і його коренями(див. вище), що відкриває можливість підбору або логічного міркування замість механічного застосування формули. Ігнорування цього підходу призводить до того, що учні сприймають розв'язування квадратних рівнянь як суто технічний процесс [8], а не як задачу, де можна проявити гнучкість мислення. Вони рідше бачать структуру рівняння, не аналізують коефіцієнти і не використовують простіші шляхи там, де вони очевидні. Зокрема, у випадках незведених квадратних рівнянь із «зручними» коефіцієнтами можна швидко знайти корені, міркуючи про їх суму і добуток, але ця навичка формується слабко.

Отже, сучасна методика орієнтована на універсальність, частково втрачає баланс між алгоритмічністю і розвитком інтуїції. Включення більшої кількості завдань на застосування теореми Вієта, особливо для рівнянь із цілими або раціональними коренями, могло б сприяти глибшому розумінню теми та розвитку математичного мислення учнів [8,9,10].

Тепер же розглянемо (1). У (1) домножимо останній доданок(вільний коефіцієнт) на a, отримаємо інше квадратне рівняння:

$$y^2 + by + ac = 0 \tag{12}$$

Знайдемо дискримінант (12):

$$D = b^2 - 4 \cdot 1 \cdot ac \tag{13}$$

Звідки:

$$\begin{cases} y_1 = \dfrac{-b + \sqrt{D}}{2} \\ y_2 = \dfrac{-b - \sqrt{D}}{2} \end{cases} \tag{14}$$

Для того, щоб отримати корені (1) слід корені (12) поділити на a. Розглянемо приклади.

Приклад 1 [1]. Розв'яжіть рівняння: $2x^2 - 5x + 3 = 0$

Розв'язання

Домножимо вільний коефіцієнт на 2, отримаємо (15):

$$y^2 - 5y + 6 = 0 \tag{15}$$

Знайдемо корені (15) за теоремою Вієта:

$$\begin{cases} y_1 = 2 \\ y_2 = 3 \end{cases} \tag{16}$$

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Поділимо корені (15) на 2, отримаємо корені рівняння із умови:

$$\begin{cases} x_1 = 1 \\ x_2 = 1{,}5 \end{cases} \quad (17)$$

Відповідь: $x_1 = 1;\ x_2 = 1{,}5$

Приклад 2 (НМТ 07.06.2023), перша зміна. Визначте *суму* всіх цілих значень параметра a, за яких один корінь рівняння $2x^2 - (4a+9)x + 6a + 9 = 0$ належить проміжку (-8;0), а другий – проміжку (1;5)

Розв'язання

Домножимо вільний коефіцієнт на 2, отримаємо (18):

$$y^2 - (4a+9)y + 12a + 18 = 0 \quad (18)$$

Знайдемо корені (15) за теоремою Вієта:

$$\begin{cases} y_1 = 4a + 6 \\ y_2 = 3 \end{cases} \quad (19)$$

Поділимо корені (18) на 2, отримаємо корені рівняння із умови:

$$\begin{cases} x_1 = 2a + 3 \\ x_2 = 1{,}5 \end{cases} \quad (20)$$

Помічаємо, що один із коренів(другий корінь) уже належить проміжку (1;5). А, щоб інший корінь(перший) належав проміжку (-8;0) необхідно розв'язати подвійну нерівність (21):

$$-8 < 2a + 3 < 0 \quad (21)$$

$$-8 < 2a + 3 < 0 \leftrightarrow -5{,}5 < a < -1{,}5 \quad (22)$$

Відповідь: сума цілих значень: -5-4-3-2= -14.

Висновки. У результаті проведеного дослідження розкрито теоретичні та методичні аспекти застосування теореми Вієта під час розв'язування повних квадратних рівнянь із додатним дискримінантом, що є повним квадратом. Узагальнено, що за умови ненульового коефіцієнта a використання цього підходу є не лише математично коректним, а й методично виправданим, оскільки дозволяє раціоналізувати процес знаходження коренів та мінімізувати громіздкі обчислення. У статті систематизовано алгоритм розв'язування квадратних рівнянь на основі встановлення взаємозв'язку між коефіцієнтами рівняння та його коренями. Доведено, що свідоме використання співвідношень між сумою та добутком коренів сприяє формуванню цілісного розуміння структури квадратного рівняння другого степеня. На відміну від механічного застосування формули дискримінанта, такий підхід активізує логічне мислення учнів, розвиває навички аналізу, порівняння та узагальнення. Особливу увагу приділено методичній доцільності запропонованого підходу в умовах сучасної шкільної математичної освіти, що орієнтується на компетентнісний підхід. Використання теореми Вієта як альтернативного або основного способу розв'язування сприяє формуванню математичної компетентності, яка передбачає не лише володіння алгоритмами, а й уміння обирати оптимальний спосіб дій залежно від конкретної ситуації. Це, своєю чергою, формує гнучкість мислення та здатність до раціонального прийняття рішень. Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх застосування під час підготовки старшокласників до складання НМТ з математики. Аналіз типових завдань зовнішнього оцінювання засвідчує, що

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

значна частина з них передбачає вміння швидко знаходити корені квадратних рівнянь або встановлювати зв'язки між коефіцієнтами та коренями. Використання теореми Вієта дозволяє скоротити час виконання тестових завдань, зменшити ризик обчислювальних помилок та підвищити рівень впевненості учнів у власних знаннях. Більш того, застосування запропонованого алгоритму сприяє реалізації принципу наступності в навчанні математики, оскільки знання про властивості коренів рівняння другого степеня використовуються надалі під час вивчення нерівностей, функцій, систем рівнянь та елементів математичного аналізу. Таким чином, формуються міцні міжтемні зв'язки та забезпечується системність знань. Отримані результати підтверджують, що поєднання теоретичного обґрунтування та методичних рекомендацій підвищує ефективність освітнього процесу й сприяє більш глибокому засвоєнню навчального матеріалу. Запропонований підхід може бути використаний учителями математики під час проведення уроків, факультативних занять, консультацій та індивідуальної роботи з учнями різного рівня підготовки.

Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо у розширенні методики на інші випадки квадратних рівнянь, зокрема з довільним значенням дискримінанта, а також у розробленні системи диференційованих вправ, спрямованих на формування стійких навичок застосування теореми Вієта в задачах підвищеної складності. Доцільним є також проведення педагогічного експерименту з метою кількісного підтвердження ефективності запропонованого підходу. Таким чином, результати дослідження свідчать про актуальність і практичну значущість використання теореми Вієта як ефективного інструмента розв'язування квадратних рівнянь та важливого засобу формування математичної компетентності учнів старшої школи.

Список використаних джерел:

[1] Бевз Г., Бевз В, Васильєва Д., Владімірова Н. (2025). *Алгебра: підруч. для 8-го класу заг. серед. освіти*. Освіта
[2] Кушнір В.А., Кушнір Г.А., Ріжняк Р.Я. (2008). *Інноваційні методи навчання математики*. Науково-методичний посібник. Кіровоград, РВАВ КДПУ ім. В. Винниченка.
[3] Істер О.С. (2025). *Алгебра: підруч. для 8-го класу заг. серед. освіти*. Київ: Генеза.
[4] Кушнір В., Ріжняк Р. (2009).Формування в учнів складних умінь використовувати моделювання у процесі розв'язування математичних задач інтегративного змісту. *Математика в школі*. № 5. 13–17.
[5] Кушнір В., Ріжняк Р. (2009) Розв'язування математичних задач інтегративного змісту засобами комп'ютерного моделювання. *Математика в школі.* № 10. 34–39.
[6] Кушнір В., Кушнір Г., Ріжняк Р. (2009). Системне моделювання процесу розв'язування текстових математичних задач: кібернетичний підхід. *Постметодика*. № 4 (88). 22-27.
[7] Кушнір В. (2001). *Системний аналіз педагогічного процесу: методологічний аспект*. Кіровоград: КДПУ.
[8] Кушнір В., Ріжняк Р. (2010). Формування в учнів умінь інтегративної діяльності з використанням наборів математичних задач, утворених задачною темою. *Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка*. Випуск 90. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 156-161.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[9] Левицький Я.В. (2021). Складання задач з параметром з використанням графічного калькулятора DESMOS. *Наукові записки молодих учених.* № 8. Електронний ресурс: https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/1902
[10] Левицький Я.В. (2019). Розв'язування рівнянь та нерівностей з параметром. *Наукові записки молодих учених.* № 3. Електронний ресурс: https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/1622
[11] Мерзляк А., Якір М. (2025) *Алгебра: підруч. для 8-го класу заг. серед. освіти*. Харків: Гімназія.

THE GAME OF ROOTS A QUADRATIC EQUATION

Y. Korolko
1st year student of information and educational technologies
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi, Cherkasy, Ukraine
Y. Levitskiy
mathematics teacher
KZ "Lyceum "Scientific" KMR", Kropyvnytskyi, Ukraine
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi, Cherkasy, Ukraine

Summary. *The article provides an algorithm for quadratic equations, the discriminant of which is a positive number and a perfect square, using Vieta's theorem, when the coefficient a in the equation is not equal to zero, and provides methodological recommendations for solving such equations. The material can be useful for preparing high school students for the NMT in mathematics, as well as for teachers in the process of solving quadratic equations.*
Keywords: *Vieta's theorem, equation, quadratic equation, coefficient a, quadratic equation.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.091

ШЛЮБНІ ВІДНОСИНИ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Новосад Крістіна Ярославівна
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна

Товт Сергій Сергійович
аспірант,
кафедри соціології та соціальної роботи
Ужгородський національний університет, Україна

Анотація. *У статті здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз шлюбних відносин як одного з ключових соціальних інститутів суспільства. Розглянуто історичну еволюцію шлюбу від первісних форм співжиття до сучасних моделей сімейних відносин, визначено основні чинники, що впливали на його трансформацію в різні історичні періоди. Проаналізовано класичні та сучасні наукові підходи до розуміння шлюбу — соціологічний, психологічний, правовий і культурологічний, що дозволяє розкрити його багатовимірну природу.*

Особливу увагу приділено зміні функціонального навантаження шлюбу в умовах сучасного суспільства. Висвітлено трансформацію інституційної, економічної, демографічної та соціалізаційної функцій, а також зростання значення емоційно-психологічного аспекту подружніх відносин. Досліджено вплив процесів глобалізації, урбанізації, індивідуалізації та зміни гендерних ролей на характер і зміст шлюбних відносин.

Окреслено основні тенденції розвитку сучасного шлюбу, зокрема поширення альтернативних форм сімейного життя (цивільних, гостьових, відкритих шлюбів), відкладення вступу до шлюбу, зростання кількості розлучень і свідомого безшлюб'я. Проаналізовано роль особистісного чинника, емоційної сумісності та комунікативної компетентності партнерів у забезпеченні стабільності сімейних відносин. Розглянуто феномен сімейних криз, їх причини та потенціал як чинника розвитку подружніх взаємин. Обґрунтовано, що в умовах постмодерного суспільства шлюб втрачає жорстку нормативність і набуває індивідуалізованого характеру, перетворюючись на форму реалізації особистісних стратегій і життєвих виборів. Визначено, що сучасні трансформації шлюбу мають амбівалентний характер: з одного боку, вони сприяють розширенню свободи та рівності, з іншого — зумовлюють зростання нестабільності сімейних відносин. Зроблено висновок про адаптивність інституту шлюбу до нових соціокультурних умов та збереження його значущості у розвитку суспільства.

Ключові слова: *шлюб, сім'я, соціальний інститут, трансформація, індивідуалізація, постмодерн, альтернативні форми шлюбу, сімейні кризи.*

Постановка проблеми. Сім'я та шлюб упродовж усього історичного розвитку людства виступали фундаментальними соціальними інститутами, які

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

забезпечували не лише біологічне відтворення населення, але й виконували важливі соціальні, економічні, культурні та виховні функції. Саме в межах сім'ї відбувається первинна соціалізація особистості, формування моральних цінностей, норм поведінки, світогляду та життєвих орієнтирів. Водночас у сучасному світі ці інститути зазнають глибоких і часто суперечливих трансформацій, що пов'язані з глобалізаційними процесами, розвитком інформаційного суспільства, урбанізацією, зміною ролі жінки та чоловіка, а також зростанням індивідуалізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика шлюбних відносин як складного соціального явища посідає важливе місце у наукових дослідженнях у галузі соціології, антропології, психології та історії. Питання походження, розвитку та трансформації інституту шлюбу розглядалися у працях класиків соціальної думки. Одними з перших спроб системного аналізу історичної мінливості форм шлюбу були дослідження Йоганн Якоб Бахофен, який обґрунтував ідею еволюції сім'ї під впливом культурних і релігійних чинників. Вагомий внесок у дослідження ранніх форм шлюбних відносин зробив Джон Фергюсон Мак-Леннан, який аналізував явища екзогамії та ендогамії як важливі етапи розвитку родинних зв'язків. Значний розвиток цієї проблематики знайшов відображення у працях Льюїс Генрі Морган, який, досліджуючи системи спорідненості, обґрунтував концепцію еволюційного розвитку сім'ї від первісних форм до більш організованих шлюбних структур.

Важливе значення для осмислення соціально-філософських аспектів шлюбу мають ідеї античних мислителів — Платон та Арістотель, які розглядали сім'ю як базовий елемент суспільної організації та аналізували її роль у функціонуванні держави.

У сучасній науковій літературі особлива увага приділяється трансформації шлюбних відносин у контексті соціальних змін, глобалізації та індивідуалізації. Зокрема, вагомий внесок у дослідження модернізації інтимних і сімейних відносин здійснив Ентоні Гідденс, який запропонував концепцію трансформації інтимності та обґрунтував появу «чистих стосунків» у сучасному суспільстві. У працях сучасних українських дослідників аналізуються процеси зміни структури сім'ї, трансформації гендерних ролей, поширення альтернативних форм шлюбу та вплив соціально-економічних чинників на функціонування родини. Особлива увага приділяється переходу від традиційної моделі сім'ї до більш індивідуалізованих і гнучких форм партнерських відносин.

Таким чином, аналіз наукових джерел засвідчує необхідність комплексного міждисциплінарного підходу до вивчення шлюбних відносин як динамічного соціального інституту, що постійно трансформується під впливом сучасних суспільних процесів.

Мета статті полягає у здійсненні комплексного теоретико-методологічного аналізу шлюбних відносин, визначенні основних етапів їх історичного розвитку, а також виявленні ключових тенденцій і чинників трансформації інституту шлюбу в умовах сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу. У XXI столітті шлюб перестає бути безальтернативною соціальною нормою і дедалі більше сприймається як результат особистісного вибору. Люди вступають у шлюб не через суспільний

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

тиск чи економічну необхідність, а виходячи з власних потреб, цінностей та емоційних очікувань. Це призводить до зміни самого змісту шлюбних відносин, їх функцій та форм існування. Саме тому дослідження трансформацій інституту шлюбу є надзвичайно актуальним у сучасних соціогуманітарних науках.

Історіографія дослідження шлюбних відносин свідчить про поступове ускладнення наукових уявлень про цей соціальний феномен. На ранніх етапах розвитку науки шлюб розглядався досить спрощено — як еволюційний перехід від хаотичних статевих зв'язків до впорядкованої моногамної сім'ї. Проте вже у XIX столітті з'являються дослідження, які ставлять під сумнів таку лінійну модель розвитку. Вчені починають аналізувати різноманітність шлюбних форм у різних культурах і приходять до висновку, що шлюб є історично змінним явищем, яке залежить від конкретних соціально-економічних умов [6, С. 16].

Подальший розвиток антропології та соціології дозволив глибше дослідити механізми формування шлюбних відносин. Було встановлено, що одним із ключових факторів розвитку сім'ї стала заборона інцесту, яка сприяла розширенню соціальних зв'язків між різними групами людей. Крім того, значну роль у трансформації шлюбу відіграв економічний розвиток суспільства, зокрема перехід до землеробства, поява приватної власності та зміна системи спадкування.

Філософські уявлення про шлюб також зазнавали змін у різні історичні періоди. В античності сім'я розглядалася як основа держави, а шлюб — як необхідний елемент соціального порядку. У середньовіччі він набуває сакрального характеру і регулюється релігійними нормами. У Новий час відбувається секуляризація шлюбу, що призводить до посилення ролі держави у його регулюванні. У сучасному суспільстві шлюб дедалі більше втрачає жорстку нормативність і набуває індивідуалізованого характеру.

Сучасні теоретичні підходи до розуміння шлюбу відображають його багатовимірну природу. Соціологічний підхід розглядає шлюб як інститут, що регулює відносини між людьми та забезпечує стабільність суспільства. Психологічний підхід акцентує увагу на внутрішньому світі партнерів, їхніх почуттях, мотиваціях і взаємодії. Правовий підхід підкреслює юридичний аспект шлюбу як союзу, що породжує права та обов'язки. Культурологічний підхід розглядає шлюб як частину культурної системи, що відображає традиції та цінності суспільства[4, С. 13].

У сучасних умовах ці підходи взаємодіють і доповнюють один одного, що дозволяє сформувати цілісне уявлення про шлюб як складне соціальне явище. Він поєднує в собі правові, економічні, психологічні та культурні аспекти, що робить його одним із найважливіших інститутів суспільства.

Функції шлюбу також зазнають значної трансформації. Інституційна функція, яка передбачає юридичне оформлення відносин, поступово втрачає свою значущість у зв'язку з поширенням незареєстрованих союзів. Економічна функція, яка раніше була визначальною, зменшує свою роль через економічну самостійність партнерів. Демографічна функція зберігає своє значення, проте змінюється характер репродуктивної поведінки — люди все частіше відкладають народження дітей або свідомо відмовляються від батьківства.

Соціалізаційна функція сім'ї також зазнає змін, оскільки частину виховних функцій перебирають на себе освітні та інші соціальні інститути. Водночас

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

емоційна функція стає ключовою у сучасному шлюбі. Люди очікують від шлюбу не лише матеріальної стабільності, але й психологічного комфорту, підтримки, любові та взаєморозуміння. Саме ця функція значною мірою визначає стабільність сучасних шлюбних відносин.

Типологія шлюбних форм у сучасному суспільстві відзначається значною різноманітністю. Поряд із традиційними формами співіснують численні альтернативні моделі, що відображають зміну соціальних норм і цінностей. Найбільш поширеною альтернативною формою є цивільний або незареєстрований шлюб, який дозволяє партнерам уникнути юридичних зобов'язань. Також поширення набувають гостьові шлюби, що передбачають роздільне проживання, відкриті шлюби, комунальні форми співжиття та інші нетрадиційні моделі [12, С. 18].

Зростання популярності альтернативних форм шлюбу свідчить про послаблення традиційних соціальних норм і підвищення ролі індивідуального вибору. Люди прагнуть будувати стосунки відповідно до власних потреб і уявлень про щастя, що призводить до плюралізації форм сімейного життя.

Трансформація шлюбу особливо яскраво проявляється в умовах постмодерного суспільства. Постмодерн характеризується відсутністю єдиних цінностей, плюралізмом, індивідуалізацією та свободою вибору. У таких умовах традиційні соціальні інститути втрачають свою нормативність і стають більш гнучкими. Шлюб перестає бути обов'язковою умовою соціальної реалізації людини і перетворюється на один із можливих варіантів організації особистого життя.

Це призводить до зростання кількості розлучень, поширення незареєстрованих союзів, зміни гендерних ролей та переосмислення сімейних цінностей. Водночас такі процеси відкривають нові можливості для розвитку партнерських відносин, що базуються на рівності, взаєморозумінні та особистісній свободі.

Сучасні трансформації шлюбу мають як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, вони сприяють розвитку індивідуальної свободи, гендерної рівності та різноманітності форм сімейного життя. З іншого — призводять до нестабільності відносин, зниження відповідальності партнерів та кризи традиційних цінностей.

Отже, сучасний шлюб перебуває у стані глибокої трансформації, що зумовлена комплексом соціально-економічних, культурних і психологічних чинників. Він поступово відходить від традиційної моделі і набуває нових форм, що відповідають умовам постмодерного суспільства. Незважаючи на кризові тенденції, інститут сім'ї не зникає, а адаптується до нових умов, зберігаючи свою значущість для суспільства. [6, С. 1].

Подальше поглиблення дослідження трансформації шлюбних відносин передбачає звернення до психологічних аспектів функціонування сучасної сім'ї. У сучасному суспільстві значно зростає роль особистісного чинника у формуванні та збереженні шлюбних зв'язків. Якщо раніше шлюб здебільшого базувався на соціальній доцільності, економічній вигоді або традиціях, то сьогодні він дедалі більше ґрунтується на емоційній сумісності, взаємній симпатії, любові та психологічній близькості партнерів. Це, з одного боку,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

підвищує вимоги до якості міжособистісної взаємодії, а з іншого — робить шлюб більш вразливим до конфліктів і криз.

Сучасні дослідження в галузі психології сім'ї свідчать про те, що стабільність шлюбних відносин значною мірою залежить від рівня розвитку комунікативних навичок партнерів. Уміння вести конструктивний діалог, вирішувати конфлікти, висловлювати емоції та потреби без агресії є важливими умовами гармонійного сімейного життя. У зв'язку з цим особливого значення набуває розвиток емоційного інтелекту, який дозволяє краще розуміти як власні переживання, так і почуття партнера.

Водночас варто зазначити, що сучасні шлюбні відносини характеризуються підвищеним рівнем очікувань. Партнери прагнуть отримати від шлюбу не лише стабільність і підтримку, але й особистісне зростання, самореалізацію, емоційне задоволення. Це призводить до того, що шлюб перестає бути лише соціальним інститутом і набуває рис індивідуального проєкту, у якому кожен із партнерів реалізує власні життєві стратегії.

Окремої уваги заслуговує проблема сімейних криз. У сучасному суспільстві вони виникають частіше і мають більш складний характер. До основних причин криз належать розбіжність життєвих цілей, фінансові труднощі, емоційне відчуження, невміння вирішувати конфлікти, а також вплив зовнішніх факторів, таких як професійні навантаження чи соціальні зміни. Важливо підкреслити, що кризи можуть виконувати не лише деструктивну, але й конструктивну функцію, сприяючи переосмисленню відносин і їх переходу на новий рівень[11 С. 12].

У контексті сучасних змін варто також розглянути феномен відкладеного шлюбу. Молоді люди дедалі частіше відкладають створення сім'ї на пізніший вік, що пов'язано з прагненням здобути освіту, досягти професійного успіху та забезпечити матеріальну стабільність. Це призводить до зміни вікової структури шлюбності, а також впливає на демографічні показники, зокрема рівень народжуваності.

Ще однією важливою тенденцією є зростання кількості людей, які свідомо обирають життя поза шлюбом. Це явище пов'язане з поширенням ідеї самодостатності особистості, яка не потребує обов'язкового створення сім'ї для досягнення щастя. У цьому контексті шлюб втрачає статус універсальної життєвої норми і стає лише однією з можливих життєвих стратегій.

Необхідно також звернути увагу на зміну ставлення до батьківства. У сучасному суспільстві дедалі більше поширюється свідоме батьківство, яке передбачає відповідальне ставлення до народження та виховання дітей. Водночас зростає кількість сімей, які обирають бездітний спосіб життя. Це свідчить про зміну репродуктивних установок і переосмислення ролі дітей у сім'ї.

Значний вплив на трансформацію шлюбних відносин має також процес індивідуалізації. Він проявляється у прагненні людини до автономії, незалежності та самореалізації. У таких умовах партнерські відносини будуються на основі добровільності та взаємної вигоди, що змінює саму природу шлюбу. Він перестає бути жорстко регламентованою структурою і набуває більш гнучкого характеру[8, С. 1].

Водночас індивідуалізація може призводити до певних ризиків, зокрема до зниження рівня відповідальності та зростання нестабільності відносин.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Люди стають менш готовими до компромісів і частіше припиняють стосунки у разі виникнення труднощів. Це створює нові виклики для інституту сім'ї та потребує пошуку шляхів їх подолання.

У сучасних умовах важливу роль відіграє також феномен емоційної залежності та співзалежності у шлюбі. З одного боку, близькі стосунки передбачають взаємну підтримку та залученість, з іншого — надмірна залежність може призводити до втрати особистісної автономії та виникнення психологічних проблем. Саме тому сучасні підходи до сімейних відносин акцентують увагу на необхідності збереження балансу між близькістю та незалежністю.

Не менш важливим є вплив соціальних стереотипів на формування шлюбних відносин. Попри значні зміни, у суспільстві все ще зберігаються певні уявлення про «правильну» сім'ю, ролі чоловіка і жінки, обов'язковість шлюбу тощо. Ці стереотипи можуть як підтримувати стабільність сім'ї, так і обмежувати свободу особистості, створюючи внутрішні конфлікти[9, С. 10].

У цьому контексті особливого значення набуває формування нової культури сімейних відносин, яка базується на принципах рівності, взаємоповаги, толерантності та відповідальності. Така культура передбачає усвідомлений підхід до створення сім'ї, готовність до спільного вирішення проблем і прагнення до гармонійного розвитку відносин.

Висновки. Перспективи розвитку шлюбних відносин у майбутньому пов'язані з подальшою диференціацією форм сімейного життя. Ймовірно, що традиційний шлюб співіснуватиме з різноманітними альтернативними моделями, кожна з яких відповідатиме потребам певних соціальних груп. При цьому зростатиме роль особистісного вибору та індивідуальної відповідальності за побудову відносин.

Важливим напрямом подальших досліджень є також аналіз впливу кризових явищ, таких як економічні потрясіння, соціальні конфлікти чи глобальні виклики, на інститут шлюбу. Такі фактори можуть як послаблювати сімейні зв'язки, так і, навпаки, сприяти їх зміцненню через необхідність взаємної підтримки.

Отже, сучасні шлюбні відносини являють собою складну динамічну систему, що постійно змінюється під впливом різноманітних факторів. Вони відображають загальні тенденції розвитку суспільства і водночас впливають на його подальшу еволюцію. Розуміння цих процесів є важливим для формування ефективної соціальної політики, розвитку сімейної освіти та підтримки стабільності суспільства загалом.

Список використаних джерел:

[1] Арістотель. (2000). *Політика* (с. 15–34). Київ: Основи.
[2] Багнета, Н. (2011). Подружній конфлікт як соціально-психологічний феномен. *Освіта регіону*, (2).
[3] Балабух, І. М. (2009). Трансформація сімейно-шлюбних орієнтацій сучасної української молоді. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*, (4), 5–8.
[4] Борщ, К. К. (2012). Трансформація статусно-рольових характеристик сучасної сім'ї в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили*, 201(189), 81–84.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[5] Глазунов, С. В. (2011). Проблеми формування та розвитку шлюбно-сімейного способу життя сучасної молоді. Отримано з http://www.rusnauka.com/2_KAND_2011/Psihologia/78560.doc.htm
[6] Головенько, В. А. (2013). Настрої молоді щодо здійснення модернізаційних перетворень в сучасній Україні. *Український соціум*, 189–206.
[7] Горбач, Д. (2011). На жіночому дні. Отримано з https://commons.com.ua/uk/na-zhenskom-dne/
[8] Дутчак, О. (2018). Гендерна нерівність та режим жорсткої економії в Україні посткризового періоду. Отримано з https://commons.com.ua/uk/genderna-nerivnist-ta-rezhim-zhorstkoyi-ekonomiyi/
[9] Закриницька, В. О. (2013). Молодь як об'єкт системи соціального захисту. *Юрист України*, (1), 49–55.
[10] Злобіна, Т. (2013). Більше любові: політична критика моногамії та низові практики поліамурності. Отримано з https://commons.com.ua/uk/bilshe-lyubovi-politichna-kritika-mono/
[11] Кант, І. (без дати). *Твори* (Т. 4, ч. 2, с. 192).
[12] Кашуба, О. (2011). Альтернативний шлюб як фактор готовності студентської молоді до сімейного життя. *Освіта регіону*, (2). Отримано з http://social-science.com.ua/article/456
[13] Кирильчук, В. В. (без дати). Альтернативні форми шлюбу і чи потрібні вони Україні? Отримано з https://3222.ua/article/alternativn_formi_shlyubu_chi_potrbn_voni_ukran.htm
[14] Кириченко, Т. С. (2012). Одностатеві шлюби – міф чи реальність? *Право і безпека*, 207–210.
[15] Костровець, Л. Б. (2012). Значення молодих сімей у процесі формування повноцінного українського суспільства. *Комунальне господарство міст*, 452–459.
[16] Крейг, У. (2015). Шлюб ніколи нас не звільнить. Отримано з https://commons.com.ua/uk/shlyub-nikoli-nas-ne-zvilnit/
[17] Кунц, С. (2018). Я хотіла подолати бачення родини як осередка пригнічення. Отримано з https://commons.com.ua/uk/capitalism_and_family/
[18] Лібанова, Е. М. (2010). *Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічний аспект*. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України.
[19] Ляшенко, Н. О. (2007). Подружні ролі в молодіжній сім'ї. *Український соціум*, 16–23.
[20] Ляшенко, Н. О. (без дати). Сучасні альтернативні форми шлюбу. Отримано з http://web.kpi.kharkov.ua
[21] Овчатова-Редько, А. О. (2008). Основні риси «фактичного» шлюбу за сімейним законодавством України. *Актуальні проблеми держави і права*, (38), 132–137. Отримано з http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2008_38_25

MARITAL RELATIONS IN CONTEMPORARY SOCIETY

Novosad Kristina Yaroslavivna
Candidate of Sociological Sciences,
Associate Professor of the Department of Sociology and Social Work,
State Higher Educational Institution "Uzhhorod National University", Ukraine
Tovt Serhii Serhiyovych
Aspirant,
Department of Sociology and Social Work
Uzhhorod National University, Ukraine

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Summary. *The article provides a comprehensive theoretical and methodological analysis of marital relations as one of the key social institutions of society. It examines the historical evolution of marriage from primitive forms of cohabitation to modern models of family relationships and identifies the main factors that have influenced its transformation across different historical periods. Classical and contemporary scientific approaches to the understanding of marriage — sociological, psychological, legal, and cultural — are analyzed, allowing for a multidimensional interpretation of this phenomenon.*

Special attention is paid to the transformation of the functional roles of marriage in contemporary society. The study highlights changes in institutional, economic, demographic, and socialization functions, as well as the increasing importance of the emotional and psychological dimensions of marital relationships. The impact of globalization, urbanization, individualization, and shifting gender roles on the nature and content of marriage is also explored.

The main trends in the development of modern marital relations are outlined, including the spread of alternative forms of family life (such as cohabitation, living-apart-together relationships, and open marriages), delayed marriage, rising divorce rates, and the growing prevalence of voluntary singlehood. The role of personal factors, emotional compatibility, and partners' communicative competence in ensuring the stability of marital relationships is analyzed. The phenomenon of family crises, their causes, and their potential as a factor in relationship development are also considered.

It is argued that in the context of postmodern society, marriage is losing its rigid normative character and becoming increasingly individualized, transforming into a form of personal life strategy and self-realization. The study concludes that contemporary transformations of marriage are ambivalent: on the one hand, they promote greater freedom and equality; on the other hand, they contribute to the instability of family relationships. At the same time, the institution of marriage demonstrates adaptability to new socio-cultural conditions and retains its significance in societal development.

Keywords: *marriage, family, social institution, transformation, individualization, postmodernity, alternative forms of marriage, family crises.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.092

THE TRANSPORT CONCEPT IN LINGUOCONCEPTOLOGY: THE CONCEPT-MINIMUM AND THE CONCEPT-MAXIMUM

Anastasiia Bibro
a second-year Master's student
at the Faculty of Romance and Germanic Philology
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Ukraine

Summary: *This paper presents the study of linguoconceptology as one of the important fields of modern cognitive linguistics, which examines the interrelation between language, thought, and culture through the analysis of concepts as fundamental units of structured knowledge. The focus is placed on the theoretical understanding of the nature of the concept, its structure, means of verbalisation, and its role in representing the linguistic worldview.*

The relevance of the study is determined by the current tendency towards the interdisciplinary investigation of linguistic phenomena, as well as the need for a deeper understanding of how language reflects cognitive and cultural processes.

The purpose of the study is to generalise the theoretical foundations of linguoconceptology, to define the essence of the concept as a multidimensional mental construct, and to demonstrate the applicability of the linguoconceptological approach through the example of the TRANSPORT concept, particularly through the distinction between concept-minimum and concept-maximum.

The methodological basis of the work is based on the principles of cognitive linguistics, cultural linguistics, and the philosophy of language, including the ideas of Wilhelm von Humboldt concerning the linguistic worldview, the hypothesis of linguistic relativity proposed by Edward Sapir and Benjamin Lee Whorf, the theory of conceptual metaphor developed by George Lakoff, as well as Ronald Langacker's cognitive grammar approach. In addition, the concept of universal semantic primitives proposed by Anna Wierzbicka is taken into account, which makes it possible to distinguish between the basic (universal) and extended (culture-specific) levels of the concept.

In the article, I examine in detail the place of linguoconceptology within contemporary linguistic research, the notion of the concept and its structure (imagistic, conceptual, and value components), the main mechanisms of conceptualisation and categorisation, the historical prerequisites for the emergence of linguoconceptology, the evolution of the notion of "concept" from a logical category to a linguocultural phenomenon, the distinction between a concept-minimum and a concept-maximum, and the multidimensional nature of the TRANSPORT concept as an example of the integration of technical, social, cultural, and emotional aspects.

The special attention is paid to the prospects for the development of linguoconceptology in the context of its integration with cognitive science and psycholinguistics, which opens up new possibilities for the empirical investigation of conceptual structures.

Thus, the article demonstrates the significance and multidimensionality of the linguoconceptological approach for a deeper understanding of the nature of linguistic meaning as a complex cognitive-cultural phenomenon.

Keywords: *linguoconceptology, cognitive linguistics, language, thought, concept, transport, concept-minimum, concept-maximum, worldview, multidimensionality.*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Introduction:

Linguoconceptology (or linguo-conceptology) occupies a central position within modern cognitive linguistics, as it provides a systematic framework for examining the relationship between language, thought, and culture. The importance of this scientific branch lies in the fact that it moves beyond the traditional view of language as a mere system of signs and instead treats linguistic units as carriers of conceptualised knowledge, embedded in collective and individual consciousness.

The significance of linguoconceptology can be outlined in several key dimensions.

First, it enables scholars to reconstruct the conceptual worldview (or linguistic picture of the world) of a particular linguistic community. Words are not neutral labels, but they encode culturally specific ways of perceiving reality. By analysing concepts, researchers uncover how speakers categorise experience, evaluate phenomena, and structure knowledge.

Second, linguoconceptology bridges the gap between language and cognition. It demonstrates that linguistic meaning is not limited to dictionary definitions but includes associative, emotional, and symbolic layers. This is particularly important for understanding metaphor, polysemy, and figurative language.

Third, it provides tools for analysing cultural identity and values. Concepts such as FREEDOM, HOME, or JOURNEY differ across cultures, and their linguistic representations reveal underlying systems of beliefs and priorities.

Finally, linguoconceptology has practical relevance for translation studies, intercultural communication, and language teaching, as it explains why direct lexical equivalence is often insufficient without considering conceptual differences.

Linguoconceptology studies the concept as a basic unit of structured knowledge in human consciousness. A concept is not identical to a word, rather, it is a multidimensional mental formation that can be verbalised through various linguistic means.

The discipline focuses on:

– the structure of concepts (image, notion, value components);
– the means of their verbalisation (words, phrases, texts, discourse);
– the mechanisms of conceptualisation and categorisation;
– the interaction between individual and collective conceptual systems.

Concepts are typically analysed as having a tripartite structure:

– Image component (sensory and figurative representations),
– Notional component (logical, definitional content),
– Value component (cultural and emotional significance).

Theoretical background:

Linguoconceptology has not emerged suddenly as a fully formed discipline. Rather, it developed at the intersection of several intellectual traditions, such as philosophy of language, cognitive science, and cultural linguistics. Its beginnings can be traced to the gradual shift from viewing language as an autonomous system (as in structuralism) to understanding it as a reflection of human cognition and culture.

The roots of linguoconceptology lie in 19th – early 20th century philosophy and linguistics. Wilhelm von Humboldt, a Prussian linguist and philosopher, was one of the first to argue that language is not just a tool for communication, but a formative

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

organ of thought. He introduced the idea that each language encodes a unique worldview, which later became fundamental for concept studies.

In the mid–late 20th century, linguistics began to move toward cognition: Edward Sapir and Benjamin Lee Whorf proposed the hypothesis of linguistic relativity, in which language influences how people perceive and conceptualise reality, laying groundwork for studying concepts across cultures. There was also a great contribution by George Lakoff, a prominent American cognitive linguist known for analysing how conceptual metaphors and framing shape thought, language, and politics. The researcher's work on conceptual metaphor theory showed that abstract thinking is structured through metaphor, making concepts central to linguistic analysis. Along with that, Ronald Langacker, a renowned American linguist, presented a theoretical framework, initially called "Space Grammar," that defines language as an integral part of cognition rather than an autonomous module.

Thus, linguoconceptology became a discipline that studies how concepts are formed, structured, and verbalised in language, and the emergence of linguoconceptology was driven by the realisation that meaning cannot be fully explained by lexical definitions alone. Language reflects conceptual knowledge systems, so cultural and cognitive factors are essential for understanding semantics.

In the 1930s–1950s there was a series of experiments confirming that the hypothesis of the dialectical unity of language and thought was true. The results of that research demonstrated the mutual influence of the way we think and the way we speak about things: inner speech influences mental processes, and mental and cognitive activity, in turn, shapes the linguo-cognitive structures that form the basis of speech activity.

Still, it is not only the experience of cognitive linguistics that testifies to the deep roots of linguo-conceptology. Concepts have been studied indirectly in both philosophy and linguistics. The semasiological and onomasiological approaches in lexicology, the exploration of lexical and functional-semantic fields, the study of conceptual categories, and the search for “semantic primitives” as the cognitive foundation of natural languages have enabled the development of a corresponding methodological framework and the accumulation of a diverse linguistic resource for understanding the ways and means of human mental exploration of the world.

Linguistic philosophy, with its eternal question of the relationship between language and thought, linguosemantics, with its exploration of meaning, and linguoculturology, with its search for the universal and the ethnospecific, became the launch area for the concept's entry into scientific life.

Beginning around the 1990s a wide-ranging exploitation began, so CONCEPT, as the former analogue of NOTION, expanded its content. Having acquired additional characteristics, it became first a “cultural concept,” then a “linguocultural concept,” and, eventually, a “linguoconcept” as a generic term for concepts, meanings, senses, representations, and images.

Methods:

Given this, I may move on to explaining how the TRANSPORT concept could be quite a bright example for demonstrating how linguoconeptology studies a concept, and along with that, what is meant by “concept-minimum” and “concept-maximum”.

Anna Wierzbicka, a Polish linguistics scholar, distinguishes between a concept-minimum and a concept-maximum. The central idea is that meaning can be

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

described through a set of universal semantic primitives (simple, irreducible concepts) such as I, YOU, SOMEONE, SOMETHING, DO, HAPPEN, GOOD, BAD, etc. These primitives are cross-linguistically universal, intuitively understandable, and form the basis for more complex meanings. From this perspective, any concept can be analysed at: a basic, universal level, and an expanded, culturally specific level.

So, a concept-minimum is the incomplete knowledge of the meaning of a word (the speaker knows the reality, but not everything that concerns it. In everyday life it may not be particularly important for the speaker, or they have never encountered it). A concept-maximum encompasses the speaker's complete (also "comprehensive") knowledge of the meaning of a word (the reality is known to the speaker in all aspects), including encyclopaedic information or one's professional knowledge of reality.

For example, for a Ukrainian the concept of an APPLE is a concept-maximum, while the concept of a LYCHE or GUAVA is a concept-minimum (the Ukrainian-language speakers commonly do not know whether a LYCHE or a GUAVA grows on a bush or a tree, how these plants are cared for, when the fruits ripen, etc.).

The same scheme may be applied to the concepts from other areas of life: for example, we may take the TRANSPORT concept into account. For the average person, TRANSPORT is a means of moving (car, bus, subway), and in that case TRANSPORT is perceived as a concept-minimum. The basic idea is that TRANSPORT is "something that moves and transports people". But perceiving TRANSPORT as a concept-maximum would mean the following: for a specialist (an engineer, a logistician, or an urban planner) TRANSPORT is a system that includes technical, social, economic, environmental and even cultural aspects.

For example, a specialist distinguishes between types of transport (land-, air- or water transport), principles of operation, logistics, energy consumption, environmental impact, urban structure, economy etc.

Results and Discussion:

Therefore, the TRANSPORT concept in one's consciousness is not just a technical concept, but a whole image of the system of movement and mobility, which includes the spatial aspect (moving from point A to point B), the temporal aspect (speed, delays, schedules), the social aspect (comfort, accessibility, prestige (e.g., car vs bicycle) and even the emotional aspect (some people associate it with travel and freedom, others with stress and traffic jams). All these details mentioned, in my point of view, make this concept seem to be a bright example of how deeply linguoconceptology may study just one notion. And as long as every language is immensely rich in the number of various concepts, linguoconceptology will probably be progressively developing.

Conclusions:

Even nowadays linguoconceptology is increasingly intersecting with adjacent fields such as cognitive science, psycholinguistics, neuroscience and cultural studies. As research into the human mind advances, especially through brain imaging and experimental methods, scholars gain new tools to empirically test how concepts are formed, stored, and processed. This moves linguoconceptology beyond purely descriptive analysis toward evidence-based modelling of conceptual structures.

The rise of large-scale linguistic corpora and computational tools is transforming the field. Researchers can now analyse massive datasets of real

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

language use, trace how concepts evolve over time, detect patterns in metaphor, collocation, and discourse. This allows linguoconceptology to become more quantitative and dynamic, rather than relying solely on introspection or limited textual analysis.

To summarise my ideas up, linguoconceptology is not a static (just synchronic) discipline, but a developing, adaptive framework, capable of integrating insights from multiple domains while remaining focused on the complex interaction between language, cognition, and culture.

References:

[1] Jackendoff, R. (1983). *Semantics and cognition*. Cambridge, MA: MIT Press. https://mitpress.mit.edu/9780262600132/semantics-and-cognition/
[2] Wierzbicka, A. (1972). *Semantic primitives*. Frankfurt: Athenäum-Verl. https://archive.org/details/semanticprimitiv0022wier/mode/2up
[3] Prykhodko, A.M. (2008). Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvnii paradyhmi linhvistyky [Concepts and conceptual systems in the cognitive-discursive paradigm of linguistics]. Premier. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=hZTG75IAAAAJ&citation_for_view=hZTG75IAAAAJ:ns9cj8rnVeAC
[4] Langacker, R.W. (1977). Space grammar, analysability, and the English passive. Language https://www.jstor.org/stable/413531

КОНЦЕПТ "ТРАНСПОРТ" У ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЇ: КОНЦЕПТ-МІНІМУМ ТА КОНЦЕПТ-МАКСИМУМ

Бібро Анастасія Едуардівна
студентка 2 курсу магістратури Факультету романо-германської філології
Київський Столичний Університет імені Бориса Грінченка, Україна

Анотація: Статтю присвячено дослідженню лінгвоконцептології як одного з важливих напрямів сучасної когнітивної лінгвістики, що вивчає взаємозв'язок між мовою, мисленням і культурою через аналіз концептів як базових одиниць структурованого знання. У центрі уваги – теоретичне осмислення природи концепту, його структури, способів вербалізації та ролі в репрезентації мовної картини світу.
Актуальність дослідження зумовлена сучасною тенденцією до міждисциплінарного вивчення мовних явищ, а також необхідністю глибшого розуміння того, як мова відображає когнітивні та культурні процеси.
Метою дослідження є узагальнення теоретичних засад лінгвоконцептології, визначення сутності концепту як багатовимірного ментального утворення, а також демонстрація можливостей застосування лінгвоконцептологічного підходу на прикладі концепту ТРАНСПОРТ, зокрема через призму розмежування концепту-мінімуму та концепту-максимуму.
Методологічну основу роботи становлять положення когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та філософії мови, зокрема ідеї В. фон Гумбольдта щодо мовної картини світу, гіпотеза лінгвістичної відносності Е. Сепіра та Б. Ворфа, теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа, а також когнітивно-граматичний підхід Р. Лангакера. Окрім того, враховано концепцію універсальних семантичних примітивів

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

А. Вежбицької, що дозволяє розмежувати базовий (універсальний) і розширений (культурно-специфічний) рівні концепту.

У статті детально розглянуто місце лінгвоконцептології в системі сучасних лінгвістичних досліджень, концепт та його структура (образний, понятєвий, ціннісний компоненти), основні механізми концептуалізації та категоризації, історичні передумови становлення лінгвоконцептології, еволюцію поняття «концепт» від логічної категорії до лінгвокультурного явища, розмежування концепту-мінімуму та концепту-максимуму, багатовимірну природу концепту ТРАНСПОРТ як прикладу поєднання технічних, соціальних, культурних та емоційних аспектів.

Окрему увагу приділено перспективам розвитку лінгвоконцептології в умовах інтеграції з когнітивною наукою та психолінгвістикою, що відкриває можливості для емпіричного дослідження концептуальних структур.

Таким чином, у статті продемонстровано важливість та багатогранність лінгвоконцептологічного підходу для глибшого розуміння природи мовного значення як складного когнітивно-культурного феномена.

Ключові слова: *лінгвоконцептологія, когнітивна лінгвістика, мова, думка, концепт, транспорт, концепт-мінімум, концепт-максимум, світогляд, багатовимірність.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.093

РЕКЛАМНИЙ ТЕКСТ У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ І ПРАКТИЧНІ СТРАТЕГІЇ

Овдіюк Вікторія Вікторівна
асистент кафедри української філології для іноземних громадян
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Черепаха Лілія Леонтіївна
асистент кафедри української філології для іноземних громадян
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Анотація. *У статті досліджено лінгвокультурний й лінгводидактичний потенціал рекламного тексту як ефективного засобу навчання української мови як іноземної. Обґрунтовано доцільність використання рекламних текстів у навчальному процесі та описано практичні стратегії їх інтеграції у курс УМІ на рівні В1–В2. Встановлено, що рекламний текст як автентичний креолізований матеріал поєднує вербальні й невербальні компоненти, відображає національно-культурні коди, соціальні цінності та комунікативні стратегії, що сприяє формуванню не лише мовленнєвої, а й лінгвокультурної компетентностей. Наведено варіанти інтерпретації рекламних повідомлень іноземними студентами, зокрема декодування імпліцитних смислів, алюзій, мовної гри та прецедентних феноменів. Запропоновано приклади навчальних завдань, спрямованих на розвиток мовної здогадки, аналіз мовних засобів впливу та формування критичного мислення. Доведено, що систематичне використання рекламних текстів у навчанні УМІ сприяє підвищенню мотивації студентів, розвитку інтерпретаційної компетентності та їх соціокультурній адаптації.*

Ключові слова: *українська мова як іноземна; рекламний текст; лінгвокультурний аспект; лінгводидактичний аспект; комунікативна компетентність.*

Постановка проблеми. Сучасному етапу розвитку методики викладання української мови як іноземної притаманний активний пошук ефективних підходів до формування не лише мовної, а й лінгвокультурної компетентності іноземних здобувачів освіти. У контексті глобалізаційних процесів й інтенсифікації міжкультурної комунікації пріоритетним стає здатність мовця адекватно інтерпретувати культурно марковані одиниці, розуміти національно специфічні смисли й використовувати їх у ситуаціях реального спілкування. Відтак постає потреба залучення до навчального процесу цікавих автентичних матеріалів, які репрезентують не лише мовну систему, а й культурно-семіотичний код нації. Важливим джерелом лінгвокультурної інформації є

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

рекламний текст – феномен, що поєднує вербальні, візуальні та культурні коди, є репрезентантом національних цінностей, моделей поведінки, ментальних установок і комунікативних стратегій. Реклама активно використовує різноманітні мовні засоби впливу – метафору, гру слів, алюзію, прецедентні тексти – й дає великі можливості для мовленнєво-культурної адаптації інокомунікантів.

Аналіз досліджень та публікацій. У сучасному українському мовознавстві рекламний текст позиціонують як складне міждисциплінарне явище, що перебуває на перетині лінгвістики, культурології, прагматики та комунікативістики. Фокус найбільшої уваги спрямований на лінгвостилістичний аспект рекламного тексту. Н. Коротка та Л. Підколесна здійснили аналіз рекламного тексту як високоефективного інструменту мовного впливу, для якого характерний широкий спектр експресивних засобів – метафор, епітетів, повторів, градації, імперативних форм тощо [5]. Дослідниці доводять маніпулятивний потенціал реклами і її емоційно-прагматичний вплив на адресата. Мовному аспекту реклами присвячена робота О. Хруленка, в якій наголошується, що рекламний текст потребує високого рівня мовної компетенції, оскільки в ньому функціонують одиниці всіх рівнів системи мови, а креативність поєднана з дотриманням літературної норми [8]. Це підкреслює потенціал рекламних текстів як матеріалу для формування мовної грамотності. Окремий напрям формують дослідження лінгвокультурного виміру реклами. Так, М. Миколаєнко аналізує рекламний текст з погляду міжкультурної комунікації, зокрема через переклад рекламних слоганів. Дослідниця зауважує, що реклама є носієм культурно зумовлених смислів, а її переклад потребує врахування національно-культурної специфіки [7]. Таким чином, текст реклами є цінним інструментом формування лінгвокультурної компетентності студентів. Дидактичний потенціал рекламного тексту як ефективного засобу формування культури мовлення студентів висвітлено в праці Р. Друженеко. Авторка пропонує конкретні вправи й наполягає на доцільності текстоцентричного підходу до роботи з рекламою. [4]. Хоча дослідження орієнтоване на українськомовних студентів-журналістів, запропоновані принципи легко адаптувати до навчання української мови як іноземної в аспекті розвитку комунікативної компетентності.

Змушені визнати, що сфера УМІ представлена значно вужчим колом наукових розвідок. У методиці викладання УМІ згадана проблематика здебільшого висвітлена в дослідженнях І. Линчак, В. Овдіюк, А. Гадомської. І. Линчак аналізує використання рекламних текстів, зокрема креолізованих, в електронному підручнику «PodorozhiUA» й зауважує, що реклама є важливим автентичним лінгвокультурологічним матеріалом, який дає можливість поєднати мовний і культурний компоненти навчання [6]. Для А. Гадомської креолізований рекламний текст – це передусім засіб формування й збагачення словникового запасу й асоціативного мислення іноземних студентів [3]. Дослідниця пропонує варіанти класифікації креолізованих текстів українськомовної реклами як автентичних матеріалів, які застосовуються для навчальних цілей [2].

Попри значний науковий інтерес лінгвістів та методистів до проблем рекламного дискурсу та питань лінгвокультурології у викладанні іноземних мов,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

досі бракує студій, присвячених системному аналізу лінгводидактичного потенціалу рекламного тексту як інструменту формування українськомовної компетентності іноземців. Залишаються недостатньо розробленими й алгоритми інтеграції текстів реклами в процес навчання української мови як іноземної. Тому актуальність обраної нами теми дослідження не може викликати заперечень.

Мета статті – обґрунтувати лінгвокультурологічний та лінгводидактичний потенціали рекламного тексту в системі навчання української мови як іноземної та окреслити перспективи інтеграції рекламних матеріалів в навчальні курси.

Виклад основного матеріалу. Викладачі-практики й методисти погоджуються з тим, що в процесі навчання УМІ рекламні тексти можуть використовуватися як засіб формування комунікативної компетенції інофонів. Водночас здебільшого фокусуються на прагматичному аспекті роботи з рекламним текстом: навчальна авдиторія є комфортним середовищем, однак студентам потрібно буде використовувати іноземну мова поза нею, тому важливо залучати автентичні матеріали, які орієнтуватимуть здобувачів на процес природної комунікації. Іноземні студенти, перебуваючи на навчанні в Україні, стикаються з певними викликами в повсякденному житті (необхідність оренди житла, придбання окремих категорій товарів – техніки, меблів, книжок, засобів гігієни тощо), зумовленими новим для них мовним та соціокультурним середовищем. Завдяки доступній рекламі, яку вони бачать на банерах міста, у транспорті, рекламним оголошенням в інтернеті, масмедійним роликам, адаптація відбувається легше.

Разом із тим, власне мовні, мовностилістичні характеристики рекламного повідомлення як різновиду навчального тексту часто лишаються поза увагою дослідників. Відома українська мовознавиця С. Бибик визначає рекламний текст як закінчене висловлення з визначеною формальною і змістовою структурою, що виконує роль комунікативного повідомлення з інформацією про предмет реклами, з позитивною прагматичною спрямованістю – спонуканням адресата до активної дії придбати товар [1, с. 326].

Отже, рекламний текст – це передусім структура, у складі якої спостерігаємо одиниці різних рівнів мови: фонологічного, лексико-семантичного, граматичного.

Відбір рекламних текстів для використання їх у практиці УМІ має базуватися на принципах методичної доцільності, привабливості для учнів, доступності для декодування, лінгвокультурній репрезентативності (здатність формувати уявлення про українську культуру й традиції та підтримувати позитивний образ України), комунікативній цінності. Лаконічність рекламних текстів в аспекті їхньої лінгводидактичної значущості водночас є перевагою і джерелом труднощів. Тож, надважливе завдання викладача – спрогнозувати ці труднощі. Хоча рекламний дискурс неоднорідний, і в ньому завжди можна знайти доступні для розуміння приклади з опорою на загальновідомі реалії – рекламовані об'єкти – роботу з неадаптованими рекламними текстами доцільно проводити на рівнях B1-B2 .

Проаналізуймо конкретні приклади рекламних текстів і розглянемо можливі труднощі в їх інтерпретації під час навчання УМІ.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Реклама і соціальний проєкт компанії «Київстар» *Зв'язок – це люди*. З погляду мови це просте двоскладне речення зі складеним іменним присудком. Одразу зауважуємо: з таким типом речень студенти знайомляться ще на початковому етапі вивчення української мови. Тож з розумінням формальної структури проблем не виникне, на відміну від визначення семантичної структури – тієї внутрішньої змістової організації, що відображає ситуацію реальної дійсності через взаємодію предиката та актанта. На денотативному рівні – на рівні референтності речення з реальними ситуаціями – виявляються імпліцитні змісти. *Зв'язок* – багатозначна лексема в українській мові. У контексті цього прикладу насамперед актуалізуються такі значення, як «комунікація між людьми» й «мобільний зв'язок». Однак зміст рекламного повідомлення виявляється глибшим: для його інтерпретації й адекватного розуміння сенсу постає необхідність декодування певного національно-культурного коду, що вимагає від іноземців актуалізації фонових знань: війна в Україні, обстріли, вимкнення електроенергії, інтернету, труднощі з їх відновленням. Отже, *зв'язок* – це люди, які тримають на зв'язку мільйони абонентів, спеціалісти, які щодня відновлюють його після російських атак, обстрілів.

Інтерес становлять не лише лексико-граматичні особливості автентичних матеріалів (вживання лексем у новому значенні, насичення слова додатковим змістом), а й новий контекст (мовний і позамовний), в якому лексичні одиниці функціонують, соціокультурні категорії, які віддзеркалюються в цих текстах: норми, етнічні, соціальні стереотипи тощо. Відбувається трансляція суспільних цінностей, на чому наголошує Г. Черненко: «… спільнота може бути суб'єктом оцінки, створюючи суспільну систему цінностей, транслюючи її через освіту, мас-медіа, мистецькі твори тощо. Спільні цінності – чинник консолідації колективу» [9, с. 277]. У такий спосіб формується не лише мовленнєва, а й лінгвокраїнознавча компетенції іноземних студентів.

Під час роботи з рекламним текстом наголошуємо, що прагматична настанова реклами – спонукання адресата придбати товар. До функціонально значущих мовних засобів впливу в рекламних текстах належать метафоричні й метонімічні трансформації, порядок слів тощо. Власне синтаксична структура стає інструментом маніпуляції. Демонструємо студентам це на прикладі рекламних текстів інтернет-магазину «Ювелірна карта» – *Прикраси для всіх, а вигідна ціна для кожного*, онлайн-платформи tabletki.ua – *Шукаєш стиль. А tabletki.ua це пропозиція ліків*, комунікаційної платформи Діла – *Діла знає. Діла дбає.* У першому прикладі конструкція складносурядного речення зі сполучником *а* передбачає протиставлення або зіставляє явища чи дії, вказує на пріоритетність учасників. Але насправді лексеми «*всі*» і «*кожен*» позначають один суб'єкт, водночас створюється враження ексклюзивності пропозиції, важливість для виробника продукції кожного потенційного покупця. Аналогічним є другий приклад: користувач, замовляючи на платформі ліки, швидко отримує не лише лікарські засоби, а й справжній стиль – передусім здоров'я та комфорт. Реклама пропонує ефективний спосіб подбати про найголовніше: увага споживача перемикається із вторинних потреб (стиль, дорогі речі, мода, імідж) на першочергові (здоров'я). Слоган *Діла знає. Діла дбає* відзначається лаконічністю й ритмом: два коротких, автономних речення, які

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

легко запам'ятати, створюють динаміку й об'ємний сенс: з одного боку, експертність, великий досвід у проведенні лабораторних досліджень, точність результатів, з іншого – розуміння потреб пацієнта та ситуації, в якій він опинився, турботу, допомогу, пошук рішень та сервіс, орієнтований на людяність. Звертаємо увагу студентів на гру слів та персоналізацію: назва бренду *Діла* трансформується в абстрактний суб'єкт, набуваючи людських рис.

Навчаємо інокомунікантів бачити риси маніпулятивного впливу, аналізуючи лексичне наповнення синтаксичної конструкції рекламного висловлювання: *Патчі від прищів: за 8 годин зменшення видимості прищів* (реклама Garnier). Деталізація рекламної пропозиції – *клінічно доведено, захищають, створюють оптимальні умови для загоєння* тощо – не спростовує того факту, що чарівні патчі зменшують лише видимість прищів, а не допомагають позбутися їх.

Під час вивчення синтаксичної та стилістичної функцій порядку слів у реченні пропонуємо іноземним студентам порівняти два варіанти реклами РІО: *Допоможемо продати квартиру безкоштовно* і *Безкоштовно допоможемо продати квартиру*. Порівняльним аналізом таких висловлювань досягається розуміння смислорозрізнювального значення порядку слів (квартира безкоштовна і безкоштовна послуга), долається хибне уявлення про абсолютно вільне розташування слів в українській мові й про те, що смисл виявляє уявну індиферентність до порядку слів.

Доцільним у контексті лінгводидактики є використання в практичному курсі УМІ рекламних текстів з метою розвитку навичок мовної здогадки. Розвиток мовної здогадки є важливим аспектом навчання мови, що дозволяє студентам розуміти значення незнайомих слів, спираючись на два взаємопов'язаних компоненти: словотворчі зв'язки слів або асоціації й аналіз контексту без використання словника. Формування навичок мовної здогадки є одночасно і метою, і засобом роботи з рекламним текстом. Це вміння активізує мислення, розвиває спостережливість та покращує здатність до розуміння мовлення.

Ефективним для спостереження за мовними одиницями і явищами є залучення в навчальний процес рекламних текстів, побудованих на використанні знайомих для інокомунікантів образів. Наприклад, образ кота – безпрограшний як для творців реклами, брендів, так і для споживачів цієї продукції. У текстах реклами не лише вживаються відповідні лексема *кіт* і похідне *котик*, а й створюються нові слова, вмотивовані семантикою лексеми і певними асоціаціями, пов'язаними з цією твариною.

Розглянемо рекламні тексти супермаркету «Сільпо» й наведемо варіант мовностилістичного аналізу, виконаного на занятті. *Котик? Кошик? Котокошик!* (вмотивоване поєднанням основ *котик* + *кошик* в одне слово). *Наш хвостик* (хвіст – невід'ємний атрибут кота, але також асоціація з фразеологічним виразом «ходити хвостиком за кимось», отже, йти туди, куди рекомендують рекламодавці, й купувати рекламовані товари) *вийшов на полювання, бо в «Сільпо» Великдень великих знижок! З 2 по 8 травня до 60% на смаколики, від яких хочеться муркотіти* (ще одна асоціація з котячими: кіт може муркотіти від задоволення – отже, це обіцянка, що споживач отримає задоволення, придбавши товар) …

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Котокошик їх вусами чує! Водночас звертаємо увагу не лише на лінгвокреативність авторів таких текстів, а й на широке використання засобів ритмічної організації тексту (повтори, рими, тощо).

Мережева реклама лікарського засобу також активно експлуатує образ кота: *Фітолізин – приборкай цистітокота, що дере нижче живота.* Креолізований текст супроводжується зображенням кота, що дряпає людині живіт. Спонукаємо студентів до семантизації окремих слів: дієслово *дерти* може вживатися для опису фізичного болю, який люди відчувають тоді, коли кішка подряпає їх.

Рекламний текст послуг компанії з перетяжки диванів *10 речей, які роблять кішки, щоб захистити вас і свій дім* транслює не лише інформацію про сервіс, а й код «комфорт, затишок, захист», який студенти намагаються дешифрувати самостійно.

Упізнаваним символом Monobank є кіт. У співпраці з АТБ банк використовує слоган *Знижки. Котики. Кешбеки.* Завдання для студентів – висловити припущення, чому саме кіт, і, за потреби, надана викладачем фонова інформація допоможе інтерпретувати рекламний текст: коли створювався банк, власники вирішили, що всі оплати в ньому будуть здійснюватися онлайн, по QR-коду. Персонаж, що з'явився в додатку, отримав ім'я QR-кіт. Якщо мовна здогадка спрацює, студенти відчують асоціативний зв'язок «код-кіт».

Розуміння певних прецедентних феноменів й інтерпретації мовної гри, побудованої на використанні семантичної трансформації відомих фразеологічних виразів, вимагає від іноземців реклама концерту класичної музики в кірсі Святої Катерини 29 червня 2024 року – Барокова музика та коти. У назва заходу «*Baroque Education: істина в котi*» вочевидь обігрується сентенція «*істина у вині*», алюзію на яку дає зображення кота у фраку з келихом вина.

Приклади з неформальною транслітерацією, спеціальним фонетико-графічним оформленням, оказіональним словотворенням, вигаданими словами теж можуть бути доречними й долученими до навчальних матеріалів, якщо це сприятиме досягненню мети конкретного заняття. Наприклад, *Вільно-мобільно* (lifecell); *KFCссир* – як елемент реклами нових видів курячих крилець у відерцях мережі закладів харчування KFC; *Сплачуй % щастинами* (Comfi); *Круті вітаміни! Знайди свій Zest* (рекламний слоган фармацевтичної компанії Schonen, де назва продукту Zest римується з best) тощо.

Цікавими, але досить складними для аналізу можуть виявитися рекламні тексти (слогани), структуровані багатозначними лексемами, що є результатом метонімічного та / або метафоричного переносу: Мівіна Yakisoba: *Посмаж собі Азію* (у значенні «азійська локшина»); *Гігієна носиків*: Хьюмер 100% моря (у значенні «морська вода»); *Любов* (тваринка, взята з притулку, і її любов до людини) *із притулку справжня, вона змінює життя* (Purina); *Чиста весна* (метафора, побудована на асоціації) Засоби для чищення та прибирання. До -55% (Prostor); *Живи без фільтрів* (реклама засобу для догляду за шкірою компанії L'Oréal Paris – приклад поєднання прямого й переносного значення в одній лексемі) та ін.

Отже, рекламний текст у навчанні УМІ є ефективним засобом формування мовленнєвої й лінгвокультурної компетентностей, сприяє адаптації іноземних

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

студентів до нового соціокультурного середовища та розвитку їхньої комунікативної автономії.

Висновки та пропозиції. Отже, у межах навчання УМІ рекламний текст доцільно розглядати не лише як ілюстративний матеріал, а як повноцінний дидактичний ресурс, здатний забезпечити інтеграцію мовного й лінгвокультурного компонентів навчання. Він відображає актуальний мовний стан, демонструє функціонування одиниць мови в живому комунікативному середовищі й сприяє формуванню інтерпретаційної компетентності студентів.

Для результативного використання рекламних текстів у навчальному процесі слід дотримуватися принципів методичної доцільності, доступності, лінгвокультурної репрезентативності й комунікативної цінності. Запропоновані приклади завдань доводять, що оптимальним є залучення неадаптованих рекламних матеріалів на рівнях володіння мовою B1 – B2, коли іноземні студенти вже мають достатню мовну базу для тлумачення складніших змістових структур. Аналіз наведених рекламних текстів демонструє, що труднощі їхнього сприйняття іноземцями зумовлені не стільки формальною мовною організацією, скільки необхідністю декодування імпліцитних смислів, культурних кодів, алюзій, прецедентних феноменів і мовної гри.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні системної методики використання рекламних текстів у курсі української мови як іноземної з урахуванням рівневої диференціації (A1–C1). Актуальним є створення корпусу навчальних рекламних матеріалів із відповідним методичним супроводом. Вартий окремої уваги зіставний аналіз української реклами з рекламними текстами інших культур що дозволить поглибити розуміння специфіки національно-культурних кодів.

Список використаних джерел:

[1] Бибик, С. (2013). *Усна літературна мова в українській культурі повсякдення.* Ніжин: Аспект-Поліграф.

[2] Гадомська, А. (2015). Лінгвометодична класифікація навчальних креолізованих текстів україномовної реклами. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної,* 11, 158-168.

[3] Гадомська, А. (2016). Формування і збагачення лексичного запасу іноземних студентів засобами креолізованих рекламних текстів: види вправ. *Наука і освіта,* 12, 37-42. https://doi.org/10.24195/2414-4665-2016-12-9

[4] Друженко, Р. (2021). Рекламний текст як засіб навчання культури мовлення студентів журналістських спеціальностей. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,* 170-171 (14-15), 66-69. https://doi.org/10.5281/zenodo.5938778

[5] Коротка, Н., & Підколесна, Л. (2024). Лінгвостилістичні особливості рекламного тексту (на матеріалі англомовних ЗМІ). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*, 21 (89), 115-118. https://doi.org/10.25264/2519-2558-2024-21(89)-115-118

[6] Линчак, І. (2025). Рекламні тексти в електронному підручнику з УМІ «PodorozhiUA». *Теорія і практика викладання української мови як іноземної,* 19, 95-103. https://doi.org/ 10.30970/ufl.2025.19.4808

[7] Миколаєнко, М. (2020). Роль перекладу рекламних текстів у формуванні міжкультурної комунікації. *Питання культурології*, 36, 177–186. https://doi.org/10.31866/2410-1311.36.2020.221063

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[8] Хруленко, О. (2015). Мова реклами у текстах українських видань. *Вісник Донецького національного університету. Серія Б: Гуманітарні науки,* 1-2, 309-313.
[9] Черненко, Г. (2018). *Мовленнєвий вплив на ціннісні системи: діапазон імовірностей.* Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.

ADVERTISING TEXT IN TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE: LINGUOCULTURAL POTENTIAL AND PRACTICAL STRATEGIES

Viktoriia Ovdiiuk
Assistant Professor of the Department of Ukrainian Philology for Foreign Citizens
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Liliia Cherepakha
Assistant Professor of the Department of Ukrainian Philology for Foreign Citizens
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Summary. *The article examines the linguocultural and linguodidactic potential of advertising texts as an effective tool in teaching Ukrainian as a foreign language. It substantiates the feasibility of incorporating advertising texts into the instructional process and outlines practical strategies for their integration into UFL courses at the B1–B2 levels. The study demonstrates that advertising texts, as authentic creolized materials, combine verbal and non-verbal components, reflect national cultural codes, social values, and communicative strategies, and thus contribute to the development of both linguistic and linguocultural competences. The paper presents possible approaches to interpreting advertising messages by foreign students, including the decoding of implicit meanings, allusions, language play, and precedent phenomena. It also proposes sample tasks aimed at developing inferencing skills, analyzing persuasive linguistic devices, and fostering critical thinking. The findings confirm that the systematic use of advertising texts in UFL instruction enhances student motivation, develops interpretative competence, and facilitates their sociocultural adaptation.*

Keywords: *Ukrainian as a foreign language; advertising text; linguocultural aspect; linguodidactic aspect; communicative competence.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.094

ФЛЕШКАРТКИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ

Назаревич Леся Тарасівна
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

Денисюк Надія Романівна
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

Анотація. *У статті проаналізовано використання цифрових і паперових флешкарток як інструменту вивчення лексики на заняттях з української мови як іноземної. Запропоновано триетапну методичну модель (підготовчий, операційний, рефлексивний), що забезпечує трансформацію пасивного запасу в активне мовлення. Доведено, що системна робота з картками автоматизує граматичні навички, підвищує плавність мовлення та допомагає студентам подолати психологічний бар'єр під час переходу від оперування словами до продукування зв'язних текстів.*

Ключові слова: *українська мова як іноземна; флешкартки; мовленнєві навички; лексика; інтервальні повторення; комунікативний підхід; розвиток зв'язного мовлення.*

SECTION XVII. PHILOLOGY AND JOURNALISM

Постановка проблеми. У сучасній методиці викладання української мови як іноземної *(далі – УМІ)* пріоритетним завданням є пошук стратегій, які дають змогу не лише опановувати нову лексику, а й поступово інтенсифікувати процес побудови фраз та зв'язних висловлювань. Для інокомунікантів, які починають вивчати українську мову «з нуля» особливого значення набувають інструменти, що синтезують наочність, доступність. Саме тому в центрі нашої уваги флешкартки – паперові й цифрові. Водночас у педагогічній практиці флешкартки часто недооцінюють, сприймаючи їх лише як засіб механічного запам'ятовування слів. Натомість наш досвід підтверджує: флешкартки стають дієвим механізмом інтеграції лексичних одиниць у граматичні структури та живі діалогічні ситуації. Цей підхід узгоджується з попередніми дослідженнями [18; 4].

Аналіз досліджень та публікацій. В сучасній лінгводидактиці проблема формування мовленнєвих навичок у процесі вивчення іноземної мови

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

розглядається крізь призму комунікативного підходу, що передбачає інтеграцію лексичного та граматичного компонентів мовлення. У працях, присвячених викладанню української мови як іноземної, наголошено на необхідності поєднання традиційних і інноваційних методів навчання, використання візуальної підтримки, а також створення умов для активної мовленнєвої діяльності студентів [18]. Вагомий внесок у розроблення методики навчання з акцентом на розвиток зв'язного мовлення на заняттях УМІ здійснили Г. Швець [13; 14], М. Шевченко [15], І. Прожогіна [6], Н. Станкевич [9], О. Самусенко [8], О. Барабаш-Ревак [17], О. Горда [1] та ін.

Сучасні дослідження у сфері викладання іноземних мов засвідчують зростання інтересу до цифрових флешкарток як інструменту навчання лексики. Зокрема, акцент зроблено на тому, що їхнє використання сприяє автономності студентів, активному пригадуванню та підвищенню ефективності засвоєння лексики в умовах мобільного навчання [20]. Ефективність флешкарток значною мірою пов'язана з використанням методу інтервальних повторень, який передбачає повторення матеріалу в оптимальні часові інтервали. Такий підхід забезпечує довготривале збереження знань і підвищує якість засвоєння навчального матеріалу [2].

Окремі праці присвячені засвоєнню лексики та використанню допоміжних дидактичних інструментів. Зокрема, І. Прозоровська акцентує увагу на сучасних методах навчання лексики, підкреслюючи їхній вплив на розвиток комунікативних умінь студентів [7]. У свою чергу, О. Янишин та І. Заруба аналізують дидактичні можливості цифрових платформ, зокрема сервісу Quizlet, підкреслюючи його інтерактивність і доступність у мобільному форматі [16]. Л. Цукор детально описує функціональні можливості флешкарток у цифровому середовищі, зокрема їхню здатність адаптуватися до рівня підготовки студента та автоматизувати процес навчання [12]. Окремі дослідження підтверджують ефективність використання цифрових платформ (зокрема Quizlet) для розвитку словникового запасу, формування навчальної автономії та оптимізації практики відтворення лексики [19]. Більшість досліджень зосереджена на засвоєнні лексики, тоді як потенціал флешкарток у розвитку мовлення залишається недостатньо висвітленим. Частково це питання висвітлено в праці Л. Назаревич, де обґрунтовано роль флешкарток у переході від засвоєння окремих слів до формування фраз і мовлення [4]. Отже, потребує подальшого наукового осмислення використання флешкарток як дидактичний ресурс формування зв'язного мовлення в межах комунікативно спрямованого навчання української мови як іноземної.

Мета роботи – обґрунтувати використання флешкарток як ефективного інструменту формування мовленнєвих навичок студентів на заняттях української мови як іноземної, зокрема в аспекті розвитку зв'язного мовлення, та визначити особливості їхньої методичної інтеграції в комунікативно орієнтований освітній процес.

Виклад основного матеріалу. Флешкартки як дидактичний інструмент мають значний потенціал для формування мовленнєвих навичок студентів, оскільки поєднують візуальну підтримку, повторюваність і можливість інтерактивної взаємодії. Наша методична модель інтеграції цього інструменту

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

базується на принципі «від впізнавання до вільного відтворення» і охоплює кілька рівнів взаємодії. Їхнє використання дає змогу засвоювати окремі лексичні одиниці та поступово переходити до побудови фраз і розвитку зв'язного мовлення. Флешкартки можуть виступати засобом засвоєння окремих лексичних одиниць й інструментом формування комплексних мовленнєвих умінь. Вони ефективні для роботи з різними мовними рівнями – від слова до речення і короткого висловлювання, що особливо важливо на початковому етапі навчання. Флешкартки відіграють важливу роль у збагаченні словникового запасу, розвитку зв'язного мовлення та підвищенні інтерактивності. До підручника «Подорожі.ua» ми розробили систему флешкарток на платформі «Quizlet» (https://quizlet.com/user/Lesia_Nazarevych/folders/129188704?i=4ixd1z&x=1xqt), що значно розширює можливості опрацювання лексичного матеріалу та забезпечує його поетапне засвоєння. Зазначена платформа дає змогу структурувати навчальний контент у вигляді модулів, папок і курсів, що відповідає логіці побудови підручника та дозволяє організувати навчальний процес як цілісну систему.

Можливості використання флешкарток як допоміжного інструменту у формуванні мовленнєвих навичок студентів активно досліджуються в сучасній методиці. Зокрема, підкреслюється, що інтерактивні платформи сприяють не лише засвоєнню нової лексики, а й самоперевірці знань через ігрові механізми, а також забезпечують мобільність навчання [16]. Окремо наголошується на функціональних можливостях сервісу Quizlet, зокрема створенні навчальних модулів, автоматизації процесу навчання, використанні аудіозаписів та регулярному повторенні лексичного матеріалу [12].

Зауважимо, що одномовні флешкартки можуть містити варіанти привітань і прощань; запитань і відповідей; малюнок / цифру і слово; дієслова з іменниками у початковій формі (дієслівне керування); дієслова і його форми / часи / вид; іменники різного роду в поєднанні з прикметниками у чоловічому роді або присвійні займенники у поєднанні з іменниками (узгодження); числівники 1 або 2 та ін. зі словами гривня, рік та ін.; числівники зі словом поверх і запитанням: *«На якому поверсі ти живеш?» / «Він / вона живе?»* та ін. (вивчення порядкових числівників). На початковому рівні таке активне пригадування допомагає інокомуніканту збагатити лексичний запас, довести до автоматизму використання граматичних форм, позбутися страху говоріння. Наш досвід підтверджує, що ефективність інструменту зростає за умови дотримання поетапності: 1) Підготовчий етап (ознайомлення): робота з модулями в Quizlet для зняття лексичних труднощів. 2) Операційний етап (тренування): робота викладача з авдиторією через ланцюжкові вправи та запис конструкцій. 3) Комунікативний етап (моделювання): трансформація отриманих знань у діалогічні єдності.

Через певний проміжок часу, коли вивчене забувається, повторне пригадування зміцнює раніше отримані знання в пам'яті, що відповідає принципам інтервального повторення [2]. Метод інтервальних повторень передбачає поділ матеріалу на невеликі порції та їх розподіл у часі таким способом, щоб користувач повторював інформацію до моменту її повного

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

забування. Викладач може адаптувати зміст карток залежно від мети, наприклад, для тренування граматики, розуміння контексту або спілкування з лікарем, таксистом чи деканом. За допомогою флешкарток, візуальних акцентів і методу інтервальних повторень студенти можуть швидко засвоїти повсякденну лексику, опанувати найуживаніші дієслова й тематичну лексику, яка інтегрується у вправи, ігри та діалоги для закріплення.

Ми зауважили, що інокомуніканти часто плутають форму дієслова подобатися. Для подолання цього ми використовуємо картки-стимули, які вимагають негайної граматичної трансформації залежно від контексту (наприклад, зміна однини на множину: «яблуко — подобається», «яблука — подобаються»). Пропонуємо відповідати на запитання повним реченням: «*Тобі подобається це яблуко? / Тобі подобаються ці яблука? / Які яблука тобі подобаються?*». Відповідь іншомовця допомагає з'ясувати, чи запам'ятав він граматичну форму слова «подобатися». Крім того, це дозволяє автоматизувати не лише лексику, а й синтаксичні зв'язки. Велика перевага у тому, що створеними наборами можна ділитися з авдиторією, що забезпечує гнучкість навчання та доступ до матеріалів у будь-який час і в будь-якому місці [16].

Флешкартки дають змогу інтегрувати необхідну лексику в повсякденне мовлення. Наприклад, використання набору карток (електронних і паперових) «*Країни. Столиці. Прапори*» *(Рис. 1)* сприяє розвитку комунікативних навичок студентів. Зупинимося на описі трьох етапів заняття: 1) робота викладача з авдиторією, 2) переказ почутого, 3) робота в парі.

Рис. 1. Зразок паперових тематичних флешкарток від в-ва «Калейдоскоп»

Перший етап: викладач роздає по декілька флешкарток групі студентів і озвучує завдання 1: «Прочитайте назви країн ланцюжком. Знайдіть назву столиці кожної країни і прапор. Запишіть (звертаємося до одного студента) на дошці все, що чуєте. Студенти, пишіть у зошиті за зразком*: «Країна – Україна. Столиця – Київ. Прапор – синьо-жовтий»*. Завдання 2: «Візьміть три картки, наприклад: *Польща / Варшава / біло-червоний прапор* і уявіть, що ви тепер живете тут. Я буду ставити запитання, а ви відповідайте. Одногрупники можуть допомагати. Після цього на місце викладача та на місце студента, що біля дошки, стануть інші люди». Пропонуємо орієнтовні запитання: *Звідки ви? / Як називається столиця України? / Де зараз ви живете? / У яких містах України ви*

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

були? / Який прапор України? / Що означають ці кольори? / Яка державна мова в Україні? / Якою мовою розмовляють в Україні? / Як вітаються і як прощаються в Україні? / Яку страву рекомендуєте замовити? / Які місця рекомендуєте відвідати? / Які країни є сусідами України? / Куди ви хочете поїхати?

Другий етап покликаний перевірити уважність авдиторії та спроможність переповісти почуте. На цьому етапі флешкартка перестає бути просто носієм інформації та стає «матеріальним» опорою для побудови монологу. Якщо у Quizlet ми використовуємо аудіальну підтримку, то робота з паперовими картками додає кінестетичний аспект навчання. Завдання 3. Звертаємося до студента, що біля дошки: «*Попросіть когось із одногрупників розповісти, що вони запам'ятали і скажіть, правда це чи ні*».

Третій етап передбачає роботу з картками в парі. Таким чином заняття стає динамічним, а викладач може одразу надати зворотний зв'язок і повторити зі студентами вживання знахідного, місцевого та орудного відмінків. Такі завдання демонструють, що опрацювання лексики за допомогою флешкарток сприяє розвитку інших мовленнєвих навичок, зокрема говоріння, візуалізації та пригадування: розширення словникового запасу підвищує здатність студентів використовувати лексику у власному мовленні та краще розуміти почуте [7]. Флешкартки дають змогу сприймати слово як матеріальний об'єкт, до якого можна повернутися. Це сприяє кращому запам'ятовуванню лексики, зокрема на підсвідомому рівні. Використання флешкарток поєднує елементи структурного підходу (через повторення та тренування) і комунікативного (через парну й групову роботу), що створює умови для розвитку діалогічного мовлення, організації дискусій, рольових ігор і ситуативного навчання

Висновки та пропозиції. Отож, флешкартки є не лише допоміжним засобом засвоєння лексики, а повноцінним дидактичним інструментом формування мовленнєвих навичок у процесі навчання української мови як іноземної. Їхня ефективність зумовлена поєднанням візуальної підтримки, повторюваності, інтерактивності та можливості поетапного переходу від окремого слова до фрази і зв'язного висловлювання. Доведено, що системна робота з флешкартками сприяє: 1) переходу лексики з пасивного стану в активне мовлення; 2) автоматизації граматичних структур; 3) зниженню психологічного бар'єра під час говоріння. Інтеграція флешкарток із методом інтервальних повторень забезпечує довготривалу фіксацію мовних одиниць у пам'яті. Використання цифрових платформ (зокрема Quizlet) розширює можливості цього інструмента завдяки мобільності, інтерактивності, функціям самоконтролю та аудитивної підтримки. Флешкартки можуть бути ефективно інтегровані у всі етапи заняття – від введення нового матеріалу до його закріплення й контролю, а також слугувати основою для моделювання комунікативних ситуацій. На основі проведеного аналізу встановлено, що найбільшу ефективність демонструє інтегрована модель використання флешкарток, яка поєднує попереднє асинхронне засвоєння лексики (наприклад, у середовищі Quizlet) із подальшим її активним використанням у моделювання діалогічних єдностей під час аудиторних занять. Це дозволяє перетворити флешкартку з інструмента механічного запам'ятовування на засіб стимулювання спонтанного мовлення. Перспективи подальших досліджень

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

вбачаємо у: 1) розробленні рівневої системи флешкарток (A1–B2) з урахуванням типових труднощів інокомунікантів; 2) дослідженні впливу флешкарток на розвиток різних видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, письмо); 3) створенні типових моделей занять на основі флешкарток для різних комунікативних тем.

Список використаних джерел:

[1] Горда, О. М. (2021). Проєктна методика у викладанні української мови як іноземної: від теорії до практики. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*, 15, 34–43.
[2] Ладоня, В. Г., Мелешко, Є. В., & Якименко, М. С. (2024). Розробка та програмна реалізація інтелектуального вебсервісу для вивчення іноземної мови методом інтервальних повторень. *Системи управління, навігації та зв'язку*, (2). https://journals.nupp.edu.ua/sunz/article/view/3365/2787
[3] Ліхошерстова, В. Г. (2024). Застосування сервісу Quizlet на заняттях з англійської мови. У *Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід* (с. 331).
[4] Назаревич, Л. (2024). Від слів до фраз: роль флешкарток у формуванні мовленнєвих навичок студентів на заняттях української мови як іноземної. *Причорноморські філологічні студії*, (6), 44–51. https://doi.org/10.32782/bsps-2024.6.7
[5] Назаревич, Л., & Гавдида, Н. (2017). *Українська мова для іноземців. Практикум (рівні B1–B2)* (2-ге вид.). Тернопіль: ФОП Паляниця В. А.
[6] Прожогіна, І. (2023). Типові мовленнєві помилки іноземних студентів при засвоєнні лексичної та синтаксичної сполучуваності слів. У *Філологія XXI ст.: нові дослідження та перспективи* (с. 125–126).
[7] Прозоровська, І. (2021). Сучасні методи викладання лексики у вивченні іноземної мови. У *Language, Business and Law, Intercultural Communication: Challenges of Today* (с. 121–125). Київ.
[8] Самусенко, О. (2019). Розмовна практика як спосіб подолання мовного бар'єру у вивченні іноземної мови. У *Актуальні проблеми викладання української мови як іноземної* (с. 62–64).
[9] Станкевич, Н. (2023). Види мовленнєвої діяльності на етапах вивчення української мови як іноземної: напрями та перспективи наукових досліджень. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*, (17), 91–101. https://doi.org/10.30970/ufl.2023.17.3914
[10] Тирон, О. М. (2012). Використання флеш-карток як мнемонічний прийом. *Водний транспорт*, 3(15), 183–186.
[11] Флешкартки: ефективний спосіб запам'ятовування ключової інформації. (n.d.). https://vseosvita.ua/c/news/post/16394
[12] Цукор, Л. (n.d.). Флеш-картки у навчальному процесі: коли знання можна побачити. https://naurok.com.ua/post/flesh-kartki-u-navchalnomu-procesi-koli-znannya-mozhna-pobachiti
[13] Швець, Г. Д. (2019). *Теорія і практика навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей*. Київ: Фенікс.
[14] Швець, Г. (2018). Модельовані тексти в навчанні української мови як іноземної. У *Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні* (с. 71–73).
[15] Шевченко, М. В. (2026). Моделювання навчально-мовленнєвих ситуацій у практичному курсі української мови як іноземної (рівень B1). *Грааль науки*, (61), 815–820.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[16] Янишин, О. К., & Заруба, І. Д. (2021). Дидактичні можливості онлайн-сервісу Quizlet у навчанні іншомовної термінології зі сфери глобалізації. У *Current trends in the development of science and practice* (с. 158–160).
[17] Barabasz-Rewak, O. (2021). Visualization of thinking in teaching Ukrainian as a foreign language: Mental maps. *TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*, 16(6), 117–136.
[18] Nazarevych, L. T., Denysiuk, N. R., & Havdyda, N. I. (2020). Theoretical and practical approaches to teaching Ukrainian as a foreign language at Ternopil Ivan Puluj National Technical University. *Medical Education*, (1), 56–61. https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2020.1.10994
[19] Sevigny, P., Mack, L., Stilp, L., & Berger, M. (2024). High-frequency vocabulary: Moving from recognition to recall level on Quizlet. *SAGE Open*, 14(1). https://doi.org/10.1177/21582440241242604
[20] Teymouri, R. (2024). Recent developments in mobile-assisted vocabulary learning: A mini review of published studies focusing on digital flashcards. *Frontiers in Education*, 9, 1496578. https://doi.org/10.3389/feduc.2024.1496578

FLASHCARDS AS AN EFFECTIVE TOOL IN DEVELOPING STUDENTS' SPEECH SKILLS

Nazarevych Lesia
PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine
Denysiuk Nadiia
PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

Summary. *The article analyzes the use of digital and paper flashcards as a tool for vocabulary acquisition in Ukrainian as a Foreign Language (UFL) classes. A three-stage methodological model (preparatory, operational, and reflective) is proposed to ensure the transformation of passive vocabulary into active speech. It is demonstrated that systematic work with flashcards automates grammatical skills, improves fluency, and helps students overcome psychological barriers when transitioning from word-level manipulation to the production of coherent texts.*
Keywords: *Ukrainian as a Foreign Language (UFL); flashcards; speech skills; vocabulary; spaced repetition; communicative approach; development of coherent speech.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.095

КОНЦЕПТ ЛЮДИНИ ЯК МІКРОКОСМУ У БОГОСЛОВСЬКО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ВЧЕННІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ТА МАКСИМА СПОВІДНИКА

Галуйко Роман Мар'янович
кандидат філософських наук,
доцент кафедри теорії та історії культури
Львівський національний університет ім. Івана Франка, Україна

Анотація. *У статті здійснено порівняльний аналіз антропологічних і онтологічних концепцій Григорія Сковороди та Максима Сповідника з акцентом на категоріях мікрокосму і макрокосму. Метою дослідження є виявлення спільних структурних принципів у розумінні людини як цілісності, що поєднує духовний, душевний і тілесний рівні буття, а також визначення актуальності цих ідей у сучасному науковому дискурсі. Методологічну основу становлять порівняльно-історичний, герменевтичний та системний підходи. Проаналізовано вчення Григорія Сковороди про "три світи", де символічна реальність біблійних текстів інтерпретується як універсальний семіотичний простір смислів. Показано, що така інтерпретація передбачає нелінійне, багаторівневе розуміння реальності, яке корелює з окремими положеннями сучасної науки. У контексті вчення Максима Сповідника розкрито концепцію людини як мікрокосму та космічного посередника, що синтезує в собі видиме і невидиме. Особливу увагу приділено проблемі двоїстої природи людини та її ролі у подоланні онтологічних розривів буття. Встановлено, що обидва мислителі розглядають зло як порушення гармонії та реалізації свободи, що має не лише етичний, але й онтологічний вимір. Обґрунтовано, що їхні ідеї можуть бути продуктивно інтерпретовані в контексті сучасних напрямів, зокрема філософської антропології, синергетики та міждисциплінарних досліджень свідомості.*

Ключові слова: *«мікрокосм»; «макрокосм»; «три світи»; «герменевтика»; «філософська антропологія»; «Максим Сповідник»; «Григорій Сковорода»; «зло»; «синергетика».*

У сучасному світі, позначеному глибокими цивілізаційними кризами, зростанням насильства та духовною дезорієнтацією, особливої актуальності набуває переосмислення природи людини та її місця у структурі буття. Проблема співвідношення мікрокосму і макрокосму, а також ролі людини як посередника між різними рівнями реальності, залишається недостатньо осмисленою в сучасній філософії.

Попри значну кількість досліджень, недостатньо уваги приділено порівняльному аналізу вчень Григорія Сковороди та Максима Сповідника, зокрема їхньому розумінню символічної реальності, природи зла та духовної

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

трансформації людини. Виникає потреба виявити спільні та відмінні риси їхніх концепцій і визначити їх значення для сучасної антропологічної думки.

Філософська спадщина Григорія Сковороди є предметом численних досліджень у галузі філософії, культурології та богослов'я. Значну увагу приділено його вченню про "три світи", символізму біблійних текстів та антропологічній проблематиці. Зокрема, такі дослідники як Д. Чижевський, Т. Лютий, В. Мельник, М. Кашуба, Л. Ушкалов, Р. Піч відзначають його оригінальний герменевтичний підхід і глибоке розуміння духовної природи людини.

Погляди Максима Сповідника широко досліджуються в контексті патристичної традиції. Його вчення про людину як мікрокосм, космічного посередника, а також концепція двоїстої природи людини отримали ґрунтовне висвітлення у богословських і філософських працях А. Лаута, Л. Тунберга, А. Макогона.

Водночас порівняльні дослідження цих мислителів залишаються обмеженими. Окремі аспекти їхніх ідей розглядаються фрагментарно, без цілісного аналізу їхнього антропологічного та онтологічного змісту, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Метою статті є здійснення порівняльного аналізу філософсько-богословських концепцій Григорія Сковороди та Максима Сповідника, зокрема їхнього розуміння мікрокосму і макрокосму, природи людини, символічної реальності та проблеми зла, а також визначення актуальності цих ідей у контексті сучасної філософської антропології.

Григорій Сковорода та Максим Сповідник – яскраві філософи та в певній мірі релігійні постаті, котрі залишили дуже помітний вплив у культурному і духовному житті людства. Їхні філософсько-релігійні творіння справляють і сьогодні відчутній вплив на сучасність, зокрема, на розвиток філософської антропології, історії, етики, богослів'я, тощо.

Поділ усього існуючого на специфічні види буття – мікрокосм та макрокосм має своє коріння в античній філософії. Погляд щодо людини як мікрокосму і світу як макрокосму є важливим феноменом в історії людства.

Ідея Г. Сковороди про наявність між мікрокосмом та макрокосмом проміжної третьої реальності – закодованих біблійних текстів фактично є праобразом єдиного для всього універсуму поля смислів. Розуміння "трьох світів" Г. Сковорода розкриває у своїх філософських поглядах наступним чином: "Є ж три світи. Перший, є всезагальний і світ життєвий, де живе все народжене проживає. Цей, складається із незлічених світ-світів і є великий світ. Інші два є частковий і малий світи. Перший – мікрокосм, тобто світик, малий світ, або людина. Другий світ символічний, тобто Біблія" [7, с. 148].

"Він звертається до символічного універсуму – Біблії. Символічний світ існує поряд із макро- і мікросвітами. Світ символів є тією самостійною реальністю, що забезпечує людині можливість осягнення Бога" [5, с. 71]. Як влучно зауважує С. Кримський: "... людина належить не тільки до буття предметності, а й до світу символів... Людська особистість занурена у знаковий світ мови та культури" [1, с. 21]. Геніальність сковородинської "тріади світів" полягає в тому, що завдяки їй долаються вульгарний антропоцентризм,

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

зверхність людини над природою. Завдяки єдності "трьох світів" поняття добра і зла втрачають свій антропоморфний характер. Моральні принципи і норми стають інструментами досягнення гармонії не тільки між людьми, але між людиною і природою.

З визнанням третьої символічної реальності текстів Біблії, Г. Сковорода випереджаючи свій час започаткував інформаційно-семіотичний підхід до аналізу історичних текстів, як він висловився "фігур", "монументів Біблії". Багатозначні за своїм змістом, вони виконують роль знаків, символів, які через відповідні коди розкривають ті чи інші буттєві смисли. "… в ній (в Біблії – авт.) зібрані небесних, земних і потойбічних створінь фігури, … які ведуть наш розум у поняття вічної натури, прихованої в тлінній так, як малюнок у своїх фарбах" [7, с. 137]. Причому, зважаючи на багатозначну, символічну природу біблійних текстів Г. Сковорода наголошує, що їх потрібно розуміти не буквально, а метафорично. Тобто, біблійні тексти є тим смислоорієнтуючим ключем включення механізму їх інтуїтивно смислотворчого прочитання.

У сковородинівському герменевтичному смислопрочитанні біблійних текстів висунуто, задовго до відкриття Бомом голографічної будови універсіуму, теорії фракталів прозріння щодо голографічного принципу кодування інформації в трьох світах, яке підтверджується сучасною нейронаукою. Згідно сучасних нейродосліджень, яке спростовує уявлення про серце як про елементарний насос, серце керує виявляється не тільки фізіологічними механізми організму людини, воно є оператором вловлювання і кодування зовнішніх ментальних потоків космосу. З цієї позиції "серце" – це той мікрокосм, надчуттєвий орган, інструмент, який є віддзеркаленням усього світу, тієї інформаційної "безодні" за Сковородою, яке осягає єдиним зором не тільки минуле, але й майбутнє як теперішнє.

Вчення про макрокосм та мікрокосм у Г. Сковороди є дуже схоже із вченням М. Сповідника, який також послуговується цими поняттями у своїх богословсько-філософських поглядах. Домінантним елементом в антропології Максима Сповідника, що стосується розуміння людської природи, є його концепція людини як мікрокосму і взаємопов'язане з цим поняття людини як космічного посередника. Людина – це мікрокосмос, який вміщує в собі різні рівні створення розумний, душевний, матеріальний – і покликана з'єднати все в собі.

У своєму вченні про дві натури і три світи Сковорода приділяє основну увагу невидимій натурі мікрокосму – духовному й душевному світові людини. Ця невидима натура є стрижнем у вченні українського філософа: "… я їм не заздрю, аби я мав духовні багатства і той хліб духовний і той одяг, без якого не можна увійти у вельми прикрашені чертоги небесного нареченого…" [7, с. 384]. Схожі ідеї розуміння людини як мікрокосму віднаходимо у Максима Сповідника. Уривок починається з ідеї макрокосмосу, хоча зразу ж йде до протилежного аспекту, мікрокосмосу: "… уподібнював увесь світ складених видимих і невидимих буттів людини, а людину складену з душі і тіла, називав світом" [10, с. 627]. Світ складається з видимих і невидимих речей, так і людина складається з душі і тіла. І ця подвійна конституція обох відображає один одного, але тут можна ще додати, що розумні речі в людині представляють душу, як душа представляє розумні речі в людині і чуттєві речі в світі є образом тіла, як тіло є

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

образом чуттєвих частин в людині. І як душа є присутньою в тілі, так і розумний світ є присутній в чуттєвому світі [10, с. 685]. Тому кожне формує характеристичну єдність в різноманітності, так що, як є одна людина складена з душі і тіла і з'єднаних разом в єдності, так є один світ складений з цих двох різних елементів.

Аналогічні міркування про те, що людина має двоїсту природу, стверджував і Г. Сковорода. "Хіба ти не знаєш, – писав він М. Ковалинському, – що є дві частини або природи у людини: пан і слуга, дух і плоть, серце і тіло" [7, с. 441]. У людини, як і в макрокосмі, є дві натури – божественна і тілесна, тому український філософ писав, "є дві людини в людині одній і два отця – небесний і земний" [6, с. 243]. Схоже місце віднаходимо і в Максима Сповідника, де він пише про попередження поділу, який спричинений людиною, коли вона відвертає увагу від Бога. Підкреслена середня позиція людини, яка представлена людською душею. Через почуття людина споріднена з матерією, а через свій розум – з Богом [8, с. 1113].

Як зазначає один з дослідників творчості українського мислителя Д. Олянчич: "Сковорода мислив людину з космічним і божественним універсалами, до яких вона належить, линучи за покликом своєї духовної природи і відкриваючи в собі божественне начало" [4, с. 4]. Основними темами філософських медитацій Г. Сковороди були проблеми, пов'язані з вивченням загальних законів у природному світі, пізнавальними можливостями людського розуму, морально-етичним змістом людського життя та релігійно-духовним спілкуванням людей з Богом [12].

Разом з тим, Г. Сковорода та М. Сповідник висловили ряд попереджень есхатологічно-апокаліптичного масштабу. Аналізуючи міфи про гріхопадіння, міф про Адама, М. Сповідник наголосив на амбівалентності людської природи в якій одночасно уживаються Божественне і демонічне начала.

В наш трагічний час, коли зло і насильство стає абсолютним, досить цікавою є спроба М. Сповідника прояснити есхатологію зла, його метафізичну невизначеність на протязі всієї історії людини. Хоч за М. Сповідником проблема зла може бути вирішена лише в есхатологічному вимірі в кінці часів, він зумів віднайти ключ щодо її глибинних буттєвих причин. За його тлумаченням суть зла це звинувачування іншого, навіть досягаючи Бога, це посягання на буттєве різноманіття, на свободу людини через відмову від власної свободи.

Таке визначення цілком відповідає сучасним синергетичним уявленням про зло, згідно яких, воно є зазіхання на духовне і матеріальне різноманіття буття людини. Це підміна принципу збереження принципом ентропії. Зло як ентропія живиться не тільки за рахунок духовного рабства, воно є зворотною стороною співчуття, милосердя, солідарності зливається з напівправдою, антикультурою. Саме в цьому проявляється синергія абсолютного зла, яке запанувало в світі.

Аналіз М. Сповідником природи світового зла, міфу про гріхопадіння має важливе світоглядне та фізичне значення. З позиції багатьох богословів та філософів у міфі про гріхопадіння закладений весь розвиток подальшої європейської цивілізації з дихотомічним поєднанням в ньому злетів техніки і науки, культури і разом з тим з рецедивами насильства, війн, революцій.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Завдяки гріхопадінню людини її випадання з повиновіння Божественному закону привело, з одного боку, до розкриття в неї раціонально-креативних здібностей, з іншого – відкрило "скриню пандори": зла, агресії, насильства.

Заслуга Г. Сковороди – є утвердження оптимістичної перспективи щодо виправлення і вдосконалення людської природи, яка зараз покладена в основу проектів вдосконалення природи людиною, зокрема, новим гуманізмом і трансгуманізмом. Езотерично сформульовані ним видові риси ментальності "справжньої людини", яка елімінується з буття сучасної агресивно-егоцентричної людини, в принципі багато в чому синхронізується із сучасними футорологічними прогнозами еволюційної антропології і психології, з принципами нового трансгуманізму.

Проведене дослідження засвідчило концептуальну близькість антропологічних моделей Григорія Сковороди та Максима Сповідника, попри відмінності їхніх історико-культурних контекстів. Обидва мислителі розглядають людину як мікрокосм, що інтегрує різні рівні буття та виконує функцію посередництва між ними.

Встановлено, що вчення Сковороди про "три світи" розширює класичну дихотомію мікрокосму і макрокосму, вводячи символічний вимір як ключовий механізм смислотворення. У свою чергу, концепція Максима Сповідника акцентує увагу на космічній єдності та телосі людського існування.

З'ясовано, що проблема зла в обох системах має онтологічний характер і пов'язана з порушенням гармонії та неправильною реалізацією свободи.

Отримані результати свідчать про значний потенціал інтеграції цих ідей у сучасні міждисциплінарні дослідження, зокрема у сфері філософської антропології, теорії складних систем і досліджень свідомості.

Список використаних джерел:

[1] Кримський С. (2008). ПІД СИГНАТУРОЮ СОФІЇ. - К.: вид. дім "Києво-Могилянська академія.
[2] Макогон А. (2020). ТРАНСФОРМАЦІЯ АНТИЧНИХ ФІЛОСОФСЬКИХ ПАРАДИГМ В ЕСХАТОЛОГІЇ МЕКСИМА СПОВІДНИКА [Текст]: дисертація. – Суми.
[3] Мельник В. (2022). БЛЕЗ ПАСКАЛЬ І ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА ПРО РОЗУМ І СЕРЦЕ В ПРОЦЕСІ ПІЗНАННЯ. // *Цивілізаційні запити та феномен науки.* – Львів.
[4] Олянчич Д. (1992). ЗНАЧЕННЯ СКОВОРОДИ // Сковорода Г. Дослідження, розвідки, матеріали. – К.
[5] Рижак Л. (2023). АНТРОПОСОЦІАЛЬНІ ПРОЕКЦІЇ ІДЕЇ "ЗРІДНЕНОЇ ПРАЦІ" У КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПОСТУПУ // *Григорій Сковорода в сучасному багатовимірному світі: філософські рефлексії: монографія.* – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. – с.54–79.
[6] Сковорода Г. (1972). ПОВНЕ ЗІБРАННЯ ТВОРІВ: у двох т. т.1. – К.: Наукова думка.
[7] Сковорода Г. (1972). ПОВНЕ ЗІБРАННЯ ТВОРІВ: у двох т. т.2. – К.: Наукова думка.
[8] Confessor M. AMBIQUORUM ...10 (1989). // *Patrologia Graeca*, J.P. Migne. V.91. – Athens.
[9] Confessor, M. EPISTOLAE (1989). // *Patrologia Graeca*, J.P.Migne. v. 91. – Athens.
[10] Confessor, M. MYSTAGOGIA 7 (1989). // *Patrologia Graeca*, J.P. Migne. V.91. – Athens.
[11] Louth A., (1999). Maximus the Confessor. – London& New York (reprinted).
[12] Ryk, S. M., & Ryk, M. S. (2024). PHILOSOPHY OF HRYHORII SKOVORODA: NATURE AND HUMANITY. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, (26), 104–113. https://doi.org/10.15802/ampr.v0i26.319720

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[13] Thunberg L., (1995). "Microcosm and Mediator. The Theological Antropology of Maximus the Confessor". – Chicago&La Salle, Illinois.

THE CONCEPT OF THE HUMAN BEING AS MICROCOSM IN THE THEOLOGICAL AND PHILOSOPHICAL THOUGHT OF HRYHORII SKOVORODA AND MAXIMUS THE CONFESSOR

Roman Galuiko
Ph.D in Philosophy, Associate professor,
Department of Theory and History of Culture
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Summary. *The article presents a comparative analysis of the anthropological and ontological concepts of Hryhorii Skovoroda and Maximus the Confessor, with a particular focus on the categories of microcosm and macrocosm. The aim of the study is to identify common structural principles in understanding the human being as an integral unity that combines spiritual, psychic, and bodily levels of existence, as well as to determine the relevance of these ideas in contemporary scholarly discourse. The methodological framework is based on comparative-historical, hermeneutic, and systemic approaches. The study examines Skovoroda's doctrine of the "three worlds," in which the symbolic reality of biblical texts is interpreted as a universal semiotic space of meanings. It is demonstrated that such an interpretation presupposes a nonlinear and multi-layered understanding of reality, which correlates with certain positions in modern scientific thought. Within the context of Maximus the Confessor's teaching, the concept of the human being as a microcosm and a cosmic mediator synthesizing the visible and the invisible is explored. Particular attention is paid to the problem of the dual nature of the human being and its role in overcoming ontological ruptures of existence. It is established that both thinkers interpret evil as a disruption of harmony and the realization of freedom, which possesses not only an ethical but also an ontological dimension. It is substantiated that their ideas can be productively interpreted within the framework of contemporary approaches, particularly philosophical anthropology, synergetics, and interdisciplinary studies of consciousness.*

Keywords: *microcosm; macrocosm; three worlds; hermeneutics; philosophical anthropology; Maximus the Confessor; Hryhorii Skovoroda; evil; synergetics.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ISSN 2710–3056

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.096

EFFECTIVE GAMES AND ACTIVITIES IN THE EFL CLASSROOM FOR YOUNG LEARNERS

Tetiana Kolodko
PhD in Education, Associate Professor,
Department of Teaching Methodology of Ukrainian and Foreign Languages and Literatures, Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Mykola Kolodko
Master in Oriental Philology
Faculty in Institute of Technology, Shanghai, China

Summary. *The article explores a range of effective popular games and activities designed for young learners in the EFL (English as a Foreign Language) classroom. Drawing on recent pedagogical research, the paper identifies games that promote engagement activity, motivation, and language acquisition. The study introduces learners' benefits, criteria for using games in the classroom, and summary of top tips for teachers. Practical examples, such as different types of language games, vocabulary races, and relationship-building activities are discussed, with attention to how they can be adapted for young learners. The findings highlight the importance of balancing fun with purposeful language practice to support learners' linguistic growth.*
Keywords: *EFL classroom, young learners, language games, repetition, motivation, engagement, academic achievement, communicative activities, pedagogical strategies.*

"Tell me and I will forget.
Show me and I will remember.
Involve me and I will understand."
(Chinese Proverb)

Introduction. Learning another language can be a challenging and often frustrating experience for many of our students. Anyone who has worked with young children knows that they learn well by exploring their world using their imagination and engaging in pretend play. The link between imaginative or pretend play and language is particularly strong. Communication and conversation skills develop as children make scenarios ("this is our house, and this is the baby, she is just born and she has to sleep now"): assign roles and direct the action ("I'll be the mummy and I'm going shopping/out to work. You're the daddy; you have to go to work") and slip in and out of multiple roles ("now it's my turn to be the teacher") [2]. This imaginary play apparently give the child an understanding of the power of language and by including

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

others in his games, he learns that words make it possible for him to tell a story or organize a game. Acknowledging the importance of this aspect of a child's development, many preschool and kindergarten classrooms include a dramatic play area where children can act out their fantasies.

We also know that many children have great difficulty learning English in school, despite taking lessons several times a week for years. Languages are often taught in school in the same way as other subjects, following a textbook and focusing on reading and writing. As the result of this, teaching time is usually divided up in the same way with 90% of the class time spent reading textbooks and doing writing assignments. But this does not reflect our students' needs. As teachers we all know that trying to teach an unmotivated kid is like hitting one's head against a brick wall [8].

No matter how motivated students are, a good teacher must have many instructional tools at his disposal to help students engage in the class and not have to endure it [5]. Games are one of those tools to multiply the talking time of the class exponentially. The games are designed to have as many people talking at once in a controlled environment in terms of the language used and in terms of keeping discipline in class.

Games have long been particularly popular in the EFL classroom and teachers can use games as an effective pedagogical tool to support language learning in a motivating and meaningful way. Games help reduce anxiety, increase student engagement, feel less afraid of making mistakes, and create a positive learning atmosphere, which is especially important for learners who may feel insecure about using a foreign language [1]. So, young learners participate more actively in classroom activities. Through repetition in a playful context, new words are memorized more easily. Moreover, instead of mechanical drills, students apply grammar rules in meaningful and simple situations. This helps learners understand how language works in real communication.

R.J. Marzano endorses learning games as an "engagement activity" that can result in the increased student academic achievement [9]. Moreover, positive relationships are the foundation of successful EFL classroom activities. Teachers must learn about their students' experiences and backgrounds in order to connect them to new learning. Teachers also need to know what their students are interested in and what their goals are in order to create lessons that engage students and are relevant to their lives. When teachers get to know their students, they can make better decisions about the curriculum, instructional strategies, classroom management, assessment, pacing, and so forth.

Among the *benefits* are creating important and low-anxiety opportunities for learners to use all domains - speaking, listening, reading and writing [7] - learning to remember things faster and better and developing greater fluency by "using" the language instead of "thinking" about making sure they use it correctly [11].

Teachers can help learners develop self-confidence and a willingness to take risks by developing a supportive classroom community - and using the previously suggested relationship-building activities can play a key role in making that happen. Another way to strengthen student belief in their own competence is by regularly assisting them to develop learning strategies they can use to handle challenges. This

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

assistance could include encouraging student use of reflective activities to help them monitor when they have been successful or unsuccessful.

It is worth pointing out the following *criteria* to judge whether we should have use a game in our classroom:

1. It requires no or extremely minimal preparation on the teacher's part;
2. Any needed materials are developed by the students themselves - the preparation for the games is a language learning experience in itself;
3. In addition to not costing teachers much time, the game can also be used without costing any money;
4. The game is designed in a way to strongly encourage all students in the classroom to be engaged at all times;
5. The game, after being modeled by the teacher a number of times, can periodically also be led by a student;
6. All students, whether they are winning or losing, should be fun. Games must be played in the spirit of friendly competition, and not result in those who lost feeling devalued or embarrassed.

Let's highlight *games* using small whiteboards: having a few handheld whiteboards can make a number of games go smoothly, though pieces of scratch paper can act as a substitutes.

Divide the class into small groups of two-to-four students. Research by Marzano R.J. shows that "the greatest individual gains come in groups of this size" [9]. You can change the way groups are formed, sometimes allowing students to choose their own partners and at other times having them "number off". However, always reserve the right to move the students around if you feel that one group is obviously too strong or weak in terms of language proficiency.

A game is calling out a question to answer or a word or sentence to spell, giving the groups twenty or thirty seconds to write the answer (telling them not to raise their board until you say time is up), and then having them show the answer. The groups with the correct answer get a point. This way everyone has an opportunity to score a point, not just the first one with the answer. Sometimes you can end this game, and others, with an opportunity for each team to bet all or part of their points on the last question. Another option is for educator to make a list of common writing errors and write them on the board (without indicating which student made the mistake) for groups to race to write them correctly. A variation for these games could be assigning a number to each group member. For example, if there are groups of three, each group would have a number one, a number two, and a number three. When it is time for groups to call out the answer or do the response, the teacher could call out "All number ones!" as a way to ensure everyone is playing.

A *similar game* with different twists is having each group rotate having one person from their group stand up in front with a small whiteboard. All other group members have to remain in their seats. The teacher asks questions that must be done in writing by the person in front. However, their groups can help them by calling out suggestions. The first person to get the answer correct, scores a point for their group. Needless to say, this game can get a little noise.

Another game where whiteboards come in handy is *Hangman.* In this version, though, you can dispense with the image of the hanged man - it just adds unneeded

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

complexity and an unnatural ending to the game. The goal is to have students guess entire sentences and not just words. To facilitate this, the teacher should leave an obvious space between the word blanks, and the blanks can be further distinguished by using different colored markers. If you're studying food, for example, instead of having to guess the word *yoghurt,* students have to guess the sentence *"I drink yogurt in the morning".* This way students can learn sentence structure and the game can easily be made harder for students with a greater grasp of the language being taught [4].

There are countless *learning games on the Web* that are accessible to English language learners. If you use microphones, these games can reinforce all the domains: speaking, listening, reading and writing. They include building vocabulary development with *I Spy* hidden object games, generating excitement through games where you can create private online virtual rooms where players compete against each other and the score of all players is shown on the screen after each question and response, extraordinarily engaging games to practice grammar.

Jackpot is the game for easy speaking. The teacher chooses six students who go to the board. The teacher explains the students that they are going to practice vocabulary such as: numbers from 1 to 20 or the alphabet. The first student says "1,2,3", the next one "4" and the third one will say "5,6,7", the fourth one says "8". The teacher has set a "lucky number" on the board, let's say "20". As children get closer to reaching that number they start to get excited. The teachers can use it with vocabulary and the lucky word can be written up on the board for all to see.

Creating is at the top of the Revised Bloom's Taxonomy, and the Web makes it easy for players to create their own online learning games [3]. After they're made, they can be postered on a class blog and other students can play them.

There are many "adventure," "escape the room," and "hidden object" online video games that at first glance might not appear to have much educational value. However, if you look a little closer, a number of them can be a gold mine for engaging language-development activities. Many games on the web create "walkthroughs" for these games - written step-by-step instructions on how beat then [6]. For example, here's an excerpt from the walkthrough for *Phantasy Quest,* a student favorite:

E.g.: Enter the cave. Go left and take the skull. Go back once and go right, through the single door, through the top door, and through another single door to exit the cave.

Teachers can divide students into pairs and give them copies of walkthroughs - you're unlikely to find another English reading and speaking activity that inspires more engagement. Though class winners might be the first five pairs to get through the entire game, you'll find that students will love getting ahead of others and then stop to help their classmates so they can show off their video game-playing prowess.

Having Internet access and a computer projector in your classroom is another great way to integrate games in your curriculum. Showing short online videos and asking comprehension questions afterwards, with student groups again answering on whiteboards, can be a fun activity. In addition to the countless videos available on YouTube, there are numerous other sites that host videos likely to be available by school Internet content filters. They include major web sites like CNN, BBC, The New York Times, National Geographic, etc.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

One game that students enjoy has sometimes been called *Telephone.* In this game, divide the class into two or three groups, depending on class size. Make sure they are all seated, whisper a sentence into the first person's ear, and then, after the teacher whispers it into the ear of the first person in each group, they each have to whisper it to the next person in their group who in turn has to whisper it to the person next to them. The last person in the group has to come up and whisper to the teacher what the sentence is. The first group who gets it correct gets a point. If the sentence is incorrect, they have to begin again, with the teacher whispering in the first person's ear. After each turn the second person becomes the one who starts off the next whisper, and the person who had begun the previous turn becomes the last.

I Spy is another old but good game. The teacher writes "Yes" and "No" on the board and mentally picks an object in the classroom. Students again are in small groups, and each group has a small whiteboard. Students have to formulate questions that call for yes-or-no answers. For example, the teacher might record "Yellow" under "Yes" and "In front" under "No". The first group to correctly guess the object wins.

Messenger and Scribe develops both speaking and writing skills. Wink J. writes four sentences or four short paragraphs depending on the class level, on four pieces of paper and tapes the four sheets in different sections of the classroom [12].

You want to be careful that the letters are written in regular size or so they can't be seen from a distance - and, ideally, they can't be kept and used in future years. Students are then divided into pairs - one is the Messenger and one is the Scribe. One remains seated with a paper and a pen, the other has to run to the wall, read the sentence, and return to the Scribe. The Messenger then repeats what he or she read and the Scribe writes down. The Messenger cannot stand by the sheet and yell to the Scribe, however. The first five or so teams to write all the sentences correctly, including spelling and punctuation, are the winners. The teacher can then remove the sentences from the wall and review them with students.

The *next groups* of games are those that require students to *create materials.*

Students can *create the classic game of bingo* by making a board on a piece of paper with four squares down and four squares across (they can draw the squares or be given a preprinted bingo sheet). They can write sixteen words out of twenty-five or thirty the class has been studying and write one in each square. Students can use various items as bingo chips - from little pieces of paper to inexpensive tokens to dry beans. When a person wins, everyone clears their board and plays another game.

Students can also *create their own word searches using graph paper.* They can exchange their creations with other students and then see who can find the most words in five minutes.

Sentence Scrambles are another popular game. Students are given blank index cards, or they can just cut up pieces of paper. Each student picks one sentence from a book they have been reading and writes the words and punctuation marks on the cards (one word or one punctuation mark per card). They mix up the cards and then paper-clip them together. Then they do the same for another sentence. each student can create five of them. The teacher collects them all, divides the class into small

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

groups, and gives each group a stack of the sentences scrambles to put into correct order. The group that has the largest number of correct answers in ten or fifteen minutes wins. After a group feels they have one sentence correct, the teacher can check it and take the sentence scramble away after giving them a point.

In the *game of Slap*, students are divided into groups of four with their desks facing each other. Each group has to make cards with one word each written on them from the week's vocabulary list. They are all put face up throughout the four desks. The teacher calls out the word, and the first person to slap the card with their hand gets a point (one person in each group, who also plays the game, is designated the scorekeeper).

Only Connect is a BBC game show that also has a web site [13]. There are sixteen squares with words on each one. The player needs to use the words to create four categories of four words each. It's a great game that helps develop the higher-order thinking skill of categorization. The online game is too difficult for all but advanced English language learners, plus you get only three minutes to complete it. However, the idea is wonderful one for the ESL classroom. Students first think of four different categories - for example, transportation, animals, fruits, and vegetables, etc. Next, they create their own game sheets with sixteen boxes. They think of four words for each of the four categories and write them in the boxes. Finally, they cut out the squares, mix them up, and then exchange their creations with a classmate. Their challenge is to then correctly group the sixteen boxes into four categories. Of course, depending on the English level of the class, you might want to start with fewer boxes.

Most EFL classrooms have many word lists and pictures with words posted on the walls. Teachers can drive the class into small groups and give a yardstick to one person from each group (students can take turn). The yard-stick-holders start from the same point in the room and for the teacher to call out a word. The first person to correctly touch the word with his yardstick gets a point for their group. Other group members have to remain seated, but they can offer verbal assistance. This is also a noisy game. Another alternative is writing words on the board and giving students fly swathers instead of yardsticks.

Two other simple games are *Pictionary*, where either students or educator draw something on the board and the first small group to write on their whiteboard the correct word symbolized by the drawing gets a point; and the charades, where other students or the teacher act out verbs, again needing to be guessed by student groups.

Dividing students into groups, giving them a sheet of easel paper and a marker, and then calling out the name of a category such as vegetables, fruit, or sports is *another simple game*. Give students a short period of time to see which groups can write down the biggest number of related words, and have groups check each other. They can call in the teacher when there's a question.

One more game for student review can be called *Stations.* Make five copies of five different worksheets related to the theme the class has been studying. The class can be divided into five groups of four or so students. One stack of each of the five worksheets will be placed in different sections of the classroom. Each student group is given a group number and begins at one of the five stations. They will be given three or four minutes or longer at each station to complete as many questions on

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

the worksheet as they can and then told to stop. They write their group number on the worksheet, give it to the teacher, and then each group moves to the next station. After students have gone through all the Stations, each group is given another group's papers to correct and the answers are reviewed as a class. The number of correct answers is added up and the group with the highest number wins.

One activity that requires a little teacher preparation time is called the *Labeling Game.* The teacher can write words describing various classroom objects on sticky notes, divide the classroom into four or five groups, and then each day during the week one group will see how fast they can correctly label the classroom objects. The groups are timed and the one with the fastest time wins. Additional labels are added each week.

Spot the difference pictures can be a fun way to review vocabulary. Having students identify the differences and, more important, write a word that describes the differences, can provide an engaging competitive activity [10].

Simon says is an extremely useful classroom game, and can be adapted to a wide age range, becoming increasingly sophisticated as the players get older or have a greater command of the language. The classic version of Simon says is as follows: The teacher starts off as Simon and gives the students instructions which they must follow, but only if Simon says so.

For example: "Simon says touch your nose." Simon touches his nose and all players touch their noses. *"Simon says touch your feet."* Simon touches his feet and all the students touch their feet. *"Touch your head."* Simon touches his head but players must not touch their head since Simon didn't say so. Any players must not touch their head since Simon didn't say so. Any players touching their head lose a life.

Normally in the classic version any players who touched their head would be out however it is better to make them lose a life, as the idea is to have everyone playing, not sitting around and watching.

Obviously Simon Says is a great game for body parts, and once your students have got the hang of the vocabulary they can be Simon. However the language potential for Simon Says does not stop there. Here are some other examples of things that Simon can say:

Raise your left hand/ Touch your right leg/ Touch something blue/ Touch different articles of closing/ Touch a body parts of a person next to you/ Jump, run, skip, stop, dance, sing, be silent, sit down, stand up, listen, look at the camera, look up, look down, look to the left, look at the floor, touch a chair, write/ Mime an animal/ Mime an action such as drink a glass of water, eat an ice model, pretend to be Batman, Spiderman/ Jump on the train/ Touch a real object.

Brainstorm. Give each team twenty seconds to come up with as many words as possible in a given category and call them out as until the time is up. The other team/teams count the words. To prevent one student from taking over the whole game have a quota of one word per team number. Suggest to the better students that the team might earn more points if they let their team-mates go first. This means the better students have to think up less obvious words as the easy ones will be first to be called out. Once the twenty seconds are up the other teams have a chance to earn bonus points if they can name additional vocabulary in the category in the ten seconds following. You then give the next team a new theme for a twenty-second

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

brainstorm. By all means lengthen the time limits if more appropriate to the level of your class, but always err on the side of giving too little time to keep up the element of adrenaline and fun. Categories can include cartoon characters, types of transport, musical instruments, animals, types of food, toys, jobs, countries, favourite characters, etc. Use pictures, prompts and mimes to help elicit vocabulary as a way to help teams that are lagging behind.

Summary of top tips for teachers:

✓ Always start with games from the step - you cannot expect the students to be able to play games with the language until they understand it.

✓ Follow the natural learning process of listening, speaking, reading and writing. Use the detailed index to select games from each step.

✓ Use games intermittently throughout your class in combination with your course work, to reinforce or prepare for it.

✓ Mix in calm, wake up and excitable games to keep your class alert and on their toes, and use movements' games every now and then.

✓ Start easy, build confidence and make it harder gradually. This applies to the level of language presented, the amount, and also the nature of the task according to the age of the students.

✓ Be organized and ready with materials to keep momentum going so the students do not have time to get bored.

✓ Cultivate team spirit and use competition for the purpose of keeping everyone motivated rather than as an end in itself. Avoid competition with youngsters under 7.

✓ Use resources that you have to hand such as props in the classroom, clothing, body parts and furniture around you. Have children make picture and word flashcards for you if you don't have any.

✓ Keep an eye on the games you choose so that learners are not sitting around waiting for their turn.

✓ Always have reserve material and be ready to switch to another game immediately if something is not working.

✓ Always stop the games while they are going well and children are still enjoying them.

✓ Use short games for revision frequently and revise previous themes covered often. Repetition is the mother of skill.

✓ Surprise your students by avoiding a predictable routine.

✓ Use masses of praise and encouragement to generate love and self-esteem.

✓ Use the class talent to help you. A bilingual student in the class, who may speak better English than the teacher, is a blessing not a curse.

✓ Speak to students in English as much as possible, using mime and demonstrations where possible rather than reverting to the native tongue.

✓ Give tests at well-chosen moments so that even the youngsters who usually do not do well, have the pleasure of doing home.

✓ Enjoy yourself!

Conclusions. Games are a tool to multiply the talking time of the class exponentially. The games are far more effective than passive teaching methods while teaching. Moreover, games make learning fun. Playing a game has a purpose to it,

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

an outcome. Students will need to say things in order to play the game rather than repeat them back mindlessly or with no real reason to communicate. The physical movement involved in some of the games helps everyone alert and focused.

Another important aspect of the games that they involve frequent repetition, which is the mother of skill. Repetition is an integral part of most of the games, thereby guaranteeing maximum exposure to whatever language you are teaching. So, the games lend themselves perfectly to quick burst of revision, revise a whole topic in a five-minute game. Using games to review two or three topics every lesson, as well as teaching the latest topic helps students remember them the whole syllabus, not just was covered in the last lesson.

Creating a teacher-student bond means playing games in class, letting the students participate in decision-making tasks, and undoubtedly you create a closer bond with them. Ultimately this is what gives you satisfaction as a teacher, alongside seeing the students achieve through your guidance.

Games also create a relaxed atmosphere in class where students feel that it's OK to try rather than fearing failure. You also find that even the shy students join in and become motivated.

Games tap into the different learning styles of your students. It is well researched that using more than one style increases the overall rate of learning since the lesson will resonate with more students in your class. So it's important to use a great variety of different games.

The games when used successfully, will also improve the students' confidence, motivation, behavior and retention of language.

References:

[1] Allwright, D. & Hanks, J. (2009). The developing language learner: An introduction. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
[2] Asher, J. (1996). Learning Another Language Through Actions. Los Gatos. CA: Sky Oaks Productions.
[3] Bloom, B.S. et al. (1956). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Vol. Handbook I: Cognitive domain. New York: David McKay Company. 201.
[4] Cary, S. (2007). Working with English Language Learners. Second Edition. Portsmouth, NH: Heinemann.
[5] Dörnyei, Z. (2009). Motivation and the Vision of Knowing a Second Language. In IATEFL 2008: Exeter Conference Selections, B. Beaven, ed. Canterbury: IATEFL.
[6] Harrell, A.L. & Jordan, M.L. (2015). 50 Strategies for Teaching English Language Learners (5th Edition). Boston: Pearson.
[7] Jacobs, J.M. &Cates, K. (1999). Global Education in Second Language Teaching. *KATA 1,* no. 1. 44-56. URL: Retrieved from http://www.georgejacobs.net//EE/Global%20Issues%20in%20Second%20Language%20TeachingKATA.doc.
[8] Lumsdem, L.S. (1994). Student motivation to learn. EricDigest 92. URL: Retrieved 2 April 2008 from: https://www.kidsource.com/kid-source/content2/Student_Motivation.html
[9] Marzano, R.J. (2007). The Art and Science of Teaching. Alexandria, VA: ASCD, 103.
[10] Olsen, J.W., (1998). Look Again Pictures: For Language Development and Life skills. Alta Book Center.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[11] Überman, A. (1998). The use of Games for Vocabulary Presentation and Revision. *English Teaching Forum* 36, no. 1. URL: Retrieved from http://eca.state.gov/forum/vols/vol36/no1/p20.htm.
[12] Wink, J. (2004). Critical Pedagogy: Notes from the REAL WORLD, 3rd edition. Boston: Allyn & Bacon.
[13] https://www.bbc.co.uk/onlyconnect/quiz

ДІЄВІ ІГРИ ТА ЗАХОДИ В КЛАСАХ З ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ ДЛЯ МОЛОДШИХ УЧНІВ

Тетяна Миколаївна Колодько
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри методики викладання української та іноземних мов і літератур
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
Микола Костянтинович Колодько
Магістр східної філології
Інститут Технологій. Шанхай, Китай

Анотація. *Стаття досліджує ряд ефективних ігор та заходів, що призначені для учнів молодшого шкільного віку у класі, де англійська мова вивчається як іноземна. Спираючись на сучасні педагогічні дослідження, у статті пропонуються ігри, які сприяють інтеракції, мотивації та засвоєнню іноземної мови початківцями. У дослідженні також представлено переваги й критерії використання ігор у класі, та короткий виклад найкращих порад для вчителів. Надаються практичні приклади ігор, а саме навчальні ігри, словникові 'перегони' та різноманітні вправи на уміння спілкуватися, з акцентом на те, як їх можна адаптувати для учнів молодшого шкільного віку. Висновки підкреслюють важливість поєднання задоволення заняттями з цілеспрямованою мовною практикою для підтримання лінгістичного розвитку молодших учнів.*
Ключові слова: *клас з вивчення англійської як іноземної; учні молодшого шкільного віку; мовні ігри; наслідування; мотивація; інтеракція; академічні досягнення; розвиток словникового запасу; комунікативна діяльність; педагогічні стратегії.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ISSN 2710–3056

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.097

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ

Кириченко Тетяна Василівна
здобувач вищої освіти факультету початкового навчання
Державний заклад "Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського", Україна

Ілясов Олександр Олександрович
викладач кафедри слов'янського мовознавства
Державний заклад "Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського", Україна

Анотація. *У статті розглянуто методичні можливості використання ігрових методів навчання як ефективного засобу активізації пізнавальної діяльності молодших школярів, розкрито специфіку застосування ігрових методів навчання, запропоновано систему ігрових вправ, спрямовану на активізацію пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках читання, на розвиток їх креативних здібностей.*
Ключові слова: *молодший шкільний вік, ігрові методи навчання, активізація пізнавальної діяльності, уроки читання.*

Постановка проблеми. Пізнавальна діяльність учнів початкової школи представляє собою складний процес, що включає мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий та діяльнісний аспекти. Ефективність її розвитку значною мірою залежить від правильної організації навчального процесу, особливо від впровадження активних і діяльнісних методів, які враховують вікові особливості дітей.

Відповідно до Концепції Нової української школи [2], освітній процес має базуватися на діяльнісному підході, що сприяє активному залученню учнів до процесу навчання. Ігрові методи навчання є найкращим інструментом для реалізації цієї вимоги, адже вони повною мірою відповідають поставленим завданням.

Аналіз досліджень та публікацій. Процес активізації пізнавальної діяльності молодших школярів розглядався у працях вітчизняних учених, зокрема О. Я. Савченко [6], Н.М. Бібік [1], І.М. Дичківської [3], О.І. Пометун [4] та інших, але деякі аспекти зазначеної проблеми потребують подальшого дослідження, особливо слід звернути увагу на питання пошуку оптимальних методів і прийомів активізації пізнавальної діяльності учнів початкових класів.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Мета роботи. Наше дослідження передбачає аналіз методичних можливостей використання ігрових методів навчання як засобу активізації пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках читання.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає О. Я. Савченко [5], ефективність навчання в початковій школі значною мірою залежить від активності учнів і використання методів, що стимулюють їхню пізнавальну діяльність.

Пізнавальна активність учнів активізується тоді, коли навчання набуває характеру діяльності, що викликає інтерес і емоційне залучення. Ігрові методи забезпечують саме таку умову.

У методичних рекомендаціях [8] підкреслюється, що ігрові технології створюють умови для активної взаємодії учнів, розвитку їхньої пізнавальної активності та творчого мислення.

Робота з текстом є ключовим етапом у вивченні мови, оскільки саме тут діти навчаються об'єднувати всі отримані знання (від звуку до побудови речення) для розуміння змісту. У молодших класах важливо переходити від простого розпізнавання літер до стратегічного читання, яке охоплює вміння аналізувати, передбачати і критично оцінювати прочитане.

Щоб зацікавити учнів початкової школи на уроках читання, ми радимо застосовувати систему ігрових методів, спрямованих на розвиток навичок передбачення, формування культури взаємодії з текстом, виховання емпатії через занурення в художній образ, а також на освоєння швидкочитання без втрати розуміння. Учень, який здатний передбачати події, читає швидше і легше сприймає зміст. Вправи з прогнозування (наприклад, за заголовком або першою ілюстрацією) активізують фонові знання дитини.

Вправа «Текстовий пазл (Віднови історію)»

Текст розрізається на абзаци (або речення). Учні в групах мають відновити його послідовність, орієнтуючись на логічні зв'язки та слова-маркери (*спочатку, раптом, тому що*). Перемагає та з команд, яка першою складе карту історії.

Завдяки такому підходу учні засвоюють навички аналізу структури твору. Для молодших школярів із наочно-образним типом мислення великий текст нерідко сприймається як суцільна "стіна слів". Використання вправ на кшталт «текстового пазлу» або створення сторібордів – графічних планів – сприяє деконструкції тексту, роблячи його доступним для розуміння. Під час складання «карти подій» учень виділяє ключові фрагменти тексту, що є важливим кроком на шляху до формування вміння стисло переказувати прочитане.

Вправа «Прогноз за малюнком або заголовком»

Перед читанням учитель демонструє тільки ілюстрацію або оголошує заголовок твору. Учням пропонується висунути три припущення: про що буде тексті, хто буде головним героєм, як завершиться історія.

Вправа сприяє розвитку антиципації. Під час читання дитина прагне перевірити свої гіпотези, що значно підвищує її пізнавальну активність. У результаті процес читання стає більш усвідомленим і спрямованим на досягнення мети.

Вправа «Театральна читальня (Читання за ролями з масками)»

Учням роздаються маски персонажів або картки з емоціями (радість, сум, злість, страх). Їхнє завдання – прочитати діалог, враховуючи свою роль або позначену емоцію.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Вправа спрямована на розвиток виразності читання. Використання ігрового реквізиту у вигляді масок допомагає зняти психологічну напругу, даючи дитині можливість повністю перевтілитися в персонажа та краще зрозуміти його мотивацію.

Важливо також, що читання за ролями з емоційним забарвленням дає дітям можливість «приміряти» на себе досвід іншої людини. Це сприяє глибшому усвідомленню мотивів персонажа (чому він вчинив саме так?), а не лише поверховому сприйняттю його вчинків.

Вправа «П'ять капелюхів»

Після читання учні діляться на групи за кольором капелюха:

Білий: Тільки факти (хто, де, коли).

Жовтий: Що позитивного зробив герой?

Чорний: Які помилки допустив герой?

Червоний: Які почуття викликав твір?

Зелений: Що б ви змінили у фіналі?

Вправа сприяє розвитку критичного мислення, формуванню навичок всебічного аналізу інформації, а також здатності оцінювати одну й ту саму ситуацію з різних точок зору.

Вправа «Дерево незрозумілих слів»

Перед читанням вчитель виписує «складні» слова на паперові плоди. Після пояснення значення дитина «зриває» плід.

Вправа допомагає подолати страх перед складними текстами. Дітям нерідко важко зберігати інтерес до прочитаного, коли вони стикаються з незнайомими словами (на приклад, з архаїзмами чи діалектизмами).

Вправа «Читання з зупинками»

Вчитель перериває читання на найбільш інтригуючому моменті й запитує: «Як ви думаєте, що буде далі?».

Вправа розвиває уяву дитини та спонукає її аналізувати вчинки героя, щоб передбачити подальший розвиток подій.

Вправа «Розкадровка»

Вчитель пропонує дітям створити розкадровку: намалювати 3–4 ключові кадри до твору.

Вправа сприяє розвитку навичок виділяти основне та відкидати другорядне. Для молодших школярів текст нерідко сприймається як просто набір слів. Завдання вчителя – допомогти учням уявити текст, створити своєрідне «кіно в голові». Саме цю функцію і виконує запропонована вправа.

Вправа «Правда чи вигадка»

Вчитель пропонує учням низку тверджень, пов'язаних із прочитаним текстом, і просить дітей визначити, правдою чи вигадкою є кожне з них.

Вправа, спрямована на відокремлення фантастичних елементів від реалістичних, сприяє розвитку критичного ставлення до інформації. Навіть під час роботи з казками можна впроваджувати елементи такого аналізу.

Вправа «Точка зору»

Вчитель пропонує учням описати одне й те саме явище з різних точок зору.

Наприклад, опишіть дощ від імені парасольки (радість) та від імені мокрого кота (невдоволення).

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Вправа спрямована на зміну «точки зору», допомагає дітям добирати лексику, що відображає певний емоційний стан, сприяє розвитку їхнього емоційного інтелекту.

Вправа «Колективна казка»

Учні сумісно створюють казку, при цьому кожен учень додає до загального тексту по одному реченню.

Вправа допомагає молодшим школярам подолати страх перед «білим аркушем», адже знімає з них відчуття індивідуальної відповідальності та забезпечує комфортне і безпечне середовище для творчого самовираження.

Під час роботи із запропонованими ігровими вправами вчителю слід уникати публічної критики щодо повільного темпу читання або допущених помилок. Замість цього доцільно трансформувати процес перевірки читання у формат «Фестивалю оповідачів», зосереджуючи увагу не лише на кількості прочитаних слів, але й на виразності читання, здатності формулювати цікаві запитання до тексту, а також на творчості у вигадуванні власного фіналу історії. Такий підхід сприяє підтриманню високого рівня навчальної мотивації та заохочує дитину до активного читання й самостійного аналізу інформації, замість того, щоб залишатись пасивним споживачем інформації.

Коли робота з текстом перетворюється на гру-дослідження, у дитини формується стійка читацька грамотність. Вона перестає боятися великих обсягів тексту, бо сприймає їх як цікаву головоломку, яку потрібно розв'язати. Це закладає фундамент для успішного навчання у середній школі.

Ще одна група ігрових вправ, яку доцільно використовувати на уроках читання у початковій школі, спрямована на формування навичок побудови граматично правильних та стилістично багатих речень, розвиток здібностей створювати власні зв’язні висловлювання (мікротексти) та стимулювання творчої самобутності мовлення учнів.

У молодшій школі речення має стати для учня не абстрактною схемою, а гнучким інструментом, за допомогою якого можна малювати образи та передавати почуття.

Вправа «Словесне моделювання: Речення за формулою»

Використання кольорових карток-блоків, де кожна частина мови має свій колір (наприклад: *Хто/Що? – жовтий; Що робить? – червоний; Який? – зелений*). Учні складають речення, викладаючи блоки в певній послідовності.

Дана вправа спрямована на застосування елементів програмованого навчання. Використання візуальної опори сприяє запобіганню пропуску основних членів речення, а також сприяє формуванню навичок узгодження слів за родом, числом і відмінком.

Вправа «Фантастичні гіпотези: А що, якби...»

Учні мають написати 3–5 речень на неймовірну тему.

Наприклад: *«А що, якби дерева вміли ходити?»* або *«А що, якби замість дощу падали цукерки?»*.

Вправа спрямована на розвиток креативного письма та допомагає подолати страх перед «білим аркушем», адже в ній немає неправильних відповідей. Основний акцент робиться на зв’язності тексту, а також на використанні яскравих дієслів і прикметників. Завдання знімає внутрішню цензуру. Оскільки тема є

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

абсурдною, дитина зосереджується виключно на процесі висловлювання, не переймаючись реалістичністю сюжету. Такий підхід розвиває уяву та збагачує активний словниковий запас.

Вправа «Словесний перевертень»

Вчитель пропонує дітям змінити порядок слів у реченні, після чого обговорює з учнями, як змінюється логічний наголос.

Наприклад: «*Мама купила цукерки*» → «*Цукерки купила мама*».

Вправа формує відчуття стилю та гнучкість висловлювання.

Вправа «Словесний клей»

Діти отримують два непов'язаних речення і мають з'єднати їх в одне логічне ціле.

Вправа спрямована на розвиток навичок смислового поєднання (когезії), навчає дітей використовувати слова-містки (наприклад, *спочатку, тому що, раптом, нарешті*), які допомагають зробити текст цілісним, уникнути враження окремих, незв'язаних фрагментів.

Під час роботи з подібними вправами вчителю важливо виступати в ролі редактора, а не критика. Наприклад, у класі можна створити «Книгу творчості», куди учні вклеюватимуть найкращі свої речення або міні-твори. Коли дитина бачить власний текст надрукованим чи красиво оформленим, це позитивно впливає на її пізнавальну активність, формуючи внутрішню мотивацію висловлювати свої думки грамотно та яскраво.

У процесі креативного письма варто уникати грубих виправлень, замість цього пропонуючи доброзичливі коментарі-поради, наприклад: «Чудовий вибір слова!» або «Тут можна додати більше деталей». Такий підхід сприяє формуванню в молодших школярів позитивного ставлення до навчання і впевненості в своїх силах. Дитина розуміє: «Моя думка важлива, і я вмію її правильно оформити».

Методика «Вільне письмо» та вправи на розширення речення ефективно стимулюють розвиток зв'язного мовлення, що відповідає ідеям В.О. Сухомлинського щодо значення емоційного й творчого підходу при вивченні мови [7, с. 132].

Запропоновані нами ігрові методи навчання є дієвим засобом посилення пізнавальної активності дітей молодшого шкільного віку. Елементи гейміфікації допомагають замінити нав'язливий обов'язок («потрібно вивчити») природною зацікавленістю («цікаво дізнатися»).

Регулярне використання таких методів дозволяє суттєво підвищити рівень пізнавальної активності учнів і сформувати в них наскрізні компетентності, передбачені Концепцією Нової української школи. Такий підхід робить дитину активним суб'єктом навчання, що є вимогою сучасних освітніх програм.

Представлена методична розробка є відкритою системою, яка може доповнюватися новими ігровими механіками та адаптуватися до особливостей конкретного класу, що робить її універсальним інструментом для роботи сучасного педагога.

Висновки та пропозиції. Ігрова діяльність виступає природнім шляхом пізнання для молодших школярів, адже вона враховує їхні психологічні потреби, забезпечує емоційне залучення та стимулює навчальну мотивацію.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Застосування ігрових методів у навчальному процесі ефективно поєднує навчальну і ігрову діяльність, що значно покращує сприйняття знань та сприяє формуванню позитивного ставлення до освітнього процесу.

Ігрові технології на уроках читання розкривають можливості для розвитку мовленнєвих умінь, читацької компетентності та творчих здібностей учнів. Виконання таких вправ активізує роботу розуму, удосконалює аналітичні навички, вміння порівнювати, узагальнювати та творчо застосовувати здобуті знання в практичних ситуаціях.

Регулярне залучення учнів до ігрового формату навчання сприяє підвищенню їхньої пізнавальної активності, розвитку комунікативних і творчих здібностей, а також закріпленню стійкої мотивації до навчання.

Ігрові методи є важливим педагогічним інструментом, який гармонійно вписується в стандарти Нової української школи. Їхнє впровадження сприяє комплексному розвитку особистості учнів та підвищує якість освітнього процесу.

Список використаних джерел:

[1] Бібік, Н. М. (2023). *Гра в навчанні молодших школярів: варіативність підходів до застосування*. *Український педагогічний журнал,* (3), 197–204. https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-3-197-204
[2] Грищенко, М. (Ред.). (2016). *Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи* (Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та ін., упоряд.). МОН України.
[3] Дичківська, І. М. (2004). *Інноваційні педагогічні технології*. Академвидав.
[4] Пометун, О. І. (2007). *Енциклопедія інтерактивного навчання*. А.С.К.
[5] Савченко, О. Я. (2002). *Дидактика початкової школи*. Генеза.
[6] Савченко, О. Я. (2007). *Сучасний урок у початкових класах*. Магістр-S.
[7] Сухомлинський, В. О. (2008). *Любов до рідного слова: хрестоматія* (Г. М. Федорченко, упоряд.). ПП «СКД».
[8] Товканець, Г. В. (Ред.). (2023). *Ігрові технології в розвивальному середовищі початкової школи: методичні рекомендації*. РІК-У.

ACTIVATION OF COGNITIVE ACTIVITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN READING LESSONS THROUGH GAME-BASED LEARNING METHODS

Tetiana Kyrychenko
Higher Education Student, Faculty of Primary Education
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky", Ukraine
Oleksandr Iliasov
Lecturer at the Department of Slavic Linguistics
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky", Ukraine

Summary. *The article examines the methodological potential of using game-based learning methods as an effective means of activating the cognitive activity of primary school students. It*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

reveals the specifics of applying game-based learning methods and proposes a system of game exercises aimed at enhancing the cognitive activity of primary school students during reading lessons, as well as developing their creative abilities.

Keywords: *primary school age, game-based learning methods, activation of cognitive activity, reading lessons.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE
DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.098

ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВА ПІДГОТОВКА ЯК СИСТЕМОУТВОРЮВАЛЬНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Бардашевська Ярослава Миколаївна
кандидат мистецвознавства, доцент кафедри
методики музичного виховання та диригування
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, Україна

Мочернюк Оксана Ігорівна
доктор філософії, доцент кафедри
методики музичного виховання та диригування
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, Україна

Скільський Микола Степанович
доцент кафедри методики
музичного виховання та диригування
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, Україна

Анотація. *Досліджено проблему формування професійної компетентності педагога-музиканта в умовах сучасної системи вищої освіти. Проаналізовано вимоги професійного стандарту педагога, що визначають необхідність опанування теоретичних знань, практичних умінь і професійних компетентностей для ефективної педагогічної діяльності. Встановлено, що професійна компетентність має інтегративний характер і включає когнітивний, діяльнісний та особистісний компоненти. Обґрунтовано роль диригентсько-хорової підготовки як важливого засобу формування виконавських і педагогічних умінь майбутнього вчителя музики. Розкрито значення роботи зі шкільним пісенним репертуаром у процесі професійної підготовки. Визначено роль робочого жесту як ключового елементу диригентської техніки та педагогічної комунікації. Доведено, що використання творчих методів навчання сприяє розвитку емоційної виразності, сценічної свободи та професійної майстерності студентів.*

Ключові слова: *професійна компетентність; педагог-музикант; диригентсько-хорова підготовка; музична освіта; робочий жест*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку мистецької освіти характеризується посиленням вимог до якості професійної підготовки

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

майбутніх учителів музичного мистецтва, що зумовлено трансформацією освітніх стандартів та послідовним переходом до компетентнісної парадигми навчання. У межах цієї парадигми акцент зміщується з простого засвоєння знань на формування здатності здобувачів освіти ефективно застосовувати їх у професійній діяльності, діяти в умовах невизначеності, творчо розв'язувати педагогічні та виконавські завдання, а також постійно оновлювати власний професійний досвід відповідно до вимог сучасного освітнього середовища.

У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема формування професійної компетентності педагога-музиканта як інтегративної характеристики його готовності до ефективної педагогічної, виконавської та творчої діяльності. Особливо важливим є розвиток у майбутнього вчителя музичного мистецтва здатності до художньо-інтерпретаційного мислення, педагогічної імпровізації та організації колективної музичної діяльності, що визначає рівень його професійної мобільності та педагогічної ефективності.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасні українські наукові дослідження у сфері музично-педагогічної освіти характеризуються значною увагою до проблеми формування професійної компетентності майбутнього педагога-музиканта, особливо в умовах компетентнісного підходу до освітнього процесу. У роботах вітчизняних дослідників (зокрема В. Антонюк, Н. Гребенюк, С. Горбенко, Т. Потапчук та ін.) наголошується на необхідності інтеграції виконавської, методичної та педагогічної підготовки як єдиної системи формування професійної готовності майбутнього вчителя музики.

Значний внесок у розроблення проблеми зроблено у дослідженні Т. Пухальського, де обґрунтовано структурно-функціональну модель формування професійної компетентності майбутніх учителів музики засобами диригентсько-хорових дисциплін [4]. У наукових працях В. Самотюка акцентується увага на тому, що диригентсько-хорова підготовка є ключовим компонентом професійного становлення майбутнього вчителя музичного мистецтва [6]. У межах дослідження Т. Багрій розглядається фахова компетентність педагога-музиканта як інтегративна якість особистості, що включає музично-теоретичні знання, виконавські вміння та навички роботи з хоровим колективом [1].

Аналіз наукових джерел свідчить, що формування професійної компетентності вчителя музичного мистецтва у більшості наукових праць розглядається фрагментарно, з акцентом на окремі її складові без достатнього врахування їх інтеграції. Це зумовлює потребу у визначенні системоутворювального чинника, здатного забезпечити цілісність професійної підготовки. Таким чинником виступає диригентсько-хорова підготовка, яка поєднує виконавські, педагогічні та художньо-інтерпретаційні компоненти, забезпечуючи цілісний розвиток професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Мета роботи полягає у комплексному аналізі професійної компетентності педагога-музиканта та визначенні особливостей її формування у процесі диригентсько-хорової підготовки.

Виклад основного матеріалу. Професійний стандарт педагога визначає чіткі вимоги до виконання трудових функцій у сфері освіти, зокрема участь у розвитку освітнього середовища, планування й проведення навчальних

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

занять, а також формування навчальної мотивації здобувачів освіти. Реалізація цих вимог передбачає сформованість у педагога відповідних професійних умінь, серед яких володіння сучасними формами і методами навчання, у тому числі інноваційними підходами поза межами традиційного уроку (проєктна діяльність, інтегровані форми роботи, творчі практики), а також здатність організовувати різні види позаурочної діяльності з урахуванням освітнього середовища та соціокультурного контексту.

Окрім цього, необхідною є наявність ґрунтовних знань з методики викладання, принципів діяльнісного підходу та сучасних педагогічних технологій, що забезпечують ефективність освітнього процесу. Формування зазначених компетентностей майбутнього педагога-музиканта здійснюється у закладах вищої освіти на основі компетентнісного підходу, який передбачає інтеграцію теоретичної підготовки, практичної діяльності та професійного саморозвитку.

Професійна компетентність педагога розглядається як інтегративна характеристика, що відображає єдність його теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності і визначає рівень професіоналізму. Її основу становить здатність ефективно мобілізувати та використовувати внутрішні й зовнішні ресурси для досягнення поставлених цілей. До внутрішніх ресурсів належать знання, уміння, навички, міжпредметні вміння, способи діяльності, індивідуально-психологічні особливості, ціннісні орієнтації тощо [4].

Водночас у будь-якій структурі професійної компетентності педагога-музиканта особливе місце посідають компетентності, пов’язані з розпізнаванням та інтерпретацією музичного тексту. Їх універсальний характер у межах професійної діяльності зумовлений поєднанням природних музично-слухових здібностей із набутими знаннями та досвідом музичного аналізу.

У сфері диригентсько-хорової підготовки зазначені компетентності реалізуються через здатність до планування навчальної діяльності учнів у контексті вокально-хорового виконавства, застосування ефективних методів розучування репертуару з урахуванням вікових особливостей, добору художньо доцільного пісенного матеріалу, моделювання хорового звучання, організації педагогічної взаємодії та розвитку вокально-хорових навичок. Ключовим результатом такої діяльності є формування творчої особистості учня засобами музичного мистецтва.

Будь-який вид виконавської діяльності потребує сформованості фізичної та м’язової свободи, а також глибокого усвідомлення студентом механізмів функціонування власного виконавського, голосового або диригентського апарату. У зв’язку з цим ускладнюється процес підготовки майбутнього вчителя музики, який повинен одночасно опановувати сучасні технології навчання та інтегрувати педагогічні, творчі й управлінські методи й прийоми професійної діяльності. Виконання цієї вимоги передбачає цілісну професійну підготовку, що охоплює як виконавський, так і методичний та організаційний аспекти педагогічної роботи.

Безумовно, значну роль у сучасному освітньому процесі відіграють інформаційно-комунікаційні технології, які розширюють дидактичні можливості

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

вчителя музики. Зокрема, використання аудіо- та відеоматеріалів, мультимедійних презентацій, фонограм сприяє більш ефективному засвоєнню учнями шкільного пісенного репертуару та підвищенню рівня його художнього сприйняття. Водночас застосування інноваційних і творчих методів навчання, таких як ігри-драматизації, театралізовані форми роботи, метод інтонаційних форм, метод пластичного інтонування та інші, зумовлює необхідність оновлення змісту підготовки майбутнього вчителя музики в класі хорового диригування шляхом системного включення комплексу творчих завдань.

Опанування шкільного пісенного репертуару в межах курсу хорового диригування характеризується обмеженою кількістю аудиторного часу, у зв'язку з чим значна частина навчального навантаження переноситься на самостійну роботу студентів. У межах практичних занять студент повинен опанувати комплекс теоретичних і методичних знань, що включають розуміння значення шкільного пісенного репертуару в структурі уроку музики, теми навчального періоду та навчального року, визначення освітніх, виховних і розвивальних цілей уроку, врахування вікових особливостей дитячого голосу, засвоєння вправ для його розвитку відповідно до вікових характеристик, критеріїв добору репертуару, вокально-хорових навичок, засобів музичної виразності, а також складання виконавського та методичного плану розучування музичного твору.

До виконання дитячого пісенного репертуару висувається система вимог, що забезпечує його художню та педагогічну ефективність. Зокрема, передбачається дотримання правил співочого дихання, звукоутворення, дикції та інтонаційної точності; забезпечення ансамблевої взаємодії між вокальною партією та інструментальним супроводом; використання мімічної виразності відповідно до змісту музичного твору; здійснення транспонування вокальних партій у разі виконання без супроводу; застосування робочих диригентських жестів у процесі розучування; а також комплексний аналіз репертуару з позицій доступності музичного матеріалу, його відповідності віковим можливостям учнів, естетичної цінності та художньої доцільності. Такий аналіз охоплює музично-теоретичний, вокально-хоровий та виконавський компоненти [3].

У процесі навчання в класі диригування під час роботи над репертуаром виникає низка педагогічних і методичних проблем. По-перше, значна частина студентів вступає до закладу вищої освіти після навчання у музичних школах, маючи переважно інструментальну підготовку, що зумовлює відсутність базового досвіду диригентської діяльності. У зв'язку з цим опанування техніки диригування та основ диригентського мистецтва є для них новим і складним етапом професійного становлення.

По-друге, поряд із загальними музичними здібностями (ритм, музична пам'ять, слух) хормейстерська діяльність вимагає сформованості специфічних професійно значущих якостей. До них належать здатність формувати єдиний емоційно-образний стан хорового колективу, передавати зміст і характер музичного твору через систему міміко-жестової виразності, швидкість реакції, вольова стійкість, а також поєднання вимогливості з педагогічною делікатністю та емоційною стриманістю.

По-третє, майбутній диригент повинен володіти основами вокального мистецтва, мати навички вокального виконання та володіння фортепіано.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Сукупність зазначених вимог свідчить про багатовимірність професійної підготовки вчителя музики та необхідність її системного характеру, що забезпечує наступність між різними компонентами професійної освіти.

Початковий етап навчання в класі хорового диригування традиційно реалізується у формі евристичної бесіди, спрямованої на осмислення історії диригентського мистецтва, значення мануальної техніки, ролі міміки та розвитку особистісно-вольових якостей майбутнього педагога-музиканта. Разом із тим специфіка індивідуальних занять полягає в обмеженій відповідності реальним умовам хорової практики, оскільки замість колективного хорового звучання використовується інструментальний супровід або робота з концертмейстером.

Одним із ключових засобів педагогічного впливу у викладанні музики є робочий жест, який, однак, не завжди отримує належну увагу в процесі диригентської підготовки. Для багатьох студентів робочий жест асоціюється з елементарним тактуванням, хоча насправді є складною системою виразних рухів, що інтегрує дихання, темпо-ритмічну організацію, мелодичну спрямованість, смислові акценти, штрихи та характер музичного твору. До цього додаються мімічна виразність і пластика тіла, а ефективне володіння жестом передбачає координацію обох рук [2].

Робочі жести, що використовуються у процесі музичного навчання, виконують функції організації вступів і завершень, окреслення фразування та виділення смислових акцентів. Особливе значення мають жести, що відображають ритмічну та інтонаційну структуру мелодії, а також ті, що поєднують висотний і ритмічний параметри звучання. Їх використання сприяє активізації слухових уявлень учнів, розвитку музичного мислення та подоланню інтонаційно-ритмічних труднощів. Додатковими засобами є схематичне моделювання мелодії, яке візуалізує її структуру та фразування.

Ефективність формування диригентських навичок підсилюється міждисциплінарними підходами, зокрема залученням досвіду інших видів мистецтва – живопису, скульптури, театру, а також аналізом жестової виразності в повсякденному житті. Окремі групи диригентських жестів включають запрошувальні, вказівні, відсторонювальні, заперечні, прохальні, а також жести напруження та активізації уваги. Крім того, виділяються жести, пов'язані з трудовими рухами, зокрема ударні, «підкидаючі», пластично-плавні та інші.

Розвиток виразності робочого жесту доцільно здійснювати через використання пластичного інтонування, декламації поетичного тексту, театралізації музичних творів із розподілом ролей та моделюванням сценічного простору. Така система творчих завдань сприяє формуванню емоційної виразності, сценічної свободи, творчої уяви та професійно значущих вольових якостей майбутнього педагога-музиканта.

Висновки та пропозиції. Узагальнення проведеного дослідження дає підстави стверджувати, що професійна компетентність педагога-музиканта передбачає не лише наявність системи фахових знань і практичних умінь, а й сформованість здатності до їх цілісного застосування в умовах реального освітнього процесу, а її розвиток значною мірою зумовлений ефективністю диригентсько-хорової підготовки. Встановлено, що сучасні вимоги до

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

підготовки вчителя музичного мистецтва передбачають не лише володіння музично-виконавськими навичками, а й здатність до творчого застосування педагогічних технологій, організації колективної музичної діяльності та гнучкої професійної адаптації. Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення оновлених методичних підходів до диригентсько-хорової підготовки, спрямованих на формування професійної мобільності та здатності до педагогічної імпровізації майбутніх учителів музичного мистецтва.

Список використаних джерел:

[1] Багрій, Т. (2024). Фахові компетентності майбутнього педагога-музиканта: сутність, зміст, структура (диригентсько-хоровий аспект). *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 1(32), 159–164. https://eprints.mdpu.org.ua

[2] Дем'янко, Н., Ремезова, Н. (2024). Вокальна та диригентсько-хорова підготовка вчителя музичного мистецтва на другому (магістерському) рівні вищої освіти. *Витоки педагогічної майстерності*, 33, 141–150. https://doi.org/10.33989/2075-146x.2024.33.309989

[3] Кокарєва, Е. О. (2021). Формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до диригентсько-хорової діяльності. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 197, 110–114. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-197-110-114

[4] Пухальський, Т. В. (2018). Формування професійної компетентності майбутніх учителів музики засобами диригентсько-хорових дисциплін. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 8(2), 118–129. https://doi.org/10.31865/2414-9292.8(2).2018.153797

[5] Растригіна, А. М. (2022). Диригентсько-хорова педагогіка в науковому дискурсі сучасної професійної мистецької освіти. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training*, 60, 299–306. https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-60-299-306

[6] Самотюк, В. (2025). Особливості диригентсько-хорової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва в закладі вищої освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 39, 141–150. https://doi.org/10.32626/2309-9763.2025-39-141-150

CONDUCTING AND CHORAL TRAINING AS A SYSTEM-FORMING FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A MUSIC

Bardashevska Yaroslava Mykolaivna
Candidate of Arts, Associate Professor
Department of Methodology of Musical Education and Conducting
Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ukraine
Mocherniuk Oksana Ihorivna
Doctor of Philosophy,
Department of Methodology of Musical Education and Conducting
Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ukraine
Skilskyi Mykola Stepanovych
Associate Professor
Department of Methodology of Musical Education and Conducting
Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ukraine

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Summary. *The article examines the formation of professional competence of a music teacher within the modern higher education system. The requirements of the professional teacher standard are analyzed, emphasizing the need for theoretical knowledge, practical skills, and professional competencies for effective pedagogical activity. Professional competence is defined as an integrative phenomenon including cognitive, activity-based, and personal components. The role of conducting and choral training in developing performing and pedagogical skills of future music teachers is substantiated. The importance of working with school song repertoire in professional training is highlighted. The function of the working gesture as a key element of conducting technique and pedagogical communication is determined. It is proved that the use of creative teaching methods contributes to emotional expressiveness, stage freedom, and professional mastery of students.*
Keywords: *professional competence; music teacher; conducting training; music education; working gesture.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ISSN 2710–3056

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.099

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Данченко Ірина Олексіївна
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін,
Державний біотехнологічний університет, Україна

Анотація *У статті досліджено інноваційні підходи до формування управлінської та комунікативної компетентностей здобувачів вищої освіти. Обґрунтовано актуальність проблеми у контексті сучасних трансформацій освітнього середовища, що зумовлюють необхідність використання інноваційних педагогічних технологій та інтерактивних методів навчання. Встановлено, що управлінська та комунікативна компетентності мають інтегративний характер і охоплюють когнітивний, діяльнісний, ціннісно-мотиваційний та рефлексивний компоненти. Розглянуто методологічні засади їх формування на основі компетентнісного, системного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого та аксіологічного підходів. Розроблено структуру формувального етапу експерименту, у межах якого застосовано інноваційні методи навчання, зокрема кейс-метод, метод проєктного навчання (Project-Based Learning), метод ситуаційного аналізу (case-study), ділові та рольові ігри, тренінгові технології, фасилітаційні методи (World Café, brainstorming, design thinking), а також цифрові освітні технології, включаючи платформи спільної роботи та симуляційні онлайн-середовища. Доведено ефективність використання симуляційних вправ управлінського спрямування, вправ на розвиток емоційного інтелекту, технік активного слухання, моделювання комунікативних ситуацій та методу зворотного зв'язку. Обґрунтовано доцільність інтеграції зазначених методів у зміст соціально-гуманітарних дисциплін та вибіркової освітньої компоненти. Встановлено, що впровадження інноваційних педагогічних технологій забезпечує підвищення рівня сформованості управлінської та комунікативної компетентностей, розвиток критичного мислення, навичок командної взаємодії, емоційної регуляції та професійної рефлексії. За результатами педагогічного експерименту доведено ефективність комплексного підходу, що поєднує традиційні та інноваційні методи навчання та сприяє формуванню готовності здобувачів вищої освіти до ефективної управлінської діяльності та професійної комунікації. Обґрунтовано низку проблем, які перешкоджають ефективному формуванню управлінської та комунікативної компетентностей здобувачів вищої освіти. Визначено напрямку наступних наукових розвідок.*

Ключові слова *управлінська компетентність; комунікативна компетентність; інноваційні методи навчання; кейс-метод; проєктне навчання; педагогічні технології.*

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Постановка проблеми. Формування професійних компетентностей у здобувачів вищої освіти є ключовою умовою їхньої конкурентоспроможності на сучасному ринку праці та ефективної інтеграції в динамічне соціально-економічне середовище. У контексті глобалізації та швидкої трансформації професій особливого значення набуває орієнтація освітнього процесу на рамкові підходи до розвитку компетентностей упродовж життя (lifelong learning), що передбачають безперервне оновлення знань, умінь і навичок та компетенцій. Зокрема, Європейська рамкова програма ключових компетентностей для навчання впродовж життя визначає інтегрований підхід до розвитку як фахових, так і трансверсальних навичок, необхідних для особистісної реалізації, працевлаштування та активного громадянства [15].

У цих умовах управлінська та комунікативна компетентності розглядаються як одна з ключових складових професійної успішності майбутнього фахівця. Поєднання управлінської та комунікативної компетентностей здобувачів вищої освіти є обґрунтованим з огляду на зростаючі вимоги до фахівців у сучасному професійному середовищі, де ефективне управління неможливе без якісної міжособистісної взаємодії.

Зростанням ролі цифрових, інтерактивних і мережевих форм навчання та подальша трансформація освітнього середовища вимагає впровадження інноваційних освітніх технологій саме в процесе формування управлінської та комунікативної компетентностей, тому що саме відповідні технології сьогодні стають запорукою якості освіти.

Інноваційні технології, зокрема змішане навчання, онлайн-платформи та адаптивні освітні системи дають змогу майбутнім фахівцям формувати здатності ефективно організовувати власну діяльність, приймати управлінські рішення в умовах невизначеності та координувати командну роботу в цифровому середовищі в тому числі [30].

Аналіз досліджень та публікацій Питання розробки та впровадження інноваційних підходів до формування професійних компетентностей здобувачів вищої освіти перебуває в фокусі уваги багатьох науковців, що зумовлено трансформацією сучасної освітньої парадигми.

У цьому контексті важливими є праці освітнього аналітика Дирка Іфенталера, який доводить, що сучасні цифрові навчальні середовища сприяють формуванню компетентностей через використання освітньої аналітики (learning analytics), симуляцій та адаптивного навчання [20].

Суттєвий внесок у розвиток досліджень зроблено у сфері цифровізації освіти. Зокрема, Кристин Редекер в рамках реалізації Європейської системи цифрової компетентності викладачів, розробленою Європейською комісією (DigCompEdu), визначає ключові компоненти цифрової грамотності та їх інтеграцію у навчальний процес як одну з провідних [30]. Ця рамка активно використовується для модернізації освітніх програм і сприяє розвитку як управлінських, так і комунікативних компетентностей.

Важливим напрямом сучасних досліджень є впровадження проблемно-ориентированного, проектно-ориентированного и кейс-ориентированного подходов (problem-based learning, student-centered learning та collaborative learning) в освітній процес закладів вищої освіти, які демонструють високу

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ефективність у формуванні комплексних компетентностей. Це підтверджується дослідженнями, опублікованими у провідних міжнародних журналах, де доведено, що активні методи навчання сприяють розвитку критичного мислення, комунікативних навичок та здатності до управління власною діяльністю [32].

Дослідження у галузі освітніх технологій, зокрема в журналі Computers & Education, свідчать про те, що інтеграція цифрових інструментів підвищує ефективність навчання та сприяє формуванню ключових компетентностей XXI століття [22].

Водночас Нил Селвін, професор факультету мистецтв Університету Монаша, який останні 30 років займається дослідженнями інтеграції цифрових медіа до шкільної, університетської освіти та освіти дорослих застерігає від некритичного впровадження технологій, наголошуючи на необхідності врахування етичних та педагогічних аспектів цифровізації освіти [34].

Крім того, сучасні дослідження акцентують увагу на міждисциплінарному підході як ефективному засобі формування компетентностей. Інтеграція знань з різних галузей сприяє розвитку системного мислення, що є важливим для управлінської діяльності, а також покращує комунікативні навички через взаємодію у різних професійних

Д. Загірняка та співавторів (D. Zagirniak et al.), доводить що інноваційні технології підвищують конкурентоспроможність технічної освіти завдяки поєднанню професійної підготовки й міжособистісної комунікації [38].

А. Сизенко (A. Syzenko,) та Я. Дячкова (Я. Diachkova,) демонструють ефективність технологічнопідсилених проєктів у розвитку компетенцій, що є особливо актуальним в умовах глобалізованого освітнього середовища [36].

Це цілком закономірно, оскільки сучасні освітні стандарти позиціонують компетентність як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, особистих якостей, яка визначає здатність успішно соціалізуватися, на високому рівні провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [6].

Попри значну кількість досліджень, аналіз наукових джерел дозволяє виявити низку невирішених проблем: по-перше, відсутня цілісна модель інтегрованого формування управлінської та комунікативної компетентностей у системі вищої освіти; по-друге, недостатньо дослідженими залишаються механізми практичної реалізації інноваційних підходів у освітньому процесі; по-третє, потребує подальшого вивчення питання оцінювання ефективності сформованих компетентностей в умовах цифрового освітнього середовища.

Таким чином, існує об’єктивна необхідність у розробленні нових підходів до формування управлінської та комунікативної компетентностей, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розроблення інноваційних підходів до формування управлінської та комунікативної компетентностей здобувачів вищої освіти на основі інтеграції сучасних педагогічних технологій, цифрових інструментів та міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу У контексті вивчення теоретичних засад проблеми формування управлінської та комунікативної компетентностей

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

здобувачів вищої освіти в якості робочих понять зоглядаємо управлінську компетентність як інтегративну характеристику особистості, що поєднує знання, уміння, навички та ціннісні орієнтації, необхідні для ефективного виконання управлінських функцій [12], а комунікативну компетентність - як здатність до ефективної міжособистісної взаємодії, що базується на володінні мовними, соціокультурними, психологічними засобами комунікації [19].

Ключовою вимогою до сучасних педагогічних досліджень має бути «методологічна повнота і достатність, тобто застосування різних типів і рівнів методологічного аналізу» [2, с. 84].

Методологічні підходи формування управлінської та комунікативної компетентностей здобувачів вищої освіти доцільно досліджувати на рівні загальнонаукової, конкретнонаукової методології.

Загальнонауковий рівень забезпечує світоглядну інтерпретацію наукових результатів дослідження, функціонуючи як комплекс передумов і орієнтирів пізнавально-наукової діяльності, що спирається на світоглядні основи мислення і наукову картину світу і передбачає звернення до системного та діяльнісного підходів [3].

Опрацьовування формування управлінської та комунікативної компетентностей здобувачів вищої освіти на рівні конкретнонаукової методології (яка визначає сукупність ідей або методів, які є базою для розв'язання конкретної дослідницької проблеми), на нашу думку, є доцільним на основі особистісно-орієнтованого, аксіологічного, компетентнісного підходів.

Системний підхід дозволяє розглядати процес формування компетентностей як цілісну структуру взаємопов'язаних елементів [8].

Діяльнісний підхід акцентує увагу на активній ролі суб'єкта у процесі навчання [23].

Компетентнісний підхід орієнтує освітній процес на результат у вигляді сформованих компетентностей [25].

Важливе місце у дослідженні посідають особистісно-орієнтований та аксіологічний підходи, які забезпечують гуманістичну спрямованість формування управлінської та комунікативної компетентностей.

Особистісно-орієнтований підхід передбачає визнання здобувача освіти як активного суб'єкта навчального процесу, носія індивідуального досвіду, потреб, мотивів і цінностей. У контексті формування управлінської та комунікативної компетентностей цей підхід орієнтує освітній процес на розвиток індивідуального потенціалу, самореалізацію та професійну ідентичність. Це, в свою чергу передбачає реалізацію наступних кроків, як-от: індивідуалізацію навчання з урахуванням особистісних особливостей; розвиток рефлексії та самосвідомості; підтримку автономії та відповідальності за результати навчання; створення сприятливого психологічного середовища [1].

Практична реалізація відповідного підходу передбачає використання: індивідуальних освітніх траєкторій; коучингових та тьюторських технологій; інтерактивних методів навчання та інших.

Таким чином, особистісно-орієнтований підхід сприяє розвитку здатності до саморегуляції, ефективної комунікації та відповідального управлінського мислення.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Аксіологічний підхід базується на розумінні освіти як процесу формування системи цінностей особистості. У межах даного дослідження він спрямований на формування професійно значущих ціннісних орієнтацій, які визначають поведінку майбутнього фахівця у сфері управління та комунікації.

До ключових положення аксіологічного підходу щодо формування управлінської та комунікативної компетентностей здобувачів вищої освіти відносим: визнання пріоритету гуманістичних цінностей (повага, відповідальність, етичність, толерантність); інтеграція професійних і загальнолюдських цінностей; формування ціннісного ставлення до управлінської діяльності; розвиток етичної культури комунікації [5].

Ефективними методами реалізації даного підходу покладаємо: аналіз етичних кейсів; дискусії та дебати; рефлексивні вправи; моделювання моральних дилем та інші.

Застосування аксіологічного підходу забезпечує формування відповідального ставлення до управлінських рішень, розвиток етичної комунікації та орієнтацію на соціальну значущість професійної діяльності.

У поєднанні з компетентнісним, системним і діяльнісним підходами зазначені підходи створюють цілісну методологічну основу дослідження.

Методологія дослідження та практичної реалізації комплексного підходу до формування управлінської та комунікативної компетентностей ґрунтується на поєднанні теоретичного моделювання, емпіричного аналізу та педагогічного експерименту. Такий підхід забезпечує валідність отриманих результатів і можливість їх відтворення в різних освітніх контекстах.

Дослідження реалізовано у форматі змішаного (mixed-methods) дизайну, що поєднує кількісні та якісні методи. Кількісний компонент передбачає вимірювання рівнів сформованості компетентностей до і після впровадження освітньої інтервенції, тоді як якісний - спрямований на виявлення глибинних змін у поведінкових і комунікативних практиках учасників.

Експериментальна модель формування управлінської та комунікативної компетентностей здобувачів вищої освіти включала: констатувальний етап (діагностика вихідного рівня компетентностей); формувальний етап (впровадження комплексної програми); контрольний етап (оцінювання динаміки змін).

У дослідженні брали участь здобувачі вищої освіти (n = 60), які навчаються за спеціальностями «Менеджмент та адміністрування», «Публічне управління», «Професійна освіта», «Соціологія», «Біомедична інженерія», «Інженерія переробних та харчових виробництв». Вибірка була поділена на експериментальну (n = 30) та контрольну (n = 30) групи. Репрезентативність вибірки забезпечувалася стратифікованим відбором з урахуванням курсу навчання, гендерних та академічних характеристик.

Для досягнення цілей дослідження використано комплекс взаємодоповнювальних методів: психодіагностичні методики (оцінка комунікативних здібностей, емоційного інтелекту, стилів управління); анкетування та опитування - для визначення мотиваційних та ціннісних орієнтацій; спостереження - за поведінкою учасників у навчальних та змодельованих управлінських ситуаціях; метод експертних оцінок - із

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

залученням викладачів і практиків; аналіз продуктів діяльності - проєктів, кейсів, презентацій; напівструктуровані інтерв'ю - для аналізу досвіду учасників.

З метою підвищення надійності та валідності емпіричних результатів у дослідженні використано стандартизовані психодіагностичні інструменти, які дозволяють комплексно оцінити рівень сформованості управлінської та комунікативної компетентностей.

Для вимірювання емоційного інтелекту як складової комунікативної та управлінської компетентностей було застосовано такі методики:

Тест эмоционального интеллекта Майера-Саловея-Карузо (Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test (MSCEIT 2.0)) - оцінює сприйняття, використання, розуміння та управління емоціями. Доведено його високу конструктну валідність і надійність у різних вибірках [24].

Опитувальник емоційного коефіцієнта (Emotional Quotient Inventory (EQ-i 2.0)) - опитувальник, що вимірює емоційно-соціальні компетентності особистості. Характеризується високою внутрішньою узгодженістю ($\alpha > 0.80$) та стабільністю результатів [7].

Особистісний емоційний інтелект (Trait Emotional Intelligence Questionnaire (TEIQue)) - інструмент для оцінювання емоційного інтелекту як риси особистості, валідований у багатьох культурах [28].

Застосування зазначених інструментів дозволяє отримати комплексну оцінку емоційної компетентності як важливого чинника ефективної комунікації та управління.

Для діагностики комунікативних умінь використано такі методики:

Шкала компетентності мійособистісного спілкування (Interpersonal Communication Competence Scale (ICCS)) - дозволяє оцінити рівень ефективності міжособистісної взаємодії [35].

Шкала комунікативної адаптивності (Communicative Adaptability Scale (CAS)) - спрямована на визначення здатності особистості адаптувати комунікативну поведінку до різних соціальних ситуацій [13].

Інвентар соціальних навичок (Social Skills Inventory (SSI)) – дає змогу комплексної оцінки вербальних та невербальних соціальних навичок [31].

Ці інструменти характеризуються достатнім рівнем внутрішньої узгодженості ($\alpha = 0.70–0.90$) та підтвердженою критеріальною валідністю.

Для вимірювання управлінських якостей використано такі інструменти:

Опитувальник лідерських практик (Leadership Practices Inventory (LPI)) - дає змогу оцінити поведінкові аспекти лідерства [21].

Опитувальник емоційної та соціальної компетентності (Emotional and Social Competency Inventory (ESCI)) - дозволяє визначити рівень розвитку управлінських і соціальних компетентностей [9].

Зазначені методики широко застосовуються у дослідженнях професійної підготовки та демонструють високі показники валідності.

З метою підвищення достовірності результатів дослідження використано: коефіцієнт внутрішньої узгодженості (Cronbach's α); повторне тестування (test-retest reliability); метод експертних оцінок; шкали соціальної бажаності відповідей [27].

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Застосування комплексу валідованих інструментів дозволило забезпечити об'єктивність оцінювання рівня сформованості досліджуваних компетентностей та підвищує наукову обґрунтованість отриманих результатів.

Оцінювання рівня сформованості компетентностей здійснювалося за такими критеріями: когнітивний критерій (рівень теоретичних знань); операційно-діяльнісний критерій (здатність застосовувати знання на практиці); комунікативний критерій (ефективність міжособистісної взаємодії); рефлексивний критерій (рівень самоаналізу та саморегуляції).

Для кожного критерію визначено три рівні сформованості: низький, середній, високий. Узагальнений показник обчислювався як інтегральний індекс.

Свою ефективність довели наступні педагогічна інтервенції: заняття з елементами тренінгу з розвитку лідерства та комунікації; ділові ігри та симуляції управлінських ситуацій; проєктно-орієнтоване навчання; групова робота з елементами фасилітації; цифрові інструменти для комунікації та співпраці. Особлива увага приділялася інтеграції міждисциплінарного змісту та створенню безпечних умов для рефлексії.

Кількісна обробка результатів здійснювалася з використанням методів математичної статистики: описова статистика (середні значення, стандартне відхилення); t-критерій Стьюдента для перевірки статистичної значущості відмінностей; кореляційний аналіз для виявлення взаємозв'язків між показниками. Якісні дані аналізувалися за допомогою тематичного аналізу.

Усі учасники дослідження надали згоду на участь. Було забезпечено конфіденційність даних і дотримання принципів академічної доброчесності.

Формувальний етап дослідження був спрямований на цілеспрямований розвиток управлінської та комунікативної компетентностей шляхом впровадження комплексної педагогічної програми, що інтегрує інноваційні освітні технології, тренінгові методики та практико-орієнтовані завдання.

Основною метою формувального етапу було підвищення рівня сформованості досліджуваних компетентностей у здобувачів вищої освіти експериментальної групи.

Основним завданням формувального етапу було: розвиток управлінського мислення та навичок прийняття рішень; формування ефективних комунікативних стратегій; розвиток емоційного, соціального та практичного інтелекту, рефлексивних здібностей; формування навичок командної взаємодії.

Формування компетентностей здійснювалося через зміст соціально-гуманітарних дисциплін та вибіркових освітніх компонентів.

В процесі роботи використовувались наступні соціально-гуманітарні дисципліни, а також їх потенційні можливості щодо формування відповідних компетенцій, а саме: філософія (аналіз етичних дилем управління, дебати); соціологія (дослідження групової динаміки, ролей у команді); психологія (розвиток емоційного інтелекту та саморегуляції); політичні студії (моделювання переговорів і прийняття рішень); культурологія (міжкультурна комунікація); конфліктологія (розуміння закономірностей виникнення та розвитку конфліктів, ефективне управління конфліктами); лідерство та тренінги особистого

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

зростання (формування здатності працювати в складних та невизначених умовах, будувати та реалізувати кар'єрний та особистісний розвиток впродовж життя), ділові комунікації (тренінги переговорів); проєктний менеджмент (управління проєктами) та інші.

Для ефективного формування управлінської та комунікативної компетентностей доцільно використовувати комплекс інноваційних вправ і технологій, які поєднують практичну спрямованість, рефлексію та інтерактивність.

В якості прикладу пропонуємо наступні методичні прийоми:

Ділова гра «Кризове управління»: учасники отримують сценарій організаційної кризи (конфлікт у команді, репутаційний ризик, управлінська помилка) та мають розробити й презентувати рішення. Очікуваний результат: розвиток стратегічного мислення, навичок прийняття рішень і комунікації в стресових умовах.

Рольова гра «Складна розмова», мета якої імітація переговорів між керівником і підлеглим або партнерами. Фокус гри спрямований на розвиток активного слухання, аргументації, емоційної регуляції тощо.

Свою ефективні проказали також тренінгові вправи розвитку комунікації, а саме: «Чую- Слухаю-Розумію», мета якої опанування та удосконалення технік перефразування, уточнення, емпатії; «Зворотний зв'язок за моделлю SBI (Situation-Behavior-Impact)», навчитися будувати конструктивний зворотній зв'язок; «Бар'єри на шляху ефективної комунікації», мета аналіз і подолання типових перешкод у комунікації.

Складним і цікавим видом роботи стали рефлексивні щоденники, мета яких розвиток уміння розуміти та управляти власними емоціями, фіксуватися на власних відчуттях, реакціях і на основі когнітивного, емоційного аналізу приймати управлінські рішення.

Серед ефективних прийомів доцільно назвати вправу «Емпатійні карта ситуації», мета якої розвиток уміння аналізувати емоції учасників у складній взаємодії.

Свою ефективність довели також цифрові та сучасні освітні технології, а саме: використання системи управління навчанням (Learning Management System), серед яких Moodle, Google Classroom, Docebo, Collaborator, SAP SuccessFactors та інші; онлайн-симуляції управління; платформи для командної роботи (Miro, Trello); відеоаналіз комунікативної поведінки.

Особливо ефективними стали технології змішаного навчання (blended learning), фасилітаційні технології: World Cafe; Brainstorming; Design Thinking, а також кейс-метод (Case Study). Зокрема кейси для практичної реалізації були запропоновані стейкхолдерами, які стосувалися реальних управлінських обставин і вимагали аналізу проблем, генерація альтернатив, обґрунтування рішення. які сприяли розвитку командної взаємодії та креативності [16].

Отже, дослідження довели що реалізація комплексного підходу сприяє формуванню цілісної системи професійних якостей, що забезпечують конкурентоспроможність фахівця на ринку праці.

Важливим аспектом вважаємо формування розуміння здобувачами освіти безперервності розвитку компетентностей, що передбачає їх удосконалення

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

протягом усього професійного життя. Це відповідає концепції навчання впродовж життя (lifelong learning), яка є ключовою в сучасній освітній парадигмі [14].

Формування комплексного підходу до формування управлінської та комунікативної компетентностей здобувачів закладі вищої освіти потребує створення педагогічних умов, які охоплюють не лише організаційно-методичні підходи, а й психологічні, мотиваційні та соціальні чинники, що сприяють активній участі у взаємодії. Відповідні умови не є ізольованими: кожна з них виконує свою функцію в забезпеченні освітнього середовища, яке підтримує процеси мовлення, слухання, рефлексії, співтворчості та особистісного самовираження, вміння аналізувати проблеми, будувати стратегію та розвивати творчий потенціал колективу на інші.

Попри визнану ефективність інноваційних технологій як інструменту формування комплексного підходу до формування управлінської та комунікативної компетентностей здобувачів закладі вищої освіти, їх системне впровадження у вищу освіту України супроводжується низкою проблем, що мають як організаційно-методичний, так і ментально-культурний характер.

Однією з основних перешкод є несформованість у багатьох викладачів готовності до ролі фасилітатора, що передбачає відмову від традиційної трансляційної моделі викладання та перехід до позиції наставника, модератора й співучасника освітнього процесу. Крім того, має місце низький рівень сформованості культури командної роботи особлива в умовах змішаного навчання, інструменти фасилітації, делегування ролей або рефлексивного підбиття підсумків майже не використовуються, що призводить до поверхневого виконання завдань без глибокого комунікативного залучення.

Типові методичні рекомендації мають загальний характер, не враховують специфіку формування комплексного підходу до формування управлінської та комунікативної компетентностей здобувачів закладі вищої освіти, що перешкоджає реалізації принципу міждисциплінарної інтеграції.

На інституційному рівні спостерігається відсутність підтримки інноваційних методик, зокрема у вигляді нормативного закріплення механізмів формувального оцінювання комунікативної та управлінської компетентності як комплексного поняття.

Висновки Таким чином, дослідження інноваційні підходи до формування управлінської та комунікативної компетентностей здобувачів вищої освіти доводить актуальність проблеми у контексті сучасних трансформацій вищої освіти.

Впровадження інноваційних педагогічних технологій в освітній процес закладів вищої освіти забезпечує підвищення рівня сформованості управлінської та комунікативної компетентностей, розвиток критичного мислення, навичок командної взаємодії, емоційної регуляції та професійної рефлексії.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні інструментів оцінювання рівня сформованості управлінської та комунікативної компетентностей, опрацюванні емпіричних моделей вимірювання динаміки комунікативної та управлінської компетентностей, адаптацією інноваційних

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

практик до міжкультурного й цифрового контексту, а також розгляд їх ефективності.

Список використаних джерел:

[1] Бех, І. Д. (2003). *Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади*. Либідь.
[2] Гончаренко, С.У., (2010). *Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям*. Київ; Вінниця: Планер
[3] Олійник, В. (2025). Системний підхід як методологічна основа управління якістю освіти в закладі загальної середньої освіти. *Педагогічний альманах*. 102-108. 10.37915/pa.vi60.684
[4] Скиба Н. М., (2023). Проєктні технології як засіб формування соціолінгвістичних компетентностей у сфері міжкультурної комунікації. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 209. С. 362–368. DOI: https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-209-362-368
[5] Ткачова, Н. О. (2012). Аксіологічний підхід. В *Наукові підходи до педагогічних досліджень: колективна монографія* (с. 126–146). Вид-во Віровець А. П. «Апостроф».
[6] Якимчук, О. (2020). Компетентнісний підхід в освіті: українські реалії. *Актуальні питання гуманітарних наук*, *29*(2), 254-260. https://enpuir.udu.edu.ua/bitstreams/53ab5243-fd55-4bd7-81ec-db956add4e2f/download
[7] Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence. Psicothema, 18, 13–25.
[8] Bertalanffy, L. (1968). General system theory. New York, NY: George Braziller.
[9] Boyatzis, R. E., & Goleman, D. (2007). Emotional and social competency inventory. Boston, MA: Hay Group.
[10] Deardorff, D. K. (2020). Manual for developing intercultural competencies: Story circles. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003036210
[11] Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. Psychological Inquiry, 11(4), 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
[12] Drucker, P. F. (2007). Management challenges for the 21st century. New York, NY: HarperBusiness.
[13] Duran, R. L. (1992). Communicative adaptability: A measure of social communicative competence. Communication Quarterly, 40(3), 253–268. https://doi.org/10.1080/01463379209369840
[14] European Commission. (2019). Key competences for lifelong learning. Brussels.
[15] European Commission. (2018). Council Recommendation on key competences for lifelong learning. Publications Office of the European Union.
[16] Goleman, D. (2013). Focus: The hidden driver of excellence. New York, NY: Harper.
[17] Halstead, J. M., & Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: A review of recent research. British Journal of Educational Studies, 48(2), 169–202. https://doi.org/10.1111/1467-8527.00147
[18] Honcharuk N., Tamozhanska G., Korytko Z., Rusyn L., Vasylieva N., Adamenko O., Maksymchuk B. New Physical and Neurophysiological Rehabilitation Programmes for Women of Childbearing Age. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2023. Vol. 14. № 1. P. 346–369. DOI: https://doi.org/10.18662/brain/14.1/42415
[19] Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), Sociolinguistics (pp. 269–293). Harmondsworth: Penguin.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[20] Ifenthaler, D., & Schumacher, C. (2021). Student perceptions of privacy principles for learning analytics. Educational Technology Research and Development, 69, 915–938. https://doi.org/10.1007/s11423-021-09980-2
[21] Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (2017). The leadership challenge (6th ed.). Hoboken, NJ: Wiley.
[22] Lai, J. W. M., & Bower, M. (2020). Evaluation of technology use in education: A critical analysis. Computers & Education, 146, 103770. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.103770
[23] Leontiev, A. N. (1978). Activity, consciousness, and personality. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
[24] Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2003). MSCEIT user's manual. Toronto, Canada: Multi-Health Systems.
[25] Mulder, M. (2014). Conceptions of professional competence. In S. Billett et al. (Eds.), International handbook of research in professional and practice-based learning (pp. 107–137). Dordrecht: Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-017-8902-8_5
[26] OECD. (2021). OECD skills outlook 2021: Learning for life. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/0ae365b4-en
[27] Paulhus, D. L. (1991). Measurement and control of response bias. In J. P. Robinson et al. (Eds.), Measures of personality and social psychological attitudes (pp. 17–59). Academic Press.
[28] Petrides, K. V. (2009). Trait emotional intelligence questionnaire (TEIQue). London: London Psychometric Laboratory.
[29] Prince, M. (2004). Does active learning work? A review of the research. Journal of Engineering Education, 93(3), 223–231. https://doi.org/10.1002/j.2168-9830.2004.tb00809.x
[30] Redecker, C. (2022). European framework for the digital competence of educators: DigCompEdu. Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2760/159770
[31] Riggio, R. E. (1986). Assessment of basic social skills. Journal of Personality and Social Psychology, 51(3), 649–660.
[32] Santos, J. M., Figueiredo, A. S., & Vieira, M. (2022). Innovative pedagogical practices in higher education: An integrative review. Education Sciences, 12(2), 123. https://doi.org/10.3390/educsci12020123
[33] Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. Online Readings in Psychology and Culture, 2(1), 1–20. https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116
[34] Selwyn, N. (2022). Education and technology: Key issues and debates (3rd ed.). Bloomsbury Academic. https://doi.org/10.5040/9781350259294
[35] Spitzberg, B. H., & Cupach, W. R. (2011). Interpersonal skills. In M. L. Knapp & J. A. Daly (Eds.), The SAGE handbook of interpersonal communication (pp. 481–524). Thousand Oaks, CA: Sage.
[36] Syzenko A., Diachkova Y. Building Cross-Cultural Competence in a Foreign Language through Technology-Enhanced Project-Based Learning. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9. № 27. P. 411–418. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2020.27.03.45
[37] Whetten, D. A., & Cameron, K. S. (2016). Developing management skills (9th ed.). Boston, MA: Pearson.
[38] Zagirniak D., Shalimova N., Akmaldinova O., Stezhko Y., Perevozniuk V. Providing the Competitiveness of Education due to the Formation of Professional Competence via the ProjectBased Learning Technology. *IEEE International Conference on Modern Electrical and Energy Systems (MEES)* (Kremenchuk, 21–24 September 2021). Kremenchuk, 2021. DOI: https://doi.org/10.1109/MEES52427.2021.9598755

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

INNOVATIVE APPROACHES TO THE FORMATION OF MANAGEMENT AND COMMUNICATION COMPETENCES OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

Iryna Danchenko
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor of the UNESCO Department of Philosophy of Human Communication and Social and Humanitarian Disciplines
State Biotechnological University, Ukraine

Summary *The article investigates innovative approaches to the formation of management and communication competencies of higher education students. The relevance of the problem in the context of modern transformations of the educational environment, which necessitate the use of innovative pedagogical technologies and interactive teaching methods, is substantiated. It was established that managerial and communicative competences are integrative in nature and include cognitive, activity, value-motivational and reflective components. The methodological principles of their formation based on the competence, system, activity, personality-oriented and axiological approaches were considered. The structure of the formative stage of the experiment was developed, within which innovative teaching methods were applied, in particular the case method, the project-based learning method (Project-Based Learning), the situational analysis method (case-study), business and role-playing games, training technologies, facilitation methods (World Café, brainstorming, design thinking), as well as digital educational technologies, including collaborative work platforms and online simulation environments. The effectiveness of using simulation exercises of a managerial orientation, exercises for the development of emotional intelligence, active listening techniques, modeling of communicative situations and the feedback method was proven. The feasibility of integrating these methods into the content of social and humanitarian disciplines and the selective educational component is substantiated. It is established that the introduction of innovative pedagogical technologies ensures an increase in the level of formation of managerial and communicative competencies, the development of critical thinking, team interaction skills, emotional regulation and professional reflection. The results of the pedagogical experiment prove the effectiveness of a comprehensive approach that combines traditional and innovative teaching methods and contributes to the formation of the readiness of higher education students for effective managerial activity and professional communication. A number of problems that hinder the effective formation of managerial and communicative competencies of higher education students are substantiated. The direction of further scientific research is determined.*
Keywords *managerial competence; communicative competence; innovative teaching methods; case method; project learning; pedagogical technologies.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.100

КОНЦЕПЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИКИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Андрій Лева
аспірант
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

Анотація. *Статтю присвячено аналізу теоретичних засад концепції професійної компетентності вчителя фізики в контексті освітніх реформ країн Європейського Союзу. Актуальність дослідження полягає у необхідності визначення ключових складових та структури професійної компетентності вчителя фізики на основі систематизації європейського наукового дискурсу. Встановлено, що концепція компетентності в європейській педагогіці охоплює особистісний, критеріальний та контекстуальний виміри. Ядром професійної компетентності вчителя фізики виступає педагогічне контентне знання (PCK) — інтегративна категорія, що поєднує предметні знання, педагогічні навички та розуміння навчального процесу. Окремо виділено цифрову компетентність як невід'ємну складову сучасної професійної підготовки, що регламентується Європейською рамкою DigCompEdu. Безперервний професійний розвиток вчителя фізики охоплює базову педагогічну освіту, офіційне введення в посаду, підвищення кваліфікації без відриву від виробництва та подальшу освіту. Умовою досягнення високого рівня компетентності є продуктивна взаємодія між особистістю, школою, університетом і суспільством. Результати дослідження засвідчують актуальність досвіду ЄС для модернізації системи підготовки вчителів фізики в Україні, зокрема щодо академізації педагогічної освіти, запровадження регулярного підвищення кваліфікації (кожні 3–5 років) та інтеграції цифрових технологій у фізичну освіту.*

Ключові слова: *професійна компетентність, вчитель фізики, педагогічне контентне знання (PCK), безперервний професійний розвиток, цифрова компетентність, DigCompEdu, країни ЄС.*

Постановка проблеми. Модернізація системи підготовки педагогічних кадрів є одним із ключових пріоритетів освітньої політики країн Європейського Союзу. Реформи педагогічної освіти, що відбуваються під гаслами академізації та професіоналізації, спрямовані передусім на підвищення якості й соціального статусу професії вчителя. Особлива увага при цьому приділяється вчителям природничих дисциплін, зокрема фізики, від рівня фахової підготовки яких великою мірою залежить розвиток природничо-наукової грамотності учнів та науково-технічний потенціал суспільства.

Вивчення та критичне осмислення європейського досвіду набуває стратегічного значення для України в умовах євроінтеграції та реформування

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

національної системи освіти. Аналіз теоретичних засад і практичних моделей підготовки вчителів фізики в країнах ЄС дозволяє визначити ті складові, впровадження яких є найбільш актуальним і перспективним для вітчизняної педагогічної освіти.

Методологічну основу дослідження становить аналіз наукових праць провідних європейських дослідників: Л. Коена, Л. Меньона, К. Поула, Р. Лампарда, Л. Шульмана, К. Дея, Дж. Сакс, П. Кіршнера, Й. Тійсена, М. Ірота, Дж. Шеклока, Р. Содера та ін. Огляд літератури, за визначенням Л. Коена та Л. Меньона, забезпечує ознайомлення з попередніми дослідженнями з теми, чітке планування власного дослідження та аналіз спроб попередників [2]. К. Поул і Р. Лампард підкреслюють, що літературний огляд дозволяє ідентифікувати вже відоме та спрямувати дослідника на нові досягнення [17].

Мета статті — систематизувати теоретичні підходи до концепції професійної компетентності вчителя фізики в країнах ЄС та визначити її ключові структурні складові, актуальні для реформування системи підготовки вчителів фізики в Україні.

Для досягнення мети визначено такі завдання: проаналізувати існуючі концептуальні підходи до визначення та структурування професійної компетентності педагога в європейській науці; схарактеризувати педагогічне контентне знання (PCK) як ядро компетентності вчителя фізики; визначити роль цифрової компетентності в сучасній підготовці вчителів фізики; узагальнити досвід ЄС щодо організації безперервного професійного розвитку вчителів фізики.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У науковій термінології, пов'язаній із компетентністю педагога, досі спостерігаються значні розбіжності — наслідок молодого еволюційного статусу галузі та багатогранної природи досліджуваного явища. Більшість досліджень відображають перспективу конкретної дисципліни, тому концепції та термінологія переважно віддзеркалюють погляд цієї дисципліни. На науковому й професійному рівнях тривають спроби виробити єдине визначення компетентності [13].

Європейські науковці П. Кіршнер та Дж. Свеллер визначають компетентність як кластер особистісних якостей, що спрацьовують у чітко визначеній проблемній ситуації [12]. Їхня дефініція виокремлює три виміри: (1) особистісний — різні люди мають компетентність на різних рівнях; (2) критеріальний — для оцінювання компетентності потрібні визначені показники; (3) контекстуальний — на відміну від знання, що є контекстуально незалежним, компетентність проявляється по-різному залежно від ситуації.

Науковці (В.Кінд, П. Кіршнер, К. Нейман) дійшли висновку, що об'єднання колег або експертів — тобто професійні асоціації — є важливим інструментом підвищення компетентності: вони визначають базові компетентності майбутнього вчителя, розробляють кваліфікаційні вимоги та проводять відповідні дослідження [9,10,11].

Важливо, що індивідуальний досвід і властивості особистості як складники компетентності мають існувати у взаємодії. Співвідношення і значущість різних чинників компетентності залежить від виду діяльності та подальших професійних вимог. Для досягнення високого рівня компетентності потрібна

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

продуктивна взаємодія між індивідуумами, школами, університетами та суспільством.

А. Ісмат виокремлює чотири традиційні критерії, що формують поняття професії: винагорода, соціальний статус, автономна влада та виконання обов'язків. Разом з тим він переконує, що природа вчителювання — контекстна та соціально насичена — робить недоцільним пряме застосування традиційних моделей професіоналізації. Підсумовуючи, професіоналізація є кращим шляхом до поліпшення умов педагогічної праці, однак деякі ключові ознаки професій відсутні у вчителювання в їхньому класичному розумінні.

Виклад основного матеріалу.

Концептуальний прорив у розумінні природи педагогічної компетентності пов'язаний з ім'ям Л. Шульмана, який у 1987 р. ввів поняття «педагогічне контентне знання» (pedagogical content knowledge, PCK). Він визначив PCK як «особливу форму контентного знання, яке об'єднує аспекти змісту стосовно специфіки роботи вчителем» [19, 20]. Це означає, що компетентність учителя фізики та його предметні знання принципово відрізняються від ерудованості у фізиці та від загальних педагогічних умінь.

PCK охоплює розуміння того, що робить засвоєння конкретної концепції складним для учнів, які педагогічні стратегії можуть допомогти подолати ці труднощі та як презентувати різні аспекти навчального процесу. Педагогічне контентне знання також передбачає усвідомлення чинників мотивації учнів, їхнього ставлення до предмета, особливостей когнітивного розвитку та здатності сприймати різноманітність учнів [19, 20].

Сучасні моделі PCK суттєво розвинули шульманівський підхід. Модель С. Магнуссона та Х. Борко виокремлює п'ять компонентів: орієнтації у викладанні природничих наук; знання навчальних програм; знання розуміння учнями науки; знання навчальних стратегій; знання оцінювання [14]. Модель Дж. Баумерт та М. Кюнтера розрізняє предметне знання та PCK як окремі, хоча й взаємопов'язані конструкти і показує, що PCK є сильнішим предиктором навчальних досягнень учнів, ніж рівень предметних знань учителя [1].

Дж. Гесс-Ньюсом запропонувала модель, у якій PCK розглядається як специфічний трансформований синтез знань про зміст, педагогіку та контекст, що виникає під час планування та реалізації навчального процесу [7]. Дослідження М. Келлер, К. Ньюман, Х. Фішер емпірично підтвердили, що рівень PCK вчителів фізики безпосередньо впливає на академічні досягнення та пізнавальний інтерес учнів [9].

Від вчителів фізики європейське суспільство очікує ґрунтовних предметних знань та адекватної педагогічної підготовки, достатньої для підтримки інтегрованого розвитку учнів — академічного, соціального та особистісного. Дослідження засвідчують, що вчителі фізики, які мають вищий рівень PCK, більш успішно організовують пізнавальну активність учнів та сприяють розвитку їхнього критичного мислення [5; 6; 23].

Невід'ємною складовою сучасної компетентності вчителя фізики є цифрова компетентність. В умовах стрімкої цифровізації освіти зростають вимоги до здатності педагогів використовувати цифрові технології для організації навчального процесу, створення інтерактивних освітніх ресурсів,

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

проведення комп'ютерного моделювання фізичних явищ та аналізу даних фізичного експерименту.

Системним орієнтиром у цій сфері слугує Європейська рамка цифрової компетентності для педагогів DigCompEdu, розроблена Спільним дослідницьким центром Європейської комісії. Рамка визначає 22 компетентності у шести сферах: професійна залученість, цифрові ресурси, навчання та викладання, оцінювання, розширення можливостей учнів і сприяння їхній цифровій компетентності [25].

Для вчителя фізики особливо значущими є компетентності у доборі та створенні цифрових навчальних ресурсів, використанні інструментів комп'ютерного моделювання — зокрема PhET Interactive Simulations, Algodoo, Tracker — та організації дослідницької діяльності учнів із застосуванням цифрових вимірювальних засобів. Ці інструменти дозволяють вчителям фізики забезпечувати доступ учнів до науково достовірних віртуальних дослідів, робити абстрактні фізичні концепції наочними та стимулювати самостійну дослідницьку активність.

Важливо підкреслити, що цифрова компетентність вчителя фізики не зводиться до технічних навичок роботи з програмним забезпеченням. Вона є інтегрованою професійною характеристикою, що поєднує педагогічне мислення з умінням доцільно й ефективно застосовувати цифрові інструменти у фізичній освіті. У системі підготовки вчителів фізики країн ЄС цифровий складник стає обов'язковим елементом як початкової підготовки, так і програм підвищення кваліфікації.

У країнах ЄС підготовка вчителів фізики здійснюється переважно на базі університетів. Предмети вивчаються на профільних факультетах, тоді як педагогічні знання здобуваються на педагогічних факультетах, які зазвичай входять до університетської структури. Аналіз праць М. Брейна, Л. Дарлінг-Геммонд, Д. Девіса, Дж. Гудледа показав: зосередження підготовки вчителів середньої школи навколо університетів підвищує академічний рівень освіти педагогів, покращує якість предметних знань і пожвавлює взаємодію між навчанням і науковим дослідженням.

К. Дей та Дж. Сакс визначають безперервний про-фесійний розвиток (Continuing Professional Development, CPD) як неперервний ланцюг взаємопов'язаних компонентів: базова педагогічна освіта → офіційне введення в посаду → підвищення кваліфікації без відриву від виробництва → подальша освіта (further education) [4]. За К. Деєм, підвищення кваліфікації — це процес, у якому вчителі переглядають, відновлюють і розширюють свої зобов'язання, набуваючи знання, навички та емоційну чуйність для ефективної професійної діяльності [3,4].

Важливу роль у професійній підготовці вчителів фізики відіграють курси з психології освіти, соціології освіти, методики навчання та оцінювання навчальних програм. Р. Овенс підкреслює, що психологія залишається головним елементом про-фесійної підготовки вчителів, впливаючи не лише на методику навчання, але й на підходи до тестування та оцінювання [18]. Б. Крімерс визначає ефективні інструктивні методи як раціональне застосування сучасних знань, ефективне опитування, управління часом, організацію роботи класу та засвоєння предмету [10].

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Європейські педагоги-науковці визначають три головні цілі про-фесійної підготовки вчителів: вдосконалення педагогічної компетентності — зокрема здатності забезпечувати соціально-емоційний і психометричний розвиток учнів поряд із теоретичним викладанням; інтеграція теорії та практики — підготовка вчителя-дослідника, здатного виявляти й розв'язувати про-блеми в роботі засобами теоретичних методів; поєднання педагогічних та профільних знань — як необхідна умова ефективної роботи у школах із різними контингентами учнів [3; 4; 17].

Аналіз теоретичних засад і практичного досвіду країн ЄС дозволяє стверджувати, що концепція професійної компетентності вчителя фізики є багатовимірною, ієрархічно організованою структурою. Її ядром виступає педагогічне контентне знання (PCK), яке поєднує предметні знання та педагогічні навички в інтегровану характеристику. Порівняльний аналіз сучасних моделей PCK (Shulman, 1987; Magnusson et al., 1999; Baumert & Kunter, 2013; Gess-Newsome, 2015) засвідчує еволюцію концепту від уявлень про «знання для викладання» до динамічної системи, що актуалізується в реальній педагогічній практиці [1; 7; 15; 21].

Встановлено, що єдиного визначення компетентності в європейській педагогічній науці досі не існує. Водночас переважна більшість дослідників акцентує на трьох вимірах: особистісному (індивідуальний рівень розвитку), критеріальному (вимірюваність) та контекстуальному (залежність від умов реалізації). Ця тривимірна модель є базовою для розроблення систем оцінювання та сертифікації вчителів фізики в країнах ЄС [13; 25].

Цифрова компетентність набуває дедалі більшого значення у структурі компетентності вчителів фізики. Упровадження рамки DigCompEdu забезпечує системний підхід до формування та оцінювання цифрових навичок педагогів. Вчителі фізики, що ефективно інтегрують цифрові інструменти в навчальний процес, демонструють вищий рівень залученості учнів і кращі результати формування предметних компетентностей [25].

Безперервний професійний розвиток у країнах ЄС реалізується через чотириетапну модель, у якій кожен наступний етап надбудовується на попередньому. Особлива увага приділяється методичній підготовці, психології та соціології освіти. Дослідження підтверджують: ефективне застосування інструктивних методів є критичним аспектом реформування середньої школи та підвищення якості освіти [4; 17].

Для системи підготовки вчителів фізики в Україні найбільш актуальними здобутками ЄС є: академізація педагогічної освіти на університетській основі; обов'язкове підвищення кваліфікації кожні 3–5 років; постійне опанування сучасними методами фізичного експерименту та цифровими інструментами; інтеграція моделей PCK у програми підготовки; запровадження портфоліо як інструменту оцінювання професійного розвитку вчителів.

ВИСНОВКИ

Концепція професійної компетентності вчителя фізики в країнах ЄС є багатовимірною структурою, що охоплює предметні знання, педагогічне контентне знання (PCK), методичні навички, цифрову компетентність та соціально-особистісні якості педагога. Жоден із цих компонентів не може компенсувати відсутність іншого.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Ядром компетентності виступає PCK — інтегративна категорія, що поєднує знання змісту предмета з педагогічними стратегіями в єдину діяльнісну систему. Сучасні моделі PCK (COACTIV, Gess-Newsome) свідчать про те, що саме цей компонент є найбільш значущим предиктором якості навчання учнів фізики.

Цифрова компетентність, що регламентується рамкою DigCompEdu, є невід'ємною складовою сучасної підготовки вчителів фізики. Вона передбачає не лише технічні навички, але й педагогічно осмислене використання інструментів моделювання та цифрових вимірювань у процесі вивчення фізики.

Безперервний про-фесійний розвиток реалізується через чотириетапну модель: базова освіта → введення в посаду → підвищення кваліфікації без відриву від виробництва → подальша освіта. Кожні 3–5 років учитель фізики має проходити спеціалізовані курси підвищення кваліфікації, що включають оновлення предметних, методичних та цифрових знань.

Умовою досягнення високого рівня компетентності є продуктивна взаємодія між особистістю вчителя, навчальним закладом, університетом і суспільством. Про-фесіоналізація є кращим шляхом до поліпшення умов педагогічної праці, однак потребує врахування специфічної природи вчителювання як соціально орієнтованої діяльності.

Результати дослідження засвідчують значний потенціал застосування досвіду країн ЄС для реформування системи підготовки вчителів фізики в Україні. Перспективними напрямами подальших досліджень є порівняльний аналіз конкретних програм підготовки вчителів фізики в різних країнах ЄС та розроблення рекомендацій щодо адаптації найкращих практик до умов вітчизняної освіти.

Список використаних джерел:

[1] Baumert J., Kunter M. The COACTIV model of teachers' professional competence. In: Cognitive activation in the mathematics classroom and professional competence of teachers. Springer, 2013. P. 25–48.
[2] Cohen L., Manion L. Research Methods in Education. 5th ed. London: Routledge/Falmer, 2000. 446 p.
[3] Day C. Developing Teachers: The Challenges of Lifelong Learning. London: Falmer Press, 1999. 234 p.
[4] Day C., Sachs J. Professionalism, performativity and empowerment. In: International Handbook on the Continuing Professional Development of Teachers. Open University Press, 2004. P. 3–32.
[5] Etkina E. Pedagogical content knowledge and preparation of high school physics teachers. Physical Review Special Topics — Physics Education Research. 2010. Vol. 6(2). 020110. https://doi.org/10.1103/PhysRevSTPER.6.020110
[6] Fischer H. E., Borowski A., Tepner O. Professional knowledge of science teachers. In: Second International Handbook of Science Education. Springer, 2012. P. 435–448.
[7] Gess-Newsome J. A model of teacher professional knowledge and skill including PCK. In: Re-examining Pedagogical Content Knowledge in Science Education. Routledge, 2015. P. 28–42.
[8] Huibregtse I., Korthagen F., Wubbels Th. Physics teachers' conceptions of learning, teaching and professional development. International Journal of Science Education. 1994. Vol. 16(5). P. 539–561.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[9] Keller M. M., Neumann K., Fischer H. E. The impact of physics teachers' pedagogical content knowledge and motivation on students' achievement and interest. Journal of Research in Science Teaching. 2017. Vol. 54(5). P. 586–614.
[10] Kind V. Pedagogical content knowledge in science education: perspectives and potential for progress. Studies in Science Education. 2009. Vol. 45(2). P. 169–204.
[11] Kirschner S., Borowski A., Fischer H. E. et al. Developing and evaluating a paper-and-pencil test to assess components of physics teachers' pedagogical content knowledge. International Journal of Science Education. 2016. Vol. 38(8). P. 1343–1372.
[12] Kirschner P. A., Sweller J., Clark R. E. Why minimal guidance during instruction does not work. Educational Psychologist. 2006. Vol. 41(2). P. 75–86.
[13] Korthagen F. A. J., Kessels J. P. A. M. Linking theory and practice: changing the pedagogy of teacher education. Educational Researcher. 1999. Vol. 28(4). P. 4–17.
[14] Magnusson S., Krajcik J., Borko H. Nature, sources and development of pedagogical content knowledge for science teaching. In: Examining Pedagogical Content Knowledge. Kluwer, 1999. P. 95–132.
[15] McDermott L. C. A perspective on teacher preparation in physics and other sciences. American Journal of Physics. 1990. Vol. 58(8). P. 734–742.
[16] Neumann K., Härtig H., Harms U., Parchmann I. Science teacher preparation in Germany. In: Model Science Teacher Preparation Programs. Information Age Publishing, 2017. P. 29–52.
[17] Poole C., Lampard R. Practical Social Research. London: Macmillan, 2000. 310 p.
[18] Schiering D., Sorge S., Keller M. M., Neumann K. A proficiency model for pre-service physics teachers' PCK. Journal of Research in Science Teaching. 2023. Vol. 60(1). P. 136–163. https://doi.org/10.1002/tea.21793
[19] Shulman L. S. Those who understand: Knowledge growth in teaching. Educational Researcher. 1986. Vol. 15(2). P. 4–14.
[20] Shulman L. S. Knowledge and teaching: Foundations of the new reform. Harvard Educational Review. 1987. Vol. 57(1). P. 1–22.
[21] Sorge S., Keller M. M., Neumann K., Schneider J. Investigating the relationship between pre-service physics teachers' professional knowledge, self-concept, and interest. Journal of Research in Science Teaching. 2019. Vol. 56(7). P. 937–955.
[22] Van Driel J. H., Verloop N., de Vos W. Developing science teachers' pedagogical content knowledge. Journal of Research in Science Teaching. 1998. Vol. 35(6). P. 673–695.
[23] Whitty G. Professional competencies and professional characteristics. In: Developing Competent Teachers. London: David Fulton, 1996. P. 86–100.
[24] Wilson S. M., Floden R., Ferrini-Mundy J. Teacher Preparation Research: Current Knowledge, Gaps, and Recommendations. University of Washington, 2001. 55 p.
[25] Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. EUR 28775 EN. Publications Office of the EU, 2017. DOI: 10.2760/159770.

THE CONCEPT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A PHYSICS TEACHER: THEORETICAL BASIS AND EXPERIENCE OF EUROPEAN UNION COUNTRIES

Andriy Leva
Postgraduate
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, Ukraine

Summary. *The article is devoted to the analysis of the theoretical foundations of the concept of professional competence of a physics teacher in the context of educational reforms in the countries*

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

of the European Union. The relevance of the study lies in the need to determine the key components and structure of professional competence of a physics teacher based on the systematization of the European scientific discourse. It has been established that the concept of competence in European pedagogy encompasses personal, criterion-based and contextual dimensions. The core of the professional competence of a physics teacher is pedagogical content knowledge (PCK) - an integrative category that combines subject knowledge, pedagogical skills and understanding of the educational process. Digital competence is separately highlighted as an integral component of modern professional training, regulated by the European DigCompEdu framework. Continuous professional development of a physics teacher covers basic pedagogical education, formal induction, in-service training and further education. The condition for achieving a high level of competence is productive interaction between the individual, school, university and society. The results of the study demonstrate the relevance of the EU experience for the modernization of the system of training physics teachers in Ukraine, in particular regarding the academization of pedagogical education, the introduction of regular advanced training (every 3–5 years) and the integration of digital technologies into physical education.

Keywords: *professional competence, physics teacher, pedagogical content knowledge (PCK), continuous professional development, digital competence, DigCompEdu, EU countries.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ISSN 2710–3056

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.101

МАСАЖ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ КОРЕКЦІЇ ТРИВОЖНИХ СТАНІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Кошель Анна Павлівна
канд. пед. наук, доцент
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка, Україна

Кошель Віталій Миколайович
канд. пед. наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка, Україна

Пушкар Надія Йосипівна
головний спеціаліст відділу розвитку освіти
Управління освіти Чернігівська міська рада, Україна

Олексієнко Вікторія Вікторівна
директор, вихователь методист
Чернігівський дошкільний навчальний заклад № 26, Україна

Копил Наталія Миколаївна
вихователь методист
Чернігівський дошкільний навчальний заклад № 26, Україна

Біломитцева Тетяна Михайлівна
вихователь методист
Чернігівський дошкільний навчальний заклад № 26, Україна

Карпенко Єлизавета Григорівна
здобувач вищої освіти
факультету дошкільної початкової освіти і мистецтв
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка, Україна

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Андряник Марина Анатоліївна
здобувач вищої освіти факультету дошкільної початкової освіти і мистецтв
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка, Україна

Анотація. *У статті теоретично обґрунтовано та практично визначено можливості використання масажу як ефективного засобу психоемоційної корекції тривожних станів у дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку доступних здоров'язбережувальних технологій для зниження рівня стресу та психоемоційного напруження у вихованців закладів дошкільної освіти. Висвітлено роль навчально-наукової лабораторії, створеної на базі ДНЗ № 26 м. Чернігова у співпраці з Національним університетом «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, як інноваційного осередку для апробації оздоровчих методик. Проаналізовано результати спільної науково-практичної діяльності викладачів, педагогів-практиків та студентів у контексті здоров'язбереження.*

Окрему увагу приділено ігровому масажу, самомасажу та тактильним вправам (техніки «Зігріємо пташку», «Подорож дощику» тощо) як інструментам негайної стабілізації стану дитини під час перебування в укритті. Описано авторський підхід організації здоров'язбереження з використанням елементів масажу у освітньому процесі ЗДО. Доведено, що системне впровадження ігрових форм масажу сприяє відновленню відчуття базової безпеки, синхронізації психофізіологічних процесів та профілактиці емоційних розладів у дітей, зокрема з особливими освітніми потребами. Визначено вимоги до компетентнісної готовності педагога щодо етичного та безпечного застосування елементів масажних технологій в освітньому процесі ЗДО.

Ключові слова: *дошкільна освіта, психоемоційна корекція, тривожність, ігровий масаж, здоров'язбережувальні технології, воєнний стан, навчально-наукова лабораторія.*

Постановка проблеми. Сучасний соціокультурний контекст України, зумовлений умовами воєнного стану, спричиняє суттєве підвищення рівня психоемоційного напруження серед дітей раннього і дошкільного віку. Тривожні стани, страхи, емоційна нестабільність стають типовими проявами реакції дитячої психіки на стресові фактори [24].

У цих умовах особливої актуальності набуває пошук ефективних, безпечних і доступних засобів психоемоційної підтримки дітей у закладах дошкільної освіти (ЗДО). Одним із таких засобів виступає масаж, який традиційно розглядається як компонент фізичного оздоровлення, однак його психокорекційний потенціал потребує більш глибокого осмислення та практичного впровадження в освітній процес [4; 25].

Водночас реалізація цього потенціалу залежить від оновлення системи вищої освіти та її практичної орієнтації. Як зазначають Н. Приходькина та М. Говарт, інтеграція у світовий освітній простір вимагає підготовки фахівців, здатних ефективно впроваджувати такі здоров'язбережувальні методики. Важливим кроком у забезпеченні якості такої підготовки стала діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) [13].

Зокрема, під час акредитаційної експертизи освітньо-професійних програм у Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

експертами було відзначено роботу навчально-наукової лабораторії (на базі ДНЗ № 26 м. Чернігова) як сильний інноваційний осередок. Саме на базі такої лабораторії здобувачі вищої освіти мають можливість не лише теоретично опановувати матеріал, а й апробувати методики психоемоційної корекції засобами масажу в умовах, максимально наближених до реальної практики [13; 17].

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема використання здоров'язбережувальних освітніх технологій у ЗДО широко висвітлена у працях науковців, які розглядають їх як засіб зміцнення здоров'я та формування валеологічної грамотності [9; 12; 19].

Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема збереження психофізичного здоров'я дітей дошкільного віку розглядається в сучасному науковому дискурсі як комплексна міждисциплінарна категорія, що поєднує педагогічні, психологічні та медико-біологічні підходи. Концептуальні засади організації здоров'язбережувального освітнього середовища окреслено у державному стандарті – Базовому компоненті дошкільної освіти [2; 16], де акцентовано на необхідності забезпечення емоційного благополуччя дитини як ключової умови її гармонійного розвитку.

Окрему увагу приділено теоретико-методологічному обґрунтуванню здоров'язбережувальних технологій у діяльності закладів дошкільної освіти. Зокрема, Н. Андрущенко розкриває освітньо-розвивальний потенціал таких технологій та підкреслює їх інтегративний характер [1].

Подібні ідеї розвиваються у працях А. Кошель, де здоров'язбережувальні технології розглядаються як системоутворюючий чинник освітнього процесу [10; 12], а також як важливий компонент професійної підготовки педагогів [11]. Подальшого розвитку ця проблематика набуває у дослідженнях, присвячених формуванню культури здоров'я дітей [15], зміцненню їхнього фізичного стану засобами освітніх технологій [19; 31] та осмисленню сутності здоров'я у сучасному науковому дискурсі [28].

У контексті фізичного виховання та валеологічної освіти дошкільників увага науковців зосереджується на необхідності комплексного підходу до формування здоров'я як інтегративної якості особистості [9; 18].

Важливим аспектом є також організація освітнього процесу на засадах партнерства між закладом дошкільної освіти та сім'єю [8; 21], що створює єдиний здоров'язбережувальний простір розвитку дитини. Дослідження наступності між дошкільною та початковою освітою [14], а також формування позитивного іміджу ЗДО [17; 20] доповнюють розуміння системності впровадження оздоровчих практик.

Окремий напрям наукових розвідок стосується впровадження інноваційних педагогічних технологій у ЗДО [6; 29], що відкриває можливості для інтеграції нових форм психоемоційної підтримки дітей, зокрема в умовах кризових ситуацій. У цьому контексті актуалізується проблема адаптації дітей до освітнього середовища та використання здоров'язбережувальних технологій у цей період [5].

Додатково сучасні підходи до психологічного супроводу дітей, зокрема з особливими освітніми потребами, розкрито у працях С. Тітаренко [27] та В. Кошеля і М. Пономаренко [22].

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Суттєвого значення набувають дослідження, що відображають специфіку функціонування ЗДО в умовах воєнного стану. Зокрема, у працях В. Кошеля та співавторів розглядаються питання безпеки та організації рухової активності дітей в умовах укриття [7], що безпосередньо впливає на їхній психоемоційний стан. Психолого-педагогічні аспекти підтримки дітей у ситуації воєнного стресу висвітлено у дослідженні Я. Наумчик, де обґрунтовано доцільність використання терапевтичних методик для зниження тривожності [24].

Важливе місце у цьому процесі посідає масаж, який традиційно використовується у педіатрії та фізичній реабілітації [3; 4; 26; 30]. Водночас, сучасний науковий дискурс вимагає переосмислення масажу не лише як медичної маніпуляції, а як інструменту психоемоційного відновлення [32].

Вагомий науковий пласт становлять праці, присвячені масажу як засобу оздоровлення та реабілітації. Класичні роботи Л. Вакуленко містять ґрунтовне обґрунтування фізіологічних механізмів впливу масажу на організм людини [3; 4], тоді як сучасні дослідження розширюють ці уявлення, акцентуючи на його використанні у педіатрії [30] та в освітньому процесі [25].

Масаж у ЗДО може виступати потужним засобом корекції нервової системи через тактильний вплив. Наукові дослідження підтверджують, що систематичне використання масажних технік сприяє:

- зниженню рівня загальної тривожності та м'язового гіпертонусу [3; 5];
- підвищенню адаптаційних можливостей організму в кризових умовах [15; 28];
- стабілізації психоемоційного фону за допомогою ігрових форм взаємодії [23].

Особливого значення в умовах воєнного стану набуває організація рухової активності та оздоровчих процедур безпосередньо в укриттях ЗДО, де обмежений простір вимагає використання компактних, але ефективних методів, таких як самомасаж та ігровий масаж [7; 29].

Це дозволяє забезпечити наступність у роботі закладу та зберегти позитивний імідж установи як безпечного освітнього простору [14; 17; 20].

Практичні аспекти застосування масажу у роботі з дітьми, зокрема з особливими освітніми потребами, висвітлено у навчально-методичних посібниках [26].

Особливої уваги заслуговують дослідження ігрового масажу як ефективного засобу гармонізації психоемоційного стану дітей. У методичних рекомендаціях Л. Кириленко та Л. Голуб підкреслюється його значення для зниження напруження, розвитку емоційної сфери та формування позитивного ставлення до оздоровчих процедур [23].

Зарубіжні дослідження також підтверджують ефективність масажу як засобу психоемоційного відновлення. Зокрема, у роботах L. Nikolovska та співавторів доведено позитивний вплив масажних технік на зниження рівня тривожності та стресу [32].

Дотичні результати щодо зміцнення здоров'я в процесі фізичної активності та оздоровчих практик представлено у працях A. Rebryna та ін. [33], а також Z. Syrovatko та ін. [34].

Проте зазначимо, що впровадження елементів різних методик масажу в освітній процес потребує спеціальної підготовки кадрів та розуміння анатомо-фізіологічних особливостей дитини [18; 25].

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Використання інноваційних педагогічних технологій у поєднанні з традиційними методами фізичного виховання дозволяє створити цілісну систему оздоровлення, яка залучає не лише педагогів, а й родини вихованців [6; 8; 21]. Психологічний супровід дітей, зокрема тих, що мають особливі освітні потреби, стає більш дієвим при інтеграції тактильних засобів корекції [22; 27].

Таким чином, проведений аналіз засвідчує наявність значної теоретико-методичної бази щодо здоров'язбереження дітей дошкільного віку та використання масажу як оздоровчого засобу. Водночас питання його цілеспрямованого застосування як інструменту психоемоційної корекції тривожних станів у дітей раннього і дошкільного віку в умовах воєнного стану залишається недостатньо розробленим, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та практичне визначення можливостей використання масажу як засобу психоемоційної корекції тривожних станів у дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Історія виникнення масажу сягає глибокої давнини, розвиваючись паралельно з еволюцією медичних знань людства. Перші згадки про лікувальні маніпуляції руками зустрічаються в джерелах Стародавнього Китаю та Індії (понад 3000 років до н.е.), де дотик вважався засобом гармонізації внутрішньої енергії. Гіппократ описував масаж як «мистецтво розтирання», наголошуючи на його здатності змінювати тонус тканин [3; 4].

У контексті педіатрії масаж пройшов шлях від виключно медичної процедури до інтегрованого компоненту здоров'язбережувальних технологій у закладах освіти [10; 30].

Сьогодні в Україні, в умовах військової агресії росії, масаж повертається до своєї першочергової функції – швидкої біологічної та психологічної стабілізації організму в кризових ситуаціях [7; 32].

Для цілісного розуміння обраної проблеми необхідно здійснити категоріальний аналіз термінів, які складають концептуальну основу нашої статті.

Під дефініцією «психоемоційна корекція» ми розуміємо систему заходів, спрямованих на виправлення особливостей психологічного розвитку, що заважають дитині адекватно адаптуватися до умов соціуму, зокрема під час війни [14; 28].

Тривожність у дітей дошкільного віку – стійкий стан внутрішнього неспокою та очікування небезпеки, що в умовах воєнного стану часто проявляється через соматичні реакції [16; 24].

Здоров'язбережувальні технології – сукупність форм, методів та засобів організації освітнього процесу, які не лише зберігають здоров'я, а й формують культуру безпечної життєдіяльності [12; 31].

Ігровий масаж – спрощена форма масажного впливу, що здійснюється в ігровому контексті, де рухи імітують певні дії або явища (дощик, рух комах тощо), що робить його доступним для педагогічного використання [23].

Розуміння специфіки використання цих технологій вимагає звернення до нормативно-правової бази, зокрема до Закону України «Про дошкільну освіту»,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

який визначає диференціацію підходів залежно від типу закладу. У спеціальних, комбінованих та санаторних ЗДО масаж виступає як обов'язкова лікувально-реабілітаційна процедура, що проводиться фахівцями з медичною освітою для корекції конкретних порушень розвитку. Натомість у класичному розумінні діяльності ЗДО загального розвитку масаж позбавлений терапевтичної агресивності та трансформується у засіб валеологічного виховання, загартовування та психофізіологічної регуляції.

У таких закладах він інтегрується в режимні моменти як інструмент створення комфортного «м'язового фону», сприяючи профілактиці порушень постави, розвитку дрібної моторики та формуванню емпатії через ігрову взаємодію.

Така розгалуженість підходів зумовлює перше питання, яке може виникнути у фахівців дошкільної освіти і батьків (опікунів): «Чи дозволений масаж для використання в ЗДО?». Відповідь на це питання є дискусійною, але чітко регламентованою. Класичний лікувальний масаж – це прерогатива фахівців із медичною відповідною кваліфікаційною освітою або фізичних терапевтів [26; 30].

Проте, вихователь ЗДО має право і може використовувати елементи ігрового масажу, точкового масажу (за методикою А. Уманської) та самомасажу як складові фізкультурно-оздоровчої роботи [2; 6; 11].

Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти [2; 16], педагог ЗДО є фасилітатором здоров'язбереження дітей раннього і дошкільного віку. Використання масажних пауз, пальчикового масажу чи «хвилинок релаксації» не потребує медичної ліцензії, якщо вони проводяться з метою профілактики та зняття емоційної напруги, а не лікування патологій [23; 25].

Саме в межах педагогічної компетенції масажні технології стають м'яким засобом підтримки, що дозволяє вихователю забезпечувати психоемоційну стабільність вихованців, не виходячи за межі професійних обов'язків.

Водночас ефективність такої підтримки безпосередньо залежить від рівня фахової майстерності працівника. Компетентнісна готовність педагога ЗДО до використання елементів масажних технологій формується не лише через самоосвіту, а й завдяки системній методичній підтримці та створенню належного науково-методичного середовища.

У межах нашого дослідження фундаментом для формування такої готовності та апробації інноваційних підходів стала діяльність навчально-наукової лабораторії, створеної у жовтні 2019 року на базі комунального дошкільного навчального закладу № 26 Чернігівської міської ради [13].

Ця структура була заснована з метою удосконалення освітнього процесу підготовки майбутніх вихователів дітей раннього та дошкільного віку, враховуючи сучасні тенденції розвитку освіти України та необхідність оперативного реагування на виклики сьогодення.

Функціонування лабораторії дозволяє забезпечити нерозривний зв'язок між академічними знаннями студентів та практичним досвідом вихователів-майстрів, перетворюючи теоретичні напрацювання на дієвий інструмент щоденної педагогічної роботи. Ефективність такої синергії гарантується фаховим управлінням структурою: керівництво лабораторією на паритетних

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

засадах здійснюють директор ДНЗ № 26 В. Олексієнко та керівник від ЗВО, доцент А. Кошель [13].

Саме такий тандем практичного менеджменту та наукового супроводу створює умови для оперативного впровадження інноваційних здоров'язбережувальних методик безпосередньо в освітній простір. Окрім суто методичних переваг, така співпраця сприяє формуванню позитивного іміджу обох закладів: дошкільна установа утверджується як сучасний інноваційний майданчик із високим рівнем довіри батьків, а університет демонструє практикоорієнтованість навчання та високу конкурентоспроможність своїх випускників на ринку освітніх послуг [17; 20].

Це створює цілісну екосистему, де науковий пошук і практична реалізація підсилюють одне одного, забезпечуючи якісно новий рівень підтримки дітей у кризових умовах.

Важливою складовою діяльності навчально-наукової лабораторії є активне залучення здобувачів спеціальності 012 Дошкільна освіта (А 2) факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв НУЧК імені Т.Г. Шевченка до розробки прикладних аспектів здоров'язбереження.

Під керівництвом викладачів кафедри майбутні фахівці здійснюють глибоку теоретичну та практичну розробку тем, що безпосередньо корелюють із напрямами психоемоційного відновлення дошкільників. Слід зазначити, що науковий доробок лабораторії є надзвичайно об'ємним, і нижче наведено лише окремі приклади кваліфікаційних робіт, які репрезентують основні вектори нашої спільної діяльності.

Доказом високої результативності такої співпраці є низка захищених кваліфікаційних робіт, результати яких впроваджуються в освітній процес ДНЗ № 26 [13].

Зокрема, питання формування здоров'язбережувальної компетентності, уявлень про здоров'я, здоров'язбережувальне середовище та розвиток творчості дошкільників у руховій діяльності дітей досліджували: А. Лашко (2019), М. Хоблова (2021), Л. Заворотна (2023), А. Семенова (2025), К. Бобренко (2025) (науковий керівник: к.п.н., доцент А. Кошель), В. Каплун (2023), О. Семеняко (2023), А. Дорошенко (2024), Н. Васько (2024) (науковий керівник: к.п.н., доцент В. Кошель).

Проблеми методичного супроводу і організації рухової активності, розвиток мовлення дошкільників у процесі фізичного виховання, формування педагогічної майстерності вихователів та формування іміджу сучасного ЗДО висвітлено у працях К. Лічман (2021), В. Адаменко (2021), К. Сілко (2021), Т. Журавель (2023), А. Кислої (2025), (науковий керівник: к.п.н., доцент В. Кошель), В. Мікрюкової (2021) (науковий керівник: к.п.н., доцент А. Кошель), С. Іващенко (2020), (науковий керівник: к.п.н., доцент В. Кошель) та О. Тітенко (2023), (науковий керівник: викладач В. Олексієнко).

Окремий вектор досліджень, спрямований на емоційно-ціннісну сферу та елементи психокорекції, представлений у роботах Н. Наливайко (2021), І. Дідовець (2025), (науковий керівник: к.п.н., доцент А. Кошель) та О. Сидоренко (2023), (науковий керівник: к.п.н., доцент В. Кошель).

Крім цього здобувачі першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти спеціальності «Дошкільна освіта» активно

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

долучаються до написання наукових статей та є призерами Всеукраїнського конкурсу наукових робіт для студентської молоді «Здорова дитина – здорова нація» (м. Глухів), Л. Заворотна (2023) та ін.

Синергія наукового керівництва та практичної бази лабораторії дозволяє студентам демонструвати високі результати на всеукраїнському рівні, що забезпечує формування нової генерації вихователів, здатних професійно реалізовувати завдання здоров'язбереження та психоемоційної підтримки дітей у складних умовах сьогодення [11; 13; 15; 34].

Проте зазначимо, що для ефективного впровадження елементів масажу в режимі дня ЗДО у педагога ЗДО має бути сформована компетентнісна готовність яка включає оволодіння наступними знаннями та вміннями:

- анатомо-фізіологічні основи – знання зон «забороненого» впливу (лімфовузли, область нирок, хребетний стовп безпосередньо) [3; 18];

- гігієнічні вимоги: чисті, теплі руки, відсутність довгих нігтів та прикрас, що можуть травмувати дитину [4; 30];

- психологічна етика – дотримання правила «добровільності». В умовах війни дитина може мати травму від фізичного контакту, тому масаж починається лише за умови повної довіри та позитивного емоційного фону [7; 17];

- методична послідовність: перехід від погладжування до легкого розтирання, завершуючи знову розслаблюючими рухами [23; 26].

Основним принципом використання масажу вихователем є його ігрова трансформація. Згідно з методичними рекомендаціями Л. Кириленко, ігровий масаж – це не просто механічний вплив, а вид діяльності, що поєднує фізичний розвиток із театралізацією та музичним супроводом [23].

Це дозволяє дитині розслабитися не лише фізично, а й ментально, що є критично важливим для подолання тривожних станів у період воєнного стану [7; 15].

Стисло розглянемо алгоритм дій педагога при впровадженні елементів масажних технологій.

На підготовчому етапі вихователь створює атмосферу довіри. У контексті роботи в укритті це може бути розповідь про «чарівні долоньки», які вміють захищати та заспокоювати [24; 29].

Далі має здійснюватись вибір техніки. Для дітей із підвищеною тривожністю рекомендується починати з самомасажу, оскільки він дає дитині відчуття контролю над власним тілом [5; 10].

Наступний етап це власне безпосереднє виконання вправ. Рухи мають бути м'якими, без сильного натискання. Основні прийоми: погладжування, розтирання, легке постукування (пальцевий душ) та вібрація [3; 4; 30].

Саме цей акумульований науковий і практичний досвід став основою для створення авторської моделі здоров'язбереження, що наразі реалізується в Чернігівському ДНЗ № 26.

У кризових ситуаціях, зокрема під час тривалого перебування в укритті, масажні технології стають ключовим інструментом негайної психологічної стабілізації. В закладі облаштовано «Сенсорні острівці», де діти мають доступ до тактильних матеріалів (кінетичний пісок, морські камінці, фактурні м'ячики). Вихователі використовують методику ігрового самомасажу та взаємомасажу в

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

парах («Дощик», «Рейки-рейки»), що дозволяє дітям відволіктися від зовнішніх загроз (звуків сирен чи вибухів), синхронізувати дихання та серцевий ритм, а також відновити відчуття базової безпеки через дружній дотик [7; 15; 29].

Адаптація освітнього процесу до літнього оздоровчого періоду.

Хоча до початку літа залишається понад місяць, у межах співпраці з кафедрою дошкільної та початкової освіти НУЧК імені Т.Г. Шевченка вже сьогодні розроблено стратегію оздоровлення [13].

У цей період робота закладу адаптується до потреб дітей, перетворюючись на гнучку систему психофізичного розвантаження на свіжому повітрі

Основним акцентом літньої кампанії стає природна сенсорна інтеграція:

- «Босонога терапія»: використання «стежок здоров'я» з природних матеріалів (пісок, галька, шишки, каштани) для рефлексотерапевтичного масажу стоп [11; 19].

- Масажний супровід загартовування: під час водних процедур педагоги застосовують розтирання махровими рукавичками, що стимулює кровообіг та знімає залишкову тривожність [10; 12].

- «Масаж у затінку»: проведення сеансів ігрової взаємокорекції («Літній вітерець», «Комашки на спинці») під час прогулянок, що сприяє соціалізації та емоційному зближенню дітей [21; 23].

Навіть у літній період діяльність закладу постійно адаптується до безпекових вимог. В укритті продовжує функціонувати морська тематика через тактильні вправи з камінцями та мушлями, а перед денним сном вихователі проводять релаксаційні етюди з елементами погладжування для подолання порушень сну, викликаних стресом [1; 24].

Наведемо деякі приклади для безпосереднього використання.

1. Ігровий самомасаж «Зігріємо пташку» (для стабілізації емоційного стану).

Ця вправа ідеально підходить для використання під час повітряних тривог, коли дитина відчуває м'язову скутість через страх.

Її метою є зняття напруги в кистях рук, що безпосередньо пов'язано з центрами мовлення та спокою в мозку [18; 28].

Ця вправа може виглядати наступним чином. Дитина уявляє, що в її долоньках – маленька налякана пташка. Потрібно обережно «зігріти» її диханням, а потім м'яко розтерти долоню об долоню, імітуючи рухи крил. Це активізує кровообіг і допомагає «заземлитися» [12; 19].

2. Взаємомасаж у парах «Подорож дощику» (за методикою Л. Кириленко)

Взаємомасаж сприяє відновленню соціальних зв'язків та зниженню відчуття ізольованості, яке часто виникає в умовах стресу [8; 21].

Хід гри: Діти стають «паровозиком» і роблять масаж спини тому, хто стоїть попереду.

«Накрапає дощик» – легке постукування кінчиками пальців (розслаблення нервової системи).

«Тече струмочок» — хвилеподібні рухи долонями вздовж хребта (гармонізація дихання).

«Виглянуло сонечко» — кругові розтирання долонями (створення відчуття тепла та безпеки) [23].

Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

3. В умовах ДНЗ № 26 та інших закладів Чернігова ефективним методом може бути використання підручних матеріалів для стимуляції рефлексогенних зон (М'ячики Су-Джок, природні матеріали) [17; 20].

М'ячики Су-Джок: прокочування колючого м'ячика між долонями супроводжується віршами про їжачка. Це допомагає переключити увагу з тривожних думок на тактильні відчуття [22; 26; 27].

Природні матеріали (каштани, горіхи, камінці): перекочування цих предметів стопами (профілактика плоскостопості та стимуляція активних точок) під час «хвилинок здоров'я» в режимі дня [11; 31].

Окремої уваги в межах нашої моделі потребує організація роботи з категорією вихованців з особливими освітніми потребами (ООП).

Для цієї категорії вихованців масаж є не просто елементом гри, а необхідною частиною сенсорної інтеграції [22].

В умовах воєнного стану діти з ООП найбільш вразливі до шуму вибухів чи сирен. Педагогам варто використовувати методики Л. Вакуленко, акцентуючи на лікувально-реабілітаційному впливі, що допомагає зняти спазми та покращити загальний стан дитини [4; 26; 30].

Рекомендації для педагогів щодо інтеграції елементів масажу в укритті:

Враховуючи досвід впровадження здоров'язбережувальних технологій у кризових умовах [7; 13; 15], вихователям рекомендується:

- використовувати масажне обладнання «з собою»: сенсорні мішечки, наповнені крупою або сіллю;

- проводити пальчиковий масаж безпосередньо під час очікування відбою тривоги, що дозволяє утримувати увагу дітей на позитивній діяльності [6; 27];

- акцентувати увагу на диханні: кожен масажний рух має супроводжуватися спокійним вдихом і видихом для подолання панічних проявів [32; 34].

Таким чином, практична реалізація здоров'язбережувальної моделі в ДНЗ № 26 демонструє, як наукові напрацювання педагогів-практиків ЗДО, викладачів та здобувачів перетворюються у щоденні дієві інструменти підтримки ментального та фізичного здоров'я дошкільників [13; 15; 28; 34].

Висновки та пропозиції. Підсумовуючи, зазначимо, що під час війни впровадження здоров'язбережувальних технологій є надважливою умовою роботи ЗДО. Приклад Чернігівського ДНЗ № 26 підтверджує, що спільна робота університету та ЗДО допомагає створювати ефективні методики для швидкого заспокоєння дітей та покращення їхнього емоційного стану [1; 13; 27].

У межах дослідження розглянуто використання ігрового масажу як безпечного та регламентованого інструменту за умови належної компетентності педагога, знання анатомічних основ та дотримання етики добровільності [3; 7]. Практична реалізація моделі через «Сенсорні острівці», «Босоногу терапію» та тактильні вправи забезпечує зняття м'язової напруги й відновлення відчуття безпеки у вихованців, що підтверджено зниженням рівня їхньої тривожності [23; 29; 34].

Перспективи досліджень вбачаємо у розробці спеціалізованих програм для дітей з ООП та методичних порад для батьків щодо сімейного самомасажу. Таким чином, наукові напрацювання лабораторії НУЧК та досвід ДНЗ № 26

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

стають дієвим інструментом підтримки ментального і фізичного здоров'я дошкільників у кризових умовах [11; 14; 15; 34].

Список використаних джерел:

[1] АНДРУЩЕНКО, Н. (2024). ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: АНАЛІЗ ОСВІТНЬО-РОЗВИВАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ. ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ ПРОСТІР Учредители: Национальный педагогический университет им. МП Драгоманова, 2(7), 9-19.

[2] Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. (2021). Вилучено з https://www.pedrada.com.ua/article/2895-bkdo-2020-prokt-novogo-standartu-d.

[3] Вакуленко, Л. О. (2005). Атлас масажиста.

[4] Вакуленко, Л. О. (2005). Лікувальний масаж.

[5] Гнізділова, О. А., & Бурсова, С. С. (2017). Використання здоров'язбережувальних технологій у період адаптації дітей до дошкільного навчального закладу.

[6] Горман, О. М., Овсієнко, О. С., & Кошель, В. М. (2019). ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ. MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS, 65.

[7] До проблеми забезпечення безпеки та оптимізації рухової активності дошкільників в умовах укриття закладу дошкільної освіти / В. Кошель, А. Брей, Г. Золотар, Н. Черниченко. Collection of Scientific Papers «ΛΌГОΣ». 2025. С. 165–171. DOI: https://doi.org/10.46074/logos-41.10.2025.029

[8] До проблеми взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї з фізичного виховання дітей дошкільного віку / А. Кошель, В. Кошель, К. Лічман, В. Чеботар. Грааль науки. 2021. № 9. С. 421–427. DOI: https://doi.org/10.46074/grail-of-science.22.10.2021.56

[9] Козлова, В., Кошель, В., Пась, К., & Скивка, А. (2021). До проблеми фізичного виховання та валеологічної освіти дошкільників як системоутворюючих компонентів формування здоров'я. Збірник наукових праць SCIENTIA. Вилучено з https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/article/view/8261.

[10] Кошель, А. П. (2016). Використання здоров'язбережувальних технологій у дошкільному закладі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, (135), 41-45.

[11] Кошель, А. П. (2016). Роль здоров'язберігаючих технологій у розвитку конкурентоспроможності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Вилучено з erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/3649

[12] Кошель, А. П. (2017). Здоров'язбережувальні технології в закладах дошкільної освіти. Вилучено з erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/3660.

[13] Кошель, А., & Кошель, В. (2025). НАВЧАЛЬНО-НАУКОВА ЛАБОРАТОРІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 012 ДОШКІЛЬНА ОСВІТА. NewInception, (3-4 (17-18), 29–43. https://doi.org/10.58407/NI.24.3-4.3

[14] Кошель, А., & Кошель, В. (2020). Наступність в роботі закладу дошкільної освіти та початкової школи в умовах інтеграції інклюзії. InterConf, (14). Вилучено з https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/2025.

[15] Кошель, А., Кошель, В., Дьогтяренко, В., & Карпухіна, Л. (2025). ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ: ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ. *Матеріали конференцій МЦНД*, (28.11.2025; Полтава, Україна), 632–639. https://doi.org/10.62731/mcnd-28.11.2025.013

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[16] Кошель, А., Кошель, В., & Сілка, К. (2021). Деякі аспекти зміцнення здоров'я дітей згідно оновленого Базового компоненту дошкільної освіти України. Збірник наукових праць ΛΌГОΣ. https://doi.org/10.36074/logos-19.03, v3.
[17] Кошель, А., Олексієнко, В., & Дьякова, Н. (2020). Деякі аспекти створення позитивного іміджу ЗДО на сучасному етапі реформування дошкільної освіти. InterConf, (34). Вилучено з https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/5525.
[18] Кошель, В. М. (2020). Валеологія та основи медичних знань.
[19] Кошель , В., & Дорошенко , А. (2024). ДО ПРОБЛЕМИ ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЇ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, (May 17, 2024; Sydney, Australia), 139–143. Retrieved from https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1835
[20] Кошель, В., & Іващенко, С. (2020). До проблеми створення іміджу закладу дошкільної освіти. InterConf, (33). Вилучено з https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/5311.
[21] Кошель, В., Козлова, В., Пась, К., Скивка, А., & Ушкалов, Л. (2021). Фізичне виховання дітей дошкільного віку в умовах взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї. Збірник наукових праць SCIENTIA. Вилучено з https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/article/view/13606.
[22] Кошель, В. М., & Пономаренко, М. В. (2020). Деякі аспекти організації навчання дітей з особливими потребами в умовах закладів дошкільної освіти. Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук: матер. міжнар. наук.-практ. конф.. Вилучено з https://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/3172
[23] Кириленко, Л. Г., & Голуб, Л. О. (Уклад.). (2013). *Ігровий масаж як засіб оздоровлення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у різних формах роботи з фізичного виховання в режимі дня: Методичні рекомендації*. ПНПУ імені В. Г. Короленка. http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/404-8/1/Kirilenko.pdf
[24] Наумчик, Я. В. (2023). Психолого-педагогічне керівництво індивідуальним розвитком особистості дитини в умовах воєнного вторгнення (засобами казкотерапії) [Кваліфікаційна магістерська робота, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка]. http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/9979
[25] Савчук, С., Захожа, Н., Малімон, О., & Богдан , М. (2026). МЕТОДОЛОГІЯ ВИКЛАДАННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ «ОСНОВИ МАСАЖУ» НА ФАКУЛЬТЕТІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ, СПОРТУ ТА ЗДОРОВ'Я. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*, (2(201), 174-177. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2026.02(201).31
[26] Слатвінська, А. А. (Уклад.). (2020). Лікувальна фізкультура та масаж в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами: Навчально-методичний посібник. Візаві.
[27] Тітаренко, С. А. (2025). МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ СУПРОВОДІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ДОШКІЛЬНОЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ. Електронне наукове фахове видання "ВІДКРИТЕ ОСВІТНЄ Е-СЕРЕДОВИЩЕ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ", (19), 191–204. https://doi.org/10.28925/2414-0325.2025.1913
[28] Тітаренко, С., & Цись, Н. (2026). СУТНІСТЬ ЗДОРОВ'Я ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ЗБЕРЕЖЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, (1), 95–103. https://doi.org/10.31499/2307-4906.1.2026.356350

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[29] Юрченко, Н. В., Горман, О. М., Овсієнко, О. С., & Кошель, В. М. (2019). До проблеми використання інноваційних педагогічних технологій в освітньому процесі закладів дошкільної освіти. *Modern scientific challenges and trends*, 65.
[30] Vakulenko, Liudmyla & Vakulenko, Dmytro. (2019). ЛІКУВАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ МАСАЖ У ПЕДІАТРІЇ.
[31] Koshel, A., Koshel, V., & Kutenova, N. (2025). Health-saving technologies as a means of strengthening children's health in the educational process of preschool institutions. Collection of Scientific Papers «SCIENTIA», (June 6, 2025; Montreal, Canada), 210–218. Вилучено з https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/2835.
[32] Nikolovska, L., Andonova, T., Kraydjikova, L., & Peeva, P. (2012). Massage methods for psychoemotional recovery in female athletes.
[33] Rebryna, A., Kytrar, V., Koshel, A., Petrovych, O., Bondar, T., Bosniuk, P., Stasiuk, R., Serhiienko, V., Tkachenko, I., Kisiliuk, O., & Khlibovych, I. (2022). Dynamics of cadets' physical fitness in the process of arm wrestling. International Journal of Human Movement and Sports Sciences, 10(3), 361–370. https://doi.org/10.13189/saj.2022.100301.
[34] Syrovatko ZV, Yefremenko VM, Anikeienko LV, Bilokon VP, Korol SM, Riabchenko VG, Koshel VM. Strengthening students' health in the process of sports and health tourism engagement. Wiadomosci lekarskie. 2021;74(6):1478-1484. doi: 10.36740/WLek202106135.

MASSAGE AS A TOOL FOR PSYCHO-EMOTIONAL CORRECTION OF ANXIETY STATES IN PRESCHOOL CHILDREN UNDER MARTIAL LAW

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:
Anna Koshel
PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Preschool and Primary Education
T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium", Ukraine
Vitalii Koshel
PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Preschool and Primary Education
T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium", Ukraine
Nadiia Pushkar
Chief Specialist of the Education Development Department
Education Department of the Chernihiv City Council, Ukraine
Viktoriia Oleksiienko
Director, Educator-Methodologist
Chernihiv Preschool Educational Institution No. 26, Ukraine
Nataliia Kopyl
Educator-Methodologist
Chernihiv Preschool Educational Institution No. 26, Ukraine
Tetiana Bilomyttseva
Educator-Methodologist
Chernihiv Preschool Educational Institution No. 26, Ukraine
Yelyzaveta Karpenko
Higher Education Student, Faculty of Preschool, Primary Education and Arts
T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium", Ukraine

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Maryna Andrianyk
Higher Education Student, Faculty of Preschool, Primary Education and Arts
T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium", Ukraine

Summary. *The article theoretically substantiates and practically determines the possibilities of using massage as an effective means of psycho-emotional correction of anxiety states in preschool children under martial law. The relevance of the study is driven by the need to find accessible health-saving technologies to reduce stress and psycho-emotional tension among pupils in preschool education institutions. The study highlights the role of the educational-scientific laboratory, established at Preschool Institution No. 26 in Chernihiv in cooperation with T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium", as an innovative center for testing health-improving methodologies. The results of collaborative scientific and practical activities involving university lecturers, practitioners, and students in the context of health-saving are analyzed.*

Special attention is paid to game-based massage, self-massage, and tactile exercises (techniques such as "Warm the Bird," "Rain's Journey," etc.) as tools for the immediate stabilization of a child's condition while staying in shelters. The author's approach to organizing health-saving activities using massage elements in the preschool educational process is described. It is proved that the systematic implementation of game-based massage forms contributes to the restoration of a sense of basic safety, synchronization of psychophysiological processes, and prevention of emotional disorders in children, particularly those with special educational needs. The requirements for the professional competence of teachers regarding the ethical and safe application of massage technology elements in the preschool educational process are defined.

Keywords: *preschool education, psycho-emotional correction, anxiety, game massage, health-saving technologies, martial law, educational-scientific laboratory.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.102

РОЗВИТОК МЕДІАКУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ МІЖПРЕДМЕТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Васько Ольга Олександрівна
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної і початкової освіти
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, Україна

Білєр Оксана Славіківна
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної і початкової освіти
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, Україна

Павлущенко Наталія Миколаївна
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної і початкової освіти
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, Україна

Анотація. *Досліджено проблему розвитку медіакультури майбутніх учителів початкових класів в умовах вищої педагогічної освіти України. Обґрунтовано, що фрагментарний підхід до медіаосвіти не забезпечує системності та неперервності необхідних компетентностей. Запропоновано стратегію міжпредметної інтеграції, за якої медіаосвітні завдання органічно вбудовуються у зміст фахових дисциплін, перетворюючись на наскрізний вимір підготовки. Уточнено зміст понять «медіакультура вчителя початкових класів», «медіаосвіта» та «міжпредметна інтеграція». Розроблено інтегративну модель, що включає п'ять компонентів медіакультури (когнітивний, критично-аналітичний, творчо-продуктивний, аксіологічний та педагогічно-проєктувальний), п'ять принципів інтеграції (систематичності, контекстуальності, наскрізності, рефлексивності, діяльнісності) та три рівні (базовий, аналітичний, творчо-педагогічний). Практичне втілення продемонстровано на прикладі п'яти освітніх компонентів підготовки за спеціальністю А3 Початкова освіта в СумДПУ імені А. С. Макаренка: «Вступ до спеціальності», «Дитяча література», «Сучасні ІТ навчання в початковій школі», «Методика навчання математики» та «Методика навчання інформатики». Для кожного визначено рівень інтеграції та наведено приклади завдань. Установлено, що системна міжпредметна інтеграція забезпечує наскрізність розвитку медіакультури, поглиблює засвоєння фахових компетентностей і формує готовність учителя до медіаосвітньої діяльності у початковій школі.*

Ключові слова: *медіакультура; медіаосвіта; міжпредметна інтеграція; майбутні вчителі початкових класів; медіаграмотність; інтегративна модель; фахова підготовка.*

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Постановка проблеми. Стрімка цифрова трансформація суспільства, розвиток штучного інтелекту та активна гібридна війна, у якій Україна перебуває з 2014 р. та у повномасштабному вимірі – з лютого 2022 р., докорінно змінили медіасередовище, в якому живуть і навчаються діти молодшого шкільного віку. Дезінформація, фейкові новини, маніпулятивний контент у соціальних мережах, пропагандистські наративи стали реальними загрозами формуванню здорового інформаційного світогляду особистості. У цих умовах спроможність критично сприймати медіаповідомлення, верифікувати інформацію та відповідально орієнтуватися у цифровому просторі набуває статусу базової соціальної компетентності.

Саме вчитель початкових класів є першим педагогом, який закладає основи інформаційної культури дитини, формує її первинне ставлення до джерел інформації, навчає розрізняти достовірну та недостовірну інформацію. Відтак медіаосвітня функція вчителя початкової школи є не допоміжною, а системоутворювальною. Проте ефективне виконання цієї функції потребує від педагога сформованої власної медіакультури.

Аналіз практики вищої педагогічної освіти України засвідчує внутрішню суперечність: з одного боку, освітньо-професійні програми підготовки майбутніх учителів фіксують у програмних результатах навчання вимоги щодо критичного оцінювання інформаційних джерел та використання ІКТ (що прямо пов'язано з медіакомпетентністю), з іншого – реалізація цих вимог залишається переважно фрагментарною. Медіаосвіта або існує у вигляді вибіркового курсу, що за своєю природою не може забезпечити системного охоплення всіх студентів, обмежується окремими позааудиторними заходами (тематичні тренінги, медіаосвітні тижні, проєктні активності) без органічної вписаності у зміст основних фахових дисциплін.

Альтернативою цьому підходу є стратегія міжпредметної інтеграції, за якої медіаосвітні завдання не замінюють предметний зміст, а органічно вплітаються в нього, перетворюючись на наскрізний вимір фахової підготовки. Такий підхід дозволяє розвивати медіакультуру студентів систематично, упродовж чотирьох років навчання, без додаткового навчального навантаження та без конкуренції з основними освітніми цілями дисциплін. Попри теоретичну привабливість цієї стратегії, цілісна модель її реалізації для спеціальності А3 Початкова освіта у вітчизняній педагогічній науці залишається нерозробленою, що й визначає актуальність та новизну пропонованого дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій. Концептуальні засади медіаосвіти в Україні закладені у нормативних документах. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція, 2016) визначає медіаосвіту як «частину освітнього процесу, спрямовану на формування в суспільстві медіакультури», а медіакультуру – як найвищий рівень розвитку медіакомпетентності особистості, що включає медіаграмотність, мультиграмотність і відповідальне медіаспоживання [2]. Державний стандарт початкової освіти (2018) закріплює вимоги щодо здатності вчителя критично оцінювати інформаційні джерела та використовувати ІКТ, що формує нормативне підґрунтя для медіаосвітньої підготовки педагогів [1].

Питання медіакультури педагога розробляли дослідники Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Зокрема,

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

О. Семеног та М. Ячменик у навчальному посібнику «Медіакультура вчителя-словесника» обґрунтували структуру медіакультури педагога-філолога та досвід її розвитку через інтеграцію медіакомпонента у зміст профільних дисциплін [5]. Досвід команди кафедри української мови і літератури СумДПУ у рамках проєкту IREX «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність» засвідчує продуктивність поетапного включення медіаосвітнього компонента в робочі програми навчальних дисциплін – від організаційно-мотиваційного до адаптивно-самоосвітнього рівнів.

Медіаграмотність майбутніх учителів початкової школи як окремий об'єкт дослідження розглядала Л. Чемоніна , яка наголошує, що лише практикоорієнтована педагогіка медіаосвіти – зокрема кейс-метод, рольові ігри та медіасимуляції – забезпечує стійке формування медіаграмотності як фахової компетентності майбутнього педагога [6]. Дисертаційне дослідження М. Попова пропонує організаційно-педагогічну модель підготовки майбутніх вчителів до формування медіаграмотності у дітей молодшого шкільного віку та педагогічні умови її реалізації [3]. Обидва дослідники, однак, зосереджуються або на окремих методах, або на вибіркових курсах, не пропонуючи системної моделі міжпредметної інтеграції.

В зарубіжному науковому дискурсі проблема набула системного висвітлення. ЮНЕСКО в оновленому посібнику «Media and Information Literacy Curriculum for Teachers» (2021) акцентує увагу на потребі формування медіа- та інформаційної грамотності педагогів не як ізольованої дисципліни, а як наскрізної компетентності, що проявляється у всіх видах їхньої діяльності [11]. К. Корона та співавтори на основі якісного дослідження в американських школах показали: ефективна інтеграція медіаграмотності в зміст різних навчальних предметів потребує насамперед відповідних знань, стратегій і педагогічних переконань самих учителів – тих, що формуються ще у процесі університетської підготовки [8].

Системний огляд 131 дослідження, здійснений Х. Рохас-Естрада та ін., дозволив виявити три ключові виміри інтеграції медіа- та інформаційної грамотності в навчальні програми: формулювання освітніх цілей, реалізація та оцінювання результатів. Дослідники доводять, що ефективна інтеграція неможлива без активної позиції педагогів, підтримки цивільного суспільства та академічної спільноти [9]. Стосовно міжпредметної компетентності вчителів, Т. Свіст та ін. за результатами конфігуративного огляду встановили: міждисциплінарна експертиза педагога не формується стихійно – вона потребує цілеспрямованого розвитку через структуровані програми як у системі передвищої, так і у системі підвищення кваліфікації [10]. Вектори розвитку вищої педагогічної освіти України, визначені у наукових розробках, зокрема діджиталізація та інформатизація освіти, підтверджують стратегічну необхідність системного включення медіаосвіти в підготовку педагогів [7].

Узагальнення наукових джерел дозволяє констатувати: незважаючи на зростання кількості досліджень з медіаосвіти педагогів, цілісна модель міжпредметної інтеграції медіакультури в систему фахових дисциплін підготовки майбутніх учителів початкових класів у вітчизняній педагогічній

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

науці залишається нерозробленою. Поза увагою дослідників залишається і питання конкретного методичного наповнення такої інтеграції з урахуванням реальних робочих програм навчальних дисциплін.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та практична демонстрація інтегративної моделі розвитку медіакультури майбутніх учителів початкових класів засобами міжпредметної інтеграції в систему обов'язкових фахових дисциплін педагогічного університету.

Виклад основного матеріалу. Медіакультура майбутнього вчителя початкових класів – це інтегративна характеристика особистості педагога, що визначає рівень розвитку його знань, умінь, цінностей і досвіду взаємодії з медіасередовищем та є необхідною умовою для ефективного розвитку медіаграмотності молодших школярів. Порівняно з поняттям «медіакультура вчителя-словесника» [5], медіакультура вчителя початкових класів має свою специфіку: вона визначається характером роботи з дітьми 6–11 років, яким притаманні яскравіша образність сприйняття, менша критична дистанція від медіаконтенту та вища навіюваність, – а тому включає особливий педагогічно-проєктувальний компонент: здатність трансформувати власний медіаосвітній досвід у зрозумілі для молодшого школяра завдання й діяльності.

Медіаосвіта є «частиною освітнього процесу, спрямованою на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні, так і новітні медіа» [2]. Результатами медіаосвіти є медіакомпетентність, мультиграмотність та медіакультура як найвищий рівень медіаосвіченості.

Міжпредметна інтеграція в контексті вищої педагогічної освіти розуміється нами як дидактична стратегія, за якої медіаосвітні цілі, зміст і завдання органічно вбудовуються у предметну тканину навчальних дисциплін, не підміняючи їхнього власного змісту, а доповнюючи та збагачуючи його. На відміну від декларативного включення «медіатем» до програм, ця стратегія передбачає функціональну інтеграцію: студент отримує медіаосвітній досвід у контексті реального предметного матеріалу, а отже, результати навчання є взаємозбагачувальними для обох сторін.

На основі теоретичного аналізу та з урахуванням специфіки підготовки фахівців спеціальності А3 Початкова освіта нами розроблено інтегративну модель розвитку медіакультури майбутніх учителів початкових класів. Вона є чотирикомпонентною і охоплює цільовий, концептуально-теоретичний, змістово-процесуальний та результативний компоненти, логіка яких підпорядкована принципу «від мети – через концепцію та зміст – до результату.

П'ять компонентів медіакультури виокремлено на основі аналізу програмних результатів навчання фахових дисциплін та вимог Державного стандарту початкової освіти [1]. Перший – *когнітивний компонент* – охоплює систему знань про медіасередовище, типи медіатекстів, особливості їх виробництва та розповсюдження. Він є базовим, оскільки без знання «як влаштовано медіа» неможлива критична рефлексія. Другий – *критично-аналітичний компонент* – включає вміння аналізувати, порівнювати та оцінювати медіаконтент: виявляти маніпулятивні прийоми, верифікувати

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

інформацію, визначати авторські позиції та потенційні упередження. Третій – *творчо-продуктивний компонент* – стосується здатності створювати власні медіаповідомлення: від дидактичних відеоматеріалів до навчальних інфографік та мультимедійних презентацій. Четвертий – *аксіологічний компонент* – пов'язаний із медіаетикою та ціннісним ставленням до інформації: розумінням авторського права, академічної доброчесності у цифровому середовищі, відповідальністю за поширення контенту. П'ятий – *педагогічно-проєктувальний компонент* – є специфічним для майбутнього вчителя і передбачає здатність трансформувати набутий медіаосвітній досвід у педагогічний інструментарій: проєктувати медіаосвітні завдання, добирати медіаматеріали відповідно до вікових особливостей молодших школярів.

Відповідно до таксономічної логіки Б. Блума – від знання через застосування до творчості – виділено три рівні інтеграції медіаосвітніх завдань у зміст фахових дисциплін. *Перший рівень (базовий/ознайомчо-когнітивний)* – студенти набувають знання про медіасередовище в контексті конкретної дисципліни, усвідомлюють зв'язок між її предметом і медіапростором. Функція цього рівня – мотиваційна та орієнтувальна. *Другий рівень (аналітичний/критично-рефлексивний)* – студенти аналізують, порівнюють і критично оцінюють медіаконтент, пов'язаний з темою дисципліни; виявляють маніпуляції, упередження, неточності. Функція – розвивальна й аналітична. *Третій рівень (творчо-педагогічний)* – студенти самостійно створюють медіапродукти та проєктують медіаосвітні завдання для молодших школярів, трансформуючи набутий досвід у педагогічний інструмент. Функція – творча й трансформаційна.

Описані рівні інтеграції реалізуються не стихійно, а на основі системи принципів, що визначають внутрішню логіку міжпредметного підходу до розвитку медіакультури. *Принцип систематичності* передбачає регулярну присутність медіаосвітніх завдань упродовж усього навчального курсу, а не епізодичне включення. *Принцип контекстуальності* вимагає прив'язки медіаосвітнього матеріалу до реального, актуального медіасередовища – конкретних новин, публікацій, відеороликів, а не абстрактних прикладів. *Принцип наскрізності* означає єдність медіаосвітніх цілей різних дисциплін, їхню координацію на рівні кафедри. *Принцип рефлексивності* спонукає студентів до усвідомлення власних медіаспоживацьких патернів, а не лише до аналізу «чужого» контенту. *Принцип діяльнісності* – що узгоджується з концепцією діяльнісного підходу в початковій школі [10] – наголошує на практичній, активній природі медіаосвіти: медіакультура формується у процесі реальної роботи з медіаконтентом, а не в ході пасивного засвоєння теоретичних відомостей.

Таким чином, усі описані елементи утворюють цілісну структуру, представлену на рис. 1: мета визначає компоненти медіакультури, методологічні підходи і принципи задають спосіб організації інтеграції, три рівні конкретизують її реалізацію через систему фахових дисциплін, а результативний блок забезпечує зворотний зв'язок для коригування процесу.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

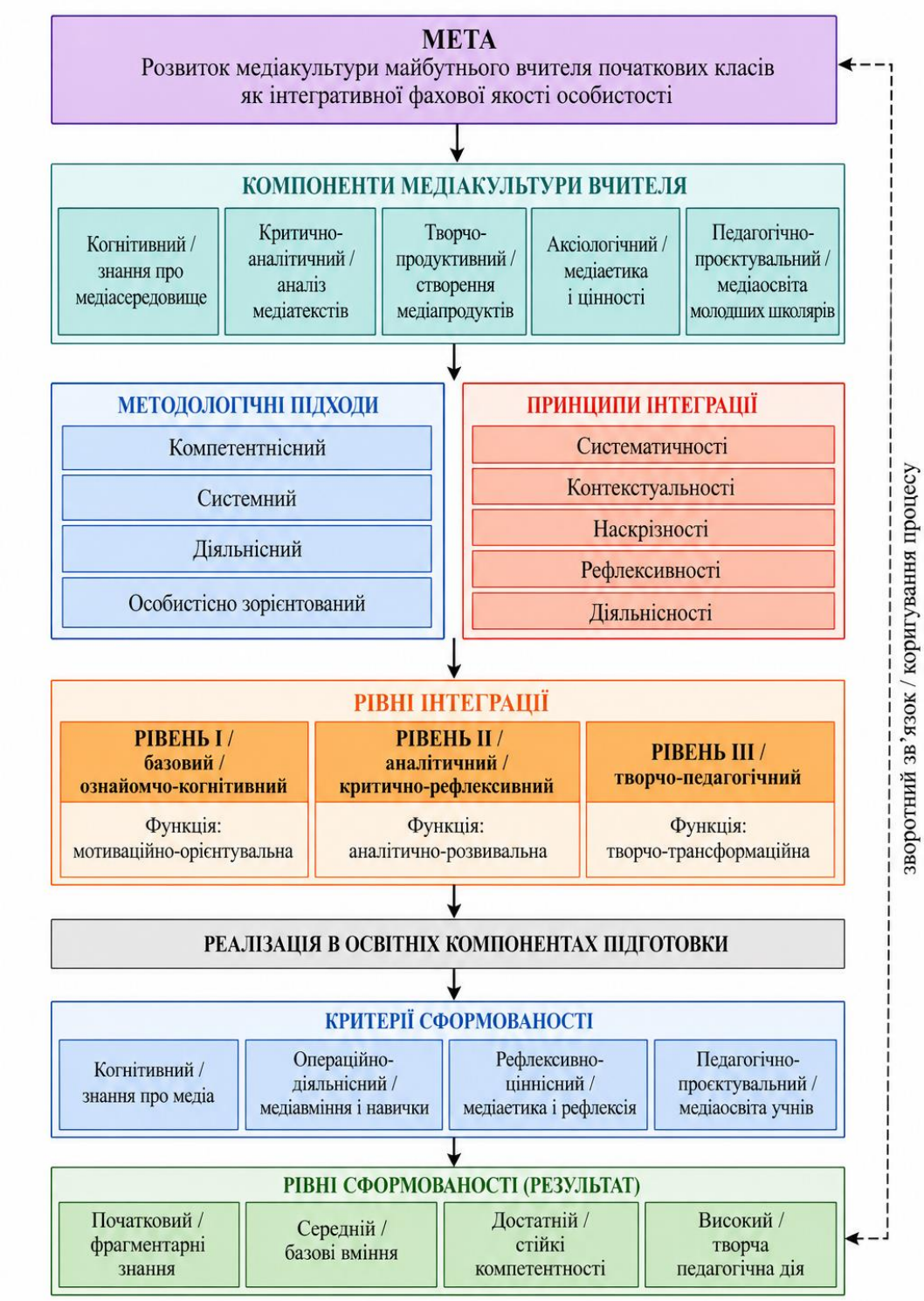

Рис. 1. Інтегративна модель розвитку медіакультури майбутніх учителів початкових класів засобами міжпредметної інтеграції

Описана модель не є абстрактною конструкцією – вона має конкретне методичне втілення у змісті обов'язкових навчальних дисциплін. Проілюструємо це на прикладі п'яти освітніх компонентів підготовки за спеціальністю А3 Початкова освіта в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, відібраних за критерієм наявності явних або прихованих точок дотику з медіаосвітніми завданнями. Водночас наголосимо:

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

запропонована модель є відкритою – медіаосвітній вимір може бути інтегрований і в інші освітні компоненти підготовки залежно від конкретних умов і навчального плану закладу вищої освіти. Для кожного компонента наведено лише окремі приклади завдань із медіаосвітнім спрямуванням, що ілюструють можливості інтеграції, а не вичерпують її. Простежимо логіку реалізації моделі в кожному з обраних освітніх компонентів – від першого курсу до завершального.

Освітній компонент «*Вступ до спеціальності*» (1 курс, 1 семестр) має ознайомчий характер і спрямований на адаптацію першокурсника до умов закладу вищої освіти, що робить його природним стартовим майданчиком для формування базового рівня медіакультури. Програмний результат навчання СК 2 – здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, використовувати відкриті ресурси, ІКТ та цифрові технології, та оперувати ними в професійній діяльності – прямо кореспондує з когнітивним та аксіологічним компонентами медіакультури [4].

Тема «Самостійна робота студентів у системі підготовки до педагогічної діяльності. Методика пошуку інформаційних джерел та робота з ними.» органічно вміщає медіаосвітнє завдання першого рівня – «Академічна репутація джерела». Студентам пропонується знайти одну й ту саму інформацію (наприклад, визначення поняття «початкова освіта» або опис НУШ) у Вікіпедії, академічному журналі, новинному сайті та в соціальній мережі, після чого заповнити порівняльну таблицю за критеріями: тип джерела, відомості про автора, наявність посилань, дата публікації, можливість верифікації даних. Завдання не змінює логіки теми, але надає їй нового виміру: студент не просто навчається шукати інформацію – він навчається оцінювати її надійність. Тема «Науково-професійний етикет. Академічна доброчесність» природно розширюється до обговорення цифрової доброчесності: що означає використати чужий медіаконтент без дозволу і де проходить межа між правомірним цитуванням і привласненням.

Освітній компонент «*Дитяча література*» (1 курс, 1 семестр) охоплює широке коло творів – від давнього фольклору до сучасної зарубіжної дитячої літератури. Програмний результат ПР 3 – критично оцінювати достовірність та надійність інформаційних джерел, дотримуватися юридичних і етичних вимог щодо використання ІКТ та цифрових технологій у перебігу педагогічної діяльності в початковій школі – створює природну основу для медіаосвітньої інтеграції [4].

На першому рівні, зокрема в темі «Наука про дитячу літературу», матеріал про лубочну літературу XVII–XIX ст. використовується для ретроспективного погляду на медіа: лубок розглядається як масовий медіапродукт свого часу – своєрідна «графічна новина» для широкої аудиторії. Студенти аналізують його як медіатекст: яку інформацію містив, яку аудиторію охоплював, які цінності транслював. Це формує базове розуміння того, що медіа існували завжди – лише змінювалися їхні форми.

На другому рівні матеріал теми «Творчість зарубіжних авторів для дитячого читання» стає основою для завдання «Казка у медіапросторі»: студенти порівнюють оригінальний текст казки Г.Х. Андерсена («Русалонька»), її

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

анімаційну екранізацію (Walt Disney, 1989) та сучасну реінтерпретацію, аналізуючи трансформацію образів, цінностей і цільової аудиторії залежно від медіаформату. Студент не лише читає текст – він бачить медіаадаптацію як свідомо сконструйований продукт.

Освітній компонент «*Сучасні інформаційні технології навчання в початковій школі*» (2 курс, 3 семестр) є найбільш природним контекстом для медіаосвітньої підготовки, оскільки безпосередньо стосується цифрового середовища. Програмний результат ПР-05 – здатність організовувати освітній процес із використанням цифрових технологій та розвивати в учнів навички їх безпечного використання – прямо вказує на медіаосвітню функцію вчителя [4].

Тема «Академічна доброчесність і авторське право у створенні цифрового навчального контенту» реалізує завдання аксіологічного та творчо-продуктивного компонентів медіакультури одночасно. Спочатку студенти опановують теоретичний вимір: розрізняють типи ліцензій Creative Commons, навчаються коректно атрибутувати зображення та медіафайли, усвідомлюють різницю між правомірним цитуванням і привласненням чужого контенту. Потім отримані знання трансформуються у педагогічний продукт: студенти створюють у сервісі Canva презентацію, брошуру або буклет на тему «Академічна доброчесність» для учнів початкової школи. Вимоги до продукту охоплюють змістові (визначення поняття, шість принципів доброчесності, приклади порушень, QR-код на офіційний документ), дизайнерські (шрифтова пара, графічні елементи, рамки) та бібліографічні (посилання на джерела за ДСТУ 8302:2015) складові. Це завдання третього рівня: студент не лише засвоює норми цифрової етики, а й навчається доносити їх до молодшого школяра засобами візуальної медіакомунікації.

Тема «Штучний інтелект у створенні цифрового освітнього контенту» охоплює завдання другого і третього рівнів інтеграції. На другому рівні студенти аналізують тексти, зображення та відео – частина з яких створена людиною, частина згенерована ШІ – і виявляють характерні ознаки ШІ-контенту: артефакти в зображеннях, шаблонність текстів, відсутність конкретики. Обговорення зосереджується на загрозах, які несе некритичне поширення такого контенту в освітньому середовищі. На третьому рівні студенти за допомогою Canva та Screenity створюють навчальний медіапродукт для учнів початкових класів і формулюють його медіаосвітній «паспорт»: яку інформацію містить, хто є цільовою аудиторією, за якими умовами його можна поширювати.

Освітній компонент «Методика навчання математичної освітньої галузі» (2 курс, 3–4 семестри) на перший погляд видається найвіддаленішим від медіаосвіти. Однак саме це робить його особливо цінним майданчиком: студенти переконуються, що медіаграмотність є не «гуманітарним» привілеєм, а загальнопрофесійною потребою кожного педагога. Програмний результат ПР 12 – здатність застосовувати міжпредметні зв'язки та інтегрувати зміст різних освітніх галузей – створює нормативну основу для такої інтеграції [4].

Матеріал теми «Засоби навчання математики» реалізується на двох рівнях інтеграції. На другому рівні студенти здійснюють порівняльний аналіз підручників математики для початкової школи як медіапродуктів: досліджують структуру, зміст і особливості подання навчального матеріалу, а також наявність

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

цифрової підтримки – QR-кодів, електронних додатків, інтернет-ресурсів. Такий аналіз спонукає критично оцінювати підручник не лише як дидактичний засіб, а й як свідомо сконструйований медіатекст із певною авторською позицією та цільовою аудиторією. На третьому рівні студенти створюють власний медіапродукт – спільну мультимедійну презентацію у форматі «Книга» – та розміщують її на онлайн-дошці, що відповідає творчо-продуктивному компоненту медіакультури педагога.

Потенціал цифрових інструментів візуалізації розкривається в темі «Методика алгебраїчної пропедевтики в 1–4 класах»: студенти будують інтелект-карти алгебраїчних понять для різних класів, поєднуючи предметний зміст із формуванням навичок структурування інформації у зручному для сприйняття форматі.

Завдання третього рівня реалізується в темі «Сюжетні задачі, їх роль і місце у початковому курсі математики». Студенти розробляють фрагмент уроку з ознайомлення учнів із поняттям «задача» та її структурними елементами з урахуванням дистанційного формату проведення, добираючи цифрові засоби та медіаресурси й обґрунтовуючи методичні прийоми роботи в онлайн-середовищі. Здобувачі вищої освіти таким чином не лише засвоюють методику, а й проєктують медіаосвітній простір уроку – визначають, які цифрові інструменти і чому доцільно використати для конкретної вікової аудиторії.

Творчо-продуктивний і педагогічно-проєктувальний рівні поєднуються в завданні з теми «Методика геометричної пропедевтики в 1–4 класах»: студенти розробляють інфографіку для учнів одного з початкових класів із вивчення певного геометричного поняття, визначаючи мету, зміст і візуальне оформлення медіапродукту. Це завдання реалізує ключову компетентність медіаграмотного педагога – здатність трансформувати знання у візуальну медіакомунікацію, зрозумілу молодшому школяреві.

Освітній компонент «*Методика навчання інформатики*» (4 курс, 7 семестр) є логічним завершенням наскрізної медіаосвітньої підготовки. Саме тут накопичений упродовж попередніх курсів досвід систематизується і трансформується у зрілу педагогічну дію. Програмний результат ПР-03 – здатність критично оцінювати достовірність та надійність інформаційних джерел, дотримуватися юридичних і етичних вимог щодо використання ІКТ – прямо корелює з ключовими компонентами медіакультури педагога [4].

Тема «Методика вивчення теми «Інтернет» у початковій школі» є єдиною в переліку розглянутих, яка прямо передбачає розвиток навичок медіаграмотності у здобувачів початкової освіти як окремий освітній результат. Це завдання третього, творчо-педагогічного рівня в його найбільш повному вираженні: студенти розробляють урок або серію уроків для молодших школярів – наприклад, «Безпека в Інтернеті» для 2 класу або «Що таке фейк?» для 4 класу. Урок обов'язково містить конкретний медіаматеріал як навчальний ресурс, систему запитань за рівнями когнітивної складності – від «Що ти побачив?» до «Чому автор показав це саме так?» – та практичне завдання з верифікації інформації, адаптоване до вікових особливостей учнів.

Розроблені уроки студенти представляють у форматі мікровикладання, після чого проводиться рефлексія: що вдалося, які реакції молодшого школяра були передбачені або не передбачені, які медіаосвітні елементи можна

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

перенести на інші теми. Така рефлексивна практика на завершальному курсі підготовки забезпечує перехід від ситуативної медіаграмотності до системної медіакультури вчителя – що і є кінцевою метою запропонованої моделі.

Наведені приклади засвідчують, що медіаосвітні завдання не руйнують предметну логіку дисциплін – вони збагачують її, надаючи академічному матеріалу реальний контекст і суспільну значущість. Це узгоджується з висновками К. Корони та ін. [8], які доводять: саме органічна вбудованість медіаграмотності у предметний контекст – а не її винесення в окремий курс – підвищує рівень засвоєння відповідних компетентностей і готовність майбутніх учителів застосовувати їх у власній педагогічній практиці.

Необхідною умовою ефективності запропонованої моделі є координація медіаосвітніх зусиль на рівні кафедри – узгодження наскрізних медіаосвітніх ліній і розподіл рівнів інтеграції між дисциплінами відповідно до логіки підготовки. Т. Свіст та ін. [10] підтверджують: саме структурована координація є головним чинником успіху міждисциплінарних підходів у педагогічній освіті.

Висновки та пропозиції. Розвиток медіакультури майбутніх учителів початкових класів є стратегічним завданням вищої педагогічної освіти, яке не може бути ефективно вирішене засобами ізольованих вибіркових курсів або фрагментарних позааудиторних заходів. Запропонована інтегративна модель обґрунтовує альтернативний шлях – системне вбудовування медіаосвітніх завдань у зміст обов'язкових фахових дисциплін від першого до завершального семестру підготовки. Модель об'єднує п'ять компонентів медіакультури вчителя, три рівні інтеграції та п'ять принципів її організації; практичне втілення продемонстровано на прикладі п'яти освітніх компонентів спеціальності А3 Початкова освіта з конкретними завданнями, прив'язаними до реального змісту дисциплін і програмних результатів навчання. Перевагами підходу є відсутність потреби у додатковому навчальному часі, органічне поглиблення предметного змісту та поступальний розвиток медіакультури студента – від базового когнітивного рівня до рівня творчого педагогічного проєктування.

Перспективами подальших досліджень є розробка діагностичного інструментарію для оцінювання рівня сформованості медіакультури студентів в умовах інтегративної моделі, її апробація в освітньому процесі педагогічних ЗВО, а також розробка методичних рекомендацій для викладачів щодо координації медіаосвітніх зусиль на рівні кафедри.

Список використаних джерел:

[1] Кабінет Міністрів України. (2018). *Державний стандарт початкової освіти.* Постанова КМУ від 21 лютого 2018 р. № 87. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п#Text

[2] Національна академія педагогічних наук України. (2016). *Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція).* https://ms.detector.media/mediaosvita/post/16501/2016-04-27-kontseptsiya-vprovadzhennya-mediaosvity-v-ukraini-nova-redaktsiya/

[3] Попов, М. О. (2024). *Підготовка майбутніх вчителів до формування медіаграмотності у дітей молодшого шкільного віку* (дис. … д-ра філос. наук). Університет Драгоманова. https://udu.edu.ua/images/data_file/viddil_aspirant/Doctor_filosofii/Popov/Popov_dis.pdf

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[4] Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. (2025). *Робочі програми навчальних дисциплін. Початкова освіта. Бакалаврат.* Кафедра дошкільної і початкової освіти. https://dpo.sspu.edu.ua/navchannia/dystsypliny/bakalavratpochatkova
[5] Семеног, О. М. & Ячменик, М. М. (2015). *Медіакультура вчителя-словесника: навчальний посібник.* СумДПУ імені А. С. Макаренка.
[6] Чемоніна, Л. А. (2022). Медіаграмотність майбутніх учителів початкової школи: практичний аспект. *Молодь і ринок,* (3/201). https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259954
[7] Чернов, М. М., Конопляник, Л. М. & Пришупа, Ю. Ю. (2023). Педагогічна вища освіта України 2022–2026 рр.: вектори розвитку. *Академічні візії,* (15). https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/110
[8] Korona, K., Pugh, S. L., Hall, L. A. & Sheridan, K. (2023). Integrating media literacy across the content areas. *Reading Research Quarterly, 58*(4), 623–640. https://doi.org/10.1002/rrq.517
[9] Rojas-Estrada, J. A., Renés-Arellano, P., Aguaded, I. & Hernández-Serrano, M. J. (2023). Media and information literacy in the prescribed curriculum: A systematic review on its integration. *Education and Information Technologies, 29*, 5241–5278. https://doi.org/10.1007/s10639-023-12154-0
[10] Swist, T., Markauskaite, L. & Reimann, P. (2025). Approaches to strengthening teachers' interdisciplinary expertise: From configurative review to design patterns. *Review of Education, 13*(1), e70113. https://doi.org/10.1002/rev3.70113
[11] UNESCO. (2021). *Media and Information Literacy Curriculum for Teachers.* UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377066

DEVELOPING MEDIA CULTURE IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS THROUGH INTERDISCIPLINARY INTEGRATION: THEORY AND PRACTICE

Olha Vasko
Ph.D of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Chair of Preschool and Primary Education
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Ukraine
Oksana Bilier
Ph.D of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Chair of Preschool and Primary Education
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Ukraine
Nataliia Pavlushchenko
Ph.D of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Chair of Preschool and Primary Education
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Ukraine

Summary. *The study addresses the problem of developing media culture in future primary school teachers in the context of higher pedagogical education in Ukraine. It is substantiated that a fragmented approach to media education does not ensure the systematic and continuous development of the necessary competencies. The study proposes a strategy of interdisciplinary integration, whereby media education tasks are organically embedded in the content of professional disciplines and become a cross-cutting dimension of teacher training. The content of*

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

the concepts "media culture of a primary school teacher," "media education," and "interdisciplinary integration" is clarified. An integrative model has been developed, comprising five components of media culture: cognitive, critical-analytical, creative-productive, axiological, and pedagogical-design components; five principles of integration: systematicity, contextuality, cross-cutting nature, reflexivity, and activity-based orientation; and three levels: basic, analytical, and creative-pedagogical. The practical implementation of the proposed approach is demonstrated through the example of five educational components of training in specialty A3 Primary Education at Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko: «Introduction to the Specialty», «Children's Literature», «Modern IT in Primary School Education», «Methods of Teaching Mathematics», and «Methods of Teaching Computer Science». For each component, the level of integration is determined and examples of tasks are provided. The findings indicate that systematic interdisciplinary integration ensures the cross-cutting development of media culture, enhances the acquisition of professional competencies, and fosters future teachers' readiness to implement media education activities in primary school.

Keywords: *media culture; media education; interdisciplinary integration; future primary school teachers; media literacy; integrative model; professional training.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.103

САМОРОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Павленко Ірина Григорівна
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Україна

Анотація. *У статті розглянуто та обґрунтовано деякі особливості саморозвитку комунікативної культури педагогів у закладах вищої освіти. Досліджено особливості формування комунікативної культури викладача та обґрунтовано її вплив на якість освітнього процесу. Розглянуто сутність поняття «комунікативна культура». Зазначено, що комунікативна культура є невід'ємною складовою педагогічної компетентності, сприяє покращенню взаєморозуміння викладача і студентів, впливає на загальний успіх студентів в освітньому процесі.*

Ключові слова: *комунікація, комунікативна культура, саморозвиток комунікативної культури викладача, слухання, спільна діяльність, освітній процес.*

Саморозвиток комунікативної культури є однією з центральних проблем, через призму якої вивчаються питання сприйняття і розуміння людьми один одного, лідерство й керівництво, згуртованість і конфліктність, міжособистісні відносини й т.п. З історії всього людства, ми можемо зазначити, що всі покоління людей займались своїм саморозвитком, спираючись на потреби свого часу і свої можливості. Суспільство засвоює в саморозвитку те загальне, що складає його специфіку як соціально - педагогічного явища, без відношення до конкретного змісту, тобто до логіки, мети, засобів, методів та результатів. Комунікативна культура допомагає краще розглянути міжособистісні взаємодії, міжособистісні відносини.

Аналіз сучасної наукової літератури підтверджує, що комунікативні навички є важливою складовою професійної компетентності викладачів і є складовою частиною загальної культури особистості. Проблема комунікативної культури викладачів перебуває в центрі уваги сучасних дослідників: ГДегтярьової, Л. Руденко, І. Зязюна, О. Пищик, Е. Холл, Дж. Трейджер та ін.

Незважаючи на значну увагу до цієї теми, досі існує проблема у більш глибокому розумінні того, як саме різні аспекти комунікативної культури впливають на педагогічну діяльність та освітній процес. Тому *мета статті:* розглянути та обґрунтувати деякі особливості саморозвитку комунікативної культури педагогів закладів вищої освіти.

Саморозвиток – це самостійне, спрямоване самою людиною здійснення індивідуальної сутності свого буття – окремого конкретного людського буття.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

При саморозвитку ми маємо справу тільки з навчанням, тобто коли людина самостійно удосконалює себе – свої знання, вміння та навички.

Професійний саморозвиток включає в себе якості складових елементів самовиховання (формування світогляду, мотивів та досвіду діяльності, якостей особистості) та самовдосконалення, а саме:

- вдосконалення, збагачення знань з різних областей;
- розвиток світогляду, професійно-ціннісних орієнтацій, переконань;
- розвиток мотивів творчої діяльності (повага до оточуючих, зацікавленість роботою, потреба у самореалізації);
- розвиток стійких моральних якостей особистості (переконливість, гуманізм, оптимізм, принциповість, душевна щедрість);
- розвиток сучасного стилю мислення, відчуття міри;
- розвиток професійних навичок, техніки, майстерності (техніка словесної і несловесної комунікації, рухів, міміки, жестів, інтонацій);
- розвиток культури емоцій, саморегуляції діяльності.

Потрібно сказати, що вимоги до особистісних якостей педагогів змінювалися протягом століть. Сторіччями формувався образ справжнього викладача. І на перше місце завжди виходили професійні якості. В теперішній час вища школа має велику економічну та фінансову самостійність, працює в інших організаційно - економічних та соціальних умовах, отже, викладачам вкрай необхідні такі якості, як підприємливість, ділова ініціатива, здатність до ризику тощо. Все це неможливо без постійної роботи над собою, саморозвитку та самоосвіти [1].

Важливість цієї проблеми настільки велика, що викладач закладу освіти має прийняти дуже важливе рішення про переведення самого себе в режим саморозвитку, про початок роботи над собою. Саморозвиток викладача має привести його в новий якісний стан, збагатити його творчий потенціал і покращити його практичну діяльність.

Сутнісними характеристиками безперервної освіти викладача є гнучкість, розмаїтість, доступність у часі та просторі. Подібна освіта, крім необхідності адаптації до змін у фаховій діяльності, перетворюється в процес безупинного розвитку людської особистості, знань і навичок, а також здатності виносити судження і починати різноманітні дії. Вона забезпечує людині розуміння самої себе і навколишнього середовища, сприяє виконанню нею соціальної ролі в процесі трудової діяльності і життя в суспільстві. Головною цінністю самоосвіти стає розвиток у людини здатності до самореалізації творчого потенціалу, спрямованості на саморозвиток протягом усього життя [2].

Саморозвиток комунікативної культури викладача ЗВО є необхідною умовою його професійної діяльності. Суспільство завжди ставило і буде ставити до нього дуже високі вимоги. Здатність до самоосвіти визначаються психологічними та інтелектуальними показниками кожної окремої особистості викладача, а також ці здібності виробляються в процесі роботи з джерелами інформації, аналізу та самоаналізу, моніторингу своєї діяльності та діяльності колег.

Однак, навіть якщо у викладача є високі здібності до саморозвитку, не завжди цей процес реалізується на практиці. Самовдосконалення повинно бути

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

обов'язковою потребою кожного викладача ЗВО. Можна назвати деякі складові елементи цієї потреби, мотиви, які спонукають викладача до саморозвитку:

- повсякденна робота з інформацією. Готуючись до занять, наради, виступу та ін., у викладача виникає необхідність пошуку та аналізу великої кількості нової інформації.
- бажання творчості. Творча особистість не зможе кожен рік працювати за одним планом, сценарієм. Повинно з'явитися бажання більшого. Робота повинна бути цікавою і приносити задоволення.
- стрімке зростання сучасної науки. Особливо педагогіки і психології.
- зміни, які відбуваються в житті суспільства. Ці зміни, перш за все, впливають на здобувачів освіти, формують їхній світогляд, і тому дуже часто формують образ викладача як „несучасної людини".
- громадська думка. Викладачу, звичайно, не байдуже, як вважають його „гарним" чи „поганим". Поганим викладачем бути образливо.
- моральне або матеріальне стимулювання. Звання та нагороди – все це залежить від кваліфікації та майстерності викладача. Без постійного засвоєння нових знань цього неможливо добитися [3].

Комунікативна культура викладача закладу вищої освіти базується на знаннях акмеології, менеджменту, психології, педагогіки, соціології, філософії, дидактики. Вона відображає його уміння бачити причини та наслідки подій, які відбуваються; уміння впливати на розвиток людини та групи, розробляти стратегію і тактику взаємодії із співробітниками та колегами тощо.

Незалежно від закладу вищої освіти, в якому працюють викладачі, вони мусять оволодіти трьома головними типами навичок: технічними, комунікативними (навички спілкування), аналітичними. Проте, оскільки викладачі досягають своєї мети (виконують поставлені завдання) за допомогою спілкування з іншими людьми, то на всіх рівнях професійної діяльності не можна обійтися без комунікативних навичок.

Комунікативні навички необхідні для того, щоб правильно розуміти інших людей і ефективно взаємодіяти з ними. Викладачі не можуть обійтися без цих навичок у більшості ситуацій, оскільки їхня діяльність зводиться саме до того, щоб досягти конкретної мети за допомогою інших людей. До комунікативних навичок, які мусять мати всі викладачі закладів вищої освіти, належать навички спілкування, тобто навички обміну інформацією. Саме спілкування сприяє безперебійному веденню справ усередині закладу і встановленню сприятливих взаємовідносин ЗВО з зовнішнім середовищем. Успіх у спілкуванні – це, безсумнівно, вулиця з двостороннім рухом. Кваліфікований викладач завжди точно сприймає реакцію студентів, своїх колег та ін. на його слова і, що особливо важливо, прислухається до того, що вони кажуть у відповідь.

Викладачі закладів вищої освіти мусять мати спеціальні знання і здатність використовувати їх у повсякденній роботі. Спроможність до управління здобувачами вищої освіти зумовлена наявністю таких особистих цінностей і чіткої особистої мети самого викладача, як: здатність управляти собою, вміння навчати й розвивати студентів, формувати ефективний студентський колектив [4].

За дослідженням інституту Геллапа (США) виділяють п'ять основних вимог, що гарантують успіх у роботі будь-якого викладача: здоровий глузд; знання

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

справи; впевненість у своїх силах; високий загальний рівень розвитку (здатність доводити почату справу до кінця).

Звичайно від помилок у роботі ніхто не застрахований, у тому числі й висококваліфікований викладач. Однак справжні професіонали здатні зберігати рівновагу, ясність і продуманість думок за будь-яких обставин, плідно працювати над виправленням ситуації, а не шукати винних. Ефективна реалізація системи знань, навичок в діяльності викладача передбачає, залежно конкретної ситуації, вміння виступати в ролі керуючого, дипломата, лідера, вихователя, новатора, психолога тощо. І сприяє цьому процес саморозвитку.

Як вже зазначалося вище, управління процесом саморозвитку і самоосвіти особистості містить у собі процеси аналізу, планування, контролю, регулювання. Основою функції аналізу є інформація. Без неї не можна сформулювати цілі, завдання, визначити проблему, підготувати й прийняти рішення, проконтролювати його виконання. При плануванні процесу саморозвитку особистості викладач повинен визначити перспективи, цілі та шляхи їх досягнення. Джерелами планування є: виявлення „вузьких" місць, проблем з питання саморозвитку; вивчення себе як особистості з метою виявлення труднощів у роботі, свого творчого потенціалу.

Важливим фактором може бути особистий план саморозвитку викладача. Головне завдання особистого плану – спонукати викладача до самоаналізу, рефлексії, допомогти визначити способи підвищення своєї майстерності, форми саморозвитку. Ефективність управління процесом планування залежить від усвідомлення викладачем завдань, що стоять перед ним. Цей процес обумовлений рівнем розвитку професійної майстерності викладача й наявністю потреби в її вдосконаленні, вмінням організувати роботу з розвитком знань у такий спосіб, щоб постійно досягати оптимального результату у своїй практичній діяльності. За цих умов саморозвиток виступає як самоціль.

Перш за все викладачу необхідно замислитися над тим, якою мірою він потребує підвищення особистої кваліфікації та які його очікування від роботи. Особливе значення в організації процесу саморозвитку має функція стимулювання.

Стимулювання мотивації творчого саморозвитку реалізується на основі закономірностей, принципів та правил їх реалізації.

1. Принцип індивідуального стилю творчої діяльності.
2. Принцип особистісної значущості творчого саморозвитку.
3. Принцип включеності викладача у творчій саморозвиток, у різноманітні форми професійно-творчої діяльності й спілкування.
4. Принцип індивідуалізації та диференціації.
5. Принцип єдності і взаємозв'язку діагностики та творчого саморозвитку викладача [5].

На розвиненість комунікативної культури впливає професія людини. Так, наприклад, педагоги, викладачі закладів вищої освіти пов'язані з інтенсивним спілкуванням та виконанням у спілкуванні певних ролей, тому компоненти комунікативної культури у них повинні бути більш розвинені, ніж у представників інших професій.

Отже, можна зробити висновки, що саморозвиток комунікативної культури викладачів закладів вищої освіти має дуже великий сенс, оскільки комунікативна

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

культура викладачів повинна бути сформована вище, ніж у представників інших професій. На всіх етапах професійної діяльності викладачів не можна обійтися без комунікативних навичок, оскільки в основі цієї діяльності знаходиться спілкування з іншими людьми.

Список використаних джерел:

[1] Вдовиченко Р. (2003). Діяльність міського управління освти з підвищення професійної компетенції керівників шкіл. *Освіта і управління,*1, Т. 6, 33–40.
[2] Волобуєва, Т. Б. (2005). *Самоосвітня діяльність керівника.* Основа.
[3] Коломінський, Н. Л. (2000). *Психологія менеджменту в освіті (соціальний аспект).* МАУП.
[4] Павленко, І. Г. (2025). Актуальні проблеми формування моральної свідомості здобувачів вищої освіти у процесі професійної підготовки в університеті. *Grail of Science,* 53, 725–732. DOI: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.20.06.2025.091
[5] Хлєбнікова, Т. М., Хижняк, М. В. (2004). Управління процесом саморозвитку особистості учителя. *Управління школою,* 3 (51), 2–10.

SELF-DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE CULTURE OF TEACHERS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN MODERN CONDITIONS

Iryna Pavlenko
Ph.D in Pedagogical Sciences, Associate professor,
Associate Professor of the Department of Pedagogy
State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University", Ukraine

Summary. *The article examines and substantiates some features of the self-development of communicative culture of teachers in higher education institutions. The features of the formation of a teacher's communicative culture are investigated and its impact on the quality of the educational process is substantiated. The essence of the concept of "communicative culture" is considered. It is noted that communicative culture is an integral part of pedagogical competence, contributes to improving mutual understanding between the teacher and students, and affects the overall success of students in the educational process.*
Keywords: *communication, communicative culture, self-development of the teacher's communicative culture, listening, joint activity, educational process.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE
DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.104

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ КИТАЙСЬКОЇ ІЄРОГЛІФІЧНОЇ ПИСЬМОВОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Савченко Алла Сергіївна
канд. пед. наук,
асистент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Навчально-наукового інституту філології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Гребенюк Олена Владиславівна
магістр кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Навчально-наукового інституту філології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Анотація. *У статті розглянуто теоретичні засади викладання китайської ієрогліфічної писемності в початковій школі. Проаналізовано особливості китайської писемності як логографічної системи, зокрема структуру ієрогліфів, роль радикалів і фонетико-семантичних компонентів. Висвітлено психолінгвістичні чинники засвоєння ієрогліфіки дітьми молодшого шкільного віку, зокрема розвиток зорової пам'яті, моторики та асоціативного мислення, а також значення імпліцитного навчання. Обґрунтовано педагогічні принципи навчання: наочність, послідовність, когнітивна спрямованість та інтеграція. Наголошено на необхідності адаптації методик до вікових особливостей учнів і українського освітнього контексту.*

Ключові слова: *китайська мова, ієрогліфічна писемність, початкова школа, психолінгвістика, методика викладання*

У сучасному світі, де значення міжкультурної комунікації постійно зростає, вивчення китайської мови, зокрема її писемної форми, набуває особливої актуальності. Китайська ієрогліфіка, як складна логографічна система письма, суттєво відрізняється від звичних для українських школярів алфавітних систем, що зумовлює потребу у спеціальному методичному підході до її вивчення вже з початкової школи.

У статті розглядаються ключові теоретичні аспекти, необхідні для розуміння процесу викладання китайської ієрогліфічної писемності дітям молодшого шкільного віку. У тексті буде проаналізовано лінгвістичні особливості китайської графічної системи — її структура, принципи побудови знаків, типологія та логографічна природа; будуть розглянуті психолінгвістичні чинники, які впливають на сприйняття та опанування ієрогліфіки дітьми, зокрема процесам зорової пам'яті, моторної координації та асоціативного

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

мислення; запропоновані загальні педагогічні принципи викладання іноземної писемності в молодших класах, з урахуванням особливостей вікової психології та міжкультурної специфіки.

Ці теоретичні засади становлять основу для подальшого аналізу методик викладання китайської писемності та їхньої адаптації до української освітньої реальності.

Особливості китайської ієрогліфічної системи письма

Китайська писемність є однією з найдавніших у світі, і водночас — унікальною за своєю структурою, способом функціонування та історичним розвитком. На відміну від алфавітних систем, китайська мова використовує логографічне письмо, де кожен знак (ієрогліф) передає певне значення, а не окремий звук. Це накладає особливості на процес навчання письму, зокрема у дітей молодшого шкільного віку, а також унеможливлює пряме запозичення традиційних методик викладання з алфавітних мов.

У XX столітті, з метою боротьби з неграмотністю, уряд КНР ініціював спрощення ієрогліфів, що призвело до появи **спрощеної писемності** (简化字 jiǎnhuàzì), яка сьогодні використовується в Китаї, тоді як Тайвань, Гонконг та інші регіони зберегли **традиційне письмо** (**繁體字** fántǐzì) [24, с.9-10].

Китайська писемність є яскравим прикладом **логографічної системи письма**, в якій кожен графічний знак (ієрогліф) передає не окремий звук, як у фонемних алфавітах, а значення — морфему або ціле слово [12, с. 88-90]. Саме ця особливість суттєво вирізняє китайську писемність серед інших мов світу і визначає її складність, гнучкість та унікальну культурну вагу.

У класичному логографічному письмі кожен символ є одиницею значення, що не залежить від конкретної вимови. У китайській мові ієрогліф не просто позначає слово, а часто також несе семантичну та фонетичну інформацію, вбудовану в його структуру. За даними дослідження Ціу Сігуей, приблизно 80–90% сучасних ієрогліфів є фонетико-семантичними — тобто складаються з двох частин: семантичного радикала (**部首**, bùshǒu), який натякає на значення, і фонетичного компонента, що вказує на можливу вимову [32, с. 78-81]. Наприклад, ієрогліф **河** (hé, річка) має радикал **氵** (вода) і фонетичну частину **可** (kě), яка натякає на приблизну вимову. Такий принцип дозволяє утворювати нові ієрогліфи на базі поєднання вже відомих графем, підтримуючи водночас зорову логіку і внутрішню системність.

Важливою характеристикою китайського письма є відсутність однозначного зв'язку між графемою та вимовою. Один і той самий ієрогліф може мати кілька читань (полісемія), а однакові звуки — десятки графічних варіантів (омофони) [3]. Це створює виклики при читанні та письмі, але водночас робить мову гнучкішою в письмовому викладі думок. Ієрогліфи також зберігають тісний зв'язок із візуальним зображенням понять. Наприклад, ієрогліф **山** (shān, гора) в архаїчному написанні мав форму, подібну до схематичного малюнка трьох вершин. Такий піктографічний початок, хоча й був поступово редукований, усе ще простежується в деяких сучасних символах. [19, с. 73-78]

Для впорядкування великої кількості ієрогліфів (понад 50 000, з яких активно використовуються приблизно 3 000) у китайській лексикографії

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

застосовуються ключі або радикали (部首), яких у стандартному наборі — 214. Вони виступають систематизуючими елементами, за якими ієрогліфи групуються в словниках, електронних базах і навчальних матеріалах. Наприклад, радикал 人 (людина) є основою багатьох слів, пов'язаних із людською діяльністю, наприклад: 休 (відпочивати), 体 (тіло), 你 (ти). Це допомагає учням вловлювати логіку побудови знаків і робить засвоєння менш механічним [24, с. 85-89].

Оскільки китайська писемність не має фонетичного «ключа» на рівні букв, навчання ієрогліфів потребує активного використання візуальної пам'яті та моторного повторення [9 с. 276.]. Учні не можуть «прочитати» новий знак, якщо не вивчили його раніше. Саме тому раннє знайомство з логікою побудови символів (радикали, типи ієрогліфів, компоненти) значно полегшує запам'ятовування. Сучасні дослідження підтверджують, що поєднання аналізу структури, візуалізації та каліграфічних вправ — найефективніший підхід до вивчення ієрогліфіки на початковому рівні [41, с. 21-33]

Китайська система письма — не лише засіб комунікації, а й складне явище культури, в якому практичні, естетичні та філософські елементи тісно переплітаються. Особливості письма у китайській традиції важко розглядати поза контекстом каліграфії (书法 shūfǎ), яка здавна посідала в Китаї виняткове місце — на межі мистецтва, навчання та духовної практики. Однією з ключових особливостей китайського письма є складність його графічної структури. Кожен ієрогліф складається з визначеної кількості рисок (від 1 до понад 30), які мають бути написані в суворій послідовності. Порядок рисок (笔顺 bǐshùn) є обов'язковим елементом навчання письма — як у каліграфії, так і в загальній шкільній практиці. Цей порядок не лише сприяє правильному запам'ятовуванню структури ієрогліфа, а й забезпечує його гармонійне, візуально збалансоване відтворення [32, с.163-168]. Найчастіше у шкільному викладанні використовують *kǎishū*, або стандартне письмо, що відрізняється чіткою, геометрично вивіреною формою. Ієрогліфи в цьому стилі мають стабільну структуру, де легко ідентифікувати всі складові. У каліграфічній практиці для цього стилю характерна рівновага, симетрія та контроль над темпом письма. Як зазначає Чан, навчання *kǎishū* формує у дітей не лише графічну точність, а й дисциплінує мислення, сприяє уважності та послідовності [20, с. 27-31].

У каліграфії надзвичайно важливу роль відіграє інструмент: пензель (毛笔 máobǐ), туш (墨 mò), тушниця (砚 yàn) і папір (纸 zhǐ). Взаємодія з цими матеріалами вимагає координації, витримки та гармонії між диханням, рухом руки та внутрішнім станом виконавця. Каліграфія в Китаї вважається способом самовираження — через стиль письма каліграф передає свій настрій, характер, іноді навіть політичну позицію. У цьому сенсі письмо стає психофізичним актом, подібним до медитації [27, с. 113-117]. Каліграфічне письмо також виконує соціальну та культурну функцію: вивчення каліграфії є обов'язковим у багатьох школах, оскільки воно вважається ключовим компонентом виховання моральності, поваги до традицій і самодисципліни. Як зазначає Ван Ігуан, каліграфія — це синтез інтелектуального, емоційного та тілесного досвіду, що

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

формує цілісну особистість [39, с. 94-98]. Окремої уваги заслуговує естетичний вимір письма, який тісно пов'язаний із китайською філософією — зокрема даосизмом і конфуціанством. У каліграфії відбувається втілення принципів *у-вей* (недіяння), внутрішньої рівноваги та гармонії з природою. Рух пензля вважається аналогією дії енергії *ці* (气), що тече через тіло митця. Таким чином, письмо набуває не лише комунікативного, а й онтологічного виміру — як форма буття і прояв особистості [13, с. 235-237].

Психолінгвістичні аспекти опанування ієрогліфіки дітьми молодшого шкільного віку

Діти молодшого шкільного віку (6–10 років) перебувають на етапі активного розвитку когнітивних функцій, таких як увага, пам'ять, мислення та мовлення. З точки зору психолінгвістики, ефективне засвоєння іноземної писемності у дітей цього вікового періоду пов'язане з активним розвитком зорового сприймання, що є критично важливим для правильного сприйняття та запам'ятовування складних графічних елементів китайських ієрогліфів.[32, с.31-36). Діти цього віку здатні розрізняти тонкі графічні нюанси, що є особливо важливим при роботі з китайськими ієрогліфами, які за своєю структурою є складними логограмами. Використання асоціативних образів (наприклад, зв'язок знаку з конкретним предметом чи явищем) сприяє кращому запам'ятовуванню символів і допомагає інтегрувати нову інформацію у вже існуючі когнітивні схеми [19, с. 45].

Одним із ключових психолінгвістичних факторів, що впливають на ефективність опанування іноземної мови дітьми молодшого шкільного віку (6–10 років), є явище критичного періоду розвитку мовлення. Цей концепт вперше був ґрунтовно описаний американським нейролінгвістом Еріном Леннеберґом у праці *Biological Foundations of Language* (1967), де він запропонував гіпотезу про існування біологічно зумовленого періоду, протягом якого мовленнєві здібності особливо чутливі до зовнішніх лінгвістичних стимулів. Відповідно до цієї теорії, засвоєння мови (особливо першої) відбувається природно і майже автоматично лише за умови наявності мовного середовища в критичний період, який триває приблизно до завершення статевого дозрівання (близько 12–13 років). Після цього віку нейропластичність мовних центрів головного мозку знижується, що ускладнює процес формування мовної компетенції, особливо на рівні синтаксису та граматичних структур [28, с. 176-196]. Емпіричне підтвердження цієї гіпотези було отримане в дослідженнях дітей, які не мали доступу до мовного середовища в ранньому віці. Найвідомішим є випадок дитини на ім'я Джіні, яка зростала в умовах соціальної ізоляції до 13 років. Після виведення її з ізоляції вона продемонструвала здатність до опанування лексики, проте не змогла повноцінно засвоїти граматичні структури англійської мови, що свідчить про закриття критичного періоду для граматичної обробки мовного матеріалу [21]. Таким чином, наявність критичного періоду розвитку мови є важливим психолінгвістичним чинником, який обґрунтовує необхідність раннього початку вивчення іноземних мов. Молодший шкільний вік (6–10 років) виявляється особливо сприятливим для інтеграції нової мовної системи завдяки збереженню високої нейропластичності та когнітивній гнучкості дитини [11, с. 145-146].

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Однією з фундаментальних психолінгвістичних особливостей засвоєння іноземної мови дітьми молодшого шкільного віку (6–10 років) є домінування імпліцитного або неусвідомленого навчання. Імпліцитне навчання (implicit learning) — це процес набуття знань або навичок без свідомого усвідомлення правил чи структур, який відбувається під час взаємодії з мовним середовищем [14, с.84-87]. Такий тип навчання тісно пов'язаний із механізмами підсвідомої пам'яті, інтуїції та автоматичного узагальнення досвіду. Саме тому засвоєння мови на цьому етапі відбувається переважно шляхом наслідування, повторення та спостереження, без необхідності усвідомлення граматичних правил чи структур [33, с.242]. Цей підхід підтверджується дослідженнями в галузі психолінгвістики. Так, P. Lightbown і N. Spada (2013) у праці *How Languages Are Learned* зазначають, що діти, на відміну від дорослих, рідко вивчають мову через свідоме заучування граматики. Їхнє навчання ґрунтується на багаторазовому мовному впливі, у процесі якого вони «вбирають» мовні структури у природний спосіб, часто не усвідомлюючи сам факт їхнього засвоєння. Автори вказують, що саме тому діти часто демонструють граматично правильне мовлення навіть без формального навчання граматичних правил [30, с. 5-32]. Цю тезу розвиває також відомий лінгвіст Стівен Крешен у своїй «гіпотезі природного порядку» та «гіпотезі монітору», що входять до його теорії засвоєння другої мови. Він стверджує, що діти найефективніше засвоюють мову саме через природну комунікацію, а не через навчання, що орієнтоване на пояснення граматичних структур [26, с. 10-30]. В українському психолінгвістичному дискурсі це питання також активно досліджується. Так, О. М. Коломієць у монографії *Психолінгвістика* (2020) зазначає, що у процесі опанування іноземної мови молодшими школярами «найефективнішими є ігрові та ситуативно-комунікативні форми навчання, які активують імпліцитну мовну пам'ять, дозволяючи уникнути перевантаження свідомості абстрактними знаннями» [4, с.113-115]. Авторка також підкреслює важливість формування мовної інтуїції — здатності дитини передбачати правильні мовні конструкції на основі попереднього досвіду. Схожої думки дотримується й Н. П. Матвієнко, яка у своїх дослідженнях вказує, що формування іншомовної компетенції в молодшому шкільному віці має базуватись на зануренні у мовне середовище, а не на механічному запам'ятовуванні. Вона стверджує, що імпліцитне навчання сприяє довготривалому засвоєнню мовного матеріалу, особливо на рівні фонетики та лексики [8, с. 47-49].

Проте, засвоєння ієрогліфічних мов, таких як китайська або японська, має низку специфічних психолінгвістичних особливостей, які зумовлені як характером графічної системи, так і когнітивними процесами, що беруть участь у її опануванні. У поєднанні з чинниками критичного періоду розвитку мовлення та імпліцитного (неусвідомленого) навчання, ці особливості формують як потенційні переваги, так і бар'єри в іншомовній підготовці дітей молодшого шкільного віку. Насамперед, на відміну від алфавітних мов, ієрогліфічні мови не мають прямого відповідника між звуком і графемою. Наприклад, китайський ієрогліф є логограмою, що передає ціле слово або морфему, а не окремий звук. Це означає, що засвоєння ієрогліфів вимагає запам'ятовування кожної одиниці окремо, часто разом із її вимовою, тоном та

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

значенням [42, с.235]. Така система збільшує когнітивне навантаження, зокрема на зорову пам'ять, асоціативне мислення та графомоторні навички [39, с. 92-94]. Однак у межах критичного періоду, діти виявляють високу здатність до засвоєння нових візуальних образів. Це зумовлено активною нейропластичністю та здатністю мозку формувати багатоканальні зв'язки між зоровою, моторною та семантичною інформацією [25, с.78-81]. Як зазначає J. K. Tzeng у своїх дослідженнях, діти, що починають вивчати китайську мову до 10 років, мають кращу довготривалу зорову пам'ять на ієрогліфи, ніж підлітки або дорослі, навіть за меншої кількості занять [37, с. 670].

З погляду імпліцитного навчання, логографічна система сприяє глибшому зануренню у мову через асоціативне та інтуїтивне сприйняття образів. Дослідники вказують, що найуспішніше засвоєння ієрогліфів відбувається за умов візуально-контекстного навчання, де ієрогліф асоціюється з візуальними підказками, діями, емоціями або сценами [35, с. 388-391]. Такий підхід активує імпліцитні механізми пам'яті й відповідає природним стратегіям дитячого навчання. При вивченні ієрогліфів дітьми важливо забезпечити ситуативну ігрову основу, у якій графічна форма знака стає частиною дії або історії. Це дозволяє уникнути перевантаження свідомості, яке неминуче виникає при механічному заучуванні символів, що не мають для дитини внутрішнього змісту [16, с.80-95]. На етапі молодшого шкільного віку необхідно уникати прямого заучування великої кількості ієрогліфів, натомість використовувати методи багаторазового повторення у контексті — через пісні, мультфільми, малювання, ігри та діалоги. Суттєву роль відіграє також фонетичний аспект ієрогліфів. У китайській мові більшість ієрогліфів є фонетико-семантичними компаундами, що складаються з радикала (що передає значення) та фонетичної складової (що вказує на вимову). Як зазначає Де Франсис, розуміння цього принципу дозволяє учневі виводити значення або вимову незнайомих ієрогліфів, що є ефективною стратегією навчання [22, с. 118-121]. Таким чином, важливо навчати дітей не лише окремих символів, а й базових структурних принципів побудови знаків, що активує аналітичне мислення у природний спосіб [7, с.126-129.].

Усе зазначене дозволяє стверджувати, що, незважаючи на високу складність ієрогліфічної системи письма, психолінгвістичні особливості дітей молодшого шкільного віку роблять їх оптимальними кандидатами для її успішного засвоєння за умови правильно організованого навчання. Таке навчання повинне враховувати критичний період, активне домінування імпліцитного засвоєння, особливості когнітивного розвитку та потребу у візуально-контекстному підході.

Педагогічні принципи викладання іноземної писемності в початкових класах

Викладання іноземної писемності в початкових класах базується на низці педагогічних принципів, які забезпечують ефективне засвоєння учнями нової графічної системи. Особливу увагу слід приділити викладанню ієрогліфічних мов, таких як китайська чи японська, оскільки вони мають специфічну логографічну систему письма.

Опанування іноземної мови у молодшому шкільному віці — це не лише засвоєння лексико-граматичних структур, але й набуття навичок володіння іноземною графічною системою. Особливої уваги потребує навчання письма у

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

мовах з ієрогліфічною системою, зокрема китайської та японської. У таких випадках перед педагогом постає завдання не просто навчити відтворювати нові знаки, а й сформувати у дитини нову візуально-смислову модель письма, яка суттєво відрізняється від звичних алфавітних систем. Навчання ієрогліфічному письму передбачає врахування вікових особливостей молодших школярів, зокрема їхньої схильності до наочно-образного мислення, підвищеної сенситивності до візуального матеріалу та потреби в систематизації отриманих знань. Тому застосування дидактичних принципів у цьому процесі має бути максимально адаптованим до потреб цієї вікової категорії.

Педагогічні принципи — це основоположні положення, що відображають загальні закономірності навчального процесу та слугують орієнтирами для організації змісту, методів і форм навчання. Вони забезпечують єдність педагогічної теорії й практики та сприяють досягненню оптимальних результатів навчальної діяльності. Як зазначає С. Устименко, педагогічні принципи є «системою логічно взаємопов'язаних вимог до організації навчального процесу, яка відповідає віковим і пізнавальним особливостям учнів, а також дидактичним цілям» [15, с. 24]. Тобто принципи — це не просто загальні ідеї, а чітко сформульовані орієнтири, що мають практичне застосування у щоденній педагогічній діяльності. У класичній дидактиці, починаючи з К. Д. Ушинського, педагогічні принципи розглядалися як відображення об'єктивних закономірностей процесу навчання. Наприклад, Ушинський наголошував, що навчання має будуватися відповідно до «природи дитини», тобто з урахуванням її психофізіологічних особливостей — таким чином закладався фундамент принципів наочності, доступності й послідовності [17, с. 47]. Сучасні дослідники доповнюють визначення, зазначаючи, що педагогічні принципи — це не статичні постулати, а гнучкі орієнтири, які можуть адаптуватися відповідно до методичних умов і типу навчального матеріалу. Зокрема, В. М. Паламарчук зазначає, що «педагогічні принципи виступають як провідні ідеї, що регламентують методичні рішення на всіх етапах навчального процесу» [10, с. 112]. У контексті викладання іноземної мови педагогічні принципи забезпечують системність і логічність у побудові навчального матеріалу, мотиваційну орієнтацію процесу, когнітивну відповідність методів навчання рівню розвитку учнів та рактичну спрямованість засвоєних знань і навичок. Вони стають особливо важливими при навчанні письму іноземною мовою, зокрема — у випадку ієрогліфічних мов, де складність графічного матеріалу потребує чіткої методичної стратегії, заснованої саме на дотриманні педагогічних принципів.

До провідних педагогічних принципів, які забезпечують ефективне формування письмових навичок в умовах навчання ієрогліфічній системі, належать: принципи наочності, послідовності, принцип когнітивної спрямованості процесу та інтеграції.

Принцип наочності є одним із базових дидактичних засад у процесі формування графічних та орфографічних навичок у молодших школярів, особливо при вивченні іноземної мови. Його суть полягає в активізації різних чуттєвих каналів сприйняття, що сприяє глибшому розумінню та ефективнішому запам'ятовуванню нового матеріалу [5, с. 25]. Наочність не

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

лише полегшує сприйняття інформації, а й створює умови для переходу від конкретного до абстрактного мислення, що є ключовим у процесі оволодіння писемністю, зокрема — ієрогліфічною. У своїх працях К. Ушинський підкреслював, що мислення дитини базується переважно на образах, пов'язаних із формою, кольором, звуком та іншими сенсорними враженнями. Такий характер сприйняття, на його думку, обумовлює те, що ефективність навчання зростає пропорційно до кількості залучених органів чуття в освітньому процесі [1, с. 115].

Візуальні засоби навчання включають картки з літерами або ієрогліфами, постери, зображення-асоціації (наприклад, малюнок яблука для літери «А», або зображення будинку для китайського ієрогліфа **家** (jiā) — «дім»), а також схеми порядку написання символів. Завдяки цьому абстрактні графеми набувають конкретного сенсу і стають зрозумілими для дитини. Такі візуальні стимули слугують «містком» між новим символом та наявним досвідом учня, сприяючи створенню міцних асоціативних зв'язків [2, с. 112-113].

Принцип послідовності є одним із фундаментальних у процесі навчання письму, особливо коли йдеться про ієрогліфічні системи, такі як китайська або японська. Він передбачає поступове, логічно обґрунтоване ускладнення матеріалу, що відповідає як структурі мови, так і когнітивним можливостям учнів молодшого шкільного віку. У традиційній китайській педагогіці вивчення ієрогліфів починається зі знайомства з базовими графічними елементами — *бушоу* (**部首**, «ключі»), які є основою для більш складних знаків. За спостереженнями китайських дослідників, саме послідовне вивчення ключів і простих ієрогліфів сприяє формуванню в учнів структурованого підходу до письма та знижує рівень когнітивного навантаження [29, с. 42]. Такий підхід також дозволяє учням виявляти внутрішню логіку побудови ієрогліфів, а не запам'ятовувати їх механічно.

У методичних посібниках зазначається, що оптимальною стратегією є вивчення ієрогліфів у тематичних групах, відповідно до семантичної спорідненості, частотності використання та функціональної доцільності у мовленні [35, p. 95]. Наприклад, на початковому етапі доцільно вивчати ієрогліфи, пов'язані з родиною (妈 — мама, **爸** — тато), школою (**学** — навчатися, **校** — школа), щоденними діями (**吃** — їсти, **睡** — спати), що забезпечує комунікативну значущість і мотивує учнів.

У межах систематичного підходу важливу роль відіграє також регулярність повторення та закріплення вже вивченого матеріалу. За даними дослідження С. Гельман, повторення з інтервалами («spaced repetition») сприяє глибшому закарбовуванню ієрогліфічної форми в довготривалій пам'яті учня [23, с. 61]. Цей принцип особливо важливий для ієрогліфічного письма, оскільки ієрогліфи не мають прямого зв'язку з фонетичною системою, як в алфавітних мовах, і вимагають зорового запам'ятовування.

Педагоги-практики також наголошують на важливості поступового ускладнення матеріалу. Це означає, що після засвоєння простих ієрогліфів учні переходять до комбінованих знаків, де вже знайомі елементи поєднуються у складніші структури (наприклад, **女** + **子** = **好** — «добре»). Така стратегія дає змогу утворювати логічні ланцюжки й асоціації, що активізує не лише механічну пам'ять, а й логічне мислення.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Таким чином, принцип систематичності та послідовності реалізується через чітку структуризацію матеріалу (від простого до складного), семантичну логіку добору ієрогліфів, регулярність повторення з інтервалами, поступове нарощування складності та опору на вже вивчені графеми як базу для нових, що створює надійне підґрунтя для формування графічної компетентності в учнів і забезпечує цілісний розвиток мовних навичок у контексті вивчення ієрогліфічної системи письма.

Суть ***принципу когнітивної спрямованості*** полягає у гармонізації освітнього процесу з основними психічними механізмами, що забезпечують пізнання: сприйняттям, осмисленням, обробкою, структуруванням, збереженням, виведенням та застосуванням знань. У такому контексті навчання розглядається як пізнавальна діяльність, тісно пов'язана з інтелектуальним розвитком учнів. Існує думка, що «оптимальна організація навчального процесу на етапі свідомості нового має співпадати з шляхом пізнання, властивим психіці людини» [6, с.48-53]. Особливо це важливо в умовах природного засвоєння іноземної мови, коли пізнання відбувається не через абстрактні правила, а через інтерактивне й контекстуальне занурення у мовний матеріал. При цьому, ізнання рухається від спостережень за функціонуванням мови до аналізу лінгвістичних елементів (від цілого до структури), що відповідає глобальній когнітивній стратегії молодших школярів.

Застосування цього принципу у викладанні ієрогліфічного письма вимагає особливої уваги до формування в учнів системи когнітивно ефективних стратегій, що допомагають учням ідентифікувати елементи ієрогліфів, розпізнавати логічні компоненти (радикали, ключі), встановлювати зв'язки між формою і значення. Існують також компенсаторні стратегії активізуються, коли учень не розпізнає символу — наприклад, шляхом звернення до зорових асоціацій, аналогій чи використання контексту; метакогнітивні стратегії дають змогу контролювати процес навчання: планувати, аналізувати помилки, здійснювати самокорекцію, що особливо важливо при написанні ієрогліфів, де точність критично значуща та соціально-афективні стратегії включають співпрацю з учителем чи однокласниками, звернення за допомогою, а також управління емоційним станом (мотивацією, тривожністю, впевненістю в собі).

Як підкреслює Х. Шень, когнітивна обробка китайських ієрогліфів вимагає високого рівня візуально-просторової пам'яті та аналітичного мислення, що є відмінною рисою від засвоєння алфавітного письма. Учні повинні не лише запам'ятовувати візуальну форму символів, а й розуміти їх внутрішню структуру — компоненти, які несуть як фонетичне, так і семантичне навантаження [34, с. 53]. З цієї точки зору принцип когнітивної спрямованості стає методологічною базою для розробки вправ, що активізують візуальну дискримінацію (розрізнення подібних ієрогліфів), формування класифікаційних навичок (групування символів за ознаками), розуміння морфемної структури знака тощо. Крім того, дослідження психологів підтверджують, що ефективне засвоєння письма у дітей 6–10 років відбувається не лише через запам'ятовування, а й через інтелектуальну участь у процесі відкриття закономірностей [38, с. 86]. Таким чином, когнітивна спрямованість навчання забезпечує не просто відтворення знань, а їх усвідомлене засвоєння і застосування

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Принцип інтеграції у викладанні іноземної мови, зокрема в межах навчання ієрогліфічного письма, передбачає поєднання кількох видів мовленнєвої та пізнавальної діяльності (читання, письмо, слухання, говоріння) в єдину систему навчання. Його мета — забезпечити цілісне мовне занурення, що сприяє глибшому розумінню лексичних, граматичних і графічних аспектів мови, а також їх функціонування в комунікативних ситуаціях. У процесі навчання китайської чи японської писемності принцип інтеграції є особливо важливим через складність ієрогліфічної системи, яка вимагає мультимодального сприйняття (візуального, слухового, моторного), асоціативного мислення, зв'язку між значенням, вимовою і графікою. Як зазначає М. Чжан, «ефективне засвоєння ієрогліфів відбувається тоді, коли учень не лише запам'ятовує форму символу, а й використовує його в контексті мовлення, слухання і письма одночасно» [40, с. 40). Тобто, навчання не має бути ізольованим (лише письму), а інтегрувати ієрогліфи у комунікативну діяльність.

У реалізації принципу інтеграції у викладанні ієрогліфічної писемності вивчення графіки ієрогліфів не повинно бути ізольованим, а має відбуватися в межах комунікативно насичених ситуацій. Так, наприклад, опанування ієрогліфа **家** (jiā – дім) супроводжується не лише його каліграфічним відтворенням, а й активним використанням у мовленні (усному й писемному), читанні простих текстів і сприйнятті на слух фраз із цим символом. Наприклад, учень пише ієрогліф **家** (jiā – дім), одночасно читає речення: "**我家很大**" ("*Мій дім великий*") і повторює його усно. Таким чином формується зв'язок: написання – значення – вимова – вживання. Такий підхід дозволяє формувати цілісний зв'язок між значенням, вимовою, написанням та функціонуванням мовного елемента в контексті, що значно покращує засвоєння матеріалу та сприяє розвитку мовної інтуїції [34, с. 62].

Не менш важливою є інтеграція навчання ієрогліфів із іншими навчальними дисциплінами. Вивчаючи, наприклад, ієрогліф **山** (гора), учні можуть ознайомитися з географічними особливостями Китаю, культурними уявленнями про гори у китайському живописі чи поезії. Таким чином, відбувається збагачення лінгвістичного досвіду через міжпредметні зв'язки, що підвищує мотивацію і сприяє створенню глибшого, концептуального образу символу в свідомості дитини [18, с. 57].

Крім того, важливим є емоційне занурення в навчальний процес. Дослідження свідчать, що матеріал, насичений естетичними, художніми, ігровими та культурними елементами, краще засвоюється молодшими школярами (15, с. 43). Саме тому доцільним є використання казок, пісень, віршів, що включають вивчені ієрогліфи, а також залучення елементів театралізації або образотворчої діяльності — створення «графічних історій» з ієрогліфами.

У сучасному навчальному процесі принцип інтеграції також реалізується завдяки активному використанню цифрових технологій. Наприклад, мобільні застосунки на кшталт Skritter або Pleco дозволяють учням одночасно бачити анімований порядок написання символу, чути його правильну вимову та застосовувати його в контекстних прикладах. Такий мультимодальний підхід відповідає особливостям когнітивного стилю дітей молодшого шкільного віку, що спирається на візуальну, аудіальну та кінестетичну інтеграцію [31, с. 18].

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Реалізація принципів наочності, послідовності, когнітивної спрямованості та інтеграції у процесі навчання ієрогліфічної писемності дозволяє створити ефективне освітнє середовище, орієнтоване на психолінгвістичні особливості молодших школярів. Сукупне застосування цих принципів сприяє не лише успішному опануванню графічної системи ієрогліфічної мови, а й розвитку ключових пізнавальних і комунікативних компетентностей у молодшому шкільному віці.

Підсумовуючи, хотілося б зазначити, що аналіз особливостей китайської ієрогліфічної системи письма та психолінгвістичних чинників, що впливають на її засвоєння дітьми молодшого шкільного віку, дозволяє зробити низку важливих висновків.

По-перше, китайська писемність має логографічну природу, тобто кожен ієрогліф є графічним символом, що передає ціле значення або морфему. Це відрізняє її від фонетичних систем письма, зумовлюючи специфіку процесу читання й письма, який базується переважно на зоровому та семантичному сприйнятті. Складність китайської графіки полягає у великій кількості елементів, які формують кожен знак, а також у необхідності засвоєння принципів порядку рисок і типових структур (ключів). По-друге, ефективне опанування китайської ієрогліфіки дітьми молодшого шкільного віку значною мірою залежить від психолінгвістичних факторів: розвитку зорової пам'яті, уваги, асоціативного мислення, моторики та здатності до встановлення візуально-семантичних зв'язків. У цьому віці діти мають високу сенситивність до візуального матеріалу, однак характеризуються обмеженим обсягом уваги та робочої пам'яті. Саме тому викладання має ґрунтуватися на методах, що активізують пізнавальні процеси: використання асоціацій, ігрових та інтерактивних технологій, візуалізацій, ритмічного повторення та поступового ускладнення матеріалу.

По-третє, комплексне застосування педагогічних принципів — *наочності, послідовності, когнітивної спрямованості та інтеграції* — є необхідною умовою ефективного формування навичок ієрогліфічного письма у молодших школярів. Наочність активізує сенсорне сприйняття і сприяє формуванню чітких графічних образів; систематичність і послідовність забезпечують поступовість у формуванні письмових навичок; когнітивна спрямованість орієнтує навчання на механізми мислення, пам'яті та уваги; інтеграція поєднує різні види мовленнєвої діяльності, формуючи цілісний лінгвокультурний досвід учнів. Саме така взаємодія дидактичних підходів створює продуктивне середовище для глибокого й осмисленого засвоєння ієрогліфічної системи письма.

Список використаних джерел:

[1] Басіна, А. (2007). *Методика викладання іноземної мови в початковій школі*. Шкільний світ.
[2] Денисенко, М. В. (2007). *Побачив – запам'ятав – навчився! Як правильно використовувати наочність при навчанні читання англійською мовою учнів початкової школи*.
[3] Джгун, Н. М. (2015). *Писнемність Китаю. Ідеографічні та фонетичні логограми*.
[4] Коломієць, О. М. (2020). *Психолінгвістика.*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[5] Курінна Д. (2023). *Наочність як ефективний засіб у навчанні іноземної мови у початковій школі.*
[6] Лагер, Н. Б. (2019). *Принципи навчання ієрогліфічної письмовості в методиці викладання китайської мови*.
[7] Леонтьєва О., Ткаченко А., Кругляк М. (2024). *Шляхи підвищення ефективності викладання ієрогліфіки японської та китайської мов у закладах вищої освіти нефілологічного спрямування.*
[8] Матвієнко, Н. П. (2017) Формування іншомовної комунікативної компетентності в молодших школярів. *Педагогіка і психологія*, 94.
[9] Наумова, Ю. С. (2019) *Особливості засвоєння візуально-семантичних образів студентами у процесі вивчення іноземної мови з ієрогліфічною писемністю* (дис. канд. психол. наук).
[10] Паламарчук, В. М. (2017). Педагогічні принципи навчання як категорії дидактики. *Педагогічні науки*, 63.
[11] Переверзєва, А. В., Волков, В. П. (2021). *Особливості організації процесу вивчення китайської мови*.
[12] Пирогов, В. Л. (2013). *Логографічне письмо як інструмент пізнання й моделювання світу.*
[13] Стрижко Н., Чжоу Чен. (2023). *Трансформація традицій в сучасній каліграфії Китаю.*
[14] Синиця, А.О., Санагурська, Н.І. (2025). *Імпліцитне навчання в системі послуги раннього втручання.*
[15] Устименко, С. Ф. (2011). *Педагогіка: Навчальний посібник.* Академвидав.
[16] Ушакова Н., Алексєєнко Т., Кушнір І. (2022) *Засоби візуалізації у навчанні української мови як іноземної.* Міжпредметні зв'язки, 40.
[17] Ушинський, К. Д. (1998). *Вибрані педагогічні твори*.
[18] Чжен, Л. І. (2018). *Інтеграція культурного компонента у процес вивчення китайської мови*. 2018.
[19] Boltz, W. G. (2004). *The Origin and Early Development of the Chinese Writing System.*
[20] Chang, L. C. (1992). *Chinese Calligraphy: An Introduction to Its Aesthetic and Technique.* Dover Publications.
[21] Curtiss S. (1989). *A Psycholinguistic Study of a Modern-Day «Wild Child».* Academic Press.
[22] DeFrancis J. (2000). *The Chinese Language: Fact and Fantasy.* Honolulu: University of Hawaii Press.
[23] Gelman, S. A. (2009). *Psychological Science and the Development of Learning Strategies*. Springer.
[24] Hannas, W. C. (1997). *Asia's Orthographic Dilemma.* University of Hawaii Press.
[25] Kolodii O., Kovalchuk I., Syvak O. (2017). The Impact of Visualization Techniques on Student's Learning Vocabulary. *International Journal of New Economics and Social Sciences*.
[26] Krashen, S. D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition.* Pergamon Press.
[27] Ledderose L. (2000). *Ten Thousand Things: Module and Mass Production in Chinese Art.*
[28] Lenneberg, E. H. (2009). *Biological Foundations of Language.* Wiley.
[29] Li Xiaoqin. (2001). *Teaching Chinese Characters to Foreign Learners.* Beijing Language and Culture University Press.
[30] Lightbown, P. M., Spada N. (2013). *How Languages Are Learned (4th ed.).* Oxford University Press..
[31] Lu Y., Gao X. (2016). *Mobile-assisted character learning for young learners: Pedagogical potential and challenges.* Journal of Chinese Language Teaching, 3(2).
[32] Qiu Xigui. (2000). *Chinese Writing.* Translation of "**文字学概要**". Berkeley: Society for the Study of Early China and Institute of East Asian Studies, University of California.
[33] Sanz C., Ronald P. (2011). *Implicit and Explicit Language Learning.* Georgetown University Press.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[34] Shen, H. H. (2005). An *Investigation of Chinese Character Learning Strategies Among Non-native Speakers of Chinese*. System, 33(1), 49-68.
[35] Shen, H. H., Ke C. (2007). *Radical Awareness and Word Acquisition in Chinese Language Learning*. Modern Language Journal, 91(1), 97-111.
[36] Taft M., Chung K.(1999). *Using radicals in teaching Chinese characters to second language learners*. Psychologia, 42(4).
[37] Tzeng, O. J. L., Hung, D. L., Wang, W. (1996). *The first two R's: The way different languages reduce speech to script affects how children read.* American Scientist, 67(5).
[38] Vygotsky, L. S. (1988). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.* Harvard University Press.
[39] Wang, M., Perfetti, C. A., Liu, Y. (2003). *Chinese-English biliteracy acquisition: Cross-language and writing system transfer.* Cognition, 87(1), 89-116.
[40] Zhang, M. (2012). *Teaching Chinese Characters in Context: Integration of Skills for CFL Learners.* Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press.
[41] **王碧假。**(1994)。 **从留学生**识记汉字的心理过程探讨基础阶段汉字教学。 语言教学与研究。
[42] **王**骏。 （2009）。**字本位与**对外汉语教学.。 **上海交通大学。**

THEORETICAL FOUNDATIONS OF TEACHING CHINESE CHARACTER WRITING IN PRIMARY SCHOOL

Alla Savchenko
Candidate of Pedagogical Sciences,
Assistant of the Department of Languages and Literatures of the Far East
and Southeast Asia
Educational and Scientific Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Olena Hrebeniuk
Master's Degree Holder,
Department of Languages and Literatures of the Far East
and Southeast Asia
Educational and Scientific Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Summary. *The article examines the theoretical foundations of teaching Chinese character writing in primary school. It analyzes the Chinese writing system as a logographic system, focusing on character structure, radicals, and phonetic-semantic components. The study highlights key psycholinguistic factors in young learners, including visual memory, motor skills, associative thinking, and the role of implicit learning. It also outlines major pedagogical principles such as visualization, sequencing, cognitive orientation, and integration of language skills. The need to adapt teaching methods to learners' age and the Ukrainian educational context is emphasized.*
Key words: *Chinese language, Chinese characters, primary school, psycholinguistics, teaching methodology*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.105

РЕФЛЕКСИВНО-МЕТАКОГНІВНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Задорожна Ольга Іванівна
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри міжкультурної комунікації та перекладу
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Удосконалення медичної освіти є пріоритетним напрямом професійного розвитку лікарів. Освіта сучасного лікаря передбачає розвиток пізнавальної активності в умовах застосування новітніх технологій та орієнтацію на здобуття знань упродовж усієї кар'єри. Сучасна медична освіта орієнтується на формування не лише фахових знань і клінічних навичок, але й здатності до усвідомленого мислення, саморегуляції та рефлексії. У цьому контексті особливого значення набуває рефлексивно-метакогнітивний компонент професійної підготовки майбутніх лікарів, який сприяє розвитку клінічного мислення та здатності до безперервного вдосконалення.

Поняття метакогніції введене J. Flavell, який визначив її як знання про власні когнітивні процеси та здатність їх контролювати [5]. У медичній освіті це проявляється у вмінні студентів усвідомлювати власні діагностичні стратегії, оцінювати правильність клінічних рішень і коригувати їх у процесі діяльності. Важливість цього підходу підтверджується дослідженнями K. W. Eva, який підкреслює, що ефективне клінічне мислення базується не лише на знаннях, а й на здатності до їх метакогнітивного контролю [4].

Метакогнітивні процеси тісно пов'язані з саморегульованим навчанням. B. Zimmerman виділяє такі його компоненти, як планування, моніторинг і оцінювання власної діяльності [9]. У медичній освіті ці процеси дозволяють студентам ефективно організовувати навчання, оцінювати власні компетентності та адаптувати стратегії навчання відповідно до професійних вимог.

Рефлексія як складова професійного розвитку була ґрунтовно розкрита D. Schön, який запропонував концепцію «reflection-in-action» та «reflection-on-action» [8]. У підготовці лікарів це дозволяє аналізувати клінічні ситуації як у процесі їх розв'язання, так і після завершення, що сприяє накопиченню професійного досвіду та підвищенню якості медичної допомоги. J. Sandars також наголошує, що рефлексія є ключовим інструментом розвитку професійної ідентичності лікаря [7].

Сучасні дослідження у сфері медичної освіти підкреслюють роль метакогніції у формуванні клінічного мислення. Зокрема, S. Mamede та співавтори доводять, що розвиток рефлексивного мислення сприяє

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

зменшенню діагностичних помилок і покращує якість клінічних рішень [6]. Аналогічно, A. R. Artino вказує на значення метакогнітивних стратегій і самоефективності для академічної успішності студентів-медиків [3].

Українські науковці також підкреслюють важливість рефлексивно-метакогнітивного компоненту. О. І. Пометун розглядає рефлексію як ключовий елемент компетентнісного підходу, що забезпечує здатність до саморозвитку та критичного мислення [1]. Науковця С. О. Сисоєва акцентує увагу на розвитку педагогічної творчості та метакогнітивних стратегій як основи ефективної навчальної діяльності [2].

Рефлексивно-метакогнітивний компонент професійної підготовки майбутніх лікарів є одним із ключових інтегративних елементів, що поєднує процеси усвідомлення власного мислення (метакогніція) та його осмислення через досвід (рефлексія). Саме ця взаємодія забезпечує не просто накопичення знань, а їх глибоке розуміння, критичну оцінку та ефективне застосування у клінічній практиці. Ядром цього компоненту є здатність майбутнього лікаря *усвідомлювати власні когнітивні процеси*: як формується діагностична гіпотеза, чому обирається певна стратегія лікування, які фактори впливають на прийняття рішення. Метакогніція дозволяє контролювати ці процеси – планувати (що і як робити), моніторити (чи правильно я мислю) та оцінювати (наскільки ефективним було рішення). Без цього рівня усвідомлення клінічне мислення залишається інтуїтивним і менш керованим.

Рефлексія, у свою чергу, надає метакогнітивному процесу глибини та спрямованості. Вона забезпечує *аналіз власного досвіду*, включаючи як успішні, так і помилкові дії. Важливо, що рефлексія не обмежується ретроспективним осмисленням («після дії»), а включає також здатність до корекції мислення безпосередньо під час діяльності («у процесі дії»). Саме така динамічна рефлексія формує гнучкість клінічного мислення лікаря та здатність діяти в умовах невизначеності.

Особливістю рефлексивно-метакогнітивного компоненту є те, що він виступає *механізмом саморегуляції професійної діяльності*. Майбутній лікар не лише виконує навчальні чи клінічні завдання, а й постійно оцінює власний рівень компетентності, виявляє прогалини у знаннях і свідомо їх заповнює. Таким чином формується здатність до автономного навчання, що є критично важливим у медицині як сфері безперервного розвитку. Окрім цього, цей компонент забезпечує *попередження когнітивних помилок*. Усвідомлення власних мисленнєвих стратегій дозволяє виявляти типові упередження (наприклад, передчасні висновки або надмірну впевненість у першій гіпотезі) і коригувати їх. Це безпосередньо впливає на якість клінічних рішень і безпеку пацієнта.

Рефлексивно-метакогнітивний компонент також має важливе значення для *формування професійної ідентичності лікаря*. Через постійне осмислення власного досвіду, цінностей і рішень майбутній фахівець формує уявлення про себе як про професіонала, здатного не лише діяти, а й відповідати за наслідки своїх дій. Крім того, розвиток рефлексивно-метакогнітивних умінь сприяє *адаптивності та стресостійкості* майбутніх лікарів. Здатність аналізувати власні емоції, мислення і поведінку допомагає ефективніше справлятися з професійними викликами, уникати професійного вигорання та підтримувати психологічну рівновагу.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Отже, рефлексивно-метакогнітивний компонент професійної підготовки майбутніх лікарів постає як системоутворювальний чинник, що забезпечує перехід від репродуктивного засвоєння знань до усвідомленого, саморегульованого та клінічно обґрунтованого мислення. Його інтеграція у процес підготовки сприяє формуванню здатності до планування, моніторингу та оцінювання власної пізнавальної діяльності, а також до глибокого рефлексивного аналізу досвіду як у ретроспективному, так і в актуальному вимірі. Це, у свою чергу, підвищує якість прийняття клінічних рішень, мінімізує ризик когнітивних помилок і забезпечує безпеку пацієнта. Водночас розвиток цього компоненту виступає основою професійної автономії, безперервного навчання, формування професійної ідентичності та психологічної стійкості майбутнього лікаря, що в сукупності визначає його готовність до ефективної діяльності в умовах складності та невизначеності сучасної медичної практики.

Список використаних джерел:

[1] Пометун, О. І. (2004). Теорія та практика реалізації компетентнісного підходу в освіті. У О. В. Овчарук (Ред.), *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* (с. 16–33). К.І.С.
[2] Сисоєва, С. О. (2006). Основи педагогічної творчості. Міленіум.
[3] Artino, A. R. (2012). Academic self-efficacy: From educational theory to instructional practice. *Perspectives on Medical Education*, 1(2), 76–85.
[4] Eva, K. W. (2004). What every teacher needs to know about clinical reasoning. *Medical Education*, 38(1), 98–106.
[5] Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive–developmental inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906–911.
[6] Mamede, S., Schmidt, H. G., & Rikers, R. M. J. P. (2008). Diagnostic errors and reflective practice in medicine. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, 14(4), 466–472.
[7] Sandars, J. (2009). The use of reflection in medical education: AMEE Guide No. 44. *Medical Teacher*, 31(8), 685–695.
[8] Schön, D. A. (1983). The reflective practitioner: How professionals think in action. Basic Books.
[9] Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory Into Practice*, 41(2), 64–70.

REFLEXIVE AND METACOGNITIVE COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHYSICIANS

Olga Zadorozhna
PhD in Pedagogy, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Intercultural Communication and Translation
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ABSTRACT

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.106

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ СХІДНИХ МОВ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО ТА МУЛЬТИМОДАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Авраменко Богдана Володимірівна
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германських і східних мов та методики їх навчання
ДЗ: «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна

В сучасних умовах інноваційного розвитку суспільства актуалізується потреба модернізації системи освіти, зокрема у сфері підготовки майбутніх учителів східних мов. Відбувається трансформація освітньої парадигми: запроваджується варіативний зміст освіти, впроваджуються новітні педагогічні технології, сучасні концепції та підходи, що відображено у Державному стандарті вищої освіти. У цьому контексті особливого значення набуває формування іншомовної методичної компетентності майбутнього вчителя, яка поєднує знання мови, методики її викладання, міжкультурної комунікації та здатність ефективно організовувати навчальний процес.

Основним результатом діяльності закладу вищої педагогічної освіти є фахівець, готовий до професійної мобільності, саморозвитку та самореалізації у сфері викладання східних мов (китайської, корейської тощо), а також англійської мови, здатний застосовувати методичні знання в іншомовному освітньому середовищі та адаптувати їх до особливостей мов із різними типами письма й культурними кодами.

Сучасний етап розвитку освіти характеризується переходом на нові стандарти та підвищенням вимог до якості підготовки педагогічних кадрів. Це зумовлює необхідність формування в майбутніх учителів іншомовної методичної компетентності як інтегративної якості, що включає лінгвістичну, дидактичну, соціокультурну та технологічну складові.

Методологічною основою формування іншомовної методичної компетентності є компетентнісний та інтегративний підходи. Компетентнісний підхід забезпечує орієнтацію на результат навчання як здатність діяти у професійних ситуаціях іншомовного навчання, тоді як інтегративний підхід

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

сприяє поєднанню мовної підготовки з методичною, культурною та цифровою складовими.

Особливої актуальності набуває мультимодальний підхід, який передбачає використання різних каналів подання інформації, як-то текстового, аудіального, візуального та інтерактивного. У процесі формування іншомовної методичної компетентності майбутніх учителів східних мов мультимодальність виступає ефективним засобом засвоєння складних та різних мовних систем (ієрогліфіки, тональності, графеміки), а також формування навичок викладання з використанням цифрових ресурсів, відео, платформ для вивчення мов та інтерактивних інструментів.

Проблема формування іншомовної методичної компетентності майбутніх учителів східних мов потребує подальшого наукового осмислення, оскільки сучасні умови реформування освіти змінюють вимоги до якості викладання іноземних мов. У зв'язку з цим виникає потреба у впровадженні інноваційних технологій навчання, орієнтованих на розвиток практичних умінь і професійної гнучкості.

Інноваційне освітнє середовище має забезпечувати не лише підвищення ефективності навчального процесу, але й формування інноваційного мислення, готовності до педагогічної творчості та здатності до самостійного професійного розвитку. У контексті іншомовної освіти це також передбачає розвиток міжкультурної компетентності та здатності адаптувати методики викладання до різних мовних і культурних середовищ.

Формування іншомовної методичної компетентності майбутніх учителів східних мов є ключовим завданням професійної підготовки, оскільки викладання дисциплін має здійснюватися з урахуванням інноваційних методів, міждисциплінарної інтеграції та широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Інноваційне та мультимодальне освітнє середовище відіграє визначальну роль у цьому процесі, оскільки забезпечує інтеграцію мовного навчання з цифровими технологіями, сприяє ефективному засвоєнню мов і культур країн Сходу та Заходу, а також формує готовність майбутнього вчителя до роботи в сучасному освітньому просторі.

Список використаних джерел:

[1] Биков В.Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки України. Матеріали методологічного семінару НАПН України "Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку». 4 квітня 2019 р. / За ред. В.Г. Кременя, О.І. Ляшенка. К, 2019. С.20-26.

[2] Гриневич Л.М., Морзе Н.В., Бойко М.А., Наукова освіта як основа формування інноваційної компетентності в умовах цифрової трансформації суспільства. Інформаційні технології і засоби навчання, том 77. №3. С.1-26.doi: https://doi.org/10.33407/itlt.v77i3.3980

[3] Кухаренко В.М., Бондаренко В.В. Екстрене дистанційне навчання в Україні: монографія. Харків : Вид-во КП «Міська друкарня», 2020. 409 с.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE METHODOLOGICAL COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS OF EASTERN LANGUAGES WITHIN AN INNOVATIVE AND MULTIMODAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Avramenko Bohdana Volodymyrivna
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of German and Eastern Languages and Methods of Their Teaching
The State Institution: «South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D.Ushynsky», Ukraine

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.107

РЕЗУЛЬТАТИ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ ПОКАЗНИКІВ AUDIT-ТЕСТУ У КОМБАТАНТІВ З КОМОРБІДНОЮ ПАТОЛОГІЄЮ (ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД АЛКОГОЛЮ Й ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД) ТА ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ ПРИФРОНТОВОЇ ЗОНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ (ПОПЕРЕДНЄ ДОСЛІДЖЕННЯ)

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Маркозова Любов Михайлівна
кандидат медичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу клінічної та соціальної наркології
Державна установа «Інститут неврології, психіатрії та наркології імені П.В. Волошина Національної академії медичних наук України», Україна

Мінко Олександр Іванович
доктор медичних наук, професор
керівник відділу клінічної та соціальної наркології,
Державна установа «Інститут неврології, психіатрії та наркології імені П.В. Волошина Національної академії медичних наук України», Україна

Гольцова Світлана Вікторівна
провідний інженер-дослідник відділу клінічної та соціальної наркології,
Державна установа «Інститут неврології, психіатрії та наркології імені П.В. Волошина Національної академії медичних наук України», Україна

Жук Світлана Олександрівна
завідувачка відділення №2
Комунальне некомерційне підприємство Харківської обласної Ради «Обласна клінічна наркологічна лікарня», Україна

Черкашин Костянтин Іванович
лікар-нарколог відділення №2
Комунальне некомерційне підприємство Харківської обласної Ради «Обласна клінічна наркологічна лікарня», Україна

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Пустовалова Ірина Аркадіївна
завідувачка відділення №1
Комунальне некомерційне підприємство Харківської обласної Ради «Обласна клінічна наркологічна лікарня», Україна

Анотація. *У роботі висвітлені порівняльні результати обстеження комбатантів та цивільних осіб прифронтової зони під час війни щодо наявності алкогольної залежності за AUDIT-тестом, вираженості проявів посттравматичного стресового розладу (ПТСР), психопатологічної симптоматики на етапі дослідження. Виявлена наявність алкогольної залежності в обох групах; достовірна наявність ПТСР в групі комбатантів. З психопатологічної симптоматики в групі комбанатнтів превалювала сомато-психопатологічна симптоматика, в групі цивільних осіб – психопатологічна-соматична.*

Ключові слова: *алкогольна залежність; комбатанти; цивільні особи;, посттравматичний стресовий розлад; психопатологічна симптоматика.*

Постановка проблеми. Питання щодо діагностики розладів, пов'язаних із вживанням алкоголю, залишаються актуальними дотепер [1].

Аналіз досліджень та публікацій. За даними літератури, існує декілька методів щодо діагностики розладів, пов'язаних із вживанням алкоголю. Один з них фармакокінетичний варіант, коли алкоголь метаболізується спочатку до ацетальдегіду, котрий через дію ацетальдегіддегідрогеназ очишується до ацетату. Ацетальдегід, в свою чергу, виявляє периферичну токсичність та відповідає за реакцію почервоніння. Гени, які кодують декілька ацетальдегіддегідрогеназ, містять поліморфні варіанти. Ключовими прикладами є варіанти генів алкогольдегідрагенази (ADH1B) та альдегіддегідрогенази (ALDH2), кожний з яких має протилежно спрямовану дію, проте обидва ці типи варіантів збільшують накопичення ацетальдегіду та обидва є захисними щодо споживання алкоголю та розладу вживання алкоголю. На думку Thomasson et al. [6], існує щільний зв'язок між варіаціями гена альдегіддегідрогенази (ALDH2) та алкогольдегідрагенази (ADH1B), що підтверджено у GWAS [3], [7].

Інші автори вказували на використання великих зразків біобанків із інформацією з електронних медичних записів (ЕМЗ) або самозвітів опитування. На основі проведених двох GWAS з використанням даних великої виборці досліджених (126936 європейських американців (ЄА) та 17029 афроамериканців (АА)) з біобанку (MVP-військові ветерани США та користувачі медичних послуг Департаменту у справах ветеранів) [2] щодо ознак, пов'язаних з вживанням алкоголю, вивчалося максимальне звичне вживання алкоголю (MaxAlc) шляхом опитування [4]. В результаті цього дослідження підтверджено, що ADH1B на хромосомі 4 був провідним локусом для обох популяцій; різні однонуклеотидні поліморфізми були виявлені також в обох популяціях. Крім того, виявлено два додаткових локуси значущі для генома, а також встановлена генетична кореляція (0,87) між MaxAlc й алкогольною залежністю, що свідчить про значення MaxAlc у вимірюванні стану подібного до розладу вживання алкоголю [4].

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Дослідниками, котрі провели масштабне дослідження на основі MVT вибірці багатьох предків (n = 274424) з використанням діагностичних даних ЕМЗ для вивчення розладу вживання алкоголю та короткої скринінгової версії тесту виявлення розладів у зв'язку з вживанням алкоголю (AUDIT-C), [5] доведено, що для обох ознак і для учасників (ЄА та АА) ADH1B був провідним локусом, а провідні однонуклеотидні поліморфізми були тотожніми відносно досліджень MaxAlc [4]. Однак результатом цього дослідження було виявлення 18 загальногеномних значущих локусів (п'ять пов'язаних з обома ознаками, вісім – лише зі споживанням алкоголю (AUDIT-C) і п'ять – лише з розладом вживання алкоголю (діагноз за даними ЕМЗ) [5]. В результаті дослідження встановлено, що ознаки щодо розладу вживання алкоголю та споживання алкоголю (AUDIT-C) мали генетичну кореляцію 0,52; розлад, пов'язаний з вживанням алкоголю, мав тенденцію позитивно корелювати з іншими психіатричними ознаками, а (AUDIT-C) – з деякими здоровими способами поведінки [5].

Все вище зазначене і обумовило мету дослідження.

Мета дослідження: провести порівняльний аналіз показників AUDIT-тесту у комбатантів з коморбідною патологією (залежність від алкоголю й посттравматичний стресовий розлад) та цивільних осіб прифронтової зони під час війни на наявність алкогольної залежності.

Методи дослідження. В процесі дослідження використано AlcoholUse Disorders Identification Test (AUDIT), шкала самооцінки проявів ПТСР (PC), опитувальник виразності психопатологічної симптоматики L.R. Derogatis et al., анамнестичний, аналітичний, статистичний методи.

Обстежені чоловічої статі: комбатанти (n = 15) та цивільні особи (n = 15).

Середній вік обстежених комбатантів складав (46,53 ± 1,79) років, цивільних осіб – (48,13 ± 2,38) років, що свідчить про однорідність груп у віковому співвідношенні.

Серед обстежених комбатантів превалювали особи з середньою спеціальною (46,6 %) та вищою (20,0 %) освітою, а серед цивільних осіб майже в 1,3 рази вище було обстежених із середньою спеціальною освітою (60,0 %) та вищою (26,6 %), решта мали неповну середню та середню освіту.

Запої у комбатантів бували частіше та тривалішими, коли вони отримували відпустку додому, після тяжких боїв або їх наслідків з втратою побратимів, друзів тощо. Мета вживання алкоголю комбатантами – це бажання заснути чи відключитися на деякий час, щоб перепочити.

Виклад основного матеріалу.

Встановлено, що стан відміни сформувався у обстежених комбатантів в (30,60 ± 2,37) років, в 86,7 % випадків превалювала запійна форма пияцтва; у цивільних осіб – в (32,07 ± 1,84) років; в 93,4 % випадків запійна форма пияцтва.

Таким чином, відносно віку формування стану відміни та форми пияцтва в групах достовірної різниці не виявлено.

При визначені кількості днів вживання алкогольних напоїв протягом останніх 7 днів до госпіталізації встановлено, що обстежені комбатанти вживали від 2-х до 7-ми днів, що в середньому складало (5,73 ± 0,45) днів, а цивільні особи – від (6,40 ± 0,29) днів, але показники не досягли достовірності.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Середня доза вживаного алкоголю протягом доби у комбатантів складала (17,83 ± 2,35) СДА, в той час як максимальна добова доза була достовірно вища і в середньому по групі складала (35,53 ± 4,41) СДА ($p < 0,05$), у цивільних осіб ці показники складали відповідно (20,74 ± 2,44) СДА та (28,82 ± 2,17) СДА. Достовірної різниці між вказаними показниками в обох групах не виявлено.

Середній бал за результатами AUDIT-тесту у комбатантів складав (29,33 ± 1,38) балів, у цивільних осіб – (31,87 ± 0,80) балів, що свідчить про психічну та фізичну залежність від алкоголю, що потребує взагалі відмовитися від вживання речовини, достовірної різниці цих показників не виявлено.

При вивченні частоти вживання комбатантами алкоголю протягом останнього року встановлено, що 6,7 % комбатантів вживали алкоголь 1 раз на місяць та рідше, 20,0 % обстежених вживали 2-3 рази на тиждень, решта (73,3 %) – 4 та більше разів на тиждень, в той час як цивільних осіб 26,6 % обстежених вживали 2-4 рази на місяць, 13,4 % – 2-3 рази на тиждень, решта (60,0 %) – 4 та більше разів на тиждень.

Обстежені обох груп вказали, що вживали 10 СДА за добу і більше.

При вживанні алкогольних напоїв протягом останнього року виявлено, що серед комбатантів, почавши вживати алкоголь, не можуть зупинитися 1 раз на місяць та рідше 33,4 % обстежених; 2-4 рази на місяць – 6,7 %; 2-3 рази на тиждень – 20,0 %; решта (39,9 %) – чотири і більше разів на тиждень, в той час як серед цивільних 6,7 % обстежених не можуть зупинитися 1 раз на місяць та рідше та 2-4 рази на місяць (6,7 %); 2-3 рази на тиждень – 13,4 %; решта (73,2 %) – чотири і більше разів на тиждень. Таким чином, серед комбатантів 1 раз на місяць та рідше не можуть зупинитися майже в 5 разів частіше, ніж серед цивільних, проте вживання чотири і більше разів на тиждень в 1,8 разів рідше, ніж серед цивільних.

При визначенні, як часто надмірне вживання алкоголю заважало обстеженому зробити те, що робить зазвичай, встановлено, що серед комбатантів 20,0 % особам заважало 1 раз на місяць і рідше, 13,4 % – 2-4 рази на місяць; 20,0 % – 2-3 рази на тиждень, решті (20,0 %) – на чотири і більше днів на тиждень, а 26,6 % обстеженим комбатантам ніколи не заважало. Відповіді серед цивільних осіб, як часто надмірне вживання алкоголю заважало обстеженому зробити те, що робить зазвичай, встановлено, що 6,7 % особам заважало 1 раз на місяць і рідше, 20,0 % – 2-4 рази на місяць; 6,7 % – 2-3 рази на тиждень, решті (53,2 %) – на чотири і більше днів на тиждень, а 13,4 % цивільним особам ніколи не заважало. Таким чином, цивільним особам надмірне вживання алкоголю заважало зробити те, що робить зазвичай, чотири і більше днів на тиждень в 2,7 разів частіше, ніж комбатантам.

На необхідність похмелитися 1 раз на місяць та рідше вказали 20,0 % комбатантів; 2-3 рази на тиждень – 20,0 %; решта – на чотири і більше разів на тиждень; в той час, як цивільні особи вказували на необхідність похмелитися чотири і більше разів на тиждень в 100,0 % випадків, що було в 1,6 раз частіше, ніж серед комбатантів.

На наявність відчуття провини протягом останнього року після вживання алкоголю вказали 1 раз на місяць та рідше 6,7 % обстежених; 2-4 рази на місяць – 20,0 %; 2-3 рази на тиждень – 20,0 %; ніколи не мали відчуття провини

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

13,4 % обстежених; решта (39,9 %) – чотири і більше разів на тиждень. Серед цивільних осіб відчуття провини відчували 2-4 рази на місяць 26,6 %; ніколи не мали відчуття провини 6,7 % обстежених; решта (66,7 %) – чотири і більше разів на тиждень. Таким чином, відчуття провини чотири і більше разів на тиждень цивільні особи відчували в 1,7 рази частіше, ніж комбатанти.

Про події напередодні вживання алкоголю серед комбатантів могли згадати 13,4 % осіб, проте 20,0 % обстежених не змогли згадати 1 раз на місяць і рідше, 13,4 % – 2-4 рази на місяць; 33,4 % комбатантів – 2-3 рази на тиждень, решта (20,0 %) – на чотири і більше днів на тиждень; серед цивільних осіб могли згадати 13,4 % осіб, 46,6 % – 2-4 рази на місяць; 6,7 % комбатантів – 2-3 рази на тиждень, решта (33,3 %) – на чотири і більше днів на тиждень. Таким чином, порушення пам'яті щодо подій напередодні вживання алкоголю не спостерігалось у 13,4 % обстежених обох груп, у цивільних осіб в більшості випадків (33,3 % проти 20,0 % серед комбатантів) обстежені не могли згадати, що було напередодні.

Також виявлено, що надмірне вживання алкоголю стало причиною отриманих обстеженим травм серед комбатантів в 20,0 % випадків у минулому році, 33,4 % випадків, але не минулого року, решта (46,6 %) не мали травм, серед цивільних осіб – 13,4 % випадків у минулому році, 20,0 % випадків, але не минулого року, решта (66,6 %) не мали травм.

Про необхідність зменшення кількості алкоголю та занепокоєння з приводу пияцтва обстежених виказували родичі, друзі або медичні працівники всім обстеженим обох груп.

Вираженість проявів ПТСР під час обстеження у комбатантів достовірно вища і складала (57,47 ± 3,29) балів проти (40,93 ± 4,16) балів серед цивільних осіб ($p < 0,05$).

За результатами вивчення виразності психопатологічної симптоматики за опитувальником L.R. Derogatis et al. у комбатантів під час обстеження визначено наступні показники (за спаданням від найбільш значущих до 1,0 бала): соматизації (1,90 ± 0,22), тривожності (1,75 ± 0,21), обсесивно-компульсивних розладів (1,45 ± 0,11), параноїдальні симптоми (1,34 ± 0,14), депресії (1,30 ± 0,14), інтерперсональної сенситивності (1,14 ± 0,11), ворожості (1,03 ± 0,18) та психотизму (1,03 ± 0,14); у цивільних осіб була наступною: симптоми тривожності (1,60 ± 0,21), параноїдальні симптоми (1,52 ± 0,24), депресії (1,45 ± 0,19), інтерперсональної сенситивності (1,41 ± 0,25), обсесивно-компульсивних розладів (1,33 ± 0,22), фобічної тривожності (1,30 ± 0,24), соматизації (1,26 ± 0,15), ворожості (1,14 ± 0,20). Таким чином, у комбатантів превалювала сомато-психопатологічна симптоматика, а у цивільних – навпаки, що вказує на інверсійність показників.

Висновки

1. Встановлено, що групи обстежених достовірно не відрізнялися за віком, віком формування стану відміни алкоголю, формою пияцтва, за кількістю максимально вживаного алкоголю протягом доби, результатами AUDIT-тесту та рівнем освіти.

2. Максимальна добова доза була значною у обстежених обох груп ($p < 0,05$), що підтверджувало факт розладу вживання алкоголю.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

3. Середній бал за результатами AUDIT-тесту у комбатантів складав (29,33 ± 1,38) балів, у цивільних осіб – (31,87 ± 0,80) балів, що свідчило про наявність психічної та фізичної залежності від алкоголю.

4. Контроль за кількістю вживаного алкоголю 1 раз на місяць та рідше не можуть здійснювати комбатанти майже в 5 разів частіше, ніж цивільні, вживання ж алкоголю чотири і більше разів на тиждень в 1,8 разів рідше серед комбатантів, ніж серед цивільних.

5. Порушення пам'яті щодо подій напередодні вживання алкоголю не спостерігалось у 13,4 % обстежених обох груп, у цивільних осіб в більшості випадків (33,3 % проти 20,0 % серед комбатантів) обстежені не могли згадати, що було напередодні.

6. Вираженість проявів ПТСР під час обстеження у комбатантів достовірно, ніж у цивільних осіб ($p < 0,05$).

7. Виявлена інверсійність показників виразності психопатологічної симптоматики під час обстеження: в групі комбатантів превалювала сомато-психопатологічна симптоматика, в групі цивільних осіб – психопатологічна-соматична.

Список використаних джерел:

[1] Бреді, К. Т., Левін, Ф. Р., Галантер, М., & Клебер, Г. Д. (Ред.). (2025). *Лікування розладів, пов'язаних із уживанням психоактивних речовин: посібник Американської психіатричної асоціації* (6-е вид., с. 24–37). ВСВ «Медицина».

[2] Gaziano, J. M., Concato, J., Brophy, M., Fiellin, D. A., Justice, A. C., & D'Avolio, L. (2016). Million Veteran Program: A mega-biobank to study genetic influences on health and disease. *Journal of Clinical Epidemiology*, 70, 214–223. https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2015.09.016

[3] Gelemter, J., Kranzler, R., Sherva, R., Almasy, L., Koesterer, R., Smith, A. H., Anton, R. F., Farrer, L. A., & Kranzler, H. R. (2014). Genom-wide association study of alcohol dependence: Significant findings in African- and European-Americans including novel risk loci. *Molecular Psychiatry*, *19*(1), 41–49. https://doi.org/10.1038/mp.2013.145

[4] Gelemter, J., Sun, H., Polimanti, R., Pietrzak, R. H., Levey, D. F., Bryois, J., Lu, Q., Zhao, H., Demontis, D., Borglum, A. D., Hudson, T. J., Conneely, K. N., & Kranzler, H. R. (2019). Genom-wide association study of maximus habitual alcohol intake in >140,000 U.S. European and African American veterans yields novel risk loci. *Biological Psychiatry*, *86*(5), 365–376. https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2019.03.984

[5] Kranzler, H. R., Zhou, H., Kember, R. L., Vickers-Smith, R., Justice, A. C., Hancock, D. B., Johnson, E. O., Edenberg, H. J., Agrawal, A., & Gelernter, J. (2019). Genom-wide association study of alcohol consumption and use disorder in 274,424 individuals from multiple populations. *Nature Communications*, *10*(1), Article 1499. https://doi.org/10.1038/s41467-019-09480-8

[6] Thomasson, H. R., Edenberg, H. J., Crabb, D. W., Mai, X. L., Jerome, R. E., Li, T. K., Wang, S. P., Lin, Y. T., Pohorecky, L. A., & Yin, S. J. (1991). Alcohol and aldehyde dehydrogenase genotypes and alcoholism in Chinese men. *American Journal of Human Genetics*, *48*(4), 677–681. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/2014795/

[7] Xu, K., Kranzler, H. R., Sherva, R., Sartor, C. E., Almasy, L., Koesterer, R., Smith, A. H., Anton, R. F., Farrer, L. A., & Gelernter, J. (2015). Genomwide association study for maximum number of alcoholic drinks in European Americans and African Americans. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, *39*(7), 1137–1147. https://doi.org/10.1111/acer.12751

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

RESULTS OF A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE AUDIT TEST INDICATORS IN COMBATANTS WITH COMORBID PATHOLOGY (ALCOHOL DEPENDENCE AND POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER) AND CIVILIANS OF THE FRONTLINE ZONE DURING THE WAR (PRELIMINARY RESEARCH)

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:
Markozova Lubov M.
MD, PhD, Senior Researcher, Leading Researcher of the Departament of Clinical and Social Narcology
State institution "P.V. Voloshyn Institute of Neurology, Psychiatry and Narcology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine", Ukraine
Minko Oleksandr I.
doctor of medical sciences, professor head of the Department of Clinical and Social Narcology
State institution "P.V. Voloshyn Institute of Neurology, Psychiatry and Narcology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine", Ukraine
Holtsova Svitlana V.
senior research engineer of the Department of Clinical and Social Narcology
State institution "P.V. Voloshyn Institute of Neurology, Psychiatry and Narcology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine", Ukraine
Zhuk Svitlana O.
Head of Department № 2
Municipal Non-Profit Enterprise of the Kharkiv Regional Council "Regional Clinical Narcological Hospital", Ukraine
Cherkashyn Konstiantyn I.
narcologist of Department № 2
Municipal Non-Profit Enterprise of the Kharkiv Regional Council "Regional Clinical Narcological Hospital", Ukraine
Pustovalova Iryna A.
Head of Department № 1
Municipal Non-Profit Enterprise of the Kharkiv Regional Council "Regional Clinical Narcological Hospital", Ukraine

Summary. *The paper highlights the comparative results of the survey combatants and civilians of the frontline zone during the war against the presence of alcohol dependence on the AUDIT test, the severity of manifestations post-traumatic stress disorder (PTSD), a psychopathological disorder symptoms at the research stage. The presence of alcoholic beverages was detected addictions in both groups; significant presence of PTSD in the group combatants. From psychopathological symptoms in the group of combanatnts somato-psychopathological symptoms prevailed, in the group of civilians persons - psychopathological-somatic.*

Keywords: *alcohol dependence; combatants; civilians; post-traumatic stress disorder; psychopathological symptoms.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ABSTRACT

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.108

СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ У СТУДЕНТІВ

Ковальська Наталя Аркадіївна
канд. філол. наук, доцентка,
доцентка кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки
Одеський національний економічний університет, Україна

Філіна Дарія Володимирівна
здобувачка факультету економіки і управління підприємництвом
Одеський національний економічний університет, Україна

Студентський вік є періодом підвищеної чутливості до психоемоційних навантажень, що зумовлено поєднанням навчальних вимог, процесів соціалізації та професійного самовизначення. В умовах сучасної соціальної нестабільності, зокрема воєнного стану, рівень стресу серед молоді значно зростає. Це актуалізує проблему дослідження ефективних стратегій подолання стресу та формування стресостійкості студентів, що має важливе значення як для психологічної науки, так і для освітньої практики.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що проблема стресу та копінг-поведінки широко висвітлюється у працях зарубіжних і вітчизняних учених. Автор класичної теорії стресу Г. Сельє, трактує стрес як неспецифічну реакцію організму на будь-які вимоги середовища та виділяє такі стадії стресу: тривога, опора та виснаження [4].

Подальший розвиток проблема отримала у транзакційній моделі Р. Лазаруса та С. Фолкмана, де ключову роль, на думку дослідників, відіграють когнітивна оцінка ситуації та вибір стратегій подолання [3].

У сучасних дослідженнях стресостійкість розглядається як багатовимірне явище, що включає особистісні, когнітивні та соціальні компоненти [1]. Значна увага приділяється копінг-стратегіям, які поділяють на проблемно-орієнтовані та емоційно-орієнтовані. Однак, попри значну кількість досліджень, недостатньо вивченими залишаються питання ефективності конкретних стратегій подолання стресу саме в умовах сучасних соціальних викликів та їх практичного застосування у студентському середовищі.

Метою дослідження є аналіз стратегій подолання стресу у студентів та визначення чинників, що сприяють формуванню їх стресостійкості.

Стрес у студентів виникає як відповідь на навчальні перевантаження, соціальні труднощі та невизначеність майбутнього. Його переживання залежить не лише від зовнішніх факторів, а й від індивідуальних особливостей особистості, зокрема рівня емоційного інтелекту, локусу контролю, здатності до саморефлексії та оптимізму.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

У межах когнітивно-поведінкового підходу доведено, що ефективність подолання стресу визначається вибором копінг-стратегій. Так, проблемно-орієнтовані стратегії, спрямовані на зміну ситуації та активне вирішення проблеми, тоді як емоційно-орієнтовані – на зниження внутрішнього напруження. Їх поєднання забезпечує більш високий рівень адаптації до стресогенних умов.

Базисними стратегіями копінг-поведінки науковці називають також: активні стратегії (стратегія «вирішення проблем» і стратегія «пошук соціальної підтримки») та пасивні стратегії (стратегія «уникання») [2, с. 22].

Важливим аспектом у межах копінг-поведінки є також диференціація стратегій за рівнем їх ефективності. Згідно з підходом Р. Лазаруса, ефективність копінгу визначається не лише типом стратегії, а й відповідністю між ситуацією та обраною реакцією [3]. Наприклад, у ситуаціях, що піддаються контролю, більш доцільними є проблемно-орієнтовані стратегії, тоді як у неконтрольованих обставинах ефективнішими можуть бути емоційно-орієнтовані підходи.

Крім того, дослідження показують, що тривале використання уникальних стратегій (ігнорування проблеми, прокрастинація) може призводити до накопичення стресу та переходу його у хронічну форму, що відповідає стадії виснаження, описаної Г. Сельє [4]. У зв'язку з цим особливого значення набуває формування усвідомленого ставлення до вибору стратегій подолання стресу.

Також роль у цьому процесі відіграють особистісні ресурси, зокрема рівень саморегуляції та здатність до когнітивної оцінки ситуації. За даними О. М. Кокуна, розвиток цих характеристик сприяє більш гнучкому використанню копінг-стратегій і підвищує адаптаційні можливості особистості [1].

Важливим компонентом стресостійкості є також резилієнтність –здатність особистості відновлюватися після кризових ситуацій. Її формування значною мірою залежить від соціальної підтримки, зокрема дружнього середовища, а також від культурних і ціннісних орієнтацій.

Отже, ефективне подолання стресу у студентів є результатом взаємодії внутрішніх ресурсів особистості та зовнішніх соціальних чинників. Встановлено, що конструктивні копінг-стратегії сприяють підвищенню рівня адаптації та психологічного благополуччя, тоді як неконструктивні – призводять до зростання емоційної напруги.

З метою підвищення стресостійкості студентів доцільно:

– впроваджувати програми психологічної підтримки в закладах освіти;
– проводити тренінги з розвитку копінг-навичок;
– формувати навички когнітивної переоцінки та емоційної саморегуляції;
– сприяти розвитку підтримуючого соціального середовища;
– популяризувати здоровий спосіб життя та тайм-менеджмент.

Таким чином, формування стресостійкості студентів є комплексним процесом, що потребує системного підходу та поєднання індивідуальних і соціальних ресурсів.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Список використаних джерел:

[1] Кокун, О.М. (2004). Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: Монографія. К.: Міленіум. 265 с. URL: https://surl.li/rakyqt .

[2] Назаров, О.О., Оніщенко, Н.В., Садковий, В.П., Садковий, О.В., Склень, О.І. & Тімченко О.В. (2008.) Психологічні особливості базових копінг стратегій та особистісних копінг-ресурсів працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України: Монографія. Х.: Вид-во УЦЗУ. 184 с. URL: https://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/2087/1/coping.pdf.

[3] Lazarus, R.S., & Folkman, S. (1984). Stress, Appraisal, and Coping. New York: Springer, 456 p. URL: https://surl.li/bxfkif.

[4] Selye, H. (1976). Stress in Health and Disease. Boston-London: Butterworths, 1256 p. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781483192215_A23862027/preview-9781483192215_A23862027.pdf.

STRATEGIES FOR OVERCOMING STRESS IN STUDENTS

Natalia Kovalska
Ph.D in Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Language
and Psychological and Pedagogical Training
Odesa National Economic University, Ukraine
Dariia Filina
Student of the Faculty of Economics and Business Administration
Odesa National Economic University, Ukraine

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.109

TISSUE DECOMPOSITION PRODUCTS AS INDUCERS OF PATHOLOGICAL PROTEIN AGGREGATION

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:

Yanitskaya Lesia Vasylivna
PhD (Biology),
Head of the Department of Medical Biochemistry and Molecular Biology
Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

Panchenko Yulia Oleksandrivna
Doctor of Medical Sciences, professor, Department of Ophthalmology
Shupyk National University Healthcare of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Kovalenko Yulianna Vladyslavivna
Student
Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

Timchenko Maryna Dmytrovna
PhD (Biology),
Senior Researcher of the Laboratory of Pathophysiology and Immunology
SI "O.S.Kolomiychenko Institute of Otolaryngology, NAMSU", Kyiv, Ukraine

Verevka Serhij Viktorovych
Doctor of Biological Sciences, professor,
Head of the Department of Biochemistry
SI "O.S.Kolomiychenko Institute of Otolaryngology, NAMSU", Kyiv, Ukraine

Summary. *Violation of the native conformation of a protein molecule not only denatures it and deprives it of the ability to perform its biological functions, but also destabilizes its structure. Under normal conditions, this leads to the rapid removal of the molecule from circulation. At insuffiency of clearance systems the accumulation of destabilized molecules is observed. Such protein derivatives show a tendency to aggregation. A typical example of such processes is the case of diabetic foot – a common complication of diabetes mellitus, in which progressive tissue degeneration occurs. The aim of this work is the study of the features of structures formed at early and more advanced stages of tissue degradation. It is shown that at early stages of tissue decay, protein spherulites are formed. These structures are formed by β-sheet structures that grow from a starting point of nucleation. For later stages of tissue decay, deposits of amyloid-like aggregates are formed. The molecular mechanisms of these pathological processes are considered.*
Key words: *diabetic foot, tissue breakdown, protein aggregation, spherulites.*

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

The formation and maintenance of the native conformation of each of the countless proteins is an essential condition for the normal functioning of the systems mediated by these proteins and of the organism as a whole. Violation of the native conformation not only limits the corresponding functions of the protein, but also causes its rapid removal from circulation. There is a long list of enzymatic and parametabolic processes that cause the formation of destabilized protein derivatives [10-13]. At local insufficiency of clearance systems, the accumulation of such proteins with the subsequent formation of aggregated deposits becomes possible. Similar processes occur in various pathological processes and proceed according to certain molecular laws. Protein aggregation occurs in the direction of minimizing the free energy of the system and causes the formation of β-structured deposits. Such structures are a kind of "energy bottom" of the conformational states of proteins and are characterized by high stability, resistance to proteolysis, immunogenicity and the ability to autochthonous growth due to sorption and rearrangement according to the own structure of soluble proteins [2, 3]. A characteristic feature of such structures is optical activity, i.e. the ability to deflect polarized light. This property is sharply increased when dyes are used that selectively bind to β-structured protein aggregates. This allows pathological deposits to be detected against the background of healthy tissues devoid of optical activity by polarization microscopy. Among the wide variety of such dyes, Congo red occupies a special place, which has long become the gold standard for detecting such structures (Fig. 1).

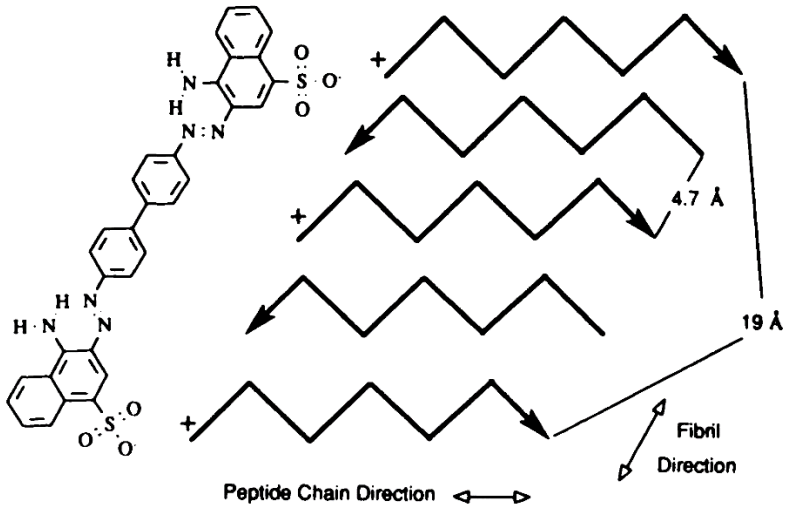

Fig.1. Hypothetical model of Congo red binding to beta-pleated sheet fibrils [5]

An extreme case of such processes are amyloidosis, which is caused by local or systemic deposition of β-structured protein aggregates [1]. Intensive research into the causes and mechanisms of the amyloid formation process is due to both the severe consequences of this process and the rapid spread of amyloidosis of the central nervous system. However, disorders caused by the deposition of β-structured protein aggregates are far from limited to amyloidosis and often accompany processes associated with prolonged tissue breakdown. A typical example of such processes is the formation of diabetic foot - a severe complication of diabetes mellitus.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

In the study of tissues of progressive non-healing diabetic foot ulcers, the deposition of β-structured protein aggregates was shown [4]. Such a phenomenon was to some extent expected, since the non-enzymatic glycosylation of proteins characteristic of diabetes promotes aggregation processes, and the processes of tissue decay provide the receipt of significant amounts of structurally destabilized proteins. However, the results of histological examination of the immediate surroundings of tissues with pronounced signs of degradation were no less informative (Fig. 2).

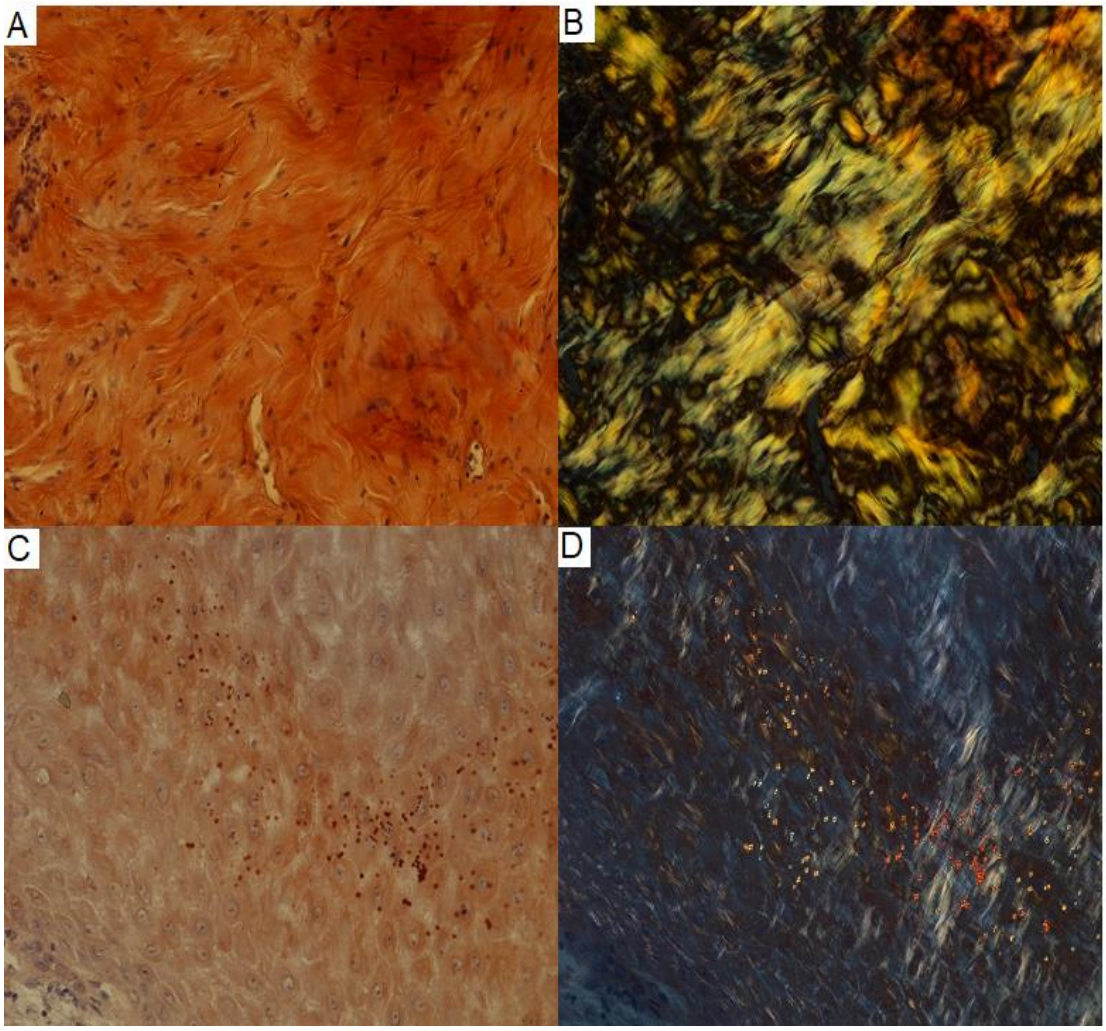

Fig. 2. Microscopic image of diabetic foot tissues at various stages of breakdown in light (A, C) and polarization (B, D) microscopy. Preparations of deeply degraded tissue (A, B) and the tissue at the border with healthy one (C, D). Congo red staining, magnification × 200 times.

As can be seen from the images shown in Fig. 2, unlike tissues of deep degradation, there are no massive β-structured protein deposits at the border with healthy tissues. Instead, scatterings of small particles were found, which are intensively stained with Congo red and exhibit optical activity in polarizing microscopy. When the image is enlarged by computer, these inclusions take on the form of a Maltese cross (Fig. 3).

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

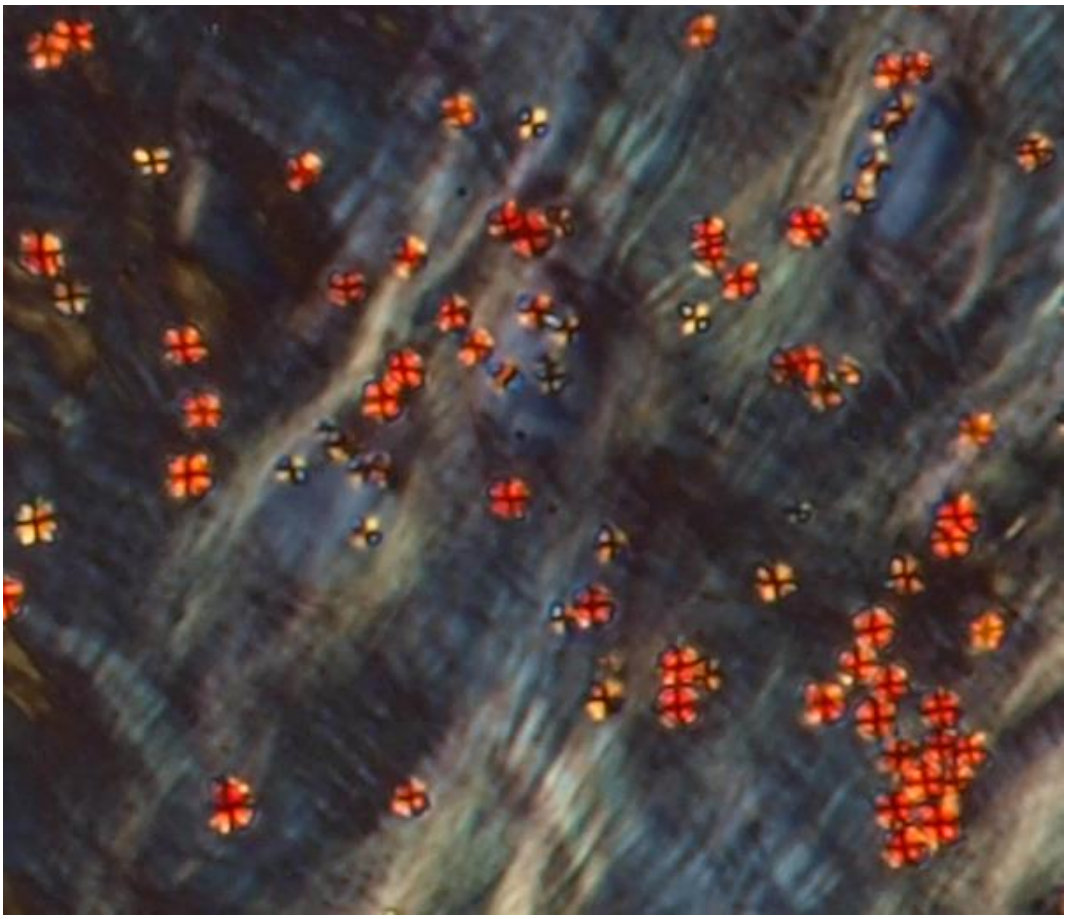

Fig. 3. Magnified image of diabetic foot tissue at the border with healthy tissue. Polarizing microscopy, Congo red staining.

A similar appearance is characteristic of spherulites, which are spherical, semicrystalline, or crystalline aggregates that form during the solidification of polymers, glasses, and some minerals from a melt. They consist of highly ordered lamellae (fibers) that radiate outward from a central nucleus, resulting in a dense, branched structure typically characterized by a Maltese cross pattern when viewed under polarized light [9]. Proteins are also capable of forming spherulites (Fig. 4).

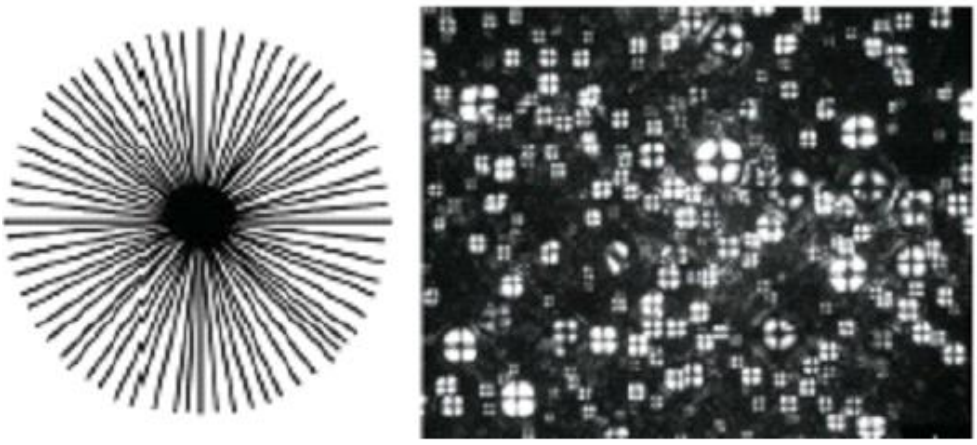

Fig. 4. Schematic representation of the structure of a spherulite and optical microscopy images of spherulites. Images taken under crossed polars [6].

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Such a structure indicates a rather complex and multi-stage nature of the aggregation process. First, the formation of a nucleus occurs, which ensures the binding and sequential rearrangement of soluble components. It is obvious that the formation of the nucleus is a relatively slow stage, after which the relatively rapid growth of β-structured fibrils occurs [8].

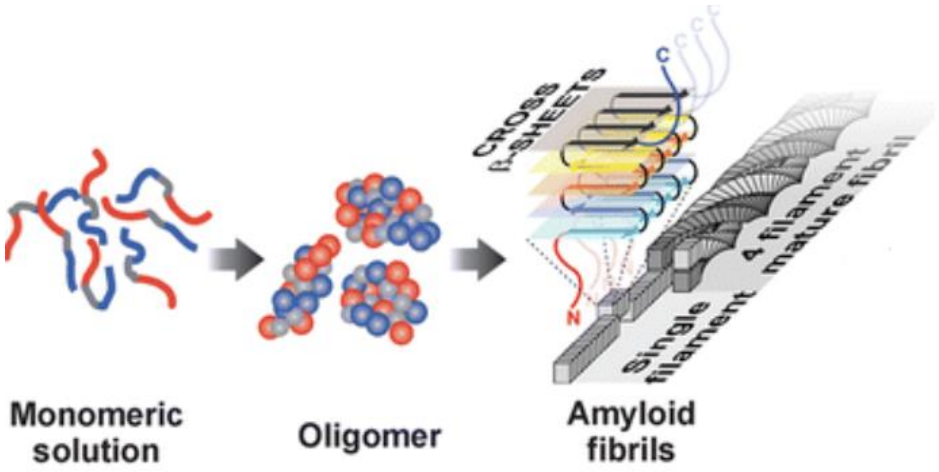

Fig. 5. The key stages of self-assembly of β-structured protein aggregate [8].

Therefore, the formation of the starting nucleus is the limiting stage of the aggregation process and the formation of aggregated deposits caused by it. In such a context, the question of the origin of the primary aggregation germ acquires a high cognitive value with a pronounced connection with the etiology of the corresponding pathological conditions. This issue is especially relevant for the case of diabetes mellitus, which is associated with the development of oxidative stress and protein glycation. This causes a violation of the structure of proteins with the further development of aggregation processes and due to the latter deepening of homeostasis disorders.

References:

[1] Buxbaum, J., Linke, R. (2012) A Molecular History of the Amyloidoses. *J. Mol. Biol.*, 421(2-3), 142-159.
[2] Denny, R., Gavrin, L., Saiah, E. (2013) Recent development in targeting protein misfolding diseases. *Bioorg. Med. Chem. Lett.*, 23(7), 1935-1944. https://doi.org/10.1016/j.bmcl.2013.01.089.
[3] Jahn, T., Radford, S. (2005). The Yin and Yang of protein folding. *FEBS J.*, 272, 5962-5970. https://doi.org/10.1111/j.1742-4658.2005.05021.x.
[4] Isokov, T., Yanitskaya, L., Kovalenko, Y., Verevka, S., Labudzinsky, D., Pasichna, E., Voisitskyi, T., Gnatyuk, O., Dovbeshko, G. (2025) Spectral markers and morphological features of diabetic foot ulcer tissues. *Low Temp. Physics*, 51(2), 274-280. https://doi.org/10.1063/10.0035415.
[5] Klunk, W., Pettegrew, J., Abraham, D. (1989) Quantitative evaluation of Congo red binding to amyloid-like proteins with beta-pleated sheet conformation. *Journ. Histochem. Cytochem.,* 37(8), 1273-1281.
[6] Krebs, M., Bromley, E., Donald, A. (2005) The binding of thioflavin-T no amyloid fibrils: localization and implications. *J.Struct.Biol.*, 149, 30-37.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[7] Miranda, H., Outiero, T. (2010) The sour side of neurodegenerative disorders: the effects of protein glycation. *J. Pathol*., 221(1), 13-25. https://doi.org/10.1002/path.2682.
[8] Semerdzhiev, S., Dekker, D., Subramaniam, V., Cklaessens, MMAE. (2014) Self-assembly of protein fibrils into suprafibrillar aggregates: brindging the nano and mesoscale. *ACS Nano*, 8(6), 5543-5551. https://doi.org/10.1021/nn406309c.
[9] Shtukenberg, A., Punin, Y., Gunn, E., Kahr, B. (2012) Spherulites. *Chem. Rev*., 112(3), 1805-1838. https://doi.org/10.1021/cr200297f.
[10] Verevka, S. (2017). The Main Parametabolic Complex / In: *Advances in Medicine and Biology* (Berhardt L.V., Ed.), Nova Science Publishers, NY, .126, 181-200.
[11] Verevka, S. (2013). Parametabolic β-Aggregation of proteins: familiar mechanisms with diverse sequels / In: *Advances in Medicine and Biology* (Berhardt L.V., Ed.), Nova Science Publishers, NY, Vol. 72, 29-48.
[12] Voroshylova, N., Verevka, S. (2022). Protein Aggregation as a Routine Complication of Metabolic Disorders / in: *Advances in Health and Diseases* (Duncan L.T., Ed.). Nova Science Publishers, NY, 59, 67-90.
[13] Zabolotnyi, D., Belousova, A., Zabolotna, D., Savchenko, T., Voroshylova, N., Timchenko, M., Tsvirinko, I., Verevka, S. (2019). Aggregated proteins in malignant and benign neoplasms. *Exp. Oncol*., 41(1), 61-68.

ПРОДУКТИ РОЗПАДУ ТКАНИН ЯК ІНДУКТОРИ ПАТОЛОГІЧНОЇ АГРЕГАЦІЇ БІЛКІВ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:
Яницька Леся Василівна
кандидат біологічних наук, завідувач кафедри медичної біохімії і молекулярної біології
Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця, Україна
Панченко Юлія Олександрівна
доктор медичних наук, професор,
професор кафедри офтальмології дорослих та дитячого віку
Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, Україна
Коваленко Юліанна Владиславівна
Студентка
Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця, Україна
Тимченко Марина Дмитровна
кандидат біологічних наук,
провідний науковий співробітник лабораторії патофізіології та іммунології
ДУ «Інститут отоларингології ім. проф. О.С. Коломійченка НАМН України», Україна
Верьовка Сергій Вікторович
доктор біологічних наук, професор, завідувач лабораторії біохімії
ДУ «Інститут отоларингології ім. проф. О.С. Коломійченка НАМН України», Україна

Анотація. *Порушення нативної конформації білкової молекули не лише денатурує її та позбавляє здатності виконувати свої біологічні функції, але й дестабілізує її структуру. За норми це веде до швидкого вилучення молекули з обігу. Однак за локального виснаження кліренсових систем спостерігається накопичення дестабілізованих молекул, що виявляють схильність до агрегації. Подібні процеси є характерними для різноманітних патологічних станів, що пов'язані з розпадом тканин, оксидативним стресом та глікацією. Типовим прикладом такого стану є діабетична стопа – поширене ускладнення цукрового діабету, за якого вібувається прогресуюча дегенерація тканин.*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Дана робота присвячена дослідженню особливостей структур, що утворюються на ранніх та більш запущених стадіях деградації тканин. Показано, що на ранніх стадіях розпаду тканин відбувається формування білкових сферолітів. Ці структури сформовані β-складчастими структурами, що розростаються від стартової точки нуклеації. Для більш пізніх стадій розпаду тканин відбувається утворення масивів амілоїдо-подібних агрегатів. Розглядаються молекулярні механізми, що лежать в основі цих патофізіологічних процесів.

Ключові слова: *діабетична стопа, розпад тканин, агрегація білків, сфероліти.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.110

АНАЛІЗ ОФТАЛЬМОЛОГІЧНИХ ПРОЯВІВ ВРОДЖЕНОГО СИНДРОМУ КРАСНУХИ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Абуватфа Самі
Старший викладач кафедри внутрішньої медицини №1
Донецький національний медичний університет, Україна

Алієва Тетяна Юріївна
Асистентка кафедри внутрішньої медицини №1
Донецький національний медичний університет, Україна

Алієв Решад Фарізович
Асистент кафедри хірургічних дисциплін
Донецький національний медичний університет, Україна

Гук Соломія Василівна
Здобувач вищої освіти
Донецький національний медичний університет, Україна

Анотація. *Вроджений синдром краснухи (ВСК) залишається однією з провідних причин інфекційно-асоційованих вроджених вад розвитку, попри значний прогрес у вакцинації. Особливе клінічне значення мають офтальмологічні прояви, які часто визначають ступінь інвалідизації пацієнтів та якість їхнього життя. На основі аналізу літературних джерел встановлено, що вірус краснухи має виражену тропність до ембріональних тканин ока, особливо до кришталика, рогівки, райдужки, циліарного тіла та пігментного епітелію сітківки. Найбільш характерним і раннім проявом є вроджена катаракта, яка формується внаслідок цитопатичної дії вірусу в період активного ембріогенезу кришталика (2–11 тиждень гестації). Морфологічно для краснушної катаракти типовими є ретенція ядер у кришталикових волокнах, ділянки некрозу та порушення диференціації клітин, що розглядається як патогномонічна ознака інфекції.*

Встановлено, що вірус може спричиняти вроджену глаукому, мікрофтальм, мегалокорнеа, а також структурні аномалії райдужки та циліарного тіла, включно з гіпоплазією дилататора зіниці, атрофією строми та вакуолізацією пігментного епітелію. Порушення формування кута передньої камери часто призводить до порушення відтоку внутрішньоочної рідини та розвитку вторинної глаукоми.

Ураження рогівки при ВСК є більш варіабельними та можуть проявлятися транзиторним набряком, ендотеліальною дисфункцією та змінами мембрани Десцемета, що іноді пов'язано з внутрішньоутробною гіпертензією. Крім того, описані зміни судинної оболонки та пігментного епітелію сітківки, які можуть призводити до стійких порушень зору.

Ключові слова: *вроджений синдром краснухи, офтальмологічні прояви, вроджена катаракта, пігментна ретинопатія, глаукома, мікрофтальм, ембріональний розвиток ока, вірус краснухи*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Постановка проблеми. Вроджений синдром краснухи (ВСК) залишається актуальною медико-соціальною проблемою, незважаючи на наявність ефективної вакцини та значне зниження захворюваності у країнах із високим рівнем імунопрофілактики. У регіонах із недостатнім охопленням вакцинацією спостерігаються спорадичні спалахи інфекції, що призводить до формування нових випадків внутрішньоутробного ураження плода.

Особливе значення у структурі ВСК мають офтальмологічні прояви, які часто є провідними клінічними ознаками синдрому та суттєво впливають на якість життя пацієнтів. Ураження органу зору при внутрішньоутробній інфекції краснухи відрізняються значною варіабельністю — від легких транзиторних змін до тяжких структурних аномалій, що призводять до необоротної втрати зору.

Аналіз досліджень та публікацій. У роботі Edlich R. та співавт. (2005) узагальнено сучасні уявлення про етіологію, епідеміологію та клінічний перебіг краснухи. Автори підкреслюють, що вірус краснухи є РНК-вірусом родини Togaviridae та має високу тератогенну активність. Встановлено, що інфікування вагітної жінки в перші 12 тижнів гестації призводить до внутрішньоутробного ураження плода або переривання вагітності у 80–90% випадків. Вроджений синдром краснухи характеризується мультисистемним ураженням, зокрема розвитком катаракти, вроджених вад серця, нейросенсорної глухоти та неврологічних порушень, а також тривалою персистенцією вірусу в організмі новонародженого [2]

У дослідженні Vijayalakshmi P. та співавт. проведено ретроспективний аналіз клінічних проявів вродженого синдрому краснухи у 46 серопозитивних дітей віком до 1 року, що дозволило детально охарактеризувати структуру офтальмологічних уражень. Встановлено, що у 89% випадків спостерігається двобічне ураження очей, а найбільш частим проявом є вроджена катаракта, яка виявляється у 93,1% очей і переважно має ядерний характер. Серед інших поширених змін відзначено мікрофтальм (85,1%), аномалії райдужки (58,6%) та пігментну ретинопатію (37,9%). Характерним є поєднання катаракти, мікрофтальму та гіпоплазії райдужки, що свідчить про системне порушення розвитку структур ока. Автори також підкреслюють часте поєднання офтальмологічних і системних уражень, зокрема серцево-судинних (50%) та неврологічних (34%), що підтверджує мультисистемний характер ВСК [6].

Патогенетичні механізми ураження органа зору при ВСК досліджено у роботі Nguyen T.V. та співавт., де на основі патологоанатомічного аналізу інфікованих плодів встановлено системний характер поширення вірусу в організмі. За допомогою імуногістохімічних та молекулярних методів доведено наявність вірусу в різних органах, включно з тканинами ока. Особливу увагу привертає виявлення вірусної інфекції в циліарному тілі, що дозволяє розглядати його як один із ключових факторів у розвитку катаракти. Автори підтверджують, що формування офтальмологічних проявів ВСК зумовлене не лише загальним порушенням ембріогенезу, а й безпосередньою вірусною інвазією специфічних структур ока [4].

Клінічне значення офтальмологічних уражень при ВСК та їх вплив на функціональний прогноз зору висвітлено у дослідженні Joshi D. та співавт., де

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

проведено проспективний аналіз результатів лікування дітей із вродженою катарактою, асоційованою з краснухою. Встановлено, що лише у 44,6% випадків досягається задовільна гострота зору (понад 20/60), тоді як низка факторів суттєво погіршує прогноз, зокрема мікрофтальм, гіпоплазія райдужки, атрофія зорового нерва, ністагм та супутні неврологічні порушення. [3].

У роботі, присвяченій гістопатології вродженого синдрому краснухи, детально описано морфологічні зміни всіх основних структур ока та їх зв'язок із термінами внутрішньоутробного інфікування. Автори підкреслюють, що вірус має виражену цитопатичну дію на кришталик, рогівку, райдужку, циліарне тіло та пігментний епітелій сітківки. Найбільш характерним є ураження кришталика у період 2–11 тижнів гестації, що супроводжується затримкою розвитку волокон, некрозом тканин та збереженням ядер у кришталикових структурах, що розглядається як патогномонічна ознака краснушної катаракти. [5]

Крім того, узагальнюючі джерела підтверджують, що ВСК залишається актуальною проблемою в регіонах із недостатнім рівнем вакцинації, а його клінічні прояви мають мультисистемний характер із частим ураженням органа зору [1; 7].

Мета статті — аналіз та узагальнення літературних даних щодо офтальмологічних проявів вродженого синдрому краснухи на основі клінічних та гістопатологічних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Вроджений синдром краснухи (ВСК) є наслідком трансплацентарного інфікування плода вірусом краснухи, який належить до РНК-вірусів родини Togaviridae, роду Rubivirus. Інфікування вагітної жінки, особливо в ранні терміни вагітності, має високий ризик формування тяжких вроджених вад або внутрішньоутробної загибелі плода, що зумовлює мультисистемний характер ураження при ВСК та тривале персистування вірусу в організмі новонародженого [2].

Клінічні спостереження показують, що офтальмологічні прояви є одними з провідних у структурі синдрому та часто визначають тяжкість функціональних порушень зору. Найбільш характерним ураженням є вроджена катаракта, яка переважно має ядерний характер і часто є двобічною. У значної кількості пацієнтів вона поєднується з мікрофтальмом, аномаліями райдужки та пігментною ретинопатією, що свідчить про системне ураження ембріональних структур ока [6].

Встановлено, що частота ураження кришталика при ВСК є дуже високою, а катаракта є однією з основних причин звернення за офтальмологічною допомогою. Крім того, мікрофтальм і гіпоплазія райдужки зустрічаються у значної частини дітей і часто поєднуються між собою, що відображає порушення нормального розвитку ока внаслідок внутрішньоутробного інфікування [6]. Також описано супутні системні ураження, зокрема серцево-судинні та неврологічні аномалії, що підтверджує мультисистемний характер ВСК [6].

Патогенетично важливим є те, що вірус краснухи має здатність до системного поширення в організмі плода та уражає різні органи, включно з тканинами ока. Дослідження підтверджують наявність вірусу в різних органах плода, а також інфікування структур ока, зокрема циліарного тіла, що може

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

відігравати ключову роль у формуванні катаракти [4]. Це свідчить про безпосередню участь вірусу в порушенні ембріогенезу ока, а не лише опосередкований вплив через загальні системні зміни.

Гістопатологічні дослідження демонструють, що при ВСК ураження охоплює всі основні структури ока, включно з кришталиком, рогівкою, райдужкою, циліарним тілом та пігментним епітелієм сітківки. Для кришталика характерними є порушення формування волокон, некротичні зміни та наявність збережених ядер у кришталикових структурах, що вважається патогномонічною ознакою краснушної катаракти. Важливо, що вірус може тривало персистувати саме в тканинах кришталика, що пояснює хронічний характер ураження [5].

Ураження рогівки при ВСК є менш специфічним і може проявлятися набряком, змінами ендотелію та порушенням прозорості. Передбачається, що ці зміни можуть бути пов'язані як із прямим вірусним ураженням, так і з вторинними порушеннями, зокрема внутрішньоочною гіпертензією або затримкою розвитку ендотелію [5].

Важливими є зміни райдужки та циліарного тіла, які формуються на ранніх етапах ембріогенезу (7–8-й тиждень гестації). Характерними є атрофія строми райдужки, гіпоплазія або відсутність дилататорного м'яза, вакуолізація та вогнищевий некроз пігментного епітелію райдужки і циліарного тіла. Також характерним є порушення формування кута передньої камери (незавершене його розщеплення), що може призводити до розвитку вродженої глаукоми. Ці зміни виникають внаслідок цитопатичної дії вірусу в період відсутності імунної відповіді плода та відображають порушення нормального морфогенезу тканин. У пізніші терміни внутрішньоутробного розвитку можуть приєднуватися ознаки негранулематозного увеїту з клітинною інфільтрацією, що свідчить про формування імунної відповіді. [5].

Окрему роль у патогенезі катаракти відіграє ураження циліарного тіла, яке може бути безпосередньо інфіковане вірусом і сприяти порушенню розвитку кришталика [4]. Це підтверджує, що катаракта при ВСК є не лише наслідком загального порушення ембріогенезу, але й результатом прямого вірусного впливу на специфічні структури ока.

Також характерною є пігментна ретинопатія, яка морфологічно пов'язана з нерівномірним розподілом пігменту в клітинах пігментного епітелію сітківки, переважно в ділянці заднього полюса. У пізні терміни внутрішньоутробного розвитку та в ранньому дитинстві можливе залучення власне судинної оболонки з розвитком запальної реакції, що свідчить про імунно-запальний компонент ураження [5].

Висновки та пропозиції. Вроджений синдром краснухи є тяжким наслідком внутрішньоутробного інфікування вірусом краснухи, який має виражену тератогенну дію та здатний уражати різні органи і системи плода. Офтальмологічні прояви займають провідне місце в структурі синдрому та часто визначають ступінь функціональних порушень зору.

Найбільш типовим ураженням органа зору є вроджена катаракта, яка найчастіше має ядерний характер і може поєднуватися з мікрофтальмом, аномаліями райдужки та пігментною ретинопатією. Гістопатологічні дані

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

підтверджують, що основою цих змін є порушення ембріонального розвитку структур ока під впливом вірусу, включно з некротичними та дистрофічними процесами в кришталику та інших тканинах ока.

Важливу роль у патогенезі відіграє як пряма цитопатична дія вірусу, так і порушення формування структур ока в критичні періоди ембріогенезу. Додатково можливий розвиток імунно-запальних реакцій, що сприяють прогресуванню ураження.

Аналіз літературних джерел показав, що офтальмологічні прояви ВСК є мультифакторними та системними, а їх вираженість значною мірою залежить від терміну інфікування вагітної жінки. Чим раніше відбулося зараження, тим тяжчими є структурні аномалії органа зору.

Список використаних джерел:

[1] Banatvala, J. E., & Brown, D. W. (2004). Rubella. *The Lancet, 363*(9415), 1127–1137. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15064032/

[2] Edlich, R., Winters, K. L., & Long, W. B. III. (2005). Rubella and congenital rubella (German measles). *Journal of Long-Term Effects of Medical Implants, 15*(3), 319–328. https://doi.org/10.1615/JLongTermEffMedImplants.v15.i3.80 https://www.dl.begellhouse.com/journals/1bef42082d7a0fdf,69622d0e4ea6cf4b,4fb4b32d494cf55c.html

[3] Joshi, D., Krishnaprasad, R., & Agrawal, A. (2021). Is 20/20 visual outcome a reality in rubella cataract? Prognostic factors in children with cataract associated with congenital rubella syndrome. *Indian Journal of Ophthalmology*. https://doi.org/10.4103/ijo.IJO_903_20 https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33595483/

[4] Nguyen, T. V., Pham, V. H., & Abe, K. (2014). Pathogenesis of congenital rubella virus infection in human fetuses: Viral infection in the ciliary body could play an important role in cataractogenesis. *EBioMedicine*. https://doi.org/10.1016/j.ebiom.2014.10.021 https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26137534/

[5] The ocular manifestations of congenital rubella. (n.d.). *PubMed Central*. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC1310470/

[6] Vijayalakshmi, P., Kakkar, G., Samprathi, A., & Banushree, R. (2002). Ocular manifestations of congenital rubella syndrome in a developing country. *Indian Journal of Ophthalmology, 50*(4), 307–311. https://journals.lww.com/ijo/fulltext/2002/50040/Ocular_Manifestations_of_Congenital_Rubella.9.aspx

[7] World Health Organization. (2020). Rubella vaccines: WHO position paper. *Weekly Epidemiological Record, 95*(27), 306–324. https://www.who.int/publications/i/item/WHO-WER9527

ANALYSIS OF OPHTHALMIC MANIFESTATIONS OF CONGENITAL RUBELLA SYNDROME

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:
Abuwatfa Sami
Senior teacher of the Department Internal Medicine №1
Donetsk National Medical University, Ukraine

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Tetiana Aliieva
Assistant Professor of the Department of Internal Medicine №1
Donetsk National Medical University, Ukraine
Aliiev Reshad
Assistant Professor of the Department surgical disciplines
Donetsk National Medical University, Ukraine
Huk Solomiia
Higher education student
Donetsk National Medical University, Ukraine

Summary. *Congenital rubella syndrome (CRS) remains one of the leading causes of infection-associated congenital malformations, despite significant advances in vaccination. Ocular manifestations are of particular clinical importance, as they often determine the degree of disability and the patient's quality of life. Based on an analysis of the literature, it has been established that the rubella virus demonstrates a pronounced tropism for embryonic ocular tissues, particularly the lens, cornea, iris, ciliary body, and retinal pigment epithelium. The most characteristic and earliest manifestation is congenital cataract, which develops as a result of the cytopathic effect of the virus during the critical period of embryonic lens formation (2–11 weeks of gestation). Morphologically, rubella cataract is typically characterized by retention of nuclei within lens fibers, areas of necrosis, and impaired cellular differentiation, which is considered a pathognomonic feature of the infection. It has been shown that the virus can cause congenital glaucoma, microphthalmia, and megalocornea, as well as structural anomalies of the iris and ciliary body, including hypoplasia of the iris dilator muscle, stromal atrophy, and vacuolization of the pigment epithelium. Abnormal development of the anterior chamber angle often leads to impaired aqueous humor outflow and the development of secondary glaucoma.*
Corneal involvement in CRS is more variable and may present as transient edema, endothelial dysfunction, and changes in Descemet's membrane, sometimes associated with intrauterine hypertension. In addition, alterations in the choroid and retinal pigment epithelium have been described, which may result in persistent visual impairment.
Keywords: *congenital rubella syndrome, ocular manifestations, congenital cataract, pigmentary retinopathy, glaucoma, microphthalmia, ocular embryonic development, rubella virus.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.111

ЕПІДЕМІОЛОГІЯ СКАЗУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

Панасенко Наталія Юріївна
студент 5 курсу, спеціальність 222 “Медицина”
Буковинський державний медичний університет, Україна

Мельничук Юлія Іванівна
студент 5 курсу, спеціальність 222 “Медицина”
Буковинський державний медичний університет, Україна

Давиденко Оксана Миколаївна
доцент, кандидат медичних наук, доцент закладу вищої освіти кафедри інфекційних хвороб та епідеміології
Буковинський державний медичний університет, Україна

Анотація. *Сказ залишається однією з найнебезпечніших зоонозних інфекцій у світі, характеризуючись практично 100% летальністю після появи клінічних симптомів. Незважаючи на наявність ефективних методів профілактики, зокрема вакцинації, щорічно реєструються тисячі випадків захворювання серед людей і тварин. В Україні епідеміологічна ситуація ускладнилася внаслідок соціально-економічних та військових чинників, що призвело до зростання популяції безпритульних тварин і зниження охоплення вакцинацією. У світі зберігається нерівномірність поширення сказу, з високою захворюваністю в країнах Азії та Африки. У статті проаналізовано сучасні тенденції епідеміології сказу, визначено ключові фактори ризику, а також окреслено основні виклики для систем громадського здоров’я. Особливу увагу приділено впливу воєнних дій на епізоотичний процес в Україні та необхідності інтегрованих підходів до контролю захворювання.*

Ключові слова: *сказ, епідеміологія, зоонози, Україна, вакцинація, безпритульні тварини, профілактика, громадське здоров’я.*

Постановка проблеми. Сказ є гострим вірусним зоонозним захворюванням, що передається переважно через укуси інфікованих тварин і практично завжди закінчується летально після розвитку клінічної симптоматики. Незважаючи на наявність ефективних профілактичних заходів, включаючи вакцинацію людей і тварин, сказ залишається значною проблемою громадського здоров’я у багатьох країнах світу.

Особливої актуальності проблема набуває в умовах соціально-економічної нестабільності, урбанізації та змін екосистем. В Україні ситуація ускладнилася внаслідок воєнних дій, що призвели до порушення систем ветеринарного контролю, зростання чисельності безпритульних тварин та

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

зниження рівня профілактичних щеплень. Крім того, активна міграція населення та тварин сприяє поширенню вірусу на нові території.

У глобальному масштабі сказ залишається нерівномірно розподіленим: найбільший тягар захворювання припадає на країни Азії та Африки, тоді як у країнах Європи завдяки системним профілактичним заходам рівень захворюваності значно нижчий. Проте навіть у регіонах із контрольованою ситуацією існує ризик реінтродукції вірусу.

Таким чином, сказ і надалі становить серйозну загрозу, що потребує постійного епідеміологічного моніторингу та вдосконалення профілактичних стратегій.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема сказу широко досліджується як на міжнародному, так і на національному рівнях. Значна частина наукових робіт присвячена вивченню глобального тягаря захворювання, механізмів передачі вірусу та ефективності профілактичних заходів [1, 2, 15].

Окремий напрям досліджень стосується ролі тварин-резервуарів, зокрема диких м'ясоїдних (лисиць, вовків) та домашніх собак, у підтриманні циркуляції вірусу. У країнах Європи значна увага приділяється пероральній вакцинації диких тварин як ефективному методу контролю інфекції [4, 5, 7, 10].

Сучасні дослідження також акцентують увагу на концепції «Єдине здоров'я», яка передбачає інтеграцію зусиль медицини, ветеринарії та екології у боротьбі зі сказом. Доведено, що комплексний підхід дозволяє суттєво знизити захворюваність серед людей [13, 14].

Водночас низка питань залишається недостатньо вивченою. Зокрема, обмеженими є дані щодо впливу воєнних конфліктів на епідеміологію сказу, ефективності профілактичних програм у кризових умовах, а також щодо сучасних викликів, пов'язаних із міграцією тварин і змінами клімату [6, 8, 9, 12].

Отже, необхідні подальші дослідження, спрямовані на комплексний аналіз епідеміологічної ситуації та розробку адаптивних стратегій контролю сказу.

Мета роботи. Метою роботи є аналіз сучасних тенденцій епідеміології сказу в Україні та світі, визначення ключових факторів ризику, а також обґрунтування основних викликів і напрямів удосконалення профілактики захворювання.

Виклад основного матеріалу. Сказ є гострим вірусним зоонозним захворюванням, яке спричинюється нейротропними вірусами роду *Lyssavirus* та характеризується ураженням центральної нервової системи з подальшим розвитком енцефаліту. Після появи клінічних симптомів захворювання практично завжди завершується летально, що зумовлює його виняткову небезпечність для людини. За оцінками міжнародних організацій, щорічно у світі реєструється близько 59 тисяч смертей від сказу, при цьому значна частка випадків припадає на дітей віком до 15 років. Високий рівень летальності пояснюється як біологічними властивостями вірусу, так і несвоєчасним зверненням за медичною допомогою, що підкреслює важливість профілактики та раннього втручання [1].

Глобальний розподіл сказу є нерівномірним і значною мірою залежить від соціально-економічного розвитку країн. Найвищі показники захворюваності та смертності спостерігаються в країнах Азії та Африки, де існують обмежені

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ресурси для проведення масової вакцинації тварин і забезпечення доступу до постконтактної профілактики. У цих регіонах також відзначається низький рівень санітарної освіти населення, що призводить до пізнього звернення за медичною допомогою після укусу тварин. Крім того, недостатній контроль за популяцією безпритульних собак сприяє постійному підтриманню циркуляції вірусу в природі [2].

Домашні собаки залишаються основним резервуаром і джерелом інфекції для людини у більшості ендемічних регіонів світу. Встановлено, що до 99% випадків передачі вірусу людині пов'язані саме з укусами інфікованих собак. Така ситуація пояснюється тісним контактом людини з цими тваринами, особливо в умовах недостатнього контролю за їх популяцією та низького рівня вакцинації. Масова вакцинація собак розглядається як найбільш ефективний і економічно доцільний метод профілактики сказу серед людей [3].

У країнах Європи епідеміологія сказу має свої особливості, оскільки основними резервуарами вірусу тут є дикі м'ясоїдні тварини, насамперед лисиці. Вони забезпечують циркуляцію вірусу в природних осередках, що ускладнює повну ліквідацію захворювання. Контроль сказу в таких умовах потребує специфічних підходів, спрямованих не лише на домашніх тварин, але й на дику фауну, що значно ускладнює організацію профілактичних заходів [4].

Одним із найбільш ефективних методів боротьби зі сказом у дикій природі є пероральна вакцинація тварин, яка широко застосовується в країнах Європейського Союзу. Цей метод передбачає розповсюдження вакцин у вигляді принад, які поїдають дикі тварини. Завдяки цьому вдалося суттєво знизити рівень захворюваності серед лисиць і, відповідно, зменшити ризик передачі вірусу людині. Однак ефективність таких програм залежить від регулярності їх проведення та достатнього фінансування [5].

Незважаючи на значні досягнення у боротьбі зі сказом, навіть у країнах із високим рівнем контролю існує ризик повторного занесення вірусу. Це пов'язано з активною міграцією диких тварин через державні кордони, а також із переміщенням домашніх тварин без належного ветеринарного контролю. Такі фактори можуть призводити до виникнення нових осередків інфекції, що потребує постійного епідеміологічного нагляду [6].

В Україні сказ залишається ендемічним захворюванням, яке циркулює як у природних, так і в антропургічних осередках. Основними резервуарами вірусу є лисиці, безпритульні собаки та коти, що створює постійний ризик інфікування людей. Щорічно реєструються сотні випадків захворювання серед тварин, що свідчить про недостатню ефективність існуючих профілактичних заходів [7].

Останні роки характеризуються погіршенням епізоотичної ситуації щодо сказу в Україні. Спостерігається зростання кількості випадків захворювання серед тварин, що пов'язано з недостатнім охопленням вакцинацією, зниженням ефективності ветеринарного контролю та обмеженими ресурсами для проведення профілактичних заходів. Така тенденція становить серйозну загрозу для громадського здоров'я [8].

Суттєвий вплив на поширення сказу в Україні мають воєнні дії, які призвели до руйнування інфраструктури системи охорони здоров'я та ветеринарної служби. Порушення логістики постачання вакцин, обмежений

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

доступ до медичної допомоги та неможливість проведення регулярних профілактичних заходів сприяють поширенню інфекції [9].

Зростання чисельності безпритульних тварин є одним із ключових факторів підтримання епізоотичного процесу в урбанізованих територіях. Відсутність системного контролю за популяцією таких тварин, їх низький рівень вакцинації та активна взаємодія з людьми створюють сприятливі умови для передачі вірусу [10].

Постконтактна профілактика сказу є єдиним ефективним методом запобігання розвитку захворювання після інфікування. Вона включає негайну обробку рани, введення антирабічної вакцини та, у разі необхідності, імуноглобуліну. За умови своєчасного застосування ці заходи практично повністю запобігають розвитку клінічної форми сказу [11].

Однак у багатьох регіонах світу доступ до постконтактної профілактики залишається обмеженим, особливо в сільській місцевості. Висока вартість лікування, недостатня кількість медичних закладів та низький рівень обізнаності населення призводять до того, що значна частина постраждалих не отримує необхідної допомоги [12].

Сучасні стратегії боротьби зі сказом базуються на концепції «Єдине здоров'я», яка передбачає інтеграцію зусиль різних галузей для досягнення спільної мети. Такий підхід дозволяє враховувати взаємозв'язок між здоров'ям людини, тварин і навколишнього середовища та забезпечує більш ефективний контроль інфекційних захворювань [13].

Глобальна ініціатива «Zero by 30» є одним із ключових напрямів міжнародної боротьби зі сказом. Вона передбачає ліквідацію смертності людей від цього захворювання до 2030 року шляхом масової вакцинації собак, покращення доступу до медичної допомоги та підвищення рівня обізнаності населення [14].

Попри наявність ефективних інструментів профілактики, досягнення повної елімінації сказу залишається складним завданням. Серед основних викликів — економічні труднощі, воєнні конфлікти, зміни клімату, що впливають на міграцію тварин, а також недостатня координація між країнами. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення системи епідеміологічного нагляду та впровадження інноваційних підходів до контролю захворювання [15].

Висновки. Сказ залишається актуальною проблемою громадського здоров'я як у світі, так і в Україні, незважаючи на наявність ефективних методів профілактики. Основними факторами, що впливають на епідеміологію захворювання, є рівень вакцинації тварин, контроль популяції безпритульних тварин, доступність постконтактної профілактики та соціально-економічні умови.

В Україні ситуація ускладнюється впливом воєнних дій, що призводить до погіршення епізоотичної ситуації та зростання ризику інфікування населення. Для ефективного контролю сказу необхідно впроваджувати комплексні заходи в рамках концепції «Єдине здоров'я», посилювати вакцинацію тварин, забезпечувати доступність медичної допомоги та розширювати міжнародну співпрацю.

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Список використаних джерел:

[1] World Health Organization. (2024). *Rabies – Key facts*. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/rabies
[2] World Health Organization. (2023). *Rabies burden in low- and middle-income countries*. WHO Global Health Observatory. https://www.who.int
[3] World Health Organization. (2024). *Dog-mediated rabies and human transmission patterns*. https://www.who.int
[4] European Centre for Disease Prevention and Control. (2023). *Rabies surveillance in wildlife in Europe*. https://www.ecdc.europa.eu
[5] European Food Safety Authority. (2022). *Oral vaccination of foxes against rabies in the EU*. EFSA Journal, 20(7). https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7421
[6] World Health Organization Regional Office for Europe. (2022). *Rabies risk of reintroduction in Europe*. https://www.who.int/europe
[7] World Organisation for Animal Health (WOAH). (2023). *Rabies situation report: Europe and Eastern Europe*. https://www.woah.org
[8] World Health Organization. (2024). *Rabies surveillance and control challenges*. https://www.who.int
[9] World Health Organization Regional Office for Europe. (2024). *Impact of conflict on infectious disease control in Ukraine*. https://www.who.int/europe
[10] World Organisation for Animal Health (WOAH). (2022). *Stray dog population and rabies risk management*. https://www.woah.org
[11] World Health Organization. (2022). *Rabies vaccines and immunoglobulin: WHO position paper*. Weekly Epidemiological Record, 97(16), 149–172. https://www.who.int
[12] World Health Organization. (2023). *Access to post-exposure prophylaxis for rabies*. https://www.who.int
[13] FAO, WHO, & WOAH. (2022). *One Health Joint Plan of Action 2022–2026*. https://www.fao.org
[14] World Health Organization. (2021). *Zero by 30: global strategic plan to end human deaths from dog-mediated rabies*. https://www.who.int
[15] Hampson, K., et al. (2022). *Global burden and challenges of rabies elimination*. The Lancet Infectious Diseases, 22(9), e234–e245. https://doi.org/10.1016/S1473-3099(22)00231-4

EPIDEMIOLOGY OF RABIES IN UKRAINE AND THE WORLD: TRENDS AND CHALLENGES

Panasenko Nataliia Yuriivna
5th year student, Specialty 222 “Medicine”
Bukovinian State Medical University, Ukraine
Melnychuk Yuliia Ivanivna
5th year student, Specialty 222 “Medicine”
Bukovinian State Medical University, Ukraine
Davydenko Oksana Mykolaivna
PhD MD, Associate Professor of the Department of Infectious Diseases and Epidemiology
Bukovinian State Medical University, Ukraine

Summary. *Rabies remains one of the most dangerous zoonotic infections worldwide, characterized by nearly 100% fatality after the onset of clinical symptoms. Despite the availability of effective preventive measures, including vaccination, thousands of human and animal cases are reported annually. In Ukraine, the epidemiological situation has worsened due to socio-economic and*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

military factors, leading to an increase in stray animal populations and decreased vaccination coverage. Globally, rabies distribution remains uneven, with the highest burden observed in Asia and Africa. This article analyzes current epidemiological trends of rabies, identifies key risk factors, and outlines major challenges for public health systems. Particular attention is given to the impact of war on rabies transmission dynamics in Ukraine and the need for integrated control strategies.
Keywords: *rabies, epidemiology, zoonoses, Ukraine, vaccination, stray animals, prevention, public health.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.112

КЛАСИЧНИЙ СИНДРОМ ЕЛЕРСА-ДАНЛОСА ЯК ПРИЧИНА РЕЦИДИВНИХ ВЕНТРАЛЬНИХ ГРИЖ У МОЛОДОМУ ВІЦІ

Приймак Дарина Вадимівна
Здобувачка освіти 5 курсу
Харківський національний медичний університет , Україна

Науковий керівник: Молодан Людмила Володимирівна
канд.мед.наук, доцент кафедри акушерства, гінекології, дитячої гінекології та медичної генетики
Харківський національний медичний університет , Україна

Анотація. *Синдром Елерса-Данлоса (СЕД) - це спадкова патологія сполучної тканини, що зумовлена дефектами синтезу або структури колагену та проявляється гіпереластичністю шкіри, гіпермобільністю суглобів і підвищеною крихкістю тканин. У представленій роботі розглянуто клінічний випадок 29-річного пацієнта з рецидивними вентральними грижами, у якого відсутні типові фактори ризику їх виникнення. На основі клінічних, фенотипових та молекулярно-генетичних даних встановлено діагноз класичного типу СЕД, асоційованого з патогенним варіантом у гені COL5A1. Особливу увагу приділено ролі дефектів колагену V типу у формуванні структурної неспроможності апоневрозу та розвитку рецидивів після натяжних методів герніопластики. Показано, що використання безнатяжної техніки з синтетичною сіткою дозволило досягти позитивного результату без рецидиву протягом 18 місяців спостереження. Робота підкреслює необхідність врахування спадкових порушень сполучної тканини у молодих пацієнтів із рецидивними грижами та доцільність мультидисциплінарного підходу із залученням генетичного тестування для оптимізації хірургічної тактики.*

Ключові слова: *синдром Елерса-Данлоса; класичний тип; COL5A1; вентральна грижа; рецидив грижі; колаген; герніопластика; гіпермобільність суглобів; атрофічні рубці; сполучна тканина.*

Вступ. Синдром Елерса-Данлоса (СЕД) являє собою гетерогенну групу спадкових захворювань сполучної тканини, що виникають через дефекти в структурі або синтезі колагену. Часто ці стани призводять до підвищеної крихкості тканин, гіпереластичності шкіри, гіпермобільності суглобів та проблем з судинами чи внутрішніми органами. Згідно з міжнародною класифікацією 2017 року, існує 13 підтипів СЕД, кожен з яких має специфічні клінічні та молекулярні ознаки [1]. Класичний тип СЕД (cEDS) пов'язаний з

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

мутаціями в генах COL5A1 та COL5A2, які кодують ланцюги колагену V типу, і характеризується трьома ключовими проявами: гіпереластичністю шкіри, атрофічними рубцями та генералізованою гіпермобільністю суглобів. [1, 2, 3, 4]. Окрім цих проявів, є інша проблема - часто хірургічні патології, наприклад, грижі передньої черевної стінки, маскуються під звичайні механічні проблеми, ігноруючи генетичну основу. Порушення колагену відіграє центральну роль у патогенезі гриж. У системному огляді Хенріксена («Collagen in hernia disease») виявлено, що при грижах порушується співвідношення колагену I/III, зменшується поперечне з'єднання фібрил, що знижує міцність апоневрозу. [4] В іншій роботі Мессера («Outcomes of complex abdominal wall reconstruction in patients with connective tissue disorders: a single center experience») було підкреслено, що системні порушення сполучної тканини є незалежним фактором ризику рецидиву після герніопластики. [5] У клінічній практиці такі пацієнти рідко отримують генетичну оцінку, що призводить до повторних операцій без урахування базової патології, що актуально для молодих осіб, де відсутні типові фактори ризику, як хронічний кашель чи важка фізична праця. Недооцінка спадкових дефектів може ускладнювати лікування, збільшуючи ризик ускладнень, таких як сероми чи розходження швів.

У літературі описано випадки, коли СЕД діагностували після множинних рецидивів гриж. Наприклад, у серії з 14 пацієнтів з СЕД, які перенесли вентральну герніопластику, рецидив стався лише в одного (7,1%), але це пов'язували з використанням великих сіток для компенсації колагенової слабкості. [6] Такі спостереження підкреслюють, наскільки часто хірургічні проблеми «ховаються» за генетичними станами, і наголошують на потребі мультидисциплінарного підходу.

Мета роботи. Ретроспективно розглянути клінічний випадок, проаналізувати клінічні, фенотипові та молекулярно-генетичні особливості цього пацієнта з рецидивними вентральними грижами на тлі класичного СЕД, порівнюючи з даними літератури щодо колагенових змін при грижах.

Матеріали та методи. Ретроспективний огляд з аналізом історії хвороби 29-річного пацієнта з рецидивними пахвинною та пупковою грижами. Збір анамнезу включав деталі попередніх операцій, післяопераційний період, характер рубцювання та сімейний анамнез. Гіпермобільність суглобів оцінювали за шкалою Beighton (Беігтона) (0-9 балів) відповідно до критеріїв 2017 року. [1] Для огляду літератури провели пошук у базах PubMed і Scopus за період 2010-2024 роки з ключовими словами: «classical EDS», «COL5A1», «ventral hernia», «wound healing», «hernia recurrence».

Результати та обговорення. Пацієнт, 29 років, звернувся зі скаргами на біль у зоні післяопераційного рубця, випинання в правій пахвинній та пупковій ділянках, а також повільне загоєння навіть дрібних ран. Ці симптоми тривали кілька місяців і посилювалися при фізичних навантаженнях. *Об'єктивно:* нормостенічна статура (ІМТ 23,5 кг/м^2), відсутність важкої фізичної праці чи хронічних захворювань. *Сімейний анамнез* включав подібні проблеми з рубцюванням у матері (без формального діагнозу). *Anamnesis vitae*: у 24 роки виконана пластика власними тканинами правобічної пахвинної грижі. Через 8 місяців стався рецидив, супроводжуваний виділенням серомою та частковим

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

розходженням рани на 10 добу після повторної операції. У 27 років діагностовано пупкову грижу, виконано герніопластику, після чого сформувався тонкий атрофічний рубець з поступовим розширенням. Така частота ускладнень у молодому віці без факторів ризику викликала підозру на системну патологію сполучної тканини. *Фенотиповий аналіз:* шкіра тонка, помірно гіпереластична, наявні атрофічні рубці на місцях операцій; за шкалою Бейтона - 6/9 балів (гіпермобільність у ліктях, колінах та пальцях), що відповідає великим критеріям cEDS за Міжнародною класифікацією синдрому Елерса-Данлоса 2017 року (Малфайт Ф.) [1] Диференціальний діагноз включав гіпермобільний тип СЕД (hEDS), але відсутність судинних ускладнень та типові шкірні зміни вказували на класичний тип. Інструментально: УЗД підтвердило грижі розміром 3-4 см; КТ показала тонкий апоневроз без запалення.

Генетичний аналіз NGS виявив патогенний варіант у гені COL5A1 (гетерозиготна мутація, класифікована як патогенна за ACMG). Тип успадкування - аутосомно-домінантний. Колаген V регулює фібрилогенез, дефіцит якого призводить до аномальних фібрил з низькою механічною стабільністю. [1] Після встановлення діагнозу виконали безнатяжну герніопластику з синтетичною сіткою та нерозсмоктувальними швами. Післяопераційний період минув без ускладнень, через 1,5 року рецидиву не виявлено.

Патогенез гриж при дефекті колагену

Хенріксен та співавтори зазначають, що при грижах знижується співвідношення колагену I/III та порушується структура фібрил. [4] У СЕД цей процес має генетичну основу, а не вторинний характер. Мессор підкреслює асоціацію з підвищеним ризиком рецидиву після натяжних методик [5]. У нашому випадку дефект COL5A1 пояснює структурну неспроможність апоневрозу, що узгоджується з літературою.

Обговорюючи наслідки, варто відзначити, що в серії Кроеза рецидив стався лише в 7,1% пацієнтів з СЕД після використання великих сіток. [6] Однак це спостереження обмежене in vivo, а ось in vitro моделі показують кращі результати з безнатяжними методами, але є брак рандомізованих досліджень. [6] У нашому випадку перехід на безнатяжну техніку покращив результат, що узгоджується з рекомендаціями мінімізувати натяг тканин. [5] На основі цих даних можна припустити, що генетичний скринінг у молодих пацієнтів з рецидивами міг би змінити стратегію.

Висновки. Класичний синдром Елерса-Данлоса нерідко проявляється саме через повторні вентральні грижі у молодих людей, коли немає жодних класичних факторів ризику - ожиріння, важкої фізичної праці, хронічного кашлю, попередніх травм черевної стінки. У таких випадках рецидиви виникають не через технічні помилки під час операції, а через вроджену слабкість сполучної тканини, яка не витримує навіть помірного внутрішньочеревного тиску. Найяскравішими клінічними маркерами, які мають насторожувати хірурга і викликати думку про проведення генетичного обстеження, є атрофічні («паперові») рубці після попередніх втручань, виражена гіпермобільність суглобів і помітно повільне загоєння ран - навіть невеликі порізи чи садна можуть довго мокнути, а шви часто розходяться або залишають тонкі, розтягнуті рубці.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Виявлений у нашого пацієнта патогенний варіант у гені COL5A1 безпосередньо пояснює чому апоневроз і фасції стають структурно неспроможними, так як ген відповідає за синтез колагену V типу, який відіграє ключову роль у правильному формуванні та організації фібрил колагену I типу. При його дефекті фібрили виходять тоншими, менш впорядкованими й менш міцними, що і лежить в основі підвищеної схильності до гриж та їх рецидивів. Подібні зміни узгоджуються з даними літератури про порушення співвідношення колагену I/III та дезорганізацію фібрилярної структури при грижовій хворобі.

Щодо хірургічної тактики, класичні натяжні методи герніопластики у пацієнтів із СЕД часто закінчуються невдачею, натомість безнатяжна пластика з використанням великої синтетичної сітки, яка підсилює всю серединну лінію черевної стінки, суттєво знижує ризик рецидиву. Саме такий підхід дозволив і нашому пацієнтові уникнути ускладнень: після заміни тактики на безнатяжну з сіткою і нерозсмоктувальними швами протягом 18 місяців рецидиву не сталося. Описаний випадок та наявні дані літератури свідчать, що така практика могла б допомогти уникнути багатьох повторних операцій, сером, розходжень ран і хронічного болю.

Список використаних джерел:

[1] Malfait F, Francomano C, Byers P, Belmont J, Berglund B, Black J, Bloom L, Bowen JM, Brady AF, Burrows NP, Castori M, Cohen H, Colombi M, Demirdas S, De Backer J, De Paepe A, Fournel-Gigleux S, Frank M, Ghali N, GiuntaC, Grahame R, Hakim A, Jeunemaitre X, Johnson D, Juul-Kristensen B, Kapferer-Seebacher I, Kazkaz H, Kosho T, Lavallee ME, Levy H, Mendoza-Londono R, Pepin M, Pope FM, Reinstein E, Robert L, Rohrbach M, Sanders L, Sobey GJ, Van Damme T, Vandersteen A, van Mourik C, Voermans N, Wheeldon N, Zschocke J, Tinkle B. 2017. The 2017 international classification of the Ehlers–Danlos syndromes. Am J Med Genet Part C Semin Med Genet175C:8–26.

[2] Bowen JM, Sobey GJ, Burrows NP, Colombi M, Lavallee ME, Malfait F, Francomano CA. Ehlers-Danlos syndrome, classical type. Am J Med Genet C Semin Med Genet. 2017 Mar;175(1):27-39. doi: 10.1002/ajmg.c.31548. Epub 2017 Feb 13. PMID: 28192633.

[3] Demmler JC, Atkinson MD, Reinhold EJ, Choy E, Lyons RA, Brophy ST. Diagnosed prevalence of Ehlers-Danlos syndrome and hypermobility spectrum disorder in Wales, UK: a national electronic cohort study and case-control comparison. BMJ Open. 2019 Nov 4;9(11):e031365. doi: 10.1136/bmjopen-2019-031365. PMID: 31685485; PMCID: PMC6858200.

[4] Henriksen NA, Mortensen JH, Sorensen LT, Bay-Jensen AC, Ågren MS, Jorgensen LN, Karsdal MA. The collagen turnover profile is altered in patients with inguinal and incisional hernia. Surgery. 2015 Feb;157(2):312-21. doi: 10.1016/j.surg.2014.09.006. PMID: 25616945.

[5] Messer N, Prabhu AS, Miller BT, Krpata DM, Beffa LRA, Phillips SE, Petro CC, Maskal SM, Ellis RC, Figueiredo S, Fafaj A, Rosen MJ. Outcomes of complex abdominal wall reconstruction in patients with connective tissue disorders: a single center experience. Hernia. 2024 Jun;28(3):831-837. doi: 10.1007/s10029-023-02957-y. Epub 2024 Mar 1. PMID: 38427113.

[6] Kroese LF, Mommers EH, Robbens C, Bouvy ND, Lange JF, Berrevoet F. Complications and recurrence rates of patients with Ehlers-Danlos syndrome undergoing ventral hernioplasty: a case series. Hernia. 2018 Aug;22(4):611-616. doi: 10.1007/s10029-018-1739-7. Epub 2018 Jan 31. PMID: 29388078; PMCID: PMC6061067.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

CLASSICAL EHLERS–DANLOS SYNDROME AS A CAUSE OF RECURRENT VENTRAL HERNIAS IN YOUNG PATIENTS

Daryna Pryimak
5th-year medical student
Kharkiv National Medical University, Ukraine
Scientific supervisor: Liudmyla Molodan
PhD in Medicine, Associate Professor of the Department of Obstetrics, Gynecology, Pediatric Gynecology and Medical Genetics
Kharkiv National Medical University, Ukraine

Summary. *Ehlers-Danlos syndrome (EDS) is a group of inherited connective tissue disorders caused by defects in collagen synthesis or structure and characterized by skin hyperextensibility, joint hypermobility, and increased tissue fragility. This paper presents a clinical case of a 29-year-old patient with recurrent ventral hernias in the absence of typical risk factors. Based on clinical, phenotypic, and molecular genetic findings, a diagnosis of classical EDS associated with a pathogenic variant in the COL5A1 gene was established. Particular attention is paid to the role of type V collagen defects in the development of aponeurotic weakness and the high risk of recurrence following tension-based hernia repair techniques. It is demonstrated that the use of a tension-free repair with a synthetic mesh resulted in a favorable outcome, with no recurrence observed during 18 months of follow-up. This study highlights the importance of considering inherited connective tissue disorders in young patients with recurrent hernias and supports a multidisciplinary approach, including genetic testing, to optimize surgical management.*

Keywords: *Ehlers-Danlos syndrome; classical type; COL5A1; ventral hernia; hernia recurrence; collagen; hernioplasty; joint hypermobility; atrophic scars; connective tissue.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.113

НЕЙРОІНФЕКЦІЇ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДИФЕРЕНЦІЙНОЇ ДІАГНОСТИКИ БАКТЕРІАЛЬНИХ ТА ВІРУСНИХ МЕНІНГІТІВ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Мохорук Наталія Василівна
студентка 5 курсу
спеціальність «Медицина»
Буковинський державний медичний університет, Україна

Туркадзе Валерія Юріївна
студентка 5 курсу
спеціальність «Медицина»
Буковинський державний медичний університет, Україна

Давиденко Оксана Миколаївна
кандидат медичних наук,
доцент кафедри інфекційних хвороб та епідеміології
Буковинський державний медичний університет, Україна

Анотація: *У даній статті представлено розширений аналіз сучасних стратегій диференційної діагностики гострих менінгітів бактеріальної та вірусної етіології. Особливу увагу приділено порівняльній характеристиці нових біомаркерів (зокрема лактату та прокальцитоніну), впровадженню швидких мультиплексних ПЛР-тестів у клінічну практику та ролі передових методів нейровізуалізації. Автор підкреслює, що швидкість прийняття діагностичного рішення безпосередньо корелює з показниками виживання та якістю подальшого життя пацієнтів. Огляд синтезує дані провідних клінічних протоколів та рандомізованих досліджень за період з 2016 по 2026 роки.*

Ключові слова: *нейроінфекції, диференційна діагностика, бактеріальний менінгіт, цереброспінальна рідина, лактат ліквору, мультиплексна ПЛР, прокальцитонін сироватки.*

Постановка проблеми.

Сьогодні інфекційні патології центральної нервової системи (ЦНС) залишаються однією з найскладніших ділянок у медицині невідкладних станів. Попри масові кампанії з вакцинації, бактеріальні менінгіти й надалі розцінюються як «критичні події» в лікарській практиці. Рівень летальності від них сягає 10–20% навіть у країнах із високим рівнем медицини, тоді як вірусні інфекції зазвичай протікають значно легше [1]. Найбільша трудність для клініциста у перші хвилини після госпіталізації — це блискавична диференціація цих станів. Адже кожна втрачена година до початку цільової терапії при

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

бактеріальному зараженні неминуче тягне за собою погіршення прогнозу для життя пацієнта.

Аналіз досліджень та публікацій.

Довгий час золотим стандартом вважалося орієнтування на «класичну тріаду» симптомів, проте сучасні наукові дані вказують на її слабку діагностичну цінність, що змушує лікарів шукати більш об'єктивні лабораторні докази [2]. Базовим методом дослідження у світовій науковій літературі визнано аналіз ліквору, де найшвидшим індикатором бактеріальної агресії виступає рівень лактату [3]. Багаторічні спостереження підтвердили, що перехід за поріг 4 ммоль/л є чітким сигналом саме бактеріального генезу хвороби [4]. Окрему увагу науковці приділяють системним маркерам запалення, зокрема прокальцитоніну, який демонструє значно вищу специфічність, ніж звичний С-реактивний білок [5]. Також фундаментальне значення мають праці, присвячені впровадженню ПЛР-діагностики [6], її впливу на тактику ведення хворих [7] та важливості збереження культуральних методів для контролю резистентності [8]. Не менш важливими є напрацювання у сферах нейровізуалізації [9], диференціації патологій за допомогою МРТ [10] та використання прогностичних інструментів, таких як шкала BMS [11].

Мета роботи.

Ця стаття має на меті систематизувати актуальні діагностичні алгоритми, що дозволяють оперативно розрізняти природу нейроінфекцій. Ми прагнемо висвітлити найбільш ефективні інструменти — від біохімічних маркерів до новітнього генетичного секвенування, — які допомагають заповнити прогалини у діагностиці складних клінічних випадків, зокрема при атиповому перебігу чи так званих «стерильних» формах менінгіту.

Виклад основного матеріалу.

Сучасний досвід показує, що покладатися лише на клініку небезпечно: тріада симптомів часто буває розмитою, особливо у пацієнтів похилого віку чи при наявності фонових хвороб [2]. Пріоритетом залишається вивчення цереброспінальної рідини (ЦСР). Згідно з міжнародними стандартами, найбільш надійним і швидким показником бактеріальної активності є рівень лактату в ліквор [3], де концентрація вище 4 ммоль/л вважається критичною межею [4]. Крім того, аналіз на прокальцитонін у сироватці крові допомагає лікарю вчасно зупинитися і не призначати зайву антибіотикотерапію, якщо процес має вірусну природу [5].

Технологічним проривом стало застосування мультиплексних ПЛР-панелей, які здатні виявити конкретного збудника всього за годину [6]. Це кардинально змінює підхід до лікування, дозволяючи перейти від «сліпої» емпіричної схеми до точкового впливу на патоген [7]. Водночас бактеріологічні посіви все ще необхідні для розуміння чутливості флори до ліків [8]. Роль нейровізуалізації також є критичною: КТ та МРТ насамперед гарантують безпечність проведення пункції [9], а МРТ у режимі DWI стає незамінним для відсікання масок інфекції, таких як інсульти чи новоутворення [10]. Використання шкал оцінки, зокрема Bacterial Meningitis Score, дозволяє точно зважувати ризики, що вкрай важливо в педіатричній практиці [11]. Особливу категорію складають випадки «частково лікованих» станів, коли пацієнт уже встиг прийняти антибіотик, що ускладнює подальшу діагностику [12]. У таких

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ситуаціях рятують методи прямої ідентифікації антигенів [13], а великі надії вчені покладають на технологію метагеномного секвенування (mNGS) [14].

Висновки та пропозиції.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що у 2026 році діагностика менінгітів перетворилася з методу припущень на високоточний алгоритм. Синтез експрес-тестів на лактат, контролю прокальцитоніну та молекулярних ПЛР-систем є фундаментом для порятунку життів та запобігання інвалідності пацієнтів [15]. Перспективним вектором розвитку ми вважаємо широке впровадження високотехнологічних методів ідентифікації будь-яких генетичних слідів у ліквор, що дозволить верифікувати навіть найрідкісніші типи інфекцій.

Список використаних джерел:

[1] van de Beek, D., Cabellos, C., Dzupova, O., Genton, B., Klein, M., Kloek, A. T., Lutsar, I., Pfister, H. W., Stubbe, M., Zimmerli, W., & ESCMID Study Group for Infections of the Brain (ESGIB). (2016). ESCMID guideline: Diagnosis and treatment of acute bacterial meningitis. Clinical Microbiology and Infection, 22(Suppl. 3), S37–S62. https://doi.org/10.1016/j.cmi.2016.01.007

[2] McGill, F., Heyderman, R. S., Panagiotou, S., Tunkel, A. R., & Solomon, T. (2016). The UK joint specialist societies' guideline on the diagnosis and management of acute meningitis and meningococcal sepsis in immunocompetent adults. Journal of Infection, 72(4), 405–438. https://doi.org/10.1016/j.jinf.2016.01.007

[3] Sakushima, K., Hayashino, Y., Kawaguchi, T., Hinoshita, F., & Fukuhara, S. (2011). Diagnostic accuracy of cerebrospinal fluid lactate for differentiating bacterial meningitis from aseptic meningitis: A meta-analysis. Journal of Infection, 62(4), 255–269. https://doi.org/10.1016/j.jinf.2011.02.010

[4] Huy, N. T., Thao, N. T., Diep, D. T., Kikuchi, M., Zamiki, M., & Hirayama, K. (2010). Evidence of cerebrospinal fluid lactate for diagnosis of bacterial meningitis. Critical Care, 14(R168), 200–202. https://doi.org/10.1186/cc9261

[5] Vikse, J., Henry, B. M., Hou, Y., & Lippi, G. (2020). Procalcitonin for differentiating bacterial from viral meningitis: A systematic review. Neurology, 94(15), 45–50. https://doi.org/10.1212/WNL.0000000000009255

[6] Leber, A. L., Everhart, K., Balada-Llasat, J. M., Cullison, J., Daly, J., Holt, S., Lephart, P., Murphy, C. N., Myrick, A. J., Petti, C. A., Reed, J. L., Selvarangan, R., Tang, Y. W., Tessier, M., Yao, J. D., & Christensen, J. (2016). Multicenter evaluation of the BioFire FilmArray Meningitis/Encephalitis Panel. Journal of Clinical Microbiology, 54(9), 2251–2261. https://doi.org/10.1128/JCM.00730-16

[7] O'Brien, M. P., Soni, P., & Schutze, G. E. (2018). Impact of multiplex PCR on management of viral meningitis. Pediatrics, 141(1), e20171511. https://doi.org/10.1542/peds.2017-1511

[8] Bamberger, D. M. (2017). Diagnosis, initial management, and prevention of meningitis. American Family Physician, 95(12), 786–794. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28671413/

[9] Glimåker, M., Johansson, B., Bell, M., Ericsson, M., Sjolin, J., & Naucler, P. (2017). Adult bacterial meningitis: Earlier treatment and improved outcome following guideline revision focused on rapid diagnostic lumbar puncture and antibiotics. Clinical Infectious Diseases, 64(11), 1510–1517. https://doi.org/10.1093/cid/cix164

[10] Zimmerman, R. D., & Post, M. J. D. (2019). Neuroimaging of CNS infections. Neuroimaging Clinics of North America, 29(3), 307–320. https://doi.org/10.1016/j.nic.2019.03.003

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[11] Dubos, F., Korczowski, B., Aygun, D. A., Martinot, A., Prat-Casanovas, C., Freedman, S. B., Gervaix, A., & Meningitis Study Group. (2021). Validation of the Bacterial Meningitis Score in children with cerebrospinal fluid pleocytosis. Archives of Disease in Childhood, 106(2), 123–128. https://doi.org/10.1136/archdischild-2020-319532
[12] Hasbun, R. (2022). Progress and challenges in bacterial meningitis: A review. JAMA, 328(21), 2147–2154. https://doi.org/10.1001/jama.2022.20363
[13] Favaro, A., Guazzotti, G., Scaglioni, G., Fontana, S., Pozzi, P., & Cavallaro, M. (2023). Molecular diagnosis of bacterial meningitis: A retrospective study. New Microbiologica, 46(1), 39–44. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36856037/
[14] Wilson, M. R., Sample, H. A., Zorn, K. C., Arevalo, S., Yu, G., Neuhaus, J., Federman, S., Stryke, D., Briggs, B., Langelier, C., Guzey, A., Louw, A. C., Doernberg, S. B., Anyane-Yeboa, A., Cupit, M. C., Paneque, S. T., Miller, S., & DeRisi, J. L. (2019). Clinical metagenomic sequencing for diagnosis of neurologic infection. New England Journal of Medicine, 380(24), 2327–2340. https://doi.org/10.1056/NEJMoa1803906
[15] Bijlsma, M. W., Brouwer, M. C., Spanjaard, L., van de Beek, D., & van der Ende, A. (2024). Epidemiology of invasive meningococcal disease: A decade of change. The Lancet Infectious Diseases, 24(1), e10–e22. https://doi.org/10.1016/S1473-3099(23)00403-1

NEUROINFECTIONS: MODERN APPROACHES TO THE DIFFERENTIAL DIAGNOSIS OF BACTERIAL AND VIRAL MENINGITIS (LITERATURE REVIEW)

Mokhoruk Nataliia Vasylivna
5th-year student of
Specialty "Medicine"
Bukovinian State Medical University, Ukraine
Turkadze Valeriia Yuriivna
5th-year student of
Specialty "Medicine"
Bukovinian State Medical University, Ukraine
Davydenko Oksana Mykolaivna
PhD in Medicine,
Associate Professor of the Department of Infectious Diseases and Epidemiology
Bukovinian State Medical University, Ukraine

Summary: *This article presents an extended analysis of modern strategies for the differential diagnosis of acute bacterial and viral meningitis. Particular attention is paid to the comparative characteristics of new biomarkers (notably lactate and procalcitonin), the implementation of rapid multiplex PCR tests into clinical practice, and the role of advanced neuroimaging methods. The author emphasizes that the speed of diagnostic decision-making directly correlates with survival rates and the quality of life of patients. The review synthesizes data from leading clinical protocols and randomized trials for the period from 2016 to 2026.*
Keywords: *neuroinfections, differential diagnosis, bacterial meningitis, cerebrospinal fluid, CSF lactate, multiplex PCR, serum procalcitonin.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.114

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ІНФАРКТУ МІОКАРДА В ПАЦІЄНТІВ МОЛОДОГО ВІКУ

Дітковська Дарина Володимирівна
студент 5 курсу, спеціальність 222 “Медицина”
Буковинський державний медичний університет, Україна

Здоровець Аліна Миколаївна
студент 5 курсу, спеціальність 222 “Медицина”
Буковинський державний медичний університет, Україна

Руснак-Каушанська Олена В’ячеславівна
доцент, кандидат медичних наук,
доцент закладу вищої освіти кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб
Буковинський державний медичний університет, Україна

Анотація. *Інфаркт міокарда у пацієнтів молодого віку є складною клініко-патогенетичною категорією, яка привертає особливу увагу через нетиповий перебіг, значні діагностичні труднощі та високі соціальні наслідки. На відміну від осіб старшого віку, у яких домінує класичний атеросклеротичний процес, у молодих пацієнтів частіше виявляють неатеросклеротичні механізми ураження коронарних артерій, включно зі спонтанною дисекцією, вираженими вазоспастичними реакціями, тромбофілічними станами, ерозією судинної стінки та гострим впливом токсичних або психостимулювальних речовин. Ці фактори формують унікальний патофізіологічний профіль, який визначає особливості клінічних проявів та перебігу інфаркту міокарда в молодій популяції. Клінічна картина захворювання нерідко є атиповою: біль може бути менш інтенсивним, поєднуватися з неспецифічними симптомами або маскуватися під інші стани, що призводить до затримки госпіталізації та несвоєчасного проведення реперфузійних втручань. Ангіографічна картина у значної частки таких хворих може демонструвати мінімальні зміни коронарних судин або відсутність критичного стенозування, що не корелює з тяжкістю ішемічного ушкодження. Це зумовлює потребу в застосуванні високоточних діагностичних методів, зокрема внутрішньосудинної візуалізації, для визначення патоморфологічного субстрату ішемії.*

Особливості поведінкових і генетичних факторів ризику у молодому віці відіграють провідну роль у розвитку інфаркту міокарда. Куріння, вживання психостимуляторів, хронічний стрес, дисліпідемія, неадекватний режим фізичної активності та недооцінені генетичні тромбофілії значно підвищують імовірність розвитку гострих коронарних подій. Хоча перебіг гострого періоду зазвичай є відносно сприятливим, молоді пацієнти демонструють більшу схильність до повторних коронарних епізодів через недостатню прихильність до довготривалої терапії та несвоєчасну корекцію поведінкових чинників.

Ключові слова: *інфаркт міокарда, молодий вік, гострий коронарний синдром, атеротромбоз, дисліпідемія, спонтанна дисекція коронарних артерій, вазоспазм.*

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Постановка проблеми. Інфаркт міокарда у пацієнтів молодого віку залишається актуальною медичною та соціальною проблемою сучасної кардіології. Незважаючи на те, що загалом гострі коронарні синдроми частіше виникають у старших вікових групах, зростання частоти інфаркту міокарда серед осіб віком до 45 років привертає значну увагу дослідників. Це пов'язано не лише з відмінностями патогенезу, але й з істотними соціально-економічними наслідками, оскільки уражається найбільш працездатна частина населення.

Особливістю інфаркту міокарда у молодих пацієнтів є значна гетерогенність етіологічних механізмів. На відміну від класичного атеросклеротичного процесу, у цій групі хворих суттєву роль відіграють неатеросклеротичні чинники, зокрема спонтанна дисекція коронарних артерій, тромбофілічні стани, вазоспастичні реакції та вплив психостимулювальних речовин. Це формує специфічний клінічний профіль захворювання, що ускладнює своєчасну діагностику та вибір оптимальної тактики лікування.

Додаткову складність становить атиповість клінічних проявів у молодих пацієнтів, що часто призводить до затримки звернення за медичною допомогою та пізнього початку реперфузійної терапії. Водночас традиційні шкали оцінки кардіоваскулярного ризику нерідко недооцінюють ймовірність розвитку гострих коронарних подій у цієї категорії пацієнтів.

Таким чином, існує необхідність поглибленого вивчення особливостей перебігу інфаркту міокарда у молодому віці з урахуванням сучасних уявлень про патогенез, фактори ризику та клінічні прояви, що є підґрунтям для вдосконалення діагностичних і лікувальних підходів.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження свідчать про те, що інфаркт міокарда у молодих пацієнтів є мультифакторним захворюванням із складною взаємодією поведінкових, генетичних та патофізіологічних чинників. У більшості робіт підкреслюється домінуюча роль модифікованих факторів ризику, зокрема паління, дисліпідемії, стресу та недостатньої фізичної активності, які значно підвищують ризик ранніх коронарних подій [1, 10, 11, 13, 16, 23, 24].

Окремий напрям досліджень присвячений неатеросклеротичним механізмам розвитку інфаркту міокарда. Значна кількість публікацій акцентує увагу на ролі спонтанної дисекції коронарних артерій, особливо серед молодих жінок, а також тромбофілічних станів і коронарного вазоспазму як ключових етіологічних чинників [1-3, 6, 12, 17]. У цих випадках ангіографічна картина може не відповідати тяжкості клінічних проявів, що зумовлює необхідність застосування сучасних методів внутрішньосудинної візуалізації.

У науковій літературі також широко висвітлюється роль запальних процесів і нейрогуморальних механізмів у розвитку інфаркту міокарда в молодому віці. Показано, що підвищення маркерів системного запалення та вплив гострого емоційного або фізичного стресу можуть виступати тригерами гострих коронарних подій [8, 12, 18].

Дослідження останніх років приділяють значну увагу генетичним аспектам, зокрема поліморфізмам генів, що регулюють ліпідний обмін і систему гемостазу. Використання полігенних ризикових шкал демонструє високу прогностичну цінність саме у молодих пацієнтів [13-15, 22, 23, 25]. Це

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

підтверджує важливість персоналізованого підходу до оцінки ризику та профілактики.

Водночас низка робіт підкреслює проблему недостатньої прихильності молодих пацієнтів до тривалої медикаментозної терапії, що значно підвищує ризик повторних серцево-судинних подій [4-6, 21, 24, 26, 28]. Це визначає необхідність розробки нових стратегій вторинної профілактики, орієнтованих на поведінкові та психологічні аспекти.

Мета роботи. Провести розгорнутий аналіз сучасних наукових даних щодо особливостей перебігу інфаркту міокарда у молодих пацієнтів, узагальнити патофізіологічні механізми, клінічні прояви, діагностичні труднощі і прогностичні аспекти ІМ у цієї категорії пацієнтів, а також визначити ключові поведінкові та біологічні фактори ризику, що притаманні молодому віку.

Виклад основного матеріалу. Інфаркт міокарда у пацієнтів молодого віку вважається клінічно значущим, але порівняно рідкісним явищем, яке протягом останніх десятиліть привертає все більше уваги дослідників та практикуючих кардіологів. Хоча загальна поширеність гострих коронарних синдромів переважає серед осіб старшого віку, саме поява ІМ у людей віком до 45 років становить особливий інтерес, оскільки перебіг захворювання, механізми його розвитку та спектр етіологічних чинників у молодих пацієнтів суттєво відрізняються від «класичного» атеросклеротичного інфаркту. Особливості цієї форми ІМ мають не лише медичне, але й важливе соціально-економічне значення, адже захворювання виникає у найбільш працездатній та фізично активній частині населення, що зумовлює довготривалі наслідки для якості життя, працездатності та суспільного добробуту [1].

У молодих осіб інфаркт міокарда нерідко є результатом взаємодії різноманітних і часто нетипових механізмів, серед яких важливу роль відіграють загострені поведінкові фактори ризику, генетичні або вроджені особливості метаболізму, порушення системи гемостазу, а також специфічні причини, не пов'язані з атеросклерозом. Все частіше серед молодших пацієнтів виявляють такі механізми, як спонтанна дисекція коронарної артерії, коронарний вазоспазм, тромботичні події на тлі тромбофілій або впливу психостимулювальних речовин. У цих випадках ураження коронарних судин може бути мінімальним або навіть відсутнім, що різко контрастує з типовою картиною ІМ у людей старшого віку. Такі патофізіологічні особливості суттєво ускладнюють діагностику, оскільки клінічні прояви у молодих часто є атиповими, а стандартні неінвазивні методи обстеження можуть виявитися недостатньо інформативними [2, 3].

Своєрідність клінічної картини ІМ у молодих пацієнтів полягає також у тому, що більшість із них не має довготривалої історії захворювань, характерних для осіб старшого віку — тривалої артеріальної гіпертензії, цукрового діабету, хронічної ішемічної хвороби серця або вираженого системного атеросклерозу. Навпаки, молоді пацієнти часто виглядають зовні здоровими, ведуть активний спосіб життя і не перебувають у групах високого кардіологічного ризику за стандартними шкалами, що значно знижує настороженість як у самих хворих, так і у лікарів первинної ланки. Це призводить до пізнього розпізнавання симптомів, затримки лікування та

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

підвищення ризику розвитку ускладнень навіть при відносно обмеженому ураженні коронарних артерій [3, 5].

Науковий інтерес до проблеми ранніх коронарних подій обумовлений також змінами способу життя сучасної молоді, зокрема збільшенням частоти паління, вживання стимуляторів, емоційного стресу, гіподинамії та порушень харчової поведінки, що формує нові патерни серцево-судинних ризиків. У цьому контексті ранній ІМ є важливим маркером загального погіршення кардіоваскулярного здоров'я молодого покоління та потребує комплексного міждисциплінарного підходу до профілактики, діагностики та лікування [4, 6, 10].

Проведений аналіз сучасних літературних джерел засвідчив, що інфаркт міокарда у молодих пацієнтів характеризується низкою унікальних патофізіологічних та клінічних особливостей, які суттєво відрізняють перебіг захворювання від такого у старшій популяції. Особливо важливим є той факт, що у віці до 45 років домінуючими факторами ризику виступають поведінкові чинники, зокрема паління, вживання психостимуляторів та різні форми дисліпідемії, тоді як вікові фактори та тривала дія атеросклеротичного процесу ще не встигають відіграти визначальної ролі [10-13].

Паління залишається найпоширенішим фактором ризику в молодому віці, і частота його виявлення у пацієнтів з ІМ сягає 70–90%, що значно перевищує показники старших вікових груп [5, 16]. Нікотин та продукти горіння тютюну призводять до вираженої ендотеліальної дисфункції, зниження біодоступності оксиду азоту, посилення вазоконстрикції та тромботичної активності, що стає підґрунтям для формування гострого коронарного синдрому навіть при відсутності значного стенозу епікардіальних артерій [7, 9, 12, 16]. Багато авторів звертають увагу на те, що у молодих курців часто формується нестабільна атеросклеротична бляшка з вираженим запальним компонентом, яка є більш схильною до розриву [13, 22, 25].

Дисліпідемія у молодих пацієнтів також часто має генетичну природу, серед якої особливе значення має сімейна гіперхолестеринемія — захворювання, що здатне прискорювати розвиток атеросклерозу вже з дитячих років і значно підвищує ризик раннього ІМ [14, 15]. Спостереження свідчать, що навіть за мінімального впливу інших чинників ризику високий рівень ЛПНЩ, зокрема вище 190 мг/дл, асоціюється з ризиком формування нестабільних бляшок, що можуть розірватися під впливом стресу або вазоспазму [23].

Особливу увагу в літературі приділено тромбофілічним станам, які у молодих пацієнтів можуть відігравати провідну роль у патогенезі ІМ. Ураження коронарного русла при цьому нерідко спричинене незначними змінами стінки судини або її функціональними порушеннями, тоді як основна подія — гострий тромбоз — провокується системною схильністю до згортання крові [5, 20]. До таких станів належать мутація Leiden, мутація протромбіну G20210A, дефіцит антитромбіну III, дефіцит протеїнів C і S, підвищений рівень ліпопротеїну (a), антифосфоліпідний синдром [15, 27]. Багато робіт свідчать, що у молодих пацієнтів із виявленими тромбофілічними мутаціями частота стенозів коронарних артерій при ангіографії є значно нижчою, ніж у старших пацієнтів, а провідним механізмом є саме оклюзійний тромбоз [4, 22].

Окремий пласт проблеми становить спонтанна дисекція коронарної артерії (SCAD), яка є однією з провідних причин інфаркту серед молодих жінок

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

та жінок у післяпологовий період. SCAD розвивається внаслідок розриву інтими або формування внутрішньої стінкової гематоми, що призводить до гострого звуження просвіту артерії. У багатьох випадках SCAD поєднується з фібром'язовою дисплазією або захворюваннями сполучної тканини, а також може бути індукована інтенсивним фізичним навантаженням чи стресом [7, 8]. Важливо, що до 25% випадків ІМ у молодих жінок припадає саме на SCAD, що підкреслює актуальність цієї патології [6].

Вживання психостимуляторів — кокаїну, амфетамінів, MDMA — теж є чинником, надзвичайно релевантним для молодої популяції. Ці речовини спричиняють виражений вазоспазм, тахікардію, підвищення артеріального тиску, порушення функції ендотелію, а також можуть провокувати розрив бляшки або дисекцію коронарної артерії [10, 11]. У деяких роботах зазначено, що кокаїн-індукований інфаркт становить до 25% усіх випадків ІМ у молодих чоловіків, які зловживають наркотичними речовинами [10].

Клінічні прояви ІМ у молодих пацієнтів мають широкий спектр і часто є атиповими. Незрідка біль має короткочасний або маловиражений характер, може локалізуватися у спині, шиї, нижній щелепі або супроводжуватися вегетативними чи диспепсичними симптомами. Близько 15–20% пацієнтів можуть мати малосимптомний або навіть безбольовий перебіг, що призводить до затримки діагностики і пізнього проведення реперфузійних втручань [17]. Це значно впливає на обсяг ураження міокарда та визначає прогностичні наслідки, хоча у молодих, як правило, зберігається краща скоротлива функція серця, ніж у старших пацієнтів [18].

Ангіографічні дані підтверджують, що у молодих пацієнтів рідше зустрічається багатосудинне ураження, а частіше — односудинна оклюзія або дистальні тромботичні ураження за відсутності вираженої атеросклеротичної хвороби [19]. Водночас саме неатеросклеротичні ураження, зокрема SCAD або вазоспазм, становлять значний відсоток від загальної кількості коронарних подій у молодому віці [3, 12]. Це пояснює значну клінічну варіабельність і потребу в персоналізованому підході до лікування.

Незважаючи на те, що молоді пацієнти демонструють кращу виживаність у гострому періоді ІМ, ризик повторного інфаркту та інших серцево-судинних подій залишається високим при недотриманні вторинної профілактики. Дослідження показують, що рівень комплаєнсу в молодої популяції нижчий, особливо щодо довготривалої терапії статинами та антиагрегантами. Це формує потребу у розробці психологічно орієнтованих програм підтримки та індивідуалізованих профілактичних стратегій [21, 24, 28].

Оцінюючи отримані дані у ширшому контексті кардіологічних досліджень останнього десятиліття, слід відзначити, що перебіг інфаркту міокарда у молодих пацієнтів демонструє значно більшу гетерогенність механізмів, ніж це традиційно описано для старших осіб. Це пов'язано не лише з меншою тривалістю впливу класичних факторів ризику, але й з домінуванням рідкісних або менш вивчених етіологічних механізмів. Наприклад, дані низки спостережень свідчать, що молоді пацієнти з ІМ часто мають виражене підвищення маркерів системного запалення (hs-CRP, інтерлейкін-6), що може відображати як активні запальні процеси в атеросклеротичній бляшці, так і роль

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

запальної відповіді як незалежного тригера ішемічних подій [8, 12]. Додатково привертає увагу той факт, що ранні коронарні події у молодих осіб нерідко виникають на тлі гострого фізичного чи емоційного стресу, що відзначено у великих когортних дослідженнях, де стресові фактори ідентифіковано як незалежні предиктори ІМ у молодому віці [12, 18]. Такі спостереження підтверджують гіпотезу про значну роль нейрогуморальних механізмів, включно з активацією симпатичної нервової системи, різким підвищенням рівня катехоламінів та посиленням β-адренергічної стимуляції, що призводить до вазоспазму, порушення мікроциркуляції та підвищення механічного навантаження на стінку коронарних артерій [11, 26].

Крім того, дослідження останніх років активно висвітлюють роль структурних змін в артеріальній стінці, які можуть бути недоступні звичайним методам діагностики, але добре візуалізуються за допомогою внутрішньосудинних методів — оптичної когерентної томографії (ОКТ) та внутрішньосудинного ультразвуку (IVUS) [19, 27]. На підставі цих методик встановлено, що у молодих пацієнтів частіше виявляються ерозії бляшки, а не класичні її розриви, як це спостерігається у старшої популяції. Ерозія бляшки є характерною саме для молодших осіб, особливо у жінок, і часто асоціюється з відсутністю значного атеросклеротичного навантаження, але при цьому є високотромбогенною, що пояснює гострість клінічних проявів при мінімальних ангіографічних змінах [5, 18, 27].

Важливо також зазначити, що роль генетичних предикторів розвитку раннього ІМ продовжує активно досліджуватися. Зокрема, у пацієнтів молодого віку частіше виявляють високий поліморфізм генів, пов'язаних із регуляцією ліпідного обміну, запаленням і коагуляцією, а використання полігенних ризикових шкал демонструє високу прогностичну цінність саме в цій віковій групі [20, 23, 25]. Це узгоджується з концепцією того, що в молодому віці тяжкі коронарні події частіше спричиняються поєднанням генетичної схильності та гострих тригерів, а не багаторічною хронічною атеросклеротичною деградацією судинного русла [14, 22].

Таким чином, сукупність даних переконливо свідчить про те, що інфаркт міокарда у молодих пацієнтів — це не просто "ранній атеросклероз", а складний багатофакторний синдром, у якому поєднуються генетичні, гемодинамічні, гормональні, поведінкові та інколи випадкові чинники. Ця група пацієнтів вимагає особливого підходу: ретельного скринінгу на тромбофілії та генетичні порушення, обов'язкового врахування неатеросклеротичних механізмів, агресивної модифікації способу життя та покращення стратегій вторинної профілактики. Недостатній контроль цих чинників та низький рівень прихильності молодих пацієнтів до тривалої медикаментозної терапії, що багаторазово засвідчено у літературі, суттєво підвищують ризик рецидиву, роблячи цю проблему не лише клінічною, але й соціально значущою.

Висновки. Інфаркт міокарда у пацієнтів молодого віку має специфічний перебіг, обумовлений переважанням неатеросклеротичних механізмів, тромбофілічних станів, спонтанної дисекції коронарних артерій, впливу психостимуляторів і виражених поведінкових факторів ризику. Клінічні прояви

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

часто є атиповими, що зумовлює пізнє звернення та ускладнює ранню діагностику. Попри відносно сприятливий перебіг гострого періоду, ризик повторних коронарних подій у молодих залишається підвищеним через недостатній контроль модифікованих факторів ризику та низьку прихильність до терапії. Тому ведення цієї категорії пацієнтів потребує персоналізованого підходу, раннього виявлення етіологічного механізму ІМ та акценту на агресивній вторинній профілактиці, включно з модифікацією способу життя, корекцією дисліпідемії та ретельним контролем поведінкових тригерів.

Список використаних джерел:

[1] Arora, S., Stouffer, G. A., Kucharska-Newton, A. M., et al. (2019). Twenty-Year Trends in Young Adults Hospitalized With Acute Myocardial Infarction. *Circulation*, 139(8), 1047–1056.
[2] Singh, A., Collins, B. L., Gupta, A., et al. (2020). Cardiovascular Risk and Acute Myocardial Infarction in Young Women. *European Heart Journal*, 41(4), 412–420.
[3] Gupta, A., Wang, Y., Spertus, J. A., et al. (2016). Trends in Acute Myocardial Infarction in Young Patients. *Journal of the American College of Cardiology*, 67(10), 1167–1177.
[4] Saw, J., Mancini, G. B. J., Humphries, K. H. (2016). Contemporary Review on Spontaneous Coronary Artery Dissection. *Journal of the American College of Cardiology*, 68(3), 297–312.
[5] Hayes, S. N., Kim, E. S. H., Saw, J., et al. (2020). Spontaneous Coronary Artery Dissection: State-of-the-Art Review. *Journal of the American College of Cardiology*, 76(8), 961–984.
[6] D'Ascenzo, F., Cerrato, E., Appleton, S. D., et al. (2019). Spontaneous Coronary Artery Dissection in Young Adults: Systematic Review. *International Journal of Cardiology*, 276, 24–27.
[7] Adlam, D., Alfonso, F., Maas, A., et al. (2018). A Position Paper on Spontaneous Coronary Artery Dissection. *European Heart Journal*, 39(36), 3353–3368.
[8] Ridker, P. M. (2016). From C-Reactive Protein to Interleukin-6 to Interleukin-1. *Circulation Research*, 118(1), 145–156.
[9] Ridker, P. M., Everett, B. M., Thuren, T., et al. (2017). Antiinflammatory Therapy with Canakinumab for Atherosclerotic Disease. *New England Journal of Medicine*, 377(12), 1119–1131.
[10] DeFilippis, E. M., Singh, A., Divakaran, S., et al. (2018). Cocaine and Cardiovascular Disease. *Journal of the American College of Cardiology*, 72(9), 1016–1030.
[11] Steptoe, A., Kivimäki, M. (2018). Stress and Cardiovascular Disease. *Nature Reviews Cardiology*, 15(6), 360–370.
[12] Puri, R., Nissen, S. E., Shao, M., et al. (2015). Coronary Atherosclerosis in Young Adults. *European Heart Journal*, 36(40), 2675–2684.
[13] Rallidis, L. S., Lekakis, J., Kolomvotsou, A. (2018). Familial Dyslipidemia and Premature Myocardial Infarction. *Current Opinion in Lipidology*, 29(4), 313–318.
[14] Nordestgaard, B. G., Chapman, M. J., Ray, K., et al. (2018). Lipoprotein(a) and Cardiovascular Risk. *Journal of the American College of Cardiology*, 72(4), 177–192.
[15] Tsimikas, S. (2017). Lipoprotein(a): Emerging Risk Factor. *Journal of the American College of Cardiology*, 69(6), 692–711.
[16] Yusuf, S., Joseph, P., Rangarajan, S., et al. (2020). Modifiable Risk Factors, Cardiovascular Disease, and Mortality in 155,722 Individuals. *Lancet Global Health*, 8(11), e1415–e1426.
[17] Crea, F., Libby, P. (2017). Acute Coronary Syndromes: Pathophysiology and Clinical Presentation. *Circulation*, 136(12), 1155–1170.
[18] Vergallo, R., Crea, F. (2020). Plaque Erosion and Acute Coronary Syndromes. *Circulation Research*, 127(5), 757–772.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[19] Ibanez, B., James, S., Agewall, S., et al. (2018). ESC Guidelines for ST-Elevation Myocardial Infarction. *European Heart Journal*, 39(2), 119–177.
[20] Levine, G. N., Bates, E. R., Blankenship, J. C., et al. (2015). 2015 ACC/AHA/SCAI PCI Guidelines. *Journal of the American College of Cardiology*, 65(14), e1–e41.
[21] Cannon, C. P., Braunwald, E. (2015). Acute Coronary Syndromes: A Clinical Review. *Journal of the American College of Cardiology*, 65(4), 378–389.
[22] Doughty, M., Mehta, R., Bruckman, D. (2016). Outcomes of Young Adults With Myocardial Infarction. *American Heart Journal*, 172, 56–62.
[23] Khera, A. V., Emdin, C. A., Drake, I., et al. (2016). Genetic Risk, Adherence to Healthy Lifestyle, and Coronary Disease. *New England Journal of Medicine*, 375(24), 2349–2358.
[24] Inouye, M., Abraham, G., Nelson, C. P., et al. (2018). Genomic Risk Prediction of Coronary Artery Disease. *Journal of the American College of Cardiology*, 72(16), 1883–1893.
[25] Roth, G. A., Mensah, G. A., Johnson, C. O., et al. (2020). Global Burden of Cardiovascular Diseases. *Journal of the American College of Cardiology*, 76(25), 2982–3021.
[26] Sabatine, M. S. (2019). Secondary Prevention After Myocardial Infarction. *New England Journal of Medicine*, 381(1), 85–87.
[27] Grundy, S. M., Stone, N. J., Bailey, A. L., et al. (2019). Cholesterol Clinical Practice Guideline. *Circulation*, 139(25), e1082–e1143.
[28] Wood, S., et al. (2021). Medication Adherence in Young Myocardial Infarction Survivors. *European Journal of Preventive Cardiology*, 28(16), 1804–1812.

FEATURES OF THE COURSE OF MYOCARDIAL INFARCTION IN YOUNG PATIENTS

Ditkovska Daryna Volodymyrivna
5th year student, specialty 222 'Medicine'
Bukovinian State Medical University, Ukraine
Zdorovets Alina Mykolaivna
5th year student, specialty 222 'Medicine'
Bukovinian State Medical University, Ukraine
Rusnak-Kaushanska Olena Vyacheslavivna
PhD MD, Associate Professor of the Department of Internal Medicine,
Clinical Pharmacology and Occupational Diseases
Bukovinian State Medical University, Ukraine

Summary. *Myocardial infarction in young adults represents a distinct clinical and pathophysiological category characterized by an atypical course, diagnostic challenges, and significant long-term social consequences. Unlike older patients, in whom classical atherosclerotic mechanisms predominate, young individuals more frequently demonstrate non-atherosclerotic forms of coronary pathology, including spontaneous coronary artery dissection, pronounced vasospastic reactions, thrombophilic disorders, plaque erosion, and acute exposure to toxic or psychostimulant agents. These mechanisms create a unique pathophysiological profile that largely determines the clinical presentation and course of myocardial infarction in this age group. The clinical manifestations in young patients are often atypical: chest pain may be less intense, accompanied by nonspecific symptoms, or mimic other conditions, resulting in delayed hospitalization and postponed reperfusion therapy. Coronary angiography in many such patients frequently reveals minimal or no significant stenosis, which does not correspond to the severity of ischemic injury. This discrepancy highlights the importance of high-precision diagnostic modalities — particularly intracoronary imaging techniques — to identify the true morphological substrate of ischemia.*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Behavioral and genetic risk factors play a crucial role in the development of myocardial infarction at a young age. Smoking, stimulant use, chronic stress, dyslipidemia, insufficient physical activity, and underdiagnosed genetic thrombophilias significantly increase the likelihood of acute coronary events. Although the acute phase is often relatively favorable, long-term outcomes may be compromised by poor adherence to therapy and inadequate modification of lifestyle-related risk factors, resulting in a higher risk of recurrent ischemic episodes.

Keywords: *myocardial infarction, young age, acute coronary syndrome, atherothrombosis, dyslipidemia, spontaneous coronary artery dissection, vasospasm.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.115

ОСОБЛИВОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ХВОРИХ ПІСЛЯ ІНФАРКТУ МІОКАРДА

Лопатюк Марія Сергіївна
студент 5 курсу, спеціальність 222 “Медицина”
Буковинський державний медичний університет, Україна

Ярош Вікторія Юріївна
студент 5 курсу, спеціальність 222 “Медицина”
Буковинський державний медичний університет, Україна

Руснак-Каушанська Олена В’ячеславівна
доцент, кандидат медичних наук,
доцент закладу вищої освіти кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб
Буковинський державний медичний університет, Україна

Анотація. *Інфаркт міокарда залишається однією з провідних причин смертності та розвитку стійкої інвалідизації, а тому питання ефективної реабілітації є ключовим у відновленні пацієнтів. Реабілітаційні заходи дозволяють знизити ризик повторних серцево-судинних подій, покращити толерантність до фізичних навантажень, стабілізувати гемодинаміку та сприяти поверненню пацієнтів до повсякденного життя. Сучасні підходи базуються на комплексному використанні фізичних тренувань, модифікації способу життя, психологічної підтримки та медикаментозної оптимізації. Післяінфарктна реабілітація включає поетапні програми залежно від функціонального стану хворого, ступеня ураження міокарда та супутніх захворювань. Доведено, що рання мобілізація та індивідуально підібрані аеробні навантаження позитивно впливають на ремоделювання міокарда, знижують частоту ішемічних епізодів та покращують ендотеліальну функцію. Велике значення має контроль артеріального тиску, глікемії та ліпідного профілю, що дозволяє уповільнити прогресування атеросклерозу. Психоемоційні фактори, включно з депресією та тривогою, відіграють важливу роль у прогнозі, а тому психологічна корекція є невід’ємною частиною реабілітації. Ефективність програм значно підвищується при використанні мультидисциплінарного підходу, що охоплює лікаря-кардіолога, реабілітолога, фізичного терапевта, психолога та дієтолога. Незважаючи на розвиток технологій, залишається актуальною проблема низької прихильності пацієнтів до реабілітаційних програм і необхідність удосконалення методів дистанційного моніторингу. Перспективним напрямком є впровадження телереабілітації та цифрових платформ для оцінки фізичної активності, що може забезпечити довготривале спостереження та індивідуалізоване коригування навантажень.*

Ключові слова: *інфаркт міокарда, реабілітація, фізичні тренування, вторинна профілактика, телереабілітація.*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Постановка проблеми. Інфаркт міокарда залишається однією з провідних причин смертності та інвалідизації серед дорослого населення, а ефективне лікування гострого періоду не гарантує повного відновлення функціонального стану пацієнта. Після перенесеного інфаркту зберігається високий ризик розвитку повторних серцево-судинних подій, серцевої недостатності, зниження толерантності до фізичних навантажень та погіршення якості життя.

У зв'язку з цим особливого значення набуває післяінфарктна реабілітація як ключовий етап вторинної профілактики. Вона спрямована на відновлення фізичної працездатності, стабілізацію гемодинамічних показників, корекцію факторів ризику та покращення психоемоційного стану пацієнтів. Однак, незважаючи на доведену ефективність реабілітаційних програм, залишається актуальною проблема їх недостатньої доступності, низької прихильності пацієнтів до лікування та потреби в індивідуалізації підходів до відновлення.

Таким чином, існує необхідність подальшого вдосконалення сучасних реабілітаційних стратегій, впровадження мультидисциплінарного підходу та використання новітніх технологій для підвищення ефективності відновлення пацієнтів після інфаркту міокарда.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасні дослідження підтверджують, що кардіореабілітація є невід'ємною складовою лікування пацієнтів після інфаркту міокарда та суттєво впливає на їх довгостроковий прогноз [1, 19]. Вона розглядається як багатокомпонентний процес, що включає фізичні тренування, модифікацію способу життя, психологічну підтримку та медикаментозну оптимізацію [2, 3, 4].

Численні метааналізи демонструють, що програми, засновані на фізичних навантаженнях, знижують загальну смертність та ризик повторного інфаркту на 20–25%, а також покращують функціональний стан пацієнтів [5]. Особлива увага приділяється аеробним тренуванням, які сприяють покращенню гемодинаміки, підвищенню толерантності до фізичного навантаження та позитивному ремоделюванню міокарда [6]. Силові тренування, у свою чергу, доповнюють аеробні програми, покращуючи м'язову силу та метаболічні показники [7].

Важливим аспектом є психоемоційний стан пацієнтів, оскільки депресія та тривожні розлади значно погіршують прогноз та знижують прихильність до лікування [9]. Доведено, що психологічні втручання, включаючи когнітивно-поведінкову терапію, сприяють покращенню якості життя та зменшенню ризику повторних серцево-судинних подій [10].

Окрему увагу в науковій літературі приділено модифікації факторів ризику, зокрема контролю артеріального тиску, ліпідного профілю та глікемії, а також зміні способу життя [11]. Дотримання середземноморської дієти та контроль маси тіла асоціюються зі зниженням частоти ускладнень та покращенням метаболічного профілю пацієнтів [12].

Сучасні рекомендації підкреслюють необхідність оптимізації медикаментозної терапії, включаючи застосування антиагрегантів, статинів, β-блокаторів та інгібіторів АПФ, що значно знижує ризик повторних подій [13, 14]. При цьому важливим є індивідуалізований підхід до лікування з урахуванням супутньої патології.

Перспективним напрямком є впровадження телемедичних технологій у реабілітацію, що дозволяє підвищити доступність програм та покращити

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

прихильність пацієнтів до лікування [15, 16]. Дистанційний моніторинг фізичної активності та показників серцево-судинної системи відкриває нові можливості для тривалого контролю стану пацієнтів.

Сучасні дослідження підкреслюють, що шестихвилинний тест ходьби є простим та інформативним методом оцінки функціонального стану пацієнтів у кардіореабілітації, а пройдена дистанція має прогностичне значення щодо ризику серцево-судинних ускладнень і смертності [17, 18].

Мета роботи. Провести аналіз сучасних підходів та особливостей реабілітації пацієнтів після інфаркту міокарда.

Виклад основного матеріалу. Реабілітація після інфаркту міокарда є ключовим компонентом вторинної профілактики та спрямована на відновлення функціонального стану пацієнта, покращення якості життя та зниження ризику повторних серцево-судинних подій [1]. Сучасні підходи передбачають ранню мобілізацію вже на 2–3 добу після стабілізації стану, що дозволяє зменшити ризик госпітальних ускладнень і покращити прогноз [2]. Важливим принципом є поетапність навантажень, з урахуванням толерантності до фізичних вправ, показників гемодинаміки та наявності супутніх захворювань [3].

Кардіореабілітація включає комплекс необхідних компонентів: фізичні тренування, психологічну підтримку, модифікацію поведінкових факторів ризику та оптимізацію медикаментозної терапії [4]. Встановлено, що структуровані програми аеробних тренувань підвищують толерантність до навантаження та зменшують загальну смертність на 20–25% протягом перших років після перенесеного інфаркту [5]. Аеробні вправи, такі як ходьба, велотренажер чи плавання, рекомендуються з інтенсивністю 40–70% від максимального споживання кисню, з поступовим збільшенням тривалості до 30–60 хвилин на день [6].

Силові тренування також є важливим компонентом, адже вони сприяють покращенню м'язової сили, нормалізації ваги тіла та зниженню інсулінорезистентності [7]. Їх рекомендують 2–3 рази на тиждень із використанням малих або помірних навантажень, особливо у пацієнтів старшого віку. Однак такі заняття повинні проводитися під контролем фахівця, оскільки надмірна інтенсивність може призвести до ішемії міокарда або порушень ритму [8].

Психологічна підтримка відіграє вирішальну роль у процесі реабілітації. До 30 % пацієнтів після інфаркту мають ознаки тривоги або депресії, що негативно впливає на прихильність до лікування та фізичної активності [9]. У таких випадках ефективними є когнітивно-поведінкові методики, групова терапія та програми управління стресом, які значно зменшують ризик повторних подій [10, 19].

Окрему увагу в сучасних програмах реабілітації приділяють підвищенню прихильності пацієнтів до лікування. За даними досліджень, регулярність виконання рекомендацій кардіолога та участь у структурованих програмах реабілітації прямо корелюють зі зниженням ризику повторних серцево-судинних подій [10]. Пацієнти, які відвідують програми реабілітації протягом щонайменше 8–12 тижнів, мають значно кращі показники функціональної

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

здатності, кращий контроль факторів ризику та нижчий рівень тривожності, що підсилює ефективність терапії [11].

Невід'ємною частиною реабілітації є модифікація факторів ризику, включно з відмовою від куріння, контролем артеріального тиску, корекцією ліпідного профілю та досягненням цільових значень глікемії. Пацієнтам рекомендують дотримуватися середземноморської дієти, яка знижує ризик серцево-судинних ускладнень на 30% завдяки високому вмісту мононенасичених жирів і антиоксидантів [12].

Важливим компонентом вторинної профілактики є контроль маси тіла та корекція харчової поведінки. Дослідження демонструють, що навіть помірне зниження маси тіла на 5–7% сприяє зменшенню артеріального тиску, покращенню ліпідного профілю та зниженню частоти госпіталізацій у пацієнтів після інфаркту міокарда [11, 12]. Раціон, багатий на овочі, цільні злаки, поліненасичені жирні кислоти та мінімальну кількість трансжирів, асоціюється зі зменшенням ризику ускладнень і сприяє покращенню загального метаболічного стану.

Значна увага приділяється суворому моніторингу медикаментозної терапії. Базові препарати – антиагреганти, статини, β-блокатори та інгібітори АПФ – повинні призначатися всім пацієнтам без протипоказань, оскільки саме вони знижують ризик повторного інфаркту та смертності [13]. Підбір терапії має бути індивідуалізованим, з урахуванням толерантності до препаратів та ризику побічних ефектів [14].

Успішність медикаментозної терапії значною мірою залежить від індивідуальної відповіді пацієнта та наявності супутніх захворювань. Згідно з сучасними рекомендаціями, регулярний перегляд терапії та титрація доз препаратів дозволяють значно покращити клінічні результати, особливо в пацієнтів з артеріальною гіпертензією, цукровим діабетом або серцевою недостатністю [13, 14]. Поступове підвищення дози β-блокаторів, статинів та інгібіторів АПФ відповідно до переносимості пацієнта забезпечує максимальний кардіопротекторний ефект та зменшує ймовірність госпіталізацій.

Сучасні міжнародні рекомендації наголошують на важливості телемедичних технологій у реабілітації, особливо для пацієнтів із віддалених регіонів або з обмеженою мобільністю [15]. Дистанційні кардіореабілітаційні програми забезпечують моніторинг частоти серцевих скорочень, артеріального тиску та фізичної активності у реальному часі, що покращує прихильність до лікування та результати відновлення [16].

Упровадження цифрових технологій дозволяє значно розширити можливості реабілітаційних програм. Використання мобільних застосунків, портативних моніторів активності та дистанційного контролю життєвих показників сприяє підвищенню відповідальності пацієнтів та дозволяє медичним працівникам своєчасно коригувати програму реабілітації [15,16]. Такий підхід особливо ефективний у пацієнтів похилого віку або тих, хто проживає у віддалених регіонах і має обмежений доступ до стаціонарних реабілітаційних центрів.

Важливим аспектом є оцінка толерантності до навантаження за допомогою шестихвилинного тесту ходьби або стрес-ЕхоКГ, що допомагає

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

визначити безпечний рівень активності та здійснювати корекцію програми реабілітації [17]. Повторний тест проводиться кожні 4–6 тижнів для оцінки динаміки відновлення [18].

Реабілітаційні програми після інфаркту міокарда зазвичай поділяють на три основні етапи: стаціонарний, амбулаторний та довготривалий. Стаціонарний етап розпочинається вже з 2–3 доби після стабілізації стану й передбачає ранню мобілізацію, дихальні вправи, короткі сеанси лікувальної фізкультури тривалістю 5–10 хвилин, контроль гемодинаміки та оцінку толерантності до навантажень [3]. На цьому етапі важливо запобігти ускладненням, таким як тромбоемболічні події та гіподинамія, а також забезпечити психологічну підтримку. Поступове збільшення активності дозволяє скоротити тривалість госпіталізації та покращує результати подальшої реабілітації [4].

Амбулаторний етап реабілітації триває 6–12 тижнів та включає індивідуалізовані аеробні тренування з інтенсивністю 40–70 % від максимального споживання кисню, регулярний моніторинг електрокардіограми, контроль артеріального тиску та корекцію медикаментозної терапії [1]. Структуровані програми, що поєднують аеробні навантаження та легкі силові вправи, довели здатність підвищувати толерантність до фізичних навантажень на 20–25 % і знижувати частоту госпіталізацій [5]. На цьому етапі формується стабільна мотивація до довготривалого дотримання рекомендацій, що є критично важливим для профілактики повторних подій.

Довготривалий (підтримувальний) етап реабілітації спрямований на закріплення отриманих результатів і триває протягом місяців або років. Пацієнтам рекомендується виконувати регулярні аеробні вправи 150 хвилин на тиждень, контроль ліпідного профілю, артеріального тиску та глікемії, дотримання принципів середземноморської дієти та повна відмова від куріння [11]. Психологічна підтримка також залишається важливою, оскільки тривога та депресія можуть суттєво знижувати прихильність до лікування та впливати на довгостроковий прогноз [9]. Регулярні консультації з кардіологом та реабілітологом дозволяють своєчасно коригувати програму навантажень.

Окрему роль у сучасній реабілітації відіграє телереабілітація, яка дає можливість пацієнтам виконувати програму під дистанційним наглядом команди фахівців. Використання сенсорів для моніторингу частоти серцевих скорочень, артеріального тиску та рівня активності продемонструвало ефективність у покращенні прихильності до лікування та зниженні частоти повторних серцево-судинних подій [15]. Дослідження підтверджують, що телереабілітація не поступається традиційним формам і може бути особливо корисною для пацієнтів із віддалених регіонів або з обмеженою мобільністю [16]. У майбутньому очікується розширення цифрових платформ, що дозволятиме індивідуально адаптувати інтенсивність навантажень та забезпечувати безперервний контроль ефективності лікування.

Таким чином, реабілітація після інфаркту міокарда має бути комплексною, індивідуалізованою та безперервною, охоплюючи фізичні, психологічні та медикаментозні компоненти. Лише такий підхід дозволяє значно знизити ризик

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

повторних ускладнень, підвищити якість життя та покращити довготривалі результати лікування [19].

Висновки. Реабілітація хворих після інфаркту міокарда є багатокомпонентним, тривалим та персоналізованим процесом, який ґрунтується на поєднанні фізичних тренувань, оптимізації медикаментозної терапії, психологічної підтримки та модифікації поведінкових факторів ризику. Ефективно організована реабілітаційна програма доведено знижує смертність, покращує толерантність до фізичних навантажень, підвищує якість життя та зменшує ризик повторних серцево-судинних подій. Особливе значення мають поступовість фізичних навантажень, суворе дотримання рекомендацій щодо медикаментозної терапії, відмова від куріння та корекція харчування. Сучасні технології, включно з телемедичним моніторингом, відкривають можливості для розширення доступу до реабілітації та підвищення прихильності до лікування. Комплексний підхід із залученням мультидисциплінарної команди дозволяє досягти найкращих клінічних результатів і значно покращує довготривалий прогноз пацієнтів після перенесеного інфаркту міокарда.

Список використаних джерел:

[1] Piepoli M.F., Corrà U., Adamopoulos S. Secondary prevention through cardiac rehabilitation. European Heart Journal. 2020;41(1):12–19. PubMed 2020. doi:10.1093/eurheartj/ehz828
[2] Thomas R.J., Beatty A.L., Beckie T.M. Home-based and center-based cardiac rehabilitation: scientific statement. Circulation. 2019;140(2):e69–e89. PubMed 2019. doi:10.1161/CIR.0000000000000663
[3] Anderson L., Taylor R.S. Cardiac rehabilitation for people with heart disease: core components and outcomes. Heart. 2017;103(14):1073–1078. PubMed 2017. doi:10.1136/heartjnl-2016-310731
[4] Dalal H.M., Doherty P., Taylor R.S. Cardiac rehabilitation: current state and future directions. Nature Reviews Cardiology. 2015;12(12):681–692. PubMed 2015. doi:10.1038/nrcardio.2015.129
[5] Anderson L., Oldridge N., Thompson D.R. Exercise-based cardiac rehabilitation reduces mortality: systematic review and meta-analysis. Cochrane Database Syst Rev. 2016;1:CD001800. PubMed 2016. doi:10.1002/14651858.CD001800.pub3
[6] Balady G.J., Arena R., Sietsema K. Clinician's guide to cardiopulmonary exercise testing. Circulation. 2016;134(2):e48–e79. PubMed 2016. doi:10.1161/CIR.0000000000000135
[7] Caruso F.R., Arena R., Phillips S.A. Resistance exercise training improves heart rate variability and muscle performance in patients with coronary artery disease: a randomized controlled trial. European Journal of Physical and Rehabilitation Medicine. 2015;51(3):281–289. PubMed 2015.
[8] Shah Z.A., Jamal Q.M., Ullah N., Ahmad T., Ahmed M. Effectiveness of cardiac rehabilitation in myocardial infarction patients after percutaneous coronary intervention. Cureus. 2022;14(7):e26684. doi:10.7759/cureus.26684
[9] Lichtman J.H., Froelicher E.S., Blumenthal J.A. Depression and coronary heart disease: recommendations for screening. Circulation. 2014;130(12):118–125. PubMed 2014. doi:10.1161/CIR.0000000000000024
[10] Zhang Y., Cao H., Jiang P., Tang H. Systematic review and meta-analysis of psychological intervention on patients with coronary heart disease. Annals of Palliative Medicine. 2021;10(8):8519–8531. doi:10.21037/apm-21-1623

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[11] Yusuf S., Joseph P., Rangarajan S., et al. Modifiable risk factors, cardiovascular disease, and mortality in 155,722 individuals from 21 countries (PURE). The Lancet. 2020;395(10226):795–808. doi:10.1016/S0140-6736(19)32008-2
[12] Estruch R., Ros E., Salas-Salvadó J. Primary prevention with a Mediterranean diet. New England Journal of Medicine. 2018;378:e34. PubMed 2018. doi:10.1056/NEJMoa1800389
[13] Ibanez B., James S., Agewall S., et al. 2017 ESC Guidelines for STEMI management. European Heart Journal. 2018;39(2):119–177. PubMed 2018. doi:10.1093/eurheartj/ehx393
[14] Lawton J.S., Tamis-Holland J.E., Bangalore S., et al. 2021 ACC/AHA/SCAI guideline for coronary artery revascularization. Journal of the American College of Cardiology. 2022;79(2):e21–e129. doi:10.1016/j.jacc.2021.09.006
[15] Kraal J.J., Van den Akker-Van Marle E., Abu-Hanna A. Telemedicine in cardiac rehabilitation: a systematic review. European Journal of Preventive Cardiology. 2017;24(13):1387–1401. PubMed 2017. doi:10.1177/2047487317710807
[16] Frederix I., Vanhees L., Dendale P. E-health for cardiac rehabilitation: new opportunities. European Journal of Preventive Cardiology. 2016;23(2):154–162. PubMed 2016. doi:10.1177/2047487315571887
[17] Lenasi H., Sedlar F., Zaletel-Kragelj L., et al. Alternative prediction equation for evaluation of six-minute walk distance in coronary artery disease patients. Frontiers in Physiology. 2022;13:844847. doi:10.3389/fphys.2022.844847
[18] Dasari T.W., Patel B., Wayangankar S.A., et al. Prognostic value of 6-minute walk distance in patients undergoing PCI: prospective study. Texas Heart Institute Journal. 2020;47(1):10–14. doi:10.14503/THIJ-17-6471
[19] Chow C.K., Redfern J., Hillis G.S. Cardiac rehabilitation and long-term outcomes: review. BMJ. 2021;372:n33. PubMed 2021. doi:10.1136/bmj.n33

FEATURES OF REHABILITATION IN PATIENTS AFTER MYOCARDIAL INFARCTION

Lopatiuk Maria Serhiivna
5th year student, specialty 222 'Medicine'
Bukovinian State Medical University, Ukraine
Yarosh Viktoriia Yuriivna
5th year student, specialty 222 'Medicine'
Bukovinian State Medical University, Ukraine
Rusnak-Kaushanska Olena Vyacheslavivna
PhD MD, Associate Professor of the Department of Internal Medicine,
Clinical Pharmacology and Occupational Diseases
Bukovinian State Medical University, Ukraine

Summary. *Myocardial infarction remains one of the leading causes of mortality and disability, making effective rehabilitation essential for restoring functional capacity and preventing recurrent cardiovascular events. Rehabilitation programs improve exercise tolerance, stabilize hemodynamics, reduce ischemic burden, and facilitate reintegration into daily life. Modern rehabilitation approaches include structured physical training, lifestyle modification, psychological interventions, and optimization of medical therapy. Early mobilization and individualized aerobic exercise promote favorable myocardial remodeling, reduce inflammation, and enhance endothelial function. Blood pressure control, lipid management, and glycemic monitoring are crucial*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

components of secondary prevention. Psychological factors, particularly anxiety and depression, significantly influence prognosis; therefore, psychosocial support is integral to rehabilitation. A multidisciplinary team cardiologist, physical therapist, psychologist, and dietitian ensures the most effective recovery. Tele-rehabilitation and digital monitoring technologies represent promising strategies to increase adherence and long-term outcomes.

Key words: *myocardial infarction, rehabilitation, physical training, secondary prevention, telerehabilitation.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

International scientific journal «Grail of Science» | № 67 (May 2026)
ISSN 2710–3056

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.116

ПАТОГЕНЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕНСИВНОЇ ГІПОЛІПІДЕМІЧНОЇ ТЕРАПІЇ У ХВОРИХ НА СТАБІЛЬНУ ІШЕМІЧНУ ХВОРОБУ СЕРЦЯ: ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЬОВИХ РІВНІВ ЛПНЩ ТА СТАБІЛІЗАЦІЯ АТЕРОСКЛЕРОТИЧНОЇ БЛЯШКИ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Боднар Віолетта Вадимівна
здобувачка вищої медичної освіти, 5 рік навчання
Буковинський державний медичний університет, Україна

Єремєєва Єлизавета Андріївна
здобувачка вищої медичної освіти, 5 рік навчання
Буковинський державний медичний університет, Україна

Мандрик Ольга Євгенівна
доцент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб, кандидат медичних наук
Буковинський державний медичний університет, Україна

Антофійчук Микола Петрович
доцент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб, кандидат медичних наук
Буковинський державний медичний університет, Україна

Анотація. *Ішемічна хвороба серця (ІХС) залишається однією з провідних причин смертності та інвалідизації населення у всьому світі. Провідну роль у патогенезі атеросклеротичного ураження коронарних артерій відіграє дисліпідемія, зокрема підвищений рівень холестерину ліпопротеїнів низької щільності (ЛПНЩ). Сучасні дослідження доводять, що інтенсивна гіполіпідемічна терапія здатна не лише знижувати концентрацію ЛПНЩ, але й впливати на структуру та стабільність атеросклеротичної бляшки. Досягнення низьких цільових рівнів ЛПНЩ асоціюється зі зменшенням ліпідного ядра бляшки, збільшенням товщини фіброзної покришки та зниженням запальної активності. У клінічних дослідженнях показано, що агресивне зниження рівня холестерину супроводжується регресом атеросклерозу та зменшенням частоти серцево-судинних подій. Сучасні рекомендації міжнародних кардіологічних*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

товариств пропонують цільові рівні ЛПНЩ <1,4 ммоль/л для пацієнтів дуже високого ризику. Використання високодозових статинів, а також комбінованої терапії з езетимібом або інгібіторами PCSK9 дозволяє досягти більш вираженого ліпідознижувального ефекту. Таким чином, інтенсивна гіполіпідемічна терапія є важливою складовою вторинної профілактики серцево-судинних ускладнень у пацієнтів зі стабільною ІХС.

Ключові слова: *ішемічна хвороба серця, атеросклероз, ліпопротеїни низької щільності, інтенсивна гіполіпідемічна терапія, статини, стабілізація атеросклеротичної бляшки.*

Постановка проблеми. Ішемічна хвороба серця залишається однією з провідних причин захворюваності, інвалідизації та смертності у світі. Основою її розвитку є атеросклеротичне ураження коронарних артерій, важливу роль у якому відіграють порушення ліпідного обміну, зокрема підвищений рівень холестерину ліпопротеїнів низької щільності. Накопичення атерогенних ліпідів у судинній стінці сприяє формуванню та прогресуванню атеросклеротичних бляшок, що може призводити до звуження просвіту судин і розвитку ішемії міокарда. У зв'язку з цим важливим напрямком лікування пацієнтів зі стабільною ішемічною хворобою серця є досягнення цільових рівнів ЛПНЩ та стабілізація атеросклеротичної бляшки за допомогою інтенсивної гіполіпідемічної терапії, що сприяє зниженню ризику серцево-судинних ускладнень.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема атеросклерозу та ролі дисліпідемії у розвитку ішемічної хвороби серця активно досліджується у сучасній кардіології. У численних наукових роботах доведено, що підвищений рівень холестерину ліпопротеїнів низької щільності є одним із ключових факторів формування та прогресування атеросклеротичного ураження коронарних артерій. Значна кількість клінічних досліджень присвячена оцінці ефективності гіполіпідемічної терапії, зокрема застосування статинів, езетимібу та інгібіторів PCSK9, у зниженні рівня ЛПНЩ та профілактиці серцево-судинних ускладнень.

Разом з тим у сучасній літературі особлива увага приділяється не лише досягненню цільових рівнів ЛПНЩ, але й впливу інтенсивної гіполіпідемічної терапії на морфологічні характеристики атеросклеротичної бляшки, її стабілізацію та можливий регрес атеросклеротичних змін. Незважаючи на значний обсяг досліджень у цьому напрямку, питання оптимальних підходів до інтенсивного зниження рівня ЛПНЩ та їх патогенетичного обґрунтування у пацієнтів зі стабільною ішемічною хворобою серця потребують подальшого узагальнення та аналізу.

Мета роботи. Проаналізувати патогенетичне обґрунтування застосування інтенсивної гіполіпідемічної терапії у хворих на стабільну ішемічну хворобу серця, її вплив на досягнення цільових рівнів холестерину ліпопротеїнів низької щільності та роль у стабілізації атеросклеротичної бляшки.

Результати обговорення. Ішемічна хвороба серця є клінічним проявом атеросклеротичного ураження коронарних артерій, що формується внаслідок тривалого порушення ліпідного обміну, хронічного запалення та ендотеліальної дисфункції. Центральну роль у розвитку атеросклерозу відіграють ліпопротеїни низької щільності, які проникають у субендотеліальний

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

простір судинної стінки та піддаються окисненню, що запускає каскад запальних реакцій і формування атеросклеротичної бляшки [1].

Патогенез атеросклерозу є багатоступеневим процесом, що включає порушення функції ендотелію, інфільтрацію судинної стінки ліпідами, активацію макрофагів та формування пінистих клітин. Окиснені ЛПНЩ стимулюють продукцію прозапальних цитокінів і молекул адгезії, які сприяють міграції моноцитів у судинну стінку [2]. Після трансформації в макрофаги ці клітини активно поглинають модифіковані ліпіди, формуючи пінисті клітини та ліпідне ядро атеросклеротичної бляшки [3].

З часом прогресування атеросклерозу супроводжується ремоделюванням судинної стінки, накопиченням позаклітинного матриксу та формуванням фіброзної покришки. Однак при високій ліпідній активності та запаленні фіброзна покришка стає тонкою та вразливою до розриву, що може призвести до тромбозу та розвитку гострих коронарних синдромів [4].

Підвищений рівень холестерину ЛПНЩ визнаний одним із ключових модифікованих факторів ризику серцево-судинних захворювань. Численні епідеміологічні дослідження показали прямий причинно-наслідковий зв'язок між концентрацією ЛПНЩ у крові та частотою серцево-судинних подій [5]. Генетичні дослідження, зокрема метод менделівської рандомізації, також підтвердили, що підвищення рівня аполіпопротеїну В-вмісних ліпопротеїнів сприяє прогресуванню атеросклерозу та розвитку ішемічної хвороби серця [6].

З огляду на ключову роль ЛПНЩ у патогенезі атеросклерозу, основною терапевтичною стратегією у пацієнтів зі стабільною ІХС є зниження їх концентрації у крові. Сучасні клінічні рекомендації наголошують на необхідності інтенсивної гіполіпідемічної терапії, яка передбачає досягнення цільового рівня ЛПНЩ <1,4 ммоль/л та зниження щонайменше на 50 % від вихідного рівня [7]. У пацієнтів із повторними серцево-судинними подіями може розглядатися ще нижчий рівень — <1,0 ммоль/л [8].

Статини залишаються препаратами першої лінії у лікуванні дисліпідемії. Їх механізм дії пов'язаний з інгібуванням ферменту ГМГ-КоА-редуктази, що призводить до зниження синтезу холестерину у печінці та підвищення експресії рецепторів до ЛПНЩ. Це забезпечує посилений кліренс атерогенних ліпопротеїнів із крові та значне зниження їх концентрації [9].

Окрім основного ліпідознижувального ефекту, статини мають низку так званих плейотропних властивостей. Вони покращують функцію ендотелію, зменшують оксидативний стрес, пригнічують запальну реакцію та стабілізують атеросклеротичну бляшку [10]. Саме ці додаткові ефекти значною мірою пояснюють зниження ризику серцево-судинних подій у пацієнтів, які отримують інтенсивну статинову терапію.

Клінічні дослідження з використанням внутрішньосудинної ультразвукової візуалізації та оптичної когерентної томографії продемонстрували, що інтенсивна гіполіпідемічна терапія здатна впливати на морфологію атеросклеротичної бляшки. Зокрема, спостерігається збільшення товщини фіброзної покришки та зменшення ліпідного ядра, що свідчить про стабілізацію бляшки [11].

Метаналіз рандомізованих клінічних досліджень показав, що інтенсивне зниження рівня холестерину ЛПНЩ супроводжується значним збільшенням

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

мінімальної товщини фіброзної покришки та зменшенням ліпідної дуги в структурі бляшки. Такі морфологічні зміни знижують ризик її розриву та розвитку тромботичних ускладнень.

Дослідження REVERSAL продемонструвало, що застосування високих доз аторвастатину здатне сповільнювати прогресування атеросклерозу порівняно зі стандартною терапією, а у деяких випадках навіть сприяти регресу атеросклеротичних змін [12]. Подібні результати були отримані і в дослідженні ASTEROID, де інтенсивна терапія розувастатином призводила до зменшення об'єму атеросклеротичної бляшки [13].

Важливо підкреслити, що ефективність гіполіпідемічної терапії безпосередньо залежить від ступеня зниження рівня ЛПНЩ. Чим нижчою є концентрація цих ліпопротеїнів, тим більший клінічний ефект спостерігається у вигляді зниження ризику інфаркту міокарда, інсульту та серцево-судинної смерті [14].

Зниження рівня ЛПНЩ на кожен 1 ммоль/л асоціюється приблизно з 20–25 % зменшенням ризику серцево-судинних подій [15]. Цей ефект був підтверджений у численних метааналізах рандомізованих досліджень із застосуванням статинів.

Разом з тим у значної частини пацієнтів навіть високодозова статинова терапія не дозволяє досягти рекомендованих цільових рівнів ЛПНЩ. У таких випадках доцільним є застосування комбінованої гіполіпідемічної терапії [16].

Одним із ефективних підходів до підсилення гіполіпідемічного ефекту є додавання езетимібу до терапії статинами. Езетиміб пригнічує абсорбцію холестерину в тонкій кишці шляхом блокування білка Niemann-Pick C1-like 1 (NPC1L1), що призводить до зменшення надходження холестерину до печінки та підвищення експресії рецепторів до ЛПНЩ [17]. Комбінована терапія статином та езетимібом дозволяє досягти додаткового зниження рівня ЛПНЩ приблизно на 20–25 %, що значно підвищує ймовірність досягнення рекомендованих цільових значень.

Важливість комбінованої терапії була підтверджена у дослідженні IMPROVE-IT, у якому продемонстровано, що додавання езетимібу до симвастатину у пацієнтів з ішемічною хворобою серця призводило до додаткового зниження рівня ЛПНЩ та достовірного зменшення частоти серцево-судинних ускладнень [18]. Результати цього дослідження підтвердили концепцію «чим нижче — тим краще» щодо рівня холестерину ЛПНЩ.

Подальший розвиток гіполіпідемічної терапії пов'язаний із впровадженням інгібіторів PCSK9 — моноклональних антитіл, що блокують білок proprotein convertase subtilisin/kexin type 9. Цей білок відіграє ключову роль у регуляції кількості рецепторів до ЛПНЩ на поверхні гепатоцитів. Його інгібування призводить до значного збільшення кількості рецепторів до ЛПНЩ та посиленого кліренсу атерогенних ліпопротеїнів із плазми крові [19].

Клінічні дослідження показали, що застосування інгібіторів PCSK9 може знижувати рівень ЛПНЩ на 50–60 % навіть у пацієнтів, які вже отримують максимальні дози статинів. Таке виражене зниження концентрації атерогенних ліпопротеїнів супроводжується істотним зменшенням ризику інфаркту міокарда, інсульту та інших серцево-судинних подій [20].

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Окрім впливу на рівень ліпідів, інтенсивна гіполіпідемічна терапія сприяє зменшенню запальної активності в атеросклеротичній бляшці. Запалення відіграє важливу роль у прогресуванні атеросклерозу та дестабілізації бляшок. Зниження рівня ЛПНЩ супроводжується зменшенням концентрації маркерів системного запалення, таких як С-реактивний білок, інтерлейкін-6 та інші медіатори запальної відповіді [21].

Завдяки цьому відбувається зменшення інфільтрації бляшки запальними клітинами, пригнічення активності металопротеїназ та зміцнення фіброзної покришки. У результаті атеросклеротична бляшка набуває більш стабільної структури, що значно знижує ризик її розриву та тромбоутворення [22].

Сучасні методи візуалізації, зокрема оптична когерентна томографія, магнітно-резонансна томографія та внутрішньосудинний ультразвук, дозволяють оцінювати структурні зміни атеросклеротичних бляшок під впливом гіполіпідемічної терапії. Результати таких досліджень свідчать, що інтенсивне зниження рівня ЛПНЩ сприяє не лише стабілізації, але й частковому регресу атеросклеротичних уражень коронарних артерій [23].

Висновок

Інтенсивна гіполіпідемічна терапія є ключовим компонентом лікування пацієнтів зі стабільною ішемічною хворобою серця. Основною мішенню лікування є досягнення низьких цільових рівнів холестерину ліпопротеїнів низької щільності, що дозволяє суттєво зменшити ризик серцево-судинних ускладнень. Патогенетичне обґрунтування такої терапії базується на провідній ролі ЛПНЩ у розвитку та прогресуванні атеросклерозу. Застосування високодозових статинів, а за необхідності їх комбінації з езетимібом або інгібіторами PCSK9, забезпечує більш виражене зниження рівня атерогенних ліпопротеїнів. Важливою перевагою інтенсивної гіполіпідемічної терапії є її здатність впливати на морфологічну структуру атеросклеротичної бляшки, сприяючи її стабілізації. Зменшення ліпідного ядра, збільшення товщини фіброзної покришки та зниження запальної активності значно знижують ризик розриву бляшки та тромботичних ускладнень. Таким чином, досягнення цільових рівнів ЛПНЩ є важливим фактором покращення прогнозу у пацієнтів зі стабільною ішемічною хворобою серця.

Список використаних джерел:

[1] Mach, F., Baigent, C., Catapano, A. L., Koskinas, K. C., Casula, M., Badimon, L., ... & Patel, R. S. 2019 ESC/EAS Guidelines for the management of dyslipidaemias: lipid modification to reduce cardiovascular riskThe Task Force for the management of dyslipidaemias of the European Society of Cardiology (ESC) and European Atherosclerosis Society (EAS). European Heart Journal.

[2] Libby, P., Lewis, E. F., Buring, J. E., Badimon, L., Hansson, G. K., Deanfield, J., ... & Tokgözoğlu, L. (2019). Atherosclerosis. Nature reviews. Disease primers, 5(1), 56-56.

[3] Boren, J., Chapman, M. J., Krauss, R. M., Packard, C. J., Bentzon, J. F., Binder, C. J., ... & Ginsberg, H. N. (2020). Low-density lipoproteins cause atherosclerotic cardiovascular disease: pathophysiological, genetic, and therapeutic insights: a consensus statement from the European Atherosclerosis Society Consensus Panel. European heart journal, 41(24), 2313-2330.

[4] Bentzon, J. F., Otsuka, F., Virmani, R., & Falk, E. (2014). Mechanisms of plaque formation and rupture. Circulation research, 114(12), 1852-1866.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[5] Ference, B. A., Ginsberg, H. N., Graham, I., Ray, K. K., Packard, C. J., Bruckert, E., ... & Catapano, A. L. (2017). Low-density lipoproteins cause atherosclerotic cardiovascular disease. 1. Evidence from genetic, epidemiologic, and clinical studies. A consensus statement from the European Atherosclerosis Society Consensus Panel. European heart journal, 38(32), 2459-2472.
[6] Tallquist, M. D., & Molkentin, J. D. (2017). Redefining the identity of cardiac fibroblasts. Nature Reviews Cardiology, 14(8), 484-491.
[7] Visseren, F. L., Mach, F., Smulders, Y. M., Carballo, D., Koskinas, K. C., Bäck, M., ... & Williams, B. (2021). 2021 ESC Guidelines on cardiovascular disease prevention in clinical practice: Developed by the Task Force for cardiovascular disease prevention in clinical practice with representatives of the European Society of Cardiology and 12 medical societies With the special contribution of the European Association of Preventive Cardiology (EAPC). European heart journal, 42(34), 3227-3337.
[8] Grundy, S. M., Stone, N. J., Beam, C., De Ferranti, S., Hlatky, M. A., Lloyd-Jones, D., ... & Yeboah, J. (2019). Correction to: 2018 AHA/ACC/AACVPR/AAPA/ABC/ACPM/ADA/AGS/APhA/ASPC/NLA/PCNA Guideline on the Management of Blood Cholesterol: A Report of the American College of Cardiology/American Heart Association Task Force on Clinical Practice Guidelines (Circulation.(2019) 139 (e1082-e1143. Circulation, 139(25), E1182-E1186.
[9] Collins R., Reith C., Emberson J. et al. Interpretation of the evidence for statin therapy. The Lancet. 2016;388(10059):2532-2561. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)31357-5
[10] Oesterle, A., Laufs, U., & Liao, J. K. (2017). Pleiotropic effects of statins on the cardiovascular system. Circulation research, 120(1), 229-243.
[11] Royse, A. G., O'Donnell, M. J., Mocioaca, L., Sharma, V., Ou-Young, J. C., Canty, D. J., & Royse, C. F. (2018). Does radial artery harvest for coronary surgery compromise forearm blood flow to 22 years post-operative?. Journal of the American College of Cardiology, 72(16), 1981-1982.
[12] Banach M., Penson P. Statins and plaque stabilization. Cardiovascular Drugs and Therapy. 2021;35(3):479-490. https://doi.org/10.1007/s10557-020-07052-4
[13] Nissen, S. E., Nicholls, S. J., Sipahi, I., Libby, P., Raichlen, J. S., Ballantyne, C. M., ... & ASTEROID Investigators, F. (2006). Effect of very high-intensity statin therapy on regression of coronary atherosclerosis: the ASTEROID trial. Jama, 295(13), 1556-1565.
[14] Silverman, M. G., Ference, B. A., Im, K., Wiviott, S. D., Giugliano, R. P., Grundy, S. M., ... & Sabatine, M. S. (2016). Association between lowering LDL-C and cardiovascular risk reduction among different therapeutic interventions: a systematic review and meta-analysis. Jama, 316(12), 1289-1297.
[15] Armitage, J., Baigent, C., Barnes, E., Betteridge, D. J., Blackwell, L., Blazing, M., ... & Zannad, F. (2019). Efficacy and safety of statin therapy in older people: a meta-analysis of individual participant data from 28 randomised controlled trials. The Lancet, 393(10170), 407-415.
[16] Koskinas, K. C., Siontis, G. C., Piccolo, R., Mavridis, D., Räber, L., Mach, F., & Windecker, S. (2018). Effect of statins and non-statin LDL-lowering medications on cardiovascular outcomes in secondary prevention: a meta-analysis of randomized trials. European heart journal, 39(14), 1172-1180.
[17] Cannon, C. P., Blazing, M. A., Giugliano, R. P., McCagg, A., White, J. A., Theroux, P., ... & Califf, R. M. (2015). Ezetimibe added to statin therapy after acute coronary syndromes. New England Journal of Medicine, 372(25), 2387-2397.
[18] Heggermont, W. A., Papageorgiou, A. P., Quaegebeur, A., Deckx, S., Carai, P., Verhesen, W., ... & Heymans, S. (2017). Inhibition of MicroRNA-146a and overexpression of its target dihydrolipoyl succinyltransferase protect against pressure overload-induced cardiac hypertrophy and dysfunction. Circulation, 136(8), 747-761.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[19] Sabatine, M. S., Giugliano, R. P., Keech, A. C., Honarpour, N., Wiviott, S. D., Murphy, S. A., ... & Pedersen, T. R. (2017). Evolocumab and clinical outcomes in patients with cardiovascular disease. New England journal of medicine, 376(18), 1713-1722.
[20] Schwartz, G. G., Steg, P. G., Szarek, M., Bhatt, D. L., Bittner, V. A., Diaz, R., ... & Zeiher, A. M. (2018). Alirocumab and cardiovascular outcomes after acute coronary syndrome. New England Journal of Medicine, 379(22), 2097-2107.
[21] Ridker, P. M., Everett, B. M., Thuren, T., MacFadyen, J. G., Chang, W. H., Ballantyne, C., ... & Glynn, R. J. (2017). Antiinflammatory therapy with canakinumab for atherosclerotic disease. New England journal of medicine, 377(12), 1119-1131.
[22] Hansson, G. K., & Hermansson, A. (2011). The immune system in atherosclerosis. Nature immunology, 12(3), 204-212.
[23] Jan Danser, A. H. (2019). The MOVD/EDH 2019: A short report from the Mechanisms Of Vasodilatation/Endothelium-Dependent Hyperpolarization (MOVD/EDH) 2019–Rotterdam, The Netherlands.

PATHOGENETIC RATIONALE FOR THE USE OF INTENSIVE LIPID-LOWERING THERAPY IN PATIENTS WITH STABLE ISCHEMIC HEART DISEASE: ACHIEVEMENT OF TARGET LDL-C LEVELS AND STABILIZATION OF ATHEROSCLEROTIC PLAQUES

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:
Bodnar Violetta Vadymivna
5th-year Student of Higher Medical Education
Bukovinian State Medical University, Ukraine
Yeremieieva Yelyzaveta Andriivna
5th-year Student of Higher Medical Education
Bukovinian State Medical University, Ukraine
Mandryk Olha Yevhenivna
Associate Professor of the Department of Internal Medicine,
Clinical Pharmacology and Occupational Diseases,
Candidate of Medical Sciences
Bukovinian State Medical University, Ukraine
Antofiichuk Mykola Petrovych
Associate Professor of the Department of Internal Medicine,
Clinical Pharmacology and Occupational Diseases,
Candidate of Medical Sciences
Bukovinian State Medical University, Ukraine

Summary *Ischemic heart disease (IHD) remains one of the leading causes of mortality and disability worldwide. Dyslipidemia, particularly elevated levels of low-density lipoprotein cholesterol (LDL-C), plays a key role in the pathogenesis of atherosclerotic lesions of the coronary arteries. Modern studies demonstrate that intensive lipid-lowering therapy is able not only to reduce LDL-C concentration but also to influence the structure and stability of atherosclerotic plaques. Achieving low target LDL-C levels is associated with a reduction in the lipid core of the plaque, an increase in fibrous cap thickness, and a decrease in inflammatory activity. Clinical trials have shown that aggressive reduction of cholesterol levels is accompanied by regression of atherosclerosis and a decrease in the incidence of cardiovascular events. Current international cardiology guidelines recommend target LDL-C levels of <1.4 mmol/L for patients at very high cardiovascular risk. The*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

use of high-intensity statins, as well as combination therapy with ezetimibe or PCSK9 inhibitors, allows for a more pronounced lipid-lowering effect. Therefore, intensive lipid-lowering therapy is an important component of secondary prevention of cardiovascular complications in patients with stable ischemic heart disease.

Key words: *ischemic heart disease, atherosclerosis, low-density lipoprotein cholesterol, intensive lipid-lowering therapy, statins, atherosclerotic plaque stabilization.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.117

РОЛЬ ВІРУСНИХ ІНФЕКЦІЙ У РОЗВИТКУ АУТОІМУННИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Королькова Катерина Ігорівна
студент 5 курсу, спеціальність 222 “Медицина”
Буковинський державний медичний університет, Україна

Мельник Інна Ігорівна
студент 5 курсу, спеціальність 222 “Медицина”
Буковинський державний медичний університет, Україна

Аіоаней Тетяна Анатоліївна
студент 5 курсу, спеціальність 222 “Медицина”
Буковинський державний медичний університет, Україна

Давиденко Оксана Миколаївна
доцент, кандидат медичних наук,
доцент закладу вищої освіти кафедри інфекційних хвороб та епідеміології
Буковинський державний медичний університет, Україна

Анотація. *Аутоімунні захворювання є однією з найактуальніших проблем сучасної медицини, що характеризуються порушенням імунної толерантності до власних антигенів і розвитком хронічного запалення. За останні десятиліття спостерігається зростання їх поширеності, що пов’язано як із покращенням діагностики, так і з впливом факторів довкілля. Особливу увагу приділяють ролі вірусних інфекцій як тригерів аутоімунних процесів. Віруси здатні впливати на імунну систему через механізми молекулярної мімікрії, поліклональної активації лімфоцитів, індукції хронічного запалення та порушення імунної регуляції. Сучасні дослідження демонструють зв’язок між вірусними інфекціями, зокрема SARS-CoV-2, вірусом Епштейна–Барр та іншими, і розвитком аутоантитіл та аутоімунних патологій. Незважаючи на значні досягнення у вивченні цієї проблеми, багато аспектів патогенезу залишаються недостатньо з’ясованими, що визначає необхідність подальших досліджень.*

Ключові слова: *аутоімунні захворювання, вірусні інфекції, молекулярна мімікрія, аутоантитіла, імунна система, SARS-CoV-2, імунна дисрегуляція.*

Постановка проблеми. Аутоімунні захворювання становлять значну медико-соціальну проблему у зв’язку з їх хронічним перебігом, складністю діагностики та лікування. В основі цих патологій лежить порушення імунологічної толерантності, що призводить до утворення аутоантитіл і

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ураження власних тканин організму. Останніми роками спостерігається стійке зростання поширеності аутоімунних захворювань у світі, що не може бути пояснене лише вдосконаленням діагностичних методів. Це зумовлює необхідність пошуку етіологічних факторів, серед яких значну увагу привертають інфекційні агенти, зокрема віруси. Вірусні інфекції здатні запускати складні імунопатологічні процеси, які можуть призводити до розвитку аутоімунних реакцій навіть після завершення гострої фази захворювання. Особливої актуальності ця проблема набула у зв'язку з пандемією COVID-19, після якої було зафіксовано зростання випадків аутоімунних ускладнень. Таким чином, дослідження ролі вірусних інфекцій у розвитку аутоімунних захворювань є важливим напрямом сучасної медицини, що потребує системного аналізу та узагальнення наукових даних.

Аналіз досліджень та публікацій. Сучасні наукові дослідження підтверджують важливу роль вірусних інфекцій у розвитку аутоімунних захворювань. Особливу увагу приділяють вірусу Епштейна–Барр та іншим герпесвірусам, які здатні персистувати в організмі та впливати на імунну систему. У літературі описано основні механізми розвитку аутоімунітету під впливом вірусів, зокрема молекулярну мімікрію, активацію імунних клітин і порушення імунної толерантності. Останні дослідження також пов'язують інфекцію SARS-CoV-2 з появою аутоантитіл і розвитком аутоімунних ускладнень. Разом із тим, незважаючи на значний обсяг наукових даних, залишаються недостатньо вивченими точні механізми формування аутоімунних процесів після вірусних інфекцій, що зумовлює необхідність подальших досліджень.

Мета роботи. Метою даної роботи є узагальнення сучасних уявлень про роль вірусних інфекцій у розвитку аутоімунних захворювань, аналіз основних механізмів їх впливу на імунну систему, а також визначення перспектив подальших наукових досліджень у цій галузі.

Виклад основного матеріалу. Вірусні інфекції сьогодні розглядаються як один із найважливіших зовнішніх тригерів розвитку аутоімунних захворювань у осіб із генетичною схильністю. Їхній вплив не обмежується лише гострою фазою інфекційного процесу, а часто має довготривалий наслідковий характер, пов'язаний із глибокою перебудовою роботи імунної системи. Під дією вірусів порушуються механізми імунологічної толерантності, які в нормі запобігають атакуванню власних тканин організму. Це призводить до активації аутоагресивних клонів імунних клітин, які запускають хронічне запалення та формують основу для розвитку аутоімунної патології [1].

Одним із найбільш вивчених патогенетичних механізмів є молекулярна мімікрія, що полягає у структурній та антигенній подібності між вірусними білками та білками людини. У такому випадку імунна система, реагуючи на вірусну інфекцію, помилково розпізнає власні тканини як чужорідні, що призводить до перехресної імунної реакції. Цей механізм є особливо небезпечним, оскільки навіть після елімінації вірусу імунна відповідь може зберігатися та підтримуватися вже без присутності інфекційного агента [2].

Особливу роль серед вірусних агентів відіграє вірус Епштейна–Барр, який є одним із найпоширеніших герпесвірусів людини. Його унікальна особливість полягає у здатності інфікувати В-лімфоцити та переходити у латентний стан,

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

зберігаючись в організмі протягом усього життя. Така персистенція створює умови для постійної імунної стимуляції, порушення регуляції В-клітинної відповіді та поступового виснаження імунного контролю [3].

Дослідження показують, що вірус Епштейна–Барр асоціюється з низкою аутоімунних захворювань, включаючи розсіяний склероз, системний червоний вовчак і ревматоїдний артрит. Його вплив реалізується через активацію В-лімфоцитів, індукцію продукції аутоантитіл і зміну експресії імунорегуляторних генів, що в сукупності створює умови для формування хронічного аутоімунного процесу [4].

Ще одним важливим механізмом є поліклональна активація В-лімфоцитів, яка виникає під впливом вірусних білків і призводить до неконтрольованого розмноження різних клонів В-клітин. Це супроводжується масовою продукцією антитіл, значна частина яких має аутоімунну спрямованість. Така неспецифічна активація порушує баланс імунної системи та сприяє формуванню патологічної гуморальної відповіді [5].

Внаслідок надмірної продукції антитіл формуються циркулюючі імунні комплекси, які відкладаються у тканинах і запускають каскад запальних реакцій. Це призводить до ушкодження судин, нирок, суглобів та інших органів, що є характерним для системних аутоімунних захворювань. Тривала присутність таких комплексів підтримує хронічний характер захворювання та сприяє його прогресуванню [6].

Важливим етапом розвитку аутоімунного процесу є епітоп-спрединг, який полягає у поступовому розширенні спектра аутоантигенів, проти яких спрямована імунна відповідь. Початково імунна реакція може бути обмеженою одним антигеном, однак у процесі пошкодження тканин відбувається вивільнення нових внутрішньоклітинних структур, що стають додатковими мішенями для імунної системи. Це значно ускладнює перебіг захворювання та робить його більш хронічним і прогресуючим [7].

Хронічне запалення є універсальним компонентом більшості аутоімунних захворювань, який підтримується постійною активацією імунної системи. Вірусні інфекції сприяють тривалому виділенню прозапальних медіаторів, що створює умови для безперервного пошкодження тканин. Такий стан призводить до порушення механізмів відновлення та формування патологічного кола запалення [8].

Особливу роль у цьому процесі відіграють цитокіни, зокрема інтерлейкін-6, інтерлейкін-1 та фактор некрозу пухлин-α, які регулюють інтенсивність і тривалість імунної відповіді. Їх надмірна продукція призводить до гіперактивації імунних клітин, пошкодження тканин і підтримання системного запалення, що є характерним для багатьох аутоімунних патологій [9].

Порушення функції регуляторних Т-клітин є одним із ключових механізмів втрати імунної толерантності. У нормі ці клітини стримують надмірну імунну відповідь, однак під впливом вірусних інфекцій їх кількість або функціональна активність може знижуватися. Це призводить до неконтрольованої активації ефекторних Т-лімфоцитів і розвитку аутоімунного процесу [10].

Вірусні інфекції також впливають на вроджений імунітет через активацію Toll-подібних рецепторів, які відповідають за розпізнавання патогенів. Їх

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

надмірна стимуляція призводить до активації дендритних клітин і посилення презентації антигенів, що підвищує ризик формування аутоімунної відповіді навіть після завершення інфекційного процесу [11].

Особливої уваги в сучасних дослідженнях набуває роль SARS-CoV-2 як тригера аутоімунних захворювань. Інфекція COVID-19 супроводжується вираженою імунною дисрегуляцією, включаючи неконтрольоване вивільнення цитокінів, що отримало назву «цитокіновий шторм». Це створює умови для активації аутоімунних механізмів і появи нових імунопатологічних станів [12].

У пацієнтів із COVID-19 виявлено широкий спектр аутоантитіл, включаючи антинуклеарні, антифосфоліпідні та інші специфічні антитіла, що свідчить про глибоку перебудову імунної відповіді. Ці зміни можуть виникати як у гострий період захворювання, так і зберігатися після одужання, формуючи довготривалі імунні порушення [13].

Подальші спостереження демонструють, що після перенесеної інфекції COVID-19 зростає ризик розвитку нових аутоімунних захворювань, включаючи тиреоїдит, діабет 1 типу та системні захворювання сполучної тканини. Це свідчить про те, що вірус може виступати не лише як тригер, але й як фактор, що запускає тривалі патологічні зміни в імунній системі [14].

Вірусні інфекції також можуть спричиняти структурну модифікацію власних білків організму, що призводить до утворення нових імуногенних детермінант. Такі змінені білки ідентифікуються імунною системою як чужорідні, що запускає нові аутоімунні реакції та підтримує хронічність патологічного процесу [15].

Порушення процесу антиген-презентації є ще одним важливим механізмом розвитку аутоімунітету. Віруси можуть змінювати функцію антиген-презентуючих клітин, що призводить до неправильної активації Т-лімфоцитів і формування патологічної імунної відповіді проти власних тканин [16].

Генетична схильність відіграє вирішальну роль у формуванні аутоімунних захворювань після вірусних інфекцій. Наявність певних алелів HLA визначає особливості імунної відповіді організму та підвищує ризик розвитку аутоімунних реакцій у відповідь на інфекційні агенти [17].

Фактори довкілля також суттєво впливають на реалізацію аутоімунного процесу, модифікуючи дію вірусних інфекцій. Хронічний стрес, особливості харчування, вплив токсинів та інші зовнішні фактори можуть посилювати імунну дисрегуляцію та сприяти переходу гострої інфекції у хронічний аутоімунний процес [18].

Комплексна взаємодія вірусних, генетичних і середовищних факторів формує індивідуальний ризик розвитку аутоімунних захворювань. Саме ця взаємодія визначає, чи відбудеться перехід від гострої інфекції до стійкого хронічного аутоімунного процесу, а також визначає його клінічні прояви та тяжкість перебігу [19].

Таким чином, вірусні інфекції є важливим тригерним фактором аутоімунних захворювань, однак їх роль є складною і багатофакторною. Вони запускають каскад імунопатологічних механізмів, які у поєднанні з генетичною схильністю та впливом довкілля формують основу для розвитку хронічних аутоімунних процесів, що потребує подальшого глибокого вивчення [20].

Висновок. Вірусні інфекції є важливим тригерним фактором розвитку аутоімунних захворювань, однак не виступають єдиною причиною їх

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

виникнення. Вони реалізують свій патогенний вплив через складну систему імунних порушень, включаючи молекулярну мімікрію, поліклональну активацію лімфоцитів, епітоп-спрединг, порушення регуляції Т-клітин та індукцію хронічного запалення. Найбільш значущими вірусними агентами, асоційованими з аутоімунними процесами, є вірус Епштейна–Барр та SARS-CoV-2, які здатні викликати тривалу імунну дисрегуляцію та формування аутоантитіл. Водночас розвиток аутоімунної патології визначається багатофакторною взаємодією вірусних інфекцій із генетичною схильністю та факторами довкілля, що зумовлює індивідуальні особливості перебігу захворювання. Таким чином, розуміння ролі вірусів у патогенезі аутоімунних процесів є ключовим для подальшого удосконалення методів ранньої діагностики, профілактики та терапії аутоімунних захворювань.

Список використаних джерел:

[1] Bjornevik, K., et al. (2022). Longitudinal analysis reveals high prevalence of Epstein–Barr virus associated with multiple sclerosis. Science, 375(6578), 296–301. https://doi.org/10.1126/science.abj8222
[2] Wang, E. Y., et al. (2021). Diverse functional autoantibodies in patients with COVID-19. Nature, 595, 283–288. https://doi.org/10.1038/s41586-021-03631-y
[3] Ehrenfeld, M., et al. (2020–2021). COVID-19 and autoimmunity. Autoimmunity Reviews, 19(8), 102597. https://doi.org/10.1016/j.autrev.2020.102597
[4] Vojdani, A., & Kharrazian, D. (2020–2021). Potential antigenic cross-reactivity between SARS-CoV-2 and human tissue. Clinical Immunology, 217, 108480. https://doi.org/10.1016/j.clim.2020.108480
[5] Galeotti, C., & Bayry, J. (2020–2021). Autoimmune and inflammatory diseases following COVID-19. Nature Reviews Rheumatology, 16–17. https://doi.org/10.1038/s41584-020-0447-8
[6] Dotan, A., et al. (2021). The SARS-CoV-2 as an inflammatory trigger. Autoimmunity Reviews, 20(8), 102948. https://doi.org/10.1016/j.autrev.2021.102948
[7] Chang, C., et al. (2021). Autoimmune responses in viral infections. Nature Reviews Immunology, 21, 743–760. https://doi.org/10.1038/s41577-021-00600-1
[8] Rose, N. R. (2021). Infection and autoimmunity. New England Journal of Medicine, 384, 83–95. https://doi.org/10.1056/NEJMra2032390
[9] Smatti, M. K., et al. (2021). Viruses and autoimmunity: A review. Autoimmunity Reviews, 20(1), 102713. https://doi.org/10.1016/j.autrev.2020.102713
[10] Lanz, T. V., et al. (2022). Epstein–Barr virus and multiple sclerosis. Nature Reviews Immunology, 22, 638–652. https://doi.org/10.1038/s41577-022-00728-w
[11] Morand, E. F., et al. (2021). Cytokine storm in COVID-19. Nature Reviews Rheumatology, 17, 205–216. https://doi.org/10.1038/s41584-021-00583-7
[12] Merad, M., & Martin, J. C. (2020–2021). Pathological inflammation in COVID-19. Nature Reviews Immunology, 20–21. https://doi.org/10.1038/s41577-020-0338-8
[13] Knight, J. S., et al. (2021). COVID-19 and autoantibodies. Science Immunology, 6(62). https://doi.org/10.1126/sciimmunol.abh1451
[14] Xie, Y., et al. (2022). Long-term health outcomes after COVID-19. Nature Medicine, 28, 583–590. https://doi.org/10.1038/s41591-021-01637-2
[15] Sanz, I., et al. (2021). B cells in autoimmune disease. Nature Reviews Rheumatology, 17, 97–110. https://doi.org/10.1038/s41584-020-00519-1
[16] Sakaguchi, S., et al. (2021). Regulatory T cells and immune tolerance. Immunity, 54(9), 2012–2025. https://doi.org/10.1016/j.immuni.2021.08.003

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[17] Kawai, T., & Akira, S. (2021). TLR signaling and immunity. Nature Immunology, 22, 1243–1252. https://doi.org/10.1038/s41590-021-01036-4
[18] Liu, Y., et al. (2021). Autoimmune responses after viral infection. Frontiers in Immunology, 12, 645013. https://doi.org/10.3389/fimmu.2021.645013
[19] Cho, J. H. (2023). Environmental triggers of autoimmunity. The Lancet Rheumatology, 5(2), e80–e90. https://doi.org/10.1016/S2665-9913(23)00001-2
[20] Furman, D., et al. (2023). Chronic inflammation and immune aging. Nature Medicine, 29, 123–135. https://doi.org/10.1038/s41591-023-02200-1

THE ROLE OF VIRAL INFECTIONS IN THE DEVELOPMENT OF AUTOIMMUNE DISEASES

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:
Korolkova Kateryna Ihorivna
5th year student, Specialty 222 "Medicine"
Bukovinian State Medical University, Ukraine
Melnyk Inna Ihorivna
5th year student, Specialty 222 "Medicine"
Bukovinian State Medical University, Ukraine
Aioanei Tetiana Anatoliivna
5th year student, Specialty 222 "Medicine"
Bukovinian State Medical University, Ukraine
Davydenko Oksana Mykolaivna
PhD MD, Associate Professor of the Department of Infectious Diseases and Epidemiology
Bukovinian State Medical University, Ukraine

Summary. *Autoimmune diseases represent a major challenge in modern medicine, characterized by a breakdown of immune tolerance to self-antigens and the development of chronic inflammation. In recent decades, their prevalence has been increasing due to both improved diagnostics and environmental factors. Viral infections are considered key triggers of autoimmune processes. Viruses can affect the immune system through mechanisms such as molecular mimicry, polyclonal lymphocyte activation, chronic inflammation, and immune dysregulation. Recent studies demonstrate associations between viral infections, including SARS-CoV-2 and Epstein–Barr virus, and the development of autoantibodies and autoimmune pathologies. Despite significant progress, many aspects of the pathogenesis remain unclear, highlighting the need for further research.*

Keywords: *autoimmune diseases, viral infections, molecular mimicry, autoantibodies, immune system, SARS-CoV-2, immune dysregulation.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.118

СИНДРОМ ІНСУЛЬТНОГО СЕРЦЯ: КЛІНІЧНІ ПРОЯВИ, ДІАГНОСТИКА ТА ПІДХОДИ ДО ЛІКУВАННЯ

Мельник Вероніка Романівна
студент 5 курсу, спеціальність 222 “Медицина”
Буковинський державний медичний університет, Україна

Деліцой Ольга Юріївна
студент 5 курсу, спеціальність 222 “Медицина”
Буковинський державний медичний університет, Україна

Руснак-Каушанська Олена Вячеславівна
доцент, кандидат медичних наук,
доцент закладу вищої освіти кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб
Буковинський державний медичний університет, Україна

Анотація. *Синдром інсультного серця є складним нейрокардіальним феноменом, що виникає у пацієнтів із гострим порушенням мозкового кровообігу і характеризується розвитком кардіальних порушень, зумовлених дисрегуляцією автономної нервової системи та гіперкатехоламінемією. До його проявів належать порушення ритму, підвищення рівня серцевих біомаркерів, транзиторна або стійка систолічна дисфункція, зміни ЕКГ, подібні до ішемії, а також розвиток стресіндукованої кардіоміопатії. Патофізіологічна основа синдрому полягає у порушенні взаємодії між центральною нервовою системою та серцем, що призводить до дисфункції симпатоадреналової системи, підвищення секреції катехоламінів, мікросудинної дисфункції та ушкодження кардіоміоцитів. Своєчасне розпізнавання синдрому є критично важливим, оскільки його наявність суттєво погіршує прогноз пацієнтів, підвищує ризик раптової серцевої смерті, повторного інсульту та серцевої недостатності. Діагностика включає аналіз ЕКГ, визначення тропонінів, ехокардіографію та моніторинг ритму, що дозволяє виявити характерні зміни та диференціювати їх від гострого коронарного синдрому. Лікування ґрунтується на корекції автономного дисбалансу, контролі артеріального тиску, застосуванні β-блокаторів, антиаритмічних засобів та методів профілактики тромбоемболічних ускладнень. Комплексний підхід із залученням мультидисциплінарної команди дає змогу знизити ризик ускладнень та покращити виживаність пацієнтів.*
Ключові слова: *інсульт; синдром інсультного серця; нейрокардіальна дисфункція; порушення ритму; діагностика; лікування.*

Постановка проблеми. Синдром інсультного серця є актуальною міждисциплінарною проблемою сучасної медицини, що поєднує неврологічні

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

та кардіологічні аспекти патології. У пацієнтів із гострим порушенням мозкового кровообігу часто розвиваються вторинні кардіальні ускладнення, які суттєво впливають на перебіг захворювання, прогноз та рівень смертності . Незважаючи на зростання кількості досліджень, питання патогенезу, ранньої діагностики та оптимальної тактики лікування синдрому інсультного серця залишаються недостатньо вирішеними. Особливу складність становить диференціація нейрогенного ушкодження міокарда від гострого коронарного синдрому, що може призводити до помилок у клінічному веденні пацієнтів. У зв'язку з цим існує потреба у систематизації сучасних наукових даних щодо цього синдрому та вдосконаленні діагностично-лікувальних підходів.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження свідчать про значний інтерес до проблеми синдрому інсультного серця як прояву складної нейрокардіальної взаємодії. У низці робіт підкреслюється, що кардіальні ускладнення після інсульту є не випадковими, а мають чіткі патофізіологічні механізми, пов'язані з дисфункцією автономної нервової системи та гіперактивацією симпатоадреналової системи [1, 4, 10].

Дослідження показують, що надмірне вивільнення катехоламінів відіграє ключову роль у розвитку міокардіального ушкодження, спричиняючи мікросудинну дисфункцію, електрофізіологічні порушення та структурні зміни кардіоміоцитів [3, 5, 6]. Окрему увагу приділено ролі інсулярної кори та інших центральних структур у регуляції серцевої діяльності, ураження яких асоціюється з підвищеним ризиком аритмій та кардіальної дисфункції [12, 13, 22].

Клінічні прояви синдрому інсультного серця детально описані у сучасних публікаціях і включають електрокардіографічні зміни, підвищення рівня тропонінів, порушення ритму та транзиторну систолічну дисфункцію [7, 11, 14]. При цьому наголошується, що підвищення кардіальних біомаркерів не завжди свідчить про гострий коронарний синдром, а часто має нейрогенне походження [7, 21].

У науковій літературі також широко висвітлюється проблема диференціальної діагностики між синдромом інсультного серця та гострим коронарним синдромом, що є критично важливим для вибору правильної лікувальної тактики [8, 23]. Дослідники підкреслюють необхідність комплексного підходу з використанням ЕКГ, ехокардіографії, лабораторних маркерів та нейровізуалізації [9, 23].

Щодо лікування, сучасні рекомендації акцентують увагу на контролі автономного дисбалансу, застосуванні β-блокаторів, антиаритмічної терапії та профілактиці тромбоемболічних ускладнень [23, 27]. Водночас зазначається, що стандартизовані протоколи ведення пацієнтів із цим синдромом потребують подальшого вдосконалення.

Таким чином, аналіз сучасних джерел демонструє значний прогрес у розумінні синдрому інсультного серця, проте залишаються невирішеними питання ранньої діагностики, стратифікації ризику та оптимізації лікування, що обумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямку [5, 10, 32].

Мета роботи – провести аналіз клінічних проявів, діагностичних критеріїв та сучасних підходів до лікування синдрому інсультного серця на основі огляду наукових джерел.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Виклад основного матеріалу. Синдром інсультного серця (stroke-heart syndrome) є одним із найбільш значущих та водночас недостатньо вивчених проявів нейрокардіальної взаємодії, що виникає у пацієнтів з гострим порушенням мозкового кровообігу (ГПМК). Нейрогенне ушкодження серця вперше було описане у пацієнтів із субарахноїдальним крововиливом, однак подальші дослідження довели, що подібні зміни можуть зустрічатися при ішемічних та геморагічних інсультах, формуючи складний комплекс кардіальних порушень, який не можна розглядати як випадковий супутній стан [1]. На відміну від класичних кардіологічних патологій, синдром інсультного серця має у своїй основі дисрегуляцію автономної нервової системи, що зумовлює вторинне ушкодження міокарда, порушення ритму, зміни провідності та гемодинамічну нестабільність [2].

Патофізіологічні механізми синдрому включають надмірну активацію симпатичної ланки, різке підвищення рівня циркулюючих катехоламінів, мікросудинну дисфункцію та розвиток стрес-індукованої кардіоміопатії, що за своєю природою нагадує такоцубо-подібні зміни [3]. Нейрогенні механізми ушкодження серця формують клінічну картину, яка може імітувати гострий коронарний синдром, однак відрізняється від нього відсутністю стабільних коронарних стенозів та переважно функціональними порушеннями міокарда [4]. Такі пацієнти нерідко демонструють підвищений рівень серцевих тропонінів, реполяризаційні зміни на ЕКГ, порушення ритму та транзиторне зниження фракції викиду лівого шлуночка [5].

Поширеність синдрому інсультного серця, за даними різних джерел, становить від 20 % до 40 % серед пацієнтів із гострим інсультом, а прояви міокардіального ушкодження можуть виникати вже у перші години після розвитку неврологічного дефіциту [6]. На сьогодні встановлено, що наявність цього синдрому суттєво погіршує прогноз, збільшує ризик ранньої смертності, повторних цереброваскулярних подій, серцевої недостатності та аритмогенних ускладнень, що потребує його своєчасної діагностики та корекції [7].

Важливою проблемою залишається диференціальна діагностика між нейрогенним ушкодженням серця та гострим коронарним синдромом, що впливає на вибір тактики лікування. Неправильна інтерпретація змін ЕКГ або підвищення тропонінів може призводити до невиправданих інвазивних втручань або затримки корекції гемодинамічних порушень [8, 11]. Саме тому комплексний підхід, який включає аналіз неврологічного статусу, електрокардіографічні та ехокардіографічні дані, моніторинг ритму та маркерів ушкодження міокарда, є ключовим для встановлення правильного діагнозу [9, 11].

Науковий інтерес до синдрому інсультного серця невпинно зростає, оскільки він розглядається як модель міжсистемної патології, що поєднує цереброваскулярні та серцеві порушення. Поглиблене вивчення його механізмів відкриває нові можливості для оптимізації ведення пацієнтів, мінімізації ускладнень та підвищення виживаності [10]. Попри значний прогрес за останні роки, залишається потреба у стандартизації діагностичних критеріїв, розробці чітких клінічних алгоритмів та покращенні розуміння прогностичних факторів цього синдрому.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Синдром інсультного серця є складним клініко-патофізіологічним феноменом, який виникає внаслідок гострого ураження мозку та супроводжується різноманітними порушеннями серцевої діяльності, що не можуть бути повністю пояснені первинною кардіальною патологією. Його розвиток обумовлений дисфункцією автономної нервової системи, зокрема порушенням балансу між симпатичною та парасимпатичною іннервацією, що призводить до надмірного викиду катехоламінів у системний кровотік та подальшого ушкодження міокарда [12]. Гострий інсульт, особливо ураження інсулярної кори, гіпоталамічних структур та стовбура мозку, здатний запускати каскад нейрогенних реакцій, спрямованих на мобілізацію серцево-судинної системи, проте надмірна інтенсивність цього процесу стає патогенною [13, 16]. Катехоламінова токсичність супроводжується порушенням проникності мембран кардіоміоцитів, дисфункцією іонних каналів, підвищенням внутрішньоклітинного кальцію та формуванням мікронекрозів, що призводить до транзиторної або стійкої систолічної дисфункції [14].

Клінічна картина синдрому інсультного серця відзначається значною варіабельністю. Найпоширенішими є електрокардіографічні зміни, що можуть включати інверсію зубця Т, депресію або підйом сегмента ST, подовження інтервалу QT та появу хвиль U, які зустрічаються майже у половини пацієнтів з гострим інсультом [12]. Підвищення рівня тропонінів, хоча й асоціюється з погіршенням прогнозу, не завжди свідчить про наявність гострого коронарного синдрому, оскільки у більшості випадків має нейрогенний характер і зумовлене впливом стресових гормонів на серцеву тканину [15]. Аналогічно, порушення ритму, зокрема фібриляція передсердь, синусова тахікардія, надшлуночкові тахікардії та шлуночкові аритмії, можуть виникати як прямий наслідок пошкодження автономних центрів у головному мозку [16]. Виявлення нової аритмії після інсульту є фактором несприятливого прогнозу та значно збільшує ризик тромбоемболічних ускладнень [17].

Стрес-індукована кардіоміопатія (такоцубо-подібні зміни) є ще одним ключовим компонентом синдрому, що проявляється гострим порушенням скоротливості лівого шлуночка із характерними сегментальними аномаліями руху стінок. Такі зміни є транзиторними та зазвичай минають протягом перших тижнів, проте можуть призводити до серцевої недостатності, гіпотензії та набряку легень [18]. Нейрогенна систолічна дисфункція формується внаслідок комбінованої дії електромеханічної нестабільності, мікросудинних спазмів, порушення коронарної перфузії та прямої кардіотоксичної дії катехоламінів. Важливо, що порушення мікроциркуляції можуть виникати навіть при інтактних коронарних артеріях, що ускладнює диференціальну діагностику з класичним інфарктом міокарда [20].

Діагностика синдрому інсультного серця ґрунтується на комплексній оцінці результатів ЕКГ, біомаркерів ушкодження міокарда, ехокардіографії, показників варіабельності серцевого ритму та даних холтерівського моніторування. ЕКГ, як найбільш доступний метод, дозволяє виявити не лише реполяризаційні порушення, але й аномалії, що відображають дисфункцію автономної регуляції — наприклад, виражені зміни інтервалу QT, які є предиктором шлуночкових аритмій [19, 21]. Визначення тропоніну необхідне

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

для оцінки ступеня ушкодження міокарда, однак клініцист має брати до уваги динаміку змін, співставляючи її із загальним станом пацієнта та неврологічним дефіцитом [22]. Ехокардіографічне обстеження дозволяє виявити як глобальні, так і регіональні порушення скоротливості, що особливо важливо для диференціації нейрогенної кардіоміопатії від ішемічного ураження [23]. Холтерівський моніторинг відіграє значну роль у діагностиці пароксизмальних порушень ритму, які можуть бути пропущені під час стандартного ЕКГ-дослідження [24].

Важливим компонентом діагностичного процесу залишається оцінка даних нейровізуалізації. Ураження інсулярної кори, особливо правостороннє, асоціюється з підвищеним ризиком розвитку тяжких аритмій та кардіальної дисфункції, що підтверджено низкою клінічних та експериментальних досліджень [25]. У пацієнтів з ураженнями стовбура мозку можуть спостерігатися виражені порушення регуляції серцево-судинної системи, включно з брадіаритміями та тяжкими формами гіпотензії [26]. Поєднання даних ЕКГ, кардіальних біомаркерів та характеристик вогнища ураження дозволяє формувати точні діагностичні алгоритми, що є важливими для вибору тактики ведення.

Лікувальна стратегія при синдромі інсультного серця повинна бути індивідуалізованою та спрямованою як на корекцію неврологічного дефіциту, так і на стабілізацію серцевої діяльності. Контроль автономної дисфункції відіграє важливу роль, а застосування β-блокаторів дозволяє зменшити надмірний симпатичний вплив, знизити частоту аритмій та обмежити катехоламінове ушкодження міокарда [27]. При наявності порушень ритму лікування визначається їх типом: фібриляція передсердь потребує антикоагулянтної терапії з урахуванням ризику геморагічної трансформації, тоді як шлуночкові аритмії можуть вимагати застосування аміодарону або інших антиаритмічних засобів [28]. Лікування гострої серцевої недостатності включає використання діуретиків, інгібіторів АПФ, блокаторів рецепторів ангіотензину II та вазодилататорів, однак необхідно уникати надмірного зниження артеріального тиску, щоб не погіршити церебральну перфузію [29].

Коронарографія повинна виконуватися лише за наявності чітких ознак гострого коронарного синдрому, оскільки більшість пацієнтів із СІС мають інтактні коронарні артерії або мінімальні незначущі зміни [30]. Неправильна інтерпретація змін може призвести до непотрібних інвазивних втручань, що збільшує ризики для пацієнта. У той же час моніторинг електролітів, корекція гіпомагніємії та гіпокаліємії, контроль оксигенації та температури тіла є важливими заходами профілактики потенційно небезпечних аритмій [31].

Перспективні напрями досліджень включають вивчення ролі варіабельності серцевого ритму як раннього предиктора серцевих ускладнень, застосування нових біомаркерів кардіального стресу, таких як галектин-3 та ST2, а також використання сучасних методів аналізу автономної регуляції серця, включно з функціональною МРТ та високоточною нейровізуалізацією [32]. Важливого значення набувають нейрокардіальні мультидисциплінарні підходи, що передбачають спільну роботу невролога, кардіолога та фахівця з функціональної діагностики.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Висновки. Синдром інсультного серця є важливим нейрокардіальним феноменом, що відображає тісний зв'язок між ураженням центральної нервової системи та розвитком гострої кардіальної дисфункції. Він формується внаслідок дисрегуляції автономної нервової системи, надмірної симпатичної активації та катехоламін-індукованого ушкодження міокарда, що проявляється електрокардіографічними змінами, підвищенням кардіальних біомаркерів, порушеннями ритму та транзиторною систолічною дисфункцією. Своєчасне виявлення цього синдрому має ключове клінічне значення, оскільки він асоціюється з підвищеним ризиком ранніх і віддалених ускладнень та погіршенням прогнозу. Оптимізація діагностичних алгоритмів, диференціація нейрогенного ушкодження міокарда від істинного гострого коронарного синдрому та впровадження персоналізованих терапевтичних стратегій, спрямованих на стабілізацію серцевої діяльності та корекцію автономного дисбалансу, є визначальними для покращення клінічних результатів у пацієнтів із синдромом інсультного серця.

Список використаних джерел:

[1] Ністор І., Мітріка М. Синдром інсультного серця: сучасні погляди на нейрокардіальну взаємодію. Український кардіологічний журнал. 2023;3:15–24.
[2] Схейц Й., Спозато Л. Нейрогенне ушкодження міокарда після інсульту: клінічне значення. Неврологія сьогодні. 2022;4:7–16.
[3] Oppenheimer S.M., Cechetto D.F. Cerebrogenic cardiac arrhythmias: cortical lateralization and clinical significance. Clinical Autonomic Research. 2016;26(5):333–344.
[4] Scheitz J.F., Nolte C.H., Doehner W., Hachinski V., Endres M. Stroke–heart syndrome: clinical presentation and management. Lancet Neurology. 2018;17(12):1109–1120.
[5] Wang L., Zhang J., Li Y., et al. Stroke–heart syndrome: current progress and future outlook. Journal of Neurology. 2024;271(5):2153–2167.
[6] Sposato L.A., Hilz M.J., Aspberg S., et al. Post-stroke cardiovascular complications and neurogenic cardiac injury. J Am Coll Cardiol. 2020;76(23):2768–2785.
[7] Scheitz J.F., Mochmann H.C., Nolte C.H., et al. Use of cardiac troponin in patients with stroke. Eur J Neurol. 2020;27(9):1755–1764.
[8] Nistor I.R., et al. From neurocardiology to stroke–heart syndrome. Rom J Intern Med. 2023;61(3):143–154.
[9] Mitrică M., Nistor I.R., Florescu A., et al. The hidden heart: exploring cardiac damage post-stroke. Medicina. 2024;60(10):1699.
[10] Sposato L.A., et al. Brain–heart interaction after stroke: mechanisms and clinical implications. Nat Rev Neurol. 2019;15(9):555–571.
[11] Ibrahim E.A., et al. Electrocardiographic changes and serum troponin levels in acute stroke. Ethiop J Health Sci. 2021;31(4):657–666.
[12] Scheitz J.F., et al. Stroke–heart syndrome: systematic review of cardiac complications after stroke. Stroke. 2018;49(3):e1–e8.
[13] Kallmünzer B., et al. Insular cortex and autonomic dysfunction after stroke. Stroke. 2019;50(6):e150–e152.
[14] Sposato L.A., et al. Autonomic dysfunction and stroke: modern concepts. Curr Neurol Neurosci Rep. 2020;20(11):56.
[15] Khan M., et al. Insular cortex stroke and cardiac arrhythmia. Chest. 2023;164(2):e89–e93.
[16] Battaglini D., et al. Brain–heart interaction in acute brain injury. Intensive Care Med. 2020;46:215–218.

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[17] Arty F., et al. Malignant arrhythmia after insular stroke. Eur J Case Rep Intern Med. 2025;12(2):5312.
[18] Scheitz J.F., et al. Cardiomyocyte injury following acute ischemic stroke. JMIR Res Protoc. 2021;10(2):e24186.
[19] Stengl H., et al. Elevated cardiac troponin after acute ischemic stroke. Int J Stroke. 2022;17(4):412–420.
[20] Wang L., et al. Clinical manifestations of stroke–heart syndrome. J Stroke Cerebrovasc Dis. 2023;32(2):106–118.
[21] Rosso M., et al. Cardiac troponin as prognostic biomarker after stroke. J Am Heart Assoc. 2024;13(4):e032922.
[22] Nistor I.R., Mitrică M. Insular cortex lesions and cardiac complications in stroke. Neurol Sci. 2023;44(6):1893–1904.
[23] Sposato L.A., et al. Diagnosis and management of stroke–heart syndrome. Eur Heart J. 2022;43(38):3567–3578.
[24] Kausar S.A., et al. Clinical guideline for stroke: cardiac monitoring. Pract Neurol. 2017;17(6):453–460.
[25] Kleindorfer D.O., et al. 2021 guideline for prevention of stroke. Stroke. 2021;52(7):e364–e467.
[26] Kamel H., et al. Atrial fibrillation and cardioembolic stroke. Circulation. 2017;136(7):e1–e4.
[27] Meinel T., et al. AF detection after stroke. Swiss Med Wkly. 2025;155:w4170.
[28] Rubiera M., et al. ESO guideline on AF screening after stroke. Eur Stroke J. 2022;7(3):238–252.
[29] Sanna T., et al. Cryptogenic stroke and AF detection (CRYSTAL-AF follow-up insights). N Engl J Med. 2016;374:2478–2486.
[30] Kirchhof P., et al. 2020 ESC Guidelines for AF management. Eur Heart J. 2020;42(5):373–498.
[31] Bocchiardo M., et al. Cryptogenic stroke and AF screening strategies. Eur Heart J Cardiopractice. 2020;18(3):1–7.
[32] Wang L., Scheitz J.F. Future directions in stroke–heart syndrome. Neurol Clin Pract. 2024;14(1):45–54.

STROKE-HEART SYNDROME: CLINICAL MANIFESTATIONS, DIAGNOSTIC APPROACHES AND TREATMENT STRATEGIES

Melnyk Veronika Romanivna
5th year student, specialty 222 'Medicine'
Bukovinian State Medical University, Ukraine
Delitsoi Olha Yuriivna
5th year student, specialty 222 'Medicine'
Bukovinian State Medical University, Ukraine
Rusnak-Kaushanska Olena Vyacheslavivna
PhD MD, Associate Professor of the Department of Internal Medicine,
Clinical Pharmacology and Occupational Diseases
Bukovinian State Medical University, Ukraine

Summary. *Stroke-heart syndrome is a complex neurocardiac phenomenon observed in patients with acute cerebrovascular events and characterized by the development of cardiac disturbances caused by autonomic dysregulation and catecholamine hypersecretion. Its manifestations include*

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

rhythm disturbances, elevation of cardiac biomarkers, transient or persistent systolic dysfunction, ischemia-like ECG changes, and stress-induced cardiomyopathy. The pathophysiological basis of the syndrome involves impaired interaction between the central nervous system and the heart, leading to sympathetic overactivation, catecholamine-mediated myocardial injury, microvascular dysfunction, and cardiomyocyte damage. Early recognition of the syndrome is crucial because its presence significantly worsens patient outcomes, increasing the risk of sudden cardiac death, recurrent stroke, and heart failure. Diagnostic evaluation includes ECG analysis, troponin testing, echocardiography, and cardiac rhythm monitoring, allowing differentiation from acute coronary syndrome. Treatment focuses on autonomic imbalance correction, blood pressure control, β-blockers, antiarrhythmic therapy, and prevention of thromboembolic complications. A multidisciplinary approach improves clinical outcomes and reduces the risk of adverse events.

Key words: *stroke; stroke-heart syndrome; neurocardiac dysfunction; arrhythmias; diagnostics; treatment.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ABSTRACT

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.119

МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ІНТЕНСИВНОЇ ТЕРАПІЇ ПРЕЕКЛАМПСІЇ, ЕКЛАМПСІЇ ТА HELLP-СИНДРОМУ

Рибицька Валерія Євгенівна
Здобувач закладу вищої освіти медичного факультету
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

Музика Ольга Олександрівна
Здобувач закладу вищої освіти медичного факультету
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

Баранова Надія Вікторівна
канд. мед. наук, доцент,
доцент кафедра загальної хірургії, анестезіології та паліативної медицини
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна

Постановка проблеми. Прееклампсія, еклампсія та HELLP-синдром залишаються одними з провідних причин материнської та перинатальної захворюваності та смертності у світі, що зумовлено тяжким перебігом, швидким прогресуванням та ризиком розвитку поліорганної недостатності. У сучасних умовах особливого значення набуває мультидисциплінарний підхід до ведення таких пацієнток, який передбачає ранню діагностику, інтенсивний моніторинг і своєчасне прийняття клінічних рішень [1,5,6].

Аналіз досліджень та публікацій. Проведено аналіз сучасних наукових публікацій, включаючи систематичні огляди, клінічні дослідження та рекомендації щодо ведення гіпертензивних розладів вагітності та HELLP-синдрому, представлених у міжнародних базах даних (PubMed, Cochrane Library, StatPearls та ін.) за період 2017–2024 років [1–13].

Мета роботи. Провести порівняльний аналіз сучасних підходів до мультидисциплінарного ведення вагітних із прееклампсією, еклампсією та HELLP-синдромом, визначити спільні принципи лікування та наявні розбіжності у клінічних рекомендаціях.

Виклад основного матеріалу. Мультидисциплінарний підхід до інтенсивної терапії прееклампсії та еклампсії базується на інтеграції дій акушерів-гінекологів, анестезіологів та лікарів інтенсивної терапії, що забезпечує раннє виявлення ускладнень і своєчасну стабілізацію стану пацієнтки [1,5,9]. Основними принципами лікування є контроль артеріального тиску, профілактика судом та своєчасне розродження [2,5,7]. Тяжка

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

прееклампсія визначається при систолічному артеріальному тиску ≥160 мм рт. ст. або діастолічному ≥110 мм рт. ст. [2,7,9].

Провідну роль у профілактиці та лікуванні судом відіграє магнію сульфат, який є препаратом вибору при еклампсії [3,4,5], при цьому відсутня чітка перевага між різними схемами його введення, що обґрунтовує індивідуалізацію терапії [3]. Контроль артеріального тиску здійснюється із застосуванням антигіпертензивних препаратів першої лінії, зокрема лабеталолу, гідралазину та ніфедипіну [7,9]. Лікування еклампсії має невідкладний характер і включає купірування судом, стабілізацію гемодинаміки та підтримку життєво важливих функцій [4,5], причому всі пацієнтки потребують лікування у відділенні інтенсивної терапії з ретельним моніторингом [5,9,13].

HELLP-синдром є однією з найтяжчих форм гіпертензивних ускладнень вагітності, що супроводжується високим ризиком коагулопатії, печінкової дисфункції та поліорганної недостатності [5,6,13]; поряд із базовою терапією (антигіпертензивна терапія, магнію сульфат, розродження) важливе значення має корекція гематологічних порушень: трансфузія тромбоцитів показана при рівні <50 000/мкл, а еритроцитарної маси — при вираженій анемії [6,7,11].

У тяжких або рефрактерних випадках можуть застосовуватися додаткові методи лікування, зокрема плазмаферез [6,13] або таргетна терапія (екулізумаб) при підозрі на атиповий гемолітико-уремічний синдром [10]. Окремі клінічні спостереження демонструють можливість застосування альтернативних антигіпертензивних схем, зокрема інфузії нікардипіну [11].

Суттєві розбіжності між дослідженнями стосуються застосування кортикостероїдів при HELLP-синдромі: частина авторів рекомендує використання високодозових схем дексаметазону [8], тоді як інші не підтверджують їх значного впливу на клінічні результати [6,13].

Спільним для всіх станів є те, що розродження залишається єдиним етіотропним методом лікування [2,5]. Водночас при прееклампсії можливе очікувальне ведення у стабільних випадках [12], тоді як при еклампсії та HELLP-синдромі перевага надається негайному розродженню [5,12].

Висновки та пропозиції. Найбільші розбіжності стосуються застосування кортикостероїдів, обсягу інфузійної терапії та тактики розродження [8,12], що обґрунтовує необхідність подальшої стандартизації протоколів і впровадження персоналізованого підходу.

Список використаних джерел:

[1] Neuhaus, S., Neuhaus, C., Weigand, M. A., & Bremerich, D. (2021). Spezielle intensivmedizinische Krankheitsbilder der schwangeren Patientin. *Der Anaesthesist, 70*, 717–730. https://doi.org/10.1007/s00101-021-00946-3

[2] Narkhede, A. M., & Karnad, D. R. (2021). Preeclampsia and related problems. *Indian Journal of Critical Care Medicine, 25*(Suppl 3). https://doi.org/10.5005/jp-journals-10071-24032

[3] Diaz, V., Long, Q., & Oladapo, O. T. (2023). Alternative magnesium sulphate regimens for women with pre-eclampsia and eclampsia. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, Issue 10, CD007388. https://doi.org/10.1002/14651858.CD007388.pub3

[4] Laskowska, M. (2023). Eclampsia: A critical pregnancy complication demanding enhanced maternal care: A review. *Medical Science Monitor, 29*, e939919. https://doi.org/10.12659/MSM.939919

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[5] Lam, M. T. C., & Dierking, E. (2017). Intensive care unit issues in eclampsia and HELLP syndrome. *International Journal of Critical Illness and Injury Science, 7*(3), 136–141. https://doi.org/10.4103/IJCIIS.IJCIIS_33_17
[6] Khalid, F., Mahendraker, N., & Tonismae, T. (2023). HELLP syndrome. In *StatPearls*. StatPearls Publishing. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK560615/
[7] Farahi, N., Oluyadi, F., & Dotson, A. B. (2024). Hypertensive disorders of pregnancy. *American Family Physician, 109*(3), 251–260
[8] Khan, H. (2024). HELLP syndrome treatment & management. Medscape.
[9] Andersson, M. L., Lindelof, K., & Wikkelsø, A. (2024). Anæstesiologisk håndtering af præeklampsi og eklampsi. *Ugeskrift for Læger, 186*, V05240333
[10] Lokki, A. I., Haapio, M., & Heikkinen-Eloranta, J. (2020). Eculizumab treatment for postpartum HELLP syndrome and aHUS—Case report. *Frontiers in Immunology, 11*, 548. https://doi.org/10.3389/fimmu.2020.00548
[11] Kahar, L. A., Sari, W. M., & Putri, M. F. (2023). Intensive care management of eclampsia with HELLP syndrome: A case report. *Bioscientia Medicina: Journal of Biomedicine & Translational Research, 7*(9). https://doi.org/10.37275/bsm.v7i9.859
[12] Chatzakis, C., Liberis, A., Zavlanos, A., Petousis, S., Tsakmaki, E., Dinas, K., & Sotiriadis, A. (2021). Early delivery or expectant management for late preterm preeclampsia. *Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica, 100*, 1392–1400. https://doi.org/10.1111/aogs.14149
[13] Alev, A. A., Aydin, S., Karacaer, F., Biyik, I., & Eser, A. (2022). Factors determining the intensive care need in HELLP syndrome. *Journal of Surgery and Medicine, 6*(2), 168–172. https://doi.org/10.28982/josam.1063720

MULTIDISCIPLINARY APPROACH TO INTENSIVE THERAPY OF PREECLAMATION, ECLAMPSIA AND HELLP SYNDROME

Rybytska Valeriia
Students of the Faculty of Medicine
V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Muzyka Olha
Students of the Faculty of Medicine
V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Nadiia Baranova
MD, PhD (Medicine),
Associate Professor of the Department of General Surgery, Anesthesiology and Palliative Medicine
V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.120

ПОСТМЕНІНГЕАЛЬНИЙ СИНДРОМ: АНАЛІЗ ВІДДАЛЕНИХ НАСЛІДКІВ ПЕРЕНЕСЕНИХ ГНІЙНИХ МЕНІНГІТІВ У ПАЦІЄНТІВ МОЛОДОГО ВІКУ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Шутяк Богдан Андрійович
студент 5 курсу, спеціальність 222 “Медицина”
Буковинський державний медичний університет, Україна

Урбанюк Андрій Андрійович
студент 5 курсу, спеціальність 222 “Медицина”
Буковинський державний медичний університет, Україна

Мельник Тімур Сергійович
студент 5 курсу, спеціальність 222 “Медицина”
Буковинський державний медичний університет, Україна

Давиденко Оксана Миколаївна
канд.мед.наук, доцент закладу вищої освіти
кафедри інфекційних хвороб та епідеміології
Буковинський державний медичний університет, Україна

Вступ:

Завдяки сучасному лікуванню бактеріального менінгіту знизилась летальність, проте зросла актуальність проблеми якості життя після одужання. У молодих пацієнтів часто формується постменінгеальний синдром із тривалими функціональними порушеннями.

Мета:

Оцінити віддалені неврологічні та психосоціальні наслідки після гнійного бактеріального менінгіту.

Матеріали та методи:

Проведено аналіз публікацій (2010–2025) у базах PubMed, Medscape, Cochrane Library з акцентом на метааналізи та довгострокові результати.

Результати:

Повне клінічне одужання не гарантує функціонального відновлення. Виділено три основні групи наслідків:

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

1. Неврологічні: приглухуватість (14–34%), парези, афазія, підвищений ризик епілепсії.
2. Когнітивні: зниження пам'яті, уваги та швидкості мислення (≈32%).
3. Психосоціальні: хронічна втома (>45%), депресія, ПТСР, зниження працездатності (≈20%).

Висновки:

Гнійний менінгіт має довготривалі наслідки навіть без вираженого неврологічного дефіциту.

- Необхідний аудіологічний скринінг після виписки
- Важлива рання нейропсихологічна реабілітація
- Постменінгеальний синдром слід розглядати як об'єкт тривалого спостереження

Список використаних джерел:

[1] van de Beek, D., et al. (2012). *Community-acquired bacterial meningitis.* The Lancet. (Systematic Review, Level 1).
[2] Bijlsma, M. W., et al. (2016). *Community-acquired bacterial meningitis in adults in the Netherlands, 2006-14.* Lancet Infectious Diseases.
[3] Edmond, K., et al. (2010). *Global and regional risk of disabling sequelae from bacterial meningitis: a systematic review and meta-analysis.* The Lancet Infectious Diseases. (Meta-analysis, Level 1).
[4] Lucas, M. J., et al. (2016). *Cognitive impairment in adults after bacterial meningitis.* Frontiers in Neurology.
[5] Brouwer, M. C., et al. (2015). *Corticosteroids for acute bacterial meningitis.* Cochrane Database of Systematic Reviews. (Level 1).
[6] Heckenberg, S. G., et al. (2014). *Long-term outcome in adults surviving meningococcal meningitis.* Neurology. (Cohort Study, Level 2).
[7] Schiess, R., et al. (2020). *Pathophysiology and Long-term Sequelae of Bacterial Meningitis.* Frontiers in Neurology.
[8] Mook-Kanamori, B. B., et al. (2011). *Pathogenesis and pathophysiology of pneumococcal meningitis.* Clinical Microbiology Reviews.

POST-MENINGEAL SYNDROME: ANALYSIS OF LONG-TERM SEQUELAE OF PURULENT MENINGITIS IN YOUNG ADULTS

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:
Bohdan Shutiak
5th-year student, Specialty 222 "Medicine"
Bukovinian State Medical University, Ukraine
Andrii Urbaniuk
5th-year student, Specialty 222 "Medicine"
Bukovinian State Medical University, Ukraine
Timur Melnyk
5th-year student, Specialty 222 "Medicine"
Bukovinian State Medical University, Ukraine

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License 2026

Oksana Davydenko
PhD, Associate Professor
Department of Infectious Diseases and Epidemiology
Bukovinian State Medical University, Ukraine

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ABSTRACT

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.121

ПОСТТРАВМАТИЧНА ГАСТРОПАТІЯ: ОСОБЛИВОСТІ ПАТОГЕНЕЗУ ТА ПРОФІЛАКТИКИ «СТРЕСОВИХ ВИРАЗОК» У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Шутяк Богдан Андрійович
студент 5 курсу, спеціальність 222 “Медицина”
Буковинського державного медичного університету
Буковинський державний медичний університет, Україна

Урбанюк Андрій Андрійович
студент 5 курсу, спеціальність 222 “Медицина”
Буковинського державного медичного університету
Буковинський державний медичний університет, Україна

Мельник Тімур Сергійович
студент 5 курсу, спеціальність 222 “Медицина”
Буковинського державного медичного університету
Буковинський державний медичний університет, Україна

Мандрик Ольга Євгенівна
доцент, кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб
Буковинський державний медичний університет, Україна

Постановка проблеми:

Стресові виразки при бойових пораненнях значно підвищують ризик летальності (до 30–50%), що зумовлює необхідність ранньої профілактики.

Мета:

Проаналізувати механізми посттравматичної гастропатії та обґрунтувати профілактично-лікувальні підходи.

Аналіз досліджень:

Головним фактором є гіпоперфузія слизової, а не кислотна агресія. Раннє застосування ІПП знижує ризик кровотеч на 60–70%.

Основний матеріал (коротко):

- Патогенез: ішемія, ацидоз, дефіцит простагландинів, реперфузійне ушкодження.
- Клініка: швидкий розвиток (3–5 год), безболісний перебіг, множинні ерозії.
- Лікування: ІПП — препарати вибору; альтернативи — H_2-блокатори, гастропротектори, прокінетики.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Висновки:

Посттравматична гастропатія зумовлена ішемією слизової та є частою причиною кровотеч. Найефективніша стратегія — рання профілактика (ІПП, інтенсивна терапія) з урахуванням індивідуального ризику.

Список використаних джерел:

[1] Військово-польова терапія: підручник / Г. В. Осьодло, А. О. Стрілка та ін. — К.: ЧП «ЛЮКС-АР», 2022.
[2] Joint Trauma System (JTS) Clinical Practice Guideline: Stress Ulcer Prophylaxis in the Tactical Environment. — US Department of Defense, 2020.
[3] Cook D., Guyatt G. Prophylaxis against Upper Gastrointestinal Bleeding in Hospitalized Patients. *NEJM*. 2018; 378(26).
[4] Настанова 00297. Профілактика стресових виразок у дорослих. — МОЗ України, 2021.
[5] Alhazzani W., et al. Stress ulcer prophylaxis in critically ill patients: a clinical practice guideline. *BMJ*. 2020; 368.
[6] Yamanouchi S., et al. Stress-related mucosal disease: Review of history and pathogenesis. *Acute Medicine & Surgery*. 2021.
[7] Ткач С. М. Сучасні підходи до лікування симптоматичних виразок. *Здоров'я України*. 2019.
[8] Hutchings S. D., et al. Gastrointestinal blood flow in the critically ill patient with trauma. *JR Army Med Corps*. 2017.
[9] Buendgens L., et al. Administration of PPIs in critically ill patients and risk of infections. *Journal of Critical Care*. 2014.
[10] Внутрішні хвороби: порадник лікарю / за ред. А. С. Свінціцького. — К.: ВСВ «Медицина», 2019.

POST-TRAUMATIC GASTROPATHY: FEATURES OF PATHOGENESIS AND PREVENTION OF «STRESS ULCERS» IN MILITARY PERSONNEL

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:
Bohdan Shutiak
5th-year student, specialty 222 "Medicine"
Bukovinian State Medical Universityi, Ukraine
Andrii Urbaniuk
5th-year student, specialty 222 "Medicine"
Bukovinian State Medical Universityi, Ukraine
Timur Melnyk
5th-year student, specialty 222 "Medicine"
Bukovinian State Medical Universityi, Ukraine
Mandryk Olha Yevheniivna
PhD MD, Associate Professor of the Department of Internal Medicine,
Clinical Pharmacology and Occupational Diseases
Bukovinian State Medical Universityi, Ukraine

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ABSTRACT

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.122

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, СПІВРОБІТНИКІВ ООН, ВОЛОНТЕРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вербенко Георгій Миколайович
кандидат медичних наук,
доцент кафедри психології
Державний торговельно-економічний університет, Україна

Робота працівників організацій громадянського суспільства, волонтерів, співробітників міжнародних організацій у зонах активних бойових дій поєднує пряму загрозу життю, вікарну травматизацію та хронічний моральний дистрес.

Умови воєнного стану (Україна, інші конфлікти) посилюють ці ризики, перетворюючи професійну та волонтерську діяльність на джерело моральної травми. Реабілітація особистості в такому контексті — це не лише відновлення психічного здоров'я, а й повернення сенсу діяльності, відновлення моральної цілісності та соціальної інтеграції [2, 3]. За даними UNHCR - Staff Well-Being Survey (2016), 25–38 % персоналу перебувають у зоні ризику тривоги, депресії, ПТСР та вторинної травматизації, а 72 % — у стані морального дистресу (*effort-reward imbalance*) [9].

Слід підкреслити, що до соціально-психологічних чинників належить не тільки система взаємодії соціальних (організаційна культура, структурні нерівності, рівень визнання та підтримки в колективі, доступ до ресурсів і захисту) та психологічних (внутрішні переживання моральної травми, стратегії копінгу, посттравматичний ріст, відчуття сенсу та безсилля) процесів, а й рівень вигорання та вторинної травматизації, від яких залежить успішність реабілітації особистості працівників гуманітарного сектору в умовах воєнного стану [2-3].

Умови повномасштабної війни в Україні значно посилили соціальні ризики для працівників міжнародних та національних гуманітарних організацій, ООН (UNHCR, OCHA, IOM) і волонтерських груп [9].

Найкритичніші з них:

1. *Ізоляція та відсутність захисту національного (локального) персоналу.* Національні працівники становлять 96 % жертв серед гуманітарних працівників у світі (IASC, 2024) [2]. В Україні локальні співробітники та волонтери несуть основне навантаження на фронтових територіях, але часто не мають права на

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

евакуацію, яка надається міжнародному персоналу. Звіт IASC (2024) підкреслює: менше 50 % працівників локальних національних гуманітарних організацій мають доступ до евакуаційних планів, страхування чи ресурсів безпеки; лише 21 % мають страхування від нещасних випадків/смерті [2]. Локальні працівники часто виконують ризкові (*drop and go*) доставки під обстрілами без прикриття, що призводить до виснаження та хронічного безсилля [2].

2. *Токсична управлінська культура та ієрархічні структури.* За даними IASC (2024), головними стресорами є погана організаційна культура: ієрархія, булінг, відсутність прозорості, конфліктні відносини між керівництвом і персоналом. В Україні це проявляється в перевантаженні, відсутності психологічно безпечного середовища, страху повідомляти про інциденти (щоб не втратити фінансування). Опитування показало: 34 % працівників щодня/щотижня відчувають надмірний стрес, що впливає на працездатність; 12 % оцінюють своє ментальне здоров'я як погане/дуже погане [2].

3. *Відсутність визнання та структурні нерівності «міжнародний або локальний» персонал.* Міжнародні співробітники заробляють більше за національних при значно нижчих ризиках [2]. Локальні працівники відчувають себе «витратним матеріалом»: менші зарплати, короткострокові контракти (47 % — менше року), відсутність кар'єрного зростання, обмежений доступ до відпочинку в безпечних містах і психологічної допомоги [2]. Це призводить до моральної травми: «ми робимо найнебезпечнішу роботу, але нас не цінують». Етичні дилеми (нейтралітет, розподіл ресурсів) негативно впливають на ментальне здоров'я 63 % працівників [2].

4. *Додаткові чинники, специфічні для України 2022–2025.* Постійна загроза життю (28 % працівників відчувають безпосередню загрозу), моральна травма через неможливість допомогти всім, стигма щодо звернення по психологічну допомогу, фінансова нестабільність через проектне фінансування [1, 3].

Ці соціальні чинники значно сильніше впливають на вигорання та звільнення (turnover), ніж сама травматична експозиція. Організаційна підтримка та справедливість є найсильнішими протекторами реабілітації [3, с. 36–42].

Слід виділити значущі соціально-психологічні чинники:

Моральна травма виникає через неможливість реалізувати морально правильні дії (відмова в статусі біженця, пріоритетність допомоги, бюрократія). Симптоми: сором, вина, цинізм, втрата довіри до інституцій [6].

Вторинна травматизація — через емпатичне занурення в історії тортур, насильства, загибелі дітей (38 % ризику серед тих, хто працює безпосередньо з отримувачами допомоги) [9].

Вигорання — емоційне виснаження, деперсоналізація, зниження особистої ефективності; організаційні фактори, а не лише травматичні події [9; 4].

Соціальні чинники ризику: ізоляція національного персоналу (без евакуації), токсична управлінська культура, відсутність визнання, структурні нерівності («міжнародний» та «локальний» персонал) [2; 3].

З метою підвищення ефективності, реабілітація повинна відбуватися на трьох рівнях:

Індивідуальний рівень – включає самоспівчуття та прийняття обмежень («Я зробив максимум у цих умовах»); практики морального відновлення:

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

рефлексивне письмо, символічне спокутування (лист до нездійсненої допомоги) [6; 8]; активний копінг: «*mindfulness* техніки», фізична активність, релігійність/духовність [9].

Організаційний рівень – наприклад, у вигляді підтримки колег або супервізії; травма-інформованої супервізії з розбором моральних дилем; «груп підтримки», «Балінтовських груп», розборів критичних інцидентів. Для цього рівня важливе значення мають обов'язкові відпустки або відпочинок кожні 6–8 тижнів, [2,5,8]; відкритий доступ до конфіденційної допомоги [7].

Системний рівень включає інтеграцію співробітників з проблем психічного здоров'я та соціального благополуччя у всі політики організацій; тренінги для персоналу з модулями стійкості до морального стресу та вторинної травми. [4; 10]. Дослідження показують, що організаційна підтримка та соціальне визнання є більш сильнішими протекторами, ніж індивідуальна стресостійкість [2; 9].

- *Практичні рекомендації:*
- Впровадити обов'язкову моральну підтримку в малих робочих групах та командній роботі.
- Розробити програми моральної стійкості (наприклад як за моделлю Litz et al. [6] разом з національними програмами підтримки України [5,7,10].

Висновки

Соціально-психологічні чинники реабілітації особистості працівників організацій громадянського суспільства, волонтерів, співробітників міжнародних організацій визначаються не стільки тяжкістю травматичних подій, скільки якістю організаційної підтримки, можливістю відкрито говорити про моральний дистрес, сприяти відновленню сенсу праці. Перехід від реактивної (після кризи) до проактивної моделі, активне застосування співробітників з проблем психічного здоров'я та соціального благополуччя у всі політики гуманітарних та волонтерських організацій є ключовими для збереження найбільш досвідчених фахівців у найскладніших регіонах.

Список використаних джерел:

[1] ACAPS thematic report, 21 August 2024. (2024). UKRAINE - DUTY OF CARE: OPERATING IN HIGH-RISK AND FRONTLINE AREAS:. *ACAPS*, URL: https://reliefweb.int/report/ukraine/acaps-thematic-report-ukraine-duty-care-operating-high-risk-and-frontline-areas-21-august-2024-enuk

[2] Greenaway, L., Joshi, N., Jha, R. K., Ahimbisibwe, L., Tanner, L. (2024). RESEARCH STUDY: THE STATUS OF FRONTLINE HUMANITARIAN WORKERS. HUMANITARIAN AID INTERNATIONAL. – URL: https://interagencystandingcommittee.org/sites/default/files/2024-12/Status%20of%20frontline%20workers_Research%20Study.pdf

[3] CONSULTANCY FOR THE ELABORATION OF A "DUTY OF CARE" PACKAGE FOR LOCAL HUMANITARIAN RESPONDERS IN UKRAINE. REPORT OCTOBER 2024. (2025) *Kyiv*. 30 p. URL: https://ngoplatformua.org/wp-content/uploads/2025/02/duty-of-care-min-package-final-report-1-1.pdf .

[4] Jachens, L. (2019). HUMANITARIAN AID WORKERS' MENTAL HEALTH AND DUTY OF CARE. *Europe's Journal of Psychology*, (15.4), 650–655. https://doi.org/10.5964/ejop.v15i4.2221.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

[5] КЕРІВНИЦТВО МПК З ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ. (2017). *Київ: Міжнародний медичний корпус*, 212 с. – URL: https://interagencystandingcommittee.org/sites/default/files/migrated/2017-05/iasc_mhpss_guidelines_ukrainian_0.pdf .
[6] Litz, B.T., Stein, N., Delaney, E., Lebowitz, L., Nash, W.P., Silva, C., Maguen, S. (2009). MORAL INJURY AND MORAL REPAIR IN WAR VETERANS: A PRELIMINARY MODEL AND INTERVENTION STRATEGY. *Clin Psychol Rev*., 29(8), 695-706. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.07.003.
[7] MHPSS TECHNICAL WORKING GROUP UKRAINE. MHPSS ASSESSMENT RESOURCES AND TOOLS. (2022). *Coordination IASC Geneva.*, 67 p. URL: https://reliefweb.int/ .
[8] Nash, W.P., Marino Carper, T.L., Mills, M.A., Au, T., Goldsmith, A., Litz, B.T. (2013). PSYCHOMETRIC EVALUATION OF THE MORAL INJURY EVENTS SCALE. *Military Medicine,* 178(6), 646-52. https://doi.org/10.7205/MILMED-D-13-00017.
[9] UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR REFUGEES. STAFF WELL-BEING AND MENTAL HEALTH IN UNHCR: SURVEY REPORT. (2016). *Geneva: UNHCR*. – URL: https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/56e2dfa09.pdf
[10] Welton-Mitchell, C., Upadhaya, N., Riley, A., Torres Kellinghusen, J., Hansen, A., Skipalska, H., Navario, P., Castillo, T.P. (2025). EMPOWERING UKRAINIAN HEALTHCARE AND HUMANITARIAN AID WORKERS: COCREATING A PEER SUPPORT STAFF WELLBEING CURRICULUM. *Frontiers in Public Health,* (13), 1654263. https://doi.org/10.3389/fpubh.2025.1654263

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS IN THE REHABILITATION OF THE PERSONALITY OF EMPLOYEES CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS, UN STAFF, AND VOLUNTEERS UNDER MARTIAL LAW

Verbenko Georgiy Mykolaiovych
Ph.D in Medical Sciences,
Associate professor of the Department of Psychology
State University of Trade and Economics, Ukraine

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ABSTRACT

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.123

МУЗИЧНІ ФЕСТИВАЛІ ЯК ІНСТРУМЕНТ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ

Артем Верещака
Старший викладач кафедри Естрадного і народного вокалу
Харківська Державна Академія Культури, Україна

Музичні фестивалі в Україні вже давно відіграють не лише культурну, а й дипломатичну роль, стаючи ефективним інструментом культурної дипломатії. Вони дозволяють презентувати українську музичну культуру на міжнародній арені, формувати позитивний імідж країни та сприяти зміцненню культурних зв'язків із різними державами.

Особливу актуальність фестивалі набувають у сучасних умовах, коли країна перебуває під впливом військових загроз та інформаційних викликів. Музичні заходи стають платформою для популяризації національної ідентичності, розвитку культурного іміджу та підтримки морального духу населення. Водночас вони забезпечують можливість іноземним гостям безпосередньо ознайомитися з українською музикою, мистецькими традиціями та сучасними тенденціями. Організація музичних фестивалів як інструменту культурної дипломатії передбачає ретельний відбір учасників, включаючи талановитих виконавців різних жанрів, які можуть представляти Україну на міжнародному рівні. Важливою є також прозора система оцінювання та участь експертного журі, що включає фахівців із музичного мистецтва та культури, а також відомих українських і закордонних музикантів.

У сучасних умовах важливо застосовувати інноваційні формати проведення фестивалів: онлайн-трансляції, гібридні події, міжнародні колаборації та інтерактивні платформи для залучення глядачів. Це дозволяє не лише забезпечити безпеку учасників, а й значно розширити аудиторію заходів, створюючи ефективний канал культурного обміну між Україною та іншими країнами.

Просування українських музичних фестивалів на міжнародному рівні потребує активної роботи зі ЗМІ та соціальними мережами, залучення медіаперсон і популярних артистів для інформування світової аудиторії про проведення заходів. Це сприяє підвищенню впізнаваності України як країни з багатою музичною культурою та активною культурною дипломатією. Музичні фестивалі в Україні виступають не лише культурною подією, а й стратегічним інструментом формування міжнародного іміджу країни, розвитку культурної дипломатії та популяризації українського музичного мистецтва на світовій арені.

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

Список використаних джерел:

[1] Андерсон, Б. (2001). УЯВЛЕНІ СПІЛЬНОТИ:РОЗДУМИ ПРО ПОХОДЖЕННЯ Й ПОШИРЕННЯ НАЦІОНАЛІЗМУ. Київ *Критика.* 272с.

[2] Nye.J.S. (2004) SOFT POWER:THE MEANS TO SUCCESS IN WORLD POLITICS. New York *Public Affairs* 191p.

[3] Ковальчук, О.В. (2020) КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН//МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ. (3) 45-52.

MUSIC FESTIVALS AS A TOOL OF UKRAINE'S CULTURAL DIPLOMACY

Artem Vereshchaka
Senior Lecturer at the Department of Pop and Folk Singing, Postgraduate Student
Kharkiv State Academy of Culture, Ukraine

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

ARTICLE

DOI 10.36074/grail-of-science.01.05.2026.124

ВПЛИВ ЗМІНИ КЛАСНОСТІ ЗАЛІЗНИЧНОЇ СТАНЦІЇ КІВЕРЦІ НА ТРАНСПОРТНУ ДОСТУПНІСТЬ РЕГІОНУ

Маковецька Лариса Олексіївна
канд. географ. наук, доцент,
доцент кафедри економічної та соціальної географії
Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна

Озюк Уляна Миколаївна
здобувачка вищої освіти географічного факультету
Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна

Анотація. *У роботі досліджено вплив підвищення класності залізничної станції Ківерці на транспортну доступність та економічний розвиток регіону. Проаналізовано основні показники роботи станції за 2025 рік, що зумовили її перехід із другого до першого класу. Встановлено, що зростання обсягів перевезень і операцій сприяє підвищенню мобільності населення, оптимізації вантажної логістики та збільшенню інвестиційної привабливості території. новизна полягає у комплексній оцінці впливу зміни класності станції на формування регіонального транспортно-логістичного простору.*

Ключові слова: *залізнична станція; класність станції; транспортна доступність; вантажні перевезення; пасажирські перевезення.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах зростання мобільності населення та інтенсифікації вантажопотоків особливого значення набуває підвищення класності залізничних станцій, яке визначає рівень транспортної доступності регіонів, їхню інтеграцію в національну та транскордонну логістичну систему. Водночас проблема полягає в тому, що вплив зміни класу станції на соціально-економічний розвиток територій, ефективність управління перевезеннями та мотивацію персоналу залишається недостатньо дослідженим на конкретних прикладах із використанням актуальних статистичних даних. Це ускладнює прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо розвитку залізничної інфраструктури та оптимізації роботи станцій.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання класифікації залізничних станцій, критеріїв віднесення їх до груп (класів) за оплатою праці керівників, а також загальні підходи до управління роботою станцій висвітлені у нормативних актах та навчальних посібниках. Однак переважна більшість цих робіт має загальнотеоретичний або нормативно-довідковий характер. Невирішеною частиною загальної проблеми залишається відсутність комплексних емпіричних досліджень, які б на основі реальних показників роботи конкретної станції доводили причинно-наслідкові зв'язки між підвищенням класу, техніко-

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

експлуатаційними параметрами, транспортною доступністю, логістичною привабливістю регіону та мотивацією працівників.

Метою дослідження є обґрунтування впливу підвищення класності залізничної станції (на прикладі станції Ківерці) на рівень транспортної доступності регіону, ефективність вантажних і пасажирських перевезень, а також на соціально-економічний розвиток прилеглих територій в умовах зростання мобільності населення та інтенсифікації вантажопотоків. Корисність роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані для оптимізації управлінських рішень щодо розвитку залізничної інфраструктури, планування графіків руху, а також для оцінки соціально-економічних ефектів від зміни класності станцій.

Виклад основного матеріалу. Залізнична станція Ківерці розташована у Луцькому районі Волинської області, на відстані близько 12 км від обласного центру Луцька, і характеризується вигідним транспортно-географічним положенням як значний залізничний вузол на перетині ключових напрямів сполучення (Луцьк – Ковель – Рівне), що забезпечує її інтеграцію в систему внутрішніх та транскордонних перевезень України.

У 2025 році Виробничий структурний підрозділ «Рівненська дирекція залізничних перевезень» регіональної філії «Львівська залізниця» АТ «Укрзалізниця» на основі затверджених «Показників роботи для віднесення залізниць, ділянок залізниць й інших підрозділів до груп (класів) по оплаті праці їх керівників» здійснив розрахунок класності залізничної станції Ківерці [1]. За підсумками роботи за 2025 рік станція, яка раніше належала до другого класу, отримала показники першого класу, а спеціально обчислений коефіцієнт склав 65,59 бала [2].

Підвищення класу не є формальністю, а є прямим наслідком значного зростання обсягів та складності роботи станції, підтверджених конкретними цифровими даними. Згідно з наданими показниками за 2025 рік, станція Ківерці переробила 19460 транзитних з переробкою та місцевих вагонів (53,32 за добу), виконала 45125 операцій з причеплення та відчеплення вагонів (123,63 за добу), а також забезпечила відправлення та пропуск 33495 поїздів (з них 28360 – без зміни локомотивів і бригад, а 5135 – зі зміною). Крім того, вантажна робота станції склала 263 вагони на коліях загального користування та 155 вагонів на коліях незагального користування, а пасажирські перевезення охопили 23461 пасажира (12172 у прямому та місцевому сполученні і 11289 у приміському) [2]. Такий обсяг роботи є характерним для станцій першого класу, що свідчить про переорієнтацію станції Ківерці на високоінтенсивний залізничний вузол.

Зміна класності станції Ківерці має безпосередній та потужний вплив на транспортну доступність регіону, адже саме клас станції визначає її технічне оснащення, пріоритетність у графіку руху, обсяги фінансування та перелік виконуваних операцій. Досліджено: станції першого класу отримують пріоритет при формуванні графіку руху поїздів, що дозволяє ініціювати збільшення кількості зупинок для міжміських та міжнародних поїздів (наразі через станцію щодоби проходить близько 40 таких поїздів) [2]. Як показав аналіз, це безпосередньо покращує мобільність населення – мешканці м. Ківерці та навколишніх населених пунктів отримують більше можливостей для поїздок до м. Луцька,

 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

м. Ковеля, м. Рівного, м. Львова, а також до прикордонних переходів для подальших міжнародних сполучень. Крім того, звертаємо увагу, що підвищення класу станції до першого автоматично означає збільшення посадових окладів для керівного складу станції відповідно до затверджених «Показників роботи для віднесення до груп (класів) по оплаті праці», що, підвищує мотивацію працівників, зменшує плинність кадрів та дозволяє залучати більш кваліфікованих фахівців для управління новими обсягами роботи.

Окрім пасажирських перевезень підвищення класу станції Ківерці до першого кардинально змінює вантажну логістику та економічну доступність регіону. Обґрунтовано, що станція першого класу отримує пріоритет у фінансуванні розвитку колійного господарства, модернізації вантажних терміналів, подовження колій та покращення технічного оснащення (зокрема, для роботи з негабаритними, великоваговими та небезпечними вантажами – у 2025 році підготовлено 161 такий вагон) [2]. Це безпосередньо збільшує пропускну спроможність для вантажних поїздів, що є критично важливим показником транзитності станції Ківерці, особливо на шляху до транскордонних переходів.

Дослідження показало, що підприємства, які використовують колії незагального користування (бази палива, нафтопродуктів, вагонні депо), отримують більш оперативну подачу та забирання вагонів – у 2025 році силами складальних бригад виконано 145 таких подач, а маневрова робота на під'їзні колії інших господарств склала 1810 рухомих одиниць. Скорочення часу на маневрову роботу та зменшення простоїв вагонів з експортно-імпортними вантажами (у 2025 році перероблено 34 таких відправлення) робить регіон більш привабливим для інвестицій, оскільки логістичні витрати бізнесу знижуються [2].

Крім того, підвищення класу до першого автоматично змінює статус самої станції у структурі «Укрзалізниці». Вона перестає бути рядовою проміжною станцією (як це часто буває для станцій III-V класів) або типовою дільничною станцією другого класу, а стає потужним логістичним хабом першого класу [3].

Як показав наш аналіз, це супроводжується виділенням додаткових коштів на утримання інфраструктури, модернізацію вокзалу, розвиток прилеглих територій, на оплату праці керівників та залучає більш кваліфіковані кадри. Для міста Ківерці означає появу нових робочих місць, зростання податкових надходжень від логістичних та транспортних послуг, а також загальне покращення транспортного іміджу Луцького району.

Таким чином, перехід станції Ківерці з другого до першого класу на основі реальних показників 2025 року є не лише внутрішньокорпоративною зміною, а вагомим фактором розвитку всього регіону, що покращує транспортну доступність як для пасажирів, так і для вантажовласників, стимулює економічне зростання Волинської області та підвищує добробут працівників залізниці через зростання заробітної плати.

Висновки та пропозиції. Отже, зміна класності станції Ківерці виступає важливим каталізатором трансформації транспортної системи регіону, оскільки сприяє підвищенню ефективності управління перевезеннями, впливає на оптимізацію руху поїздів і розширенню функціональних можливостей станції. У результаті покращується доступ населення до транспортних послуг, зростає швидкість та надійність вантажних операцій, а також формується більш інтегрований транспортно-логістичний простір, що позитивно впливає на

All rights reserved | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

соціально-економічний розвиток території та її конкурентоспроможність. Враховуючи отримані результати, можна запропонувати низку практичних заходів для закріплення та посилення позитивного ефекту від підвищення класу станції. Рекомендуємо скоригувати графік руху для збільшення зупинок міжміських та міжнародних поїздів на станції Ківерці, враховуючи її новий статус першого класу. До того ж варто на нормативному рівні закріпити розширений перелік соціальних гарантій та стимулювальних виплат для працівників станцій першого класу, що дозволить знизити плинність кадрів та підвищити якість обслуговування пасажирів і вантажовласників.

Список використаних джерел:

[1] Акціонерне товариство «Українська залізниця». (2021). *Про оплату праці працівників акціонерного товариства «Українська залізниця»*. https://www.vpmu.org.ua/polozhennya-pro-oplatu-praci.
[2] Підрозділ «Станція Ківерці» служби роботи станції Рівненського регіону. (2026, 6 квітня). Інформація, надана у відповідь на інформаційний запит.
[3] Чернецька-Білецька, Н. Б., Михайлов, Є. В., & Семенов, С. О. (2019). *Технологія та управління роботою залізничних станцій*. СНУ ім. В. Даля.
[4] Lazhnik, V. Yo., Makovetska, L. O., & Sosnytska, Ya. S. (2020). Transport sufficiency of administrative districts of Volyn region. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Геологія. Географія. Екологія*, (53), 151-162.

THE IMPACT OF CHANGES IN THE CLASSIFICATION OF KIVERTSI RAILWAY STATION ON REGIONAL TRANSPORT ACCESSIBILITY

Larysa Makovetska
Ph.D in Geographical Sciences, Associate Professor
Associate professor of the Department of Economic and Social Geography
Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine
Uliana Oziuk
student of the Faculty of Geography
Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine

Summary. *The study examines the impact of upgrading the classification of Kivertsi railway station on regional transport accessibility and economic development. the main performance indicators of the station for 2025, which led to its transition from second to first class, are analyzed. it is established that the growth in traffic volumes and operational activity contributes to increased population mobility, optimization of freight logistics, and enhanced investment attractiveness of the territory. the novelty lies in a comprehensive assessment of the impact of changes in station classification on the formation of a regional transport and logistics system.*
Keywords: *railway station; station classification; transport accessibility; freight transportation; passenger transportation.*

Дата публікації: 01.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 21.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

2026 Авторські права захищені | Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License

The scientific periodical

GRAIL OF SCIENCE
№ 67 (May 2026)

with the proceedings of the VI Correspondence International Scientific and Practical Conference «Open Science Nowadays: Main Mission, Trends and Instruments, Path and its Development» held on May 1st, 2026 by NGO European Scientific Platform (Vinnytsia, Ukraine) and LLC International Centre Corporative Management (Vienna, Austria).

Journal's frequency: monthly

All materials are reviewed. The editorial office did not always agree with the position of authors. Authors are responsible for the accuracy of the material.

Contacts of the editorial offices:

1. 21037, Ukraine, Vinnytsia, Zodchykh str. 18, office 81;
NGO «European Scientific Platform» ***[Owner of the journal]***
Tel.: +38 098 1948380; +38 098 1526044
E-mail: info@ukrlogos.in.ua
Certificate of the subject of the publishing business: ДК № 7172 of 21.10.2020.

2. 24004, Ukraine, Mohyliv-Podilskyi, Nezalezhnosti avenue 301, office 117;
SI «Institution of Scientific and Technical Integration and Cooperation» ***[Owner of the journal]***

3. 1110, Österreich, Wien, Simmeringer Hauptstraße 24;
LLC «International Centre Corporative Management»
E-mail: rachael.a@iccm.org

_____

Sighed for publication 01.05.2026.
Format 70×100/16. Offset paper.
Arial & Open Sans typefaces.
Digital printing. Circulation of 100 copies.
Conventionally printed sheets 82,55.

Order № 26/005.
Printed from the finished original layout.

Publisher [printed copies]:
LLC «UKRLOGOS Group».
21037, Ukraine, Vinnytsia, Zodchykh str. 18, office 81.
Certificate of the subject of the publishing business: ДК № 7860 of 22.06.2023.

Наукове періодичне видання

ГРААЛЬ НАУКИ
№ 67 (травень, 2026)

за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції «Open Science Nowadays: Main Mission, Trends and Instruments, Path and its Development», що проводилася 1 травня 2026 року ГО «Європейська наукова платформа» (Вінниця, Україна) та ТОВ «International Centre Corporative Management» (Відень, Австрія).

Щомісячне видання

Всі матеріали пройшли рецензування. Редакція не завжди поділяє позицію авторів. За точність викладеного матеріалу відповідальність несуть автори.

Контактна інформація редакції:

1. 21037, Україна, м. Вінниця, вул. Зодчих, 18/81;
ГО «Європейська наукова платформа» ***[власник журналу]***.
Тел.: +38 098 1948380; +38 098 1526044
E-mail: info@ukrlogos.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК № 7172 від 21.10.2020.

2. 24004 Україна, м. Могилів-Подільський, пр-т. Незалежності, 301/117;
НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці» ***[власник журналу]***.

3. 1110, Österreich, Wien, Simmeringer Hauptstraße 24;
LLC «International Centre Corporative Management»
E-mail: rachael.a@iccm.org

_____

Підписано до друку 01.05.2026.
Формат 70×100/16. Папір офсетний.
Гарнітура Arial & Open Sans.
Цифровий друк. Тираж: 100 примірників.
Умовно-друк. арк. 82,55.

Замовлення № 26/005.
Віддруковано з готового оригінал-макету.

Виготовлювач [друкованої продукції]:
ТОВ «УКРЛОГОС Груп»
21037, Україна, м. Вінниця, вул. Зодчих, 18, офіс 81.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 7860 від 22.06.2023.